T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Çanakkale Onsekiz Mart University

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

CİLT 23. SAYI 56. 2025
Volume 23. Issue 56. 2025

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

Yılda Dört Kez Yayınlanır/Published Quarterly a Year

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD) yılda dört kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak editörler ve yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış en az iki ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale ya yayınlanır ya düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir ya da reddedilir. Her durumda yazar Dergipark üzerinden bilgilendirilmektedir.

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD)/Journal of Administrative Sciences (JAS)
Yönetim Bilimleri Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: http://ybd.dergi.comu.edu.tr / E-mail: ybd@comu.edu.tr

YBD'de yayınlanan yazılarda fikirler yalnızca yazar(lar)ına aittir. Dergi sahibini, yayıncıyı ve editörleri bağlamaz.

Bu yayında yer alan tüm çalışmalar başvuru anında ve yayın öncesi olmak üzere iki kez iThenticate uygulaması aracılığıyla benzerlik taramasından geçirilmiştir.

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın
Yayın Şekli: Ocak-Mart-Temmuz-Ekim (Türkçe ve İngilizce)

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD); EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, TÜBİTAK DERGİPARK, Index Islamicus, Ulrichs Periodical Directory, Internatonal Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, PRoQuest Social Science Journals Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), Dergipark ve SOBİAD tarafından indekslenmektedir.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden basılamaz.

Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

E-ISSN: 2147-9771

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
JOURNAL OF ADMINISTRATIVE SCIENCES

JAS is published quarterly a year
Vol. 23 No. 56 Year 2025

Journal of Administrative Sciences is a peer reviewed interdisciplinary journal (both Turkish and English) sponsored by Canakkale Onsekiz Mart University. The Editorial board and editors take consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas.

Journal of Administrative Sciences focuses on scholarly articles on labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations in general from all over the world.

Manuscripts submitted to Journal of Administrative Sciences should be original and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

All the works in this publication have been subjected to similarity screening through iThenticate application twice, at the time of application and before publication.

JAS Indexed or/and Abstracted in

EBSCOHOST Academic Search Complete, International Bibliography of the Social Sciences (IBSS), Worldwide Political Science Abstracts Database, TÜBİTAK ULAKBİM, Index Islamicus, Ulrichs Periodical Directory, International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences (IBZ), International Bibliography of Book Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and social Sciences (IBR), ASSOS INDEX, ProQuest Political Science Database, ProQuest Social Science Journal Database, Directory of Open Access Journals (DOAJ), EBSCO Discovery Service (EDS), EBSCO Business Source Database (BSI), Dergipark and SOBİAD.

Editorial Office
Journal of Administrative Sciences (JAS)

Yönetim Bilimleri Dergisi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, Turkey
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: http://ybd.dergi.comu.edu.tr / E-mail: ybd@comu.edu.tr

All rights reserved. No part of this publication may bi reproduced, stored or introduced into a retrieval system, or transmitted in any form, or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior written consent of the JAS editors

Disclaimer: Statements of acts or opinions appearing in the Journal of Administrative Sciences (JAS) are solely those of the authors and do not imply endorsement by the editors, other authors or publishers.

E-ISSN: 2147-9771

YÖNETİM BİLİMLERİ DERGİSİ
Journal of Administrative Sciences

Cilt 23. Sayı 56. 2025 / Volume 23. Issue 56. 2025
E-ISSN: 2147-9771

SAHİBİ / Owner

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. R. Cüneyt ERENOĞLU

EDİTÖR / Editor

Doç. Dr. Cemre PEKCAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCILARI/ Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Belma ENGİN GÜDER (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Arş. Gör. Dr. Murat Çağrı TUNA (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

BU SAYININ ALAN EDİTÖRLERİ / Field Editors of this issue

Prof. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Prof. Dr. Soner KARAGÜL (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Alper BİLGİLİ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Ayşe Gülce UYGUN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Esra ATABAY (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan AZAZİ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Merve ERTOK ONURLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. M. Turgut DEMİRTEPE (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Doç. Dr. Umut EROĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KIRAY (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Orkun GÖKTEPE (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Gönül Selin SAVAŞKAN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Güngör HACIOĞLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TORUN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Salih Ziya KUTLU (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Serkan ÖZDEMİR (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI İŞLERİ / Assisting Editor

Doç. Dr. Çağrı Emin DEMİRBAŞ (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Tuğçe YILDIZ ÜZELGÜN (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi)

YAZI VE DANIŞMA KURULU/ Editorial Board

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetical Order

ACER, Yücel (Yıldırım Beyazıd Ü.)
AGUN, Hakan (Trakya Ü.)
AKKAYA, Bülent (CBÜ)
AKYOL, İbrahim Tanju (ÇOMÜ)
ALPER, Yusuf (BursaUludağ Ü.)
AYDIN, Erdal (ÇOMÜ)
BABA, Gürol (Ankara SBÜ)
BACAK, Bünyamin (ÇOMÜ)
BENLİ, Abdurrahman (Sakarya Ü.)
BİÇERLİ, M. Kemal (Anadolu Ü.)
BOZKURT, Veysel (İstanbul Ü.)
CAM, Erdem (Ankara Ü.)
ÇETİNKAYA, Özhan (Bursa Uludağ Ü.)
DÖNMEZ KARA, C. Öykü (ÇÖMÜ)
ENER, Meliha (ÇOMÜ)
GÖKTEPE, Ahmet Orkun (ÇOMÜ)
GÖRÜN, Mustafa (ÇOMÜ)
HARPER, Donta S. (UW Tacoma)
IBRAHIM, Shahnaz (SOTON U.)
IŞIK, Serkan (ÇOMÜ)
İNCEKARA, Ahmet (İstanbul Ü.)
İPEK, Selçuk (ÇOMÜ)
JERMSITTIPARSERT, Kittisak (Henan U.)
KANTEN, Pelin (ÇOMÜ)
KANTEN, Selahattin (ÇOMÜ)
KARA, Mustafa (ÇÖMÜ)
KARADENİZ, Oğuz (Pamukkale Ü.)
KARAGÜL, Soner (ÇOMÜ)
KARATAŞ-ÖZKAN, Mine (SOTON U.)
KAYA, İbrahim (İstanbul Ü.)
KILIÇ, Cüneyt (ÇOMÜ)
KORKUSUZ Refik (İst. Medeniyet Ü.)
KURT, Serdar (ÇOMÜ)
LUCESCU, Letitia Carmen (TUIASI)
MALIK, Muhammad Abid (VU of Pakistan)
ÖRNEK, Ali Şahin (ÇOMÜ)
ÖZDEMİR, Süleyman (İstanbul Ü)
PAZARCIK, Yener (ÇOMÜ)
SIĞIRCI, Özge (Kırklareli Ü.)
SÖNMEZLER, Gökhan (Trakya Ü.)
ŞAHİN, Levent (İstanbul Ü.)
TAN, Sabri Sami (ÇOMÜ)
TAVŞANCI, Aykut (Trakya Ü.)
TAYŞİR, Eyüp Aygün (Marmara Ü.)
TOPBAŞ, Ferhat (Balıkesir Ü.)
TORUN, Mustafa (ÇOMÜ)
TINKER, Vanessa (Collegium Civitas)
TUNÇ, Metin (İstanbul Ü.)
UĞUR, Suat (ÇOMÜ)
ULUDAĞ, M. Bülent (Onbeş Kasım Ü.)
ULUYOL, Osman (Adıyaman Ü.)
UZUNOĞLU, Sadi (Trakya Ü.)
YELKİKALAN, Nazan (ÇOMÜ)
YİĞİT, Yusuf (ÇOMÜ)
QAISAR, Iqbal (US of Malaysia)

BU SAYININ HAKEM KURULU / Referees of this Issue

Alfabetik Sıra ile/ In Alphabetical Order

AKGÜN, Ali İhsan
AKBAL, İsmail (Selçuk Üni.)
AKUSTA, Ahmet (Konya Teknik Üni.)
ALHAS, Fidan
ALİMOĞLU ÖZKAN, Sema
AYANOĞLU, Yıldız (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.)
AYTEKİN, Engin (Afyon Kocatepe Üni.)
AZAZİ, Hasan (ÇOMÜ)
BİLGE, Remzi (Maltepe Üni.)
BOZKURT, Eda (Atatürk Üni.)
BURGAZ, Neslihan (Ankara Hacı Bayram Veli Üni.)
ÇAKIR, Nazife Zeynep (ÇOMÜ)
ÇETİN, Zeki (Nişantaşı Üni.)
ÇETİN KARABAT, Burçin (Sakarya Üni.)
ÇİÇEKÇİ, Ceyhun (Tekirdağ Namık Kemal Üni.)
ÇOBAN KUMBALI, Hatice (Pamukkale Üni.)
ÇOBAN ORAN, Filiz (ÇOMÜ)
DALAR, Mehmet (Bolu Abant İzzet Baysal Üni.)
DARTAR, Serdar (Yıldız Teknik Üni.)
DOĞAN, Kadir Caner (Gümüşhane Üni.)
DUMAN, Orhan (Bandırma Onyedi Eylül Üni.)
ECEVİT, Mehmet Zahid (Bursa Teknik Üni.)
EKE, Erdal (Süleyman Demirel Üni.)
ERDOĞAN ÖZBEY, Melike (ÇOMÜ)
EZANOĞLU, Zeynep
GÜLTEKİN, Beyza
GÜNEŞ, Burak (Kırşehir Ahi Evran Üni.)
HANCIOĞLU BAŞKÖY, Yasemin (Ordu Üni.)
IŞIK, Nalan (Gaziantep Üni.)
İNAÇ, Hüsamettin (Kütahya Dumlupınar Üni.)
İRGE, Necmiye Tülin (İstanbul Aydın Üni.)
KALENDER, Ahmet (Selçuk Üni.)
KEYİFLİ ŞENTÜRK, Nazlı (İzmir Katip Çelebi Üni.)
KEYVAN, Özlem Zerrin (Hacettepe Üni.)
KİRİŞ, Hakan Mehmet (Süleyman Demirel Üni.)
MERDAN, Kurtuluş (Gümüşhane Üni.)
MERE, Murat (Afyon Kocatepe Üni.)
NURDOGAN, Ali Kemal (Süleyman Demirel Üni.)
ÖZACİT, İrfan (Hacettepe Üni.)
ÖZAKPINAR, Numan (İstanbul Medipol Üni.)
ÖZÇELİK, Ali Onur (Eskişehir Osmangazi Üni.)
ÖZDEMİR, Gülşah (Balıkesir Üni.)
ÖZHAN, Mahir (Siirt Üni.)
ÖZSOY, Emrah (Sakarya Üni.)
ÖZTÜRK, Cemal (Iğdır Üni.)
SÖKMEN GÜRÇAM, Özlem (Iğdır Üni.)
ŞAHİN, Kenan (Milli Savunma Üni.)
ŞENBABAOĞLU DANACI, Emine (Düzce Üni.)
TABAK, Hüsrev (Recep Tayyip Erdoğan Üni.)
TAN, Ahmet (Iğdır Üni.)
TAŞ, Mehmet Ali (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üni.)
TÖSTEN, Rasim (Siirt Üni.)
TUNÇBİLEK, Mehmet Murat (Karabük Üni.)
TURAN, Abdullah (Aksaray Üni.)
TUYSUZ, Murat (Marmara Üni.)
UYGUN, Serdar Vural (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üni.)
UZUN, Kıvanç (Uşak Üni.)
YALMAN, Fuat (Düzce Üni.)

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

İçindekiler / *Contents* VI
Editörden/ *Editor's Note* VIII

The Mediating Role of Meritocracy and the Moderating Effect of Organizational Culture on the Impact of Ethical Leadership on Percived Nepotism
Etik Liderliğin Algılanan Nepotizm Üzerine Etkisinde Meritokrasinin Aracı; Örgüt Kültürünün Düzenleyici Etkisi 663
Şevval Nur Meriç, Ömer Okan Fettahlıoğlu

Adoption and Success of Digital Unionism in the Government: The Case of Eğitim-Bir-Sen
Kamuda Dijital Sendikacılığın Benimsenmesi ve Başarısı: Eğitim-Bir-Sen Örneği 694
Erkan Suveydas, Fatih Gürses

Mütevazı Liderliğin İş Performansı Etkisinde Çalışan Sesliliğinin Aracı Rolü
The Mediating Role of Employee Voice in the Effect of Humble Leadershıp on Job Performance 714
Şehnaz Sarıgül Gökçe, Sebahattin Yıldız

Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Çalışması
Adaptation Study of Managerial Interpersonal Skills Scale into Turkish 738
Selda Kocamaz Adaş, Nurcan Çetiner, Murat Kalfa

Sağlık Yönetimi Lisans Programlarında Muhasebe Ders İçeriklerinin Değerlendirilmesi
Evaluation of Accounting Course Contents in Health Management Undergraduate Programs 759
Rabia Akdoğan, Hasan Giray Ankara, Mihriban Coşkun Arslan

The Eu-Ropean Policy Towards Israel's War on Gaza: Actor-Centred Institutionalist Explanation
İsrail'in Gazze Savaşıyla İlgili Politikası: Aktör Merkezli Kurumsal Açıklama 785
Burak Gümüş, Mehmet Bardakçı

Türkiye'de Yüksek Enflasyon Nedeniyle Doğum Oranlarının Azalması ve Sonuçları
The Decline in Birth Rates Due to High Inflation in Turkey and its Consequences 814
Süreyya Bakkal

Z Kuşağı Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı ve Siyasal Katılım/Tutumları Üzerine Bir İnceleme
A Study on the Social Media Use and Political Participation/Attitudes of Generation Z Individuals 841
Ali Tosun

Yerel Yönetimlerin Karar Alma Mekanizmalarında Akademisyenlerin Yönetsel Katılım Düzeylerinin İncelenmesi
In Decision-Making Mechanisms of Local Governments Examining the Managerial Participation Levels of Academicians 868
Mehmet Ölmez, Bülent Bayrak

İşletmeler ve Bireyler Açısından Yetenek İnovasyonu Stratejisi Nasıl Başarılır?
Talent Innovation Strategy: How to Achieve it for Businesses and Individuals 893
Gülaçtı Şen

Moderated Mediation Effects of Perceived Satisfaction, Quality Levels, and Demographic Characteristics on the Relationship Between e-Healthcare and Healthcare Usage
E-Sağlık Hizmetleri ile Sağlık Hizmetleri Kullanımları Arasındaki İlişkide Algılanan Memnuniyet, Kalite Düzeyleri ve Demografik Özelliklerin Durumsal Aracılık Etkileri 921
Abide Aksungur, Selahattin Akyüz, Uğur Uğrak

A Different Look at the Relationship Between Human Capital and Economic Growth Through the Content Analysis Method
Beşeri Sermaye ile Ekonomik Büyüme İlişkisine İçerik Analizi Yöntemiyle Farklı Bir Bakış 945
Bilal Ezilmez, Adnan Çalışkan

Türkiye ile Şangay İşbirliği Örgütü Üyeleri Arasındaki Ticarette Yakınsama Var Mı?
Is There Convergence in Trade Between Türkiye and Shanghai Cooperation Organization Members? 969
Derya Demir

Türkiye'nin Yapay Zeka Tabanlı Siber Güvenlik Stratejisi: Ulusal Güvenliği Güçlendirmek ve Küresel Siber Yönetişime Yön Vermek
Turkiye's AI-Driven Cybersecurity Strategy: Enhancing National Security and Shaping Global Cyber Governance 993
Aylin Ece Çiçek

"Haklı Savaş Teorisi" ile İlgili Çalışmaların Bibliyometrik Haritalandırılması
Bibliometric Mapping of Studies on 'Just War Theory' 1013
Serdar Çukur, Ahmet Karagüzel

ÖRGÜTSEL İNSANDIŞILAŞTIRMA ÖLÇEĞİ KISA FORMU: TÜRKÇE GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
Organizational Dehumanization Scale- Short Form: A Study on the Turkish Validity and Reliability 1037
Muhammet Tortumlu

Tarihin Sonu Tezi ve Liberal Dünya Düzeninin Krizi
The End of History Thesis and Crisis of the Liberal World Order 1056
Habib Aydın

Skip The Intro, But Don't Skip Netflix: What Drives Turkish Youth's Continuation Intention?
İntroyu Geç, Ama Netflix'i Geçme: Türk Gençlerinin Devam Niyetini ne Şekillendiriyor? 1076
Burak Yaprak

Üniversite Öğrencileri Düzeyinde Siyasal Kutuplaşmanın Belirlenmesi: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği
Determination of Political Polarization at the Level of University Students: The Case of Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences 1096
Tahir Anıl Güngördü, Remzi Tunahan Tekbıyık

Future of Türkiye-EU Relations: Cooperation, Competition and Coopetition
Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği: İş Birliği, Rekabet ve Rekaberlik 1121
Kadri Kaan Renda

Kentleşme ile Gelir Dağılımı Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir İnceleme
The Relationship Between Urbanization and Income Distribution: A Study in Turkey 1143
Bengü Kayapalı Aslan

Animasyon Filmlerin Türkiye'de ve Küresel Ölçekteki Gişe Hasılat Oranları ve Yerel Animasyon Yapımlarının Yurtdışına İhracat İkame Potansiyeli
Box Office Revenue Rates of Animated Films in Turkey and on a Global Scale & Import Substitute Potential of Local Animated Productions Abroad 1160
İlkan Devrim Dinç

Deneyimsel Pazarlamanın Müşteri Memnuniyetine ve Müşteri Sadakatine Etkisi: IKEA Üzerine Bir Araştırma
The Impact of Experiential Marketing on Customer Satisfaction and Customer Loyalty: A Study on IKEA 1176
Hilal Gökçe, Selma Kalyoncuoğlu Baba

Bilişim Çağında Seçim Vaatlerinin Oy Verme Davranışı Üzerindeki Etkisi: 2024 Mahalli İdareler Seçimi Çanakkale Örneği
The Effect of Election Promises on Voting Behavior in the Information Age: The Case of Canakkale in 2024 Local Elections 1204
Merve Bay, Melih Kalkan, Mustafa Kara

Ekonomik ve Çevresel Faktörler Yeşil Lojistiği Etkiler Mi? Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma
Do Economic and Environmental Factors Affect Green Logistics? A Study on European Union Countries 1229
Emre Kadir Özekenci

Derin Öğrenme Modelleri ile Hisse Senedi Fiyat Tahmini: LSTM, GRU, RNN, MLP Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi
Stock Price Prediction with Deep Learning Models: Comparative Analysis of LSTM, GRU, RNN, MLP Models 1250
Zeynep Çolak

BİST Gıda Endeksinde Yer Alan İşletmelerin Finansal Performansını Entelektüel Sermaye Bileşenleri Etkiler mi?
Do the Components of Intellectual Capital Affect the Financial Performance of Companies in the BIST Food Index 1287
Süreyya Yılmaz Özekenci

An Integrated Framework of Knowledge Dynamics and Innovation Performance
Bilgi Dinamikleri ve İnovasyon Performansının Entegre Bir Çerçevesi 1307
Hasibe Aysan

(Düzeltme Makalesi) GOOD GOVERNANCE AND STUDENT POLITIC IN PUBLIC UNIVERSITY CAMPUSES: BANGLADESH PERSPECTIVE
DEVLET ÜNİVERSITELERININ KAMPÜSLERINDE İYI YÖNETIŞIM VE ÖĞRENCILERIN POLITIK ROLÜ: BANGLADEŞ PERSPEKTIFI 1338
Abdulla Al Mahmud, M. D. Mahmud

Yazarlar Hakkında 1339
About the Authors 1350
Yazarlar için Bilgi Notu 1361
Notes for Contributors 1365

EDİTÖRÜN NOTU

Yönetim Bilimleri Dergisi, yılda dört kez Türkçe ve İngilizce akademik çalışmaları yayımlayan, bilimsel ve hakemli bir dergidir. 2003 yılından bu yana yayın hayatına devam eden ve pek çok uluslararası indeks tarafından taranan Dergimiz; çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, ekonometri, iktisat, işletme, kamu yönetimi, maliye ve uluslararası ilişkiler alanlarında, ağırlıklı olarak özgün araştırma makaleleri yayınlamaktadır.

Yayın ilkelerimize bağlı kalarak hazırladığımız bu sayımızda, farklı alanlardan çok sayıda çalışma değerlendirilmiş, hakemlerin ve editör kurulunun değerlendirmeleri sonucu olumlu rapor alan makaleler yayımlanmıştır. 56. sayımızın hazırlanmasında; başta yazı işlerinde çalışan arkadaşlarımız olmak üzere emeği geçen tüm alan editörlerine, hakemlere ve yazarlara teşekkür ederiz.

İçten saygılarımızla
Editörler
Doç. Dr. Cemre PEKCAN

EDITOR'S NOTE

Journal of Administrative Sciences is a scientific and peer-reviewed journal that publishes academic studies in Turkish and English once a quarter. Our Journal, which has been published since 2003 and scanned by many international indexes; it mainly publishes original research articles in the fields of labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relations.

In this issue, which we prepared by adhering to our publishing principles, many studies from different fields were evaluated, and the articles that received positive reports as a result of the evaluations of the referees and the editorial board were published. In the preparation of our 56th issue; we would like to thank all the field editors, referees and authors who contributed, especially our colleagues working in the editorial business.

Best Regards
Editors
Assoc. Prof. Dr. Cemre PEKCAN

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 663-693
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1478725

-RESEARCH ARTICLE-

ARTICLE
THE MEDIATING ROLE OF MERITOCRACY AND THE MODERATING EFFECT OF ORGANIZATIONAL CULTURE ON THE IMPACT OF ETHICAL LEADERSHIP ON PERCIVED NEPOTISM

Şevval Nur MERİÇ[1] & Ömer Okan FETTAHLIOĞLU[2]

Abstract

The general purpose of this study is to determine whether there is a relationship between nepotism, which is one of the undesirable practices in the organization, and ethical leadership, and at the same time, whether meritocracy, which is called merit-based management, plays a tool and organizational culture plays a regulatory role in this relationship. The theoretical foundations of the study are based on different foundations such as leader-member interaction, human capital theory, social learning and social change theories. The study is a quantitative study based on inter-variable interaction, mediation and regulation model tests. Questionnaire form technique was preferred in the data collection method, which was initiated after the ethics committee approval was obtained. The research data were obtained from those working in family businesses in Malatya OIZ. SPSS 26 and Process Macro 4.1 programs were used in data analysis and model hypotheses were interpreted by correlation, regression, mediator and regulatory effect analyses. The findings of the research indicate that there will be a positive relationship between ethical leadership and meritocracy and organizational culture, but a negative relationship will emerge between nepotism and ethical leadership. In addition, it has been shown that the perception of ethical leadership has an effect on the perception of nepotism and the tool of meritocracy on this effect; It is also possible to say that organizational culture plays a regulatory role.

Keywords: *Ethical Leadership, Nepotism, Meritocracy, Organizational Culture.*

JEL Codes: *D23, M1.*

Başvuru: *05.05.2024* **Kabul:** *18.03.2025*

[1] Arş. Gör. Şevval Nur MERİÇ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Türkiye, sevvalnurmeric@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8672-0591
[2] Doç. Dr. Ömer Okan FETTAHLIOĞLU, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Yönetim ve Organizasyon Anabilim Dalı, Kahramanmaraş, Türkiye, omerokanfettahlioglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0621-1699

ETİK LİDERLİĞİN ALGILANAN NEPOTİZM ÜZERİNE ETKİSİNDE MERİTOKRASİNİN ARACI; ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN DÜZENLEYİCİ ETKİSİ [3]

Öz

Bu çalışmanın genel amacı örgüt içerisinde istenmeyen uygulamalardan biri olan nepotizm ile etik liderlik arasında bir ilişki olup olmadığını, aynı zamanda da bu ilişkide liyakat esaslı yönetim olarak adlandırılan meritokrasinin aracı, örgüt kültürünün de düzenleyici rol oynayıp oynamadığını tespit edebilmektir. Çalışmanın teorik temelleri ise lider-üye etkileşimi, beşerî sermaye teorisi, sosyal öğrenme ve sosyal değişim teorileri gibi farklı temellere dayandırılmıştır. Çalışma değişkenler arası etkileşim, aracılık ve düzenleyicilik modeli testlerine dayalı nicel bir çalışmadır. Etik kurul izni alınmasının ardından başlatılan veri toplama yönteminde anket form tekniği tercih edilmiştir. Araştırma verileri ise Malatya ili OSB'ndeki aile işletmelerinde çalışanlardan elde edilmiştir. Veri analizlerinde SPSS 26 ve Process Makro 4.1 programları kullanılmış ve model hipotezleri korelasyon, regresyon, aracı ve düzenleyici etki analizleri ile yorumlanmıştır. Araştırma bulguları etik liderlik ile meritokrasi ve örgüt kültürü arasında olumlu bir ilişki olacağını ama nepotizmle etik liderlik arasında olumsuz bir ilişki ortaya çıkacağını işaret etmektedir. Ayrıca etik liderlik algısının nepotizm algısı üzerinde etkisinin olduğu ve bu etki üzerinde meritokrasinin aracı; örgüt kültürünün düzenleyici rol oynadığını da söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: *Etik Liderlik, Nepotizm, Meritokrasi, Örgüt Kültürü.*
JEL Kodları: *D23, M1*.
"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. INTRODUCTION

The concept of leadership, which is perhaps one of the most important factors that will lead institutions to success, has been studied extensively in recent years. Leader literally means a person who leads the way (Silva, 2016). In this context, it is in a very important position in terms of its role within the institution and its impact on its employees. An ethical leader, one of the leadership types, is a person who guides his employees within the framework of ethical principles and values. Leaders who have adopted the principle of being ethical both in terms of guidance and in business life should be the first to intervene in possible unethical behavior (Shafique, 2020). What is meant by unethical behavior is the concept of nepotism (nepotism), as we discussed in our study.

Nepotism is one of the types of favoritism and is a frequently encountered situation, especially in developing countries (Büte, 2011) and in our country, which is one of them. One of the places where the phenomenon of nepotism is commonly seen and the institutions that have a large proportion are family businesses. According to

[3] Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

research done; 90% of businesses in the USA, 80% in South Africa, 80% in Spain, %98,5 in Taiwan, 95% in Italy, %69 in Scotland, 85% in Switzerland and 95% in Turkey are family businesses (Rahman et al., 2017; Köroğlu et al., 2024). Since family businesses occupy a large place, their contribution to the economy is undeniable. For this reason, the phenomenon of nepotism is frequently encountered in family businesses, which is both undesirable in general and not accepted by the ethical leader in particular. Since the ethical leader is the person who acts within the framework of morality and guides within this framework, he is a role model who is away from the phenomenon of favoritism and adopts a merit-based management approach.

The perceptions and attitudes that may emerge between the leader and the employees may affect the success level of that business. For this reason, it is important that both leaders, employees and even business owners exhibit a positive approach to each other. In an organization, positive attitudes and behaviors occur on the other side in return for the positive approach of one party to the other party. This idea is supported by the idea of "reciprocity" of social exchange theory and the idea of "observation" of social learning theory. In this context, it is possible for leaders who are good role models to cause change in the behavior of their employees. In this context, the leader-member interaction theory, which supports the idea that leaders can gain the trust and loyalty of employees with their behaviors exhibited by considering justice and equality, can come into play (Düger, 2021; Bahar, 2019; Turunç & Turgut, 2017; Yeşiltaş et al. 2012).

The basis of merit-based management, called meritocracy, is to recruit people in line with their skills, abilities, knowledge and determination. However, the process that paves the way for or prevents all these practices is of great importance. This functioning, generally called organizational culture, is the set of values that people share in their human relations. An identity unique to the organization is formed under the roof of culture, and employees act within the framework of this identity without any legal obligation.

When the variables discussed in this study are associated with the theories on which the variables are based, it is possible to draw some conclusions. First of all, it should not be forgotten that human capital is the sum of the knowledge, skills, creativity and qualifications that people possess and demonstrate in their work (Maden Eyiusta and Yanıkilhan, 2015: 115). Secondly, in order to ensure progress and success through the investments made, human capital, especially nepotism, should be prevented from preventing the progress that the investments made can bring about. Because the realization of nepotism may negatively affect the loyalty and success of qualified personnel within the organization. As a result, unqualified people replacing employees with high human capital may push skilled workers to brain drain (Akyıldız, 2024). The last conclusion is that it is possible to say that it will be important to construct the organizational culture correctly and to adopt the meritocracy understanding in order to eliminate these negativities.
The purpose of this study is to determine whether there is a relationship between ethical leadership and nepotism, and if there is a relationship, whether meritocracy plays a mediating role and organizational culture plays a moderating role. For this

purpose, an empirically supported conceptual model with an alternative path mechanism is proposed. The constructs within the model are examined in relation to theories such as leader-member interaction, human capital theory, social learning and social change theories. For empirical support, the model is tested with the data obtained from the employees of family businesses operating in the OIZ in Malatya province. The other parts of the article are the presentation of the hypotheses for the theoretical foundations in Section 2, the research method in Section 3, and the findings and discussions in Sections 4 and 5. The study was finalized with the last section.

1.1. Ethical Leadership

People who want to take a place in social life must act within the framework of generally accepted social rules. In general, these rules are related to the types of behavior expected from individuals, honesty, justice and equality (Aleyashi and Kalfaoğlu, 2023). However, individuals can also exhibit unethical behavior in many areas such as favoritism, discrimination, harassment, abuse, data privacy, and unexpected behavior, contrary to expected behavior. This type of behavior, which can be described as unethical behavior, occurs more in business environments than in social life.

The relationships between leaders and employees in business life have been the subject of many researchers. Leader-member interaction theory, which emerged as a result of these studies, is one of the approaches that examines the attitudes and behaviors between the parties (Scandura et al., 1986). Based on this theory, it is possible to say that there may be behaviors that can be called ethical and unethical behavior in the interaction between employees and leaders in business life. The concept of ethics, which is one of the basic variables of our research topic, involves examining the behaviors that occur in bilateral relations in terms of moral foundations with distinctions such as good-bad or right-wrong (Markham, 2006). Ethical leaders are leaders who guide employees based on normative rules and serve as role models for employees (Brown et al., 2005). For this reason, ethical leaders have become one of the desired and sought-after leadership types in organizations (Wray-Bliss, 2013). For this reason, the first theoretical basis of the concept of ethical leadership, which is one of the main variables of our study, is the *leader-member interaction theory*.

Leaders guide their employees with their power and skills (Köse et al., 2001). The basis of the definitions made about ethical leaders is to keep the concept of ethics at the center, to act in this direction, and to ensure that other employees act on an ethical axis in their communication and interaction with each other (Lawton and Páez, 2015). In this context, it can be seen that ethical leadership has taken its place among the leadership models that are considered indispensable in the organization and is supported by the words "the concept of ethical leadership is the heart of leadership" (Ciulla, 2014). This idea, advocated in terms of leadership, is one of the ideas advocated by social learning theory. For this reason, the second theoretical basis of the concept of ethical leadership, which is one of the main variables of our study, is *social learning theory*.

One of the main duties of top management is to provide an environment that will create the opportunity to obtain economic and social benefits in the relationship between the leader and the employee. In return for providing this environment, employees are expected to act with more effort and dedication. In short, in the face of the ethical leader's supportive behavior, employees begin to respond with ethical behavior (Treviño et al., 2006). The main starting point of this idea is the social exchange theory. The theory in question is based on the principle that positive feedback will be received in relationships that are approached positively (Seçkin, 2020). For this reason, the third theoretical basis of the concept of ethical leadership, which is the independent variable of our study, is *social change theory*.

It is possible to say that ethical leaders have the power to influence not only themselves, but also other employees and even the entire organization with their attitudes and behaviors (Tuna et al., 2012). According to the national business ethics research report published by the Washington Post newspaper, only 63 percent of employees report ethical violations they witness in workplaces. The majority of these notifications are made directly to the supervisor (82%). The percentage of those applying to senior managers is 52%, and the rate of those applying to ethics officers or helplines is 15-16% (McGregor, 2014). Considering these research findings, it is necessary to take into account that the situation of applying to ethical leaders may be high in case of possible unethical behaviors that may arise in organizations, or in our opinion, the ethical leadership model may become an important element in preventing the emergence of ethical behaviors.

The phenomenon of ethical leadership is considered in the literature as a leadership model that includes positive behavioral patterns, as opposed to negative behaviors such as nepotism and discrimination. Therefore, our study asks, "Can it be possible to reduce or eliminate negative behaviors such as nepotism, which is one of the types of nepotism, in an environment where ethical leadership behaviors are exhibited?" It was prepared based on the question:

1.2. Nepotism (Nepotism)

It is argued that the concept of nepotism emerged in the Middle Ages (Lokaj, 2015) because the popes appointed their nephews to important positions because they did not marry and did not have children. In our opinion, considering that relatives or people from close circle were appointed to important positions even before the Middle Ages, it would be more accurate to date the concept to older times. It is even possible to say that the concept has become more widespread today, as the number of institutions and organizations is many times higher today compared to previous periods.

It is argued that nepotism behaviors are more common in the societies of underdeveloped countries, where family ties are at the forefront, people act with the feeling of "we" rather than the feeling of "I", and where unprofessional work-family

relationships are mixed (Karaca and Aksoy, 2022). In our opinion, this interpretation would only be correct when social characteristics are considered. The comment is about the general characteristics of family companies. When we look at the distribution of family companies compared to other companies, according to (Uçkun and Yüksel, 2007), a significant portion of private sector businesses in the world and in Turkey are family companies. In fact, 96% of the companies established in Turkey and an average of 75% in the world are family businesses. In this case, it is a normal result that nepotism behaviors are more likely to be seen commonly in family companies.

Some scientists who research on nepotism also argue that nepotism can have positive effects in family businesses (Bellow, 2003; Mulder, 2008; Firfiray et al., 2017). According to these researchers, the understanding of nepotism has a positive effect in preventing young people from becoming unemployed and being excluded by their family members in the future (Asunakutlu and Avcı, 2010). In his book In Praise of Nepotism, Bellow (2003) stated that companies achieve success with nepotism (Kaye, 2009). In addition, seeing familiar faces at work and being in contact with these people may reflect positively on employees and make them feel more comfortable (Özler et al., 2007).
In our opinion, the concept of nepotism is a negative concept in terms of words but relative in terms of application. When a person hires employees for a business that he owns or has authority over, would it be normal or abnormal if he invites people from his close circle with whom he wants to work or whose work he trusts? The answer to this question will vary depending on the person's management thinking or working principle. Hiring a deserving person, even if he or she is a relative or close circle, should not be confused with nepotism. Nepotism is an undesirable form of behavior when it is considered as the behavior of undeserving or unfairly placing someone in a position.

Nepotism refers to an unorthodox style of action. Essentially, it is not about finding a man according to the job, but about finding a job according to the man (Özkanan and Erdem, 2014). In other words, it is a case of giving priority to family members and providing employment by favoring them, even if they do not have the desired competencies. In short, in nepotism, the behavior of the person holding public power to use the power for his own family members occurs (Gyimah-Boadi, 2000).

The Relationship Between Ethical Leadership and Nepotism

As stated, before in the content of our study, nepotism is a person who has authority in an unusual way of acting, using this power in a way that gives priority to family members. This situation can be considered as a kind of unethical behavior. Because the concepts of honesty, justice and equality are at the basis of ethical behavior.

When the studies in which ethical leadership and nepotism issues are evaluated together are examined; It was stated that a conclusion was reached that there was a relationship and effect between the two variables (Mako, 2022; Özdemir and Özer,

2019). In the foreign literature, Khairy et al., 2024 concluded in their study that ethical leadership has a negative effect on nepotism.

In this study, based on literature sources, it is argued that the perception of ethical leadership can prevent the emergence of nepotism behaviors. In order to test this assumption, the first hypothesis of our research is; It was constructed as
"Hypothesis 1: Ethical leadership behaviors have a positive effect on nepotism behaviors."

1.3. Meritocracy (Government Based on Merit)

Although the word meritocracy was initially used to express the helplessness of people caught between the power of the upper management and the lower-level employees, it has changed over time and gained a positive meaning (Alvarado, 2010). In general, meritocracy refers to management styles in which a management approach based on merit is adopted, there is equality of opportunity, and individuals are given promotion opportunities in line with their personal efforts and dedication (Castilla and Benard, 2010; Dağüstün, 2023).

Today, the concept of meritocracy is used to express management styles that are considered the basis of the modern state system and where employment opportunities are provided by offering equal opportunities to everyone. Especially in terms of politics, university education and employment opportunities, countries such as America, Japan and France (Theriault, 2003; Young, 2017) are considered to be leading examples of the understanding expressed as meritocracy. It is possible to say that, unfortunately, the management approach that adopts the concept of meritocracy is not very common. In management approaches that embrace meritocracy, people are given equal rights. In the face of these equal rights, individuals must have certain competencies, be willing, and work devotedly with their own skills in order to attain any position. In short, every individual strives to obtain the place he deserves.

In order to establish a meritocratic system, there must be people with rational mind, emotional intelligence and a versatile perspective in the top management (Guney, 2020). Moreover, even if there are managers in the upper management who have the mentioned characteristics, it should not be ignored that the failure of the managers at the department level, which are the application units, to fully comply with this understanding will damage the understanding of meritocracy. Otherwise, in our opinion, it is possible to say that the concept of meritocracy cannot be prevented from remaining a metaphorical concept.

There are also some criticisms directed towards the meritocratic management approach. The first of these is that not every society or individuals in that society have access to the opportunities offered to them. At this point, it is argued that the principle of equality of opportunity does not fully come into play (Yücel and Özmen, 2020). For example, an individual living in a rural area has more limited access to the opportunities offered than an individual living in the capital. The second point of

criticism is about the functioning and continuity of the reward system. According to Hyter (2004) and Sever (2021), equal rewards cannot be achieved in systems where not every employee makes the same contribution and effort, and even if justice cannot be ensured in reward systems and this situation persists, disagreements and conflicts may arise between employees and senior management (Hyter, 2004; Sever, 2021).

In summary, the essence of meritocracy is a management approach in which merit, equality and justice are dominant. For this reason, it is possible to associate the meritocracy variable, which is called merit-based management, with the equality theory. The basis of the *equality theory* lies in the perceptions of employees about their jobs. They make an inference by evaluating the effort they put in and the reward they receive (Turunç & Turgut, 2017).

The Relationship between Ethical Leadership, Meritocracy and Nepotism

According to literature research, it is possible to say that the ethical leadership style and the understanding of meritocracy include many concepts such as equality, being fair, treating everyone equally, honesty, and acting according to the requirements of the system, not according to individuals. While it is possible to say that the meritocratic management approach can be successful if it is adopted by the top management, the lack of functional managers in putting this understanding into practice may harm the understanding of meritocracy. In our opinion, at this point, the involvement of ethical leaders who will act in accordance with ethical rules can reduce or eliminate the possible harm in question. In the domestic and foreign literature review, no study was found that examined ethical leadership and meritocracy issues together.

The meritocratic management approach is an approach adopted as a reaction to the nepotism system in America, which is considered the predecessor of the concept of meritocracy. According to Theriault (2003), the content of the law accepted as the "Pendleton Public Services Reform Law" includes practices such as preventing people from applying to vacant positions through their political acquaintances and entrance exams in this direction (Theriault, 2003). In this case, it is thought that the understanding of ethical leadership can have an impact on nepotism practices through meritocracy.

Meritocratic management systems; These are systems built on principles such as equality, competition, career, fair wages, security and in-service evaluation (Çamurcuoğlu, 2022). It should not be ignored that these principles are the basis of both discrimination and favoritism such as nepotism and ethical leadership behaviors. In this respect, it is possible to say that there is a strong connection between the variables of ethical leadership, nepotism and meritocracy in our study. In order to test this idea, the following hypothesis is proposed based on the arguments above:

H_2: Meritocracy plays a mediating role in the effect of ethical leadership on nepotism.

1.4. Organization Culture

The most important feature of social structures is associated with the cultural values they possess. The cultural characteristics of businesses consisting of human communities are expected to reflect the characteristics of the business in question (Biermeier-Hanson, 2015). In management literature, the concept of culture was first used by Elliott Jagues (Ezra and Charles, 2023). In general, organizational culture has a significant contribution in shaping human relations, in the formation of a language specific to the organization with shared values, and in being a factor in people's self-control, even though it is not legally binding (Hofstede et al., 2010).

Organizational culture begins to form with the business owner, but only the formation of organizational culture is not enough. Employees of the organization must adopt the cultural values in question and demonstrate culturally appropriate behavior. Moreover, values that are not adopted will not become organizational culture (Lubis and Hanum, 2020). Organizational culture consists of four subdimensions: clan, adhocracy, market, and hierarchy. Clan culture emphasizes collaboration, employee involvement, teamwork, and focuses on values such as trust, loyalty, and open communication. Adhocracy culture prioritizes creativity, innovation, and flexibility. In this culture, responding quickly to changes and taking risks are key aspects. Market culture focuses on meeting the needs of the target customer group. It requires continuous development of strategies to stay competitive in changing conditions. Finally, in hierarchical culture, bureaucracy is dominant. There are many rules, plans, and procedures, and rigidity is emphasized (Wahyuwardhana and Wisesa, 2024: 1313-1314).Considering that organizational culture is important for strategic action, especially in changing conditions, it should not be forgotten that organizational culture is an image building exercise for both employees and external customers. Because the most important factor that distinguishes an organization from others and shapes its image and reputation is the culture of that business. In this respect, it is possible to associate the organizational culture variable with *image theory*. The function of image theory in this context will be related to what, how and why the people who are leaders in the organization do what, how and why they do, and to create a framework for setting and achieving goals. From this point of view, it is possible to say that leaders should act by prioritizing the cultural values of the organization in their decisions about the organization (Şişman & Pekkan, 2022; Turunç & Turgut, 2017: 195).
When the studies on organizational culture and ethical leadership are examined together, it is seen that there are studies in Turkey (Kalfaoğlu et al., 2021; Özmen et al., 2020; Şentürk, 2017; Toytok and Kapusuzoğlu, 2016) and abroad (Kuenzi et al., 2020; Pasricha et al., 2020). al., 2018; Rizwan et al., 2017; Toor and Ofori, 2009) suggested that ethical leadership has an impact on management styles and, as a result, supports the development of organizational culture.

When we look at the studies that examine the issues of organizational culture and nepotism together, we could not find any study in the foreign literature review that studies the issues of organizational culture and nepotism together.

The Relationship between Ethical Leadership, Organizational Culture and Nepotism

Nepotism is the hiring of relatives of powerful managers without taking into account the nature of the job and the skills required (Alesina and Giuliano, 2007). This type of behavior not only shows that there are irregularities and abuses in the business in question, but also negatively affects the business culture (Gold and Dienhart, 2007). In addition, researchers also state that organizational culture can be supported by ethical leadership (Çelen, 2016) and that there are positive significant relationships between ethical leadership and organizational culture variables (Khuong and Nhu, 2015).

Based on the above arguments, the following hypothesis is proposed:
H3: Organizational culture plays a moderating role in the effect of ethical leadership on nepotism.

2. METHODOLOGY

The research is quantitative research and the conceptual structure of the research was created by matching the findings obtained as a result of the analysis of survey data and literature review. According to the literature, the data were obtained from businesses with family business status because the phenomenon of nepotism is more common in family businesses. Family businesses in the province of Malatya, which ranks 40th in terms of development in Turkey, were preferred as the application area. Snowball sampling method was preferred to collect data collected via survey method. The survey forms were distributed and collected face to face by the researchers. With support from the Chamber of Industry in data collection, a total of 300 survey forms were distributed to 8 family businesses. Verbal permission was obtained from middle-level managers working in the selected businesses to distribute the survey form, and participants were informed that participation in this study was voluntary. The data obtained as a result of the survey forms distributed with this system were analyzed using SPSS and Process Macro v4.1 analysis programs. The correlation analysis performed to detect relationships between variables was analyzed with the SPSS program. Mediating and moderating effects between variables were made using the SPSS Process Macro v4.1 add-on program. The quantitative part of the research was completed with the findings and data obtained as a result of the literature review. In line with the findings, the study was finalized with the suggestion and conclusion section.

2.1. Research Model and Hypotheses

The working model is designed as an interactional and moderating model. The model created with the dependent and independent, mediating and moderating variables to be tested within the scope of the research and the hypotheses related to the model are presented below in a graphical manner.

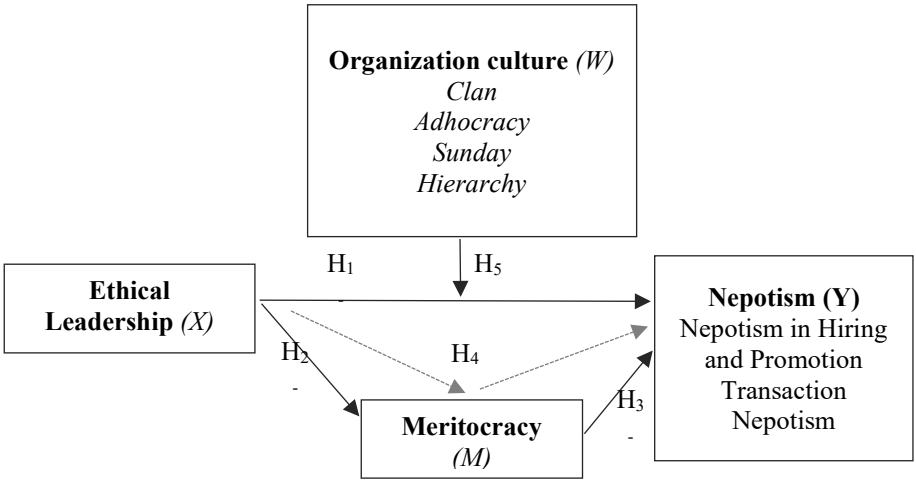

Hypotheses:
H1: Ethical leadership has a negative effect on nepotism.
H2: Ethical leadership has a positive effect on meritocracy.
H3: Meritocracy has a negative effect on nepotism.
H4: Meritocracy has a mediating role in the effect of ethical leadership on nepotism.
H5: Organizational culture has a moderating role in the effect of ethical

Figure 1. Research Model

2.2. Population, Sample, Sample Demographic Characteristics

The population of the research consists of family businesses in Malatya organized industrial zone. At this point, information on the number of family businesses was requested from the Chamber of Commerce and Industry and the officials in the Organized Industrial Zone, but sufficient and reliable data could not be obtained. However, a total of 300 survey forms were distributed to 8 family businesses selected by snowball sampling method. 185 of these forms were collected back, and 19 of the collected forms were excluded from evaluation because they were incompletely filled out. Ultimately, 166 participants constitute the sample of our study. Ethics committee approval was received for this study with the decision of İstiklal University Rectorate Social and Human Sciences Ethics Committee dated 2024 and numbered 29569.

Table 1. Findings on Demographic Variables (n:166)

Gender	n	%	Education	n	%
Female	59	35.5	Primary and Secondary Education	14	8.4
Male	107	64.5	High school	46	27.7
Marital status	n	%	Associate Degree	41	24.7
Married	108	65.1	Single	61	36.7

Single	58	34.9	Graduate	4	2.4
Age	n	%	Operation time	n	%
18-25	24	14.5	0-5	78	47.0
26-35	73	44.0	6-10	42	25.3
36-45	52	31.3	11-15	29	17.5
46 year and above	17	10.2	16 year and above	17	10.2

65.5% of the participants in the study were male; 35.5% are women and 65.1% of the sample is married. Of the sample; 27.7% are high school; 24.7% have associate degree; 36.7% have a bachelor's degree. 44% of the sample is between the ages of 26-35 and 31.3% is between the ages of 36-45. 47% of participants less than 5 years; 25.3% 6-10 years; 17.5% stated that they have been working in their current job for 11-15 years. When the data obtained as a result of the study were evaluated, the majority of the sample was male (65.5%); married (65.1%) and between the ages of 26-35 (44%); It can be stated that they have a bachelor's degree (36.7%) and have worked in their current workplace for a period of 0-5 years (47%).

2.3. Results for Data Collection Tools, Reliability and Factor Analysis Findings

The survey form prepared for data collection consists of 5 sections in total. The first part contains closed-ended questions to determine the demographic structures of the participants. In the second part, meritocracy and nepotism scales were used. The 5-point Likert method was used to answer the scales with the expressions "(1) Strongly Disagree, (2) Disagree, (3) Undecided, (4) Agree and (5) Strongly Agree".

Table 2. Normality Test Results for Variables

Scales	Skewness	Kurtosis
Meritocracy	-1.017	1.212
Nepotism	-.373	-.717
Ethical Leadership	-.628	.619
Organization culture	-1.224	3.055

Skewness kurtosis values are expected to be in the range of -+1; -+2; -+3 (Kalaycı, 2014: 6). According to the analysis results, it can be said that there is a skewness and kurtosis coefficients normal distribution according to the calculated data sets regarding ethical leadership, nepotism, meritocracy and organizational culture.

Meritocracy Scale

The "Preference for the Merit Principal Scale" scale, consisting of 15 items developed by (Davey et al., 1999) and adapted into Turkish by Topdemir (2019), was used to measure the perception of meritocracy. Although the scale in question is one-dimensional, it remains faithful to the original scale. There are no reverse coded questions. For the scale question items (Sample question item 1: Employee efforts should also be taken into account in promotion decisions.) reliability findings are presented below.

Table 3. Meritocracy Scale Reliability Findings

Cronbach's Alpha (α)	Number of Items	Current Study (α)
Scale	15	
Meritocracy		.820

The overall Cronbach's Alpha (α) value of the meritocracy scale is .820. The factor loadings of the scale question items are as follows; .725; .730; .715; .832; .830; .729; .687; .506; .861; .656; .797; .805; .518; are .700 and .579. (KMO Reliability: .834; Bartlett's Test of Sphericity Chi-Square: 868.096, SD: 105, P Value: .000).

Nepotism Scale

It consists of 13 items, which uses the dimension developed by (Ford & McLaughlin, 1985) to measure the perception of nepotism and was later separated by (Abdalla et al., 1998), and adapted to Turkish by (Asunakutlu & Avcı, 2010).

The products of "nepotism" were used. The scale in question has two dimensions, remaining faithful to the original measurement. Questions 1-5 are called the nepotism dimension in recruitment and promotion, and questions 6-13 are called the transaction nepotism dimension. There are no reverse coded questions in the scale ranges. (Sample question item 1: Nepotism is practiced in this workplace when recruiting employees) reliability findings are presented below.

Table 4. Nepotism Scale Reliability Findings

Cronbach's Alpha (α)			Current Study			
Scale	**Sub-Dimensions**	Number of Items	**(α)**	**Total (α)**	**Variance**	**Total Variance**
Nepotism	Nepotism in hiring and promotion (1-5)	13	.948	.940	58,636	77,877
	transaction nepotism (6-13)		.903		19,241	
	Kaiser Meyer Scale Reliability		,916			
	Bartlett's Test of Sphericity Chi-Square		2133,271			
	Sd		78			
	P		,000			

The overall Cronbach's Alpha (α) value of the nepotism scale is .940, the nepotism in hiring and promotion sub-dimension is .948, and the transaction nepotism sub-dimension is .903. The factor loadings of the scale question items are as follows; .849; .869; .893; .884; .885; .854; .904; .883; .750; .834; .838; are .794 and .833. (KMO Reliability: .916; Bartlett's Test of Sphericity Chi-Square: 2133.271, SD: 78, P Value: .000).

Ethical leadership Scale

The "Ethical Leadership" scale, which consists of 10 items and was developed by (Brown et al., 2005) and adapted into Turkish by (Tuna et al., 2012), was used to measure the perception of ethical leadership. Although the scale in question is one-dimensional, it remains faithful to the original scale. There are no reverse coded questions. (Sample question item 1: In this workplace, managers make fair and balanced decisions) reliability findings are presented below.

Table 5. Ethical Leadership Scale Reliability Findings

Cronbach's Alpha (α)	Number of Items	Current Study (α)
Scale	10	
Ethical Leadership		.928

The overall Cronbach's Alpha (α) value of the meritocracy scale is .928. The factor loadings of the scale question items are as follows; .696; .731; .645; .790; .836; .834; .877; .848; are .796 and .745. (KMO Reliability: .932; Bartlett's Test of Sphericity Chi-Square: 1076.876, SD: 45, P Value: .000).

Organizational Culture Scale

The "Organizational Culture" scale, which consists of 16 items and was developed by (Cameron & Quinn, 2006) and adapted into Turkish by (Yörük Karakılıç, 2019), was used to measure the perception of organizational culture. Although the scale in question has four dimensions, remaining true to the original scale, questions 1-4 are called the clan dimension, questions 5-8 are the adhocracy dimension, questions 9-12 are the market dimension, questions 13-16 are called the hierarchy dimension. There is no reverse coded question statement. (Sample question item 1: In this workplace, emphasis is placed on employee development) reliability findings are presented below.

Table 6. Organizational Culture Scale Reliability Findings

Cronbach's Alpha (α)			Current Study			
Scale	**Sub-Dimensions**	Number of Items	**(α)**	**Total (α)**	**Variance**	**Total Variance**
Organization culture	Clan (1-4)	16	.824	.938	52,350	74,929
	Adhocracy (5-8)		.824		9,713	
	Market (9-12)		.830		7,168	
	Hierarchy (13-16)		.880		5,698	
	Kaiser Meyer Scale Reliability		,922			
	Bartlett's Test of Sphericity Chi-Square		1802,118			
	Sd		120			
	P Değeri		,000			

The overall Cronbach's Alpha (α) value of the organizational culture scale is .938, the clan sub-dimension is .824, the adhocracy sub-dimension is .824, the market sub-dimension is .830 and the hierarchy sub-dimension is .880. The factor loadings of the scale question items are as follows; .782; .774; .729; .830; .835; .743; .633; .837; .820; .562; .691; .726; .798; .723; .732 and .804. (KMO Reliability: .922; Bartlett's Test of Sphericity Chi-Square: 1802.118, SD: 120, P Value: .000).

The most preferred method for measuring internal consistency and the consistency of questions with each other is 'Cronbach Alpha'. The Cronbach Alpha value is required to be at least 0.70 and above (Seçer, 2017). According to Cronbach Alpha calculations for the scales, the ethical leadership scale was .928; nepotism scale .940; It was

concluded that the meritocracy scale had a value of .820 and the organizational culture scale had a value of .938, and the Cronbach Alpha values of the scales used in the research were above 0.70, therefore the preferred scales were reliable.

3. RESULTS

3.1. Correlations Between Variables

Since one of the main goals of the study is to detect the interaction between variables, it was first examined whether there was a correlation relationship between the variables. The findings obtained are given in the table below.

Table 7. Results of Inter-Variable Correlation Analysis

Variable/ Sub-Dimensions	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ethical leadership (1)	1									
Meritocracy (2)	316** .000	1								
Nepotism (3)	-.269** .000	-366** .000	1							
Hiring and promotion (4)	-.311** .000	-.288** .000	.905** .000	1						
Process (5)	-.175* .025	-.360** .000	.937** .000	.699** .000	1					
Organization culture (6)	.477** .000	.351** .000	.044 .576	.005 .945	.095 .225	1				
Clan (7)	.661** .000	.397** .000	.139 .074	.121 .119	.134 .086	.777** .000	1			
adhocracy (8)	.610** .000	.381** .000	-.187* .016	.111 .155	.224** .004	.808** .000	.759** .000	1		
Market (9)	.398** .000	.531** .000	.101 .197	-.012 .881	.179* .021	.822** .000	.644** .000	.721** .000	1	
Hierarchy *(10)*	.410** .000	.500** .000	-.218** .005	.125 .109	.263** .001	.724** .000	.605** .000	.630** .000	.799** .000	1

With the simple correlation analysis method, it was examined whether there was a significant relationship between the variables of ethical leadership, nepotism, meritocracy and organizational culture. With the findings obtained, between ethical leadership and meritocracy (.316**); between ethical leadership and organizational culture (.477**); It was concluded that there was a positive significant relationship between the sub-dimensions of organizational culture in the range of (.398** and .661**). However, between ethical leadership and nepotism (-.269**); It was also

determined that there was a significant negative correlation between ethical leadership and the sub-dimensions of nepotism (-.175* and -.311**).

There is a negative difference between meritocracy and nepotism (-.366**), between nepotism and its sub-dimensions (-.288** and -.360**), and between meritocracy and organizational culture (.351**), between sub-dimensions of organizational culture (.351**). It was concluded that there was a positive significant relationship between the dimensions in the range of (.397** and .531**).

It was concluded that there is generally no correlation between nepotism and organizational culture, but there may be a negative significant relationship between nepotism and organizational culture: Adhocracy (-.187*) and Hierarchy (-.218**).

3.2. Hypothesis Testing, Model Mediation Effect and Moderation Analyzes Results

In this part of the study, findings are included regarding the effect of ethical leadership (X), which is the research purpose, on nepotism (Y) and whether meritocracy (M) has a mediating role and organizational culture (W) has a moderating role in this effect. The results of the simple linear regression analysis performed with the SPSS program to test the hypotheses are presented below.

Table 8. Regression Analysis on the Effects of Variables

Variables	R	R^2	F	S.E	β	t	P
Ethical Leadership → Nepotism	.256[a]	.066	11.526	.085	-.256	3.395	.001
EthicalLeadership → Meritocracy	.316[a]	.100	18.207	.051	.316	4.267	.000
Meritocracy → Nepotism	.355	.126	23.621	.120	-.355	4.860	.000

According to the results of the simple linear regression analysis, the findings obtained are statistically significant and support hypotheses 1, 2 and 3 constructed in the research model.

Ethical leadership explains 6.6% of the total variance in nepotism, and 6.6% of nepotism appears to be due to ethical leadership. In other words, when the Beta (β) value is examined [(β=-.256), ($p<0.05$)], it is assumed that a 1-unit change in the ethical leadership variable will cause a negative change of .256 on the perception of nepotism. As a result of this finding, there is a decrease in nepotism behaviors as ethical leadership behaviors increase. This result supports the results of the study conducted by Özdemir and Özer (2019) [(β=-.370), ($p<0.05$)].

Ethical leadership explains 10% of the total variance in meritocracy, and 10% of meritocracy appears to be due to ethical leadership. In other words, when the Beta (β) value is examined [(β=.316), ($p<0.05$)], it is assumed that a 1-unit change in the ethical leadership variable will cause a positive change of .316 on the perception of meritocracy. As a result of this finding, there is an increase in meritocracy behaviors as ethical leadership behaviors increase. The result obtained could not be compared

because there is no study in the foreign and domestic literature that combines ethical leadership and meritocracy.

Meritocracy explains 6.6% of the total variance in nepotism, and 6.6% of nepotism appears to be due to meritocracy. In other words, when the Beta (β) value is examined [(β=-.355), (p<0.05)], it is assumed that a 1-unit change in the meritocracy variable will cause a negative change of .355 on the perception of nepotism. As a result of this finding, there is a decrease in nepotism behaviors as ethical leadership behaviors increase. This finding also supports the results expressed by other researchers in their studies (Chan, 2019; Takeishi, 2023; Wu and Tang, 2019).

Table 9. Mediation Analysis of Meritocracy in the Effect of Ethical Leadership on Nepotism

Forecast Variables	Result Variables					
	M (Meritocracy)			Y (Nepotism)		
		b	S.H		*b*	S.H
X (Ethical Leadership)	*a*	.217	.050	*c'*	.180	.086
M (Meritocracy)	-	-	-	*b*	.500	.125
constant	*d(m)*	2.972	.175	*d(*y)	.8615	.466
	R^2= .099			R^2= .150		
	F (1; 164)= 18.2074, p<,001			F (2; 163)= 14.2658, p<,001		
Indirect Effect of X on Y: (a.*b*= .108, %95 GA [.0486, .1842]						

To test whether meritocracy has a mediating role in the effect of ethical leadership on nepotism, regression analysis was conducted with the IBM SPSS process macro application with the resampling option (5,000). When the results were examined, it was seen that the p value was below 0.05 (p=.000) and the lower and upper confidence interval values did not include the value 0 [.0486, .1842], therefore, it can be stated that the findings support hypothesis 4.

Table 10. Moderation Analysis of Organizational Culture in the Effect of Ethical Leadership on Nepotism

Variables	Nepotism			*sig*
	b	*S.H*	*t*	
N=166 (constant)	3.250** [3.11, 3.38]	.070	46.73	.000
Ethical Leadership (X)	.266** [.073, .459]	.097	2.73	.007
Organization culture (W)	.092 [-.164, .350]	.709	.71	.478
X.W Moderation	.286** [.091, .481]	.098	2.90	**.004**

To test whether organizational culture has a moderating role in the effect of ethical leadership on nepotism, moderation analysis was conducted with the application of SPSS Process Macro program. When the results obtained were examined, it was seen that b=.286, p<.05, lower and upper confidence interval values did not include the value 0 ([.091, .481]), therefore, it can be stated that the findings support hypothesis 5. In light of these results, it is possible to state that practices related to ethical leadership can generally reduce negative thoughts about the perception of nepotism, and when positive perceptions about the organizational culture emerge, this situation can also provide moderator support.

4. DISCUSSION

The purpose of this study is to examine whether the ethical leadership approach will have an effect on nepotism and, if there is an effect, whether organizational culture and meritocracy will play a mediating and moderating role. With the research, a relationship-influence network built on theoretical approaches such as leader-member interaction theory, social learning and social exchange theories is proposed. In order to support this effectiveness with data analysis, research was conducted on 166 employees working in family businesses in Malatya province. It is possible to state that the hypotheses and findings within the research model make various contributions to the literature as discussed. Theoretical inferences that can be presented as a result of the research:

First of all, it is argued that there is an obvious relationship between ethical leadership and nepotism (Mhatre, 2012). Researchers reveal findings that effective leadership models can reduce nepotism, especially in family businesses where nepotism prevails (Akuffo and Kivipõld, 2020; Hayek, 2014; Polat Dede, 2019). It is possible to say that the basis of these findings is based on the inclusion of facts such as honesty, justice, and ethical behavior within ethical leadership practices, and that there is a tendency to decrease negative perceptions towards nepotism in businesses where ethical leadership behaviors exist.

Secondly, ethical leadership behaviors, like behavioral elements in other types of leadership, support meritocracy-related practices. However, there are also researchers who argue that it may be difficult to adhere to meritocracy or to fully implement meritocracy (Castilla and Benard, 2010; Markovits, 2019). It is stated that meritocracy practices are disrupted, especially in countries that have problems with economic unemployment (Kenneth et al., 2000). However, the general rule regarding meritocracy is that equal behavior is exhibited according to the merit system, especially in recruitment and promotions. For this reason, especially when it comes to ethical leadership, managements need to act in a way that supports judgments about transparent action regarding meritocracy.

Thirdly, governments that adopt the concept of meritocracy must take precautions against nepotism. Because all discrimination that is not based on merit is wrong (Mulligan, 2023). It is obvious that there is an emotional element in the recruitment

and promotion of relatives, especially in family businesses. However, businesses that want to become professional or support institutionalization should give importance to meritocratic elements even in cases where they exhibit nepotistic behavior.

Overall, this study hypothesizes that many existing theories can be supported in a general way. Ethical leadership can be an effective tool in the fight against nepotism or in implementing the concept of meritocracy. The findings of the research and literature elements indicate that businesses can benefit from successful leadership practices.

5. CONCLUSION

This study offers different implications that meritocratic practices, which can also be used in human resources management, can be supported and nepotistic behaviors can be reduced, with the ethical leadership model that can be used especially in terms of human resources management in businesses. No study has been found that examines the concepts of ethical leadership, nepotism, meritocracy and organizational culture, which are research variables, together. For this reason, the findings could not be compared with other studies. The results that can be presented to the readers as a result of the research are presented below.

First of all, managers must always act as ethical leaders and offer opportunities such as justice, equality and ethical behavior to their employees. It should be aimed to adopt an understanding of ethical leadership, especially in strengthening the organizational bonds of employees, and to provide a working environment where ethical rules are adopted throughout the business. In this regard, it is necessary to implement the perception that the merit system is prioritized by adopting a meritocratic approach both in the promotion of employees and in new recruitment processes. The way to achieve this is by giving importance to practices such as adopting a transparent management approach and strengthening communication between employees.

Secondly, the literature mentions the finding that nepotistic behaviors are especially common in family businesses. It should not be forgotten that this may also be due to the fact that family businesses hold the numerical majority. Considering that the professional management approach is not dominant in family businesses, it should not be forgotten that nepotistic behaviors may also prevail. However, in order to further increase transmission from generation to generation, it may be recommended to reduce nepotism behaviors over time and adopt a meritocratic approach. In this regard, practices such as family constitution can also be used.

Thirdly, it should not be forgotten that the success of any leadership style, especially post-modern approaches to leadership, depends on the effectiveness, skill and abilities of the leaders. For this reason, it may be recommended to provide training on ethical leadership to individuals at the managerial level rather than leadership. Research findings indicate that being successful in ethical leadership can reduce nepotism [(β=-

.256), (p<0.05)] and increase positive perceptions towards meritocracy [(β=.316), (p<0.05)].

Fourthly, any manager or leader who does not gain the loyalty and appreciation of the company's employees should not be expected to be successful in terms of implementation. From this perspective, it is recommended to first develop strategies and practices to make employees' perceptions positive, which will guide their attitudes and behaviors. In order to achieve this, leadership behaviors must be implemented correctly or meritocratic behaviors must be disseminated. As a result of the research, it was concluded that meritocracy reduces the perception of nepotism [(β=-.355), (p<0.05)].

In the light of the hypotheses to be tested in this study and the findings obtained, the acceptance and rejection status of the hypotheses are presented below.

Table 11. Acceptance / Rejection of Hypotheses

H_1:Ethical leadership has a negative effect on nepotism	Supported
H_2: Ethical leadership has a positive effect on meritocracy	Supported
H_3: Meritocracy has a negative effect on nepotism	Supported
H_4:Meritocracy has a mediating role in the effect of ethical leadership on nepotism.	Supported
H_5: Organizational culture has a moderating role in the effect of ethical leadership on nepotism.	Supported

Most empirical studies naturally have limitations because the research scope is conducted in certain cross-sections. This study is also a study conducted in a certain segment. Therefore, making general inferences based on the findings of the study may lead to misinterpretation of events and results. However, it may be recommended to conduct a more comprehensive study in the future, especially across public and private enterprises or sectors, or to consider the variables in question together with other types of leadership in order to emerge alternative designs.

Although the secondary data in the literature is supported by numerical data, it should not be forgotten that it may lead practitioners wrong in interpreting and generalizing the data. In this respect, the use of multiple data sources in future studies may contribute to the generalizability of the findings.

Finally, the concepts of ethical leadership, meritocracy, nepotism and organizational culture, which are the research variables of the topics discussed, are elements that are open to perception-based evaluations, although they have underlying applications like other social science phenomena. It should always be taken into consideration that individuals' perception states may change regarding individual and group elements. The fact that the perceptual element mentioned in this study was not taken into account reveals that our study is limited. In future studies, it may be suggested to implement different methods by taking into account the factors that cause perceptions.

ETİK LİDERLİĞİN ALGILANAN NEPOTİZM ÜZERİNE ETKİSİNDE MERİTOKRASİNİN ARACI; ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN DÜZENLEYİCİ ETKİSİ

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın genel amacı örgüt içerisinde istenmeyen uygulamalardan biri olan akraba kayırmacılığı olarak karşılık bulan nepotizm ile etik liderlik arasında bir ilişki olup olmadığını, aynı zamanda da bu ilişkide liyakat esaslı yönetim olarak adlandırılan meritokrasinin aracı, örgüt kültürünün de düzenleyici rol oynayıp oynamadığını tespit edebilmektir. Bu bağlamda söz konusu değişkenler ile çalışma gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışma nicel bir çalışma olup Etik kurul izni alınmıştır. Veri toplamada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sahası olarak Malatya ili Organize Sanayi Bölgesi'ndeki aile işletmeleri tercih edilmiştir. Veri toplama araçlarından olan anket yöntemi ve veri toplama yönteminde ise kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Anket formları araştırmacılar tarafından yüz yüze dağıtılarak geri toplanmıştır. Verilerin toplanmasında sanayi odası başkanlığından da destek alınarak, 8 aile işletmesine toplamda 300 adet anket formu dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Anket formları aile işletmeleri çalışanlarına dağıtılmış ve elde edilen veriler SPSS 26 ve Process Makro 4.1 programları ile analize tabi tutulmuştur. Korelasyon, regresyon, aracı ve düzenleyici etki analizleri yapılıp model hipotezleri doğrultusunda yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Elde edilen analiz sonuçlarına göre ölçeklerin çarpıklık basıklık değerlerinin istenilen aralıkta olduğu tespit edilmiştir (Meritokrasi [-1.017 1.212]; etik liderlik [-.628.619]; nepotizm [-.373 -.717] ve örgüt kültürü [-1.224 3.055]). Güvenilirlik analizi sonucunda ise ölçeklerin yüksek güvenilirlik düzeyinde olduğu tespit edilmiştir (Meritokrasi [.820]; etik liderlik [.928]; nepotizm [.940] ve örgüt kültür [.938]). Gerçekleşen korelasyon ve regresyon analizleri sonucunda ise etik liderliğin nepotizm üzerinde etkisinin olduğu (-.269**) ve bu etki üzerinde meritokrasinin aracı (a.b= .108, %95 GA [.0486, .1842], p<.001) örgüt kültürünün düzenleyici rol oynadığı (.286** [.091, .481, p<.001]) tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA

Yapılan literatür taraması sonucunda çalışmanın değişkenlerinin başka değişkenler ile incelendiği çalışmaların olduğu görülmüş ancak hepsinin bir arada çalışılıp incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu doğrultuda çalışmanın literatüre katkısı olacağı düşünülmektedir. Çünkü günümüz örgütlerinde yaşanan

akraba kayırmacılığı sorununa çözüm bulabilmek isteniyorsa farklı değişkenlerle ilişkiler kurup farklı bakış açıları ile incelenmesi gerekmektedir. Aile işletmelerinin çalışma sahası olarak tercih edilmesinin sebebi ise kayırmacılığa açık bir örgüt kültürünün olmasıdır. Aile işletmelerinde genellik üst yönetim aile bireylerinden oluşmaktadır. Öncelik aile üyelerinin olması sebebiyle tarafsızlık ilkesi geri plana düşebilmektedir. Bu sebeple aile bağları ve duyguların ön planda olması güven ve sadakat gibi bazı olumlu durumların yanında eşitsizlik, başa geçme hırsı gibi birtakım sorunları beraberinde getirebilmektedir. Deneyimli, bilgili ve becerikli iş görenlerin yerine herhangi bir ayırt edici niteliğe sahip olmayan kişilerin sadece "aileden" olduğu için onların yerine geçmesi ve böyle nitelikli insanların iş bulmakta zorlanması kurumsal hayat ciddi bir sorun teşkil etmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, işletmelerde özellikle insan kaynakları yönetimi açısından kullanılabilecek etik liderlik modeli ile insan kaynakları yönetiminde de kullanılabilen meritokratik uygulamaların desteklenebileceği ve kayırmacı davranışların azaltılabileceğine dair farklı çıkarımlar sunmaktadır. Araştırma değişkenleri olan etik liderlik, nepotizm, meritokrasi ve örgüt kültürü kavramlarını bir arada inceleyen bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu nedenle bulgular diğer çalışmalarla karşılaştırılamamıştır. Bu çalışmanın konu olarak seçilmesinin sebebi özellikle olması gereken yönetim biçiminin meritokrasi yani liyakat esaslı yönetim biçiminin olması gerektiğini vurgulamak istemektir. Deneyimli, bilgili ve çeşitli yönlerde becerileri olan, farklı perspektiflerden bakabilen okuyan, merak eden ve öğrenme isteği yüksek olan kişilere şans verilmesi gerekmektedir. Gelişebilmek, üretebilmek ve ilerleyebilmek bu özelliklere sahip kişiler ile mümkün olacaktır. Yalnızca ülkemizde değil Amerika, İspanya, İtalya, İsviçre gibi ülkelerde de aile işletmelerinin oranı oldukça yüksektir. Ancak sorun aile işletmelerinin oranının fazla olması değildir. Aksine aile işletmelerinin ekonomiye olan yüksek katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu noktada şu ayrım iyi yapılmalıdır. Akraba olması işi hak etmeyeceği anlamına gelmemektedir. Çalışan, hak eden, bilgili "akrabalar" elbette ki çalıştırılmadır. Burada dikkat çekilmek istenen nokta "vasıfsız akrabaların" kayırılarak iş hayatında yer edinirken; "vasıflı diğer kişilerin" iş hayatından yoksun bırakılmasıdır. İşletmeler etkin ve verimli bir şekilde kurumsal hayatlarını devam ettirmek istemektedirler. Bu noktada biraz önce bahsedilen "vasıfsız akrabaların" varlığı etkinliği ve verimliliği olumsuz yönde etkilemekte ve işletmenin ömrünü kısaltmaya doğru götürebilmektedir. Liyakat esaslı yönetimin benimsenmesi ise üretken ve öğrenme isteği olan vasıflı kişilerin istihdama dahil edilmesiyle başarılı birey= başarılı işletme= başarılı toplum zincirini oluşturabilmekte önemli rol oynamaktadır.

REFERENCES

Abdalla, H. F., Maghrabi, A. S., and Raggad, B. G. (1998). Assessing the perceptions of human resource managers toward nepotism: A cross-cultural study. *International Journal of Manpower*, 19(8). https://doi.org/10.1108/01437729810242235

Akuffo, I. N., and Kivipõld, K. (2020). Influence of leaders' authentic competences on nepotism-favouritism and cronyism. *Management Research Review*, 43(4). https://doi.org/10.1108/MRR-02-2019-0078

Akyıldız, İ, E. (2024). *Beyin göçü ve beşerî sermaye ilişkisi: Türkiye örneği*, [Doktora Tezi], Bursa Uludağ Üniversitesi.

Alesina, A., and Giuliano, P. (2007). The Power of the Family. *NBER Working Paper Series, Cambridge*, 1–52. https://www.nber.org/papers/w13051

Aleyashi, W. S. J. and Kalfaoğlu, S. (2023). Etik davranışlar, çalışma performansı ve iş etiği sarmalı. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 8*(22), 739-760. https://doi.org/10.25204/iktisad.1330197

Alvarado, L. A. (2010). Dispelling the Meritocracy Myth: Lessons for Higher Education and Student Affairs Educators. *The Vermont Connection*, 31(1), 10–20.

Asunakutlu, T., and Avcı, U. (2010). Aile İşletmelerinde Nepotizm Algısı ve İş Tatmini İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 93–109.

Bahar, B. (2019). Sosyal öğrenme kuramı ve sosyal değişim kuramı perspektifinden etik liderlik. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 237-242.

Bellow, A. (2003). In praise of nepotism: A history of family Enterprise from king David to George W. Bush. New York: Anchor Books.

Biermeier-Hanson, B. (2015). What About the Rest of Us? The Importance of Organizational Culture in Nepotistic Environments. *Industrial and Organizational Psychology*, 8(1). https://doi.org/10.1017/iop.2014.7

Brown, M. E., Treviño, L. K., and Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97(2). https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2005.03.002

Büte, M. (2011). Perceived nepotism and its relation to job satisfaction, negative word of mouth and intention to quit. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(36), 187–203. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70273

Cameron, K. S., and Quinn, R. E. (2006). Diagnosing and Changing Organizational Culture. In *The Jossey-Bass Business & Management Series*. The Jossey-Bass. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.2006.00052_5.x

Çamurcuoğlu, G. (2022). Meritokrasi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(4), 269–312. https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1174035

Castilla, E. J., and Benard, S. (2010). The paradox of meritocracy in organizations. *Administrative Science Quarterly*, 55(4). https://doi.org/10.2189/asqu.2010.55.4.543

Çelen, B. C. (2016). Etik Liderlik Açısından Örgüt Kültürü ve Etik İklim İlişkileri. In Y. Kahraman & E. Demirbaş (Eds.), *INTOCBEPS II International Turgut Özal Congress on Business Economics and Political Science PROCEEDINGS E-Book II: Business and Economics*. Turgut Özal University.

Chan, L. (2019). *Pressure to Support Meritocracy vs. Nepotism* ("Graduate Student Theses, Dissertations, & Professional Papers). https://scholarworks.umt.edu/etd/11325

Ciulla, J. B. (2014). Ethics, the Heart of Leadership. In *Ethics, the Heart of Leadership* (3rd ed., pp. 1–256). Bloomsbury Publishing.

Dağüstün, E. (2023). Meritokrasi: Yetenek Yönetimine Başka Bir Bakış. *Harward Business Rewiev*. https://hbrturkiye.com/blog/meritokrasi-yetenek-yonetimine-baska-bir-bakis

Davey, L. M., Ramona Bobocel, D., Son Hing, L. S., and Zanna, M. P. (1999). Preference for the merit principal scale: An individual difference measure of distributive justice preferences. *Social Justice Research*, 12(3). https://doi.org/10.1023/A:1022148418210

Düger, Y. S. (2021). Etik liderlik ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişki: sistematik bir inceleme. *Alanya Akademik* Bakış, 5(2), 619-645. https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.806259

Ezra, W., and Charles, M. (2023). Organizational Culture among Religious Founded Schools in Enhancing Teachers Performance: A Case Study of Bishop Willigers Secondary School in Bugweri District, Eastern Uganda. *Paradigm Academic Press*, 2(9), 61–73. https://doi.org/10.56397/RAE.2023.09.06

Ford, R., and McLaughlin, F. (1985). Nepotism: Boon or bane. *Personnel Administrator*, 64(9), 57–60.

Firfiray, S. et al. (2017). Is nepotism so bad for family firms? A socioemotional wealth approach, *Human Resource Management Review, 28*(1), 1-15. https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2017.05.008

Gold, D. L., & Dienhart, J. W. (2007). Business ethics in the corporate governance era: Domestic and international trends in transparency, regulation, and corporate governance. *Business and Society Review*, *112*(2). https://doi.org/10.1111/j.1467-8594.2007.00291.x

Güney, S. (2020). *Yönetim ve Organizasyon El Kitabı*. (1-672). Nobel Yayıncılık.

Gyimah-Boadi, E. (2000). Conflict of Interest, Nepotism and Cronyism. In Pope J. (Ed.), *TI Source Book 2000: Confronting Corruption: The Elements of a National Integrity System* (pp. 195–204). Transparency International (TI).

Hayek, M. J. (2014). Nepotism and Ethical Reasoning in Family Businesses. *Journal of Ethics & Entrepreneurship*, 4(1).

Hofstede, G., Hofstede, G. J., and Minkov, M. (2010). Cultures and Organizations: Software of the Mind, Third Edition. In *McGraw-Hill Education; 3 editions* (3rd ed.). McGraw Hill Companies.

Hyter, M. (2004). Meritocracy: responding to the myth. *Handbook of Business Strategy*, 5(1), 41–44. https://doi.org/10.1108/10775730410494224

Kalaycı, Ş. (2014). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, (6.Baskı), Asil Yayın Dağıtım.

Kalfaoğlu, S., Attar, M., & Tekin, E. (2021). Etik Liderliğin Örgüt Kültürüne Etkisinde Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergis*i, *13*(2), 1107–1126. https://doi.org/https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1187

Karaca, N., and Aksoy, A. (2022). Algılanan Nepotizmin Örgütsel İntikam Üzerine Etkisi: Kamu Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 58–69. https://doi.org/https://doi.org/10.33905/bseusbed.1081224

Kaye, K. (2009). Book Review: Bellow, A. (2003). In Praise of Nepotism: A Natural History. Garden City, NY: Doubleday. *Family Business Review*, 22(2). https://doi.org/10.1177/0894486509333705

Kenneth, A., Bowles Samuel, and Durlauf, S. N. (2000). Meritocracy and Economic Inequality. In Edward N. Zalta & Uri Nodelman (Eds.), *Meritocracy and Economic Inequality*. Princeton University Press. https://doi.org/https://doi.org/10.1515/9780691190334

Khairy, H.A., Baquero, A., Mathew, V., El-Meligy, M.A., Alhadry, O.M. and Alsetoohy, O. (2024). Nepotism and hotel employees' ıntention to leave: Does ethical leadership matter?. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure, 13*(3):453-459. DOI: https://doi.org/10.46222/ajhtl.19770720.528

Khuong, M. N., and Nhu, N. V. Q. (2015). The Effects of Ethical Leadership and Organizational Culture towards Employees' Sociability and Commitment–A Study of Tourism Sector in Ho Chi Minh City, Vietnam. *Journal of Advanced Management Science*. https://doi.org/10.12720/joams.3.4.329-336

Köroğlu, Ç., Karadağ, L., and Biçici, F. (2014). Turizm sektöründe faaliyet gösteren aile işletmelerinde muhasebe sisteminin incelenmesi: Marmaris örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *7*(2), 113-126

Köse, S., Tetik, S., and Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 219–242.

Kuenzi, M., Mayer, D. M., and Greenbaum, R. L. (2020). Creating an ethical organizational environment: The relationship between ethical leadership, ethical organizational climate, and unethical behavior. *Personnel Psychology*, 73(1). https://doi.org/10.1111/peps.12356

Lawton, A., and Páez, I. (2015). Developing a framework for ethical leadership. *Journal of Business Ethics*, *130*(3), 639–649. https://doi.org/10.1007/s10551-014-2244-2

Lokaj, A. S. (2015). Nepotism as a negative factor in organization performance. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 14(2), 9–13. https://doi.org/10.5901/ajis.2015.v4n2s1p9

Lubis, F. R., and Hanum, F. (2020). Organizational culture, *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, (511),* 88-91, 10.2991/assehr.k.201221.020

Maden Eyiusta, C., & Yanık İlhan, B. (2015). Lisansüstü eğitimin çalışanların iş performansları üzerindeki etkisi: Beşerî sermaye teorisi yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(3), 113-126. https://doi.org/10.18037/ausbd.11181

Mako, G. (2022). *Etik Liderliğin Nepotizmle Örgütsel Sessizlik ve Nepotizmle Örgütsel Adalet İlişkisinde Aracılık Rolü* [Sağlık Yönetimi Ana Bilim Dal]. Selçuk Üniversitesi.

Markham, A. N. (2006). Ethic as Method, Method as Ethic. *Journal of Information Ethics*, 15(2), 37–55. https://doi.org/10.3172/JIE.15.2.37

Markovits, D. (2019). *Review of the Meritocracy Trap: How America's Foundational Myth Feeds Inequality, Dismantles the Middle Class and Devours the Elite*. Penguin.

McGregor, J. (2014, February 4). Ethical misconduct, by the numbers. *Washington Post*. https://www.washingtonpost.com/news/on-leadership/wp/2014/02/04/ethical-misconduct-by-the-numbers/

Mhatre, K. H. (2012). Nepotism and leadership. In Jones Robert G (Ed.), *Nepotism in Organizations* (pp. 171–195). Taylor & Francis Group.

Mulder, B. Kaye (2008), Risking the business or reaping the benefits: the antecedents and consequences of nepotism, PhD Dissertation, DePaul University, Chicago, Illinois.

Mulligan, T. (2023). *Meritocracy* (Edward N. Zalta and Uri Nodelman, Eds.). Metaphysics Research Lab, Stanford University.

Özdemir, F., and Özer, G. (2019). Örgütlerde Nepotizm İle Etik Liderlik Bir Arada Bulunabilir Mi? *Social Sciences Studies Journal*, 5(50), 6500–6511. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.26449/sssj.1885

Özkanan, A., and Erdem, R. (2014). Yönetimde kayırmacı uygulamalar: Kavramsal bir çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(20), 179–206.

Özler, H., Ergun Özler, D., and Eren Gümüştekin, G. (2007). Aile İşletmelerinde Nepotizmin Gelişim Evreleri ve Kurumsallaşma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 437–450.

Özmen, S., Özer, Ö., and Özkan, O. (2020). Sağlık Çalışanlarında Etik Liderlik ve Örgüt Kültürünün İncelenmesi: Özel Bir Hastanede Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 440–456. https://doi.org/10.30798/makuiibf.692062

Pasricha, P., Singh, B., and Verma, P. (2018). Ethical Leadership, Organic Organizational Cultures and Corporate Social Responsibility: An Empirical Study in Social Enterprises. *Journal of Business Ethics*, 151(4). https://doi.org/10.1007/s10551-017-3568-5

Polat Dede, N. (2019). The Effects of Paternalistic Leadership Styles on The Perceptions of Nepotism: A Study in Family Business. *In Traders International Trade Academic Journal*, *2*(1), 43–69.

Rahman, Md. H., Galván,R, S., and Martínez, A. B. (2017). "Impact of family business on economic development: A study of spain's family-owned supermarkets." *Journal of Business and Management Sciences, 5*(4) (129-138. doi: 10.12691/jbms-5-4-4.

Rizwan, M., Zeeshan, C., and Mahmood, S. (2017). The Impact of Perceived Ethical Leadership and Organizational Culture on Job Satisfaction with the Mediating Role of Organizational Commitment in Private Educational Sector of Islamabad, Pakistan. *Journal of Intercultural Management*, *9*(1). https://doi.org/10.1515/joim-2017-0004

Scandura, T. A., Graen, G. B., and Noval, M. A. (1986). When Managers Decide Not to Decide Autocratically: An Investigation of Leader-Member Exchange and Decision Influence. *Academy of Management Proceedings*, 1986(1). https://doi.org/10.5465/ambpp.1986.4980620

Seçer, İ. (2017). SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi. In *SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi* (2nd ed., pp. 1–261). Anı Yayıncılık.

Seçkin, Ş. N. (2020). Algılanan Sosyal Mübadele, İşe Yabancılaşma ve Sanal Kaytarma Davranışlarını Etkiler Mi? Mübadele İdeolojisinin Düzenleyici Rolü. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 34(4), 1207-1227. https://doi.org/10.16951/atauniiibd.541310

Sever, H. (2021). Meritokrasi ve Örgütsel Adalet İlişkisinin Kamu Çalışanları Açısından İncelenmesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1480–1490. https://doi.org/https://doi.org/10.20491/isarder.2021.1210

Shafique, I., Ahmad, B. and Kalyar, M. N. (2020). How ethical leadership influences creativity and organizational innovation: Examining the underlying mechanisms, *European Journal of Innovation Management, 23*(1), 114-133.

Silva, A. (2016). What is leadership, *Journal of Business Studies Quarterly, 8*(1), 1-5.

Şentürk, F. K. (2017). Etik Liderliğin Belirleyicileri Olarak Kişilik, Örgüt Kültürü ve Dini Yönelim: Antalya'daki Dört ve Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 186–206. https://doi.org/10.24010/soid.369966

Şişman, G., & Pekkan, N. Ü. (2022). İşveren markalamaya örgüt kültürü ve örgüt iklimi çerçevesinden bakış: bir örnek olay analizi. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 46-61.

Takeishi, N. (2023). Nepotism and Meritocracy: Structure of Conflict Between Elites in Modern Brazil. *Electro-Communication University Bulletin*, 35(1), 42–50.

Theriault, S. M. (2003). Patronage, the Pendleton Act, and the power of the people. *Journal of Politics*, 65(1), 50–68. https://doi.org/https://doi.org/10.1111/1468-2508.t01-1-00003

Toor, S. ur R., and Ofori, G. (2009). Ethical leadership: Examining the relationships with full range leadership model, employee outcomes, and organizational culture. *Journal of Business Ethics*, 90(4). https://doi.org/10.1007/s10551-009-0059-3

Topdemir, T. A. (2019). *Politik yetinin örgütsel sapma üzerindeki etkisinde meritokrasinin düzenleyici rolü* [İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalı]. Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/.

Toytok, E. H., and Kapusuzoğlu, S. (2016). Influence of School Managers' Ethical Leadership Behaviors on Organizational Culture: Teachers' Perceptions. *Eurasian Journal of Educational Research*, 16(66), 373–388. https://doi.org/10.14689/ejer.2016.66.21

Treviño, L. K., Weaver, G. R., and Reynolds, S. J. (2006). Behavioral ethics in organizations: A review. In *Journal of Management* 32(6), 951–990. https://doi.org/10.1177/0149206306294258

Tuna, M., Bircan, H., and Yeşiltaş, M. (2012). Etik Liderlik Ölçeği 'nin Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması: Antalya Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 143–155.

Turunç, Ö. and Turgut, H. (2017). Yönetim ve Strateji 101 Teori ve Yaklaşım, (1.Baskı), Siyasal Kitabevi.

Uçkun, C. G., and Yüksel, A. (2007). Aile Şirketlerinin Performansının Arttırılmasında Bir Strateji: Dış Kaynaklardan Yararlanma (Outsourcing). *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3), 25–39.

Yörük Karakılıç, N. (2019). Cameron ve Quinn örgüt kültürü ölçeğinin güvenirlik ve geçerliğinin test edilmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 19–30. https://doi.org/https://doi.org/10.33707/akuiibfd.509126

Young, M. (2017). The Rise of the Meritocracy. In *The Rise of the Meritocracy*. New York Publich. https://doi.org/10.4324/9781315134642

Yücel, T., and Özmen, A. (2020). Meritokrasiyi Kısıtlayan Kayırmacılığın Bir Türü Olarak Nepotizm: 1982 Anayasası'nın 10. ve 70. Maddeleri Kapsamında Bir Değerlendirme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 22(39), 312–335.

Wahyuwardhana, M. H. and Wisesa, A. (2024). The role of democratic transformational leadership style in supporting clan organizational culture, *International Journal of Current Science Research and Review*, 7(2), 1312-1324.

Wray-Bliss, E. (2013). A crisis of leadership: Towards an anti-sovereign ethics of organisation. *Business Ethics: A European Review*, 22(1), 86–101. https://doi.org/10.1111/beer.12010

Wu, C., and Tang, Q. (2019). Reward meritocracy or nepotism: The case of independent financial advisors appointed by Chinese listed companies. *China Journal of Accounting Research*, 12(3). https://doi.org/10.1016/j.cjar.2019.03.001

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Şevval Nur MERİÇ Ömer Okan FETTAHLIOĞLU
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Şevval Nur MERİÇ Ömer Okan FETTAHLIOĞLU
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Şevval Nur MERİÇ Ömer Okan FETTAHLIOĞLU
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Şevval Nur MERİÇ Ömer Okan FETTAHLIOĞLU
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Şevval Nur MERİÇ Ömer Okan FETTAHLIOĞLU

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 694-713
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1516436

-RESEARCH ARTICLE-

ADOPTION AND SUCCESS OF DIGITAL UNIONISM IN THE GOVERNMENT: THE CASE OF EĞİTİM-BİR-SEN [*]

Erkan SUVEYDAS[1] & Fatih GÜRSES[2]

Abstract

In order for trade unions to perform their core activities in a more effective and efficient manner, it is essential that they utilise information and communication technologies in an effective manner. The acceleration of digitalization has precipitated significant alterations to the processes undertaken by trade unions. In particular, the necessity for a more intricate organisational structure of public unions, in conjunction with their growing number of members, has rendered the adoption of e-unionism practices imperative. This study analyses the "Member Tracking System" (ÜTS) developed by the Union of Educators' Union (Eğitim-Bir-Sen) and evaluates its adoption and success in public trade unionism. In accordance with the Information Systems Success Model 2, the study examined the influence of various factors, including service quality, system quality, training quality and user satisfaction, on system utilisation and net benefits. The analysis yielded the following findings: service quality and training quality have a positive effect on usage, while system quality and training quality have a positive effect on user satisfaction. Furthermore, it was found that system utilisation and user satisfaction have a positive effect on net benefit. In light of these findings, it is recommended that unions should prioritise the quality of their services and training and regularly assess user satisfaction and system usage in order to ensure the success of their e-unionism activities.

Keywords: *Unionism, Public Unionism, Digitalization, Digital Unionism, Adoption.*

JEL Codes: *J51, O33.*

Başvuru: 15.07.2024 **Kabul:** 22.02.2025

[*] This study is derived from a master's thesis of the first author..

[1] Erkan SUVEYDAS, Bursa Uludag University, Institute of Social Sciences, suveydas@uludag.edu.tr, Bursa, Türkiye, ORCID: 0000-0002-8781-9144

[2] Assoc. Prof. Fatih GÜRSES, Bursa Uludag University, İnegöl Business Faculty, fatihgurses@uludag.edu.tr, Bursa, Türkiye, ORCID: 0000-0001-9922-8571

KAMUDA DİJİTAL SENDİKACILIĞIN BENİMSENMESİ VE BAŞARISI: EĞİTİM-BİR-SEN ÖRNEĞİ [3]

Öz

Sendikaların temel faaliyetlerini daha etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için bilgi ve iletişim teknolojilerini etkin bir biçimde kullanmaları gerekmektedir. Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte sendikal süreçlerde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Özellikle kamu sendikalarının, artan üye sayılarıyla birlikte daha karmaşık bir organizasyon yapısına ihtiyaç duyması, e-sendikacılık uygulamalarının benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada, Eğitimciler Birliği Sendikası'nın (Eğitim-Bir-Sen) geliştirdiği "Üye Takip Sistemi" (ÜTS) incelenmiş ve sistemin kamu sendikacılığında nasıl benimsendiği ile başarısı değerlendirilmiştir. Çalışmada, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli 2 temel alınarak, hizmet kalitesi, sistem kalitesi, eğitim kalitesi ve kullanıcı memnuniyeti gibi faktörlerin sistem kullanımını ve net faydayı nasıl etkilediği araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, hizmet kalitesi ve eğitim kalitesinin kullanım üzerinde, sistem kalitesi ve eğitim kalitesinin ise kullanıcı memnuniyeti üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. Ayrıca, sistem kullanımının ve kullanıcı memnuniyetinin net faydayı olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda, sendikaların e-sendikacılık faaliyetlerinde başarılı olabilmeleri için hizmet ve eğitim kalitesine odaklanmaları, kullanıcı memnuniyetini ve sistem kullanımını düzenli olarak ölçmeleri gerektiği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sendikacılık, Kamu Sendikacılığı, Dijitalleşme, Dijital Sendikacılık, Benimseme.*

JEL Kodları: *J51, O33.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. INTRODUCTION

Developments in information and communication technologies (ICT) have led to significant changes in many fields. One of these areas is unionism. In this context, it is possible to say that ICTs have transformed many aspects of traditional union practice. This transformation has profoundly affected unions' organisational capabilities, service delivery, member management, executive and representative training and member-union communication.

In Turkey, it is possible to see the effects of this change in terms of both labour and public sectorunions. Especially when it is considered that the unionisation rate of

[3] Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

public officials is quite high compared to the unionisation rate of workers[4] , it can be thought that developments in ICTsmay affect public unionism relatively more. This is because the increase in the number of members of public servants' unions brings with it great organisational difficulties for the unions. Overcoming these organisational difficulties and making management processes more effective and efficient is a very important issue for unions and this situation has increased the need and demand of unions for ICTs. In this context, it is necessary for unions to move their functioning and the quality of the services they provide to a more effective, flexible and innovative level, to place the concept of "digital unionism"[5] at the centre of their activities and to re- construct their entire functioning in line with this understanding. Because only in this way willit be possible for unions to adapt to the rapidly changing and transforming working life conditions.

The activities of the E-union can be broadly categorised under two main headings. The initial category encompasses services and other activities (e-application, e-information retrieval, e-communication, e-survey, e-discussion, e-organisation, etc.) furnished to members through the utilisation of one or more information and communication technology (ICT) channels. The second category encompasses administrative operations (e-administration, e-transaction, e-meeting, e-notification, e-reporting) conducted by union managers with the aid of ICT tools. Nevertheless, the success of a union in e-unionism activities cannot be determined by the mere provision of these services. For both members and managers, the efficacy of e-unionism activities is contingent upon the recognition of these services by the target group, followed by their adoption and effective utilisation.

In this context, this study focuses on the adoption and success of digital unionism activities. Withinthe scope of the study, the Member Tracking System[6] (MTS), which is a system offered by theUnion of Educators' Union (Eğitim-Bir-Sen) for the use of union executives, is accepted as theobject of investigation. In this context, the study investigates the factors affecting the adoptionand success of the MTS by the executives of Eğitim-Bir-Sen.

Accordingly, the study firstly focuses on unionism and unionism in Turkey, public unionism and public unionism in Turkey, unions and information technologiesand the adoption and success of information technologies under the title of theoretical background. In the methodology section, data collection tool, population and sample, research model and hypotheses, and finally data analysis method are clarified. In the findings section, the findings obtained because of the analysis are

[4] According to the data of the Ministry of Labour and Social Security 2022, the unionisation rate of workers in our country is 14.42%, while the unionisation rate of public officials is 73% (ÇSGB, 2022).
[5] Digital unionism can be simply defined as "the use of ICTs in the conduct of union activities and the provision of services".
[6] MTS can be used by branch presidents, branch board members and district presidents of Eğitim-Bir-Sen. MTS is a system that enables union executives to carry out digital activities such as membership transactions, reporting, identification, assignment, organising internal and external events, communication, etc.

included; under the heading of conclusions and recommendations, generalisable conclusions are drawn based on the findings, and in line with these results, it is tried to develop practical suggestions for unions to be taken into consideration in digital unionism activities.

2. THEORETICAL BACKGROUND

The industrial transformation process, which commenced in England at the conclusion of the 18th century with the Industrial Revolution, rapidly disseminated throughout Europe and North America. In this process, workers felt the need to organize to protect their rights and improve their working conditions, which were adversely affected by low wages, long working hours and poor working conditions. Consequently, the formation of the working class at the end of the 18th century, coinciding with the advent of industrial transformation, marked the inception of trade unionism. This phenomenon has been shaped by a complex interplay of economic, political, and social factors throughout history (Hyman, 2001).

During the 19th and 20th centuries, the number and influence of trade unions increased markedly, particularly in Europe and North America. This was accompanied by an increase in the struggles for labour rights and working conditions, which served to enhance the power and importance of trade unions. As the political and social power of the working class increased, so too did the influence of trade unions. This process contributed to the development of labour movements and the advancement of workers' rights. However, since the 1970s, the power of trade unions has diminished as a consequence of globalisation and alterations to the economic structure. This has resulted in a reduction in the social influence of trade unions and the importance of workers' rights, due to the intensifying international competition (Taş, 2012).

Consequently, the historical evolution of the trade union movement has been influenced by the circumstances of the working class, commencing with industrial transformation and the repercussions of economic, political and social developments. Since the Industrial Revolution, trade unions have existed with the purpose of defending workers' rights and improving working conditions. They have continued their activities by increasing or decreasing their influence in different periods. In the contemporary era, trade unions persist in their efforts to safeguard and advance labour rights, adapting to the evolving global economy and new social and political circumstances (Hyman, 2001).

Unionism movements in Turkey started in the 19th century with the emergence of workers' associations and organisations based on the principles of working-class rights and solidarity. With the establishment of the Republic, labour movements and unions becamemore visible and strengthened after the Second World War. In 1947, with the Law No. 5018, the legal basis for trade union organisation was established (Işıklı, 2002). The 1960 Constitution explicitly recognised the right to collective bargaining and the right to strike. The Labour Lawadopted in 1963 and the Trade

Union Law enacted in 1967 contributed to the strengthening ofunions and better protection of workers' rights. In the 1970s, the importance of unions increased and collective labour agreements became widespread (Yıldırım, 2019). However, after the military coup in 1980, trade union rights were restricted. In the 1990s and especially after the 2000s, important reforms were made on labour rights and trade union freedoms with the influence of the European Union harmonisation process (Taş, 2012).

However, although the emergence and development of unionism both in the world and inTurkey has been in the context of the private sector and under the carrier of unions, thereis also a field called public sector unionism in the trade union literature that deals with thestruggle of public employees in terms of trade union rights. In this context, public employee unionism emerged later than unionism worldwide and completed its organisation processlater. The constitutional and legal protection of public employee unions started to be realized after World War II. Gaining momentum after World War II, public sector unionism spread rapidly in almost all of Europe towards the end of the 1970s and emerged as a general trend globally from 1990 onwards (Kocaoğlu, 2000). Public unionism in Turkey emerged in the second half of the 20th century in parallel with the world.
As can be understood from what has been said so far, important struggles have been fought in the context of unionism and trade union rights and many stages have been achieved. On the other hand, the legal, legislative and institutional agendas of yesterday have been replaced by new agenda items such as increasing interest and participation in trade union activities and finding ways to carry out trade union activities in the least costly but most efficient way. At this point, information technologies create an important opportunity for unions to develop solutions to these issues.

It is very important for unions to use information technologies in their management and organisation activities, in the services they provide for their members, in member-unioncommunication methods and in the training, programs organized for union manage employees and members (Fiorito and Royle, 2005). On the other hand, the widespread use of information technologies in trade union activities and services enables unions to reach a wider membership base, to provide fast and effective information flow and to better protect their organisational interests (Templer and Solomon, 1988). Because the use of information systems in the events and activities organized by unions paves the way for the emergence of many added values such as reducing the costs of trade union activities, increasing productivity and establishing a more effective communication ground with members.

However, in order to achieve the desired outputs and expected benefits from digital unionism[7] activities and practices, these digital unionism activities must first be recognised by the interlocutors and then used and/or adopted. Because even though unions transfer all their processes to the digital environment and utilise the

[7] Unionism practices centered on information technologies.

opportunities offered by information technologies, the objectives will not be achieved if both managers and members do not prefer or are not willing to use these platforms. Therefore, this study focuses on the adoption and success of digital unionism activities. In the literature review on Turkey, no adoption and/or success studies were found in the context of digital unionism. In addition, there is almost no academic studydirectly centered on digital unionism. This can be put forward as the unique aspect of this study and can be seen as an important step to overcome the deficiency in this field.

3. METHOD

In this study, it is aimed to determine the factors affecting the adoption and success of the MTS used by Eğitim-Bir-Sen while conducting trade union services. As of the date of the study, it was understood that there were 1824 union executives authorised to use the MTS. Based on Saruhan and Özdemirci (Saruhan and Özdemirci, 2020: 200) the number of sampling adequacy was calculated and itwas understood that the sample number should be at least 129 people. In order to reach enoughparticipants in the study, the voluntary sampling method was preferred and as a result, 150 questionnaire forms that were suitable for analysis and did not contain missing value were obtained.

Questionnaire technique was used as a data collection tool in the study[8]. The scale utilized in the study is based on the IS Success Model 2 scale of De Lone and McLean (2003) the IS Success Model 2 scale is a draft scale that does not contain questions/items and is based on explaining system success and adoption with information quality, system quality, service quality, intention to use, user satisfaction and net benefit criteria and sub-dimensions. System quality refers to characteristics such as performance, usability, and reliability. Information quality, on the other hand, encompasses attributes such as accuracy, relevance, clarity, and timeliness. Service quality pertains to the effectiveness of services supporting information systems. Usage describes how frequently and to what extent users engage with the information system. Satisfaction reflects how pleased users are with the system's functionality and performance. Lastly, net benefit refers to the outcomes and impacts of the information system's usage, particularly its influence on organizational performance and productivity. For this reason, the questions related to the scale utilized in the study and applied to the participants could not be accessed from the related study. Therefore, for the scale appliedto the participants in the study, the scale adapted into Turkish by Gürses (2021) for measuringthe adoption and success of information technologies in public organisations based on IS Success Model 2 was used. Based on the related scale, the research model in Figure 1 was established in the study.

Figure 1: Research Model

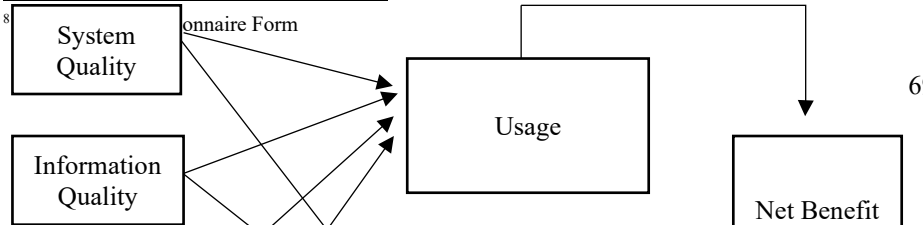

[8] onnaire Form

According to the research model in Figure 1, the following hypotheses were tested within the scope of the study:

System Quality refers to the technical performance, availability, reliability, response time, and overall functionality of an information system. System Quality plays a crucial role in users' adoption and utilization of information systems and serves as a key factor in evaluating and improving their success (Rai, Lang, & Welker, 2002). Usage refers to how frequently and extensively users engage with an information system. A user-friendly, well-designed, and reliable information system increases the likelihood of user adoption and continued engagement (Almutairi & Subramanian, 2005). The present study suggests a significant and positive relationship between System Quality and Usage.

H1: There is a positive and significant relationship between system quality (SQ) of MTS and MTS usage.

Information Quality is a criterion that evaluates the value of the content provided by an information system. Information systems with high information quality have been shown to facilitate improved and accelerated decision-making processes by offering users accurate, timely, clear, and relevant information (Seddon, 1997). Consequently, the utilisation of information systems is positively correlated with usage frequency, perceived benefits, and positive impacts on user habits (Petter, DeLone, & McLean, 2008). The present study posits that a significant and positive relationship exists between Information Quality and Usage.
H2: There is a positive and significant relationship between the information quality (IQ) of MTS and MTS usage.

Service quality is defined as the quality of technical support and services offered to users of information systems. In information systems with high service quality, users exhibit increased trust, extend their usage, and leverage the system more effectively in their professional activities (Pitt, Watson, & Kavan, 1995). Users naturally seek to derive greater value from information systems that provide superior service and support. The present study posits that a significant and positive relationship exists between service quality and usage.

H3: There is a positive and significant relationship between the service quality (ServQ) of MTS and MTS usage.

Education quality encompasses the activities provided to users regarding the information system and its utilisation. Providing education on system usage fosters user adoption and enhances proficiency. Education plays a crucial role in ensuring effective system utilization as it enables users to achieve desired outcomes with greater precision, efficiency, and expediency (Mohammadi, 2015); (Hassanzadeh, Kanaani, & Elahi, 2012). The present study hypothesizes that a substantial and positive relationship exists between the education quality and usage.

H4: There is a positive and significant relationship between the education quality (EQ) of MTS and MTS usage.

A high-quality information system should be designed with a clear understanding of user expectations, aiming to enhance ease of use and improve transaction efficiency and speed. User satisfaction is a key factor in determining the likelihood of users accepting, adopting, and continuing to use the system (Stacie & Ann, 2011). The present study hypothesizes that a significant and positive relationship exists between System Quality and Satisfaction.

H5: There is a positive and significant relationship between the system quality of MTS and satisfaction with MTS.

Information quality refers to the value of the information provided by information systems, encompassing factors such as accuracy, timeliness, relevance, and understandability. The hypothesis is that the higher the quality of information users obtain from information systems, and the more relevant it is to their work, the greater their satisfaction with the system and the higher the likelihood of adoption (Wu & Wang, 2006). This study hypothesizes that a significant and positive relationship exists between Information Quality and Satisfaction.

H6: There is a positive and significant relationship between the information quality of MTS and satisfaction with MTS.

High service quality helps users resolve issues with the system more quickly and effectively, meet their needs, and interact more efficiently with the system. This, in turn, enhances user satisfaction with the information system (Wang & Liao, 2008). Therefore, it is predicted that there is a significant and positive relationship between Service Quality and Satisfaction.

H7: There is a positive and significant relationship between the service quality of MTS and satisfaction with MTS.

Education quality refers to the elements that enhance users' experience with the information system and help them achieve their goals. When education quality is high, the value users derive from the usage process increases, which in turn enhances their satisfaction with the system (Mohammadi, 2015) (Hassanzadeh, Kanaani, & Elahi, 2012). The present study hypothesizes that a significant and positive relationship exists between Education Quality and Satisfaction.

H8: There is a positive and significant relationship between the education quality of MTS and satisfaction with MTS.

Net benefits refer to the tangible and intangible advantages users gain from the system, while usage reflects the extent of user interaction with the system. As net benefits increase, user satisfaction improves, encouraging continued usage. This plays a crucial role in the adoption and success of information systems. Designing and implementing successful information systems involves enhancing user engagement and maximising net benefits (Alzahrani, Mahmud, Ramayah, Alfarra, & Alalwan, 2017) (Halawi, Mcarthy, & Aronson, 2008). The study hypothesizes a significant and positive relationship between Net Benefits and Usage.
H9: There is a positive and significant relationship between the MTS usage (U) and the net benefit (NB) of MTS.

Net benefit refers to the tangible and measurable advantages that users gain from information systems. As user satisfaction increases, they are more likely to use the system frequently and maximise its benefits (Lin & Lee, 2007). The present study hypothesizes that a significant and positive relationship exists between Net Benefit and Satisfaction.

H10: There is a positive and significant relationship between satisfaction (Sat) with MTS and the net benefit of MTS.

4. FINDINGS

In the study, firstly, the participants' gender, age, position in the union, union management experience, frequency of system use, time spent in the system and system usage experience were included. Demographic information about the participants included in the study is shown in Table 1. When the relevanttable is analysed, it is seen that there is a considerable difference between the proportion of women (5.7%) and men (94.3%) participating in the research. It should be stated immediately that the reason for this imbalance is that there are fewer women union executives than men. Interms of age groups, it is understood that most of the participants are in the 46-55 age group (48%), followed by the 36-45 age group with a rate of 32.6%. When the tasks undertaken by the participants in the union are taken into consideration, it is understood that the tasks are distributed relatively close to each other. When the union management experience is evaluated, it is understood that the participants with more than 8 years of experience (46.4%)

constitute approximately half of the total number of participants.

Table 1: Demographic Information on Participants

		Frequency	Percentage (%)			Frequency	Percentage (%)
Gender	Female	8	5,7	**Position in the Union**	Branch President	55	36,7
	Male	142	94,3		Branch Vice President	40	26,6
Age Groups	25-35	16	10,7		District President	55	36,7
	36-45	49	32,6	**Union Management Experience**	0-3 years	30	20
	46-55	72	48		3-5 years	9	6
	56+	13	8,7		5-8 years	43	28,7
					8 years +	68	45,3
				Total		**150**	**100**

Table 2 shows by the participants how many years have used MTS, how often they use it, and how long they use it during the day. As can be seen from the table, more than half of the participants (60%) have been using the system for more than 5 years. When the frequency of the participants' use of the MTS is analysed, it is understood that 34% of them use the system a few times a week and 28.6% use it every day. On the other hand, it is seen that most of the participants (82.7%) spend less than 30 minutes on the system. From this point of view, it can be stated that the system usage experience (in terms of years) of the participants is generally high, they use the system frequently, but they do not spend a long time on the system.

Table 2: Information on System Usage

		Frequency (n)	Percentage (%)
SystemUsage Experience	0-1 year	14	9,3
	1-3 years	27	18
	3-5 years	19	12,7
	5 years +	90	60
System Usage Frequency	Every day	43	28,6
	Several times a week	51	34
	No more than once a week	18	12
	Several times a month	25	16,7
	Maximum once a month	13	8,7
Time Spent in the System	Max. 15 minutes	60	40
	Between 15-30 min.	64	42,7
	Between 30 min. - 1 hour	19	12,7
	Between 1-2 hours	4	2,6
	More than 2 hours	3	2

The validity analysis for the scale used in the study was carried out by confirmatory factor analysis (CFA). In this context, the measurement model was prepared in accordance with the theory through AMOS program. Table 3 below shows the goodness of fit values for the measurement model.

Table 3: Goodness of Fit Criteria and Values of the Model

	CMIN/DF	CFI	TLI	IFI	SRMR	RMSEA
Acceptable Values	≤ 3	≥ .90	≥ .90	≥ .90	≤ .10	≤ .08
Values of the first model	2,650	,795	,780	,797	,082	,111
Values of the adjusted model	2,166	,901	,889	,902	,065	,092

Source: İlhan & Çetin, 2014.

It is seen that the goodness of fit values obtained from the model run with the available data arenot within acceptable limits. At this stage, to bring the goodness of fit values to acceptable limits, firstly, the items with standardised regression coefficients lower than 0.8 wereremoved from the model (SQ9, IQ1, IQ4, IQ6, U1, U2, Sat3, Sat5,

Sat7, NB4). Afterwards, covariance was defined between some items based on the correction indices (Sat1-Sat2, ServQ1-ServQ2, ServQ6-ServQ7). In the current situation, it has been observed that CMIN/DF, CFI, IFI and SRMR values are among the acceptable goodness of fit values. After the goodness of fit values for the measurement model reached the expected level, the factor loads (standardized regression coefficients) of the items were checked. [9]Table 4 shows the factor loads of the measurement model. According to this, it is understood that all factor loads are at the expected level.

Table 4: Standardized Regression Coefficients

Item	Coefficient	Item	Coefficient	Item	Coefficient
SQ1	0.822	ServQ1	0.841	U3	0.815
SQ2	0.872	ServQ2	0.855	U4	0.937
SQ3	0.898	ServQ3	0.889	U5	0.953
SQ4	0.825	ServQ4	0.931	Sat1	0.850
SQ5	0.873	ServQ5	0.941	Sat2	0.844
SQ6	0.858	ServQ6	0.818	Sat4	0.883
SQ7	0.864	ServQ7	0.867	Sat6	0.854
SQ8	0.835	ServQ8	0.822	NB1	0.937
IQ2	0.800	EQ1	0.901	NB2	0.969
IQ3	0.933	EQ2	0.893	NB3	0.832
IQ5	0.940	EQ3	0.939		
IQ7	0.917	EQ4	0.891		

Within the scope of reliability analysis, Cronbach's Alpha test was applied separately for the seven factors in the scale used in the study. A Cronbach's Alpha test result greater than 0.7 indicates that the reliability of the relevant factor is within acceptable limits (Saruhan and Özdemirci, 2020:235). Table 5 shows the Cronbach's Alpha values of the factors. Accordingly, the fact that all of the Alpha coefficients of the factors in the scale are greater than 0.9 means that the internal consistency of the scale used in the study is quite high.

Table 5: Cronbach's Alpha Test Results

FactorName	Item Count	Cronbach'sAlpha Value
System Quality	8	,954

[9] Appendix 2: The model image produced by the Amos program is included.

Information Quality	4	,942
Service Quality	8	,962
Education Quality	4	,948
Usage	3	,926
Satisfaction	4	,926
Net Benefit	3	,933
Total	**34**	**,971**

Before proceeding with the hypothesis testing, the normality of the data was checked. The fact that the skewness and kurtosis values of the items in the scale are within ± 2 means that the data is suitable for normal distribution (see Garson, 2012). Since all values were within the expected range, it was understood that the data was normally distributed.

After it was understood that the measurement model was valid and reliable and that the data was normally distributed, the hypotheses were tested. Table 6 presents the hypothesis test findings[10]. When the variables affecting the usage factor are analysed, it is understood that service quality and education quality variables have a positive and significant relationship with usage; on the other hand, there is no significant relationship between system quality and information quality variables and usage. Accordingly, H3 and H4 are supported, while H1 and H2 are rejected. When the variables affecting usage are analysed in terms of t values, it is seen that both service quality (t: 2,86) and education quality (t: 2,78) are effective at almost the same level with very close values.

Table 6: Findings on Structural Relationships

Structural Relationships	**Relationship Direction**	**Critical Ratio (t) Value**	**p Value**	**Conclusion**
H1: System Quality → Usage	-	-2,770	0,005	Not supported.
H2: Information Quality → Usage	+	1,232	0,218	Not supported.
H3: Service Quality → Usage	+	2,863	0,004	**Supported**
H4: Education Quality → Usage	+	2,784	0,005	**Supported**
H5: System Quality → Satisfaction	+	5,003	< 0,001	**Supported**

[10] While examining the table, it was decided whether the hypothesis was supported or not according to whether the direction of the relationship between the factors was positive or negative, the p value was less than 0.05 and the t value was greater than 1.96 in absolute value.

H6: Information Quality →Satisfaction	+	1,732	0,083	Not supported
H7: Service Quality → Satisfaction	+	1,676	0,094	Not supported
H8: Education Quality → Satisfaction	+	4,014	< 0,001	**Supported**
H9: Usage → Net Benefit	+	10,849	< 0,001	**Supported**
H10: Satisfaction → Net Benefit	+	4,178	< 0,001	**Supported**

When the variables affecting the satisfaction factor are analysed, it is seen that there is a positiveand significant relationship between system quality and education quality variables and satisfaction; on the other hand, there is no significant relationship between the information quality and service quality variables and satisfaction. According to this, H5 and H8 are supported, while H6 and H7 are rejected. When the variables affecting satisfaction are analysed in terms of t values, it is revealed that system quality (t: 5,00) is more effective than education quality (t: 4,01).

Finally, when the variables affecting the net benefit factor are analysed, it is observed that bothusage and satisfaction have a positive and significant relationship with net benefit. In other words, both H9 and H10 are supported. When its effect is evaluated in terms of t value, the usage variable (t: 10,85) is more effective than the satisfaction variable (t: 4,18).

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Unions must continuously develop and update their systems to perform their basic activities more effectively and efficiently. For this, unions need to deeply understand and analyze users' opinions and experiences. In this study, it is aimed to measure the adoption and success of digital unionism in public unionism, specifically the MTS used by Eğitim-Bir-Sen managers.

As a result of the analysis, it is understood that service quality and education quality have an effect on usage; system quality and education quality have an effect on user satisfaction; and usage and user satisfaction have an effect on shaping the net benefit. According to the findingsit can be concluded that improvements in the service quality and training quality of the MTS will increase the use of the system, while improvements in the system quality and training quality will positively impact user satisfaction. On the other hand, as user satisfaction and usage increases, it can be concluded that the net benefit that users will obtain from the MTS will increase.

Therefore, unions that want to improve their digital union activities and get a return

on their investments need to regularly measure the adoption, satisfaction and success of digital union activities. Unions should regularly conduct surveys to assess user satisfaction and investigate the factors affecting the adoption and success of the system. Based on these surveys, the service provided should be evaluated and deficiencies should be identified, and improvements should be made.

Unions can carry out these processes through the research units established within their organisations or by using professional service procurement. By using the research unit tobe established within the union or other methods mentioned above, the failing aspects of e- unionism services can be identified, necessary improvements can be made, supportive steps canbe taken for the adoption and success of the system, and even strategies can be developed for new services to be put into use.

Finally, it should be stated that this study has some limitations. Considering that digital union services are used by all unions, the most important limitation of this study is that the study was conducted specifically for Eğitim-Bir-Sen. Another important limitation in this study is that it did not include all Eğitim-Bir-Sen members because the authority to use MTS was given only to managers. Therefore, these characteristics of the study should not be ignored when generalizing the results of this study.

KAMUDA DİJİTAL SENDİKACILIĞIN BENİMSENMESİ VE BAŞARISI: EĞİTİM-BİR-SEN ÖRNEĞİ

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) hızlı gelişimi, dünya genelinde pek çok sektörde olduğu gibi sendikacılık alanında da önemli dönüşümler meydana getirmiştir. Dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, sendikaların temel işleyişlerinde ve faaliyetlerinde ciddi değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişim, sendikaların daha etkin ve verimli bir şekilde faaliyet göstermelerini sağlarken, aynı zamanda üye yönetimi, hizmet sunumu ve iletişim süreçlerini de köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Özellikle kamu sendikalarının artan üye sayılarıyla birlikte daha karmaşık organizasyon yapıları gerektirmesi, bu sendikaların dijitalleşmeye geçiş yapmasını zorunlu hale getirmiştir. Kamu sendikalarında e-sendikacılık uygulamalarının benimsenmesi, hizmet kalitesini artırmak ve yönetim süreçlerini daha verimli hale getirmek için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

2. TEORİK ARKA PLAN

Sanayi Devrimi ile 18. yüzyılın sonunda İngiltere'de başlayan endüstriyel dönüşüm, Avrupa ve Kuzey Amerika'ya yayılmış ve işçileri olumsuz etkileyen çalışma koşulları nedeniyle sendikalaşma ihtiyacını doğurmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda sendikaların sayısı ve etkisi artarken, işçi hakları mücadelesi güçlenmiştir. Ancak 1970'lerden itibaren küreselleşme ve ekonomik değişimler, sendikaların gücünde azalmaya yol açmıştır. Tarih boyunca sendikalar, işçi haklarını savunmak ve çalışma koşullarını

iyileştirmek için var olmuş, günümüzde ise değişen küresel ve siyasi koşullara uyum sağlayarak bu çabalarını sürdürmektedir.
Sendikacılık, başlangıçta özel sektör işçilerinin hak mücadelesiyle başlamış, ancak zamanla kamu çalışanları da örgütlenmeye başlamıştır. Kamu sektörü sendikacılığı, II. Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşmış ve 1990'larda küresel bir eğilim haline gelmiştir. Bugün sendikalar, verimliliği artırmak ve katılımı teşvik etmek için bilgi teknolojilerinden faydalanmaktadır. Ancak dijital sendikacılığın etkili olabilmesi için yöneticilerin ve üyelerin bu teknolojileri benimsemesi gerekmektedir.

3. YÖNTEM

Çalışmada Bilgi Sistemleri Başarı Modeli 2 (BSBM 2) temel alınmış ve hizmet kalitesi, sistem kalitesi, eğitim kalitesi ve bilgi kalitesi gibi faktörlerin sistem kullanımı ve net fayda üzerindeki etkileri araştırılmıştır.
Bilgi Sistemleri Başarı Modeli 2, bilgi sistemlerinin başarısını ölçmek amacıyla geliştirilen bir modeldir ve bu model kapsamında çeşitli kalite faktörlerinin sistem kullanımını ve kullanıcı memnuniyetini nasıl etkilediği incelenmektedir. Çalışmada dört temel kalite faktörü ele alınmıştır: hizmet kalitesi, sistem kalitesi, eğitim kalitesi ve bilgi kalitesi. Hizmet kalitesi, sendikanın sunduğu dijital hizmetlerin üyeler ve yöneticiler açısından ne derece tatmin edici olduğunu ifade ederken, sistem kalitesi sistemin teknik yeterliliklerini ve kullanılabilirliğini tanımlar. Eğitim kalitesi, kullanıcıların sistemi doğru ve etkin bir şekilde kullanabilmeleri için verilen eğitimlerin kalitesini ölçerken, bilgi kalitesi ise sistemde üretilen ve paylaşılan bilginin doğruluğu, güvenilirliği ve kullanılabilirliğini ifade eder.

4. BULGULAR

Yapılan analizler sonucunda, hizmet kalitesi ve eğitim kalitesinin sistem kullanımı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Eğitim-Bir-Sen yöneticilerinin ÜTS'yi daha etkili bir şekilde kullanabilmeleri için verilen eğitimlerin kalitesi, bu sistemin benimsenmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Benzer şekilde, hizmet kalitesinin de kullanıcıların sistemi etkin bir şekilde kullanmalarını sağladığı görülmüştür. Eğitim ve hizmet kalitesi, kullanıcıların sistemi benimsemelerinde ve sistemin daha geniş bir kullanıcı tabanına ulaşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra, sistem kalitesi ve eğitim kalitesinin kullanıcı memnuniyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Yöneticilerin ÜTS'yi kullanırken memnuniyet düzeylerinin yüksek olması, sistemin genel kalitesine ve verilen eğitimlerin yeterliliğine bağlıdır.
Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, sistem kullanımı ve kullanıcı memnuniyetinin net fayda üzerindeki doğrudan etkisidir. Sistem kullanımının artması ve kullanıcıların sistemden memnuniyet duyması, sendikal faaliyetlerin verimliliğini artırmakta ve genel olarak sendikanın başarısına olumlu katkıda bulunmaktadır. Net fayda, bir bilgi sisteminin kullanıcılarına ve organizasyona sağladığı toplam değeri ifade eder. Bu çalışma, Eğitim-Bir-Sen yöneticilerinin ÜTS'yi etkin bir şekilde kullanmalarının ve sistemden memnun kalmalarının, sendikal faaliyetlerin daha etkili bir şekilde yürütülmesine katkı sağladığını göstermektedir. Bu doğrultuda, dijital sendikacılık

faaliyetlerinin başarısında hizmet kalitesi, sistem kalitesi ve eğitim kalitesi gibi faktörlerin kritik rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, sendikaların dijitalleşme süreçlerinde başarılı olabilmeleri için bazı stratejik adımlar atmaları gerekmektedir. İlk olarak, sendikaların dijital sistemlerini sürekli olarak güncellemeleri ve geliştirmeleri gerekmektedir. Dijitalleşmenin hızla geliştiği günümüzde, sendikaların bu teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmeleri ve üyelerine sundukları hizmetlerin kalitesini artırmaları büyük önem taşımaktadır. İkinci olarak, sendikaların kullanıcı memnuniyetini düzenli olarak ölçmeleri ve bu doğrultuda sistemlerini iyileştirmeleri gerekmektedir. Kullanıcıların sistemden memnun olmaları, sistemin etkin bir şekilde kullanılması için kritik bir faktördür. Son olarak, hizmet kalitesinin artırılması, sendikal faaliyetlerin verimliliğini artırmak için önemli bir unsurdur. Hizmet kalitesinin yüksek olması, kullanıcıların sistemi daha fazla kullanmalarına ve sendikanın genel performansını artırmalarına yardımcı olacaktır.

Bu çalışma, Türkiye'deki kamu sendikacılığında dijitalleşmenin benimsenmesi ve başarısına dair önemli bulgular sunmaktadır. Eğitim-Bir-Sen özelinde yapılan bu inceleme, sendikaların dijital araçları etkili bir şekilde kullanarak daha geniş bir üye tabanına ulaşabileceğini ve daha verimli hizmet sunabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, dijital sendikacılığın benimsenmesinde eğitim ve hizmet kalitesinin kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, sendikaların eğitim programlarını ve hizmet sunumlarını sürekli olarak iyileştirmeleri ve dijitalleşme süreçlerinde bu faktörleri göz önünde bulundurarak yeni stratejiler geliştirmeleri önerilmektedir.

REFERENCES

Almutairi, H., & Subramanian, G. H. (2005). An empirical application of the DeLone and McLean model in the Kuwaiti private sector. *Journal of Computer Information Systems*, pp. 113-122.

Alzahrani, A. I., Mahmud, I., Ramayah, T., Alfarra, O., & Alalwan, N. (2017). Modelling digital library success using the DeLone and McLean information system success model. *The Electronic Library*, pp. 347-367.

Delone, W. H., & McLean, E. R. (2003). he DeLone and McLean model of information systems success: a ten-year update. *Journal of management information systems,*, 9-30.

Fiorito, J., & Royle, M. T. (2005). Information and communications technology use in British unions. *Critical perspectives on international business*, 180-193.

Gürses, F. (2021). Kamu Kurumlarında Bilişim Sistemlerinin Benimsenmesi ve Başarısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenilirlik. In F. Gürses, *Teori Ve Uygulamada Kamu Yönetimi Ve Siyaset Alanında Yaşanan Bilimsel Gelişmeler.* Gazi Kitapevi.

Halawi, L. A., Mcarthy, R. V., & Aronson, J. E. (2008). An empirical investigation of knowledge management systems' success. *Journal of computer information systems*, pp. 121-135.

Hassanzadeh, A., Kanaani, F., & Elahi, S. (2012). A model for measuring e-learning systems success in universities. *Expert Systems with Applications*, pp. 10959-10966.

Hyman, R. (2001). *Understanding European Trade Unionism: Between Market, Class and Society.* Londra: Sage Publications.

İlhan, M., & Çetin, B. (2014). LISREL ve AMOS Programları Kullanılarak Gerçekleştirilen Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) Analizlerine İlişkin Sonuçların Karşılaştırılması. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi, 5*(2), 36-42. doi:10.21031/epod.31126

Işıklı, A. (2002). *Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişmesi.* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kocaoğlu, P. D. (2000). Türkiye'de ve Dünyada Memur Sendikacılığının Gelişimine Panoramik Bakış. *Tühis İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 15*(5), 25.

Lin, H.-F., & Lee, G.-G. (2007). Determinants of success for online communities: an empirical study. *Behaviour & Information Technology*, pp. 479-488.

Mohammadi, H. (2015). Investigating users' perspectives on e-learning: An integration of TAM and IS success model. *Computers in Human Behavior*, pp. 359-374.

Petter, S., DeLone, W., & McLean, E. (2008). Measuring information systems success: models, dimensions, measures,and interrelationships. *European Journal of Information Systems*, pp. 236-263.

Pitt, L. F., Watson, R. T., & Kavan, B. (1995). Service Quality: A Measure of Information Systems Effectiveness. *MIS Quarterly*, pp. 173-187.

Rai, A., Lang, S. S., & Welker, R. B. (2002). Assessing the Validity of IS Success Models: An Empirical Testand Theoretical Analysis. *Information Systems Research*, 50-69.

Saruhan, Ş. C., & Özdemirci, A. (2020). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji* (6 ed.). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Seddon, P. B. (1997). A Respecification and Extension of the DeLone and McLean Model of IS Success. *Information Systems Research*, pp. 240-253.

Stacie, P., & Ann, F. (2011). Evaluating the success of an emergency response medical information system. *International Journal of Medical Informatics*, pp. 480-489.

Taş, H. Y. (2012). Toplumsal Sınıfların Değişim Sürecinde, Sendikalar ve Sendikaların Geleceği. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 60-80.

Templer, A., & Solomon, N. A. (1988). Unions and Technology: A Survey of Union Use of Information Technology. *Relations industrielles*, 378-393.

Wang, Y.-S., & Liao, Y.-W. (2008). Assessing eGovernment systems success: A validation of the DeLone and McLean model of information systems success. *Government Information Quarterly*, pp. 717-733.

Wu, J.-H., & Wang, Y.-M. (2006). Measuring KMS success: A respecification of the DeLone and McLean's model. *Information & Management*, pp. 728-739.

Yıldırım, H. (2019). *Memur-Sen Tarihi* (Vol. 1). Ankara: Semih Ofset Matbaacılık.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Erkan SUVEYDAS Fatih GÜRSES
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Erkan SUVEYDAS Fatih GÜRSES
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Erkan SUVEYDAS Fatih GÜRSES
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Erkan SUVEYDAS Fatih GÜRSES
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Erkan SUVEYDAS

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 714-737
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1529069

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

MÜTEVAZI LİDERLİĞİN İŞ PERFORMANSI ETKİSİNDE ÇALIŞAN SESLİLİĞİNİN ARACI ROLÜ[*]

Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE[1] & Sebahattin YILDIZ[2]

Öz

Mütevazı liderlik astlarını ve kendisini çok yönlü ve objektif olarak değerlendiren, astların güçlü yönlerini ön plana çıkarıp takdir eden ve geri bildiri isteyen bir liderlik şeklidir. Güncel liderlik yaklaşımlarından birisi olan mütevazı liderliğin hatalarını kabul etmek, çalışanların olumlu yönlerini ve katkılarını takdir etmek ve yeni fikirlere ve geri bildirimlere açık olmak bağlamında öğretilebilirlik özellikleri vardır. Bu çalışmanın amacı mütevazı liderliğin iş performansına etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolünü incelemektir. Çalışmanın kuramsal temelleri sosyal mübadele teorisi, karşılıklılık normu teorisi ve sosyal öğrenme teorisine dayanmaktadır. Araştırma neden sonuç ilişkisini açıklayıcı şekilde tasarlanmıştır. Araştırmanın kapsamını bir kamu üniversitesindeki personeller oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yoluyla 124 akademik ve 127 idari personele anket yapılarak veriler toplanmıştır. Veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistiki analizler, korelasyon analizi ve Hayes'in Process Makrosu ile aracılık testleri yapılmıştır. Ölçeklerin geçerliliği için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach's Alpha katsayısı ile hesaplanmıştır. Bulgulara göre çalışmanın yapıldığı kamu üniversitesinde mütevazı liderlik algısının orta düzeylerde (3,29) olduğu gözlenmiştir. Korelasyon analizi sonuçları, mütevazı liderlik ile çalışan sesliliği arasında pozitif; mütevazi liderlik ile iş performansı arasında pozitif; çalışan sesliliği ile iş performansı arasında pozitif ilişkiler olduğunu göstermiştir. Yine mütevazı liderliğin çalışan sesliliğini pozitif yönde etkilediği; mütevazı liderliğin iş performansını pozitif yönde etkilediği; çalışan sesliliğinin iş performansını pozitif yönde etkilediği; mütevazı liderliğin iş performansına etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuçta mütevazı liderliğin işle ilgili çıktılara olumlu ve pozitif katkı yaptığı söylenebilir. İlerleyen çalışmalara özgü öneri ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Tartışmalar yapılmış, araştırmacılara ve uygulayıcılara öneriler getirilmiş ve kısıtlar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mütevazı Liderlik, Çalışan Sesliliği, İş Performansı.*

JEL Kodları: *D23, M10, M19.*

Başvuru: *06.08.2024* **Kabul:** *12.01.2025*

[*] Bu çalışma Prof. Dr. Sebahattin YILDIZ danışmanlığında Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE tarafından tamamlanan yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

[1] Bilim Uzmanı, Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye, sehnazsarigul@hotmail.com, 0009-0004-5310-6244
[2] Prof. Dr., Kafkas Üniversitesi, Kars, Türkiye, syildiz@kafkas.edu.tr, 0000-0001-7625-5358

THE MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE VOICE IN THE EFFECT OF HUMBLE LEADERSHIP ON JOB PERFORMANCE[3]

Abstract

Humble leadership involves a leader assessing both themselves and their subordinates from a multi-dimensional and objective perspective, appreciating the strengths and contributions of their subordinates, and seeking feedback from them. As one of the current leadership approaches, humble leadership features teachable characteristics such as: accepting limitations and mistakes, recognizing and appreciating employees' strengths and contributions, and being open to new ideas and feedback. The aim of this study is to investigate the mediating role of employee voice in the effect of humble leadership on job performance. The theoretical foundations of the study are based on social exchange theory, the norm of reciprocity theory, and social learning theory. The research is designed to explain cause-and-effect relationships. The sample consists of employees from a public university. Data was collected through surveys administered to 124 academic and 127 administrative staff using a convenience sampling method. The data were analyzed using SPSS programme. Descriptive statistical analyses, correlation analysis, and mediation tests using Hayes' Process Macro were conducted. Exploratory and confirmatory factor analyses were performed to assess the validity of the scales. The reliability of the scales was calculated using Cronbach's Alpha coefficient. According to the findings, the perception of humble leadership in the public university where the study was conducted was observed to be at a moderate level (3.29). According to the results of the correlation analysis, there is a significant and positive relationship between humble leadership and employee voice and job performance. Additionally, the analysis results show a significant and positive relationship between employee voice and job performance. It was also found that humble leadership affects positively employee voice; humble leadership positively affects job performance; employee voice positively affects job performance; and employee voice mediates the effect of humble leadership on job performance. In conclusion, it can be said that humble leadership contributes positively to job-related outcomes. Recommendations and implications for future studies were provided. Discussing, suggestions for researchers and practitioners were offered, and limitations were noted.

Keywords: *Humble Leadership, Employee Voice, Job Performance.*

JEL Codes: *D23, M10, M19.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

[3] The Extended English Summary is located the end of the Article

1. GİRİŞ

Liderlik, kitlelerin davranışlarını, kurumun çıkarları doğrultusunda etkileme sanatıdır (Yıldız vd., 2014). Doğal afetler, iktisadi buhranlar, savaşlar vb. önemli olayların üstesinden gelme noktasında liderlerin büyük etkisi olmuştur. Liderlik süreçtir ve liderlerle takipçiler arasında kurulacak olumlu ilişki kurumun amaçlarına ulaşmasını sağlayacaktır (Göktürk ve Ağın, 2020). Bunun için liderin gizli bir erdem sahibi ve naif becerilere sahip olması gerekir ki bu hassas becerilerin ileri düzeyde sergilendiği liderlik yaklaşımlarından birisi mütevazı liderliktir (Rego vd., 2019).

Mütevazı liderlik astlarını ve kendisini objektif olarak değerlendiren ve astların güçlü yönlerini ön plana çıkarıp takdir eden bir liderlik şeklidir (Alimoğlu Özkan vd., 2022). Mütevazılık kavramı aslında pozitif bir kişilik özelliğidir. Pozitif psikolojinin ilerlemesi ile birlikte mütevazılık kavramı da zamanla ivme kazanmıştır (Zhou ve Wu, 2018). Artık kişilerin olumsuz yönlerini eleştirmekten vazgeçip, olumlu ve güçlü taraflarını ortaya çıkarmak olumlu katkılara yol açmasını sağlayabilir (Hefferon ve Boniwell, 2018).

Mütevazı liderlik sayesinde narsisizm önemli ölçüde törpülenir ve çalışanların iş tatmini arttırılarak kuruma karşı çalışanların aidiyet duygusu güçlenir (Bhatia ve Bhatia, 2020). Mütevazı liderlerin davranışları arasında; tepeden bakma, böbürlenme, kibirlenme gibi davranışlar olmamalıdır. Çünkü mütevazı liderlik, liderin astlarını ve kendisini çok yönlü ve objektif olarak değerlendirmesini, astların olumlu yönlerini ve gayretlerini dikkate almasını, onlardan geri bildiri istemesini ifade eder (Owens ve Hekman, 2012). Dolayısıyla kendi eksik ve hatalarını kabul etmek, astlarının güçlü yönlerini ve katkılarını takdir etmek ve öğretilebilirlik mütevazi liderliğin üç önemli özelliğidir (Alimoğlu Özkan vd., 2022: 1181).

Çalışan sesliliğinin olumlu sonuçlar vermesi ve kurumun gelişimine katkıda bulunabilmesi için liderin öncelikle çalışanların sesine kulak vermesi gerekmektedir. Kurumların rekabet karşısında mücadele edebilmesi için beşeri sermayesine önem atfetmesi gerekmektedir (Yıldız, 2010). İşgörenin sahip olduğu beceri, bilgi ve farklı fikirleri rekabet ortamında önem arz etmektedir. Yöneticilerin takipçilerinin sesini dinlemesi ve önerilerini dikkate almaları sesliliğin artmasına neden olacaktır. Mevcut sorunlar karşısında çalışanlarının düşüncelerini dile getirmesinin teşvik edilmesi ve değişim yapabileceklerine inandırılmaları bireysel ve kurumsal açıdan olumlu çıktılar sağlayabilecektir (Bowen ve Blackmon, 2003).

Mütevazı liderlik tarzını algılayan çalışanların davranışları olumlu yönde gelişir ve pozitif kurumsal çıktılar oluşturarak (Owens ve Hackman, 2012) iş performansı, iş tatmini ve katkı sağlama istekliliği artar (Liu, 2016: 731). Bu kapsamda çalışanlar, kendi seslerinin üst kademe tarafından duyulmadığını ya da önemsenmediğini hissederse mental olarak hayal kırıklığına uğrayıp motivasyonları düşer ve sonuç olarak bireysel ve kurumsal düzeyde iş performansının azalmasına neden olur (Botha ve Steyn, 2022).

Mütevazı liderlik alanında yapılan çalışmalar günümüzde önem kazanmasına rağmen, mütevazı liderliğin iş çıktılarına etkisi üzerine yapılan çalışmalar yeterli düzeyde

değildir (Luo vd., 2022; Ye, 2019: 566). Bu nedenle mütevazı liderliğin özellikle kültürümüzdeki etkisini anlamanın yazına önemli katkı sunacağı düşünülmektedir.

Mütevazı liderliğin kişisel farkındalık sağlaması, geri bildirime açıklığı ve diğerlerini takdir etme özelliği nedeniyle çalışanların seslilik davranışını iyileştireceği ve iş performansına önemli katkılar sağlayacağı beklenmektedir. Bu nedenle mütevazı liderlik seslilik davranışı ve iş performansı ile birlikte incelenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı çalışanların iş performansı ve seslilik davranışı üzerinde mütevazı liderliğin etkisini incelemektir. Ayrıca çalışmada mütevazı liderliğin iş performansına etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolünü incelemek diğer amaçtır. Yazındaki bir boşluğun doldurularak gelecek çalışmalar için öncü niteliğinde olması bu çalışmanın önemini ifade etmektedir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Mütevazi Liderlik

Tevazu (humulity) kelimesi "Latince kökenlidir ve tüm erdemlerin yetiştiği verimli toprak" anlamına gelmektedir. Filozoflara göre mütevazılık bir erdemdir ve karakter gücünü geliştirmenin temelidir (Kelemen vd., 2023). Mütevazılık insanın kendisini daha objektif olarak görmesini, başkalarını değerlendirirken onlara değer vermesini ve taktir etmesini, yeni bilgilere ve fikirlere açık olmasını sağlar (Rego vd., 2019: 1012-1013). Mütevazılık kavramı aslında istikrarlı ve kalıcı pozitif bir kişilik özelliğidir. Pozitif psikolojinin ilerlemesi ile birlikte mütevazılık kavramı ivme kazanmıştır (Zhou ve Wu, 2018). Artık kişilerin olumsuz yönlerini eleştirmekten vazgeçip, tevazu gösterip olumlu ve güçlü yönlerine odaklanmak gerekmektedir (Hefferon ve Boniwell, 2018). Mütevazılık, kişinin öz değerini abartmadan, alçak gönüllü olarak tutum ve davranışlarda bulunmasıdır (Nielsen vd., 2010).

Tevuzu kavramının liderliğe nasıl uygulanabileceğini gösteren ilk çalışma olan Owens ve Hackman'a (2012) göre mütevazı liderliğin a) kendini doğru bir şekilde görme istekliliği (b) diğerlerinin güçlü yönlerini ve katkılarını takdir etmek ve (c) öğretilebilirlik özellikleri vardır. Daha sonra Ou vd. (2014) mütevazı CEO'ların altı özelliği olduğunu önermişlerdir. Oc vd. (2015) ise mütevazı liderliğin dokuz boyutunu tanımlamıştır. Bu üç çalışmadaki boyutlarda bazı farklılıklar olsa da genel olarak mütevazı liderliğin üç temel boyutu dikkate alınmaktadır. Bunlar: (1) Doğru bir kişisel görüş / kişisel farkındalık (2) öğretilebilirlik / geri bildirime açıklık ve (3) diğerlerini takdir etmektir (Aktaran Kelemen vd., 2023: 203).

Mütevazı lider, kendi güçlü yönlerini ve kısıtlarını idrak ettiğinde, çalışanlarının öneri ve fikirlerine önem veren davranışlar sergilediğinde çalışanların yönetiminin kolaylaşacağının bilincinde olan kişidir (Ali vd., 2020: 4). Mütevazı liderlik "kendi zayıflıklarını fark edebilen, diğerlerinin fikirlerini dikkate alan ve onları önemseyen liderlik tarzı" şeklinde tanımlanmaktadır (Özer vd., 2021: 457).

Mütevazı liderlik, takipçilerini ya da çalışanları sabırla dinlemeyi, gözlemleme yaparak öğrenmeyi ve astları kararlara katmayı içeren bir liderlik biçimidir. Mütevazı

lider, çalışanların ses davranışlarını ve güçlü yönlerini önemseyen liderdir (Liu, 2016: 712). Mütevazı liderler objektif olarak kendilerini değerlendirebilmekte ve çalışanlarıyla şeffaf politikalar izleyerek onların fikir, tecrübe, bilgi ve önerilerine önem vermektedir (Owens vd., 2013: 1518). Bu davranışsal özellikleri, liderin ve çalışanın kişisel gelişimine katkı sağlamakta böylece çalışanlar liderlerinden aldıkları pozitif destek ve güven sayesinde işlerine karşı daha olumlu duygulara sahip olmaktadır (Li vd., 2016: 1145; Morris vd., 2005: 1324).

Mütevazı liderler bencilce tavırlardan uzak, çalışanlarını güçlendirici ve teşvik edici davranış biçimleri sergilerler. Ayrıca mütevazı liderler, çıkan sorunları ve problemleri birer imkân olarak değerlendirerek olumsuz olaylardan ders çıkarıp pratik çözümlerle kendi taraflarına çevirirler. Mütevazi liderler çalışanları güçlendirerek kendisinin ve çalışanlarının gelişimlerine imkân sağlarlar (Zhu vd., 2019: 10) ve çalışanların seslilik davranışı göstermesine olanak tanırlar (Shaw ve Mao, 2023).

1.1.2. Seslilik

Seslilik veya ses davranışı, çalışanların kurum performansını geliştirmek ve ilerlemesine katkıda bulunmak amacı ile düşünce, duygu, öneri ve kaygılarını ifade etmesidir (Akgemci vd., 2019: 759). Çalışanın sesliliği "kurumsal veya birim işleyişini geliştirmek amacıyla işle ilgili konularda fikirlerin, önerilerin, kaygıların veya görüşlerin isteğe bağlı olarak iletilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Morrison, 2011: 375). Seslilik, çalışanların iş tanımının ötesine geçerek kurumsal süreçlere katkı sağlamak veya problemleri çözmek üzere fikir, öneri ve düşüncelerini dile getirmesi olarak ele alınabilir (Kerse vd., 2020: 1773). Takipçi sesi, kurumsal problem çözme ve operasyonel süreçler için gerekli olan işle ilgili bilgi, görüş ve fikirlerin kurumun çıkarına olacak şekilde kasıtlı olarak ifade edilmesini ifade eder (Shaw ve Mao, 2023: 486-487).

Çalışanların seslilik davranışları kuruma olumlu anlamda fayda sağlayabiliyorken, aynı zamanda çalışanların statükoyu sorgulaması, düzeni ve kararları eleştirmesi bir sorun olarak görülebilir, böylece çalışana bakışı ve ilişkileri olumsuz etkileyebilir (Zengin, 2019: 315). Seslilik davranışı çalışanların iş memnuniyetsizliğine karşı gösterdikleri bir tepki (Hirschman, 1970) ya da yapıcı ve aktif bir davranış olarak ele alınabilir (Farrell ve Rusbult,1992). Çalışan sesliliği kabul edilmiş seslilik, savunma amaçlı seslilik ve kurum yararına seslilik olmak üzere üç boyut olarak ele alınmaktadır (Şehitoğlu, 2010: 34-35).

Rekabetin bu kadar yoğun olduğu ortamda gücünü artırmak isteyen, hızla değişen çevreye uyum sağlayarak gelişmek ve değişmek isteyen kurumlar için çalışanların sesliliği ya da ses davranışı çok önemlidir (Liu, 2016: 732). Dolayısıyla çalışanların ve kurumun performanslarını artırmak isteyen yöneticilerin çalışanların seslerine kulak vermeleri ve seslerini önemsemeleri gerekmektedir. Böylelikle değer verildiğini ve önemsendiğini hisseden çalışan sorunlar karşısında çözüm odaklı önerilerde bulunabilir. Yöneticilerin astlarını seslilik davranışı göstermeye teşvik etmesi ve kurumda bir seslilik kültürü yaratmaya çaba sarf etmesi kurumun varlığını sürdürebilmesi, güçlenmesi ve çalışanların iş performansının iyileşmesi bakımından önem taşımaktadır (Karabey ve Alioğulları, 2020: 39).

1.1.3. İş Performansı

Performansı kavramı bireyin veya grubun hedeflerini gerçekleştirilme derecesi şeklinde tanımlamaktadır (Yıldız vd., 2014). *İşgörenin görevlerini tamamlamak için gösterdiği tüm hareket ve davranışlar performans davranışı olarak ifade edilebilir* (Argon ve Eren, 2004: 224). Bingöl (2019)'e göre performans "belirlenen koşullara göre bir işin yerine getirilme düzeyi veya çalışanın davranış biçimidir". Performans değerlendirmesi, önceden belirlenen bazı kriterlere göre bireylerin ya da kurumların performanslarını ölçme işlemini içeren bir süreçtir (Yelboğa, 2006: 200).

Algılanan, bireysel, çalışan, işgören veya öz değerlendirmeye dayalı performans gibi benzer ifadelerin de kullanıldığı iş performansı ise, astların görevini yerine getirirken sarf ettiği çabalar neticesinde ulaştığı başarı düzeyidir (Kapu vd., 2020). *İşgören performansı, bir çalışanın kişisel veya ailesel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir kurum içinde görev ve sorumluluk alarak zaman ve çaba harcamasıdır. Kurum için dikkate alınan şey, işgörenin işini yaparken gösterdiği performanstır* (Işık ve Kızıltuğ, 2022: 312-313).

İş performansı yazında yapılan çalışmalarda görev (task) ve bağlamsal (context) performans olarak incelenmektedir. İşle ilgili görevlerin yapılmasını ifade eden görev performansı tam olarak çalışan performansını karşılamamaktadır (Motowidlo vd., 1997). Başkalarına yardımcı olmak, danışmanlık yapmak ve diğerkamlık gibi davranışları içeren durumsal performans ise işin sosyal yapısı ile ilgilidir. Görev performansı genellikle çalışanların yetenekleriyle ilgili iken, durumsal performans ise çalışanların kişilikleriyle ilgilidir (Aktaş ve Şimşek, 2014: 31). Dolayısıyla iş performansı kurumsal başarının en önemli belirleyicisidir ve bir kurum ancak çalışanın gösterdiği performans kadar iyi olabilir. Kişisel performansın artırılması ve yönetilmesi kurumun işle ilgili çıktılarına olumlu katkı sağlayabilecektir. Bu nedenle çalışanlarına anlamlı bir iş sunmak ve onlara değer vermek, çalışanlarının olumlu yönlerine odaklanarak onları güçlendirmek, olumlu bir çalışma barışı sağlamak ve seslerini artıracak ortam sağlamak için en önemli görev, kuşkusuz mütevazı liderlere düşmektedir.

1.2. Çalışmanın Kuramsal Temelleri ve Değişkenler Arası İlişkiler

1.2.1. Çalışmanın Kuramsal Temelleri

Sosyal mübadele teorisi, bir tarafın diğer tarafa gelecekte belirsiz getiriler elde edeceği varsayımıyla iyilik yaptığını öne sürmektedir (Blau, 1964). Çalışanlar, mütevazı liderlerden aldıkları iyi niyetin karşılığını, iş performanslarını artırarak ödeyeceklerdir. Sosyal mübadele teorisine dayanarak, mütevazı liderliğin sesliliği ve böylece iş performansını artıracağı tahmin edilmektedir.

Karşılıklılık normu teorisi ise karşılıklı ilişkilerde her bir tarafın hak ve görevleri olduğunu, insanların kendilerine yardım edenlere yardım etmesi gerektiğini belirtmektedir (Gouldner, 1960). Bu teori, liderin davranışlarının takipçiler üzerindeki etkisi ve takipçilerin liderin davranışlarına nasıl tepki verdiği üzerine odaklanmaktadır. Karşılıklılık teorisine dayanarak, mütevazı liderlik tarzına karşılık

olarak çalışanların seslilik düzeyini ve böylece iş performansını artıracağı tahmin edilmektedir.

Sosyal öğrenme teorisinde ise bireyler liderlerini rol model olarak benimseyip onların davranışlarını taklit edebilirler (Bandura, 1977). Çalışanların liderlerinin mütevazı davranışlarını taklit etmelerinin yanı sıra belirlenen hedeflere nasıl yöneleceklerini de öğrenebilirler (Ye, 2019). Dolayısıyla öğrenme yoluyla mütevazılık ve seslilik benimsenebilir ve çalışanların davranışları buna göre değişebilir. Sosyal öğrenme teorisine dayanarak, mütevazı liderlik tarzının, sesliliğin ve böylece iş performansının artacağı tahmin edilmektedir.

Bu nedenle mütevazı liderliğin iş performansına etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü konusunun teorik temelleri sosyal mübadele teorisi, karşılıklılık normu teorisi ve sosyal öğrenme teorisi ile açıklanabilir. Bahsedilen teorilere dayanarak sesliliğin mütevazı liderlik ile iş performansını birbirine bağlayan aracı faktör olacağı, yani mütevazi liderliğin çalışan sesliliğini tetikleyeceği ve çalışan sesliliğinin artacağı, sesliliğin de çalışanların önerilerini arttırarak iş performansını iyileştireceği söylenebilir. Araştırma modelinin teorik temelleri belirtildikten sonra şimdi modelin dayanaklarını oluşturan değişkenler arası ilişkilerle ilgili yazındaki ampirik çalışmalara yer verilecektir.

1.2.2. Değişkenler Arası İlişkiler

Mütevazı Liderlik ve İş Performansı

Alimoğlu Özkan vd.'nin (2022) İstanbul'da bilişim sektöründe 209 mavi yakalı çalışan üzerinde yaptıkları çalışmada mütevazı liderlik ile psikolojik iyi oluş ve yenilikçi iş davranışı arasında pozitif bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Akdemir ve İnal'ın (2022) 635 Z kuşağı çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada Z kuşağının otokratik liderlik algısının takım performansı üzerinde etkisinin olmadığı, demokratik, serbest bırakıcı ve katılımcı liderlik tiplerinin ise takım performansına pozitif etkisi olduğu gözlenmiştir. Işık ve Kızıltuğ'un (2022) 259 akademik personel üzerinde yaptıkları çalışmada karanlık liderlik algısının "samimiyetsiz ve zorbaca davranışlar" boyutlarının işgören performansını negatif yönde etkilediği, "bezdiren davranışlar" boyutunun ise işgören performansını etkilemediği ortaya çıkmıştır.

Özgenel ve Aktaş'ın (2020) 389 öğretmen üzerinde yaptıkları çalışmada okul müdürlerinin öğretmenler tarafından algılanan otokratik liderlik stilinin öğretmen performansını negatif etkilediği, demokratik, işbirlikçi ve serbest bırakıcı liderlik stillerinin ise performansı pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Rego vd.'nin (2019) Çin, Singapur ve Portekiz'de yaptıkları 3 tür çalışmada mütevazı liderliğin takım performansını psikolojik sermaye ve görev dağılımı etkililiği yoluyla arttırdığı ortaya çıkmıştır. Çoban'ın (2019) Denizli ilindeki 326 öğretmen üzerinde yaptıkları çalışmada hizmetkar liderlik boyutlarından "mütevazı ve sorumlu yöneticilik" boyutunun genel iş doyumunu (içsel ve dışsal) pozitif yönde etkilediği, "güçlendirme, hesap verebilirlik ve affetme" boyutlarının ise genel iş doyumunu anlamlı olarak etkilemediği gözlenmiştir. Ye'nin (2019) mütevazı liderliğin çalışan performansına

etkisinde düzenleyici aracı model incelenmiştir. Mütevazı liderliğin çalışan performansını pozitif etkilediği bulunmuştur.

Yazında yapılan çalışmalar genel olarak yorumlandığında olumlu liderlik davranışlarının (mütevazi, demokratik, serbest bırakıcı, katılımcı, işbirlikçi, hizmetkar liderlik) işle ilgili çıktılarla (psikolojik iyi oluş, yenilikçi iş davranışı, takım performansı, işgören performansı, öğretmen performansı, iş doyumu) arasında pozitif yönde ilişki varken, olumsuz liderlik davranışlarının (karanlık, otokratik liderlik) işle ilgili çıktılarla (işgören performansı, öğretmen performansı) arasında negatif yönde ilişki vardır.

Bahsedilen kuramsal temeller ve ampirik çalışmalar dikkate alındığında Hipotez 1 oluşturulmuştur.

Hipotez 1: Mütevazı liderlik iş performansını pozitif yönde etkiler.

Mütevazı Liderlik ve Çalışan Sesliliği

Shaw ve Mao'nun (2023) Çin'de yapmış oldukları çalışmada mütevazılıkta lider-takipçi uyumunun, takipçilerinin duygusal bağlılığı yoluyla seslilik davranışlarına etkisi incelenmiştir. Sonuçlara göre lider mütevazılığı ile çalışan mütevazılığının çalışan sesliliğini pozitif etkilediği bulunmuştur. Zhou vd.'nin (2021) Çin'deki 598 hemşire üzerinde yaptıkları çalışmada mütevazı liderliğin çalışan sesliliği üzerinde pozitif yönde doğrudan etkili olduğu gözlenmiştir. Ma vd.'nin (2020) Çin'de yaptıkları çalışmada mütevazı liderliğin çalışanların yapıcı ses davranışıyla pozitif ilişkisinde ilişkisel enerjinin (relational energy) aracı rolü ortaya çıkmıştır. Kerse vd.'nin (2020) 196 kamu çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada mütevazı liderlik algısının seslilik davranışını pozitif yönde etkilediği gözlenmiştir. Zengin'in (2019) Kağızman'daki 540 öğretmen üzerinde yaptıkları çalışmada karanlık liderlik davranışının kurumsal seslilik ve iş tatmini üzerinde negatif bir etkisi gözlenmiştir.

Karabey ve Alioğulları'nın (2020) Erzurum ilinde 228 çalışan üzerinde yaptıkları çalışmada etik liderlik algısının çalışan sesliliği üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi ortaya çıkmıştır. Özyılmaz ve Oral Ataç'ın (2019) gıda sektöründe 123 çalışan üzerinde yaptıkları çalışmada paternalist liderlik boyutları ile çalışan sesliliği arasında pozitif ilişkiler gözlenmiştir. Akgemci vd.'nin (2019) Selçuk Üniversitesinden 132 araştırma görevlisi üzerinde yaptıkları çalışmada danışmanların hizmetkâr liderlik davranışlarının araştırma görevlilerinin sesliliği üzerinde olumlu bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Bulut ve Meydan'ın (2018) Ankara'daki kamu çalışanları üzerinde yaptıkları çalışmada çalışan sesliliği ile görev odaklı liderlik tarzı arasında pozitif yönde ilişki bulunmuşken değişim odaklı ve ilişki odaklı liderlik tarzları ile ilişki bulunamamıştır. Liu'nun (2016) çalışması Çin bağlamında mütevazi liderliğin çalışan sesliliğine pozitif etkisinde "lidere güven" ve "pozitif etkinin" aracı rolünü ortaya çıkarmıştır.

Yazında yapılan çalışmalar genel olarak yorumlandığında olumlu liderlik davranışları (mütevazi, etik, paternalist, hizmetkar, görev odaklı liderlik) ile çalışan sesliliği veya çalışan ses davranışı arasında pozitif yönde ilişki varken, olumsuz liderlik

davranışlarının (karanlık liderlik) kurumsal seslilik ve iş tatmini arasında negatif yönde ilişki vardır.

Bahsedilen kuramsal temeller ve ampirik çalışmalar dikkate alındığında Hipotez 2 oluşturulmuştur.

Hipotez 2: Mütevazı liderlik çalışan sesliliğini pozitif yönde etkiler.

Çalışan Sesliliği ve İş Performansı

Yazında çalışan sesliliği ile ilgili çalışmalar kısıtlı olduğu için sessizlik çalışmalarının iş performansına etkisini inceleyen çalışmalar da incelenmiştir. Erkal'ın (2022) Balıkesir ilindeki 427 özel sektör çalışanı ile yaptıkları çalışmada işgören performansı korumacı ve kabullenici sessizlikle negatif yönlü ilişkili iken prososyal sessizlikle pozitif yönlü ilişkilidir. Çelik ve Büyükbeşe'nin (2022) Viyana'da gıda sektörünün 500 çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada kurumsal seslilik ve kurumsal performans arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Doğan ve Kır'ın (2018) 219 hastane çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada kabul edilmiş ve savunma amaçlı sessizlik ile iş performansı arasında anlamlı bir ilişki yokken, kurum yararına sessizlikle iş performansı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki gözlenmiştir. Yalçınsoy'un (2018) Diyarbakır'daki 327 sağlık çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada kurumsal sessizliğin alt boyutları (üst yönetimin tutumu, bölüm yöneticisinin tutumu, iletişim fırsatları) ve işgören sessizlik davranışının alt boyutu (prososyal sessizlik) ile işgören performansı arasında pozitif yönde ilişki gözlenmiştir.

Aktaş ve Şimşek'in (2014) İstanbul'da çalışan 102 hemşire üzerinde yaptıkları çalışmada algılanan bireysel iş performansı ile kabullenici sessizlik arasında negatif, ilişkisel sessizlik ile pozitif ilişki varken, savunmacı sessizlikle arasında bir ilişki gözlenmemiştir. Tayfun ve Çatır'ın (2013) Ankara'daki devlet hastanelerinde çalışan 391 hemşire üzerinde yaptıkları çalışmada iş performansının savunma amaçlı seslilik ve kurum yararına sessizlik ile pozitif ilişkisi varken, kabul edilen sessizlik, savunma amaçlı sessizlik, kurum yararına seslilik arasında negatif ilişki vardır.

Şehitoğlu'nun (2010) 1323 kurum çalışanı üzerinde yaptıkları çalışmada kurumsal sessizliğin iş performansı üzerine anlamlı etkileri olduğu ortaya çıkmıştır. Kabul edilmiş ve savunma amaçlı sessizliğin iş performansı üzerinde negatif etkisi gözlenmişken, kabul edilmiş, savunma amaçlı seslilik, kurum yararına sessizlik ve kurum yararına sesliliğin pozitif etkisi gözlenmiştir. Kim vd.'nin (2010) uluslararası otomotiv montaj fabrikası çalışmasından 1994 ve 2000 yıllarında toplanan 106 anket yoluyla elde edilen verilere göre, takım sesliliği ve bireysel sesliliğin iş performansını (işgücü verimliliğini) pozitif yönde etkilediği gözlenmiştir. Şahin ve Yalçın'ın (2017) İzmir'de 200 ilkokul öğretmeni üzerinde yaptıkları çalışmada performans ile kurum yararına sessizlik ve kurum yararına seslilik arasında pozitif ilişki varken, savunma amaçlı seslilik arasında negatif ilişki vardır.

Yazında yapılan çalışmalar genel olarak yorumlandığında seslilik türleri (çalışan, kurumsal, takım, bireysel ve kurum yararına seslilik) ile işle ilgili çıktılar (kurumsal performans, iş performansı, işgücü verimliliği) arasında pozitif yönde ilişki varken,

sessizlik türleri ile (korumacı, kabullenici sessizlik) işle ilgili çıktılar arasında negatif yönde ilişki vardır.

Bahsedilen kuramsal temeller ve ampirik çalışmalar dikkate alındığında Hipotez 3 oluşturulmuştur.

Hipotez 3: Çalışan sesliliği iş performansını pozitif yönde etkiler.

Mütevazi Liderliğin İş Performansına Etkisinde Çalışan Sesliliğinin Aracı Rolü

Yazında bu çalışmada kullanılan değişkenlerle ilişkileri doğrudan inceleyen bir çalışma yoktur. Aracı değişkenleri farklı olup bu araştırmanın modeline benzeyen çalışmalar şunlardır: Alimoğlu Özkan vd.'nin (2022) İstanbul'da bilişim sektöründe 209 mavi yakalı çalışan üzerinde yaptıkları çalışmada mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde "psikolojik iyi oluşun" kısmi aracılık rolü olduğu gözlenmiştir.

Yang vd.'nin (2022), birey ve grup düzeyi olmak üzere çoklu düzeyde ele alınan çalışma, Çinde farklı sektörlerdeki 204 çalışan ve 68 yönetici üzerinde yapılmıştır. Mütevazı liderlik ve çalışan iş performansının pozitif ilişkili olduğu hipotezi anlamsız çıkmıştır. Mütevazı liderlik ve iş performansı ilişkisine "süpervizör-ast ilişkisinin (guanxi)" aracılık ettiği hipotezi ise desteklenmiştir. Rego vd.'nin (2019) Çin, Singapur ve Portekiz'de yaptıkları 3 tür çalışmada mütevazı liderliğin takım performansına etkisinde "psikolojik sermaye ve görev dağılımı etkililiğinin" aracı rolü gözlenmiştir. Ye'nin (2019) mütevazı liderliğin çalışan performansına etkisinde düzenleyici aracı model incelenmiş ve öğrenmede hedef yöneliminin (learning goal orientation) aracı rolü gözlenmiştir.

Yazında yapılan çalışmalar genel olarak yorumlandığında liderik türlerinin (mütevazı) işle ilgili çıktılarla (yenilikçi iş davranışı, iş performansı, takım performansı, çalışan performansı) ilişkisinde bazı değişkenlerin (psikolojik iyi oluş, süpervisor-ast ilişkisi, psikolojik sermaye, görev dağılımı etkililiği, öğrenmede hedef yönelimi) aracı rolü vardır.

Bahsedilen kuramsal temeller ve ampirik çalışmalar dikkate alındığında, mütevazi liderliğin çalışan sesliliğini tetikleyeceği, çalışan sesliliğinin de iş performansını artıracağı düşünülerek Hipotez 4 oluşturulmuştur.

Hipotez 4: Mütevazı liderliğin iş performansına etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü vardır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı mütevazı liderliğin iş performansına etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolünü incelemektir. Yazında bu üç değişkeni birlikte inceleyen kısıtlı çalışma olduğu için yazındaki boşluğu doldurması açısından bu çalışma önem arz etmektedir. Yine özellikle bir kamu üniversitesi bağlamında özgünlüğü olan bu çalışma alana önemli bir katkı sağlayabilecektir.

2.2. Araştırmanın Modeli ve Geliştirilen Hipotezleri

Blau'nun sosyal mübadele teorisi, Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi ve Gouldner'nin karşılıklılık teorisi ve bahsedilen ampirik çalışmalar dikkate alındığında, Şekil 1'de gösterilen model ve hipotezler oluşturulmuştur.

Hipotez 1: Mütevazı liderliğin iş performansına pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 2: Mütevazı liderliğin çalışan sesliliğine pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 3: Çalışan sesliliğinin iş performansına pozitif bir etkisi vardır.

Hipotez 4: Çalışan sesliliğinin mütevazı liderlik ile iş performansı arasındaki ilişkide aracı rolü vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

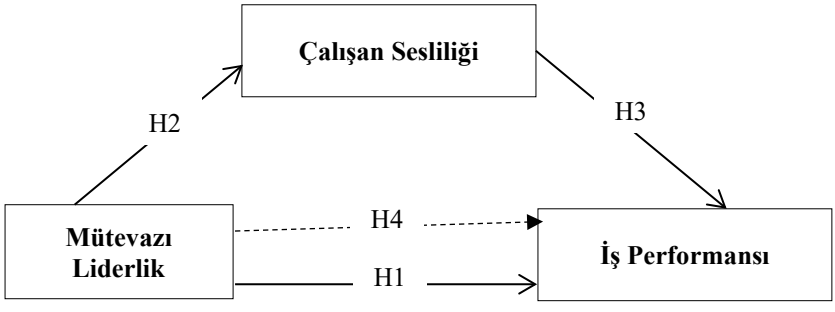

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmadaki veri toplama aracı ankettir. Mütevazı liderlik, çalışan sesliliği ve iş performansını ölçmek üzere kullanılan ölçeklere ait maddeler, 5'li Likert tipi ölçeğe göre derecelendirilmiştir. Buna göre Hiç katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kısmen Katılıyorum (3), Katılıyorum (4), Tamamen Katılıyorum (5) şeklinde kodlanmıştır.

Mütevazı liderlik ölçeği: Owens vd. (2013) tarafından geliştirilen ve Kerse vd. (2020) tarafından Türkçe'ye uyarlanan dokuz maddeli ve tek boyutlu ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki maddelere örnek olarak "yöneticim, çalışanlar kendisinden daha fazla bilgi ve beceriye sahip olduğunda bu durumu kabul eder" verilebilir. Ölçeğin KMO değeri ,918 ve Bartlett küresellik derecesi anlamlıdır. (1497,946; p=,000). Cronbach Alpha's Güvenilirlik katsayısı ise ,954'dür (Kerse, 2020).

Çalışan sesliliği ölçeği: Van Dyne ve LePine (1998) tarafından geliştirilen ve Arslan ve Yener (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan altı maddeli ölçek kullanılmıştır. Ölçekteki maddelere örnek olarak "bu kurumda işlerin daha iyi yapılabilmesi için amirlerime rahatça fikirlerimi söyleyebiliyorum" verilebilir. Ölçeğin KMO değeri ,79 ve Bartlett küresellik derecesi anlamlıdır. (244,677; p<001). Cronbach Alpha's Güvenilirlik katsayısı ise ,76'dür (Arslan ve Yener, 2016).

İş performansı ölçeği: Kirkman ve Rosen (1999), daha sonra ise, Sigler ve Pearson (2000) tarafından geliştirilen ve Çöl (2008) tarafından Türkçe'ye uyarlanan dört maddeli iş performansı ölçeği kullanılmıştır. Ölçekteki maddelere örnek olarak "görevlerimi tam zamanında tamamlarım" verilebilir. Ölçeğin faktör yükleri ,781 ile ,847 arasında değişmektedir. Cronbach Alpha's Güvenilirlik katsayısı ise ,827'dür (Çöl, 2008).

2.4. Evren ve Örneklem

Araştırma verileri anket tekniği kullanılarak kolayda örneklem yöntemi ile Türkiye'deki bir kamu üniversitesinin akademik ve idari personelinden 01.01.2023-30.03.2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Toplanan veriler incelendiğinde 271 katılımcıdan 20'sinin anket maddelerini eksik ve hatalı yanıtladıkları görülmüş ve bu anketler örneklemden çıkarılmıştır. Nihayetinde 251 katılımcıdan (124 akademik ve 127 idari personel) toplanan veriler analiz edilerek yorumlanmıştır. Araştırmanın ana kütlesini 1430 personel (908 akademik + 522 idari) oluşturmaktadır. Bu bağlamda Saruhan ve Özdemirci'nin (2013: 199) hesaplamış olduğu "evren ve örneklem analizi tablosuna" göre ankete katılan 251 kişiden oluşan örneklemin, evreni temsil ettiği söylenebilir. Örneklem belirlenirken veriye ulaşmada kolaylık sağlanması açısından yazarların çalışmış olduğu üniversite detayı dikkate alınmıştır.

2.5. Veri Analizi

Veriler SPSS programında analiz edilmiştir ve tanımlayıcı istatistiki analizler, korelasyon analizi ve Hayes'in Process Makrosu ile aracılık testleri yapılmıştır. Ölçeklerin geçerliliği için açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirliği için Cronbach's Alpha analizi yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırma örneklemine ait bu demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir. Katılımcıların %51,4'ünün kadın, %80,5'inin evli, %52,2'sinin lisansüstü eğitim düzeyinde, %84,5'inin 26-50 yaş aralığında, %53'ünün 11-20 yıl arası tecrübeye sahip, %50,6'sının idari personelden oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere Ait Bulgular

Demografik Özellikler		Frekans (251)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	122	48,6
	Kadın	129	51,4
Medeni Durum	Bekar	49	19,5
	Evli	202	80,5
Eğitim Düzeyi	Önlisans ve altı	35	13,9
	Lisans	85	33,9
	Lisansüstü	131	52,2
Yaş	25 ve altı	4	1,6
	26 – 50	212	84,5
	51 ve üzeri	35	13,9
İş Tecrübesi	10 yıl ve altı	57	22,7
	11 - 20 yıl	133	53,0
	21 yıl ve üzeri	61	24,3
Görevi	Akademik Personel	124	49,4
	İdari Personel	127	50,6

3.2. Faktör Analizi ve İç Tutarlılık Test Bulguları

Ölçeklerin geçerliliği için Keşfedici Faktör Analizi (KFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmış, güvenilirlik için ise Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısına bakılmıştır. (Bakınız Tablo 2 ve Tablo 3). Faktör analizleri ve güvenilirlik analizi sonucunda ölçeklerin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir (Nunnaly, 1978; Hair vd., 2014). Analizler neticesinde herhangi bir soru atılmamıştır.

Tablo 2. Keşfedici Faktör Analizi ve Güvenilirlik Skorları

ÖLÇEK	KMO	Bartlett Küresellik Testi	Açıklanan Varyans	Güvenilirlik	Madde Sayısı
Mütevazı Liderlik	93,8	2094,02 ($p<.05$)	73,12	95,3	9
Çalışan Sesliliği	84,1	919,680 ($p<.05$)	64,61	89,0	6
İş Performansı	81,1	576,166 ($p<.05$)	74,94	88,6	4

Doğrulayıcı Faktör Analizi ile ilgili Tablo 3 incelendiğinde ölçeğe ait bahsedilen uyum iyiliği değerlerinin ölçeğin tek faktörlü yapısına uygun olduğu söylenebilir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu kriterler Hair vd. (2014) tarafından 5 farklı uyum iyiliği kriterinin mutlaka yapılan araştırmalarda olması gerektiği önerildiği için seçilmiştir.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucu ve Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	CMIN/DF $\chi 2$/sd	GFI	CFI	TLI	RMSEA
Mütevazı Liderlik	1,835	0,962	0,990	0,973	0,058
Çalışan Sesliliği	2,386	0,982	0,991	0,977	0,074
İş Performansı	4,762	0,981	0,992	0,976	0,080
Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	**≤5**	**≥.90**	**≥.90**	**≥.90**	**≤.08**

3.3. Korelasyon Analizi Bulguları

Tablo 4'de gösterilen korelasyon analizi bulgularına göre mütevazı liderlik ile çalışan sesliliği ($r = 0,559$; $p < 0,01$) ve iş performansı ($r = 0,338$; $p < 0,01$) arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu gözlenmiştir. Ayrıca analiz sonuçları çalışan sesliliği ile iş performansı arasında ($r = 0,389$; $p < 0,01$) anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Değişkenler arası ilişkilerin yönünü belirlemek üzere regresyon analizleri yapılmıştır.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Bulguları

Değişkenler	Ortalama	SS	1	2	3
Mütevazı Liderlik	3,29	0,993	1		
Çalışan Sesliliği	3,81	0,874	,559**	1	
İş Performansı	4,02	0,962	,338**	,389**	1
N=251; p<0,01					

3.4. Regresyon Analizi Bulguları

Hipotezlerin test edilmesi amacıyla uygulanan regresyon analizi bulguları Tablo 5'de verilmiştir. Bu sonuçlara göre mütevazı liderliğin iş performansını pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir ($ß = 0,12$; $p < 0,01$). Bu sonuca göre Hipotez 1'in desteklendiği söylenebilir. Yine mütevazı liderliğin çalışan sesliliğini pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği görülmektedir ($ß = 0,41$; $p < 0,01$). Bu sonuca göre Hipotez 2'nin desteklendiği belirtilebilir. Ayrıca çalışan sesliliğinin iş performansını pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır ($ß = 0,28$; $p < 0,01$). Böylece Hipotez 3'ün desteklendiği söylenebilir.

Mütevazı liderlik ile iş performansı arasındaki ilişkide çalışan sesliliğinin aracı rolü olduğuna yönelik hipotez (yani Hipotez 4) test edilirken aracılığın anlamlılığını

kontrol etmek için bootstrap (yeniden örnekleme) tekniği kullanılmıştır (Brown ve Ling, 2012). Aracılık analizlerinde bootstrap tekniği dolaylı etkinin anlamlı olup olmadığının kontrol edilmesine imkân sağlar. Bu yeniden örnekleme işlemi binlerce kez tekrarlanır (bu çalışmada 5.000 kez tekrarlandı). Bu durum dolaylı etkinin örnekleme dağılımına ilişkin bir tahmin oluşturur. Tahmin, güven aralıkları (confidence intervals) aracılığıyla incelenir. Üst ve alt güven aralıklarında sıfır yer almıyorsa, dolaylı etki anlamlı kabul edilir.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

		Sonu- deî ikkeni		
		Çalışan Sesliliği		
Bağımsız Değişkenler	***B***	***S.H.***	***t***	***ß***
Mütevazı Liderlik	0,41**	0,04	10,65	0,00
		İş Performansı		
Çalışan Sesliliği	0,28**	0,07	4,19	0,00
Mütevazı Liderliğin Doğrudan Etkisi	0,12**	0,05	2,51	0,01
Mütevazı liderliğin toplam etkisi	0,23**	0,04	5,66	0,00
	B	***S.H.***	**EDGA%95**	**EYGA%95**
Mütevazı Liderliğin Dolaylı Etkisi	0,11**	0,04	0,04	0,20

Not: N = 251; EDGA = En düşük güven aralığı; EYGA = en yüksek güven aralığı *p<.05, **p<.01.

Bulgular mütevazı liderliğin çalışan sesliliği aracılığı ile iş performansı üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğunu doğrulamıştır (ß = 0,11; EDGA = 0,04, EYGA = 0,20). Bu sonuca göre mütevazı liderlik ile iş performansı arasındaki ilişkide çalışan sesliliğinin aracı rolü olduğuna yönelik Hipotez 4 desteklenmiştir. Buna göre doğrudan etki 0,12, dolaylı etki 0,11 (0,41*0,28) ve toplam etki ise 0,23'dür. Analiz sonuçlarına göre düzenlenen nihai araştırma modeli Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Nihai Araştırma Modeli

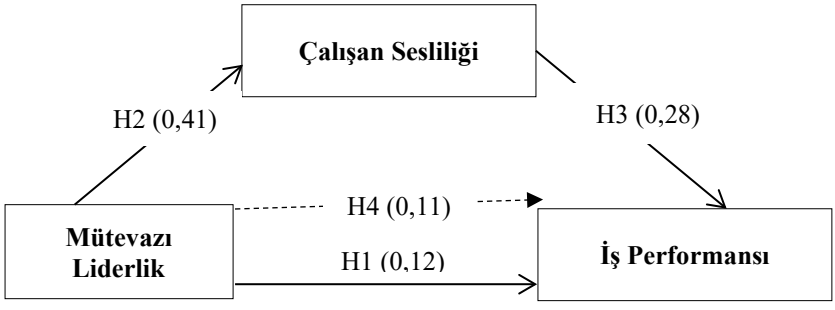

4. TARTIŞMA

Tartışma kısmında bulguların özeti ve bulguların yorumlanmasına (teorik, ampirik ve pratik açıdan) yer verilmiştir. Araştırmanın ilk bulgusuna göre, üniversite çalışanlarının mütevazı liderlik algılarının iş performansını pozitif ve anlamlı olarak etkilediği ortaya çıkmıştır ve Hipotez 1 kabul edilmiştir. Bu sonuç ampirik açıdan yorumlandığında mütevazı liderlik ile iş performansı arasındaki ilişkiyi araştıran önceki çalışma bulguları ile tutarlıdır (Alimoğlu Özkan vd., 2022; Rego vd., 2019; Ye, 2019). Dolayısıyla yöneticiler mütevazı liderlik özellikleri gösterdiğinde çalışanların performansının artacağı bu çalışmanın pratik açıdan önemli bir katkısıdır.

İkinci olarak, araştırma bulguları mütevazı liderlik algılarının ses davranışları üzerinde anlamlı bir pozitif etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır ve Hipotez 2 kabul edilmiştir. Bu sonuçlar ampirik açıdan yorumlandığında mütevazı liderlik ile çalışan sesliliği ilişkisini inceleyen önceki araştırma bulguları ile tutarlıdır (Shaw ve Mao, 2023; Zhou vd., 2021; Ma vd., 2020; Kerse vd., 2020; Liu, 2016). Dolayısıyla yöneticilerin mütevazı liderlik özellikleri sergiledikleri zaman (örneğin empati yapması, alçakgönüllü olması vb.) çalışanların sesliliğinin de teşvik edilecek olması ve problem çözümünde sesliliğin artması bu araştırmanın pratik açıdan diğer önemli katkısıdır.

Üçüncü olarak, araştırma bulguları çalışan sesliliğinin iş performansı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır ve Hipotez 3 kabul edilmiştir. Bu sonuç ampirik açıdan yorumlandığında çalışan sesliliğinin iş performansını pozitif olarak yordadığını belirten araştırmacıların iddialarını desteklemektedir (Çelik ve Büyükbeşe, 2022; Şahin ve Yalçın, 2017; Kim vd., 2010). Dolayısıyla çalışanların kurum yararına seslilik davranışı göstermesinin iş performansına olumlu yönde katkı sağlayacak olması bu araştırmanın pratik açıdan diğer katkısıdır.

Son olarak çalışan sesliliğinin mütevazı liderlik ve iş performansı arasındaki ilişkide aracı rolünün olduğu yönündeki Hipotez 4'ün de desteklendiği görülmüştür. Diğer bir ifade ile mütevazı liderliğin iş performansı üzerinde çalışan sesliliği aracılığı ile dolaylı bir etkisinin olduğu varsayımına dayanan Hipotez 4 istatistiksel olarak kabul

edilmiştir. Benzer şekilde kullanılan aracı değişkenler farklı olsa da mütevazi liderliğin iş performasına etkisinde "süpervizör-ast ilişkisi (Yang vd., 2022), psikolojik iyi oluş (Alimoğlu Özkan vd., 2022), "psikolojik sermaye" ve "görev dağılımı" etkililiği (Rego vd., 2019), öğrenmede hedef yönelimi (Ye, 2019), "lidere güven" ve "pozitif etkinin (Liu, 2016) aracı rol üstlendiği gözlenmiştir. Dolayısıyla yöneticilerin mütevazi liderlik özellikleri sergilemeleri çalışanın seslilik düzeyinde iyileşme yaratarak nihayetinde çalışan performansını arttıracağı bulgusu bu araştırmanın en önemli pratik açıdan katkısıdır.

Bulgular teorik açıdan yorumlandığında ise, Blau'nun sosyal mübadele teorisi, Bandura'nın sosyal öğrenme teorisi ve Gouldner'nin karşılıklılık teorisi desteklenmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada mütevazı liderlik, çalışan sesliliği ve iş performansı ilişkisi teorik ve pratik açıdan incelenmiştir. Araştırmanın verileri Türkiye'de faaliyet gösteren bir üniversitenin akademik ve idari personellerinden toplanmıştır. Toplanan veriler ile mütevazı liderliğin iş performansı üzerindeki etkisinde sesliliğin aracı rolü desteklenmiştir.

Araştırmanın kısıtları şunlardır: Çalışmanın sadece bir kamu üniversitesine özgü olması bir kısıttır. Diğer bir kısıt ise çalışmanın sadece hizmet sektörü çalışanlarına yapılmasıdır. Ayrıca liderlik olarak sadece mütevazı liderliği özgü olması bir kısıt olabilir.

Araştırmacılara öneri olarak, bu model özel bir üniversite bağlamında incelenebilir. Çünkü kamuda yapılacak çalışmalarda seslilik yasalar ve yönetmelikler nedeniyle az olabilir. Diğer bir öneri olarak mütevazı liderliğin iş performansına etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü farklı bir örneklemde (hastane, sağlık, eğitim vb.) incelenebilir. Liderlik yaklaşımlarının hangisinin seslilik ve iş performansına daha güçlü etkisini ortaya çıkarmak için ayrıntılı çalışmalar yapılabilir. Ayrıca son bir öneri olarak çalışan sesliliği yerine farklı bir aracı değişken (örneğin bağlılık, iş tatmini, vatandaşlık gibi) kullanılabilir.

Uygulamacılara öneri olarak, yöneticilerin tevazu göstererek olumlu veya olumsuz olsa da takipçilerinin sesini dinleyip iş süreçlerini iyileştirmesi, hatalarının farkına vararak kendini doğru bir şekilde tanıması, çalışanların katkılarını takdir etmesi ve bu şekilde kurumsal süreçleri ve performansı iyileştirmeleri önerilmektedir.

Son söz olarak bu çalışma mütevazı liderlik ve iş performansı yazını üzerine çalışan sesliliğinin aracı rolünü göstererek mevcut yazına önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu çalışma kamu kurumu bağlamında mütevazı liderlik davranışının mekanizmasını anlamayı genişletmiştir.

THE MEDIATING ROLE OF EMPLOYEE VOICE IN THE EFFECT OF HUMBLE LEADERSHIP ON JOB PERFORMANCE

1. INTRODUCTION

Humble leadership involves a leader assessing both themselves and their subordinates from a multi-dimensional and objective perspective, appreciating the strengths and contributions of their subordinates, and seeking feedback from them. As one of the current leadership approaches, humble leadership features teachable characteristics such as: (a) accepting limitations and mistakes, (b) recognizing and appreciating employees' strengths and contributions, and (c) being open to new ideas and feedback. The aim of this study is to investigate the mediating role of employee voice in the effect of humble leadership on job performance. The theoretical foundations of the study are based on social exchange theory, the norm of reciprocity theory, and social learning theory.

2. METHODOLOGY

The research is designed to explain cause-and-effect relationships. The sample consists of employees from a public university. Data was collected through surveys administered to 124 academic and 127 administrative staff using a convenience sampling method. The data were analyzed using SPSS programme. Descriptive statistical analyses, correlation analysis, and mediation tests using Hayes' Process Macro were conducted. Exploratory and confirmatory factor analyses were performed to assess the validity of the scales. The reliability of the scales was calculated using Cronbach's Alpha coefficient.

3. RESULTS

According to the findings, the perception of humble leadership in the public university where the study was conducted was observed to be at a moderate level (3.29). According to the results of the correlation analysis, there is a significant and positive relationship between humble leadership and employee voice ($r = 0.559$; $p < 0.01$) and job performance ($r = 0.338$; $p < 0.01$). Additionally, the analysis results show a significant and positive relationship between employee voice and job performance ($r = 0.389$; $p < 0.01$). It was also found that humble leadership affects positively employee voice; humble leadership positively affects job performance; employee voice positively affects job performance; and employee voice mediates the effect of humble leadership on job performance.

4. DISCUSSION

The research findings have confirmed the hypotheses (Hypotheses 1, 2, 3, and 4) and it is believed that they provide a significant contribution to existing research on humble leadership, employee voice, and job performance. The first contribution of the study is that the results reveal a positive and significant relationship between university employees' perceptions of humble leadership and their job performance (ß

= 0.12; $p < 0.01$), and based on this finding, Hypothesis 1 is accepted. This result is consistent with previous studies investigating the relationship between humble leadership and job performance (Alimoğlu Özkan et al., 2022; Rego et al., 2019; Ye, 2019). Secondly, the results indicate that perceptions of humble leadership have a significant positive effect on voice behaviors ($ß = 0.41$; $p < 0.01$), and this finding is in line with previous research on the topic. Hypothesis 2 is accepted. This result is consistent with previous research findings on the relationship between humble leadership and employee voice (Shaw and Mao, 2023; Zhou et al., 2021; Ma et al., 2020; Kerse et al.,2020). Thirdly, the research findings support Hypothesis 3, which suggests a positive relationship between employee voice and job performance ($ß = 0.28$; $p < 0.01$). This result supports the claims of researchers who argue that employee voice positively predicts job performance (Çelik and Büyükbeşe, 2022; Şahin and Yalçın, 2017; Kim et al., 2010). Finally, Hypothesis 4, which posits that employee voice mediates the relationship between humble leadership and job performance, is also supported. In other words, Hypothesis 4, based on the assumption that humble leadership has an indirect effect on job performance through employee voice ($ß = 0.11$; SE = 0.04, CI = 0.20), is statistically supported.

CONCLUSION

This study examined the relationship between humble leadership, employee voice, and job performance from both theoretical and practical perspectives. The data necessary for the research were collected from the academic and administrative staff of a university operating in Turkey. With the collected data, the mediating role of employee voice in the effect of humble leadership on job performance was investigated, and the results were statistically analyzed. In conclusion, it can be said that humble leadership positively contributes to job-related outcomes. Considering Blau's social exchange theory, Bandura's social learning theory, and Gouldner's reciprocity theory, as well as empirical studies, the hypotheses have been confirmed. Future studies could explore these variables in different sectors or consider different demographic variables. In public sector studies, employee voice may be limited due to laws and regulations, whereas it might be more prevalent in the private sector. One of the limitations of the research is that it is based on demographic characteristics. Another limitation is that it is specific to a public university. As another suggestion, the mediating role of employee voice in the effect of humble leadership on job performance could be examined in a different sample (e.g., hospitals, private sector, etc.). Additionally, instead of employee voice, different mediating variables (e.g., commitment, job satisfaction, citizenship behavior) could be used.

KAYNAKÇA

Ali, M., Zhang L., Shah, S.J.,Khan,.S. ve Shah, A. M. (2020). Impact Of Humble Leadership on Project Success: the Mediating Role of Psychological Empowerment and İnnovative Work Behavior, *Leadership and Organization Development Journal,* 41, 349–367.

Akdemir, A. ve İnal, İ. H. (2022). Z kuşağında algılanan liderlik tarzlarının takım performansı üzerine etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20 (45), 635-666.

Akgemci, T., Kalfaoğlu, S. ve Erkunt, N. (2019). Hizmetkâr Liderlik Davranışlarının Çalışan Sesliliğine Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9 (2), 757-771.

Aktaş, H. ve Şimşek, E. (2014). Örgütsel sessizlik ile algılanan bireysel performans, örgüt kültürü ve demografik değişkenler arasındaki etkileşim. *Akdeniz İİBF Dergisi,* 28, 24-52.

Alimoğlu Özkan, Ardıç S., K. ve Özsoy, E. (2022). Mütevazı liderliğin yenilikçi iş davranışına etkisinde psikolojik iyi oluşun rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 11 (3), 1179-1191.

Argon, T. ve Eren, A. (2004). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ankara: Nobel.

Arslan, A. ve Yener, S. (2016). "İşgören Sesliliği Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Çalışması", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 14 (1), 173-191.

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bhatia R. ve Bhatia A. (2020). The psychological effect of humble leadership on employee turnover and resilience. *Palarch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17 (9), 6827-6856.

Bingöl D. (2019). *İnsan Kaynakları Yönetimi,* İstanbul: Beta.

Blau, P. (1964). Exchange and Power in Social Life, New York: Wiley.

Botha L. ve Steyn R. (2022). Employee voice and innovative work behaviour: emprical evidence from. *South Africa, Cogent Psychology,* 9, 1-19.

Bowen F. ve Blackmon K. (2003). Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice. *Journal of Management Studies,* 40 (6), 1393-1417.

Bulut, H. ve Meydan, C.H. (2018). Liderlik Tarzlarının Çalışanların Ses Verme Davranışına Etkisi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 73 (1), 223-244.

Çelik, Ç. ve Büyükbeşe, T. (2022). Örgütsel Demokrasi'nin Örgütsel Performansa Etkisinde Örgütsel Sesliliğin Aracı Rolü" *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi,* 18 (3), 912-928.

Çoban, O. (2019). Okul müdürlerinin hizmetkar liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumu arasındaki ilişkiler. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Denizli.

Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi,* 9 (1), 35-46.

Doğan, S. ve Kır, A. (2018). Örgütsel sessizlik, tükenmişlik sendromu ve çalışan performansı ilişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(4), 1-14.

Erkal, P. (2022). Pozitif Psikolojik Sermayenin Örgütsel Sessizlik ve İşgören Performansı Üzerine Etkisi. *BAUNSOBED,* 25 (47), 109-125.

Farrell, D. ve Rusbult C. E. (1992). Exploring the Exit, Voice, Loyalty, and Neglect Typology: The Influence of Job Satisfaction, Quality of Alternatives, and Investment Size. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 5, 201-218.

Gouldner, W. A. (1960) The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement. *American Sociological Review,* 25 (2), 161-178.

Göktürk, D. ve Ağın, E. (2020). Liderlik çalışmalarında takipçi (follower) merkezli yaklaşıma ilişkin bir değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 20 (4), 191-210.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin.

Hair, J.F., Black, C. W., Babin, B.J., ve Anderson, R.E. (2014). *Multivariate Data Analysis,* Essex: Pearson.

Hefferon, K. ve Boniwell, I. (2018). *Pozitif Psikoloji: Kuram, Araştırma ve Uygulamalar* (Çev: T. Doğan), Ankara: Nobel.

Hirschman A. O. (1970) *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States,* London: Harvard University Press.

Işık, M., ve Kızıltuğ, S. (2022). Karanlık liderlik algısının işgören performansı ve iş tatminine etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 21 (43), 307-326.

Karabey, C. N. ve Alioğulları, Z. D. (2020). Etik Liderlik, Politik Beceri ve Güç Mesafesi Yöneliminin Çalışan Sesliliğine Etkisi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 24 (Aralık Özel Sayı) , 37-56.

Kapu, H., Yıldız, S. ve Bukni, T. M. (2020). Pozitif psikoloji bağlamında psikolojik sermaye, duygusal emek ve iş performansı arasındaki ilişkiler. *KAÜİİBFD,* 11 (22), 788- 815.

Kelemen, T. K., Matthews, S. H., Matthews, M. J. ve Henry, S. E. (2023). Humble leadership: A review and synthesis of leader expressed humility. *Journal of Organizational Behavior,* 44 (2), 202–224.

Kerse, G., Koçak, D. ve Özdemir, Ş. (2020). Mütevazı Liderlik Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması ve Mütevazı Liderliğin Seslilik Davranışına Etkisi: Kuşak Farklılığının Düzenleyici Rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 12 (2), 1769-1787.

Kim, J., MacDuffie, J. P. ve Pil, F. K. (2010). Employee voice and organizational performance: Team versus representative influence. *Human relations*, 63 (3), 371-394.

Kirkman, B. L. ve Rosen, B. (1999). Beyond Self-Management: Antecedents and Consequences of Team Empowerment, *Academy of Management Journal*, 42 (1), 58-74.

Liu, C. Y. (2016). Does humble leadership behavior promote employees' voice behavior? – Adual mediating model, *Open Journal of Business and Management,* 4 (4), 731-740

Luo Y., Zhang Z., Chen Q., Zhang K., Wang Y. ve Peng J.(2022). Humble leadership and its outcomes": *A meta-analysis, Frontiers in Psychology*, 13, 1-17.

Ma, C., Wu, C. H., Chen, Z. X., Jiang, X. ve Wei, W. (2020). Why and when leader humility promotes constructive voice: a crossover of energy perspective*. Personnel Review,* 49 (5), 1157-1175.

Morrison, E. W. (2011). Employee Voice Behavior: Integration and Directions For Future Research, *The Academy of Management Annals,* 5 (1), 373–412.

Morris, J.A., Brotheridge, C.M. ve Urbanski, J.C. (2005). Bringing humility to leadership: Antecedents and consequences of leader humility" *Human Relations,* 58, 1323-1350.

Motowidlo, S. J., Borman, W. C., Schmit, M. J. (1997). A Theory of İndividual Differences in Task and Contextual Performance. *Human Performance,* 10 (2), 71–83.

Nielsen, R., Marrone, J. A. ve Slay, H.S. (2010). A New Look at Humility: Exploring the Humility Concept and Its Role in Socialized Charismatic Leadership, *Journal of Leadership and Organizational Studies,* 17, 33-43.

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Owens, B. P. ve Hekman, D. R. (2012). Modeling how to grow: An inductive examination of humble leader behaviors, contingencies, and outcomes, *Academy of Management Journal*, *55* (4), 787-818.

Owens, B. P., Johnson, M. D., and Mitchell, T. R. (2013). Expressed humility in organizations: Implications for performance, teams, and leadership. *Organization Science*, 24 (5), 1517-1538.

Özer, Ö., Özkan, O., Özmen, S. ve Üzümcü, F. (2021). Mütevazı liderlik işten ayrılma niyetini etkiler mi? Hemşireler üzerinde bir araştırma. *Bingöl Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 5 (2), 455-469.

Özgenel, M. ve Aktaş. A. (2020). Okul müdürlerinin liderlik stillerinin öğretmen performansına etkisi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi,* 3 (2), 1-18.

Özyılmaz, B. ve Oral Ataç, L. (2019). Paternalistik Liderlik Algısının Çalışan Sesliliğine Etkisi: Gıda Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi,* 26 (2), 397-410.

Rego, A., Owens, B., Yam, K. C., Bluhm, D., Cunha, M. P. E., Silard, A., ... ve Liu, W. (2019). Leader humility and team performance: Exploring the mediating mechanisms of team PsyCap and task allocation effectiveness, *Journal of management*, 45 (3), 1009-1033.

Saruhan, Ş. ve Özdemirci, A. (2013). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji,* İstanbul: Beta.

Shaw, K. ve Mao, J. (2023). Leader–follower congruence in humility and follower voice: the mediating role of affective attachment. *Current Psychology*, 42, 486–495.

Sigler, T.H. ve Pearson, C.M. (2000). Creating an Empowering Culture: Examining the Relationship Between Organizational Culture and Perceptions of Empowerment, *Journal of Quality Management,* 5, 27-52.

Şahin, H. ve Yalçın, B. (2017). Örgütsel sessizlik ve çalışanların performansları arasındaki ilişki: İzmir ili çiğli ilçesi devlet ilkokullarına ilişkin bir araştırma. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15 (3), 60-90.

Şehitoğlu, Y. (2010). Örgütsel sessizlik, örgütsel vatandaşlık davranışı ve algılanan çalışan performansı ilişkisi. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli.

Tayfun, A. Ve Çatır, O. (2013). Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 5 (3), 114-134.

Van Dyne, L.ve LePine, J. A. (1998). Helping and Voice Extra-Role Behaviors: Evidence of Construct and Predictive Validity, *Academy of Management Journal,* 41 (1), 108-119.

Yalçınsoy, A. (2018). Algılanan Örgütsel Sessizlik ve İşgören Sessizliği Davranışının İşgören Performansına Etkisinin Analizi. *The Journal of Social Science*, 2 (3), 1-11.

Yang B, Shen Y. ve Ma, C. (2022). Humble Leadership Benefits Employee Job Performance: The Role of Supervisor–Subordinate Guanxi and Perceived Leader Integrity. *Frontiers in Psychology.* 13, 936842.

Ye, X. (2019). Humble Leadership and Employee Performance: Examining A Moderated-Mediation Model. 4th International Symposium on Management, Economics, E-business and Marketing. 5-6 Ekim 2019. Vietnam. 566-572.

Yelboğa A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8 (2), 196-211.

Yıldız, S. Savcı, G. ve Kapu, H. (2014). Motive Edici Faktörlerin Çalışanların İş Performansına ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi,* 21 (1), 233- 249.

Yıldız, S. (2010). Entelektüel Sermaye Faaliyet Raporu Önerisi: Özel Sermayeli Mevduat Bankalarında Bir Araştırma. *Bankacılar Dergisi,* 75, 34-50.

Zengin, Y. (2019). Karanlık liderliğin örgütsel seslilik ve iş tatmini üzerindeki etkisi. *KAÜİİBFD,* 10 (19), 310-337.

Zhou, F. ve Wu, Y. J. (2018). How humble leadership fosters employee innovation behavior. *Leadership and Organization Development Journal*, 39 (3), 375-387.

Zhou, X., Wu, Z., Liang, D., Jia, R., Wang, M., Chen, C. ve Lu, G. (2021). "Nurses' voice behaviour: The influence of humble leadership, affective commitment and job embeddedness in China". *Journal of Nursing Management*, 29 (6), 1603-1612.

Zhu, Y., Zhang, S. ve Shen, Y. (2019). Humble leadership and employee resilience: Exploring the mediating mechanism of work-related promotion focus and perceived ınsider ıdentity, *Frontiers in Psychology*, 10, 1-9.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE Sebahattin YILDIZ
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE Sebahattin YILDIZ
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE Sebahattin YILDIZ
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE Sebahattin YILDIZ
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE Sebahattin YILDIZ

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 738-758
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1532873

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YÖNETSEL İNSAN İLİŞKİLERİ BECERİSİ ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Selda KOCAMAZ ADAŞ[1] & Nurcan ÇETİNER[2] & Murat KALFA[3]

Öz

Bu çalışmanın amacı, yönetsel süreçlerin en önemli etkenlerinden biri olan kişilerarası iletişim ile ilgili olarak Beenen, Pichler, Livingston ve Riggio tarafından (2021) geliştirilen "Yönetsel Kişilerarası Beceriler" ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanmasıdır. Teşkilatlarda kişilerarası ilişkiler ya da insan ilişkileri becerilerinin geliştirilerek etkin kullanımı hem yönetsel başarı hem de bu becerileri geliştiren yöneticilerin kariyerleri açısından oldukça önemli bir parametredir. Ölçek orijinal olarak 3 boyut ve 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerine ilave olarak çalışma grubunun demografik özelliklerini belirlemek için 9 demografik soru ilave edilmiştir. Ayrıca orijinal ölçekte olduğu gibi 5'li Likert kullanılmıştır. Çalışmanın araştırma grubu, Ankara Valiliğine bağlı kamu teşkilatlarında görev yapan ve çalışmaya gönüllü katılan 434 kişiden oluşmaktadır. Ölçeğin geçerliği için Türkçeye uyarlama üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak araştırmacılar tarafından orijinal ölçek maddeleri Türkçeye çevrilmiştir. Ölçek maddelerinin orijinal ve Türkçe formu dilsel eşdeğerliğinin tespit edilmesi ve dil geçerliliğinin sağlanması için Türkçe ve İngilizce alanında 3 dil uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Dil uzmanlarından alınan görüşler doğrultusunda maddelerin hepsi orijinal dile geri çevrilerek tekrar uzman görüşü alınmıştır. Ardından bu ölçek maddeleri hakkında örgütsel davranış, yönetim ve organizasyon alanında 3 uzmanın görüşü alınmıştır. Ardından Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör analizleri yapılmıştır. Açıklanan varyans, ölçeğin "Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi" denilen üç faktörlü değişkenini yüksek düzeyde ortaya koymuştur. Faktör yük değerleri, maddeler ile yönetsel kişilerarası ilişkiler becerisinin faktörleri arasında yüksek bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Madde-toplam korelasyonları ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğunu, maddelerin Cronbach alfa değerleri ise ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğunu tespit etmiştir. Sonuç olarak yönetim bilimi literatürüne önemli katkı sağlayabilecek, kamu yönetiminde teşkilat kalitesinin artırılmasında kullanılabilecek "Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi" ölçeği, belirlenen yönetsel beceriyi ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak Türkçeye uyarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yönetsel Kişilerarası Beceriler, Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi, İyi Yönetici, Yönetsel Beceriler.*
JEL Kodları: *D73, H83, M12.*
Başvuru: *13.08.2024* **Kabul:** *28.02.2025*

[1]Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi,seldaadas@aydin.edu.tr,http://orcid.org/0000-0002-7368-9780
[2] Doç.Dr.,Karamanoğlu Mehmetbey Ü.,nurcancetiner@kmu.edu.tr,https://orcid.org/0000-0002-0108-5849
[3] Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, mkalfa@gazi.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-9809-7282

ADAPTATION STUDY OF MANAGERIAL INTERPERSONAL SKILLS SCALE INTO TURKISH[4]

Abstract

The purpose of this study is to adapt the "Managerial Interpersonal Skills" scale, developed by Beenen, Pichler, Livingston, and Riggio (2021) regarding interpersonal communication, one of the most important factors of managerial processes, into Turkish. The development and effective use of interpersonal or human relations skills in organizations is a very important parameter in terms of both managerial success and the careers of managers who develop these skills. The scale originally consisted of 3 dimensions and 21 items. 9 demographic questions were added to the 5-point Likert scale. The research group of the study consists of 434 people working in public organizations affiliated with Ankara Governorship and participating in the study voluntarily. Adaptation to Turkish for the validity of the scale was carried out in three stages. First, the original scale items were translated into Turkish by the researchers. Then, three language experts were consulted about Turkish and English. Later, the opinions of 3 experts in the fields of organizational behavior, management and organization were received. Then, Exploratory and Confirmatory Factor analyses were conducted. The explained variance revealed the three-factor variable of the scale called "Managerial Interpersonal Relations Skill" at a high level. Factor loading values showed that there was a high relationship between the items and the factors of managerial interpersonal relations skills. Item-total correlations showed that the internal consistency of the scale was high, and Cronbach's Alpha values of the items showed that the scale was highly reliable. As a result, the "Managerial Interpersonal Relations Skill" scale, which can make a significant contribution to the management science literature and can be used to increase organizational quality in public administration, has been adapted to Turkish as a valid and reliable scale that can measure the determined managerial skill.

Keywords: *Managerial Interpersonal Skills, Interpersonal Relations Skill, Good Manager, Managerial Skills.*
JEL Codes: *D73, H83, M12.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Teşkilatlarda kişilerarası ilişkiler ya da insan ilişkileri becerilerinin etkin kullanımı hem yönetsel açıdan etkinliğin sağlanması hem de çalışanların kariyer başarısının arttırılması ve istihdam edilebilirlikleri açısından önemli olduğu görülmektedir. Yönetim kavramı en basit anlamıyla, "ortak amaçları gerçekleştirmek için işbirliği eden kişi kümelerinin eylemleri" olarak ifade edilmektedir (Simon vd., 1985: 3). En genel anlamıyla ise yönetim, "belirlenmiş amaçlar için, birbiriyle etkileşimde bulunan

[4] The Extended English Summary is located the end of the Article

bir topluluğun içindeki ayrıcalıklı bir grubun, sahip olunan tüm maddi (insan, para, makine, materyal vb.) ve manevi kaynakları (bilgi, düşünce, inanç, duygu, iletişim vb.) amaçlara ulaşmak için kullanırken gerçekleştirdiği eylemler bütünü" olarak tanımlanabilir (Kalfa, 2023: 3). Yönetimle ilgili tanımlara bakıldığında kişiler arası iletişimin ya da insani ilişkilerin yönetimin amaçlarına ulaşmasında ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Yönetim biliminin gelişimine bakıldığında da klasik yönetim döneminin ardından neoklasik yani insan ilişkileri ya da davranışsal dönemin başlamasına neden olan da zaten yönetsel olarak insan ilişkilerinin bu önemi olmuştur. Bu ilişkilerde ve bir teşkilatın amaçlarına ulaşmasında en büyük sorumluluk yönetsel eylemleri gerçekleştiren yöneticilere aittir. Onların gerçekleştirdiği her davranış, teşkilatın amaçlarına ulaşmasında oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Drucker (1999), teşkilatların amaçlarına ulaşması ve performanslarını ölçebilmek için; yöneticinin gelişimi ve performansı, teşkilatın saygınlığı, verimlilik, çalışanın tutumu ve performansı, yenilik, kârlılık, fiziksel ve finansal kaynakların yeterliliği ve topluma karşı sorumluluk olarak sekiz ölçüt ileri sürmüştür. Ayrıca yöneticilerin temel görevlerinin de amaç sorumluluğu, teşkilatlandırma, iletişim kurma, motive etme, performans ölçümü yapma, kendisi de dâhil olmak üzere çalışanların gelişimini sağlama olduğunu belirtmiştir (Akt. Ateş ve Banazılı, 2021: 209). Yani bir yönetim sürecinin amaçlarına ulaşmasında ve çalışanların görevlerini yerine getirmesinde temel sorumluluk yöneticilere aittir. Bu yüzden yöneticilerin bir takım yönetsel yeteneklere sahip olması gerekmektedir.

Yönetsel beceriler genel olarak Katz'ın (1955: 38-40) ifadesiyle insani beceriler, teknik beceriler ve kavramsal beceriler olarak üç kategori halinde ifade edilir. Bu üç kategorinin içeriği zaman içerisinde geliştirilse de teknik beceri, bir işin yapılabilmesi için gerekli tüm bilgi, teknik ve araçların kullanılabilme yeterliğini ifade eder. İnsani beceriler ise, etkili liderliğin temel özelliklerini kapsayan diğer insanlarla iletişim ve onları anlama, empati kurma, etkileme, takım çalışması yada birlikte çalışabilme ve motive edebilme gibi insana yönelik bütün etkileşimleri kapsar. Kavramsal beceri ise, teşkilatı bir bütün olarak görebilmeyi, teşkilattaki her bir faaliyetin birbiriyle ilişkisini fark edebilmeyi, planlama yapabilmeyi, çevre ile olan ilişkileri stratejik açıdan değerlendirmeler yaparak yönlendirebilmeyi sağlayan, teşkilatı birleştiren ve eşgüdümleyen kategori olarak ifade edilmektedir. Ayrıca söz konusu becerilere sahip olma ihtiyacı çalışanların teşkilattaki hiyerarşik konumuna göre (alt, orta ve üst) farklılaşsa da, bu yönetim becerilerinin teşkilatın amaçlarına ulaşabilmesi için her yöneticide bulunması gerekir (Özkanan, 2023: 669; Yüksel vd., 2016: 243; Tuncer vd., 2011: 173)

Temel yönetsel becerilerden biri olan insan ilişkileri ya da kişilerarası ilişkiler becerisi başta yöneticiler olmak üzere tüm çalışanların birbiriyle etkileşimlerini ve bu etkileşimin teşkilatın performansına olan etkilerini kapsar. Kişilerarası ilişkiler becerisinin temel alt becerileri iletişim, motivasyon ve takım oyunudur. Duman'a (2020: 24) göre bu alt beceriler "iletişim becerisi, dinleme ve anlama becerisi, soru sorma becerisi, geri bildirim becerisi, destek olma ve enerji verme becerisi, sorun çözme becerisi, karar verme becerisi, kendine güven, ikna ve politik beceri, müzakere becerisi, toplantı yönetimi becerisi ve protokol becerisi" olarak da çoğaltılabilir.

Benzer şekilde Mintzberg (1973: 5) yöneticilerin başarılı olabilmeleri için bilgi işleme rollerini, karar verme rollerini ve kişilerarası rollerini bütünleşik olarak yerine getirmeleri gerektiğini ifade eder. Bu üç temel rolden birinin bile eksikliği başarıyı olumsuz etkiler. Kişilerarası rolünü yerine getirmeyi bırakan bir yöneticinin, gerekli bilgilere erişimini kaybedeceğini ve bu nedenle iyi bilgiyi yayamayacağını veya etkili stratejik kararlar alamayacağını iddia eder. Durukan (2003: 279), farklı öncelik ve kişilik özellikleri olan bireylerin, ortak bir amaç doğrultusunda birlikte hareket ederken, birbirleri üzerindeki karşılıklı olumsuz etkileri nedeniyle çatışmaların kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda insan ilişkileri becerisinin temel faydalarından birinin de teşkilatta çalışanlar arasında oluşabilecek çatışmaların önüne geçmek/ortadan kaldırmak ve bu sayede olumlu bir örgüt iklimi oluşmasına katkıda bulunmak olduğunu ifade eder. Mumford vd. (2007) de kişilerarası beceri gereksinimlerinin, kişilerarası etkileşme ve başkalarını etkileme üzerine sosyal becerileri içerdiğini belirtirler. Aynı zamanda kişilerarası becerilerin, koordine edebilme, çatışan farklıkları uzlaştırmak için müzakere edebilme, tatmin edici ilişkiler kurmak ve başkalarını örgütsel amaçlara daha etkili bir şekilde motive etmek için ikna edebilme gibi özelliklerden oluştuğunu ileri sürerler. WHO ise (1999), bireyin gelişimlere ayak uydurması ve 21. yüzyılda gelişen toplumlardaki bireylerin gerisinde kalmaması için birçok beceriye sahip olması gerektiğini belirtir. Bu becerilerin de; kişilerarası ilişkiler, problem çözme, empati, iletişim, duygularla başa çıkma, eleştirel düşünme, öz farkındalık, karar verme, yaratıcı düşünme ve stresle başa çıkma olarak 10 temel yaşam becerisi şeklinde sıralar. Yani sadece yönetsel olarak değil, toplum içinde daha iyi bir durumda olabilmek içinde kişilerarası iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Alan yazın incelendiğinde "yönetimsel/yönetsel kişilerarası beceriler (Managerial Interpersonal Skills)" ya da "yönetimsel/yönetsel kişilerarası iletişim becerisi" kavramı hakkında yabancı dilde birçok çalışmaya (Modric vd., 2024; Alves da Silva vd., 2024; Čulková vd., 2021; Pichler, 2020; Rahim vd., 2020; Beenen ve Pichler, 2016; Riggio ve Tan 2013; Spitzberg ve Cupach, 2011; Klein vd., 2006; Bommer vd., 2005) rastlanılmasına rağmen ülkemizde bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yalın olarak "kişilerarası ilişkiler" kavramı ise genel olarak ya liderlik kavramının içinde ele alınmış (Duman, 2020; Yurdasever ve Fidan, 2020; Arslan ve Yaşar Uğurlu, 2017; Şahin ve Yılmaz, 2016; Serinkan, 2008; Celep, 2004; Acar, 2002; Bayhan, 2002), ya yaşam becerileri kapsamında ele alınmış (WHO, 1999; Kayaduman, 2024; Calp ve Edis, 2020; Eskici ve Özsevgeç, 2019) yada insan ilişkileri kapsamında ele alınmıştır (Karayaman, 2021; Deniz, 2020; Kaya, 2014; Sökmen, 2010; Özel, 2008; Durukan, 2003).

Kişilerarası beceriler üzerine yapılan araştırmalar, kişilerarası olarak sınıflandırılan becerilerin mikro ve makro olabilmesi nedeniyle güçlü şekilde kavramsallaştırılamadığı ve mantıksal olarak sorunlu olduğunu ortaya koymaktadır (Spitzberg ve Cupach, 2011: 503). İşyerinde kişilerarası becerileri, bugüne kadarki en kapsamlı inceleyan Klein vd. (2006) 400'den fazla genel kişilerarası beceriyi kapsayan 58 çerçeveyi incelemiş ve bunları 12 alt boyuta sahip olan iki üst düzey boyuta indirgeyebilmiştir; iletişim (aktif dinleme, sözlü, yazılı, iddialı, sözsüz) ve ilişki

geliştirme (güven, kültürlerarası duyarlılık, hizmet yönelimi, kendini sunma, sosyal etki, çatışma çözümü ve müzakere). Ancak Klein vd.'nin (2006) odak noktası, genel işyeri kişilerarası becerileridir, yönetsel kişilerarası beceriler değildir. Örneğin, hizmet yöneliminin bir hizmetli için geçerli olduğu gibi, yönetim rolü için de geçerli olup olmadığı netleştirememiştir. Ayrıca, yazılı iletişimin önemli olmasına rağmen belirgin şekilde kişilerarası olup olmadığı da açık değildir. Dahası, iki boyut, seçim veya eğitim ve geliştirme gibi pratik amaçlar için yararlı olacak kadar spesifik görülmemektedir. Klein vd.'nin (2006) ve diğer araştırmacıların belirlediği 400'den fazla mikro beceri, yöneticiler, uygulamalı psikologlar ve halkla ilişkiler uygulayıcıları için oldukça fazla kabul edilmektedir. Bu ölçeği geliştirmenin odağında yönetsel kişilerarası beceriler olduğu için alan daraltılmakta ve yönetimsel rollere odaklanılmaktadır.

Sonuç olarak yöneticilerin yönetsel becerilerinden insan ilişkileri ya da kişilerarası ilişkiler becerilerini kullanarak sergilemiş oldukları davranışlar, örgütsel iklime, çalışanların iş doyumuna, teşkilata bağlılığa, performans düzeylerine ve hatta mesleki hastalıklara maruz kalıp kalmamaları üzerinde bile etkili olabilmektedir. Fakat yönetim rolünü iyi bir şekilde yerine getirmek için gereken kişilerarası becerilerin kavramsal bir modeli, tanımı veya ölçüsü daha önce olmadığından Beenen ve arkadaşları, karma yöntemle bir çalışma yaparak yönetsel kişilerarası becerileri, üç boyutlu bir modelle (destekleme, motive etme ve çatışmayı yönetme) tespit etmeye yarayacak bir ölçek geliştirmişlerdir. Aynı zamanda bu ölçeğin hem çalışanlar hem de yöneticiler arasındaki iş tutumları ve performansını, kişilik özelliklerini ve lider-üye etkileşiminin yanı sıra sosyal destek ve çatışma yönetimi tarzı gibi özellikleri de ortaya koyabildiği tespit edilmiştir (Beenen vd., 2021: 1). Dolayısıyla bir yöneticinin sahip olması gereken üç yönetsel beceriden biri olan ve örgütteki tüm çalışanların senkronizasyonunu ve maksimumum verimliliğe ulaşabilmelerinin davranışsal boyutunu teşkil eden kişiler arası ilişkiler becerisi, yönetsel değerlendirmelerde üzerinde durulması gereken önemli bir yeterliliktir.

Bu bilgiler ışığında özellikle yönetici konumundakilerin insani ya da kişilerarası ilişkiler becerilerinin teşkilatın amaçlarına ulaşma başarısını ciddi bir şekilde etkilediği görülmektedir. Yöneticilerin sahip olması gereken yönetsel kişilerarası becerilerin örgütsel davranış alanındaki önemine rağmen Türkçe ölçek bulunmamaktadır. Bu nedenden dolayı Beenen vd., (2021) tarafından geliştirmiş olan bu ölçeğin Türkçeye uyarlaması yapılarak yönetim alan yazınına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın deseni nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışma 23.02.2023 tarih ve 596040 sayılı Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu Onay Belgesi ile Etik Komisyonunun 21.02.2023 tarih ve 03 sayılı kararıyla oybirliği ve 2023 – 199 araştırma koduyla bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

2.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Türkiye'de kamu teşkilatlarında faaliyet gösteren 18-65 yaş arasındaki alt, orta ve üst kademe yöneticileri ve bu yöneticilere bağlı çalışanlar, örneklemi ise Ankara Valiliğine bağlı kamu teşkilatlarındaki çalışanlar oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme tekniği ile 21.02.2023 -04.07.2023 tarihleri arasında ulaşılan katılımcılara yüz yüze anket uygulanmış ve 434 adet veri toplanmıştır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Analizler

Beenen vd., (2021) tarafından geliştirilen "The Good Manager: Development and Validation of the Managerial Interpersonal Skills Scale/ İyi Yönetici: Yönetsel Kişilerarası Beceriler Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Doğrulanması olarak birebir çevrilen ve alan uzmanlarının görüşü doğrultusunda Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeği olarak çevrilmesine karar verilen ölçeğin Türkçeye uyarlanması için ilk olarak orijinal ölçeğin yazarlarından biri olan Gerard Beenen'den gerekli izin alınmıştır. Yazar ile elektronik posta yoluyla iletişime geçilmiş, Gerard Beenen tarafından 29.05.2022'de gelen olumlu cevap üzerine çalışmaya başlanmıştır.

Gerekli izinlerden sonra bu çalışmada kullanılan ölçeğe, orijinal Yönetsel Kişilerarası Beceriler Ölçeği'nin 21 maddesine ilave olarak örneklemin demografik özelliklerini belirlemek için 9 demografik soru ilave edilmiştir. Ayrıca orijinal ölçekte olduğu gibi 5'li Likert kullanılmıştır (1: hiç doğru değil, 5: çok doğru).

Yönetsel Kişilerarası Beceriler Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması üç aşamada gerçekleşmiştir. İlk olarak araştırmacılar tarafından orijinal ölçek ifadeleri Türkçeye çevrilmiştir. Ölçek maddelerinin orijinal ve Türkçe formu dilsel eşdeğerliğinin tespit edilmesi ve dil geçerliliğinin sağlanması adına Türkçe ve İngilizceye hâkim 3 dil uzmanının görüşüne başvurulmuştur. Dil uzmanlarından alınan görüşler doğrultusunda maddelerin hepsi orijinal dile geri çevrilerek tekrar uzman görüşü alınmıştır. Alınan görüşler doğrultusunda nihai hale gelen ifadeler dilsel eşdeğerliği açısından uygun bulunmuştur. Dil uzmanlarının görüşleriyle Türkçeye çevrilen ölçek ifadeleri ile ilgili yönetim ve organizasyon, örgütsel davranış alanında 3 uzmanın görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşleri sonucu Yönetsel Kişilerarası Beceriler Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanan ifadeleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeği Maddeleri

1	Başkaları tarafından kolay ulaşılabilir bir kişiyim.
2	Çalışanların mutluluğunu/refahını önemserim.
3	Başkalarına onurlu ve saygılı davranırım.
4	Başkalarıyla konuşurken anlayışlı davranırım.
5	Çalışanların iş dışındaki yaşamlarını da önemserim.
6	Başkalarıyla açık açık konuşulmasını desteklerim.
7	Çalışanların iş ve aile sorumluluklarını dengelemelerine yardımcı olurum.
8	Çalışanların nelere değer verdiğine dikkat ederek ödüllendirmeler yaparım.
9	İhtiyaçlarına göre öğrenme fırsatları sağlayarak çalışanları motive ederim.

10	Çalışanların performanslarını artırıcı uygulamaları desteklerim.
11	Çalışanların beklentilerine uygun ödüllerle motive olduğunu bilirim.
12	Çalışanların potansiyellerini ortaya çıkarabilmeleri için gereken desteği sağlarım.
13	İşin neden yapılması gerektiğini açıklamak için kendime özgü örnekler kullanırım.
14	Hedef ve beklentileri açıkça belirterek çalışanları motive ederim.
15	Çalışanlar arasındaki anlaşmazlıkları akılcı/dengeli bir şekilde değerlendiririm.
16	Zor durumları soğukkanlılıkla yönetebilirim.
17	Duygu yüklü durumlara etkili bir şekilde nüfus ederim.
18	Anlaşmazlıkları yönetirken duygularımı kontrol ederim.
19	Anlaşmazlıkları çözmek için ne zaman adım atmam gerektiğini bilirim.
20	Farklı kişiliklerin anlaşmazlıklara nasıl katkıda bulunduklarını anlarım.
21	Kişilerarasındaki tartışmaları gidermek için etkili iletişim kurarım.

İkinci aşamada Türkçe uyarlaması yapılan ölçek ifadelerinin yer aldığı anket, gönüllü olur/onam formunun imzalatıldığı katılımcılara (yönetici ve çalışanlara) yüz yüze olarak teslim edilmiştir. Katılımcılardan 434'ü formu doldurmuştur. Ölçek verilerinin analizler için uygunluğuna karar vermek için normallik analizinden, "KMO örneklem yeterliliğinden ve Bartlett Küresellik" testinden yararlanılmıştır.

Tablo 2. Normallik Analizi, Güvenirlik Analizi, KMO ve Bartlett's Test Sonuçları (N=434)

"Kolmogorov-Smirnov		**Shapiro-Wilk**		**Çarpıklık**		**Basıklık**		**Cronbach's Alpha"**
"Statistic	**p**	**Statistic**	**p**	**Statistic**	**S.E.**	**Statistic**	**S.E."**	,980
,160	,000	,874	,000	-1,141	,117	,837	,234	

"KMO ve Bartlett's Test"		
"KMO Örneklem Yeterliği Testi"	**"Bartlett's Küresellik Testi"**	
	"Yaklaşık Ki-kare"	**Serbestlik Derecesi**	**"p"**
,973	11392,505	210	,000

Gerçekleştirilen normallik analizi sonucu Tablo 2'den de anlaşılacağı üzere basıklık ve çarpıklık değerleri -2 ve +2 değerleri arasındadır. Ulaşılan değerler, verilerin normal dağıldığını (Salam, 2017: 211; Eraslan, Karafil vd., 2017: 407), veri setinin ise açımlayıcı faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Veriler öncelikle çalışan ve yöneticiye göre sıralanmış, ilk 33 yönetici ve ilk 185 çalışandan oluşan toplam 218'lik kısım (n1=218) birinci grup olarak kabul edilmiştir. Çalışan ve yöneticiye göre sıralanmış veri setinin kalan 32 yönetici ve 184 çalışandan oluşan toplam 216'lık kısmı (n2=216) ise ikinci grup olarak kabul edilmiştir. Birinci 218'lik gruba açımlayıcı (keşfedici) faktör analizi uygulanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Açımlayıcı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizine uygun olduğu görülen ve yarıya ayrılmış olan verilerin birinci grubu üzerinde (n1=218) açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. İlk grubun demografik özellikleri aşağıdaki Tablo 3'te belirtilmiştir.

Tablo 3. Açımlayıcı Faktör Analizi Katılımcılarının Demografik Özellikleri (n_1=218)

	Frekans	**Yüzde**		**Frekans**	**Yüzde**
Cinsiyet			**Yaş**		
Kadın	112	51,4	<= 22 yaş	3	1,4
Erkek	106	48,6	23 - 41	117	53,7
Medeni Durum			42-57	86	39,4
Evli	144	66,1	58-65	10	4,6
Bekâr	74	33,9	>= 66 yaş	2	0,9
Statü			**Bu kurumda çalışma süreniz**		
Yönetici	33	15,1	Bir yıldan az	20	9,2
Çalışan	185	84,9	1-5 yıl	49	22,5
Toplam Çalışma Süreniz			6-10 yıl	65	29,8
Bir yıldan az	10	4,6	11-15 yıl	23	10,6
1-5 yıl	28	12,8	16 yıl ve üzeri	61	28,0
6-10 yıl	52	23,9	**Eğitim Durumu**		
11-15 yıl	38	17,4	Lise	22	10,1
16 yıl ve üzeri	90	41,3	Önlisans	28	12,8
			Lisans	138	63,3
			Yüksek Lisans	29	13,3
			Doktora	1	0,5
Toplam	**218**	**100,0**		**218**	**100,0**

Tablo 3'te demografik özellikleri belirtilen gruptan elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilen "açımlayıcı faktör analizinde, "Maksimum Benzerlik" faktör türetme yöntemi olarak seçilmiş, döndürme yöntemi" de "Direct Oblimin" olarak belirlenmiştir. Yapılan açımlayıcı faktör analizi neticesinde faktör yüklerinin 0,32'den büyük olması söz konusu ifadelerin iyi bir ölçü olabileceğini göstermektedir (Büyüköztürk, 2002: 473-474). "Açımlayıcı faktör analizinin sonuçları aşağıdaki Tablo 4'te" verilmiştir.

Tablo 4. "Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları"

Faktör/İfade	Faktör Yükü	Eigen value	Açıklanan Varyans %
Motive Etme (α=,965)		**14,861**	**69,608**
m-2 Yöneticim ihtiyaçlarına göre öğrenme fırsatları sağlayarak çalışanları motive eder.	,941		
m-1Yöneticim insanların nelere değer verdiğine bakarak ödüllendirmeler sağlar.	,879		
m-4Yöneticim çalışanların beklentilerine uygun ödüllerle motive olduğunu bilir.	,870		
m-3Yöneticim çalışanların performanslarını artırıcı uygulamaları destekler.	,860		
m-5Yöneticim çalışanların potansiyellerini ortaya çıkarabilmelerine yardımcı olur.	,783		
m-6Yöneticim işin neden yapılması gerektiğini açıklamak için kendine özgü örnekler kullanır.	,583		
m-7Yöneticim hedef ve beklentileri açıkça belirterek çalışanlarını motive eder.	,388		
Destekleme (α=,930)		**1,076**	**3,839**
d-5Yöneticim çalışanların iş dışındaki yaşamlarına önem verir.	,341		
d-7Yöneticim çalışanların iş ve aile sorumluluklarını dengelemelerine yardımcı olur.	,542		
d-6Yöneticim başkalarıyla açık açık konuşmayı teşvik eder/destekler.	,317		
d-3Yöneticim insanlara onurlu ve saygılı davranır.	,848		
d-1Yöneticim ulaşılabilir bir kişidir.	,803		
d-4Yöneticim başkalarıyla konuşurken anlayışlıdır.	,702		
d-2Yöneticim çalışanların mutluluğunu/refahını önemser.	,568		
Anlaşmazlıkları Yönetme (α=,962)		**,907**	**3,163**
c-4Yöneticim anlaşmazlıkları yönetirken duygularını kontrol eder.	-,947		
c-2Yöneticim zor durumları soğukkanlılıkla yönetir.	-,910		
c-5Yöneticim anlaşmazlıkları çözmek için ne zaman adım atması gerektiğini bilir.	-,794		
c-1Yöneticim çalışanlar arasındaki anlaşmazlıkları akılcı/dengeli bir şekilde değerlendirir.	-,780		
c-7Yöneticim kişilerarası tartışmaları gidermek için etkili iletişim kurar.	-,759		
c-6Yöneticim farklı kişiliklerin anlaşmazlıklara nasıl katkıda bulunduklarını anlar.	-,742		
c-3Yöneticim duygu yüklü durumlara etkili bir şekilde nüfus eder.	-,584		

"Extraction Method: Maximum Likelihood. Rotation Method: Oblimin with Kaiser Normalization.
a. Rotation converged in 21 iterations."

Açımlayıcı Faktör Analizi, Kaiser–Meyer–Olkin örnekleme yeterlilik" ölçüsünü 0,961; Bartlett'in küresellik testini ise anlamlı olarak bulmuştur (ki-kare = 5502,863; df = 210; p= ,000). Analiz neticesinde toplam varyansın %76,61'ini açıklayan üç faktör tespit edilmiştir. "Analiz, orijinal ölçekteki gibi 21 ifadeden oluşan ölçeğin Cronbach's Alpha değeri ,979 olarak hesaplamıştır. Elde edilen yapı," ölçeğin orijinaldeki haliyle eşdeğerdir ve ifade kaybı olmamıştır. Orijinalde üç yapı altında toplanan maddeler, Türkçe halinde de desteklemek, motive etmek ve anlaşmazlıkları yönetmek olarak üç faktör altında toplanmıştır.

3.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmesi sonucu ulaşılan ve orijinal ölçekle benzer olan faktör yapısının geçerliğini sınamak üzere toplanan verilerin yarıya ayrılan ikinci grubu üzerinde (n2=216 kişi) doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan ikinci gruba ait demografik özellikler Tablo5' te belirtildiği gibidir.

Tablo 5. Doğrulayıcı faktör analizi katılımcılarının demografik özellikleri (n_2=216)

	Frekans	**Yüzde**		**Frekans**	**Yüzde**
Cinsiyet			**Yaş**		
Kadın	120	55,6	23 - 41	100	46,3
Erkek	96	44,4	42-57	95	45,4
Medeni Durum			58-65	18	8,3
Evli	177	81,9	**Bu kurumda çalışma süreniz**		
Bekâr	39	18,1	Bir yıldan az	5	2,3
Statü			1-5 yıl	20	9,3
Yönetici	32	14,8	6-10 yıl	32	14,8
Çalışan	184	85,2	11-15 yıl	62	28,7
Toplam Çalışma Süreniz			16 yıl ve üzeri	97	44,9
Bir yıldan az	3	1,4	**Eğitim Durumu**		
1-5 yıl	8	3,7	Lise	20	9,3
6-10 yıl	31	14,4	Önlisans	34	15,7
11-15 yıl	48	22,2	Lisans	122	56,5
16 yıl ve üzeri	126	58,3	Yüksek Lisans	40	18,5
Toplam	**216**	**100,0**		**216**	**100,0**

Gerçekleştirilen DFA neticesinde ulaşılan model uyum indeksleri değerlerinin (x2=659,418; df=186; p=,000; CMIN/DF=3,545; RMSEA=,109; NFI=,891; RFI=,877; IFI=,920; TLI=,909; CFI=,919; RMR=,034) olduğu görülmektedir. Analiz değerleri sonucu;

• Anlaşmazlıkları yönetme boyutunun birinci ifadesinin destekleme boyutu ile modifikasyon indis değerlerinin (MI=21,935) yüksek olması, yine aynı ifadenin motivasyon boyutunun altıncı ifadesi ile modifikasyon indis değerlerinin (MI=18,852) yüksek olmasından dolayı söz konusu ifadenin çıkarılması uygun görülmüştür.

• Anlaşmazlıkları yönetme boyutunun üçüncü ifadesinin destekleme boyutu ile modifikasyon indis değerlerinin (MI=29,878) yüksek olmasından dolayı söz konusu ifadenin çıkarılması uygun görülmüştür.

• Destekleme boyutunun üçüncü ve dördüncü ifadelerinin modifikasyon indis değerlerinin (45,895) yüksek olmasından dolayı söz konusu ifadeler arasında hata kovaryansının belirtilmesinin model uyumunu önemli ölçüde iyileştireceği görülmüştür.

• Destekleme boyutunun beşinci ifadesinin motivasyon boyutunun birinci ifadesi ile modifikasyon indis değerlerinin (MI=27,262) yüksek oluşu ve yine destekleme boyutunun beşinci ifadesinin destekleme boyutu yedinci ifadesi ile modifikasyon indis değerlerinin (MI=37,448) yüksek olduğu görüldüğünden söz konusu ifadenin çıkarılması uygun görülmüştür.

• Destekleme boyutunun birinci ifadesi ile yedinci ifadesinin modifikasyon indis değerlerinin (MI=17,495) yüksek olmasından dolayı söz konusu ifadeler arasında hata kovaryansının belirtilmesinin model uyumunu önemli ölçüde iyileştireceği görülmüştür.

• Motivasyon boyutunun ikinci ve üçüncü ifadeleri (MI=14,052) ile dördüncü ve birinci ifadelerinin (MI=17,492) modifikasyon indis değerlerinin yüksek olmasından dolayı söz konusu ifadeler arasında hata kovaryansının belirtilmesinin model uyumunu önemli ölçüde iyileştireceği görülmüştür.

Yapılan düzeltmeler sonrasında tekrar gerçekleştirilen DFA sonucunda model uyum indeks değerlerinin (x2=305,188; df=128; p=,000; CMIN/DF=2,384; RMSEA=,080; NFI=,938; RFI=,926; IFI=,963; TLI=,956; CFI=,963; RMR=,026; SRMR=,031) "üç faktörlü modelin kabul edilebilir uyum düzeyinde" olduğunu göstermektedir "(Başol ve Çömlekçi, 2022)."

Gerçekleştirilen analizlerin sonuçları Türkçe uyarlaması gerçekleştirilen Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeğinin 18 ifadeden oluşan üç faktörlü yapısı

doğrulanmıştır. "Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeği modeline ait path diyagramı Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeği Path Diyagramı

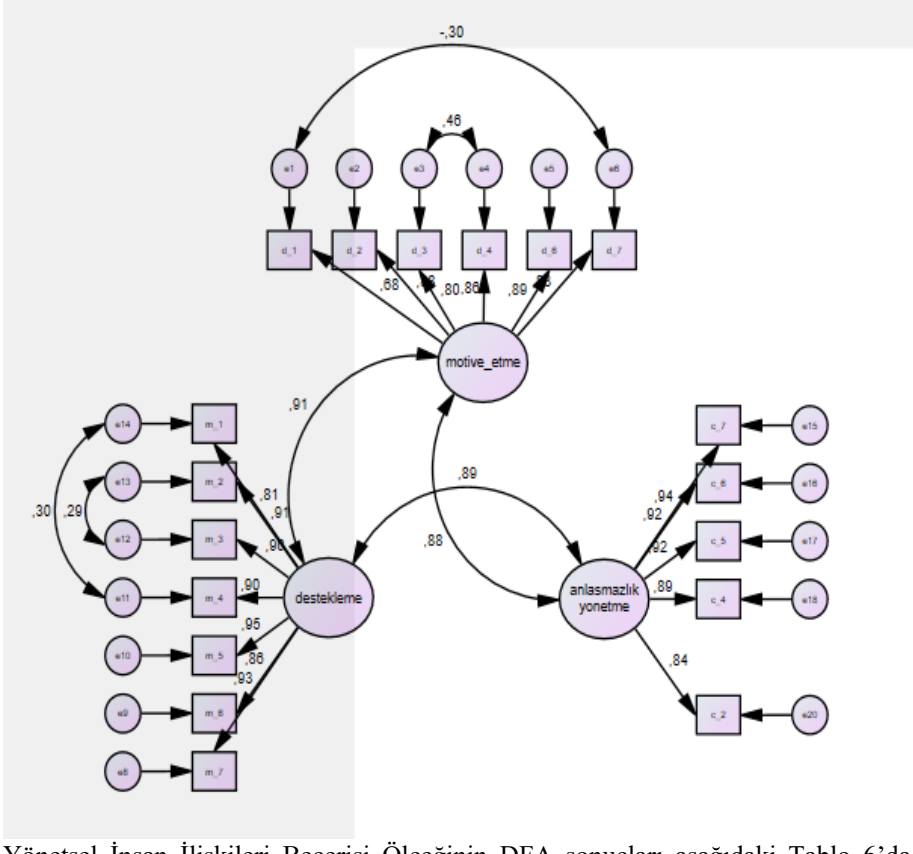

Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeğinin DFA sonuçları aşağıdaki Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. DFA Sonuçları

İfade/Faktör		SFL	SMC	CR	AVE
	Motive Etme			**,965**	**,799**
m_1	Yöneticim insanların nelere değer verdiğine bakarak ödüllendirmeler sağlar.	,812	,659		
m_2	Yöneticim ihtiyaçlarına göre öğrenme fırsatları sağlayarak çalışanları motive eder	,907	,822		
m_3	Yöneticim çalışanların performanslarını artırıcı uygulamaları destekler	,900	,809		
m_4	Yöneticim çalışanların beklentilerine uygun ödüllerle motive olduğunu bilir.	,899	,808		

m_5	Yöneticim çalışanların potansiyellerini ortaya çıkarabilmelerine yardımcı olur	,948	,899		
m_6	Yöneticim işin neden yapılması gerektiğini açıklamak için kendine özgü örnekler kullanır.	,861	,741		
m_7	Yöneticim hedef ve beklentileri açıkça belirterek çalışanlarını motive eder.	,925	,856		
	Destekleme			**,928**	**,685**
d_1	Yöneticim ulaşılabilir bir kişidir.	,679	,461		
d_2	Yöneticim çalışanların mutluluğunu/refahını önemser.	,881	,777		
d_3	Yöneticim insanlara onurlu ve saygılı davranır.	,803	,645		
d_4	Yöneticim başkalarıyla konuşurken anlayışlıdır.	,861	,742		
d_6	Yöneticim başkalarıyla açık açık konuşmayı teşvik eder/destekler.	,890	,792		
d_7	Yöneticim çalışanların iş ve aile sorumluluklarını dengelemelerine yardımcı olur.	,835	,696		
	Anlaşmazlıkları Yönetme			**,956**	**,812**
c_2	Yöneticim zor durumları soğukkanlılıkla yönetir.	,835	,697		
c_4	Yöneticim anlaşmazlıkları yönetirken duygularını kontrol eder.	,888	,788		
c_5	Yöneticim anlaşmazlıkları çözmek için ne zaman adım atması gerektiğini bilir.	,920	,847		
c_6	Yöneticim farklı kişiliklerin anlaşmazlıklara nasıl katkıda bulunduklarını anlar.	,923	,852		
c_7	Yöneticim kişilerarası tartışmaları gidermek için etkili iletişim kurar.	,936	,876		

**SFL = standardised factor loading; SMC = squared multiple correlation; CR = composite reliability; AVE = average variance explained*

Tablo 6'da görüldüğü üzere DFA sonuçlarına göre ölçeği oluşturan her bir ifadenin 0,001 düzeyinde anlamlılık gösterdiği ve 0,50 üzerinde bir faktör yüküne sahip olduğu görülmektedir." Ayrıca çalışmada ölçeğin yakınsama geçerliliği Fornell ve Larcker'ın (1981: 39-51) önermiş olduğu ortalama açıklanan varyans (AVE) ve birleşik güvenirlik (CR) değerleri hesaplanarak yorumlanmıştır. Ölçeğin AVE değerlerinin ,50; CR değerlerinin ise ,70 üzerinde olduğu görüldüğünden ölçeğin yakınsama geçerliliği sağladığı ve yeterli güvenirliğe sahip olduğu görülmüştür.

3.3. Güvenirlik

Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi ölçeğinin güvenirliği için içsel tutarlık testi uygulanmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda Cronbach's Alpha değerleri ölçeğin tamamı için 0,977; Motive etme faktörü için 0,965; destekleme faktörü için 0,924; anlaşmazlıkları yönetme faktörü için ise 0,955 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular sonucu ölçeğin içsel tutarlığa sahip olduğu görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Beenen, Pichler, Livingston ve Riggio tarafından (2021) geliştirilen "Yönetsel Kişilerarası Beceriler" ölçeğinin belirlenen yönetsel beceriyi ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir. Çalışmada amaç, Yönetsel ilişkileri becerisi ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanmasıdır. Bu amaç kapsamında araştırmacılar, yabancı dil uzmanları ve alan uzmanları tarafından 3 boyut ve 21 maddeden oluşan orijinal ölçek maddelerini çeviri- geri çeviri şeklinde değerlendirmişlerdir. Türkçeye çevrilen maddeler Türkiye'de kamu sektöründe faaliyet gösteren 18-65 yaş arasındaki alt, orta ve üst kademe yöneticileri ve bu yöneticilere bağlı 434 çalışana yüz yüze anket uygulanmıştır. Toplanan veriler iki gruba ayrılarak AFA ve DFA analizi yapılmıştır. 218 katılımcıdan alınan veriler ışığında açımlayıcı faktör analizi neticesinde faktör yüklerinin 0,32'den büyük olması söz konusu ifadelerin iyi bir ölçü olabileceğini göstermektedir. "Bunun yanı sıra orijinaldeki hali ile eşdeğer bir şekilde ifade kaybı yaşanmamış ve orijinaldeki üç yapı altında toplanan maddeler, Türkçe halinde de desteklemek, motive etmek ve anlaşmazlıkları yönetmek olarak üç faktör altında toplanmıştır." Araştırmacılar tarafından incelenen yapı için 216 katılımcıdan toplanan veri için doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış ve kabul edilebilir bir bulgular elde edilmiştir. Gerçekleştirilen analizler ışığında 3 madde çıkarılarak Türkçe uyarlaması gerçekleştirilen Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi Ölçeğinin 18 ifadeden oluşan üç faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Uluslararası literatürde konu ile ilgili birlikte çalışılan, müşterilere ilgi hizmeti üst düzeye çıkarma yöntemleri (Aguilar Reátegui ve Pinedo Mego, 2021), çalışan performansı (Sismanto ve Yusrizal, 2023), liderlik ve yönetim uygulamaları (Byansi, 2023), yönetsel beceri ve yaratıcılık (Sahi vd., 2023) gibi değişkenlerin yanı sıra profesyonel yönetim anlayışı, bireylerin yönetici pozisyonu seçimlerinde, mevcut yöneticilerin eğitim ve gelişim ihtiyaçlarını belirlemede de kullanılabilir.

Orijinal ölçek yöneticilik rolüne özgü kişilerarası becerileri değerlendirmek için geliştirilen ilk ölçektir. Aynı zamanda, hem tümevarımsal hem de tümdengelimsel yaklaşımlara (uygulayıcı yöneticilerle nitel çalışma, çalışanlar ve yöneticilere anketler) dayalı olarak geliştirilen yöneticilik veya liderlik kişilerarası becerilerinin ilk ölçeği olarak da kullanılabilir. Ölçeğin geliştirilme amaçlarının başında hem kapsamlı hem de özgül olan ve kişilerarası becerilerle ilgili araştırmaların zorluklarını hafifletmektir. Ölçütlerin özel olarak tasarlandığı hem önceki araştırmalardan hem de yöneticilerin ve idarecilerin deneyimlerinden esinlendiği göz önüne alındığında, yöneticiler ve kuruluşlar için çeşitli pratik amaçlar için yararlı olacağı düşünülmektedir (Beenen vd. 2021: 17).

Bu ölçek eğitim ve gelişim ihtiyaçları belirlenirken kullanılabileceği gibi eğitim etkinliğini değerlendirme ve yönetici pozisyonlarına seçim yaparken de kullanılabilir. Ayrıca diğer birçok liderlik ölçeği gibi geniş yelpazeye yayılmayan, yönetim eğitimi için çıkarımları olan özel bir beceriye odaklanan bir ölçektir. Yani kişilerarası iletişim becerisinde, eğitimin esas olarak destekleme, motive etme ve çatışmayı yönetme olarak üç bileşene odaklanılması ve bunların entegre edilmesi önerilmektedir. Örneğin ölçekle elde edilen veriler neticesinde, eğitim aktif dinleme yoluyla

destekleyici ilişkilerin nasıl kurulacağına, net hedefler ve beklentiler ileterek çalışanların nasıl motive edileceğine ve çatışma nedenlerinin etkili bir şekilde teşhis edilerek ve etkili problem çözme yoluyla çözümlerin nasıl ifade edileceğine odaklanabilir. Bu odakların her biri ise, bir çalışanın özelliklerinin, tercihlerinin ve değerlerinin çatışmalarla nasıl ilişki kurduğunu, onları nasıl motive ettiğini ve yönettiğini ortaya koyar.

Sonuç olarak yönetim bilimi literatürüne önemli katkı sağlayabilecek, kamu yönetiminde teşkilat kalitesinin artırılmasında kullanılabilecek "Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi" ölçeğinin, belirlenen yönetsel beceriyi ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kullanılabileceği görülmüştür. Ayrıca Yönetsel İnsan İlişkileri Becerisi ölçeğinin geliştirilmesinin yöneticiler ve organizasyonlar için çeşitli pratik amaçlar açısından faydalı olacağını umuyoruz.

ADAPTATIN STUDY F MANAGERIAL INTERPERSNAL SKILLS SCALE INT TURKISH

1. INTRDUCTIN

The purpose of this study is to adapt the "Managerial Interpersonal Relations Skills" scale, developed by Beenen, Pichler, Livingston, and Riggio (2021) regarding interpersonal communication, one of the most important factors of managerial processes, into Turkish.

According to Katz (1955: 38-40), managerial skills are generally expressed in three categories: human skills, technical skills and conceptual skills. In addition, although the possession of these skills varies depending on the hierarchical position in the organization (lower, middle and upper), these management skills must be present in every manager in order to achieve the goals of the organization. (Özkanan, 2023: 669; Yüksel et al., 2016: 243; Tuncer et al., 2011: 173).

Human relations or interpersonal relations skills, which are one of the basic managerial skills, affect the performance of the organization. The basic sub-skills of interpersonal relations skills are communication, motivation and team play. According to Duman (2020: 24), these sub-skills can be increased together with communication skills, listening and understanding skills, questioning skills, feedback skills, supporting and energizing skills, problem-solving skills, decision-making skills, self-confidence , persuasion and political skills, negotiation skills, meeting management and protocol skills.

As a result, managers' interpersonal relationships at work have an impact on the organizational climate, employees' job satisfaction, commitment to the organization, and performance levels. However, since there is no conceptual model, definition or measure of managerial interpersonal skills, Beenen and his colleagues developed a scale to identify managerial interpersonal skills with a three-dimensional model

(supporting, motivating and managing conflict) using a mixed method. At the same time, it has been determined that this scale can reveal characteristics such as work attitudes and performance, personality traits and leader-member interaction, as well as social support and conflict management style for employees and managers (Beenen et al., 2021: 1).

In terms of this information, it is seen that the interpersonal relations skills of especially those in managerial positions seriously affect the achievement of the organization's goals. Despite the importance of managerial interpersonal skills that managers should have in the field of organizational behavior, there is no Turkish scale. For this reason, it was aimed to contribute to the management literature by adapting this scale developed by Beenen et al., (2021) into Turkish.

2. METHODS

The research design was determined as the scanning model, which is one of the quantitative research methods. The research group consists of 434 personnel working in public organizations. After the necessary permissions, 9 demographic questions were added to the scale used in this study in order to determine the demographic characteristics of the sample in addition to the 21 items of the original Managerial Interpersonal Skills Scale. In addition, Likert scale was used as in the original scale (1: not true at all, 5: very true). The items were edited by taking the opinions of both language and field experts. To decide on the suitability of the scale data for analysis, normality analysis, “KMO sampling adequacy and Bartlett Sphericity” test were used. And than Exploratory factor analysis was applied to the first group. Confirmatory factor analysis was applied to the second group to test the validity of the factor structure obtained from the first group and the results were compared. Then, finally, reliability analyses of the data were performed. While the reliability analyses and exploratory factor analysis of the data were performed with the SPSS program, the AMOS program was used in the confirmatory factor analysis.

3. RESULTS

In the exploratory factor analysis conducted on the data obtained from the group with specified demographic characteristics, “Maximum Similarity” was selected as the factor generation method and the rotation method was determined as “Direct Oblimin”. As a result of the exploratory factor analysis, the fact that the factor loadings were greater than 0.32 indicates that the statements in question can be a good measure. Exploratory Factor Analysis found the Kaiser–Meyer–Olkin sampling adequacy measure as 0.961 and Bartlett's sphericity test as significant. As a result of the analysis, three factors were determined that explained 76.61% of the total variance. The analysis calculated the Cronbach's Alpha value of the scale consisting of 21 statements as .979. The structure obtained is equivalent to the original version of the scale and there was no loss of expression. The items collected under three structures in the original were also collected under three factors in the Turkish version as supporting, motivating and managing conflicts. The results of the analyses

confirmed the three-factor structure of the Managerial Human Relations Skills Scale, which was adapted into Turkish, consisting of 18 statements. It was observed that the values of the scale provided convergent validity and had sufficient reliability. In addition, it is seen that the scale has internal consistency.

CONCLUSION

This scale originally consisted of 3 dimensions and 21 items. The research group of the study consists of 434 people working in public organizations affiliated with Ankara Governorship and participating in the study voluntarily. For the validity of the scale, it was translated from English to Turkish and from Turkish to English with expert opinions. Then, Exploratory and Confirmatory Factor analyses were conducted. The explained variance revealed the three-factor variable of the scale called "Managerial Interpersonal Relations Skill" at a high level. Factor loading values showed that there was a high relationship between the items and the factors of managerial interpersonal relations skills. Item-total correlations showed that the internal consistency of the scale was high, and Cronbach's Alpha values of the items showed that the scale was highly reliable. As a result, the "Managerial Interpersonal Relations Skill" scale, which can make a significant contribution to the management science literature and can be used to increase organizational quality in public administration, has been adapted to Turkish as a valid and reliable scale that can measure the determined managerial skill. We also hope that the development of the Managerial interpersonal skills scale will be useful for managers and organizations for various practical purposes.

KAYNAKÇA

Acar, F. (2002). Duygusal Zeka ve Liderlik. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 53-68.

Aguilar Reátegui, L. M. ve Pinedo Mego, M. (2021). Assertive communication as a strategy to improve customer service in the company. Tarapoto: Dr. PC. SAC.

Alves da Silva, V., de Souza Silva, J. C. ve Gilberto Dos-Santos, M. (2024). Managerial Skills and Learning Modalities of Family Business Managers. Revista Pensamento Contemporâneo em Administração, 18(1), 128-145.

Arslan, F. ve Yaşar Uğurlu, Ö. (2017). 1997-2017 Yılları Arasında Liderlik Becerileri İle İlgili Araştırmaların İçerik Analizi İle İncelenmesi. Journal of Management & Economics Research, 15(2), 62-80.

Ateş, H. ve Banazılı, A. M. (2021). Peter Ferdinand Drucker'ın Yönetim Yaklaşımı: Teorik Bir İnceleme. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 12(2), 206-222.

Başol, O. ve Çömlekçi, M. F. (2022). Uzaktan çalışma tutumu ölçeği geçerlik-güvenirlik çalışması. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1), 243-261. https://doi.org/10.30798/makuiibf.862439

Bayhan, P. (2002). Kadın Yöneticilerde Liderlik Davranışlarının Toplumsal Roller Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Beenen, G., Pichler, S., Livingston, B. ve Riggio, R. (2021). The good manager: development and validation of the managerial interpersonal skills. Frontiers in Psychology, 12: 631390, 1-18. doi: 10.3389/fpsyg.2021.631390

Beenen, G. ve Pichler, S. (2016). A discussion forum on managerial interpersonal skills. Journal of Management Development, 35(5), 706-716.

Bommer, W. H., Rubin, R. S. ve Bartels, L. K. (2005). Assessing the unassessable: Interpersonal and managerial skills. Assessment of student learning in business schools: Best practices each step of the way, 1, 103-129.

Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör analizi: Temel kavramlar ve ölçek geliştirmede kullanımı. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 32(3), 470-483. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kuey/issue/10365/12687

Byansi, P. K. (2023). Health Leadership and Management Practices That Support Accountability for Results. Doctoral dissertation, Walden University.

Calp, Ş. Ve Edis, A. (2020). Sınıf Öğretmenlerinin Yaşam Becerileri İle İlgili Bilgi ve Deneyimleri. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 10(2), 549-565.

Celep, C. (2004). Dönüşümsel Liderlik. Ankara: Anı Yayıncılık

Čulková, K., Hrehová, D., Seňová, A., & Teplická, K. (2021). Managerial skills in the globalized world in chosen EU countries. In SHS Web of Conferences (Vol. 129, 02003). EDP Sciences.

Deniz, Ü. (2020). Verimlilik ve İnsan İlişkileri Söylemleri Arakesitinde Eğitim Yönetiminin Bilgi Temeli Oluşumu: Chester Barnard ve Etkileri. Kastamonu Education Journal, 28(3), 1209-1219.

Drucker, P.F. (1999). 21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları. (Çev. İ. Bahçıvangil ve G. Gordon). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Duman, M. Ç. (2020). Yöneticilerin İnsan İlişkileri Becerisi Üzerine Bir İnceleme. Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 1(2), 23-45.

Durukan, H. (2003). Yönetimde İnsan İlişkileri. Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, 11 (2), 277-284.

Eraslan, M., Karafil, A. Y., Akgül, M. H. ve Korkmaz, S. (2017). Üniversiteler arası spor müsabakalarına katılan Muay Thai sporcularının şiddet eğilimlerinin değerlendirilmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9 (22), 404-412

Eskici, G. Y., & Özsevgeç, T. (2019). Yaşam becerileri ile ilgili çalışmaların tematik içerik analizi: bir meta-sentez çalışması. International e-Journal of Educational Studies, 3(5), 1-15.

Fornell C. ve Larcker D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. Journal of Marketing Research, 18(1), 39-51. https://doi.org/10.2307/3151312

Kalfa, M. (2023). Yönetim Bilimi ve Kamu Yönetiminde Kaliteli Yönetim. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Karayaman, S. (2021). Yönetimde Duygusal Zekâ Ve İşyeri Mutluluğu İlişkisi: Okul Yöneticileri Örneği. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8(1), 51-66.

Katz, R. L. (1955). Skills of An Effective Administrator. Harvard Business Review, 33(1), 33–42.

Kaya, A. (2014). Yönetimde İnsan İlişkilerinin Sırları. Ankara: Eğitim Yayınevi.

Kayaduman, S. (2024). Meslek Lisesi Öğrencilerinin Yaşam Becerilerinin İncelenmesi. Nizip Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1), 29-48.

Klein, C., DeRouin, R. E. ve Salas, E. (2006). Uncovering workplace interpersonal skills: a review, framework, and research agenda. Intern. Rev. Indust. Organ. Psychol. 21, 79–126. doi: 10.1002/9780470696378.ch3

Mintzberg, H. (1973). The Nature of Managerial Work. New York: Harper & Row.

Modric, P., Samardzija, J. ve Vejzagic, V. (2024). The Role Of Interpersonal Skills In Effective Management. In Economic and Social Development (Book of Proceedings), 112th International Scientific Conference on Economic and Social Development (p. 532).

Mumford, T. V., Campion, M. A. ve Morgeson, F. P. (2007). The Leadership Skills Strataplex: Leadership Skill Requirements Across Organizational Levels. The Leadership Quarterly, 18(2), 154-166.

Özel, E. (2008). Farklı Kültürlerden Yöneticilerin Müzakere Tarzlarının Karşılaştırılması (Türk ve Amerikan Yöneticilerinin Karşılaştırılması). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Özkanan, A. (2023). Orta Kademe Yöneticiler Gözüyle Yönetici Ve Yöneticilik Becerileri. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 19(3), 664-683

Pichler, S. (2020). Managing Diversity and Inclusion through Managerial Interpersonal Skills (MIPS). Pushing our Understanding of Diversity in Organizations, 183.

Rahim, A. R., Rasulong, I. ve Wahjono, S. I. (2020). Interpersonal Skills and the Impact of Managerial Performance Through Organizational Commitments. Glob Acad J Econ Buss; 2 (4), 59-67.

Riggio, R. E. ve Tan, S. J. (Eds.). (2013). Leader interpersonal and influence skills: The soft skills of leadership. Routledge.

Sahi, C. A. I., Khalid, M., Butt, M. F. T. ve Rasheed, A. (2023). Examining the relationship between Managerial Ability and Credit Ratings: A Case Study of USA Oil and Gas Sectors. Audit and Accounting Review, 3(1), 52-77.

Salam, Md. A. (2017). Effects of psychological capital on job satisfaction and turnover intention: Thai higher education perspective. Journal of Asia Pacific Studies, 4 (3), 203-218

Serinkan, C. (2008). Liderlik ve Motivasyon Geleneksel ve Güncel Yaklaşımlar. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Simon, H.A., Smithburg D.W. ve Thompson V.A. (1985). Kamu Yönetimi (Çev. C. Mıhçıoğlu). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No 547.

Sismanto, A. ve Yusrizal, P. (2023). Soft skıll, hard skıll dan motıvası kerja terhadap kınerja karyawan pada rbtv kota bengkulu. Jurnal Entrepreneur dan Manajemen Sains (JEMS), 4(1), 245-251.

Sökmen, A. (2010). Yönetim ve Organizasyon. Ankara: Detay Yayıncılık.

Spitzberg, B. H. ve Cupach, W. R. (2011). Interpersonal skills. SageHandb. Interp. Commun. 4, 481–527.

Şahin, F. Y. ve Yılmaz, R. (2016). Yöneticilerin Dönüştürücü Liderlik Düzeylerinin Psikolojik İyi Oluş ve Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Yordanması. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36(3), 595-615.

Tuncer, D., Ayhan, D. Y. ve Varoğlu, D. (2011). Genel İşletmecilik Bilgileri. Ankara: Siyasal Kitabevi, 4. Baskı.

WHO [World Health Organization]. (1999). Partners in life skills education conclusions from a united nations interagency meeting, (WHO/MNH/MHP/99.2).

Yurdasever, E. ve Fidan, Y. (2020). Yöneticilerde Yeni Liderlik Becerileri İle Stres ilişkisi: KOMB (VUCA) ve Öz Yeterlilik Etkileşimi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 119-130.

Yüksel, S., Işık, O., Uğurluoğlu, Ö. ve Kahraman, G. (2016). Hastane Yöneticilerinin Yönetsel Beceri Düzeylerinin İncelenmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 19(3), 241-254.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Selda KOCAMAZ ADAŞ, Nurcan ÇETİNER
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Nurcan ÇETİNER, Selda KOCAMAZ ADAŞ
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Murat KALFA, Selda KOCAMAZ ADAŞ, Nurcan ÇETİNER
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Murat KALFA
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Selda KOCAMAZ ADAŞ

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 759-784
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1539107

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

SAĞLIK YÖNETİMİ LİSANS PROGRAMLARINDA MUHASEBE DERS İÇERİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ [*]

Rabia AKDOĞAN[1] & Hasan Giray ANKARA [2] & Mihriban COŞKUN ARSLAN[3]

Öz

Bu çalışmanın amacı, sağlık yönetimi lisans programlarında yer alan muhasebe ders içeriklerinin Sağlık Yönetimi Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (SAYÇEP) 2017 kriterleri çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışmada; Bologna program/ders bilgi paketlerinden alınan program amaç, muhasebe dersleri amaç ve muhasebe ders içerikleri verilerine MAXQDA Analytics Pro 2020 programı kullanılarak nitel/nicel içerik analiz tekniği uygulandı. Sonuçlara göre: programların amaç tanımlamasında, çoğunlukla yönetici eğitim programı olduğu ve yönetici yetkinliklerinden en çok "profesyonel davranma" ve "işletmecilik bilgi ve becerileri" yetkinlikleri yer almaktadır. Muhasebe ders amaçlarında teknik beceri ve teknik beceri altında en çok kaydetme vurgulanmaktadır. Muhasebe ders içeriklerinde ise SAYÇEP 2017'de yer alan ders konularından en çok "bilanço ve hesap kalemleri" konusu ve yine finansal muhasebe kapsamında değerlendirilecek konular daha fazla geçmektedir. Sağlık sektörüne özgü muhasebe ders içerikleri herhangi bir standarda bağlı olmaksızın yer almaktadır. Programlarda muhasebe amaç fonksiyonunun sağlık yöneticiliği mesleği için yeniden tanımlanması ve sağlık sektörü bağlamını taşıyan özgün ders içeriklerinin oluşturulması sonucuna varıldı.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık Yönetimi Lisans Programı, Muhasebe Eğitimi, Muhasebe Ders İçeriği, SAYÇEP 2017.*

JEL Kodları: *I19, I29, M19, M41.*

Başvuru: *27.08.2024* **Kabul:** *16.02.2025*

[*] Bu makale, Rabia AKDOĞAN'ın Dr. Öğr. Üyesi Hasan Giray ANKARA'nın danışmanlığında hazırlanan ve 24.02.2023 tarihinde savunulan "Sağlık Yönetimi Lisans Programlarında Muhasebe Ders İçeriklerinin Değerlendirilmesi ve Yeni Ders İçerikleri Önerisi" başlıklı doktora tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

[1] Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, rabiaakdogan@yahoo.com, İstanbul, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-9707-9848

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, hg.ankara@erdogan.edu.tr, Rize, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-8058-1428

[3] Prof. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Muhasebe Finansman Anabilim Dalı, mihriban.arslan@gop.edu.tr, Tokat, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-6196-9304

EVALUATION OF ACCOUNTING COURSE CONTENTS IN HEALTH MANAGEMENT UNDERGRADUATE PROGRAMS [4]

Abstract

The purpose of this study is to evaluate the content of accounting courses in health management undergraduate programs within the framework of The National Core Curriculum for Health Management (SAYÇEP) 2017 criteria. In the study; qualitative/quantitative content analysis technique was applied using the MAXQDA Analytics Pro 2020 program to the program purpose, accounting courses purpose and accounting course content data obtained from the Bologna program/course information packages. According to the results: In the definition of the purpose of the programs, it is mostly an executive education program and the competencies of "professional behavior" and "business knowledge and skills" are the most common competencies. In the accounting course aims, the most emphasis is on recording under technical skill and technical skill. In terms of accounting content, the most covered subjects in SAYÇEP 2017 are the "balance sheet and account items" subjects and the subjects that will be evaluated within the scope of financial accounting are covered more. Accounting course contents specific to the health sector are included without being subject to any standard. It was concluded that redefining the accounting purpose function for the health management profession in the programs and creating original course contents with the context of the health sector.

Keywords: *Health Management Undergraduate Program, Accounting Education, Accounting Course Content, SAYÇEP 2017.*

JEL Codes: *I19, I29, M19, M41.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Program geliştirme literatüründe hedefler/amaçlar bir programın ilk aşamasını oluştururken, içerik ikinci aşamayı oluşturur. Hedefler "niçin/neden öğretiyoruz?" sorusuna cevap verirken, ders içerikleri ise "ne öğretiyoruz?" sorusunun karşılığıdır. Ders içeriklerinin belirlenmesinde en önemli faktör, içeriğin hedefler/amaçlar ile uyumlu konuları kapsamasıdır (Ünsal, 2021: 10-11). Muhasebede ders içerikleri, muhasebe eğitiminin unsurlarından sadece birisidir. Ancak müfredatın içeriği ve tasarımı, muhasebe eğitiminde en önemli konudur. Eğitim sürecinde karşılaşılan sorunların büyük bir kısmı içerik kaynaklıdır ve bu sorunların çözümü sadece daha fazla ödev veya yeni dersler eklemekle halledilemezken (Cheng, 2007: 582) muhasebe ders içeriklerinin ne olması konusunda da akademi ile uygulayıcılar arasında görüş farklılığı bulunmaktadır (Yıldız ve Durak, 2011). Literatürde, ne tür bir müfredat planlamasının en iyi olduğu konusunda bir görüş birliği olmamasına

[4] The Extended English Summary is located the end of the Article

rağmen, bu görüş farklılığını ortaya koyan çalışmaların sayısı giderek artmaktadır (Cheng, 2007: 589).

Türkiye'de sağlık yönetimi eğitimi 1963 yılında başlamış olup, son yıllarda lisans programlarının sayısında hızlı bir artış gözlenmektedir. Bu hızlı artışın en önemli nedenleri, sağlıkta dönüşüm programıyla birlikte sağlık yöneticilerine geniş bir çalışma alanı sunan görev tanımlarının yapılmış olmasıdır. 1998'den bu yana sağlık yönetimi lisans programları (SYLP) mezunlarına sağlık yöneticisi unvanı verilirken unvanda tanımlanan görevleri kapsayacak şekilde eğitim müfredatı oluşturulmaya çalışılmış ve bu durumun sonucu olarak programlar arasında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar zamanla Bologna sürecinde de sorunlara yol açmıştır.

SYLP mezunları arasındaki eğitim farklılıklarını ortadan kaldırmak ve SYLP'lerde standardizasyon sağlamak amacıyla hazırlanan Sağlık Yönetimi Ulusal Çekirdek Eğitim Programı (SAYÇEP 2017), SYLP'lere yönelik asgari yeterlilikleri belirlemeye yönelik bir girişimdir. SAYÇEP 2017, güncel kılavuzlar ve ilgili yasal düzenlemeler doğrultusunda sağlık yönetimi mesleğinin gerekliliklerini tanımlayarak SYLP mezunlarının sahip olması gereken minimum yeterlilikleri belirlemeye çalışmıştır. SAYÇEP 2017'de; SYLP'lerin öğrenim hedefleri, müfredatı, ders isimleri, uygulama takvimi verilmeyerek mezunların mesleki yeterlilikleri tanımlanmış ve sağlık yönetimi alanında temel oluşturan ve programlarda en az bulunması gereken konular ve içerikler hakkında bir rehber sunulmuştur (SAYÇEP, 2017).

SAYÇEP 2017'de SYLP'lere rehber olarak sunulan sağlık yönetimi alanının temel konu, içerik ve öğrenim kazanımlarında muhasebe konuları, içerikleri ve öğrenim kazanımları da yer almaktadır. Ancak, muhasebe eğitim amacı SAYÇEP 2017'de açıkça belirtilmemiştir.

Türkiye'de SYLP'lerde muhasebe eğitimi ve dersleri üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Yapılan bu çalışmalarda muhasebe derslerinin mevcut durumu ortaya konulmakta (Savaş ve Ekergil, 2019; Şahin, 2020; Sevim, 2019) ya da muhasebe eğitiminin önemine vurgu yapılmaktadır (Ayanoğlu vd., 2013). Muhasebe dersleri ve eğitimi üzerine yapılan diğer çalışmalar ise daha çok öğrencilerle çalışılmış olup öğrencilerin; uzaktan eğitime bakış açıları (Serçemeli ve Kurnaz, 2020; Akgün, 2020; Tuğay, 2021; Süklüm, 2021), muhasebeye dair algıları, (Fidan ve Ağırbaş, 2019; Tarsuslu ve Koçyiğit, 2020), öğretim elemanlarından beklentileri (Soydaner ve Koçyiğit, 2020), muhasebe eğitimine bakış açıları (Koçyiğit vd., 2019), başarılarını etkileyen faktörler (Koçyiğit vd., 2016; Terzi, 2022), muhasebe derslerine karşı tutumlarını (Koçyiğit ve Ekinci 2020; Seyitoğulları, 2022) kapsamaktadır.

SAYÇEP 2017 sonrasında genelde SYLP'leri özelde SYLP'lerde muhasebe eğitiminin etkinliğini değerlendiren kapsamlı bir program değerlendirme çalışmasının yapılmamış olması literatürde konuya ilişkin bir boşluk olduğuna işaret etmektedir.
SYLP'lerde muhasebe eğitiminin değerlendirildiği çalışmalarda da genellikle; muhasebe ders isim ve sayısında standart olmadığı belirtilmekte ve programda

bulunması gereken dersler için getirilen öneriler muhasebe eğitim amacı üzerinde durulmaksızın yapılmaktadır. SYLP'lerde muhasebe eğitim amacının sağlık yöneticileri için mi yoksa sağlık sektöründe çalışacak muhasebeciler için mi olduğu ve muhasebe ders içeriklerinin, SAYÇEP 2017 içeriklerini karşılayıp karşılamadığı belirsizdir. Bu durum çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Çalışmanın alt problemleri aşağıdaki gibidir.

- SYLP'ler amaçlarını nasıl tanımlıyor?
- SYLP'ler amaçlarını hangi program unsuru altında tanımlıyor?
- SYLP'ler amaç tanımlarında hangi sağlık yönetici yetkinliklerine vurgu yapıyor?
- SYLP'ler amaç tanımlarında yönetici kavramını nasıl nitelendiriyor?
- SYLP'ler amaç tanımlamasında yönetim kademesine vurgu var mı?
- SYLP muhasebe ders amaçlarında hangi becerilere vurgu yapılmaktadır?
- SYLP'lerde bulunan muhasebe ders içerikleri nedir?

KKTC dahil olmak üzere Türkiye'de devlet ve vakıf üniversitelerinin 81'inde 82 fakülte/yüksekokulda (YÖKATLAS) SYLP bulunmaktadır. Bu 82 fakülte/yüksekokulda bulunan SYLP'lerin muhasebe ders içeriklerinin SYLP amaçları, muhasebe ders amaçları çerçevesinde değerlendirilmesini amaçlayan bu çalışmada, değerlendirme kriteri olarak SAYÇEP 2017 ve literatürden faydalanılmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmada, SYLP'lerin Bologna program/ders bilgi paketlerinde yer alan program amaçları, muhasebe ders amaçları, muhasebe ders içeriklerinin derinlemesine analizi için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, nitel araştırma yöntemlerinden biridir ve diğer veri toplama yöntemleriyle birlikte kullanılabileceği gibi tek başına da kullanılabilmektedir. Doküman analizi yöntemi, "basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir" (Kiral, 2020: 8).

Sosyal bilimlerde, değerlendirme çalışmaları, sistematik araştırmanın bir başka biçimi olarak dikkat çekmektedir. Değerlendirme ve araştırma arasındaki fark, sorulan soruların içeriğinde yer almaktadır, ancak her iki biçim için kullanılan metodolojiler aslında aynıdır. Değerlendirme çalışmaları, bir programın, sürecin veya tekniğin değeri ve önemi hakkında bilgi veya kanıt toplar. Temel amacı, bir karar verme süreci için dayanak oluşturmaktır (Merriam, 2018: 4).

Değerlendirme bir süreçtir ve üç boyuttan oluşur:

- Kriterleri belirleme,
- Kanıt toplama ve analiz etme,
- Yargı ve karar verme.

Değerlendirmenin temel amacı, önemi veya değeri belirleyerek sağlam yargılara dayalı kararlar vermektir. Kararlar, kişisel önyargılara dayanmak yerine sağlam bir temele oturtulmalıdır (Henderson vd., 2017: 7).

2.1. Kapsam ve Örneklem

Bu aşamada, örneklem alınmadan tüm SYLP'lerin incelenmesi hedeflendi. Türkiye'deki ve KKTC'deki 81 üniversitenin web siteleri üzerinden Bologna program/ders bilgi paketleri detaylı olarak incelendi. Bologna program/ders bilgi paketlerinde bulunmayan bazı bilgiler, bölümün web sayfasında yer aldığı durumlarda, bu bilgiler web sayfasından çalışmaya dahil edildi.

2.2. Verilerin Analizi ve Kodlama

Verilerin türü ne olursa olsun, nitel verilerden anlamlı sonuçlar çıkarmak için kullanılan temel araç ve teknikler aynıdır. Bu amaçla veriler kodlanır ve analiz edilir. Bu analiz sürecini sağlayan temel teknik ise içerik analizidir. İçerik analizi, verilerin anlamlı bulgulara dönüştürülmesi için kodlanarak ve sistematik bir şekilde analiz edilmesini sağlayan bir tekniktir (Berg ve Lune, 2019: 70).

İçerik analizi, nitel ya da nicel olmak üzere her iki yaklaşımı da içerebilen bir yöntemdir (Berg ve Lune, 2019: 352). Nitel içerik analizi, metinleri, belgeleri veya diğer veri kaynaklarını kodlama ve tematik analiz yoluyla anlamlandırmayı amaçlar. Nicel içerik analizi ise sayısal verileri kullanarak içeriği sistematik bir şekilde ölçmeyi ve analiz etmeyi hedefler (Silverman, 2021: 184). İçerik analizi, araştırmacının amacına, verilerin doğasına ve araştırma sorularına bağlı olarak hem nitel hem de nicel verilere dayanabilir. İçerik analizinin karma yöntemde kullanılması verilerin yorumlanmasını destekleyeceğinden bu çalışmada nitel ve nicel içerik analizi tekniği kullanılacaktır. Kullanılan içerik analizi tekniği çalışmanın araştırma sorularına bağlı olarak metinlerin anlam içeriklerine ve neyin önemli olduğuna (Merriam, 2018: 168) odaklanıldığından ağırlıklı olarak nitel yöntem olsa da verilerin değişkenler üzerinden frekans dağılımları verileceğinden nicel yöntem de kullanılmıştır.

Verilerin analizi için MAXQDA Analytics Pro 2020 bilgisayar programı kullanıldı. Bu program, içerik analizi sürecinde verilerin düzenlenmesi, birlikte analiz edilmesi, kodlaması, kod eşleştirmesi, kod metnini bulma, kod ilişkileri ve değişken kod ilişkilerinin kurulması, verilerin sistematik analizinin yapılması ve bulguların tablolara aktarılması gibi konularda kolaylık sağladı. MAXQDA programının tercih edilmesinin diğer bir nedeni de verilerin nitel nicel içerik analizine imkân tanıyor olmasıydı.

Kodlama, veri analiz sürecinde toplanan metin ve görsellerin alınma, cümle/paragraf veya görsel malzemenin kategorilere ayrıştırılma (Creswell ve Creswell, 2021: 193), verilerin çeşitli açılarına sembolik kısaltmalar getirilme işidir. Bu kısaltmalar tek harf, sayı, kelime, kelime gurubu olabileceği gibi renk veya bunların birleşiminden oluşabilir (Merriam, 2018: 165). Verilerin analiz edilmesi için öncelikle kodlanmaları gerekmektedir. Kodlama sürecinde, çeşitli kategoriler için seçim kriterleri belirlenir ve veriler bu kategorilere göre sınıflandırılır. Bu kodlama işlemi, verilerin analiz

edilmesi ve daha sonra anlamlı sonuçların çıkarılması için önemlidir (Berg ve Lune, 2019: 373). Kategorilere dayalı kodlama, araştırmacıya verileri daha sistematik bir şekilde değerlendirme ve analiz etme imkânı sağlar. Böylelikle veriler üzerinde derinlemesine bir analiz yapılabilir ve araştırmadan anlamlı bulgular elde edilebilir. İçerik analizinde kullanılan kategoriler tümdengelim, tümevarım ya da her ikisinin bir arada kullanılması ile belirlenebilir. Tümevarımsal yaklaşımda kategoriler, analiz edilen metinde görülebilir desenler ile başlar ve sonra bu desenler teorik çerçevenin geliştirilmesiyle veya uygulanması ile açıklanır. Tümdengelim yaklaşımda ise kategoriler, teorik perspektifin önerdiği bazı şemalar olarak araştırmacılar tarafından belirlenir. Çerçeve, araştırılan durumu açıklamak için kullanılır ve durum hakkında belirli hipotezler oluşturmada kullanılabilir. Verilerin kendisi, belgeler ve metinler hipotezleri değerlendirmek için bir araçtır. Bu iki yaklaşım birçok durumda birbiri ile kombine aynı çalışmada kullanılmaktadır (Berg ve Lune, 2019: 373).

Bu çalışmada verilerin kodlanması için tümdengelim yaklaşımı benimsenmiştir. Birinci aşama veri analizlerinde, program amaçları ve ders içerikleri için belirlenen kategoriler ve kategorilerin seçim kriterleri SAYÇEP 2017 çerçevesinde oluşturulmuştur. Muhasebe ders içerikleri için ise, SYLP ders bilgi paketlerinde bulunan kaynak kitaplardan yararlanılmıştır. Bu kaynak kitaplar belirlenirken programlarda en çok adı geçenler incelenerek kodlama çerçevesi belirlenmiştir. Muhasebe dersleri amacı için oluşturulan kategoriler ve kategori seçim kriteri ise literatürden elde edilmiştir. Ancak tüm veri analizi sürecinde geçerli olmak üzere, ilk okuma çalışması sırasında belgelerde yeni bulunan ve veri analizi için önemli olduğu düşünülen ek kategoriler, önceden oluşturulan çerçeve kategorilere eklenmiştir. İkinci okuma çalışması sonrasında ise kategori çerçevesi tamamlanmış ve tüm belgeler bu çerçeve kategorilere göre kodlanmıştır.

Kategorilerin kodlanması sürecinde, anlamın ortaya çıkarılması amacıyla kelime saymak yerine aynı amaç veya hedef metni içerisinde geçen kelime, kelime grubu veya cümlelerin ifade ettiği kategorik anlama göre bir kez kodlandı. Bazı programlarda ise amaç hem "amaç" hem de "hedef" başlığı altında yer aldığından her iki başlık için kategorik anlamlar ayrı ayrı birer kez kodlandı. Böylelikle verilerin daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi ve anlamın tam olarak anlaşılması sağlandı. Kodlamada kullanılan kategori çerçevesi; kod ve alt kodlara ilişkin örnekler Tablo 1'de verildi.

Tablo 1. Kodlama Çerçevesi

Kategori	Alt Kategori	Kod	Alt Kod
Yönetici Yetkinliği	İletişim ve İlişki Yönetimi	İletişim becerileri	hasta/müşteri ilişkileri ve etkin iletişim konularında yetişmiş
	İşletmecilik Bilgi ve Becerileri	Bilgi yönetimi	bilgi ekonomisinde başarı
	İşletmecilik Bilgi ve Becerileri	Finansal yönetim	maliyet kontrolü ve analizi, sağlık finansmanı,
	Liderlik	Değişim yönetimi	sağlık yönetimi alanında yaşanabilecek her türlü değişim

		ve dönüşüme uyum sağlayabilen
Profesyonel Davranma	Kişisel ve profesyonel sorumluluk	sektörün temel ilke ve değerlerine bağlı,

2.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın verileri toplandıkları tarihlerle sınırlıdır ve üniversiteler daha sonraki dönemlerde bilgi paketlerinde değişiklik yapabilir. Çalışmada toplanan veriler SAYÇEP 2017 çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu durum, başka kriterler kullanılarak yapılacak değerlendirmelerin farklı sonuçlar verebileceği ve araştırmanın sınırlılığını oluşturduğunu göstermektedir. Çalışma doküman analizi yöntemi ile sınırlıdır. Çalışmanın farklı yöntemler kullanılarak yapılması durumunda farklı sonuçlara ulaşılabilir.

2.4. Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel araştırmada geçerlilik ve güvenirliğin temin edilmesi, araştırmanın etik bir biçimde sürdürülmesini gerektirir. Araştırma özenle tasarlanıp, uygulanarak sonuçları sunulmalıdır (Merriam, 2018: 199-200). Nitel araştırmalarda geçerlilik için literatürde kabul görmüş geçerlilik stratejilerinden sekiz tanesini açıkladıktan sonra en az iki tanesini (Creswell ve Creswell, 2021: 252-255) uygulamalarını nitel araştırmacılara tavsiye etmektedir. Nitel araştırmanın türüne göre geçerlilik stratejileri değişmektedir. Bu yüzden her araştırmacının kendi yaptığı nitel araştırmaya uygulanacak geçerlilik stratejisini kullanması gerekir. Bu çalışmada geçerlilik için kullanılan stratejiler; "uzman incelemesi" ya da "uzman gözden geçirmesi" (Merriam, 2018: 210) ve "zengin, yoğun betimleme"dir (Creswell ve Creswell, 2021: 254). Uzman incelemesi, çalışmada sağlık yönetimi ve muhasebe finans anabilim dalından iki akademisyen çalışma sürecinin tüm aşamalarında çalışmayı inceleyerek değerlendirmelerde bulunmuştur. Zengin, yoğun betimleme; içerik analizinde kategorilerin tanımları geçerliliği ölçmede önemli bir yere sahiptir.

Güvenirlik, olayların farklı gözlemciler veya farklı zamanlarda aynı gözlemci tarafından aynı kategoriye ayrılabilmesindeki tutarlılık derecesini, bulguların tekrarlanabilir olmasını belirtir. Araştırmacının güvenirlik için işlemlerini belgeleme ve kategorilerini tutarlı şekilde kullandığını göstermesi gerekir (Silverman, 2021: 413). Bu çalışmada MAXQDA programı kullanılarak büyük miktardaki verinin sistematik olarak analizinin yapılması sağlanmıştır. Çalışmanın güvenirliğini artırmak için kullanılan diğer bir yol da kodlamaların 3 ay arayla olmak üzere iki kez yapılması olmuştur.

3. BULGULAR

3.1. SYLP Amacının Tanımlandığı Program Unsurları

SYLP amaç tanımlamasına dair oluşturulan çalışma problemleri için Tablo 2'de verilen program unsurları altında yer alan metinler kodlandı. SYLP'nın amacını nasıl

tanımladığı araştırılırken sadece amaç unsuru incelenmemiş amaç tanımının yapıldığı hedef ve misyon unsurları da çalışma kapsamına dahil edilmiştir. 3 devlet ve 1 vakıf olmak üzere 4 üniversitede ise amaç tanımlamasının yapıldığı herhangi bir program unsuru bilgisine ulaşılamadı.

Bologna program/ders bilgi paketlerinde SYLP'lerin program amacı altında tanımlanması gereken bazı programların program hedefi ve program misyonu altında aynı veya benzer ifadelerle tanımlandığı gözlemlendi. Toplamda 82 SYLP'den 4'ünde herhangi bir program unsurunda amaç tanımı bulunmamaktadır. 69 programın amacı; amaç unsuru, 27 programın hedef unsuru ve 5 programın misyon unsuru altında yer almaktadır.

Tablo 2. SYLP Amacının Tanımlandığı Program Unsurları Dağılımı

	Frekans	%	% (geçerli)
Amaç	69	84,1	88,5
Hedef	27	32,9	34,6
Misyon	5	6,1	6,4
Kodlanmış Belgeler	78	95,1	100,0
Kodlanmamış Belgeler	4	4,9	
Analiz Edilen Belgeler	82	100,0	

3.2. SYLP Amaç Tanımında Vurgu Yaptığı Yönetici Yetkinlikleri

SYLP'lerin amaçlarında vurgulanan yönetici yetkinliği kategorisine toplamda 369 kodlama yapıldı. Yönetici yetkinlik kategorisine ilişkin kodlama bulguları Şekil 1'de verilmiştir. SYLP amaç tanımlamalarında en fazla vurgunun "Profesyonel davranma" ve "İşletmecilik bilgi ve becerileri" yetkinliği üzerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, "Finansal yönetim" yetkinliği alt kategorisinde kodlanan muhasebe kavramı ise 8 programda yer almaktadır.

Şekil 1. SYLP Amaç Tanımında Vurgu Yaptığı Yönetici Yetkinlikleri

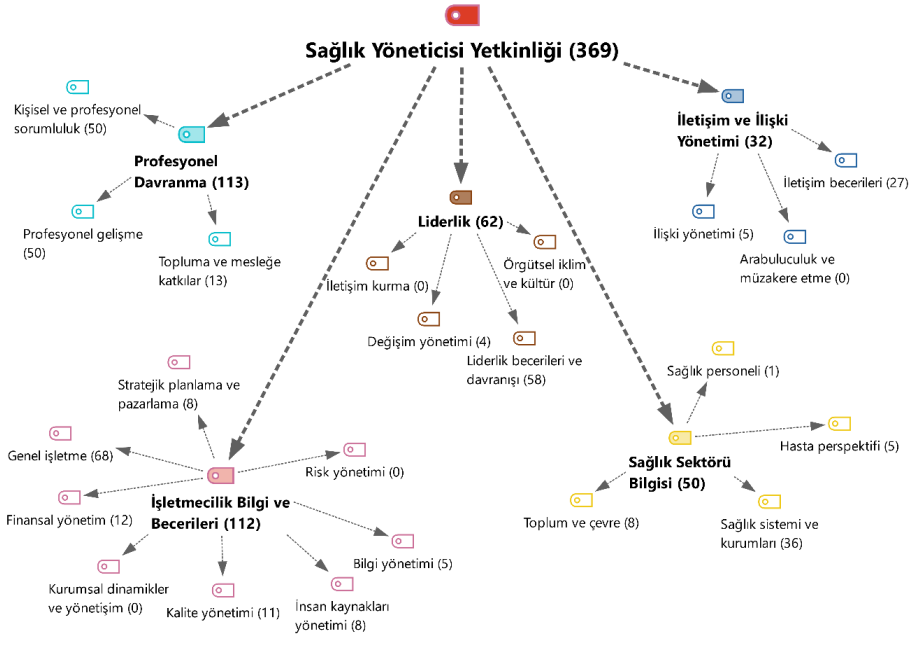

3.3. SYLP Amaç Tanımında Yönetici Kavramı Nitelemesi

Sağlık yönetimi lisans programlarının amaçlarında yönetici kavramını 5 farklı şekilde nitelendirdiği görülürken SYLP'lerde yönetici kavramını nitelendiren üniversitelerde kavram bir kez kodlandı. Kodlamanın üniversite statüsüne göre dağılımı Tablo 3'te verildi. Amaç tanımlamasının yapıldığı KKTC bulunan 3 programın tamamında, 18 vakıf üniversitesinin 13'ünde ve 60 devlet üniversitesinin 52'sinde yönetici nitelendirmesi bulunmaktadır. Herhangi bir yönetici nitelendirmesi yapmayan programlardan Ankara Yıldırım Beyazıt, Anadolu, Bayburt, Iğdır ve Yüksek İhtisas üniversiteleri "insan kaynağı" ifadesini kullanmaktadır.

Tablo 3. SYLP Yönetici Kavramının Nitelendirilmesi

Üniversite Statüsü	Profesyonel yönetici	Sağlık yöneticisi	Uluslararası / evrensel yönetici	Üstün nitelikli profesyonel yönetici	Üstün nitelikli yönetici	Toplam
KKTC	0	1	1	0	1	3
Vakıf	2	6	2	2	1	13
Devlet	14	11	12	13	2	52
Toplam	16	18	15	15	4	68
N = Belgeler	16 (%23,5)	18 (%26,5)	15 (%22,1)	15 (%22,1)	4 (%5,9)	68 (%100)

3.4. SYLP Amaç Tanımlamasında Yönetim Kademesi Nitelendirilmesi

SYLP'lerin amaç tanımında üniversite statüsüne göre yer alan yönetim kademesi dağılımı Tablo 4'te verildi. SYLP amaç unsuru metninde 1 vakıf üniversitesi (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi) ve iki devlet üniversitesi (Aksaray ve Kayseri) orta ve üst kademe yönetim düzeyini kullanırken 14 devlet üniversitesi ise "her kademe" yönetim düzeyi ifadesini kullanmaktadır.

Tablo 4. Sağlık Yönetimi Lisans Programlarında Yönetim Kademesinin Nitelendirilmesi

Üniversite Statüsü	Her kademe	Orta ve üst kademe	Toplam
KKTC	0	0	
Vakıf	0	1	1
Devlet	14	2	16
Toplam	14	3	17
N = Belgeler	14 (%82,4)	3 (%17,6)	17 %100)

3.5. SYLP Muhasebe Derslerinin Amaç Tanımında Vurgu Yaptığı Yönetici Becerileri

SYLP'lerin Bologna bilgi paketlerinden ulaşılan ders programlarında yer alan 320 muhasebe dersinin 81'inde ders amacına ulaşılamamıştır. Muhasebe ders amaçları için içerik analizi 239 amaç unsuru metninde yapıldı. SYLP'lerin muhasebe ders amaçlarında vurgu yaptıkları yönetici becerileri için toplamda 400 kodlama yapıldı. Bu kategoride aynı zamanda "Temel Kavram ve İlkeler" ve "Öğrencinin Derse Aktif Katılımı" alt kategorilerinde de toplam 105 kodlama yapıldı. Muhasebenin temel kavram ve ilkelerinin öğretilmesi ile gerçekte neyin amaçlandığı açık şekilde belirtilmediği (Örneğin; kavramsal beceri, muhasebe verilerinin kaydedilmesi veya karar verme sürecinde kullanılması vb.) için ayrı bir alt kategoride kodlandı. Muhasebe derslerinde amaç kategorisine ilişkin kodlama bulguları Şekil 2'de verildi. SYLP'lerde muhasebenin kaydetme fonksiyonunun ders amaçlarında en fazla vurgu yapılan teknik beceri olduğu görülmektedir. Kaydetmeye yapılan bu vurgu diğer üç fonksiyonun toplamından daha fazladır.

Şekil 2. SYLP Muhasebe Derslerinin Amaç Tanımında Vurgu Yaptığı Yönetici Becerileri

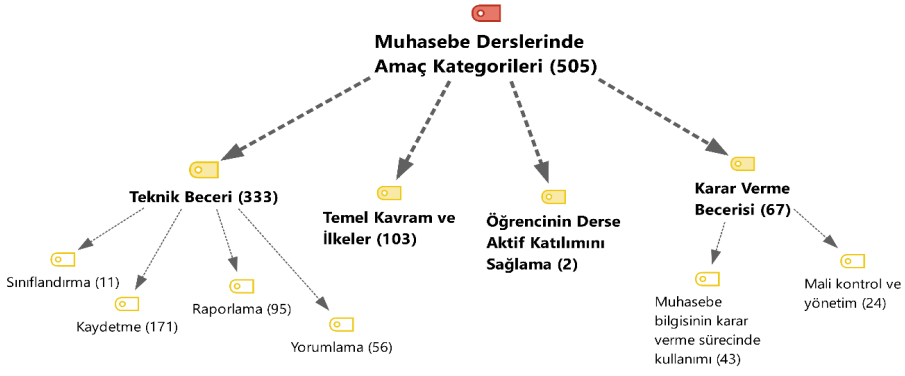

3.6. SYLP Muhasebe Ders İçerikleri Dağılımı

SYLP'lerin Bologna bilgi paketlerinden ulaşılan ders programlarında yer alan 320 muhasebe dersinin 250'si zorunlu, 70'i ise seçmeli kategorisinde yer almaktadır. 320 muhasebe dersinin 67'sinde ders içeriğine ulaşılamamıştır. Dolayısıyla ders içerikleri, ulaşılan 253 içerik metni üzerinden içerik analizi yapılmıştır. Ders içeriklerine ulaşılan ve 669 kodlama yapılan 72 SYLP'nin ders içerikleri kodlama dağılımı Tablo 5'te verilmiştir. SYLP'lerde en yüksek frekansa sahip SAYÇEP 2017 ders içeriği "Bilanço ve Hesap Kalemleri" iken SAYÇEP 2017 harici ders içeriklerinden en yüksek frekansa sahip ders içeriği "Maliyet Yöntemleri"dir. Ders içeriklerindeki dağılımın ağırlık gösterdiği içerikler ile muhasebe ders amaçlarının ağırlık gösterdiği becerilerin dağılımı arasında tutarlı bir ilişki bulunmaktadır. Ders amaçlarında teknik beceriye ve kaydetmeye yapılan vurgu, ders içeriklerinde de bu amaçlara yönelik içeriklerin yüksek frekansa sahip olmasıyla tutarlıdır.

Tablo 5. SYLP Muhasebe Ders İçerikleri Kod Dağılımı

	MUHASEBE DERS İÇERİKLERİ	Frekans	Yüzde
SAYÇEP 2017 DERS İÇERİKLERİ	Bilanço ve Hesap Kalemleri	101	15,10
	Gelir Tablosu - Gelir ve Gider Hesapları	74	11,06
	Muhasebe ve Muhasebenin Temel Kavramları - Muhasebe Sistemi	70	10,46
	Maliyet Muhasebesi ve Temel Kavramlar	65	9,72
	Mali Raporları Hazırlama ve Dönem Sonu Envanter İşlemleri	54	8,07
	Maliyet Muhasebesi Kayıt Düzeni	52	7,77
	Sağlık Kurumlarında Gider Unsurlarının Gider Yerlerine Dağıtılması	41	6,13
	Sağlık Kurumlarında Maliyet-Hacim-Kar Analizleri	39	5,83

	Sağlık Kurumlarında Finansal Tablolar Analizi	28	4,19
	Maliyet Fonksiyonları ve Maliyet- Hacim İlişkileri	9	1,35
	Açılış Kayıtları	4	0,60
SAYÇEP 2017 HARİCİ DERS İÇERİKLERİ	Maliyet Yöntemleri	57	8,52
	Planlama ve Kontrol Sistemleri	26	3,89
	Yönetim Muhasebesine Genel Bakış	16	2,39
	Stratejik Yönetim Muhasebesi Teknikleri	15	2,24
	Şirketler Muhasebesi	4	0,60
	Denetim Muhasebesi	2	0,30
	Sigorta Muhasebesi	2	0,30
	Bilgisayarlı muhasebe	2	0,30
	Vergi Muhasebesi	2	0,30
	Medikal Muhasebe	1	0,15
	E- Muhasebe	1	0,15
	Davranışsal Muhasebe	1	0,15
	Hasta Hizmetleri ve faturalandırma	1	0,15
	Uluslararası Muhasebe Standartları	1	0,15
	Dış Ticaret İşlemlerinde Muhasebe Uygulamaları	1	0,15
	Toplam Kodlama	669	100,00
	Kodlanmış Belgeler	72	87,80
	Kodlanmamış Belgeler	10	12,20
	Analiz Edilen Belgeler	82	100,00

Çalışmada, muhasebe ders amaç ve içeriklerinde sektörel etkiye de odaklanıldı. SYLP'de, genellikle Maliyet Muhasebesi dersleri çoğunlukta olmak üzere, muhasebe ders isimleri sektörel yönelime uygun olarak isimlendirilmektedir. Bu nedenle, SYLP'de sektöre yönelik isimlendirmenin ders amaç ve içeriğini nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla programda bulunan muhasebe derslerinin amaç, içerik ve kaynakçalarında "sağlık" ve/veya "hastane" kelimeleri tarandı.

Örneğin; ders amaç unsuru metninde: "*Hastane organizasyonlarında maliyet muhasebesi sistemlerinin … öğretmek*" ifadesinin bulunması, amaç sektöre yönelik belirlenmiştir; ders içeriğinde: "*Sağlık kurumlarında maliyet muhasebesi sisteminin,… hastanelerde kullanım imkanları*" ifadesinin bulunması, içerik sektöre yönelik belirlenmiştir; kaynakçada: "*Sağlık Kurumlarında Finansal Yönetim ve Maliyet Analizi*", "*Sağlık İşletmelerinde Maliyet Muhasebesi ve Analizi*", "*Sağlık İşletmeleri Muhasebesi*", "*Essentials of Cost Accounting for Health Care Organizations*" ifadelerinin bulunması, kaynak sektöre yönelik belirlenmiştir olarak kodlandı.

SYLP'de sektöre yönelik isimlendirilmiş muhasebe derslerinden 63'ünün amaç, içerik ve kaynakçasının en az birinde olmak üzere sektörel yansıma bulunurken

55'inde herhangi bir yansıma bulunmamaktadır. Hatta sağlık sektörünün ağırlıklı olarak hizmet sektörü olmasına rağmen Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi'nin SYLP'de bulunan "Sağlık Kurumlarında Maliyet Muhasebesi" ders içeriğinde "*Üretim işletmelerinde üretilen ürünün maliyetinin .... farklı yöntemler ile analiz edilmesi*" ifadesi yer almaktadır.

Sağlık yönetimi lisans programlarında bulunan muhasebe derslerine sektörel yönelim yalnızca sektörel yönelimli olarak isimlendirilmiş derslerle sınırlı değildir. Genel isimlendirmeye sahip olan derslerin amaç, içerik ve kaynak metinlerinde sektörel yönelimi yansıtan ifadeler yer almaktadır. Genel isimlendirmeye sahip 31 muhasebe dersinin amaç, içerik ve kaynakçasının en az birinde olmak üzere sektörel yansıma bulunmaktadır.

4. TARTIŞMA

Çalışmada; sağlık yönetimi lisans programlarında programın amaç tanımlamasında; SYLP'lerin bir yönetim eğitim programı olduğu, yönetici yetkinliklerinden en fazla "profesyonel davranma" ve "işletmecilik bilgi ve becerileri" yetkinliklerine vurgu yaptığı, programlarda bulunan muhasebe ders amaçlarında ise teknik becerinin ve teknik beceri altında en çok kaydetmenin vurgulandığı, muhasebe ders içeriklerinde SAYÇEP 2017'de yer alan ders konularından en çok "bilanço ve hesap kalemleri" konusunun ve yine finansal muhasebe kapsamında değerlendirilecek konuların daha fazla olduğu bulundu.

Literatürde Türkiye'de sağlık yönetiminde muhasebe eğitimi üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğunda muhasebenin sağlık yönetiminde önemine vurgu yapılırken sağlık yönetimi için muhasebe eğitiminin amaç tanımına veya yönetici ve çalışanların muhasebe eğitim içeriğinin ne olması gerektiğine değinilmemiştir. SYLP'de muhasebe derslerinin değerlendirildiği çalışmalar (Savaş ve Ekergil, 2019; Şahin, 2020; Sevim, 2019; Ayanoğlu vd., 2013), çoğunlukla muhasebe derslerinin durum değerlendirmesini yapmaktadır. SAYÇEP 2017'de SYLP'lere rehber olarak sunulan muhasebe konu ve içerikleri bir amaç tanımı olmadan öğrenme kazanımları ile birlikte verilmektedir. Hem literatürdeki çalışmalarda hem de SAYÇEP 2017'de muhasebe eğitiminin sağlık yöneticileri için mi yoksa muhasebede çalışacak muhasebe elemanları için mi olduğu net değildir. SYLP'de muhasebe derslerinde (Savaş ve Ekergil, 2019; Şahin, 2020; Sevim, 2019; Ayanoğlu vd., 2013) bir standardın olmadığını dile getiren çalışmalar bize programlar arasında farklılık bulunduğunu ve muhasebe eğitimi amaç tanımının net olmadığını göstermektedir. Çalışma üzerinde şimdiye kadar hiç durulmamış program amacı, muhasebe ders amacı ve muhasebe ders içeriklerini değerlendirerek literatüre ve programlara katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de sağlık yönetimi lisans programlarında 81 üniversitede 82 fakülte/yüksekokulda bulunmaktadır. Çalışmada veriler SYLP'lerin Bologna program/ders bilgi paketlerinden alındı. Programların amaçlarını Bologna program/ders bilgi paketlerinde program amacı altında tanımlaması gerekirken bazı

programların program hedefi ve program misyonu altında aynı veya çoğunlukla benzer ifadelerle tanımladığı görüldü.
Bir eğitim programında amaçlar (aims: İngiltere İngilizcesi; goals: Amerikan İngilizcesi); müfredatın altında yatan ideolojiyi yansıtan belirsiz, genel ifadeler veya yol işaretleridir. Hedefler (objectives) ise amaçlardan daha spesifiktir. Hedefler amaçları daha küçük öğrenme birimlerine ayırır ve genellikle öğrenmeyi gözlemlenebilir davranış veya performans olarak tanımlar. Kısacası hedefler, bir öğrencinin yapabilecekleri öğrenme çıktılarıdır. Hedefler programın planlanmasına yardımcı olurken aynı zamanda program çıktısının değerlendirilmesine de olanak sağlar (Bodegas, 2007: 280-281). Bu çalışmanın bulgularına göre, SYLP'lerde program amacının tanımlanmasında bir kavram karmaşası olduğu görülmektedir. Bu durum, programların amacının net bir şekilde ifade edilmediğini ve farklı programlarda tutarsızlıkların olduğunu göstermektedir. Bu kavram karmaşası, programların amaçlarını anlamak ve değerlendirmek açısından zorluklar yaratabilmektedir.

Bir programın farklı üniversitelerde bulunsa bile aynı temel amacı taşıması ve bu amacı benzer kavramlarla ifadelendirmesi beklenen bir durumdur. Ancak çalışmada, çoğu programın birbiriyle aynı amaç metnini kullandığı gözlemlenmiştir. Bu durum, program amacının oluşturulmasında üniversitenin özerk yapısından ziyade diğer programların dikkate alındığını göstermektedir. Bir başka anlatımla program amacı oluşturulurken, başka programlardan etkilenme ve benzerlik arayışı daha baskın hale gelmiştir. Bu durum, programların özgünlüğünü ve özerkliğini sorgulama potansiyeline sahiptir. Programlar arası bir standardın bulunmadığını (Dalkılıç, 2015: 55; Savaş ve Ekergil, 2019: 145; Sevim, 2019: 128; Ulusoy vd., 2014) ve programlar arası standardın sağlanması gerektiğini (SAYÇEP 2017) dile getiren çalışmaların aksine program amaçları standart ötesinde birbiri ile neredeyse aynıdır.

Sağlık Yöneticileri Birliği (Healthcare Leadership Alliance – HLA)'nin oluşturduğu model sağlık yöneticileri için 5 temel alan üzerinde durmaktadır. Bu 5 yetkinlik alanı altında 300 bilgi ve beceri listelenmektedir ve bunların büyük çoğunluğu (232'si %77,3'ü) tüm yönetim mesleklerinde ortaktır ve sadece 68'i uzmanlık yetkinliğidir. Uzmanlık yetkinliklerinin de neredeyse tamamı (61) işletmecilik bilgi ve becerilerinin içinde yer almaktadır ve finansal yönetim yetkinliği son derece teknik yönlerini yansıtan en yüksek sayıda (17) uzmanlık yetkinliğine sahiptir (Stefl, 2008).

SAYÇEP 2017 tüm SYLP'ler için bu modeli önermektedir. Ancak HLA'nın geniş yetkinlik alanlarının spesifik olmayışları, çalışma ortamında müfredat tasarımı için gerçeklikten uzaktır. Tüm sağlık yöneticileri için oluşturulan ortak temel yetkinlik modeli, genel bir anlayış ve iş birliği sağlasa da sağlık yönetiminde farklı alanlar için gerekli bilgi ve becerilerin maskelenmesine neden olur (Shewchuk vd., (2005) aktaran: Stefl, 2008).

Çalışmada SYLP'lerin amaç tanımlarında vurgu yaptıkları yönetici yetkinlikleri için 369 kodlama yapıldı. SYLP amaç tanımlamasında en fazla vurgunun Profesyonel davranma [113 kod] ve İşletmecilik bilgi ve becerileri [112 kod] yetkinliğine olduğu

görülürken Finansal yönetim [12 kod] yetkinliği alt kategorisinde kodlanan muhasebe kavramının ise 8 üniversitesinin (Ankara Hacı Bayram Veli, Bandırma Onyedi Eylül, Batman, Dicle, İstanbul Sabahattin Zaim, Kırıkkale, Sakarya Uygulamalı Bilimler ve Sinop) SYLP amaç veya hedef unsuru metninde yer aldığı görüldü. İşletmecilik bilgi ve becerileri alanında ise en fazla kodlama genel işletme [68 kod] alanında bulunmaktadır. Daha az kodlama alan temel yetkinlik alanları ise liderlik [62 kod], iletişim ve ilişki yönetimi [32 kod] ve sağlık sektörü bilgisi [50 kod]'dir.

HLA yetkinlik alanlarından "işletmecilik bilgi ve becerileri" diğer 4 yetkinlik alanına (profesyonel davranma, liderlik, iletişim bilgi ve becerileri, sağlık sektörü bilgisi) göre daha teknik bir alandır. Örneğin profesyonellik alanı, etik değerleri ve standartları içerir ve bu alan tüm sağlık yöneticileri için ortak bir değerler kümesine sahiptir (Stefl, 2008).

81 SYLP'de 320 muhasebe dersi yer almaktadır. Bu muhasebe derslerinden. 81 üniversitede SYLP'lerin tamamında birden fazla muhasebe dersi yer almaktadır sadece bir muhasebe dersinin bulunduğu tek üniversite İstanbul Aydın Üniversitesi'dir. SYLP'lerde muhasebe ders isimlerinde farlılıklar bulunsa da temelde derslerin belirli birtakım isimlerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Muhasebe "finansal muhasebe" ve "yönetim muhasebesi" olarak iki ana gruba (Büyükmirza, 2021: 24; Sevilengül 2020: 14) ayrılmaktadır. Bu ayrımın temeli muhasebede üretilen bilgilerin işletme içinde veya dışında bulunan kişi ve/veya kurumlara bildirilmesine (Büyükmirza, 2021: 25) dayanır. Türkiye'de finansal muhasebe dersi çoğunlukla "Genel Muhasebe" adı ile verilmektedir. Ancak genel muhasebe finansal muhasebeyi tamamen karşılamamakta, bu derste finansal muhasebe dar anlamda ele alınmaktadır. Finansal muhasebe geniş anlamda genel muhasebe, envanter bilanço, mali tablolar analizi ve muhasebe ilkelerini kapsar (Güney, 2003: 71). Literatürde maliyet muhasebesi yönetim muhasebesiyle birleştirildiği (Büyükmirza, 2021: 24) gibi bu iki muhasebe alanı birbirinden ayrı (Gökçen, 2018: 7) sınıflandırılabilmektedir. İhtisas muhasebesi olarak adlandırılan banka muhasebesi, sigorta muhasebesi, inşaat muhasebesi vb. alanlarda finansal muhasebe ve yönetim muhasebesinden faydalanmaktadır (Sevilengül, 2020: 14).

Bu açıdan çalışmada muhasebe ders içeriklerinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Literatürde yalnızca ders isimleri üzerinden yapılan değerlendirmeler (Şahin, 2020; Sevim, 2019; Ayanoğlu vd., 2013) bu açıdan eksiktir. Muhasebe alanı ile muhasebe dersleri arasındaki kesin olmayan çizgiler sadece farklı derslerin farklı alanlarla kesişen konularının olması değil aynı zamanda muhasebe derslerinin aynı isimlendirilmesine rağmen farklı içerikte olması veya farklı içerikte derslerin aynı isimlendirilmesinde de bulunmaktadır. Benzer içerikteki birçok ders işletme bölümlerinde farklı isimlendirilmektedir (Subaşı ve Demir, 2009: 132).

Arslan ve diğerleri (2020) Ankara Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü'nün lisans eğitimi ulusal yeterlilik katkı düzeylerini belirledikleri çalışmalarında, içinde muhasebe (Sağlık Kurumlarında Maliyet Muhasebesi) dersinin de olduğu sektörel ön

isimli dersleri "Sağlık Yönetimi Alanına Özgü Dersler" altında sınıflandırırken Muhasebe I ve Muhasebe II derslerini "Yönetim ve Organizasyon Alanına Özgü Dersler" olarak sınıflandırmıştır (Arslan vd., 2020). SYLP'de muhasebe derslerinin sektörel ön ad veya genel isimlendirilmesinin muhasebe amaç, içerik ve kaynaklarına sektörel yansımada etkisi bulunmadığı çalışmada ortaya konuldu. Çalışma bulguları Arslan ve diğerleri., 2020 çalışmaları ile uyuşmamaktadır. Sağlık sektörünün diğer sektörlerden benzersiz yapısı ve muhasebe uygulama farklılıkları (Çil Koçyiğit vd., 2016; Sayım, 2016; Gül, 2020; Özer ve Yılmaz, 2021; Kördeve, 2017) muhasebe derslerinde sektörel bağlamı zorunlu kılmaktadır ve bağlamın isimlendirmeden çok içerikle sağlanması gereklidir.

SAYÇEP 2017, programların seçmeli derslerini kurumsal özgün hedeflerine, öğrenci gelişim hedefine, beklentilere ve gereksinimlere göre oluşturmalarını önermektedir. Bu nedenle, çalışmada, SYLP'lerde bulunan tüm muhasebe dersleri analize dahil edildi. Analizlerde muhasebe derslerinin isimleri ve zorunlu/seçmeli olma durumu dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte, beklenti, tüm muhasebe ders içeriklerinin program amacıyla tutarlı bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır.

Muhasebenin tanımından yola çıkarak muhasebe görevleri; kaydetme, sınıflandırma, rapor etme ve yorumlamadır. Muhasebenin tüm bu görevleri teknik beceri gerektirmektedir ve muhasebenin en teknik görevi yorumlamadır (Sevilengül, 2020: 14). Teknik bilgi yönetim kademelerinin ilk kademesinde önemlidir. Yönetim kademelerinde bulunan ilk kademe yöneticiler, zamanlarının çoğunun astlarını eğitmek ve günlük görevlerini denetlemekle geçirir ve güçlü teknik uzmanlığa ihtiyaç duyar (Gökçe ve Şahin, 2003: 136). Ancak yöneticinin güçlü teknik uzmanlığa sahip olması o becerinin uygulayıcı olması anlamına gelmemektedir. İşletmenin insan gücü dışındaki varlıklarının (makine, cihaz, para vb.) kullanılması ve çalıştırılması yönetim değil uygulamadır. Yönetimin iki belirgin özelliği, insanların yönlendirilmesi ve birbiriyle ilişkili bir dizi süreci içermesidir. Bu süreçler yönetimin temel fonksiyonları altında bulunan; planlama, örgütleme, yürütme ve denetlemedir. Karar alma bu dört fonksiyonun her aşamasında söz konusudur (Büyükmirza, 2021: 17).

Çalışmada SYLP'lerde muhasebe ders amaçları iki kategoriye ayrılarak kodlanmıştır: Teknik beceri ve karar verme becerisi. Teknik beceri, hem yönetici olmayan personelde hem de yönetici kademelerinde (özellikle ilk kademe) gereklidir. Karar verme becerisi ise sadece yönetici kademelerinde gereken bir beceridir. Muhasebe raporlarında yer alan bilgilerin neden ve sonuçlarının değerlendirilmesi, "yorumlama" aşamasını oluşturur. Bu yorumlar, işletme kararlarının alınmasında yol gösterici bir rol oynar. Yorumlama, muhasebenin en teknik alanıdır (Sevilengül, 2020: 14). Yorumlama "teknik beceri" kapsamında yer alırken "karar verme becerisini" de destekler.

Yöneticinin güçlü teknik uzmanlığa sahip olması o becerinin uygulayıcısı anlamına gelmemektedir (Büyükmirza, 2021: 17). Muhasebe derslerinin amacında teknik becerinin yüksek bir vurgu yapması beklenen bir durumdur çünkü muhasebe, teknik bir alandır. Ancak SYLP'lerin yöneticilik eğitimi amacı taşıdığı düşünülürken,

muhasebe dersleri amacında kaydetme fonksiyonuna karar verme becerisinden neredeyse üç kat daha fazla vurgu yapılması, muhasebe amacının yönetim değil uygulama odaklı olduğunu göstermektedir. Amacın uygulamaya dönük olması durumunda bile muhasebe derslerinin amacında kaydetmeye yapılan vurgu hem SYLP'lerin amacıyla hem de muhasebe uygulayıcı (meslek) eğitimi amacıyla çelişki oluşturmaktadır. Muhasebe eğitiminin amacı, muhasebe bilgisinin kazandırılmasının yanı sıra bu bilgileri yorumlama, analiz etme ve karar verme süreçlerinde kullanmaktır (Zaif ve Ayanoğlu, 2007: 117). Muhasebede yaşanan değişimle birlikte muhasebe becerilerinin hangi yönde değiştiği (ACCA, 2016: 11), muhasebe mezunlarının hangi görev ve pozisyonlar için eğitilmesi gerektiği (Al-Htaybat, vd., 2018: 339) konuları literatürde çokça tartışılan konulardır.

Program düzeyinde yapılan analizler, SAYÇEP 2017 muhasebe ders içeriklerinin en yüksek frekansa sahip olduğu konuların genellikle "Finansal Muhasebe" derslerinde yer aldığını göstermektedir.

SYLP'lerde muhasebe eğitimi üzerine yapılan çalışmalarda, muhasebenin sağlık yönetimi için önemine vurgu yapılmakta ve program müfredatlarında muhasebe derslerinin yetersiz olduğu belirtilmektedir. Bu çalışmalarda, Finansal Tablolar Analizi, Mali Tablolar Analizi, Yönetim Muhasebesi, Çevre Maliyetleri, Çevre Muhasebesi ve Medikal Muhasebe (Savaş ve Ekergil, 2019; Nazlıoğlu, 2020), yeşil muhasebe (Çil Koçyiğit ve Tarsuslu, 2020), medikal muhasebe (Özer ve Yılmaz, 2021; Kördeve, 2017), derslerinin eklenmesi veya mevcutta bulunan muhasebe ve finansman derslerinin sayı ve ders saati olarak artırılarak birden fazla döneme yayılması, (Şahin, 2020), Yönetim Muhasebesi, Maliyet Muhasebesi ve Finansal Muhasebe derslerinin seçmeli dersten ziyade zorunlu olması (Koçyiğit vd., 2019) önerilmektedir. Ancak, dünyadaki en iyi üniversitelerin lisans eğitiminde muhasebe ders sayısının ortalama olarak 2,82 olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye'de ise muhasebe eğitiminin yetersiz olduğu sıkça tartışılan işletme lisans eğitiminde bu sayı 9,25'tir (Gül, 2021). Bu durumda muhasebe eğitiminin önemi ve yeterliliği sadece ders sayısına bağlı değildir.

Çil Koçyiğit ve diğerleri (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, finansal muhasebenin ve mevzuat derslerinin birinci derecede önemli olduğu, bilgisayarlı muhasebenin ikinci derecede, maliyet muhasebesinin üçüncü derecede ve yönetim muhasebesinin dördüncü derecede önemli olduğu belirtilmiştir. Kıllı ve Kıllı (2014) tarafından yapılan bir diğer çalışmada da hastane işletmelerinin lisans düzeyinde eğitim tercih ettikleri, muhasebe çalışanlarının genel muhasebe ve bilgisayarlı muhasebe bilgilerinin yeterli olduğu ancak maliyet muhasebesi, muhasebe denetimi ve mali tablolar analizi bilgilerinin yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, maliyet muhasebesi derslerinin içeriğine "sağlık işletmeleri muhasebesi" konusunun eklenmesi gerektiğini de yazarlar tarafından ifade edilmiştir. Bu çalışmalar, kamu sağlık işletmelerinde muhasebe alanında farklı beceri ve bilgilerin talep edildiğini ve bu konuların eğitim programlarına dahil edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Muhasebe ders içeriğinin ayrıntılarına değinmeden, genel olarak muhasebe derslerinin sağlık muhasebecileri tarafından bilinmesinin gerekliliğini vurgulayan bu

çalışmalar, ihtiyacı yeterince açık bir şekilde ortaya koymaktan ziyade genel bir perspektif sunmaktadır. Örneğin, sağlık işletmeleri muhasebesinden bahsedilse de hangi konuları içermesi gerektiği konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, sağlık muhasebecilerinin hangi alanlarda bilgi ve beceriye ihtiyaç duyduklarının daha ayrıntılı bir şekilde belirlenmesi ve bu alanlara odaklanan ders içeriklerinin geliştirilmesi önemlidir.

SONUÇ

Literatürde SYLP'lerde muhasebe eğitiminin önemine vurgu yapılırken, ders içeriği ve amacı konusu yeterince tartışılmamaktadır. SYLP'lerde muhasebe eğitiminin değerlendirildiği çalışmalarda genellikle muhasebe ders isimleri ve sayıları konusunda standart olmadığı belirtilmekte ve programda yer alması gereken dersler için yapılan öneriler muhasebe eğitim amacı üzerinde durulmadan sunulmaktadır. Benzer şekilde, SAYÇEP 2017'de SYLP'lere sağlık yönetimi alanında temel konular, içerikler ve öğrenim kazanımları sunulurken, muhasebe eğitim amacı belirtilmemektedir. SYLP'lerde muhasebe eğitim amacının uygulama ve karar alma için mi yoksa uygulayıcı ve yönetici için mi olduğu ve SAYÇEP 2017 içeriklerini karşılayıp karşılamadığı belirsizdir. Bu durum, çalışmanın problemini oluştururken, çalışmanın amacı SYLP muhasebe ders içeriklerini SAYÇEP 2017 kriterleri çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışmada SYLP'lerin Bologna program/ders bilgi paketlerinden elde edilen verilere, nitel ve nicel içerik analizi uygulanmıştır.

Çalışmada, Türkiye'deki sağlık yönetimi lisans programlarının çoğunluğunun, fakülte/yüksekokul ve üniversite statüsüne bakılmaksızın sağlık yöneticisi eğitim amacını geniş kapsamlı olarak belirlediği; kamu/özel, her kademe ve tüm yönetim ve çalışan/uygulayıcı görevlerini kapsadığı saptanmıştır. Ancak muhasebe dersleri, genellikle teknik becerileri içeren ve çalışan/uygulayıcı rolleri hedefleyen amaçlar altında sınıflandırılmaktadır. Muhasebe ders içeriklerinin çoğunlukla ders amaçlarıyla uyumlu olduğu ancak program amaçlarıyla uyumsuz olduğu bulunmuştur.

Çalışmanın yalnızca sağlık yönetimi lisans programı Bologna program/ders bilgi paketlerinden alınması ve nicel/nitel içerik analizi ile yapılması çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak bu çalışma SYLP'lerin eğitim amacını ve muhasebe ders ve içeriklerinin program amacıyla tutarsız düzenlendiğini ortaya koymak açısından önemlidir.

Çalışmanın sonucunda, literatür ile uyumlu olarak muhasebe eğitiminin sağlık yönetimi lisans programında önemli olduğu vurgusu kabul edilmiştir. Ancak mevcut literatürden farklı olarak muhasebe eğitiminin amaç fonksiyonunun yeniden belirlenmesi gerektiği ve muhasebe ders içeriklerinin sadece muhasebe uygulayıcılarına değil, muhasebe bilgilerini kullanacaklara yönelik düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu durumda, SYLP için önerilen muhasebe ders içerikleri, yalnızca finansal ve maliyet muhasebesi derslerine dayandırılmadan sağlık yöneticiliği mesleği için özgün ve sağlık sektörüne uygun içerikler olmalıdır. Sağlık yöneticilerine verilecek muhasebe bilgisi, karar verme süreçlerinde kullanımı,

muhasebe uygulayıcılarıyla etkili iletişim kurmada kullanımı ve mali kontrol ve denetimde kullanımı sağlayacak şekilde düzenlenmelidir. Bu bağlamda, oluşturulacak muhasebe dersleri, analitik amaçları önceliklendirecek ve temel muhasebe bilgilerini ve yönetim muhasebesi konularını içerecektir.

Türkiye'de muhasebe eğitimi genellikle mesleki eğitim olarak değerlendirilir ve uygulayıcılar ile kullanıcılar arasında ayrım yapılmaz. Bu durum SYLP muhasebe dersleri içinde geçerlidir. Çalışma, sağlık yöneticilerine yönelik oluşturulacak muhasebe derslerinde içeriklerin kolektif bir çabanın sonucunda mümkün olacağını savunarak literatürden farklılaşmaktadır. Bu itibarla bu çalışmanın sonuçlarının da dikkate alınacağı daha kapsamlı bir proje ile muhasebe derslerinde içeriklerin belirlenmesinin isabetli olacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla tüm paydaşların katılımı sağlanarak SYLP'lerde muhasebe ders içeriklerinin; kapsamlı literatür taraması, çoklu araştırma yöntem ve teknikleri, veri kaynakları ve analiz yöntemleri kullanılarak belirlenmesi önerilmektedir.

EVALUATION OF ACCOUNTING COURSE CONTENTS IN HEALTH MANAGEMENT UNDERGRADUATE PROGRAMS

1. INTRODUCTION

Course content and design in accounting is the most important issue in accounting education. Most of the problems in the education process arise from the content (Cheng, 2007: 582). Despite this, studies on accounting education and courses in health management undergraduate programs (SYLP) are quite limited.

SAYÇEP 2017 includes topics and contents that form the basis of health management and should be included at least in programs. However, it does not include the educational purpose of the courses.

It is unclear whether the purpose of accounting education in SYLPs is for healthcare managers or for accountants who will work in the healthcare sector, and whether the accounting course contents meet the contents of SAYÇEP 2017. This situation constitutes the main problem of the study.

2. METHODS

Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. The basic technique that provides this analysis process is content analysis. Content analysis is a technique that enables data to be coded and analyzed systematically to transform it into meaningful findings (Berg and Lune, 2019: 70).

Evaluation studies collect information or evidence about the value and importance of a program, process, or technique. Its main purpose is to provide a basis for a decision-making process (Merriam, 2018: 4). In the study, the analysis of the data in the Bologna program/course information packages of 81 universities in Türkiye and TRNC was done with the MAXQDA Analytics Pro 2020 computer program.

3. RESULTS

It was observed that in the Bologna program/course information packages, the program purpose, program goal and program mission were defined with the same or similar expressions. The most emphasis in goal definitions is on the competencies of "B Professionalism" and "Business knowledge and skills". In addition, the accounting concept coded in the "Financial management" competency subcategory is included in 8 programs.
Manager qualification is available in 68 programs. 4 programs that do not qualify as managers "human resources"; 2 programs use the expression "middle and top levels", and 14 programs use the expression "all levels".

Accounting course objective was made in 239 objective elements text. The recording function of accounting was found to be the most emphasized technical skill. SAYÇEP 2017 course content with the highest frequency in the programs is "Balance Sheet and Account Items". Among the non-SAYÇEP 2017 course contents, the course content with the highest frequency is "Cost Methods".
The emphasis on technical skills and recording in course aims is consistent with the high frequency of content related to these objectives in course content.
63 of the accounting courses named for the sector have sectoral reflection in at least one of their aim, content and reference. There is no reflection in 55 of them. On the other hand, there are 31 accounting courses with general naming; there is a sectoral reflection in at least one of its aim, content and reference.

4. DISCUSSION

The study contributes to the literature and programs by evaluating the program aim, accounting course aim and accounting course contents, which have never been discussed before.
According to the findings of this study, it appears that there is a conceptual confusion in defining the program purpose in SYLPs. This conceptual confusion creates difficulties in understanding the aim of programs and evaluating.
The research showed that most programs use text for the same aims. This shows that other programs are also taken into account when determining the aim of the program. It is said that there is no standard between programs (Dalkılıç, 2015: 55; Savaş and Ekergil, 2019: 145; Sevim, 2019: 128; Ulusoy et al., 2014) and that standards should be provided between programs (SAYÇEP 2017). Unlike their studies, the program's aims are almost the same.
The lack of specificity of HLA's broad competency areas is unrealistic for curriculum design. Although the common core competency model created for all health managers provides a general understanding and cooperation, it causes the knowledge and skills required for different areas in health management to be masked (Shewchuk et al., (2005) cited in: Stefl, 2008).
In Türkiye, financial accounting courses are mostly given under the name "General Accounting". However, general accounting does not fully cover financial accounting, and financial accounting is discussed in a narrow sense in this course. Financial

accounting broadly covers general accounting, inventory balance sheet, financial statement analysis and accounting principles (Güney, 2003: 71). In the literature, cost accounting is combined with management accounting (Büyükmirza, 2021: 24), and these two accounting fields can be classified separately from each other (Gökçen, 2018: 7).
The technical skills included in the accounting course objective are required at both employee and management levels (especially lower level). Decision-making skill is a skill required only at management levels. The issues in which direction accounting skills change with the change in accounting (ACCA, 2016: 11) and for which tasks and positions accounting graduates should be trained (Al-Htaybat, et al., 2018: 339) are widely discussed topics in the literature.

CONCLUSION

In the study, the majority of SYLPs in Turkey broadly define the purpose of health manager education, regardless of faculty/college and university status; It has been determined that it covers public/private, all levels and all management and employee/implementation duties. However, accounting courses are generally classified under aims that include technical skills and target employee/practitioner roles.
It was found that accounting course contents were mostly compatible with course aims but inconsistent with program aims.
Recommended accounting course contents for SYLP, there should be content specific to the health management profession and suitable for the health sector. The accounting information to be given to health managers should be arranged in a way that ensures its use in decision-making processes, effective communication with accounting practitioners, and financial control and auditing.

KAYNAKÇA

ACCA-Association of Chartered Certified Accountants. (2016). *Professional accountants – the future: Drivers of change and future skills*. Erişim: 10 Mayıs 2024, https://www.accaglobal.com/content/dam/members-beta/images/campaigns/pa-tf/pi-professional-accountants-the-future.pdf

Akgün, A. İ. (2020). COVID-19 Sürecinde Acil Durum Uzaktan Eğitimi Yoluyla Verilen Muhasebe Eğitimine Yönelik Öğrenci Görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 208-236.

Al-Htaybat, K., Von Alberti-Al-Htaybat, L. ve Al-Hatabat, Z. (2018). Educating Digital Natives for the Future: Accounting Educators' Evaluation of the Accounting Curriculum. *Accounting Education*, 27(4), 333-357.

Arslan, D.T., Yeşilaydın, G., Akyürek, Ç.E. ve Esatoğlu, A.E. (2020). Ankara Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü Derslerinin Ulusal Yeterlilik Çerçevesi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 7(3), 324-344.

Ayanoğlu, Y., Abuhanoğlu, H. ve Teke, A. (2013). Sağlık Hizmetleri Yönetimi Eğitiminde Muhasebe ve Finansman Derslerinin Önemi. *Gazi University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 15(1), 1-19.

Berg, B. L. ve Lune, H. (2019). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev. Ed. Asım, A.). Konya: Eğitim Yayınevi.

Bodegas, I. D. N. (2007). From Curriculum to Syllabus Design: The Different Stages to Design a Programme. *FONAEL,* 275-290.

Büyükmirza, K. (2021). *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*. 24. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.

Cheng, K. W. (2007). The Curriculum Design in Universities from the Perspective of Providers in Accounting Education. *Education*, 127(4), 581-590.

Creswell, J.W. ve Creswell, J.D. (2021). *Araştırma Tasarımı Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları.* (Çev. Ed. Engin, K.). Ankara: Nobel.

Çil Koçyiğit, S., Şenel, G. ve Bostancı, H. (2016). Sağlık Sektörünün Muhasebe Eğitiminden Beklentileri ve Ankara Kamu Hastaneleri Uygulaması. *Öneri Dergisi,* 12(45), 537-553.

Dalkılıç, S. (2015). *Sağlık Kurumları İşletmeciliği Lisans Programlarının Müfredatlarının İncelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ekinci, N. ve Çil Koçyiğit, S. (2020). Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Dersine Yönelik Endişeleri ve Tutumları: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Örneği. *Öneri Dergisi*, 15(54), 506-528.

Fidan, C. ve Ağırbaş, İ. (2019). *Genel Muhasebe Dersini Alan Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği*. 3. Uluslararası 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi. M. Akbolat (Ed.), *Bildiri Kitabı* içinde (s. 33-43). Sakarya, Türkiye: Sakarya Üniversitesi. Erişim: 11 Nisan 2024, http://healthcare.health.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/175/2019/10/t%C4%B1klay%C4%B1n%C4%B1z.pdf

Gökçe, O. ve Şahin, A. (2003). Yönetimde Rol Kavramı ve Yönetsel Roller. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 133-156.

Gökçen, G. (2018). *Genel Muhasebe İlkeler ve Tekdüzen Hesap Planı Uygulamaları*. 6. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Gül, H. (2020). Sağlık Hizmetleri Muhasebesi: Boyutları ve Zorlukları. Ş. A. Uysal ve R. Çelik (Ed.), *Sağlık Yönetiminde Güncel Konular* içinde (s. 55-83). Ankara: İKSAD.

Gül, M. (2021). *Dünyanın Önde Gelen Üniversitelerinde Muhasebe Eğitiminin İncelenmesi ve Türkiye Üniversiteleri ile Karşılaştırılması.* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güney, A. (2003). *Finansal Muhasebe Eğitiminin Yüksek Öğretimde Programlanması ve Ders İçeriklerinin Oluşturulması*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Henderson, K., Bıaleschki, M. D. ve Browne, L. P. (2017). *Evaluating Recreation Services: Making Enlightened Decisions* (No. Ed. 4). Sagamore Publishing.

Kıllı, Z. H. ve Kıllı, M. (2014). Hastane İşletmelerinin İstihdam Ettikleri Muhasebe Elemanlarında Aradıkları Nitelikler ve Muhasebe Eğitiminden Beklentileri: Kahramanmaraş, Gaziantep ve Osmaniye İllerinde Bir Alan Çalışması. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 228-241.

Kiral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.

Koçyiğit, S. Ç., Ekinci, N. ve Erbay, E. (2019). Sağlık Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Eğitimine Bakış Açılarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 140-164.

Koçyiğit, S. Ç., Doğan, E. ve Taş, E. (2016). Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Muhasebe Derslerindeki Başarılarını Etkileyen Faktörlerle İlgili Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma (Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi Örneği). *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 222-252.

Kördeve, M. (2017). Sağlık Ödemelerinde Yeni Bir Kavram: Medikal Muhasebe. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 1-13.

Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (Çev. Ed. Turan, S.). Ankara: Nobel Yayın.

Nazlıoğlu, B. (2020). Sağlık İşletmelerinde Muhasebe Sistemi Perspektifinde Medikal Muhasebe. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 533-550.

Özer, A. ve Yılmaz, F. Ö. (2021). Sağlık Kurumlarında Medikal Muhasebe Süreçleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(2), 34-42.

Savaş, A. B. ve Ekergil, V. (2019). Üniversitelerin Sağlık Yönetimi Programlarında Muhasebe ve Finans Derslerinin Yeri ve Türkiye Uygulaması. *Alanya Akademik Bakış*, 3(2), 123-150.

Sayım, F. (2016). Kamu Hastanelerinde Muhasebe İlintisi Kurulan Faaliyetler ve Özel Hastane Karşılaştırması. *International Journal of Management Economics and Business, ICAFR*, 16 (Special Issue), 672-684.

Serçemeli, M. ve Kurnaz, E. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 40-53.

Sevilengül, O. (2020). *Genel Muhasebe*. 19. Basım. Ankara: Gazi Kitabevi.

Sevim, S. (2019). *Türkiye'de Sağlık Yönetimi Lisans Programlarında Muhasebe Eğitiminin Analizi: Bir Araştırma*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Seyitoğulları, O. (2022). Muhasebe Derslerine Yönelik Öğrenci Tutumlarının Belirlenmesi: Sağlık Yönetimi Bölümünde Bir Araştırma. *Teorikten Görgüle Muhasebe Araştırmaları*. Ankara: Orion Akademi.

Shewchuk, R. M., O'connor, S. J. ve Fine, D. J. (2005). Building an Understanding of the Competencies Needed for Health Administration Practice. *Journal of Healthcare Management*, 50(1), 32-47,

Silverman, D. (2021). *Nitel Araştırma Nasıl Yapılır?*. (Çev. E. Hava). İstanbul: Küre Yayınları.

Soydaner, S. ve Koçyiğit, S. Ç. (2020). Sağlık Yönetimi Bölümü Lisans Öğrencilerinin Muhasebe Öğretim Elemanlarından Beklentileri: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 41-56.

Stefl, M. E. (2008). Common Competencies for All Healthcare Managers: The Healthcare Leadership Alliance Model. *Journal of Healthcare Management*, 53(6), 360-374.

Subaşı, Ş. ve Demir, B. (2009). Fakültelerin İşletme Bölümlerinde Verilen Muhasebe Derslerinin Durum Analizi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 44, 127–137.

Süklüm, N. (2021). Muhasebe Dersi Alan Öğrencilerin COVID-19 Pandemi Dönemi Uzaktan Muhasebe Eğitimi Hakkındaki Görüşleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 16(1), 76-90.

Şahin, S. (2020). Türkiye'deki Üniversitelerde Sağlık Yönetimi Eğitiminde Muhasebe ve Finansman Dersleri Durum Analizi. *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(2), 102-124.

Tarsuslu, S. ve Koçyiğit, S. Ç. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Yeşil Muhasebe Konusundaki Algıları ve Farkındalıkları: Bir Üniversite Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23(1), 326-340.

Terzi, A. (2022). Kayseri Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü ve Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı Öğrencilerinin Muhasebe Derslerindeki Başarılarını Etkileyen Faktörler. *Social Sciences Studies Journal*, 8(95), 673-685.

Tuğay, O. (2021), Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Sürecinde Uzaktan Eğitimle Almış Oldukları Muhasebe Dersleri ile İlgili Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 23(2), 380-396.

Ulusoy, H., Tosun, N. ve Aydın, J. C. (2014). Türkiye'de Sağlık Yönetimi Alanında Lisans Eğitimini Sürdürmekte Olan Öğrencilerin Genel Profilinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *Sağlık Yönetimi Araştırma*, 1(2),10-22.

Ünsal, H. (2021). Program Geliştirmeyle İlgili Temel Kavramlar. G. Ekici ve S.M. Özdemir (Ed.), *Çağdaş Bakış Açısıyla Eğitimde Program Geliştirme ve Değerlendirme* içinde (s. 10-11). Ankara: Nobel Yayınları.

Yıldız, F. ve Durak, G. (2011). Üniversitelerde Verilen Muhasebe Eğitiminin Kırklareli Yöresi'nde Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Beklentilerini Karşılama Düzeyinin İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 49, 37-47.

Zaif, F. ve Ayanoğlu, Y. (2007). Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye'de Bir İnceleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 115- 136.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Rabia AKDOĞAN Hasan Giray ANKARA Mihriban COŞKUN ARSLAN
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Rabia AKDOĞAN Hasan Giray ANKARA Mihriban COŞKUN ARSLAN
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Rabia AKDOĞAN Hasan Giray ANKARA Mihriban COŞKUN ARSLAN
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Rabia AKDOĞAN Hasan Giray ANKARA Mihriban COŞKUN ARSLAN
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Rabia AKDOĞAN Hasan Giray ANKARA Mihriban COŞKUN ARSLAN

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 785-813
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1551119

-RESEARCH ARTICLE-

THE EU-ROPEAN POLICY TOWARDS ISRAEL'S WAR ON GAZA: ACTOR-CENTRED INSTITUTIONALIST EXPLANATION

Burak GÜMÜŞ[1] & Mehmet BARDAKÇI[2]

Abstract

There has not been a significant change on the EU's stance on the main issues regarding the Israeli-Palestinian conflict since the start of the formulation of its single foreign policy position on this issue in the 1970s. However, Israel's war on Gaza that started on October 7th, 2023 compelled some EU states to recognise the Palestinian state. The primary goal of this study is to explore EU's policies towards Israel's war on Gaza from the angle of actor-centred institutionalism. This approach, which was designed by Renate Mayntz and Fritz Scharpf, is an analytical tool employed to investigate political facts and processes. According to this approach, institutions are viewed as rules (laws, norms), regularities (behavioural routines, power relations, distributions of power and resources), social entities (formal corporate actors and organisations) and (formal or informal loose) networks. Non-written rules, legal regulations and regularities form real (formal or informal) social structures and create the framework for the relationships among the actors by the distribution of official competences, financial or power resources. Thus, these institutions determine their definitions of the actors' situations, on which their choices of action are based. The primary argument of this article is that the current actor constellation in the EU prevents it from following a common stance towards the Gaza war. There are two opposing camps concerning EU's policy towards Israel's war on Gaza. Spain, Ireland, Slovenia are pro-Palestine whereas Germany, Austria and some eastern European states such as Hungary and the Czech Republic are supportive of Israel. Another contention of this article is that the disunity within the EU also stems from the EU's institutional plurality and diversity. In other words, the divide is both within and between the EU institutions.

Keywords: *Institutionalism, Israel, EU, Gaza, Palestine.*

JEL Codes: *F51, F53, F59.*

Başvuru: *16.09.2024* **Kabul:** *03.03.2025*

[1] Prof. Dr, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Edirne, Türkiye E-Mail: burakgumus@trakya.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-2514-4820
[2] Doç. Dr., Independent Scholar, E-Mail:mehmet_bar@yahoo.com, Aydın, Türkiye https://orcid.org/0000-0002-8116-0545

İSRAİL'İN GAZZE SAVAŞIYLA İLGİLİ POLİTİKASI: AKTÖR MERKEZLİ KURUMSAL AÇIKLAMA[3]

Öz

AB'nin İsrail-Filistin çatışması konusundaki temel meseleler üzerindeki tutumunda, 1970'lerde bu konuda tek bir dış politika pozisyonu oluşturmaya başladığından bu yana önemli bir değişiklik olmamıştır. Ancak, 7 Ekim 2023'te başlayan İsrail'in Gazze'ye karşı savaşı, bazı AB ülkelerini Filistin devletini tanımaya zorlamıştır. Bu çalışmanın birincil hedefi AB'nin İsrail'in Gazze Savaşı'na karşı olan politikalarını aktör odaklı kurumsalcılık açısından incelemektir. Renate Mayntz ve Fritz Scharpf tarafından geliştirilen aktör-merkezli kurumsalcılık, siyasi olguları ve süreçleri analiz etmek için kullanılan bir analitik araçtır. Kurumsalcılıkta, kurumlar, kurallar (yasalar, normlar), düzenlilikler (davranış rutinleri, güç ilişkileri, güç ve kaynakların dağılımı), sosyal varlıklar (resmi kurumsal aktörler ve örgütler) ve (resmi veya gayriresmi gevşek) ağlar olarak kabul edilir. Yazılı olmayan kurallar, yasal düzenlemeler ve düzenlilikler, gerçek (resmi veya gayriresmi) sosyal yapılar yaratır ve aktörler arasındaki ilişkilerin çerçevesini, yetkinliklerin, finansal veya güç kaynaklarının tahsisiyle belirler. Sonuç olarak, bu kurumlar, aktörlerin eylem tercihlerini temel aldıkları durumların tanımlarını belirler. Yasal hükümler, anayasalar, kararnameler, yönetmelikler, yasalar ve tüzükler, farklı kurumsal aktörlerin (otoriteler, örgütler) güç ve kaynak dağılımını tanımlar. Bu kurumsal aktörler, ilgili ülkelerdeki yasal gereksinimlere uygun olarak kurumsal düzenlemelerle oluşturulur ve onlara görevler ve yetkinlikler atanır. Makalenin birinci argümanı, AB'deki hali hazırdaki aktör kümeleşmesinin Gazze Savaşı'na karşı ortak bir tutum izlemeyi engellediğidir. AB'nin İsrail'in Gazze Savaşı'na karşı izlediği politikayla ilgili birbirine zıt iki kamp yer almaktadır. İspanya, İrlanda ve Slovenya Filistin taraftarıyken Almanya, Avusturya ve Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi bazı doğu Avrupa ülkeleri İsrail'i desteklemektedir. Makalenin başka bir iddiası AB içindeki bölünmüşlüğün AB'nin kurumsal çoğulculuğundan ve çeşitliliğinden de kaynaklanmış olduğudur. Bölünme hem kurumların içinde hem de kurumların arasındadır.

Anahtar Kelimeler: *Kurumsalcılık, İsrail, AB, Gazze, Filistin.*

JEL Kodları: *F51, F53, F59.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

[3] Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

1. INTRODUCTION

From its inception in 1957 until the 1967 war, the Palestinian issue was not on the agenda of the then EC, not least because the Community didn't have a legal authority to act as a "whole" in foreign policy issues. This is because foreign policy was the prerogative of individual nation states. During this period, the USA dominated the Palestinian issue.

The first oil embargo by Arab countries on the Netherlands on 16 October 1973 in the aftermath of the October War (6 October 1973) compelled the EC to address the Palestinian issue. The Venice Declaration of June 1980 is another watershed development regarding the EC's position with respect to the Palestinian issue. Building on the previous statements, for the first time, it mentioned the PLO as the sole representative of the Palestinians that had to be included in the negotiations (Venice Declaration, 1980).

Unlike the 1970s, in which the EC was relatively pro-active and autonomous in foreign affairs, the EC's autonomy and internal consensus diminished during the 1980s as a result of the strengthening of the transatlantic ties during the Reagan – Thatcher period and the lack of the institutionalisation of the EC in foreign policy making (Hill, 1993).

Throughout most of the 1990s, the EU took on an economic role in the settlement of the Palestinian conflict. The sponsors of the 1991 Madrid Peace Conference were the USA and the Soviet Union with the EU carving out a role as a junior partner for itself. In this role, the EC/EU became responsible for the Regional Economic Development Working Group (REDWG). Brussels' growing economic role was reflected in the steady rise in its trade relations with Israel as well as in the external aid to the Palestinian Authority (Yacobi and Newman, 2008: 182).

The deterioration of the situation in Palestine limited the peace building efforts of the EU during the 2000s. The return of the Likud Party in Israel harmed the diplomatic efforts. Besides, the war on terror following the 9/11 terror attacks, the war in Afghanistan and then in Iraq have distracted the attention of the international community (Hollis, 2016: 36).

The EU has attempted to harmonise its policies with is official political stance, especially with respect to the issue of Israeli settlements. In December 2012, the EU declared that all Israeli-EU agreements in the future "must unequivocally and explicitly indicate their inapplicability to the territories occupied by Israel in 1967." (Council of the European Union, 2012) Furthermore, in November 2015, the European Commission decided that a number of products originating in the settlements had to be labelled as "product[s] from the West Bank." (European Commission, 2015). While the economic implications of this differentiation have been marginal, this was an important symbolic message sent to the Israelis.

Trump's coming into office in January 2017 undermined Brussels' efforts for the conflict resolution in Palestine. The EU denounced Trump's recognition of Jerusalem in 2017 as Israel's capital, stating that the USA had compromised its position as an intermediary for peace. Also, Brussels partially rejected U.S. President Donald Trump's peace plan for the Middle East in February 2020 that would grant Israel most of what it has wanted, including almost all Palestinian land, on which it has constructed settlements on the ground that it was not in line with internationally agreed parameters (Reuters, 2020).

Like in many EU Council conclusions, the EU stated in December 2010 Council meeting: "The EU believes that urgent progress is needed towards a two state solution to the Israeli-Palestinian conflict. We want to see the State of Israel and a sovereign, independent, democratic, contiguous and viable State of Palestine living side by side in peace and security. The legitimacy of the State of Israel and the right of Palestinians to achieve statehood must never be called into question… Our views on settlements, including in East Jerusalem, are clear: they are illegal under international law and an obstacle to peace… The EU will not recognize any changes to the pre-1967 borders, including with regard to Jerusalem, other than those agreed by the parties. This could include agreed territorial swaps" (Reliefweb.int, 2010). These views still form the basis of EU's policy towards the Palestinian issue.

The main objective of this article is to analyse EU's policies toward Israel's war on the Gaza Strip from the perspective of actor-centred institutionalism. Methodologically, the research is a qualitative study. It used secondary sources such as books, articles, reports and comments as well as primary sources such as the statements of EU institutions and officials and news. These sources are then analysed through the lens of actor-centred institutionalism in order to find out the policies of the EU institutions towards the Gaza war. The actor-centred institutionalism devised by Renate Mayntz and Fritz Scharpf is an analytical tool quite useful to investigate political facts and processes within institutions like the EU, since written or non-written rules within these institutions and networks determine the way how they act in the face of various situations (Mayntz and Scharpf, 1995).

This article, primarily, argues that the current actor constellation in the EU prevents it from pursuing a united policy towards the Gaza war. The EU countries are divided into two opposing camps regarding Israel's war on Gaza. Whereas Spain, Ireland and Slovenia are pro-Palestine, Germany, Austrian and some eastern European countries such as the Czech Republic and Hungary are pro-Israel. The article also maintains that the institutional plurality and diversity are another source of disunity when it comes to the EU's policy on the Gaza war. Thus, the divide is not only *between* EU institutions but also *within* EU institutions.

The first part of the article sheds light on the theory of actor-centred institutionalism while the second part deals with a literature review of EU policies towards the Israeli-Palestinian conflict. The third section elucidates the functions of the EU institutions briefly in order to provide a background before proceeding with EU institutions'

policies towards the Gaza war. Then, decentral forms of cooperation to circumvent obstacles of EU decision-making are explained. Subsequently, EU institutions' policies towards the Gaza war are clarified. Before the conclusion, some recommendations concerning EU's decision-making models are provided.

2. LITERATURE REVIEW

Parallel to the EU's growing visibility in the Middle East, scholars have produced numerous studies with respect to its role on the Israeli-Palestinian issue. Even though the presence of the EU has increased and diversified concerning the Israeli-Palestinian issue over the years (Altunisik, 2008), it is widely acknowledged that the EU is not an influential actor for the resolution of the Israeli-Palestinian conflict (Ginsberg, 2001; Musu, 2010: Dajani and Lovatt, 2017). With respect to the ineffective role of the EU in the Israeli-Palestinian conflict, Henry Kissinger's famous comment is frequently quoted: "the Europeans will be unable to achieve anything in the Middle East in a million years." (Gomez, 2003: 123). Other studies (Miskimmon and O'Louglin, 2019) also recognise the EU's limitations in international affairs in the face of greater challenges such as the Israeli-Palestinian conflict. This is explained by Christopher Hill's conception of the "capabilities-expectations gap" that drew attention to the divergence between the EU's capabilities and people's expectations from it (Hill, 1993).

In contrast to the leading role of the US, the EU has played a complementary role in the resolution of the Israeli-Palestinian conflict, especially as an economic actor rather than a diplomatic or political one. Therefore, the EU was often described as a "payer" not a "player" in the academic literature (Bouris, 2014: 71). In this context, Bouris and Huber, for instance, proposed that the EU had to recognise the Palestinian state since it was cheaper than paying for the occupation given the fact that Brussels spends almost 500 million euros a year for Palestine (Bouris and Huber, 2017: 5). The financial aid of the EU was not fruitful since weak policies and fragile institutional structure in Palestine like in any other developing country turned out to be an obstacle to transforming Palestine into a wealthy country through foreign aid like that of the EU. (Bawatneh, 2020).

Del Sarto suggests that while the possibility of a two-state solution has increasingly evaporated and the Israeli rule in the Palestinian territories has been entrenched since the Oslo Accords, the EU continued to insist on the Oslo logic because of the contradictions regarding the EU's complex institutional and decision-making structure, the lack of viable alternative models and the EU's preference for stability and economic interests in its periphery (Del Sarto, 2019). Other scholars also argue that the similar logic of EU's prioritization of stability and economic interests over conflict resolution is an impediment to the EU-ropean peacebuilding efforts in the region (Pace, 2010). There is a general agreement that on many occasions different national interests or institutional complexity of the EU make it difficult for thisactor to take a joint action on the Israeli-Palestinian conflict (Dror, 2014; Pace, 2010; Persson, 2018). Moreover, Akgül-Açıkmeşe and Özel claim that the EU's conflict

resolution efforts didn't help solve the problem because of "the contextual interplay of multipolar competition, regional fragmentation and EU-level internal contestation." (Akgül-Açıkmeşe and Özel, 2024) Furthermore, Israel and several other actors' use of Eurosceptic attitude of some EU member states as an instrument to fulfil their own political objectives is put forward as another hurdle to Brussels' conflict resolution efforts in Palestine (Pardo and Gordon, 2018). Besides, there are some other studies that suggest that the EU's failure to meet its targets stems neither from an insufficiency of instruments nor from its internal divisions but from a growing gap between rhetorical objectives and conduct in practice (Tocci, 2005). Following the literature review, the next section explains the conceptual framework of this article.

3. ACTOR-CENTRED INSTITUTIONALISM

Actor-centred institutionalism, which was developed by Renate Mayntz and Fritz Scharpf, is an analytical tool to analyse political facts and processes. Following this approach, institutions are considered as *rules* (laws, norms), *regularities* (behavioural routines, power relations, distribution of power and resources), *social entities* (formal corporate actors and organisations) and (formal or informal loose) *networks*. Non-written rules, legal regulations and regularities create real (formal or informal) social structures and set out the framework for the relationships among the actors by the assignment of official competences, financial or power resources. As a result, these institutions determine the definitions of the actors' situations, on which their choices of action are based. Statutory provisions, constitutions, decrees, ordinances, laws, statutes define the distribution of power and resources of different corporate actors (authorities, organisations) (Mayntz and Scharpf, 1995). These corporate actors are formed by the institutional arrangement in accordance with legal requirements in the respective countries, "whereby tasks and official competences are assigned to them … " (Mayntz and Scharpf, 1995: 48). The institutional context establishes actors and their relations to each other through allocations of power resources, rights and duties (actor constellation). The institutional arrangement defines "their action resources and influences their action orientation" (Mayntz and Scharpf, 1995: 49). As individuals are members of such corporate actors or networks like organisations, bodies, authorities or communities, their own actions follow their memberships in these institutions (Mayntz and Scharpf, 1995: 50). Actors with constitutionally recognised or legally guaranteed appointment define the membership structures of other institutions and their strategic focus and orientation, which can differ from the officially proclaimed working areas. Another important point of interest is formal procedures or informal methods of decision-making, voting rules, majority thresholds within corporate actors like parliaments or EU institutions: the higher the majority threshold, the more difficult is achieving a common resolution and vice versa. The principle of unanimity makes reaching fast agreements more difficult, whereas a general majority voting procedure can enable quick coalition-building. The following section introduces the functions of the institutions of the European Union and the decision-making rules within the EU.

4. THE EUROPEAN UNION: INSTITUTIONS AND THEIR DECISION-MAKING RULES

4.1. The European Union (EU)

The European Union is a supranational political, economic and social organisation of 27 member states in Europe. It is an evolved successor organisation of different predecessors, of which the first was the European Coal and Steel Community (ECSC), originally established by (West) Germany, France, Italy and the Benelux Countries in 1951. The further evolution, enlargement of this organisation through the accession of new members and the deepening of the cooperation between them were accompanied by the gradual formation of new internal structures, restructuring and renaming processes with every concluded treaty. After successful accession negotiations, applicant countries delegate partially their national sovereignty, and receive participation, co-determination rights and gain even in some cases veto power in return. During the decade-long European integration, the European Economic Community and the European Atomic Community followed the ECSC, whereby the European Communities finally became the European Union (EU, 1991). The EU consists of many different institutions, some of which try to find a balance between each national particular interests and common pan-European goals and resemble to a certain extent the conventional branches of government (executive, legislative and judiciary).

The institutional great multiplicity of various EU-institutions takes into account the EU as a hybrid form between a federal state and a confederal state union. When it comes to a common policy formulation, EU-ropean policy depends on the current actor constellation, which shows a plurality and diversity of too many institutions with different internal decision rules and make a clear and unique orientation very difficult. The EU-ropean policy towards Israel's war on Gaza is one example. The below section elucidates how decision- and policy-making take place in the EU institutions.

4.2. Decision- and Policy-making in the EU- Institutions

4.2.1. The European Council (Plus Intergovernmental Representation of the member states)

In its own self-conception, the European Council, which consists of the heads of the member states of the EU, "[t]he European Council defines the EU's overall political direction and priorities, traditionally by adopting conclusions. It does not negotiate or adopt EU laws" (Consilium, n.d.) Because of these conclusions, specific issues of concern as well as actions to be taken or goals to be achieved are identified.

4.3. Legislative

4.3.1. The Council of the European Union (Intergovernmental Representation of the member states)

The Council of the EU, which also represents the governments of each member country, consists of the national ministers and experts from each member state.

Negotiations and adoptions of EU laws, reaching of conclusions of international agreements, adopting the EU budget, development of the EU's foreign and security policy and coordination of member states' policies in specific fields belong to the functions of these institutions. Decisions are made together. Since the principle of unanimous decision-making applies, each member state's representative is a so-called "veto player" during these intergovernmental negotiations to serve each government's national interests (Scharpf, 2006: 847-849). As a result, any political outcome against each member state's interest is avoided as well as a real change of the status quo. Blockades of decisions or, at most, only "inefficient lowest-denominator compromises" (Scharpf, 2006: 848) can be achieved by the veto-power of each member state, which is then called "joint-decision trap" by Fritz W. Scharpf. This trap possibly leads only to a so-called "negative integration" by prohibiting negative effects through vetoing any EU policies, but prevents positive policy formulation and changes of the current status quo (Scharpf, 1999; van den Brink, Dawson ve Zglinski, 2023).

This Council is besides the European Parliament one of the legislative bodies that is also in the legislative process. The opportunity of blockage of any decision by veto-powers can be defined as so-called "veto-points" (Immergut, 1990). The more the number of veto-points increases, the more the possibility of reaching agreements decreases.

A change to simple majority decision rule or other bypass solutions like the "Enhanced Cooperation" or "Open Methods of Coordination" would be ways out of the crisis.

4.3.2. The European Parliament

One of the legislative bodies of the EU besides the Council of the European Union is the European Parliament (EP). Its parliamentarians, the so-called Members of the European Parliament (MEPs), are elected to serve as popular representatives. MEPs are elected by direct universal suffrage every five years by a form of proportional representation. The EP adopts European legislation based on proposals put forth by the European Commission. The European Commission presents a proposal to both legislative bodies (Parliament and the Council). Only if both institutions agree together on a text through successive readings, the proposal can become law. In the first reading, the Parliament can send amendments to the Council, which can either accept them as such or send back. The Parliament may approve or reject them by an absolute majority. The Parliament can also adopt further amendments by an absolute majority. A so-called "Conciliation Committee" is formed, if the Council does not approve the Parliament's position. This joint committee consists of members of both bodies with equal representation. If a common position is agreed, it must be approved by the Parliament, by a simple majority (ordinary legislative procedure).

In a few areas like justice, home affairs, budget and taxation or other policy areas, other so-called "special legislative procedures" apply, after which the Council or

Parliament decide the law alone after consulting the other (or with its consent), but there is no possibility to adopt amendments.

These legislative procedures, in which the Council of the EU and the European Parliament are both involved as veto-powers, consist of at least two veto-points, because this body and the Parliament as legislative bodies have both to accept a law bill, but as the current number of EU member states, veto-powers and veto-points in the Council is already 27, the sum of veto-points is much higher. Only those laws or other binding decisions can only be made, which are in the interest of the majority of the European Parliament and all of the governments of the member states. Therefore, only "inefficient lowest-denominator compromises" (Scharpf, 2006: 48) appear to be agreed on.
There are different legislative acts. The strongest one is a so-called regulation. Moreover, there are directives binding member states to certain goals, which must be achieved by their own domestic laws with some room to manoeuvre. Then, there are binding decisions, whereas recommendations and opinions are merely non-binding.

4.4. Executive

4.4.1. European Commission and its President

The European Commission (EC) forms the executive of the EU. With 27 members or "Commissioners", the Commission works as a cabinet government, which is led by a President. According to Article 17 of the Treaty on the European Union, development of medium-term strategies; drafting legislation and arbitrating in the legislative process; representing the EU in trade negotiations, making rules and regulations, taking rule-breaking deviant member states to the Court of Justice and implementation of the treaties and legislation belong to the work areas of the Commission. Only the European Commission can make formal proposals for legislation contrary to the legislative bodies. As a result, the legislative initiative power of the EC and its president enable them to have an agenda setting power over the topics of the Council and the Parliament. Or formulated differently: The President of the Commission has the agenda-setting power and decides which topic is a subject of the legislative. Legislative acts are not allowed in the field of the Common Foreign and Security Policy in the Treaty of Lisbon. Each Commissioner is responsible for one office and has to represent the general interest of EU-rope "as if is a single unitary actor".

Other members of the Commission are proposed by the Council of the EU in agreement with the nominated President, whereby they are subject to a vote of approval by the EP.

Following Art. 245 and 247, Treaty on the Functioning of the EU, these Commissioners can be compelled to retire on account of a breach of obligation by the European Court of Justice. The Parliament can dissolve the College of Commissioners following a vote of no-confidence. This act would require a two-thirds vote.

4.4.2. The President of the European Commission

The Head of the Commission, the Commission President, who is proposed by the governments of the member states ("European Council"), is elected by the EP after the results of European Parliament elections. The proposed Presidential candidate has to have close links to the dominant political group in the EP.

The President of the Commission has the political guideline power in order to implement the EU policies of the Council and the Parliament. The Commission President is responsible for the allocation of portfolios of the Commissioners. He or she delegates portfolios among each of the Commissioners. Their powers largely depend upon their portfolio.

After the college's appointment, the Commission President appoints a number of Vice-Presidents from among the commissioners who manage different policy areas involving various Commissioners. The Commission President is also able to request the resignation of an individual Commissioner.

4.4.3. The High Representative of the Union for the Foreign Affairs and Security Policy

The High Representative is one of the Vice-Presidents' ex officio who coordinates commissioners' activities involving the external relations and defence cooperation of the EU. The current Commission led by Ursula von der Leyen created the position of more senior Executive Vice-Presidents who are appointed from the three largest political groups in the EP. These senior Vice-Presidents manage the top priority policy areas of the EC. The position of the High Representative of the Union for the Foreign Affairs and Security Policy was held by the Spanish Socialist Politician Josep Borell between 2019 and 2024. The below part explains what alternative forms of cooperation exist within the EU in order to overcome obstacles of decision-making.

5. DECENTRAL FORMS OF COOPERATION TO CIRCUMVENT HURDLES OF DECISION-MAKING

Like-minded member states, that are in the minority and fail therefore to reach an agreement in the abovementioned formal arenas of decision-making, are institutionally given the opportunities to circumvent the obstacles by using decentral forms of cooperation to reach common goals to a certain extent, including "Enhanced Cooperation" and "Open Method of Coordination".

There are different cooperation types, which do not require that all EU member states participate in. These include joint civil or military missions within the framework of Common Security and Defence Policy (CSDP) as the main component of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) like the EU Naval Force Mediterranean

Force Operation Irini (EUNAVFOR MED Irini)[4] (Berdud, 2024) or the really existing EU Coordinating Office for Palestinian Police Support of the European Union Police and Rule of Law Mission for the Palestinian Territory (EUPOL COPPS[5]) (Bouris and İşleyen, 2018), the Permanent Structured Cooperation (PESCO), Enhanced Cooperation, and the Open Method of Coordination (OMC). One should differentiate between the decision and the operational level.

Even if active or passive participation of each member state is not required in the level of action in the CSDP missions within the CFDP, according to the Articles 42(4) and 43(2) of the TEU, all member states in (Foreign Affairs) Council or the Council of the EU have to decide with unanimity in order to establish the mission before. Following Article 21 of the TEU, the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy has the right to propose. As a result, he or she has the agenda-setting power of the Council. Therefore, joint CSDC Missions like the EUPOL COPPS or the EUNAVFORMED Irini were established by the Council after the proposal of the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy (Official Journal of the European Union, 2020). If in the current Gazan case the pro-Palestinian High Representative Josep Borrel made a proposal for a joint mission as a contribution to solve the conflict, the Council would not be able to make such a decision because of the decision rules (unanimity). Since he could anticipate this possible negative outcome, he would refrain from proposing such an intervention. As a result, the CSDP framework does not seem to be applicable to the current Gazan case.

Another cooperation type, which can be discussed, is the Permanent Structured Cooperation (PESCO) between the armed forces is the framework, in which 26 Member States deepen and widen the defence integration based on Article 42 (6) and Protocol 10 of the TEU. Their participation is voluntary, but the recommendations are binding for the participating members (Official Journal of the European Union, 2017b). The Council is the sole actor and arena for decision-making within the PESCO framework, but "only contributing PESCO members are allowed to have a vote and this voting procedure for implementation is ruled by unanimity" (Ertürk, 2018). Since there are different opinions on the Israeli-Palestinian issue, it is very unlikely, that a conclusion could be reached.

Following Article 20 of the TEU and Title III of the Treaty on the Functioning of the EU, "a minimum of 9 EU Member States are allowed to set up advanced integration or cooperation in a particular field within the EU, when it has become clear that the EU as a whole cannot achieve the goals of such cooperation" (Lex Europa, n.d.) This form of cooperation is used in different areas like the establishment of the European

[4] EU Naval Force Mediterranean Force Operation Irini has been established in order to enforce the UN arms embargo to Libya due to the Civil War in the country. https://www.operationirini.eu/.

[5] EU Coordinating Office for Palestinian Police Support of the European Union Police and Rule of Law Mission for the Palestinian Territory is a Police Advisory body for institution- and state-building in the Palestinian Authority with training courses and information exchange etc. https://eupolcopps.eu/.

Public Prosecutor's Office (EPPPO) in order to protect financial interests or divorce law etc. (Official Journal of the European Union, 2017a). Since there are not enough pro-Palestinian member states, enhanced cooperation in the Gazan case seems to be unlikely.

The Open Method of Coordination is a new EU policy-making method in contrast to classic community (Union) and conventional intergovernmentalist methods. It is already used in different specific areas like employment, research, information society, social policy, social protection, enterprise policy, environment and struggle against social exclusion etc. At First, the Council agrees on guidelines. Then, according to paragraph 37 of the Lisbon European Council, each member state implements these broad goals into its own national policy "in accordance with its own particular situation" (Collignon et.al., 2005), specific understanding of them and requirements. In order to find out the best practice of these different and specific implementation processes from information exchange and mutual learning, likeminded member states agree upon specific indicators and benchmarks. Finally, they monitor and evaluate the results of their measurements and comparisons periodically. While the role of the Parliament remains recommendatory, the Commission's role is limited on monitoring (Collignon et.al., 2005: 2-3). In the case of the Israeli war on Gaza, the like-minded member states Ireland, Spain and Slovenia, which already have recognised Palestine, could cooperate with each other and with other supportive states like Malta, which have not been willing or able to go so far in order to contribute to solve the Middle East conflict. The requirement of setting broad guidelines by the European Council, which can be transposed by the willing member state, is not fulfilled yet, whereby the current president of the Commission, which should survey this pro-Palestinian OMC, is regarded as too "close to Israel" anyway. The next part unveils the EU's existing policy with respect to Israel's Gaza war, drawing attention to different positions of the EU institutions.

6. EU'S CURRENT POLICY TOWARDS ISRAEL'S GAZA WAR

The current actor constellation in the EU prevents it from speaking with "one voice" and acting as a coherent actor. The 27 member states are seen to be split into two opposing divisions when it comes to Israel's war on Gaza. While Spain, Ireland and Slovenia are viewed to lean towards the Palestinian side, Germany, Austria and eastern European member states like Hungary and the Czech Republic are regarded to tend to be pro-Israeli. The institutional plurality, variety and diversity from the EU also provide another opportunity for disunity on the right course. As a result, the divide also runs *between* and *within* EU institutions. Different *presidents* of different European *institutions* seem to be set against each other: The President of the *Council* Charles Michel and the (then-) *Commissioner* for Foreign Affairs Josep Borrel, who was replaced later, criticised *Commission President* Ursula von der Leyen of promoting a too Israel-friendly course and harming EU's interest in the region (Tagesschau, 2023) while Oliver Varhelyi, the EU commissioner responsible for close regional relations, single-handedly wanted to stop the funding of the U.N. Palestinian Refugee Agency (UNWRA) by the EU (Mamedov, 2023).

6.1. The Council of the EU

As the Council of the EU is supposed to represent territorially-based diverging self-interests of the governments of each member state and political decisions are made by unanimous agreement, differences of opinion among the 27 member states regarding possible policies on the Israeli-Palestinian Conflict can possibly lead to fruitless negotiations with mutual blocking of veto-powers or agreement of lowest common denominators. Even a so-called summit-declaration is not easy to achieve. Since, the standing up for ceasefire for humanitarian reasons for Gazans civilians, which was demanded by UN Secretary General Antonio Guterres and Josep Borrell, counters the arguing for Israel's right to exist and self-defence, pro-Israeli countries like Austria, Germany, Italy, Czech Republic and Latvia opposed the common official call for "ceasefire" as well as "humanitarian pauses" and "no-fire periods" (Tagesschau, 2023) while member states like Spain, Slovenia and Ireland that are already critical of Israel's war against Gaza, decided to officially recognise Palestine as a state in June 2024 (Deutschlandfunk, 2024).

6.2. Charles Michel, the President of the European Council

While Ursula von der Leyen puts Israel's interest first, the Council President Charles Michel's speech seems to be more balanced and more critical of Israel: "The European Union was born from the ashes of the World War II, a horrific humanitarian disaster. Since then, we have built our Union on the principles of human dignity, international cooperation, and international humanitarian law. Each civilian life matters, always and everywhere. That is why, from day one, we have condemned Hamas' brutal attack against the people of Israel last October. We also condemn the loss of each civilian life and the horrendous suffering and humanitarian disaster in Gaza. The EU has three key priorities: ending the war, more humanitarian assistance and a political process. First, ending the war in Gaza and ensuring the protection of all civilians. Every day without a ceasefire is another day of blood and death. The orders of the International Court of Justice must be respected. … Second, we must address the catastrophic humanitarian situation in Gaza and the magnitude of the disaster. … UNRWA is not a terrorist organisation. And we do not accept any attempt to label it as such. Our third priority is about the future. A more peaceful future. We have no choice but to look beyond this darkness to an urgent settlement based on the two-state solution. In addition, there is one lesson learned: security without peace is not security (European Council, 2024). Like Borrell and Janez Lenarĉiĉ, Michel's speech is also an indication that not all top EU politicians are pro-Israeli like Commission President von der Leyen.

6.3. The European Commission

Even if the Commissioners have to represent common (pan-)European interests instead of interests of the national governments of their member states, von der Leyen, Varhelyi, Borrell and Lenarčič's positions seem to be in line with the official points of view of their own governments.

6.3.1. President Ursula von der Leyen

Germany has a traditional pro-Israeli stance across all party boundaries because of its own Nazi past. The conservative former German Defence minister and EC President Ursula von der Leyen, who was nominated by German Chancellor Merkel's grand coalition government between the centre-right CDU/CSU and the social democratic SPD in 2019, underlined strongly both her pro-Israeli stance as the official position of the EU after the Attacks of October 7th and Israel's reaction as air raids and ground operations against Gaza: "Europe stands with Israel. And Israel has a right to defend itself. In fact, it has the duty to defend its people. And we must call by their name the atrocities committed by Hamas. This is terrorism. This is an act of war. Nothing can justify what Hamas did. This is the time to stand in solidarity with Israel and its people. And this is why I am here. Let me also be very clear that Hamas alone is responsible for what is happening." (Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations, 2023)

While targeting civilian infrastructure and cutting off water and electricity during the Russian attack on Ukraine was criticised by her, the same Israeli actions against Gaza during air raids and ground operations were regarded within the frame of legitimate self-defence against terrorism (Memo Middle East Monitor, 2023). Moreover, von der Leyen supported the review of EU's funding of Palestinian Authority after Israeli accusations of redirecting aid to Hamas (Ahramonline, 2023), whereas vice-President Borrell stated that "defunding UNRWA 'would amount to collective punishment' of Palestinian civilians" (Mamedov, 2024).

Shortly, after the October attacks von der Leyen promptly visited Israel in order to show her support. Her supportive statements did not have any reference to international law. Her unconditional support of Israel was viewed as carte blanche for any kind of retaliation even outside humanitarian and international law. Spain, Ireland and Slovenia regarded it as her "usurpation of the EU foreign policy prerogatives which are reserved for the Council" (Mamedov, 2023).

After the European Parliament elections of June 2024, which was won by the European Peoples' Party again, the German EPP politician von der Leyen was renominated by the Traffic light coalition (Ampelkoalition) coalition government of the Social Democratic Party of Germany (SPD), the Free Democratic Party (FDP) and The Greens of Federal Chancellor Olaf Scholz (SPD).

According to an Israeli newspaper, "[v]on der Leyen is known as a friend of Israel and, if her appointment is confirmed in next month's parliamentary vote, she is expected to wield even greater influence" (Avrahami and Eichner, 2024) in the EC.

6.3.2. Oliver Varhelyi, the EU Commissioner Responsible for Close Regional Relations

The Hungarian politician and EPP member Oliver Varhelyi with close links to pro-Israeli right-wing populist PM Victor Orban tried to freeze European aid to

Palestinians on his own personal initiative without any consent of other EU institutions at first. Then, the EU intervened in order to review the European aid to ensure that it did not fund Hamas (Mamedov, 2023). Even if more than 70 socialist, Green and liberal Members of the European Parliament called for his resignation, he was backed by von der Leyen (Euronews, 2023).

6.3.4. Josep Borrell, Vice-President and the European Union's High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy

The Spanish Left is traditionally critical of Israel. Even though the Spanish Socialist Workers' Party (PSOE) politician Josep Borrell, who belongs to the European Party of the Socialists and is affiliated to the Progressive Alliance of the Socialists and Democrats, stressed Israel's right to defend itself, he reminded its government to act in accordance with international law. He openly criticised the total blockade of Gaza, the Israeli air raids and ground operations resulting in the death of tens of thousands of Gazan civilians and openly demanded "humanitarian pauses" for delivering aid to Palestinians, while other European politicians stuck only on the repeated discourses of Israel's right to defend itself:

"More than three months after the beginning of the Israeli military operation against Hamas, triggered by the horrific terrorist attacks of 7 October, the humanitarian situation in Gaza is tragic. The number of civilian casualties in Gaza, including a very high proportion of children, is unacceptable. The protection of civilians is of utmost importance and Israel must do more to exercise maximum restraint. Respect for International Humanitarian Law is imperative and non-negotiable. This is a message that we consistently pass to Israel. And Hamas must release all hostages without preconditions. While Israel maintains its military objectives to destroy Hamas, with 60% of housing stock and infrastructure destroyed, humanitarian actors already describe Gaza as an unliveable place. A new humanitarian pause is needed now. The situation is worsening by the day, with 85% of the population now being displaced, often living in the open and facing the risk of famine and disease" (EEAS, 2024a).

Borrell's diplomatic efforts corresponded often with his statements. For example, during a meeting with US State Secretary Anthony Blinken in March 2024, he demanded a humanitarian access to Gazan civilians by sea and the air (US Department of State, 2024).

As the "foreign minister" of the EU, he tried to make an agenda-setting before an EU summit close to Spanish and his own political viewpoints: "Borrell said there was 'basic consensus' among the ministers on the need for a humanitarian pause in the fighting. ... 'Basic consensus' was wide of the mark. While Spain was angling for a full cease-fire, countries such as Germany, Austria and the Czech Republic wanted to avoid any language that sounded like it might impinge on Israel's right to self-defense" (Barigazzi and Moens, 2023).

Moreover, Borrell accused the Netanjahu government of secretly co-funding the creation of Hamas in order to weaken its rival Fatah in the Palestinian Authority and

indirectly implied that it is complicit in the Attacks of October 7th (Reuters, 2024). When it comes to the Houthi militia's blockade of ships with links to Israel and the US-led military coalition against them, he also spoke out against any possible EU's actions "beyond defensive actions to protect ships and intercept the Houthi attacks" (Mamedov, 2024). Borrell also officially criticised Israel's "de-facto annexation" (EEAS, 2024b).

Borrel's critical stance was the cause that Israel's foreign minister Israel Katz harshly rebuked him for his point of view. As mentioned above, he criticised also von der Leyen for her pro-Israeli stance, but was criticised by both the German and the Austrian chancellors Olaf Scholz and Karl Nehammer privately for not speaking for Germany and Austria (Moens and Bariggazi, 2024).

6.3.5. Janez Lenarčič, European Commissioner for Crisis Management (and Humanitarian Aid)

Slovenian diplomat Janez Lenarčič made several public and official statements to draw international and European attention to the critical humanitarian situation in Gaza. He urged Israel to stop its attacks on Gazan medical and civil infrastructure, called for international increased fuel and aid supplies and demanded member states to accept severely ill Palestinians for medical care (Agenzia Nova, 2024). Moreover, he admitted that Israel had not shown any evidence for its accusations of the staff from the UNRWA to have close links with Hamas (Noestlinger and Baczynska, 2024). Moreover, , Lenarčič made even joint pro-Palestinian statements with Josep Borrell on the "general catastrophic situation of Gaza" or the "Israeli destruction of Gazan health infrastructure" (Agenzia Nova, 2024).

6.4. European Parliament President Roberta Metsola

The Maltese pro-European and conservative (Post-) Nationalist Party member and EPP politician Roberta Metsola made a more balanced and less Israel-critical statement, in which she condemned the terrorism of Hamas, demanded Israel's self-defence to be in line with international and humanitarian law and mentioned explicitly "the legitimate aspirations of Palestinian people": "The situation in Israel, Gaza and the wider Middle East is at the top of all our concerns. The reality on the ground is horrific, it is tragic and it is desperate. There can be no excuses for that. We must emphasise that we need to keep looking for solutions that mitigate the humanitarian consequences in Gaza in line with our obligations and international law. Even in the most difficult times, the European Parliament has always and will always push for a fair two-state solution that is equitable and that is just. We cannot lose sight of that. We will always push for a sustainable and lasting peace" (European Parliament, 2024). Apart from that, Metsola did not stand out for critical remarks and actions against Israel unlike Josep Borrell. The next section provides a series of recommendations regarding EU decision-making rules.

7. SOME RECOMMENDATIONS: "ENHANCED COOPERATION" FOR SANCTIONING OR "OPEN METHOD OF COORDINATION"?

The EU-ropean decision-making mechanism is more likely to tend to be on a voluntary basis in future. Four European countries (Norway, Ireland, Slovenia and Spain) have recognised Palestine nowadays, while other members' recognition happened in the socialist era during the Cold War (Poland, Hungary, Bulgaria, Romania, etc.). The recognition of Palestine by Spain, Ireland and Slovenia still does not represent the official policy of the EU as an institution. It means that only three member states recognise Palestine individually or in a coordinated manner. For example, the recognition of Kosovo can also set an example in this regard. Since five EU member states (Spain, Slovakia, South Cyprus, Romania, and Greece) still do not recognise Kosovo, it is emphasised in EU documents that the union does not recognise Kosovo institutionally. Nonetheless, like-minded member countries with similar interests can formulate a common foreign policy on an intergovernmental arena within the framework of "Open Method of Coordination (OMC)" or "Enhanced Cooperation". Since the last-mentioned option requires authorisation for advanced integration or cooperation in a particular field within the EU by the Council, which is divided in this policy field, OMC is more likely than "Enhanced Cooperation". Spain, Ireland and Slovenia can found a "coalition of the willing" to put forward the "Palestinian Cause" to a certain extent (demand for ceasefire, criticism of Israel, more activism in favour of a two-state solution) also on a common platform within the European Union without the vetoing or hesitation of Germany, France, Austria, the Czech Republic or Hungary. In contrast to "Enhanced Cooperation", there is no need for authorisation by the Council or the Commission. The final part wraps up the results of the study.

CONCLUSION

There has not been a dramatic change on the EU's stance on the main issues regarding the Israeli-Palestinian conflict since the start of the formulation of its single foreign policy position on this issue in the 1970s. The European Union endorses "a two-state solution with the State of Israel and an independent, democratic, contiguous and viable State of Palestine, living side by side in peace and security. A comprehensive peace, which is a fundamental interest of the parties in the region and the EU, must be achieved on the basis of the relevant UN Security Council Resolutions, the Madrid principles including land for peace, the Roadmap, the agreements previously reached by the parties and the Arab Peace Initiative" (Council of the European Union, 2009).

As can be seen repeatedly in many EU documents, the European Union also requires Israel to withdraw from the territory occupied in 1967 and views the settlements built there, including East Jerusalem as illegal under international law; peace negotiations should include the settlement of all problems concerning the status of Jerusalem; the problem of Palestinian refugees should be resolved in a just and viable manner; Israel has the right to protect its citizens from attacks, but this right should be used according to international law.

Since the start of the Oslo Peace Process in 1993, the EU has provided a considerable amount of financial aid to Palestinian institutions, infrastructure and projects in order to support Israeli-Palestinian peacebuilding efforts. Concurrently, Many EU countries have forged excellent economic and institutional ties with Israel and have become the country's largest trading partner. In spite of this, the EU has proved to be not an effective actor in the settlement of the Israeli-Palestinian conflict. As succinctly put by Taylan Özgür Kaya, "[w]hile the USA has played a primary role and acted as the principal mediator in successive mediation efforts and dominated political and diplomatic dimension of the peace process; the EU was relegated to a secondary and supplementary role and has mainly focused on economic and financial dimension of the peace process" (Kaya, 2017).

The article explored the policies of the EU towards Israel's war on Gaza from the perspective of actor-centred institutionalism. The main contention of the article is that the existing actor constellation in the EU prevents it from pursuing a joint policy towards the Gaza war. In other words, the EU countries are divided into two opposing camps when it comes to Israel's war on Gaza. While Ireland, Slovenia and Spain are pro-Palestine countries, Austria, Germany and some eastern European countries like the Czech Republic and Hungary are pro-Israel. Another claim of the study is that the institutional plurality and diversity are another reason of disunity regarding the policy of the EU on the Gaza war. The divide is both between and within EU institutions.

İSRAİL'İN GAZZE SAVAŞIYLA İLGİLİ POLİTİKASI: AKTÖR MERKEZLİ KURUMSAL AÇIKLAMA

1. GİRİŞ

16 Ekim 1973'te Ekim Savaşı'nın ardından Arap ülkeleri tarafından Hollanda'ya uygulanan ilk petrol ambargosu, AT'yi Filistin sorununu ele almaya zorladı. Haziran 1980'deki Venedik Deklarasyonu, AT'nin Filistin meselesine yönelik tutumunda önemli bir dönüm noktasıdır. Önceki açıklamalara dayanarak, ilk kez Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) Filistinlilerin tek temsilcisi olarak müzakerelere dâhil edilmesi gerektiğini belirtti (Venedik Deklarasyonu 1980).

1970'lerde AT dış işlerinde nispeten proaktif ve özerk bir rol oynarken, Reagan-Thatcher dönemi sırasında transatlantik bağların güçlenmesi ve AT'nin dış politika yapımında kurumsallaşmamasından dolayı 1980'lerde bu özerklik ve iç uzlaşı azalmıştır. 1990'ların büyük bölümünde AB, Filistin çatışmasının çözümünde ekonomik bir rol üstlenmiştir. 1991 Madrid Barış Konferansı'nın sponsorları ABD ve Sovyetler Birliği idi; AB ise kendisi için bir alt ortak rolü üstlenmiştir. Bu rolde AT/AB, Bölgesel Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubu'ndan (REDWG) sorumlu olmuştur. Brüksel'in büyüyen ekonomik rolü, İsrail ile ticari ilişkilerinde ve Filistin Yönetimi'ne yaptığı dış yardımlarda artış olarak yansımıştır. Filistin'deki durumun kötüleşmesi, 2000'lerde AB'nin barış inşa çabalarını sınırlamıştır. Likud'un İsrail'e geri dönmesi diplomatik çabaları zayıflatmıştır. Ayrıca

11 Eylül terör saldırılarının ardından başlayan terörle mücadele, Afganistan ve ardından Irak savaşları uluslararası toplumun dikkatini dağıtmıştır. AB, İsrail yerleşim yerleri konusundaki resmi siyasi duruşuna politikalarını uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Aralık 2012'de AB, gelecekteki tüm İsrail-AB anlaşmalarının "1967'de İsrail tarafından işgal edilen topraklara uygulanamayacağını" açıkça belirtmesi gerektiğini açıklamıştır. Ayrıca, Kasım 2015'te Avrupa Komisyonu, yerleşimlerden gelen bazı ürünlerin "Batı Şeria'dan ürün" olarak etiketlenmesi gerektiğine karar vermiştir. Bu ayrımın ekonomik etkileri marjinal olsa da İsrail'e gönderilen önemli bir sembolik mesajdır.
Ocak 2017'de Donald Trump'ın göreve gelmesi, Brüksel'in Filistin'deki çatışmayı çözme çabalarını zayıflatmıştır. AB, Trump'ın 2017'de Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımasını kınamış ve ABD'nin barış arabulucusu rolünü zedelediğini belirtmiştir. Ayrıca Brüksel, Şubat 2020'de ABD Başkanı Trump'ın İsrail'in yerleşim yerleri kurduğu Filistin topraklarının çoğunu İsrail'e verecek olan Orta Doğu barış planını, uluslararası kabul görmüş parametrelerle uyumlu olmadığı gerekçesiyle kısmen reddetmiştir. Bu makalenin ana amacı, AB'nin Gazze savaşına yönelik politikalarını aktör-merkezli kurumsalcılık perspektifinden analiz etmektir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel bir çalışmadır. Kitaplar, makaleler, raporlar ve yorumlar gibi ikincil kaynakların yanı sıra AB kurumları ve yetkililerinin açıklamaları ve haberler gibi birincil kaynaklar kullanılmıştır. Bu kaynaklar, AB kurumlarının Gazze savaşına yönelik politikalarını ortaya çıkarmak amacıyla aktör-merkezli kurumsalcılık çerçevesinde analiz edilmiştir.

Renate Mayntz ve Fritz Scharpf tarafından geliştirilen aktör-merkezli kurumsalcılık, siyasi olguları ve süreçleri analiz etmek için kullanılan bir analitik araçtır. Kurumsalcılıkta, kurumlar kurallar (yasalar, normlar), düzenlilikler (davranış rutinleri, güç ilişkileri, güç ve kaynakların dağılımı), sosyal varlıklar (resmi kurumsal aktörler ve örgütler) ve (resmi veya gayri resmi esnek) ağlar olarak kabul edilir. Yazılı olmayan kurallar, yasal düzenlemeler ve düzenlilikler, gerçek (resmi veya gayri resmi) sosyal yapılar yaratır ve aktörler arasındaki ilişkilerin çerçevesini, yetkinliklerin, finansal veya güç kaynaklarının tahsisiyle belirler. Sonuç olarak, bu kurumlar, aktörlerin eylem tercihlerini temel aldıkları durumların tanımlarını belirler. Yasal hükümler, anayasalar, kararnameler, yönetmelikler, yasalar ve tüzükler, farklı kurumsal aktörlerin (otoriteler, örgütler) güç ve kaynak dağılımını tanımlar Bu kurumsal aktörler, ilgili ülkelerdeki yasal gereksinimlere uygun olarak kurumsal düzenlemelerle oluşturulur ve "onlara görevler ve yetkinlikler atanır...". Kurumsal bağlam, aktörleri ve birbirleriyle olan ilişkilerini, güç kaynakları, haklar ve görevlerin tahsisi yoluyla oluşturur (aktör dizilimi). Kurumsal düzenleme, "eylem kaynaklarını ve eylem yönelimlerini etkiler". Bireyler, örgütler, kurumlar, otoriteler veya topluluklar gibi kurumsal aktörler veya ağların üyeleri olarak, kendi eylemleri bu kurumlara olan üyeliklerine göre şekillenir. Anayasal olarak tanınan veya yasal olarak garanti altına alınmış atama yetkisine sahip aktörler, diğer kurumların üyelik yapısını ve stratejik odaklarını tanımlar ve bu odaklar, resmen ilan edilen çalışma alanlarından

farklı olabilir. Başka bir önemli ilgi noktası, parlamentolar veya AB kurumları gibi kurumsal aktörler içindeki karar alma süreçleri, oylama kuralları, çoğunluk eşikleri gibi resmi prosedürler veya gayri resmi yöntemlerdir: Çoğunluk eşiği ne kadar yüksekse, ortak bir çözüm bulmak o kadar zor olur ve bunun tersi de geçerlidir. Oybirliği ilkesi, hızlı anlaşmalara varmayı zorlaştırırken, genel çoğunluk oylama prosedürü hızlı koalisyon kurmayı mümkün kılabilir.

Makalede ilk olarak aktör-merkezli kurumsalcılık teorisine değinilmekte, ardından İsrail-Filistin çatışmasına yönelik AB politikalarına dair literatür taraması yapılmaktadır. Üçüncü bölümde, AB kurumlarının işlevlerine kısaca değinilerek Gazze savaşına ilişkin politikalarına geçilmeden önce bir arka plan sağlanmaktadır. Daha sonra, AB karar alma sürecinin engellerini aşmak için merkezi olmayan iş birliği formları açıklanmaktadır. Ardından, AB kurumlarının Gazze savaşına yönelik politikaları açıklanmaktadır. Son olarak, AB'nin karar alma modellerine ilişkin bazı öneriler sunulmaktadır.

3. BULGULAR

Makale, mevcut aktör yapısının, AB'nin Gazze savaşına yönelik ortak bir politika izleyememesine yol açtığını öne sürmektedir. AB ülkeleri, İsrail'in Gazze savaşına ilişkin olarak iki karşıt kampa ayrılmıştır. İspanya,İrlanda ve Slovenya Filistin yanlısı iken, Almanya, Avusturya ve Çek Cumhuriyeti ile Macaristan gibi bazı Doğu Avrupa ülkeleri İsrail yanlısıdır. Makale ayrıca, Gazze savaşı konusunda AB'nin politikasındaki ayrılığın bir diğer nedeninin kurumsal çoğulculuk ve çeşitlilik olduğunu savunmaktadır. Ayrılık, sadece AB kurumları arasında değil, aynı zamanda AB kurumlarının içinde de görülmektedir.

4. TARTIŞMA

AB'nin çok kurumlu yapısı ve dış politikada ulusal egemenliğin üstünlüğü ilkesi AB'nin dış politikada ortak bir karar almasını güçleştirmektedir. Bunun üstesinden gelmek için çeşitli formüller üzerinde durulmaktadır. Bunların arasında "geliştirilmiş işbirliği" ve "açık koordinasyon metodu" yer alır. Böylelikle, benzer düşünce yapısına sahip olan devletler ortak karar almanın zor olduğu konulardaki engelleri bu yöntemlerle aşabilirler. Bu yöntemlerin daha da geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

1970'lerden bu yana İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin olarak AB'nin dış politika tutumunda büyük bir değişiklik olmamıştır. Avrupa Birliği, "İsrail Devleti ile bağımsız, demokratik, bitişik ve yaşanabilir bir Filistin Devleti'nin yan yana barış ve güvenlik içinde yaşadığı iki devletli bir çözümü" desteklemektedir. Kapsamlı bir barış, bölgedeki tarafların ve AB'nin temel çıkarıdır ve bu barış, ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları, Madrid ilkeleri (toprak karşılığı barış), Yol

Haritası, taraflar arasında daha önce varılan anlaşmalar ve Arap Barış Girişimi temelinde sağlanmalıdır (Avrupa Birliği Konseyi 2009).

Makale, AB'nin Gazze savaşına yönelik politikalarını aktör-merkezli kurumsalcılık perspektifinden incelemektedir. Ana tez, AB'deki mevcut aktör yapısının, Gazze savaşına karşı ortak bir politika izlenmesini engellediğidir. Başka bir deyişle, İsrail'in Gazze savaşına gelindiğinde AB ülkeleri iki karşıt kampa ayrılmaktadır. İrlanda, İspanya ve Slovenya Filistin yanlısı iken, Avusturya, Almanya ve Çek Cumhuriyeti ile Macaristan gibi bazı Doğu Avrupa ülkeleri İsrail yanlısıdır. Çalışmanın bir diğer iddiası da kurumsal çoğulculuk ve çeşitliliğin, AB'nin Gazze savaşına yönelik politikasındaki ayrılığın bir başka nedeni olduğudur. Bu ayrılık, sadece AB kurumları arasında değil, aynı zamanda bu kurumların içinde de gözlemlenmektedir.

REFERENCES

Agenzia Nova. (2024). Borrell and Lenarcic: '31 out of 36 hospitals in Gaza cannot operate, these attacks must stop'. Erişim: 1 Eylül 2024, https://www.agenzianova.com/en/news/borrell-and-lenarcic-31-out-of-36-hospitals-in-gaza-cannot-operate-these-attacks-must-stop/

Ahramonline. (2023). EU chief says Hamas attack 'act of war', supports reviewing aids for Palestinian. Erişim: 22 Ağustos 2024, https://english.ahram.org.eg/News/510038.aspx

Akgül-Açıkmeşe, S. ve Özel, S. (2024). EU policy towards the Israel-Palestine conflict:

The limitations of mitigation strategies. *The International Spectator*, 59(1), 59-78.

Altunisik, M. B. (2008). EU foreign policy and the Israeli–Palestinian conflict: How much of an actor? *European Security*, 17(1), 105-121.

Avrahami, Z. ve Eichner, I. (2024). *This is the woman who will replace the EU's Israel-hostile foreign minister*. Ynetnews. Erişim: 1 Eylül 2024, https://www.ynetnews.com/article/sjndviuur

Barigazzi, J. ve Moens, B. (2023). *Josep Borrell: The EU's undiplomatic top diplomat*. Politico. Erişim: 25 Ağustos 2024, https://www.politico.eu/article/josep-borrell-the-eus-undiplomatic-top-diplomat/

Bawatneh, S. J. (2020). Analytical view on the impact of foreign aid on the Palestinian local development within the framework of the local government sector. *Open Science Journal,* 5(1), 1-22.

Berdud, C. (2024). The Naval operation Irini of the European Union: a step backwards of the CSDP in the fight against the illegal immigration and search and rescue activities in the Mediterranean. *Cuadernos Europeos de Deusto*, 29-63.

Bouris, D. (2014). *The European Union and occupied Palestinian territories: State-building without a state*, Abingdon, UK: Routledge.

Bouris, D. ve Huber, D. (2017). Imposing Middle East peace: Why EU member states should recognize Palestine. IAI Commentaries 17.

Bouris, D. ve İşleyen B. (2018). The European Union and practices of governing space and population in contested states: Insights from EUPOL COPPS in Palestine. *Geopolitics,* 25(2), 428–448.

Collignon, S., Dehousse, R., Gabolde, J., Jouen, M., Pocket, P. et al. (2005). The Lisbon strategy and the open method of coordination: 12 recommendations for an effective multi-level strategy. Notre Europe, Institute Jacques Delors, Policy paper no 12, Erişim: 30 Ağustos 2024, https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2020/08/policypaper12_01.pdf

Consilium. (n.d.) About the European Council. Erişim: 30 Ağustos 2024, https://www.consilium.europa.eu/en/european-council/

Council of the European Union. (2009). Council Conclusions on the Middle East Peace process. 2985th Foreign Affairs Council Meeting Brussels. Erişim: 28 Ağustos 2024, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/wgme/dv/201/201012/20101215_5_council_conclusions_en.pdf

Dajani, O. ve Lovatt, H. (2017). Rethinking Oslo: 'How Europe can promote peace in Israel-Palestine.' Policy Brief, ECFR.

Del Sarto, R. A. (2019). Stuck in the logic of Oslo: Europe and the Israeli-Palestinian conflict. *Middle East Journal,* 73(3), 376-396.

Deutschlandfunk. (2024). Eigenstaatlichkeit, was die Anerkennung Palästinas bedeutet, Erişim: 29 Ağustos 2024, https://www.deutschlandfunk.de/palaestina-anerkennung-staat-zweistaatenloesung-100.html

Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations. (2023). Statement by President von der Leyen with Israeli prime minister Netanyahu. Erişim: 27 Ağustos 2024, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/news/statement-president-von-der-leyen-israeli-prime-minister-netanyahu-2023-10-14_en#:~:text=In%20the%20face%20of%20this,the%20atrocities%20committed%20by%20Hamas

Dror, T. (2014). 'Always the bridesmaid?' The EU role in the Middle East peace process. The Atkin Paper Series, *ICSR*.

EEAS. (2024a). Gaza: Speech by High Representative/Vice-President Josep Borrell in the EP plenary on the situation on the ground and the risk of regional escalation. Erişim: 28 Ağustos 2024, https://www.eeas.europa.eu/eeas/gaza-speech-high-representativevice-president-josep-borrell-ep-plenary-situation-ground-and-risk_en

EEAS. (2024b). Israel/Palestine: Statement by the High Representative on the so-called legalization of outposts in the occupied West Bank. Erişim: 29 Ağustos 2024, https://www.eeas.europa.eu/eeas/israelpalestine-statement-high-representative-so-called-legalization-outposts-occupied-west-bank_en

Ertürk, A. C. (2018). EU's PESCO: A new foreign policy instrument or the same old story? Global Political Trends Center (GPoT) Policy Brief No: 51, Erişim: 15 Ağustos 2024, http://www.jstor.com/stable/resrep14131

Euronews, (2023). Over 70 meps call for the resignation of commissioner Varhelyi after Fiasco over Palestinian aid. Erişim: 12 Ağustos 2024, https://www.euronews.com/my-europe/2023/10/17/over-70-meps-call-for-the-resignation-of-commissioner-varhelyi-after-fiasco-over-palestini

European Commission. (2015). Interpretative notice on indication of origin of goods from the territories occupied by Israel since June 1967. C (2015) 7834 final.

European Council. (2024). Speech by president Charles Michel at the Gaza aid conference in Jordan. Erişim: 21 Ağustos 2024, https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/06/11/speech-by-president-charles-michel-at-the-gaza-aid-conference-in-jordan/

European Parliament. (2024). President Metsola at the European Council: EU must remain coherent and united. Erişim: 16 Ağustos 2024, https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231017IPR07503/president-metsola-at-the-european-council-eu-must-remain-coherent-and-united

Ginsberg, R. H. (2001). *The European Union in international politics: Baptism by fire*, Lanham and Boulder: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

Gomez, R. (2003). *Negotiating the Euro-Mediterranean Partnership. Strategic action in EU foreign policy?* Aldershot: Ashgate.

Hill, C. (1993). The capability-expectations gap on conceptualizing Europe's international role. *Journal of Common Market Studies,* 31(3), 305-328.

Hollis, R. (2010). "The basic stakes and strategy of the EU and member states", in E. B. Aymat (ed.) *European involvement in the Arab-Israeli conflict*, Chaillot Paper 124, 31-42, Paris: European Union Institute for Security Studies.

Immergut, E. (1990). Institutions, veto points, and policy results: A comparative analysis of hıealth care. *Journal of Public Policy,* 10(4), 391-416.

Kaya, T. Ö. (2017). The USA and the EU as a third party in Middle East peacemaking: An asymmetric division of labour. *Journal of Transatlantic Studies,* 15(2), 143-160.

Lex Europa. (n.d.) Enhanced cooperation. Erişim: 28 Ağustos 2024, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aenhanced_cooperation&qid=1717420725762&print=true

Mamedov, E. (2023). *EU's vaunted unity is disintegrating over Gaza crisis*. Responsible Statecraft. Erişim: 18 Ağustos 2024, https://responsiblestatecraft.org/europe-israel-gaza/

Mamedov, E. (2024). *EU-NATO countries entirely split over Israel, Iran, and Houthis*. Responsible Statecraft. Erişim: 20 Ağustos 2024, https://responsiblestatecraft.org/houthis-europe-eu/

Mayntz, R. ve Scharpf, F. W. (1995). Der Ansatz des akteurzentrierten institutionalismus. R. Mayntz ve F. W. Scharpf (Ed.), *Gesellschaftliche Selbstregelung und politische Steuerung* içinde, (s. 39-72), Frankfurt a. M.: Campus.

Memo Middle East Monitor. (2023). Von der Leyen: Targeting civilian infrastructure and cutting off water, electricity an act of 'pure terror'. Erişim: 18 Ağustos 2024, https://www.middleeastmonitor.com/20231015-von-der-leyen-targeting-civilian-infrastructure-and-cutting-off-water-electricity-an-act-of-pure-terror/

Miskimmon, A. ve O'Loughlin, B. (2019). Narratives of the EU in Israel/Palestine: narrative "stickiness" and the formation of expectations. *European Security,* 28(3), 268-283.

Moens, B. ve Bariggazi J. (2024). *Germany's Scholz lashed out at EU foreign policy chief over Gaza stance*. Politico. Erişim: 18 Ağustos 2024, https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-josep-borrell-benjamin-netanyahu-karl-nehammer-lashed-out-at-eu-foreign-policy-chief-on-gaza-stance/

Musu, C. (2010). *European Union policy towards the Arab-Israeli peace process: The Quicksands of politics,* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Noestlinger, N. ve Baczynska, G. (2024). *No evidence from Israel to back UNRWA accusations, says EU humanitarian chief*. Reuters. Erişim: 10 Ağustos 2024, https://www.reuters.com/world/no-evidence-israel-back-unrwa-accusations-says-eu-humanitarian-chief-2024-03-14/

Official Journal of the European Union. (2005). COUNCIL JOINT ACTION 2005/797/CFSP of 14 November 2005 on the European Union Police Mission for the Palestinian Territories. L 300/65. Erişim: 12 Ağustos 2024, https://eupolcopps.eu/uploads/1608725673624384742.pdf

Official Journal of the European Union. (2010). COUNCIL REGULATION (EU) No 1259/2010 of 20 December 2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation. 343/10 EN. Erişim: 10 Ağustos 2024, https://www.europeanpapers.eu/en/system/files/pdf_version/EP_eJ_2022_3_SS1_2_Robert_Bottner_00605.pdf

Official Journal of the European Union. (2017a). (Legislative acts) REGULATIONS COUNCIL REGULATION (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office ('the EPPO'). L 283/1 I. Erişim: 12 Ağustos 2024, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017R1939

Official Journal of the European Union. (2017b). COUNCIL DECISION (CFSP) 2017/2315 of 11 December 2017 establishing Permanent Structured Cooperation (PESCO) and determining the list of participating member states. L 331/57. Erişim: 11 Ağustos 2024, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D2315

Official Journal of the European Union. (2020). COUNCIL DECISION (CFSP) 2020/472 of 31 March 2020 on a European Union Military Operation in the Mediterranean (EUNAVFOR MED IRINI). L 101/4, Erişim: 16 Ağustos 2024,

https://www.operationirini.eu/wp-content/uploads/2020/04/200401-CD-IRINI-in-OJ.pdf

Pace, M. (2010). "The end of EU democracy promotion and of the two-state solution?", in E. B. Aymat (ed.) *European involvement in the Arab-Israeli conflict*, Chaillot Paper 124, 87-95, Paris: European Union Institute for Security Studies.

Pardo, S. ve Gordon, N. (2018). Euroscepticism as an instrument of foreign policy. *Middle East Critique*, 27(4), 399-412.

Persson, A. (2018). Introduction: The occupation at 50: EU-Israel/Palestine relations since 1967. *Middle East Critique*, 27(4), 317-320.

Reliefweb.int. (2010). EU Council conclusions on the Middle East peace process. Erişim: 20 Ağustos 2024, https://reliefweb.int/report/israel/eu-council-conclusions-middle-east-peace-process

Reuters. (2020). EU rejects Trump Middle East peace plan, annexation. Erişim: 20 Ağustos 2024, https://www.reuters.com/article/world/eu-rejects-trump-middle-east-peace-plan-annexation-idUSKBN1ZY1QL/

Reuters. (2024). EU's Borrell says Israel financed creation of Gaza rulers Hamas. Erişim: 15 Ağustos 2024, https://www.reuters.com/world/europe/eus-borrell-says-israel-financed-creation-gaza-rulers-hamas-2024-01-19/

Scharpf, F. W. (1999). Negative and positive integration in the political economy of European welfare states. G. Marks, F. W. Scharpf, P. C. Schmitter ve W. Streeck (Ed.) *Governing in Europe: effective and democratic?*, (s. 15-39). Oxford: Oxford University Press.

Scharpf, F. W. (2006). The joint-decision trap revisited. *Journal of Common Market Studies*, 44(4), 845-864.

Tagesschau. (2023). Nahost-Krieg: 'EU uneins über Feuerpause', Erişim: 10 Ağustos 2024, https://www.tagesschau.de/ausland/europa/eu-treffen-entwurf-feuerpause-nahost-100.html

Tocci, N. (2005). The widening gap between rhetoric and reality in EU policy towards the Israeli-Palestinian conflict. CEPS Working Document, No. 217.

Tsebelis, G. (1995). Decision making in political systems. veto players in presidentialism, parliamentarism, multicameralism and multipartyism. *British Journal of Political Science*, 25(3), 289-325.

US Department of State. (2024). Secretary Antony J. Blinken and European Union High Representative Josep Borrell before their meeting. Erişim: 26 Ağustos 2024, https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-and-european-union-high-representative-josep-borrell-before-their-meeting/

van den Brink, M., Dawson, M. ve Zglinski, J. (2023). Revisiting the asymmetry Thesis: negative and positive integration in the EU. *Journal of European Public Policy*, DOI: 10.1080/13501763.2023.2296940.

Venice Declaration. (1980). Erişim: 20 Ağustos 2024, https://ecf.org.il/media_items/1476

Yacobi, H. ve Newman, D. (2008). "The EU and the Israel-Palestine conflict", in T. Diez, M. Albert & S. Stetter (eds.) *The European Union and border conflicts: The power of integration and association*, 173-202. Cambridge: Cambridge University Press.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Burak GÜMÜŞ Mehmet BARDAKÇI
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Burak GÜMÜŞ Mehmet BARDAKÇI
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Burak GÜMÜŞ Mehmet BARDAKÇI
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Burak GÜMÜŞ Mehmet BARDAKÇI
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Burak GÜMÜŞ Mehmet BARDAKÇI

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 814-840
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1559881

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRKİYE'DE YÜKSEK ENFLASYON NEDENİYLE DOĞUM ORANLARININ AZALMASI VE SONUÇLARI

Süreyya BAKKAL [1]

Öz

Bu araştırma, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Enflasyon, bireylerin alım gücünü azaltarak ekonomik istikrarsızlıklara yol açmakta ve hane halkının çocuk sahibi olma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Artan yaşam maliyetleri ve mali belirsizlikler, aileleri çocuk sahibi olmayı ertelemeye ya da sınırlamaya yönlendirmektedir. Türkiye'de doğurganlık oranları 1990 yılında 3,08 iken, 2023 yılında bu oran 1,51'e düşmüştür. Bu keskin düşüş, büyük ölçüde ekonomik yüklerin artışı ve hane halklarının gelecekteki mali koşullara duyduğu güvensizlikle ilişkilendirilmektedir. Yüksek enflasyonun etkisi sadece bireysel ve aile düzeyinde kalmayıp, aynı zamanda toplumsal yapıyı da derinden etkilemektedir. Doğurganlık oranlarının azalması, uzun vadede iş gücü arzında düşüş, yaşlı nüfusun artışı ve sosyal güvenlik sistemleri üzerinde artan yük gibi sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca, azalan nüfus artış oranı, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerini zora sokmaktadır. Bu durum, kırsal alanlardan kentsel alanlara göç, aile yapılarındaki değişimler ve genç nüfusun azalması gibi sosyokültürel dönüşümleri de beraberinde getirmektedir.

Araştırmanın bulguları, enflasyonun doğurganlık üzerindeki etkilerinin azaltılması için etkili sosyal ve ekonomik politikaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuk bakım hizmetlerine erişimin artırılması, aile dostu mali teşviklerin sağlanması ve düşük gelirli ailelere yönelik desteklerin genişletilmesi, demografik sürdürülebilirlik açısından kritik adımlardır. Bu çalışma, enflasyonun yalnızca ekonomik bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı şekillendiren bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, doğurganlık oranlarının desteklenmesi ve enflasyonun olumsuz etkilerinin hafifletilmesi, uzun vadeli sosyal ve ekonomik istikrarı sağlamak açısından önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Enflasyon, Doğurganlık Oranları, Ekonomik Belirsizlik, Demografik Değişim, Ekonomik Politikalar.*

JEL Kodları: B22, O11.

Başvuru: *02.10.2024* **Kabul:** *04.03.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, sbakkal@nku.edu.tr, 0000-0001-9226-2320

THE DECLINE IN BIRTH RATES DUE TO HIGH INFLATION IN TURKEY AND ITS CONSEQUENCES [2]

Abstract

This study examines the impact of high inflation on fertility rates in Turkey. Inflation reduces individuals' purchasing power, leading to economic instability and directly influencing household decisions regarding having children. Rising living costs and financial uncertainties prompt families to postpone or limit childbearing. In Turkey, fertility rates dropped from 3.08 in 1990 to 1.51 in 2023. This sharp decline is largely associated with increasing economic burdens and households' insecurity about future financial conditions. The effects of high inflation extend beyond individual and family levels, profoundly impacting societal structures. A decline in fertility rates leads to long-term challenges such as a decrease in labor force supply, an aging population, and increased pressure on social security systems. Moreover, a reduced population growth rate negatively affects economic growth and complicates sustainable development goals. This phenomenon also triggers socio-cultural transformations, including rural-to-urban migration, changes in family structures, and a decrease in the young population.

The findings emphasize the necessity of implementing effective social and economic policies to mitigate the adverse effects of inflation on fertility. Increasing access to childcare services, providing family-friendly financial incentives, and expanding support for low-income households are critical steps toward ensuring demographic sustainability. This study highlights that inflation is not only an economic issue but also a phenomenon shaping societal structures. In this context, supporting fertility rates and alleviating the negative impacts of inflation are essential for achieving long-term social and economic stability.

Keywords: *Inflation, Fertility Rates, Economic Uncertainty, Demographic Change.*

JEL Codes: B22, O11.

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Doğurganlık oranı, bir ülkenin demografik yapısını belirleyen temel unsurlardan biri olup, toplumun gelecekteki nüfus dinamiklerini öngörmede kritik bir rol oynamaktadır. Doğurganlık oranını etkileyen faktörler arasında ekonomik, sosyokültürel ve politik unsurlar önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, enflasyon, ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesi olarak bireylerin ve ailelerin tüketim alışkanlıklarının yanı sıra uzun vadeli yaşam planlamalarını da etkilemektedir. Yüksek enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarındaki sürekli artış nedeniyle toplumun alım gücünü zayıflatmakta ve bireylerin ekonomik geleceğine dair belirsizlik

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article

yaratmaktadır. Bu durum, ailelerin gelecekteki mali yüklerini minimize etme çabasıyla tasarrufa yönelmesini ve dolayısıyla çocuk sahibi olma kararlarını ertelemesini veya sınırlamasını beraberinde getirmektedir.

Demografik dönüşümler, tarih boyunca ekonomik ve toplumsal dinamiklerle yakından ilişkili olmuştur. 20. yüzyıl boyunca kentleşme, sanayileşme ve kadınların iş gücüne katılımı gibi faktörler doğurganlık oranlarında düşüşe yol açmıştır. Yüksek enflasyon, bu doğurganlık oranı gerilemesini daha da hızlandıran bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler ve aileler, ekonomik belirsizlikler nedeniyle çocuk sahibi olmanın getirdiği uzun vadeli maliyetleri üstlenmek konusunda tereddüt etmektedir. Özellikle büyük kentlerde, artan yaşam maliyetleri ve konut fiyatları gibi faktörler, bireylerin aile planlaması kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Literatürde, ekonomik belirsizliklerin doğurganlık kararları üzerindeki etkisi yaygın olarak tartışılmaktadır. Ancak Türkiye özelinde, enflasyonun doğurganlık üzerindeki etkisini inceleyen nitel çalışmalar sınırlıdır. Karaca ve Çımat (2022) tarafından yapılan bir çalışma, Türkiye'de doğurganlık oranları ile kadın iş gücünü katılım arasındaki ilişkiyi analiz ederek, ekonomik belirsizliklerin ve işsizliğin bu kararlar üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, enflasyonun bireysel ve toplumsal düzeyde doğurganlık kararlarını nasıl şekillendirdiği konusunda daha fazla incelemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde gözlemlenen düşük doğurganlık oranları, ekonomik ve sosyal sistemler üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır. Genç nüfusun azalması, iş gücü piyasasında daralma, sosyal güvenlik sistemlerine olan talebin artması ve yenilikçiliğin gerilemesi gibi sorunlara yol açmaktadır. Benzer şekilde, Türkiye'de de doğurganlık oranlarında belirgin bir azalma söz konusudur. 1990 yılında 3,08 olan toplam doğurganlık hızı, 2023 yılında 1,51 seviyesine düşmüştür. Bu keskin düşüşte, ekonomik belirsizlikler ve artan yaşam maliyetleri önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranları üzerindeki etkilerini nitel bir analiz çerçevesinde değerlendirmektedir. Özellikle, ekonomik belirsizliklerin ailelerin çocuk sahibi olma kararlarına olan etkisi ele alınacak ve mevcut doğurganlık oranı düşüşü trendinin devam etmesi durumunda ortaya çıkabilecek toplumsal ve ekonomik sorunlar tartışılacaktır. Ayrıca, uluslararası karşılaştırmalar ışığında, Türkiye'nin doğurganlık oranlarını destekleyici politikalar geliştirmesi için izleyebileceği stratejiler de incelenecektir.

1.1. Enflasyonun Kaynaklarına Göre Türleri

Enflasyon, genel olarak fiyatların sürekli artış göstermesi ya da paranın değer kaybetmesi şeklinde tanımlanır. Ekonomide fiyatların uzun süre boyunca artış göstermesi, aksi yönde bir gelişme olmadığı sürece enflasyon olarak adlandırılmaktadır. Enflasyon, ekonomideki kaynaklara bağlı olarak üç temel kategoriye ayrılmaktadır: fiyat enflasyonu, maliyet enflasyonu ve talep enflasyonu.

Bu türler, ekonomik sistem içerisinde birbirleriyle etkileşime geçerek karmaşık bir döngü yaratabilir.

1.1.1. Fiyat Enflasyonu

Fiyat enflasyonu, belirli üreticilerin ürünlerini piyasa değerinin üzerinde fiyatlandırması veya bu ürünlere olan yoğun talebin fiyatları yukarı çekmesi sonucunda meydana gelir. Özellikle tekelci piyasalarda, üreticilerin fiyatları serbestçe belirlemesi, bu tür enflasyonun en önemli nedenlerinden biridir. Örneğin, lüks tüketim mallarındaki fiyat artışları, fiyat enflasyonu üzerinde belirgin bir etki yaratmaktadır. Bunun yanı sıra, enerji ve emtia fiyatlarındaki artışlar da fiyat enflasyonunu tetikleyen önemli faktörler arasında yer alır (Blanchard, 2017, s.178).

1.1.2. Maliyet Enflasyonu

Maliyet enflasyonu, üretimde kullanılan ham madde, enerji, iş gücü gibi girdilerin maliyetlerinde yaşanan artışlar sonucunda üreticilerin fiyatları yükseltmesiyle oluşur. Bu tür enflasyon, üretim maliyetlerinin artmasına bağlı olarak ürün arzının azalmasına ve fiyatların yükselmesine yol açar. Örneğin, petrol fiyatlarındaki ani artışlar veya enerji sektöründeki dalgalanmalar, birçok sektörde maliyet enflasyonunu tetikleyen kritik unsurlardır. Türkiye gibi enerji ve hammadde ithalatına bağımlı ekonomilerde, döviz kuru dalgalanmalarının maliyet enflasyonu üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır (Krugman ve Obstfeld, 2018, s.214).

1.1.3. Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu ise, ekonomideki toplam talebin mevcut arzı aşmasıyla fiyatların artması durumudur. Bu tür enflasyon, genellikle büyüme dönemlerinde genişletici para ve maliye politikaları sonucunda ortaya çıkar. Örneğin, düşük faiz oranları, tüketici harcamalarını artırarak ekonomideki toplam talebin yükselmesine yol açabilir. Buna karşılık, üretim kapasitesinin yetersiz kalması durumunda arz-talep dengesizliği, fiyatların hızla artmasına neden olur (Mankiw, 2020, s.101).

1.1.4. Enflasyon Türlerinin Birbirine Etkisi

Bu üç enflasyon türü, ekonomik sistemde birbirini tetikleyebilir ve bir döngü oluşturabilir. Örneğin, talep enflasyonu nedeniyle artan tüketici talebi, üretim maliyetlerini yükselterek maliyet enflasyonuna yol açabilir. Benzer şekilde, maliyet enflasyonunun yarattığı fiyat artışları, talep enflasyonu etkisini güçlendirebilir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, genellikle maliyet ve talep enflasyonu birlikte gözlemlenmekte ve bu durum, ekonomik istikrarsızlığa yol açmaktadır (Dornbusch ve Fischer, 2013, s.285).

Enflasyon türlerinin ortaya çıkış nedenlerini anlamak, etkili politika araçlarının geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Örneğin, talep enflasyonunu kontrol altına almak için para politikasında sıkılaştırma uygulanabilirken, maliyet enflasyonuyla mücadele için yapısal reformlar ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir (Güler, 2018, s.72).

1.2. Yüksek Enflasyonun Tanımı ve Türkiye'deki Durum

Yüksek enflasyon, ekonomilerde yaygın bir problem olarak ortaya çıkar ve fiyatların genel seviyesinin sürekli artması sonucunda paranın alım gücünün zayıflaması anlamına gelir. Enflasyon, fiyat düzeylerinin sürekli ve belirgin şekilde yükselmesiyle tanımlanırken, yüksek enflasyon bu artışların hızla ve kontrolsüz biçimde gerçekleştiği durumları ifade eder.

Yüksek enflasyon, yalnızca fiyat seviyelerindeki artışla sınırlı kalmaz; aynı zamanda ekonomik sistemdeki istikrarı bozarak hem üretim hem de tüketim kararlarını olumsuz etkiler. Bu tür bir ekonomik ortam, bireylerin tasarruf yapma yeteneğini zayıflatır ve yatırım iklimini kötüleştirir. Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde yüksek enflasyon, döviz kuru dalgalanmaları, mali disiplinsizlik ve dış ticaret açıkları gibi birden fazla faktörle ilişkilendirilmektedir.

Talep kaynaklı enflasyon, ekonomik sistemdeki toplam talebin arzı aşması durumunda ortaya çıkar. Talep hızla yükseldiğinde, arz bu talebe yetişemez ve fiyatlar artar. Özellikle tüketici kredilerinin artışı, kamu harcamalarının genişletilmesi ve faiz oranlarının düşürülmesi gibi faktörler, talep enflasyonunun temel nedenleri arasında yer alır. Bu tür enflasyon genellikle ekonomik büyüme dönemlerinde veya genişletici mali ve para politikalarının devreye girmesi sonrasında sık görülür.

Türkiye'de talep kaynaklı enflasyon, özellikle genişletici maliye politikalarının uygulandığı dönemlerde belirgin hale gelmiştir. Örneğin, kamu harcamalarının artışı ve düşük faiz oranları, toplam talebi artırarak fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca, pandemi döneminde hane halklarının harcama eğilimindeki artış, talep kaynaklı enflasyonun önemli bir göstergesi olmuştur (Blanchard, 2017, s.203).

Maliyet kaynaklı enflasyon ise, üretim maliyetlerinin artmasıyla fiyatların yükselmesi sonucu meydana gelir. Üretimde kullanılan hammadde, enerji ve iş gücü gibi girdilerin fiyatlarındaki artış, nihai ürünlerin fiyatlarına yansır. Türkiye'de maliyet kaynaklı enflasyonun başlıca nedenleri arasında döviz kuru dalgalanmaları, ithalata bağımlılık ve enerji fiyatlarındaki artışlar bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'nin enerji ithalatına bağımlı bir ülke olması, küresel petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan doğrudan etkilenmesine yol açmaktadır.

Döviz kuru oynaklığı, Türkiye'de maliyet enflasyonunun temel faktörlerinden biridir. Türk Lirası'nın değer kaybetmesi, ithal girdilerin maliyetlerini artırarak üretim maliyetlerini yükseltmektedir. Bunun sonucunda, maliyet artışları fiyatlara yansımakta ve tüketici fiyat endeksi hızla yükselmektedir. Örneğin, 2022 yılında Türk Lirası'ndaki hızlı değer kaybı, enerji ve hammadde maliyetlerini artırmış ve maliyet kaynaklı enflasyonun temel bir örneğini oluşturmuştur (Krugman ve Obstfeld, 2018, s.257).
Yüksek enflasyon, makroekonomik dengeleri bozarak ekonomik büyümeyi sekteye uğratabilir. Yüksek enflasyonun olduğu bir ortamda, üretim maliyetlerinin yükselmesi, işletmelerin kar marjlarını daraltarak yatırım ve üretim faaliyetlerini

olumsuz etkiler. Ayrıca, gelir dağılımında dengesizlik yaratarak toplumsal eşitsizliği derinleştirir. Düşük gelir grupları, yüksek enflasyon ortamında satın alma güçlerini daha fazla kaybederken, sermaye sahipleri fiyat artışlarından görece daha az etkilenmektedir. Türkiye'de yüksek enflasyon, ekonomik istikrarsızlık ve gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileriyle dikkat çekmektedir. Örneğin, 2018'den itibaren artan enflasyon oranları, hem tüketici fiyat endeksi hem de üretici fiyat endeksi üzerinde belirgin bir etki yaratmış ve bu durum, tüketicilerin harcama kalıplarını değiştirmiştir.

Yüksek enflasyonun nedenleri arasında kontrolsüz para arzı artışı, bütçe açıkları, dış ticaret dengesizlikleri ve ekonomik yapısal sorunlar sayılabilir. Türkiye'de 2000'li yılların başında uygulanan enflasyon hedefleme politikaları, kısa vadede başarılı sonuçlar vermiş olsa da, son yıllarda mali disiplinsizlik ve döviz kuru dalgalanmaları nedeniyle yüksek enflasyon yeniden gündeme gelmiştir (Dornbusch ve Fischer, 2013, s.312).

1.3. Türkiye'de Yüksek Enflasyonun Tarihi ve Mevcut Durumu

Türkiye, tarih boyunca birçok kez yüksek enflasyon dönemleriyle karşılaşmıştır. Özellikle 1980'ler ve 1990'lar, Türkiye ekonomisinin enflasyonla mücadelede zorlandığı yıllar olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde hem talep hem de maliyet kaynaklı enflasyon faktörleri etkili olmuş, makroekonomik dengesizlikler büyümüştür. 2000'li yılların başında uygulanan ekonomik reformlar ve enflasyon hedefleme politikaları, enflasyonun kontrol altına alınmasını sağlasa da, 2020'li yıllarla birlikte küresel ve yerel etkilerin birleşimiyle Türkiye yeniden yüksek enflasyon sürecine girmiştir.

1.3.1. 2020 Sonrası Yüksek Enflasyon Süreci

2020 yılında ortaya çıkan COVID-19 pandemisi, küresel ölçekte ekonomik istikrarı bozarak pek çok ülkede ekonomik daralma ve enflasyon baskılarının artmasına yol açmıştır. Türkiye de bu süreçte, döviz kurlarındaki dalgalanmalar, üretim maliyetlerindeki artış ve genişletici mali politikalar nedeniyle yeniden yüksek enflasyon sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) genişlemeci para politikaları sonucunda piyasadaki para arzı önemli ölçüde artmıştır. Pandemi döneminde düşük faiz politikası ve kredi genişlemesi, toplam talebi artırarak talep bazlı enflasyonu tetiklemiştir. Bu dönemde genişletici para politikalarının etkisi, özellikle konut, otomobil ve dayanıklı tüketim mallarındaki fiyat artışlarında kendisini göstermiştir (Blanchard, 2017, s.231).

Türkiye, üretiminde ithalata büyük ölçüde bağımlı bir ülke olduğu için döviz kurundaki artışlar, ithal edilen ürünlerin maliyetlerini yükseltmiş ve maliyet enflasyonu baskısını artırmıştır. Türk Lirası'nın değer kaybı, özellikle enerji, elektronik ve sanayi ürünlerinde ciddi fiyat artışlarına yol açmıştır. Döviz kuru dalgalanmalarının etkisi, enerji ithalatına bağımlılık nedeniyle daha da belirgin hale gelmiştir. 2021 ve 2022 yıllarında döviz kurunda yaşanan sert yükselişler, başta

akaryakıt ve elektrik fiyatları olmak üzere birçok sektörde maliyet artışlarına neden olmuştur (Krugman ve Obstfeld, 2018, s.312).

Pandemi sürecinde küresel tedarik zincirlerinde meydana gelen kesintiler, Türkiye'deki üretim maliyetlerinin yükselmesine ve bu durumun enflasyonu daha da körüklemesine sebep olmuştur. Özellikle gıda, enerji ve ulaşım maliyetlerinde ciddi fiyat artışları yaşanmıştır. Tarım ve hayvancılık sektöründe kullanılan gübre ve yem gibi ithal girdilerin fiyatlarındaki artış, tüketiciye yansıyan gıda fiyatlarını yukarı çekmiştir. TÜİK (2022) verilerine göre, gıda enflasyonu pandemi döneminde %90'ları aşarak hane halkı harcamaları üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur (TÜİK, 2022).
Enerji fiyatları, yüksek enflasyon sürecinde en kritik maliyet unsurlarından biri olmuştur. Küresel petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artışlar, Türkiye gibi enerji ithalatçısı ülkelerde maliyetlerin yükselmesine neden olmuştur. Elektrik ve doğalgaz fiyatlarındaki artışlar, üretim sektöründen hizmet sektörüne kadar geniş bir yelpazede fiyat artışlarına yol açmıştır. Yüksek enflasyon sürecinde, genişletici maliye politikalarının etkisi ve ekonomide yapısal reform eksiklikleri, enflasyon baskılarını artırmıştır. Kamu harcamalarının hızla artması ve bütçe açıklarının büyümesi, enflasyonist baskılara katkıda bulunmuştur. Ayrıca, uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekleyecek yapısal reformların eksikliği, ekonomik kırılganlıkları derinleştirmiştir (Dornbusch ve Fischer, 2013, s.412).

1.3.2. Güncel Enflasyon Oranları ve Ekonomik Etkiler

TÜİK verilerine göre, 2022 yılı boyunca Türkiye'de yıllık tüketici fiyat endeksi (TÜFE) enflasyonu %85,51 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oran, 2000'li yıllardan itibaren gözlemlenen en yüksek enflasyon düzeylerinden biri olup, ekonomideki ciddi dengesizliklerin bir yansımasıdır. Aynı zamanda yurt içi üretici fiyat endeksi (Yİ-ÜFE) de %97,72 ile oldukça yüksek bir seviyede seyretmiştir ve bu durum üretim maliyetlerinde ciddi artışlara yol açmıştır.

Yüksek enflasyon, bireylerin ve hane halklarının satın alma gücünü düşürerek reel gelirlerde kayda değer bir azalmaya neden olmuştur. Bu süreçte özellikle sabit gelirli bireyler, gelirlerinin büyük bir kısmını temel ihtiyaçlarına ayırmak zorunda kalmış, bu da diğer ekonomik faaliyetlerde daralmaya neden olmuştur. Aynı zamanda, 2022 yılında tüketici güven endeksinin yıl boyunca düşük seviyelerde seyretmesi, hane halklarının geleceğe yönelik olumsuz beklentilerinin bir göstergesi olmuştur (TÜİK, 2023, s.15). Enflasyon dönemlerinde paranın reel değeri hızla azalır. Türkiye'de, özellikle orta ve alt gelir grubuna mensup bireyler, tasarruflarının hızla erimesi nedeniyle finansal güvensizlik yaşamış ve yatırımlardan uzaklaşmıştır. Bankalarda mevduat faiz oranlarının enflasyon oranının altında kalması, tasarruf eğiliminde ciddi bir düşüşe neden olmuş, bunun yanı sıra döviz ve altına yönelim gibi alternatif tasarruf araçlarına olan talebi artırmıştır.

Enflasyonun getirdiği belirsizlik ortamı, özel sektör yatırımlarını olumsuz etkileyerek büyüme potansiyelini sınırlandırmıştır. Yatırımların azalmasıyla birlikte ekonomik

faaliyetlerde daralma yaşanmış, buna bağlı olarak 2022 yılında işsizlik oranı %10,4 seviyesinde sabit kalmıştır. Özellikle genç nüfus işsizliği, ekonomik istikrarın sürdürülebilirliği açısından önemli bir risk faktörü olarak ön plana çıkmıştır (Dünya Bankası, 2023, s.34). Gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de enflasyonun kontrol altına alınması, ekonomik büyüme ve halkın refahı açısından kritik bir öneme sahiptir. Para politikalarının etkin bir şekilde uygulanması, mali disiplinin sağlanması ve yapısal reformların gecikmeden hayata geçirilmesi, bu bağlamda atılması gereken temel adımlardır. Ayrıca, düşük gelirli hane halklarına yönelik sübvansiyonların artırılması, reel sektör desteklerinin devam ettirilmesi ve fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik kararlı bir yaklaşım benimsenmelidir.

Türkiye, 2020'li yıllarda ciddi enflasyonist baskılarla karşı karşıya kalmış olup, 2021 yılında yıllık enflasyon %36,08 iken, 2022 yılında bu oran %85,51'e yükselmiştir. Bu durum, özellikle sabit gelirli bireylerin ve küçük işletmelerin finansal davranışlarını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Uzun vadede enflasyonun kontrol altına alınması, sosyal refahın artırılmasının yanı sıra ekonomik dengelerin yeniden sağlanması açısından kritik bir gerekliliktir.

Grafik 1: Türkiye'de enflasyon oranı ve nüfus artış hızları (1965-2023)

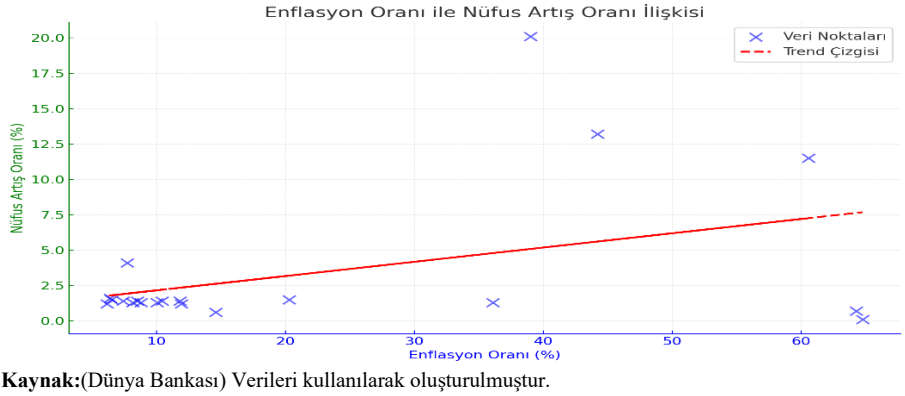

Kaynak:(Dünya Bankası) Verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Grafiğe göre Enflasyon Oranı, 1980'ler ve 1990'larda Türkiye'de enflasyon oranları oldukça yüksekti. Özellikle 1994 (%125.5) ve 2001 (%88.6) gibi dönemlerde çok yüksek enflasyon oranları kaydedildi. Nüfus Artış Oranı 1960'larda %13 civarında olan nüfus artış oranı, 2000'li yıllarda belirgin bir şekilde düşüşe geçerek %1'in altına indi. 2023 yılında bu oran %0.1 gibi düşük bir seviyeye gerilemiştir.
1985-1990 Enflasyonun yüksek olduğu bu dönemde (%44.2 ve %60.6), nüfus artış oranı %13.2'den %11.5'e gerilemiştir. Bu, yüksek enflasyonun nüfus artış hızını yavaşlatabileceğini gösteren ilk işaretlerden biridir. 2000'li Yıllar 2001'deki büyük enflasyon artışına (%88.6) rağmen nüfus artış oranı 2000'de %20.1'e çıkmış, ancak takip eden yıllarda nüfus artış oranında ciddi bir düşüş görülmüştür. 2008'de nüfus artış oranı %1.3'e kadar gerilemiştir.

2018-2023 Son yıllarda enflasyonun yeniden yükselmesi (%64.27 ve %64.77), nüfus artış oranında daha büyük bir düşüşe neden olmuştur. 2023'te nüfus artış oranı sadece %0.1 olmuştur. Bu, enflasyonun sürekli olarak yükselmesinin, ailelerin çocuk sahibi olma kararlarını etkileyebileceğini göstermektedir.
Grafik ve trend analizine göre, enflasyon oranındaki artışlar genel olarak nüfus artış oranında azalmaya neden olmuştur. Özellikle ekonomik dalgalanmaların yaşandığı ve enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde, nüfus artış hızında belirgin düşüşler gözlemlenmiştir. Bu durum, yüksek enflasyonun ailelerin ekonomik güvenliği üzerindeki olumsuz etkilerinin, doğrudan nüfus artışını azaltabileceğini göstermektedir.

Grafik 1'e göre 2000-2020 yılları arasında Türkiye'nin enflasyon oranları ve nüfus artış hızları ele alındığında, 2000-2002 döneminde yaşanan ekonomik krizlerin makroekonomik dengelerde ciddi sorunlara yol açtığı görülmektedir. Ancak 2003'ten itibaren toparlanma süreci başlamış ve bu süreç enflasyon oranlarına da olumlu yönde yansımıştır. 2004'ten sonra daha dengeli enflasyon oranları yakalanmışken, nüfus artış hızında ise 2009'a kadar bir gerileme, sonrasında ise bir yükseliş eğilimi gözlenmiştir. Bu artışın Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye göçü ve Türk vatandaşlığına kabul edilmeleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu demografik değişim, Türkiye'deki işgücü arzını etkileyen önemli bir faktör haline gelmiştir.

1.4. Enflasyon ve Nüfus Artış Hızının Demografik Değişime Etkileri

Nüfus değişiklikleri ve işgücü arzı arasında bir ilişki olduğu varsayılan teorilerden biri, emek arzı teorisidir. Malthus'un öne sürdüğü bu teoride, işgücü getirileri bireyleri evliliğe ve dolayısıyla nüfus artışına yönlendirebilir. Artan nüfus, aynı zamanda artan talebi karşılayacak işgücünü sağlar. Ücretlerdeki yükselme, doğum oranlarını artırarak nüfusu büyütür ve işgücü arzını çoğaltır. Bu süreç, üretimi artırarak toplam arzın toplam talebe ulaşmasına olanak tanır ve piyasa dengesi sağlanır. Ancak, ücretlerdeki gerileme durumunda bu döngü tersine döner; nüfus artış hızı yavaşlar, işgücü arzı azalır ve sonuç olarak üretim de düşer. Böylece talep karşılanamaz hale gelir (Kazgan, 1991, s. 54). Klasik iktisat teorisinde bu tür etkileşimler, nüfus, işgücü, üretim, fiyatlar ve ücretler arasındaki dinamik ilişkilerle açıklanmaktadır. Ancak, bu etkileşimler her zaman net ve öngörülebilir değildir.

Nüfus artışının enflasyon üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğunu açıkça ortaya koyan belirgin bir iktisat teorisi bulunmamaktadır. Asıl tartışma, nüfus değişimlerinin, uygulanan ekonomik politikalarla birlikte enflasyona dolaylı olarak nasıl etki ettiğinin tahmin edilmesidir. Belirli dönemlerde, nüfus yapısında ortaya çıkan değişimler ve bu dönemdeki para ve maliye politikalarının, enflasyon üzerinde farklı etkiler yaratabileceği gözlenmiştir. Nüfus ile enflasyon arasındaki ilişki, ekonomik politikaların yanı sıra siyasi gelişmelerden de doğrudan etkilenebilmektedir. Örneğin, bir ülke daraltıcı para politikaları uygulamaya başlarsa, çalışma çağındaki bireylerin ellerindeki para miktarı azalacak, dolayısıyla tüketimde düşüş gözlenecektir. Ancak, yaşlı nüfusun tüketim eğilimindeki artış, bu düşüşü bir ölçüde dengeleyebilir. Bu noktada bireylerin gelirlerini nasıl değerlendirdiği önemli bir rol oynar; bireyler

gelirlerini harcayabilir, tasarruf yapabilir veya harcamalarını erteleyebilir. Ancak, gelecekteki harcamaları erteleme kararı, ekonomik koşulların elverişsiz olduğu durumlarda her zaman uygulanabilir bir seçenek olmayabilir (Kaygısız ve Ezanoğlu, 2021, s. 63).

Genç bağımlı nüfus, düşük gelir seviyeleri nedeniyle daha çok tüketim odaklı davranışlar sergilemektedir. Ancak, bu genç nüfus zamanla çalışma çağına girdikçe gelirlerinde artış meydana gelir ve bu artışla birlikte, harcamalarının bir kısmını tüketim için, bir kısmını da gelecekteki yaşlılık dönemlerinde daha rahat bir yaşam sürebilmek amacıyla tasarrufa yönlendirir. Çalışma çağındaki bireylerin tasarruf yapmaya başlaması, toplam tüketim seviyelerinde bir düşüşe yol açar ve bu durum, talepte azalma ile birlikte enflasyonu düşürücü bir etki yaratır. Öte yandan, genç bağımlı nüfusun tüketim artırma eğilimleri, enflasyon üzerinde baskı yaratabilir (Kaplan ve Burgaz, 2021, s. 79).

Tüketici harcamalarındaki bu değişimler, yaşam boyu gelir hipoteziyle de açıklanabilir. Bu hipoteze göre, bireyler çalışma dönemlerinde daha yüksek gelir elde ederler ve bu gelirlerin bir kısmını geleceğe yönelik tasarruf etmeye ayırırlar. Tasarrufların amacı, emeklilik dönemlerinde yani yaşlı bağımlı hale geldiklerinde gelirlerinin yetersiz olduğu durumlarda bu birikimleri kullanarak rahat bir yaşam sürdürebilmektir (Kaygısız ve Ezanoğlu, 2021, s. 64).

Demografik yapıdaki değişiklikler ve nüfus artışının enflasyon üzerindeki etkisi, sıklıkla dile getirilen bir konudur. Nüfusun belli dönemlerde artış göstermesi, piyasadaki mal ve hizmetlere olan talebi yükseltir. Arzın bu talebi karşılayamaması ise fiyatlar üzerinde baskı oluşturur ve enflasyonu tetikleyebilir. Demografik değişim sürecinde nüfusun hızlı yükselişini etkileyen iki ana faktör bulunmaktadır: doğurganlık oranındaki yükseliş ve göç hareketleri. Göç, genellikle savaş, yoksulluk, sosyal ve ekonomik sıkıntılar gibi sebeplerle ortaya çıkar. İnsanlar daha iyi yaşam koşulları ve refah umuduyla, bu olumsuz koşullardan kaçarak ikamet ettikleri yerleri geçici ya da kalıcı olarak değiştirebilirler. Göçün demografik yapıyı etkileme biçimi ise iki ana kategoriye ayrılır: iç göç ve dış göç (Arslan ve Akan, 2008, s. 115).

Türkiye'nin demografik yapısında iç göç kaynaklı değişimlerin ilk olarak 1950'lerde başladığı söylenebilir. 1980'lere kadar gerçekleşen göçlerin daha çok siyasi sebeplerden kaynaklandığı, 1980 sonrası dönemde ise ekonomik etkenlerin öne çıktığı görülmektedir (Özbay ve Yücel, 2001, s. 83). Dış göç açısından bakıldığında, Türkiye tarih boyunca farklı zaman dilimlerinde çeşitli bölgelerden göç hareketlerine sahne olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Kafkasya'dan göçler yaşanırken, Cumhuriyet'in erken yıllarında Yunanistan ve Balkanlar'dan yoğun göçler alınmıştır. 1980'lerde Bulgaristan ve Irak'tan gelen göçler dikkat çekerken, 1990'larda ise Bosna, Irak ve Doğu Bloku ülkelerinden Türkiye'ye önemli sayıda insan göç etmiştir. Son olarak, 2010'lu yıllarda Suriye'den milyonlarca kişi Türkiye'ye yerleşmiştir (Karasu, 2018, s. 92). Özellikle Türkiye'de kırsal ve kentsel nüfus dağılımındaki değişimler de dikkat çekicidir. 1980'lerde nüfusun %75'i kırsalda yaşarken, günümüzde bu oran %20'ye düşmüş; şehirde yaşayan nüfus %80'e

çıkmıştır. Bu dönüşüm, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik sorunlarını çeşitlendirerek daha karmaşık hale getirmiştir (Beşer ve Güllü, 2019, s. 121).

1.5. Yüksek Enflasyonun Doğum Oranlarına Etkisi

Türkiye'deki yüksek enflasyon, hane halkı bütçelerinde belirsizlik yaratarak çocuk sahibi olma kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Hızla artan fiyatlar karşısında ailelerin gelecekle ilgili duyduğu endişe, çocuk yapma planlarını erteleme ya da iptal etme eğilimini artırmaktadır. Enflasyonun neden olduğu ekonomik kırılganlık, özellikle düşük ve orta gelirli ailelerin uzun vadeli mali yükümlülükleri üstlenme isteğini düşürmektedir. Bu durum yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik bir etki de yaratmaktadır; bireyler, belirsiz bir gelecekte çocuk yetiştirme konusunda kendilerini güvensiz hissetmektedir (Doğan, M., 2023, s. 45).

Yüksek enflasyon, hane halkının harcanabilir gelirini azaltırken temel ihtiyaç maddelerinin maliyetlerini artırmaktadır. Türkiye'de enflasyonun etkisiyle gıda, enerji, konut ve sağlık gibi zorunlu harcamalardaki artış, ailelerin ekonomik planlarını değiştirmesine neden olmaktadır. Çocuk sahibi olmak, yalnızca bakım ve beslenme masraflarını değil, aynı zamanda uzun vadeli eğitim giderlerini de içerdiğinden, yüksek enflasyon ailelerin çocuk yapma kararlarını doğrudan etkileyen bir faktör haline gelmiştir (Kaya, F., 2022, s. 67). Özellikle temel gıda fiyatlarının yıllık %60'ın üzerinde artış göstermesi, ailelerin ekonomik yüklerini daha da artırmıştır.

Ekonomik baskılar, kadınların iş gücüne katılım oranını artırmakla birlikte, çocuk sahibi olma kararlarının ertelenmesine yol açmaktadır. Yüksek enflasyon dönemlerinde, çiftler ek gelir sağlamak için kadınların iş piyasasına dahil olmasını teşvik ederken, bu durum, doğum oranlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışma hayatına daha fazla zaman ayıran kadınların doğurganlık oranlarının düşük olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye'de yapılan bir araştırmada, iş gücüne aktif katılan kadınların çocuk sahibi olma yaşını ortalama 3-5 yıl ertelediği ortaya konmuştur (Yılmaz, S., 2021, s. 29).

Türkiye'de konut fiyatları ve kira bedellerindeki artış, ailelerin yaşam maliyetlerini ciddi ölçüde artırmıştır. Öte yandan, eğitim masraflarının artışı da çocuk sahibi olma kararlarını doğrudan etkilemektedir. Eğitim sektöründeki maliyetlerin son 5 yılda %80'in üzerinde artış gösterdiği belirtilirken, bu durum ailelerin çocuk sahibi olma eğilimlerini düşürmektedir. Bir çocuğun yıllık eğitim masrafının, hane halkı gelirinin %20'sine kadar çıkabildiği tespit edilmiştir (Çelik, H., 2020, s. 134). Bu tür mali yükümlülükler, ailelerin çocuk yapma kararlarını sınırlandırmaktadır.

Yüksek enflasyon yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel değişimlere de yol açarak doğum oranlarını etkilemektedir. Şehirleşme ile birlikte bireyselleşen yaşam tarzı, enflasyonun getirdiği mali baskılarla birleşerek çocuk sahibi olma isteğini azaltmaktadır. Türkiye'de özellikle büyük şehirlerde, çocuk sahibi olmanın mali ve sosyal zorlukları, bireylerin bu kararı yeniden değerlendirmesine yol açmaktadır (Demir, A., 2023, s. 87). Ekonomik koşulların

bireysel ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisi, aile yapısını dönüştürerek doğum oranlarını düşüren önemli bir faktör haline gelmiştir.

Grafik 2: Toplam doğurganlık hızının Avrupa Birliği üye ülkeleri ile kıyaslanması (2022)

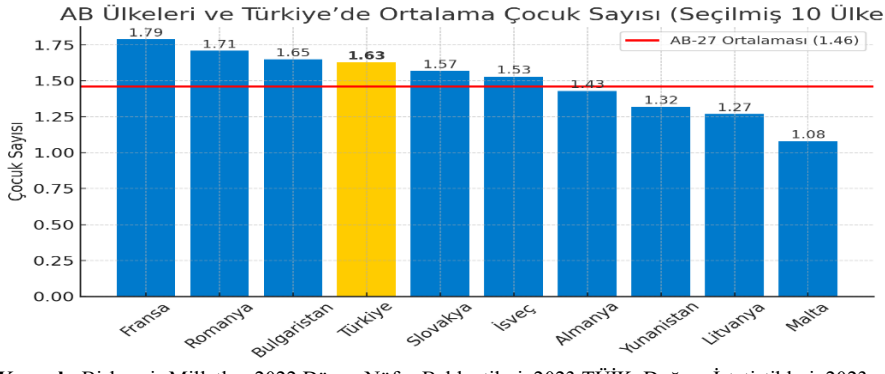

Kaynak: Birleşmiş Milletler, 2022 Dünya Nüfus Beklentileri, 2023 TÜİK, Doğum İstatistikleri, 2023.

Grafik 2'de Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki ortalama çocuk sayıları karşılaştırıldığında, Türkiye'deki ortalama 1,63 iken, AB-27 ortalaması 1,46'dır. Ancak 2024 itibariyle bu rakam Türkiye'de 1,51'e gerilemiştir. Her ne kadar Türkiye, ortalama çocuk sayısında AB ortalamasının üzerinde kalsa da, doğurganlık oranında bir düşüş eğilimi görülmektedir. Bu eğilimin olası nedenleri arasında ekonomik faktörler ve toplumsal değişimler öne çıkmaktadır. Özellikle yüksek enflasyon gibi ekonomik sorunların, doğurganlık üzerinde kayda değer bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır.

1.5.1. Doğurganlık Hızının Artmasına Yönelik Sosyal Destek ve Teşvikler (Fransa Örneği)

Fransa'da Doğurganlık Oranları ve Sosyal Politikaların Etkisi

Avrupa Birliği ülkeleri arasında en yüksek doğurganlık oranına sahip ülkelerden biri olan Fransa, doğurganlık hızını artırmaya yönelik uyguladığı kapsamlı sosyal politikalarla dikkat çekmektedir. Fransa'nın doğurganlık oranı her ne kadar nüfusun yenilenmesi için gerekli olan 2.1 seviyesinin altında olsa da, Avrupa ortalamasına kıyasla olumlu bir tablo sergilemektedir. Bu başarıda, aileleri desteklemeye yönelik teşvik programlarının ve sosyal devlet politikalarının büyük rol oynadığı ifade edilmektedir (Bakkal, M., 2023, s. 56). Türkiye gibi ülkelerde de benzer teşvik programları bulunmakla birlikte, ekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyon gibi faktörler bu politikaların etkinliğini zayıflatabilmektedir.

1.5.1.2. Mali Destek ve Aile Yardımları

Fransa, çocuk sahibi ailelere yönelik kapsamlı mali yardımlar sunarak doğurganlık oranlarını artırmayı hedeflemektedir. Bu yardımlar, ailenin gelir durumu, çocuk sayısı ve çocukların yaşına göre çeşitlenmektedir. Öne çıkan başlıca teşvikler şunlardır:

Aile Yardımları (Allocations Familiales): İki veya daha fazla çocuğa sahip olan ailelere verilen bu ödenek, çocukların yaşına göre değişiklik göstermekte ve çocuk yetişkinlik çağına ulaşana kadar devam etmektedir (Thévenon, 2011, s. 312).
Doğum Yardımı (Prime à la Naissance): Yeni doğan çocukların bakım masraflarını karşılamak için verilen bu mali destek, ailelerin ekonomik yükünü hafifletmektedir (Thévenon, 2011, s. 315).

Çocuk Bakım Yardımları (PAJE): Çocuk bakımını desteklemek amacıyla ailelere doğum sonrası düzenli ödemeler yapılmakta ve çocuk bakım masraflarını karşılamaya yönelik farklı türlerde destekler sunulmaktadır (Toulemon ve Mazuy, 2001, s. 240).
Ebeveyn İzni ve Esnek Çalışma Düzenlemeleri
Fransa'da ebeveynlerin iş ve aile yaşamını dengede tutmasını sağlamak amacıyla ebeveyn izni ve esnek çalışma düzenlemeleri uygulanmaktadır:
Doğum ve Ebeveyn İzni: Fransa'da annelere 16 hafta ile başlayan doğum izni verilirken, bu süre çocuk sayısına göre uzatılabilmektedir. Babalar da birkaç hafta süren babalık izni haklarından yararlanabilmektedir (Ray, Gornick, ve Schmitt, 2010, s. 375).
Esnek Çalışma Düzenlemeleri: Ebeveynler için kısmi çalışma saatleri ve evden çalışma gibi düzenlemelerle, iş ve aile sorumluluklarının dengelenmesi kolaylaştırılmaktadır. Bu uygulamalar, özellikle çocuklu aileler arasında iş gücü katılımını artırmaktadır (OECD, 2019, s. 94).
Çocuk Bakım Hizmetleri
Fransa, çocuk bakım hizmetlerine erişimi kolaylaştırarak ailelerin çocuk sahibi olma kararlarını desteklemektedir:
Kreşler ve Anaokulları: Küçük yaştaki çocuklar için yaygın ve nitelikli kreş hizmetleri sunulmaktadır. Bu hizmetlerin büyük bir kısmı kamu tarafından finanse edilmekte olup, çocuklar 3 yaşından itibaren ücretsiz anaokuluna başlayabilmektedir (Martin, 2010, s. 28).
Özel Çocuk Bakım Teşvikleri: Fransa, özel sektöre ait kreşlerin yaygınlaşmasını teşvik etmekte ve evde bakım hizmetleri için mali destekler sağlamaktadır. Bu hizmetler, özellikle çalışan ebeveynler için önemli bir kolaylık sunmaktadır (Thévenon, 2011, s. 317).

1.5.1.3. Vergi İndirimleri ve Diğer Mali Avantajlar

Vergi Sisteminin Aile Politikalarına Katkısı
Fransa, doğurganlık oranlarını artırmayı hedefleyen aile politikaları kapsamında, çocuk sahibi ailelere önemli vergi avantajları sağlamaktadır. Vergi indirimleri ve diğer mali teşvikler, ailelerin ekonomik yükünü hafifletmekte ve çocuk sahibi olma kararlarını desteklemektedir. Bu sistem, aile büyüklüğüne ve çocuk sayısına göre şekillenen bir yapıya sahiptir:

Vergi İndirimi (Quotient Familial): Fransa'nın vergi sistemi, aile büyüklüğüne göre ayarlanarak ailelerin vergi yükünü hafifletmektedir. Çocuk sayısı arttıkça, vergi oranı düşmekte ve ailelerin ekonomik planlamalarını kolaylaştırmaktadır (Thévenon, 2011, s. 320).

Çocuk Bakım Masrafları İçin Vergi Kredisi: Çocuk bakımına yönelik yapılan harcamaların bir kısmını vergi beyannamesinden düşme imkanı sunulmaktadır. Bu teşvik, özellikle çalışan ebeveynler için çocuk bakım masraflarını karşılamada büyük bir kolaylık sağlamaktadır (Toulemon ve Mazuy, 2001, s. 245).
Vergi avantajları, ailelerin ekonomik yükünü azaltarak çocuk sahibi olma kararlarını doğrudan etkileyen bir faktördür. Fransa'da uygulanan bu vergi politikaları, ailelerin mali durumunu iyileştirerek çocuk bakım maliyetlerini azaltmakta ve doğurganlık oranlarını artırmaya yönelik bir teşvik sunmaktadır.

1.5.1.4. Fransa'nın Aile Politikalarının Başarısı

Fransa, kapsamlı ve güçlü aile politikaları sayesinde doğurganlık oranlarının Avrupa ortalamasının üzerinde kalmasını sağlamıştır. 2020 yılında Fransa'nın doğurganlık oranı 1,79 çocuk olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, Avrupa Birliği ortalaması olan 1,53'ün oldukça üstündedir (Eurostat, 2021).

1.5.1.5. Fransa Modeli: Örnek Alınabilirlik ve Sınırlar

Fransa'nın aile politikalarının başarısı, diğer Avrupa ülkeleri için de örnek teşkil etmektedir. Ancak bu başarıya rağmen, Fransa'nın doğurganlık oranı, nüfus yenilenmesi için gerekli olan 2,1 seviyesinin altında kalmaktadır. Küresel ölçekte doğurganlık hızının ortalama 2,3 olduğu göz önüne alındığında, Fransa'nın uyguladığı politikaların etkili ancak sınırlı olduğu söylenebilir. Ayrıca, yüksek enflasyon gibi ekonomik belirsizlikler, bu teşviklerin etkinliğini azaltabilmektedir.

1.5.1.6. Fransa'nın Aile Politikalarının Türkiye İçin Uygulanabilirliği

Fransa, doğurganlık oranlarını artırmaya yönelik kapsamlı sosyal politikalar uygulayan ülkelerden biridir. Ailelere yönelik mali yardımlar, çocuk bakım hizmetleri, vergi indirimleri ve esnek çalışma düzenlemeleri gibi teşvikler sayesinde Avrupa'daki en yüksek doğurganlık oranlarından birine sahiptir. Ancak, bu politikaların Türkiye'ye ne ölçüde uygulanabileceği çeşitli ekonomik ve toplumsal faktörler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Fransa'nın başarısında sosyal devlet anlayışı ve güçlü kamu destekleri önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'de de benzer teşvikler bulunmasına rağmen, yüksek enflasyon, ekonomik belirsizlikler ve bütçe kısıtları bu tür programların etkisini azaltabilmektedir. Özellikle ailelere yönelik doğrudan mali yardımlar ve çocuk bakım destekleri, ekonomik dalgalanmalar nedeniyle sürdürülebilir olmayabilir. Ayrıca, Fransa'da çocuk bakım hizmetleri devlet tarafından yaygın bir şekilde sunulurken, Türkiye'de bu hizmetlere erişim bölgesel farklılıklar göstermektedir. Kadınların iş gücüne katılımı da Fransa'ya kıyasla daha düşük seviyededir ve bu durum doğurganlık politikalarının etkinliğini doğrudan etkilemektedir.

Vergi indirimleri ve aile yardımları, Fransa'da doğurganlığı teşvik eden önemli unsurlar arasında yer alsa da, Türkiye'de vergi sisteminin farklı yapısı nedeniyle bu modelin doğrudan uygulanması güç olabilir. Ancak, çocuk bakım masraflarına yönelik vergi indirimleri artırılarak, çalışan ebeveynlerin yükü hafifletilebilir.

Türkiye'de doğurganlık oranlarını artırmak için Fransa modelinden alınabilecek en önemli derslerden biri, çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve ekonomik teşviklerin daha erişilebilir hale getirilmesidir. Ancak, bu tür politikaların başarılı olabilmesi için ekonomik istikrarın sağlanması ve uzun vadeli sosyal programların sürdürülebilir şekilde uygulanması gerekmektedir.

1.6. Dünyada Doğurganlığın Genel Görünümü

Bu bölümde, dünya genelinde toplam doğurganlık hızı verileri tablo şeklinde sunulacaktır.

Tablo 1: Dünya Geneli Toplam Doğurganlık Hızı (1960-2023)

Yıl	Dünya TFR	Afrika (S.Altı)	Asya	Avrupa	Lat.Am. & Kar.	K.Amerika	Okyanusya
2000	2.65	5.20	2.30	1.45	2.75	2.05	2.60
2005	2.55	4.90	2.20	1.50	2.50	2.00	2.50
2010	2.47	4.75	2.10	1.55	2.30	1.90	2.40
2015	2.40	4.50	2.05	1.60	2.20	1.85	2.35
2020	2.32	4.15	1.95	1.50	2.10	1.75	2.30
2023	2.30	4.10	1.90	1.53	2.05	1.72	2.25

Kaynak: (Worldbank, 2023) verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 1'deki verilere göre, dünya genelinde toplam doğurganlık hızı 2000 yılında 2,65 iken 2023'te 2,30'a düşmüştür. Bu durum, kadın başına düşen ortalama çocuk sayısının küresel ölçekte azaldığını ve doğurganlık oranlarının genel olarak düştüğünü göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde nüfusun yaşlandığı gözlemlenirken, Afrika gibi bazı bölgelerde doğurganlık oranları yüksek seviyelerde kalmaya devam etmektedir. Buna karşılık, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'da doğurganlık oranları belirgin bir şekilde gerilemiştir. Bu demografik değişim, gelecekte ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurabilir. Yaşlanan nüfusun artması, emeklilik ve sağlık sistemlerinde baskıya yol açarken, nüfusun azalması iş gücü yetersizliğine ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olabilir (World Bank, 2023).

Tablo 2: Temel Doğurganlık Göstergeleri (2001-2023)

Yıl	Kaba Doğum Hızı (%)	Toplam Doğurganlık Hızı	İlk Evlilik Yaşı	Annenin Ortalama Yaşı
2001	20,3	2,38	22,7	26,7
2005	17,6	2,10	23,5	27,4
2010	17,2	2,08	23,7	27,7
2015	15,3	2,14	24,4	28,5
2020	12,1	1,63	25,0	29,2
2023	11,2	1,51	25,7	29,2

Kaynak: (TÜİK, 2023) verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

Tablo 2'deki 2001-2023 yılları arasında Türkiye'de doğurganlık ve evlilik dinamiklerinde belirgin değişiklikler gözlemlenmiştir. Verilerin incelenmesi sonucunda, kaba doğum hızı, toplam doğurganlık oranı, ilk evlilik yaşı ortalaması ve annenin ortalama yaşı gibi demografik göstergelerin zaman içinde nasıl evrildiği net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu analiz, Türkiye'deki nüfus yapısının ve toplumsal eğilimlerin uzun vadede nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Öncelikle, toplam doğurganlık hızı (kadın başına düşen çocuk sayısı) incelendiğinde, 2001 yılında 2,38 olan bu oranın 2023 yılına gelindiğinde 1,51'e gerilediği görülmektedir. Bu düşüş, Türkiye'nin doğurganlık hızında keskin bir azalmaya işaret etmektedir ve bu oran, nüfusun kendini yenilemesi için gerekli olan 2,1 seviyesinin oldukça altındadır. Kaba doğum hızı da benzer şekilde azalma göstermiş, 2001'de %20,3 iken, 2023'te %12,2 seviyesine gerilemiştir. Bu eğilimler, Türkiye'deki nüfus artış hızının düşmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Doğurganlık oranlarındaki bu düşüş, ortalama ilk evlilik yaşı ve annenin ortalama yaşı ile yakından ilişkilidir. Verilere göre, kadınların ortalama ilk evlilik yaşı 2001'de 22,7 iken, 2023'te 25,7'ye yükselmiştir. Aynı dönemde, annelerin ortalama yaşı ise 26,7'den 29,2'ye çıkmıştır. Bu iki gösterge, Türkiye'de kadınların evlilik ve annelik yaşlarının giderek arttığını ortaya koymaktadır. Kadınların daha geç yaşta evlenmeleri ve anne olmaları, doğurganlık oranlarının düşmesinde önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Doğurganlık oranlarındaki bu düşüş, Türkiye'nin uzun vadede yaşlanan bir nüfus yapısına sahip olacağını göstermektedir. Nüfusun yaşlanması, ekonomik büyüme üzerinde baskı yaratabilir ve iş gücü arzında azalmaya yol açabilir. Ayrıca, yaşlanan nüfusun sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki yükünün artması, Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda demografik olarak sürdürülebilir politikalar geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranları üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla betimsel bir yaklaşım kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırma, konuyla ilgili akademik çalışmaları, ekonomik verileri ve demografik göstergeleri kapsayan bir literatür taraması ile desteklenmiştir. Bu kapsamda, ekonomik belirsizliklerin toplumsal yapıya etkilerini anlamaya yönelik bir analiz sunulmuştur.

2.1. Araştırma Tasarımı

Bu araştırma, enflasyon oranları ile doğurganlık hızları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla retrospektif bir betimsel analiz yaklaşımıyla tasarlanmıştır. Araştırmada, 1990-2023 yılları arasında Türkiye'de yaşanan ekonomik dalgalanmalar ve demografik değişimler analiz edilerek, bu iki değişken arasındaki olası bağlantılar ortaya konmuştur. Literatürde yer alan önceki çalışmalar incelenerek çalışmanın metodolojik çerçevesi oluşturulmuştur.

2.2. Veri Toplama Süreci

Bu çalışma kapsamında kullanılan veriler, güvenilir ulusal ve uluslararası kaynaklardan elde edilmiştir. Veri setinin oluşturulmasında aşağıdaki kaynaklardan faydalanılmıştır:

Veri Türü	Kaynak	Yıllar	Kullanım Amacı
Doğurganlık Oranları	TÜİK	1990-2023	Türkiye'de doğurganlık oranlarının yıllar içindeki değişimini anlamak ve nüfus dinamikleri üzerindeki etkilerini incelemek.
Enflasyon Oranları	TÜİK, Dünya Bankası	1990-2023	Yıllara göre enflasyon oranlarını analiz ederek, ekonomik belirsizliklerin doğurganlık üzerindeki olası etkilerini belirlemek.
Ekonomik Göstergeler	Dünya Bankası, TÜİK	1990-2023	Hane halkı gelir seviyesi, işsizlik oranları gibi dolaylı ekonomik faktörlerin doğurganlık oranlarıyla nasıl ilişkilendiğini değerlendirmek.

Bu çalışmada, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranları üzerindeki etkilerini analiz etmek için TÜİK ve Dünya Bankası gibi güvenilir kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Doğurganlık oranları TÜİK verilerine dayanarak 1990-2023 yılları arasındaki değişimi incelemek için ele alınmıştır. Enflasyon oranları, TÜİK ve Dünya Bankası tarafından sağlanan tüketici fiyat endeksi (TÜFE) verileriyle analiz edilerek ekonomik belirsizliklerin doğurganlık üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Ekonomik göstergeler ise hane halkı gelir seviyesi ve işsizlik oranlarını içermekte olup, bu faktörlerin doğurganlık oranlarıyla ilişkisini belirlemek amacıyla çalışmaya dahil edilmiştir. Bu veri setleri, enflasyon ve doğurganlık arasındaki bağlantıyı daha iyi anlamak için grafiksel analiz ve literatür taramasıyla desteklenmiştir.

2.3. Veri Analizi

Bu çalışmanın analiz sürecinde, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranları üzerindeki etkilerini incelemek için birden fazla analiz yöntemi kullanılmıştır:

Literatür Taraması: Konuya ilişkin akademik çalışmalar incelenerek, daha önce yapılan araştırmaların bulguları çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Türkiye'deki durum, uluslararası karşılaştırmalar ile desteklenmiştir.

Verilerin Grafiksel ve Trend Analizi: Doğurganlık oranları ve enflasyon oranlarının yıllara göre değişimi, grafiklerle görsel olarak incelenerek bu iki değişken arasındaki ilişkinin seyri değerlendirilmiştir. Özellikle enflasyonun zirve yaptığı dönemlerde doğurganlık oranlarındaki değişim analiz edilmiştir.

Nitel Veri Analizi: Mevcut istatistiksel veriler ve önceki çalışmaların yorumları kullanılarak, enflasyonun doğurganlık kararları üzerindeki etkilerine dair çıkarımlar yapılmıştır.

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, yalnızca mevcut istatistiksel verilere dayanmaktadır ve bireylerin ekonomik koşullara bağlı olarak verdikleri kararların nedenlerini ayrıntılı olarak irdelememektedir. Ayrıca:

Veri seti ulusal düzeyde ele alındığı için bölgesel farklılıklar ve yerel ekonomik değişkenler ayrıntılı olarak incelenememiştir. Nitel bir yaklaşım izlendiği için nedensellik ilişkileri kesin olarak belirlenememiştir. Bu yöntemsel çerçeve, Türkiye'de enflasyon ve doğurganlık oranları arasındaki ilişkiyi anlamaya yönelik bilimsel bir temel sunmayı amaçlamaktadır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranları üzerindeki etkileri, 1990-2023 yılları arasındaki verilere dayalı olarak sunulmaktadır. Çalışma kapsamında, doğurganlık oranlarının zaman içerisindeki değişimleri, ekonomik göstergelerle ilişkili olarak analiz edilmiştir.

Grafik 3: Türkiye'de Doğurganlık ve Enflasyon Oranlarının Yıllara Göre Değişimi (1990-2023)

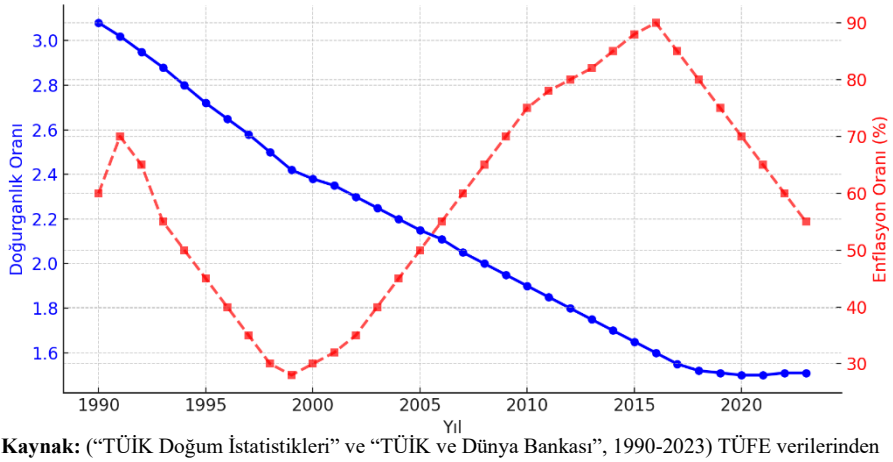

Kaynak: ("TÜİK Doğum İstatistikleri" ve "TÜİK ve Dünya Bankası", 1990-2023) TÜFE verilerinden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Bulgular, doğurganlık oranlarındaki düşüş eğiliminin yüksek enflasyon ve ekonomik belirsizliklerle nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen veriler, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde doğurganlık oranlarında belirgin bir düşüş gözlendiğini göstermektedir.

3.1. Türkiye'de Doğurganlık Oranlarının Zaman İçindeki Değişimi

Türkiye'de 1990 yılında toplam doğurganlık hızı 3,08 iken, bu oran 2023 yılında 1,51'e kadar gerilemiştir (TÜİK, 2023). 1990'lı yıllarda ekonomik krizlerin etkisiyle doğurganlık oranlarında belirgin bir düşüş gözlenmiştir. Özellikle 2001 ekonomik krizinde, enflasyon oranlarındaki artış ve gelir düzeyindeki düşüş, doğurganlık oranlarının düşmesine yol açmıştır. Benzer şekilde, 2018-2023 yılları arasında artan enflasyon oranlarıyla birlikte, doğurganlık oranlarında keskin bir azalma meydana gelmiştir.

3.2. Enflasyonun Doğurganlık Oranları Üzerindeki Etkisi

Yüksek enflasyon dönemlerinde, bireylerin satın alma gücündeki azalma, ailelerin uzun vadeli mali planlar yapmasını zorlaştırmıştır. 2022 yılında tüketici fiyat endeksi (TÜFE) %85,51 seviyesinde gerçekleşmiş ve bu artış temel ihtiyaçlar üzerindeki mali yükü artırmıştır (TÜİK, 2023). Bu süreçte, ailelerin çocuk sahibi olma kararlarını ertelediği veya daha az çocuk sahibi olmayı tercih ettiği gözlenmiştir. Özellikle temel gıda ve konut fiyatlarındaki yükseliş, aile bütçelerinde çocuk bakımına ayrılabilecek payı daraltmıştır.

3.3. Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Doğurganlık Oranları

Ekonomik belirsizlikler ve enflasyonun etkisiyle kadınların iş gücüne katılım oranının artması, doğurganlık oranlarını olumsuz etkilemiştir. Çalışma hayatındaki kadınların çocuk sahibi olma yaşını ertelediği ve bu durumun toplam doğurganlık hızına düşüş olarak yansıdığı görülmüştür. Örneğin, 2021 yılında iş gücüne katılım oranı %34,3'e yükselmiş, buna karşılık doğurganlık oranı 1,61 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2023).

3.4. Artan Yaşam Maliyetleri ve Doğurganlık

Türkiye'de artan yaşam maliyetleri, doğum oranlarının düşüşünde etkili bir faktör olmuştur. 2022 yılında temel gıda fiyatlarında yıllık %90'a varan artışlar, çocuk bakım ve eğitim masraflarını daha da zorlaştırmıştır (TÜİK, 2023). Konut kiralarının ve enerji maliyetlerinin yükselmesi, ailelerin ekonomik yükünü artırmış ve çocuk sahibi olma planlarını doğrudan etkilemiştir.

3.5. Uluslararası Karşılaştırmalar

Türkiye'nin 2023 yılı toplam doğurganlık oranı 1,51 iken, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ortalaması 1,46 olarak gerçekleşmiştir (Eurostat, 2021). Ancak, Fransa gibi sosyal politikaların güçlü olduğu ülkelerde bu oran 1,79 ile daha yüksek seviyelerde seyretmiştir. Türkiye'nin doğurganlık oranındaki düşüş, ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal desteklerin yetersizliğinden de etkilenmiştir.

Bu bulgular, yüksek enflasyonun doğurganlık oranları üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koymakta ve ekonomik belirsizliklerin ailelerin çocuk sahibi olma kararlarında önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca, artan yaşam maliyetlerinin ve yetersiz sosyal desteklerin, doğurganlık oranlarındaki düşüş eğilimini hızlandırdığı tespit edilmiştir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışma, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranlarını nasıl etkilediğini ortaya koyarak, ekonomik belirsizliğin bireylerin çocuk sahibi olma kararlarını nasıl şekillendirdiğini incelemiştir. Bulgular, enflasyonun bireylerin uzun vadeli planlarını ertelemesine ve doğurganlık oranlarının düşmesine yol açtığını göstermektedir. Literatürde benzer ekonomik kriz dönemlerinde doğurganlık oranlarının azaldığı gözlemlenmiştir. Ancak Türkiye özelinde, yüksek enflasyonun yarattığı gelir kaybı ve artan yaşam maliyetleri, bu sürecin daha keskin yaşanmasına neden olmaktadır.

Kadınların iş gücüne katılımı ile doğurganlık arasındaki ilişki de bu sürecin önemli bir parçasıdır. Avrupa ülkelerinde iş gücüne katılımı destekleyen politikalar doğurganlığı dengeleyebilirken, Türkiye'de kadınların ekonomik baskılar nedeniyle çalışma hayatına yönelmesi doğurganlık oranlarında ek bir düşüş yaratmaktadır. Literatürde, kadın istihdamını teşvik eden ve aynı zamanda doğurganlığı destekleyen mekanizmaların etkin olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği ve esnek çalışma modellerinin sınırlı olması nedeniyle bu tür politikaların etkisi sınırlı kalmaktadır. Fransa gibi sosyal devlet anlayışını benimseyen ülkelerde doğurganlık teşvikleri başarılı sonuçlar vermiştir. Ancak Türkiye'deki ekonomik istikrarsızlık ve yüksek enflasyon ortamı, benzer teşviklerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Çalışmanın bulguları, doğurganlık oranlarını artırmaya yönelik politikaların yalnızca mali teşviklerle sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda ekonomik istikrar ve sosyal destek mekanizmalarıyla birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırma, enflasyon ve doğurganlık arasındaki ilişkinin literatürdeki çalışmalarla büyük ölçüde örtüştüğünü ve Türkiye'nin ekonomik koşulları nedeniyle bu etkinin daha belirgin hale geldiğini göstermektedir. Bu nedenle, doğurganlığı artırmaya yönelik politikaların ekonomik istikrar ve sosyal destek mekanizmaları ile eş zamanlı yürütülmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

4.1. Yüksek Enflasyon ve Doğurganlık Oranları

Çalışma, yüksek enflasyonun bireylerin satın alma gücünü azaltarak çocuk sahibi olma kararlarını doğrudan etkilediğini ortaya koymuştur. Özellikle artan gıda, konut ve enerji maliyetleri, hane halklarının ekonomik yükünü artırarak çocuk sahibi olmayı ekonomik bir risk haline getirmiştir. Bu sonuç, Blanchard (2017) ve Krugman ve Obstfeld (2018) gibi akademik çalışmaların, enflasyonun bireysel ekonomik kararlar üzerindeki olumsuz etkilerine dair bulgularıyla paralellik göstermektedir.

4.2. Kadınların İş Gücüne Katılımı ve Doğurganlık Üzerindeki Etkiler

Ekonomik belirsizlikler nedeniyle kadınların iş gücüne katılımındaki artışın, doğurganlık oranlarını düşürdüğü görülmektedir. Çalışma hayatındaki kadınların çocuk sahibi olma yaşını ertelediği ve bu durumun doğurganlık oranlarını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. Bu durum, Yılmaz (2021) tarafından yapılan ve kadınların

iş gücüne katılım oranlarının artmasının doğurganlık üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarla uyumludur.

4.3. Artan Yaşam Maliyetleri ve Sosyal Destek Eksikliği

Türkiye'de artan yaşam maliyetleri, özellikle çocuk bakım ve eğitim masrafları üzerindeki yükü artırarak doğurganlık oranlarının düşmesine katkıda bulunmuştur. Fransa gibi sosyal devlet politikalarının güçlü olduğu ülkelerde, ailelere sağlanan mali teşvikler ve sosyal desteklerin doğurganlık oranlarını artırmada etkili olduğu bilinmektedir (Thévenon, 2011). Türkiye'de bu tür sosyal desteklerin sınırlı olması, doğurganlık oranlarının düşüş eğilimini hızlandıran bir diğer faktör olarak değerlendirilmektedir.

4.4. Demografik Değişimler ve Uzun Vadeli Etkiler

Türkiye'de doğurganlık oranlarının 1990'dan 2023'e kadar keskin bir düşüş göstermesi, nüfusun yaşlanması ve iş gücü arzının azalması gibi uzun vadeli etkileri beraberinde getirebilir. Bu durum, sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki baskıyı artıracak ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır. Türkiye'nin doğurganlık oranlarındaki bu düşüş eğilimi, Dünya Bankası (2023) ve Eurostat (2021) verileriyle uyumlu bir şekilde küresel bir demografik trendin parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak, yüksek enflasyonun bu süreci daha da hızlandırdığı ve Türkiye'yi diğer ülkelerden farklı bir konuma taşıdığı gözlemlenmiştir.

4.5. Politikaların Yeniden Gözden Geçirilmesi

Bu çalışmada elde edilen bulgular, doğurganlık oranlarının artırılmasına yönelik sosyal ve ekonomik politikaların Türkiye'de yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Fransa örneğinde olduğu gibi, çocuk bakımına yönelik desteklerin artırılması, esnek çalışma düzenlemelerinin yaygınlaştırılması ve doğum yardımları gibi teşviklerin uygulanması, Türkiye'deki doğurganlık oranlarının iyileştirilmesine katkıda bulunabilir. Ancak, bu tür politikaların başarılı olabilmesi için enflasyonun kontrol altına alınması kritik bir öneme sahiptir.

Bu tartışma, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğurganlık oranlarına etkilerini çok boyutlu bir şekilde ele alarak, bu sürecin ekonomik ve demografik sonuçlarını daha iyi anlamayı hedeflemektedir. Araştırma sonuçları, yalnızca akademik literatüre katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda politika yapıcılara da yol gösterici niteliktedir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'de yüksek enflasyonun doğum oranları üzerindeki etkilerini ve bu durumun toplumsal yansımalarını incelemiştir. Son yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik belirsizlikler ve enflasyon artışı, bireylerin ekonomik planlamalarını yeniden düzenlemelerine neden olmaktadır. Bu sürecin bir sonucu olarak, doğurganlık oranları gerilemekte ve nüfus yenilenme hızı kritik eşiklerin altına düşmektedir.

Araştırma bulguları, yüksek enflasyonun hane halkının harcanabilir gelirini azalttığını, temel gıda, konut ve eğitim gibi temel harcamaların maliyetlerini

artırdığını ortaya koymuştur. Bu durum, bireylerin ekonomik güvenlik algısını zayıflatarak çocuk sahibi olma kararlarını ertelemelerine veya bu karardan tamamen vazgeçmelerine yol açmaktadır. Aynı zamanda, ekonomik zorluklar kadınların iş gücüne katılım oranını artırmakta, ancak bu da doğurganlık oranlarında düşüşe neden olmaktadır. Kadınların kariyer hedefleri ile aile planlamaları arasındaki dengenin sağlanması için, sosyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Yüksek enflasyonun sadece ekonomik boyutta değil, toplumsal yapıda da dönüşümlere neden olduğu gözlemlenmektedir. Geleneksel büyük aile yapısından uzaklaşma, daha küçük ve ekonomik olarak sürdürebilir aile modellerine yönelme eğilimi dikkat çekmektedir. Bu değişimler, uzun vadede iş gücü arzını azaltabilir ve sosyal güvenlik sistemine olan baskıyı artırabilir. Yaşlanan nüfus yapısı, emeklilik ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda yeni zorluklar ortaya çıkarabilecektir.

Türkiye'nin sürdürülebilir bir nüfus yapısını koruyabilmesi için, doğurganlığı destekleyici politikalara ihtiyacı vardır. Fransa gibi ülkelerin başarılı sosyal devlet politikaları incelendiğinde, ailelere yönelik mali desteklerin, çocuk bakım hizmetlerinin ve esnek çalışma sistemlerinin etkinliği görülmektedir. Ancak, bu tür politikaların Türkiye'de de benzer sonuçlar doğurabilmesi için öncelikle enflasyonun kontrol altına alınması ve ekonomik istikrarın sağlanması gerekmektedir.

Sonuç olarak, ekonomik belirsizlik ve enflasyon, Türkiye'de doğum oranlarını olumsuz etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Uzun vadeli demografik ve ekonomik istikrar için, ailelerin çocuk sahibi olma kararlarını destekleyici politikalar geliştirilmeli ve ekonomik baskıları hafifletecek önlemler alınmalıdır. Bunu sağlamak için hem ekonomik hem de sosyal politikaların uyumlu bir şekilde planlanması kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

THE DECLINE IN BIRTH RATES DUE TO HIGH INFLATION IN TURKEY AND ITS CONSEQUENCES

1. INTRODUCTION

Fertility rates are a fundamental determinant of a country's demographic structure, reflecting the average number of children born to women of reproductive age. High inflation, characterized by a sustained increase in the general price level, adversely affects purchasing power, leading to economic instability that influences family planning decisions. In Turkey, fertility rates have dramatically declined from 3.08 in 1990 to 1.51 in 2023. This trend is closely associated with rising living costs, reduced disposable income, and financial uncertainties.

High inflation periods not only disrupt household financial planning but also lead to broader social and demographic challenges. These include an aging population, a shrinking workforce, and increased pressure on social security systems. Additionally, declining fertility rates negatively impact economic growth and pose obstacles to

sustainable development. This study aims to analyze the interplay between high inflation and fertility rates in Turkey, focusing on economic uncertainty's impact on family planning decisions.

2. METHODS

This research adopts a descriptive design to examine the impact of high inflation on fertility rates in Turkey. The study utilizes data from credible sources, including the Turkish Statistical Institute (TÜİK), the World Bank, and Eurostat. The research methodology includes data collection and analysis of fertility rates and economic indicators over the period 1990-2023.

Data Sources**,** Fertility data were obtained from TÜİK's annual reports, and inflation rates were derived from TÜİK and World Bank databases. Relevant socio-economic indicators, such as household income levels and unemployment rates, were also incorporated.

Data Analysis**,** The research involved examining trends in fertility and inflation rates using graphical representations. Comparisons between high and low inflation periods and their corresponding fertility rates were conducted to identify patterns and correlations.

3. RESULTS

The findings reveal a consistent decline in Turkey's fertility rates alongside rising inflation. Key results are as follows:

Declining Fertility Rates:
Turkey's fertility rates fell from 3.08 in 1990 to 1.51 in 2023. Periods of high inflation, such as 2001 and 2018-2023, were associated with steeper declines in fertility rates.

Economic Uncertainty and Family Decisions:
High inflation reduced household purchasing power, prompting families to postpone or forgo childbearing. In 2022, with inflation reaching 85.51% (TÜİK, 2023), families faced increasing financial burdens, particularly in essential areas such as food, housing, and childcare.

Impact on Women's Workforce Participation:
Economic instability led to higher female workforce participation rates as households sought additional income. However, this shift also contributed to delayed childbearing, negatively affecting fertility rates.

Living Costs and Childcare Expenses:
Rising costs in education and childcare significantly impacted fertility decisions. For instance, education expenses rose by over 80% in the past five years, limiting families' capacity to afford additional children.

Comparative Analysis:
While Turkey's fertility rate of 1.51 in 2023 exceeded the EU average of 1.46, it lagged behind countries like France (1.79), where robust social policies support family planning.

4. DISCUSSION

The study highlights the significant role of high inflation in shaping fertility trends in Turkey. Declining purchasing power, coupled with economic uncertainty, has created financial pressures that discourage childbearing. These findings align with existing literature, including works by Blanchard (2017) and Krugman and Obstfeld (2018), which emphasize the adverse effects of inflation on household decision-making.

Women's delayed entry into motherhood due to increased workforce participation is another key factor contributing to low fertility rates. This observation is consistent with Yılmaz (2021), who identified similar trends among employed women.

The research also underscores the role of rising living costs, particularly in essential areas like housing, education, and childcare, as major deterrents to childbearing. Unlike countries like France, which implement comprehensive family support policies, Turkey's limited social supports exacerbate the impact of economic hardships on fertility rates.

CONCLUSION

This study demonstrates that high inflation significantly contributes to declining fertility rates in Turkey by increasing financial uncertainty and living costs. The findings underline the need for comprehensive social and economic policies to mitigate the adverse effects of inflation on fertility. Implementing measures such as increased childcare support, flexible working arrangements, and family-friendly incentives could help stabilize fertility rates. However, achieving these goals requires addressing inflation through effective economic strategies to restore household confidence and ensure long-term demographic sustainability.

By integrating economic stability with targeted social policies, Turkey can address the dual challenges of declining fertility and demographic shifts, fostering both economic growth and societal well-being.

KAYNAKÇA

Arslan, Z. ve Akan, B. (2008). "Göç ve Demografik Yapı." Sosyal ve Ekonomik Etkiler Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 115.

Bakkal, M. Gelir Dağılımı Türkiye de Gelir Dağılımı Sorunu, Yayın Yeri: Detay Yayıncılık.

Beşer, A. ve Güllü, M. (2019). Türkiye'de Demografik Değişim ve Göç Süreci. İstanbul: Beta Yayınları, s. 121.

Blanchard, O. (2017). Makroekonomi. Çev. Özgür Kıbrıs. İstanbul: Literatür Yayıncılık. s.178.

Çelik, H. (2020). Türkiye'de Aile Ekonomisi ve Doğum Oranları. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Enstitüsü.

Demir, A. (2023). Ekonomik Krizlerin Toplumsal Etkileri. Ankara: Toplum ve Ekonomi Dergisi, 13(2), 85-90.

Doğan, M. (2023). Enflasyon ve Hane Halkı Dinamikleri. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Dornbusch, R., & Fischer, S. (2013). Makroekonomi: Teori ve Politikalar. Çev. T. Tunalı. Ankara: Palme Yayıncılık. s.284-312.

Eğilmez, M. (2022). Türkiye Ekonomisinin Zorlukları. İstanbul: Remzi Kitabevi. s.87.

Eurostat. (2021). Fertility Statistics in the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Güler, A. (2018). Türkiye Ekonomisinde Enflasyon Dinamikleri. Ankara: Siyasal Kitabevi. s.72.

Kaplan, M. ve Burgaz, G. (2021). "Nüfus ve Enflasyon İlişkisi Üzerine Ekonometrik Bir Analiz." Türkiye İktisat Dergisi, Cilt 56, Sayı 3, s. 79.

Karasu, O. (2018). Türkiye'ye Göç Hareketlerinin Sosyal ve Ekonomik Dinamikleri. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, s. 92.

Kaya, F. (2022). Yüksek Enflasyonun Sosyal Etkileri Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Akademik Araştırmalar Dergisi, 8(1), 64-70.

Kaygısız, Z. ve Ezanoğlu, A. (2021). Demografik Yapı ve Ekonomi. Ankara: Palme Yayıncılık, s. 63–64.

Kazgan, G. (1991). İktisat ve Demografi: Nüfus Artışının Ekonomik Yansımaları. İstanbul: Der Yayınları, s. 54.

Krugman, P., & Obstfeld, M. (2018). Uluslararası Ekonomi: Teori ve Politika. Çev. İ. Aydoğan. İstanbul: Beta Yayınları. s.312.

Mankiw, N. G. (2020). Makroekonomi. Çev. A. Yeldan. Ankara: Efil Yayınları. s.101.

Martin, C. (2010). Fransız Aile Politikalarının Evrimi. Paris: INED Yayınları.

OECD (2019). Balancing Work and Family: OECD Insights. Paris: OECD Publishing.

Özbay, E. ve Yücel, S. (2001). "Türkiye'nin Göç Tarihi." Ulusal Ekonomi ve Sosyal Değişim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 83.

Ray, R., Gornick, J., ve Schmitt, J. (2010). Parental Leave Policies in OECD Countries and Their Impact on Fertility. Journal of Economic Perspectives, 24(2), 365-387.

Thévenon, O. (2011). Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis. Population and Development Review, 37(2), 310-329.

Toulemon, L., ve Mazuy, M. (2001). Childcare Policies and Fertility Trends in France. Population Studies, 55(3), 235-250.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). "Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) Yıllık Artış Raporu". Erişim: www.tuik.gov.tr.

Yıldırım, K., Karaman, D., & Taşdemir, A. (2016). "Enflasyon ve Türleri Üzerine Bir İnceleme". Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(2), 74-88.

Yılmaz, S. (2021). Kadınların Çalışma Hayatına Katılımı ve Doğurganlık Üzerine Etkileri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Süreyya BAKKAL
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Süreyya BAKKAL
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Süreyya BAKKAL
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Süreyya BAKKAL
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Süreyya BAKKAL

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 841-867
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1570638

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

Z KUŞAĞI BİREYLERİN SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE SİYASAL KATILIM/TUTUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Ali TOSUN[1]

Öz

Bireylerin toplumsal alanda kendilerini ilgilendiren konularda katılımcı olmaları ve buna göre siyasal kurumları etkilemeleri siyasal katılım kanallarıyla gerçekleşmektedir. Siyasal katılımın kentsel alanda talep ve ihtiyaçların karşılanması ve buna göre kamusal politikaların oluşturulması amacına yönelik bir yapısı bulunmaktadır. Siyasal katılım, salt oy vermeden oluşmamakta ve çeşitli katılım kanallarıyla toplumsal alanda gerçekleşmektedir. Bu açıdan bireylerin tutum ve davranışlarının buna göre şekillendiği görülmektedir. Her yaş grubunun siyasal katılım tutum ve davranışları farklı olabilmektedir. Bu nedenle nüfus kuşaklarının kendilerine özgü değer kalıpları bulunmaktadır. Siyasal katılım olgusunun da buna göre gerçekleşmesi söz konusudur. Özelikle diğer kuşaklara göre teknoloji ile daha fazla iç içe olan Z kuşağı bireylerin siyasal katılım davranışları bu çerçevede incelenmeye değerdir. Bireylerin fiziksel mekân kavramını arka planda bırakan ve çevrimiçi iletişim olarak tanımlanan sosyal medya, Z kuşağının siyasal tutum ve davranışlarında önemli bir alandır. Araştırma, Z kuşağının sosyal medya ve siyasal katılım durumlarını belirleme amacına yöneliktir. Bu kapsamda, nicel araştırma yöntemi çerçevesinde veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmış ve 551 Z kuşağı bireyinin bu kapsamda tutum ve davranışları analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Z kuşağı bireylerinin sosyal medya platformlarını yoğun bir şekilde kullandıkları ortaya çıkmıştır. Günlerinin önemli bir kısmını sosyal medyada geçiren bireylerin siyasal katılım boyutunda katılımcı bir tutuma sahip olmadıkları ve siyasal sisteme karşı çekingen davranış kalıplarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Z kuşağının siyasete karşı şüpheci bir yaklaşıma sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Genç bireylerin siyasal sistem içinde daha fazla katılımcı olmalarına yönelik olarak çeşitli çalışmaların sonuç verici etkileri olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Siyasal Katılım, Sosyal Medya, Siyasallık, Teknoloji, Z Kuşağı.*

JEL Kodları: *D72, O14.*

Başvuru: *20.10.2024* **Kabul:** *06.02.2025*

---

* Araştırma için Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 04.07.2024 tarih ve 09-2024/211 sayılı karar ile onay alınmıştır.

[1] Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, Türkiye, atosun@kmu.edu.tr, ORCID İD: 0000-0001-7908-964X.

A STUDY ON THE SOCIAL MEDIA USE AND POLITICAL PARTICIPATION/ATTITUDES OF GENERATION Z INDIVIDUALS[2]

Abstract

Individuals' partici pation in issues that concern them in the social sphere and their influence on political institutions accordingly are realized through political participation channels. Political participation has a structure aimed at meeting demands and needs in the urban area and creating public policies accordingly. Political participation does not consist solely of voting and takes place in the social sphere through various participation channels. In this respect, it is seen that individuals' attitudes and behaviors are shaped accordingly. Political participation attitudes and behaviors of each age group may be different. For this reason, population generations have their own value patterns. The phenomenon of political participation also occurs accordingly. The political participation behaviors of Generation Z individuals, who are more intertwined with technology compared to other generations, are worth examining in this context. Social media, which leaves the concept of physical space in the background and is defined as online communication, is an important area in the political attitudes and behaviors of Generation Z. The research aims to determine the social media and political participation status of Generation Z. In this context, the survey technique was used as a data collection tool within the framework of the quantitative research method and the attitudes and behaviors of 551 Generation Z individuals were analyzed in this context. As a result of the research, it was revealed that Generation Z individuals use social media platforms intensively. It was determined that individuals who spend a significant part of their days on social media do not have a participatory attitude in terms of political participation and have reserved behavioral patterns towards the political system. It has been revealed that Generation Z in particular has a skeptical approach to politics. Various studies aimed at making young individuals more participatory in the political system may have fruitful effects.

Keywords: *Political Participation, Social Media, Politicization, Technology, Generation Z.*

JEL Codes: *D72, 014.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Modern devletin ortaya çıkması ve insan hak ile özgürlüklerine değer atfedilmesi, siyasal alanı etkilemiş ve katılımcı bir yönetim anlayışı ön plana çıkmıştır. Siyasal katılım, bireylerin gerek klasik katılım kanalları gerekse de olağanüstü katılım

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article

kanalları ile yönetimin içinde yer almasını ifade etmektedir. Günümüzde siyasal katılım, çeşitli faktörlerle beraber önemli bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu da toplumdaki her yaş gurubun bu sürece dâhil olmasını önemli hale getirmektedir. Siyasal alanın değerlendirilmesinde ve buna göre davranış kalıplarının geliştirilmesinde Z kuşağının diğer kuşaklara göre daha aktif bir yapısı bulunmaktadır. Bu durumun teknolojik imkânların artmasıyla incelenmeye değer hale geldiği söylenebilir. Özellikle sosyal medyanın çevrimiçi bir iletişim kanalı haline gelmesi ve başta Z kuşağı olmak üzere toplumun büyük bir kesimince aktif bir şekilde kullanılması, siyasal katılım boyutunu da etkilemiştir. Daha dinamik bir yapıya sahip olan ve bilgiye erişim noktasında hiperaktif tutumlara sahip olan Z kuşağının sosyal medya aracılığıyla siyasal katılım tutum ve davranışlarının ölçülmesi önem taşımaktadır. Fiziksel iletişimden ziyade çevrimiçi iletişim kanallarına dolayısıyla sosyal medyaya değer veren Z kuşağının siyasal katılım olgusunu nasıl değerlendirdikleri araştırmaya değerlidir.

Z kuşağını ele alan ve çeşitli faktörlerle siyasal katılımlarını ortaya koymaya yönelik çalışmalar, çeşitli zamanlarda yapılmıştır. Bunların sonuçları ele alındığında yaşanılan toplum ile birlikte Z kuşağının aktif bir iletişim ağına sahip oldukları ve diğer kuşaklardan ayrıldıkları görülmektedir. Türkiye'de yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde Z kuşağının siyasal sisteme karşı güvensizlik duyduğu ve sosyal medya platformları aracılığı ile fikirlerini rahat bir şekilde ifade edemedikleri görülmektedir. Bu sonuç araştırmamızda da ortaya çıkmıştır. Bu durum, gelecek kuşak olarak nitelenen Z kuşağının siyasal ve toplumsal alana kazandırılmasında yol alınması gerektiği ortaya koymaktadır. Araştırmada sosyal medya ile siyasal katılım ilişkisi Z kuşağı bağlamında incelenmiştir. Bu çerçevede siyasal katılım, Z kuşağı ve sosyal medya literatür kapsamında değerlendirilmiştir. Katılımcı bireylerden elde edilen bulgular neticesinde Z kuşağının sosyal medya ve siyasal katılım tutumları analiz edilmiş ve tartışma ile sonuç bölümünde bunlara yer verilmiştir.

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Siyaset: Arapça bir kelimeden türetilen ve at bakıcısı olarak tanımlanan seyis anlamına gelmektedir (Kahraman, 2024: 16). İnsanlar siyasetin çeşitli şekillerde içinde olmakta ve siyaset dolaylı veya doğrudan hayatlarını şekillendirmektedir. Siyaset bireyleri hem devlet yönetimi ve kamu politikaları kapsamında hem de günlük hayatta çeşitli yönlerden etkilemektedir. Bu kapsamda politika olarak da değerlendirilen siyaset; anayasa, cumhuriyet, siyasi çalışmalar, siyasal rejim, yönetim ilkeleri ile çeşitli etmenler etrafında toplanmış ve ele alınmıştır (Chavhava, 2004). Siyasetin temel işlevleri açısından insan doğasına uygun bir içeriğe sahip olduğu ve politik olmanın insanların tutum ve davranışları ile ifade edildiği görülmektedir (Aristoteles, 1975). Siyasetin insanlar arasındaki ilişkilerden kaynaklanması politikanın sosyal bir özelliğini ortaya koyarken, toplumsal alandaki güç ilişkileri çerçevesinde de siyaset devlet yönetimi ile ilgili ilkeleri ve faaliyetleri ifade etmektedir. Siyaset, bireylerin kamusal alandaki faaliyetlerini içerdiği gibi bireyler arasındaki ilişkilerin de nasıl bir yapıda olması gerektiği noktasında belirleyicidir. Bu durum uzlaşmacı veya çatışmacı bir alanın yaratılmasında etkili olmaktadır.

Siyasallık: Bireylerin siyasal olma durumlarını ifade eden siyasallık insanların siyasetin içinde olma yoğunluğunu ifade etmektedir. İlliyet bağını tanımlayan siyasallık, Aristoteles'in *zoon politikon* kavramına dayalı bir durumu belirtir (Yeşilçayır, 2014). Siyasal bir varlık olarak tanımlanan insan siyasal çerçevede etkili bir unsur olarak tanımlanmaktadır. Siyasetle farklı derecelerde ilgilenmeyi veya buna maruz kalmayı belirten siyasal hayvan kavramının da hem siyasetle ilgili bireylerin algılarının açık olmasına katkı sağladığı hem de siyasal toplumsallaşma boyutunda farkındalık yarattığı görülmektedir.

Siyasallık, toplumsal alandaki yönetici gruplar ile bireyler arasındaki ilişkilerin biçimlenmesinde ve buna göre bir siyasal alanın oluşturulmasında etkilidir. Siyasal alandaki güç ilişkilerinin bu kapsamda bireylerin aktif veya pasif olmalarına ve siyasallığın bunu yönlendiren bir olgu olarak ifade edilmesine neden olduğu kabul edilmektedir (Kahraman, 2024: 20-22).

Siyasal Sistem ile Siyasal Kültür: Bireylerin Siyasal sistem; çeşitli sistemlerin bir arada olduğu, sosyal, ekonomik, tarihsel, kültürel ve ideolojik olarak çeşitli etmenlerin bir bütünü oluşturduğu alan olarak tanımlanmaktadır (Terkan, 2003). Toplumsal alandaki amaçların gerçekleştirilmesi için ortaya çıkan örgütler dizisi olarak da tanımlanan siyasal sistem, çeşitli ilişkileri içinde barındıran ve anlaşma ile çatışma kavramlarını bir arada bulunduran bir yapıya haizdir.
Siyasal sistemler farklı bileşenlere sahiptir ve buna göre bir yapılanmayı tanımlamaktadır. Gerek toplumsal çevrenin gerekse de ekonomik, sosyal ve siyasal faktörlerin bu yapılanmayı ortaya çıkardığı ve etkilediği görülmektedir (Turan, 1986). Bu kapsamda çatışmacı veya uzlaşmacı bir yapıya sahip olan siyasal sistemin toplumsal alanda çeşitli grupları ve bireyleri kapsadığı ve siyasal alanda belirleyici olduğu ifade edilebilmektedir. Siyasal sistemler, çağdaş dönemde modern bir yapıya kavuşmuş ve bireyler ile devlet otoritelerinin iletişim halinde olduğu bir duruma evrilmiştir (Kahraman, 2024: 24-25). Bu durum, yönetişim eksenli bir toplumsal yapı ile demokratik değerlerin benimsendiği siyasal ve toplumsal bir alanın yaratılmasına katkı sağlamıştır.

Siyasal kültür, siyasal alandaki tutum ve davranışların ele alınmasında önemli bir kavram olarak ele alınmaktadır. Siyasal kültür, Almond ile Verba'nın Amerika Birleşik Devletleri ile çeşitli ülkelerde yaptıkları bir çalışmanın sonucunda siyaset bilimi alanında ön plana çıkmıştır (Çalışkan, 2016; Okur Çakıcı, 2016: 9-12). Siyasal kültür bireylerin tutum ve davranışları kapsamında ele alınıp buna göre analiz edilmektedir. *Siyasal kültürün siyaset alanına yönelik durumu, siyasetteki amaçlar ve araçların birbirleri ile ilişkileri, siyasal eylemi değerlendirme ölçütleri* ile *siyasal eylem değerleri siyasal kültürde yer alan temel etmenler* olarak ifade edilmektedir (Erden, 2023: 174). Siyasal kültürün bireylerin farkındalığının ortaya çıkması yanında siyasal alanla ilgili bireylerin değerlerine göre bir davranış kalıbının da yaratılmasında etkili olduğu ifade edilebilir. Siyasal kültür, bireylerin davranış kalıplarının belirlenmesi yanında, siyasal kurumlara yönelik inançlarının oluşmasında de etkilidir (Verba, 1965). Siyasal kültürün bir siyasal yaşam tarzı ve inancı olarak

değerlendirilmesinin bu çerçevede ele alındığı düşünülmektedir. Siyasal kültürün bireylerce ele alınmasının farklı şekillerde olduğu ve buna göre bir sınıflandırmanın yapıldığı da görülebilmektedir. Dar bir görüşe sahip siyasal kültür aktif olmayan ve geleneksel değerlere bağlı bir siyasal yapıyla ilişkilidir. Katılımcı siyasal kültür ise katılımcı yurttaşlığın ön planda olduğu ve siyasal sistemin içinde aktif bir konumda olduğu bir kültür tipolojisini ifade etmektedir. Dolayısıyla siyasal kültür aktif ve pasif iki farklı özelliğe sahiptir. Siyasal sistemler ile siyasal kültür, bireylerin siyasal davranışlarının şekillenmesinde ve buna göre siyasal toplumsallaşma düzeylerinin ortaya çıkmasında ön plana çıkan iki kavramdır.

Siyasal Katılım: İnsanların toplumsal bir varlık olmalarının sonucu olarak siyasal katılım eylemlerinde bulundukları görülmektedir. Bu eylemler, farklı şekillerde ifade edilip siyasal katılım olgusu buna göre tanımlanır. Yönetimin kararlarını doğrudan veya dolaylı şekilde etkilemeyi amaçların bireylerin eylemleri, planlanmış yurttaş faaliyetleri, karşı çıkma veya desteklemeye yönelik vatandaş eylemleri ile ortaya çıkan politik kararların değiştirilmesi veya iptal edilmesine yönelik faaliyetler, siyasal katılım olarak değerlendirmektedir (Sipsüpür, 2021). Siyasal katılım, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve buna göre tutumların geliştirilmesi ile ilgili durumları içermektedir. Siyasal katılım, yönetenlerin faaliyetlerinin değerlendirilmesi sonucunda bireylerin bir bilince sahip olmasını ve buna göre bir tutum ve davranış geliştirmesini sağlayan eylemler olarak da ifade edilebilmektedir (Büyüktosunoğlu, 2013).

Oy kullanma, kamu otoritesinden istekte bulunma, kamu görevlileri ile iletişim kurma, siyasal partilerin etkinliklerine katılma ve seçilmesi halinde kamu görevini yerine getirmenin olağan siyasal katılım biçimlerini ifade ettiği; mitingler düzenleme, grev veya gösteri yürüyüşlerine katılma, kamu kurum ve kuruluşlarına maddi zarar verme, kamu görevlisini tehdit etme ve yönetimi değiştirmeye yönelik yasalarda suç olarak tanımlanan yöntemlere başvurma olağanüstü siyasal katılım davranışları veya eylemleri olarak değerlendirilmiştir (Karakoç, 2018). Siyasal katılım; siyasal karar alıcıların çeşitli eylemlerini etkilemeye yönelik adımları ifade (Eriş ve Akıncı, 2019: 43). Katılımın olağan veya olağanüstü olarak nitelik kazanması, toplumlara göre de değişir. Örneğin seçim dönemleri dışında görevini kötüye kullanan siyasal kişileri yönetimden el çektirmenin batı siyasal sistemlerinde olağan bir şekilde ifade edildiği görülürken, gelişmemiş toplumlarda bunun karşılığının şiddetli yaptırımlar olduğu bilinmektedir.

Siyasal kurum ve otoritelerin faaliyetleri karşısında bireylerin yaptıkları eylemler, bu çerçevede siyasal katılım davranışları olarak tanımlanır. Siyasal katılım konusunda üzerinde uzlaşılan bir tanım olmamakla beraber çeşitli düşünürler, siyasal sistem ve katılım boyutuna göre konuya yaklaşmışlardır (Eriş ve Akıncı, 2019). Bu çerçevede klasik siyasal katılım yolları ile yeni siyasal katılım yöntemleri ifade edilmiş ve yorumlanmıştır. Günümüzdeki demokratik toplum gereklerine bağlı olarak klasik katılım metotlarının dışında çeşitli eylemler ön plana çıkmıştır. Bu durum, bireylerin ihtiyaç ve isteklerinin artması ile farklılaşmasının bir sonucu olarak yorumlanır. Siyasal katılımın oy verme davranışı ile ilişkilendirilmesinin yanında geleneksel

olmayan davranış kalıpları da bu kapsamda tanımlanır (Değirmenci ve Gülel, 2022: 20). Katılımın çok boyutlu olması ve çeşitli eylemlerle değerlendirilmesi, bu durumu ortaya çıkarmıştır.

Siyasal Katılımda Etkili Olan Unsurlar: Bireylerin siyasal katılımında çeşitli unsurlar etkilidir. Bu unsurların bireyin sahip olduğu özelliklerden kaynaklandığı gibi dış etmenlerden de kaynaklandığı görülmektedir. Yaşanılan yer, eğitim durumu, gelir grubu, eğitim ve yaş gibi faktörlerin bireyin siyasal toplumsallaşma durumunu dolaylı veya doğrudan etkilemektedir (Silsüpür, 2021). Yaş ve cinsiyet gibi biyolojik faktörler katılım boyutunu etkilerken, kadın ve erkeklerin katılım düzeylerinin buna göre ortaya çıktığı ve erkeklerin bu kapsamda daha aktif oldukları görülmektedir. Genç bireylerin katılım bakımından daha pasif bir boyutta oldukları ve yaşın bireylerin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde ön plana çıktığı bilinir. Aile, meslek, yerleşme alanı, gelir düzeyi, eğitim durumu, örgütlere üyelik durumu, etnik kimlik ile kitle iletişim araçları bireyin katılım düzeyini etkileyen sosyal ve ekonomik etmenler olarak ifade edilir. Siyasal ilgi (Kalaycıoğlu, 1983), vatandaşlık hissi (Erdinç, 2020), yabancılaşma (Çukurçayır, 2002) ve siyasal sisteme duyulan güven, katılımı etkileyen diğer etmenlerdir. Katılım düzeyini etkileyen bu faktörler bireylerin kişilik özellikleri ile de yeni bir durum da ortaya çıkarabilmektedir. Bireylerin siyasal sistemi farklı şekilde ele alması, sosyal ve kültürel farklılıkların bireyi siyasal düzeyde ne denli etkilediğine göredir.

Kuşaklar: Bireylerin doğdukları dönemlerin farklı olması kuşak kavramını ortaya çıkarmıştır. Kuşaklar, ortak özelliklere sahip olan ve değer yargıları kapsamında diğer bireylerden ayrılan gruplardır (İnal, 2023). 1946-1964 yılları arasında doğan bireyler bebek patlaması kuşağı, 1965-1980 yılları arasında doğan bireyler X kuşağı, 1980-2000 yılları arasında doğan bireyler Y kuşağı ve 2000 ve sonrası doğan bireyler de Z kuşağı olarak tanımlanır (Twenge vd., 2010). Bir başka sınıflamada da kuşaklar; sessiz kuşak, baby boomer kuşağı, X kuşağı, Y kuşağı ve Z kuşağı olarak benzer şekilde ifade edilmektedir (Taş vd., 2017). Farklı kaynaklarda kuşakların başlangıç ve bitiş tarihleri farklıdır. Bu durum kuşak olgusunu ele alan araştırmacıların kuşakları ilişkilendirdikleri faktörler kapsamında değerlendirilmektedir. Özelikle Y ve Z kuşaklarının başlangıç tarihlerinin çeşitli kaynaklarda farklı olduğu görülebilir. Teknoloji ile internet olanaklarının gelişmesi bunu ortaya çıkarmıştır.

Kuşak kavramının baskın özeliklerinin onları diğer bireylerden ayırdıkları görülmektedir. Kuşakların açık bir şekilde ifade edilmesinde yaş, fiziksel özellikler ve bu bireylerin yaşam süreçleri ele alınmakta ve değerlendirilmektedir (Hafızoğlu, 2021: 145). Kuşak farkını ortaya koyan kuşak teorisi de buna göre anlamlandırılmaktadır. X kuşağı itaatkâr ve sadık bir nesil olarak ifade edilmekte ve otorite kavramına büyük bir değer atfetmektedir (Şenbir, 2004). Y kuşağı ise teknolojiyle iç içe olmuş ve iş hayatında kendini ön plana çıkaran bir yapıya sahip aktif bireyleri ifade etmektedir (Strauss and Howe, 1992). Y kuşağının X kuşağından sonraki kuşak olmasının toplumsal alanda çeşitli imkânlara sahip olmasını sağladığı ve teknolojinin geliştiği bir döneme denk gelmesinin bu bireyler lehine sonuçlar yaratmasına katkı sağladığı savunulabilir. Z kuşağı da internet ve teknoloji ile yoğun

bir şekilde iç içe olan bir kuşağı ifade etmektedir. Bu durum, kuşağın hem düşünce yapısı olarak hem de diğer boyutlar kapsamında farklı bir özelliğe sahip olmasını sağlamıştır (Mısıroğlu, 2023).

Kuşaklar arasındaki zaman farkının günümüze doğru azaldığı görülmektedir. Bu durum günümüzde sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bilginin kısa bir süre içinde değişebilme durumu, bu kapsamda Z kuşağı başta olmak üzere kuşakları doğrudan veya dolaylı etkilemiş ve değer yargılarını biçimlendirmiştir.

X kuşağı, içinde bulunduğu olumsuz sosyal yapı dolayısıyla kayıp kuşak olarak tanımlanmaktadır (Ekşi, 2017: 21). Savaş ortamı ve karmaşık toplum düzeninin kuşaklar üzerindeki etkisinin had safhada olduğu ve kuşağın değerlerinin buna göre şekillendiği ifade edilir. Savaş sonrası yeni bir dünya düzeninde tutunmaya çalışan X kuşağı, siyasal ve toplumsal olaylardan oldukça etkilenmiştir.

Y kuşağının X kuşağı sonrası radikal değişimlere maruz kaldığı, neolibralizmin ve küreselleşmenin ön plana çıktığı bir düzende belirli tutum ve davranışlar elde ettiği görülmektedir. Modernizmin ön plana çıktığı ve söz konusu olduğu bu kuşakta, dijitalleşme önemli bir unsur haline gelmiştir (Kahraman, 2024: 11-13). Y kuşağı X kuşağı ile Z kuşağı arasında bir geçiş kuşağı olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, X kuşağı ile Z kuşağına atfedilen çeşitli tutum ve değerlerin Y kuşağı tarafından da benimsenmesiyle ilgilidir. Y kuşağının dijital melezler olarak tanımlanması da analog sistemler ile dijital sistemleri bir arada yaşamalarına bağlanmaktadır (Büdün Aydın, 2023).

Z kuşağının günümüze en yakın kuşak olması, onların dijitalleşmenin etkisinde kalmasına ve buna göre değerler benimsemesine neden olmuştur. Bu dönemde Z kuşağı dijital yerliler olarak tanımlanır (Büdün Aydın, 2023: 1686). Dijitalleşmenin yirmi birinci yüzyılda önemli bir yere geldiği ve toplumu çeşitli alanlarda etkilediği görülmektedir. Buna göre yetişen, tutum ve davranışlar geliştiren dijital yerliler, kendi değerlerine göre kalıplar ortaya çıkarmışlardır (Aydın ve Poyraz, 2022). Z kuşağı dijital teknolojileri kullanarak rahat bir şekilde kendini ifade etmektedir. Bu durum diğer iki kuşağa göre ön plana çıkmıştır. Ancak dijital iletişime büyük önem atfeden Z kuşağı, yeni sessiz kuşak olarak tanımlanmaktadır (Gardner and Davis, 2013). Bu ifade kuşağın teknoloji temelli hareket etmesinin olağan bir sonucu olarak da yorumlanabilir. Tüm hayatları boyunca dijitalleşme ile iç içe olan Z kuşağı bireylerinin buna göre iletişim alışkanlıkları edinmeleri, algılarını da doğrudan etkilemiştir. Esasen hayatlarının merkezine işten ziyade yaşam değerlerini koyan Z kuşağı, geleneksel değerlerden ziyade yeniliklere ve teknolojiye önem vermektedir.

Z Kuşağı ve Siyasal Toplumsallaşma: Bireylerin Kuşakların kendilerine özgü davranış ve değerleri, her alanda olduğu gibi siyasal toplumsallaşma boyutunda da farklıdır. Bu kuşak X kuşağının geleneksel tutum ve davranışları ile X kuşağı ve Z kuşağı arasında kalan ve ara kuşak olarak da nitelendirilen Y kuşağına göre bulunduğu dönem itibariyle daha güncel bir siyasi görüşe sahiptir (Hafızoğlu, 2021). Z kuşağının

diğer kuşaklara göre benimsediği değerler, onların davranışlarının şekillenmesinde ve buna göre katılım göstermelerinde etkili olmuştur. Özelikle tutucu ve katı fikirlerden ziyade değişime uygun birtakım düşüncelere sahip olan bireyler bu kapsamda daha esnek ve şartlara göre şekillenen siyasal tutum ve davranışlara sahiptir. Bu durum, modernitenin (Bauman, 2019) bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Z kuşağının gelenekçi olmayan siyasal tutumları diğer kuşaklara göre önemli bir farklılık olarak görülmektedir. Katı bir siyasi ideolojiye sahip olmaktansa toplumsal alanda olması gereken düşünceler bu kuşağın değerler dizisini oluşturmuştur. Esasen bu durum toplumsal gerçeklikle doğrudan bir ilişkiyi de belirtmektedir. Z kuşağı, genç bireyler olarak toplumda önemli bir misyona sahiptir. Öyle ki katılımcı demokrasinin hayata geçirilmesinde gençler, etkili bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Usta ve Dilber, 2020). Modern demokrasi, siyasi partiler üzerinden uygulanmaktadır (Okur Çakıcı ve Bayraktar, 2020). Ancak çeşitli yollarla diğer kuşaklarda olduğu gibi Z kuşağı da farklı şekillerde demokratik yapıya katkı sunmaktadır. Z kuşağının siyasal toplumsallaşma boyutu; beklentiler, ihtiyaçlar ve buna göre fayda ile ele alınmaktadır (Karataş ve Tarhan, 2024). Kuşağın siyasal katılım süreci diğer kuşaklara göre farklılaşmış ve özellikle sosyal medya da buna göre önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır (Varlık ve Erendağ Sümer, 2022). Kuşaklar arasındaki bu fark incelendiğinde Z kuşağı dijital temele dayanan faaliyetlere daha fazla yoğunlaşmış ve buna göre tutumlar geliştirmiştir. Z kuşağının dijital teknolojileri çok sık kullanması, çevrimiçi bir kuşak olmaları ile de ifade edilmektedir (Çolak, 2021: 14-20).

Z kuşağının daha serbest bir ortamda büyümesi ve bilgiye erişme imkânlarının diğer kuşaklara göre yüksek olması, bu kuşağın toplumsal alanda bir otoriteye bağlı kalmasını engellemiştir. Bu durum siyasal tutum ve davranışlarda da kendisini göstermiştir. Z kuşağının yirmi birinci yüzyıla ait olan ilk kuşak olması, dijital teknoloji ile daha yakın olmalarına neden olmuştur (Demirel, 2021). Son kuşak olarak da ifade edilen Z kuşağı sanal gerçeklik ile gerçek yaşamın özelliklerini bir arada yaşamış ve değerlerini buna göre geliştirmiştir.

Z kuşağının yeniliğe açık olması ve radikal siyasal tutumlara sahip olmamasının, siyasal toplumsallaşma boyutunda kesin bir sınırın çizilmesine de engel olduğu bilinmektedir. Z kuşağı, günümüz modern siyasal alanında yeniliğe önem vermiş ve buna göre bir düşünce dizisi oluşturmuştur (Dalton, 2018). Bu durum siyasal alandaki koşulların dinamikliği ile ele alınabilir. Toplumsal ve siyasal alandaki gelişmelerin değişim hızı dikkate alındığında bu durum olağandır. Z kuşağının siyasal katılım faktörleri çeşitli demografik özeliklerden ziyade toplumsal alandaki talep ve beklentilerin karşılanmasına yönelik olarak şekillenmektedir. Bu çerçevede dil, ırk veya din gibi faktörler ön planda değildir (Kahraman, 2024: 47). Bu durum, evrensel bir siyasal düşünce kalıbı olarak da tanımlamaktadır.

Z kuşağının siyasal katılım çerçevesini etkileyen belirli etmenler bulunmaktadır. Ülke içindeki temel siyasi sorunları ve çözümlerini ifade eden ulusal çevre faktörleri, ülkeyi doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkileme gücü olan küresel çevre faktörleri, politik olaylara karşı kuşağın ilgi düzeyi, kısmen de olsa etkili olan demografik özellikler,

sosyal ve kültürel faktörler, çevresel ve ailevi faktörler ile sosyal medya faktörleri, bu kapsamda Z kuşağının katılım durumunu etkilemiştir (Çetin, 2022: 13-15). Kuşağın siyasal toplumsallaşmasında ortaya çıkan bu faktörlerin kuşağın her bireyi için aynı oranda etkili olmadığı ancak genel çerçevede benzer tutumlara etki ettiği kabul edilmektedir. Z kuşağının siyasal alanda tutucu olmaması ve gün geçtikçe ideolojilerden uzaklaşması, bağımsız olmaları ile ilgilidir (Turgut, 2024). Bu durum, katılım boyutunda yenilikçi bir eğilime sahip olmaları ile açıklanmaktadır.

Z kuşağı ile yapılan çalışmalar kapsamında bu kuşağın siyasal toplumsallaşmaya bakış açıları ortaya çıkmıştır. Şeffaf ve açık bir siyasal anlayışı savunma, siyasette mizahın önemli bir faktör olması ve gençlerin siyasal alanda etkili olmalarının istenmesi, kuşağın bu alana yönelik bakış açılarını yansıtmaktadır (Dilekli Karatay, 2024: 49-51). Kuşağın politik olaylara karşı duyarlı olduğu ve toplumsal alanda kendilerine daha fazla fırsat verilmesini istedikleri yapılan araştırmalardan çıkan bir sonuç olarak değerlendirilebilir (Küçükşabanoğlu, 2021). Kuşağın siyasal alanın dışında bırakıldıklarını düşünmeleri, bu kapsamda kuşaklar arasındaki bir mücadelenin de sonucu olarak değerlendirilir. Geleneksel değerlere bağlı olan X kuşağının siyasal partilere ve liderlere büyük önem verdikleri ve yenilikçi fikirlere karşı kuşku duydukları bilinen bir gerçektir. Y kuşağının hem geleneksel değerleri hem de yenilikçi değerleri bir arada benimsediği ve buna göre siyasal toplumsallaşma davranışlarını sergiledikleri görülmektedir. Z kuşağı ise otoriteye bağlı olmayan bir yapıya sahip ve yenilikçi ile faydacı bir katılım yaklaşımına yakındır. Bu çerçevede Z kuşağının siyasal tutum ve davranışlarının sorgulandığı ve temsilde diğer kuşaklara göre dışarda kaldıkları ifade edilebilir. Z kuşağının çevreye karşı güvensizlik hisseden, çoklu görev kabiliyetine sahip olan ve farkındalık düzeyleri yüksek bir kuşak olduğu kabul edilmektedir (Kiraz, 2023: 196). Bu durum diğer kuşaklarla kıyaslandığında farklılık yaratmaktadır. Siyasal katılım boyutunun da buna göre şekillenmesi olağan bir sonuçtur. Kuşağın gelenekçi olmaması ve farklılıklara değer atfetmesi, hoşgörü çerçevesinde diğer insanların da ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır (McCrindle and Wolfinger, 2010). Siyasal alana da yansıyabilen bu çeşitlilik, olumlu bir durum olarak tanımlanmaktadır. Yaşları diğer kuşaklara göre küçük olan Z kuşağı bireyler, siyasal alanda çeşitli faktörler etrafında katılımda bulunmaktadırlar (Görün vd., 2023). Bu faktörler, bireylerin katılım düzeyini ve siyaset kavramına dair algıları çerçevesinde şekillenmiştir. Z kuşağının siyasete ve siyasal toplumsallaşmaya ilişkin algıları içinde bulundukları toplumla da ilişkilidir. Bu durum kuşak çatışması, kuşak değerleri ve gelecek beklentilerine göre değerlendirilmektedir. Z kuşağının kişilik değerleri ile beraber çevreye ve diğer bireylere karşı yüksek bir farkındalığa sahip olmasının kuşağı ve davranışlarını tanımladığı ifade edilebilir (Göktaş ve Çarıkçı, 2015). Bu durum siyasal tutum ve algıların da buna göre biçimlenmesine ve toplumsal ile siyasal hayata yansımasına etki etmiştir.

Z kuşağı, diğer kuşaklara göre çok kültürlü bir yapıyı benimsemiş ve buna göre davranmıştır (Gürel, 2023: 65). Bu durum siyasal farklılıkların bir arada olmasına katkı sağlamaktadır. İletişimin yüksek olması ile ulusal ve uluslararası bir etkileşimin olması, Z kuşağının evrensel olma özelliğini göstermektedir. Bu durum, dijital

teknolojilerle ve sosyal medya aracılığı ile daha yaygın bir hale gelmiştir. Diğer kuşaklardan farklı tutum ve davranışlara sahip olan kuşak, hem toplumsal gelişmelerden hem de teknolojik gelişmelerden etkilenmektedir.

***Sosyal Medya**:* İnsanların toplu olarak yaşamalarının birbirleri ile olan ilişkilerini çeşitli yönlerden etkilediği bilinmektedir. İletişim alanındaki çalışmaların bu kapsamda insan ilişkilerinin gelişimine ve farklılaşmasına etkisi bulunmaktadır. Geçmişten günümüze iletişim alanındaki çalışmalar daha çok kitle iletişim araçları üzerine odaklanmış ve bu araçların etkinlikleri üzerine yoğunlaşmıştır (Çalışkan ve Mencik, 2015: 256). İnternet kullanıcıları arasında paylaşım yapılan ve etkileşim olanağı sağlayan çevrimiçi uygulamalar sosyal medya platformları olarak ifade edilir (Çalışır ve Okur Çakıcı, 2015: 273). İletişim araçlarına bakıldığında mağara resimleri ile başlayan sürecin günümüzde Facebook, Youtube, Twitter gibi platformlarla devam ettiği ve iletişimin çok farklı bir noktaya geldiği görülmektedir (Şimşek, 2012: 35). İletişim serüveninin bu denli gelişimi, bilimsel gelişmelerin seyrine paralellik göstermektedir. Çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalarla iletişim araçlarının gelişimine bağlı olarak sosyal medya araçları ortaya çıkmış ve kullanımı yaygınlaşmıştır.

Teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmenin günümüzde önemli bir hale geldiği görülmektedir. Bu durum bireylerin davranışlarına da çeşitli etkilerde bulunmuştur. İletişim kurma, çeşitli faaliyetleri düzenleme ve tanıtım çerçevesinde sosyal medya kanalları ön plana çıkmış ve kullanılmıştır (İnal, 2023: 380). Sosyal medyanın yaygın bir hale gelmesinin çeşitli faaliyetlerin çevrimiçi ortamda yapılmasına ve haliyle kamu kurumları ile özel kurumların dijitalleşmelerine de etki ettiği ileri sürülebilir. Sosyal medyanın zaman ve mekân kavramlarının ortadan kalkmasına ve toplumsal hayatla beraber bireysel alanda da değişim ve dönüşümün ön plana çıkmasına neden olduğu savunulabilir (Çalışkan ve Mencik, 2015: 257). Sosyal medya, geliştirilmiş altyapılarla desteklenmiş ve sosyal etkileşim buna göre biçimlenmiştir. Telekomünikasyon teknolojilerinin sosyal etkileşimle uyumlu bir yapılanmaya dayalı internet araçları bu bağlamda öne çıkmıştır (Dabner, 2012).

Sosyal medyanın; sohbet etme, katkı sağlama, topluluklar, işbirliği ile yorumlamaya dayalı bir yapılanması bulunmaktadır (Çalışkan ve Mencik, 2015: 257-258). İfade edilen etmenler etrafında temellendirilen sosyal medya bireylerin çeşitli taleplerinin karşılanmasına yönelik bir yapıya sahiptir. Sosyal medya, bireylerin görüşlerini ifade etmesi, çeşitli faaliyetler için planlama yapması ve kişisel özelliklerine göre sosyal alan oluşturulması ile ilgili amaçlara olanak sağlamıştır. Sosyal medyanın, internet tabanlı sistemlere dayanmasının internet kullanımın artmasında ve buna göre iletişim teknolojilerin altyapılarına önem verilmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Bireylerin hem içerik üreticileri olarak hem de çeşitli içeriklerin tüketicileri olarak değerlendirilmesi, sosyal medyanın bilgi ve haber alanında ortaya çıkardığı bir sonuçtur (Yavuz ve Haseki, 2012). Sosyal medyanın ortaya çıkardığı durum bilgi alma ile beraber sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda radikal değişimlere neden olmuştur. Bu gelişim bireylerin tutum ve davranışlarının çeşitlenmesinde etkili olmuştur. Sosyal medya; katılımı sağlama, açık bilgi paylaşımı, karşılıklı konuşma,

topluluklar ile kaynaklara rahatça erişim kapsamında özeliklere sahiptir (Çalışkan ve Mencik, 2015: 260-261).

Sosyal medyanın dijital teknolojilerin gelişimi sebebiyle hızlı bir yapıda olduğu ve toplumun birçok kesimi tarafından kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, sosyal medyanın geleneksel medya ile olan farkını ortaya koymaktadır (Lietsala and Sirkkunen, 2008). Geleneksel medyadan farklı olarak sosyal medyanın birçok bileşene sahip olması ve daha ucuz olması, tercih edilebilirliğini artırmıştır. Bilgiye ulaşmanın önemli bir noktaya geldiği modern toplumda sosyal medya geleneksel medyayı birçok yönden baskılamıştır. Sosyal medyanın bireylerin kullanımına bağlı olarak çeşitli sonuçlara neden olduğu ve bunların olumlu veya olumsuz olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bireylerin elde ettikleri bilginin paylaşılması ve bunun sosyal ağlarla birçok kişiye ulaşması bu çerçevede önem taşımaktadır.

Sosyal medyanın çeşitli araçlarla bireylerin kullanımında olduğu ve buna yönelik olarak birçok uygulamanın söz konusu olduğu ifade edilebilir. *Bloglar, medya paylaşım siteleri, sanal dünyalar, forumlar, wikiler, podcasting, sosyal imleme* ve *sanal ağlar* gibi çeşitli sosyal medya bileşenleri vardır (Tosun, 2013). Facebook'un, sosyal ağlarda ilk uygulamalardan biri olarak ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı ifade edilebilir. Twitter özellikle bilgi güncelliği noktasında son dönemde ön plana çıkan bir uygulama olarak kullanılmaktadır (Tosun, 2013). Aktif ve etkili bir kanal olması uygulamanın canlılığına ve sosyal medyada ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır.

Sosyal medya, bireylerin tutum ve davranışları ile iletişim kanallarının çeşitlenmesinde önemli bir kavramdır. Sosyal medyayı kullanan bireyler, kendi fikirlerine uygun bir alan yaratarak diğer bireyler üzerinde de etkili olmaktadır. Sosyal medya değişen ve gelişen teknoloji sayesinde çok aktörlü bir yapı meydana getirmiş ve geleneksel iletişim kanallarını unutturmuştur (Aydın, 2016). İnsanların sosyalleşmesine katkıda bulunan sosyal medya, bu kapsamda tercih edilmektedir (Çelik, 2024: 40-41). Karşılıklı bir iletişimi mekân ve zaman kaybı olmaksızın sağlayan sosyal medya, bireylerce çok tercih edilmektedir. Sosyal medyanın hızlı bir iletişim sağlaması ve çok az bir maliyet getirmesi, kullanıcıları buna sevk etmiştir. Hem bilgisayarlarla hem de mobil cihazlarla çift yönlü iletişime olanak sağlayan sosyal medya, web tasarımları ile çok kullanışlı bir hale gelmiştir (Yıldız, 2021).

2. YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki Z kuşağına mensup bireyler oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise TR52 Bölgesindeki (Karaman-Konya illeri) Z kuşağı bireylerdir. Araştırmada, nicel araştırma yöntemine uygun bir şekilde veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmış. Selvi'nin (2020), Elciyar'ın (2016) ve Balcı ve Sarıtaş'ın (2016) çalışmalarından anket sorularının tasarlanmasında yararlanılmıştır. Araştırmada genel bilgiler bölümünde; demografik özellikler ile sosyal medya ve siyasal toplumsallaşma ile ilgili bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde ise; sosyal medya ile siyasal katılımı belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Çalışmada araştırmanın anket sorularının güvenirliğini ifade eden Cronbach Alpha katsayısı

0,928 olarak çıkmıştır. Ölçek güvenirliğini anlayabilmek için hesaplanan Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,00≤α≤0,40 ise ölçeğin güvenilir olmadığını, 0,40≤α≤0,60 ölçeğin düşük güvenilirlikte olduğunu, 0,60≤α≤0,80 ise ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu, 0,80≤α≤1,00 ise ölçeğin yüksek güvenirlikte olduğunu belirtmektedir (Hayran ve Hayran, 2011). Bu kapsamda kullanılan anket sorularının kullanımının yeterli/güvenilir olduğu görülmektedir. Evreni bilinen durumlarda örneklem sayısını belirlemede; $n = \frac{N.p.q.z^2}{(N-1).d^2}$

N=Evrendeki kişi sayısı
p=Araştırılan durum sıklığı
q: İncelenen durumun görülmeme sıklığı
d=Etki büyüklüğü

formülü kullanılarak en az 385 kişiye ulaşılması gerekmektedir. Araştırmamızda 551 kişiye ulaşıldığından yeterli bir örneklem sayıyı söz konusudur. Çalışmanın verilerinin toplanması için Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulundan 04.07.2024 tarih ve 09-2024/211 sayılı karar ile onay alınmıştır.

Veriler SPSS V.25 paket programıyla analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistiksel olarak ortalama±standart sapma, sayı-yüzde gibi analizlerden faydalanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Parametrik testlerde bağımsız iki gruplarda t testi, bağımsız üçlü gruplarda One-Way ANOVA testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi p<0,05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bulguları tablolarla ortaya konulmuştur. Genel bilgilerle demografik bilgiler bireylerin tanıtıcı özelliklerinin ortaya çıkmasında rol oynarken, diğer siyasal katılım ve sosyal medya kullanımına ilişkin tablolar da araştırmanın bu çerçevede analiz edilmesini sağlamıştır.

Tablo 1. Katılımcıların Tanıtıcı Özellikleri

			Sayı (n)	Yüzde (%)
Yaş	Minimum: 18, Maksimum: 25; 20,96±1,63			
Cinsiyet		Kadın	295	53,5
		Erkek	256	46,5
Eğitim		Ön Lisans	157	28,5
		Lisans	369	67,0
		Lisansüstü	25	4,5

Katılımcıların yaş ortalaması 20,96±1,63 olup %53,5'i kadın olarak tespit edilmiştir. Araştırma Z kuşağı bireyleri kapsadığı için yaş aralıklarının bu değerlerde çıkması beklenen bir sonuçtur. Z kuşağı bireylerin eğitim durumları ele alındığında lisans

eğitimine sahip bireylerin en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu durum, ifade edilen yaş aralığındaki bireylerin eğitim çağında olmalarıyla ilgilidir. Z kuşağının düşük bir oranı da lisansüstü eğitime sahiptir (%4,5).

Tablo 2. Sosyal Medya ile Siyasal Katılım Ölçeği Güvenirlik Katsayısı

	Cronbach Alfa Kat Sayısı
Sosyal Medya ile Siyasal Katılım Ölçeği	0,928

Sosyal medya ile siyasal katılım ölçeği Cronbach Alpha Katsayısı 0,928 olarak bulunmuştur. Araştırmada kullanılan anket sorularının yeterli olduğu bu çerçevede ifade edilebilir. Cronbach Alpha katsayısının 0,80'den yüksek çıkması *yüksek güvenirlik* olarak ifade edilmektedir.

Tablo 3. Katılımcıların İnternet Kullanım Durumları

		Sayı (n)	**Yüzde (%)**
Günün her saati internete bağlanma durumu	Evet	445	80,8
	Hayır	106	19,2
Günlük internet kulanım durumu	0-3 saat	114	20,7
	4-6 saat	302	54,8
	7-9 saat	96	17,4
	10+ saat	39	7,1
Okunulan bölümün yapılan paylaşımları etkileme durumu	Evet	320	58,1
	Hayır	231	41,9
İnternet süresinin sosyal platformlarda kullanılma durumu	Büyük kısmı	290	52,6
	Yarısı	158	28,7
	Azı	72	13,1
	Geçirmeme	31	5,6
En çok kullanılan kitle iletişim aracı	Sosyal medya	441	80,0
	İnternet sayfaları	79	14,4
	Gazete	17	3,1
	T.V.	14	2,5
En çok kullanılan sosyal medya aracı	Youtube	161	29,2
	Facebook	16	2,9
	Twitter	21	3,8
	Instagram	321	58,3
	Diğer	32	5,8
Sosyal medya kullanım amacı	İletişim için	70	12,7
	Yeni kişilerle tanışmak için	69	12,5
	Kendimi ifade etmek için	17	3,1
	Gündemi-arkadaşlarımı yakalamak için	161	29,2
	Eğlenmek/boş zamanı değerlendirmek için	234	42,5
Habere hızlı ulaşmanın ilk yolu	Sosyal medya	282	51,2
	İnternet sayfaları	249	45,2
	T.V.	1	0,2
	Diğer	19	3,4

Katılımcılardan günün her saati internete bağlanabilenler %80,8 olarak belirtilmiştir. Günlük internet kullanımında Z kuşağı bireylerin %80 oranına yakın bir kesimi 4 saatten fazla internete bağlanmaktadır (%79,3). Bireylerin okudukları bölümlerin sosyal medyada yaptıkları paylaşımları önemli bir düzeyde etkilediği görülmektedir (%58,1). Bu durum eğitim alanının sosyal medyaya olan etkisi kapsamında değerlendirilebilir. Z kuşağı bireylerin yarısından fazlasının internet süresinin büyük bir kısmını sosyal platformlarda geçirdiği ortaya çıkmıştır. Kitle iletişim aracı olarak en fazla sosyal medyanın ön planda olduğu görülürken, gazete ve televizyonun çok düşük düzeylerde olduğu görülmektedir. Bu durum, kuşak değerleri ile teknolojik imkânlarla ilişkilidir. Instagram ve Youtube gibi popüler sosyal medya araçlarının genç kesimin ilgisini çektiği görülürken, sosyal medyanın en çok kullanım amacı eğlemek/boş zamanı değerlendirmek için bulunmuştur. Bireylerin habere ulaşmada da internet olanaklarından yoğun bir şekilde istifade ettikleri ve sosyal medya başta olmak üzere %95 oran üzerinde teknolojik imkânlardan yararlandıkları ortaya çıkmıştır (%96,4).

Tablo 4. Katılımcıların Oy Kullanma ve Siyasal Yönelim/Etki Durumları

		Sayı (n)	Yüzde (%)
Daha önce oy kullanma durumu	Evet	256	46,5
	Hayır	295	53,5
Bir seçimde oy vermeyi en çok etkileyen faktör	Siyasi parti	86	15,6
	Aday	174	31,6
	İdeoloji	284	51,5
	Aile faktörü	7	1,3
Seçim dönemi siyasal konulara ilgi düzeyi	Fazla	226	41,0
	Nadiren	261	47,4
	Yok	64	11,6
Sosyal medyanın ülke siyasetindeki etki düzeyi	Fazla	395	71,7
	Nadiren	117	21,2
	Yok	39	7,1

Katılımcıların yarısının daha önce oy kullanmadığı, oy vermeyi öncelikli etkileyen faktör ideoloji olduğu saptanmıştır. Bireylerin seçim dönemlerinde yüksek bir oranda siyasal konulara ilgileri olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal medyanın ülke siyasetindeki etki düzeyi de %71,7 olarak bulunmuştur. Özellikle son yıllarda siyasal alanda sosyal medyanın hızlı ve etkili bir araç olarak toplumun önemli bir kesimine ulaşmada bir araç olarak kullanılması bu sonuçla ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5. Katılımcıların Sosyal Medya İle Siyasal Katılım Frekans Dağılımları

Fikirler	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	Sayı (n) Yüzde (%)	**Sayı (n) Yüzde (%)**	**Sayı (n) Yüzde (%)**	**Sayı (n) Yüzde (%)**	**Sayı (n) Yüzde (%)**
Bir siyasi konu hakkında görüşümü çevrim-içi olarak paylaşırım.	284 51,5	92 16,7	77 14,0	25 4,5	73 13,2
Siyasi konulardaki dilekçe vb. kampanyalara çevrim-içi olarak katılırım.	323 58,6	70 12,7	71 12,9	41 7,4	46 8,3
Sosyal medyada siyasi konularda paylaşımlarda bulunurum.	307 55,7	68 12,3	85 15,4	37 6,7	54 9,8
Desteklediğim siyasilerin sosyal medya hesaplarını takip ederim.	277 50,3	77 14,0	59 10,7	69 12,5	69 12,5
Sosyal medyada benzer görüşteki kişileri/sayfaları takip ederim.	204 37,0	70 12,7	139 25,2	54 9,8	84 15,2
Sosyal medyada farklı görüşteki kişileri/sayfaları takip ederim.	185 33,6	87 15,8	116 21,1	93 16,9	70 12,7
Sosyal medyadaki siyasi içerikleri günlük hayatta da tartışırım/konuşurum.	147 26,7	96 17,4	124 22,5	80 14,5	104 18,9
Siyasi kurumlarla/kişilerle sosyal medya kanalları üzerinden iletişime geçerim.	324 58,8	96 17,4	47 8,5	21 3,8	63 11,4
Siyasileri etkilemek amacıyla sosyal medyada yapılan faaliyetlere katılırım**.**	342 62,1	75 13,6	90 16,3	24 4,4	20 3,6
Desteklediğim siyasetçilerin faaliyetlerini sürekli takip ederim.	210 38,1	128 23,2	79 14,3	72 13,1	62 11,3
Başka kişilerce paylaşılan içerikleri sosyal medyada paylaşırım.	246 44,6	106 19,2	100 18,1	71 12,9	28 5,1
Sosyal medyada tartışmalı konular hakkında paylaşımlarda bulunurum.	326 59,2	78 14,2	97 17,6	36 6,5	14 2,5
Desteklediğim siyasi partinin hesaplarını takip ederim.	370 67,2	62 11,3	65 11,8	31 5,6	23 4,2
Kendime yakın görmediğim siyasi kişi veya partileri de takip ederim.	365 66,2	49 8,9	90 16,3	26 4,7	21 3,8
Seçim zamanlarında sosyal medyadaki siyasi kampanyalara katılırım.	375 68,1	80 14,5	64 11,6	14 2,5	18 3,3
Sosyal medya uygulamalarına sınırlama getirilmesi oy tercihimi etkiler.	167 30,3	83 15,1	99 18,0	100 18,1	102 18,5
Arkadaşlarımın sosyal medyadaki siyasi içerikleri siyasal görüşümü etkiler.	316 57,4	105 19,1	59 10,7	29 5,3	42 7,6
Siyasi toplulukların sosyal medyadaki siyasi içerikleri siyasal görüşümü etkiler.	318 57,7	89 16,2	72 13,1	45 8,2	27 4,9

Z kuşağı bireylerin sosyal medya kullanımı ile siyasal katılım tutum ve davranışlarının belirlenmesine yönelik verilen yanıtlar değerlendirildiğinde; siyasal bir konu hakkında çevrimiçi olarak görüşün paylaşılmadığı (%68), siyasal konulardaki kampanyalara katılımın düşük olduğu (%71), sosyal platformlarda paylaşımda bulunmanın az olduğu (%67), destek verilen siyasi figürlerin sosyal medya hesaplarının takip edilmediği (%64), sosyal medyada benzer ve farklı görüşteki sayfalar ile kişilerin fazla takip edilmediği ve sosyal medyadaki siyasal konuların günlük hayatta çok konuşulmadığı ortaya çıkmıştır.

Siyasi kurumlarla/kişilerle sosyal medya kanalları üzerinden iletişime geçme, siyasileri etkilemek amacıyla sosyal medyada yapılan faaliyetlere katılma, desteklenen siyasetçilerin faaliyetlerini sürekli takip etme, başka kişilerce paylaşılan içerikleri sosyal medyada paylaşma, sosyal medyada tartışmalı konular hakkında paylaşımlarda bulunma, desteklenen siyasi partinin hesaplarını takip etme, yakın görülmeyen siyasi kişi veya partileri takip etme ve seçim zamanlarında sosyal medyadaki siyasi kampanyalara katılma noktasında Z kuşağı bireylerin katılımcı olmadıkları görülmektedir. Bu durum günlük hayatta aktif olan Z kuşağının siyasal hayatın içinde yer almadığını göstermektedir. Sosyal medya kısıtlamaları, arkadaş paylaşımlarının siyasal düşünceyi etkileme düzeyi ve diğer siyasi toplulukların sosyal medyadaki siyasi paylaşımlarının Z kuşağı bireylerini etkileme düzeyi düşük kalmıştır (%60+). Sosyal medyada siyasal katılım düzeylerinin düşük olması Gürel'in (2023) ve Sarıhan'ın (2023) çalışmasına benzerlik taşımaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Sosyal Medya ile Siyasal Katılım Ölçeği Toplam Puan Ortalamalarının Belirlenmesi

	Minimum-Maksimum Puan	Toplam Puan Ortalaması/Standart Sapma
Sosyal Medya ile Siyasal Katılım Ölçeği	18,0-85,0	37,7±15,7

Katılımcıların Sosyal Medya ile Siyasal Katılım Ölçeği toplam puan ortalaması 37,7±15,7 olarak bulunmuştur. Bireyler, her bir soruya verdikleri cevaba göre en az 1 puan en çok da 5 puan almışlardır.

Tablo 7. Katılımcıların Bazı Özelliklerine Göre Toplam Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

	Ortalama/Standart Sapma	**Test değeri/p değeri**
Cinsiyet		
Kadın	35,0±14,6	t=-4,28 / p =0,001*
Erkek	40,7±16,5	
Eğitim durumu		
Ön lisans	46,4±17,1	F=3,850 /p =0,001*
Lisans	34,3±13,7	
Lisansüstü	32,7±13,0	

İnternetteki sürenin sosyal medya platformlarında geçirme süresi		
Büyük kısmı	36,7±13,7	F=2,69/p =0,045*
Yarısı	37,1±16,7	
Azını	40,4±20,6	
Geçirmem	43,6±13,3	
Gün boyunca internette geçirme süreci		
0-3 saat	38,4±17,7	
4-6 saat	36,8±15,4	F=9,712/p=0,004*
7-9 saat	34,5±10,6	
10 saat+	49,7±17,1	
Daha önce oy kullanma durumu		
Evet	41,0±18,0	t=4,662/ p =0,001*
Hayır	34,8±12,8	
Okunulan bölümün paylaşım durumunu etkileme durumu		
Evet	39,1±17,3	t=2,656/p=0,008*
Hayır	35,7±13,0	

t=İkili bağımsız gruplarda parametrik test
F=Üçlü bağımsız gruplarda parametrik test p≤0,05

Erkek katılımcıların ölçek toplam puan ortalamaları kadınlara göre daha fazla olduğu ve istatiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Bu sonuç, Balcı ve Sarıtaş'ın (2016) çalışmasında da ortaya çıkmıştır. Eğitim düzeyi arttıkça toplam puan ortalamalarının azaldığı sonucu bulunmuştur. Gün boyunca internette 10 saat ve üzeri geçiren Z kuşağı bireylerin ölçek toplam puan ortalamaları 0-3 saat geçirenlere göre daha fazla puan aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Günün her saati internete bağlanabilen katılımcıların bağlanamayan katılımcılara göre daha fazla puan aldığı ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Daha önce oy kullananların kullanmayanlara ölçek toplam puan ortalamaları daha fazla bulunmuştur. Okunulan bölümün sosyal medya paylaşım durumunu etkilediğini ifade edenlerin ifade etmeyenlere göre ölçek toplam puan ortalamalarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bazı özelliklere (sosyal medyanın ülke siyasetini etkileme durumu, en çok kullanılan kitle iletişim aracı gibi) göre ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. (p≥0,05).

4. TARTIŞMA

Teknolojinin günlük hayattaki kullanımı son yıllarda giderek artmaktadır. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve teknolojik altyapıların önemli bir düzeyde geldiği günümüzde bu durumun farklı alanlarda yansımaları olmaktadır. Teknolojinin sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel etkileri olduğu gibi siyasal alanda da belirli bir düzeye etkisi olmaktadır. Bu durum, siyasal alanın şekillenmesinde ve yöneten/yönetilen ilişkilerinin şekillenmesinde ön plana çıkmaktadır. Teknolojinin son yıllarda büyük bir gelişim göstermesi geleneksel iletişim kanalları ile geleneksel medyanın arka planda kalmasına neden olmuştur. Radyo, televizyon ve gazete gibi geleneksel ve yavaş iletişim araçlarının popülerliğini kaybettiği ve yerini sosyal medya araçlarına

bıraktığı görülmektedir. Sosyal medyanın hızlı ve toplumun her kesimine ulaşan bir yapıda olmasının bu geçiş sürecini hızlandırdığı ifade edilebilir.

Geleneksel anlamda oy verme faaliyetini, modern anlamda oy vermenin yanında çeşitli faaliyetleri ve çalışmaları kapsayan siyasal katılım olgusunun geçmişten günümüze çeşitli evrelerden geçtiği ve sürekli bir değişim ve gelişim sürecinde olduğu söylenebilir. İmparatorluklar ile krallıkların yerini demokratik temeller üzerine kurulu devlet sistemlerine bıraktığı ve modern devletlerin ortaya çıktığı son birkaç yüzyılda yöneten/yönetilen ilişkileri farklılaşmıştır. Bu durum, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve kullanılması amacına yönelik bir düşünce temeline dayandırılır. Siyasal yetkinin paylaşımı ve meşru siyasal alanın yaratılmasına yönelik yeniden biçimlenen siyasal katılım kavramı, bireylerin talep ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bireysel ve toplumsal hareketleri içine almaktadır. Bu durum, siyasal katılımın çeşitli araçlarla ortaya çıkmasına ve kamu otoritelerinin buna göre sorumlu tutularak denetim altına alınmasına katkı sağlamaktadır.

Araştırmada, Z kuşağı bireylerin dijital teknolojilerle yüksek bir oranda iç içe olduğu ortaya çıkmıştır. Günün önemli bir kısmını dijital platformlarda geçiren bireylerin geleneksel medya kanallarına hiç önem vermedikleri ve sosyal medya platformlarını kullandıkları görülmektedir. Bu durum, kuşak tutum ve değerlerinin farklılaşması olarak değerlendirilmektedir. Z kuşağının bu yönüyle diğer kuşaklardan farklılaştığı görülmektedir. Zamanı değerlendirme, eğlenme ve gündemi takip etmenin hızla değişen günümüzde Z kuşağı için önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Z kuşağının yaşın küçük olmasının araştırmada bireylerin oy vermemesine neden olduğu görülürken, siyasal düşüncenin bireylerin oy vermelerini etkileyen en önemli kavram olduğu görülmektedir. Aile faktörünün oy vermeyi etkileyen en düşük faktör çıkması Z kuşağını diğer kuşaklardan ayıran önemli bir olgudur. Sosyal medyanın araştırmada siyasal alanda önemli bir platform olduğu ortaya çıkmıştır.

Z kuşağının sosyal medya ile siyasal katılım oranları ele alındığında, siyasal alanda aktif bir tutum içinde olmadıkları ve siyasal alana karşı çekingen bir yaşam tarzına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Özellikle eğitimlerini sürdüren Z kuşağı bireylerinin önceliklerinin farklı olmasının siyasal alana ilgi duymamalarına neden olduğu düşünülebilir. Bu durum, sosyal medya kullanımında da ön plana çıkmış ve sayısal olarak da tespit edilmiştir. Aktif bir kuşak olan Z kuşağının bu düşüncesinin siyasal alana karşı olan güvensizliğin bir sonucu olarak da yorumlanması söz konusudur. Erkek katılımcıların kadınlara göre siyasal katılımda ön plana çıktığı görülürken, eğitim seviyesi yükseldikçe siyasete ilginin azaldığı ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Siyasal katılımda sosyal medyanın önemli bir araç olduğu ve son yıllarda gerek siyasi partiler gerekse de siyasi kişiler ve vatandaşlar tarafından aktif olarak kullanıldığı görülmektedir. Sosyal medyanın hızlı olması, toplumun büyük bir kesimine ulaşmada kolay bir platform olması kullanılabilirliğini artırmıştır. Geleneksel siyasal katılım metotları yanında çeşitli amaçlarla kullanılabilen sosyal medyanın hükümet

politikalarının değişmesinde de etkili olduğu açıktır. Gerek seçim zamanı siyasi partilerin gerekse de bireylerin taleplerini yetkili makamlara ulaştırmada sosyal medyadan aktif olarak yararlandıkları görülmektedir.

Z kuşağı bireylerin sosyal medyayı en çok kullanan kuşak oldukları bilinmektedir. Haliyle bu grubun siyasal toplumsallaşması incelenmeye değerdir. Araştırmada Z kuşağı bireylerin siyasal tutum ve davranışlarının sosyal medya ekseninde bir değerlendirmesi yapılmıştır. Siyasal katılımda sosyal medyanın Z kuşağının katılım davranışını diğer kuşaklara göre daha fazla etkilemesine (Varlık ve Erendağ Sümer, 2022) rağmen, aktif olmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla araştırmada Z kuşağı bireylerin sosyal medyayı aktif olarak kullandığı ancak siyasal katılım düzeylerinin bu yoğunluğa göre düşük olduğu görülmektedir. Sosyal medyanın siyaseti belirleyici bir yapısı olmasına rağmen Z kuşağının bu denli düşük bir siyasal katılım oranında kalmasının, hem var olan siyasal sistemin bireylerce güvenli olarak kabul edilmemesine hem de bu kuşak bireylerinin önceliklerinin farklı olmasına bağlanabileceği ileri sürülebilir.

Sonuç olarak sosyal medyanın siyasal alandaki etkisi gün geçtikçe artmaktadır. Hatta siyasal partilerin dahi aktif olarak kullandıkları bir platform olması, sosyal medyanın bireylerin talep ve ihtiyaçlarının gündemde olması ve karşılanması noktasında etkili bir araç olarak görülebilir. Bu bağlamda Z kuşağı ile birlikte diğer kuşak bireylerinin de hızlı bir şekilde siyasal otoritere ulaşılmasını ve buna göre politikalar oluşturmasını sağlayabileceği söylenebilir. Bu kapsamda bir başka siyasal katılım aracı olarak sosyal medyanın etkili bir şekilde kullanımı önem taşımaktadır. Özellikle Z kuşağı ile diğer kuşakların farklı bölgelerde karşılaştırmalı olarak sosyal medya aracılığı ile siyasal tutum ve davranışlarının belirlendiği çalışmaların literatüre katkı sağlayacağı söylenebilir.

A STUDY ON THE SOCIAL MEDIA USE AND POLITICAL PARTICIPATION/ATTITUDES OF GENERATION Z INDIVIDUALS

1. INTRODUCTION

As people settled down and started to live collectively, the social sphere was recreated and individuals developed behaviors accordingly in urban areas. The emergence of the modern state and the attribution of value to human rights and freedoms have affected the political sphere and a participatory understanding of governance has come to the fore. Political participation refers to the involvement of individuals in governance through both classical participation channels and extraordinary participation channels. Today, political participation is considered as an important phenomenon with various factors. In particular, the fact that social media has become an online communication channel and is actively used by a large segment of the society, especially by Generation Z, has also affected the dimension of political participation. It is important to measure the political participation attitudes and behaviors of Generation Z, which has a more dynamic structure and hyperactive attitudes at the point of access to information, through social media. How Generation

Z, which values online communication channels and thus social media rather than physical communication, evaluates the phenomenon of political participation is valuable. In this study, social media and political participation attitudes were analyzed in the context of Generation Z. Within this framework, political participation, Generation Z and social media were evaluated within the scope of the literature. As a result of the findings obtained from the participating individuals, the social media and political participation attitudes of Generation Z were analyzed.

2. METHODS

The population of the study consists of individuals belonging to Generation Z in Turkey. The sample group is the Generation Z individuals in TR52 Region (Karaman-Konya provinces). In the study, Cronbach's alpha coefficient, which expresses the reliability of the survey questions, was 0.928. The data were analyzed with SPSS 25 package program. Descriptive statistical analyses such as mean±standard deviation, number-percentage were used. The suitability of the data for normal distribution was examined with the Kolmogorov-Smirnov test. In parametric tests, independent two-group t test and independent three-group One-Way ANOVA test were used. Statistical significance level was accepted as $p<0.05$.

3. RESULTS

The average age of the participants was 20.96±1.63 and 53.5% of them were female. Since the research covers Generation Z individuals, it is an expected result that the age ranges are in these values. Among the participants, those who can connect to the internet at all hours of the day are 80.8%. In daily internet use, it is seen that close to 80% of Generation Z individuals connect to the internet for more than 4 hours (79.3%). It is seen that the departments that individuals study have a significant effect on their social media posts (58.1%). This situation can be evaluated within the scope of the effect of the field of education on social media. The Cronbach's Alpha Coefficient of the Scale of Political Participation with Social Media was found to be 0.928. It can be stated in this framework that the survey questions used in the research are sufficient. The mean total score of the participants in the Scale of Political Participation with Social Media was found to be 37.7±15.7. Individuals received a minimum score of 1 point and a maximum score of 5 points according to their answers to each question.

4. DISCUSSION

When the social media and political participation rates of Generation Z are analyzed, it is revealed that they are not active in the political field and have a timid lifestyle towards the political field. It can be thought that the different priorities of Generation Z individuals, especially those who continue their education, cause them not to be interested in the political field. This situation has also come to the forefront in social media use and has been determined numerically. This opinion of Generation Z, which is an active generation, can also be interpreted as a result of distrust in the political

sphere. While it was observed that male participants were more prominent in political participation than female participants, it was revealed that interest in politics decreased as the level of education increased.

CONCLUSION

It is known that Generation Z individuals are the generation that uses social media the most. Therefore, the political socialization of this group is worth examining. In this study, an evaluation of the political attitudes and behaviors of Generation Z individuals was made on the axis of social media. It is seen that Generation Z individuals actively use social media, but their level of political participation is low compared to this intensity. It can be argued that the fact that Generation Z has such a low level of political participation despite the fact that social media has a determining structure in politics can be attributed to the fact that the existing political system is not accepted as safe by individuals and that the priorities of the individuals of this generation are different. In conclusion, the impact of social media in the political arena is increasing day by day. The fact that social media is a platform that even political parties actively use can be seen as an effective tool in terms of keeping the demands and needs of individuals on the agenda and meeting them. In this context, it can be said that generation Z and other generations can quickly reach political authorities and formulate policies accordingly.

KAYNAKÇA

Aristoteles. (1975). *Politika*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydın, A., ve Poyraz, E. (2022). Dijital Yerlilerin Dijital Kamu Diplomasisi Uygulamalarına Yönelik Algısı: Kültür Diplomasisi Özelinde Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Siyasal ve Mali Araştırmalar Dergisi (USSMAD)*, (2)1, 1-11.

Aydın, İ.E. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Anadolu Üniversitesi Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 373-386.

Balcı Ş., ve Sarıtaş, H. (2016). Facebook ve Siyasal Katılım: 2014 Yerel Seçimleri Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 511-535.

Bauman, Z. (2019). *Akışkan Modernite* (Çev.: Sinan Okan Çavuş). İstanbul: Can Yayınları.

Büdün Aydın, E. (2023). Kuşakların Teknoloji Kullanımının Mahremiyet Kapsamında Karşılaştırılması: Dijital Melezler ve Dijital Yerliler. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder)*, 11 (2), 1679-1702.

Büyüktosunoğlu, T. (2013). *Selçuk ve Dicle Üniversitesi Öğrencilerinin Siyasal Katılma Davranışları Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Chachava, R. (2007). *What is Politics*? Erişim: 25 Temmuz 2024, https://taxuna.files.wordpress.com/2015/11/whatis-politics.pdf.

Çalışır, G., ve Okur Çakıcı, F. (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Sosyal Medyada Kurulan Benlik İnşasının Temsili. *Turkish Studies*, (10)10, 267-290.

Çalışkan, K. (2016). Siyasal Kültür: Yeni Yaklaşımlara Genel Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, (4)2, 23-46.

Çalışkan, M., ve Mencik, Y. (2015). Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya. *Akademik Bakış Dergisi*, (50), 254-277.

Çelik, Z. (2024). *Bir Kriz Kaynağı Olarak Sosyal Medya: Sosyal Medyadan Sorumlu Yöneticiler ile Nitel Bir Araştırma*. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dijital Ekonomi ve Pazarlama Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Çetin, Z. (2022). Bir Seçmen Olarak Z Kuşağı ve Davranışlarına Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Theoretical & Empirical Research on Management*, 2(1), 11-25.

Çolak, M. (2021). *Z Kuşağının Siyasal Katılım Düzeyleri ve Etki Eden Faktörler Üzerine Bir İnceleme*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Çukurçayır, M.A. (2002). *Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi: Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Dabner, N. (2012). Breaking Ground" in the Use of Social Media: A Case Study of a University Earthquake Response to Inform Educational Design with Facebook. *Internet and Higher Education*, (15)1, 69-78.

Dalton, R.J. (2018). *Political Realignment: Economics, Culture, and Electoral Change*. Oxford University Press.

Değirmenci, N., ve Gülel, F. E. (2022). Dışsal Siyasal Etkililik İle Siyasal Katılma Arasındaki İlişkiye Bakış: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir İnceleme. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 17-31.

Demirel, Z.H. (2021). Çalışma Hayatında Geleceğin İnsan Kaynağı: Alfa Kuşağı. *OPUS International Journal of Society Researches,* 18(Yönetim ve Organizasyon Özel Sayısı), 1796-1827.

Dilekli Karatay, Z. (2024). *Z Kuşağının Türkiye'nin Dış Politikalarına Yönelik Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Ekşi, N. (2017). *Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde X-Y-Z Kuşaklarının Satın Alma Tercihlerindeki Farklılıkların ve İlişkilerin İncelenmesi: Cep Telefonu Üzerine Uygulama*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Elciyar, K. (2016). *Sosyal Medyanın Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Katılım Davranışlarına Etkisi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Tasarımı ve Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Erden, Ö.O. (2023). Türkiye'de Siyasal Kültür: Temel Bir Demokrasi Meselesi. *Memleket Siyaset Yönetim* (MSY), (18)39, 166-193.

Erdinç, İ.E. (2020). *Kişilik Özellikleri Bağlamında Gençlerin Siyasal Katılımı*. Konya: Palet Yayınları.

Eriş, V., ve Akıncı, A. (2019). 21. Yüzyıl Demokrasilerinde Siyasal Katılım: Türkiye Örneği. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, (3)2, 35-55.

Gardner, H., and Davis, K. (2013). *The App Generation: How Today's Youth Navigate Identity, Intimacy and Immagination in Digital World*. New Hawen: Yale University Press.

Göktaş, P., ve Çarıkçı, İ.H. (2015). Kuşakların Siyasal İletişim Kültür ve Liderlik Açısından Değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 7-33.

Görün, M., Erdem, N., ve Kara, G. (2023). Z kuşağının "Siyaset" Kavramına Dair Metaforik Algılarının Ölçülmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(1), 1-27.

Gürel, E. (2023). *Dijital Medyada Siyasal İletişim ve Z Kuşağı Üniversite Öğrencileri: İstanbul Özelinde Çevrimiçi Siyasal Katılım Üzerine Bir Araştırma*. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası İletişim Bilimleri Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Hafızoğlu, Y. (2021). Z Kuşağı Seçmen Davranışları. *International Journal of Education and New Approaches*, 4(2), 141-164.

Hayran, M., ve Hayran, M. (2011). *Sağlık Araştırmaları İçin Temel İstatistik*. Ankara: Omega Araştırma Yayınevi.

İnal, İ.H. (2023). Z Kuşağının Sosyal Medyanın Siyasi Etkisine Yönelik Algısının Sosyal Medyanın Oy Verme Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Algısına Etkisi ve Sosyal Medyada Siyasi İletişim Davranışının Aracılık Rolü. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, (10)92, 378-394.

Kahraman, M. (2024*). Z Kuşağının Siyasal Katılıma Etkisi*. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Kalaycıoğlu, E. (1983). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma: Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.

Karakoç, R. (2018). Siyasal Katılma Düzey ve Biçimleri Üzerine Bir İnceleme. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 5052-5058.

Karataş, E., ve Tarhan, A. (2024). Y ve Z Kuşağının Siyasal Tutum ve Davranışlarının Oy Verme Yaklaşımları Çerçevesinde Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 393-414.

Kiraz, E. (2023). *Sosyal Medyada Yer Alan Manipülatif Haber ve Haber Sitelerinin Z Kuşağı Üzerindeki Etkileri*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basım ve Yayın Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Küçükşabanoğlu, Z. (2021). *Z'nin Siyaseti*. İstanbul: Motto Yayınları.

Lietsala, K., and Sirkkunen, E. (2008). *Social Media: İntroduction to the Tools And Processes of Participatory Economy*. Finland: Tampere University Press.

McCrindle, M., and Wolfinger, E. (2010) *The ABC of XYZ: Understanding The Global Generations*. USA: University of New South Wales Press.

Mısıroğlu, D. (2023). Türkiye'de Z Kuşağının Siyasal Katılım Süreçlerinin Değerlendirilmesi. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, (8)26, 748-760.

Okur Çakıcı, F. (2016). Osmanlı'dan Türkiye'ye Siyasal Miras: Türk Siyasal Kültürü Üzerine Bir İnceleme. *The Journal of International Scientific Researches*, 1(2), 8-15.

Okur Çakıcı, F., ve Bayraktar, Ö. (2020). Siyasi Parti Bölünmeleri ve 1946 Sonrasında Gelişen Parti Bölünmelerine İlişkin Siyasi Süreçlerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. *Mavi Atlas*, 8(2), 389-411.

Sarıhan, Z. (2023). *Dijitalleşen Siyasete Katılım Bağlamında Z Kuşağı: Siyasi Partilerin İletişim Stratejileri Üzerine Bir İnceleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Selvi, M. (2020). *Sosyal Medya ve Z Kuşağı Siyasal Katılım Davranışı İlişkisi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Tasarımı ve Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Silsüpür, Ö. (2021). Siyasal Katılım, Siyasal İletişim ve Medya. *Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 163-172.

Strauss W., and Howe, N. (1992). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*, William Morrow Quill Publications.

Şenbir, H. (2004*). Z Son İnsan mı?*. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Şimşek, A. (2012). *İletişim Araştırmalarının Tarihi*. İletişim Araştırmaları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Taş, H.Y., Demirdöğmez, M., ve Küçükoğlu, M. (2017). Possible Effects of Future Architects' Z Generation on Business Life. *OPUS International Journal of Society Researches*, 7(13), 1031-1048.

Terkan, N. (2003). Siyasal Sistemler ve Halkla İlişkiler. *Selçuk İletişim*, 2(4), 64-75.

Tosun, G. (2013). *Sosyal Medyanın Yazılı Basında Gündem Oluşturmadaki Rolü (Örnek çalışma: Twitter)*. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: Der Yayınları.

Turgut, T. (2024). *Z Kuşağının Yaşam Perspektiflerini ve Değer Profillerini Belirlemeye ve Yaşam Perspektifleri Bataryası Geliştirmeye Yönelik Bir Karma Araştırma*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Twenge, J., Campbell, S., Hoffman, B., and Lance, C. (2010). Generational Differences in Work Values: Leisure and Extrinsic Values Increasing, Social and Intrinsic Values Decreasing. *Journal of Management*, (36)5, 1117-1142.

Usta, S., ve Dilber, F. (2020). Gençlerin Siyasal Katılımlarında Partiler Arası Seçim İttifakının Rolü: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi'nde Bir Araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 938-957.

Varlık, F., ve Erendağ Sümer, F. (2022). Sosyal Medyanın Siyasal Katılım Davranışına Etkisi: X, Y ve Z Kuşakları Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (e-gifder), 10(2), 984-1018.

Verba, S. (1965). *Comparative Political Culture*. Lucian W. Pye ve Sidney Verba (Der.), Political Culture and Political Development, (Princeton University Press): 512-560.

Yavuz, M.C., ve Haseki, M.İ. (2012). Konaklama İşletmelerinde E-Pazarlama Uygulamaları: E-Medya Araçları Temelinde Bir Model Önerisi. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 116-137.

Yeşilçayır, C. (2014). Thomas Hobbes'un Geleneksel Siyaset Felsefesine Karşı Çıkışı. *MAVİ ATLAS GŞÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 62-72.

Yıldız, G. (2021). *Dijital Çağın Yeni Kuralları*. Yeni Nesil Pazarlama. Eftalya Kitap.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Ali TOSUN
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Ali TOSUN
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Ali TOSUN
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Ali TOSUN
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Ali TOSUN

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume:23, Sayı/No:56, ss./pp.: 868-892
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1577132

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

YEREL YÖNETİMLERİN KARAR ALMA MEKANİZMALARINDA AKADEMİSYENLERİN YÖNETSEL KATILIM DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Mehmet ÖLMEZ[1] & Bülent BAYRAK[2]

Öz

Yerel katılım, yerelde alınacak kararlardan etkilenecek olan halkın, bu kararların hazırlanması, geliştirilmesi, hayata geçirilmesi aşamalarına katılımı ve katkıda bulunması demektir. Kent yönetimlerinde önemi her geçen gün artan oy verme, kent konseyleri, yerel referandum ve danışma kurulları gibi yönetsel katılım uygulamaları ile iletişim anlayışı ve kentli olma bilinci sağlanmaktadır. Bu çalışmada, üniversitelerin yönetim ve yerel yönetimler gibi alanlarında görev yapan akademik personelin görüş, düşünce ve çalışmalarına yerel yönetimlerin ne kadar önem verdiği araştırılmıştır. Ayrıca çalışmada, akademisyenlerin de yerel yönetimlerde söz sahibi olabilmek adına ne düzeyde katılım sağladığının ve demografik farklılıklar bağlamında anlamlı farklılıkların olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, mevcut literatür taraması yapılmış ve sonrasında nicel araştırma yöntemleri kapsamında alan araştırması (anket) uygulanmıştır. Anket kapsamında akademik personele anket soruları elektronik ortamda ulaştırılmış olup her ilden en az bir üniversiteden olacak şekilde akademik personel tarafından ankete cevap verilmiştir. Nicel araştırmanın ilişkisel ve tarama desenleri kullanılarak akademisyenlerle yerel yönetimler arasındaki ilişkiler bağlamında katılımcıların görüş, tutum ve ilgileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Üniversitelerin türü, akademik personelin unvanları, cinsiyetleri ve üniversitelerin bölgesel dağılımlarına göre tesadüfi örneklem alma yöntemlerinden oranlı küme yöntemi ile yapılan çalışmada 428 akademik personelin verdiği anket sonuçları değerlendirilmiştir. Yönetim ve yerel yönetimler gibi alanlarda görev yapan akademik personelin yerel katılıma etkileri hakkında, sadece iki çalışmanın bulunması ve bu çalışmaların da her birinin sadece bir üniversiteye ait akademik personelleri kapsaması, bu çalışmanın önemini ve özgünlüğünü artırmaktadır. Çalışmada akademik personelin yerel kararların alınmasındaki katılım düzeyinin ve yerel yönetimlerin akademisyenlere sağladığı katılım imkânlarının yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak Türkiye'de üniversitelerin yönetimle ilgili bölümlerinde görev yapan akademik personelin, yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına katılımı yeterli düzeyde olmamakla beraber bir çeşit "katılımsız yönetim" uygulamasının geliştirildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Yerel Yönetim, Katılım, Yönetsel Katılım, Yerel Katılım*

JEL Kodları*: H7,H83,H70*

Başvuru: *31.10.2024* **Kabul:***05.03.2025*

[1]Dr. Öğretim Görevlisi, Malatya İnönü Üniversitesi OSB MYO, olmez23@hotmail.com, Malatya, Türkiye, ORCID: 0000-0002-1462-1241
[2]Dr., Gelir Uzmanı, Malatya Vergi Dairesi Başkanlığı, ardadoruk3588@gmail.com, Malatya, Türkiye, ORCID: 0000-0003-1056-8866

IN DECISION-MAKING MECHANISMS OF LOCAL GOVERNMENTS EXAMINING THE MANAGERIAL PARTICIPATION LEVELS OF ACADEMICIANS

Abstract

Local participation means the participation and contribution of the public, who will be affected by the decisions to be taken locally, in the preparation, development and implementation of these decisions. Administrative participation practices such as voting, city councils, local referendums and advisory boards, which are becoming increasingly important in urban governments, provide an understanding of communication and awareness of being a citizen. In this study, it is investigated how much importance local governments attach to the opinions, thoughts and studies of academic staff working in the fields of administration and local governments at universities. In addition, the study aims to investigate the level of participation of academics in order to have a say in local governments and whether there are significant differences in terms of demographic differences. In the study, the existing literature was reviewed and then field research (survey) was applied within the scope of quantitative research methods. Within the scope of the survey, the survey questions were delivered to the academic staff electronically and the survey was answered by academic staff from at least one university from each province. By using the relational and survey designs of quantitative research, it was tried to determine the opinions, attitudes and interests of the participants in the context of the relations between academics and local governments. The results of the questionnaires given by 428 academic staff were evaluated in the study, which was conducted with the proportional cluster method, one of the random sampling methods, according to the type of universities, titles, gender and regional distribution of academic staff. The fact that there are almost no academic studies on the effects of academic staff working in fields such as administration and local governments on local participation shows the importance and originality of this study. The study concluded that the level of participation of academic staff in local decision-making and the participation opportunities provided by local governments to academics are not sufficient. As a result, it has been observed that although the participation of academic staff working in the administration-related departments of universities in Turkey in the decision-making mechanisms of local governments is not at a sufficient level, a kind of "non-participatory management" practice has been developed.

Keywords: *Local Government, Participation, Administrative Participation, Local Participation*

JEL Codes:*: H7,H83,H70*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1.GİRİŞ

Toplumlarda demokrasi yoktan var olan, kendi kendine gelişen bir olgu değildir. Demokrasi, aranan, istenen ve uğrunda mücadele edilen bir yaşam tarzı olarak gelişme göstermektedir. Bu yaşam tarzını yerleştirmede yönetenlerin ve yönetilenlerin ortak hareket etmesi, en önemli gerekliliklerden birisidir. Toplumlarda yönetenler tarafı sayıca az fakat devletin otoritesini kullanma açısından etkice fazla durumdayken, yönetilenler tarafı sayıca fazla fakat etkice az durumda bulunmaktadırlar. İşte demokrasi, bu güç dengesinin taraflar arasındaki paylaşımında her iki tarafın da başarılı bir yönetme ve yönetilme çabalarının eseri olarak ortaya çıkmaktadır.

Günümüz toplumlarında demokrasiyi ve yönetim sistemlerini geliştirmek, sadece belli bir sınıfın veya topluluğun görevi olmaktan çıkmıştır. Bilimin ve teknolojinin gelişmesiyle değişen

demokrasi ve yönetim anlayışı, toplumların katılım anlayışında ve yoğunluğunda değişimi de beraberinde getirmiştir. Toplumsal gelişimde önemli bir söz sahibi olan akademisyenlerin bu katılım içerisinde oynayacakları rol, gelişimin hem bilimsel temellere dayanmasını hem de katılım faaliyetlerinin toplumun diğer kesimleri tarafından örnek alınmasını sağlayacaktır.

Yerel katılımın birçok önemli öğesi bulunmakla birlikte akademik personelin yerel karar alma mekanizmalarına katılımı en önemli öğelerden birisidir. Akademik personel, kendi alanında bilimsel yeterliliğe ve yetkinliğe sahip olması nedeniyle, akılcı ve rasyonel çözümlere ve görüşlere sahip olabilmektedir. Yükseköğretim kurumlarında ders verme ve bilimsel yayınlar yapma yanında yerel yönetim birimlerine de etki edebilme potansiyeline sahip olan akademisyenlerin, bu gücünün farkına varabilmek, daha çağdaş ve düzenli kentlerin oluşmasına da yardım edecektir. Bu doğrultuda, yerel katılımda halkın her kesimine görev düşmesinin yanında yönetimin bilimsel boyutuyla ilgilenen akademik personelin aktif ve etkili rol alması, yapılan iyileştirme ve gelişim çabalarının belli bir sistematiğe bağlı olarak uygulanmasında önem arz etmektedir. Yerel yönetimler tarafından da akademik personelin yönetime aktif olarak katılımına önem verilmesi, yerel demokrasinin gereklerinin yerine getirilmesi adına etkili bir adım olacaktır.

Akademik personel ifadesi; sosyal, beşeri ve idari bilimler içerisinde yer alan yönetim ve yerel yönetimlerle ilgili bölümlerde görev yapan akademik personeli belirtmektedir. Bu araştırmanın temel amacı; akademik personelin yerel karar alma mekanizmasındaki katılım oranlarını ve bu katılımda ortaya koyulan görüş, düşünce ve raporların ne kadar dikkate alındığını incelemektir.

Toplu yerleşime açık her alanda yerine getirilmesi gereken iki önemli görev kümesi bulunmaktadır. Bu görev kümesinden bir tanesi devlet tüzel kişiliğinin işleyişinden kaynaklanan ve devlet ile halk arasındaki görev-sorumluluk-düzen ilişkisini sağlayan, merkezi otoriteye bağlı görevlerden oluşmaktadır. Nüfus işleri, askerlik işleri, vergi yükümlülükleri vb. gibi alanlar, merkezi otoritenin yereldeki taşra örgütlenmesiyle yerine getirdikleri bu görevleri kapsamaktadır. Bir diğer görev kümesi ise yerel halkın bulunduğu o yerleşim alanında, devlet tüzel kişiliğinden ayrı olarak oluşturulan yerel idare tarafından yerine getirilmesi gereken görevler topluluğudur. Ulaşım işleri, yerleşim işleri, çevre temizliğini sağlama vb. gibi alanlar da yerel otoritenin kendi örgütlenmesi eliyle yerine getirdiği görevlere dâhildir. İşte bu görev ve sorumluluk farklılıkları, yerel yönetimlerin varlık sebebini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda hizmet alanını da genişleten yerel yönetimler için sosyal etkileşim ve iyileştirme sağlama, rehberlik etme ve yönlendirme, yardım sağlama ve gözetme gibi faaliyetler de zorunlu hâle gelmiştir (Kaya, 2003: 240-242).

Gözler ve Kaplan (2019: 83) tarafından "yerel yönetimler, il, belde ve köy gibi belli alanlarda oturan halkın ortak yerel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla, merkezi idare dışında örgütlenen ve ayrı bir tüzel kişiliği ile sınırlı özerkliği bulunan, karar organları seçimle belirlenen kamu örgütlenmeleri" olarak tanımlanmaktadır. Yönetim bilimciler tarafından yapılan birçok tanımda yerel halk, ortak ihtiyaç ve kamu tüzel kişiliği gibi benzer özelliklerinden bahsedilen yerel yönetimler, ülkenin belli bölgelerinde yaşayan halkın yerel ve ortak ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kurulmuş olan ve kamu tüzel kişiliğine sahip idari birimler olarak tanımlanabilmektedir (Boztepe, 2019: 59-62). Bu tanım kapsamında Türkiye'deki yerel yönetim birimleri içerisinde, başında merkezi idarenin bir temsilcisi olan valinin bulunması nedeniyle bir yerel yönetim biriminden çok bir merkezi yönetim birimi olarak görülen il özel idareleri ile belediyeler ve köyler yer almaktadır. Bu çalışmada ise yerel yönetim kavramı, akla ilk getirdiği kavram olan belediyeler üzerinden ele alınmıştır.

Kapsadığı ve etkilediği alanlara göre farklı tanımlara sahip olan katılım kavramının, alınacak herhangi bir karardan etkilenecek kişilerin, kararın hazırlanması, geliştirilmesi, alınması ve hayata geçirilmesi aşamalarından birine veya birkaçına ya da tamamına katkıda bulunması durumu şeklindeki tanımı, en genel tanımlarından birisidir (Demir ve Acar, 2005: 233). Bir başka tanımda ise katılım, bireylerin, kendilerini etkileyen fiziksel durumlar, kurumlar ve programlar düzeyinde alınan kararlarda yer almaları, şeklinde tanımlanmaktadır (Florin ve Wasdersman, 1990: 43). Bu tanımlarda ve benzer tanımlarda dikkat çeken en önemli hususlardan birisi, katılım kavramının olabilmesi için katılan kişinin alınacak karardan etkilenecek durumda olması; diğer bir deyişle katılım, katılımcı ve sonuç üçlüsü arasında nedensellik bağının bulunması gerektiğidir.

Teoride savunulan fakat Türkiye'deki birçok demokrasi uygulamasında önemli eksiklerden birisi olan yönetsel katılım, yerel yönetimler başta olmak üzere tüm kamu kurumlarında yönetimin icra kesiminden ziyade kamu politikalarının belirlenmesi, uygulanması, denetlenmesi gibi süreçlerinde halkın aktif olarak yer alması şeklinde tanımlanmaktadır (Çitçi, 1996: 10). Diğer bir ifadeyle yönetime katılım, politika çalışmalarının bir ayağı olan karar alma sürecine, planlama ve uygulama süreçlerine halkın katılımı ve halkı dinleyerek halkla bilgi paylaşımı anlamına gelmektedir (Yaylı ve Eroğlu, 2015: 507). Katılımcı demokrasi, toplumun tüm bireylerinin eşit katılımıyla işleyecek bir yönetim modeli önermediği gibi en uygun demokrasi işleyişini sağlayabilmek için izin verdiği bazı katılım araçları yoluyla hayat bulmaktadır (Verba, 1967: 54). Uygulamada yerel düzeyde yönetsel katılımı sağlamak için çok çeşitli mekanizmalar bulunmakla birlikte bunların kullanım yoğunlukları da yönetim anlayışının ve teknolojinin gelişimiyle değişmektedir. En yaygın olarak kullanılan katılım mekanizmaları arasında gelecek atölyeleri, halk günleri, dilekçe, beyaz masa, yerel referandum, semt dayanışma merkezleri, yuvarlak masa toplantıları, halk toplantıları, halk günleri, meclis toplantıları, Yerel Gündem 21, kent konseyleri, gönüllü ve dayanışmacı örgütlenmeler, hemşeri hukuku, ihtisas komisyonları, e-belediyecilik ve mobil belediyecilik gibi mekanizmalar bulunmaktadır (Özer ve Kartal, 2021: 513-517).

Yerel katılım ise, yerelde alınacak kararlardan etkilenecek olan yerel halkın bu kararların hazırlanması, geliştirilmesi, alınması ve hayata geçirilmesi aşamalarından birine veya birkaçına ya da tamamına katkıda bulunması demektir. Kent yönetimlerinin daha etkin bir yapılaşma sağlaması adına günden güne daha önemli duruma gelen yönetsel katılım uygulamaları, yerel halk arasında yerel katılımın yaygınlaşmasını ve pekiştirilmesini sağlamaktadır. Bu anlamda yerel katılım, toplum kesimleri arasındaki iletişim anlayışının ve toplumsal sorumluluk yaklaşımının gelişmesini sağlarken kentli olma bilincinin doğması ve büyümesi için gereken toplumsal altyapının oluşumunu da sağlamaktadır (Bulut, 2006: 51). Aktif ve sürekli bir yerel katılım, topluma faydalı uygulamaların zaman çerçevesinin ve etkilerinin belirlenmesinde etkili olacaktır. Etkin bir yerel katılımı sağlamak kolay olmamakla birlikte bunun sağlanması için yakın izleme ve değerlendirme ile paydaşlar arası iletişimin sağlandığı etkili bir sistemin gerekliliği vurgulanmaktadır (Gebara, 2013: 478).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Katılım ve yerel katılım konusundaki literatürün oldukça yoğun içerikli olmasına rağmen akademisyenlerin yerel katılıma etkileri hakkında, birer üniversitenin akademik personellerini kapsayacak şekilde yapılmış sadece iki çalışmanın bulunması ve bu çalışmaların katılımdan ziyade kent kültürü ve kentlilik bilinci konularını ele alması, bu çalışmanın önemini ve özgünlüğünü artırmaktadır. Literatürdeki bu azlık, bu çalışmanın önemli bir açığı kapatması ve bu konuda yapılacak diğer çalışmalara örnek olabilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Belli ve Aydın (2017) tarafından, kent kültürünü ve kentlilik bilincini odak alarak yapılan çalışmada, kentlerin daha iyi bir noktaya taşınması konusunda akademisyenlerin kentsel karar alma süreçlerine katılımlarının ve kent kimliği ve kentlilik bilincinin gelişimi konularında paydaşlarla birlikte hareket edebilecekleri bir ortamın oluşturulmasının önemi vurgulanmıştır. İlter (2024) tarafından yapılan ve yine kent kültürünü ve kentlilik bilincini odak alarak yapılan bir diğer çalışmada ise alan araştırmasının yapıldığı Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'ndeki akademik personele kent kültürü ve kentlilik bilincinin geliştirilmesi konusunda merkezi ve yerel kurumlar tarafından gereken değerin verilmediği vurgulanmıştır.

Bazı araştırmacılar tarafından yeni kamu yönetimi anlayışının, yerel yönetimleri destekleyen yaklaşımı içerisinde yönetişim kavramına felsefi, sosyolojik ve siyasal bir zemin hazırladığı ve bu sayede yerel düzeyde katılım kültürünü geliştirdiği savunulmaktadır (Şahnagil, 2019: 1150). "Yerel Yönetimler ve Demokrasi" isimli çalışmasında yerel yönetimlere demokratik olma özelliğini kazandıran en önemli unsur olarak "yerel yönetim sürecine halkın katılımının sağlanması" ilkesini belirten Pustu (2005: 129), böylece katılımın yerel yönetimler için önemini vurgulamıştır. Henden ise çalışmasında (2005: 4), yerel halkın kendi kendisini yönetecek organları belirleme konusunda seçimlere katılım göstermesinin tek başına yeterli olmadığından bahisle bunun gerçek bir katılımı sağlayacak şartlarla bütünleştirilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yerel katılım hakkında çalışmaları bulunan Denters ise (2005: 67) katılım konusunda vatandaşların "takipçi" olmalarının yanında "başlatıcı" konumunda da olmaları gerektiğini vurgulamasına rağmen Michels ve De Graaf (2010: 481), bu sürecin başlatıcısı ve kontrolcüsü durumunda olan tarafın yerel yönetimler olduğunu belirtmişlerdir.

Katılım konusunda "Türk gençliğinin siyasal katılımı" odaklı yapılan bir çalışmada Erdoğan (2003), katılımda, sosyolojik ve ekonomik etkenler yanında eğitim durumu, çalışma durumu ve cinsiyet gibi demografik faktörlerin de etkili olduğunu vurgulamıştır. Aynı çalışmada, katılım kavramının "katıl(a)mama" anlayışı yönünde uygulandığı ve bu konuda aile yapısı, eğitim sistemi ve bürokratik engellerden oluşan ve "demir üçgen" olarak belirtilen sınırlamaların etkili olduğu vurgulanmıştır. Karaçor ise (2009: 122-123) gelişen teknolojiyle yeniden şekil alan ve oldukça yaygınlaşan iletişim araçlarının, siyasal katılım ve demokrasinin gelişimi hakkında olumlu etkileri olduğunu vurgulamıştır. Çalıkoğlu ve Arslan tarafından (2018: 222-224), Türkiye'deki akademisyenlerin uluslararası etkinliklere katılması ve uluslararasılaşması hakkında yapılan çalışmada, doçentlikten daha alt düzeydeki ünvanlı akademisyenlerin teorik ve pratik olarak uluslararası etkinliklere katılma konusunda daha az katılım sağladıkları tespit edilmiştir.

Avcı ve Gök tarafından yapılan bir çalışma (2022: 250-260), akademisyenlerin yönetişim sürecinde önemli bir görev almalarına rağmen yükseköğretim kurumlarında karar organlarının göstermelik olduklarını ve demokratik yönetim süreçlerinden uzak olduklarını belirtmiştir. Akademisyenlerin kendi kurumlarındaki karar organlarının işleyiş süreçlerinde bile etkili olamadığının vurgulandığı bu çalışma ile akademisyenlerin yönetsel katılım konusundaki ilgi ve yaklaşımlarına örnekler verilmiştir. Aldemir ve Şen tarafından yapılan çalışma ile (2020: 1473, 1486) vatandaşların yerel katılım konusundaki algı ve davranış düzeylerini belirleyebilmek amacıyla geliştirilen; psikometrik açıdan yeterli, geçerli ve güvenilir bir yerel katılım ölçeği, çalışma verilerinin değerlendirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölüm, araştırmaya ilişkin olarak, seçilen yöntem, amaç, hipotez, evren, örneklem, veri toplama araçları, veri analizi, bilimsel dayanağı ve geçerliliği hakkında bilgiler sunmaktadır. Araştırma öncesi verilerin toplanmasına geçilmeden önce İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri

Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 28.12.2023 tarihli 17 numaralı oturum ve 1 numaralı karar sayısı ile etik izni alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, Türkiye'nin her ilinden en az bir üniversitenin yerel yönetimler, iktisat, işletme, siyaset bilimi gibi yönetim bilimleri alanında görev yapan akademik personel ile anket çalışması yapılmıştır. Araştırma, üniversitelerin yönetim bilimleriyle ilgili farklı bölümlerinde görev yapan akademik personelin yerel yönetimlere katılım düzeylerini detaylı olarak ve betimleyerek açıklama amacını taşımaktadır. Araştırmada nicel araştırmanın tesadüfi örneklem alma yöntemlerinden oranlı küme yöntemi kullanılmıştır.

Örneklem grubu belirlenirken üç ölçüt gözetilmiştir. Bu ölçütler, örneklem grubunda yer alan kişilerin üniversitelerde akademik personel olması, akademik personelin yönetim ve yerel yönetimler gibi alanlarda görevini sürdürüyor olması ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmasıdır.

3.2. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın temel amacı akademisyenlerin görüş, düşünce ve çalışmalarına yerel yönetimlerin ne kadar önem verdiği ve demografik farklılıklar bağlamında anlamlı farklılıkların olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır.

Bu bilgiler ışığında araştırmaya yön veren Ana Hipotez;

H:Akademik personelin demografik özelliklerine göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları arasında anlamlı bir fark vardır.
Araştırmanın diğer Alt Hipotezleri ise;
H_1. Akademik personelin cinsiyetlerine göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_2. Akademik personelin yaşlarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_3. Akademik personelin medeni durumlarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_4. Akademik personelin yaşadığı bölgelere göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_5. Akademik personelin çalıştıkları üniversite türüne göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_6. Akademik personelin unvanlarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_7. Akademik personelin akademik hizmet yıllarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_8: Akademik personelin fakülte / MYO görev yerlerine göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.
H_9. Akademik personelin görev yaptıkları bölümlere göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

3.3. Araştırmanın Evren ve Örneklemi:

Araştırmanın evrenini, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) akademik web sitesinde 25.12.2023 tarihi itibari ile Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler alanı içerisinde bulunan 10.629 akademik personel oluşturmaktadır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004, 50) tarafından evren büyüklüğü ile örneklem

seçim sayıları verilmiştir. Bu çalışmada 10.000 ile 25.000 evren büyüklüğü için 0.05 örneklem hatası ile seçilecek örneklem büyüklüğünün 244-378 kişi arasında olması yeterli görülmektedir.

Araştırmada nicel araştırmanın tesadüfi örneklem alma yöntemlerinden oranlı küme yöntemi kullanılmıştır. Oranlı küme örnekleme yönteminde birden çok küme içeren bir tasarımın kullanılması tercih edilmektedir. Kümeler belirlendikten sonra oranlara göre rastlantısal yöntem ile birimlerden örneklemler seçilmektedir (Neuman, 2007: 340). Araştırmanın ilk aşamasında YÖK (2023) verilerine göre Türkiye genelindeki 129 devlet ve 78 vakıf üniversitesi listelenerek, burada çalışan akademik personel sayılarının oranları belirlenmiştir. "Üniversitelerin Türlerine Göre Dağılımı" başlıklı Tablo 1'de, oluşturulan kümelerin evrendeki oranı göz önünde bulundurularak devlet ve vakıf üniversitelerdeki akademik personele anket formları gönderilmiş ve oransal kümeleme dağılımı yapılmıştır.

Tablo 1. Üniversitelerin Türlerine Göre Dağılımı

	***Akademik Personel Sayısı**	**Anket Dağılımı**
Kurum	**%**	**%**
Devlet Üniversitesi	84,1	86,2
Vakıf Üniversitesi	15,9	13,8
Toplam	100,0	100,0

Kaynak: Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.
*YÖK Bilgi Yönetim Sistemi, Yükseköğretim İstatistikleri, 2024

"Bölgelere Göre Üniversite Dağılımları" başlıklı Tablo 2'de verilen bölgelerde bulunan üniversite sayılarıyla orantılı olarak her bölgeden belirlenen sayıda orantısal kümeleme yöntemi ile üniversitenin seçimi yapılmıştır. Bu yöntem ile Marmara Bölgesindeki İstanbul ilinde 62 üniversite ve İç Anadolu Bölgesindeki Ankara ilinde 21 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerin çoğunluğu vakıf üniversiteleri olduğundan, orantısal kümele yöntemi doğrultusunda İstanbul ve Ankara ilindeki vakıf üniversitesi sayıları ona göre seçilmiştir. Marmara ve İç Anadolu Bölgesindeki bu dağılım orantısal bir şekilde diğer bölgelere dağıtılmıştır.

Tablo 2. Bölgelere Göre Üniversite Dağılımları

	Türkiye Geneli	**Bölgelere Göre Anket**
Akdeniz Bölgesi	9,2	11,2
Doğu Anadolu Bölgesi	8,2	13,6
Ege Bölgesi	8,7	13,3
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	5,3	4,4
İç Anadolu Bölgesi	21,3	15,4
Karadeniz Bölgesi	10,1	19,9
Marmara Bölgesi	37,2	22,2
Toplam	**100,0**	**100,0**

Kaynak: **YÖK Bilgi Yönetim Sistemi, Yükseköğretim İstatistikleri, 2024 (*Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

Araştırmanın özgünlüğü Türkiye'nin tüm illerinden en az bir üniversiteden öğretim elemanı ile görüşme yapılmasından kaynaklanmaktadır. Bu özgünlük ile alınan veriler tüm ülkeyi kapsamaktadır. Tablo 2, Türkiye'nin bölgelerine göre anket uygulanma oranlarını, Tablo 3 ise

oransal kümeleme dağılım yöntemi ile bulunan Türkiye geneli akademik personelin unvanları ve cinsiyetleri ölçüt alınarak oluşturulmuş dağılımı göstermektedir.

Tablo 3. Akademik Personelin Ünvanlarına Göre Dağılımları

	***Türkiye Geneli Dağılım**			**Anket Demografik Dağılımı**		
	ERKEK %	KADIN %	TOPLAM %	ERKEK %	KADIN %	TOPLAM %
Profesör	66,1	33,9	18,6	71,8	28,2	19,9
Doçent	59,2	40,8	12,2	67,0	33,0	23,4
Doktor Öğretim Üyesi	53,4	46,6	24,0	49,6	50,4	27,8
Öğretim Görevlisi	48,6	51,4	20,1	12,5	87,5	1,9
Araştırma Görevlisi	46,8	53,2	25,2	48,6	51,4	25,1
Toplam	**53,8**	**46,2**	**100,0**	**57,5**	**42,5**	**100,0**

Kaynak: **YÖK Bilgi Yönetim Sistemi, Yükseköğretim İstatistikleri, 2024 (*Araştırmacı tarafından düzenlenmiştir)

3.4. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla katılımcılara uygulanan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Anket çalışmasının ilk bölümü akademik personelin demografik özelliklerini ve yönetimsel katılımlarını ölçmeye yöneliktir. İkinci bölüm ise Aldemir ve Şen (2020) tarafından geliştirmiş olan "Yerel Katılım Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması"ndan oluşmaktadır. Burada kullanılan ölçekler 18 maddeden oluşan tek boyutlu bir ölçektir. Ölçek, 5'li Likert tipi ölçek (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde düzenlenmiştir. AFA sonucunda üç faktör altında toplanan Yerel Katılım Ölçeğinin (YKÖ) toplam 18 maddelik yapısına doğrulayıcı faktör analizi uygulanmış olup elde edilen bulguların değerlendirilmesi neticesinde $\chi 2$ /sd oranı (231.59/128) 1.80 bulunmuştur. Uyum iyiliğinin hesaplandığı DFA Yerel Katılım Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması ile elde edilen değerler ise GFI= .91, CFI= .95, AGFI = .88, NFI= .91, RMSEA= .05, RMR= .07, SRMR= 0.6 şeklinde tespit edilmiştir. Uyum iyiliği konusunda elde edilen bu değerler, YKÖ için kullanılan ölçüm modelinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir (Koyuncu ve Kılıç, 2019).

3.5. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi

Veri toplanması sürecinde, elektronik anketlerin en popüleri olan internet temelli çevrim içi anketler ile daha hızlı sonuç alınması (Jansen vd., 2007) nedeniyle anket formu hem bilgisayarda word ortamında hem de elektronik ortamda açık ve kapalı uçlu soru tekniği ile hazırlanmıştır. İnternet temelli hazırlanan anket formu YÖK sisteminde kayıtlı 204 devlet ve vakıf üniversitesinde görev yapan akademik personel ile tesadüfi örneklem alma yöntemlerinden oranlı küme yöntemi doğrultusunda e-posta üzerinden ulaştırılmıştır. Bu yöntemle 28 Aralık 2023 - 3 Şubat 2024 tarihleri arasında 447 kişi ile gönüllü katılım esasına dayalı bir şekilde çevrim içi yoluyla geri dönüş alınmıştır. Araştırma, devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapan akademik personel ile sınırlandırılmıştır. Bu anketlerden 19 tanesi araştırma kısıtlarına ve kurallarına uymadığından kabul edilmemiştir. Nicel araştırmalarda yapılan görüşme yöntemi uygulandığında yaklaşık 380 kişilik örneklem büyüklüğünün yeterli kabul edilmesi (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50) ile 428 örneklem sayısının, araştırmanın amaçları ve elde edilen verilerin genele aktarılması açısından yeterli olduğu değerlendirilmiştir. Anket formu tüm sorulara cevap verilmeden kaydedilmeyecek şekilde internet ortamına eklendiğinden, anketlerde eksik doldurulan soru

bulunmamaktadır. Elde edilen veri seti içerisinde SPSS 25 istatistiksel analiz için uygun olan anket verileri kullanılmıştır. Elde edilen verilere uygun istatiksel analizlerin yapılması amacıyla cinsiyet, yaş, medeni durum, üniversite türü, bölge, akademik unvan, tecrübe, fakülte ve bölüm değişkenlerine bağlı olarak Kolmogorov-Smirnov normallik testi uygulanmıştır. Yönetsel katılım puanlarına göre α =0.05 anlamlılık düzeyinde; T testi ve Anova testi uygulanmıştır.

3.6. Araştırmanın Bilimsel Dayanağı ve Geçerliliği

Araştırmanın geçerliliğini artırmaya yönelik olarak ilgili çalışmaların ve kuramsal temellerin incelendiği detaylı bir literatür taraması yapılmış olup çalışmanın amacına yönelik olarak daha önceden yapılan araştırmalar detaylı bir şekilde ele alınmış ve alan araştırmasında kullanılan anket sorularının ilk bölümünün bu araştırmalardan elde edilen verilere uygun içeriğe sahip ve anlaşılabilir olmasına dikkat edilmiştir. Anketin ikinci bölümü ise Aldemir ve Şen (2020) tarafından geliştirmiş olan "Yerel Katılım Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması"ndan alınmıştır. Anketin formları ile ilgili istatistik alanında uzman iki akademik personelin görüşleri alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda anket formundaki sorular tekrar düzenlenmiştir. Bu sorular pilot çalışma kapsamında beş (5) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim elemanına uygulanmıştır. Burada hem araştırma konusu ile hem de anket soruları ile ilgili eksikler tamamlanmış ve ankete son hali verilmiştir. Ankette ayrıca Aldemir ve Şen (2020) tarafından geliştirilen "Yerel Katılım Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması kullanılmıştır. Bu anket çalışmasında 5'li likert tipi ölçeklendirme kullanılmıştır. Likert tipi ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı =0.87 olarak hesaplanmıştır. Büyüköztürk'e (2007:127) göre Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.70 üzeri değerler çalışmanın güvenilirliği için yeterli kabul edilmekte ve ölçeğin test puanları arasındaki iç tutarlılığının uygunluğunu belirtmektedir.

Bu çalışmada öncelikli olarak normal dağılım analizleri yapılmıştır. Bunun için beş aşamalı sistem uygulanmıştır. Öncelikle histogram dağılımına, ardından varyans (variance) kat sayısına bakılmıştır. Std deviation / mean (0,599/3,22=%18< %30) değeri %30'dan az olduğu için histogram görüntüsü normal dağılım göstergesi kabul edilmiştir. Verilerin normal dağılım uygunluğunu gösteren ve +2,0 ile -2,0 arasında bir değere sahip olması gereken Swekness çarpıklık ve Kuttosis basıklık değerleri (George ve Mallery, 2019: 113-115) kontrol edilmiş olup elde edilen verilerin normal dağılım sınırları içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Detrended Norm Q ve Normal Q değerlerine bakılmıştır. Bu grafikte rastgele bir açılım olmadığından dolayı normal dağılım olduğu belirlenmiştir. Son aşama olarak tests of normality değerlerinden kolmogorov-Smirnov Sign (0,00) değerlerine bakılmıştır. Burada da normal dağılım olduğu sonucuna varılmıştır.

Ankette yer alan ölçekli soruların faktör yüklerini ve boyutlarını tespit etmek için yapılan Keşfedici Faktör Analizi (KFA) yöntemi kullanılmış ve SPSS 25 programı ile temel bileşenler analiz edilmiştir. KFA aşamasında Eigen (Özdeğer) değeri 1 olarak tespit edilmiş ve faktörlerin yük değerlerinin en az .30 olması kabul edilmiştir (Büyüköztürk, 2006: 40). Analiz neticesinde Eigen değeri 1'den büyük olduğu görülen 3 faktörün ölçeğe yönelik toplam varyanslarının %62,30 olduğu görülmüştür.

4. ARAŞTIRMANIN DEMOGRAFİK VE BETİMSEL ANALİZİ

Bu bölümde katılımcıların verdikleri cevaplara ilişkin elde edilen bulgular, akademik personelin yerel yönetimlere katılımlarına ilişkin demografik, kurumsal bilgiler ve betimleyici bilgiler doğrultusunda sunulmaktadır.

Tablo 4. Demografik ve Kurumsal Bilgiler

		n	%
Cinsiyet	Kadın	246	57,5
	Erkek	182	42,5
Toplam		**428**	**100,0**
Yaş	26-30 Yaş Arası	45	10,5
	31-39 Yaş Arası	151	35,3
	40-49 Yaş Arası	126	29,4
	50-59 Yaş Arası	83	19,4
	60-67 Yaş Arası	18	4,2
	68 yaş ve üzeri	5	1,2
Toplam		**428**	**100,0**
Medeni Durum	Evli	310	72,4
	Bekâr	118	27,6
Toplam		**428**	**100,0**
Üniversite Türü	Devlet Üniversitesi	369	86,2
	Vakıf Üniversitesi	59	13,8
Toplam		**428**	**100,0**
Bölge	Akdeniz Bölgesi	48	11,2
	Doğu Anadolu Bölgesi	58	13,6
	Ege Bölgesi	57	13,3
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	19	4,4
	İç Anadolu Bölgesi	66	15,4
	Karadeniz Bölgesi	85	19,9
	Marmara Bölgesi	95	22,2
Toplam		**428**	**100,0**
Unvan	Araştırma Görevlisi	79	18,5
	Araştırma/Öğretim Görevlisi Dr.	37	8,6
	Öğretim Görevlisi	8	1,9
	Öğretim Üyesi Dr.	119	27,8
	Doç. Dr.	100	23,4
	Prof. Dr.	85	19,9
Toplam		**428**	**100,0**
Akademik Hizmet Yılı	1 Yıldan az	14	3,3
	1-3 yıl arası	30	7,0
	4-9 yıl arası	91	21,3
	10-15 yıl arası	138	32,2
	16-20 yıl arası	38	8,9
	21-25 yıl arası	53	12,4
	26-30 yıl arası	30	7,0
	31+ yıl ve üzeri	34	7,9
Toplam		**428**	**100,0**
Fakülte/MYO	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	403	94,2
	Sosyal ve Teknik Bilimler MYO	25	5,8

Toplam		**428**	**100,0**
Bölüm	İktisat	82	19,2
	İşletme	136	31,8
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler	11	2,6
	Ekonometri	18	4,2
	Maliye	28	6,5
	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	94	22,0
	Uluslararası İlişkiler	20	4,7
	Uluslararası ve Lojistik	17	4,0
	Sosyal Hizmet	6	1,4
	Yönetim Bilişim Sistemleri	10	2,3
	Diğer	6	1,4
Toplam		**428**	**100,0**

Çalışma kapsamında ilk olarak katılımcıların tanımlayıcı verileri kapsamında demografik ve kurumsal bilgileri incelenmiştir. Araştırmaya katılanların %57,5'ini kadınların, %42,5'ini ise erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan akademik personelin büyük çoğunluğu 31-49 yaş aralığında olup bu oran toplam katılımcıların %64,7'sidir. Katılımcıların %72,4'ü evli olduğunu belirtmektedir. Katılımcı akademisyenlerin görev yaptıkları üniversite türleri incelendiğinde ise %86,2'si devlet üniversitesinde, %13,2'si vakıf üniversitesinde görev yapmaktadır. Ankete katılan akademik personelin %22,2'si Marmara Bölgesinde, %19,9'u Karadeniz Bölgesinde ve %15,4'ü de İç Anadolu Bölgesinde yer alan üniversitelerde görev yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar içerisinde akademik unvanlar açısından %27,8 oranında Dr. Öğretim Üyesinin, %23,4 oranında Doçent Dr. unvanlıların ve %19,9 oranında da Profesör Dr. unvanlıların katılım gösterdikleri belirlenmiştir. Fakültelerde öğretim görevlisi sayısı az olduğundan, katılımcıların %1,9'unu ise öğretim görevlileri oluşturmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu (%53,5) 4 ile 15 yıl arasında değişen bir süredir akademisyen olarak çalıştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %8,9'u 16 ile 20 yıl arası bir süredir çalıştıklarını belirtirken %19,4'ü de 21 yıl üzeri bir deneyime sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların yaklaşık %95'i fakültede görev yaptıklarını belirtmişlerdir. Aynı şekilde katılımcıların yaklaşık %32'si İşletme, %22'si Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ve %19'u ise İktisat bölümünde görev almaktadır.

Tablo 5. Akademik Personel Yerel Yönetimlerde Yönetsel Katılım Olarak Oy Verme Mekanizmasında Yer Almakta mıdır?

Yönetsel Katılım	n	%
Oy Verme (Seçimler)	365	85,3
Katılım Gerçekleştirmedim	63	14,7
Toplam	428	100,0

Tablo 5 incelendiğinde akademik personelin yerel yönetimlere yönetsel anlamda oy verme ve seçim gibi mekanizmalara katılım oranları %85,3'tür. Yerel yönetimlere hiçbir şekilde katılmadıklarını belirtenlerin oranı ise %14,7'dir. Akademik personelin yerel yönetimlerde yönetsel katılım sağlama açısından oy verip vermediğinin sorgulandığı bu tablo ile akademik personelin yerel yönetimlere oy verme düzeyin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 31 Mart 2024 mahalli idare seçimlerinde katılım oranının %78,5 ile %80,7 arasında (TRT Haber, 2024) değiştiği ve son beş yerel seçimde katılım ortalamasının %82,73 olduğu (wikipedia, 2024) dikkate alınırsa akademisyenlerin en alt düzeydeki katılım şeklinin istenene ve gerekene yakın seviyede olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6. Akademik Personelin Yerel Yönetimlerde Yönetsel Katılım Mekanizmaları

Yönetsel Katılım Mekanizmaları	n	*%
Yerel Referandum (Halkoylaması)	130	30,4
Panel/Jüri/Çalıştay	56	13,1
Kent Meclisleri/Kent Konseyi	35	8,2
Sosyal Medya Üzerinden	34	7,9
Kamuoyu Yoklamaları ve Kamusal Anketler	31	7,2
Halk/Mahalle Toplantıları	28	6,5
Gönüllü Katılım	25	5,8
Yuvarlak Masa Toplantıları	24	5,6
Danışma Kurulları	20	4,7
Enformasyon Kanalları: Dilekçe ve Kişisel Başvuru	18	4,2
Meclis Toplantıları	14	3,3
Halka Başvuru ve Davet Yöntemi	12	2,8
Planlama Çemberleri ve Gelecek Atölyeleri	11	2,6
Proje Demokrasisi ve Kampanyalar	7	1,6
Planlama Forumları	7	1,6
Eğitim vermek	4	0,9
Yerel Gündem 21 Üyelikleri	3	0,7
Katılımcı Bütçeleme	2	0,5
Yerel Ombudsman ve Arabuluculuk	1	0,2
Diğer	1	0,2

*Değerlendirme Toplam katılımcı sayısı olan 428 kişi üzerinden yapılmıştır. Bu soru çok seçeneklidir.

Kişilerin yerel yönetimlere katılımını ifade eden yönetsel katılım, oy vermenin yanında halkoylaması, panel/jüri/çalıştay çalışmaları, kent konseyleri ve buna benzer faaliyet ve eylemlerin tümünü ifade etmektedir. Bu kapsamda düzenlenen Tablo 6'nın genel

değerlendirmesinde, ankete katılan 428 katılımcının %30'4'ü yerel yönetimlerde yönetsel katılım mekanizmasını yerel referandum ile yaptıklarını belirtirken %13,1'i ise panel ve çalıştay gibi etkinlikler ile gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

1997 yılında Birleşmiş Milletlerin desteği ile gerçekleştirilen toplantıda Kent Konseyleri kentin kalkınma önceliklerinin ve sorunlarının tanımlandığı demokratik platformlar olarak tasarlanmıştır. Tavsiye niteliğinde olmasına rağmen kent konseyleri tarafından alınan kararların belediye meclis toplantı gündemlerine etkisi bulunmaktadır. Kamu kurumlarının ve üniversitelerin de katılımcı olduğu kent konseylerinde sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri de yer almaktadır (Aygen, 2014: 222). Bu açıklamalar ışığında, akademik personelin kent meclislerine katılım oranlarının %8,2 olduğu görülmektedir. Mahalle meclisleri ise kent konseyleri bünyesinde oluşturulan kent içerisindeki en küçük ölçekli sistemler olarak bilinmektedir. Mahalle sakinlerinin deneyimlerinin ve mahalle sorunlarının paylaşıldığı bu yönetsel katılım sistemine akademik personelin %6,5'i katılım gösterdikleri görülmektedir.

Tablo 7. Akademik Personelin Yerel Yönetimlere Katılımları

		n	%
Akademik Personelin Yerel Yönetimlerde Görev Alma Durumu	Evet, görev aldım	96	22,4
	Hayır, görev almadım	332	77,6
Toplam		**428**	**100,0**
Akademik Personelin Yerel Yönetimlerde Görev Alma Biçimi	Gönüllü olarak görev aldım	36	37,5
	Kurum tarafından görevlendirildim	31	32,3
	Davet edildim	29	30,2
*Değerlendirme yerel yönetimlerde görev yapan 96 kişi üzerinden yapılmıştır.	**Ara Toplam**	*96	
	Görev almadım	332	
Toplam		**428**	**100,0**
Akademik Personelin Yerel Yönetimlerde Görev Süresi	1 yıldan az	50	52,1
	1-3 yıl arası	29	30,2
	4-9 yıl arası	8	8,3
	10-15 yıl arası	7	7,3
	16-20 yıl arası	1	1,0
	21 yıl ve üzeri	1	1,0
	Ara Toplam	*96	
*Değerlendirme yerel yönetimlerde görev yapan 96 kişi üzerinden yapılmıştır.	Görev almadım	332	
Toplam		**428**	**100,0**
Yerel Yönetimlerin Akademik Personele Önem Verme Durumu	Evet, önem vermektedir	49	11,4
	Hayır, önem vermemektedir	215	50,2
	Kararsızım	164	38,3
Toplam		**428**	**100,0**
Akademik Personel Yerel Yönetimin En Önemli Paydaşı mıdır?	Evet	317	74,1
	Hayır	55	12,9
	Kararsızım	56	13,1
Toplam		**428**	**100,0**
Akademik Personelin Yerel Yönetimlere Proje ve Düşünce Önerisi	Evet, oldu	125	29,2
	Hayır, olmadı	303	70,8

Toplam		**428**	**100,0**
Akademik Personelin Yerel Yönetimlere Sunmuş Olduğu Proje ve Düşüncenin Kabul Edilme Durumu *Değerlendirme yerel yönetimlere proje sunan 125 kişi üzerinden yapılmıştır.	Evet, oldu	67	53,6
	Hayır, olmadı	58	46,4
	Ara Toplam	*125	
	Proje sunmadım	303	
Toplam		**428**	**100,0**
Akademik Personelin Yerel Yönetimlere Sunmuş Olduğu Proje ve Düşüncenin Uygulanma Durumu? *Değerlendirme yerel yönetimler tarafından projesi kabul edilen 67 kişi üzerinden yapılmıştır.	Evet, uygulandı	45	67,2
	Hayır, uygulanmadı	22	32,8
	Ara Toplam	*67	
	Proje sunmadım	303	70,8
Toplam		**428**	**100,0**

Türkiye genelindeki "akademik personelin" yerel yönetimlere katılımları ve yerel yönetimlere proje/düşünce sunmaları ile ilgili görüşleri Tablo 7'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Akademik personelin ilk olarak yerel yönetimlerde görev alma durumları sorgulandığında "akademik personelin" sadece %22,4'ü yerel yönetimlerde görev aldıklarını belirtmişlerdir. Yerel yönetimlerde görev alan akademisyenlerin %37,5'i gönüllü olarak yerel yönetimlerde bulunduklarını, %30,2'si ise yerel yönetimler tarafından davet edildiklerini belirtmişlerdir. Yerel yönetimlerde görev yapan akademik personel içerisinde %52,1'i bir yıldan daha az sürede görevde bulunduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan "akademik personelin" %50,2'si, yerel yönetimlerin akademik personele yeterli ve gerekli düzeyde önem vermediğini düşünmektedir.

Özellikle yerel yönetimler için önemli işbirlikçi niteliğinde olan üniversitelerin ve akademik personelin yönetişim uygulamalarının birer parçası olarak kabul edilmeleri, yönetim organlarını, daha duyarlı, hesap verebilir ve şeffaf kanallar vasıtasıyla hizmet sunmaları konusunda dikkatli olmaya zorlamıştır. Bu noktada, araştırmaya katılan "akademik personelin" yaklaşık %75'i kendilerini yerel yönetimlerin en önemli paydaşı olarak görmektedir.

Yapılan anket çalışmasında "akademik personelin" sadece %29,2'si yerel yönetimlere proje ve düşünce önerisinde bulunduklarını belirtmişlerdir. Ancak "akademik personelin" sunmuş oldukları bu projelerin %53,6'sı kabul edilmiş ve kabul edilen projelerin ise %67,2'si uygulamaya geçmiştir. Yerel yönetimlere proje sunma konusunda devlet üniversitelerinde %29,8, vakıf üniversitelerinde %25,4 oran tespit edilmiştir. Devlet üniversitesindeki akademik personelin %16'sının proje ve önerisinin kabul edildiği ve %10,6'sının uygulandığı, vakıf üniversitesindeki akademik personelin ise %16'sının proje ve önerisinin kabul edildiği ve %10,2'sının uygulandığı görülmektedir. Akademik personelin yerel yönetimlere sunmuş oldukları projelerin yarısı kabul edilmiş ve sadece üçte biri uygulanmıştır. Yerel yönetimlerin, yönetsel katılım ile kentlilik bilincinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi için en önemli paydaşlarından olan üniversiteler ve akademik personel ile işbirliği yeterli düzeyde oluşmadığı bulgusu elde edilmiştir. Akademik personelin yerel yönetimlere proje ve düşünce önerisinde bulunması açısından yapılan ölçümde, Akdeniz Bölgesindeki akademik personelin %43,8 ile en fazla öneride bulunan personel olduğu, İç Anadolu Bölgesindeki akademik personelin ise %19,7 oran ile en az öneride bulunan personel olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlere akademik personel tarafından sunulan projelerin kabul edilme oranlarına bakıldığında Akdeniz Bölgesindeki personelin %29,2 ile en fazla orana sahip

olduğu, Marmara Bölgesindeki personelin ise %11,6 oran ile en düşük orana sahip olduğu görülmektedir. Bu projelerin hayata geçirilmesine yönelik ölçümde ise en fazla %16,7 ile Akdeniz Bölgesindeki akademik personelin sunduğu projelerin, en düşük %5,3 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki akademik personelin sunduğu projelerin hayata geçirildiği tespit edilmiştir. Akademik personeli yerel yönetimin en önemli paydaşı olarak görenlerin %87,5'i öğretim görevlisi ve %79'u ise doçent kadrosundaki akademik personeldir. Akademik personel içerisinde yerel yönetimlere proje ve düşünce önerisinde bulunan unvanların %50 oranında öğretim görevlisi ve %45,9 oranında profesör kadrosunda oldukları görülmektedir. Yerel yönetimlere sunulan proje ve düşüncelerin kabul edilme oranlarına bakıldığında %25,9 oranla profesörlerin, %25 oran ile öğretim görevlilerinin ve %19 oran ile doçent kadrolarında görev yapan personele ait olduğu ancak proje ve düşüncelerin uygulanmasında ise en fazla %20 oranla profesörlerin projelerinin uygulamaya geçirildiği araştırma verilerinde görülmektedir.

Türkiye genelindeki "akademik personelin" cinsiyetlerine göre yerel yönetimlere katılım düzeyleri incelendiğinde, yerel düzeyde yönetsel katılımda erkek ve kadın akademisyenler arasında anlamlı farklılıklar görülmemektedir. Akademisyenlerin yerel yönetimlerde oy kullanımlarına bakıldığında erkeklerin %87,9'u oy kullandıklarını belirtirken kadınların ise %81,9'u oy kullandığını belirtmişlerdir. Yerel yönetimlerde görev alma durumlarına bakıldığında erkek akademisyenlerin %21,5'i yerel yönetimlerde görev alırken, kadın akademisyenlerin %23,6'sı yerel yönetimlerde görev aldıklarını belirtmişlerdir. Yerel yönetimlerde cinsiyete göre görev alma biçimlerine bakıldığında erkek akademisyenlerin %7,7'si, kadın akademisyenlerin ise %9,3'ü gönüllü görev aldıklarını belirtmişlerdir. Erkek akademisyenlerin %10,6'sı, kadınların ise %13,2'si yerel yönetimlerde bir yıldan daha az sürede görev almışlardır. Yerel yönetimlerin akademisyenlere önem verme durumlarına bakıldığında kadın akademisyenlerin %44,5'i, erkek akademisyenlerin ise %54,5'i olumsuz cevap vermişlerdir. Erkek akademisyenlerin %73,6'sı, kadın akademisyenlerin ise %74,7'si akademik personeli yerel yönetişimin en önemli paydaşı olarak görmektedir. Akademik personelin yerel yönetimlere proje sunma önerilerine bakıldığında erkek akademisyenlerin %31,3'ü, kadın akademisyenlerin ise %26,4'ü yerel yönetimlere proje ve düşünce önerisinde bulunduklarını belirtmiş olup en çok kadınların projelerinin kabul edildiği (%16,5) ve uygulandığı (%11,5) görülmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre ülke genelindeki "akademik personelin" devlet ve vakıf üniversiteleri arasında yerel yönetimlere katılımları ve yerel yönetimlere proje/düşünce sunmaları arasında önemli farklılıklar görülmektedir.

Üniversite türlerine göre yerel düzeyde yönetsel katılım incelendiğinde vakıf üniversitelerindeki akademisyenlerin %39'u, devlet üniversitesindeki akademisyenlerin ise %19,8'i yerel yönetimlerde görev aldıklarını belirtmişlerdir. Vakıf üniversitelerindeki akademisyenlerin %86,4'ü oy vermeye katılırken devlet üniversitesindeki akademisyenlerin %85'1'i oy vermeye katılmışlardır. Vakıf üniversitesindeki akademisyenlerin yaklaşık %17'si gönüllü olarak yerel yönetimlerde görev aldıklarını belirtirken devlet üniversitesindeki akademisyenlerin ise sadece %7'si gönüllü görev aldıklarını ifade etmişlerdir. Vakıf üniversitesindeki akademisyenlerin yaklaşık %33'ü üç yıla kadar yerel yönetimlerde görevde bulunduklarını belirtirken devlet üniversitesindeki akademisyenlerin ise %16'sı üç yıla kadar yerel yönetimlerde görev aldıklarını belirtmişlerdir. Devlet üniversitesindeki akademik personelin %52,3'ü yerel yönetimlerin akademik personele önem vermediklerini belirtirken vakıf üniversitesindeki akademik personelde ise bu oran %37,3'dür. Devlet ve vakıf üniversitelerinde akademik personelin yerel yönetimin en önemli paydaşı olduklarını belirtenlerin oranlarının sırasıyla %74,5 ve %71,2 ile birbirlerine yakın olduğu görülmektedir.

Akademik personelin yerel yönetimlerde görev alma durumu bölgelere göre değerlendirildiğinde en fazla oranların %35,4 ile Akdeniz ve %25,8 ile İç Anadolu bölgelerindeki akademisyenlerde olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerde akademisyenlerin en az görev aldıkları bölge ise %10,5 oran ile Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Akademisyenlerin yerel yönetimlerde oy verme ile katılımlarının en yoğun olduğu bölge % 91,4 ile Doğu Anadolu Bölgesi iken en az katılım ise % 68,4 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir. Akademik personelin yerel yönetimlerde gönüllü olarak en fazla İç Anadolu (%13,6), en az ise Ege Bölgesinde (%1,8) görev aldıkları görülmektedir. Yerel yönetimlerin akademik personele yeterli düzeyde önem verip vermediği hakkındaki soruya, ülkenin batı bölgesi olan Akdeniz (%25), Ege (%15,8) ve Marmara (%14,78) bölgelerinde daha fazla önem verildiği belirtilirken ülkenin doğu kısmı olan Güneydoğu Anadolu (%5,3) ve Doğu Anadolu (%6,9) bölgelerinde daha az önem verildiği belirtilmektedir. Bu durumu destekleyecek şekilde Güneydoğu Anadolu (%84,2) ve Doğu Anadolu (%82,8) bölgelerindeki akademik personelin büyük çoğunluğu yerel yönetimin en önemli paydaşı olarak üniversiteleri ve akademik personelin olduğunu belirtmişlerdir.. Akademik personelin yerel yönetimlerde görev alma durumu unvanlarına göre değerlendirildiğinde %31,8 oran ile en fazla profesörlerin, %12,5 oran ile en az öğretim görevlilerinin görev aldıkları görülmektedir. Akademisyenlerin yerel yönetimlerde oy verme ile katılımları arasında unvanlarına göre önemli farklılıklar göstermemektedir. Akademik personelin oy kullanımı, öğretim görevlisi kadrosundaki katılımcılar için %87,5 iken araştırma görevlisi kadrosundakilerde ise %83,5'dir. Akademik personelin yerel yönetimlerde gönüllü olarak katılımın %13,9 oran ile en fazla araştırma görevlisi kadrosundakilerde olduğu, öğretim görevlisi kadrosundakilerde ise hiç katılım olmadığı görülmektedir. Yerel yönetimler tarafından davet edilenlerin büyük çoğunluğunun %11,8 oranla profesör kadrosundaki akademik personel olduğu görülmektedir. Akademik personelin %60,1'i bir yıldan az süreli olarak yerel yönetimlerde görev aldıklarını belirtmişlerdir. Yerel yönetimlerin akademik personele yeterli düzeyde önem veriyor mu sorusuna doçentlerin %60'ı ve profesörlerin ise %50,6'sı olumsuz yanıt vermişlerdir. Yerel katılım düzeyleri çok farklı olduğu gibi yerel katılım unsurları da çok farklı olabilmektedir, yerel yönetimlerin işlettiği süreçleri şeffaf yürütmesi konusu, 4,8 ortalama ile akademik personel tarafından en önemli görülen unsur olmaktadır. Bunu 4,72 ortalama ile yerel yöneticilerin vatandaşlarla fikir alışverişine ve işbirliğine açık olması, 4,61 ortalama ile yerel yöneticilerin yeni politikaları planlama aşamasında sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapması gerektiği konuları izlemektedir. Ayrıca Kent Konseyi kararlarının yerel politika yapım süreçlerinde dikkate alınması gerektiği (%4,52) ve yerel yöneticilerin yeni politika planlama aşamalarında halkın görüşlerine başvurması gerektiği (%4,52) konuları da akademisyenler tarafından önemli görülen katılım unsurları içerisinde yer almaktadır. Akademisyenlerin yerel katılımda en çok önem verdikleri konuların şeffaflık, fikir alışverişi ve işbirliği olduğu tespit edilmiştir. Akademisyenler tarafından, 1,86 ortalamalar ile belediye meclisi toplantılarını takip etmek ve belediyelerin yıllık bütçe görüşmelerini takip etmek konuları en önemsiz katılım unsurları olarak görülmektedir. Bununla birlikte akademisyenler, belediye bütçesinin incelenmesi, Kent Konseyi toplantılarının takip edilmesi ve Kent Konseyinde alınan kararların takip edilmesi gibi konuları yerel katılım unsuru olarak çok önemli ve etkileyici görmemektedir. Bununla birlikte akademik personelin, Kent Konseyi toplantılarıyla ve Kent Konseylerinde alınan kararlarla çok ilgilenmediği görülmekte fakat yerel yönetim birimlerinin bu toplantılarda alınan kararlarla ilgilenmesi ve bu kararları dikkate alması gerektiğini düşündükleri görülmektedir. Her ne kadar burada bir tezatlık varmış gibi görünse de buradaki düşünce yapısının "*Kent Konseylerini takip etmek benim görevim ve ilgi alanım olmaması, belediyelerin de bunları dikkate almaması anlamına gelmemelidir*" şeklindeki bir anlayıştan kaynaklandığı söylenebilir.

5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmanın Ana Hipotezi; **H**: Akademik personelin demografik özelliklerine göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları arasında anlamlı bir fark vardır. Araştırmanın diğer Alt Hipotezleri ise;

Tablo 8. Araştırmanın Bulguları

H1. Akademik personelin cinsiyetlerine göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır		***N***	***Ortalama***	***Std Sapma***	***T***	***Sd***	***P***
Cinsiyet	Kadın	246	3,21	0,59	0,384	0,058	0,70
	Erkek	182	3,23	0,61	0,382	0,058	
H3. Akademik personelin yaşlarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.		***Kareler Toplamı***	***df***	***Kareler Ortalaması***	***F***	***Sig. (P değeri)***	
Yaş	Gruplar Arası	2,287	5	0,457	1,278	,272	
	Gruplar İçi	151,052	422	0,358			
	Toplam	153,339	427				
H3. Akademik personelin medeni durumlarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır		***N***	***Ortalama***	***Std Sapma***	***T***	***Sd***	***P***
Medeni Durum	Evli	310	3,24	0,59	0,969	0,062	0,68
	Bekâr	118	3,17	0,62	0,946	0,62	
H4. Akademik personelin yaşadığı bölgelere göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.		***Kareler Toplamı***	***df***	***Kareler Ortalaması***	***F***	***Sig. (P değeri)***	
Bölgelere Göre	Gruplar Arası	1,708	6	0,285	0,790	,578	
	Gruplar İçi	151,631	421	0,360			
	Toplam	153,339	427				
H5. Akademik personelin çalıştıkları üniversite türüne göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.		***N***	***Ortalama***	***Std Sapma***	***T***	***Sd***	***P***
Üniversite Türü	Devlet Üniversitesi	369	3,24	0,59	1.70	0,83	0,089
	Vakıf Üniversitesi	59	3,09	0,59			
H6. Akademik personelin unvanlarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır		***Kareler Toplamı***	***df***	***Kareler Ortalaması***	***F***	***Sig. (P değeri)***	
Unvan	Gruplar Arası	0382	5	0,076	0,211	0,958	
	Gruplar İçi	152,957	422	0,362			
	Toplam	153,339	427				

H7. Akademik personelin akademik hizmet yıllarına göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır		***Kareler Toplamı***	***df***	***Kareler Ortalaması***	***F***	***Sig. (P değeri)***	
Akademik Hizmet Yılı	Gruplar Arası	1,59	7	0,228	0,63	0,731	
	Gruplar İçi	151,747	420	0,361			
	Toplam	153,33	427				
H8: Akademik personelin fakülte / MYO görev yerlerine göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır		***N***	***Ortalama***	***Std Sapma***	***T***	***Sd***	***P***
Fakülte/MYO	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	403	3,22	0,60	-0,299	0,12	0,021
	Sosyal ve Teknik Bilimler MYO	25	3,25	0,40		0,08	
H9 Akademik personelin görev yaptıkları bölümlere göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır		***Kareler Toplamı***	***df***	***Kareler Ortalaması***	***F***	***Sig. (P değeri)***	
Bölüm	Gruplar Arası	7,1	10	0,71	2,02	0,03	
	Gruplar İçi	146,23	417	0,35			
	Toplam	153,33	427				

Çalışma kapsamında Tablo 8'deki akademik personelin cinsiyet, yaş, medeni durum, yaşadığı bölgeler, çalıştıkları üniversite, unvanları ve akademik hizmet yılının yönetsel katılımları üzerine etkisine bakıldığında bu karşılaştırmaların değeri Sig.>0.050 olduğundan anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Akademik personelin bu demografik özelliklerinin yerel yönetimlere yönetsel anlamda katılımlarında benzer özellik taşıdıkları görülmektedir. Ancak görev aldıkları fakülte/MYO ve bölümlere göre Sig.<0.050 olmasından dolayı anlamlı bir farklılık görülmektedir. Ayrıca bölüme göre post-hoc testlerinden Turkey ile yapılan analizde iktisat bölümü ile siyaset ve kamu yönetimi bölümleri akademik personelin yönetsel katılımları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

6. TARTIŞMA

Demokrasinin ilkeleri açısından bakıldığında halkın katılımı, demokratik vatandaşlığın ve karar alma sürecinin önemli bir unsuru olarak görülmektedir. Katılımcı ve müzakereci demokratlar, halkın yönetime katılımının demokrasinin kalitesi üzerinde olumlu etkiler yaptığını savunmaktadırlar (Michels ve De Graaf, 2010: 477-478). Katılım kavramına yönetsel pencereden bakabilecek ve bireyleri yönetim sürecinin aktif parçası haline getirebilecek yeni yöntemlerin bulunması, katılımcı demokrasinin uygulamadaki en iyi yansıması olarak kabul edilmektedir. Temsili demokrasilerde tek katılım aracı olarak oy kullanma eyleminin kabul edilmesi, yeni yönetim anlayışının gelişim göstermesiyle yaklaşık yarım asırdır önemini kaybetmiş ve bu doğrultuda vatandaşların toplumsal hayatta daha etkin olacakları katılımcı demokrasi anlayışı öne çıkmaya başlamıştır (Yalçındağ, 1996: 131). Bunun yanında katılımcı çeşitliliği de demokrasinin gelişiminde önem taşıyan faktörlerden birisi haline gelmiştir. Zira katılım konusunun toplumun sadece belli bir kesimi tarafından dikkate alınması, demokrasinin çoğulculuk ilkesinin eksik

uygulanmasına neden olacaktır. Yerel katılımın bu noktasında yönetim bilimleriyle ilgili akademik personelin yerel katılımdaki etkisi ve yerel yönetimlerin akademik personelin katılımına yaklaşımı, çoğulculuk açısından önem taşımaktadır.

Araştırmadaki anket çalışmasına yönelik bazı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Tablolara ait değerlendirmeler ilgili bölümlerde yapılmış olsa da bazı önemli bölümler, üniversitelerin yönetim bölümleriyle ilgili akademisyenlerin yerel düzeyde yönetsel katılım yaklaşımlarının ayrıca değerlendirilmesini hak etmektedir.

Üniversitelerin yönetimle ilgili bölümlerinde görev yapan akademik personelin yerel yönetimlerde yönetsel katılım sağlama açısından oy verip vermediğinin sorgulandığı çalışmada akademik personelin yerel yönetimlere oy verme düzeyinde katılımının, genel katılım ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. 31 Mart 2024 mahalli idare seçimlerinde katılım oranının %78,5 ile %80,7 arasında (TRT Haber, 2024) değiştiği dikkate alınırsa akademisyenlerin %85,3'ünün seçimlere katılım gösterdiklerini belirtmeleri, diğer düzeylerde olmasa bile en alt düzeydeki katılım şekli olan oy vermede katılımın istenen ve gereken seviyeye yakın düzeyde olduğunun göstergesidir.

Akademik personelin yerel düzeyde yönetsel katılım gösterdikleri katılım mekanizmaları incelendiğinde akademisyenlerin sadece yaklaşık %30'unun halkoylaması düzeyinde katılım gerçekleştirdiği, diğer geri kalan personelin halkoylamalarına katılım göstermedikleri gibi diğer katılım mekanizmalarını kullanma düzeylerinin de yeterli olmadığı görülmektedir.

Akademik personelin yerel yönetimlere katılımlarında, akademik personelin neredeyse %80'inin yerel yönetimlerde hiç görev almaması ve yarıdan fazlasının da yerel yönetimlerin akademik personele önem vermediğini düşünmesi, yerel yönetimlerle akademisyenler arasında önemli bir kopukluk olduğu izlenimi vermektedir. Aynı şekilde akademik personelin %80'den fazlasının yerel yönetimlere herhangi bir proje ve düşünce önerisi sunmaması, yerel yönetişimin uygulanmasında önemli olan bu iki tarafın birbirlerine yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Akademisyenlerin yaklaşık %75'inin kendilerini yerel yönetimlerin önemli bir paydaşı olarak görmeleri ve buna rağmen gerekli katılım faaliyetlerinde bulunmamaları, katılıma yaklaşımları konusunda önemli bir çelişki yaratmaktadır.

Akademik personelin cinsiyetlerinin yönetsel katılımdaki etkilerinin ölçüldüğü cinsiyet farklılığının yerel yönetimlerde karar mekanizmalarına katılımla ilgili önemli bir fark yaratmadığı, kadın veya erkek akademisyenlerin katılım konusunda benzer düşünce ve davranışlarda oldukları görülmektedir. Vakıf üniversitelerindeki akademik personelin devlet üniversitelerinde görev yapanlara göre yerel katılım konusunda daha katılımcı olduklarını; coğrafi konum olarak Akdeniz Bölgesi akademik personelinin en katılımcı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi akademik personelinin ise en az katılımcı akademisyenler olduğunu göstermektedir. Akademik personelin unvanlarına göre katılım yaklaşımlarının yansıtıldığı yerel yönetimlere en fazla katılımın profesör unvanlı akademisyenlerde olduğunu, en az katılımın ise öğretim görevlisi kadrosundaki akademisyenlerde olduğunu göstermektedir. Yerel düzeydeki katılım unsurlarına verilen önem derecelerinin ölçüldüğü akademik personel tarafından sırasıyla, yerel yönetimlerin şeffaflığa önem vermesi, yerel yöneticilerin vatandaşlarla fikir alışverişinde ve işbirliği içinde olması, yerel yöneticilerin yeni politika oluşturmada sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde olması gerektiği konularının en önemli katılım konuları olarak görüldüğünü göstermektedir.

Yapılan araştırma verilerine göre yönetim ve yerel yönetimler alanlarında uzman olan akademik personelin sadece %29,2'si (125 kişi) yerel yönetimlere proje ve düşünce önerisinde bulunmuştur.

Ancak yerel yönetimlere proje sunan "akademik personelin" yaklaşık yarısının (67 kişi) projesi kabul edildiği ve yaklaşık üçte birinin (45 kişi) projesinin uygulandığı görülmektedir. Araştırmanın örneklem büyüğü bazında bakıldığında, yönetim ve yerel yönetimler alanında öğrenci yetiştiren ve bu alanda uzman olan akademik personelin sadece % 11'nin projesi uygulamaya geçirildiği tespit edilmiştir.

Belli ve Aydın (2017) ile İlter (2024) tarafından yapılan benzer çalışmalarda da görüldüğü üzere, nasıl ki gerek kent kültürü ve kentlilik bilincinin gelişiminde, akademik personele gerekli ortamın sağlanması ve değerin verilmesi gerektiği tespit edilmişse, bu çalışmada da akademik personelin yerel katılımdaki önemi ve değerini ortaya çıkaracak fırsatlar sunulması gerektiği tespit edilmiştir.

SONUÇ

Demokrasinin yönetilenler tarafındaki kanadı içerisinde birçok önemli aktör yer almakla birlikte bu aktörlerden en önemlilerinden birisi, akademik personeldir. Akademik personelin temel varlık sebebi, uzmanı olduğu alanda bilimsel çalışmalar yapmak veya öğrenci yetiştirmek olsa da kendisine düşen bir diğer toplumsal görev de demokrasinin topluma yerleşmesine ve varlığını devam ettirmesine katkı sağlamaktır. Bu görev ve önemden yol çıkarak çalışmada, akademik personelin yerel katılımdaki oranı, etkisi ve gücü ele alınmıştır.

Araştırmanın ana hipotezi olan akademik personelin demografik özelliklerine göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları arasında anlamlı bir fark vardır. Araştırmanın diğer alt hipotezleri ise cinsiyet, yaş, medeni durum, yaşadığı bölgeler, çalıştıkları üniversite, unvan, akademik hizmet yılı, fakülte / MYO görev yerlerine ve görev yaptıkları bölümlere göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık olduğudur. Ancak akademik personelin cinsiyet, yaş, medeni durum, yaşadığı bölgeler, çalıştıkları üniversite, unvan ve akademik hizmet yılı gibi demografik özelliklerinin yerel yönetimlere yönetsel anlamda katılımlarında anlamlı bir fark bulunmadığı ve benzer özellikler taşıdıkları görülmektedir. Ancak akademik personelin fakülte / MYO görev yerlerine ve görev yaptıkları bölümlere göre yerel yönetimlere yönetsel katılımları üzerinde anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Yapılan analizde iktisat bölümü ile siyaset ve kamu yönetimi bölümleri akademik personelin yönetsel katılımları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu farklılık, akademik personelin kendi alanı ile ilgili olan faaliyet ve çalışmalara ilgi duymasından ve yaptığı katılım faaliyetlerinin kendi alanı ile ilgili yapacağı bilimsel çalışmalar için birer veri olabileceğini düşünmesinden kaynaklanabilmektedir.

Literatür taraması ile başlayıp alan araştırması ile geliştirilen bu çalışmada sonuç olarak denilebilir ki yerel yönetimlerin, yönetsel katılım ile kentlilik bilincinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi için en önemli paydaşlarından olan üniversiteler ve akademik personel ile işbirliği yeterli düzeyde oluşmamıştır.

Gelişmiş bir yerel yönetim sisteminde, yönetim bilimleriyle ilgili bölümlerde görev yapan akademik personelin herhangi bir yerel yönetim birimini yerel katılım yöntemleriyle etkilemesi/etkileyebilmesi beklenmektedir. Demokrasi, yönetim, yerel yönetim, yerel katılım gibi konularda bilimsel araştırma ve çalışmalar yaparak, bu konularda ülke geleceğine yön verecek gençlere ders veren bilim insanlarının bildikleri ile uyguladıklarının paralel gitmesi, yerel demokrasinin ve yerel katılımın gelişimi için önem arz etmektedir. Akademik personelin, işin bilimsel boyutuyla ilgilenmesi ve bu düşünce yapısının yerel yönetimlerde etkili olması, yerel yönetimlerde bilimsel anlayışın gelişmesini sağlayacaktır. Fakat Türkiye'de üniversitelerin yönetimle ilgili bölümlerinde görev yapan akademik personelin, yerel yönetimlerin karar alma mekanizmalarına katılımı yeterli düzeyde olmanın çok uzağındadır. Her fırsatta ve her ortamda

yönetişimi ve katılımı savunan akademik personel ve yerel yöneticiler, savunduklarıyla yaptıkları arasındaki çelişki nedeniyle bir çeşit "katılımsız yönetim" uygulamasını geliştirmişlerdir.

Olgunlaşma sürecindeki Türkiye demokrasisi, kendisine gereken ilgi ve emek verildiğinde, ortaya güzel bir ürün çıkarabilecektir. Bu süreçte toplumun birçok kesimine önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir. Konunun bilimsel boyutuyla yakından ilgilenen akademisyenlerin bu konuda daha aktif ve cesur olması, diğer paydaşların da aktif ve cesur olmasında etkili olacaktır. Unutmamak gerekir ki katılım, iki taraflı bir kavramdır ve bu noktada katılım kavramının iki tarafına da iş düşmektedir. Katılım sağlanan taraf katılımcılara gerekli yasal ve fiili ortamları hazırlarken katılımcılar da kendilerine ayrılan alanın güvenli olduğunu ve katılımın doğal hakları olduğunu bilerek davranmalıdır.

Türkiye genelindeki "akademik personelin" yerel yönetimlerde görev alma durumları sorgulandığında "akademik personelin" yaklaşık %22'si yerel yönetimlerde görev aldıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcıların ise sadece %32'sinin kurum tarafından görevlendirildikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bu katılımcıların yarısından fazlası (%52,1) yerel yönetimlerde 1 yıldan az süreli görev aldıklarını söylemişlerdir. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) ve Türkiye Belediyeler Birliği (TBB) arasında tüm illeri kapsayan ortak projelerin geliştirilmesi ve akademik personelin yerel yönetimlere katılımların artırılması önerilmektedir. Kurumlar arası yapılacak projelerin uzun dönemli olması ise yapılacak işbirliğini güçlendirecektir. Bu işbirlikleri ile akademik personele yerel yönetimlerde önem verilmesi düşüncesi %11'lerin üzerine çıkacağı düşünülmektedir. YÖK ve TBB tarafından yapılacak teşvik ve proje yarışmaları ile akademik personelin yerel yönetimlere yönelik proje düşüncelerinin %29'dan daha üst seviyelere artırılması hedeflenmelidir.

Yönetsel katılım gibi önemli bir konuda katılımcıların ve katılıma yönelik kurumları idare edenlerin katılıma yönelik anlayış ve davranışlarının, başta kişisel ve çevresel olmak üzere birçok faktörün etkisi altında kaldığı düşünüldüğünde bundan sonra yapılacak çalışmalarda bu faktörlerin daha ayrıntılı ele alınması ve bu çalışmanın uluslararası düzeyde yapılması ve karşılaştırılması katılımcılık konusunun daha kapsamlı anlaşılmasında yardımcı olacaktır.

IN DECISION-MAKING MECHANISMS OF LOCAL GOVERNMENTS EXAMINING THE MANAGERIAL PARTICIPATION LEVELS OF ACADEMICIANS

1.INTRODUCTION

This study investigated how much importance local governments attach to the opinions, thoughts and studies of academic staff working in the fields of administration and local governments at universities. In addition, the study aims to investigate the level of participation of academics in order to have a say in local governments and whether there are significant differences in terms of demographic differences. In the study, a literature review was conducted and then field research (survey) was applied within the scope of quantitative research methods. Within the scope of the survey, the survey questions were delivered electronically to the academic staff working in the fields such as administration and local governments at universities in Turkiye, and the survey was answered by academic staff from at least one university from each province.

2. METHODOLOGY

In the research, a survey was conducted with academic staff working in the field of management sciences such as local governments, economics, business administration, political science in at

least one university from each province of Turkiye. The research aims to explain in detail and descriptively the level of participation of academic staff working in different departments of universities related to management sciences in local governments. In the research, proportional cluster method, one of the random sampling methods of quantitative research, was used. Three criteria were considered while determining the sample group. These criteria are that the people in the sample group should be academic staff at universities, academic staff should be working in fields such as administration and local governments, and they should volunteer to participate in the research. The internet-based questionnaire form was sent via e-mail to the academic staff working at 204 state and foundation universities registered in the YÖK system in line with the proportional cluster method, one of the random sampling methods. With this method, between December 28, 2023 and February 3, 2024, 447 people were returned online on the basis of voluntary participation and 428 questionnaires were included in the scope of the study. The research was limited to academic staff working in state and foundation universities.
There is a significant difference between the administrative participation of academic staff in local governments according to their demographic characteristics, which is the Main Hypothesis of the research. The other Sub-Hypotheses of the research are that there is a significant difference between the managerial participation of academic staff in local governments according to their gender, age, marital status, regions they live in, university they work at, title, years of academic service, faculty / Vocational School workplace and departments they work in. However, it is seen that demographic characteristics of academic staff such as gender, age, marital status, regions they live in, university they work at, title and years of academic service do not have a significant difference in their managerial participation in local governments and they have similar characteristics. However, there is a significant difference in the managerial participation of academic staff in local governments according to their faculty / Vocational School duty stations and the departments they work in. In the analysis, it was seen that there is a significant difference between the managerial participation of academic staff in the departments of economics and politics and public administration.

3. RESULTS

According to the research data, only 29.2% (125 people) of academic staff who are experts in the fields of management and local governments have proposed projects and ideas to local governments. However, it is seen that half of the "academic staff" (67 people) who submitted projects to local governments had their projects accepted and one third (45 people) had their projects implemented. Only 10% of the academic staff who train students in the field of management and local governments and are experts in this field have implemented their projects.

4.DISCUSSION and CONCLUSION

In this study, which started with a literature review and developed with field research, it can be concluded that the cooperation of local governments with universities and academic staff, which are among the most important stakeholders of local governments for the establishment and development of administrative participation and urban consciousness, has not been formed at a sufficient level. In an advanced local government system, academic staff working in departments related to management sciences are expected to be able to influence/influence any local government unit through local participation methods. It is important for the development of local democracy and local participation that scientists who conduct scientific research and studies on issues such as democracy, administration, local administration, and local participation, and who teach young people who will shape the future of the country on these issues, go in parallel with what they know and what they practice.

KAYNAKÇA

Aldemir, C., ve E. Şen (2020). "Yerel Katılım Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi,* 34(4), 1473-1490. https://doi.org/10.16951/atauniiibd.760978,1473-1490.

Avcı, H. ve E. Gök. (2022). "Yükseköğretimde Yönetişim: Türkiye'de Üniversite Senatoları ve Katılımcılık". *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 5 (3), 248-262.

Aygen, M. (2014). "Kent Konseylerinin Kent Yönetimine Katkıları Üzerine Bir İnceleme: Elazığ Örneği". *International Journal of Social Science* Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2516: 29, 217-236.

Belli, A. ve Aydın, A. (2017). "Kent Kültürü ve Kentlilik Bilincinin Oluşumunda Üniversitelerin Rolü: Mustafa Kemal Üniversitesi Örneği". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (39), 422-434.

Boztepe, M. (2019). "Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye'de Yerel Yönetimler-Merkezi İdare Arasında Görev ve Yetki Paylaşımının Sınırları". *Alanya Akademik Bakış*, 3(1), 49-71.

Bulut, Y. (2006). "Büyük Şehirlerde Katılımlı Yönetimin Hayata Geçirilmesinde Rol Oynayan Etmenler". *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi,* 1(1): 47-63.

Büyüköztürk, Ş. (2006). *Veri Analizi El Kitabı*, 6. Baskı, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Çalıkoğlu, A. ve H. Arslan. (2018). "Türkiye'deki Akademisyenlerin Uluslararasılaşması: Uluslararası Etkinliklere Katılım ve CHAID Analizi ile Bir İnceleme". *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 14 (2), 215-230.

Çitçi, O. (1996). "Temsil Katılma ve Yerel Demokrasi". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(6): 5-14.

Demir, Ö. ve M. Acar. (2005). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, 6. Baskı Ankara: Adres Yayınları

Denters, S. A. ve P. J. Klok. (2005). "The Netherlands: In Search of Responsiveness, In Comparing Local Governance. Trends and Developments". *Palgrave Macmillan Ldt*., 65-82.

Erdoğan, E. (2003). *Türk Gençliği ve Siyasal Katılım*, İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/1763567/1cbb5qm340os08q.pdf?1425079804=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DTurk_Gencligi_ve_Siyasal_Katilim_1999_20.pdf, (02.04.2024)

Florin, P. ve A. Wandersman. (1990). "An Introduction to Citizen Participation, Voluntary Organizations and Community Development: Insights for Empowerment Trough Research". *American Journal of Community Psychology*, 18 (1), 41-54.

Gebara, M. F. (2013). "Importance of local participation in achieving equity in benefitsharing mechanisms for REDD+: a case study from the Juma Sustainable Development Reserve". *International Journal of the Commons*. 7 (2), 473-497.

George, D. ve P. Mallery. (2019). *IBM SPSS Statistics 26 step by step*: A Simple Guide and Reference. Routledge.

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2019). *Kısa İdare Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Henden, H. B. (2005). "Katılımcı Yerel Yönetim Anlayışında E-Belediyeciliğin Yeri ve Önemi". *Journal of Human Sciences*, 8 (1), 1-13.

İlter, E. (2024). "Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Örneği". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 19 (1), 222-243.

Jansen, K. J., Corley, K. G. ve B. J. Jansen. (2007). E-survey methodology. R.A. Reynolds, R. Woods, J.D. Baker (Ed.), *Handbook of Research on Electronic Surveys and Measurement* IGI: Global.içinde, 1-8)

Karaçor, S. (2009). "Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16 (2), 121-131.

Kaya, E. (2003). *Yerel Yönetimler Reformu ve Belediyelerde Yeniden Yapılanma*. 2. Baskı, İstanbul: İlke Yayıncılık

Koyuncu, İ. ve A. F. Kılıç (2019). "Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanımı: Bir Doküman İncelemesi". *Eğitim ve Bilim Yayınları*, 44, 195-217.

Michels, A. ve L. De Graaf. (2010). "Examining Citizen Participation: Local Participation Policy Making and Democracy". *Local Government Studies*, 36 (4), 477-491.

Neuman, L. W. (2007). *Basics of Social Research Qualitative and Quantitative Approaches*. Boston: Pearson Education

Özer, M. A. ve Kartal, M. (2021). "Yerel Demokrasi ve Katılım: Türkiye ve İngiltere Üzerinden Bir İnceleme". *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4 (3), 509-529.

Pustu, Y. (2005). "Yerel Yönetimler ve Demokrasi". *Sayıştay Dergisi*, 57, 121-134.

Şahnagil, S. (2019). "Postmodern Kamu Yönetimi Çerçevesinde Yönetsel Katılım: Yerel Hizmet Sunumunda Katılım Olgusu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12/66, 1142-1169

Verba, S. (1967). "Democratic Participation". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/000271626737300103. (17.02.2025)

Yalçındağ, S. (1996). *Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri*, Ankara: TODAİE Yayınları.

Yaylı, H. ve G. Eroğlu (2015). "Yerel Katılım Bağlamında Türkiye'de Kadın Temsili". *International Journal of Science Culture and Sport*, 3, 504-524.

Yazıcıoğlu, Y. ve S. Erdoğan (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

TRT Haber, (2024). *YSK Başkanı Yener: Seçime katılım oranı %78,11*. https://www.trthaber.com/haber/gundem/ysk-baskani-yener-secime-katilim-orani-yuzde-7811-848100.html.(03.04.2024)

Wikipedia, (2024). *Türkiye'de seçimlere katılım.* https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_se%C3%A7imlere_kat%C4%B1l%C4%B1m. (15.02.2025).

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Mehmet ÖLMEZ Bülent BAYRAK
Tasarım / Design	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / Designing method, scale and pattern	Mehmet ÖLMEZ Bülent BAYRAK
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Mehmet ÖLMEZ Bülent BAYRAK
Tartışma ve Yorum / Discussion and Interpretation	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Mehmet ÖLMEZ Bülent BAYRAK
Literatür Taraması / Literature Review	Çalışma için gerekli literatürü taramak / Review the literature required for the study	Mehmet ÖLMEZ Bülent BAYRAK

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23 Sayı/No: 56 , ss./pp.: 893-920
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1577545

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

İŞLETMELER VE BİREYLER AÇISINDAN YETENEK İNOVASYONU STRATEJİSİ NASIL BAŞARILIR?

Gülaçtı ŞEN[1]

Öz

21. yüzyılda üretilen yeni teknolojiler, küresel rekabette meydana gelen değişimler, iş piyasasının belirsizliği, ekonomik krizler, doğal kaynakların tükenmesi gibi sebepler iş dünyasında ve kişilerin bireysel kariyerlerinde birçok kararı etkilemektedir. Buna ilaveten 2019 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını, iş dünyasının beklentilerinde büyük değişimlere sebep olmuş ve sonucunda bireysel çalışmaların ve çabaların önemini artırmıştır. İş modellerindeki değişim ya da yeni iş modellerinin ortaya çıkışı ile kişilerin değişen bu iş dünyasına adapte olması için yeni stratejiler uygulamaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu çalışmada önerilen strateji 'Yetenek İnovasyonu Stratejisi'dir. Aynı şekilde işletmelerin, değişen çevreye uyum sağlayabilmeleri, değişen iş modelleri ile yeni iş modellerini takip edebilmeleri için inovasyonun 'yetenek' alanında da yapılmasını zorunlu kılmaktadır. İşletmelerin, iş piyasasında mevcut olan en yetenekli ve üstün çalışanları işe alma, elde tutma ve geliştirme konusunda var olan stratejilerinin, bir inovasyon stratejisi olarak ele alınması ve yetenek inovasyonu olarak uygulanması önemli hale gelmiştir. Ancak işletmelerin yetenek inovasyonunu nasıl gerçekleştireceği ve sonucunda nasıl başarıya ulaşacağı bilinmemektedir. Bireysel açıdan ele alındığında ise kişiler, değişen iş yaşamında kariyerleri için hangi yeteneklerinde inovasyon yapmaları gerektiği ya da gelecekte hangi mesleklerin öneminin artacağı konusunda tam olarak bilgi sahibi değildir. Bu doğrultuda bu çalışmada; günümüz iş dünyasındaki değişimler, yeni iş modelleri, geleceğin meslekleri ve yetenekleri üzerinden, işletmeler ve bireyler açısından yetenek inovasyonu stratejisinin önemi, bu stratejinin nasıl uygulanacağı ele alınmaktadır. İşletmelerin ve bireylerin yetenek inovasyonu stratejisinde nasıl başarıya ulaşılacağı, bu değişkenler arasındaki ilişki üzerinden ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yetenek İnovasyonu Stratejisi, Değişen İş Dünyası, Dijitalleşme, 21. Yüzyıl Yetenekleri.*

JEL Kodları: *M12, M10.*

Başvuru: *01.11.2024* **Kabul:** *13.02.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Balıkesir Üniversitesi Edremit Sivil Havacılık Yüksekokulu Havacılık Yönetimi Bölümü, Edremit, Balıkesir, Türkiye, gulacti.sen@balikesir.edu.tr, 0000-0003-4168-0586

TALENT INNOVATION STRATEGY: HOW TO ACHIEVE IT FOR BUSINESSES AND INDIVIDUALS[2]

Abstract

New technologies produced in the 21st century, changes in global competition, uncertainty in the labor market, economic crises, depletion of natural resources, etc. affect many decisions in the business world and in individuals' individual careers. In addition, the Covid-19 pandemic, which emerged in 2019 and affected the whole world, has caused major changes in the expectations of the business world and has increased the importance of individual work and efforts as a result. With the change in business models or the emergence of new business models, it has become a necessity for people to implement new strategies to adapt to this changing business world. The strategy proposed in this study is the 'Talent Innovation Strategy'. Similarly, it is mandatory for businesses to adapt to the changing environment and follow new business models with changing business models, and innovation in the 'talent' field. It has become important for businesses to consider their existing strategies for hiring, retaining and developing the most talented and superior employees in the labor market as an innovation strategy and to implement them as talent innovation. However, it is not known how businesses will carry out talent innovation and how they will achieve success as a result. When considered from an individual perspective, individuals are not fully informed about which skills they need to innovate for their careers in the changing business world or which professions will gain importance in the future. In this context, this study examines the importance of talent innovation strategy for businesses and individuals through changes in today's business world, new business models, professions and skills of the future, and how to implement this strategy. How businesses and individuals will achieve success in talent innovation strategy is revealed through the relationship between these variables.

Keywords: *Talent Innovation Strategy, Changing Business World, Digitalization, 21st Century Talents.*

JEL Codes: *M12, M10..*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Günümüzün bilgiye dayalı ekonomisi için en değerli kaynak, yetenektir (Whelan ve Carcary, 2011). Hızla değişen iş dünyasında hem işverenler hem çalışan bireyler açısından verimliliğin ve sürdürülebilirliğin sağlanması, yeteneklere bağlıdır (Whelan, Collings, ve Donnellan, B, 2010). Geçmişte olduğu kadar bugün de önemli olan yetenek olgusunun, kesin bir tanımını yapmak mümkün değildir. 'Yetenek' kavramını tarihsel, dilsel, örgütsel ve bireysel bir perspektiften tanımlamaya çalışan

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article

Tansley (2011: 267), kavramın çağlar boyunca ağırlık ve para birimi olarak kullanılmasının ardından, Orta Çağ Avrupa'sında zihinsel ve fiziksel alanlarda olağanüstü başarılar gösterebilen insanları işaret eden özel yetenek anlamında kullanıldığını ortaya koymuştur. 1930'lardan itibaren, yeni yetenek arayan bir kişiyi belirtmek için 'yetenek avcısı' kelimesi kullanılmaya başlanmasıyla, insanların yetenek kavramını spora veya müziğe olan yeteneklerine bağladığı görülmektedir (Gallardo, Dries ve Cruz, 2013: 292). Literatürde sıklıkla yer alan yetenek tanımlarından biri McKinsey ve Company tarafından yapılmış ve 'yetenek' bir kişinin yeteneklerinin toplamı ve onun içsel armağanları, becerileri, bilgisi, deneyimi, zekâsı, yargısı, tutumu ve karakteri olarak tanımlanmıştır (Schiemann, 2014: 282). Yetenek genellikle doğal bir hediye, zihinsel yetenek, öne çıkan yetenekler ve parlaklık olarak algılanmaktadır. Yetenek kalıcı ve benzersizdir, doğuştan verilir ve onun getirdiği bilgi ve beceriler onsuz elde edilemez. Yetenek, belirli bilgi ve değerli becerilerden oluşan bir dizidir (Borisova vd., 2017: 33). Yetenek, hem kariyerlerini geliştirmek isteyen bireyler ve hem de yetenekli bireyleri ellerinde tutmak isteyen işletmeler için önemli bir olgudur. Geçmişten günümüze insan kaynakları süreçlerinde ve kariyer yönetimi süreçlerinde ifade edilen, elde edilmeye ve geliştirilmeye çalışılan bir olgu olmuştur.

Yenilik süreçleri, bir yeniliğin geliştirilmesinin her aşamasında gerçekleştirilen faaliyetleri tanımlamaktadır. İnovasyon yönetimi ise, yenilik süreçlerinin yönetimi ve organizasyonudur (Ortt ve Duin, 2008: 523). Yeteneğin inovasyonla birlikte ele alınması yeni değildir. Literatürde insan kaynakları ve inovasyon çalışmaları, küreselleşen iş dünyasına adapte olmaları ve işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı sağmaları için önerilmektedir. İnovasyon yönetiminin insan kaynakları süreçlerinde ele alınması Schuler ve Jackson (1987) tarafından, Porter'ın (1980) tanımladığı maliyet, kalite, yenilikçi rekabet stratejileri ile bağlantı kurularak açıklanmaktadır. Her stratejiye uygun çalışanların davranışlarının analiz edilerek, bu davranışların geliştirilmesi için insan kaynakları uygulamalarının zorunlu olduğu ortaya konulmaktadır. Onlara göre, bir inovasyon stratejisi tasarlanırken, işletmelerde esnek ve belirsizliğe toleranslı yaratıcı çalışanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle risk ve sorumluluk alabilen, çok becerikli, işbirlikçi ve birbirine bağımlı bir şekilde uzun vadeli çalışabilen bireylere ihtiyaç vardır (Jimenez ve Valle, 2005: 366). İşletmeler, küresel ekonomik baskılar, gelişen teknolojiler, artan dijitalleşme ile inovasyona daha çok ihtiyaç duymaktadır. Yöneticiler de inovasyon ve insan kaynakları uygulamalarını tekrar gözden geçirmekte, yetenekli bireyleri çekmek ve elde tutmak konusunda çabalamaktadırlar (Datta vd., 2021: 5). İnovasyon, hem bireysel firma düzeyinde hem de genel olarak ekonomi düzeyinde ilerleme ve refahın birincil itici gücü olarak kabul edilmektedir (Volberda vd., 2013: 1). Dolayısıyla inovasyon ve insan kaynakları uygulamalarında daha çok, inovasyonu gerçekleştirecek olan yetenekli bireylere dikkat çekilmektedir. Bu makalede ise işletmenin her alanında gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülen inovasyonun, sadece teknolojik alanda değil, işletmelerin yeteneklerinde ve bireylerin yeteneklerinde gerçekleştirilmesi ele alınmaktadır.

2019 yılının son çeyreğinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, bireylerin kariyer tutumları ve deneyimleri ile ilgili çalışma alanlarını ve yeteneklerini tekrar gözden geçirmeleri gerektiğini göstermiştir. İş dünyasını eşi benzeri görülmemiş şekilde değiştiren salgının ilk aşamasında işletmeler genellikle empatik tavır takınarak çalışanların yanında olmuştur. Ancak buna rağmen "gerekli" ve "gerekli olmayan" çalışanlar hakkında ortaya çıkan düşünceler (Howe vd., 2021: 1), bireylerin kendi yeteneklerini sorgulamalarında ve geliştirmelerinde etkili olmuştur.

İş piyasalarında dijitalleşmenin hızlı yükselişi ve nerdeyse her sektörde dijitalleşmenin gerçekleşmesiyle yeteneğin mesleklerle birleştirilmesi konusu gündeme gelmiştir. Dijital platformlar, yeteneklerin coğrafi ve sektörel sınırları aşan işlerle bağlantı kurmasına yardımcı olmuştur. Buradan hareketle, dijital platformların, yetenekli bireyleri uygun işlerle daha iyi eşleştirerek, aslında daha fazla pozisyonun doldurulmasına yardımcı olduğu ifade edilebilir. Bugün, dijital yetenek platformlarında 72 milyon tam zamanlı eşdeğer pozisyon istihdamın sağlandığı ve 2025 yılına kadar 540 milyona kadar kişinin çevrimiçi yetenek platformlarından yararlanabileceği tahmin edilmektedir (Global Opportunity Explorer, 2018). Covid-19'un ortaya çıkmasından önce, iş dünyasındaki dijital dönüşüm, bireylerin yeteneklerini geliştirmeleri konusunda etkili olmuştur. Halihazırda var olan Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Web 4.0 kavramlarıyla ilişkili dijital zorluklar, Covid-19 sürecindeki hızlı değişim ile tüm işletmeleri, paydaşları ve iş dünyasında yer alan bireyleri etkilemiştir (Almeida, Santos ve Monteiro, 2020: 97).
Bu makale, günümüzün değişen iş dünyasında hem bireyler hem de işletmeler için yetenek inovasyonu kavramının kavramsal-teorik açıdan ne kadar değerli olduğunu ele almaktadır. Daha spesifik olarak, çalışmada şu sorular ele alınmaktadır;

- Yetenek inovasyonu nedir?
- Yetenek inovasyonu neden önemlidir?
- Gelecekte önemi artan yetenekler nelerdir?
- İşletmeler ve bireyler açısından yetenek inovasyonunu başarıyla gerçekleştirmek nasıl mümkündür?

1.1. Yetenek İnovasyonu Stratejisi

Geçmişten günümüze bir kaynak olarak görülen çalışanlar, insan kaynakları yönetimine geçişle birlikte birer yetenek olarak görülmekte ve yönetilmektedir (Doğan ve Demiral, 2008: 146). İnsan kaynakları uygulamalarından günümüz yetenek yönetimine geçişte literatür incelendiğinde, sürecin karmaşık olduğu görülmektedir. İnsan kaynakları uygulamaları, çalışanların becerilerini ve motivasyonunu artıran bir sistem olarak kabul edilmektedir. Stratejik insan kaynakları yönetimi ise bir organizasyonun hedeflerine ulaşmasını sağlamayı amaçlayan planlı insan kaynakları uygulamalarıdır. Aralarındaki önemli fark, stratejik insan kaynaklarının kurumsal düzeyde performansla ilgilendiği ve doğal olarak işletme üzerinde olumlu bir etki yarattığı düşüncesidir (Boon vd., 2017: 36). İnsan kaynakları yönetiminden stratejik insan kaynakları yönetimine geçiş ile yeteneğin yönetilmesi giderek önem kazanan bir anlayış haline gelmiştir (Doğan ve Demiral, 2008: 147). Lewis ve Heckman (2006) tarafından ortaya konulan yetenek yönetimi üç aşamada ortaya konulmaktadır.

Bunlar; (1) Yetenek yönetim sürecinin işleyişi (2) Yetenek havuzlarının oluşturulması (3) Yetenekli insanların yönetilmesi konusudur (Lewis ve Heckman, 2006: 140). İlki genellikle işe alım, liderlik gelişimi, yedekleme planlaması ve benzeri gibi belirli insan kaynakları uygulamalarına odaklanırken, ikincisi çalışan/personel ihtiyaçlarının projelendirilmesine ve pozisyonlar aracılığıyla çalışanların ilerlemesini yönetmeye odaklanan yetenek havuzlarının geliştirilmesini vurgulamaktadır. Sonuncusu ise organizasyon içerisindeki tüm rollerin iyi performans ve kötü performans gösterenler şeklinde sınıflandırılmasını ifade etmektedir. Yetenek yönetimi, bir işletmenin iyi veya kötü performans gösterenleri ayırt etmeden tüm çalışanlarına uygulansa da, yetenek yönetimini geleneksel insan kaynakları yönetiminden ayırt etmek kolay değildir (Collings ve Mellahi, 2009: 305).

21. yüzyılın en temel karakteristik özellikleri olarak nitelenen değişme ve gelişmelerin bir sonucu olarak, bilgiden pozitif enerji yaratabilen en değerli ve benzersiz kaynak şeklinde ifade edilen nitelikli insan gücü ve sahip oldukları yetenekler, işletmelerin rakiplerine karşı rekabet avantajı elde edebilmeleri ve belirlenen hedeflere ulaşabilmelerinde belirleyici unsur haline gelmiştir. Gelinen bu noktada, iş görenleri kaynak gibi kullanma anlayışı, artık yerini yeteneklerin yönetilmesine bırakmış; her bir çalışan farklı düzeylerde potansiyel birer yetenek olarak görülmeye başlanmıştır (Alayoglu, 2010: 69). Anwar vd. (2014), bir şirketi diğer şirketten ayıran tek şeyin insan aklının kullanılması olduğunu ifade ederek işletmelerde yetenek yönetiminin önemini vurgulamıştır. Çünkü yetenek yönetimi çalışanların becerilerini ve kariyer planlama fırsatlarını geliştirmektedir. Şirketlere yetkin çalışanların kuruluşun itibarını ve performansını artırmasını sağlamaktadır (Anwar vd., 2014: 1148-1149). Yetenek yönetimi, stratejik rollerdeki en iyi çalışanları cezbetmek, seçmek, geliştirmek ve elde tutmakla ilgili faaliyetler havuzudur. İşletmelerde yetenek yönetimi, doğru kişileri doğru işte, doğru zamanda geliştirmeyi ve görevlendirmeyi ve onlara yeteneklerini organizasyonlar için mümkün olan en iyi şekilde gösterebilecekleri doğru ortamı sağlamayı amaçlamaktadır (Rabbi vd., 2015: 5). Yetenek yönetimi, iş gücü yönetimine farklı bir yaklaşım benimsemeyi ve dinamik ve son derece rekabetçi iş ortamına etkili yanıtlar almayı içermektedir (Yıldız ve Esmer, 2023: 93).

Yetenek yönetimi uygulamalarının işletmelerde başarılı uygulanabilmesi, değişen iş dünyasının takip edilmesi ve değişime ayak uydurulması ile mümkün olabilir. Teknolojinin hızlı gelişimi, esnek iş modelleri, çok kültürlülüğün yaygınlaşması ve insan odaklılığın öneminin artması ile işletmelerde yeteneklerin yönetilmesi kolay olmamaktadır. Buna ilaveten yetenekli çalışanlara sahip olmak, işletmeler için tek başına sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde etmesini sağlayamayabileceğinden, onları nasıl yönettikleri daha önemlidir (Barnet ve Clark, 2007: 130). Bunun için yetenek inovasyonu kavramı işletmelerin insan kaynakları stratejileri için iyi bir alternatif strateji olabileceği ifade edilebilir.

Yetenek inovasyonu kişinin sahip olduğu bilgi birikiminin, yaratıcılığın, problem çözme yeteneğinin, girişimci davranışların, güvenilirlik, bağlılık, tavır, zekâ düzeyi, bilgi paylaşma ve gruba adapte olma isteği, liderlik vb. birçok yeteneğin geliştirilmesidir (Şen, 2021). İş dünyasında kariyerlerini geliştirmek isteyen kişiler ve

yetenekli bireyleri elde tutmak isteyen işletmeler için inovasyonun 'yetenek' alanında yapılması gerekmektedir. Yetenek inovasyonunun strateji olarak ele alınması, hem kârlılığını artırmak isteyen işletmeler, hem de kariyerlerini gerçekleştirmek isteyen bireyler için önemlidir. Yetenek inovasyonu stratejisi, işletmelerde geliştirilmeye çalışılan yetenek yönetimi stratejilerinin başarıyla uygulanabilmesi için bir yol sunmaktadır. Yetenek inovasyonu stratejisinin hem işletmeler hem de bireyler açısından ayrı ayrı ele alınması, yetenek inovasyonunun buna göre planlanması ve uygulanması gerekmektedir.

1.2. Yetenek İnovasyonunun Önemi

Küresel ölçekteki değişiklikler, dünya çapındaki işletmeleri sekteye uğrattı ve birçok kuruluşun yetenek ekonomisini kullanmayı düşünmesine sebep oldu. Literatürde yeni olan bu kavramın kesin bir tanımı bulunmamakla birlikte, işletmeler ya da çalışanlar tarafından net anlaşıp anlaşılmadığı ise tartışma konusudur. Hızla değişen iş dünyasında, işverenlerin ve çalışanların değişimi takip etmesi, talep gören ya da görmeyen mesleklerin ya da yeteneklerin neler olduğunu öğrenmesi kolay değilken, içerisinde bulundukları iş dünyasını tam olarak kavramak, anlamak ve tanımlamak mümkün olmamaktadır. Ancak hem işverenler, hem de çalışanlar değişimin kaçınılmaz olduğunu kabul etmekte ve değişime ayak uydurmaya çalışmaktadır. Son dönemlerde iş dünyasında işverenler ve çalışanlar için önerilen model 'Yetenek İnovasyonu'dur.

21. Yüzyılda üretilen yeni teknolojiler, küresel rekabette meydana gelen değişimler, iş piyasasının belirsizliği, ekonomik krizler, doğal kaynakların tükenmesi gibi sebepler **iş** dünyasında ve kişilerin bireysel kariyerlerinde birçok kararı etkilemektedir. Buna ilaveten 2019 yılında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen corona virüs salgını, iş dünyasının beklentilerinde büyük değişime sebep olmuş ve sonucunda bireysel çalışmaların ve çabaların önemini arttırmıştır. Yetenek inovasyonunun önemini artıran gelişmeler şu şekilde sıralanabilir (Öndeş, 2017);

- Yaşam süresinin artması: Yaşam süresi arttıkça kariyer beklentileri ve öğrenmenin alışılageldik doğası değişmeye zorlanmaktadır.
- Akıllı makinelerin ve sistemlerin yükselişi: Otomasyon, sektörlerin yapısını değiştirmektedir. Özellikle yeni iş alanları doğmaktadır.
- Sayısal dünya: Sensör ve programlanabilir sistemlerdeki uçsuz bucaksız gelişme potansiyeli, hemen her sektörde çalışanlarda aranılan becerileri belirlemektedir.
- Yeni medya ekolojisi: Geleneksel medyanın bilinen becerilerinin dışında, herkesin medyaya katkı sunması beklenmektedir. Artık metinlerin ötesine geçen bir okuryazarlık da çalışanlarda aranmaktadır.
- Sürekli bağlantılı bir dünya: Artan iletişim olanakları ve organizasyonlar, bu çeşitliliğe uyum sağlamaya zorlamaktadır.
- Sosyal teknolojiler: Sosyal medya platformları, yeni üretim formlarının ve değerlerinin doğmasını sağlamaktadır.

Yetenekli bireyler, bugünün ve yarının iş gereksinimlerine yönelik becerilere sahiptir ve bu becerileri düzenli ve öngörülebilir bir şekilde kullanmaktadırlar. İşletmelerde yeteneklerin yönetimi konusunda; (1) yeni yetenekler edinme (2) mevcut yetenekleri geliştirme (3) ittifaklar veya ortaklıklar yoluyla düşünce liderlerine erişme (4) düşük performans gösterenleri ortadan kaldırma (5) en iyi yeteneği tutma çalışmalarını sürdürürler (Smallwood ve Ulrich, 2004). Ancak bu sıralananların başarıyla gerçekleştirilmesinde, işletmelerin sahip olduğu yeteneklerin de rolü büyüktür. Yetenek inovasyonunun gerçekleştirilmesinde oldukça önemli olan işletme yetenekleri, işletmelerde fiziksel (bina, teçhizat vb.) ve sosyal yetenekler (örgüt kültürü, örgüt iklimi vb.) olarak ele alınmaktadır. Bu yetenekler, işletmedeki çalışan bireylerin yetenek inovasyonunu başarıyla gerçekleştirmesinde, çalışanların kariyerlerini geliştirmelerinde oldukça etkilidir. Özellikle de son zamanlarda değişen iş dünyasında yeni iş modellerinin artışı, serbest meslek çalışmasının yaygınlaşması, bir diğer ifadeyle bağımsız çalışma platformlarının artmasıyla bireysel çalışma, bireysel kariyer planlama, bireysel yetenek geliştirme ve inovasyonun bireysel düzeyde gerçekleştirilmesi ön plana çıkmaktadır.

İşletmeler için yetenek inovasyonunun önemi şu şekilde sıralanabilir;

- Covid-19 döneminde ve sonrasına değişen müşteri talepleri nedeniyle belirli sektörlerin gelişmesi veya küçülmesi
- Gelişen yeni teknolojiler
- Şirketlerin sosyal sorumluluk vb. kavramlar sonucunda daha gelişmiş sosyal yeteneklere ihtiyaç duyması
- Şirketlerin veri bazlı analiz yetkinliklerine sahip çalışanlara daha fazla ihtiyaç duyması
- Dünya genelinde tam zamanlı çalışma haricinde tek seferlik anlaşmalar trendinin giderek artması

Yetenek inovasyonu, işletmelerin ve bireylerin görmezden gelemeyeceği bir konu olarak önemini artıracaktır. Artık pazartesi gününden cuma gününe, sabah dokuzdan akşam beşe kadar çalışma şekli önemini kaybetmeye başlamıştır. Dijitalleşmenin gelişmesiyle online iletişim önemli hale gelmiş (Divrik vd., 2022) ve online platformlardan işlerini sürdüren çalışanların sayısını artırmıştır. Değişen iş dünyasına ilaveten insan kaynakları süreçlerindeki eksiklikler ve işletmenin rekabet avantajı elde etmesini sağlayacak kilit stratejilerin ne olduğuna karar verilememesi, yetenek inovasyonu stratejisinin önemini ve gerekliliğini artırmaktadır.

2. YÖNTEM

İşletmelerin, hızla değişen iş dünyasına ayak uydurabilmesi için yeni stratejilerini takip ederek yetenekli insan kaynağını elde tutması gerekmektedir. Literatürde işletmelerde yetenek yönetimi uygulamalarının bir strateji olarak ele alındığı çalışmalar mevcut olsa bile (Collings ve Mellahi, 2009; Kim vd., 2014; Kalaiselvan ve Naachimuthu, 2016; Yıldız ve Esmer, 2023), yetenek inovasyonu kavramı oldukça yenidir. Özellikle esnek çalışma modellerinin gelişimiyle bireysel tercihlerin ön plana

çıktığı iş modellerinde, yetenekli bireyleri işletmelerde tutmak kolay olmamaktadır. Bireyler, kariyerlerini geliştirebilecekleri yeteneklere yönelmektedir; ancak sürekli değişen iş dünyasında yeni yetenekleri ve meslekleri takip etmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada yöntem olarak bu alanlarda yapılan araştırmaların metodolojilerinden yararlanılmaktadır. Çalışma, literatür taramasından yola çıkılarak, bir strateji olarak yetenek inovasyonu sürecinin işletmelerde ve bireylerde nasıl uygulanacağını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, daha önce yapılmış çalışmaların analizi ve sentezi üzerinden, yeni bir bakış açısı ile 'yetenek inovasyonu stratejisi' ele alınmaktadır. Daha önce işletmeler ve bireyler açısından aynı anda ele alınmamış olan yetenek inovasyonu, değişen iş dünyası, değişen yetenekler ve geleceğin meslekleri üzerinden açıklanmaktadır. Bulguların geniş ve kapsamlı olmasını sağlayabilmek için yetenek inovasyonu stratejisinin nasıl başarılacağı, yeteneğin temel unsurları üzerinden hem işletmeler ve bireyler açısından açıklanmakta, hem de bu değişkenler arasındaki ilişki kavramsal bir çerçeve olarak açıklanmaktadır. Yetenek inovasyonu stratejisi ile işletmelerin ve çalışanların başarısı için nasıl bir stratejik yol izleneceği açıklanırken, sonuçların genelleştirilebilir olması için geleceğin yetenekleri ve meslekleri üzerinden ortaya konulmaktadır. Böylece çalışmanın pratik çalışmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

3. BULGULAR

Yetenek inovasyonunu gerçekleştirmek, bu olguyu bir strateji olarak ele almak, hem işletmeler hem de bireyler açısından başarısını sağlamak kolay değildir. Sürekli değişen iş dünyasında yeniliklere hızla adapte olmak, hatta yeniliği ortaya koymak gerekmektedir. Geçmişten günümüze işletmelerdeki insan yönetimi incelendiğinde, personel geliştirmeden insan kaynaklarına, kariyer yönetiminden yetenek yönetimine ve stratejik insan kaynaklarına kadar olan tüm uygulamalarda, işletmelerin yüzde yüz başarılı olduğunu söylemek imkansızdır. Değişim ve yenilik sürecinin benimsenmesi ya da uygulanması, işletmeler açısından her zaman başarıyla sonuçlanmamaktadır. Buna ilaveten kariyer gelişimine önem vermeyen, bulundukları ortamda en alışılmışı tercih eden çalışanlar da mevcuttur. Bu doğrultuda yetenek inovasyonu olgusunun işletmeler ve bireyler için kilit bir strateji olabileceğini söylemek mümkündür. Stratejinin işletmeler ve bireyler açısından benimsenmesi ve doğru bir şekilde uygulanması ise, diğer kilit noktalardan biridir. Başarıya ulaşmak için stratejik hareket etmek gerekmektedir.

Yetenek inovasyonu stratejisinin başarısı için iki taraflı bir bilgi birikimi gerekmektedir. İşletmelerin kendi yeteneklerini bilmesi gerekmektedir. Örneğin, ilişkisel yetenek olarak diğer şirketlerle etkileşim kurma yeteneği, işletmelerin ilişkilerini yöneten kişilerin sahip olduğu ağ yönetimi görevi yürütme derecesi ve yeterlilik derecesi ya da çalışanların niteliklerinin ne olduğu (Forkmann, Henneberg ve Mitrega, 2018) bilinmelidir. Buna ilaveten iş dünyasındaki değişime bağlı olarak işletme yeteneklerinin güncellenmesi ve geleceğin iş dünyasında hangi yeteneklerin önem kazandığının takip edilmesi gerekmektedir. Bireylerin de kendi yetenek inovasyonlarını gerçekleştirirken iş dünyasını takip etmeleri, işletmelerin yeteneklerinin neler olduğunu bilmeleri ve bu doğrultuda kariyerlerini sürdürmeleri

gerekmektedir (Deitmer, 2011). Böylece yetenek inovasyonu stratejinin doğru uygulanması, inovasyonun gerçekleştirilmesi ve başarıya ulaşılması mümkün olabilir. Bu bölümde, işletmelerde ve bireylerde yetenek inovasyonunun ne olduğu ve yetenek inovasyonu stratejisinin nasıl yapılacağı bulguları açıklanmaktadır.

3.1. İşletmelerde Yetenek İnovasyonu

Deloitte Küresel İnsan Sermayesi Trendleri raporuna göre, dünya çapındaki liderlerin yüzde 90'ından fazlası, kuruluşları geleceğe hazır hale getirmenin kilit bir öncelik olduğunu belirtmektedir. Ancak aynı çalışma ilginç bir şekilde, aynı grubun sadece yüzde 11'inin hazır ve bunu yapabilecek yeteneklere sahip olduğuna inandıklarını ortaya koymaktadır. İşletmelerde inovasyon, değişimi yönetmek ve geleceğe hazır olmak için önemli bir göstergedir. Birçok şirket için yenilik yapma yeteneği, genellikle gelecekteki büyümenin tek ve en önemli öngörücüsü olarak kabul edilmektedir. Bu aşamada bireylerin yeteneği, şirketlerin sürekli yenilik yapma yeteneklerini nasıl sürdürebildiğinin ve işletmenin verimliliğinin temel bir parçasını oluşturmaktadır (Mukerjee, 2018). Artık çoğu şirket, müşteri deneyimine, beklentilere, rekabete, inovasyona ve dijital dönüşüme ayak uydurmak için baş döndürücü bir hızla değişmekte ve gelişmektedir. İşletmeler, yetenekli bireyleri işletmeye çekme yeteneklerinin, bir işletmenin performansını ve büyümesini artırma becerisi üzerinde doğrudan etkisi olduğunun farkına varmaktadır (Perimenis, 2020). McCartney (2010), işletmelerde yetenek değerlendirme ve geliştirme süreçlerinde yenilik yapmayı önermektedir. Bu yenilikler;

- Yetenek havuzlarınızdan yenilikçi iş önerileri istemek;
- Eleştirel deneyimsel öğrenme ve iş başında öğrenme oluşturma;
- Kurum içinde kendi yetenek değerlendirmenizi yürütme becerilerini geliştirmek;
- Yeteneklerin farklı bağlamlarda bir-iki haftalık kısa iş deneyimi kazanmasını sağlayan liderlik değişim grupları oluşturmak;
- Daha uzun süreli geçici görev fırsatları sağlamak için diğer kuruluşlarla ortaklık yapmak; ve
- Düzenli öğrenmeyi ve paylaşmayı kolaylaştırarak yetenek gruplarıyla bir topluluk duygusu geliştirmektir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, dijitalleşme, yapay zeka uygulamaları, Endüstri 4.0 ile iş dünyasında ciddi bir değişim yaşandığı görülmektedir (Butryn, 2020; Dirican, 2015; Ilic, Markovic ve Milosevic, 2017). İşletmeler, değişimi hangi alanlarda ya da hangi faaliyetlerinde yapacağı konusuna kendileri karar vermektedir. Ancak değişime ayak uydurmak için yetenek inovasyonu yapacak olan işletmeler, bir sistem olarak ele alındığında işletmenin sahip olduğu tüm yeteneklerde yetenek inovasyonunu gerçekleştirmek zorundadırlar. İşletmelerin yeteneklerini genel fiziksel ve sosyal yetenekler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Bu fiziksel ve sosyal yeteneklerden bazıları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. İşletmelerin Yetenekleri

	Yetenekler	Tanımlar	Kaynak
FİZİKSEL YETENEKLER	Fiziksel Varlıklar	Stoklar, teçhizatlar, fabrikalar vb. varlıklardır.	(Gürkan, Gökbulut ve Çolak, 2015)
	Finansal Varlıklar	Nakit, yatırımlar, alacaklar vb. finansal varlıklardır.	(Gürkan, Gökbulut ve Çolak, 2015)
SOSYAL YETENEKLER	Teknoloji	Teknolojik değişikleri takip etmek, teknolojik gelişimi ve değişimi takip ederek örgüt içerisindeki süreçlere dahil etmektir.	(Üzmez ve Büyükbeşe (2021)
	Örgütsel Yapı	İş faaliyetlerinin yönetilmesi, kontrol edilmesi ve iş rollerinin resmi dağılımı için yönetimsel bir araçtır.	(Demir ve Okan, 2009)
	Örgüt İklimi	Örgütün içinde bulunduğu durumun davranış üzerindeki etkisini ifade etmektedir.	(Halis ve Uğurlu, 2008)
	Örgüt Kültürü	Örgüt içerisindeki insanların davranışlarını yönlendiren değerler, inançlar, normlar vb. olarak ifade edilebilir.	(Atabay ve Aytekin, 2022)
	Kurumsal İmaj	Örgütün kamuoyunda algılanma biçimi, kurumun insanların aklındaki resimleridir.	(Özgözcü, 2016).

İşletmelerin fiziksel ve sosyal yeteneklerinde inovasyon gerçekleştirmeleri, tüm işletmenin sahip olduğu yeteneklerinin herkes tarafından bilinmesiyle mümkündür. İşletmenin yapısı, iklimi, kültürü vb. yeteneklerini iş dünyasının beklentilerine göre değiştirilmesi ve bu değişimin ne yönde olacağı, diğer bir ifadeyle işletmelerin yetenek inovasyonlarını hangi yönde gerçekleştirmeleri gerektiği önemlidir. Değişen iş dünyasında işlemelerin şu alanlarda yetenek inovasyonu gerçekleştirmeleri gerektiği ifade edilebilir;

- İş süreçleri ve çalışan deneyimlerini dijital boyuta taşıyarak verimliliği artırmalıdır. İşletmede mevcut süreçlerin robotik süreç otomasyonu, makine

öğrenimi ve yapay zekâ gibi dijital çözümlerle otomatikleştirmesi ve paralel olarak iş gücünü yeniden yapılandırması gerekmektedir.
- İş gücünün dijital yetkinliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca gelişmiş dijital yetkinliklere sahip iş gücünü çekmek şarttır. Organizasyon şemasının her kademesinde dijital açıdan yetkin çalışanlar olması önem kazanmıştır.
- Madencilik ve metal, petrol ve gaz, enerji ve altyapı ile yaşam bilimleri sektörlerinin hızla değişen iş gücü dinamiklerine hazırlıklı olmaları adına çalışanlarına teknik eğitim sağlamaları gerekmektedir.
- Uzaktan çalışmanın giderek arttığı bu dönemde, hızla değişen iş gücü trendlerini yakalamak için çalışanlara esnek koşullar sağlamak ve gerekli teknolojik altyapıyı temin etmek gerekmektedir.
- Tüketici ürünleri, finansal hizmetler ve gayrimenkul ve inşaat sektörleri vb. sektörlerde uzun vadede esnek çalışma kültürü ve iş gücü dayanıklılığı oluşturulması gerekmektedir.
- Yaşam bilimleri sektöründe mümkün olan yerlerde esnek iş gücü kullanılması gerekmektedir.

3.2. Bireysel Yetenek İnovasyonu

Değişen dünyada yetenekli ve becerikli bireyler olarak kalabilmek önemlidir. Değişen iş dünyasını takip etmek, teknoloji ile gelişen iş süreçlerine adapte olmak, mesleğin gerekliliklerindeki değişimleri anlayabilmek ve bireyin kariyerini değişen çevrede başarıyla sürdürebilmesi kolay değildir. Bireylerin kariyerleri için yeteneklerine yönelik nasıl bir strateji izlemesi, hangi süreçleri takip etmesi gerektiği konusunda açık bir strateji bulunmamaktadır. Bu doğrultuda, bireysel yetenek inovasyonu stratejisi önemli bir kilit rol oynamaktadır. Bireysel yetenek inovasyonu sayesinde mevcut yeteneklerin geliştirilmesi ve yeni yeteneklerin edinilmesi mümkün olmaktadır.

İnsan yetenekleri nadir değildir ve her bireyde mevcuttur. Yeteneklerin en heyecan verici yönlerinden biri, yeteneklerin, büyük bir sermaye yatırımı olmadan geliştirilebilmeleridir. Bir diğer ifadeyle yetenekler bir kas olarak düşünülebilir. Kullanım eksikliği nedeniyle körelmiş olsalar da herkes bunlara sahiptir ve kaslarda olduğu gibi, yetenekler de kullanılmaya başlandığında hızla güçlenmektedirler (Hagel, Wooll ve Brown, 2019). Bu sebeple yeteneklerin geliştirilmesine yönelik bir strateji uygulanması ve bu stratejinin değişen iş dünyasının beklentileri doğrultusunda inovasyonla gerçekleştirilmesi önemlidir.

Bireysel yetenek inovasyonunu başarabilmek için iki önemli konuya hakim olmak gerekmektedir. Birincisi, bireylerin kendi yeteneklerinin neler olduğunu bilmeleri ve bu yetenekleri ne derece kullanabildikleridir. Bunu anlayabilmek için bireyin kariyer sürecindeki başarısını takip etmesi önemlidir. İkincisi, değişen iş dünyasının beklentilerini takip etmek ve bu doğrultuda sahip olunması ya da geliştirilmesi gereken yetenekler üzerinde durmaktır. Örnek olarak teknolojinin her yerde bulunması nedeniyle toplumumuzun bilgi veya bilgi toplumuna doğru geliştiği genel olarak kabul edilmektedir. Anderson (2008) bilgi toplumu için gerekli olan becerileri

şu şekilde sıralamaktadır: 1. bilgi yapılandırma, 2. uyarlanabilirlik, 3. bilgiyi bulma, organize etme ve geri çağırma, 4. bilgi yönetimi, 5. eleştirel düşünme ve 6. takım çalışması. Bilgi toplumu metaforu bilgi ve bilgi sistemlerindeki "patlama" ile ilişkilendirilirken, bilgi toplumu metaforu öncelikle fikirlerin veya bilginin meta olarak işlev gördüğü ekonomik sistemleri ifade etmektedir (Anderson, 2008, s. 5). Bireysel yetenek inovasyonunun başarısında bilgi toplumuna ve değişen iş dünyasının beklentilerine cevap vermek gerekmektedir. Yapılan araştırmalarda 21.yüzyılda başarılı olabilmek için bireylerin geliştirmesi gereken yetenekleri şu şekilde sıralanmaktadır (Intolead, 2020); Anlamlandırma, sosyal zeka, yeni ve uyarlanabilir düşünme, kültürlerarası yeterlilik, bilişimsel düşünme, yeni medya okuryazarlığı, disiplinlerarasılık, tasarım zihniyeti, bilişsel yük yönetimi, sanal işbirliğidir. Bu yeteneklerin de sürekli değişebileceğini, yeni yeteneklerin iş dünyasında ön plana çıkabileceğini bilmek gerekmektedir.

3.3. Yetenek İnovasyonu Nasıl Başarılır?

Yetenek inovasyonu stratejisini uygulamak kolay değildir; ancak bu stratejiyi gerçekleştirmenin ilk aşamaları, işletmeler ve bireyler açısından aynıdır. Öncelikli olarak odaklanılması gereken adımlar şu şekilde sıralanabilir;

- Geleceğe Odaklanma
- Yeni Beceriler Kazanma Yarışı
- Bilimle Anlamlandırma
- Deneyimi Harekete Geçirme

İşletmelerin ve bireylerin geleceğe odaklı olarak hareket etmeleri ve bir sonraki adımlarını planlamaları gerekmektedir (Morris, 1987; Zott, Amit ve Massa, 2011). Gelecekte değişimin ne yönde olacağını takip etmek, iş yaşamına ilişkin önemi artan yetenekler üzerinde durmak ve buna göre stratejiler belirlemek önemlidir. Bunun için yeni becerilerin kazanılması büyük bir avantajdır (Hrehová ve Klimková, 2018). İşletmeler ve bireyler yeni beceriler edinmek için sürekli takipte olmalı ve yapılan her işi, uygulanan her stratejiyi bilimle açıklayabilmeli, bir temele, diğer bir ifadeyle literatüre dayandırabilmelidir. Günümüzde bilgi temelli iş süreçlerinde entelektüel sermaye dikkat çekmektedir (Chu vd., 2011; Abdulaali, 2018). Buna ilaveten bilgi teknolojileriyle birlikte iş süreçlerinde ciddi değişimler yaşanmaktadır (Chan, 2000). Yetenek inovasyonu stratejisinin başarısında odaklanılması gereken bu konulardan belki de en önemlisi deneyimi harekete geçirmektir. Son olarak deneyimleri kullanmak ve geliştirmek gerekmektedir. İşletmeler ve bireyler için deneyimlerden yola çıkarak geleceğe odaklanmak, değişen iş dünyasında varlığını sürdürebilmek için yetenek inovasyonu stratejisinde ilk yapılması gerekenlerdir. Bir sonraki aşama ise yeteneğin temel unsurlarından yola çıkarak yetenek inovasyonunu gerçekleştirmektir.

Şekil 1. Yeteneğin Temel Unsurları

Yeteneğin temel unsurları şekil 1'de görüldüğü gibi 'yetenek' kavramının İngilizce karşılığı 'TALENT' sözcüğünden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Yetenek inovasyonunun gerçekleştirilebilmesi için tabloda gösterilen temel unsurların sırayla takip edilmesi önemlidir. Bir diğer ifadeyle hem işletmelerin hem de bireylerin yetenek inovasyonunu gerçekleştirebilmesi ve başarabilmesi için, aşağıda açıklanan adımları sırayla uygulaması gerekmektedir.

1.Adım BAŞARI (Triumpt): Başarılı olmak yeteneğin temel unsurlarından ilkidir. Başarının işletmeyi ve bireyleri motive ettiği ve daha büyük başarılar için temel rol teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Yeteneklerin geliştirilmesi, seçilen bir alanda başarıya veya mükemmelliğe ulaşmak için önemli yollardan biridir (Gilbert vd., 2001). Yetenek inovasyonunun gerçekleştirilmesinde başarılı olmak ya da başarıyı yakalamak, tüm sürecin başarısı için gerekmektedir. Küçük hedefler koyarak ilerlemek ve bu hedefleri tamamlamak birer başarıdır. Her başarının sonucu, bir sonraki başarı için rehberdir. Bu noktada yetenek inovasyonu stratejisinde üzerinde durulması gereken konu, başarının nasıl yakalanacağıdır. İşletmeleri ve bireyleri başarıya götürecek durumlar aşağıda sıralanmaktadır;

- Hedef odaklı olmak başarıya götürür.
- Çeşitliliğin üstesinden gelme yeteneği başarıya götürür.
- Fırsatı tanıma ve yakalama yeteneği başarıya götürür.
- Başkalarına karşı sorumluluk duygusu almak başarıya götürür.
- Tutkusunu takip etme cesaretini göstermek başarıya götürür.

2.Adım KABİLİYET (Ability): Kabiliyet, bilgiyi ve beceriyi kazandıktan sonra elde edilir. Bu adımı gerçekleştirebilmek için bilgiyi edinme çalışmaları yapılmalıdır (Gaines, 2013). Kabiliyetin sunulmasında gerçekten çalışmak ve çabalamak vardır. Kabiliyet geliştirilebilir ve değiştirilebilir. En çok eğitime ve uygulamaya sahip kişi genellikle en iyi kabiliyete sahiptir. Bazen bir dahi, yani acayip derecede yetenekli biri, kısa sürede daha fazla eğitim ve pratik yapanların önüne geçer, ancak genellikle

kabiliyet, eğitim ve pratikle oldukça uyumludur (Bassanini, 2004). İşletmeler için bilgili ve donanımlı çalışanların işe alınması ve değişen iş ve çevre koşullarına göre bilginin ve donanımın sağlanması önemlidir. Bireylerin kariyerleri boyunca değişen iş dünyasında kabiliyetlerini artıracak yüz yüze ya da çevrimiçi eğitimlere, seminerlere katılması, mesleğine ya da işe yönelik güncel haberleri takip etmesi gerekmektedir.

3.Adım LİDERLİK (Leadership): Yeteneğin önemli unsurlarından bir diğeri liderlik özelliklerine sahip olmaktır. Bireyler öncelikle kendilerine liderlik etmeli, motivasyonlarını yüksek tutarak belirledikleri hedef doğrultusunda ilerlemeli, sonrasında ekip üyelerine karşı bir lider olarak yaklaşmalıdır. Liderliğin kazanılmasıyla kişilerin kariyerlerinde daha başarılı ilerledikleri ifade edilebilir (Dwipayana, Darmayanti ve Wijonarko, 2023). Yetenek inovasyonu stratejisinde liderlik rolü, geliştirilmesi ve kazanılması düşünülen tüm yetenekler için önemli bir araçtır. Yeteneğin geliştirilmesinde gerekli liderlik özellikleri şu şekilde sıralanabilir;

- Güçlü iletişim yeteneği
- Rol model olmak
- Sorumluluk almaya ve devretmeye hazırlıklı olmak
- Motivasyonu yükseltmek
- Potansiyeli keşfetmek ve açığa çıkarmak
- Toleranslı davranmak
- Esneklik ve öngörü yeteneği
- Hedef ve beklentileri belirlemek
- Kendini doğru tanımak

Her bireyin liderlik özelliklerine sahip olmasını beklemek doğru değildir; ancak yetenek inovasyonu stratejisinin başarısı için yukarıda verilen ve özellikle bireyin yatkın olduğu birkaç liderlik özelliğinin geliştirilmesi önemlidir. Lider rolünün kazanılması, stratejinin başarısı için önemlidir.

4.Adım PRATİKLİK (Easiness): Pratik olmak, yeteneğin elde edilmesinde önemli unsurlardan biridir. Yetenekler öğrenilebilir ve pratik yaparak geliştirilebilir. Özellikle sosyal yetenekler pratik yaparak zamanla gelişirler. Bu konuda özellikle bireyler için değişen ve gelişen yeteneklere yönelik destekleyici eğitimler ve seminerler düzenlenmektedir. Çoğu kurumsal işletme de çalışanlarının kariyerlerini geliştirmeleri için eğitimleri ve seminerleri desteklemektedir. Bireylerin ister bir işletmede çalışsın, ister kendi işlerini yapsın, yetenek inovasyonunu başarabilmek adına pratik olması gerekmektedir. Özellikle geliştirmek istedikleri yeteneklerine yönelik ya da mesleğin gerektirdiği yeteneklere yönelik pratik yapmaları şarttır.

5.Adım YARATICILIK (Newfangled): Yaratıcı düşünme yeteneği geleceğin rekabet alanında olabilmek için kritik önemde bir yetenektir. Yaratıcılık onu besleyen yeteneklerin, becerilerin temelinde değerlendirilebilir. Yaratıcılık, orijinal düşünme, yenilik yapma, risk alma, farklılık yaratma, bilinenin ötesine geçme, alışılmış olanı

terk etme ve bunları bir ölçüde diğerleriyle paylaşma sürecidir. Yirmi birinci yüzyıl iş piyasasında, oldukça önemli olan yaratıcılık, her iş sektöründe önemlidir (Mitchell, Skinner ve White, 2010). Kişinin yaratıcılığını geliştirmesi için aşağıdaki öneriler sunulabilir;

- Yaratıcılığınıza güvenin.
- Kendinizi yargılamayın.
- Detaylara önem verin.
- Merak edin.
- Farkındalığınızı geliştirin.
- Rutinin dışına çıkın.
- Hata yapmaktan korkmayın.
- Mükemmeliyetçi olmayın.
- Kalıplara takılmayın.

Yaratıcı olabilmek bazı bireyler için oldukça zorlu bir süreç olabilir. Yetenek inovasyonunda işletmeleri ve bireyleri başarıya götürecek önemli adımlardan biri olan yaratıcılık, üzerinde önemle durulması gereken aşamalardan biridir. İşletmelerde liderlerin çalışanları desteklemesi, bireylerin de kendi yaratıcılıklarını geliştirmesi adına çabalaması gerekir.

6.Adım ZAMAN (Time): Yetenek, zaman içerisinde gelişen bir durumdur. Bireylerde yetenek olmasa bile, yeteneğin geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmalarla başarılabilecek bir olgudur. Dolayısıyla zaman kavramı, yapılacak çalışmalar için önemli bir aşama olmaktadır. Öğrenme süreci ise bazı bireyler için kısa iken, bazı bireyler için uzun olabilir. Bu durum bireylerin mevcut yeteneklerine ve yeni yeteneklere yatkınlığına bağlı olarak değişebilmektedir. Bu doğrultuda zamanın iyi yönetilmesi gerekmektedir (Claessens vd., 2007). Zamanı iyi yönetmek için yapılması gerekenler;

- Ses, ısı, ışık gibi fiziksel motivasyon engelleyicilerden kurtulun.
- İşlerinizi aciliyet derecesine göre sıralayın. Önceliklerinizi belirleyin.
- Aynı anda birden fazla iş yapmayın.
- Bir sonraki günü planlayın.
- İş birliğine önem verin.
- Zamanın yeterli olduğunu düşünün.
- Uyku düzeninize özen gösterin.

Zamanın yönetilmesi süreci yetenek inovasyonu stratejisinin başarıya ulaşması süreci bakımından da ele alınabilir. Zamanın iyi yönetilmesi, her aşamanın üzerinde özenle çalışılması ve uygulanması, stratejinin başarıyla sonuçlanmasında etkilidir. Bu bağlamda, hem işletmelerin hem de bireylerin, yeteneğin temel unsurlarını takip ederek başarıya ulaşması mümkün olabilir. İşletmelerde ve bireylerde yetenek inovasyonu stratejisinin nasıl uygulayacağı ve bu yöndeki başarılarının yetenek inovasyonu stratejisi ile nasıl başarılacağı konusundaki kavramsal çerçeve hakkında kapsamlı bir vizyon ortaya konulabilir.

Şekil 2. Kavramsal Çerçeve Yetenek İnovasyonu Stratejisi

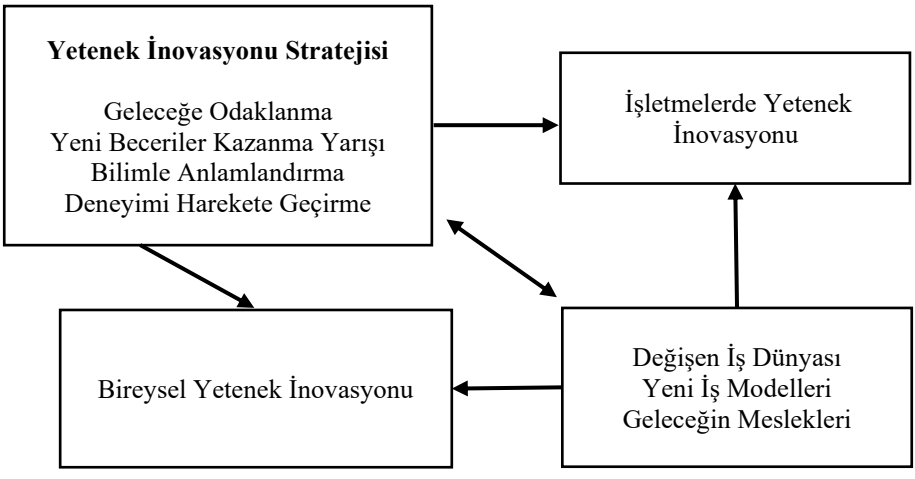

4. TARTIŞMA

Hem işletmeler, hem bireyler için yetenek inovasyonunu gerçekleştirmek uzun bir süreçtir. Bu süreci yönetebilmek adına, literatürde yetenek yönetimi stratejileri ele alınmaktadır. Ancak inovasyonun yetenek alanında yapıldığı, kavramın hem işletmeler hem de bireyler için ayrı ayrı ele alındığı ve yetenek inovasyonu stratejisi olarak açıklandığı bir çalışma bulunmamaktadır. Literatürdeki boşluğu doldurabilecek önemli bir çalışma olarak ortaya konulan yetenek inovasyonu stratejisi, işletmeler ve bireyler açısından gerçekleştirilmesi gereken önemli stratejilerden biri olabilir.

Literatürde mevcut çalışmaların çoğu, son dönemlerde, son on yılda vb. başlayan cümlelerle iş dünyasındaki değişimin hızından bahsetmektedir. Kuşkusuz 2020'li yıllarda bunun iş dünyasına dair en büyük gerçek olduğunu söylemek mümkündür. Ancak şunu da söylemek mümkündür ki; iş dünyasında değişimin hızı da hızla değişmektedir. Teknoloji, elbette ki bu hızın en etkili başlangıç sebeplerinden biridir; ancak küresel dünyada her ülkeyi ve her bireyi etkileyen diğer faktörlere de değinmek gerekmektedir. Covid-19 salgını ile dijitalleşmenin iş dünyasında nerdeyse her sektöre girmesi (McKinsey Company, 2020), yapay zekanın kullanım zorunluluğu, ülkelerin değişen ekonomik yapısı, küresel savaşlar; iş dünyasındaki değişimin en önemli sebepleri olarak sıralanabilir. İş dünyasındaki değişim sebepleri ne olursa olsun, işletmeler ve çalışanlar, değişimin kendisine ayak uydurmak zorundadır. İşletmelerin insan kaynakları birimlerinde değişim doğrultusunda kararlar alıp harekete geçmek kolay olmamaktadır.

Yetenek yönetimine yönelik organizasyonel yaklaşımlarda, tüm faaliyetleri iş açısından kritik ihtiyaçlara bağlamayı, yeniden yapılandırmayı ve yeniden odaklanmayı, kısa ve uzun vadeli bakış açısını dengelemeyi, öğrenmeyi, paylaşmayı ve kaynakları farklı departmanlar arasında bir araya toplamayı önermektedir (McCartney, 2010: 16). Yetenek yönetiminde yüksek potansiyele sahip çalışanların işe alınması ve elde tutulmasında işveren markasının çok önemli olduğunu ve öğrenme ve liderlik gelişimi, hareketlilik, ödüller ve yeterlilik sistemlerine odaklanılması gerektiğini ortaya koymaktadır (Mihalcea, 2017).

Literatürde yapılan bir araştırmaya göre, 21.yüzyıl becerileri yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme, teknik, iletişim, bilgi ve işbirliğidir (Van Laar vd., 2020). Bu becerilerin dijital becerilerle birlikte öne çıkan sıralaması ise şu şekildedir; (1) teknik beceri (2) bilgi (3) iletişim (4) işbirliği (5) yaratıcılık (6) eleştirel düşünme ve (7) problem çözmedir (Van Laar vd., 2017). Maker (2021), 21.yüzyılda olağanüstü yeteneklere yönelik yaptığı araştırmasında, bilinmesi ve geliştirilmesi gereken yetenekleri ortaya koymuştur. Bu yetenekler tablo 2'de görülmektedir (Maker, 2021: 167).

Tablo 2. 21. Yüzyıl Olağanüstü Yetenekleri

Yetenek	**Tanım**
İşitsel Yetenek	Müzikal yeteneğin yanı sıra şiir ve şifa gibi olağan ve olağandışı durumlarda sesi kullanma konusundaki güçlü yönleri de içerir.
Bedensel/Somatik Yetenek	Dans, spor, jimnastik ve büyük kas hareketlerinin baskın olduğu diğer alanlardaki yetenekleri içerir; aynı zamanda tat, dokunma, koku ve duyularla ilgili diğer alanlardaki yetenekleri de içerir
Duygusal/Kişisel Yetenek	Kişinin duygularını tanımlama, anlama ve yönetme yeteneğinin yanı sıra motivasyonlarını, eylemlerini ve tepkilerini anlama yeteneğini de içerir.
Dil Yeteneği	Kelimeleri birçok amaç için kullanma yeteneğini içerir; dolayısıyla bilimsel yazarları, şairleri ve konuşmacıları da içerebilir; ve yeni dilleri hızlı bir şekilde öğrenmeyi, farklı dillerdeki kavramları entegre etmeyi ve yeni ifadeler oluşturmayı içerebilir.
Matematiksel Yetenek	Mantıksal akıl yürütmeyi ve sembollerin, sayıların, modellerin, matematiksel şekillerin ve soyut fikirleri simgeleyen nesnelerin kullanımını içerir.

Mekanik/Teknik Yetenek	Fizik bilimlerindeki yetenekleri içerir: makineleri ve diğer mekanik yapıları anlama ve yaratmanın yanı sıra bilgisayarları, uygulamaları ve diğer teknolojileri anlama, kullanma ve yaratma.
Ahlaki/Etik/Manevi Yetenek	Önemli ahlaki ve etik ilkeleri belirleme, bu ilkeleri kişinin yaşamında uygulama ve insan ruhu veya ruhuyla ilgili fenomenler hakkında farkındalık ve anlayışa sahip olma yeteneklerini içerir.
Bilimsel/Doğalcı Yetenek	Özü her şeyi bir sistemin veya birbiriyle ilişkili parçalardan oluşan sistemlerin parçası olarak görmek olan ve doğal olayları gözlemleme, tanımlama, tanımlama, sınıflandırma, inceleme ve açıklama becerilerine sahip yaşam bilimlerindeki yetenekleri içerir.
Sosyal/Kişilerarası Yetenek	Diğer insanlarla iyi geçinme becerilerini; bakış açılarını anlamak ve değer vermek, başkalarıyla etkili iletişim kurmak ve gruplar halinde yapıcı bir şekilde çalışmak.
Görsel/Uzaysal Yetenek	Çizim, resim ve fotoğrafçılık gibi görsel sanatlardaki yetenekleri; ve sözlü veya işitsel olmaktan ziyade görsel olan matematiksel ve diğer disipline dayalı modelleri anlama becerileri.

Kaynak: (Maker, 2021)'den uyarlanmıştır.

Kişilerin sahip olduğu spesifik yeteneklerin veya kapasitelerine bağlı olarak geliştirilebilen yeteneklerin her biri, kişilerin kendi yetenek alanlarıyla ilgilidir. Dolayısıyla bireylerin 21. Yüzyılda önemi artan, artacağı düşünülen yeteneklerin hepsine aynı anda sahip olması mümkün değildir. Bu noktada yetenek inovasyonu stratejisi bireylerin iş dünyasındaki kariyerlerinde kilit bir strateji olarak görülebilir. Kişilerin sahip olduğu yeteneklerini, hangi yeteneklerini geliştirebileceğini ve gelecekte hangi yeteneklerin önemini artacağını bilerek, doğru karar vererek yetenek inovasyonu gerçekleştirmesi önemlidir.

Yetenek inovasyonunun gerçekleştirilmesi süreci sadece insan kaynaklarına bırakılacak bir iş değildir. İşletmedeki tüm liderler, çalışanlarının yeteneklerini ve performansını iyileştirmekten doğrudan sorumlu kılarlar. İnsan kaynakları gerekli araçları ve program desteğini sağlar; liderler süreci denetler ve sonuçları belirler. Bu süreçte liderler, küresel yetenek inovasyonunun dört yapı taşında değişime liderlik etmelidir. Bunlar; (1) Farklılaştırılmış yetenekler (2) Performans hızlandırma (3)

Liderlik Gelişimi (4) Yetenek Kültürüdür (Aguirre ve Hewlett, 2009:5). Yetenek inovasyonunun yapı taşları tablo 3'de açıklanmaktadır.

Tablo 3. Yetenek inovasyonunun yapı taşları

	Tanım	Yapılması Gerekenler
Farklılaştırılmış Yetenekler	İnsanlar, farklılaştırılmış yeteneklerin anahtarıdır. Bu tür yetenekleri dünya standartlarında oluşturmak ve sürdürmek gerekmektedir.	- Rekabet avantajı için gereken kritik yetenekleri anlamak ve bunlara öncelik vermek - Temel yetenek segmentlerini belirlemek - Özel değer önerileri geliştirmek gerekmektedir.
Performans Hızlandırma	Bireyleri motive etme yeteneği, performans hızlanmasının özüdür. Hızlandırılmış performans, şirketin değerlendirme ve geri bildirim süreçleri, ücretlendirme ve teşvik yapıları, geliştirme ve ilerleme modelleri ile şekillenir. Geleneksel olarak insan kaynakları departmanının alanına giren bu unsurları yeniden düşünmek ve yeniden tasarlamak	- Terfi kararlarını güçlendirmek - Sonuçları ölçmek
Liderlik Gelişimi	Günümüzün liderleri her şeyden önce muazzam karmaşıklığın üstesinden gelebilmelidir. Farklı bakış açılarını ve kişilerarası dinamikleri takdir etmeli ve bunlara uyum sağlamalı, birden çok disiplini entegre etmeli, kültürler arasında çalışmalı ve çeşitli ve çoklu bilgi akışlarını yorumlamalıdır.	- Yönetici liderlik yetkinlikleri modelini geliştirmek - Bu yeterliliklere uyan insanları teşvik etmek ve geliştirmek - Liderlik bankası oluşturmak gerekmektedir.
Yetenek Kültürü	Yetenek kültürü, kendini adamış, yetkin çalışanları çekmek ve elde tutmak için gereken değerlerden, inançlardan, davranışlardan ve ortamdan oluşur. Bu tür bir kültürü kurumsal markalarının temel unsuru olarak geliştiren şirketler, sürekli olarak bunu başaramayan şirketlerden daha iyi performans gösterirler.	- Bağlılık oluşturmak - Organizasyonel ve kariyer tasarımlarını yeniden düşünmek - Yetenek markasını geliştirmek gerekmektedir.

Kaynak: (Aguirre ve Hewlett, 2009)'dan uyarlanmıştır.

Yetenek İnovasyonunun dört yapı taşı, yetenek inovasyonu unsurlarının yönetilebilmesi ve sürekliliğinin sağlanması açısından önemlidir. Kurumsal işletmelerde liderler, yetenek yönetimi konusundaki süreçleri insan kaynakları departmanına bırakmıştır. Ancak bu departmanlarda uygulanan stratejilerde değişimin ne derece takip edildiği ve uygulandığı soruları net cevaplanamamaktadır. Buna ilaveten küresel sahnede rekabet etmeyi amaçlayan her işletme, geleceğin yeteneklerini araştırmalı ve pazarın karmaşıklığına göre yetenek yönetimine yönelik stratejik bir yaklaşım uygulamalıdır. Bu doğrultuda yetenek inovasyonu stratejisinin iş dünyasına kazandırılması ve bu stratejinin aşamalarının işletmeler ve bireyler tarafından uygulanması gerekmektedir. Bunun için (1) başarı, (2) kabiliyet, (3) liderlik, (4) pratiklik, (4)yaratıcılık, (5) zaman aşamalarının her biri özenle çalışılmalıdır. Bu aşamalarda etkili olacak yetenek inovasyonunun yapı taşları olarak ifade edilen (1) farklılaştırılmış yetenekler, (2) performans hızlandırma, (3) liderlik gelişimi, (4) yetenek kültürü olguları için yapılması gerekenlerin yapılması ve takip edilmesi gerekmektedir. Böyle bir stratejinin uygulanması ve iş dünyasında bunun benimsenmesiyle, değişimin daha iyi yönetilebileceğini ifade etmek mümkündür.

SONUÇ

21. yüzyıl iş dünyasında değişim hızlı yaşanmaktadır ve artık değişimin hızına ayak uydurmak zorlaşmaktadır. Varlıklarını ve başarılarını sürdürmek isteyen işletmelerin ve kariyerleri uğrunda çalışan bireylerin, küresel çevrede değişim dinamiklerini takip etmesi, politik, ekonomik, sosyal vb. etmenleri aynı anda değerlendirmeleri zorlaşmaktadır. Değişim zorluğuna ayak uydurmak için küresel sahnede rekabet eden her işletme, günümüzün değişen iş gücünün ışığında, insanları yönetme şeklini yeniden düşünmek zorundadır. Önemi artan yetenekler değişim gösterirken, gelecekte bunun nasıl olacağı, hangi yeteneklere daha fazla önem verileceği ya da mevcut hangi yeteneklerin yok olacağı tartışma konusudur. Bu tartışmanın nerdeyse hiç bitmeyeceğini söylemek mümkündür; çünkü değişimin hızına yetişmek de mümkün değildir. Mevcut mesleklerini ya da işlerini kaybetmek istemeyen ve başarılı olmak isteyen bireyler de, iş dünyasının beklentileri doğrultusunda yeteneklerini ve mesleklerini geliştirmek zorundadır. Hem işletmeler hem bireyler için çıkış yolu yetenek inovasyonudur.

Geleceğin iş dünyasında önemli bir kavram olarak ifade edilebilecek olan ‘yetenek inovasyonu’ kavramı, medyada sıkça konuşulan ‘geleceğin yetenekleri’ konusunun anlaşılması ve iş dünyasında kabullenilmesi açısından literatüre kazandırılması gereken bir kavramdır. Bu çalışmada değişen iş dünyasına bireylerin ve işletmelerin adapte olabilmesi açısından yetenek inovasyonunun anlaşılması ve başarıyla uygulanması önerilmektedir. Yetenek inovasyonu stratejisinin, başarı, kabiliyet, liderlik, pratiklik, yaratıcılık ve zaman olguları üzerinden gerçekleştirilmesi mümkündür. Bu olguların strateji sürecinde başarıya giden birer adım olarak uygulanması ve sürekli takip edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada işletmeler ve bireyler açısında yetenek inovasyonunun nasıl gerçekleştirileceği ortaya konulmaya

çalışılmıştır. Buradan hareketle yetenek inovasyonu stratejisinin işletmeler açısında başarılması için aşağıdaki adımlar önerilmektedir;

- İşletmelerin bulunduğu sektöre göre farklılaştırılmış yetenekler oluşturması; ancak hangi yeteneklerin sektör için gerekli olduğunun araştırmasını yapması gerekmektedir. Bu sorumluluk işletmede sadece insan kaynakları departmanına değil, işletmenin tüm departmanlarına verilmelidir. Özellikle üst yönetimin çalışanları motive edici liderlik üstlenmesi önemlidir.
- Gelişen yeteneklere göre sektörün gerektirdiği eğitimlerin verilmesi ve her çalışanın liderlik yönünün ortaya çıkarılması hedeflenmelidir. Bu doğrultuda yeni liderlik tarzlarının takip edilmesi önemlidir.
- Farklılaşan yeteneklerin yönetimi için yetenek kültürünün geliştirilmesi ve tüm örgüt içerisinde benimsenmesi gerekmektedir. Bunu sağlayabilmek için üst yönetimden başlayarak örgüt içerisinde değişen ve gelişen yeteneklerin benimsenmesi, değişimin kabul edilmesi ve yetenek kültürünün oluşturulması sağlanmalıdır.

Yetenek inovasyonu stratejisinin bireyler açısında başarılması için ise aşağıdaki adımlar önerilmektedir;

- Küçük hedeflerle büyük başarılara ulaşılmalıdır. Bunun için başarının takip edilmesi kolaylık sağlayabilir. Örneğin bireyin bir blog açması, bulunduğu sektöre, geliştirmek istediği yeteneklere yönelik belirlediği ve başarıya ulaştığı hedefleri bu blogda paylaşması hem takibi kolaylaştırabilir, hem de bireyi motive edebilir.
- Kişinin kabiliyet, liderlik, pratiklik ve yaratıcılık yönünü geliştirmesi, bu doğrultuda yapılan eğitimlere veya etkinliklere katılması gerekmektedir. Bu doğrultuda bireyler, üniversitelerin, çeşitli kurumsal eğitim şirketlerinin verdiği yüz yüze ve online eğitimlere katılabilirler.

Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti (IoT) ve Web 4.0 kavramlarının iş dünyasında yer almasıyla yeteneklerde inovasyonun zorunluluğu daha çok hissedilmekte ve bu durumun bir strateji olarak ele alınması ihtiyacı önem kazanmaktadır. İşletmelerde kariyerlerini sürdürecek, kendi işletmelerini kuracak ya da bağımsız çalışacak bireylerde yetenek inovasyonu stratejisinin gerçekleştirilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Değişimin hızlı yaşandığı günümüzde, varlıklarını sürdürmek isteyen işletmeler ile kariyerlerini başarıyla yürütmek isteyen bireyler için yetenek inovasyonu stratejisi benimsenmelidir. Yetenek inovasyonu stratejisinin iş dünyasına kazandırılması ile işletmelerin ne yönde strateji sürdürdükleri, bireylerin kariyerlerini hangi yönde planladıkları daha net anlaşılacaktır. Bir diğer ifadeyle geleceğe yönelik değişimlerin benimsendiği ve takip edildiği de açıkça ortaya konulacaktır. Değişen ve gelişen yetenekler ile birlikte mesleklerin ne şekilde evrileceği ve işletmelerin/bireylerin ne yönde önlem almaları gerekeceği öğrenilecektir. Başarıya ulaşmak için yetenek inovasyonu stratejisinden yararlanarak iş dünyasındaki varlıklarını sürdüreceklerdir.

İşletmelerin bireylerin başarısı için varlıklarını sürdürmesi önceliklidir. Bir diğer ifadeyle bireylerin kariyerlerini sürdürmesinde, yetenek inovasyonu stratejisi uygulamasında işletmeler önemlidir. Bir sonraki çalışmalarda yetenek inovasyonu stratejisinin işletmeler açısından birer iş süreci olarak ele alınması ve bireylerin kariyerlerini yönlendirici strateji olarak ele alınması faydalı olacaktır.

TALENT INNOVATION STRATEGY: HOW TO ACHIEVE IT FOR BUSINESSES AND INDIVIDUALS

1. INTRODUCTION

With the rapid rise of digitalization in job markets and the emergence of digitalization in almost every sector, the issue of combining talent with professions has come to the fore. Digital platforms have helped connect talent with jobs that transcend geographical and sectoral boundaries. Based on this, it can be said that digital platforms actually help fill more positions by better matching talented individuals with suitable jobs. Today, it is estimated that 72 million full-time equivalent positions are employed on digital talent platforms and that up to 540 million people could benefit from online talent platforms by 2025. Before the emergence of Covid-19, digital transformation in the business world was effective in helping individuals develop their talents. Digital challenges associated with the existing concepts of Industry 4.0, Internet of Things (IoT) and Web 4.0 have affected all businesses, stakeholders and individuals in the business world with the rapid change in the Covid-19 process.

This article examines how valuable the concept of talent innovation is from a conceptual-theoretical perspective for both individuals and businesses in today's changing business world. More specifically, the following questions are addressed in the study;

- What is talent innovation?
- Why is talent innovation important?
- What are the talents that will gain increasing importance in the future?
- How is it possible to successfully implement talent innovation for businesses and individuals?

2. METHODS

Especially in business models where individual preferences come to the fore with the development of flexible working models, it is not easy to keep talented individuals in businesses. Individuals are turning to talents that will allow them to develop their careers; however, they need to follow new talents and professions in the constantly changing business world. This study uses the methodologies of research conducted in these fields as a method. Based on the literature review, the study aims to reveal how the talent innovation process as a strategy can be implemented in businesses and

individuals. In this context, the 'talent innovation strategy' is addressed with a new perspective through the analysis and synthesis of previous studies. Talent innovation, which has not been addressed simultaneously in terms of businesses and individuals before, is explained through the changing business world, changing talents and professions of the future. In order to ensure that the findings are broad and comprehensive, how the talent innovation strategy will be achieved is explained through the basic elements of talent, both in terms of businesses and individuals, and the relationship between these variables is explained as a conceptual framework.

3. RESULTS

Businesses and individuals need to act with a focus on the future and plan their next steps. It is important to follow the direction of change in the future, to focus on the skills that are increasingly important in business life, and to determine strategies accordingly. For this, acquiring new skills is a great advantage. Businesses and individuals should constantly follow up to acquire new skills and should be able to explain every job done and every strategy implemented with science and base it on a foundation, in other words, literature. Today, intellectual capital attracts attention in knowledge-based business processes. In addition, there are serious changes in business processes with information Technologies.

Perhaps the most important of these issues that should be focused on in the success of a talent innovation strategy is to activate experience. Finally, it is necessary to use and develop experiences. Focusing on the future based on experiences for businesses and individuals is the first thing to do in a talent innovation strategy to survive in the changing business world. The next stage is to realize talent innovation based on the basic elements of talent. A comprehensive vision can be put forward about the conceptual framework on how to implement the talent innovation strategy in businesses and individuals and how to achieve success in this direction with the talent innovation strategy.

4. DISCUSSION

Each of the specific talents or abilities that can be developed depending on the capacities of individuals is related to the individuals' own talent areas. Therefore, it is not possible for individuals to have all the talents that are increasing in importance in the 21st century and are expected to increase at the same time. At this point, the talent innovation strategy can be seen as a key strategy in individuals' careers in the business world. It is important for individuals to make the right decisions and realize talent innovation by knowing the talents they have, which talents they can develop and which talents will increase in importance in the future.

The process of realizing talent innovation is not a job that can be left only to human resources. All leaders in the business are directly responsible for improving the talents and performance of their employees. Human resources provide the necessary tools and program support; leaders oversee the process and determine the results. In this

process, leaders should lead the change in the four building blocks of global talent innovation. These are; (1) Differentiated talents (2) Performance acceleration (3) Leadership Development (4) Talent Culture.

CONCLUSION

The concept of 'talent innovation', which can be expressed as an important concept in the business world of the future, is a concept that needs to be introduced to the literature in terms of understanding the subject of 'talent of the future', which is frequently discussed in the media, and its acceptance in the business world. In this study, it is suggested that talent innovation be understood and successfully implemented in order for individuals and businesses to adapt to the changing business world. It is possible to implement the talent innovation strategy through the concepts of success, ability, leadership, practicality, creativity and time. These concepts need to be implemented and constantly monitored as a step towards success in the strategy process. In this study, it is tried to reveal how talent innovation will be realized in terms of businesses and individuals.

KAYNAKÇA

Abdulaali, A. R. (2018). The impact of intellectual capital on business organization. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 22(6), 1-16.

Aguirre, D. ve Hewlett, S.A. (2009). Global talent innovation: Strategies for breakthrough performance. *Strategy+ Business*, 56, 39-49.

Alayoglu, N. (2010). İnsan Kaynakları Yönetiminde Yeni Dönem: Yetenek Yönetimi. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi,* (1), 68-97.

Almeida, F., Santos, J.D. ve Monteiro, J.A. (2020). The Challenges and Opportunities in the Digitalization of Companies in a Post-COVID-19 World. *IEEE Engineering Management Review*, 48(3), 97-103.

Anderson, R. (2008). Implications of the information and knowledge society for education. J. Voogt ve G. Knezek, (Eds.), *International handbook of information technology in primary and secondary education*, 5-22. New York: Springer.

Anwar, A., Nisar, Q. A., Khan, N. Z. A. ve Sana, A. (2014). Talent management: Strategic priority of organizations. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 9(3), 1148-1154.

Atabay, E. S. ve Aytekin, S. S. (2022). Metaverse: örgüt kültürünün gelenekselden dijitale evrimi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (36), 21-36.

Barney, J.B. ve Clark, D.N. (2007). *Resource-Based Theory: Creating and Sustaining Competitive Advantage*, Oxford: Oxford University Press.

Bassanini, A. (2004). Improving skills for more and better jobs?. *European Economy: Special Reports,* (3), 103-137.

Boon, C., Eckardt, R., Lepak, D. P. ve Boselie, P. (2018). Integrating strategic human capital and strategic human resource management. *The International Journal of Human Resource Management*, *29*(1), 34-67.

Borisova, O. N., Silayeva, A. A., Saburova, L. N., Belokhvostova, N. V. ve Sokolova, A. P. (2017). Talent management as an essential element in a corporate personnel development strategy. *Academy of strategic management journal*, 16(1), 31-46.

Butryn, B. (2020). Digitalization in the transformation of the business environment. *Informatyka Ekonomiczna*, 4(58), 67-79.

Chan, S. L. (2000). Information technology in business processes. *Business Process Management Journal*, 6(3), 224-237.

Chu, S. K. W., Chan, K. H., Yu, K. Y., Ng, H. T. ve Wong, W. K. (2011). An empirical study of the impact of intellectual capital on business performance. *Journal of Information & Knowledge Management*, 10(01), 11-21.

Claessens, B. J., Van Eerde, W., Rutte, C. G. ve Roe, R. A. (2007). A review of the time management literature. *Personnel review*, 36(2), 255-276

Collings, D. G. ve Mellahi, K. (2009). Strategic talent management: A review and research agenda. *Human Resource Management Review*, 19(4), 304-313.

Datta, S., Budhwar, P., Agarwal, U. A., ve Bhargava, S. (2023). Impact of HRM practices on innovative behaviour: mediating role of talent development climate in Indian firms. *The International Journal of Human Resource Management*, *34*(6), 1071-1096.

Deitmer, L. (2011). Building up the innovative capabilities of workers. In P. Curtin, J. Stanwick and F. Beddie (ed.). *Fostering Enterprise: The Innovation and Skills Nexus – Research Readings.* 38–51, Adelaide, Australia, National Centre for Vocational Education Research (NCVER).

Demir, H. ve Okan, T. (2009). Teknoloji, örgüt yapısı ve performans arasındaki ilişkiler üzerine araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10(1), 57-72.

Dirican, C. (2015). The impacts of robotics, artificial intelligence on business and economics. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 564-573.

Divrik, B., Baykal, E., Silahtaroğlu, G., ve Meral, Y. (2022). KOBİ'lerin örgütsel öğrenme, dijitalleşme ve uluslararasılaşma süreçleri üzerine nitel bir çalışma. *Nitel Sosyal Bilimler*, 4(2), 102-130.

Doğan, S. ve Demiral, O. (2008). İnsan kaynakları yönetiminde çalışanların kendilerine doğru yolculuk yöntemi: yetenek yönetimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 17(3): 145–166.

Dwipayana, A. D., Darmayanti, N. L., ve Wijonarko, B. (2023). Challenges and opportunities for leadership and talent development graduates of cadets. *ADI Journal on Recent Innovation*, 4(2), 122-127.

Forkmann, S., Henneberg, S. C. ve Mitrega, M. (2018). Capabilities in business relationships and networks: Research recommendations and directions. *Industrial Marketing Management*, 74, 4-26.

Gaines, B. R. (2013). Knowledge acquisition: Past, present and future. *International Journal of Human-Computer Studies*, 71(2), 135-156.

Gallardo, E.G., Dries, N. ve Cruz, T.F. (2013). What is the meaning of 'talent' in the world of work? *Human Resource Managament Review*, 23(4), 290-300.

Gilbert, W., Akers, J., Barton, D., Beati, B., Blancfield, J., Campbell, C. ve Zuk, I. (2001). Elements of talent development across domains. *Journal of Excellence*, 5, 63-77.

Global Opportunity Explorer (2018). The digital labor market. Erişim: 14 Eylül 2024, https://goexplorer.org/the-digital-labour-market/.

Gürkan, S., Gökbulut, R. İ. ve Çolak, N. (2015). Entelektüel katma değer katsayısı bileşenlerinin işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkisi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 45-64.

Hagel, J., WoollÜ M. ve Brown, J.S. (2019). Skills change, but capabilities endure. Erişim: 14 Mayıs 2024, https://www2.deloitte.com/us/en/insights/focus/technology-and-the-future-of-work/future-of-work-human-capabilities.html.

Halis, M. ve Uğurlu, Ö. Y. (2008). Güncel Çalışmalar Işığında Örgüt İklimi. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(2), 101-123.

Howe, D.C., Chauhan, R.S., Soderberg, A.T. ve Buckley, M.R. (2021). Paradigm shifts caused by the COVID-19 pandemic. *Organizational Dynamics*, 50(4): 1-9.

Hrehová, D. ve Klimková, A. (2018). The interest of graduates in acquiring business skills for success on the global market. Proceedings of the 12th MAC, 2-3 Mart 2018, Czech Technical University, Prague.142-148.

Ilic, D., Markovic, B. ve Milosevic, D. (2017). Strategic business transformation: An industry 4.0 perspective. *Journal of International Economic Law*, *20*, 49-59.

Intolead (2020). Future skills and their impact. Erişim 14 Eylül 2024, https://intolead.com/a-summary-of-future-skills-and-their-impact/.

Jimenez, D.J. ve Valle, R.S. (2005). Innovation and human resource management fit: an empirical study. *International Journal of Manpower*, 26(4), 364-381.

Kalaiselvan, K. ve Naachimuthu, K. P. (2016). Strategic Approach to Talent Management: A Theoretical Model. *Journal of Contemporary Research in Management*, 11(1).

Kim, Y., Williams, R., Rothwell, W. J. ve Penaloza, P. (2014). A strategic model for technical talent management: A model based on a qualitative case study. *Performance improvement quarterly*, 26(4), 93-121.

Lewis, R. E. ve Heckman, R. J. (2006). Talent management: A critical review. *Human Resource Management Review*, 16, 139–154.

Maker, C. J. (2021). Exceptional talent in the 21st century context: Conceptual framework, definition, assessment, and development. *Gifted Education International*, 37(2), 158-198.

McCartney, C. (2010). Fighting back through talent innovation. *Human Resource Management International Digest.* 18(3), 16-18.

McKinsey ve Company (2020). How Covid-19 has pushed companies over the technology tipping point and transformed business forever. Erişim: 24 Eylül 2024, https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-covid-19-has-pushed-companies-over-the-technology-tipping-point-and-transformed-business-forever.

Mihalcea, A. (2017). Employer branding and talent management in the digital age. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*, 5(2), 289-306.

Mitchell, G. W., Skinner, L. B. ve White, B. J. (2010). Essential soft skills for success in the twenty-first century workforce as perceived by business educators. *Delta Pi Epsilon Journal*, 52(1), 43-53.

Morris, E. (1987). Vision and strategy: A focus for the future. *Journal of Business Strategy*, 8(2), 51-58.

Mukerjee, D. (2018). Innovation and talent: Exploring key linkages. Erişim: 14 Mayıs 2024, https://www.peoplematters.in/article/talent-management/innovation-and-talent-exploring-key-linkages-20225.

Öndeş, Ö. (2017). Gelecek 10 yılda iş dünyasında öne çıkacak beceriler. Erişim: 8 Eylül 2024, https://www.hurriyet.com.tr/egitim/gelecek-10-yilda-is-dunyasinda-one-cikacak-beceriler-40528710.

Ortt, J.R. ve Duin, P.A. (2008). The evolution of innovation management towards contextual innovation. *European Journal of Innovation Management*, 11(4), 522-538.

Özgözgü, S. (2016). Kurumsal imaj, örgüt kültürü ve örgütsel özdeşleşme ilişkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(2), 581-596.

Perimenis, V. (2020). HR and The Gig Economy Talent. Erişim: 22 Ağustos 2024, https://www.hrexchangenetwork.com/hr-talent-acquisition/articles/hr-and-the-gig-talent-economy.

Porter, M.E. (1980), *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors,* New York, NY: Free Press.

Rabbi, F., Ahad, N., Kousar, T. ve Ali, T. (2015). Talent management as a source of competitive advantage. *Journal of Asian business strategy*, 5(9), 208.

Schiemann, W.A. (2014). From talent management to talent optimization. *Journal of World Business,* 49(2), 281-288.

Schuler, R.S. and Jackson, S.E. (1987). Linking competitive strategies with human resource management practices. *Academy of Management Executive,* 1(3), 207-19.

Şen, G. (2021). Yetenek İnovasyonu. Erişim: 12 Ağustos 2024, https://www.gulactisen.com.tr/yetenek-inovasyonu.html.

Smallwood, N. ve Ulrich, D. (2004). Capitalizing on Capabilities. Harvard Business Review. Erişim: 14 Mayıs 2024, https://hbr.org/2004/06/capitalizing-on-capabilities.

Tansley, C. (2011). What do we mean by the term 'talent' in talent management? *Industrial and Commercial Training*, 43(5), 266-274.

Üzmez, S. S. ve Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme sürecinde bilgi yönetiminin işletmelerin teknoloji uyumuna etkileri. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 16(2), 117-127.

Van Laar, E., Van Deursen, A. J. A. M., Van Dijk, J. A. G. M. ve De Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior,* 72, 577–588.

Van Laar, E., Van Deursen, A. J., Van Dijk, J. A. ve Haan, J. (2020). Determinants of 21st-century skills and 21st-century digital skills for workers: A systematic literature review. *Sage Open*, 10(1), 1-14.

Volberda, H.W., Bosch F. A. ve Heij, C.V. (2013). Management Innovation: Management as Fertile Ground for Innovation. *European Management Review*, 10(1), 1–15.

Whelan, E. ve Carcary, M. (2011). Integrating talent and knowledge management: where are the benefits?. *Journal of knowledge management*, 15(4), 675-687.

Whelan, E., Collings, D. G., ve Donnellan, B. (2010). Managing talent in knowledge-intensive settings. *Journal of knowledge Management*, 14(3), 486-504.

Yildiz, R. O., ve Esmer, S. (2023). Talent management strategies and functions: a systematic review. *Industrial and Commercial Training*, 55(1), 93-111.

Zott, C., Amit, R. ve Massa, L. (2011). The business model: recent developments and future research. *Journal of management*, 37(4), 1019-1042.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Gülaçtı ŞEN
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Gülaçtı ŞEN
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Gülaçtı ŞEN
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Gülaçtı ŞEN
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Gülaçtı ŞEN

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 921-944
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1578837

-RESEARCH ARTICLE-

MODERATED MEDIATION EFFECTS OF PERCEIVED SATISFACTION, QUALITY LEVELS, AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN E-HEALTHCARE AND HEALTHCARE USAGE

Abide AKSUNGUR[1], Selahattin AKYÜZ[2] & Uğur UĞRAK[3]

Abstract

This study aims to determine the moderated mediation effects of perceived satisfaction, quality levels, and demographic characteristics in the relationship between e-healthcare and healthcare usage. The research was conducted between February 15 and March 15, 2024, with 410 people who agreed to participate in the study living in a central district of Ankara. Data was collected using a three-part data collection form. The first part of the data form includes questions aimed at measuring participant characteristics; the second part includes questions aimed at measuring E-healthcare Use (E-HSU) and Healthcare Use (HCU). The last part includes questions measuring participants' perceived health service quality and satisfaction. SPSS 29 and AMOS 24 software were used in data analysis. Significant relationships were found between the ages of the participants and perceived satisfaction (r=0.249), perceived service quality (r=0.266), e-healthcare usage (r=-0.308), and healthcare usage (r=0.391). The indirect effects determined that perceived satisfaction (b=-0.108) and perceived quality (b=-0.082) mediated the relationship between e-healthcare usage and healthcare usage. Age was a moderator variable in the indirect effect of e-healthcare usage on healthcare utilization through perceived satisfaction (b=-0.001) and perceived quality (b=-0.001). This study's findings indicate that older individuals tend to use e-healthcare through higher perceived health service quality and satisfaction levels. This result suggests that the fact that older individuals are not as active as younger individuals in using technology is also effective. Based on the findings of this study, researchers, health policymakers, and managers can consider e-healthcare designs that older individuals can use.

Keywords: *Healthcare, E-Healthcare Usage, Quality, Satisfaction, Healthcare Usage.*

JEL Codes: *I10, I12, I18.*

Başvuru: *05.11.2024* **Kabul:** *13.02.2025*

[1] (PhD), Branch Manager, Altındağ District Health Directorate, Ankara, Türkiye abideaksungur@hotmail.com, 0000-0002-8140-0289
[2] (PhD), Retired Health Technician, Ministry of Health, Ankara, Türkiye, selahattinakyuz74@gmail.com, 0000-0002-4591-5461
[3] (PhD), Assistant Professor, Gülhane Vocational School of Health Services, Türkiye, University of Health Sciences, Ankara, ugur.ugrak@sbu.edu.tr, 0000-0002-6043-835X

E-SAĞLIK HİZMETLERİ İLE SAĞLIK HİZMETLERİ KULLANIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE ALGILANAN MEMNUNİYET, KALİTE DÜZEYLERİ VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİN DURUMSAL ARACILIK ETKİLERİ [4]

Öz

Bu çalışmanın amacı; E-sağlık hizmetleri ile sağlık hizmetleri kullanımları arasındaki ilişkide algılanan memnuniyet, kalite düzeyleri ve demografik özelliklerin durumsal aracılık etkilerinin saptanmasıdır. Araştırma üç bölümden oluşan veri toplama formu aracılığı ile Ankara'nın merkez bir ilçesinde çalışmaya katılmayı kabul eden 410 kişiye 15 Şubat – 15 Mart tarihleri arasında uygulanmıştır. Veri formunun birinci bölümü katılımcı özelliklerini, ikinci bölümü E-Sağlık Hizmeti Kullanımını ve Sağlık Hizmeti Kullanımını ölçmeyi hedefleyen sorular içermektedir. Son bölümde ise katılımcıların algılanan sağlık hizmet kalitesi ve memnuniyet sorularını ölçmeyi hedefleyen sorular yer almaktadır. Veri analizinde SPSS 29 ve AMOS 24 yazılımları kullanılmıştır. Katılımcıların yaşları ile Algılanan Memnuniyet (r=0,249), Algılanan Hizmet Kalitesi (r=0,266), E-Sağlık Hizmetleri Kullanımı (r=-0,308) ve Sağlık Hizmetleri Kullanımı (r=0,391) arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Dolaylı etkilere göre Algılanan Memnuniyetin (b=-0,108) ve Algılanan Kalitenin (b=-0,082) E-Sağlık Hizmetleri Kullanımı ile Sağlık Hizmetleri Kullanımı arasındaki ilişkide aracı rolünün olduğu belirlenmiştir. Durumsal aracılık indeks değerlerine göre yaşın E-Sağlık Hizmetleri Kullanımının Algılanan Memnuniyet (b=-0,001) ve Algılanan Kalite (b=-0,001) vasıtasıyla Sağlık Hizmetleri Kullanımına olan dolaylı etkisinde düzenleyici değişken olduğu görülmüştür. Bu çalışmada daha yaşlı bireylerin algıladıkları daha yüksek sağlık hizmet kalitesi ve memnuniyet seviyeleri aracılığı ile e-sağlık hizmetleri kullanımından ziyade, sağlık hizmet kullanımına yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçta yaşlı bireylerin teknoloji kullanımında gençler kadar aktif olmamasının da etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu araştırma bulgularına dayanarak sağlık politikacıları ve yöneticileri yaşlı bireylerin yönelebileceği e-sağlık hizmet tasarımlarına odaklanabilir.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık Hizmetleri, E-Sağlık Hizmeti Kullanımını, Kalite, Memnuniyet, Sağlık Hizmeti Kullanımı.*

JEL Kodları: *I10, I12, I18.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

[4] Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

1. INTRODUCTION

E-Healthcare Usage (E-HCU), especially the internet, is seen as a strategic health tool worldwide in order to overcome the challenges faced by the healthcare sector (Chismar and Wiley-Patton, 2003). E-HCU uses information and communication technologies to improve healthcare and strengthen health systems. E-healthcare encompasses applications of medical informatics within a comprehensive framework to support managing and providing healthcare services. (Pagliari et al., 2005, p. 10). The World Health Organization (WHO) defines E-healthcare as "a broad group of activities that use electronic tools to provide health-related information, resources, and services: the use of information and communication technologies (ICT) for health." Based on this definition, e-health applications in Türkiye, such as electronic health records, telemedicine, mobile health, e-prescription (e reçete), e-pulse (e Nabız), MHRS (central physician appointment system), and hospital management information systems can be expressed as e-health applications.

Limited public resources and the need to increase efficiency increase the demand for healthcare due to life changes such as old age. In addition, factors such as difficulties in accessing healthcare, desire to receive treatment at home, and saving time encourage the use of electronic processes in health. In addition, e-healthcare allows for faster, higher quality, more effective, and efficient healthcare to be provided locally and globally, potentially improving healthcare access (Ami-Narh and Williams, 2012). With e-health applications, patients are actively involved in decisions affecting their health status, and by allowing physicians and health users to share the same information environment, individuals are made more educated and knowledgeable (Anderson et al., 2003, p. 67). With the developments in the field of e-healthcare, the expectations and demands of individuals who can access information in a short time from health institutions have also increased, and in this direction, quality service and patient satisfaction have gained importance (Gündoğdu and Erkek, 2022). While quality is determined by external factors such as price, performance, education, etc., the concept of satisfaction is associated with individuals' level of positive or negative feelings about the service (Helena Vinagre and Neves, 2008, p. 88).

In both the public and private sectors, promptly addressing patient requests and complaints is crucial in enhancing service quality. As the perception of healthcare quality increases positively, the satisfaction level also increases positively. A positive perception of healthcare quality causes the health institution to be visited again and recommended to others. Since healthcare is interested in human life and even the smallest mistake can result in death, measuring quality in health institutions is important (Songur et al., 2017). Perceived patient satisfaction is also a key factor in the assessment process (Kavuncubaşı and Yıldırım, 2010, p. 465). Therefore, it is necessary to monitor patient satisfaction and healthcare quality in all health institutions (Önsüz et al., 2008).

Despite concerns about privacy and security in technological systems, e-healthcare is accepted as an approach to providing better health outcomes. E-HCU increases healthcare efficiency, quality, and patient satisfaction (Akter et al., 2013, p. 2). This study aims to determine the moderated mediation effects of perceived satisfaction, quality levels, and demographic characteristics in the relationship between e-healthcare usage and healthcare use. The following hypotheses were put forward to achieve the study's purpose.

Hypothesis (1): Perceived satisfaction has a statistically significant mediating effect on the relationship between participants' e-healthcare usage and healthcare use levels. This effect varies statistically significantly according to sociodemographic characteristics.

Hypothesis (2): Perceived quality has a statistically significant mediating effect on the relationship between participants' e-healthcare usage and healthcare use levels. This effect varies statistically significantly according to sociodemographic characteristics.

2. METHODOLOGY

2.1. Population and Sample

This descriptive study was conducted in a central district of Ankara. According to 2023 data, the population registered in this district was 413,994 individuals. Due to challenges in determining the sample frame based on available data, the 2023 population figure was considered as the universe. The sample size (n) was calculated using the equal probability sampling method, with a 5% margin of error (t), a 95% confidence interval (Z = 1.96), a population size (N) of 413,994, and an assumed proportion (p) of 0.50, resulting in 384 participants. Data were collected from 410 participants between February 15 and March 15 to improve the study's power.

$$n = \frac{N \times p \times q \times Z^2}{[(N-1) \times t^2] + (p \times q \times Z^2)}$$

$$n = \frac{413994 \times 0{,}5 \times 0{,}5 \times 1{,}96^2}{[(413994-1) \times 0{,}05^2] + (0{,}5 \times 0{,}5 \times 1{,}96^2)}$$

$$n = \frac{397395}{1036} = 383{,}58$$

2.2. Data Collection Tools

The study used a four-part questionnaire form as a data collection tool. The first part included six questions about the sociodemographic information of the participants. The second part used the E-Healthcare Usage (E-HCU) Scale developed by the researchers for this study. This scale is a five-point Likert-type, measuring on a scale of "1-Never, 2-Rarely, 3-Usually, 4-Frequently, 5-Always" and consists of six

questions. Reverse coding was not performed. The scale score ranges from 6 to 30. Higher scores indicate higher use of E-Health services.

In the third section, the Healthcare Usage (HCU) Scale, which the researchers also developed within the scope of this study, was used. This scale is a five-point Likert, measuring on a scale of "1-Strongly Disagree, 2-Disagree, 3- Neither agree nor disagree, 4-Agree, 5-Strongly Agree" and consists of four items. Reverse coding was not performed. This scale score ranges from 4 to 20. Higher scores indicate higher healthcare use. Validity and reliability analyses for the scales developed within the scope of the study are included in the result section.

The last section of the survey includes two questions to measure participants' satisfaction and service quality perception: "What is your level of satisfaction with the last health service you received?" and "What is the quality level of the last health service you received?" These questions are answered with a five-point Likert scale with the options "1-Very Bad, 2-Bad, 3- Neither good nor bad, 4-Good, 5-Very Good".

The research data were collected online using the Google Form platform between February 15, 2024, and March 15, 2024. Convenience and snowball sampling methods were used to reach the sample.

2.3. Analysis of Data

In this study, data analysis was carried out in two stages. In the first stage, validity and reliability analyses of E-HCU and HCU scales developed within this research were carried out. In the second stage, hypothesis analyses of the research were conducted.

During the development process of E-HCU and HCU scales, the researcher created an item pool. The Content Validity Ratio (CVR) and Content Validity Index (CVI) were calculated by taking seven experts' opinions for the items' content validity. The construct validity of the scales was evaluated with Explanatory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA). The reliability of the scales was determined by Cronbach's Alpha (CA) and Composite Reliability (CR) coefficients.

The data was determined to show the normal distribution in the groups when skewness and kurtosis values were evaluated before proceeding to hypothesis analysis. T-test and ANOVA tests were used in the difference analyses between groups of participant characteristics. In the ANOVA test, Welch test findings were presented in the cases where the variances were not homogeneous. Bonferroni's corrected findings were used in the multiple-group comparison tests. Relationships between variables were examined with the Pearson correlation test. Mediation (model 4), moderation (model 1), and moderated mediation (model 14) analyses were performed using Process Macro 4.1 add-on of SPSS (Hayes and Matthes, 2009). Five thousand (5000) resampling were performed with the bootstrap method, and the findings were examined at a 95% confidence interval. Data analyses were performed in SPSS 29 and AMOS 24 programs. $p<0.05$ value was considered statistically significant.

3. RESULTS

The mean age of the participants in the study was 42.48±12.61. Two hundred-one (n=201) participants (49.0%) were female and 209 (51%) were male. 72 (17.6%) were single, and 338 (82.4%) were married. The mean number of children was 2.15±1.39. 230 (56.1%) had a high school degree or below, and 180 (43.9%) had an associate degree or above. Of the participants, 112 (27.3%) were housewives, 153 (37.3%) were public employees, 82 (20.0%) were private sector employees, 21 (5.1%) were retired, and 42 (10.2%) were in other professions.

The values of the content validity index (CVI) and content validity ratio (CVR) were calculated for the E-HCU and HCU scales. As a result of the evaluation made by seven experts, it was determined that the CVI values of the items were 1.00 (>0.780), and the CVR value for all items was 1.00 (>0.800). The CVI and CVR levels indicate the scale items' content validity (Almanasreh et al., 2022; Arora et al., 2017; Davis, 1992).

EFA was performed with items of the E-HCU and HCU scales. Principal Component Analysis and Direct Oblimin methods were used in EFA without factor limitation. The KMO sample adequacy (0.839) and Bartlett's Sphericity Test (Chi-square = 2309.308; $p < 0.001$) were sufficient and appropriate for factor analysis. The scale items were grouped under two factors, E-HCU and HCU; the scree plot supported this finding. The total variance explained was 65.66%, and the lowest factor loading was 0.684. After the EFA, first-level CFA was performed for the structure consisting of the two dimensions, and the findings are presented in Table 1.

Table 1. Confirmatory Factor Analysis and Reliability Findings of E-HCU and HCU Scales

Expressions	β	95% CI(β) Lower	Top	p	CA	CR	Average (SS)
Use of E-Healthcare							
I can get my hospital appointment from MHRS, e-government or e-nabız	0.623	0.549	0.693	**<0.001**	0.911	0.914	2.43 (1,157)
I check my reports from e-pulse	0.895	0.863	0.922	**<0.001**			
I show my test results to my doctor via e-pulse	0.808	0.745	0.859	**<0.001**			
I view my medical images via e-pulse	0.889	0.857	0.918	**<0.001**			
I show my medical images to the doctor via e-pulse	0.777	0.718	0.830	**<0.001**			
I enter my health information (weight, blood pressure, pulse) into e-pulse	0.793	0.733	0.844	**<0.001**			
Healthcare Use							
I have been seeing family doctors very often in the last six months.	0.631	0.510	0.740	**<0.001**	0.768	0.771	2.52 (0.939)
I have been to the emergency room very often in the last six months.	0.678	0.563	0.779	**<0.001**			
I have been admitted to the hospital very often in the last six months.	0.757	0.658	0.848	**<0.001**			
I have spent a lot of money on health in the last six months	0.635	0.520	0.743	**<0.001**			
χ2/df: 3.641 **GFI:** 0.993 **AGFI:** 0.989 **NFI:** 0.989 **RFI:** 0.986 **RMR:** 0.074 **SRMR:** 0.042							

β=Standardized Factor Loading; CI=Confidence Interval; CA=Cronbach Alpha; CR= Composite Reliability; Avg = Average; SD = Standard Deviation

The fit index values of the CFA model in which both scales were evaluated (χ 2 / df =3.641<5; GFI=0.993>0.900; AGFI=0.989>0.900; NFI=0.989>0.900; RFI=0.986>0.900; RMR=0.074<0.080; SRMR=0.042<0.080) show that the model is compatible with the data. The factor loadings of the E-HCU and HCU items were statistically significant (p<0.05). According to the CA and CR coefficients, the variables were reliable (Table 1).

Table 2. Difference Analysis Findings According to Participants' Characteristics

	Perceived Satisfaction[1]	Perceived Service Quality[2]	Use of E-Healthcare[3]	Healthcare Use[4]
Gender				
Woman	3.33±1.323	3.40±1.312	2.41±1.239	2.59±0.898
Male	3.08±1.372	3.08±1.302	2.45±1.075	2.47±0.977
T	1,854	2,490	-0.341	1,274
p	0.064	**0.013**	0.733	0.203
Marital status				
Single	3.25±1.527	3.28±1.456	2.84±1.238	2.40±0.954
Married	3.19±1.315	3.22±1.286	2.35±1.122	2.56±0.936
T	0.298	0.286	3,297	-1,281
p	0.766	0.776	**0.001**	0.201
Educational Status				
High school and below	3.35±1.316	3.34±1.305	2.04±1.063	2.67±0.950
Associate's degree and above	3.01±1.378	3.09±1.319	2.94±1.074	2.34±0.896
T	2,551	1,909	-8,507	3,577
p	**0.011**	0.057	**<0.001**	**<0.001**
Job				
Housewife [1]	3.33±1.297	3.38±1.268	2.26±1.212	2.69±0.977
Public personnel [2]	2.90±1.385	3.06±1.314	2.73±1.130	2.35±0.936
Private Sector Employee [3]	3.26±1.322	3.11±1.333	2.43±0.965	2.50±0.846
Retired [4]	4.10±0.889	3.95±1.117	1.75±1.064	3.11±0.996
Other [5]	3.40±1.380	3.36±1.376	2.16±1.239	2.51±0.842
F/W	7,249 W	2,938	5,781	4,389
p	**<0.001**	**0.020**	**<0.001**	**0.002**
Difference*	2<4	2<4	1<2; 4<2; 5<2	2<1; 2<4

Note: T=T Test; F=ANOVA Test; W= Welch Test; Difference*= Multiple Comparison Test with Bonferroni Correction

The findings of the difference analysis regarding the characteristics of the participants are presented in Table 2. According to these findings,

- ✓ A significant difference was found in Perceived Healthcare Quality in terms of the participants' gender, and the mean score of women was higher than the mean score of men.
- ✓ The mean HCU score of single participants was higher than that of married participants.
- ✓ When the analysis findings were examined for Perceived Healthcare Satisfaction, E- HCU and HCU in terms of the educational status of the participants.
  - The Perceived Satisfaction and HCU mean score of participants with high school education or below is higher than that of participants with an associate degree or above,
  - The E- HCU mean score of participants with an associate degree or higher was higher than that of participants with a high school degree or lower.

- ✓ When the analysis findings were examined for Perceived Satisfaction, Perceived Healthcare Quality, E-HCU, and HCU levels in terms of the professions of the participants,
  - The Perceived Satisfaction and Perceived Healthcare Quality mean scores of retirees are higher than that of public employees.
  - E- HCU mean score of public employees is higher than that of housewives, retirees, and other professional participants,
  - The HCU mean score of housewives and retirees is higher than that of public personnel.

Table 3. Correlation Analysis Findings

Variables		1	2	3	4	5
1. Age	r	1				
	p					
2. Number of Children	r	0.444	1			
	p	**<0.001**				
3. Perceived Satisfaction	r	0.249	0.036	1		
	p	**<0.001**	0.472			
4. Perceived Service Quality	r	0.266	0.062	0.808	1	
	p	**<0.001**	0.210	**<0.001**		
5. Use of E-Healthcare	r	-0.308	-0.348	-0.195	-0.158	1
	p	**<0.001**	**<0.001**	**<0.001**	**0.001**	
6. Use of Healthcare	r	0.391	0.157	0.709	0.668	-0.274
	p	**<0.001**	0.001	**<0.001**	**<0.001**	**<0.001**

r: Pearson Correlation Coefficient

The associations among the study's continuous variables are shown in Table 3. According to these findings,

- ✓ There are positive significant relationships between the participants' ages and the number of children, Perceived Satisfaction and Perceived Healthcare Quality, and HCU level,
- ✓ There are negative significant relationships between the participants' ages and E-HCU levels,
- ✓ There are positive significant relationships between the number of children of the participants and HCU level,
- ✓ There are negative significant relationships between the number of children of the participants and E- HCU level,
- ✓ There are positive significant relationships between Perceived Satisfaction and Perceived Healthcare Quality, and HCU levels,
- ✓ There are negative significant relationships between Perceived Satisfaction and E-HCU levels,
- ✓ There are positive significant relationships between Perceived Healthcare Quality and HCU levels,
- ✓ There are negative significant relationships between Perceived Healthcare Quality and E-HCU levels,
- ✓ There were negative significant relationships between E-HCU and HCU levels.

It was evaluated that age might affect the relationships between the number of children in the participants and both E-HCU and HCU. The relationship changes were examined using a partial correlation test with controlling age. According to the findings,

- ✓ The negative significant relationship between the number of children and E-HCU (r=-0.348; p<0.001) continued, but the relationship level decreased (r=-0.249; p=<0.001),
- ✓ The positive significant relationship between the number of children and HCU level (r=0.157; p=0.001) was observed to lose significance (r=-0.020; p=0.682). These findings showed that age affected the relationships between the number of children and E-HCU and HCU levels.

Table 4. Regression Analysis Results (Mediator Variable = Perceived Satisfaction)

Variables	Perceived Satisfaction			Healthcare Use		
	b	LLC	ULCI	b	LLC	ULCI
Mediation Model						
E-Healthcare Usage (X)	-0.228*	-0.339	-0.116	-0.114*	-0.170	-0.058
Perceived Satisfaction (M)				0.473*	0.425	0.521
R2		0.038			0.521	
Indirect Effect	E-Healthcare Usage →Perceived Satisfaction →Healthcare Usage b=-0.108; 95% CI [-0.166 – -0.051]					
Simple Moderator Effect Model (Age)						
Perceived Satisfaction (X)				0.463*	0.415	0.510
Age (W)				0.015*	0.010	0.021
Interactive Variable (X*W)				0.004*	<0.001	0.008
R2					0.557	
Moderated Mediation Effect Model (Age)						
E-Healthcare Usage (X)				-0.069*	-0.125	-0.014
Perceived Satisfaction (M)				0.455*	0.408	0.503
Age (W)				0.013*	0.008	0.019
Interactive Variable (M*W)				0.005*	0.001	0.008
R2					0.564	
Indirect Effect	b		LLC		ULCI	
Low Age	-0.090*		-0.139		-0.042	
Middle age	-0.104*		-0.158		-0.049	
High Age	-0.118*		-0.181		-0.056	
Moderated Mediation Index	-0.001*		-0.002		<-0.001	

Note: *p<0.05; LLCI=Lower Confidence Interval; ULCI=Upper Confidence Interval; b=Unstandardized Beta Coefficient; X=Independent Variable; M=Mediator Variable; W=Moderator Variable

The regression analysis model in which Perceived Satisfaction is the mediator variable is shown in Table 4. According to the findings,

Mediation Model:

When the mediation relationship (E-Healthcare Usage → Perceived Satisfaction → Healthcare Usage) was evaluated, it was determined that E-HCU had a significant negative effect on Perceived Satisfaction (b = -0.228; 95% CI [-0.339, -0.116]), explaining 0.38% of the variance in Perceived Satisfaction. In the second regression analysis, it was found that E-HCU had a significant negative effect on HCU (b = -0.114; 95% CI [-0.170, -0.058]), while Perceived Satisfaction had a significant positive effect on HCU (b = 0.473; 95% CI [0.425, 0.521]). Together, E-HCU and Perceived Satisfaction explained 52.1% of the variance in HCU. According to the findings on indirect effects, E-HCU had a significant negative effect on HCU through Perceived Satisfaction (b = -0.108; 95% CI [-0.166, -0.051]), indicating that Perceived Satisfaction mediates the relationship between E-HCU and HCU.

Simple Moderator Effect Model (Age):

When the simple moderation effect of age was evaluated, it was found that Perceived Satisfaction had a significant positive effect on HCU (b = 0.463; 95% CI [0.415, 0.510]), and age also had a significant positive effect on HCU (b = 0.015; 95% CI [0.010, 0.021]). Additionally, the interaction term had a significant positive effect on HCU (b = 0.004; 95% CI [<0.001, 0.008]). The significant effect of the interaction term on HCU indicates that age has a positive moderating effect.

Moderated Mediation Effect Model (Age):

When the moderated mediation effect of age was evaluated, it was found that E-HCU had a significant negative effect on HCU (b = -0.069; 95% CI [-0.125, -0.014]), Perceived Satisfaction had a significant positive effect on HCU (b = 0.455; 95% CI [0.408, 0.503]), and age had a significant positive effect on HCU (b = 0.013; 95% CI [0.008, 0.019]). Additionally, the interaction term had a significant positive effect on HCU (b = 0.005; 95% CI [0.001, 0.008]). The moderated mediation index was found to be significant (b = -0.001; 95% CI [-0.002, <-0.001]), showing that age is a moderator in the indirect effect of E-HCU on HCU through Perceived Satisfaction. When age is low, the indirect effect is significant (b = -0.090; 95% CI [-0.139, -0.042]), as it is for medium age (b = -0.104; 95% CI [-0.158, -0.049]) and high age (b = -0.118; 95% CI [-0.181, -0.056]).

As the participants' age increases, the indirect effect of E-HCU on HCU through Perceived Satisfaction also increases, while the direct negative effect of E-HCU on HCU decreases. Thus, for participants with higher age, the tendency of E-HCU to reduce HCU level decreases, and their healthcare usage increases due to the mediating effect of Perceived Satisfaction.

Table 5. Regression Analysis Results (Mediator Variable = Perceived Quality)

Variables	Perceived Quality			Healthcare Use		
	b	LLC	ULCI	b	LLC	ULCI
Mediation Model						
E-Healthcare Usage (X)	-0.179*	-0.288	-0.070	-0.140*	-0.198	-0.082
Perceived Quality(M)				0.457*	0.406	0.508
R2		0.025			0.475	
Indirect Effect	E-Healthcare Usage →Perceived Quality →Healthcare Usage b=-0.082; 95% CI [-0.135 – -0.028]					
Simple Moderator Effect Model (Age)						
Perceived Quality (X)				0.442*	0.390	0.494
Age (W)				0.016*	0.010	0.021
Interactive Variable (X*W)				0.004*	0.003	0.009
R2					0.500	
Moderated Mediation Effect Model (Age)						
E-Healthcare Usage (X)				-0.095*	-0.153	-0.037
Perceived Quality (M)				0.435*	0.383	0.486
Age (W)				0.013*	0.007	0.019
Interactive Variable (M*W)				0.004*	<0.001	0.008
R2					0.512	
Indirect Effect	b		LLC		ULCI	
Low Age	-0.068*		-0.115		-0.022	
Middle age	-0.078*		-0.129		-0.025	
High Age	-0.088*		-0.145		-0.028	
Moderated Mediation Index	<-0.001*		-0.001		<-0.001	
Simple Moderator Effect Model (Number of Children)						
Perceived Quality (X)				0.473*	0.422	0.524
Number of Children (W)				0.071*	0.023	0.120
Interactive Variable (X*W)				0.046*	0.009	0.084
R2					0.467	
Moderated Mediation Effect Model (Number of Children)						
E-Healthcare Usage (X)				-0.117*	-0.179	-0.056
Perceived Quality (M)				0.459*	0.408	0.510
Number of Children (W)				0.039	-0.011	0.089
Interactive Variable (M*W)				0.042*	0.005	0.079
R2					0.485	
Indirect Effect	b		LLC		ULCI	
Low Number of Children	-0.072*		-0.122		-0.024	
Medium Number of Children	-0.082*		-0.138		-0.028	
High Number of Children	-0.093*		-0.156		-0.032	
Moderated Mediation Index	-0.007*		-0.016		-0.001	

The regression analysis model in which Perceived Quality is the mediator variable are shown in Table 5. According to the findings,

Mediation Analysis:

When the mediation relationship (E-Healthcare Usage → Perceived quality → Healthcare Usage) was evaluated, E-HCU had a significant negative effect on Perceived Quality (b = -0.179; 95% CI [-0.288, -0.070]), explaining 0,25% of the variance in Perceived Quality. In the second regression analysis, E-HCU had a significant negative effect on HCU (b = -0.140; 95% CI [-0.198, -0.082]), while Perceived Quality had a significant positive effect on HCU (b = 0.457; 95% CI [0.406, 0.508]). Together, E-HCU and Perceived Quality explained 47.5% of the variance in HCU. According to the findings on indirect effects, E-HCU had a significant negative effect on HCU through Perceived Quality (b = -0.082; 95% CI [-0.135, -0.028]), indicating that Perceived Quality mediates the relationship between E-HCU and HCU.

Simple Moderation Analysis (Age):

When the simple moderation effect of age was evaluated, Perceived Quality had a significant positive effect on HCU (b = 0.442; 95% CI [0.390, 0.494]), age had a significant positive effect on HCU (b = 0.016; 95% CI [0.010, 0.021]), and the interaction term had a significant positive effect on HCU (b = 0.004; 95% CI [0.003, 0.009]). The significant effect of the interaction term on HCU suggests that age has a positive moderating effect.

Moderated Mediation Analysis (Age):

When the moderated mediation effect of age was evaluated, it was found that E-HCU had a significant negative effect on HCU (b = -0.095; 95% CI [-0.153, -0.037]), Perceived Quality had a significant positive effect on HCU (b = 0.435; 95% CI [0.383, 0.486]), age had a significant positive effect on HCU (b = 0.013; 95% CI [0.007, 0.019]), and the interaction term had a significant positive effect on HCU (b = 0.004; 95% CI [<0.001, 0.008]). The moderated mediation index was found to be significant (b < -0.001; 95% CI [-0.001, < -0.001]), indicating that age is a moderator in the indirect effect of E-HCU on HCU through Perceived Quality. The indirect effect is significant at low (b = -0.068; 95% CI [-0.115, -0.022]), medium (b = -0.078; 95% CI [-0.129, -0.025]), and high levels of age (b = -0.088; 95% CI [-0.145, -0.028]).

As participants' age increases, the indirect effect of E-HCU on HCU through Perceived Quality also increases, while the direct negative effect of E-HCU on HCU decreases. Thus, for participants with higher age, the tendency of E-HCU to reduce HCU diminishes, and their healthcare usage increases due to the mediating effect of Perceived Quality.

Simple Moderation and Moderated Mediation Analysis (Number of Children):

Similar age findings were obtained when the simple moderation and moderated mediation effects of the number of children were evaluated. As indicated by the correlation analysis findings, as indicated in the findings of the correlation analysis, age has been determined to influence the relationship between the number of children

and HCU. Therefore, findings regarding the simple moderation and moderated mediation effects of the number of children are provided but were not further evaluated.

4. DISCUSSION

This study's findings revealed that individuals' sociodemographic characteristics are effective in perceived quality, perceived satisfaction, HCU, and E-HCU. In particular, the moderating role of age in the relationships between E-HCU and HCU was determined.

The study revealed high perceived satisfaction levels among elderly and retired individuals. Age was identified as a moderating factor in the relationship between perceived satisfaction and HCU. The literature found that the perceived satisfaction level of elderly patients was higher than that of young people, consistent with the study findings (Nguyen Thi et al., 2002, p. 499; Venn and Fone, 2005, p. 121). Venn and Fone (2005, p. 121) and Brown et al. (2007, p. 95) similarly discovered in their studies that patients with lower education levels reported higher perceived satisfaction with healthcare services. This finding aligns with the observation that individuals with lower educational attainment are often older adults. This finding is consistent with the fact that patients with lower levels of education are elders. In addition, the higher perceived satisfaction of retirees is another finding that shows the relationship between age and satisfaction. In the same study, male patients were found to have higher levels of perceived satisfaction than female patients (Brown et al., 2007, p. 95). In the study of McCreary and Sadava (2001, p. 661), no difference was found in perceived satisfaction levels in terms of gender.

The perceived healthcare quality level of female patients within the study's scope was higher than that of male patients. Abu-Salim et al. (2019, p. 609) found no difference between genders in the perceived service quality level in concrete services, while the perceived service quality level in abstract concepts such as empathy was high in female patients. Rumi et al. (2021, p. 3) similarly found higher perceived healthcare quality levels of female patients in their study. Teunissen et al. (2016, p. 631) found that men perceived healthcare quality at a higher level than women. In the studies of Al-Damen (2017, p. 146), no difference was found in the healthcare quality perceived by patients according to gender. In the literature, differences in perceived healthcare quality and satisfaction levels between genders are attributed to variations in research methodologies and cultural differences.

Butler et al. (1996, p. 16) found that older individuals perceived higher quality of healthcare facilities. Manulik et al. (2018, p. 720) found that older patients had a higher perception of healthcare quality. Suhonen et al. (2018, p. 307) found no relationship between age and the quality of service received by cancer patients. Alrubaiee and Alkaa'ida (2011, p. 126) found that perceived healthcare quality was affected by sociodemographic characteristics. It is thought that both perceived satisfaction and perceived healthcare service quality are higher in older patients

because older patients have lower expectations due to their past experiences. This idea aligns with findings in the literature, indicating that the gap between expectations and perception levels is narrower among older individuals (Manulik et al., 2018, p. 720).

When the findings of the use of E-healthcare in this study were examined, it was determined that young people, single people, and patients with higher education levels used E-HCU more frequently. It is considered that the fact that young people are more prone to technology than the elderly is effective in this result. When the literature was examined, it was determined that youth, people living alone and patients with higher education levels used E-HCU more frequently, which is consistent with the findings of this study (LaMonica et al., 2017, p. 5; Reiners et al., 2019, p. 1).

Among the patients in the study, it was determined that the frequency of HCU was higher in patients with lower education and income levels and retired patients. When these findings are evaluated in general, age is the main factor affecting healthcare use. This finding is also seen in the positive correlation between the frequency of HCU and age. In line with the findings of this study, the increase in chronic diseases and HCU with age is an accepted finding in the literature (Atella et al., 2019, p. 911; Uğrak et al., 2016, p. 161). This study found a strong relationship between patients' perceived healthcare quality and satisfaction. Patients who evaluate the quality of healthcare they receive highly also have high satisfaction levels. This finding is consistent with extensive literature findings (Asnawi et al., 2019, p. 918; Meesala and Paul, 2018, p. 266).

In this study, the negative mediating role of perceived satisfaction in the relationship between E-HCU and HCU was identified. It can be inferred from these findings that when perceived satisfaction is high, patients are more likely to utilize traditional healthcare rather than E-healthcare. De Rosis and Barsanti (2016, p. 1280) found that patients unsatisfied with traditional healthcare tended to use E-healthcare services. Although the mediating role of perceived satisfaction was revealed in this study, age is another important variable consistent with the findings of Bellio and Buccoliero (2021, p. 182). Their study identified that age mediates the relationship between patient satisfaction and the perceived quality of physician-patient interactions. In the current study, age was found to play a positive moderated mediation role in the mediating effect of perceived satisfaction. This finding suggests that older patients, who generally exhibit higher levels of healthcare satisfaction compared to younger patients, are more likely to prefer traditional healthcare services over e-healthcare (Jenkinson et al., 2002; Nguyen Thi et al., 2002). In addition, the fact that elderly patients use e-healthcare less frequently than young patients is also effective in this finding (De Rosis and Barsanti, 2016, p. 1280; LaMonica et al., 2017, p. 5; Reiners et al., 2019, p. 1). When the literature was examined in detail, no sufficient findings were found in the literature regarding this mediation effect.

In this study, a negative mediating role of perceived quality was identified in the inverse relationship between e-healthcare and healthcare utilization. It can be suggested that patients with a higher perceived quality of healthcare are more likely

to utilize healthcare than rely on e-healthcare. The study revealed a strong positive relationship between perceived quality and perceived satisfaction. Similarly, perceived quality mediates patients' utilization of healthcare services rather than e-healthcare, similar to perceived satisfaction. Musheer Abdulwahid et al. (2018, p. 11) found a relationship between perceived healthcare quality and satisfaction levels among university students, noting that perceived healthcare quality impacts their intention to use healthcare services. Additionally, it was determined that increasing age strengthens the relationship between perceived quality and healthcare utilization. This finding is consistent with the findings regarding the moderating effect of perceived satisfaction.

The study found that age enhances the mediating effect of perceived satisfaction and healthcare quality in the relationship between patients' use of e-healthcare and perceived healthcare quality. This result is attributed to older individuals' higher perception of healthcare quality and satisfaction, alongside their lower use of e-healthcare compared to younger individuals. Additionally, given that health problems tend to increase with age, leading to greater healthcare utilization, the study's findings are considered consistent with the literature. In the study by Katz et al. (2023, p. 776), it was found that patients' age moderates the relationships between trust in doctors and hospital visits, as well as between trust in doctors and patient satisfaction, with these relationships strengthening with age. In their meta-analysis, Zhao et al. (2018, p. 349) identified a moderating effect of age on patients' adaptation to e-healthcare applications, noting that older patients use e-healthcare applications less frequently than younger ones. Thus, the findings of this study are in alignment with this literature.

In this study, the moderating role of the number of children was identified in the positive relationship between perceived quality and healthcare quality. This finding suggests that the increased healthcare needs of families with more children may be a contributing factor. In the study by Lingrui et al. (2019, p. 5), a positive relationship between the quality of healthcare facilities and healthcare utilization among pediatric patients was found. Conversely, the study by Gage et al. (2018, p. 8), revealed that poor quality negatively affects the utilization of primary healthcare services. However, the same study did not find a relationship between pediatric care and quality. Additionally, this study demonstrated that the number of children strengthens the mediating effect of perceived quality in the negative relationship between e-healthcare and healthcare utilization. Given that older individuals tend to perceive higher levels of quality (Butler et al., 1996, p. 16; Manulik et al., 2018, p. 720) and use e-healthcare services less frequently (De Rosis and Barsanti, 2016, p. 1280; LaMonica et al., 2017, p. 5; Reiners et al., 2019, p. 1), it further strengthens the argument that age plays a significant role in these findings.

The findings of this study were obtained using a convenience sampling method, with limitations including the absence of stratification and randomization techniques. Another limitation is that perceived quality and satisfaction were each measured using a single Likert-type question with five response options. The single-question evaluation approach was preferred to reduce both non-response and response biases.

5. CONCLUSION

This study found that older individuals are more likely to transition from e-healthcare to traditional healthcare utilization, primarily due to their perceptions of higher healthcare quality and satisfaction. The findings suggest that this trend may be influenced by older adults' generally lower engagement with technology compared to their younger counterparts.

Considering these results, it is recommended that health policymakers and administrators prioritize the design of e-healthcare systems that enhance accessibility for older adults. Furthermore, it is advised that future research investigate the underlying reasons for the differences in healthcare satisfaction and quality perception between younger and older populations.

E-SAĞLIK HİZMETLERİ İLE SAĞLIK HİZMETLERİ KULLANIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE ALGILANAN MEMNUNİYET, KALİTE DÜZEYLERİ VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİN DURUMSAL ARACILIK ETKİLERİ

1. GİRİŞ

Sağlık sektörünün karşı karşıya kaldığı zorlukların üstesinden gelmek için E-Sağlık Hizmetleri Kullanımı (elektronik sağlık hizmeti kullanımı- E-SHK) özellikle de internet dünya çapında stratejik bir sağlık aracı olarak görülmektedir (1). E-SHK, sağlık hizmetlerini iyileştirmek ve sağlık sistemlerini güçlendirmek için bilgi ve iletişim teknolojilerinin özellikle de internetin kullanılmasıdır. E-SHK, sağlık hizmetlerinin yönetimini ve sunumunu kolaylaştırmaya yönelik geniş bir çerçevedeki tıbbi bilişim uygulamalarını ifade etmektedir (2). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından E-SHK, "sağlıkla ilgili bilgi, kaynak ve hizmetleri sunmak için elektronik araçları kullanan geniş bir faaliyet grubunu içerir: sağlık için bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) kullanılmasıdır" şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye'de e-sağlık uygulamaları elektronik sağlık kayıtları, tele tıp, mobil sağlık (m-sağlık), e reçete, e nabız, MHRS (merkezi hekim randevu sitemi) ve hastane yönetim bilgi sistemleri olarak ifade edilebilir (3).

Teknolojik sistemlerde gizlilik ve güvenlik gibi konularda endişe duyulmasına rağmen, daha iyi sağlık sonuçlarına ulaşmayı sağlayacak bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. E-SHK ile hem sağlık hizmetlerinin verimliliğini, kalitesini hem de hasta memnuniyetinin artırılması sağlanmaktadır (13). Bu çalışmanın amacı; E-SHK hizmetleri ile sağlık hizmetleri kullanımları arasındaki ilişkide algılanan memnuniyet, kalite düzeyleri ve demografik özelliklerin durumsal aracılık etkilerinin saptanmasıdır.

2. YÖNTEM

Çalışmanın evrenini Ankara'nın merkez bir ilçesinde yaşayan 413.994 kişi oluşturmaktadır. Sapma değeri %5 ve güven aralığı %95 alınarak örneklem büyüklüğü 384 olarak hesaplanmıştır. 15Şubat – 15Mart tarihlerinde 410 kişiyle araştırma gerçekleştirilmiştir.

E-SHK'na dair ifadeler 1-Hiç, 2-Nadiren, 3-Genellikle, 4-Sıklıkla, 5-Her zaman şeklinde, SHK'na dair ifadeler 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Fikrim Yok, 4-Katılıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklinde cevaplanmaktadır. Üçüncü bölümde ise "Son aldığınız sağlık hizmetlerinden memnuniyet seviyeniz nedir?" ve "Son aldığınız sağlık hizmet kalite seviyesi nedir?" soruları yer almaktadır. Bu sorular 1-Çok Kötü, 2-Kötü, 3-Kararsızım, 4- İyi, 5-Çok İyi şeklinde cevaplanmaktadır.

Verilerin analizleri SPSS 29 ve AMOS 24 programlarında gerçekleştirilmiştir. E-SHK ve SHK'nın yapı geçerliliği Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör

Analizi (DFA) ile değerlendirilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach Alfa (CA) ve Composite Reliability (CR) katsayıları ile incelenmiştir. Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerine göre normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (14). Katılımcı özelliklerine ilişkin farklılık analizlerinde T testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. ANOVA testinde varyansların homojen olmadığı durumda Welch testi bulgularına yer verilmiştir. Gruplar arasında gerçekleştirilen çoklu karşılaştırma testlerinde Bonferroni Düzeltmeli bulgular kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon testi ile incelenmiştir. Aracılık (model 4), düzenleyici (model 1) ve durumsal aracılık (model 14) analizleri Process Macro 4.1uygulaması kullanılarak gerçekleştirilmiştir (15, 16). Analizlerde bootstrap yöntemi ile 5000 yeniden örnekleme yapılmış, bulgular %95 güven aralığında incelenmiştir. P<0,05 değeri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların yaş ortalaması 42,48±12,610 olup 201 (%49,0) kişi kadın ve 209 (%51) erkektir. 72 (%17,6) kişi bekârken 338 (%82,4) kişi evlidir. Ortalama çocuk sayısı 2,15±1,392 olup 230 (%56,1) kişi lise ve altında 180 (%43,9) kişi ön lisans ve üstünde eğitime sahiptir. Katılımcılardan 112 (%27,3) kişi ev hanımı, 153 (%37,3) kişi kamu personeli, 82 (%20,0) kişi özel sektör çalışanı, 21 (%5,1) kişi emekli ve 42 (%10,2) kişi ise diğer meslek sahibidir.

E-SHK ve SHK ifadelerini boyutlandırmak amacıyla yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları, modelin verilerle uyumlu olduğunu göstermektedir. AFA'da KMO (0,839) ve Bartlett Testi (p<0,001) uygun örneklem yeterliliği sağlarken, faktör yükleri %65,655 açıklanan varyans ile iki faktörde toplanmıştır. DFA'da ise uyum indeks değerleri (χ^2/df=3,641; GFI=0,993; NFI=0,989) modelin geçerliliğini pekiştirmiştir. E-SHK ve SHK'nın faktör yüklerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Katılımcıların cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumu gibi özelliklerine göre farklılık analizleri yapılmış; kadınların AHK ortalaması, bekârların E-SHK ortalaması ve eğitim durumu ile memnuniyet arasındaki farklılıklar belirlenmiştir. Ayrıca, katılımcıların yaşları ile çocuk sayıları arasında pozitif ilişkiler saptanmıştır.
Regresyon analizi ile E-SHK'nın Algılanan Memnuniyet ve Kalite üzerindeki etkileri incelenmiş, her iki durumda da E-SHK'nın olumsuz etkisi bulunmuştur. Yaşın, bu ilişkilerde düzenleyici bir rol oynadığı ve daha yüksek yaş grubundaki katılımcılarda algılanan memnuniyetin olumlu yönde arttığı tespit edilmiştir. Sonuçlar, yaş ve çocuk sayısının dışındaki özelliklerin etkilerinin anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, E-SHK ve SHK'nın sağlık hizmetleri kullanımındaki dinamiklerini anlamada önemli veriler sunmaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmada, algılanan kalite, memnuniyet, SHK ve E-SHK'da bireylerin sosyodemografik özelliklerinin etkili olduğu ortaya konmuştur. Özellikle yaşın E-

SHK ve SHK'daki ilişkilerde düzenleyici rolü tespit edilmiştir. Araştırma yaşlılarda ve emeklilerde algılanan memnuniyet seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Algılanan memnuniyet ile SHK arasındaki ilişkide yaşın düzenleyici rolü bulunmuştur. Literatürde de çalışma bulguları ile tutarlı şekilde yaşlı hastaların algılanan memnuniyet düzeyinin gençlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Jenkinson ve ark., 2002, p. 95; Nguyen Thi ve ark., 2002, p. 499; Venn ve Fone, 2005, p. 121). Venn ve Fone (2005, p. 121) ve Brown ve ark. (2007, p. 95).

Araştırma kapsamındaki kadın hastaların algılanan sağlık hizmet kalite seviyesi, erkeklere göre daha yüksek seviyede tespit edilmiştir. Abu-Salim ve ark. (2019, p. 609) yaptığı çalışmada somut hizmetlerdeki algılanan hizmet kalite seviyesinde cinsiyet arasında farklılık göstermezken, empati gibi soyut kavramlarda algılanan hizmet kalite seviyesi kadın hastalarda yüksek seviyede tespit edilmiştir. Rumi ve ark. (2021, p. 3) benzer şekilde çalışmasında kadın hastaların algılanan sağlık hizmet düzeyleri daha yüksek seviyede belirlenmiştir. Al-Damen (2017, p. 146) ve Manulik ve ark. (2018, p. 720) çalışmalarında ise hastaların algıladıkları hizmet kalitesinde cinsiyete göre farklılık tespit edilmemiştir. Literatürde algılanan sağlık hizmet kalite ve memnuniyet seviyelerinde cinsiyet yönünden analiz sonuçlarının farklılaşmasının nedeninin çalışmalarda kullanılan farklı metodolojilerin yansıra, kültürel farklılıklardan kaynaklandığı değerlendirilmektedir.

Bu çalışmadaki E-sağlık hizmetleri kullanım bulguları incelendiğinde, gençlerin, bekârların ve yüksek eğitimli bireylerin SHK'yı daha sık kullandıkları tespit edilmiştir; bu durum, gençlerin teknolojiye daha yatkın olmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Literatür incelendiğinde E-SHK'yı bu çalışma bulguları ile tutarlı olarak genç, yalnız yaşayan ve eğitim seviyesi yüksek hastaların daha sık kullandıkları tespit edilmiştir (De Rosis ve Barsanti, 2016, p. 1280; Hofstede ve ark., 2014, p. 971; LaMonica ve ark., 2017, p. 5; Reiners ve ark., 2019, p. 1).

SONUÇ

Bu çalışmada daha yaşlı bireylerin algıladıkları daha yüksek sağlık hizmet kalitesi ve memnuniyet seviyeleri aracılığı ile E-SHK'dan sağlık hizmet kullanımına yöneldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçta yaşlı bireylerin teknoloji kullanımında gençler kadar aktif olmamasının da etkili olduğu düşünülmektedir. Bu araştırma bulgularına dayanarak sağlık politikacıları ve yöneticilerinin yaşlı bireylerin yönelebileceği E-SHK tasarımlarına odaklanmasının faydalı olabileceği değerlendirilmektedir.

REFERENCES

Abu-Salim, T., Mustafa, N., Onyia, O. P., and Watson, A. W. (2019). Gender in Service Quality Expectations in Hospitals. *International Journal of Quality and Service Sciences*, 11(4), 604-619.

Akter, S., D'Ambra, J., and Ray, P. (2013). Development and Validation of An Instrument to Measure User Perceived Service Quality of mHealth. *Information & Management*, 50(4), 181-195.

Al-Damen, R. (2017). Health Care Service Quality and Its Impact on Patient Satisfaction "case of Al-Bashir Hospital". *International Journal of Business and Management*, 12(9), 136-152.

Almanasreh, E., Moles, R. J., and Chen, T. F. (2022). Chapter 41 - A Practical Approach to The Assessment and Quantification of Content Validity. In S. P. Desselle, V. García-Cárdenas, C. Anderson, P. Aslani, A. M. H. Chen, and T. F. Chen (Eds.), *Contemporary Research Methods in Pharmacy and Health Services* (pp. 583-599). Academic Press.

Alrubaiee, L., and Alkaa'ida, F. (2011). The Mediating Effect of Patient Satisfaction In The Patients' Perceptions of Healthcare Quality-Patient Trust Relationship. *International Journal of Marketing Studies*, 3(1), 103.

Ami-Narh, J. T., and Williams, P. A. (2012). A Revised UTAUT Model to Investigate E-Health Acceptance of Health Professionals in Africa. *Journal of Emerging Trends in Computing and Information Sciences*, *3*(10), 1383-1391.

Anderson, J. G., Rainey, M. R., and Eysenbach, G. (2003). The Impact of Cyberhealthcare on The Physician–Patient Relationship. *Journal of medical systems*, 27, 67-84.

Arora, C., Sinha, B., Malhotra, A., and Ranjan, P. (2017). Development and Validation of Health Education Tools and Evaluation Questionnaires for Improving Patient Care in Lifestyle Related Diseases. *J Clin Diagn Res*, 11(5), Je06-je09.

Asnawi, A., Awang, Z., Afthanorhan, A., Mohamad, M., and Karim, F. (2019). The Influence of Hospital Image and Service Quality on Patients' Satisfaction And Loyalty. *Management Science Letters*, 9(6), 911-920.

Atella, V., Piano Mortari, A., Kopinska, J., Belotti, F., Lapi, F., Cricelli, C., and Fontana, L. (2019). Trends in Age-Related Disease Burden and Healthcare Utilization. *Aging Cell*, 18(1), e12861.

Bellio, E., and Buccoliero, L. (2021). Main Factors Affecting Perceived Quality in Healthcare: A Patient Perspective Approach. *The TQM Journal*, 33(7), 176-192.

Brown, A. D., Sandoval, G. A., Murray, M., and Boissonnault, B. (2007). Comparing Patient Reports About Hospital Care Across A Canadian-US Border. *International Journal for Quality in Health Care*, 20(2), 95-104.

Butler, D., Oswald, S. L., and Turner, D. E. (1996). The Effects of Demographics on Determinants of Perceived Healthcare Service Quality. *Journal of Management in Medicine*, 10(5), 8-20.

Chismar, W. G., and Wiley-Patton, S. (2003). Does The Extended Technology Acceptance Model Apply to Physicians. Proceedings of the 36th Annual Hawaii International Conference on System Sciences. ,

Davis, L. L. (1992). Instrument Review: Getting The Most From A Panel of Experts. *Applied nursing research*, 5(4), 194-197.

De Rosis, S., and Barsanti, S. (2016). Patient Satisfaction, E-Health and The Evolution of The Patient–General Practitioner Relationship: Evidence From an Italian survey. *Health Policy*, 120(11), 1279-1292.

Gage, A. D., Leslie, H. H., Bitton, A., Jerome, J. G., Joseph, J. P., Thermidor, R., and Kruk, M. E. (2018). Does Quality Influence Utilization of Primary Health Care? Evidence From Haiti. *Globalization and Health*, 14(1), 59.

Gündoğdu, S., and Erkek, S. (2022). Vatandaş Gözünden E-Sağlık Hizmetlerinin Değerlendirilmesi: Farkındalık, Kullanım ve Memnuniyet Düzeyleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 25(2), 646-667.

Hayes, A. F., and Matthes, J. (2009). Computational Procedures for Probing Interactions in OLS and Logistic Regression: SPSS and SAS Implementations. *Behavior research methods*, *41*(3), 924-936.

Helena Vinagre, M., and Neves, J. (2008). The Influence of Service Quality and Patients' Emotions on Satisfaction. *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 21(1), 87-103.

Hofstede, J., de Bie, J., van Wijngaarden, B., and Heijmans, M. (2014). Knowledge, Use and Attitude Toward Ehealth Among Patients with Chronic Lung Diseases. *Int J Med Inform*, 83(12), 967-974.

Jenkinson, C., Coulter, A., and Bruster, S. (2002). The Picker Patient Experience Questionnaire: Development And Validation Using Data From In-Patient Surveys In Five Countries. *International Journal for Quality in Health Care*, 14(5), 353-358.

Katz, E., Edelstein, B., and Turiano, N. A. (2023). Age as a Moderator of Health Outcomes and Trust in Physicians. *Journal of Aging and Health*, 08982643231187104.

Kavuncubaşı, Ş., and Yıldırım, S. (2010). *Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

LaMonica, H. M., English, A., Hickie, I. B., Ip, J., Ireland, C., West, S., Shaw, T., Mowszowski, L., Glozier, N., Duffy, S., Gibson, A. A., and Naismith, S. L. (2017). Examining Internet and eHealth Practices and Preferences: Survey Study of Australian Older Adults With Subjective Memory Complaints, Mild Cognitive Impairment, or Dementia. *J Med Internet Res*, 19(10), e358.

Lingrui, L., Hannah, H. L., Martias, J., and Margaret, E. K. (2019). Exploring The Association Between Sick Child Healthcare Utilisation and Health Facility Quality in Malawi: A Cross-Sectional Study. *BMJ Open*, 9(7), e029631.

Manulik, S., Karniej, P., and Rosińczuk, J. (2018). The Influence of Sociodemographic Characteristics on Respondents' Perceptions of Healthcare Service Quality. *Journal of Education, Health and Sport*, 8(12), 708-724.

McCreary, D. R., and Sadava, S. W. (2001). Gender Differences in Relationships Among Perceived Attractiveness, Life Satisfaction, and Health in Adults as

a Function of Body Mass Index and Perceived Weight. *Psychology of Men & Masculinity*, 2(2), 108-116.

Meesala, A., and Paul, J. (2018). Service Quality, Consumer Satisfaction and Loyalty in Hospitals: Thinking for The Future. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 40, 261-269.

Musheer Abdulwahid, A., Muhamad Hanafiah, J., Rasheed Addulsalam, A.-M., Munn Sann, L., Murad Abdu, S., Sami Abdo Radman, A.-D., and Hayati Kadir, S. (2018). Relationships Among Perceived Quality of Healthcare Services, Satisfaction And Behavioural Intentions of International Students In Kuala Lumpur, Malaysia: A Cross-Sectional Study. *BMJ Open*, 8(9), e021180.

Nguyen Thi, P. L., Briançon, S., Empereur, F., and Guillemin, F. (2002). Factors Determining Inpatient Satisfaction with Care. *Social Science & Medicine*, 54(4), 493-504.

Önsüz, M., Topuzoğlu, A., Cöbek, U., Ertürk, S., Yilmaz, F., and Birol, S. (2008). İstanbul'da Bir Tıp Fakültesi Hastanesinde Yatan Hastalarin Memnuniyet Düzeyi. *Marmara Medical Journal*, 21(1), 33-49.

Pagliari, C., Sloan, D., Gregor, P., Sullivan, F., Detmer, D., Kahan, J. P., Oortwijn, W., and MacGillivray, S. (2005). What is eHealth (4): A Scoping Exercise to Map The Field. *Journal of medical Internet research*, 7(1), e391.

Reiners, F., Sturm, J., Bouw, L. J. W., and Wouters, E. J. M. (2019). Sociodemographic Factors Influencing the Use of eHealth in People with Chronic Diseases. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(4), 645.

Rumi, M. H., Makhdum, N., Rashid, M. H., and Muyeed, A. (2021). Gender Differences in Service Quality of Upazila Health Complex in Bangladesh. *Journal of Patient Experience*, *8*, 23743735211008304.

Songur, L., Turan, A., and Songur, G. (2017). Sağlık Sektöründe Hizmet Kalitesinin SERVPERF Ölçeği ile Ölçülmesi: Şereflikoçhisar Devlet Hastanesi Örneği. *The Journal of International Social Research*, 10(53), 807-819.

Suhonen, R., Stolt, M., Berg, A., Katajisto, J., Lemonidou, C., Patiraki, E., Sjövall, K., and Charalambous, A. (2018). Cancer Patients' Perceptions of Quality-of-Care Attributes—Associations with Age, Perceived Health Status, Gender And Education. *Journal of Clinical Nursing*, 27(1-2), 306-316.

Teunissen, T. A. M., Rotink, M. E., and Lagro-Janssen, A. L. M. (2016). Gender Differences in Quality of Care Experiences During Hospital Stay: A Contribution to Patient-Centered Healthcare For Both Men and Women. *Patient Education and Counseling*, 99(4), 631-637.

Uğrak, U., Uzuntarla, Y., Cihangiroğlu, N., and Akyüz, S. (2016). Kronik Hastalık ile Sağlık Hizmetlerini Kullanma Eğilimleri Arasındaki İlişkinin Incelenmesi. *Abant Tıp Dergisi*, 5(3), 158-165.

Venn, S., and Fone, D. L. (2005). Assessing The Influence of Sociodemographic Factors and Health Status on Expression of Satisfaction with GP Services. *Clinical Governance: An International Journal*, 10(2), 118-125.

Zhao, Y., Ni, Q., and Zhou, R. (2018). What Factors Influence The Mobile Health Service Adoption? A Meta-Analysis and The Moderating Role of Age. *International Journal of Information Management*, 43, 342-350.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Abide AKSUNGUR Selahattin AKYÜZ Uğur UĞRAK
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Abide AKSUNGUR Selahattin AKYÜZ Uğur UĞRAK
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Abide AKSUNGUR Selahattin AKYÜZ
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Uğur UĞRAK Abide AKSUNGUR
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Abide AKSUNGUR Uğur UĞRAK

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 945-968
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1579494

-RESEARCH ARTICLE-

A DIFFERENT LOOK AT THE RELATIONSHIP BETWEEN HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH THROUGH THE CONTENT ANALYSIS METHOD[3]

Bilal EZİLMEZ[1] & Adnan ÇALIŞKAN [2]

Abstract

In economic life, production is realized as a result of the entrepreneur bringing together the primary production factors, natural resources, labor and capital. Today, human capital is of great importance along with physical capital in the increase of production. The concept of human capital was put forward after the 1960s and it was emphasized that it has great importance in ensuring economic growth and development. Human capital is more important especially for underdeveloped and developing countries on the path to development. It includes characteristics of individuals such as education, knowledge, skills and experience. There are many studies on human capital in the literature. The purpose of this study is to use the content analysis method while examining the studies on human capital. For this purpose, the theoretical framework regarding the concept of human capital is drawn and human capital indicators and economic effects of human capital are emphasized. Moreover, Bibliographic analysis was also performed using the information obtained from the Web of Science database using Vosviewer version 1.6.20. When the number and percentage of articles on Human Capital are examined according to the fields of study in the Web of Science database, studies on business economics stand out clearly (22,442; 31.3%); when human capital and economic growth are considered together, economics alone is at the forefront (4,365; 53.1%). In addition, empirical studies on the fact that human capital increases productivity and positively affects economic growth are included in the study.

Keywords: *Human Capital, Skilled Workforce, Economic Growth, Economic Performance, Content analysis.*

JEL Codes: *J24, O4, O47, Z00.*

Başvuru: *05.11.2024* **Kabul:** *12.02.2025*

[1]Assist. Prof., Bandirma Onyedi Eylul University, Bandirma Vocational School, Balıkesir, Türkiye; bezilmez@bandirma.edu.tr, 0000-0001-6806-8376
[2]Assist. Prof., Bandirma Onyedi Eylul University, Bandirma Vocational School, Balıkesir, Türkiye; acaliskan@bandirma.edu.tr, 0000-0002-3418-5694

BEŞERİ SERMAYE İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE FARKLI BİR BAKIŞ[3]

Öz

Ekonomik hayatta üretim, asli üretim faktörleri olan doğal kaynaklar, emek ve sermayenin müteşebbis tarafından bir araya getirilmesi sonucu gerçekleşmektedir. Günümüzde üretim artışında fiziki sermaye ile birlikte beşeri sermaye de büyük öneme sahiptir. Beşeri sermaye kavramı 1960'lardan sonra ortaya atılmış ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasında büyük öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Özellikle kalkınma yolunda olan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için beşeri sermaye daha fazla öneme sahiptir. Beşeri sermaye, bireylerin eğitim, bilgi, beceri ve deneyim gibi özelliklerini içermektedir. Literatürde beşeri sermaye ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, beşeri sermaye ile ilgili yapılan çalışmaları incelerken içerik analizi yönteminden yararlanmaktır. Bu amaca yönelik olarak beşeri sermaye kavramına ilişkin teorik çerçeve çizilerek, beşeri sermaye göstergeleri ve beşeri sermayenin ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, içerik analizine ek olarak Web of Science veri tabanından elde edilen bilgiler Vosviewer 1.6.20 versiyonu kullanılarak Bibliyografik analiz de yapılmıştır. Beşeri Sermaye konulu makalelerin Web of Science tabanındaki çalışma alanlarına göre sayı ve yüzdelerine bakıldığında işletme ekonomisi (business economics) konulu çalışmalar belirgin bir şekilde öne çıkarken (22.442; %31,3); beşeri sermaye ile ekonomik büyümenin birlikte ele alındığında ise ekonomi (economics) tek başına (4.365; %53,1) en ön sırada yer almaktadır. Ayrıca çalışmada beşeri sermayenin verimliliği artırdığına ve ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediğine ilişkin yapılan ampirik çalışmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Beşeri Sermaye, Ekonomik Büyüme, Nitelikli İşgücü, Ekonomik Performans, İçerik Analizi.*

JEL Kodları: *J24, O4, O47, Z00.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. INTRODUCTION

Investments in education and health in countries cause the workforce to become more skilled and productivity to increase. Today, the inadequacy of the classical production factors such as labor, capital, natural resources and enterprise in explaining the economic growth process and the fact that the Neo-Classical growth model treats technology as an external and fixed factor have resulted in the failure of predictions to come true. For this reason, new growth models have emerged. These new models try to explain economic growth with factors such as human capital, technological progress and research and development. Human capital is defined by values such as

[3] Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

knowledge, skills, experience and dynamism possessed by the workforce. These qualities ensure that other production factors are used more efficiently, leading to the development and effective use of new technologies. As a result, this situation increases economic growth and supports the faster development of the country's economy (Eser and Ekiz Gökmen, 2009: 42).

Human capital was first defined by Theodore W. Schultz in the 1960s and comprehensively addresses the human characteristics that individuals gain with increasing income. In general, human capital includes people's knowledge, skills and abilities; as well as the gains they make in their education processes and the energy and vitality they gain depending on their health and nutritional status (Özyakışır, 2011: 52).

The connection between human capital and economic growth is a significant topic that is heavily debated in contemporary development literature. Human capital is enhanced through investments in individuals and becomes a crucial component of the production process. This relationship not only captivates the interest of scholars investigating the sources of growth but also serves as a foundational element for shaping development policies (Çakmak and Gümüş, 2005: 60).

Pioneering researchers like Theodore Schultz (1961), Edward Fulton Denison (1962), and Gary Becker (1964), who were among the first to systematically study human capital, argued that traditional production factors alone could not fully account for growth. They highlighted the vital role of human capital (Köksel and Yılmaz, 2021: 158). Human capital plays a key role in promoting the economic growth and development of nations by enabling a more efficient and effective utilization of other production factors (Şimşek and Kadılar, 2010: 119).

The concept of human capital, which enables other production factors to be used more efficiently and was not widely recognized until the 1960s, has been the subject of much research since then. Human capital has gained great importance with the recognition of the impact of people's qualities such as knowledge, skills and experience, which were not taken into account in addition to the impact of classical production factors on economic growth (Akça, 2015: 35).

Societies with highly educated and healthy individuals increase social welfare by raising productive, analytical, innovative and human rights-respecting individuals, in addition to economic development. The basic components of human capital can be listed as education, health and labor. Education enables individuals to gain qualified knowledge and skills; health increases the productivity of individuals and transforms them into services; and labor increases economic productivity. Sustaining economic growth depends on the harmony between human capital and physical capital (Şimdi and Aydın, 2020: 141).

In this study, firstly, a literature review was conducted and a theoretical framework regarding human capital was drawn. Then, human capital indicators and the impact of

human capital on economic growth and development was highlighted. Data collected from the Web of Science database was subsequently analyzed bibliographically using Vosviewer software. The concluding section presents findings and recommendations.

1.1. Theoretical framework on human capital

While the rate of increase observed in world population and production in the last fifty years has been accelerating; production is expanding much faster than population growth. This development once again confirms the invalidity of Malthus' theory on production and population growth, and at the same time, it leaves traditional growth theories inadequate in explaining growth. Such a rapid increase in production and the world becoming able to feed a larger population have brought to the agenda the search for answers to questions such as what dynamics will shape population growth and the production increases that will support this growth in the future. In this context, the development of Endogenous Growth Theories and the increase in studies in this field have become inevitable, especially in the long term (Keskin, 2011: 126).

The importance of human capital has been demonstrated indisputably by endogenous growth theories. During this period, many studies conducted both nationally and internationally have shown that the effect of human capital on economic growth is greater than expected. This has made human capital a phenomenon that requires careful attention in the policies to be implemented (Schuller, 2001: 90).

Human capital is a concept that refers skilled workforce in an economy with knowledge and skills. Neoclassical theories accepted labor as a fixed factor in production and ignored changes in the productivity and efficiency of labor, namely human capital. In addition, factors such as population growth and technological change were accepted as external effects in neoclassical models. However, over time, with the increasing effects of knowledge, education, experience, skills, technological developments and motivation on production, these factors also began to be evaluated within the scope of capital. Since these elements are more related to the quality of individuals and their contributions to production, they were defined as human capital in addition to physical capital, thus expanding the scope of production factors (Şimşek and Kadılar, 2010: 117).

Becker, who developed the concept of human capital and integrated it into economics, evaluated the investments that individuals make in education, health and similar services within the framework of the benefit-cost balance. This perspective suggests that individuals have the potential to increase not only their own welfare but also the social benefit. By increasing their human capital investments, individuals contribute to social development as well as obtaining higher incomes in the future. These investments provide individuals with better job opportunities and higher incomes, while also leading to their cultural enrichment. Human capital theory dates back much further than Becker's work (Bilen and Yumuşak, 2008: 6).

Labor, which has always played an important role in economic theory, is one of the cornerstones of traditional production factors and is both the driving force of creative destruction and an element that meets the need for qualified labor brought about by technological developments. Therefore, the educational gains and health status of labor in the production process are of critical importance in terms of efficiency. Mentally and physically healthy individuals can provide higher efficiency in the production process; this represents the health dimension of human capital. On the other hand, individuals' practical thinking abilities, advanced equipment and specialization in certain fields constitute the education dimension of human capital. For these reasons, both developed and developing countries have made a continuous effort to invest in education and health policies in order to increase the human capital of their societies (Koç and Atakişi, 2021: 83).

Human capital is defined as the personnel infrastructure of the information society and essentially refers to specialized people. This concept, which was first addressed by researchers such as Becker (1964), Denison (1962) and Schultz (1961), was modeled by R. Lucas (1988), one of the pioneers of endogenous growth theories, and has taken its place in the literature as one of the fundamental driving forces of economic growth. In the models developed by Lucas and Rebelo (1991), human capital was evaluated as a production factor like physical capital. This concept was generally seen as a phenomenon that develops through education, but can also occur spontaneously through learning by doing in business processes (Özyakışır, 2011: 53).

The quality of labor input, which is among the production factors, is of great importance in terms of the production process. Some production factors may have higher knowledge and skills than others and therefore can provide higher efficiency in the production process. Education and training processes play an important role in increasing this knowledge and skills. Although human capital is not among the direct production factors like financial capital, it has an indirect effect on the efficiency of labor and capital inputs (Çiçek, 2017: 7).

1.1.1. Indicators of human capital

Today, various variables are used to measure human capital. However, most of the analyses focus on basic variables such as education, health, population and income (Köksel and Yılmaz, 2021: 159).

Education plays a critical role in the development of human capital and is one of the most important criteria. Therefore, it is imperative to educate individuals to ensure and sustain economic development. Factors used to determine the level of education in a country include education records, level of education, financial and physical criteria and literacy rate (Emirkadı, 2019: 99).

The relationship between education and technological change is quite strong. Easterlin stated that technological diffusion, which underlies economic growth, depends on the degree to which the population acquires the necessary knowledge and skills through

the "formal education system". This situation reveals that education is a critical factor that supports and shapes technological progress (Eser and Ekiz Gökmen, 2009: 46). People with higher levels of education adapt to technology more quickly, increasing productivity in production.

Another important element of human capital is health. People's ability to receive education and engage in economic activities depends on their health. Therefore, investments in the field of health play a major role in the development of human capital. (Emirkadı, 2019: 99). A healthy life provides a positive increase in the work capacity of individuals by increasing their physical and energetic levels. The productivity tendencies and practices of healthy individuals contribute to the positive progress of development with the continuation of education processes throughout life (Şimdi and Aydın, 2020: 143).

Another important factor that increases the human capital stock of countries is labor transfer. Labor transfer usually occurs in two ways. First, it refers to the migration of labor with high specialized knowledge in certain fields, called brain drain, to countries with better living and working conditions. Second, it is a labor flow in the form of employment of unqualified labor in countries where it is needed and scarce. There are various reasons behind labor transfer. These include wars, the decrease in the population growth rate, the advantages provided by imported human capital, changes in the production and trade structure in developed countries, and trade differences between countries (Eser and Ekiz Gökmen, 2009: 46).

1.1.2. Effects of human capital

Human capital, one of the cornerstones of economic and social development, has a great impact on the general welfare of both individuals and society. Current research shows that human capital stands out as the most important production factor among the sources of growth. Developments and empirical findings show that the income gap between developed and underdeveloped countries is increasing rather than decreasing. In this case, technological development and the human capital behind it stand out as the main factor that creates a leap in the production function and are of great importance for developing countries to close the gap with developed countries (Keskin, 2011: 140).

High human capital accumulation enables qualified labor to have more flexibility, mobility and entrepreneurial skills. This situation enables qualified labor to be employed in new business areas and to be unemployed for a shorter period of time. In addition, human capital contributes to the formation of new types of jobs by creating suitable job opportunities and thus causes sectoral shifts in employment in parallel with the economic transformation in the world (Çakmak and Gümüş, 2005: 62). Many academic studies have been conducted on the roles played by human capital, which consists of the sum of knowledge, skills and individual abilities, in the development of countries. It has been emphasized that human capital has an important contribution

to economic development in terms of investments in education and health (Özyakışır, 2011: 48).

Empirical studies on human capital reveal that these investments create many positive effects such as higher productivity in the agricultural and industrial sectors, more equitable income distribution, increased employment opportunities and reduced development gaps between regions. Along with the role of knowledge and qualified labor in economic life, theoretical and empirical studies examining the effects of human capital on economic development have gained momentum. The results of these studies show that human capital is one of the most important elements of economic growth (Eser and Ekiz Gökmen, 2009: 42).

Human capital developed through acquiring knowledge makes significant contributions to economic growth by creating new business areas, encouraging technological progress and increasing the efficiency of physical capital. In international trade, competitive technological products produced thanks to human capital contribute to countries becoming stronger in the global market and to their economic growth (Söylemez and Yurttançıkmaz, 2020: 177).

The skilled workforce, which is formed as a result of the knowledge and experience gained during working life and the production process, has an important place in theoretical and empirical studies evaluating its effects on development, in addition to its positive contributions to economic activities. The remarkable increase in the number of these studies and the results obtained show that human capital is a critical factor in achieving economic development (Emirkadı, 2019: 100).

1.2. Related literature

There are many studies in the literature on human capital. Here, studies that examine the relationship between human capital and economic growth are included.

There are studies in the USA that suggest that investments in education accelerate economic growth and that the unexplained 36% to 70% of economic growth belongs to human capital (Schultz, 1961). Again, Schultz (1961) emphasized the importance of education and training as critical investments in human capital in his study on human capital. He argued that individuals and societies benefit from investing in education, which increases productivity and economic growth.

Denison (1962) stated that education contributes to the increase of national income by increasing skills, productive capacity and efficiency in his study on the USA. According to Denison, the entire unexplained part of national income belongs to human capital. In continuation of these studies, the studies of Jacob Mincer, Milton Friedman and Sherwin Rosen also played an important role in the development of human capital (Becker, 1993:15). However, the desired level of gain could not be achieved because traditional western societies did not accept human capital as a type of capital (Schultz, 1961: 1).

Both Becker (1964) and Denison (1962) made fundamental contributions to the understanding of human capital and its role in economic growth. Becker's theoretical framework and Denison's empirical analysis provided a comprehensive view of how investments in human capital can lead to improved productivity and sustained economic growth. Their work influenced economic policy and research by emphasizing the importance of education and training in promoting economic development.

In the literature; studies conducted by Lucas (1988), Romer (1990), Helpman (1992), Mankiw et al. (1992), Schultz (1993), Grossman et al. (1994), O'Neill (1995), Grammy et al. (1996), Ramirez (1997), Barro (1998) and Bassanini et al. (2001) have revealed that human capital increases productivity in production and thus accelerates economic growth, especially some stresses this happens via education.

Various studies emphasize the positive effects of human capital on economic productivity. In particular, researchers such as Lucas (1988), Romer (1990) and Helpman (1992) have revealed that knowledge and skills encourage innovation in businesses and thus support economic growth. Mankiw et al. (1992) and Schultz (1993) examined the positive effects of human capital on employment and showed that higher levels of education increase labor productivity.

Grossman (1994) also examined the role of human capital in international trade and explained the productivity differences between developed and developing countries. Studies by O'Neill (1995) and Grammy and colleagues (1996) further reinforced the importance of education and skill development. Studies by Ramirez (1997), and Sianesi and Van Reenen (2000) emphasized that human capital investments have a significant effect on long-term economic growth.

Barro (1998) and Bassanini et al. (2001) discuss the effects of human capital on economic performance, arguing that high-quality education systems are critical to economic development. These studies clearly demonstrate the important role of human capital in increasing productivity.

Romer (1990), particularly in his pioneering article "Endogenous Technological Change," introduced a new perspective on how knowledge and human capital contribute to economic growth. Romer challenged traditional exogenous growth models by arguing that economic growth is driven primarily by factors internal to the economy, particularly the accumulation of knowledge and human capital.

A more educated workforce is the driving force of technological change, as are new ideas and technologies that lead to sustainable economic growth, emphasizing the importance of R&D.

In general, this type of approach (Romer, 1990) integrated human capital into the broader framework of economic growth, emphasizing its critical role in driving innovation and technological progress.

Schultz, (1993) emphasizes the importance of human capital on economic growth in his work "*The Economic Importance of Human Capital in Modernization*" and argues that education plays a critical role in economic development and growth. In this context, it examines how human capital contributes to growth by increasing the economic potential of individuals and societies.

Human capital is at the center of economic growth theories and plays an important role especially within the framework of endogenous growth theory. Romer (1994) emphasized the effects of human capital on innovation and technological development and showed that economic growth is supported not only by physical capital accumulation but also by knowledge and skill development.

In this context, education and human resource investments are critical for the sustainability of economic growth. Grossman and Helpman (1994) help us better understand the dynamics of the same concept by examining how human capital affects innovation processes.

The study conducted by Fleisher et al. (2007) examined the relationship between human capital levels and economic growth in China. This study shows that human capital is an important determinant of regional inequalities as well as its effect on economic growth. Increasing education and knowledge not only supports the income levels of individuals but also supports regional development and stimulates economic growth.

In the study conducted by Çakmak and Gümüş (2005), the relationship between these vital concepts was examined econometrically using Cointegration Analysis for the period between 1960 and 2002 in Turkey. The study concluded that there is a positive relationship between these factors in Turkey.

In their study, Şimşek and Kadılar (2010) analyzed the causality relationship between human capital accumulation, exports and economic growth using Turkey's annual real GDP, real exports and higher education enrollment series for the period 1960-2004 using cointegration and error correction models. The analysis shows that in Turkey, long-term export growth and human capital accumulation support long-term economic growth, and that the increase in GDP feeds human capital accumulation.

Keskin (2011) tested the relationship between human capital and economic development using multiple linear regression models using data from 177 United Nations member countries. The findings emphasize the importance of human capital for economic development. Regression analyses reveal that literacy rates, education levels and public health expenditures have significant effects on economic development.

Aksu (2016) analyzed the same factors in his study using statistical data from Turkey between 1960 and 2009. In the econometric analysis, short-term and long-term causality relationships were investigated between economic growth and many

variables such as education, health, employment, productivity, university schooling rate, population growth and survival time. Granger causality test and Toda-Yamamoto (MWALD) causality tests were conducted. As a result of the study, primary school schooling rate and higher education schooling rate show a significant causality effect on economic growth.

Emirkadı (2019) examined the relationship between human capital and economic development in his study. The study aimed to examine the relationship between development and various human capital indicators, with the view that physical capital alone would be insufficient to ensure economic development. In the evaluation made specifically for the Turkish economy, it was stated that a certain progress was made in human capital indicators between 2008-2019.

Şimdi and Aydın (2020) examined the human capital components of Turkey and the European Union (EU) countries using a comparative analysis method in their study. The analysis was carried out by comparing the human capital indicators of 27 EU member countries and Turkey using World Bank data. The study explored the human capital indices of Turkey and 27 EU member states, focusing on education, health, and labor. Findings indicated a positive correlation between education and health expenditures and unemployment rates in countries with high human capital indices.

Söylemez and Yurttançıkmaz (2020) examined the impact of education, health, physical capital indicators, and human capital on economic growth in Turkey from 1980 to 2017 using econometric methods. Their analysis employed the Johansen cointegration test, Granger causality test, and VEC methods. The study concluded that per capita education expenditures and fixed capital investments positively influence economic growth.

Koç and Atakişi (2021) investigated the relationship between human capital and economic growth in their study, employing ARDL Cointegration and Granger Causality tests on data from the Turkish economy covering the period from 1988 to 2019. The results indicated that a concentration of human capital positively influences the formation of physical capital.

Köksel and Yılmaz (2021) explored the relationship between human capital and economic growth across a varied group of countries with different income levels. For this analysis, countries were classified based on similar characteristics into upper-income (41 countries), upper-middle-income (28 countries), lower-middle-income (32 countries), and lower-income (16 countries) groups, using data from 1990 to 2018. They employed the Gengebach, Urbain, and Westerlund Panel Cointegration Test, the AMG coefficient estimator, and Dumitrescu-Hurlin panel causality analysis methods to derive empirical results. Their findings demonstrated that human capital serves as a key driver of economic growth across all groupings, albeit at varying rates.

Oğuz and Yalçıntaş (2024) examined the relationship between human capital and economic growth within the context of European Union countries and Turkey,

utilizing various panel data analysis methods for data from 1999 to 2019. The model developed for this study found that the "Arellano, Froot and Rogers Estimator" was the most appropriate. Their analysis revealed a positive and significant relationship between human capital and economic growth, concluding that a 1-unit increase in education expenditures yielded a 0.5 unit increase in economic growth, while a 1-unit increase in health expenditures led to a 0.15 unit increase in economic growth.

2. METHODOLOGY

The aim of the research is to examine the literature via content analysis and to evaluate the concepts of human capital and economic growth together and to reveal the map by analyzing the data provided by the web of science database with a bibliometric program. In accordance with this purpose, the questions to be answered in the research are as follows:

1. What is the distribution of studies on human capital and economic growth by year?
2. What is the relationship between publications on this subject and citations?
3. Which countries publish the most in this field?
4. What are the research areas where human capital is studied the most?
5. What are the most frequently used keywords on this subject?

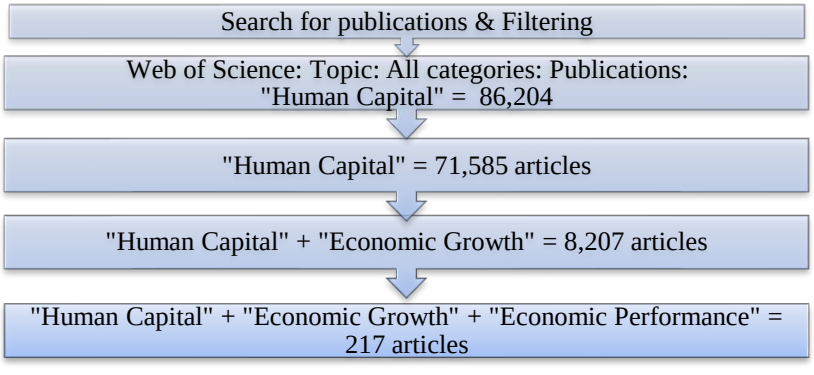

Figure 1. Reserach Flow Chart

First, "Human Capital" was scanned among all articles in the Web of Science database, reaching a figure of 86,204. In the second stage, these sources were selected to be only among the articles, and in this case, the total number of articles on the subject of "Human Capital" became 71,585. The interaction of Human Capital with Economic Growth was one of the main questions of the research, and for this reason, these two titles were scanned together in the Web of Science database, finding 8,207 articles. The diagram of the research summarizes this process (Figure 1). When Human Capital, Economic Growth and Economic Performance were taken together, 217 articles were found in the scan. When the fourth keyword, skilled workforce, was added to the scan, it was seen that 12 articles in the Web of Science database, a number

not worth analyzing, were reached, and for this reason, this result was not included in the research flow diagram and tables related to the findings.

3. FINDINGS

Both in the searches in the Web of Science database and in the analyses conducted with Vosviewer, it is very clear and obvious that human capital and economic growth are increasingly important phenomena in the world and in Turkey. Table 1, which was created after the findings were obtained, shows the distribution of articles published on Human Capital by year in the last 25 years. While the increase in the publications in question by year is clearly noticeable, it is also observed that the increase in publications on the subject titles gained momentum in 2006 and 2007. The number of publications, which was around 400 per year in the early 2000s, has reached an annual average of 6000 today.

Table 1. Publications on Human Capital and Their Percentages by Year

	Publication Year	Publications n (= 71,585)	Percentage (%)
1	2023	6,018	8,4
2	2022	6,011	8,3
3	2021	5,902	8,2
4	2020	5,181	7,2
5	2019	4,579	6,3
6	2018	4,115	5,7
7	2017	3,817	5,3
8	2016	3,470	4,8
9	2015	3,407	4,7
10	2014	3,148	4,3
11	2013	3,038	4,2
12	2012	2,721	3,8
13	2011	2,236	3,1
14	2010	1,917	2,6
15	2009	1,632	2,2
16	2008	1,332	1,8
17	2007	1,131	1,5
18	2006	997	1,3
19	2005	816	1,1
20	2004	562	0,78
21	2003	517	0,72
22	2002	422	0,58
23	2001	378	0,52
24	2000	357	0,50
25	1999	357	0,50

Source:https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/3dd59bbb-b454-4371-a25b-92939e5abdd8-01044774d1/relevance/1 (Access date: 27.08.2024)

After determining the research numbers of the last 25 years on human capital, it would naturally be time to address the same concept alone and together with economic growth. The number and percentage of articles on Human Capital according to their fields of study in the Web of Science database are shown in Table 2. While studies on business economics stand out clearly (22,442; 31.3%), in the table where human capital and economic growth are addressed together, economics alone (4,365; 53.1%) is at the forefront.

While fields of study such as environment, technology, education, health, psychology and sociology are at the forefront in articles on human capital, in the table where human capital is addressed together with economic growth, in addition to similar research topics, business, management and especially Geography are a notable research field in the 9th place. Accordingly, it is not surprising that fields of study related to environmental science are prominent in both tables.

Table 2. Number of Publications in the Top 10 Fields of Human Capital Study

	Fields	**Publications n = 71,585**	**Percentage (%)**
1	Business Economics	22,442	31,3
2	Environmental Sciences Ecology	6,640	9,2
3	Science technology Other topics	4,342	6
4	Education Educational Research	3,134	4,3
5	Neurosciences neurology	2,755	3,8
6	Social sciences other topics	2,604	3,6
7	Public Environmental occupational health	2,538	3,5
8	Engineering	2,336	3,2
9	Psychology	2,333	3,2
10	Sociology	2,150	3

Source:https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/65d7e76b-f0de-40ca-a413-04433406e5c1-010444f5c8/relevance/1(Access date: 27.08.2024)

These results provide us with a solid understanding of how certain topics and areas of study are closely related to concepts such as human capital and growth. This understanding lays a critical foundation for further exploration and inquiry. Of course, this is meaningful information for scientists who will investigate the subject from different perspectives and in more depth, enabling them to develop a more nuanced view of the implications of these relationships. The findings show that the research has achieved the desired results, confirming what was hypothesized and opening doors for future studies in related fields. These insights can lead to improved methodologies and ultimately drive innovation in addressing challenges associated with human capital development and promoting sustainable growth.

Table 3. Number of Publications in the Top 10 Fields of Study on Economic Growth with Human Capital

	Fields	Publications n=8,207	Percentage (%)
1	Economics	4,365	53,1
2	Environmental Sciences	803	9,78
3	Environmental Studies	802	9,77
4	Business	481	5,8
5	Management	461	5,6
6	Green Sustainable Science Technology	416	5
7	Development Studies	396	4,8
8	Regional Urban Studies	376	4,5
9	Geography	355	4,3
10	Business Finance	255	3,1

Source: https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/22694e27-e506-4682-8106-672372624f95-0104492300/relevance/1 (Access date: 27. 08. 2024)

The tables where human capital and economic growth are considered together are given below (Table 4 and Table 5). The rankings for the first 3 countries in the tables do not change, and the United States, the People's Republic of China and the United Kingdom are seen as the leading countries in their studies in these areas. While Italy, Spain, Germany and Australia stand out as countries included in both lists, Turkiye ranks 34th in the table of human capital research, and 16th in the table of countries researching human capital and economic development together with a share of 2.6%.

Table 4. Number of Article Studies by Country (Human Capital)

	Countries	Publications n=71,585	Percentage %
1	United States of America	20,609	28,7
2	People's Republic of China	19,523	27,2
3	England	5,764	8
4	Austuralia	3,654	5,1
5	Germany	3,593	5
6	Canada	3,208	4,4
7	Spain	2,898	4
8	Italy	2,754	3,8
9	Poland	2,055	2,87
10	Russia	2,044	2,85
34	Turkiye	653	1

Source: https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/27b6adea-4d85-4d1f-9cf8-f55520a8f015-0104490048/relevance/1 (Access date: 27.08.2024)

Table 5. Number of Article Studies by Country (Human Capital + Economic Growth)

	Countries	Publications n=8,207	Percentage %
1	USA	1,853	22,5
2	Peoples of Republic China	1,726	21
3	England	731	9
4	Russia	489	6
5	Italy	445	5,5
6	Spain	436	5,3
7	Germany	427	5
8	Australia	351	4,2
9	France	288	3,5
10	Pakistan	283	3,5
16	Turkiye	221	2,6

Source: https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/f8f41e04-56d8-41be-8e23-98c6722387f0-0104483fdc/relevance/1 (Access date: 27.08.2024)

It is easily seen that the leading countries in the world economy attach great importance to the issue of human capital. This emphasis arises from the understanding that the more significance placed on human capital and its strongly related concepts, the more substantial their impact on the economic growth of countries becomes. Consequently, the number of studies conducted on these interrelated topics is remarkable. The ongoing research not only sheds light on the intricate relationships between human capital and economic performance but also highlights the necessity for policies that foster education, skills development, and workforce training. By prioritizing human capital development, these nations aim to enhance productivity and innovation, ultimately driving sustainable economic growth and improving overall living standards for their citizens. This growing body of literature further underscores the need for collaborative efforts in the global community to address challenges and share best practices in harnessing human capital for economic advancement.

Table 6 shows the relationship between Human Capital and Economic Growth. Although the keywords of the study were "human capital", "economic growth", "economic performance" and "qualified labor", the search conducted with four key concepts in particular did not yield any results. When *human capital*, *economic growth* and *skilled workforce* were scanned together, they were not taken into account in the study because they yielded a result as small as 12, which was not worth analyzing.

Thus, although our first three keywords were included in the searches conducted in the Web of Science database, the relationship between human capital and economic growth was addressed in the tables as the findings obtained.

Table 6. The 30 Most Frequently Used Keywords

	Key words	Frequency		Key words	Frequency
1	Human capital	165	**16**	Schooling + training	11
2	Economic growth + Growth + Endegenous growth	107	**17**	Panel data	11
3	Innovation	29	**18**	Institutions	10
4	China	29	**19**	R&D	10
5	Productivity	28	**20**	SMEs	8
6	Entrepreneurship	28	**21**	Health	8
7	Economic performance + Firm performance + Performance	28	**22**	Efficiency	7
8	Education	27	**23**	Intelectual capital	7
9	Financial development + sustainable development + development	22	**24**	India	7
10	Social capital	15	**25**	Agriculture	6
11	Foreign direct investment	15	**26**	Europian Union	6
12	Sustainable development + sustainability	14	**27**	Structural change	6
13	Total factor productivity	14	**28**	Africa	5
14	Competitiveness + creativity	14	**29**	Migration	5
15	Convergence	13	**30**	Digital economy	5

Source: https://www.webofscience.com (Access date: 30.08.2024)

According to the research flow chart, a keyword table was created based on the results obtained. When Table 6 is examined carefully, it is seen that some close concepts are shown together in the frequency of use column. This means that the table above actually contains more than thirty most frequently used keywords. It is a normal situation that the same keywords are used in different or similar ways in research. For example, due to a simple spelling error, words shown separately in the vosviewer analysis as “innovation” and “innovation” were combined. Close and similar keywords were combined in the 2nd, 7th, 9th, and 12th places in the order of most frequent use. Some similar ones were written together in the same column.

These and similar confusions are the limitations that arise due to the human element in such programs. Again, continent and country names such as China, India, and Africa could have been removed from the keyword list. The words "sustainable development" and "sustainability" can also be given as examples of situations that create limitations in this analysis. Similarly, the words "growth" and "economic growth" were written together in the same order. The fact that many keywords were used in the research also reveals that human capital interacts directly and indirectly with many factors.

It should also be noted that many other keywords are not shown in the table because their usage frequency is less than five. Examples of these are keywords such as labor productivity, technology transfer, and manufacturing. Researching human capital and similar variables with many more relevant keywords can also shed light on the relationships between some very important factors affecting the growth of the economy. Of course, the clear truth for now is that the interaction between the concepts of human capital and growth is very important.

Graph 1. Human Capital + Economic Growth Publication and Citation Numbers by Year

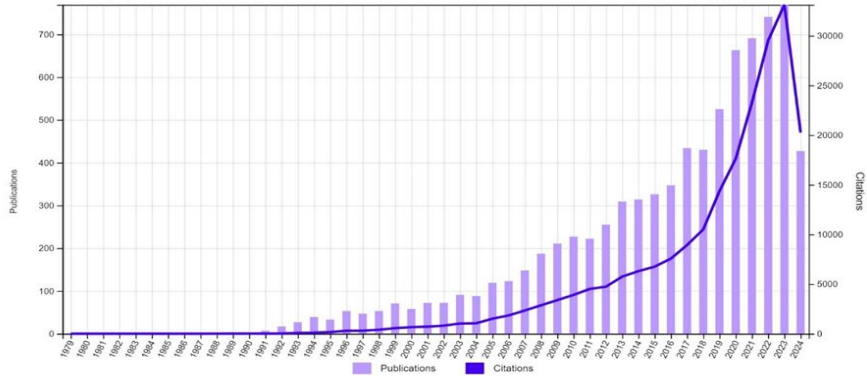

It can be said that the above graph, which shows the publications on human capital and economic growth that form the basis of the research and the citations made to these publications, adds another importance to the research. It is seen that the number of articles on the mentioned subject from 1979 to 2024 increased almost exponentially in the 2010s. On the other hand, when the citation numbers are examined, it will be seen that the number of publications is much more than the citations until 2020-2021. It is seen that the number of citations to articles in 2022 and 2023 is almost neck and neck with the number of articles. This very noticeable increase proves that both human capital and economic growth are among the most studied concepts of ecent years and that great importance is given to their research.

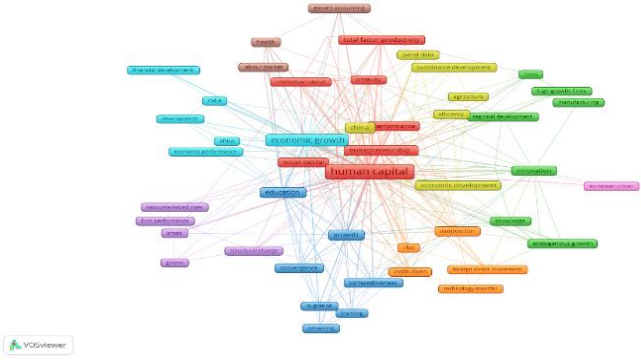

Figure 2. Word cloud of Research Keywords created with Vosviewer.

The keyword cloud created with Vosviewer 1.6.20, the bibliometric analysis program used in the study, is shown above (Figure 2). After the necessary filters in the Web of Science database options, a word cloud with 55 different items in 9 groups was obtained. It should also be noted that the concepts of Human Capital and Economic Growth together yielded 8,207 articles in the Web of Science database search, while Scopus yielded 8,440 results. The fact that there was no major difference and that both databases gave similar and close results in covering academic publications prevented any hesitation in using different databases in the word cloud.

4. DISCUSSION

In academic studies, one of the most effective ways to reach up-to-date and accurate information on a subject is to examine the literature in that field. Bibliometric analysis studies conducted in this way provide researchers with a comprehensive theoretical framework and present the obtained data, revealing the development and impact of scientific branches. Of course, researchers better understand the nature of the field they work in, and such analyses reveal the effective and deficient aspects of scientific publications.

Human capital includes people's knowledge, skills and abilities; as well as the gains they make in their education processes. The basic components of human capital can be listed as education, health and labor. Education enables individuals to gain qualified knowledge and skills; health increases the productivity of individuals and transforms them into services; and labor increases economic productivity. Human capital is defined as the personnel infrastructure of the information society and essentially refers to specialized people. The concept of human capital emerged when traditional production factors were inadequate to explain the concepts of growth and development. Especially with the development of endogenous growth theories in the 1980s.

Another important element of human capital is health. People's ability to receive education and engage in economic activities depends on their health. Therefore, investments in the field of health play a major role in the development of human capital. A healthy life provides a positive increase in the work capacity of individuals by increasing their physical and energetic levels. Human capital, one of the cornerstones of economic and social development, has a great impact on the general welfare of both individuals and society. Current research shows that human capital stands out as the most important production factor among the sources of growth.

In the research the obtained data of Web of Science data was analyzed using Vosviewer version 1.6.20, and very important results were obtained regarding the relevant concepts. First of all, it was customized according to the course of the studies of the articles related to "Human Capital" in Web of Science. At this stage, epidemics related to business economics emerged clearly (22,442; 31.3%). In addition, human capital was also examined together with economic growth, and in this case, the economy was registered (4,365; 53.1%) was determined to have the highest rate alone. When the keywords economic performance and qualified system were searched together, the results showed very few articles to be analyzed, so the research was conducted by following three of the four keywords.

Of course, according to education, human capital means economic growth and it is technologically at our hands. The effective use of an educated and qualified reporting increases the possibility of finding a current and available job. High human capital contributes to the economic growth of countries and increased productivity, which leads to an increase in personal income and welfare.

The research provided answers to the publication and citation numbers regarding the number of studies on human capital and economic growth on a yearly basis, as well as providing sufficient information regarding which countries have published in which fields regarding keywords and the most frequently used keywords.

CONCLUSION

Human capital, which is considered a fundamental element of economic and social development, increases economic welfare by maximizing the potential of individuals. Therefore, human capital investments should be at the center of development strategies. As a result of schooling and training, the workforce becomes more skilled and economic efficiency increases.

The concept of human capital was first put forward in the early 1960s. Many theoretical and empirical studies have been conducted on human capital. Studies have shown that human capital accumulation supports economic growth in the long term. Investments in education and health also contribute to the economic development of countries at a considerable level.

The analysis of data from the Web of Science database, conducted using Vosviewer version 1.6.20, yielded highly significant insights into relevant concepts. Initially, the study explored the distribution of articles related to "Human Capital" across various academic fields within Web of Science. It was observed that research in business economics was notably prominent, comprising 22,442 articles, or 31.3%. Furthermore, when human capital was analyzed in conjunction with economic growth, the economics field stood out with the highest proportion of articles, totaling 4,365, which accounts for 53.1%. However, when searching for the keywords "economic performance" and "skilled workforce" together, there were too few articles for analysis. Consequently, the research focused on three out of the four keywords.

The research findings clearly indicate that human capital plays a vital role in fostering economic growth and technological advancement. A trained and skilled workforce is capable of utilizing technology efficiently, enhancing their chances of securing employment in the labor market. Strong human capital boosts productivity, which in turn drives the economic growth of nations and leads to higher personal income and overall welfare.

Above all, human capital enhances a nation's overall economic growth, development, and international competitiveness. To attain the desired level of growth, underdeveloped and developing countries should invest more resources in human capital. Additionally, these nations need to create policies that discourage the emigration of skilled workers who have received vocational training.

BEŞERİ SERMAYE İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE İÇERİK ANALİZ YÖNTEMİYLE FARKLI BİR BAKIŞ

1. GİRİŞ

Beşeri sermaye, bireylerin eğitim, bilgi, beceri ve deneyim gibi özelliklerini içermektedir. Literatürde beşeri sermaye ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma, beşeri sermaye ile ilgili yapılan çalışmaları incelerken içerik analizi yönteminden yararlanmayı amaçlamıştır. Ayrıca bibliyografik analiz programı olan Vosviewer 1.6.20'den de yararlanılmıştır. Beşeri Sermaye konulu makalelerin Web of Science tabanındaki çalışma alanlarına göre sayı ve yüzdeleri tespit edilmiştir. Buna ek olarak, çalışmada beşeri sermayenin verimliliği artırdığı ve ekonomik büyümeyi pozitif olarak etkilediği bilgisine de ampirik çalışmalar aracılığıyla yer verilmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın amacı, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme kavramlarını birlikte değerlendiren literatürü içerik analizi ile incelemek, ayrıca web of science veri tabanının sağladığı veriler yardımıyla da bibliyometrik analiz kullanarak anahtar kelime bulutunu ortaya çıkarmaktır. Bu inceleme esnasında "Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?", "Bu

konudaki yayınlar ile atıflar arasındaki ilişki nedir?", "Bu alanda en çok yayın yapan ülkeler hangileridir?", "Beşeri sermayenin en çok incelendiği araştırma alanları nelerdir?" ve "Bu konuda en sık kullanılan anahtar kelimeler nelerdir?" sorularına da cevaplar verilmiştir.

3. BULGULAR

Web of Science veri tabanında yapılan aramalarda ve Vosviewer ile yapılan analizlerde insan sermayesi ve ekonomik büyümenin dünyada ve Türkiye'de giderek daha önemli olgular haline geldiği çok açık ve belirgin olarak görülmektedir. Bulgular elde edildikten sonra son 25 yılda İnsan Sermayesi konusunda yayınlanan makalelerin yıllara göre dağılımı gösterilmiştir (Tablo 1). Söz konusu yayınlardaki yıllara göre artış açıkça göze çarpıyor ve ilgili konu başlıklarındaki yayınlardaki artış 2006, 2007 yıllarında ivme kazanmış olarak görülüyor. Net olan şu ki, araştırmanın odaklandığı konularda 2000'li yılların başında yılda 400 civarında olan yayın sayısı günümüzde yıllık olarak 6000'lere ulaşıyor.

4. TARTIŞMA

Web of Science veri tabanından elde edilen veriler Vosviewer sürüm 1.6.20 kullanılarak bibliyografik olarak analiz edildiğinde, ilgili kavramlarla ilgili olarak oldukça önemli sonuçlar elde edilmiştir. Öncelikle Web of Science'da "İnsan Sermayesi" ile ilgili makalelerin çalışma alanlarına göre dağılımı incelenmiştir. Bu aşamada işletme ekonomisi ile ilgili çalışmaların belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmüştür (22.442; %31,3). Ayrıca beşeri sermaye ekonomik büyüme ile birlikte de incelenmiş ve bu durumda ekonomi alanının (4.365; %53,1) tek başına en yüksek orana sahip olduğu belirlenmiştir.

Elbette, araştırmanın sonuçlarına göre, ülkelerin beşeri sermayesi ekonomik büyümeyi ve teknolojik gelişmeleri destekliyor. Eğitimli ve kalifiye bir işgücü teknolojiyi etkili bir şekilde kullanma kapasitesine sahiptir ve işgücü piyasasında iş bulma olasılığı artıyor. Yüksek beşeri sermayeleri ülkelerin ekonomik büyümesine, kişisel gelir ve refahın da artmasına yol açarak üretkenliğine katkıda bulunuyor.

SONUÇ

Beşeri sermaye, genel olarak, ekonomistler tarafından ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Bu önemli kavramın en önemli bileşenleri eğitim ve öğretimdir. Bunlar bireylerin bilgi ve becerilerini artırarak işgücü piyasasında daha etkili ve üretken olmalarını sağlayan unsurlardır. Elbette, daha yüksek eğitim seviyesine sahip bireyler genellikle daha yenilikçi fikirler üretebilir ve teknolojik gelişmelere daha hızlı uyum sağlayabilir. Ekonomik büyümeyi de teşvik eden bu durum günümüzde teknolojik gelişmelerin hızlanması, işgücünün bilgi ve becerilerini sürekli olarak güncellemesi ile içiçe geçmiş bulunuyor.

Bireylerin potansiyelini en üst düzeye çıkaran ve ekonomik refahı da belirgin bir şekilde artıran unsur ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel bir unsuru olarak kabul edilen beşeri sermayedir. Bu nedenle, beşeri sermayenin yatırımları kalkınma stratejilerinin merkezinde olması gerekiyor ve gelişmiş ülkelerin verileri incelendiğinde bu durumun öyle olduğu da görülüyor. Çünkü beşeri sermaye yatırımları, bireylerin eğitimine, sağlığına ve mesleki gelişimine yapılan yatırımları doğrudan içerir. Eğitim ve öğretim sonucunda ise işgücü daha yetenekli hale gelir ve ekonomik verimlilik artar.

Bu bağlamda gerçekleştirilen araştırmada içerik analizi ve bibliyografik analiz kullanılarak ilgili kavramlara ilişkin oldukça önemli ilişkiler tespit edilmiştir. Başlangıçta, çalışma Web of Science'daki çeşitli akademik alanlarda "Beşeri Sermaye" ile ilgili makalelerin dağılımını inceledi. İşletme ekonomisindeki araştırmaların 22.442 makale veya %31,3 ile özellikle belirgin olduğu gözlemlendi. Beşeri sermaye ekonomik büyüme ile birlikte analiz edildiğinde, ekonomi alanı 4.365 makale ile en yüksek makale oranına sahip olarak öne çıktı ve bu da %53,1'e denk geliyordu. Ancak, "ekonomik performans" ve "nitelikli işgücü" anahtar kelimeleri birlikte arandığında, analiz için çok az makale vardı. Böylece, araştırma dört anahtar kelimeden üçüne odaklanarak gerçekleşti.

Sonuç olarak, beşeri sermaye bir ülkenin genel ekonomik büyümesini, gelişimini ve uluslararası rekabet gücünü artırır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, istenen büyümeyi elde etmek için beşeri sermaye yatırımlarına daha fazla kaynak ayırmalıdır. Ayrıca, bu ülkeler mesleki eğitime sahip kalifiye işgücünün ülke dışına göçünü önleyen politikalar geliştirmelidir.

REFERENCES

Akça, H. (2015). Beşeri Sermaye Harcamaları: Türkiye'de Yaşanan Gelişmeler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 7 (2), 33-57.

Aksu, L. (2016). Türkiye'de Beşeri Sermayenin Önemi: İktisadi Büyüme İle İlişkisi, Sosyal ve Stratejik Analizi, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 68-129.

Barro, R. J. (1998). Human Capital and Growth. *The American Economic Review*, 91(2), 12-17.

Bassanini, A. , Scarpetta, S., and Hemmings, P. (2001). Economic Growth: The Role of Policies and Institutions. Panel Data Evidence from OECD Countries (January 2001) http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.265091.

Becker, G. S. (1993). Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education (3. b.). Chicago: The University of Chicago Press.

Bilen, M. and Yumuşak, İ.G. (2008). Gary S. Becker'in İktisat Bilimine ve Beşeri Sermaye Teorisine Katkıları, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, III (I), 1-14.

Çakmak, E. and Gümüş, S. (2005). Türkiye'de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Ekonometrik Bir Analiz (1960 - 2002). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60 (01), 59-72. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001422.

Çiçek, S. (2017). *Mikro İktisat*, Ankara: Elif Yayınevi.

Denison, E.F. (1962) *The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before Us*. A Supplementary Paper of the Committee for Economic Development, No. 13. New York, Committee for Economic Development,297p.https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1956863.

Emirkadı, Ö. (2019). Ekonomik Kalkınma ve Beşeri Sermaye İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 46, 97-116.

Eser, K. and Ekiz Gökmen, Ç. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56.

Fleisher, B., H. Li-Min and Qiang Z. (2007). Human Capital, Economic Growth, And Regional Inequality In China. Iza Discussion Paper No.2703. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://docs.iza.org/dp2703.pdf

Grossman, G. M. and Elhanan H., (1994). Endogenous Innovation In The Theory of Growth. *The Journal of Economic Perspectives*, 8 (1), 23–44.

Helpman, E. (1992). Innovation, Imitation, and Intellectual Property Rights. *Econometrica*, 60 (6), 1247-1280.

Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 25 (3-4), 125-153.

Koç, E. and Atakişi, A. (2021). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ardl Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testi. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(9) 82-97.

Köksel, B. and Yılmaz, H. (2021). Beşerî Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Farklı Gelire Sahip Ülkeler Grubu Üzerine Bir İnceleme. *Journal Of Life Economics*, 8(2), 157-171.

Lucas, R. E. (1988). On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.

Mankiw, N. G., Romer, D., and Weil, D. N. (1992). A Contribution to the Empirics of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.

Oğuz, S. and Yalçıntaş, D. (2024). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye için Ekonometrik Bir Analiz. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2), 563-578.

O'Neill, D. (1995). Education and Income Growth: Implications for Cross-Country Inequality. *Journal of Political Economy*, 103(6), 1289–1301. DOI: https://doi.org/10.1086/601455.

Özyakışır, D. (2011). Beşeri Sermayenin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü: Teorik Bir Değerlendirme, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 46-71.

Ramirez, J. (1997). Human Capital and Economic Growth in Latin America. *Journal of Development Economics*, 54(1), 1-25.

Romer, P. M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102.

Romer, Paul M. (1994). The Origins of Endogenous Growth. *The Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 3–22.

Schultz, T.W. (1993). The Economic Importance of Human Capital in Modernization. *Education Economics*, 1, 13-19. https://doi.org/10.1080/09645299300000003.

Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.

Schuller, T. (2001). The Complementary Roles of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research*, 89-106.

Sianesi, B., and Van Reenen, J. (2000). The returns to education: a review of the macro-economic literature. (online) http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000781.

Söylemez, A. and Yurttançıkmaz, Z.Ç. (2020). Beşeri Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (1), 175-195.

Şimdi, M. and Aydın, H.İ. (2020). Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Beşeri Sermaye Görünümü Üzerine Bir Çözümleme. *Journal Of International Management, Educational And Economics Perspectives*, 8 (2), 140–153.

Şimşek, M. and Kadılar, C. (2010). Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 115-140.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma sorularını veya fikrini oluşturmak / *Forming the questions or the idea for the study*	Adnan ÇALIŞKAN / Bilal EZİLMEZ
Tasarım / *Design*	Yöntemi, deseni tasarlamak / *Designing method, and pattern*	Bilal EZİLMEZ / Adnan ÇALIŞKAN
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Bilal EZİLMEZ / Adnan ÇALIŞKAN
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Adnan ÇALIŞKAN / Bilal EZİLMEZ
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Bilal EZİLMEZ / Adnan ÇALIŞKAN

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No:56 , ss./pp.: 969-992
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1580729

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRKİYE İLE ŞANGAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ ÜYELERİ ARASINDAKİ TİCARETTE YAKINSAMA VAR MI?

Derya DEMİR[1]

Öz

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) 1996 yılında Çin, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan tarafından üye ülkeler arasında sınır bölgelerinin silahsızlandırılması, karşılıklı güvenin arttırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi için kurulmuş ve "Şangay Beşlisi" ismiyle anılmıştır. 6-7 Haziran 2012'de Pekin'de yapılan ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye, oybirliğiyle Diyalog Ortaklığı'na kabul edilmiştir. 26 Nisan 2013 tarihinde imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti'ne ŞİÖ'nün Diyalog Ortağı Statüsü Tanınmasına İlişkin Muhtıra" kabul edilerek 24 Mayıs 2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu belge, Türkiye ile ŞİÖ arasında, bölgesel güvenlik, terörle mücadele, uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçların önlenmesinin yanı sıra ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirmesini öngörmektedir. ŞİÖ'nün petrol ve gaz rezervi bakımından zengin üyeleri için Orta Doğu ve Asya'da bulunan ve gelişen diğer ülkeler ile ticaret ilişkilerini arttırmak ve yeni pazarlara ulaşmak son derece önemlidir. Örgüt üyeleri arasında Çin ve Hindistan gibi ekonomisi büyüyen ülkelerin olması, örgüt ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi, yeni pazarlar kazanmasına da katkı sağlamaktadır. Üye ülkelerin doğalgaz, petrol ve uranyum zenginlikleri sebebiyle Türkiye'nin hem enerji koridoru olması hem de enerjiye kolay ulaşması anlamında ilişkilerin gelişmesi önem taşımaktadır. Araştırmanın temel amacı 1996-2022 döneminde ŞİÖ üyesi ülkelerden Rusya, İran, Hindistan, Pakistan, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın ithalat ve ihracatında Türkiye'ye yakınsama olup olmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada ele alınan ülkelerin ihracat verileriyle ithalat verileri kullanılmış olup veriler Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir. Yakınsama analizinin tespitinde CADF birim kök testi yöntem olarak kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, söz konusu ŞİÖ üyesi ülkelerinin dış ticaretinde bir başka deyişle ihracat ve ithalatında Türkiye'ye yakınsama olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Şangay İşbirliği Örgütü, Yakınsama Analizi, Dış Ticaret.*

JEL Kodları: *F13, F14, F15.*

Başvuru: *06.11.2024* **Kabul:** *15.02.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Reşadiye Meslek Yüksekokulu, derya.demir@gop.edu.tr, Tokat, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-7355-1757

IS THERE CONVERGENCE IN TRADE BETWEEN TÜRKİYE AND SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION MEMBERS?[2]

Abstract

The Shanghai Cooperation Organization was established in 1996 by China, Russia, Kyrgyzstan, Tajikistan and Kazakhstan to demilitarize border regions, increase trust and encourage regional cooperation among member countries and was referred to as the "Shanghai Five". At the Shanghai Cooperation Organization Heads of State Summit held in Beijing on June 6-7, 2012, Türkiye was unanimously accepted as a Dialogue Partner. The "Memorandum on Granting the Status of Dialogue Partner of the Shanghai Cooperation Organization to the Republic of Türkiye" signed on April 26, 2013 was accepted and published in the Official Gazette on May 24, 2017. The document in question envisages the development of cooperation between Türkiye and the Shanghai Cooperation Organization in the fields of regional security, combating terrorism, preventing drug trafficking and organized crime, as well as economic and cultural areas. For the SCO members rich in oil and gas reserves, it is extremely important to increase trade relations with other developing countries in the Middle East and Asia and to reach new markets. The fact that countries such as China and India have growing economies among the organization's members also contributes to the development of relations between the organization and Türkiye and to gaining new markets. Due to the natural gas, oil and uranium wealth of the member countries, it is important for relations to develop in terms of Türkiye being both an energy corridor and having easy access to energy. The main purpose of the research is to reveal whether there is a convergence in the import and export of the Shanghai Cooperation Organization member countries Russia, Iran, India, Pakistan, Kazakhstan, Uzbekistan and Tajikistan to Türkiye in the period 1996-2022. The export and import data of the countries considered in the study were used and the data was obtained from the World Bank. The CADF unit root test was used as a method in determining the convergence analysis. According to the results obtained, it was determined that there is a convergence in the foreign trade of the Shanghai Cooperation Organization member countries in question, in other words, in their exports and imports to Türkiye.

Keywords: *Türkiye, Shanghai Cooperation Organization, Convergence Analysis, Foreign Trade,*

JEL Codes: *F13, F14, F15.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

[2] The Extended English Summary is located the end of the article

1996 yılında Çin, Rusya, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan tarafından üye ülkeler arasında sınır bölgelerinin silahsızlandırılması, karşılıklı güvenin arttırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi için kurulmuş olan ŞİÖ yaygın olarak "Şangay Beşlisi" adıyla anılmıştır. Türkiye diyalog ortaklığına, 6-7 Haziran 2012'de Pekin'de yapılan ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde oybirliğiyle kabul edilmiştir. "Türkiye Cumhuriyeti'ne ŞİÖ'nün Diyalog Ortağı Statüsü Tanınmasına İlişkin Muhtıra", 26 Nisan 2013 tarihinde imzalanmış, 24 Mayıs 2017 tarihinde ise Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu belge, Türkiye ile ŞİÖ arasında, bölgesel güvenlik, terörle mücadele ve uyuşturucu kaçakçılığı ile organize suçların önlenmesinin yanı sıra ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini öngörmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024: 1).

ŞİÖ'ne üye ülkeler, yapılan zirve toplantılarında güvenlik alanıyla birlikte ekonomi alanında da işbirliğini artırma konusunda beyanlarda bulunmuşlardır. ŞİÖ üyesi ülkeler yeryüzünde rezerv olarak bulunan doğalgazın yüzde 50'sini, uranyumun yüzde 50'sini, kömürün yüzde 35'ini, petrolün yüzde 25'ini bünyesinde barındırmaktadır. Bu ülkeler sahip oldukları potansiyelin çok gerisinde olmakla birlikte üye ülkeler arasında dış ticaret hacmi giderek artmaktadır. İşbirliğini artırmak için 2006'da İş Dünyası Konseyi kurulmuş, 2013'de de Enerji Kulübü kurulması için mutabakat belgesi imzalanmıştır. Yapılan zirve toplantılarında genişleme yönünde adımlar atılarak 2004 yılında Moğolistan, 2005 yılında İran, Pakistan ve Hindistan 2011 yılında Afganistan gözlemci üye olarak örgüte kabul edilmiştir (Altundağ, 2016: 110). 8-9 Haziran 2017'de Astana'da yapılan ŞİÖ Devlet başkanları zirvesinde 2015 yılı Ufa zirvesinde üyelik süreçleri başlamış olan Pakistan ile Hindistan örgüte tam üye olarak kabul edilmiştir. 17 Eylül 2021'de gerçekleştirilen Duşanbe ŞİÖ Liderler Zirvesi'nde ise İran örgütün dokuzuncu üyesi olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Mısır, Suudi Arabistan ve Katar diyalog ortağı statüsü kazanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024: 1).

Tablo 1'de ŞİÖ'ne üye ülkelerin ve Türkiye'nin genel ekonomik durumuna ilişkin 2022 yılı verileri gösterilmiştir.

Tablo 1. Şangay İşbirliği Örgütü Üyelerinin Genel Ekonomik Görünümü*

2022	KB GSYİH (dolar)	İhracat (milyon dolar)	İthalat (milyon dolar)	Net DYY girişi (milyon dolar)	Net DYY çıkışı (milyon dolar)
Rusya	10.030,04	384.247	300.654	-398.001	-13.086
Çin	11.560,24	3.593.601	2.715.998	190.204	210.050
İran	5.507,53	76.757	44.620	1.500	100
Hindistan	2.098,22	676.583	725.741	49.940	14.532
Pakistan	1.696,96	44.375	105.656	1.462	1.157

Tacikistan	1.356,32	1.651	4.150	174.022	11.984
Özbekistan	3.473,36	29.575	31.639	2.654	4.068
Kırgızistan	1212,23	2.261	10.311	54.849	-454.612
Kazakistan	11.283,42	60.625	55.528	5.067	-3.010
Türkiye	14.055,11	315.687	274.697	13.666	4.935

***** KB GSYİH, İhracat ve ithalat verileri 2015 sabit fiyatları, DYY giriş ve çıkış verileri SGP'ne göre cari fiyatlardır.

Kaynak: World Bank, 2024b.

Kişi başına düşen GSYİH verilerine göre en iyi durumda olan ülke yaklaşık 14 bin dolar ile Türkiye olup, Türkiye'den sonra Çin (11 bin dolar), Kazakistan (11 bin dolar) ve Rusya (10 bin dolar) gelmektedir. İhracatı en fazla olan ülke 3 trilyon 593 milyar dolar ile Çin'dir. Çin'i yaklaşık 676 milyar dolar ile Hindistan takip etmektedir. Rusya 2022 yılında 384 milyar dolar, Türkiye'de 315 milyar dolar ihracat gerçekleştirmiştir. İthalatı en yüksek olan ülkeler de 2 trilyon 715 milyar dolar ile Çin olup, Çin'den sonra ithalatı en çok olan ülkeler sırayla Hindistan, Rusya ve Türkiye'dir. DYY açısından incelendiğinde ise en fazla DYY alan ülkelerin 190 milyar dolar ile Çin ve 174 milyar dolar ile Tacikistan olduğu görülmektedir.

Dünya Bankası verilerine göre Rusya'nın ihracat ortakları Çin başta olmak üzere sırayla Hollanda, Almanya, Türkiye ve Belarus iken, ithalat ortakları ise Çin, Almanya, ABD, Belarus ve Kore Cumhuriyeti'dir. Çin'in ihracatında ilk sıraları, ABD, Hong Kong, Japonya, Kore ve Vietnam almıştır. En çok ithalat yaptığı ülkeler ise diğer Asya ülkeleriyle Kore Cumhuriyeti, Japonya, ABD ve Avustralya olmuştur. Hindistan 2015 yılında en fazla ihracatı ABD, BAE, Hollanda, Çin ve Bengladeş'e gerçekleştirirken, ithalat yaptığı ülke sıralamasında ilk sıraları Çin, BAE, ABD, Suudi Arabistan ve Rusya almıştır. Pakistan en fazla ihracatı ABD, Çin, Birleşik Krallık, Hollanda ve Almanya'ya yaparken, en fazla ithalat yaptığı ülkeler Çin, BAE, Suudi Arabistan, Endonezya ve Katar olmuştur (World Bank, 2024a: 1).

Türk Cumhuriyetlerinin 2015 yılı ihracat ve ithalat ortakları incelendiğinde Kazakistan'ın ihracat ortaklarının İtalya, Çin, Rusya, Hollanda ve Kore Cumhuriyeti olduğu, ithalat ortaklarının Rusya, Çin, Türkiye, Belarus ve Almanya olduğu görülmüştür. Tacikistan'ın en fazla ihracatının olduğu ülkeler Kazakistan, Çin, Türkiye, Özbekistan ve İran iken en çok ithalat yaptığı ülkeler ise Rusya, Kazakistan, Çin, Özbekistan ve Türkiye olmuştur. Kırgızistan'ın ihracat ortakları Rusya, Kazakistan, Özbekistan, Türkiye ve BAE olurken, ithalat ortakları ise Çin, Rusya, Kazakistan, Türkiye ve Özbekistan olmuştur. Özbekistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler Rusya, Çin, Türkiye ve Kazakistan olurken, ithalat ortakları Çin, Rusya, Kazakistan, Kore Cumhuriyeti ve Türkiye'dir. İran'ın ihracat ortakları, Çin, Irak, Türkiye, BAE ve diğer Asya ülkeleridir. İthalat ortakları ise BAE, Çin, Türkiye, Almanya ve Rusya'dır (World Bank, 2024a: 1).

ŞİÖ'nün petrol ve gaz rezervi bakımından zengin üyeleri için Orta Doğu ve Asya'da bulunan ve gelişen diğer ülkeler ile ticaret ilişkilerini arttırmak ve yeni pazarlara ulaşmak son derece önemlidir. ŞİÖ üyesi ülkeler ile Türkiye arasındaki ilişkiler yeni olsa da üye ülkeler ile ilişkileri asırlar öncesine dayanmaktadır. Türkiye ile ŞİÖ arasındaki yakınlaşmayı siyasi, kültürel ve ekonomik açıdan yararlı bulan görüşlerin bazıları Türk Cumhuriyetleri ile olan tarihi bağlara atıf yapmaktadır. Örgüt üyeleri arasında Çin ve Hindistan gibi ekonomisi büyüyen ülkelerin olması, örgüt ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelişmesi, yeni pazarlar kazanmasına da katkı sağlamıştır. Üye ülkelerin doğalgaz, petrol ve uranyum zenginlikleri sebebiyle Türkiye'nin hem enerji koridoru olması hem de enerjiye kolay ulaşması anlamında ilişkilerin gelişmesi önem arz etmektedir (Işık, 2016: 152-153).

Tablo 2. Türkiye'nin Şangay İşbirliği Örgütü Üyeleri ile Dış Ticareti (2022)*

Ülke	Türkiye'nin İhracatı (bin USD $)	Türkiye'nin İthalatı (bin USD $)	Dış Ticaret Dengesi (bin USD $)
Rusya	9.342.795,60	58.848.948,37	-49.506.152,77
Çin	3.281.335,25	41.354.561,25	-38.073.226,00
İran	3.067.096,58	3.353.690,31	-286.593,73
Hindistan	1.637.060,94	10.697.076,77	-9.060.015,83
Pakistan	818.767,49	432.350,25	386.417,24
Tacikistan	388.676,34	171.324,94	217.351,40
Özbekistan	1.877.542,89	1.682.538,41	195.004,48
Kırgızistan	902.714,59	119.553,33	783.161,26
Kazakistan	1.606.302,98	3.514.908,37	-1.908.605,39
Toplam	22.922.292,66	120.174.952,00	-97.252.659,34

*2015 sabit fiyatlarıdır.

Kaynak: World Bank, 2024a.

Tablo 2'de Türkiye'nin ŞİÖ üyeleriyle 2022 yılı dış ticaretine ilişkin veriler gösterilmiştir. Türkiye'nin söz konusu ülkeler içinde ihracatı en fazla olduğu Rusya'ya olup, 2022 yılında Rusya'dan yaklaşık 9 milyar 343 milyon dolar ihracat yapılmıştır. Üye ülkelere toplam ihracat ise yaklaşık 22 milyar 922 milyon dolar olmuştur. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülke de yaklaşık 58 milyar 848 milyon dolarlık ithalat ile Rusya olmuştur. Türkiye'nin üye ülkelerden yaptığı toplam ithalat yaklaşık olarak 120 milyar 175 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret dengesinin açık verdiği ülkeler ise sırayla Rusya, Çin, Hindistan ve Kazakistan olup, toplam ticarette de bu sebeple yaklaşık 97 milyar açık söz konusudur.

Dünya bankası verilerine göre Türkiye 2015 yılında en fazla ihracatı ABD, Almanya, Irak, Birleşik Krallık ve İtalya'ya yaparken en fazla ithalatı Rusya, Çin, Almanya ve İsviçre'ye yapmıştır. 2023 yılı TUİK verilerine göre Türkiye en fazla ihracatı Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık ve İtalya'ya yapmıştır. Rusya, Çin, Almanya, İsviçre ve ABD 2023 yılında en fazla ithalat yaptığı ülkelerdir (TUİK, 2024: 1).

Araştırmanın temel amacı 1996-2022 döneminde ŞİÖ üyesi ülkelerden Rusya, İran, Hindistan, Pakistan, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın ithalat ve ihracatında Türkiye'ye yakınsama olup olmadığını ortaya koymaktır. Çin ve Kırgızistan verileri eksik olduğu için analize dahil edilmemiştir. Bu çalışma ile literatürde Türkiye'nin ŞİÖ ile ticari ilişkilerine dair ampirik uygulaması da olan ekonomik analiz açığının giderilmesi amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra bu çalışmanın Orta Asya'da oluşmuş ve dünyanın ekonomik geleceğine önemli ağırlığa sahip ülkeleri içeren bir entegrasyon ile Türkiye arasındaki ticaret ilişkilerin araştırılmasının politika yapıcılara seçeneklerin değerlendirilmesi ve rasyonel kararlar alınması noktasında katkıda bulunması beklenmektedir.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde önce teorik çerçeveye yer verilmiş, literatürdeki çalışmalar incelendikten sonra yöntem ve analiz kısmına geçilmiştir. Çalışmada ele alınan ülkelerin ihracat hacimleri ve ithalat hacimleri kullanılmış ve veriler Dünya Bankası veri tabanından temin edilmiştir. Yakınsama analizinin tespitinde CADF birim kök testi yöntem olarak kullanılmıştır. Bulgular ve tartışma bölümlerinden sonra bulguların genel değerlendirmesi yapılmıştır.

1.1. Teorik Çerçeve

İktisat literatürünün en önemli konularından biri yakınsama hipotezidir. Sözlük tanımına göre yakınsama; "aradaki açıklık sonsuz küçülerek fakat kesişmeden bir noktaya, bir sınıra doğru yaklaşma", "tek bir noktaya eğilim gösterme" ya da "gittikçe benzer hale gelme" eylemi veya durumudur (Kaynak, 2011: 186; TDK). Neo-klasik Büyüme Teorisi (Solow, 1956), kapalı ekonomilerde sermaye kullanımı arttıkça getirinin azaldığı, bu sebeple ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılıklarının zaman içinde azalacağını ifade etmektedir. Teoriden yola çıkarak yakınsama hipotezine göre nispeten daha yoksul ülkeler, zengin ülkelerden daha hızlı büyür ve bunun sonucunda yoksul ülkeler ile zengin ülkelerin gelirleri birbirine yakınsar (Christopoulos and Tsionas, 2004). Abramovitz (1986), yaptığı çalışmada yakınsama hipotezinin belli koşullarda lider ülkeden geri kalmanın liderden daha yüksek oranda büyüme kabiliyeti ve üretkenliği ortaya çıkaracağı düşüncesine dayandığını vurgulamıştır. Teorinin azalan verimler varsayımı doğrultusunda ekonomik ilişki içine giren ülkeler bir süre sonra birbirlerine yakınsar. Bu duruma durağan durum adı verilmektedir (Ceylan, 2010: 52). Yakınsama konusunda yapılan ilk araştırmalar Baumol (1986) ile Barro-Salai Martin (1992)'in çalışmalarıdır ve ülkeler arasındaki durağanlık durumları kontrol altında olduğunda yakınsamanın gerçekleşebileceğini öne sürmektedirler (Atalay, 2007: 5).

Yakınsama hipotezi 1980'li yıllardan bu yana iktisatçıların tartışma konusu olmuştur. Kişi başına gelir yakınsaması üç sebeple ortaya çıkmaktadır. Bunlar, teknolojik yayılım, Neo-klasik büyüme modeli ve küreselleşme eğilimleridir (Rassekh, 1998). Teknolojik yayılım ile ülkeler arasındaki teknoloji transferi gerideki ülkede sosyal kabiliyet varsa yakınsama ortaya çıkabileceğini ifade etmektedir. Neo-klasik büyüme modeline göre kapalı ekonomide sermaye faktöründe azalan getiri yakınsamaya sebep olacaktır. Küreselleşme ise ülkeler arasında mal ve faktörlerin serbestçe dolaşması sağlanırsa yakınsama gerçekleşecektir (Ceylan, 2010: 58).

İstatistiki verilere ulaşmanın kolaylaşması ve büyüme teorisine olan ilginin artması sonucunda yakınsama konusunda yapılan araştırmalar artmış, konuya ilişkin farklı yaklaşımlar çerçevesinde birçok yakınsama analizi ortaya çıkmıştır. Bu analizler; ülke içi & ülkeler arası yakınsama; büyüme oranında & gelir düzeyinde yakınsama; beta & sigma yakınsama; global & yerel yakınsama; gelir & toplam faktör verimliliği yakınsaması ile deterministik & stokastik yakınsamadır (Islam, 2003: 312).

Bu çalışmada stokastik yakınsama söz konusudur. Yakınsama analizlerinde zaman serisi yaklaşımı kullanılmaya başlandıktan sonra yakınsamanın deterministik veya stokastik olabileceği ifade edilmiştir (Bernard and Durlauf; 1996, Evans and Karras, 1996; Qi and Papel, 1999). Zaman serisi tekniğinin kullanımında ülke içi yakınsama biçimi ele alınabildiği gibi ülkeler arası yakınsama biçimi de ele alınabilmektedir. Ülkeler arasındaki yakınsamanın tespitinde bir grup ülkenin, lider ülkeye yakınsamasında ya da grup üyesi ülkelin grup ortalamasına doğru yakınsamasında zaman serisi analizleri kullanılmaktadır (Nahar and Inder, 2002). Yakınsama koşullu ve koşulsuz olabilir. Koşulsuz yakınsama, ülkelerin aynı durağan durum gelir seviyesine yakınsayıp yakınsamadığının incelenmesidir. Koşullu yakınsama araştırmasında ise ülkelerin farklı durağan durum gelir seviyelerine yakınsama davranışı incelenmektedir. Ayrıca, ülkelerin sabit bir zamanda aynı çıktı değerine sahip olması ülkeler arasında deterministik yakınsama olduğunu gösterirken, aynı çıktı tahminlerine olması, ülkeler arasında stokastik yakınsama olduğu anlamına gelmektedir. Uygulamada birçok ülkenin incelendiği çalışmalarda zaman serisi yaklaşımı kullanılmakta ve sonuçların daha güvenilir olduğu görülmüştür (Ceylan, 2010: 57). Zaman serisi yaklaşımlarının diğer yaklaşımlardan farkı, ülkelerin durağan duruma gelip gelmediklerini incelemesidir. Bu da ülkeler ya da bölgeler arasında yakınsamanın varlığı veya yokluğuna ilişkin bilgi sağlamaktadır (Erlat, 2012: 252).

1.2. Literatür özeti

Yakınsama hipotezi iktisat literatüründe önemli bir yere sahip olup yakınsama hipotezinin araştırıldığı çalışmalarda genellikle ülkeler arasındaki gelir yakınsaması analiz edilmiştir. Bazı çalışmalarda da dış ticaret yakınsaması incelenmiştir. Yakınsama tanımlarının çok fazla olması ve ekonometrik yöntemlerin gelişmesi sebebiyle yakınsama hipotezi panel veri, kesit veya zaman serisi yaklaşımları ile ele alınabilmektedir. Zaman serisi yaklaşımları diğer yaklaşımlardan farklı olarak ülkelerin durağan hale gelip gelmediklerine odaklanmaktadır. Ampirik analizlerde birçok ülkenin incelendiği örneklemlerde zaman serisi yaklaşımı kullanıldığında daha güvenilir sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir (Ceylan, 2010: 57).

Literatürde dış ticarete odaklanan çalışmalardan bazıları ticari açıklığın gelir yakınsamasına sebep olup olmadığını araştıran çalışmalardır (Ben-David, 1993; Sachs and Warner, 1995; Ben-David, 1996; Fisher and Serra, 1996; Proudman et al., 1997; Ben-David and Kimhi, 2000; Slaugter, 2001; Chortareas et al., 2002; Stroomer and Giles, 2003; Gaulier, 2003; Zhang, 2006; Epstein et al., 2007; Liu , 2009; Hakro and Fida, 2009; Choi, 2009; Syahriani et al., 2015; Milutinović, 2016; Apergis and Cooray, 2016). Erol Ergan (2019), Kılıçarslan ve Dedeoğlu (2020) ile Güllü ve Beşer (2023) de çalışmalarında dış ticarette yakınsamayı analiz etmişlerdir.

Yapılan araştırmaların birçoğu ticari açıklığın gelir yakınsamasına sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalardan biri Ben-David (1993) olup ticaretin serbestleştirilmesinin gelir yakınsamasına katkıda bulunabileceği önermesinin incelendiği bu çalışmada temel odak noktası, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) altı orijinal üyesidir. İkinci Dünya Savaşı öncesi veriler Sigma yakınsamasıyla incelendiğinde 1950'den sonra görülen gelir yakınsamasının savaşın sebep olduğu büyük sapmadan kaynaklanmadığı görülmüştür. 1973'te AET'ye katılacak bir sonraki ülke grubu incelendiğinde bu üç yeni ülke arasındaki gelirlerin yakınsamadığı, eşitsizlik derecesinin de arttığı tespit edilmiştir. Gelir farklılıkları bu ülkelerin kendi aralarındaki ve topluluğun altı orijinal üyesiyle olan ticaret engellerini kaldırmasıyla azalmaya başlamıştır. Ancak ticaret daha fazla serbestleştikçe, AET gelirleri, ABD'de eyaletler arasında gözlemlenen oranlara oldukça benzeyen gelir yakınsama oranlarıyla yakınsamaya başlamıştır. Sachs and Warner (1995), ticarete açılan ülkelerin birleşme eğiliminde olduğunu ortaya koyduğu çalışmada sermaye hareketlerine açılmanın da birleşmeyi hızlandıracağını savunmaktadır. Parasal istikrarsızlık sermaye akışlarını engelleyebileceği için güvenilir bir para politikasına ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca büyümeyi sağlamak için ticari açıklığın yeterli olmadığını, istikrarlı makroekonomik politikalara, yapısal politikalara ve kurumlara da ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Bu makalenin amacı küresel entegrasyon sürecini belgelemek ve reform yapan ülkelerdeki ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Her ülkenin dünya ekonomisine yöneliminin ölçüsü olarak ticaret açıklığının ülkeler arası göstergelerini kullanarak, ticaret serbestleşmesinin zamanlamasını ve ticaret serbestleşmesinin sonraki büyüme ve ekonomik krizlerin başlangıcı veya önlenmesi için etkileri incelenmiştir. Elbette, ticaret serbestleşmesi genellikle bir hükümetin ekonomiyi dünya sistemiyle entegre etme genel reform planının sadece bir parçasıdır. Böyle bir programın diğer yönleri neredeyse her zaman fiyat serbestleştirmesi, bütçe yeniden yapılandırması, özelleştirme, düzenlemeden arındırma ve bir sosyal güvenlik ağının kurulmasını içerir. Bununla birlikte, ekonominin uluslararası açılımı genel reform sürecinin olmazsa olmazıdır. Ticaretin serbestleştirilmesi yalnızca ekonomi ile dünya sistemi arasında güçlü doğrudan bağlantılar kurmakla kalmaz, aynı zamanda hükümeti uluslararası rekabetin baskısı altında reform programının diğer bölümleriyle ilgili eylemlerde bulunmaya zorlar. Bu nedenlerden dolayı, bir ülkenin genel reform programını ticaret serbestleştirmesinin ilerlemesine göre ölçmek uygun ve oldukça doğrudur.

Ben-David (1996), başka bir çalışmasında başlıca ticaret ortaklarını oluşturan ülke gruplarına odaklanarak ülkeler arasındaki uluslararası ticaret ve gelir yakınsaması arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu ticaret tabanlı grupların çoğunluğu önemli yakınsama göstermiştir. Ayrıca, ticaret tabanlı grupların farklı ülke gruplarıyla (rastgele seçilmiş veya diğer kriterlere göre) karşılaştırılması, ilkinin ikincisinden daha fazla yakınsama gösterme olasılığının olduğunu göstermektedir. Bu makale, ülkeler arasındaki gelir yakınsamasının dünya çapında bir olgu olmaktan uzak olsa da, birbirleriyle yoğun ticaret yapan ülkeler arasında baskın bir özellik gibi göründüğüne dair kanıtlar sunmaktadır. Dönem boyunca büyük ortaklar haline gelen (veya kalan) ülke grupları, o zamandan beri büyük ortak olmaktan çıkan ülkeleri içeren gruplardan biraz daha fazla yakınsama göstermektedir. Proudman et al. (1997), 1970-1989 döneminde 109 ülke verileriyle yaptığı çalışmada ticari dışa açıklığın ülkeler arasında gelir yakınsamasına sebep olup olmadığını araştırmış, ekonomileri ticaret bakımından açık ve kapalı gruplara ayırmak için diskriminant analizi uygulamıştır. Ticari olarak açık ekonomilerin kapalı ekonomilere nispeten daha yüksek gelir düzeylerine yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ticaret ile gelir yakınsaması arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka çalışmada (Ben-David and Kımhi, 2000), 127 ülkenin ihracat, 134 ülkenin ithalat verileri kullanılarak ticaret hacminin artmasıyla gelir yakınsama hızının arttığı tespit edilmiştir. Ülkelerin artan ticareti, akış daha fakir ortaklardan daha zengin ortağa doğru arttığında yakınsamayı daha da güçlendirmektedir. Bu sonuç, kaynak ülkenin daha zengin veya daha fakir ticaret ortağı olmasından bağımsız olarak geçerlidir. Ancak, diğer yöndeki artan ticaret akışları, gelir yakınsaması değişiklikleriyle kesin olarak ilişkili görünmemektedir.

Chortareas et al. (2002) yaptığı çalışmada küresel ekonomide ve belirli bölgelerde ekonomik yakınsama ile açıklık yakınsamasını incelenmiştir. Açıklıktaki yakınsamanın gelir yakınsamasından çok daha derin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, bölgeler içindeki yakınsama, küresel çaptaki yakınsamadan daha hızlıdır. Stroomer and Giles (2003), ticaret açıklığının derecesinin ülkeler arasındaki çıktı yakınsamasını ne ölçüde etkileyebileceğini araştırmak için yakınsamayı test etmek amacıyla bulanık kümeleme yöntemi ve Penn Dünya Tablolarından 88 ülke için 1990 yılına ait yıllık zaman serisi verilerini kullanılmış, genel olarak ticaret açıklığı ile gelir yakınsaması arasında pozitif bir ilişkiyi destekleyen sonuçlar elde edilmiştir. Bütün ülke grupları için ticari açıklık ve kişi başına düşen gelir için yapılan bulanık kümeleme analizi yapıldığında ticari açıklık seviyesi orta ve yüksek olan ülkeler arasında bir yakınsama tespit edilememiştir. Hakro and Fida (2009)'ın çalışmalarında 1972-2005 döneminde Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Sri Lanka arasında yapılan ticaret ile kişi başına düşen gelir arasındaki yakınsama analiz edilmiştir. Endüstri içi ticaret analiziyle farklılıklardaki farklılık analizini kullandığı çalışmada, ticaretin ticaret ortağı olan ülkeler arasında kişi başına düşen gelir yakınsamasına sebep olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Choi (2009), ikili ticaretin hem kişi başına düşen gelir düzeyine hem de ihracat ve ithalat ülkeleri arasında büyüme yakınsamasına yol açtığı hipotezi panel veri regresyonları ile ampirik olarak test etmiş, son küreselleşmenin ülkeler arasındaki gelirleri ve büyüme oranlarını yakınsayıp yakınsamayacağını belirlemeyi amaçlamıştır. Ampirik sonuçlar, iki ülke arasındaki ikili ticaret arttığında

hem gelir düzeyinin hem de büyümenin yakınlaşma eğiliminde olduğu hipotezini desteklemektedir. Çalışmada coğrafi yakınlık ve dil benzerliklerinin de hem gelir düzeyinde hem de büyümede birleşmeyle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Son küreselleşmenin gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki büyüme ve gelir farklarını genişletmek yerine daraltmaya katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Syahriani et al. (2015), Asya Pasifik bölgesinde doğal gaz ticaretinin 1990-2012 döneminde gelir yakınsamasına sebep olup olmadığını panel veri analizi ile araştırmıştır. Elde edilen bulgular, doğal gaz ithalatının ekonomik büyümeyi etkilediği, yakınsamayı teşvik ettiği yönündedir. Milutinović (2016), uluslararası ticaretin AB üyesi ülkelerde (Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan dışında) gelir yakınsamasına sebep olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmada, iki taraflı ticaret hacmi yüksek olduğunda gelirde yakınsama söz konusu olduğu bulgusu elde edilmiştir. Apergis and Cooray (2016), 1960-2013 dönemi için 22 gelişmekte olan ülkedeki ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlardaki yakınsamayı araştırmıştır. Çalışma, Phillips and Sul'un (2007) kulüp yakınsama metodolojisini kullanarak yakınsamanın var olup olmadığını ve uluslararası ticaret ve yabancı doğrudan yatırım (FDI) akışlarındaki artışın küresel veya kulüp olgusu olup olmadığını araştırmıştır. Çalışmada homojen bir yakınsama kulübünün olmadığı bulunmuştur. Toplam ticaret paylarına ek olarak, ihracat ve ithalat payları da incelenmiş ve sonuçlar çok benzer kanıtlar sağlamıştır. FDI çıkışlarına ilişkin sonuçlar da benzer sonuçlara ulaşarak, yakınsama kulüplerinin gelişme aşamasına göre oluştuğunu ileri sürmektedir. Ayrıca, kişi başına düşen GSYİH açısından ampirik bulgular, ticaret payına çok yakın bir sonuç ortaya koymuştur. Ticaret ekonomik büyüme yakınsamasına yol açmaktadır. Altyapı, yönetim becerileri, teknoloji vb. açılardan ortak özelliklere sahip ülkeler arasında da kümelenme olduğu görülmektedir (Kottaridi and Thomakos, 2007).

Yapılan araştırmaların bazıları ticari açıklığın gelir yakınsamasına sebep olmasının bazı koşullara bağlı olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşmıştır. Örneğin, Fisher and Serra (1996), ticaretin gelir yakınsaması üzerindeki etkisini incelediği çalışmada ticaretin yoksul ülkelerde gelir yakınsamasını hızlandırdığı, zengin ülkelerde ise yavaşlattığı sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca zengin ülkeler, ticaretten elde ettikleri geleneksel kazanımlardan faydalanmaktadır. Ancak uzun vadede bu kazanımlar yok olmaktadır. Ticarete açık olan yoksul ülkeler, zengin ülkelere yakınsama eğilimindedir. Zhang (2006), ticaret-yakınsama ilişkisini tahmin etmek için Granger nedensellik ve eşbütünleşme yaklaşımlarını kullanarak AB, ASEAN ve NAFTA'dan oluşan üç ticaret bloğunda dış ticaret ve yakınsama arasındaki uzun vadeli ve iki yönlü nedensellik olup olmadığını araştırmıştır. Sonuçlar ticaret ile yakınsama arasındaki uzun vadeli ve nedensellik ilişkisinin söz konusu ülkelerin gelişim düzeyine bağlı olarak değiştiğini göstermiştir. Eğer bir ülke düşük gelişim aşamasındaysa, ticaretteki serbestleşme bu ülke ile fakir ve zengin ticaret ortaklarının birbirlerinden farklı gelir düzeyinde olmalarıyla ilişkilidir. Ayrıca nedenselliğin iki taraflı olduğu, ticaretin ıraksamaya neden olduğu ve ıraksamanın da ticarete neden olduğu bulunmuştur. Bir ülke belirli bir gelişim seviyesini aştığında, benzer aşamadaki diğer ülkelerle olan ticareti bu ülkeler arasındaki gelir yakınsaması ile ilişkilidir; nedensellik iki taraflıdır, ticaret yakınsamaya yakınsama da ticarete sebep olur. Epstein et al. (2007), ticaretin

gelir yakınsamasına etkisini 115 ülke için 1950-1998 dönemi verileriyle analiz etmiştir. Çalışmada uzun dönemdeki ticaret modellerinin dünyadaki düşük gelirli ülke ekonomileri pahasına yüksek gelirli ülkelerin büyümesini desteklediği sonucuna varılmıştır. Liu (2009), çalışmasında 165 ülke verileriyle ayrıştırılmış ikili ticaret veri analizi yapmış, farklılaştırılmış ürün piyasalarında gelir yakınsamasından ticarete yönelik nedensellik olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, homojen ürün piyasalarında gelir yakınsamasından ticarete doğru bir nedensellik mevcut değildir.

Literatürde ticaret serbestleşmesi ile gelir yakınsaması arasında güçlü, sistematik bir bağlantı bulunmadığı yönünde sonuca ulaşan araştırmalar da mevcuttur. Örneğin, Slaugter (2001), 1945 yılından sonraki çok taraflı ticaret serbestleştirmelerine odaklanarak liberalleşen ülkeler arasındaki yakınsamayı incelemiş ve ticaret serbestleşmesinin ülkeler arasında kişi başına düşen gelir yakınsamasına katkıda bulunup bulunmadığını analiz etmiştir. Çalışmada, ticaretin gelir dağılımı üzerindeki etkisini belirlemek için, her durumda, serbestleştirmeden önce ve sonra serbestleştiren ülkeler arasındaki yakınsama örüntüsünü, serbestleştirmeden önce ve sonra çeşitli yöntemler kullanılarak seçilen kontrol ülkeleri arasındaki yakınsama örüntüsüyle karşılaştıran bir 'farklılıkların farkı' yaklaşımı kullanılmıştır. Sonuçlar, ticaret serbestleşmesi ile gelir yakınsaması arasında güçlü, sistematik bir bağlantı bulunmadığı yönündedir. Gaulier (2003) de ticaret yoğunluğunun başlı başına yakınsamaya yol açmadığını göstermiştir. Ticaret tabanlı gruplar içinde yakınsama bulgusu, bu gruplarda büyük ülkeleri seçme eğilimi nedeniyledir. Büyük tüccarlardan oluşan bir grup (veya büyük ülkeler) bir yakınsama grubu (kulübü) olma eğilimi göstermektedir, ancak yoğun ticaret yapan daha küçük ülkeler grubu için bu doğru değildir.

Dış ticarette yakınsamayı analiz eden çalışmalardan biri Erol Ergan (2019)'dır. Bu çalışmada AB ile AB'ne komşu olan ülkeler arasındaki dış ticarette yakınsama hipotezi analiz edilmiş; ADF, PP, KPSS, NG-Perron ve yapısal kırılmalı Lee-Strazicich testleri kullanılmıştır. AB'ne komşu ülkeler olarak Avrupa Komşuluk Politikası eylem planlarının yapıldığı ülkeler olan Azerbaycan, Ermenistan, Fas, Gürcistan, İsrail, Lübnan, Mısır, Moldova, Tunus, Ukrayna ve Ürdün ile olan dış ticaret incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Mısır'ın ihracatında, Tunus ve Fas'ın ithalatında yakınsama olduğunu, diğer ülkelerin de ihracat ve ithalatında yakınsama olduğunu göstermektedir. Kılıçarslan ve Dedeoğlu (2020), 1995-2017 döneminde 36 OECD ülkesi için ticari açıklık göstergesini kullanarak Phillips and Sul (2007) yakınsama testi ile ticari açıklığın yakınsama kulüpleri gösterip göstermediğini araştırmışlardır. Elde edilen bulgular, tüm ülkeler için genel bir yakınsama kulübü olmadığı yönündedir. Ancak ticari açıklığa ilişkin 7 adet yakınsama kulübü ortaya çıkmıştır. Phillips and Sul (2009) algoritması analiz bulguları ise 5 adet yakınsama kulübü oluştuğunu ortaya koymaktadır. Güllü ve Beşer (2023) ise 1989-2021 döneminde seçilmiş Ortadoğu ülkelerinden İsrail, Lübnan, İran, Mısır, Ürdün ve Türkiye'de dış ticarette yakınsama olup olmadığını incelediği çalışmada yatay kesit bağımlılığı altında panel birim kök sınaması yapan Pesaran (2006) CADF sınaması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye ve diğer Orta Doğu ülkelerinin dış

ticaretinde İsrail'e yakınsama olduğu, İsrail ve diğer Orta Doğu ülkelerinin de dış ticarette Türkiye'ye yakınsadığı belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde ŞİÖ üyesi ülkelerde dış ticarette (ihracat-ithalat) yakınsama etkileri analiz edilmiştir. Daha sonra analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Bu çalışmada seçilmiş ŞİÖ üyesi ülkelerden sağlıklı verilere ulaşılabilen Rusya, Hindistan, İran, Pakistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ile diyalog ortağı olan Türkiye arasındaki ticarette, 1995-2022 dönemini kapsayan bir panel veri seti oluşturularak ihracat ve ithalat yakınsaması olup olmadığı araştırılmıştır. Ülkelerin ihracat ve ithalat verileri kullanılmış, analizde kullanılan veriler Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 3'te verilere ilişkin tanımlamalar yer almaktadır.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken	Kısaltması	Değişken tanımı	Kaynak
İhracat	İHR	Mal ve hizmet ihracatı (2015 sabit fiyatlarıyla $)	WDI (World Bank)
İthalat	İTH	Mal ve hizmet ithalatı (2015 sabit fiyatlarıyla $)	WDI (World Bank)

İhracat ve ithalat yakınsaması analiz edilirken Türkiye referans ülke olarak alınmıştır. İhracat yakınsamasının analizinde ele alınan her bir ŞİÖ üyesi ülkenin ihracat serisi, Türkiye'nin ihracat serisinden çıkarılarak İHR serileri oluşturulmuştur. İthalat yakınsamasının analizinde de ele alınan her bir ŞİÖ üyesi ülkenin ithalat serisi, Türkiye'nin ithalat serisinden çıkarılarak İTH serileri oluşturulmuştur.

Analizde seçilmiş ŞİÖ üyesi ülkelerinin dış ticaretinin Türkiye dış ticaretine yakınsayıp yakınsamadığını araştırmak için önce ihracat (İHR) ve ithalat (İTH) değişkenlerinin yatay kesit bağımlılığı incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı Breusch-Pagan LM testi ile araştırılmıştır. Daha sonra yatay kesit bağımlılığı varsayımı altında panel birim kök analizi için Pesaran (2006)'ın geliştirdiği CADF testinden yararlanılmıştır. Panel birim kök testleri ile değişkenlere ait verilerin durağan olup olmadığı incelenmiş, serilerin durağan olduğu veya birim kök içermedikleri dolayısıyla söz konusu ülkelerde yakınsama olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığını sınamak amacıyla Breusch-Pagan (1980)'ın LMBP test istatistiğinden faydalanılmıştır. LMBP test istatistiği ülke sayısının (N) zaman

boyutundan (T) küçük olması durumunda tercih edilmekte ve (1) nolu denklem ile araştırılmaktadır (Pesaran, 2004: 4).

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_i' x_{it} + \mu_{it} \qquad \text{i=1,2,…..,N ve t=1,2,…..,T} \qquad (1)$$

Birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının tespiti için Breusch-Pagan (1980) LM, Pesaran (2004) CD_{LM}, Pesaran (2004) CD ve Pesaran and Yamagata (2008) LM_{Adj} testleri literatürde sıklıkla kullanılan testlerdir.

Breusch and Pagan (1980)'ın test istatistiği standart normal dağılıma sahip olup aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$LM_{BP} = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} \hat{\rho}_{ij}^2 \qquad \sim X_{N.(N-1)/2}^2 \qquad (2)$$

(3) nolu eşitlikte görülen ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi hem N ve hem de T'nin büyük olduğu durumlar için uygulanabilmektedir. Bu test Breusch ve Pagan (1980) testinin geliştirilmiş halidir.

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} \left(T\hat{p}_{ij}^2 - 1\right) \qquad (3)$$

Bu teste göre $T \to \infty \; ve \; N \to \infty$ olduğu durumda yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayılır. Ancak N>T olduğu durumlarda ise CD_{LM} testi önemli düzeyde bozulmalar göstermekte ve N büyüdükçe sapmalar daha da artmaktadır. Bu yüzden Pesaran (2004), N>T olduğu durumlarda yatay kesit bağımlılığı için CD testini geliştirmiştir. (4) nolu eşitlikte görülen bu test N'nin T'den büyük olması (N>T) durumunda kullanılmaktadır.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} \hat{p}_{ij} \qquad (4)$$

Bu test yatay kesit kalıntıları arasındaki korelasyon katsayılarının toplamına dayandırılmaktadır. Yatay kesitler arasında ilişkinin olmadığını gösteren H0 hipotezi altında bu test istatistiği standart normal dağılım gösterir (Pesaran, 2004: 9). Yatay kesit bağımlılık testlerinden bir diğeri (5) nolu eşitlikte görülen ve Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen sapması düzeltilmiş LM_{adj} testidir.

$$LM_{adj} = \sqrt{\left(\frac{2}{N(N-1)}\right)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} T\hat{p}_{ij} \frac{(T-k)\hat{p}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{\sqrt{v_{Tij}^2}} \qquad (5)$$

Burada k regresör numarasını gösterirken, μ_{Tij}, $(T-K)\hat{p}_{ij}^2$'nin ortalamasını, v_{Tij}^2 ise $(T-K)\hat{p}_{ij}^2$'nin varyansını göstermektedir. Bu eşitliğe göre elde edilen test istatistiği, asimptotik olarak standart normal dağılım göstermektedir (Pesaran vd., 2008: 108). Bu testler için oluşturulan hipotezler;

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur

H_1 : Yatay kesit bağımlılığı vardır

Test sonuçlarına göre H_0 hipotezinin kabul edilmesi durumu, ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı anlamına gelmektedir (Baltagi, 2008: 284).

2.2. Birim Kök Analizi

Söz konusu ülkeler arasındaki ihracat ve ithalatta yakınsama olup olmadığını tespit etmek için yatay kesit bağımlılığından sonra serilerin durağan olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Birim kök testleri birinci nesil veya ikinci nesil olabilmektedir. Birinci nesil birim kök testleri birimler arasında yatay kesit bağımsızlığı bulunduğu varsayımına dayalıdır. İkinci nesil birim kök testleri ise birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğunda kullanılmaktadır (Baltagi, 2008: 284). Bu çalışmada birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla serilerde durağanlık durumunu araştırmak için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan CIPS istatistiklerinden yararlanılmıştır. CIPS testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Seride birim kök vardır (Seri durağan değildir)

H_1 : Seride birim kök yoktur (Seri durağandır)

CIPS istatistikleri Pesaran (2007) tarafından geliştirilen bireysel CADF istatistiklerine ait ortalamalardan yararlanılarak hesaplanmaktadır. CADF birim kök test istatistiği, zaman boyutu (T) kesit boyutundan (N) büyük olduğunda da küçük olduğunda da kullanılabilmektedir (Güloğlu ve İvrendi, 2008: 3). CADF birim kök test istatistiği aşağıda yer alan (2) nolu denklemden hesaplanmaktadır:

$$\Delta\gamma_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i\, \bar{y}_{t-1} + d_i\, \Delta\bar{y}_t + e_{it} \quad (2)$$

$$t_i\,(N, T) = \frac{\Delta y'_i\, \bar{M}_w y_{i,-1}}{\hat{\sigma}_i \left(y'_{i,-1} \bar{M}_w y_{i,-1}\right)^{1/2}} \quad (3)$$

CIPS istatistiği, her bir yatay kesit için hesaplanan t istatistik değerlerinin ortalaması olup aşağıdaki gibidir.

$$CIPS\,(N,T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^{N} t_i\,(N,T) \quad (4)$$

CIPS testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : $\beta_i = 0$ seri durağan değildir.

H_1 : $\beta_i < 0$ seri durağandır.

3. BULGULAR

Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 4' te gösterilmektedir.

Tablo 4. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

	LM (Breusch, Pagan 1980)	CDLM (Pesaran 2004)	CD (Pesaran 2004)	LMAdj (Pesaran ve Yamagata, 2008)
İHR	425.5340 [0.0000]***	62.42095 [0.0000]***	4.563492 [0.0000]***	62.29132 [0.0000]***
İTH	399.9521 [0.0000]***	58.47358 [0.0000]***	3.485348 [0.0000]***	58.34395 [0.0000]***

Not: ***; %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Bahsedilen testlere göre panel veride değişkenlerin olasılık değerleri incelendiğinde yüzde 1 anlam düzeyinde sıfır hipotezi reddedilmekte ve değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla seçilen ülkelerin ekonomilerinde meydana gelen şoklar, diğer ülkeleri de etkilemektedir.

Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı bulunduğu için, birim kök testi için ikinci nesil birim kök testlerinden CIPS birim kök testi yapılmıştır. Tablo 5'te birim kök testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 5. CIPS Birim Kök Testi

	Düzey	P-value	Fark	P-value
İHR	-0.65323	>=0.10	-4.27587***	<0.01
İTH	0.20165	>=0.10	-4.02917***	<0.01

Not: Gecikme uzunluğu 1 olarak belirlenmiştir. Test modeli sabit içermektedir. Sabitte kritik değerler -4.18 (%1), -3.38 (%5), -2.98 (%10)'tür. Kritik değer hesaplamaları Pesaran (2007) makalesinden alınmıştır. ***; %1, **; %5, *; %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Birim kök testi sonuçları değişkenlerin seviyede durağan olmadığını birim kök içerdiğini göstermektedir. I(1) düzeyinde ise seriler %1 anlam seviyesinde durağandır. Dolayısıyla ŞİÖ üyesi olan seçilmiş ülkelerin 1995-2022 döneminde ithalat ve ihracatta Türkiye'ye yakınsadıkları ifade edilebilir.

4. TARTIŞMA

Literatürdeki çalışmalarda Türkiye'nin Asya bölgesinde bulunan ülkelerle dış ticaret ilişkisini inceleyen araştırmalar çok azdır ve yapılan araştırmalar da genellikle tek tek ülke düzeyindeki ticari ilişkilere odaklanmıştır. ŞİÖ ile Türkiye'nin ilişkilerini inceleyen literatür ise genellikle siyasi içeriğe odaklıdır. Ayrıca literatürde ticaret yakınsamasının analiz edildiği çalışmalar, farklı ülke ve ülke gruplarını kapsamış ve farklı dönemler için yapılmıştır. Bu çalışmalar, inceledikleri döneme ve kullandıkları verilere göre farklı ya da benzer sonuçlara ulaşmıştır. ŞİÖ ile Türkiye arasındaki dış

ticaret ilişkilerinin ampirik analizi yok denecek kadar azdır ve bu iki tarafı inceleyen çalışmalarda yakınsamanın araştırıldığına da rastlanmamıştır. Bu çalışma ise seçilmiş ŞİÖ üyelerinin (Çin ve Kırgızistan'a ait ithalat ve ihracat verileri söz konusu dönem için, eksik olduğundan dolayı analize dahil edilmemiştir) ithalat ve ihracat bakımından Türkiye'ye yakınsayıp yakınsamadıklarını incelemesi bakımından diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Bu çalışma ile literatürde Türkiye'nin ŞİÖ ile ticari ilişkilerine dair ampirik uygulaması da olan ekonomik analiz açığının giderilmesi amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra bu çalışmanın Orta Asya'da oluşmuş ve dünyanın ekonomik geleceğine önemli ağırlığa sahip ülkeleri içeren bir entegrasyon ile Türkiye arasındaki ticaret ilişkilerin araştırılmasının politika yapıcılara seçeneklerin değerlendirilmesi ve rasyonel kararlar alınması noktasında katkıda bulunması beklenmektedir.

Literatürde dış ticarette yakınsamayı analiz eden çalışmalardan Erol Ergan (2019) çalışmasında AB ile AB'ne komşu olan ülkeler arasındaki dış ticarette yakınsama hipotezi analiz edilmiş; Azerbaycan, Ermenistan, Fas, Gürcistan, İsrail, Lübnan, Mısır, Moldova, Tunus, Ukrayna ve Ürdün ile olan dış ticaret incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Mısır'ın ihracatında, Tunus ve Fas'ın ithalatında yakınsama olduğunu, diğer ülkelerin de ihracat ve ithalatında yakınsama olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kılıçarslan ve Dedeoğlu (2020), 1995-2017 döneminde 36 OECD ülkesi için ticari açıklık göstergesini kullanarak yaptığı çalışmada elde edilen bulgular, tüm ülkeler için genel bir yakınsama olmadığı yönündedir. Ancak ticari açıklığa ilişkin 7 adet yakınsama kulübü ortaya çıkmıştır. Güllü ve Beşer (2023) ise 1989-2021 döneminde seçilmiş Ortadoğu ülkelerinden İsrail, Lübnan, İran, Mısır, Ürdün ve Türkiye'de dış ticarette yakınsama olup olmadığını incelediği çalışmada elde edilen bulgulara göre, Türkiye ve diğer Orta Doğu ülkelerinin dış ticaretinde İsrail'e yakınsama olduğu, İsrail ve diğer Orta Doğu ülkelerinin de dış ticarette Türkiye'ye yakınsadığı belirlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre, söz konusu ŞİÖ üyesi ülkelerinin 1995-2022 dönemi dış ticaretinde bir başka deyişle ihracat ve ithalatında Türkiye'ye yakınsama olduğu tespit edilmiştir.

Erol Ergan (2019) ve Kılıçarslan ve Dedeoğlu (2020) çalışmalarında örneklem olarak alınan ülkeler farklı olsa da Güllü ve Beşer (2023) çalışmasında örneklem olarak alınan ülkelerden biri İran olup İran'ın ihracat ve ithalatta Türkiye'ye yakınsadığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bu bulgu ŞİÖ üyesi ülkelerden biri olan İran'ın ithalat ve ihracatta Türkiye'ye yakınsadığı bulgusuyla uyumludur.

SONUÇ

Bu çalışmada seçilmiş ŞİÖ üyesi ülkelerden sağlıklı verilere ulaşılabilen Rusya, Hindistan, İran, Pakistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ile diyalog ortağı olan Türkiye arasındaki ticarette, 1995-2022 dönemini kapsayan bir panel veri seti oluşturularak ihracat ve ithalat yakınsaması olup olmadığı araştırılmıştır. Analizde seçilmiş ŞİÖ üyesi ülkelerinin dış ticaretinin Türkiye dış ticaretine yakınsayıp yakınsamadığını araştırmak için önce (İHR) ve (İTH) değişkenlerinin yatay kesit bağımlılığı incelenmiştir. Yatay kesit bağımlılığının varlığı Breusch-Pagan LM testi

ile araştırılmıştır. Daha sonra yatay kesit bağımlılığı varsayımı altında panel birim kök analizi için Pesaran (2006)'ın geliştirdiği CADF testinden yararlanılmıştır.

Panel birim kök testleri ile değişkenlere ait verilerin durağan olup olmadığı incelenmiş, serilerin durağan olduğu veya birim kök içermedikleri dolayısıyla söz konusu ülkelerde yakınsama olduğu sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda, söz konusu ŞİÖ üyesi ülkelerinin 1995-2022 dönemi dış ticaretinde bir başka deyişle ihracat ve ithalatında Türkiye'ye yakınsama olduğu tespit edilmiştir.

ŞİÖ, Türkiye'nin ticaret ilişkilerini geliştirmek için yöneldiği entegrasyonlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Türkiye'nin ihracat ve ithalat ortaklarını çeşitlendirmesi ve dış ticaretinde bir ülkeye ya da bir gruba bağımlı olmanın olumsuzluklarını en aza indirmesinde fayda görülmektedir. ŞİÖ'ne üye ülkeler arasında Çin ve Hindistan gibi büyüme hızı yüksek, Rusya, İran, Kazakistan ve Özbekistan gibi enerji arzında büyük paya sahip ekonomiler bulunduğu gibi Pakistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi gelişmekte olan ülkeler yer almaktadır. Dolayısıyla üye ülkelerle ticaretinin artması Batı ile Doğu arasında bir denge unsuru olmasını sağlayacağı ve ABD ile AB ülkelerine Türkiye'nin bağımlılığını azaltacağı düşünülmektedir.

IS THERE CONVERGENCE IN TRADE BETWEEN TÜRKİYE AND SHANGHAI COOPERATION ORGANIZATION MEMBERS?

1. INTRODUCTION

The Shanghai Cooperation Organization (SCO), which was established in 1996 by China, Russia, Kyrgyzstan, Tajikistan and Kazakhstan to demilitarize border regions, increase trust and promote regional cooperation among member countries, is commonly referred to as the "Shanghai Five". Türkiye's accession to the dialogue partnership was unanimously accepted at the Shanghai Cooperation Organization Heads of State Summit held in Beijing on June 6-7, 2012. For the members of the SCO rich in oil and gas reserves, it is extremely important to increase trade relations with other developing countries in the Middle East and Asia and to reach new markets. Although the relations between the SCO member countries and Türkiye are new, their relations with the member countries date back centuries. Some of the views that find the rapprochement between Türkiye and the SCO beneficial in political, cultural and economic terms refer to the historical ties with the Turkic Republics. The fact that there are countries with growing economies such as China and India among the members of the organization has contributed to the development of relations between the organization and Türkiye and the acquisition of new markets. Due to the natural gas, oil and uranium richness of the member countries, it is important for Türkiye to develop relations both as an energy corridor and to have easy access to energy.

2. METHODOLOGY

In this study, a panel data set covering the period 1995-2022 was created to investigate whether there was export and import convergence in trade between Russia, India, Iran, Pakistan, Kazakhstan, Tajikistan, Uzbekistan, which have reliable data from selected Shanghai Cooperation Organization member countries, and Türkiye, which is a dialogue partner. In the analysis, in order to investigate whether the foreign trade of selected Shanghai Cooperation Organization member countries converges with Türkiye's foreign trade, first the cross-sectional dependence of export (IHR) and import (ITH) variables was examined. The existence of cross-sectional dependence was investigated with the Breusch Pagan LM test. Then, under the assumption of cross-sectional dependence, the CADF test developed by Pesaran (2006) was used for panel unit root analysis. Panel unit root tests were used to examine whether the data belonging to the variables were stationary, and it was concluded that the series were stationary or did not contain a unit root, therefore there was convergence in the countries in question.

3. RESULTS

According to the mentioned tests, when the probability values of the variables in the panel data are examined, the null hypothesis is rejected at the 1 percent significance level and it is concluded that there is a cross-sectional dependence between the variables. Therefore, the shocks occurring in the economies of the selected countries

also affect other countries. The unit root test results show that the variables are not stationary at the level and contain a unit root. At the I(1) level, the series are stationary. Therefore, it can be stated that the selected countries that are members of the Shanghai Cooperation Organization converged with Türkiye in imports and exports in the period 1995-2022.

4. DISCUSSION

Studies analyzing trade convergence in the literature have covered different countries and country groups and have been conducted for different periods. These studies have reached different or similar conclusions depending on the period they examined and the data they used. There is almost no empirical analysis of foreign trade relations between the SCO and Türkiye, and no studies examining these two sides have investigated convergence. According to the results obtained in this study, it was determined that there was convergence in foreign trade, in other words, in exports and imports, of the member countries of the Shanghai Cooperation Organization in the period 1995-2022 to Türkiye. Although the countries taken as samples in the studies of Erol Ergan (2019) and Kılıçarslan & Dedeoğlu (2020) are different, one of the countries taken as samples in the study of Güllü & Beşer (2023) is Iran, and it was found that Iran is converging with Türkiye in terms of exports and imports. This finding is consistent with the finding that Iran, one of the SCO member countries, is converging with Türkiye in terms of imports and exports.

CONCLUSION

Panel unit root tests were used to examine whether the data belonging to the variables were stationary, and it was concluded that the series were stationary or did not contain a unit root, and therefore there was convergence in the countries in question. In this direction, it was determined that there was a convergence in the foreign trade, in other words, in the export and import of the member countries of the Shanghai Cooperation Organization in question, to Türkiye in the period 1995-2022. The SCO is considered as one of the integrations that Türkiye has turned to in order to develop its trade relations. Because it is beneficial for Türkiye to diversify its export and import partners and to minimize the negativities of being dependent on a country or a group in its foreign trade. Among the member countries of the SCO, there are economies with high growth rates such as China and India, Russia, Iran, Kazakhstan and Uzbekistan, which have a large share in energy supply, as well as developing countries such as Pakistan, Kyrgyzstan and Tajikistan. Therefore, it is thought that increasing trade with member countries will provide a balancing element between the West and the East and reduce its dependence on the USA and EU countries.

KAYNAKÇA

Abramovitz, M. (1986). Catching Up, Forging Ahead, and Falling Behind. *The Journal of Economic History*, 46 (2), 385-406.

Altundağ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Etüdleri*, 49 (2016-1), 99-124.

Apergis, N. and Cooray, A. (2016). Old Wine in a New Bottle: Trade Openness and FDI Flows are the Emerging Economies Converging?. *Contemporary Economic Policy*, 34(2), 336- 351.

Atalay, S. (2007). Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Reel Yakınsama. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara, 1-91.

Barro, R. J. and Sala-i Martin, X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100 (2), 223-251.

Baumol, W. J. (1986). Productivity Growth, Convergence, and Welfare: What the Long-Run Data Show. *The American Economic Review*, 76 (5), 1072-1085.

Baltagi, B. H. (2008). Econometric Analysis of Panel Data, Fourth Edition, West Sussex: John Wiley & Sons.

Ben-David, D. and Kımhi, A. (2000). Trade and the Rate of Income Convergence. *Natıonal Bureau of Economıc Research. Working Paper*, 7642 http://www.nber.org/papers/w7642

Ben-David, D. (1993). Equalizing Exchange: Trade Liberalization and Income Convergence. *Quarterly Journal of Economics*, 108, 653-679.

Ben-David, D. (1996). Trade and Convergence Among Countries. *Journal of International Economics*, 40, 279- 298.

Bernard, A. B. and Durlauf, S. N. (1996). Interpreting Tests of the Convergence Hypothesis. *Journal of Econometrics*, 71 (1996) 161–173.

Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Application to Model Specification in Econometric. *Review of Economic Studies*, 47, 239-254

Ceylan, R. (2010). Yakınsama Hipotezi: Teorik Tartışmalar. *Sosyoekonomi*, 11 (11), 48-60.

Choi, C. (2009). Does Bilateral Trade Lead to Income Convergence?. *Panel Evidence. Journal of Economic Development*, 34(1), 71-79.

Chortareas, G., Desli, E. and Pelagidis, T. (2002). International Evidence on Convergence and Openness. *European Research Studies,* 34, 91-105.

Christopoulos, D. K. and Tsionas, E. G. (2004). Convergence and Regional Productivity Differences: Evidence from Greek Prefectures. *The Annals of Regional Science*, 38, 387-396.

Epstein, P., Howlett, P. and Schulze, M-S. (2007). Trade, Convergence and Globalisation: The Dynamics of The International Income Distribution, 1950–1998. *Explorations in Economic History*, 44, 100-113.

Erlat, H. (2012). Türkiye'de Bölgesel Yakınsama Sorununa Zaman Dizisi Yaklaşımı. *Discussion Paper, Turkish Economic Association*, 64, 251-276.

Erol Ergan, E. (2019). Avrupa Komşuluk Politikası: Avrupa Birliği'nin Komşu Ülkeler ile Dış Ticaret İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 17(4), 334-350, http://dx.doi.org/10.11611/yead.618572

Evans, P. and Karras, G. (1996). Convergence Revisited. *Journal of Monetary Economics,* 37, 249–65.

Fisher, R.D. and Serra, P.J. (1996). Income Convergence Within and Between Countries. *International Economic Review,* 37(3), 531-551.

Gaulier, G. (2003). Trade and Convergence: Revisiting Ben-David. *CEPII, Working Paper*, 2003-06.

Güllü, İ. ve Beşer, M. (2023). Türkiye-Ortadoğu İlişkilerinin Türkiye-İsrail Ticari İlişkileri Ekseninde Değerlendirilmesi: İhracat-İthalat Yakınsama Analizi. *Erciyes Akademi*, 37(1), 339-352.

Güloğlu, B. ve İvrendi, M. (2008). Output Fluctuations: Transitory or Permanent? The Case of Latin America. *Applied Economics Letters*, 17(4), 1–6. https://doi.org/10.1080/13504850701735880

Hakro, A. N. and Fida, B. A. (2009). Trade and Income Convergence in Selected South Asian Countries. *The Lahore Journal of Economics,* 14 (2), 49-70.

Islam, N. (2003). What have we learnt from the Convergence Debate. *Journal of Economic Surveys*, 17 (3), 309-362.

Işık, N. (2016). Türkiye İle Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Tahmini. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 17, 151-174.

Kaynak, M. (2011). *Büyüme Teorilerine Giriş*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Kılıçarslan Z. ve Dedeoğlu, M. (2020). OECD Ülkelerinde Ticari Açıklık Yakınsaması: Phillips-Sul Kulüp Yakınsama Analizi, *Turkish Studies - Economy*,15(1),277-288. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.40506

Kottaridi, C. and Thomakos, D. D. (2007). Global FDI Convergence Patterns?: Evidence from International Comparisons. *Journal of Economic Integration*, Center for Economic Integration, Sejong University, 22, 1-25.

Liu, X. (2009). Trade and Income Convergence: Sorting out the Causality. *The Journal of International Trade and Economic Development*, 18(1), 169-195.

Milutinović, S. I. (2016). The Effects of International Trade on Income Convergence of the European Union Member States. *Industrija*, 44 (2), 7-21.

Nahar, S. and Inder, B. (2002). Testing Convergence in Economic Growth for OECD Countries. *Applied Economics*, 34, 2011–2022.

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tesis for Cross Section Dependence in Panels, *Cambridge Working Papers in Economics*, 0435.

Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.

Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 743(1), 50—93.

Phillips, P. and Sul, D. (2007). Transition Modeling and Econometric Convergence Tests. *Econometrica*, 75(6), 1771-1855.

Phillips, P. and Sul, D.(2009). Economic Transition and Growth. *Journal of Applied Econometrics*, 24 (7), 1153–1185.

Proudman, J., Redding, S. and Bianchi, M. (1997). Is International Openness Associated with Faster Economic Growth. *Working Paper Series*, 63, Bank of England.

Qi, Q. and Papel, D. (1999). Convergence of International Output: Time Series Evidence for 16 OECD Countries. *International Review of Economics and Finance*, 8, 267– 80.

Rassekh, F. (1998). The Convergence Hypothesis: History, Theory, and Evidence. *Open Economies Review*, 9, 85-105.

Sachs, J. D., and Warner, A. (1995). Economic Reform and the Process of Global Integration. *Brookings Papers on Economic Activity*, 26(1), 1-118.

Slaughter, M. J. (2001). Trade Liberalization and Per Capita Income Convergence: A Difference-in-Differences Analysis. *Journal of International Economics*, 55, 203–228.

Solow, R. (1956). A Contrubution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Stroomer, C. N. and Giles, D. E. A. (2003). Income Convergence and Trade Openness: Fuzzy Clustering and Time Series Methods. Econometrics Working Paper EWP0304, Department of Economics, University of Victoria.

Syahriani, E., Muhammad, S., Sirojuzilam L. and Syahnur, S. (2015). Natural Gas Trading and Economic Growth Convergence in Asia Pasific Region. *International Journal of Contemporary Applied Sciences*, 2(12), 14-26.

T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024). Dış Politika, Uluslararası Kuruluşlar ve İlişkilerimiz, Erişim: 21.10.2024. https://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa

TUİK (2024). Dış Ticaret İstatistikleri, Erişim: 15.10.2024. www.tuik.gov.tr

World Bank (2024a). World Integrated Trade Solution, Access: 15.10.2024. www.worldbank.org

World Bank (2024b) World Development Indicators, Access: 25.10.2024. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#

Zhang (2006), International Trade, Convergence and Integration. *Eighth Meeting of the European Trade Study Group Vienna*, September 7th - 9th 2006.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Derya DEMİR
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Derya DEMİR
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Derya DEMİR
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Derya DEMİR
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Derya DEMİR

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 993-1012
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1584175

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRKİYE'NİN YAPAY ZEKA TABANLI SİBER GÜVENLİK STRATEJİSİ: ULUSAL GÜVENLİĞİ GÜÇLENDİRMEK VE KÜRESEL SİBER YÖNETİŞİME YÖN VERMEK

Aylin Ece ÇİÇEK[1]

Öz

Bu çalışma, Türkiye'nin siber güvenlik yaklaşımını yapay zekâ (YZ) stratejileri üzerinden, ulusal güvenlik ve uluslararası iş birliği bağlamında analiz etmektedir. 20.Yüzyılın sonunda, Türkiye de dahil olmak üzere, siber güvenlik suçları dünyada bireyleri ilgilendiren suçlar olarak kabul görmüştür. Siber saldırıların ulusal güvenliği ilgilendiren ve hızla artan tehditleri sonucunda siber suçlar, ulusal güvenliğe karşı suçlar olarak sınıflandırılmış ve bu tehditleri önleyebilecek mekanizmalar kurulması amaçlanmıştır. Benzer dönemlerde dijital dönüşüm, çeşitli kritik sektörleri yeniden şekillendirirken, siber güvenlikte YZ'nin rolü de vazgeçilmez hale gelmiştir. Büyük miktarda veri işleyebilme, örüntü tanıma, bağımsız karar verme ve yanıtları otomatikleştirme yeteneğiyle YZ, savunma mekanizmalarının etkinliğini artırarak siber tehditlerle mücadelede güçlü bir araç haline gelmiştir. Avrupa ile Orta Doğu arasındaki stratejik konumunun getirdiği artan dijital risklerle karşı karşıya kalan Türkiye, öncelikle enerji, sağlık, finans ve iletişim gibi kritik alanlardaki altyapısını korumak ve dışa bağımlılığı azaltmak amacıyla ulusal siber güvenlik stratejilerine YZ'yi entegre etmiştir. Türkiye'nin siber güvenlik hedefleri yalnızca ulusal güvenliği sağlamakla sınırlı kalmayıp çeşitli tatbikatlar ve platformlara katılım yoluyla NATO ve AB gibi bölgesel ve küresel güvenlik yapılarıyla iş birliğine de katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu makale, Türkiye'nin YZ tabanlı siber güvenlik çabalarıyla bölgesel istikrar sağlayıcı bir güç olarak nasıl konumlandığını incelerken, bu teknolojilerin getirdiği mahremiyet, gözetim ve insan denetimi gibi etik soruları da ele almaktadır. Realizm ve orta büyüklükte güç yaklaşımını uygulayarak, Türkiye'nin YZ destekli siber güvenlik stratejilerinin sadece ulusal altyapıyı korumakla kalmayıp, aynı zamanda uluslararası siber güvenlik normlarına katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Türkiye'nin YZ tabanlı siber güvenlik stratejisinin sürdürülebilir başarısının, etik standartlar, şeffaflık ve insan haklarına bağlılıkla mümkün olacağı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yapay Zeka, Siber Güvenlik, Ulusal Güvenlik, Türkiye, Güvenlik stratejisi*
JEL Kodları: *F52, F53, O33.*

Başvuru: *13.11.2024* **Kabul:** *05.03.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, email: aylin.cicek@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9606-509X

TURKİYE'S AI-DRIVEN CYBERSECURITY STRATEGY: ENHANCING NATIONAL SECURITY AND SHAPING GLOBAL CYBER GOVERNANCE

Abstract

This study analyzes Türkiye's approach to cybersecurity through artificial intelligence (AI) strategies within the context of national security and international collaboration. By the late 20th century, including in Türkiye, cybercrimes were considered as individual offenses. However, with growing cyber-attack threats to national security, they were reclassified as national security crimes, prompting efforts to develop preventive mechanisms. As digital transformation reshapes various critical sectors, AI's role in enhancing cybersecurity has become indispensable in the same periods. With the ability to process vast data, recognize patterns, make autonomous decisions, and automate responses, AI enhances the efficiency and responsiveness of defense mechanisms, making it a powerful tool in combating cyber threats. Facing increasing digital risks due to its strategic location between Europe and the Middle East, Türkiye has integrated AI into its national cybersecurity strategies to safeguard critical infrastructure in energy, health, finance, and communication and reduce reliance on external digital defenses. Türkiye's cybersecurity objectives extend beyond domestic security, aiming to contribute to regional and global security frameworks, particularly within NATO and the EU through various exercises and platforms. This paper examines how Türkiye positions itself as a regional stabilizer through its AI-based cybersecurity efforts and investigates the ethical considerations raised by these technologies, such as privacy, surveillance, and human oversight. By applying realist and middle power theories, the study explores how Türkiye's AI-driven cybersecurity strategies not only protect national infrastructure but also elevate its role in international cybersecurity norms and collaborations. This balanced approach, while addressing national security needs, also positions Türkiye as an influential actor in global cybersecurity frameworks. The study concludes by assessing the implications of AI integration on Türkiye's long-term cybersecurity effectiveness, suggesting that sustainable success will depend on maintaining ethical standards, transparency, and adherence to human rights.

Keywords: *Artificial Intelligence, Cybersecurity, National Security, Middle-Power Theory, Realism.*

JEL Codes: *F52, F53, O33.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Dijitalleşmenin iletişimden sağlığa, sanayiden eğitime birçok kritik alanı dönüştürmesi, siber güvenliği ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Yapay zekânın büyük miktarda veriyi işleme, örüntü tanıma, karar alma ve eylemleri otomatikleştirme gibi yetenekleri, tehdit tespit süreçlerini hızlandırarak

savunma mekanizmalarını daha etkili hale getirmektedir. Bu önemli avantajlar, yapay zekâyı siber güvenlikte etkili bir araç konumuna taşımıştır (Rodriguez Vance, 2023: 77; UK Ministry of Defence, 2022: 9-11). Siber tehditlerin giderek sofistike ve yaygın hale gelmesiyle birlikte, devletlerin savunmalarını güçlendirmek ve kritik altyapılarını korumak amacıyla yapay zekâya yönelmesi daha anlamlı hale gelmektedir.

Türkiye'nin siber güvenlik çalışmaları, enerji şebekeleri, haberleşme sistemleri, ulaştırma altyapıları ve finansal sistemler gibi kritik altyapıları koruma ve siber alanda stratejik bağımlılığı azaltma hedefini taşımaktadır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024: 25). Avrupa ve Orta Doğu arasında stratejik bir konuma sahip olan Türkiye, jeopolitik önemi ve bölgesel bir güç olarak artan statüsü nedeniyle devlet destekli saldırılar ve organize siber suçlar gibi çeşitli tehditlere maruz kalmaktadır (Ongun, 2023). Bu tehditleri bertaraf etmek için Türkiye, yapay zekâ teknolojilerini ulusal siber güvenlik stratejisine proaktif olarak entegre etmiştir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024: 22).

Türkiye, siber güvenlik stratejileri ile sadece ulusal güvenliğini korumayı değil, bölgesel ve küresel güvenlik iş birliklerine katkıda bulunmayı da hedeflemektedir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024: 7; Halisdemir, 2021: 8). Bu iş birlikleri, Türkiye'nin uluslararası güvenlik çerçevesinde daha aktif bir aktör olarak konumlanmasına olanak tanırken (Akyeşilmen, 2022: 123), ülkenin geliştirdiği teknolojilerle uluslararası siber güvenlik çerçevelerine katkı sağlamasını da mümkün kılmaktadır (Eldem, 2019: 458). Aynı zamanda yapay zekâ teknolojileri, orta ölçekli bir güç olan Türkiye (Cooper ve Parlar Dal, 2016: 519; Müftüler ve Yüksel, 1997: 187) gibi ülkelere, NATO ve AB gibi uluslararası güvenlik çevrelerinde konumunu güçlendirme fırsatı sunmaktadır (Cristiano vd., 2023: 4; Kurç, 2023: 21-22; Sukumar, 2023: 109).

Çalışmada, Türkiye'nin yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejisini küresel güvenlik ortamında nasıl konumlandırdığı incelenmekte. Siber tehditlerle mücadele, ulusal altyapıyı koruma ve uluslararası siber güvenlik süreçlerine katkı sağlama amacıyla yapay zekâyı nasıl kullandığını araştırılmaktadır. Temel araştırma sorusu: Türkiye, yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejilerini, özellikle NATO ve AB gibi bölgesel ve küresel güvenlik yapılanmalarındaki rolünü güçlendirmek için nasıl kullanmaktadır?

Türkiye'nin ulusal siber güvenlik politikalarını ve yapay zekâ entegrasyonunu, uluslararası ilişkiler teorisi bağlamında, özellikle realizm ve orta güç teorisi perspektifinden analiz etmektedir. Mearshimer (2001:30-32), realizmin devlet davranışında güç ve güvenliği merkeze aldığını vurgularken, Müftüler ve Yüksel (1997) ile Holbraad (1984: 125) Türkiye gibi orta büyüklükte güçlerin NATO gibi güvenlik çerçevelerindeki rolüne değinmekte, Eldem (2019) ise diplomasinin önemine vurgu yaparak orta ölçekli güç teorisinin varsayımlarını desteklemektedir.

Bununla birlikte, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı bazı etik soruları da gündeme getirmektedir. Bireylerin mahremiyeti, devletin artan gözetimi, insan denetimi ve veri

güvenliği gibi konuların dikkatle ele alınması gerekmektedir. Taddeo ve diğerleri (2023), yapay zekâ tabanlı yönetişimin etik etkilerine dair içgörüler sunarak, bu zorlukların nasıl aşılabileceğini vurgular.

2. YÖNTEM

Çalışmada, Türkiye'nin yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejisini analiz etmek amacıyla ikincil veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda çevrimiçi veri tabanları ve kurum web sitelerinden erişilebilen akademik makaleler, kitaplar, resmi raporlar, strateji belgeleri, uluslararası kuruluşların raporları ve ilgili haberler incelenmiştir. Elde edilen veriler, realizm ve orta ölçekli güç teorisi çerçevelerine göre yorumlanmıştır.

2.1. Teorik Çerçeve

Türkiye'nin siber güvenlik yaklaşımı ve yapay zekâ kullanımı, realizm ve orta ölçekli güç teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu teorik yaklaşımlar, devletlerin ulusal güvenlik politikalarını şekillendiren güç ve iş birliği dinamiklerini ele alarak, Türkiye'nin stratejik motivasyonlarını ve bölgesel ile uluslararası siber güvenlik normları üzerindeki etkisini anlamamıza olanak tanır.

Realizm teorisi, devletlerin güvenlik ve güç arayışını uluslararası ilişkilerde temel motivasyon olarak kabul eder. Güç, devletin kendi kendine yeterli bir biçimde, bağımsız olarak varlığını sürdürebilmesi için en temel motivasyondur. Türkiye'nin yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejisi de realist bir perspektiften değerlendirildiğinde, ülkenin ulusal güvenliğini tehdit eden dijital saldırılara karşı güçlü bir savunma mekanizması oluşturma çabası olarak yorumlanabilir (Mearsheimer, 2001: 30-32). Siber saldırılara karşı güvenliği ön planda tutan bu yaklaşım, Türkiye'nin stratejik çıkarlarını korumak amacıyla yapay zekâ teknolojilerine yatırım yapmasının bir sonucudur. Ancak realizm, güç ve güvenliği öncelerken, modern siber güvenlik yönetiminde iş birliği ihtiyacını göz ardı edebilir. Bu nedenle, orta ölçekli güç teorisinden de faydalanılmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde siber çatışma ve siber güvenlik çalışmalarının Arquilla ve Ronfeldt tarafından 1993 yılında yayınlanan çalışmalarında geliştirilen "siber savaş" ve "ağ savaşı" kavramlarıyla başladığı kabul edilir. Bu kavramlar hızla gelişmekte olan bilgi ve iletişim teknolojileri sebebiyle savaş gücünde geleneksel güçten çağdaş siber güce bir geçiş olacağını öngörmektedir (Craig & Valeriano, 2018). Belirtildiği üzere siber tehditler günümüzde en üst seviye ulusal güvenlik endişeleri arasında gelmekte ve hükümetlerin kritik altyapılara dair önlem almasını ve güçlü siber güvenlik ağları geliştirmesini zorunlu hale getirmektedir. 2016 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen bir ankete göre vatandaşların %73'ü siber terörizmin kritik bir tehdit oluşturduğunu belirtmektedir (McCarthy, 2016)

Realist teori baskın bir otoritenin bulunmadığı uluslararası ortamda, devletler arasında güvensizliğin süregeldiği anarşik bir ortamın varlığını vurgular (Waltz, 1979). Siber savaşların gerçekleştiği "siber alan" dünyadaki bütün bilgisayar ağları ve bu ağların

her şeye bağlanıp kontrol ettiği alan olarak tanımlanır, bu alanı daha yaygın kullanımıyla internet olarak tanımlamak mümkündür. Neorealist teorisyenlerden James Adams, tanıma uygun olacak şekilde interneti anarşik bir sistem olarak tanımlar. Herhangi bir yönetimin veya polis kuvvetinin yokluğunda internet, yeni uluslararası savaş alanı haline gelmiştir. Böyle bir düzende her devlet tek başına ayakta kalmakta veya tam anlamıyla güvenebileceği ittifaklar geliştirmek durumundadır (Adams, 2001: 98; Petallides, 2012). Güncel teorik bulgulardan hareketle, klasik realizmin uluslararası düzeni tanımlarken kullandığı temel özelliklerden olan anarşi, aynı zamanda çağımızda siber savaşların gerçekleştiği internet ortamına da içkindir. Bu sebeple realizmin anarşi, güç ve güvenlik arayışı gibi varsayımları devletlerin siber güvenlik stratejilerini incelemekte etkin hale gelmektedir.

Orta ölçekli güç teorisi, Türkiye gibi orta büyüklükteki ülkelerin, büyük güçlerin baskın olduğu uluslararası sistemde diplomasi, çok taraflılık ve stratejik ittifaklardan yararlanarak iş birliği ve norm oluşturma yoluyla kendilerine stratejik bir alan açabileceğini savunur (Cooper vd., 1994: 17-25). Bu teori, Türkiye'nin NATO ve AB gibi uluslararası güvenlik yapılarıyla olan iş birliklerini anlamak açısından önem taşır. Orta bir güç olarak Türkiye, siber güvenlik alanında NATO'nun Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCDCOE) gibi platformlara katılarak uluslararası güvenlik normlarına katkıda bulunmakta ve siber tehditlere karşı iş birliğini geliştirmektedir (Halisdemir, 2021: 2).

3. BULGULAR

Stratejik konumu ve giderek dijitalleşen altyapısı nedeniyle Türkiye, geniş kapsamlı siber tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Devlet destekli aktörlerden organize suç örgütlerine kadar farklı kaynaklardan gelen bu tehditler, ülkenin kritik altyapısı için ciddi riskler oluşturmaktadır (Ongun, 2023). Türkiye, siber güvenlik stratejisinde yapay zekâya yer vererek dijital güvenliğini sağlama ve ulusal güvenlik kapasitesini artırma yolunda adımlar atmıştır. Yapay zekâ destekli bu strateji, yalnızca tehdit tespiti ve olay müdahalesinde değil, aynı zamanda uluslararası iş birliği yoluyla Türkiye'yi küresel güvenlik yapıları içinde etkili bir aktör olarak konumlandırma çabalarında da önemli bir rol oynamaktadır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024: 22-25).

3.1. Türkiye'de Siber Güvenliğin Gelişimi

Türkiye'nin siber güvenlik yolculuğu, 1991 yılında Türk Ceza Kanunu'na bilişim suçlarının eklenmesiyle başlamış ve siber saldırılar o dönemde, dünyanın geri kalanında olduğu gibi, ulusal güvenlik problemi yerine suç olarak değerlendirilmiştir (Karakehya, 2009: 190). Ancak, siber saldırıların yalnızca bireylere yönelik bir tehdit oluşturmadığının anlaşılmasıyla siber güvenlik, ulusal ve uluslararası güvenliğin bir parçası olarak ele alınmaya başlanmıştır (Akyeşilmen, 2022: 118). Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun kesişim noktasında bulunan Türkiye, devlet destekli saldırılar da dahil

olmak üzere çeşitli aktörlerden gelen tehditlere karşı sürekli tetikte kalmak zorundadır.

27 Ekim 2010 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında, "siber tehdidin global ölçekte ulaştığı boyutlar ve ulusal güvenliğe etkileri" değerlendirilmiş ve siber güvenliğin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır (Milli Güvenlik Kurulu, 2010). Türk Silahlı Kuvvetleri, siber alanı da bir operasyon sahası olarak kabul ederek bu alanda yapılanmaya başlamıştır. 2013 yılında kurulan Siber Savunma Komutanlığı ile Türkiye'nin siber savunma ve caydırıcılık kapasitesi artırılmıştır. Siber Savunma Komutanlığı, ulusal tatbikatların yanı sıra uluslararası siber savunma tatbikatlarına katılarak müttefik ülkelerle iş birliği yapmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'nin siber güvenliği ulusal güvenlikte merkezi bir unsur haline gelmiş ve savunma stratejilerinin öncelikli bir parçası olarak konumlandırılmıştır (Halisdemir, 2021: 16)

Dinamik tehdit ortamına uyum sağlamak amacıyla Türkiye, 2013 yılında ilk Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi'ni (USGS) açıklamıştır. Bu strateji, enerji şebekeleri, finansal sistemler ve telekomünikasyon ağları gibi kritik altyapıların korunmasına öncelik tanımaktadır. Aynı yıl kurulan Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM) ve Siber Olaylara Müdahale Ekipleri (SOME) ile Türkiye, siber güvenlik alanında kurumsal bir yapı kazanmıştır. Bu ekipler, kritik sektörlerde faaliyet göstererek siber güvenlik çalışmalarını koordine etmekte ve Türkiye'nin siber savunma stratejisini güçlendirmektedir. Ayrıca kamu kurumları arasında sağlanan koordinasyon sayesinde Türkiye'nin siber güvenlik ekosisteminin dayanıklılığı artırılmıştır (Siber Güvenlik Kurulu, 2013; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024).

Bu gelişmelerle paralel olarak, Türkiye veri sızıntıları konusunda ciddi siber güvenlik ihlalleriyle karşı karşıya kalmıştır. 2010 yılında bazı kamu görevlilerinin vatandaşlık verilerini sattığı iddiasıyla yapılan gözaltılar (Atilla, 2010) ve 2016'da 49 milyon vatandaşın bilgilerinin internete sızdırılması, devletin dijitalleşme süreçlerinde siber güvenlik önlemlerini artırmasını zorunlu hale getirmiştir. Ancak alınan tedbirlere rağmen, 2023 yılında vatandaşların aile bağları, adresleri ve telefon numaraları gibi hassas bilgilerine erişim sağlayan sorgu panellerinin internette yaygınlaşması, veri güvenliği konusundaki endişeleri artırmıştır. 2024 yılında ise 108 milyon kişiye ait verilerin sızdırıldığı iddiaları gündeme gelmiştir. Yetkililer bu iddiaları reddederken, pandemi döneminde sağlık sisteminden veri sızıntısı yaşandığını kabul etmişlerdir (BBC News Türkçe, 2024). Bu olaylar, Türkiye'nin dijitalleşme sürecinde siber güvenliğe yönelik daha kapsamlı ve etkili stratejiler geliştirmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koymuştur.

İlk USGS yayınlandığından bu yana, siber tehditlerin hem sayısı artmış hem de daha sofistike hale gelmiştir. Örneğin, 2019 yılında Türkiye'de yaklaşık 136.000 siber saldırı gerçekleşmiştir (Halisdemir, 2021: 8). Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın 2020 yılında verdiği bilgilere göre, son üç yılda toplam 325 bin siber saldırı engellenmiştir (DHA, 2020). Ayrıca Türkiye, enerji ve madencilik gibi kritik

sektörlerde denetleme ve veri toplama gibi önemli operasyonel işlevleri yürüten endüstriyel kontrol sistemlerine (ICS bilgisayarları) yönelik en fazla saldırının tespit edildiği bölgelerden biridir (Ongun, 2023). Bu tehdit seviyesindeki artış, Türkiye'nin siber güvenlik yaklaşımını giderek karmaşıklaşan siber tehditler ve dijital altyapının ulusal güvenlikte artan önemi doğrultusunda son on yılda önemli ölçüde evrim geçirmeye yönlendirmiştir. Siber güvenlik, fiziksel güvenlik kadar önemli hale gelmiş ve hem kamu hem de özel sektörü bu alanda yatırım yapmaya teşvik etmiştir.

Bu çerçevede, kamu, özel ve askeri alanlarda önemli savunma kuruluşları tarafından ciddi yatırımlar yapılmış, akademik alanda siber güvenlik enstitüleri kurulmuş ve nitelikli personel yetiştirmek üzere siber güvenlik bölümleri açılmıştır. Yerli imkânlarla yeni ürün ve teknolojiler geliştirilmiştir (Halisdemir, 2021: 8-9).

2024-2028 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve Eylem Planı, önceki stratejilerin ve faaliyetlerin üzerine inşa edilmekle birlikte bazı önemli farklılıklar içermiştir. Yeni strateji, siber dayanıklılık, proaktif siber savunma ve caydırıcılık, insan odaklı siber güvenlik, teknolojinin güvenli kullanımı, yerli ve milli teknolojilerin geliştirilmesi ve uluslararası alanda Türkiye markasının güçlendirilmesi gibi altı ana stratejik amaca odaklanmıştır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024: 20).

2024-2028 stratejisi, insan odaklı yaklaşımı daha belirgin hale getirerek toplumsal düzeyde bir siber güvenlik kültürünün yerleşmesini ve yetkin bir siber güvenlik iş gücünün oluşturulmasını hedeflemektedir. Yeni strateji, Türkiye'nin küresel alanda güçlenmesi için siber diplomasi yoluyla uluslararası iş birliklerini genişletmeyi ve ülkenin siber güvenlik alanında lider konumda olmasını amaçlamaktadır. 2024 yılında yayımlanan strateji ayrıca yapay zekânın siber güvenlikteki rolüne daha fazla vurgu yaparak tehdit tespiti, önleme ve müdahale kapasitesini artırmak için yapay zekâya daha fazla dayanmaktadır. Bu güncellemeler, Türkiye'nin teknolojik gelişmelere uyumlu, esnek ve dayanıklı siber güvenlik önlemlerini güçlendirme kararlılığını yansıtmaktadır.

Bu çabaların bir sonucu olarak, Türkiye son dönemde siber güvenlik alanında en başarılı ülkeler arasında yer almaya başlamıştır. 2022-2023 Siber Savunma Endeksi'nde Türkiye 20 üzerinden 19 puan almıştır. Aynı endeksin üç farklı başlığında Türkiye'nin aldığı puanlar şu şekildedir: Kritik altyapılar, 18; Siber güvenlik kaynakları,17; Organizasyonel kapasite, 19 (Connor, 2023). Türkiye'yi politika oluşturma, siber suçla mücadele, iş birliği ve farkındalık yaratma konularında elde ettiği başarılarla, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) Siber Güvenlik Endeksi'nde rol model olarak gösterilen ülkeler arasında göstermiştir (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, 2024: 126).

Yukarıda belirtilen olumlu gelişmelere zıt olarak Türkiye'nin eksiklerini vurgulayan uluslararası değerlendirmeler de bulunmaktadır. Düzenli tehdit analizi yapılmaması, temel hizmetlerin korunmasına yönelik çalışmaların eksikliği ya da bu konularda kamuya yeterli bilgilendirme yapılmaması nedeniyle Türkiye, Ulusal Siber Güvenlik Endeksi'nde 55. sıraya gerilemiştir (E-Governance Academy, 2023).

3.2. Türkiye'nin Yapay Zekâ Destekli Siber Savunma Stratejisi

Türkiye'nin yapay zekâ destekli savunma stratejisi, teknolojik yenilikleri savunma kapasitesini artırmak amacıyla etkin bir şekilde kullanmayı hedefleyen kapsamlı bir yaklaşımdır. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından yayımlanan 2020-2023 ve 2024-2028 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi belgeleri, siber güvenliğin sağlanmasında yapay zekânın rolünü detaylandırarak ülkenin savunma kapasitesini artırmayı ve siber tehditlere karşı dayanıklılığını güçlendirmeyi amaçlayan somut hedefler ortaya koymaktadır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020; T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024).

Buna karşılık, 2021-2025 Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi (2021) siber güvenliğe yalnızca genel bir bakış sunmakta, bu alana dair ayrıntılı hedef ve stratejiler içermemektedir. 28 Mayıs 2024 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında ise yapay zekânın sunduğu fırsatlar ve siber alanda yarattığı yeni tehditler ele alınarak Türkiye'nin bu alanda ileri kabiliyetler geliştirmesinin önemi vurgulanmıştır (Milli Güvenlik Kurulu, 2024). Ayrıca, ulusal siber güvenlik faaliyetlerini merkezi bir şekilde yürütmek üzere hükümetin çalışmalar yürüttüğü bilgisi (Ekiz, 2024) göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin yapay zekâyı geniş kapsamlı bir araç olarak konumlandırmasına karşın, siber güvenliği daha odaklanmış ve merkezi koordinasyon gerektiren stratejik bir alan olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

Yayımlanan strateji belgelerinde, ülkenin güvenlik kapasitesini artırmaya ve kritik altyapıları korumaya odaklanmaktadır. Yapay zekâ, siber güvenlikte sağladığı büyük veri işleme, desen tanıma, öngörü ve hızlı karar verme yetenekleri sayesinde tehditlerin erken tespiti, saldırılara hızlı yanıt verilmesi ve siber olaylara müdahale kapasitesini artırarak Türkiye gibi orta ölçekli güçler için önemli bir savunma aracı işlevi görmektedir (Rodriguez Vance, 2023: 77). Bu teknolojiler hem reaktif hem de proaktif savunma mekanizmaları sunarak Türkiye'nin siber güvenlik yapısını daha dayanıklı hale getirmektedir. Yapay zekânın en önemli kullanım alanlarından biri, tehdit tespiti ve anormalliklerin belirlenmesidir. Türkiye, savunma yeteneklerini güçlendirmek amacıyla yapay zekâ tabanlı araçlar geliştirmektedir. Hem uluslararası arenadaki çalkantılardan etkilenmemek hem de tasarım aşamasından itibaren güvenlik ilkesiyle yerli ve milli siber güvenlik araçları oluşturulmasına önem verilmektedir (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024: 25; T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ve T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021: 13).

3.3. Yapay Zekâ ve Ulusal Altyapıların Korunması

Günümüzde ekonomik hayatın sürdürülebilirliği, devletin kamu hizmetlerini devam ettirmesi, sosyal ve bireysel güvenliğin korunması, çevrimiçi hizmetlerin kesintisiz olarak sürmesine büyük ölçüde bağımlıdır (Çifci, 2024a: 205). Türkiye, dijital dönüşüm sürecinde yaşanan hızlı gelişmeler ve artan siber tehditlerle başa çıkmak için ulusal siber güvenlik stratejisini yeniden yapılandırmaya odaklanmıştır. Coğrafi konumu ve bölgesel liderlik rolü, Türkiye'yi siber tehditlere karşı güçlü bir savunma geliştirmeye teşvik etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı'nın yayımladığı 2020-2023 ve 2024-2028 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi belgelerinde, yapay zekânın savunma kapasitesini geliştirme ve siber tehditlere karşı direnci artırma konularındaki rolü açıkça belirtilmiştir. Bu belgelerde, siber tehditlerin erken tespit edilmesi ve hızlı müdahale sağlanması için yapay zekâ tabanlı sistemlerin uygulanması amaçlanmaktadır (T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2024: 22). Kritik altyapıların korunması, ülke ekonomisi ve güvenliği açısından stratejik bir öneme sahip olduğundan, yapay zekâ çözümleri devlet politikalarıyla da desteklenmektedir.

Enerji, finans, sağlık ve iletişim gibi kritik altyapılar, Türkiye'nin siber güvenlik stratejisinde öncelikli alanlar olarak tanımlanmıştır. Devlet destekli aktörler veya organize suç grupları tarafından hedef alınabilecek bu hayati sektörlerin güvenliğini sağlamak, Türkiye'nin siber güvenlik önlemlerinin merkezinde yer almaktadır (Özker, 2022: 4). Yapay zekâ tabanlı siber güvenlik çözümleri, altyapıların korunması için veri analizi, anomali tespiti ve tehditlere hızlı müdahale gibi kabiliyetler sunarak ülkenin savunma kapasitesini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu sistemler, enerji sektöründe şebeke güvenliğini sağlamak, finans sektöründe dolandırıcılığı tespit etmek, hassas verilere yetkisiz erişimleri engellemek ve saldırılara hızlı müdahale sağlamak gibi işlevler üstlenmektedir (Özker, 2022: 9).

Türkiye'nin yapay zekâ destekli savunma stratejisinin temel odak noktalarından biri, ulusal güvenlik ve ekonomik istikrar açısından büyük önem taşıyan kritik altyapıların korunmasıdır. 2010 yılında İran'ın nükleer zenginleştirme tesislerine yönelik Stuxnet saldırısı gibi olaylar, güvenlik açıklarının proaktif olarak tespit edilip kapatılmasının önemini açıkça göstermiştir (Lindsay, 2013: 365). Devlet destekli olduğu düşünülen bir hacker saldırısı sonucunda 2015 yılında Türkiye'de birçok şehirde 12 saat süren elektrik kesintileri yaşamıştır (Daşkın, 2019: 28). Bu bağlamda, Türkiye'nin yapay zekâ tabanlı siber savunmaya yönelerek altyapılarının güvenliğini artırması ve olası siber tehditlere karşı dayanıklılığını sağlaması kritik bir gereklilik haline gelmiştir.

Türkiye'nin geliştirdiği yapay zekâ ve makine öğrenimi tabanlı çeşitli araçlar, olağandışı aktiviteleri tespit ederek olası tehditlere karşı erken uyarı sağlamaktadır. AVCI, AZAD, KASIRGA, ATMACA ve KULE gibi yazılımlar, siber güvenlik alanında etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu yazılımlar, büyük veri içerisinde özel analiz yöntemleri kullanarak zararlı yazılımların tespiti, tehdit istihbaratı ve zararlı alan adları ile sahte sitelerin belirlenmesi gibi işlemleri gerçekleştirmektedir. Örneğin, KASIRGA sistemi, aralıksız olarak 16 milyon IP adresini tarayarak zafiyet içeren sistemleri saldırganlardan önce tespit etmektedir (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2018; Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2022).

Yapay zekâ sistemleri, tehdidin türüne göre uygun yanıt stratejileri önererek veya otomatik müdahaleler gerçekleştirerek zaman kazandırmaktadır. Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi (USOM), 2024 yılında 97 binden fazla zararlı bağlantıyı tespit ederek altyapı seviyesinde erişimlerini engellemiştir. Kasırga projesi ile haftalık olarak 838 binden fazla kritik web sitesinin zafiyet taraması yapılmakta, Atmaca sistemi ise olası güvenlik açıklarını proaktif olarak engellemektedir. Ayrıca,

USOM'un yapay zekâ tabanlı sistemleri sayesinde kimlik avı amacıyla oluşturulan 61 binden fazla zararlı alan adı tespit edilerek erişime kapatılmıştır. Bu çalışmalar, Türkiye'nin ulusal altyapı güvenliğini koruma konusunda güçlü bir dirence sahip olduğunu göstermektedir (Melek ve Öztürk, 2024).

Türkiye'nin siber güvenlik stratejisinde yapay zekâ, gerçek zamanlı izleme ve siber tehditlerin erken tespitini sağlama kabiliyetiyle önemli bir yer edinmiştir. Bu yetenek, kritik altyapılarda meydana gelebilecek aksaklık riskini en aza indirirken, siber tehditlere karşı uzun vadeli direnç oluşturmayı hedefleyen proaktif bir savunma sağlamaktadır. Yapay zekânın büyük veri işleme ve anormallikleri tespit etme yeteneği, Sıfır-Gün açıkları, ağlarda uzun süre tespit edilmeden kalabilen Gelişmiş Kalıcı Tehditler (APT'ler) ve sistemleri erişilmez hale getirebilen Dağıtılmış Hizmet Reddi (DDoS) saldırılarının önceden tespit edilmesinde büyük değer taşımaktadır (Sodipe vd., 2024: 196-198). Ancak, Türkiye'nin kritik altyapılarını korumak amacıyla hangi yapay zekâ sistemlerini kullandığına dair ayrıntılı bilgiler kamuya açık kaynaklarda yer almamaktadır.

3.4. Uluslararası İş Birliğinin Rolü

Türkiye, siber güvenlik alanında çeşitli etkinlikler, tatbikatlar ve üyelik girişimleriyle yoğun bir uluslararası iş birliği içerisindedir. Bu yoğun iş birliği nedeniyle Siber Güvenlik Endeksi'nde de üst sıralarda yer almıştır (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği, 2024: 126). Siber güvenliğe yönelik çalışmalara adanmış olan ITU (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği), IMPACT (Siber Tehditlere Karşı Uluslararası Çok Taraflı Ortaklık), CAMP (Karşılıklı İlerleme için Siber Güvenlik İttifakı), GFCE (Küresel Siber Uzmanlık Forumu) ve FIRST (Olay Müdahale ve Güvenlik Ekipleri Forumu) gibi birçok uluslararası organizasyona üyedir. Türkiye, Budapeşte Siber Suç Sözleşmesi'ni imzalayan ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye ayrıca NATO'nun Locked Shields, Cyber Coalition ve Trident Javelin gibi uluslararası tatbikatlarda aktif rol almakta; bunun yanı sıra hükümet desteğiyle düzenlenen Uluslararası Siber Savaş ve Güvenlik Konferansı gibi önemli etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. (Çifci, 2024b: 200; FIRST, 2024).

Türkiye'nin siber güvenlik stratejisi, Avrupa Birliği (AB) uyum süreci ve NATO gibi uluslararası kuruluşlarla olan iş birlikleri ile güç kazanmıştır. Örneğin, 1991'de AB'nin üye ülkelere yönelik "bilgisayar programlarının yasal korunması" direktifi, Türkiye'nin siber güvenlik alanındaki ilk adımlarında etkili olmuştur (Karakehya, 2009). Bu uyum süreci, Türkiye'nin siber güvenlik politikasının AB normlarıyla uyumlu bir şekilde gelişmesine katkı sağlamıştır. Türkiye, özel sektördeki girişimlerini uluslararası ortaklıklar kurmaya teşvik ederken, siber güvenlik alanında iş birliğini de artırmaktadır. Ancak savunma yapay zekâ yeteneklerini geliştirme konusunda kendi kendine yeterlilik ilkesine yönelmiştir. Bununla birlikte, NATO girişimlerine katılmaya da istekli davranmakta; örneğin, TÜBİTAK BİLGEM ve SAGE, NATO'nun Kuzey Atlantik Savunma İnovasyon Hızlandırıcısı (DIANA) girişimi kapsamında test merkezi olarak seçilmiştir. Bu adımlar, Türkiye'nin savunma yapay zekâ yeteneklerini geliştirirken NATO standartlarını gözettiğini ve bu

sistemlerin müttefiklerle birlikte çalışabilirliğine önem verdiğini göstermektedir (Kurç, 2023: 21-22).

Türkiye'nin siber güvenlik alanındaki en önemli uluslararası iş birliklerinden biri, NATO iş birliği çerçevesinde olmuştur. NATO'nun Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCDCOE) gibi platformlarda Türkiye'nin aktif katılımı, ülkenin siber güvenlik kapasitesini güçlendirmeye ve küresel siber güvenlik normlarının oluşturulmasına katkı sağlamasına olanak tanımaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin NATO bünyesinde düzenlenen "Locked Shields" gibi siber savunma tatbikatlarına katılması, askeri alandaki siber güvenlik yeteneklerinin geliştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır (Halisdemir, 2021: 14; Eldem, 2019: 458).

Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak, 2010 yılında Avrupa Konseyi'nin Siber Suçlar Sözleşmesi'ni imzalamış ve 2014 yılında da bu sözleşmeye ilişkin 6533 sayılı Sanal Ortamda İşlenen Suçlar Sözleşmesine İlişkin Kanunu çıkarmıştır (Kurnaz ve Önen, 2019: 94). Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi'nde de Avrupa Birliği projelerine katılımın teşvik edileceğinin altı çizilmiştir. Ancak, AB ve üye ülkelerle siber güvenlik alanında yürütülen ortak çalışmaların kamuya açık olanlarının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, 2021: 9).

Türkiye'nin uluslararası iş birliği yoluyla siber güvenlik alanındaki stratejisini geliştirme çabası, yalnızca ülkenin dijital altyapısını korumakla kalmamış; aynı zamanda bölgesel ve küresel güvenlik yapıları içerisinde etkin bir aktör olmasına katkı sağlamıştır. Bu süreçte yürütülen iş birlikleri, Türkiye'nin siber güvenlik kapasitesini güçlendirmesine yardımcı olurken, ülkenin küresel siber güvenlik çerçevesinde daha fazla tanınan bir aktör haline gelmesini sağlamıştır.

3.5. Etik Sorunlar ve Yönetişim

Siber güvenlikte yapay zekâ kullanımı, pek çok etik sorun ve yönetişim zorluğunu beraberinde getirmektedir. Yapay zekânın otonom karar alma ve hızlı veri işleme potansiyeli verimliliği artırsa da şeffaflık, hesap verebilirlik ve etik sınırların korunması açısından riskler doğurur. Yapay zekâ sistemlerinde şeffaflık, kullanıcıların bu sistemlerin karar alma süreçlerini anlamalarını sağlayarak güveni artırmaktadır. (Kim vd., 2020: 3) Ancak yapay zekânın karmaşıklığı nedeniyle 'kapalı kutu' olarak sunulması, hatalı sonuçlar doğuran veya kararlar veren sistemlerden hesap sorulabilmesini zorlaştırır (Cheong, 2024: 2). Bazı eleştirmenler tam şeffaflığın her durumda gerekli veya yararlı olmadığını, kullanıcıların bilgiyle aşırı yüklenmemesi için şeffaflığın ihtiyaçlara göre uyarlanması gerektiğini öne sürmektedir. Siber güvenlikte yapay zekâ sistemlerinde şeffaflık ve hesap verebilirliğin güveni güçlendirdiği vurgulanırken, kamu eğitimi ve katılımın da kritik olduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede, kapsamlı bir strateji, kamuoyunun yapay zekâ sistemlerini hem anlamasını hem de güven duymasını sağlamada etkili olabilir (Cheong, 2024:7).

Yapay zekâ algoritmalarındaki önyargılar, dikkatli yönetilmezse mevcut eşitsizlikleri pekiştirebilir veya yeni önyargıların oluşmasına neden olabilir (Taddeo vd., 2023: 167). Bu önyargılar ayrıca çeşitli hak ihlallerinin gerçekleşmesine neden olabilir. Örneğin, siber güvenlik sistemlerinde ayrımcı algoritmalar belirli bir toplumsal grubun görüşlerini yansıtan içerikleri riskli olarak değerlendirerek ağ üzerinde engellemeye başladığında, ifade özgürlüğü ihlallerine yol açabilir. Bu nedenle, yapay zekâ yönetişimi, yalnızca teknik uzmanların değil, politika yapıcıların, sivil toplum kuruluşlarının ve kamuoyunun da dahil olduğu çok paydaşlı bir iş birliğini gerektirir; böylece, yapay zekânın daha kapsayıcı bir şekilde geliştirilmesi sağlanabilir.

Türkiye'nin Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi ve Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi (USGS), insan odaklı bir yaklaşımı vurgulamaktadır. 2013-2015 ve 2016-2019 dönemlerine ait USGS belgelerinde siber güvenliğin sağlanmasında hukukun üstünlüğü ile temel insan hak ve hürriyetlerinin korunmasına, şeffaflık, hesap verebilirlik ve etik değerlerin göz önünde bulundurulmasına ilkeler bölümünde yer verilmiştir. Ancak, 2020-2023 USGS belgesinde özgürlükler ile hak ve hürriyetlere dair ilkeler çıkarılmış, 2024-2028 USGS belgesinde ise tüm bu ilkeler belgede yer almamıştır.

4. TARTIŞMA

Türkiye'nin yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejileri, realizm ve orta ölçekli güç teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, ülkenin ulusal güvenlik hedeflerini ve uluslararası iş birliklerindeki dinamiklerini daha iyi anlamamızı sağlar. Realizme göre devletler, güç ve güvenliği temel motivasyon olarak görür. Bu bağlamda Türkiye, yapay zekâ tabanlı siber güvenlik yatırımlarıyla kritik altyapılarını korumayı ve ulusal güvenliğini sağlamayı amaçlar. Mearsheimer'ın ifade ettiği gibi realizm, devletlerin ulusal güvenliği merkeze almasını ve kendine yeterlilik stratejilerini benimsemesini savunur (Mearsheimer, 2001). Türkiye'nin yapay zekâ destekli siber güvenlik stratejisi de bu yaklaşıma uygun olarak, devlet destekli tehditler ve organize suç gruplarına karşı güçlü bir savunma mekanizması oluşturmayı hedefler.

Türkiye'nin NATO ve AB gibi uluslararası kuruluşlarla yaptığı iş birlikleri, savunma kapasitesini artırma konusunda katkı sağlasa da Türkiye'nin bağımsız sistemler geliştirmeye odaklanması, uluslararası iş birliğine dayalı fakat bağımsız bir savunma anlayışını öne çıkarır (Holbraad, 1984). Realist perspektifte bu, ulusal çıkarlarını koruyan bir devlet olarak Türkiye'nin kendine yeterliliğe verdiği önemi gösterir.

Orta ölçekli güç teorisi bağlamında Türkiye, NATO gibi büyük güvenlik yapılanmalarında diplomasi ve iş birliği yoluyla etkisini artırma stratejisini benimser. Orta ölçekli güçler, çok taraflı iş birlikleri ve diplomatik yetenekleriyle küresel ve bölgesel istikrara katkı sağlamayı hedefler (Holbraad, 1984). Türkiye'nin NATO Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi (CCDCOE) gibi platformlarda aktif rol alması, büyük güçlerle stratejik uyum sağlarken aynı zamanda kendi siber güvenlik kapasitesini de güçlendirmesine olanak tanır. Bu iş birlikleri, Türkiye'nin NATO içinde daha fazla söz sahibi olmasına katkı sağlarken, stratejik bağımsızlığını korumasına ve bölgesel istikrar sağlayıcı bir güç olarak konumlanmasına da yardımcı

olur (Kurç, 2023). Bu tür bir denge politikası, orta ölçekli güç diplomasisinin karakteristik bir özelliğidir.

Ancak, orta ölçekli güç teorisi, Türkiye'nin bu ittifaklar içindeki etkisinin sınırlı kalabileceğini de öngörür. NATO ve AB gibi büyük güçlerin baskın olduğu yapılarda Türkiye'nin karar alma süreçlerinde tam bağımsızlık sağlaması zordur. Özellikle AB uyum sürecinde yaşanan zorluklar, Türkiye'nin bu yapılar içindeki etkisini sınırlayan bir unsur olarak öne çıkar.

Türkiye'nin siber güvenlik stratejisinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve insan hakları gibi ilkeler son dönemlerde geri planda kalmış ve güvenlik odaklı bir yaklaşım ön plana çıkmıştır. Savaş ve Karataş (2022) siber yönetişimin başarılı olabilmesi için açıklık, şeffaflık, katılım ve hesap verebilirlik gibi ilkelerin yanı sıra insan haklarının korunmasının da kritik bir öneme sahip olduğunu vurgular. Türkiye'nin 2013-2015 ve 2016-2019 dönemlerine ait Ulusal Siber Güvenlik Strateji belgelerinde insan haklarına vurgu yapılırken, bu ilkeler 2020-2023 ve 2024-2028 stratejilerinde yer almamıştır. Bu durum, Türkiye'nin güvenliğe öncelik veren bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Ancak, NATO ve AB iş birliklerinde güvenilir bir aktör olabilmesi için Türkiye'nin insan hakları yükümlülüklerini ihmal etmemesi ve şeffaflık ile hesap verebilirlik gibi değerlere önem vermesi gerekmektedir. Aksi halde, Türkiye'nin bu güvenlik politikaları uluslararası kamuoyunda olumsuz bir algı yaratabilir.

Türkiye'nin siber güvenlik stratejilerinde şeffaflık eksikliği, konunun daha derinlemesine analiz edilmesini zorlaştırmaktadır. Birleşik Krallık'taki Ulusal Siber Güvenlik Merkezi (National Cyber Security Centre - NCSC) ve ABD'deki Siber Güvenlik ve Altyapı Güvenliği Ajansı (Cybersecurity and Infrastructure Security Agency - CISA) gibi kurumlar, siber güvenlik alanında karşılaşılan saldırılar, alınan önlemler ve yürütülen politikalar hakkında kamuoyuna düzenli olarak bilgi sunmaktadır. Bu tür şeffaflık uygulamaları, akademik araştırmaların somut veriler üzerinden ilerlemesini sağlarken, kamuoyunun bilinçlenmesine ve siber tehditlere karşı daha iyi hazırlıklı olunmasına da katkı sunmaktadır. Oysa Türkiye'de bu tür bilgilerin kamuya açık bir şekilde paylaşılmaması, akademik analiz kapasitesini sınırlamakta ve siber güvenlik politikalarının etkinliğinin bağımsız olarak değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Bu durum, aynı zamanda hesap verebilirlik ve kamu denetimi mekanizmalarının zayıflamasına neden olmaktadır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin siber güvenlik stratejilerinde yapay zekâ tabanlı sistemlerin nasıl işlediğine dair detaylı teknik bilgilerin kamuya açık olmaması, bu alandaki analizleri büyük ölçüde teorik çerçevelerle sınırlı bırakmaktadır. Örneğin, ATMACA, AVCI ve KASIRGA gibi yapay zekâ destekli siber güvenlik sistemlerinin hangi algoritmaları kullandığı, etkinliği ve karşılaşılan teknik zorluklar konusunda kamuya açık doğrulanabilir veri bulunmamaktadır. Türkiye'de siber güvenlik alanında daha şeffaf bir yönetişim anlayışı benimsenmesi, bu alandaki akademik çalışmaların derinleşmesini sağlayacağı gibi, kamuoyunun da güvenlik politikalarına dair bilinçlenmesine katkı sunacaktır.

Yapay zekâ tabanlı siber güvenlik sistemlerinde yaşanan yanlış pozitif ve negatif tespitler en önemli zayıflıklardan biridir. Yanlış pozitif tespitler, gereksiz müdahalelere yol açarak önemli altyapılarda kesintilere neden olabilirken; yanlış negatif tespitler ise gerçek tehditlerin gözden kaçmasına neden olabilir. Bu tür zafiyetlerin önlenebilmesi için Türkiye'nin yapay zekâ algoritmalarını sürekli olarak güncellemesi ve veri analiz süreçlerinde hassasiyeti artırması gereklidir (Rodriguez Vance, 2023).

Siber Savunma Endeksi (2022-2023) Türkiye'nin yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejisini 17 farklı sektöre ve teknolojiye ne derece entegre edebildiğini göstermektedir. Endeks, 166 ülkeyi sıralamakta ve Brezilya, Güney Afrika, Meksika, Endonezya ve BAE gibi orta büyüklükteki güçlerle Türkiye'yi sektörel ve teknolojik hazırlıkları bakımından karşılaştırmaktadır. Sıralamaya göre Türkiye, araştırma ve geliştirme ve bilgi ve iletişim teknolojileri alanlarında Hindistan, Suudi Arabistan, Brezilya ve BAE gibi ülkelerin arkasında kalmıştır. (Cyber Defence Index, 2023; Connor, 2024)

Türkiye'nin insan merkezli ilkelerden uzaklaşan yaklaşımı, etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Özellikle yapay zekâ destekli sistemlerde denetim, önyargı ve şeffaflık eksiklikleri öne çıkmaktadır. Türkiye'nin siber güvenlik stratejilerinde bu etik sorunların göz ardı edilmesi, kamuoyunda güven kaybına neden olabilir. Orta ölçekli bir güç olarak Türkiye, yapay zekâ tabanlı siber güvenlik sistemlerinde etik standartları koruyarak uluslararası iş birliklerinde güvenilirliğini artırabilir ve bu bağlamda NATO ve AB'nin demokratik değerleri ile uyum sağlayabilir

Sonuç olarak, Türkiye'nin siber güvenlik stratejisi, realizm çerçevesinde ulusal güvenliği koruma amacı taşırken, orta ölçekli güç teorisi perspektifinde uluslararası iş birlikleri ile etkisini artırmaya çalışmaktadır. Ancak, insan merkezli ilkelerden uzaklaşması, Türkiye'nin uluslararası güvenlik normları ile uyumunu zayıflatabilir ve iş birliği kapasitesini sınırlayabilir. Bu nedenle, Türkiye'nin siber güvenlik stratejilerinde güvenlik ve hak koruma dengesini sağlaması, ulusal güvenlik hedefleri ile uluslararası iş birlikleri arasındaki dengeyi koruyabilmesi açısından önem taşımaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'nin siber güvenlik stratejisinde yapay zekâ teknolojilerini kullanma biçimini, ulusal güvenlik hedefleri ve uluslararası iş birlikleri bağlamında ele almıştır. Yapay zekâ teknolojilerinin veri işleme, tehdit tespiti ve hızlı müdahale kapasitesini artırması, Türkiye gibi orta ölçekli güçlerin siber güvenlik alanında daha dirençli bir savunma mekanizması kurmalarına yardımcı olmuştur. Türkiye, özellikle NATO ve AB gibi güvenlik yapılanmaları içindeki rolünü güçlendirme hedefi doğrultusunda, yapay zekâ destekli siber güvenlik stratejileriyle hem ulusal hem de uluslararası güvenlik çerçevesine katkı sunmaktadır.

Realist perspektiften değerlendirildiğinde, Türkiye'nin siber güvenlik stratejisi, dijital tehditlere karşı kendine yeterlilik esasına dayalı güçlü bir savunma mekanizması oluşturma hedefiyle uyum göstermektedir. Türkiye'nin devlet destekli siber saldırılar gibi güvenlik tehditlerine karşı yapay zekâ yatırımlarını artırması, ulusal güvenliği merkeze alan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Orta ölçekli güç teorisi bağlamında ise Türkiye, NATO ve diğer uluslararası kuruluşlarla olan iş birlikleri sayesinde siber güvenlik alanında etkili bir aktör olarak öne çıkmaktadır. Türkiye'nin NATO'nun Siber Savunma Mükemmeliyet Merkezi gibi uluslararası platformlarda aktif olarak yer alması, yalnızca kendi güvenlik kapasitesini artırmakla kalmamakta, aynı zamanda bölgesel istikrar sağlamada rol üstlenmesine olanak tanımaktadır.

Ancak, yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejilerinin artan kullanımı, bazı etik ve yönetişim sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bireylerin mahremiyeti, devletin gözetim kapasitesindeki artış, insan denetimi ve veri güvenliği gibi konular, Türkiye'nin bu alandaki stratejilerini yürütürken göz önünde bulundurması gereken önemli faktörlerdir. Türkiye'nin siber güvenlik stratejisinde insan hakları ve etik standartlara daha fazla yer vermesi, yalnızca iç güvenliğini değil, uluslararası iş birliklerinde güvenilirliğini artırması açısından da önem taşımaktadır.

Öte yandan, Türkiye'nin siber güvenlik çalışmalarına dair şeffaflık düzeyi oldukça düşüktür, bu da bu alanda veri ve bilgiye erişimi sınırlamaktadır. Strateji belgeleri dışında, siber güvenliğe dair çalışmaların detayları çoğunlukla kamuya açık olmadığından, siber güvenlik stratejilerinin etkinliğine dair bilgi toplamak oldukça zordur. Türkiye'nin siber güvenlik politikalarına dair daha şeffaf bir yaklaşım benimsemesi, kamuoyunun güvenini artırırken, uluslararası iş birliklerinde güvenilir bir aktör olarak konumlanmasını da pekiştirebilir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin yapay zekâ tabanlı siber güvenlik stratejileri, mevcut ve gelecekteki dijital tehditlerle başa çıkmada önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin bu stratejideki başarısı, siber güvenlik kapasitesini artırmakla birlikte, ülkeyi küresel siber güvenlik alanında daha etkili bir aktör haline getirme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, bu stratejilerin sürdürülebilirliği ve uluslararası güvenlik normlarıyla uyumlu hale getirilmesi, etik kaygılar, insan hakları ve şeffaflık açısından dengeli bir yaklaşım geliştirilmesine bağlı olacaktır. Bu bağlamda, Türkiye'nin yapay zekâ destekli siber güvenlik stratejisinin uzun vadeli başarısı hem ulusal güvenlik hem de etik sorumlulukları eşit derecede gözeten, şeffaf bir politika izlenmesine bağlıdır.

TÜRKİYE'S AI-DRIVEN CYBERSECURITY STRATEGY: ENHANCING NATIONAL SECURITY AND SHAPING GLOBAL CYBER GOVERNANCE

1. INTRODUCTION

The transformation driven by digitalization across critical sectors like telecommunications, healthcare, industry, and education has made cybersecurity a

core component of national security. Within this context, the application of artificial intelligence (AI) in cybersecurity has fortified states' resilience against digital threats. AI's capabilities in processing large volumes of data, recognizing patterns, decision-making, and automating responses have enhanced the speed and efficiency of threat detection and response mechanisms, positioning AI as a valuable tool in combating cyber threats. Türkiye, given its strategic location and growing status as a regional power, faces a range of threats, including state-sponsored attacks and organized cybercrime. To counter these threats, Türkiye has proactively integrated AI-based technologies into its national cybersecurity strategy.

Türkiye's cybersecurity initiatives prioritize the protection of critical infrastructure, such as energy grids, communication systems, transportation networks, and financial systems, while aiming to reduce its strategic dependency in cyberspace. Through its AI-powered cybersecurity strategies, Türkiye not only seeks to ensure national security but also plays an active role in regional and global security frameworks, including NATO and the EU. This study examines Türkiye's AI-driven cybersecurity strategies in terms of securing national interests, fostering international cooperation, and addressing ethical challenges associated with AI in cybersecurity.

2. METHODS

The study applies a secondary data analysis approach to analyze Türkiye's AI-driven cybersecurity strategies. Data were collected from academic articles, books, official reports, and strategic documents from various databases and reviewed within the frameworks of realism and middle power theories.

Türkiye's approach to cybersecurity and AI integration is examined through the lenses of realism and middle power theory. Realism, which considers security and power pursuits as the primary motivation for state behavior, helps to analyze Türkiye's AI-driven cybersecurity strategy. This perspective highlights Türkiye's efforts to build a defense mechanism against digital threats and to protect its national interests. Middle power theory, meanwhile, provides insight into Türkiye's strategic initiatives within major security structures like NATO and the EU, which offer a framework for contributing to regional stability and advancing Türkiye's global positioning.

3. RESULTS

Türkiye's strategic position and increasingly digitalized infrastructure expose it to a broad spectrum of cyber threats, ranging from state-sponsored actors to organized criminal networks. Türkiye's AI-based cybersecurity strategy is critical not only for threat detection and response but also for positioning Türkiye as a proactive actor in international security frameworks.

Türkiye's journey in cybersecurity began with the inclusion of cybercrimes in the Turkish Penal Code in 1991. Since then, Türkiye has progressively expanded its cybersecurity strategy, prioritizing the protection of critical sectors such as energy,

finance, and telecommunications. The 2013 National Cybersecurity Strategy formalized a structural approach to cybersecurity.

Türkiye's AI-driven cybersecurity strategy aims to leverage technological innovation to strengthen defense capacities. The focus on large-scale data processing and threat detection allows these systems to respond quickly to cyber incidents, enhancing Türkiye's resilience. With AI-driven tools, Türkiye seeks to establish a proactive defense against potential threats.

4. DISCUSSION

Türkiye's AI-driven cybersecurity strategies, examined within the frameworks of realism and middle power theories, provide insight into its national security goals and dynamics in international cooperation. According to realism, Türkiye aims to safeguard national security and establish an independent security mechanism through AI-driven cybersecurity investments. By enhancing its cybersecurity through NATO and EU cooperation, Türkiye also seeks to bolster its strategic autonomy, though achieving full independence within these alliances is anticipated to be challenging.

From a middle power perspective, Türkiye's active involvement in platforms such as NATO's Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (CCDCOE) enables it to contribute to the establishment of international security norms, positioning itself as a stabilizing force in the region. Türkiye's emphasis on human rights and ethical standards in its cybersecurity strategy could further enhance its role as a credible actor in international collaborations.

CONCLUSION

Türkiye's AI-driven cybersecurity strategies demonstrate potential to ensure national security and establish Türkiye as an effective actor within international security structures. With AI-driven defense systems, Türkiye builds a resilient defense mechanism against digital threats, gaining a more active stance within entities like NATO. However, the sustainability of these strategies and their alignment with international security norms require a balanced approach to ethical concerns, human rights, and transparency. Türkiye's long-term success with AI-driven cybersecurity strategies will depend on a policy that equally emphasizes both national security and ethical responsibility.

KAYNAKÇA

Adams, J. (2001). Virtual defense. *Foreign Affairs*, *80*(3), 98–112.

Akyeşilmen, N. (2022). Türkiye in the Global Cybersecurity Arena: Strategies in Theory and Practice. *Insight Türkiye*, 24(3), 109-134.

Arquilla, J. ve Ronfeldt, D. (1993). Cyberwar is coming! *Comparative Strategy*, 12(2), 141–165.

Atilla, T. (2010). Tüm bilgileriniz şu anda satılıyor olabilir. Hürriyet. Erişim: 1 Mart 2025, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tum-bilgileriniz-su-anda-satiliyor-olabilir-15430731

BBC News Türkçe. (2024). '108 milyon kişinin verileri çalındı' iddiası: Bakanlık ne açıkladı, tepkiler ne oldu?. BBC News Türkçe. Erişim: 1 Mart 2025, https://www.bbc.com/turkce/articles/cn8789ez2q7o

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2018). Siber Dünyada En Zayıf Halka Kadar Güçlüyüz. Erişim: 30 Ekim 2024, https://eng.btk.gov.tr/haberler/siber-dunyada-en-zayif-halka-kadar-gucluyuz

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2022). Siber Güvenlik Ekosisteminin Geliştirilmesi Zirvesi BTK'da Başladı. Erişim: 30 Ekim 2024, https://eng.btk.gov.tr/haberler/siber-guvenlik-ekosisteminin-gelistirilmesi-zirvesi-btk-da-basladi

Cheong, B. C. (2024). Transparency and Accountability in AI Systems: Safeguarding Wellbeing in the Age of Algorithmic Decision-making. *Frontiers in Human Dynamics,* 6.

Connor, S. (2023). Middle Powers: Digital Ambitions Meet Rising Cyber Risks. Erişim: 4 Mart 2025, https://www.controlrisks.com/our-thinking/insights/middle-powers-digital-ambitions-meet-rising-cyber-risks

Cooper, A. F. ve Parlar Dal, E. (2016). Positioning the third wave of middle power diplomacy: Institutional elevation, practice limitations. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis,* 71(4), 516–528.

Cooper, A. F., Higgott, R. A. ve Nossal, K. R. (1994). *Relocating middle powers*. Vancouver, BC, Canada: UBC Press.

Craig, A. Ve Valeriano, B. (2018). Realism and Cyber Conflict: Security in the Digital Age. Erişim: 4 Mart 2025, https://www.e-ir.info/2018/02/03/realism-and-cyber-conflict-security-in-the-digital-age/

Cristiano, F., Broeders, D., Delerue, F., Douzet, F. ve Géry, A. (Ed.). (2023). Artificial Intelligence and International Conflict in Cyberspace. Londra: Routledge.

Çifci, H. (2024a). Analysis of Türkiye's Cybersecurity Strategies: Historical Developments, Scope, Content And Objectives. *Sakarya University Journal of Science*, 28(1), 204–219.

Çifci, H. (2024b). Cybersecurity Maturity of Türkiye: An Assessment with ENISA's National Capabilities Assessment Framework (NCAF). *Savunma Bilimleri Dergisi*, 20(2), 191–210.

Daşkın, E. (2019). The Turkish Cyber Security Strategy: Structure, Legislation, and Challenges. *Journal of Intelligence and Cyber Security*,2(1), 1-39.

DHA. (2020). 3 Yılda Türkiye'yi Hedef Alan 325 Bin Siber Saldırı Engellendi. *Hürriyet.* Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/3-yilda-turkiyeyi-hedef-alan-325-bin-siber-saldiri-engellendi-41701144

E-Governance Academy (2023). National Cyber Security Index: Türkiye. Erişim: 3 Kasım 2024.

Ekiz, A. (2024). Siber Güvenlik Alanının Çatısını Oluşturacak Yasal Düzenleme Geliyor. *Anadolu Ajansı*. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/siber-guvenlik-alaninin-catisini-olusturacak-yasal-duzenleme-geliyor/3286012

Eldem, T. (2019). The Governance of Türkiye's Cyberspace: Between Cyber Security and Information Security. *International Journal of Public Administration,* 43(5), 452–465.

FIRST (2024). Forum of Incident Response and Security Teams. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.first.org/members/teams/tr-cert

Halisdemir, E. (2021). National Cybersecurity Organisation: Türkiye. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence*. Erişim: 3 Kasım 2024.

Holbraad, C. (1984). *Middle Powers in International Politics*. London: Macmillan Press.

Karakehya H. (2009). Türk Ceza Kanunu'nda Bilişim Sistemine Girme Suçu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 22(81), 187-210.

Kim, B., Park, J. ve Suh, J. (2020). Transparency and Accountability in AI Decision Support: Explaining and Visualizing Convolutional Neural Networks for Text Information. *Decision Support Systems*, 134(113302).

Kurç, C. (2023). Enabling Technology of Future Warfare: Defense AI in Türkiye (DAIO Study No. 23/08). *Defense AI Observatory, Helmut Schmidt University*. Erişim: 30 Ekim 2024.

Kurnaz, S. ve Önen, S. M. (2019). Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'nin Siber Güvenlik Stratejileri. *International Journal of Politics and Security,* 1(2), 82-103.

Lindsay, J. R. (2013). Stuxnet and the Limits of Cyber Warfare. *Security Studies,* 22(3), 365–404.

McCarthy, J. (2016). Americans Cite Cyberterrorism Among Top Three Threats to U.S. Erişim: 4 Mart 2025, https://news.gallup.com/poll/189161/americans-cite-cyberterrorism-among-top-three-threats.aspx

Mearshimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: WW Norton.

Melek, A. ve Öztürk C. (2024). Bakan Uraloğlu: 97 Binin Üzerinde Zararlı Bağlantı Tespit Ederek Erişimlerini Engelledik. *Demirören Haber Ajansı.* Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.dha.com.tr/politika/bakan-uraloglu-97-binin-uzerinde-zararli-baglanti-tespit-ederek-erisimlerini-engelledik-2519631

MIT Technology Review, *Cyber Security Index (2023).* Erişim: 4 Mart 2025, https://www.technologyreview.com/2022/11/15/1063189/the-cyber-defense-index-2022-23/

Milli Güvenlik Kurulu (2010). 27 Ekim 2010 Tarihli Toplantı. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.mgk.gov.tr/index.php/27-ekim-2010-tarihli-toplanti

Milli Güvenlik Kurulu (2024). 28 Mayıs 2024 Tarihli Toplantı. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.mgk.gov.tr/index.php/28-mayis-2024-tarihli-toplanti

Müftüler, M. ve Yüksel, M. (1997). Türkiye: A Middle Power in the New Order. A. F. Cooper (Ed.), *Niche Diplomacy: Middle Powers after the Cold War* içinde, (s. 184–196). London: Palgrave Macmillan UK.

Ongun, T. (2023). Türkiye Among World's Top Cybercrime Targets in 2023. *Anadolu Ajansı*. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.aa.com.tr/en/turkiye/turkiye-among-worlds-top-cybercrime-targets-in-2023/3076238

Özker, U. (2022). Türkiye'de Kritik Altyapı ve Siber Güvenlik. *Konrad-Adenauer-Stiftung Türkiye*. Erişim: 30 Ekim 2024.

Petallides, C. J. (2012). Cracking the digital vault: A study of cyber espionage. *Inquiries Journal, 4*(4), 1–3.

Rodriguez Vance, T. (2023). Examination of Applications of Artificial Intelligence in Cybersecurity: Strengthening National Defense with AI. *International Journal of Computer Science and Information Technology Research*, 11(3), 77-90.

Savaş, S. ve Karataş, S. (2022). Cyber Governance Studies in Ensuring Cybersecurity: An Overview of Cybersecurity Governance. *International Cybersecurity Law Review*, 3(1), 7–34.

Siber Güvenlik Kurulu (2013). Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi ve 2013-2014 Eylem Planı. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/2-1-strateji-eylem-plani-2013-2014-5a3412cf8f45a.pdf

Sodipe, A. O., Abel, N. O., Ntichika, H. C., Daniel, E. E. ve Agboare, E. I. (2024). The Role of AI in Enhancing Network Security. *Iconic Research And Engineering Journals* 8(3),196-205. Erişim: 30 Ekim 2024.

Sukumar, A. M. (2023). The Middleware Dilemma of Middle Powers. F. Cristiano, D. Broeders, F. Delerue, F. Douzet ve A. Géry (Ed.), *Artificial Intelligence and International Conflict in Cyberspace* içinde (s. 109–134). Londra: Routledge.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2021). Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi 2021-2025. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.cbddo.gov.tr/UYZS

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2020). Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi 2020-2023. Erişim: 30 Ekim 2024, https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/strateji-eylem-planlari/ulusal-siber-guvenlik-stratejisi-ve-eylem-plani-2020-2023.pdf

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. (2024). Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi 2024-2028. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenligin-yol-haritasi-yerli-ve-milli-tekno/ulusal-siber-guvenlik-stratejisi-2024-2028.pdf

T.C. Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. (2016). 2016-2019 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi. Erişim: 30 Ekim 2024, https://hgm.uab.gov.tr/uploads/pages/siber-guvenlik/2016-2019guvenlik.pdf

Taddeo, M., McNeish, D., Blanchard, A. ve Edgar, E. (2023). Ethical Principles for Artificial Intelligence in the Defence Domain. F. Cristiano, D. Broeders, F. Delerue, F. Douzet ve A. Géry (Ed.), *Artificial Intelligence and International Conflict in Cyberspace* içinde (s. 159-185). Londra: Routledge.

UK Ministry of Defence (2022). Defence Artificial Intelligence Strategy. Erişim: 30 Ekim 2024, https://www.gov.uk/government/publications/defence-artificial-intelligence-strategy

Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) (2024). Global Cybersecurity Index (GCI). Erişim Tarihi: 30 Ekim 2024, https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/GCIv5/2401416_1b_Global-Cybersecurity-Index-E.pdf

Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23 Sayı/No:56 , ss./pp.: 1013-1036
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1589312

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

"HAKLI SAVAŞ TEORİSİ" İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK HARİTALANDIRILMASI

Serdar ÇUKUR[1] & Ahmet KARAGÜZEL[2]

Öz

Bu çalışmada, "haklı savaş teorisi" anahtar kelimesinin yer aldığı çalışmaları incelemek amaçlanmaktadır. Bu amaç temelinde bu çalışmada, Web of Science (WOS) veri tabanı üzerinden elde edilen nicel veriler kullanılmıştır. Bu verilerde, Vosviewer programı kullanılarak grafiklendirilmiştir. Tüm bunların yanı sıra, WOS'ta "just war theory" anahtar kelimesi üzerinden yapılan tarama neticesinde 1978-2024 yılları arasında makale, bildiri, kitap bölümü ve kitap gibi çeşitli çalışma türleriyle yayınlanan 708 esere ulaşılmıştır. Bu yıllar arasında, bu çalışma türleri arasında en fazla yoğunluğa ise 588 eser ile makale sahiptir. 708 esere arasında en fazla sayıda esere ise de 15 çalışma ile Tamar Meisels tarafından kaleme alındığı görülmüştür. Ayrıca, eserlerin araştırma alanlarında da çok çeşitli olduğu görülmüştür. Bunlardan bazıları şunlardır: Hükümet Hukuku, Felsefe, Uluslararası İlişkiler, Din, Sosyoloji vb. Öyle ki bu alanlar arasında hükümet hukuku ön sırada yer almaktadır. Öte yandan, devlet noktasında en fazla eserin ABD (248) tarafından yayınlanmıştır. Ayrıca kurumlar bazında ise doküman sayısı ve atıf sayısı başlıklarında Oxford University birinci sırada bulunmaktadır. İlaveten, kurumlar nazarında toplam bağlantı gücü başlığı altında Australian National University en ön sırada bulunmaktadır. Öte yandan yazarların eserlerinde kullandıkları diller irdelendiğinde İngilizceden Almancaya, Fransızcaya İtalyanca kadar çok çeşitli olduğu görülmüş ve bu diller arasında yazarların eserler arasında en fazla kullandıkları dilin İngilizce olduğu tespit edilmiştir. Eserlerin yayınlandıkları endekslerin de AHCI, SSCI, ESCI ve SCI gibi çeşitli olduğu görülmüştür. Bu endeksler arasında en fazla eserin yayınlandığı endeksin ise de 248 ile AHCI olduğu tespit edilmiştir. Tüm bunların yanı sıra, eserlerde kullanılan anahtar kelimeler arasında çok sık tekrar edilen kelimeler arasında ilk beşte "just war theory, just war, war, pacifism ve ethics" şeklinde sıralanan kelimeler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Haklı Savaş Teorisi, Savaş, Bibliyometrik Analiz, Web of Science, Vosviewer, Tamar Meisels.*

JEL Kodları: *Z0*

Başvuru: 21.11.2024 **Kabul:** 29.01.2025

[1] Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, serdarcukur5@gmail.com, Bursa, Türkiye, ORCID No: 0000-0003-1394-0934
[2] Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ahmetkaraguzel7@gmail.com, Bursa, Türkiye, ORCID No: 0000-0001-5654-6369

BIBLIOMETRIC MAPPING OF STUDIES ON 'JUST WAR THEORY'[3]

Abstract

This study has been designed to analyse the extant literature on the subject in which the keyword 'just war theory' appears. This study utilised quantitative data obtained from the Web of Science (WOS) database, which were then graphically represented using the Vosviewer programme. In addition, a search for the keyword 'just war theory' in WOS yielded 708 works published between 1978 and 2024, encompassing various study types such as articles, papers, book chapters and books. The predominant study type in this period is articles, comprising 588 works. Notably, Tamar Meisels contributed the highest number of publications, with 15 works.The research fields are diverse, including Governmental Law, Philosophy, International Relations, Religion, Sociology, and more. Notably, the field of governmental law emerges as the leader among these disciplines. The USA has published the highest number of works on the state (248); conversely, in terms of institutions, Oxford University ranks first in terms of both the total number of documents and citations, and the Australian National University ranks first in terms of total link strength. An analysis of the languages used by authors of the publications indicates a broad spectrum, ranging from English to German, French and Italian. The preponderance of the English language in the author's choice of language is noteworthy among these languages. A study of the indexing of the works revealed that they appeared across a variety of different indexes including AHCI, SSCI, ESCI and SCI. The AHCI index was found to be the index in which the most works were published with a total of 248. Furthermore, an analysis of the keywords used in the works indicated that those related to the just war theory, the just war, war, pacifism, and ethics were amongst the first five words to be repeated most frequently.

Keywords: *Just War Theory, War, Bibliometric Analysis, Web of Science, Vosviewer, Tamar Meisels.*

JEL Codes: Z0

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Milattan Önce (M.Ö.) 700-450 arasında, şehir devletlerinde hem savaşlar hem de bu savaşların sınırlandırılması hakkında bazı gelişmeler yaşanmıştır (Hoş, 2020: 16). M.Ö. 461-445 yıllarında, Peloponnesos savaşlarından birincisi yaşanmıştır. Bu savaşın ardından, taraflar arasında 30 yıllık bir barış döneminin yaşanacağı bir antlaşma imzalanmıştır (Nye ve Welch, 2013: 20). Ancak bu dönemde Atina'nın kurduğu ittifakın Sparta tarafında endişe yaratması ittifakın 14 yıl sonra bozulmasına neden olmuştur (Thukydides, 2010: 21). Bu durum beraberinde, M.Ö. 431-404 yılları

[3] The Extended English Summary is located the end of the Article

arasında Peloponnesos Savaşlarından ikincisinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu savaşın sonucunda ise Atina yenilmiştir (Nye ve Welch, 2013: 45). Öte yandan, Antik Yunan döneminde savaş ahlakının da düzeltilmesi noktasında i) tutsaklara karşı fidyenin talep edilmesi, ii) saldırılarda ilk hedefin sivillerin / savaşçı olmayanların olmaması ve iii) savaş, bir düello ile başlatılması, savaş ödülünün belirlenmesi ve zafer kazanana karşı saygı duyulması gibi çeşitli düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra, Antik Yunan döneminde Thukydides tarafından yazılan "Peloponnesos Savaşları Tarihi" adlı eserin Melos diyaloğu bölümünde, Yunan Kanunnamesinde ve Planto ve Aristoteles gibi savaşa ve savaşın yürütülmesine ilişkin düşüncelerinde savaşa ilişkin bazı düşüncelerin zikredildiği görülmüştür. Örneğin, Aritoteles'in Politika adlı eserinde meşru bir savaşın sürdürülmesi noktasında *i) kendini savunmak, ii) müttefiklere ve dostlara yardım etmek, iii) şehir devletlerine avantaj sağlamak ve iv) kurallara uymayı reddenler üzerinde otorite sağlamak* gibi bazı şartlardan bahsedilmektedir (Hoş, 2020: 16-19).

Haklı savaş düşüncesinde karşımıza çıkan önemli isimlerden bir tanesi St. Augustinus'tur (Özlük, 2015: 23). St. Augustinus, dünyevi iktidar ve Tanrısal iktidar noktasında yaşanan uyuşmazlığa çözüm getirmiş olmasından ötürü önemli biridir (BBC, Türkçe 2013). Haklı savaş'ın babası olarak adlandırılan Augustinus, bir savaşın haklı olabilmesi için üç şartı öne sürmüştür. Bunlar; *i) haklı bir nedenin olması, ii) meşru bir otorite tarafından yapılması ve iii) iyi niyetin bulunması* (Ereker, 2004: 8). Augustinus tarafından haklı neden şartlarını *i) yanlış hareketi düzeltme, ii) haksızlıkla alınan bir şeyi geri alma ve iii) sebep olunan bir zarar için öç alma* üzerinden izah edilirken, meşru otorite olarak hükümdar işaret edilmiştir (Kalkavan Taslaman, 2011: 35). Ayrıca Augustinus tarafından iyi niyet ile savaşın gayesinin ilintili olduğu, savaşın maksadının aslında barışın tesis edilmesi olduğu (Ereker, 2004: 8-9), son çare prensibi noktasında ise münakaşanın sona erdirilmesinde kısa süreli savaşların etkisine, orantılılık prensibi noktasında da savaşın barışı geri getirmede bir nevi ışık olabileceğine, savaşın aslında büyük bir iyilik olarak değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Mattox, 2006: 78-82). Tüm bunların yanı sıra, Augustinus, jus in bello özelinde de görüşlerini iki ilke üzerinden açıklamıştır: Ayırt etme ve orantılılık (Kalkavan Taslaman, 2011: 47-53).

Haklı savaşın tarihsel serüveninde üzerinde durulması gereken isimlerden bir diğeri, Gratian'dır. Gratian'ın "Decretum" isimli eseri, haklı savaşın tekrardan dirilmesine imkân sağlamıştır (Johnson, 1994: 324). Ardından, bu gelenekte irdelenmesi gerek isimlerden bir başkası, Thomas Aquinas'tır. Aquinas, haklı bir savaşta üç koşuldan bahsetmektedir. Koşullardan birincisi, haklı bir nedenin olmasıdır. Bu koşulda, Aquinas, karşı tarafından suçlu olması üzerinde durmaktadır. İkinci koşul, meşru bir otoritenin varlığıdır. Bu koşulda da Aquinas, kamusal otoriteye dair vurgu yapmaktadır. Son koşul ise iyi niyetin olması gerekliliğidir. Bu koşulu da Aquinas, barışın sağlanması ve masumlara karşı zarar verilmesi gibi vurgular üzerinde durmaktadır (Ereker, 2004: 12). Aquinas'ın haklı savaş geleneğine sağlamış olduğu katkı, sonraki dönemlerde de bu geleneğe dair Francisco De Vitoria gibi önemli düşünürlerin görüş beyan etmelerinin önünü açmıştır (Özlük, 2015: 24-25).

Haklı savaşın tarihsel serüveninde ele alınması gereken önemli isimlerden biri de Francisco De Vitoria'dır. Vitoria, haklı savaş geleneğinde üç koşuldan bahsetmektedir (Akal, 1997: 61; Vitoria, 2017: 111-117): Haklı neden, meşru otorite ve iyi niyet. 16.yüzyılda ise haklı savaşın gelişimine katkı sağlayan isimleri, Niccolo Machiavelli, Balthazar Ayala ve Alberico Gentili şeklinde sıralamak mümkündür (Hoş, 2020: 49-54). Bu isimlerden Alberico Gentili tarafından haklı neden koşulları şu şekilde sıralanmıştır: *Savaşın açıkça ilan edilmesi, halkın iyiliğini amaçlamak, başka devletin vatandaşlarının zulümden kurtarmak ve müttefiklere yardım etmek*. Ayrıca Gentili tarafından istisnai durumlar haricinde savaş sırasında kadınlara, çocuklara, din adamlarına, yolculara, tüccarlara dokunulmaması gerektiğine, ortaya yolun bulunmasına ve karşı tarafa orantılı davranılması gibi savaş hukuku açısından gerekli hususlara değinilmiştir (Kalkavan Taslaman, 2011: 163-177).

Haklı savaş geleneğinde vurgulanması gereken önemli isimlerden bir başkası da Francisco Suarez'dir (Ereker, 2004: 17). Suarez, bir savaşın haklı bir şekilde sürdürülmesi adına bazı koşulların yerine getirilmesinden bahsetmektedir. Bu koşullardan birincisi, haklı bir nedenin olmasıdır. Bunlar; büyük bir haksızlığın yapılmış olması, devletin kendisini savunması gibi. İkinci koşul ise meşru bir otorite tarafından ilan edilmesidir. Bu koşulda hükümdar işaret edilmektedir. Sonuncu koşul ise orantılılık ilkesidir. Bu koşula gerek savaşın başlaması sırasında, gerekse de savaş sonrasında zaferde uyulması gerekir (Kalkavan Taslaman, 2011: 141-150).

Haklı Savaş geleneğine katkı sağlayan önemli isimlerden biri tanesi de Hugo Grotius'tur (Jeffery, 2006: 15). Grotius tarafından savaşın doğal hukuka aykırı olmadığını ve haklı savaş nedenlerini şu şekilde sıralanılmıştır: Kişinin kendisini müdafaa etmesi, mülkiyetin geri kazanılması ve de cezalandırma. Öte yandan Grotius, haklı bir savaşta suç işlemedikleri takdirde kadınlara, çocuklara, din adamlarına vb. suçsuz kimselere dokunulmaması gerektiğini vurgulamıştır (Grotius, 2011: 31-32, 41,71, 284- 289).

Haklı savaş geleneğinin tarihsel serüveninde ele alınması gereken isim de Emmerich de Vattel'dir. Vattel, devletler arasında yaşanan uyuşmazlıkların temelinde otorite eksiklinin olduğuna vurgu yapmaktadır (Hoş, 2020: 61). Ayrıca Vattel, devletlerin savaş ilan etme noktasında haklarını birkaç temelde sıralamaktadır: Kendisine zarar verilmesi, kendisinin hakkının çiğnenmesi ve ihtimalin olması (Dalar, 2008: 232). E. Vattel sonrasında ise haklı savaş geleneğine Immanuel Kant'ın ve George Wilhelm Friedrich Hegel gibi düşünürlerin katkı sağladığı görülmüştür. 19.yüzzyılda ve 20.yüzyılda göz ardı edilen haklı savaş geleneğinin 1945'ten sonra yeninden canlandığı gözlenmiştir (Hoş, 2020: 52-53,64,67-68). Öyle ki bu düşüncenin gelişmesi noktasında William O'Brien, Paul Ramsey ve Micheal Walzer gibi önemli isimlerin etkileri olduğu görülmüştür (Ereker, 2004: 32).

Michael Walzer, haklı savaş düşüncesi noktasında ahlakın ve stratejinin savaşla ilintili olduğuna, jus ad bellum ve jus in bello kavramlarının önemine ve savaşın ne zaman izin verileceği ve suç sayılacağı gibi hususlara vurgu yapmıştır. Ayrıca, Walzer, sivillerin dokunulmazlığına "Çifte Etki" terimi üzerinden açıklamıştır (Walzer, 2010:

23-47,73-98,212). Öte yandan Paul Ramsey ise haklı savaş noktasında, bu savaşın bir askeri-politik bir kuram olduğuna, şiddete başvurmada komşuların hayatlarını ve mallarını muhafaza etmek gibi unsurların etkin olduğu, kötü hareketlerin cezalandırılması ve insan haklarının ihlal edilmesi gibi durumların haklı sebepler içerisinde yer aldığına, ulus devletin savaş ilan etme yetkisine (Kalkavan Taslaman, 2011: 223-226), sivillerin dokunulmaz olduğuna ve de orantılılık ilkesinin önemine vurgu yapmıştır. Sonuncu isim olan William O'Brien ise de jus ad bellum hususunda vurgulara değinmiştir. Öte yandan, O'Brien'in bireye yaptığı vurgunun önemine rastlanılmaktadır (Ereker, 2004: 33-34).

Tüm bunların yanı sıra, haklı savaş geleneğinin tarihsel derinliği ele alındığında haklı savaş geleneğinin iki terim ekseninde, bazı ilkeler üzerine inşa edildiği görülmüştür: Jus ad bellum ve jus in bello (Johnson, 1994: 322). Jus ad bellum'un bünyesinde yer alan ilkeleri de şu şekilde sıralamak mümkündür. Bunlar; Haklı neden (Ereker, 2004: 2), meşru otorite (Hocaoğlu, 2003: 113), meşru amaç (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2016), son çare (Hocaoğlu, 2003: 113), başarı olasılığı (Özlük, 2015: 30) ve orantılılık (Hocaoğlu, 2003: 113). Öte yandan, jus in bello içerisinde yer bulan ilkeler ise de ayrım gözetme (Hocaoğlu, 2003: 113) ve orantılılık (Özlük, 2015: 31).

Sonuç olarak, haklı savaş teorisinin felsefi alt yapısı irdelendiğinde Antik Yunan dönemine kadar uzanmaktadır. Antik Yunan döneminden sonra uzan bir zaman kaderine terk edilen bu teorinin tekrardan ortaya çıkmasına St.Augustinus'un etkisi olmuştur. St. Augustinus'tan sonra günümüze kadar Thomas Aquinas'tan Francisco De Vitoria'ya, Hugo Grotius'tan Micheal Walzer'e kadar önemli düşünürlerin bu teorinin şekillenmesine önemli katkılar sağladıkları görülmüştür. Tarihsel derinliği derin olan bu teorinin aynı zamanda, çeşitli çalışmalara da konu olması imkân sağlamıştır. Çalışmanın sonraki bölümünde de günümüzde, bu teori özelinde yapılan çalışmalara dair bilgilere yer verilecektir.

1.Literatür Taraması

Çalışmanın bu bölümünde, WOS'ta "just war theory (haklı savaş teorisi)" anahtar kelimesi üzerinden yapılan tarama neticesinde elde edilen 708 eser üzerinden atıf kriteri temelinde en önemli 30 eser ait özet bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Haklı Savaş Teorisi ile İlgili Eserler

Yazar- Yıl	Çalışmanın Başlığı	Çalışma Türü	Araştırma Alanı	Atıf Sayısı
(Farr, 2008)	Locke, Natural Law, And New World Slavery	Makale	Siyaset ve Hukuk	92
(Sparrow, 2016)	Robots And Respect: Assessing The Case Against Autonomous Weapon Systems	Makale	Uluslararası İlişkiler	70
(Vanderheiden, 2005)	Eco-Terrorism or Justified Resistance? Radical Environmentalism And The "War On Terror"	Makale	Siyaset ve Hukuk	63

(Purves vd., 2015)	Autonomous Machines, Moral Judgment, and Acting for the Right Reasons	Makale	Felsefe	58
(Inghilleri, 2010)	"You Don't Make War Without Knowing Why" The Decision to Interpret in Iraq	Makale	İletişim	57
(Sjoberg & Peet, 2011)	Targeting Women in Wars	Makale	Siyaset ve Hukuk	55
(Kamm, 2004)	Failures Of Just War Theory: Terror Harm, And Justice	Makale	Felsefe	49
(Fabre, 2008)	Cosmopolitanism, Just War Theory And Legitimate Authority	Makale	Uluslararası İlişkiler	47
(Megoran, 2008)	Militarism, Realism, Just War, Or Nonviolence? Critical Geopolitics And The Problem Of Normativity	Eleştiri	Coğrafya	45
(Walzer, 2002)	The Triumph Of Just War Theory (And The Dangers Of Success)	Makale	Sosyal Bilimler	42
(Burke, 2004)	Just War Or Ethical Peace? Moral Discourses Of Strategic Violence After 9/11	Makale	Uluslararası ilişkiler	41
(Flint & Falah, 2004)	How the United States justified its war on terrorism: prime morality and the construction of a 'just war'	Makale	Kalkınma Çalışmaları	39
(Langan, 1984)	The Elements of Augustine Just War Theory	Makale	Din	39
(Kreps & Kaag, 2012)	The Use of Unmanned Aerial Vehicles in Contemporary Conflict: A Legal and Ethical Analysis	Makale	Siyaset ve Hukuk	37
(Lazar, 2017)	Just War Theory: Revisionists Versus Traditionalists	Kitap Bölümü	Siyaset ve Hukuk	36
(Williams, 2012)	Kant And The End Of War: A Critique of Just War Theory	Kitap	Felsefe	36
(Asad, 2010)	Thinking About Terrorism And Just War	Makale	Uluslararası İlişkiler	35
(Simpson & Müller, 2016)	Just War And Robots' Killings	Makale	Felsefe	34
(Blair & Kalmanovitz, 2016)	On the Rights of Warlords: Legitimate Authority and Basic Protection in War-Torn Societies	Makale	Siyaset ve Hukuk	30
(Horowitz, 2016)	The Ethics & Morality of Robotic Warfare: Assessing the Debate over Autonomous Weapon	Makale	Sanat ve Beşeri Bilimler	27
(Brunstetter & Zartner, 2011)	Just War against Barbarians: Revisiting the Valladolid Debates between Sepulveda and Las Casas	Makale	Siyaset ve Hukuk	25
(Rodin, 2008)	Two Emergıng İssues of Jus Post Bellum: War Terminatıon and The Liability Of Soldiers for Crimes of Aggression	Kitap Bölümü	Uluslararası İlişkiler	24

(Bazargan, 2013)	Complicitous Liability in War	Makale	Felsefe	22
(Nardin, 2006)	International Political Theory and The Question of Justice	Makale	Uluslararası İlişkiler	22
(Frazer & Hutchings, 2007)	Argument and Rhetoric in the Justification of Political Violence	Makale	Siyaset ve Hukuk	21
(Zurbuchen, 2009)	Vattel's Law of Nations and Just War Theory	Makale	Din	19
(Early & Schulzke, 2019)	Still Unjust, Just in Different Ways: How Targeted Sanctions Fall Short of Just War Theory's Principles	Makale	Uluslararası İlişkiler	18
(Sagan & Valentino, 2019)	Just War and Unjust Soldiers: American Public Opinion on the Moral Equality of Combatants	Makale	Sosyal Bilimler	17
(Pattison, 2018)	The Case For The Nonideal Morality of War: Beyond Revisionism Versus Traditionalism in Just War Theory	Makale	Siyaset Bilimi	17
(Lazar, 2015)	Risky Killing and the Ethics of War	Makale	Felsefe	17

2. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, çalışmanın araştırma deseni, çalışmanın amacı ve araştırma soruları, veri ve veri toplama aracı ve çalışmanın bulguları üzerinde durulacaktır.

2.1. Araştırma Deseni

Çalışmada kullanılan yöntem, bibliyometrik analizdir. Bu yöntem, içerik analizinden farklı olarak, yöntemin bünyesinde konular ve yöntemler gibi çeşitli unsurlar barındırmaktadır. Bu açıklama, çalışmada bu analiz yönteminin neden tercih edildiğini ortaya koymaktadır.

2.2. Çalışmanın Amacı ve Araştırma Sorular

Bu çalışmada, "haklı savaş teorisi" anahtar kelimesinin yer aldığı çalışmaları incelemek amaçlanmaktadır. Bunun yanında bu çalışma ayrıca, kendi içerisinde çeşitli amaçları da resmetmektedir. Bunlardan birincisi, haklı savaş teorisi temelindeki literatürün görünümünü göstermektir. İkincisi, bu konu hakkında literatürde yer bulan önde gelen isimlerin kimler olduğunu açıklamaktır. Diğeri, bu konu özelinde literatürde tartışılan konuların neler olduğu ortaya koymaktır. Sonuncusu ise bu konu kapsamında bir modelleme inşa etmektir.

Tüm bu amaçlar temelinde, bu çalışma çeşitli soruları da görünür hale getirmektedir. Bu sorulardan bazıları şunlardır:

1. Web of Science (WOS) veri tabanında yapılan tarama sonrasında "just war theory" özelinde kaç tane eser/ yayın vardır?
2. WOS'taki "just war theory" anahtar kelimesi özelinde tespit edilen eserlerin yıllara göre sayısal dağılımı nasıldır?
3. WOS'taki "just war theory" anahtar kelimesi özelinde tespit edilen eserlerin çalışma türlerine göre nasıl dağılım göstermektedir? En fazla eser, kim tarafından yayınlanmıştır.
4. WOS'ta "just war theory" özelinde tespit edilen eserleri hangi araştırma alanları temelinde sınıflandırılabilir?
5. WOS'ta "just war theory" özelinde tespit edilen eserlerde yazarların kullandıkları diller hangileridir?
6. WOS'ta "just war theory" özelinde en çok eserin yapıldığı devlet hangisidir?
7. WOS'ta "just war theory" özelinde en çok eserin yapıldığı kurum hangisidir?
8. WOS'ta "just war theory" özelinde yayınlanan eserler en çok hangi endekste yayınlanmıştır?
9. WOS'ta "just war theory" özelinde yayınlanan eserler arasında yazarlar tarafından en çok tercih edilen anahtar kelimeler hangilerdir?
10. WOS'ta "just war theory" ile ilgili çalışmalarda atıf sayısı ve toplam bağlantı gücü noktasında ön sıra olan kişiler ve metinler kimlerdir/ hangileridir?

2.3. Veri ve Veri Toplama Aracı

Çalışmada kullanılan program Vosviewer'dir. Vosviwer programı, WOS vasıtasıyla çalışmada kullanılan verilerin görselleştirilmesine ve ayrıntılı açıklamasına yardımcı olan etkin bir program olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bu programda bu verilerin haritalandırılmasından kavramsal ilişkiye kadar çeşitli kategorilerde sağlamış olduğu fırsatlar, bibliyometrik analiz bünyesinde programın yayın bir şekilde kullanılmasına imkân sağlamaktadır. Tüm bunların yanı sıra, WOS'un tercih edilmesinin altında da bilim dünyasında araştırmacılar tarafından bu veri tabanının prestij olarak önemli bir konumda bulunması yatmaktadır.

3. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, 16.11.2024 tarihinde WOS'ta "just war theory" taramasıyla ulaşılan sonuçlardan elde edilen veriler analiz edilecektir.

Şekil 1. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı (WOS)

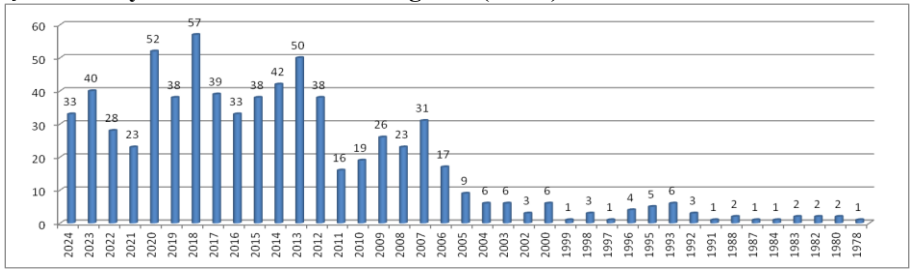

Şekil 1'de, "just war theory" ile ilgili 1978-2024 yılları arasında yayınlanan 708 eserin/ yayının yıllara göre sayısal dağılımlarına yer verilmiştir. Bu Şekil'e göre, ilk eser 1978'te yayınlanmış, son eser ise 2024 yayınlanmıştır. Bu yıllar arasında en fazla eser ise 57 tane ile 2018'de yayınlanmıştır.

Şekil 2. Eserlerim Türlerine Göre Sayısal Dağılımı (WOS)

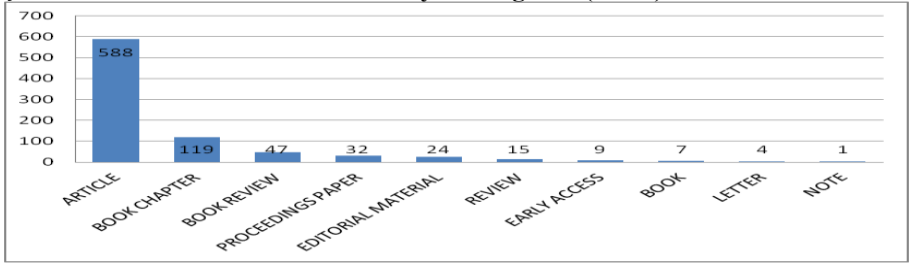

Şekil 2'de 1978-2024 yılları arasında yayınlanan eserlerin çalışma türlerine göre dağılımları gösterilmektedir. Şekil 2'e göre bu çalışma türleri arasında en fazla yoğunluğu ise makale (article) kaplamaktadır.

Şekil 3. Yazarlar Arasındaki İş birliği Dağılımı Üzerinden Ortak Yazarlık Bağlantısı

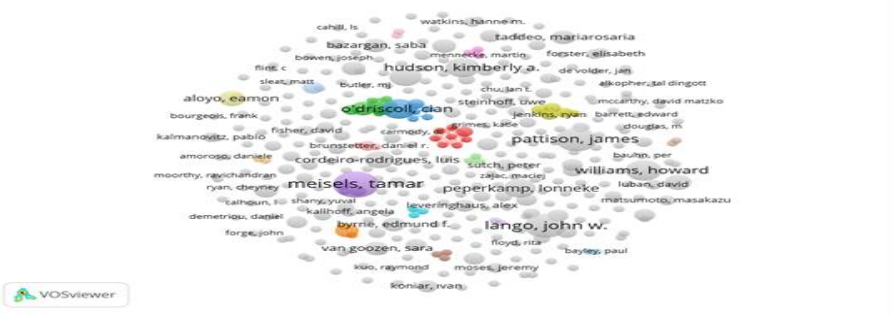

Şekil 3'te, yazarlar arasındaki iş birliği gösterilmektedir. Bu iş birliğinin ortaya çıkması noktasında WOS verileri, Vosviewer programıyla analiz edilmiştir. Vosviewer programında analiz edilmesi için verilere en az 1 yayın ve en az 1 atıf

kriteri uygulanmış, bu kritere de uyum sağlayan 375 yazar tespit edilmiştir. Bu tespit sonrasında ortaya yazarların doküman sayısı, atıf sayısı ve toplam bağlantı gücü şeklinde sayısal verilerin resmedildiği bir tablo ortaya çıkmıştır. Örneğin bu tabloda ilk beşte; doküman sayısı olarak Tamar Meisels (14), John M. Lango (12), James Pattison (11), Howard Williams (9) ve Cian O'driscoll (8); atıf sayısı olarak James Farr (92), Seth Lazar (91), James Pattison (77), Laura Sjoberg (73) ve Robert Sparrow (70); toplam bağlantı gücü noktasında Cian O'driscoll (11), Kimberly Hutchings (7), David Whetham (7), Peter Coals (7) ve Alayne Cotterill (7) yazarlar yer almaktadır. Tüm bunların yanı sıra, Tablodaki diğer verilerin de programda işleme konulması sonrasında Şekil 3, 375 öğeden, 304 kümeden, 122 bağlantıdan ve 129 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Tablo 2: Yazarların Eserinde Kullandıkları Dilleri (WOS)

Dil	Yayın Sayısı
İngilizce	664
Rusça	10
İspanyolca	8
Almanca	6
Hırvatça	5
Felemenkçe	5
Fransızca	5
Çekçe	2
İtalyanca	2
Slovakça	1

Tablo 2'de 1978-2024 yılları arasında yayınlanan eserlerde yazarların kullandıkları dillere ilişkin sayısal verilere yer verilmiştir. Tablo 2'e göre, bu yıllar arasında yazarlar tarafından eserlerinde kullandıkları dilin 664 ile İngilizce olduğu görülmüştür. Ayrıca bu tabloda yazarların eserlerinde İngilizceden sonra kullandıkları diller ise Rusça, İspanyolca, Almanca, Hırvatça, Felemenkçe, Fransızca, Çekçe, İtalyanca ve Slovakça şeklinde sıralanmaktadır.

Şekil 4. Devletlerdeki Ortak Yazar Bağlantısı

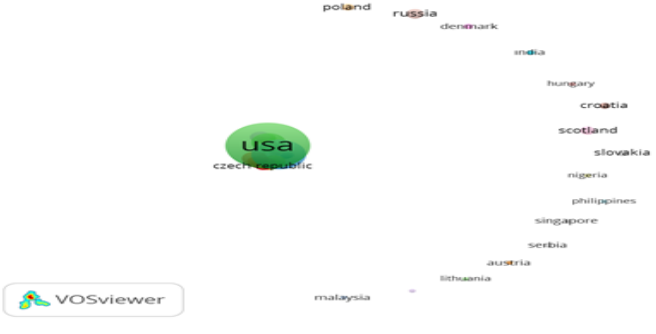

Şekil 4'te, devletlerdeki ortak yazar bağlantısı üzerine bir ağ haritası üzerine bağlantıya yer verilmektedir. Bu ağ haritanın ortaya çıkması adına WOS'taki verilere, Vosviewer programı üzerinden en az 1 yayın ve en az 1 atıf kriteri üzerinden uygulanmış ve 41 devlet bu kriterlere uyum sağlamıştır. Sonrasında ise program vasıtayla işlenen bu uyum özelinde bazı sayısal verilerin sıralandığı doküman sayısı olarak ABD (248), atıf sayısı olarak ABD (1139) ve toplam bağlantı gücü olarak da ABD (23) gibi verilerden oluşan bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu tablodaki veriler üzerinden Şekil 4, 41 öğeden, 22 kümeden, 47 bağlantıdan ve 61 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Şekil 5. Yazarların Atıf Analizi

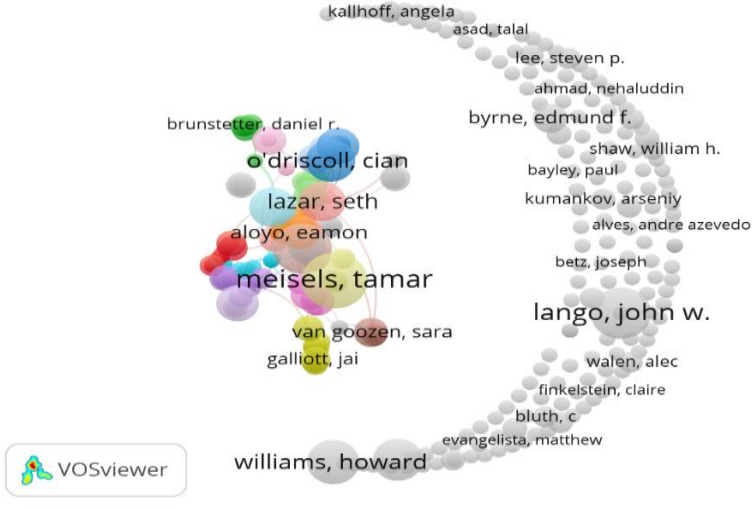

Şekil 5'te yazarların atıf analizi temelinde bağlantılara yer verilmiştir. Bu bağlantının ortaya çıkması noktasında WOS'taki verilere, Vosviewer programı vasıtasıyla kriter olarak en az 1 yayın ve en az 1 atıf şartları uygulanmış ve bu şartlara 610 yazardan 375'i uyum sağlamıştır. Bu yazarlar üzerinden yapılan analiz neticesinde doküman sayısı olarak Tamar Meisels (14), atıf sayısı olarak James Farr (92) ve toplam bağlantı gücü olarak Cian O'driscoll (44) gibi yazarların lider olduğu bir tablo meydana gelmiştir. Bu tablo temelinde sayısal verilerin işleme konulması sonrasında, Şekil 5, 375 öğeden, 184 kümeden, 385 bağlantıdan ve 450 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Şekil 6. Ülkelerin Atıf Analizi

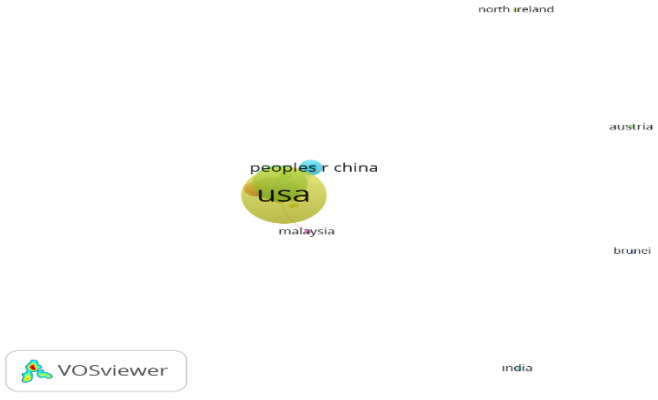

Şekil 6'da eserlerin yayınlandıkları devletler noktasında aldıkları atıflara dair bağlantıya yer verilmiştir. Bu bağlantının oluşması için WOS'taki veriler Vosviewer programı üzerinden en az 1 çalışmanın yayınlanması ve de en az 1 atfın alınmış olması kriterleri işleme konulması konulmasıyla 55 devletten 41'inin uyum sağladığı görülmüştür. Bu uyuşma sonrasında programda ele alınan veriler doğrultusunda 248 ile ABD'nin doküman sayısında, 1139 ile ABD'nin atıf sayısında ve 137 ile ABD'nin toplam bağlantı gücünde lider olduğu bir tablo meydana çıkmaktadır. Bu tablodaki tüm verilerin üzerinden analizlerin programda işlenmesi ile Şekil 6, 41 öğeden, 15 kümeden, 115 bağlantıdan ve 329 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Şekil 7. Kurumların Atıf Bağları

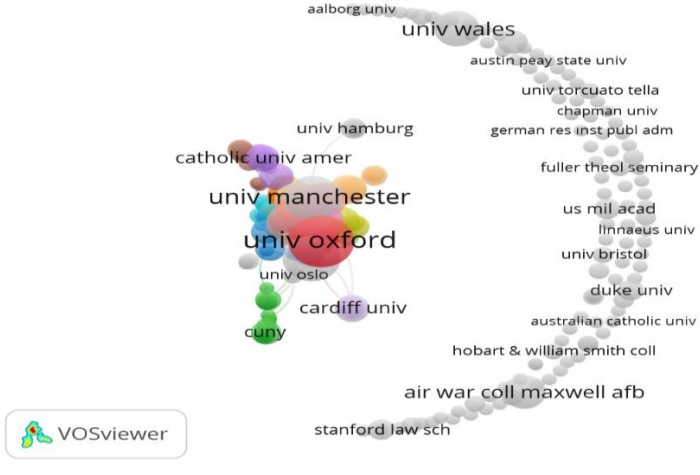

Şekil 7'de kurumlar arasındaki atıf bağlantısı resmedilmeye çalışılmıştır. Bu bağlantının meydana gelmesi adına WOS'taki verilerin Vosviewer programı

üzerinden uygulanan (Kriterler: En az 1 çalışmanın yayınlanması ve En az 1 atıf) işlem uygulanmıştır. Programda bu işlemle uyumlu 288 kurum üzerinden doküman sayısı, atıf sayısı ve toplam bağlantı gücü başlıklar altında sayısal veriler ortaya çıkmıştır. Örneğin, bu tabloda doküman sayısı olarak ilk beşte yer alan kurumlar; Oxford University (19), Manchester University (14), Tel Aviv University (14), Australian National University (11) ve King's College London (10); atıf sayısı olarak ilk beşte yer alan kurumlar; Oxford University (157), Australian National University (98), Northwestern University (92), Manchester University (84) ve Edinburgh University (82); ve toplam bağlantı gücü olarak ilk beşte yer alan kurumlar, Australian National University (76), Manchester University (44), Oxford University (32), Stockholm University (25) ve Edinburgh University (24) şeklinde sıralanmaktadır. Oluşan bu tablo üzerinden verilerin programda analiz edilmesi neticesinde Şekil 7, 288 öğeden, 126 kümeden, 407 bağlantıdan ve 487 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Şekil 8. Anahtar kelimelerin Bağları

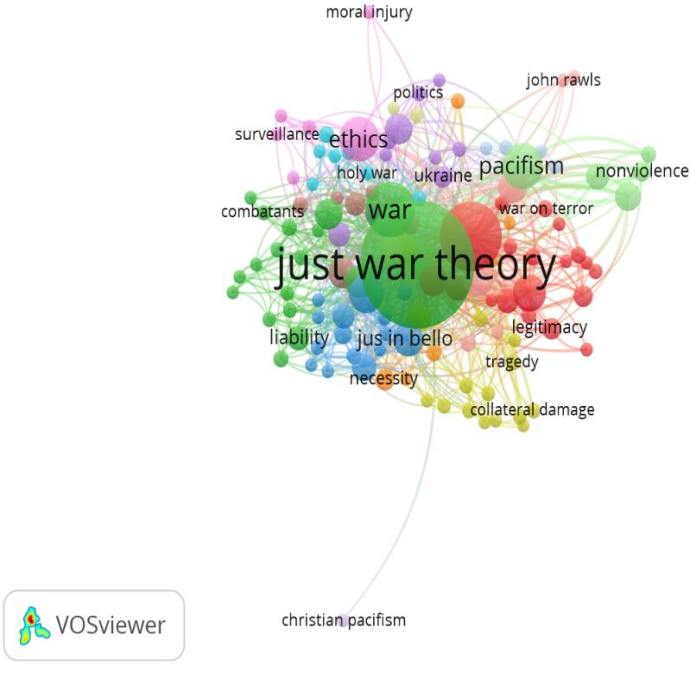

Şekil 8'de WOS'ta "just war theory" anahtar kelimesiyle yapılan tarama neticesinde elde edilen eserlerde kullanılan anahtar kelimelerin ağ bağlantısına yer verilmiştir. Bu bağlantının ortaya çıkması noktasında eserler, Vosviewer programı vasıtasıyla belirlenen anahtar kelimeler arasında en az 3 kez kullanılması kriteri üzerinden işlem görmüştür. Programda yapılan analiz neticesinde bu kriterde, 1120 kelime üzerinden

123 tanesi uyuşmuştur. Programda, kritere uygun kelimeler üzerinden yapılan analiz neticesinde örneğin, ilk beşte anahtar kelimeler arasında çok sık kullanılan just war theory (244), just war (71), war (46), pacifism (32) ve ethics (30) ve de anahtar kelimeler arasında da toplam bağlantı gücü noktasında just war theory (481), just war (151), war (133), pacifism (94) ve jus ad bellum (73) çeşitli verilerin yer aldığı tablo oluşmuştur. Bu tablodaki verilerin de programda analiz edilmesi sonrasında Şekil 8, 123 öğeden, 14 kümeden, 784 bağlantıdan ve 1434 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

ŞŞekil 9. Metinlerin Bibliyografik Bağların Haritası

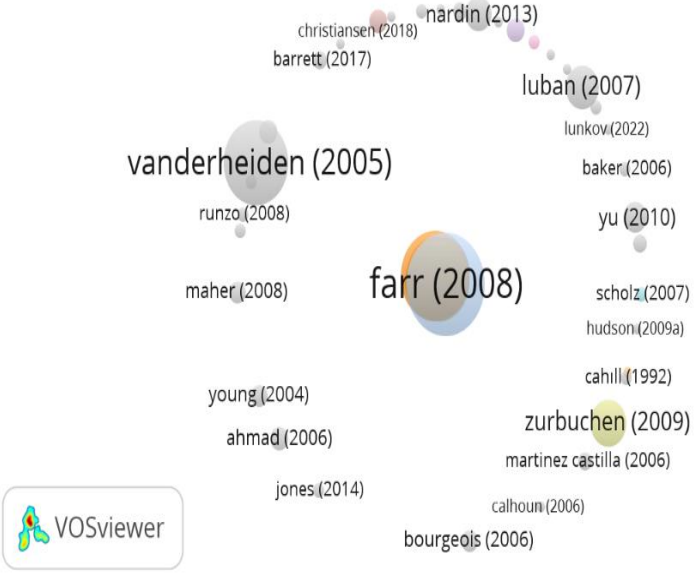

Şekil 9'da iki farklı eserin ortak bir esere atıf yapması bağlantısına yer verilmiştir. Bu bağlantının ortaya çıkması için WOS'ta elde edilen verilerin Vosviewer programı kullanılmıştır. Programda, bu verilere en az 1 atıf kriteri uygulanmış ve bu kriter ise 708 eserden 394'ünün eşleştiği görülmüştür. Bu eşleşme üzerinden programda yapılan analiz sonrasında mesela, ilk beşte atıf alanlar; 92 ile Farr (2008), 70 ile Sparrow (2011), 63 ile Vanderheiden (2005), 57 ile Purves (2015) ve 57 ile Inghilleri (2010) ve de ilk beşte yer alan toplam bağlantı gücünde 579 ile Lango (2014), 523 ile Meisels (2018a), 492 ile Lazar (2017a), 485 ile Aloyo (2013) ve 412 ile Finlay (412) gibi eserlerin yer aldığı bir tablo meydana gelmiştir. Bu tablo üzerinden programda yapılan analiz neticesinde Şekil 9, 394 öğeden, 49 kümeden, 10009 bağlantıdan ve 16448 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Şekil 10. WOS'a Göre Eserlerin Araştırma Alanları (ilk 15)

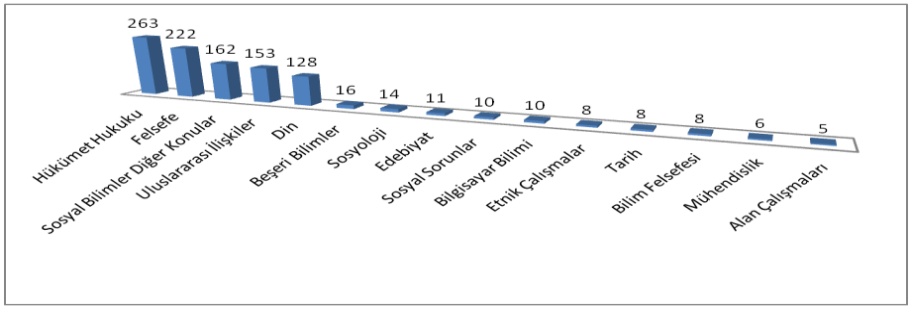

Şekil 10'da WOS'ta "just war theory" anahtar kelimesiyle yapılan tarama neticesinde ulaşılan 1421 eserin araştırma alanlarının çeşitli olmasından dolayı, sadece ilk 15 tanesine yer verilmiştir. Şekil 10'a göre, bu eserler arasında çalışma alanlarından en fazla yoğunluğa hükümetler hukuku sahiptir.

ŞŞekil 11. Yazarların Bibliyografik Bağlantı Haritası

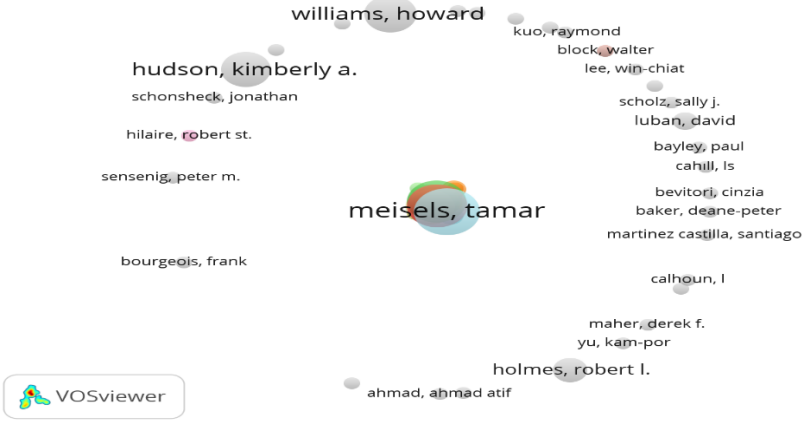

Şekil 11'de yazarların bibliyografik bağlantısını ortaya koyan bir haritasına yer verilmiştir. Bu haritanın ortaya çıkması için WOS'ta elde edilen veriler Vosviewer programı kullanılarak kriter olarak en az 1 çalışmanın yayınlanmış olması ve en az 1 atıfın da atılmış olması gibi şartlar üzerinden analiz edilmiştir. Programda, bu kritere uygun 375 yazar tespit edilmiştir. Programda bu kişiler üzerinden analizin devam ettirilmesi neticesinde doküman sayısı, atıf sayısı ve toplam bağlantı gücü şeklinde sayısal verilerin yer aldığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu tabloda ilk sırada mesela, doküman noktasında Tamar Meisels (14), atıf sayısı olarak James Farr (92) ve toplam bağlantı gücü olarak da Seth Lazar (2771) yer almaktadır. Ayrıca tablodaki diğer veriler üzerinden programda yapılan analiz temelinde Şekil 11, 375 öğeden, 49 kümeden, 10422 bağlantıdan ve 35384 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Şekil 12. Yazarların Ortak Atıf Analizi Haritası

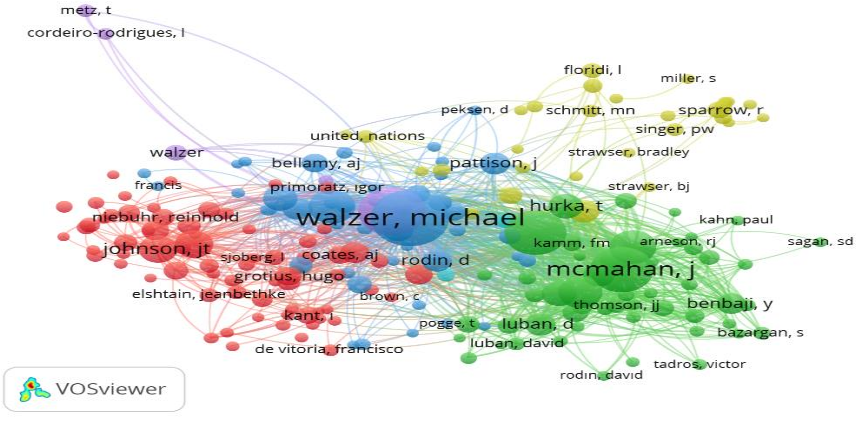

Şekil 12'de ise yazarların ortak atıf bağları gösterilmektedir. Bu bağların ortaya çıkması için WOS'taki verilerin Vosviewer programı kullanılmıştır. Bu programda, bu verilerin analiz edilmesi adına kriter olarak en az 10 atıf sayısı seçilmiş, bu kriterlere 11629 yazardan 204'ünün uygun olduğu tespit edilmiştir. Programda bu kişiler üzerinden analize devam edilmesi neticesinde atıf sayısı (en yüksek: Michael Walzer (364)) ve toplam bağlantı gücü (en yüksek: Michael Walzer (4765)) gibi başlıklar altında sayısal verilerin yer aldığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu tablodaki veriler ışında programda yapılan analiz neticesinde Şekil 12, 204 öğeden, 6 kümeden, 9567 bağlantıdan ve 48649 toplam bağlantı gücünden meydana gelmiştir.

Şekil 13. WOS'a göre Eserlerin Yayınlandığı Endeksler

Şekil 13'te, eserlerin yayınlandığı endekslerin sayısal dağılımlarına yer verilmiştir. Şekil 13'e göre eserlerin en az yayınlandığı endeksin 8 ile ISTP iken, en fazla yayınlandığı endeksin 248 ile AHCI olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Haklı Savaş geleneğine dair tarihsel bir irdeleme yapıldığında çok eski dönemlere kadar uzanan derin bir tarihe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu tarihsel derinlik aynı zamanda çeşitli zamanlarda farklı yazarlar tarafından kaleme alınan birçok çalışma yapılmasına imkân sağladığı görülmüştür.

Çalışmanın amacında üzerinden durulan ve araştırma soruları özelinde ulaşılan sonuçlardan birincisi, WOS'ta "just war theory (haklı savaş teorisi)" anahtar kelimesi özelinde yapılan tarama neticesinde 708 esere ulaşılmıştır. Bu eserler, 1978-2024 yılları arasını kapsamaktadır. Bu yıllar arasında yayınlanan en fazla eser 2018'de yayınlanmıştır. Eserlerin çalışma türlerin noktasında makaleden kitap bölümüne kadar çeşitli olduğu görülmüştür. Öyle ki bu çalışma türleri arasında makale sayısal olarak çok önde bulunmaktadır.

Yayınlanan eserler arasında en fazla yayın, 14 tane ile Tamar Meisels tarafından kaleme alınmıştır. Ayrıca T. Meisels, yazarların atıf analizi bağlamında ve çalışmaların bibliyografik bağlamında da doküman sayısı başlığında da önde bulunmaktadır.

Eserlerde yazarların kullandıkları diller ele alındığında İngilizceden Almancaya, Hırvatçadan İtalyancaya kadar çeşitli olduğu tespit edilmiştir. Bu diller arasında yazarların eserlerinde en fazla kullandıkları dil İngilizcedir. Ayrıca, eserlerin yayınlandığı devlet noktasında da ABD'nin önde yer aldığı görülmüştür. Aynı zamanda ABD, devletlerin atıf sayısı ve toplam bağlantı gücü gibi başlıklarda da lider konumda bulunmaktadır. Devletlerin yanı sıra kurumların atıf bağları irdelendiğinde doküman sayısında ve atıf sayısında Oxford University birinci sırada yer alırken, toplam bağlantı gücü noktasında da kurumlar arasında Australian National University önde bulunmaktadır.

Ayrıca yazarların atıf analizi bağlamında eserlerde atıf sayısında James Farr ve toplam bağlantı gücünde Cian O'driscoll gibi isimler birinci sırada yer almaktadır. Yazarların eserlerinde kullandıkları anahtar kelimeler nazarında ise de tekrar eden kelime sayısı ve toplam bağlantı gücü gibi başlıklarda "just war theory" en çok tercih edilen kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eserlerin bibliyografik bağları noktasında ise ilk olarak, yazar bağlamında James Farr atıf sayısında ve toplam bağlantı gücünde de Seth Lazar gibi isimler üst sırada yer almaktadır. Diğeri, yani eserlerin bibliyografik bağların da atıf sayısında Farr (2008) ve toplam bağlantı gücünde Lango (2014) en çok karşılaşılan metinlerdir.

Tüm bunların yanı sıra, yazarların ortak atıf analizinde Michael Walzer hem atıf sayısında hem de toplam bağlantı gücünde ilk sırada bulunan bir yazardır. Öte yandan, eserlerin araştırma alanları noktasında çeşitlilik vardır. Bunlar; hükümet hukuku, din, uluslararası ilişkiler, felsefe gibi. Bunlar arasında en fazla yoğunluğa ise hükümet hukuku sahiptir. Sonuncu olarak da, eserlerin yayınlanmasında da endeks noktasında

AHCI ve SCI gibi çeşitliliğin olduğu görülmüştür. Bu endekslerde en çok eser ise AHCI'de verilmiştir.

BIBLIOMETRIC MAPPING OF STUDIES ON 'JUST WAR THEORY'

1. INTRODUCTION

The historical adventure of the just war tradition has its origins in ancient times, as evidenced by the contributions of numerous scholars and authors from Plato to Augustine, and from Vitoria to Walzer. This concept has served as a wellspring of inspiration for works across various research domains, particularly in the contemporary era. Within these works, the notion of just war has been elucidated and addressed through a range of dimensions and elements.

2. METHODS

The methodological approach employed in this study is that of bibliometric analysis. In contradistinction to content analysis, this approach incorporates a multitude of subjects and methodologies. The rationale underlying the selection of this particular method of analysis is elucidated in the following explanation.

This study has been designed to analyse the extant literature on the subject in which the keyword 'just war theory' appears. Moreover, the present study embodies multiple objectives of its own. Primarily, it is intended to demonstrate the extant literature on the just war theory and its attendant perspectives. In addition, it is the objective of the study to elucidate the seminal figures in the extant literature on this subject. Furthermore, it is the intention of the study to reveal the issues in the extant literature on this subject. Finally, the study is designed to construct a model within the scope of this topic..

This study is predicated on all aforementioned aims, and it is the purpose of this paper to draw attention to several questions that are raised by it, thus facilitating discussion of these questions and their implications. These include the following:
1. Following exhaustive research in the Web of Science (WOS) database, a query has been formulated to ascertain the number of extant works and publications concerning 'just war theory'?
2. What is the numerical distribution of the works identified in WOS for the keyword 'just war theory' according to years?
3. How is the distribution of the works identified in WOS for the keyword 'just war theory' according to the study types? Who published the most works and by whom?
4. Based on which research areas can the works identified in WOS on 'just war theory' be classified?
5. What languages are used by the authors of the works on 'Just war theory' in WOS?
6. Which state has the most works on 'Just War Theory' in WOS?
7. Which institution has the most works on 'Just War Theory' in WOS?

8. In which index are WOS's most published works on 'Just war theory'?
9. Which keywords are the most preferred by the authors among the works published in WOS on 'Just war theory'?
10. Who/which are the leading people and texts regarding the number of citations and total link strength in the studies on 'Just war theory' in WOS?

3. CONCLUSION

A thorough examination of the historical Just War tradition reveals that it has deep historical roots, extending back to ancient times. This extensive historical depth has also facilitated the development of numerous studies by various authors across different historical periods.

The initial outcome of the study, which is accentuated in its overarching objective and attained in accordance with its research inquiries, is the identification of 708 scholarly works as a consequence of the search conducted on the Web of Science (WOS) for the keyword 'just war theory.' These works span the period from 1978 to 2024. The majority of publications from this period were published in 2018. With respect to the nature of these works, the study noted a diversity in formats, ranging from articles to book chapters. Of these study types, articles were by far the numerically dominant category.

A total of 14 publications have been recorded as being contributed by Tamar Meisels, which represents the highest number of publications of all the authors under review here. Moreover, she also occupies the leading position with respect to the number of documents, as determined by citation analysis, both in the context of the authors themselves and the bibliographic milieu of the extant studies.

A subsequent analysis of the languages utilised by the authors in their respective works reveals a range from English to German, and from Croatian to Italian. English is the most prevalent language used by the authors in their works. In addition, an analysis of the publishing locations of the works reveals that the USA has the highest number of publications, indicating a significant presence of these works in that particular region. Concurrent with this, it is also observed that the USA is the leader in terms of the number of citations of states and the total link strength. In addition to the states, when the citation ties of the institutions are analysed, Oxford University ranks first in the number of documents and citations. Conversely, the Australian National University has been identified as the leading institution in terms of total link strength.

Moreover, within the domain of citation analysis of authors, James Farr emerges as the leading figure in terms of citation frequency, while Cian O'Driscoll dominates the field in terms of total link strength. With respect to the keywords employed by these authors in their respective works, 'just war theory' predominates as the most prevalent term in titles, a phenomenon that is mirrored by its recurrence in both the number of repeated words and the total link strength.

With respect to the bibliographic connections of the works, the following names are at the forefront: James Farr in the context of authorship and Seth Lazar in terms of the number of citations and total link strength. In the bibliographic links of the works under discussion, the most prominent figures were Farr (2008) with regard to citations and Lango (2014) with respect to total link strength.

In addition to the above, in the co-citation analysis of the authors, Michael Walzer is the author who ranks first in both the number of citations and the total link strength. Conversely, the research areas of Walzer's works exhibit diversity. These include governmental law, religion, international relations, and philosophy. Of these, governmental law has the highest density. Finally, it has been observed that there is diversity in terms of indexes such as AHCI and SCI with regard to the publication of the works. A preponderance of the publications listed in these indexes are found in AHCI.

KAYNAKÇA

Akal, B. C. (1997). *Modern Düşüncenin Doğuşu (İspanyol Altın Çağı)*, Ankara: Dost Kitabevi.

Asad, T. (2010). Thinking About Terrorism and Just War. *Cambridge Review of International Affairs*, 23(1), 3-24.

Bazargan, S. (2013). Complicitous Liability in War. *Philosophical Studies*, 165(1), 177-195.

BBC Türkçe (2013). Siyasi Düşünceler Tarihi 3: Cicero ve Aziz Augusitinus. Erişim tarihi: 19.11.2018, https://www.youtube.com/watch?v=MyGm1jFKcUM&index=3&list=PL_J_IcLsODv7LpITmWZkD2sA6y61KBCtb

Blair, R. ve Kalmanovitz, P. (2016). On the Rights of Warlords: Legitimate Authority and Basic Protection in War-Torn Societies. *American Political Science Review*, 110(3), 428-440.

Brunstetter, D. ve Zartner, D. (2011). Just War against Barbarians: Revisiting the Valladolid Debates between Sepulveda and Las Casas. *Political Studies*, 59(3), 733-752.

Burke, A. (2004). Just War or Ethical Peace? Moral Discourses of Strategic Violence after 9/11. *International Affairs*, 80(2), 329-353.

Dalar, M. (2008). Uluslararası Hukukta "Haklı Savaş" Doktrini: Bir Problemin Analizi. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 4(15), 231-249.

Early, B. ve Schulzke, M. (2019). Still Unjust, Just in Different Ways: How Targeted Sanctions Fall Short of Just War Theory's Principles. *International Studies Review*, 21(1), 57-80.

Ereker, F. A. (2004). İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 1-36.

Fabre, C. (2008). Cosmopolitanism, Just War Theory and Legitimate Authority. *International Affairs*, 84(5), 963-976.

Farr, J. (2008). Locke, Natural Law, and New World Slavery. *Political Theory*, 36(4), 495-522.

Flint, C. ve Falah, G. (2004). How the United States Justified its War on Terrorism: Prime Morality and the Construction of a "Just War". *Third World Quarterly*, 25(8), 1379-1399.

Frazer, E. ve Hutchings, K. (2007). Argument and Rhetoric in the Justification of Political Violence. *European Journal of Political Theory*, 6(2), 180-199.

Grotius, H. (2011). *Savaş ve Barış Hukuku* (S. L. Meray, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.

Hocaoğlu, D. (2003). Savaş ve Barış Üzerine. *Köprü*, 83, 105-129.

Horowitz, M. (2016). The Ethics & Morality of Robotic Warfare: Assessing the Debate over Autonomous Weapons. *Daedalus*, 145(4), 25-36.

Hoş, H. S. (2020). *Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.

Inghilleri, M. (2010). "You Don't Make War Without Knowing Why" The Decision to Interpret in Iraq. *Translator*, 16(2), 175-196.

Jeffery, R. (2006). *Hugo Grotius in International Thought*. The United of America: Macmilla.

Johnson, T. J. (1994), Haklı Savaş. D. Miller vd. (Der.), (B. Peker ve N.Kıraç, Çev.). *Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J)* içinde (ss.321-325). Ankara: Ümit Yayıncılık.

Kalkavan Taslaman, F. (2011). Geçmişten Günümüze "Haklı Savaş" Kavramının Yorumu. Doktora Tezi.

Kamm, F. (2004). Failures of Just War Theory: Terror Harm, and Justice. *Ethics*, 114(4), 650-692.

Kreps, S. ve Kaag, J. (2012). The Use of Unmanned Aerial Vehicles in Contemporary Conflict: A Legal and Ethical Analysis. *Polity*, 44(2), 260-285.

Langan, J. (1984). The Elements of Augustine Just War Theory. *Journal of Religious Ethics*, 12(1), 19-38.

Lazar, S. (2017). Just War Theory: Revisionists Versus Traditionalists. *Annual Review of Political Science*, 20, 37-54.

Lazar, S. (2015). Risky Killing and the Ethics of War. *Ethics*, 126(1), 91-117.

Mattox, J. M. (2006). *Saint Augustine and the Theory of Just War*. New York : Continuum.

Megoran, N. (2008). Militarism, Realism, Just War, or Nonviolence? Critical Geopolitics and the Problem of Normativity. *Geopolitics*, 13(3), 473-497.

Nardin, T. (2006). International Political Theory and The Question of Justice. *International Affairs*, 82(3), 449-465.

Nye, J. ve Welch A. D. (2013). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* (R. Akman, Çev.). İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.

Özlük, E. (2015). Adil Savaş ve Irak Savaşı: Anakronik Bir Öğretiyi 21.yüzyılda Yeniden Okumak. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(30), 15-58.

Pattison, J. (2018). The Case for the Nonideal Morality of War: Beyond Revisionism versus Traditionalism in Just War Theory. *Political Theory*, 46(2), 242-268.

Purves, D., Jenkins, R. ve Strawser, B. (2015). Autonomous Machines, Moral Judgment, and Acting for the Right Reasons. *Ethical Theory And Moral Practice*, 18(4), 851-872.

Rodin, D. (2008). Two Emerging Issues of Jus Post Bellum: War Termination and The Liability of Soldiers for Crimes of Aggression. C. Stahn ve J. Kleffner (Eds.), *Jus Post Bellum: Towards a Law of Transition From Conflict to Peace* içinde, (ss.53-76), The Netherlands: T.M.C.Asser Press.

Sagan, S. ve Valentino, B. (2019). Just War and Unjust Soldiers: American Public Opinion on the Moral Equality of Combatants. *Ethics & International Affairs*, 33(4), 411-444.

Simpson, T. ve Müller, V. (2016). Just War and Robots' Killings. *Philosophical Quarterly*, 66(263), 302-322.

Sjoberg, L. ve Peet, J. (2011). Targeting Women in Wars. *International Feminist Journal of Politics*, 13(2), 163-182.

Sparrow, R. (2016). Robots and Respect: Assessing the Case Against Autonomous Weapon Systems. *Ethics & International Affairs*, 30(1), 93-116.

Stanford Encyclopedia of Philosophy (2016). War. Erişim tarihi: 17.11.2018, https://plato.stanford.edu/entries/war/

Thukydides. (2010). *Peloponnesos Savaşları* (F. Akderin, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları.

Vanderheiden, S. (2005). Eco-terrorism or Justified Resistance? Radical Environmentalism and the "War on Terror". *Politics & Society*, 33(3), 425-447.

Walzer, M. (2002). The Triumph of Just War Theory (and the Dangers of Success). *Social Research*, 69(4), 925-944.

Walzer, M. (2010). *Haklı Savaş Haksız Savaş: Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki Bir Tez* (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Williams, H. (2012). Kant and the End of War. UK: Palgrave Macmillan.

Zurbuchen, S. (2009). Vattel's Law of Nations and Just War Theory. *History of European Ideas*, 35(4), 408-417.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Serdar ÇUKUR
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Serdar ÇUKUR
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Serdar ÇUKUR
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Serdar ÇUKUR
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Ahmet KARAGÜZEL

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1037-1055
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1595803

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

ÖRGÜTSEL İNSANDIŞILAŞTIRMA ÖLÇEĞİ KISA FORMU: TÜRKÇE GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Muhammet TORTUMLU[1]

Öz

Çalışan davranışını anlamaya yönelik uzun yıllardır yapılan araştırmalar, çalışanın duygusal bir varlık olduğunu ve psikolojik durumlarının iş yerindeki tutum ve performans üzerinde büyük bir etkisinin bulunduğunu vurgulamaya devam etmektedir. Bu çerçevede, çalışanların kendilerini bir insan olarak değerli hissetme algısı, iş yerindeki bağlılık ve memnuniyet düzeyleri üzerinde kritik bir rol oynamaktadır. İşte bu algının zayıfladığı durumları ifade eden örgütsel insandışılaştırma kavramı, çalışanların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarına yönelik bir uyarı mekanizması olarak önem taşımaktadır. Özellikle dijitalleşen dünyada ve insanların fiziksel olarak birbirinden uzaklaştığı bir dönemde, çalışanların insani değerlerine yönelik algılarının ölçülmesi giderek daha da hayati hale gelmiştir. Bu çalışma, Caesens ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen 11 maddelik Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeğinin, Lagios ve diğerleri (2024) tarafından kısa versiyona indirgenmiş olan 5 maddelik formunu Türkçeye uyarlamayı amaçlamaktadır. Araştırma, ölçeğin Türkçe bağlamında geçerlilik ve güvenilirlik özelliklerini incelemeye odaklanmıştır. Araştırma grubunu, Türkiye'de çeşitli sektörlerde çalışan 245 beyaz yakalı birey oluşturmaktadır. Psikometrik analizler kapsamında, Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiş; ayrıca ölçüt bağıntılı geçerliği ve güvenilirlik testleri uygulanmıştır. Uyarlama sürecinde, ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliğini değerlendirmek amacıyla iş tatmini ölçeği ve işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun Türkçe bağlamında geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermiştir. Sonuçlar, örgütsel insandışılaştırma ile iş tatmini arasında negatif yönlü, işten ayrılma niyeti ile ise pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Örgütsel İnsandışılaştırma, İş tatmini, İşten ayrılma niyeti*

JEL Kodları: *M10, M12.*

Başvuru: *03.12.2024* **Kabul:** *17.02.2025*

[1] Dr., Öğr., Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, mtortumlu@mehmetakif.edu.tr, 0000-0002-7245-1017

ORGANIZATIONAL DEHUMANIZATION SCALE- SHORT FORM: A STUDY ON THE TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY[2]

Abstract

For many years, research aimed at understanding employee behavior has emphasized that employees are emotional beings and that their psychological states have a significant impact on their workplace attitudes and performance. In this context, employees' perception of feeling valued as human beings plays a critical role in their level of commitment and job satisfaction. The concept of organizational dehumanization, which refers to situations where this perception is weakened, serves as a warning mechanism for addressing employees' emotional and social needs. Particularly in an increasingly digitalized world, where individuals are becoming physically more distant from one another, measuring employees' perceptions of their human value has become increasingly vital. This study aims to adapt into Turkish the 5-item short form of the Organizational Dehumanization Scale, which was originally developed as an 11-item scale by Caesens et al. (2017) and later shortened by Lagios et al. (2024). The study focuses on examining the validity and reliability of the scale in the Turkish context. The research sample consists of 245 white-collar employees working in various sectors in Turkey. As part of the psychometric analyses, Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA) were conducted, along with criterion-related validity and reliability tests. During the adaptation process, the Job Satisfaction Scale and the Turnover Intention Scale were used to assess the criterion-related validity of the scale. The findings indicate that the short form of the Organizational Dehumanization Scale is a valid and reliable measurement tool in the Turkish context. The results further demonstrate a negative relationship between organizational dehumanization and job satisfaction, while revealing a positive relationship between organizational dehumanization and turnover intention.

Keywords: Organizational dehumanization, Job satisfaction, Intention to leave

JEL Codes: *M10, M12.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Neo-klasik yaklaşımlar, klasik yönetim anlayışının çalışanları yalnızca birer mekanik varlık olarak görmesinin eksikliklerine dikkat çekmiştir. Bu yaklaşımlar, insanları sadece üretim araçları gibi görmek yerine, onların duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmanın işletmeler için daha verimli sonuçlar doğuracağına inanmışlardır (McGregor, 1960). Zamanla bu görüş, birçok yeni teori ve anlayışa ilham kaynağı olmuş ve geniş bir kabul görmüştür. Ancak, bu gelişmelere rağmen

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article

günümüzde hâlâ çalışanların kendilerini birer makine gibi hissettikleri ve duygusal yönlerinin göz ardı edildiği durumlar yaşanabilmektedir. İşte bu noktada, "örgütsel insandışılaştırma" kavramı, örgütsel bağlamda çalışanların insanlık dışı bir şekilde muamele görmelerini ve yalnızca iş gücü olarak değerlendirilmesini anlatmak için önemli bir yer tutmaktadır.

Haslam (2006), insandışılaştırmayı, bir kişinin akıl yürütme, irade ve duygusal kapasitelerinin zayıflaması sonucunda, o kişiyi bir insan yerine daha çok bir hayvan ya da makine gibi hissettiren bir süreç, deneyim veya tutum olarak tanımlar. Haslam (2006) tarafından geliştirilen ikili insandışılaştırma modeline göre, iki tür insandışılaştırma türünden bahsedilir. İlk tür, hayvani insandışılaştırmadır; burada bir kişinin sahip olduğu eşsiz insanî özellikler yok sayılır ve kişi, dolaylı ya da doğrudan hayvanlarla kıyaslanır. Bu durumda insanlar; kültürden yoksun, kaba, ahlaksız, mantıksız ve çocukça olarak algılanır. İkinci tür ise mekanik insandışılaştırmadır; burada ise bir kişinin insan doğasına ait özellikleri reddedilir ve kişi nesneler veya makinelerle kıyaslanır. Bu durumda insanlar; soğuk, katı, pasif, yüzeysel ve değiştirilebilir varlıklar olarak görülür. Örgütsel bağlamda her iki insandışılaştırma formu da görülebilse de araştırmacılar genellikle mekanik insandışılaştırma formunun daha yaygın olduğunu öne sürmüşlerdir (Bell ve Khoury, 2011; Bell ve Khoury, 2016). Bu bağlamda örgütsel insandışılaştırma; bir çalışanın, örgütün hedeflerine ulaşmak için bir araç ya da enstrüman olarak görülme hissinden kaynaklanan algılanan bir deneyim olarak tanımlanmıştır (Bell ve Khoury, 2011; Bell ve Khoury, 2016). Başka bir ifadeyle örgütsel insandışılaştırma, çalışan-örgüt ilişkisinin karanlık tarafını görünür kılar ve çalışanların, örgütleri tarafından sadece birer nesne gibi görüldüğünü hissetme derecelerini açıklar. Yani örgütsel insandışılaştırma, çalışanların örgütleri tarafından insani yönlerinden yoksun ve sadece bir araç ya da kaynak olarak görüldüklerini hissetmeleri durumudur. Bu kavram, modern örgütsel ortamlarda çalışanlar tarafından sıkça deneyimlenen bir durum olarak tanımlanmakla birlikte (Bell ve Khoury, 2016; Belmi ve Schroeder, 2020; Christoff, 2014), son yıllarda işyerlerinde ampirik çalışmalarla daha fazla incelenmeye başlanmıştır (Stinglhamber vd., 2023; Lagios vd., 2023; Lagios vd., 2024).

Örgütsel insandışılaştırma konusuna yönelik artan teorik ve ampirik ilgiye rağmen, mevcut literatür bazı önemli sınırlamalarla karşı karşıyadır. İlk olarak, mevcut ölçeklerin psikometrik özelliklerinin yeterince kapsamlı bir şekilde incelenmemiş olmasının büyük bir eksiklik olduğu ifade edilmiş, bu durumun alanda güvenilir ve titiz bir doğrulama sürecinden geçmiş ölçüm araçlarının eksik olmasına yol açtığı vurgulanmıştır (Lagios vd., 2024). Alan yazın incelendiğinde çoğu çalışmada, örgütsel insandışılaştırma, Caesens ve ark. (2017) tarafından geliştirilen 11 maddelik ölçekle ölçülmüştür. Bu ölçek, çeşitli araştırma tasarımlarında ve demografik örneklemlerde yaygın olarak kullanılmış ve yüksek güvenilirlik göstermiş olsa da psikometrik, kavramsal ve pratik eksiklikler içermektedir (Ariño-Mateo vd., 2022).

Akademik araştırmalarda kısa ölçeklerin kullanımının birçok avantajı bulunmaktadır. Kullanılan ölçeklerde madde sayısının yüksek olması uzun anketlere yol açabilir ve araştırmacılar için bazı zorluklar yaratabilmektedir. Daha kısa bir ölçek, çeşitli

açılardan faydalı olabilir. Öncelikle, araştırmacılar genellikle uzun ölçekler ve anketlerin kullanımıyla ilgili pratik zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar, katılımcıların anketi tamamlamak için yeterli zamana sahip olmamalarına neden olan faktörleri içerir. Örneğin, katılımcıların yoğun iş yükü veya örgütsel sınırlamalar, anketi tamamlamak için ayıracakları zamanı kısıtlayabilir (Fisher vd., 2016). Kısa bir ölçek, bu tür kısıtlamaların üstesinden gelerek, daha yüksek katılım oranları sağlamaya yardımcı olabilir. İkinci olarak, kısa ölçeklerin katılımcıların yorgunluğunu, can sıkıntısını ve dikkatsizliğini azalttığı tespit edilmiştir (Bowling vd., 2021; Heggestad vd., 2019; Stanton vd., 2002). Katılımcıların daha dikkatli ve doğru yanıtlar verme olasılığı arttığı için, bu durum veri kalitesinin yükselmesine yol açabilir (Arthur vd., 2021). Üçüncü olarak, kısa ölçekler zaman ve maliyet açısından daha verimlidir (Kruyen vd., 2013; Smith vd., 2000) ki bu özellik özellikle kaynakların sınırlı olduğu ya da boylamsal çalışmalar için önemlidir. Tüm bu faktörlere dayanarak, Caesens ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen 11 maddelik Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği'nin 5 maddelik kısa versiyonu, Lagios ve diğerleri (2024) tarafından geliştirilmiş ve bu kısa versiyonun geçerliliği ile güvenirliği doğrulanmıştır.

Bu çalışma, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunu Türkçeye uyarlanmayı amaçlamaktadır. Türkçe alan yazında örgütsel insandışılaştırma ile ilgili 1 kitap bölümü (Özmen, 2021), 1 araştırma makalesi (Bilginoğlu ve Yozgat, 2022) ve son olarak 1 derleme çalışması (Oktay ve Söğük, 2024) olmak üzere 3 adet çalışmaya rastlanmıştır. Son yıllarda, örgütsel insandışılaştırma konusu akademik literatürde giderek daha fazla yer bulmakta, ancak Türkçe literatürde bu konuda yapılmış çalışmalar hâlâ sınırlıdır. Bununla birlikte, son 1-2 yıl içinde bu alanda artan bir ilgi gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ölçeğin Türkçeye uyarlanması hem literatürdeki boşluğu dolduracak hem de Türkçe yapılması planlanan araştırmacılar için önemli bir kaynak oluşturacaktır. Çalışmanın, örgütsel davranışlar ve çalışan psikolojisi üzerine yapılan gelecekteki araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun Türkçe uyarlamasının yapılması amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, anket tekniği ile toplanmıştır. Anket, hedef kitleye çevrimiçi ortamda uygulanmış, katılımcılara çeşitli demografik bilgiler ve ölçekle ilgili ifadeler sunulmuştur. Katılımcıların anonimlikleri korunarak, veriler yalnızca araştırma amacıyla kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenirlik analizleri, istatistiksel analiz programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Geçerlilik analizi, içerik geçerliliği ve yapı geçerliliği olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. İçerik geçerliliği uzman görüşleri ile sağlanmış, yapı geçerliliği ise faktör analizi yöntemi ile incelenmiştir. Güvenirlik analizi ise Cronbach alfa katsayısı ile değerlendirilmiştir. Veri analizlerinde, SPSS ve AMOS gibi istatistiksel yazılımlar kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, ilgili literatür ışığında yorumlanmış ve Türkçe uyarlamanın geçerliliği ile güvenirliği konusunda sonuçlar sunulmuştur.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye'de faaliyet gösteren orta ölçekli işletmelerde beyaz yakalı olarak çalışanlardan oluşmaktadır. Beyaz yakalı çalışanlar, genellikle ofis ortamlarında, yönetim, idari veya entelektüel işlerde görev alan profesyonel, teknik ve ofis personeli olarak çalışan kişilerdir. Beyaz yakalı terimi, fiziksel emek yerine zihin gücüyle çalışan, bilgisayar, telefon ve diğer ofis ekipmanlarıyla yoğun bir şekilde etkileşimde bulunan kişileri tanımlar. Beyaz yakalılar, genellikle satın alma, yazı işleri, finans, pazarlama, hukuk, insan kaynakları, IT gibi alanlarda görev alırlar. Beyaz yakalıların işleri genellikle masa başıdır ve fizik gücünden farklı olarak, bilgi, analiz ve strateji geliştirme gerektirir. Çalışma grubu içerisinde çalışanların %80'i erkek (N=196), %20'si (N=49) kadındır. Çalışma grubunun yaş aralığı 22 ile 53, yaş ortalaması ise 33'dür. Katılımcıların %41'i bekar (N=102), %59'u (N=143) evlidir. Çalışma grubunun %30'u lisansüstü (N=74), %63'si (N=153) lisans, %4'ü (N=10) lise, %3'ü (N=8) ilkokul ve ortaokul eğitim seviyesindedir.

Araştırmanın örneklemi, üç farklı çalışma grubundan oluşmaktadır. İlk grup, 21 kişiden oluşmuş olup, bu grup ile dilsel eşdeğerlilik çalışması gerçekleştirilmiştir. İkinci grup, 200 kişiden oluşmakta olup, açımlayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve iç tutarlık çalışmaları bu gruptan elde edilen verilerle yapılmıştır. Üçüncü grup ise 24 kişiden oluşmakta olup, bu kişilerden elde edilen verilerle ölçeğin test-tekrar test analizleri yapılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen katılımcılar, araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Anketin tamamlanması ise yaklaşık üç dakika sürmüştür.

2.1. Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun Çeviri Çalışması

Örgütsel İnsandışılaştırma (Organizational Dehumanization) Ölçeğinin İngilizce orijinali Caesens (2017) tarafından geliştirilmiş ve Lagios ve arkadaşları (2024) tarafından bu ölçeğin kısa formu oluşturulmuştur. Ölçeğin dil geçerliği süreci, öncelikle İngilizceden Türkçeye yapılan çevirinin tamamlanıp değerlendirilmesiyle başlamalı, ardından ölçek Türkçeden İngilizceye yeniden çevrilerek bu çeviri de değerlendirilmelidir. Ayrıca, bu süreçte konuya hâkim uzmanlardan da destek alınması önemlidir (Tortumlu ve Uzunbacak, 2022). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir: İlk olarak, bir araştırmacı ve iki çeviri uzmanı tarafından ölçek metni Türkçeye çevrilmiştir. Ardından, bu çeviriler iki ayrı uzman tarafından incelenmiş ve her bir maddenin en uygun şekilde ifade edilmesi sağlanmıştır. Çevirilerin doğruluğu ve anlamın tutarlılığı kontrol edildikten sonra, metin yeniden orijinal dile çevrilmiş ve yapılan değerlendirmeler ışığında bazı düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca, ölçeğin anlamını doğru bir şekilde yansıtıp yansıtmadığı ve ifade edilen kavramların açıklığı konusunda, örgütsel davranış alanında uzman iki akademisyenle son bir gözden geçirme işlemi yapılmıştır.

Çevirinin anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla bir pilot uygulama gerçekleştirilmiş ve 21 kişilik bir çalışan grubu üzerinde test edilmiştir. Pilot çalışmadan alınan geri bildirimlerle, ölçek nihai haline getirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini doğrulamak amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

yöntemleri uygulanmıştır. Ayrıca, ölçeğin ölçüt bağıntılı geçerliliği, "İş Tatmini Ölçeği" ve "İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği" ile yapılan korelasyon analizleri aracılığıyla değerlendirilmiştir. Ölçeğin güvenirliği ise iç tutarlılık açısından Cronbach alfa katsayısı, test-tekrar test ve test yarılama yöntemleriyle analiz edilmiştir. Tüm bu analizler, SPSS 11.5 ve AMOS 23 yazılımları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu (Organizational Dehumanization Scale Short Form)

Caesens (2017) tarafından İngilizce olarak geliştirilen Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği (Organizational Dehumanization Scale) 11 maddeden oluşmaktadır. Daha sonra, Lagios ve arkadaşları (2024) bu ölçeğin kısa formunu (ÖİÖKF) oluşturarak madde sayısını 5'e düşürmüştür. Araştırmacıların yaptıkları analizler sonucunda, bu ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmıştır. Ölçek tek bir boyuttan oluşmaktadır ve ters kodlama gerektiren herhangi bir madde içermemektedir. 7 Likert tipi derecelendirmeyle hazırlanmış olan bu ölçek, yüksek güvenirlik ve iç tutarlılık göstermiştir. Ölçeğin iç tutarlılık (Cronbach alpha) katsayısı, .90 gibi oldukça yüksek bir değer almıştır (Caesens, 2017). Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği (ÖİÖKF) maddelerinin yüksek puanlar alması, çalışanların örgütsel insandışılaştırma seviyelerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

İş Tatmini Ölçeği

Brayfield ve Rothe (1951) tarafından geliştirilen İş Tatmini Ölçeği (İTÖ), çalışanların iş tatmini düzeylerini ölçmek amacıyla ilk kez kullanılmıştır. Ölçeğin ilk halinde 18 madde bulunmaktadır. Ancak, Judge ve arkadaşları (1998) bu ölçeğin daha kısa bir versiyonunu, 5 madde içerecek şekilde oluşturmuşlardır. Zamanla, bu kısaltılmış form, araştırmalar için daha yaygın bir seçenek haline gelmiştir. Kısa formda 3. Ve 5. maddeler ters kodlanmıştır. Bu ölçeğin Cronbach alfa değeri ise 0.88'dir. Türkçeye çevrilmesi ise Keser ve Öngen Bilir (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek, 5 dereceli Likert tipi bir değerlendirme ölçeğine dayanmaktadır.
Bu çalışmada kullanılan ölçeğin geçerliliğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonucunda, 3. ve 5. maddelerin hata terimlerinin birleştirilmesiyle yapılan modifikasyon sonrası elde edilen uyum indeksleri şu şekilde bulunmuştur: Ki-kare ($\chi 2/sd$) = 2.83, RMSEA = 0.087, NFI = 0.97, CFI = 0.98, IFI = 0.98, RFI = 0.93, GFI = 0.98 ve AGFI = 0.93. Bu sonuçlar, modelin kabul edilebilir derecede iyi bir uyum sağladığını göstermektedir (Hu ve Bentler, 1999). Ayrıca, ölçeğin güvenilirliğine ilişkin yapılan analizlerde Cronbach alfa iç tutarlık katsayısının 0.82 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar ölçeğin bu araştırma için geçerli ve güvenilir olduğunu kanıtlar niteliktedir (Büyüköztürk vd., 2016; Kline, 2015).

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği

Çalışanların işten ayrılma niyetlerini ölçmek amacıyla Wayne ve arkadaşları (1997) tarafından geliştirilen İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği (İANÖ), üç madde ve tek bir boyuttan oluşan bir yapı ile tasarlanmıştır. Bu ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması ise Küçükusta (2007) tarafından yapılmış ve uyarlama sürecinde Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.86 olarak bulunmuştur. Yapılan analizler sonucunda, İANÖ'nün toplam varyans açıklama oranı %78.6 olarak belirlenmiştir, bu da ölçeğin ölçtüğü kavramı ne kadar etkili bir şekilde yansıttığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, İANÖ'nün geçerliliği ve güvenilirliği kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmış ve sonuçlar, mükemmel uyum indeksleriyle desteklenmiştir. Özellikle $\chi 2/sd = 1.36$, CFI = 0.99, RFI=0.96, IFI=0,98 NFI = 0.98, RMSEA = 0.045 ve AGFI = 0.98 gibi uyum indeksleri, modelin yüksek uyum sağladığını ve ölçeğin yapı geçerliliğini doğruladığını göstermektedir. Ayrıca, ölçeğin iç tutarlılığını ölçmek için yapılan Cronbach alfa analizi sonucunda iç tutarlılık katsayısı 0.90 olarak bulunmuş, bu da ölçeğin güvenilirliğini pekiştiren önemli bir bulgudur. Bu sonuçlar, İANÖ'nün hem geçerli hem de güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu, dolayısıyla araştırmalar ve uygulamalar için güvenle kullanılabileceğini ortaya koymaktadır (Kline, 2015; Büyüköztürk vd., 2016).

3. BULGULAR

Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu'nun yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Her iki analizde elde edilen sonuçlar ve bulgular aşağıda detaylı bir şekilde sunulmuştur.

3.1. Ölçeğin Açımlayıcı Faktör Analizi

Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu'nun faktör yapısını belirlemek için ilk adım olarak Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Bu analiz, Türkçeye uyarlanan ölçeğin geçerliliğini test etmek amacıyla 245 katılımcının yer aldığı bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, AFA işlemine başlamadan önce verilerin analiz için uygun olup olmadığı kontrol edilmiştir. Bu değerlendirme için verilerin faktör analizine uygunluğunu ölçmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett Küresellik Testi uygulanmıştır. KMO katsayısı, örneklem büyüklüğünün analiz için yeterli olup olmadığını gösteren bir değerdir. KMO değeri 0.60'ın altına düştüğünde verilerin analiz için yeterli olmadığı kabul edilirken, 0.60 ile 1.00 arasında bir değer, verilerin faktör analizine uygun olduğunu belirtir. Ayrıca, Bartlett Küresellik Testi ile elde edilen ki-kare istatistiği, anlamlılık açısından kontrol edilmiştir (Büyüköztürk vd., 2004).

Örneklem uygunluk katsayısı .83, Barlett Sphericity Testi $\chi 2$ değeri ise 757,41 olarak tespit edilmiştir. Tablo 1'e bakıldığında Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa

Formunun KMO değerinin .83 bulunduğu ve Bartlett Küresellik Testinin sonucunun da anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 1. KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği		.83
	Ki-kare Değeri	757.41
	Serbestlik Derecesi	10
	Anlamlılık	.001

Tablo 1 incelendiğinde, elde edilen KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) değerinin .83 olduğu görülmektedir. Bu, örneklem büyüklüğünün, Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için gerekli olan veriler açısından yeterli ve uygun olduğunu göstermektedir. Ölçek tek boyutlu olduğundan, analizde tek faktörlü sınırlandırma yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, özdeğeri 3.4 olan ve toplam varyansın %69.7'sini açıklayan tek faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. %69.7'lik varyans açıklaması, bu yapının tek faktörlü bir yapı olduğunu gösteren güçlü bir kanıt olarak kabul edilmektedir (Kuzucu, 2008). Ayrıca ölçeğin faktör yüklerinin .66 ile .82 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Bu bulgulara ilişkin ayrıntılı veriler ise Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun Faktör Yükleri ve Açıkladığı Varyans Değerleri

Maddeler	**Faktör Yükleri**
M1: Kurumum beni kendi amaçları için kullanılacak bir araç olarak görüyor.	.695
M2: Kurumum yalnızca bana ihtiyaç duyduğunda benimle ilgileniyor.	.886
M3: Kurumum için önemli olan tek şey, ona ne katkıda bulunabileceğimdir.	.805
M4: Kurumum beni bir sayı olarak görüyor	.899
M5: Kurumum bana sanki bir nesneymişim gibi davranıyor	.874
Açıklanan toplam varyans	%69,7
Öz değer	3.4

Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun maddeleri arasındaki ilişkileri daha iyi anlayabilmek amacıyla, ölçeği oluşturan her bir madde arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Bu korelasyonlar, Tablo 3'te ayrıntılı olarak sunulmuştur. Maddeler arasındaki korelasyon katsayılarının, çoklu bağıntı (Multicollinearity) sorununa yol açmaması için 0.90'ın üzerinde olmaması gerektiği belirtilmektedir (Çokluk vd., 2014). Bu, her bir maddenin ölçtüğü kavramların belirgin bir şekilde birbirinden farklı olmasını sağlamak adına önemli bir kriterdir.

Tablo 3. Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun Maddeleri Arasındaki Korelasyonlar

	1	2	3	4	5
M1	1.00				
M2	564**	1.00			
M3	489**	612**	1.00		
M4	502**	720**	683**	1.00	
M5	440**	769**	580**	802**	1.00

**p<.01

Tablo 3'te, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formuna ait tüm maddeler arasındaki korelasyon değerleri yer almaktadır. Elde edilen bu korelasyon değerleri, ölçeğin maddelerinin birbirleriyle anlamlı bir şekilde ilişkilendiğini ve çoklu bağıntı problemi yaşanmadığını ortaya koymaktadır.

3.2. Ölçeğin Doğrulayıcı Faktör Analizi

AFA işlemi sonucunda, elde edilen tek faktörlü ölçek yapısının yapısal geçerliliğini değerlendirmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA, özellikle farklı kültürlerde ve örneklemlerde geliştirilen ölçüm araçlarının uyarlanabilirliğini test etmek için kullanılan bir geçerlilik değerlendirme yöntemidir. Bu analiz, birden fazla değişkenden oluşan faktörlerin, gerçek veri setleri ile ne ölçüde uyum sağladığını belirlemek amacıyla kuramsal bir temele dayanır (Sümer, 2000).

Fayers ve Hand (1997) tarafından ifade edildiği gibi DFA, yapısal eşitlik modelinin (YEM) özel bir formudur. Bu yöntem, ölçeğin yapısal geçerliliğini ortaya koymak ve doğrulamak için güçlü bir araçtır. Ayrıca DFA, ölçeğin ölçtüğü kavramların doğruluğunu ve tutarlılığını test etmek için sağlam bir kanıt sunar. Bu süreç, ölçeğin doğru bir şekilde yapılandırıldığını ve ölçmeyi amaçladığı kavramlarla uyumlu olduğunu kanıtlamaya yöneliktir.

DFA (Doğrulayıcı Faktör Analizi) modelin uyumunu değerlendirmek için farklı uyum indekslerinin birlikte kullanılması, daha doğru sonuçlar elde edilmesini sağlar (Büyüköztürk vd., 2004). Bu bağlamda, uyum analizlerinde yaygın olarak kullanılan çeşitli indeksler bulunmaktadır. Bu analizlerde kullanılan başlıca uyum göstergeleri Ki-Kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness), İyilik Uyum İndeksi (GFI), Normlaştırılmış Uyum İndeksi (NFI), Düzeltilmiş İyilik Uyum İndeksi (AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) ve Yaklaşık Hata Karekökü (RMSEA) yer almaktadır. GFI, CFI, NFI, RFI, IFI ve AGFI gibi indekslerin 0.90 ile 0.95 arasındaki değerleri, kabul edilebilir uyum seviyelerini gösterirken, bu indekslerin 0.95'in üzerinde olması mükemmel uyumu işaret etmektedir (Hu ve Bentler, 1999). RMSEA indeksinde ise 0.08'in altındaki değerler yeterli uyumu gösterirken, 0.05 ve altı değerler mükemmel uyum anlamına gelmektedir (Browne ve Cudeck, 1992).

Bu çalışmada gerçekleştirilen DFA analizi sonucunda, analiz programının sunduğu model modifikasyon önerileri doğrultusunda 1. ve 5. ile 3. ve 5. maddelerin hata

terimleri birleştirilmiştir. Bu değişikliklerin ardından, uyum iyiliği değerlerinin mükemmel uyum seviyelerine ulaşmış olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen Ki-kare (χ^2/sd) değeri 2.449 olarak belirlenmiş, uyum indeksleri ise sırasıyla RMSEA=0.077, NFI=0.99, CFI=0.99, IFI=0.99, RFI=0.99, GFI=0.99 ve AGFI=0.94 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, modelin mükemmel uyum sağladığını ve veriyle yüksek düzeyde tutarlılık gösterdiğini doğrulamaktadır (Hu ve Bentler, 1999). Modelle ilgili parametre tahminlerine ise Şekil 1'de yer verilmiştir.

Şekil 1. Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formuna İlişkin Path Diyagramı

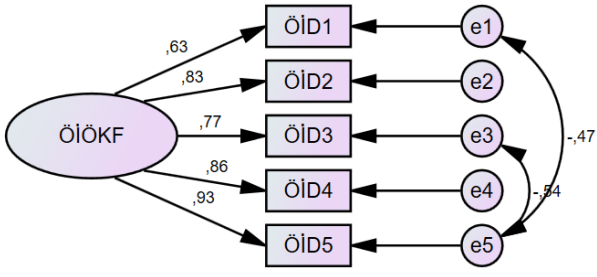

Şekil 1 incelendiğinde, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun 5 madde ve tek faktörden oluşan yapısının uyum indekslerinin anlamlı olduğu gözlemlenmektedir (χ^2/sd=2.44, df=5, p=0.00). Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum değerleri, ölçeğin model uyumunun mükemmel uyum seviyesini göstermektedir (Kline, 2015). DFA sonucunda elde edilen bu bulgular, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun model uyumunun kabul edilebilir değerlere sahip olduğunu doğrulamaktadır.

3.3. Ölçeğin Ölçüt Bağıntılı Geçerlilik Analizi

Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun ölçüt bağıntılı geçerliliğini değerlendirebilmek için, bu ölçeğin İş Tatmini Ölçeği ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği ile olan ilişkisi incelenmiştir. Ölçeğin geçerliliği, farklı ölçüm araçları ile ilişkilerinin ne kadar tutarlı olduğuna bakılarak test edilir. Bu bağlamda, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçekleri, örgütsel insandışılaştırma ile ilgili kavramlarla beklenen ilişkileri gösterip göstermediğini anlamak için seçilmiştir. Yapılan analizlerin ardından elde edilen korelasyon ve uyum değerleri, Tablo 5'te detaylı olarak sunulmuştur. Bu analizlerin amacı, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti gibi iş yaşamı ile ilgili önemli göstergelerle tutarlı bir şekilde ilişkili olup olmadığını belirlemektir.

Tablo 5. Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun Ölçüt Bağıntılı Geçerliğine İlişkin Bulguları

	Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu	İş Tatmini Ölçeği	İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği
Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu	1.00		
İş Tatmini Ölçeği	-,458**	1.00	
İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği	,504**	-,500**	1.00

**p<.01, *p<.05

Tablo 5'e bakıldığında, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu'nun, İş Tatmini Ölçeği ile negatif ($p < .05$), İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği ile ise pozitif ($p < .05$) yönde bir ilişki gösterdiği görülmektedir. Elde edilen bu bulgular, iki ölçek arasındaki ilişkilerin beklenen doğrultuda olduğunu ve Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun ölçüt bağıntılı geçerliliğinin sağlandığını göstermektedir (Büyüköztürk vd., 2014). Bu sonuçlar ölçeğin, ilgili kavramlarla anlamlı ve tutarlı ilişkiler kurduğunu doğrulamaktadır.

3.4. Ölçeğin Güvenirlik Analizi

Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun güvenirliğini belirlemek amacıyla Cronbach alfa iç tutarlık, Spearman-Brown iki yarı ve test-tekrar test güvenirlik analizleri kullanılmıştır. Yapılan bu analizler sonucunda elde edilen güvenirlik değerleri, Tablo 6'da sunulmaktadır. Bu yöntemler, ölçeğin güvenilirliğini farklı açılardan değerlendirerek elde edilen sonuçların tutarlılığını ve sağlamlığını test etmeye yönelik bir araç olarak kullanılmıştır.

Tablo 6. Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formunun İç Tutarlık, İki Yarı ve Test-Tekrar Test Güvenirlik Katsayıları

	İç Tutarlılık	İki yarı güvenirliği	Test-Tekrar Test
Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu	.890	.777	.874

Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa formunun güvenirliğini değerlendirmek amacıyla yapılan çeşitli analizler, ölçeğin yüksek güvenilirlik sunduğunu ortaya koymuştur. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .890 olarak hesaplanmış, bu da ölçeğin genelinde yüksek düzeyde tutarlılık sağladığını göstermektedir. Ayrıca, Spearman-Brown iki yarı güvenirlik katsayısı .777 ve test-tekrar test güvenirlik katsayısı .874 bulunmuş, bu da ölçeğin zaman içinde ve farklı alt gruplarda tutarlı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, genel olarak ölçeğin güvenirlik değerlerinin .76 ile .82 arasında değişen bir aralıkta olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatürde, özellikle ölçek uyarlama çalışmalarında, bir ölçeğin güvenilirliğinin kabul edilebilir sayılabilmesi için genellikle .70 ve üzeri güvenirlik değerleri yeterli

olarak kabul edilmektedir (Robinson, Shaver ve Wrightsman, 1991). Bu bağlamda, Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği Kısa Formu'nun tüm maddeleri, Tablo 6'da belirtilen değerlerle uyumlu olarak iç tutarlılık, iki yarı ve test-tekrar test güvenirlik analizlerinde oldukça yüksek ve kabul edilebilir düzeyde güvenilirlik göstermektedir. Bu bulgular, ölçeğin, örgütsel insandışılaştırma kavramını doğru ve güvenilir bir şekilde ölçme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu sonuçlar, ölçeğin hem akademik araştırmalarda hem de pratikte güvenle kullanılabileceğini desteklemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Caesens ve diğerleri (2017) tarafından geliştirilen 11 maddelik Örgütsel İnsandışılaştırma Ölçeği'nin Lagios ve diğerleri (2024) tarafından 5 maddelik kısa versiyonunun Türkçeye uyarlanması gerçekleştirilmiştir. Yapılan uyarlama sürecinde ölçeğin dil ve kültür açısından geçerliliği sağlanmış, ardından istatistiksel analizlerle ölçeğin psikometrik özellikleri incelenmiştir. Elde edilen bulgular, kısa versiyonun geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, ölçeğin faktör yapısının ve maddelerinin Türkçe bağlamda tutarlılığını doğrulayan açımlayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, ölçeğin özgün versiyonuyla paralellik göstermektedir. Ayrıca, iç tutarlılık katsayıları (Cronbach alfa) ve test-tekrar test güvenilirliği analizleri, ölçeğin güvenilirliğini güçlü bir şekilde desteklemiştir.

Elde edilen sonuçlar, literatürde yer alan Caesens ve diğerleri (2017) ve Lagios ve diğerleri (2024) tarafından yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Lagios ve diğerleri (2024) kısaltılmış versiyonu ile yapılan bu Türkçe uyarlama, örgütsel insandışılaştırma kavramının farklı kültürel bağlamlarda tutarlılığını test etme açısından önemli bir katkıdır. Ayrıca, Türkçe literatürde bu konuya dair az sayıda çalışma bulunmasına rağmen son yıllarda yapılan araştırmalar, örgütsel insandışılaştırmanın önemi ve iş yerindeki psikolojik etkileri hakkında artan bir farkındalık oluşturmuştur.

Bu çalışmada, örgütsel insandışılaştırma ölçeğinin ölçüm denkliğini sağlamak amacıyla, daha önce doğrulanan iki önemli ölçek olan iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ölçekleri kullanılmıştır. Örgütsel insandışılaştırma ile iş tatmini arasında genellikle negatif bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir (Nguyen ve Stinglhamber, 2021; Caesens vd., 2017) Çalışanların örgütleri tarafından insandışılaştırılmaları, onların iş tatminlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Yani, bir çalışan, örgüt tarafından yalnızca bir araç veya kaynak olarak görüldüğünde, kendini değersiz hissedebilir ve bu da iş tatminini düşürebilir. Bu bağlamda örgütsel insandışılaştırma, çalışanların işlerine karşı daha düşük bir bağlılık ve memnuniyet duygusu hissetmelerine neden olabilir. Araştırmalar, örgütsel insandışılaştırmanın çalışanların işlerini anlamlı bulmalarını ve işlerinden tatmin olmalarını zorlaştıran bir faktör olduğunu göstermektedir (Caesens vd., 2017; Bell ve Khoury, 2016).

Öte yandan, örgütsel insandışılaştırma ile işten ayrılma niyeti arasında ise pozitif bir ilişki bulunduğu sıklıkla rapor edilmiştir (Bell ve Khoury, 2016; Bilginoğlu ve Yozgat, 2022). Çalışanlar, örgütleri tarafından yalnızca bir nesne ya da iş gücü olarak görüldüklerinde, insani yönlerinin göz ardı edilmesi nedeniyle örgütlerine olan bağlılıkları zayıflayabilir. Bu durum, duygusal ve psikolojik olarak dışlanmış hissetmelerine yol açarak iş tatminlerini düşürebilir ve işten ayrılma niyetlerini artırabilir (Caesens vd., 2017; Bell ve Khoury, 2016). İşten ayrılma niyeti, genellikle çalışanların örgütlerine karşı duyduğu olumsuz duygularla paralel bir şekilde artar. Örgütsel insandışılaştırma, bu olumsuz duyguları besler ve çalışanların örgütten ayrılmak için motive olmalarına yol açar.

Sonuç olarak, bu Türkçe uyarlama çalışması, örgütsel insandışılaştırma kavramının Türkçe literatüründe daha geniş bir şekilde kullanılmasına ve örgütsel bağlamda çalışanların duygusal ve psikolojik deneyimlerinin incelenmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Bu ölçeğin özellikle Türk kültüründe araştırma yapan araştırmacılar için değerli bir araç olacağı ve örgütsel insandışılaştırmanın daha derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışma, gelecekte yapılacak olan örgütsel davranış ve çalışan psikolojisi araştırmalarına önemli bir referans kaynağı olabilir.

ORGANIZATIONAL DEHUMANIZATION SCALE- SHORT FORM: A STUDY ON THE TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY

1. INTRODUCTION

Neoclassical approaches have drawn attention to the shortcomings of the classical management perspective, which views employees merely as mechanical entities. These approaches argue that, rather than seeing people solely as tools of production, considering their emotional and psychological needs would lead to more efficient outcomes for organizations. Over time, this perspective has inspired many new theories and ideas and gained broad acceptance. However, despite these developments, there are still instances today where employees may feel like machines and where their emotional aspects are overlooked. At this point, the concept of 'organizational dehumanization' plays a crucial role in describing situations where employees are treated in an inhuman manner and regarded only as a labor force within the organizational context. Haslam (2006) defines dehumanization as a process, experience, or attitude that diminishes a person's reasoning, will, and emotional capacities, leading them to feel more like an animal or machine than a human being.

In this context, organizational dehumanization is defined as a perceived experience stemming from the feeling of being viewed as a tool or instrument for achieving the organization's goals (Bell ve Khoury, 2011; Bell ve Khoury, 2016). In other words, organizational dehumanization highlights the darker side of the employee-organization relationship and explains the extent to which employees feel that they are regarded merely as objects by their organizations. Thus, organizational

dehumanization refers to the situation in which employees perceive themselves as being viewed by their organizations as devoid of human qualities and regarded only as tools or resources.

This study aims to adapt the Organizational Dehumanization Scale - Short Form into Turkish. In the Turkish literature, three studies related to organizational dehumanization have been identified: one book chapter (Özmen, 2021), one research article (Bilginoğlu ve Yozgat, 2022), and one review paper (Oktay ve Söğük, 2024). In recent years, the topic of organizational dehumanization has been gaining increasing attention in the academic literature; however, studies on this subject in Turkish remain limited. Nevertheless, there has been a noticeable growing interest in this area over the past 1-2 years. In this context, the adaptation of this scale into Turkish will fill a gap in the literature and serve as an important resource for researchers planning to conduct studies in Turkish. It is anticipated that this study will contribute to future research on organizational behavior and employee psychology.

2. METHODS

In this study, a quantitative research method was employed to adapt the Organizational Dehumanization Scale - Short Form into Turkish. Data for the study were collected using a survey method. The survey was administered online to the target audience, and participants were presented with various demographic questions and items related to the scale. To ensure participant anonymity, the data were used solely for research purposes. The validity and reliability analyses of the scale were conducted using statistical analysis programs. Validity analysis was addressed under two main headings: content validity and construct validity. Content validity was ensured through expert opinions, while construct validity was examined using factor analysis. Reliability analysis was assessed using the Cronbach's alpha coefficient. Statistical software such as SPSS and AMOS were used in the data analysis. The obtained findings were interpreted in light of the relevant literature, and results regarding the validity and reliability of the Turkish adaptation were presented.

3. RESULTS

Thisstudy involves the adaptation of the 5-item short version of the Organizational Dehumanization Scale developed by Caesens et al. (2017) and later modified by Lagios et al. (2024) into Turkish. During the adaptation process, the scale's linguistic and cultural validity was ensured, and its psychometric properties were examined through statistical analyses. The findings revealed that the short version is both valid and reliable. In particular, the results of the confirmatory factor analysis (CFA), which confirmed the consistency of the scale’s factor structure and items within the Turkish context, showed a high degree of parallelism with the original version of the scale. Additionally, internal consistency coefficients (Cronbach's alpha) and test-retest reliability analyses strongly supported the reliability of the scale.

4. DISCUSSION

The obtained results are consistent with the studies by Caesens et al. (2017) and Lagios et al. (2024) in the literature. This Turkish adaptation of the shortened version by Lagios et al. (2024) makes a significant contribution to testing the consistency of the concept of organizational dehumanization across different cultural contexts. Furthermore, although there are few studies on this topic in the Turkish literature, recent research has raised growing awareness regarding the significance of organizational dehumanization and its psychological effects in the workplace.

CONCLUSION

This study successfully adapted the Organizational Dehumanization Scale - Short Form into Turkish, demonstrating its validity and reliability. The psychometric analyses, including confirmatory factor analysis (CFA), revealed that the Turkish version maintains the same factor structure as the original scale, confirming its construct validity. Additionally, the high internal consistency (Cronbach's alpha) and strong test-retest reliability results further support the scale's robustness in the Turkish context. Given the limited number of studies on organizational dehumanization in the Turkish literature, this adaptation fills an important gap and offers a reliable tool for future research in the field. The scale can be used in organizational behavior studies to explore the emotional and psychological effects of dehumanization in the workplace, contributing to a better understanding of employee well-being and organizational dynamics.

KAYNAKÇA

Ariño-Mateo, E., Ramírez-Vielma, R., Arriagada-Venegas, M., Nazar-Carter, G., ve Pérez-Jorge, D. (2022). Validation of the Organizational Dehumanization Scale in Spanish-Speaking Contexts. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(8), 4805.

Arthur, W. Jr., Hagen, E., ve George, F. Jr. (2021). The Lazy or Dishonest Respondent: Detection and Prevention. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 8(1), 105-137.

Bell, C. M., ve Khoury, C. (2016). Organizational Powerlessness, Dehumanization, and Gendered Effects of Procedural Justice. *Journal of Managerial Psychology*, 31(2), 570-585.

Bell, C. M., ve Khoury, C. (2011). Organizational De/Humanization, Deindividuation, Anomie, and in/Justice. S. Gilliland, D. Steiner ve D. Skarlicki (Ed.), *Emerging Perspectives on Organizational Justice and Ethics* içinde (s. 167-197). Charlotte, NC: IAP Information Age Publishing.

Belmi, P., ve Schroeder, J. (2021). Human "Resources"? Objectification at Work. *Journal of Personality and Social Psychology*, 120(2), 384.

Bilginoğlu, E., ve Yozgat, U. (2022). Örgütsel İnsandışılaştırma ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkide, İşe Angaje Olma ve İş Tatmininin Aracı Rolü. *Journal of Management and Economics Research*, 20(1), 1-18.

Bonett, D. G. (1980). Significance Tests and Goodness of Fit in the Analysis of Covariance Structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606.

Bowling, N. A., Gibson, A. M., Houpt, J. W., ve Brower, C. K. (2021). Will the Questions Ever End? Person-Level Increases in Careless Responding During Questionnaire Completion. *Organizational Research Methods*, 24(4), 718-738.

Brayfield, A. H., ve Rothe, H. F. (1951). An Index of Job Satisfaction. *Journal of Applied Psychology*, 35(5), 307.

Browne, M. W., ve Cudeck, R. (1992). Alternative Ways of Assessing Model Fit. *Sociological Methods & Research*, 21(2), 230-258.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, E. Ö., Özkahveci, Ö., ve Demirel, F. (2004). Güdülenme ve Öğrenme Stratejileri Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 4(2), 207-239.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (21. Basım). Ankara: Pegem Akademi.

Caesens, G., Stinglhamber, F., Demoulin, S., ve De Wilde, M. (2017). Perceived Organizational Support and Employees' Well-Being: The Mediating Role of Organizational Dehumanization. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 26(4), 527-540.

Christoff, K. (2014). Dehumanization in Organizational Settings: Some Scientific and Ethical Considerations. *Frontiers in Human Neuroscience*, 8, 748.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (3. Baskı). Pegem Akademi.

Fayers, P. M., ve Hand, D. J. (1997). Factor Analysis, Causal Indicators, and Quality of Life. *Quality of Life Research*, 6(2), 139-150.

Fisher, G. G., Matthews, R. A., ve Gibbons, A. M. (2016). Developing and Investigating the Use of Single-Item Measures in Organizational Research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 21(1), 3.

Haslam, N. (2006). Dehumanization: An Integrative Review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 252-264.

Heggestad, E. D., Scheaf, D. J., Banks, G. C., Monroe Hausfeld, M., Tonidandel, S., ve Williams, E. B. (2019). Scale Adaptation in Organizational Science Research: A Review and Best-Practice Recommendations. *Journal of Management*, 45(6), 2596-2627.

Hu, L. T., ve Bentler, P. M. (1999). Cutoff Criteria for Fit Indexes in Covariance Structure Analysis: Conventional Criteria Versus New Alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55.

Judge, T. A., Locke, E. A., Durham, C. C., ve Kluger, A. N. (1998). Dispositional Effects on Job and Life Satisfaction: The Role of Core Evaluations. *Journal of Applied Psychology*, 83(1), 17.

Keser, A., ve Bilir, K. B. Ö. (2019). İş Tatmini Ölçeğinin Türkçe Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 229-239.

Kline, R. B. (2015). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling* (4. Basım). New York: Guilford Publications.

Kruyen, P. M., Emons, W. H., ve Sijtsma, K. (2013). On the Shortcomings of Shortened Tests: A Literature Review. *International Journal of Testing*, 13(3), 223-248.

Kuzucu, Y. (2008). Duygusal Farkındalık Düzeyi Ölçeğinin Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 51-64.

Küçükusta, D. (2007). Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesi Sorunları ve Çözüme Yönelik Yaklaşımlar. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3).

Lagios, C., Restubog, S. L. D., Garcia, P. R. J. M., He, Y., ve Caesens, G. (2023). A Trickle-Out Model of Organizational Dehumanization and Displaced Aggression. *Journal of Vocational Behavior*, 141, 103826.

Lagios, C., Stinglhamber, F., Restubog, S. L. D., Lagios, N., Brison, N., ve Caesens, G. (2024). When Organizational Dehumanization Hits Home: Short-Scale Validation and Test of a Spillover–Crossover Model. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. https://doi.org/10.1111/joop.12493

McGregor, D. (1960). *The human side of enterprise*. McGraw-Hill.

Nguyen, N., ve Stinglhamber, F. (2021). Emotional Labor and Core Self-Evaluations as Mediators Between Organizational Dehumanization and Job Satisfaction. *Current Psychology*, 40(2), 831-839.

Oktay, S., ve Söyük, S. (2024). Örgütlerde Kaynağın İnsanın Önüne Geçmesi: Örgütsel İnsandışılaştırma Üzerine Sistematik Bir Derleme. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 820-835.

Özmen, M. (2022). Örgütsel İnsandışılaştırma. F. Çelebi (Ed.), *İşletme Biliminden Seçkin Araştırmalar* (s. 160-168)., Duvar Yayınları: Ankara

Robinson, J. P., Shaver, P. R., ve Wrightsman, L. S. (1991). Criteria for Scale Selection and Evaluation. *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*, 1(3), 1-16.

Smith, G. T., McCarthy, D. M., ve Anderson, K. G. (2000). On the Sins of Short-Form Development. *Psychological Assessment*, 12(1), 102.

Stanton, J. M., Sinar, E. F., Balzer, W. K., ve Smith, P. C. (2002). Issues and Strategies for Reducing the Length of Self-Report Scales. *Personnel Psychology*, 55(1), 167-194.

Stinglhamber, F., Nguyen, N., Ohana, M., Lagios, C., Demoulin, S., ve Maurage, P. (2023). For Whom and Why Organizational Dehumanization is Linked to Deviant Behaviours. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 96(1), 203-229.

Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları.* 3(6), 49-74.

Tortumlu, M., ve Uzunbacak, H. H. (2022). Çalışma Arkadaşları Etkileşimi: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 143-157.

Wayne, S. J., Shore, L. M., ve Liden, R. C. (1997). Perceived Organizational Support and Leader-Member Exchange: A Social Exchange Perspective. *Academy of Management Journal*, 40(1), 82-111.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	**AÇIKLAMA / EXPLANATION**	**KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS**
Fikir veya Kavram / Idea or Notion	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / Form the research hypothesis or idea	Muhammet TORTUMLU
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Muhammet TORTUMLU
Veri Toplama ve İşleme / Data Collecting and Processing	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / Collecting, organizing and reporting data	Muhammet TORTUMLU
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings	Muhammet TORTUMLU
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Muhammet TORTUMLU

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1056-1076
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1599302

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TARİHİN SONU TEZİ VE LİBERAL DÜNYA DÜZENİNİN KRİZİ

Habib AYDIN[1]

Öz

İnsanlık tarihi siyasi ideolojilerin kavramsal ve kuramsal mücadelesine tanıklık etmiştir. Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ile I. ve II. Dünya Savaşı gibi tarihsel olaylar ideolojilerin test edildikleri birer laboratuvar görevi görmüşlerdir. Siyasi ideolojiler arasında liberalizm rakiplerine oranla nisbi başarılar elde etmiş ve bunu küresel sahada yaymaya çalışmıştır. 2014 yılında Rusya ve Ukrayna arasında başlayan anlaşmazlıklar, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesiyle devam etmiştir. Rusya'nın müdahalesi, komünizm geçmişi olan bir devletin liberalizme karşı atağa geçtiği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Liberalizmin savunucusu Batı dünyası akademik alanda Rusya'yı saldırgan ve yayılmacı olarak nitelemiştir. Liberal bir ideolog olarak Francis Fukuyama bu savaşa liberal eleştiriler yöneltmiştir. Çalışmanın amacı, Francis Fukuyama'nın ileri sürdüğü liberal tezlerin Rusya-Ukrayna savaşında Batı dünyasının evrensel hedeflerine meşruiyet kazandırma amacını göstermektir. Bu çalışma, tarihin sonu kavramının, liberalizmin tek ve yenilmez ideoloji olduğu algısının entelektüel propagandası olduğu iddiasına dayanmaktadır. Dinamik bir döngü halinde bulunan siyasi hayatı, sonlanma şeklinde tanımlamaya çalışmak bilimsel gerçeklerle örtüşmemektedir. Fukuyama liberalizme rakip olabilecek; Asya değerleri, köktendincilik ve milliyetçilik gibi ideolojilerin dünya çapında taban bulduğunu fark edince ileri sürdüğü tezde yanıldığını kabul etmiştir. Liberal dünya ötekileştirdiği ideolojiler karşısında bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmıştır. Bu çalışma hazırlanırken konu ile ilgili kitap, kitap bölümü, makale, bildiri ve gazete haberleri incelenmiştir. Fukuyama'nın eserlerinde ileri sürdüğü "Tarihin Sonu" tezini çürüten tarihsel olaylar ve ideolojiler ile karşılaştırmalı analiz yapılmıştır. 11 Eylül 2001 İkiz Kule Saldırıları, Irak Müdahalesi, küreselleşmenin başarısızlıkları, demokrasi krizi, mülteci krizi, Çin'in yükselişi, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ve liberal enternasyonalizme karşı Amerikan Başkanı Donald John Trump'ın yükselişi gibi olaylar liberal dünya düzeninin farklı alanlarda meydan okumayla baş başa kaldığını göstermektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bu olaylardan farklı kılan niteliği dünyayı 3. Dünya Savaşı tehlikesine zorlamasıdır. Örnek olay olarak Rusya-Ukrayna Savaşı seçilmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi, Batı kamuoyunda bölgesel bir savaşın küresel niteliğe dönüşme ihtimalini arttırmıştır. Savaşın geniş bir zamana yayılması ve yıkıcı etkisi liberal kuramların tarihsel bir meydan okuma ile karşı karşıya kaldığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Liberalizm, Francis Fukuyama, Tarihin Sonu*
JEL Kodları: *H56, N40.*

Başvuru: *10.12.2024* **Kabul:** *04.03.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, pamukkale_9@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7774-8725

THE END OF HISTORY THESIS AND CRISIS OF THE LIBERAL WORLD ORDER [2]

Abstract

Human history has witnessed the conceptual and theoretical struggle of political ideologies. Historical events such as the French Revolution, the Industrial Revolution, and World War I and II have served as laboratories where ideologies were tested. Among political ideologies, liberalism has achieved relative success compared to its rivals and has tried to spread this in the global arena. The disputes that began between Russia and Ukraine in 2014 continued with Russia's intervention in Ukraine in 2022. Russia's intervention brought about discussions that a state with a communist past was attacking liberalism. The Western world, which is the defender of liberalism, has described Russia as aggressive and expansionist in the academic field. As a liberal ideologist, Francis Fukuyama directed liberal criticisms to this war. The aim of the study is to show how the liberal theses put forward by Francis Fukuyama aimed to legitimize the universal goals of the Western world in the Russia-Ukraine war. This study is based on the claim that the concept of the end of history is the intellectual propaganda of the perception that liberalism is the only and invincible ideology. Trying to define political life, which is in a dynamic cycle, as an end does not correspond to scientific facts. When Fukuyama realized that ideologies such as Asian values, fundamentalism and nationalism, which could compete with liberalism, had gained ground worldwide, he admitted that he was wrong in his thesis. The liberal world faced a challenge against the ideologies it had marginalized. In preparing this study, books, book chapters, articles, declarations and newspaper reports on the subject were examined. A comparative analysis was made with historical events and ideologies that refuted the "End of History" thesis put forward by Fukuyama in his works. Events such as the 11 September 2001 Twin Tower Attacks, the Iraq Intervention, the failures of globalisation, the crisis of democracy, the refugee crisis, the rise of China, the BRICS (Brazil, Russia, India, China and the Republic of South Africa) and the rise of US President Donald John Trump against liberal internationalism show that the liberal world order is being challenged in different areas. What makes the Russian-Ukrainian war different from these events is that it forces the world to face the danger of World War III. The Russia-Ukraine War was chosen as a case study. Russia's intervention in Ukraine increased the possibility of a regional war turning into a global war in Western public opinion. The war's spread over a long period of time and its devastating effect showed that liberal theories faced a historical challenge.

Keywords: *Liberalism, Francis Fukuyama, The End of History*

JEL Codes: *H56, N40.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article

1.GİRİŞ

11 Eylül 2001 İkiz Kule Saldırıları, Irak Müdahalesi, küreselleşmenin başarısızlıkları, demokrasi krizi, mülteci krizi, Çin'in yükselişi, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) oluşumu ve liberal enternasyonalizme karşı Amerikan Başkanı Donald John Trump'ın yükselişi (Ikenberry 2018) gibi olaylar liberal dünya düzeninin farklı alanlarda meydan okumayla baş başa kaldığını göstermektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın bu olaylardan farklı kılan niteliği, dünyayı 3. Dünya Savaşı tehlikesine zorlaması ve Ukrayna'nın olası NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) üyeliğine Rusya'nın karşı çıkmasıdır. Bu çalışmada Rusya-Ukrayna savaşının liberal dünya kuramına ne tür zararlar verdiği ve Fukuyama'nın yanlış tarih okumasının akademik dayanıklarına değinilecektir.

Rusya ve Ukrayna arasında (Ran ve Liu, 2024), 2014 yılında başlayan anlaşmazlıkların 2022 yılında çatışmaya dönüşmesi, bu sorunu siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler gibi disiplinlerin başlıca araştırma konusu haline getirmiştir. Batı dünyasının bu savaşı nasıl yorumladığı sorusunun, akademik alanda araştırılan bir konu olmadığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma ile Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin Batı hegemonyasında nasıl bir kırılma yapacağı, liberal ideolojinin nasıl bir tavır aldığı teorik ve kuramsal bağlamda analiz edilecektir (Allin ve Jones 2022; M. S. Bell 2024; Heine 2024; Verma 2024; Willett 2022).

Liberal ideoloji (Li, 2016), tartışıldığı günden bu yana akademik literatürde diğer ideolojilere karşın entelektüel bir mücadele yarısına girmiştir. İnsan aklı, serbest piyasa ve mülkiyet gibi kavramlar bu ideolojinin değişmez argümanlarıdır. Liberalizm ideolojisi (Bell, 2014; Humphrey, 1955; Martin, 1948), Avrupa'daki din savaşlarının ardından 17. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Avrupa, Protestan-Katolik ayrışması nedeniyle 150 yıllık bir dönemi savaşmakla geçirmiştir. Liberalizm, insanların dini farklılıklarına rağmen barış içinde yaşayabilecekleri bir toplum inşa etme gayretine girmiştir. Batı'nın küresel ekonomi (Parker, 1955) üzerindeki hâkimiyeti, sömürgecilik deneyimi (Veracini 2018), rakip ideolojileri tahrik etmiştir (Esin, 2023).

Liberalizmin rakip olarak gördüğü Muhafazakârlık (Johnson, 2014), Sosyalizm (Westra, 2023), Komünizm (Lane, 2007), Faşizm (Gagliardi ve Pasetti 2024) gibi ideolojilerin çoğu demokratik, otoriter ve totaliter siyasi rejimler tarafından uygulanmıştır. Muhafazakârlık İran, Suudi Arabistan ve Afganistan gibi ülkelerde halen siyasi rejimlerin temel ideolojisi olarak süregelmektedir. Sosyalizmin daha radikal türevi olarak Komünizm, Çin, Küba, Laos, Vietnam ve Rusya'da uygulanmıştır. Faşizm Almanya'da ari ırk temelli, İtalya'da ise devlet tapınması hedefiyle deneyim kazanmasına rağmen başarısız olmuştur. Anarşizm ise daha çok entelektüel bir tartışma olmaktan öteye gidememiştir. Buna karşın Liberalizm 17. yüzyıldan günümüze Avrupa ülkelerinin çoğu tarafından uygulanagelen bir rejim ideolojisi olarak yerini almıştır.

Liberal bir akademisyen olan Yoshihiro Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu mu?" adlı makalesiyle büyük tartışmalar başlatmış, daha sonra "Tarihin Sonu ve Son İnsan" (1992) adlı kitabını yayımlamıştır. Bu yayınların Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetlerin dağılması sonrasında yayınlanmış olması akademik alanda dikkat toplamıştır. Fukuyama, ideolojiler arasında liberal demokrasiyi en ideal olarak kabul edip, artık dünyada düşünce tarihinin de sona erdiğini ileri sürmüştür. Fukuyama'nın bazı eserleri arasında; *Gorbaçov ve Üçüncü Dünya 1986, Eleştirmenlerime Bir Cevap 1989, Bir Küresel Fenomen Olarak Liberal Demokrasi 1991, Modernleşme Zorunluluğu: Sıradan Bir Ülke Olarak SSCB 1993, Erdem ve Refah 1995, Düşen Gelgit: Küresel Eğilimler ve ABD Sivil Toplumu 1997, Amerika'yı Nasıl Yeniden Ahlaklı Hale Getirebiliriz 1999, Transhümanizm, Washington Sonrası Mutabakatı: Kriz Sonrası Kalkınma 2011, Tarihin Geleceği: Liberal Demokrasi Orta Sınıfın Gerilemesine Direnebilir mi?,2012* sayılabilir.

1989–1991 yılları arasında, Ortodoks komünist rejimler çökmeye başlamışlardı. Ardından siyasal liberalleşme ve piyasa reformu süreci başlamıştı. Yazar, bu siyasi olayları '*Tarihin Sonu'* olarak kavramlaştırmaya çalışmış, "*Tarihin Sonu*" ile Batılı liberal demokrasinin dünya çapındaki zaferiyle ideolojik tartışmanın fiilen sona erdiğini ileri sürmüştür (Heywood, 2018: 404; Tzampaz, 2022: 378). Liberalizmin esnek yapısından dolayı, çoğulcu siyasete izin verdiğini, insan odaklı özerkliği mümkün kıldığını ve özel mülkiyeti koruduğunu vurgulamaktaydı. Aşırı sağın; liberalizmi tehdit ettiğini, tüm insanlığın düşmanı olduğunu vurgulayarak Liberalizmi çözüm anahtarı olarak göstermeye çalışmıştır (Güçtürk, 2021; Tzampaz, 2022: 381-383).

Fukuyama'nın "*Tarihin Sonu*" olarak temellendirdiği kuramı, Rusya'nın Ukrayna'ya (Braithwaite, 2014) saldırısı ile büyük bir meydan okumayla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Fukuyama, bireysel özgürlüklerin genişletilmesi ile liberalizmin dünyadaki yegâne ideoloji olacağı yanlış varsayımını tekrar gözden geçirmek zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyası, hegemonik bir zafer elde etmişti. Yoğun bir akademik propaganda yürüten Fukuyama, Rusya-Ukrayna örneğinde Batı dünyasına umut aşılamaktan geri kalmamıştır.

2.Liberal Dünya Düzeninin Sonu mu?

Fukuyama, "*Tarihin Sonu*" (Herwitz, 2000), ile siyasi ve ekonomik anlamda liberalizmi muzaffer bir ideoloji olarak tanımlamaya çalışmaktadır. Bu başarılı ve ideal düzen, liberal ekonomi ile refah devleti kavramlarını içermektedir. Her ne kadar 1989 SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin dağılışı üzerinden "*Sonlanmış Bir Tarih*" kavramı ürettiyse de Fukuyama'ya göre Rusya'nın otoriter sistemi ile Uzakdoğu'nun Maocu modeli ideolojik iddialarına son verdiği kertede "*Tarihin Sonu*"na ulaşılacaktır (Koç, 2019: 204-205). Soğuk savaş sonrası yaşanan dönemi, tarihin bir evresi değil, sonu olarak görmektedir. Batı liberal demokrasi evrenselleşmeye başlamış, devletler liberalizmin değişmez içeriği olan insan aklı ile zafere ulaşmıştır. Kapitalizmin Doğuya oranla Batı Dünyasının coğrafik ve

ekonomik deneyimleri üzerine yeşermesine karşın Asya, Afrika gibi kıtaların bu tarihsel evrelerden uzak veya zayıf deneyimleri, Liberalizmi bir ideal bir son olarak tanımlamak yerine mücadele edilmesi veya ortadan kaldırılması bir sistem olarak görme eğilimini hayli yükseltmektedir. Çalışmanın ilerleyen aşamalarında Rusya'nın liberalizme karşı otoriter popülist politikaları tartışılacaktır (Fukuyama, 1989: 97-98; López, 2022).

"Tarihin Sonu" kavramını Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) kullanmış olsa da bu kavramı literatüre kazandıranın filozof ve siyasetçi Alexandre Kojéve (1902-1968) olduğu yaygınca kabul edilmiştir (Pippin, 2010; Rosenberg, 2021). Hegel'i tekrardan tartışma girişimi Kojeve için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ona göre insanlar tarafından kabul edilebilirlik her bir bireyin temel amacıydı. Bu nedenle kendi tartışmalarında devletin bir grubu tanımasını artık tarihin sonuna giden süreç olarak tanımlamıştı (Lawler, 1996). Devlet olarak tanımlanan en üst organizma, karşılıklı bir kabul görmeyi temsil ettiği için artık tarihin sonuna ulaşılmıştır. Bu kabul edilme tartışması sonradan Liberalizmin kendi varoluş söylemlerine kaynaklık edecektir. Modern anlamda muhafazakâr, milliyetçi ideolojiler ile demokrasi gibi rejimler kabul görmenin farklı varyantları olarak belirmektedir (Fukuyama, 1999: 40). Kojeve bu noktada, bir nesneye değer katan şeyin nesnenin işlevinden ziyade başka insanların onu arzulaması olarak yaklaşmaktadır. Madalya ile düşman sancağı pratik bir ihtiyacı gidermekten çok arzu edilen bir sembol oldukları için talep edilirler (Fukuyama, 1999: 19). Kabul görme arzusunun modern bir yansıması olarak milliyetçilik, büyük çatışmaların nedeni olmuştur. Kojeve'in ileri sürdüğü gibi kabul görme sorunu tarihin ana politik sorunlarından biridir. Tiranlık ve emperyalizm de zaten kabul görme yani meşruluk amacı ile hareket etmektedir. Sol akımlara göre, kapitalist sistem eşitsizlik yaratmakta ve işbölümü ortaya çıkmaktadır (Cheng ve Wang, 2018). Sağ gelenek de Fransız Devrimi'ni eleştirmiş, Aleksis de Tocqueville (1805-1859) ve Friedrich Nietzsche (1844-1900) demokrasiyi, köleci ahlakın mutlak zaferi olarak tanımlamışlardı. Liberalizm altında yaşayan yurttaş, Nietzsche'ye göre, kendi üstün iradesinden vazgeçmiş bir "*son insan*"dır (Fukuyama, 1999: 4).

Kojeve, 1806 Jena Savaşı'ndan sonraki birçok kanlı savaşı ve devrimi "*taşranın eşitlenmesi*" olarak yorumlamıştı. Bolşevik (Cole, 2007) ve Çin Devrimleri (FitzGerald, 2008), özgürlük ve eşitlik ilkelerini, geri kalmış ve ezilen halklara kazandırmıştır (Fukuyama, 1999: 7). Kojeve'nin felsefi açıdan esinlendiği Hegel'e göre idealist diyalektik değişmez bir ilkedir. Düşünce ve varlık da zıtlıkların içinden geçerek farklı bir noktaya gelirler (Kabadayı, 2007: 104). Hegel'e göre, efendi ve köle arasındaki çekişme ve karşıtlık ortadan kalkınca tarihin sonuna ulaşılır (Kabadayı, 2007: 107). Napolyon'un Prusya monarşisini Jena Savaşı'nda yenmesiyle Fransız devriminin özgürlük ve eşitlik ilkelerinin evrenselleşmesi, tarihin sonu kuramına bir örnekti. Bu savaştan sonra köleliğin ve köle ticaretinin kaldırılması, işçilere,

kadınlara, siyahlara ve başka ırksal azınlıklara oy hakkının tanınması, Hegel'in "*Tarihin Sonu*" tezini doğrulayan örneklerdi (Heyman, 1966; Fukuyama, 1989: 98). Kojéve için tarihi analiz etmek, fikirler âlemindeki gelişmeleri anlamlandırmaktır. Tarihin 1806'dan sonra erdiğini söylemek, insanlığın ideolojik evriminin Fransız (1789) ya da Amerikan (1776) Devrimlerinin idealleriyle sona erdiği anlamına gelmektedir (Fukuyama, 1989: 102). Tarihin sonu ile cesaret, hayal kurma ve idealizme yol açan dünya çapında ideolojik mücadelenin yerini ekonomik hesaplar, teknik sorunlar, çevre sorunları alacaktır. Rekabet ve çatışmaların biteceği anlamına gelmeyecektir (Fukuyama, 1989: 117).

Tarih kavramını, düşünsel ilerleme olarak gören Hegel'e karşı, Karl Marks gibi yazarlar ekonomik çelişkiler arasındaki çatışma olarak görme eğilimine sahiptir. Hegel, Prusya Devleti'nde (1713-1867), Marks ise komünist toplumda eksiklerin giderildiği tarihi bir aşama yaklaşımı ortaya koydular. Hegel bu durumu bir *"son"* olarak tanımlamaktan kaçınır. Bu öngörülerden etkilenen Fukuyama da nihai yönetim biçiminin liberalizm olduğu iddiasına dayanak olarak Hegel'i kaynak göstermektedir. Bu noktada Hegel, özel-genel beklenti arasındaki karşıtlığın genel beklenti (devlet) ile bir uzlaşı ile sonuçlandığını, bu durumun Germen uluslarında gerçekleştiğini belirtir. Marks tarihin sonunda düzen ile ilgili ayrıntılı bir izah yaparken, Hegel biçimsel belirlemelerin ötesine gitmemiştir. Fukuyama, Hegel'in Efendi-köle diyalektiğinin Fransız ve Amerikan Devrimleriyle kalktığını belirtmiştir (Bravo, 2006). Hegel, Fransız Devrimi'nin ardından liberal devletin yükselişine, tarihsel ilerlemenin yöneldiği amaca atıfta bulunmak amacıyla '*Tarihin Sonu*' ifadesini kullanmıştır. Buna karşın Marksistler, Hegel'in ifadesini kullanacak ve tarihin gerçek sonunun komünist bir ütopya olacağını iddia etmişlerdi (Levine, 2009). Tarih, bir evrimsel süreç olması nedeniyle ardışık olaylar zinciri üzerine gelişir. Şöyle ki gerek Hegel gerekse Marks; ilkel komünal, antik, feodal ve kapitalist toplumların ardışık gelişen insan ilişkilerinden doğduğunu kabul etmişlerdi. Gerçekte her iki düşünür için *"Tarihin Sonu"* kavramı kabul edilebilir bir evreydi. Felsefi farklılık Hegel için liberal devlet; Marks içinse komünist toplumdu (Fukuyama, 1999: 2). Bu noktada Fukuyama SSCB'nin dağılışı sonrası Marksist versiyonun açıkça yanlış olduğunu ve liberal demokrasiden daha yüksek bir alternatifin görünmediğini belirtse de liberal demokrasinin ilerleyişinde tıkanmalar olmaktadır (Yaraç, 2022). Azgelişmişlik, yoksulluğun sorumluluğunu sömürgeciliğe yükleme fırsatı verdiği için Marksizm değer kazanmıştır. Marksizm'in bağımlılık teorisi (Dietz, 1980), Güney'in yoksul ülkelerinin Kuzey karşısında cephe almasına neden olmuştur (Fukuyama, 1999: 9; Yüce ve Erkan, 2023).

Hegel'e göre demokratik devrimler çelişkileri yok edip, uşakları kendi efendileri yaptılar. Artık halk egemenliği ve hukuk devleti ilkeleri geçerliydi. Eşitsiz toplum yaklaşımı, yerini her yurttaşın öteki yurttaşların insanlık onurunu kabul etmesinden oluşan evrensel karşılıklı bir kabul görmeye bırakmıştı (Sinnerbrink, 2004; Fukuyama, 1999: 3). Hegel, sürekli yerinde sayan insan doğasına karşı çıkar. Özgür iradeye sahip insan kendi tarihini yaratabilir. İnsanı hayvandan farklı kılan durum

onun temel ihtiyaçları peşinden koşan bir varlıktan ziyade başkaları tarafından kabul görme arzudur (Fukuyama, 1999: 18). Kabul görme kavramı üst bir iradenin kendinden daha zayıf bir gücü artık yönetişim denkleminin içine alması olarak yorumlanmalıdır. Amerikan Devrimi ile Britanya'ya, Fransız Devrimi ile de Fransa Kralı'na karşı durma politikası, kabul görme ya da tanıma ile sonuçlanmıştır. Birey lehine gelişen bu devrimler Doğu toplumlarında devlet lehine gelişmiştir. 1917 Bolşevik Devrimi, Çarlık rejimini ortadan kaldırdıktan sonra güçlü merkezi devlet anlayışını benimsemiştir. Çin Komünist Devrimi de Çin İmparatorluğunu ortadan kaldırdıktan sonra, SSCB gibi daha çok totaliter bir sistem benimsemiştir. Fukuyama'nın idealist-ütopyacı yaklaşımının aksine Doğu toplumlarındaki devrimler ya da dönüşümler liberal ya da özgür birey yerine daha çok bağımlı insan tipolojisi yaratmıştır.

Fukuyama'nın "*Tarihin Sonu*" kavramını tekrardan akademik bir araştırma konusu yapması, Batı liberalizmine entelektüel alan açma gayreti olarak değerlendirilmelidir. Fukuyama tarih felsefesini yorumlarken Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki olayların, sosyalizmin başarısızlığını ve çöküşünü ortaya koyduğunu ileri sürmektedir (Kabadayı, 2007: 108-110). Fukuyama, Liberalizmin savunuculuğunu radikal bir şekilde karşılaştırmalı örnekler üzerinden ifade etmektedir. Faşizm'in totaliter yapısı üzerinden örnekler vererek, Alman faşizminin ve onun öteki Avrupalı ve Asyalı varyantlarının kendi kendilerini yıkıma uğrattığının altını çizmektedir. Alman ve Japon örnekleri, Arjantin'deki Peronist hareket ya da Subhas Chandra Bosa'nin Hindistan Ulusal Ordusu gibi Proto-faşist hareketlerin tümü savaştan sonra ortadan kalkmışlardır (McCormack, 1982; Fukuyama, 1989). Çin, iktidarı devretmek istediğine dair siyasi ortam yaratmayan, kendi kendini atayan bir komünist parti tarafından yönetilmeye devam etmektedir. Eski Çin Halk Cumhuriyeti Merkezî Askerî Komisyon Başkanı Deng Şiaoping, siyasal sistemin demokratikleştirilmesine ilişkin Gorbaçev'in vaatlerinin hiçbirini vermemiştir. Rejim, ideolojik dayanağı olarak Marksizm ve Leninizm'e sözde bağlılığını sürdürmektedir (Fukuyama, 1989). Nihayetinde bütün toplumların liberal toplumlar haline gelmesi gerekli değildir, farklı ve daha yüksek insan toplumu olmanın ideolojik iddialarına son vermeleri yeterlidir. Faşist ve komünist deneyimlerin başarısızlığından sonra liberalizme karşı iki rakip; din (Rohr, 2017) ve milliyetçilik kalmaktadır. İslam, hem liberalizme hem de komünizme siyasal bir alternatif olarak teokratik bir devlet sunmaktadır (Fukuyama, 1989: 111). Geçmişte monarşi, aristokrasi, teokrasi, faşizm, komünizm ve totalitarizm liberal demokrasiyi reddediyordu. Ama bugün, en azından İslam dünyası dışında, liberal demokrasinin en mantıklı hükümet biçimi, yani rasyonel arzunun ya da rasyonel kabul görmenin en iyi gerçekleştiği devlet biçimi olduğu konusunda genel bir mutabakat vardır (Fukuyama, 1999). 20. yüzyıl, sağcıların otoriter askeri diktatörlükleri ile solcuların komünist-totaliter sistemlerinin muazzam zayıflıklarına tanıklık etmiştir. Latin Amerika, Doğu Avrupa, Sovyetler Birliği, Yakın Doğu ve Asya'da güçlü görünen hükümetler son otuz yılda art arda düştüler. Bunların yerini liberal demokrasiler almadı ama liberal demokrasi dünya genelinde popülerliğini koruyor. Sosyalist rejimler, Avrupa'nın 1950'lerdeki sanayileşme düzeyine

ulaşabildiler fakat bilgi teknolojisinin rol oynadığı karmaşık "sanayi ötesi" ekonomik yapılar oluşturma kapasitesi karşısında başarı elde edemediler (Fukuyama, 1999).

3.Rusya-Ukrayna Savaşı

Dünyada çoğu ülkenin liberal demokrasiyle yönetiliyor olmasının; büyük oranda savaşları ortadan kaldıracağı, çatışmaları minimize edeceği düşüncesi Fukuyama'nın en iddialı tezi olarak olarak tartışılmaktadır. Bu yaklaşımın belli oranda çürütüldüğünü söylemekle beraber liberal öğeler ile evrensel amaçlar doğrultusunda farklı değerlerin bir arada yaşayabileceği gerçeği de devam etmektedir (Yamaç, 2021). Fukuyama, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ideolojik evrimin sonunun geldiğini ileri sürmüş, sonrasında bazı düzeltmeler ile itiraflarda bulunarak daha önceki söylemleri ile çelişkili bir atmosfer yaratmıştır (Atikoğlu, 2022).

24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna-Rusya savaşının başlamasıyla Batı'nın Ukrayna'ya göstermiş olduğu yoğun destek, dünyanın yeniden iki kutupluluğa evrilmesine yol açmış, güvenlikçi politikalar yeniden öne çıkmaya başlamıştır (Boungou ve Yatié 2024; Etkind, 2023). Fukuyama, Rusya'nın Ukrayna'ya operasyon düzenlemesini liberal ve otokrat iki yönetimin tarihi bir mücadelesi olarak tanımlama girişimine koyulmuştur. Rusya-Ukrayna savaşının ABD için kilit önem arz ettiğini ileri sürmüştür (Önder, 2022). Ukrayna'daki kişilerin evlatlarını ve ebeveynlerini ülkeden gönderip savaşmak zorunda kaldığını hatırlatan Fukuyama, yerel milislere kaydolan, silah eğitimi alan Ukraynalıları liberal savaşçılar olarak görmektedir (Zabala ve Gallo, 2022). Fukuyama, Ukrayna'daki savaşın Amerika'nın demokrasi yanlısı politikasını test ettiğini ileri sürmektedir. Amerika'da demokrasi insanlara yaşama hakkı tanımakta, buna karşın anti-demokratik güçlerin çoğunlukla Putin'in çevresinde konumlandığını belirtmektedir. Donald Trump'ın Putin ile olan ilişkilerine dikkat çekmekte, Trump'ın destekçilerinin Ukrayna'daki savaşta yanlış tarafta bulunduğunu iddia etmektedir. Putin'in başarılı olması durumunda, Amerika'da anti-demokratik güçlerin de başarılı olacağının altını çizmektedir. Fukuyama, Putin hakkındaki bir tür diktatör görüşünü de belirtmekten kaçınmamaktadır. Putin'in bir diktatör gibi hareket etmesi, Rus ve Amerikan medyasında alay konusu olmakla beraber karizmatik otoritenin bir örneği olarak da gösterilmektedir. Putin'in Ukrayna'ya yönelik istilasının ters teptiğini, tahmin edilmeyen bir direniş ile karşılaşıldığını ifade etmektedir. Direniş ile Rus ordusu dağılmış, Rusya'nın tekrardan liberal demokrasiye geçişi için bir fırsat doğmuştur. Saldırgan siyaseti nedeniyle Rusya'nın bu durumu Soğuk Savaş dönemini aratmamaktadır (Sakwa, 2008; Dutta ve Abbas, 2024: 6). Donald John Trump (2017-2021) ve Kim Jong-Un (2011-görevde) da diktatörler grubuna eklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Fukuyama, liberalist propagandayı daha da temellendirmek için Myanmar (Brooten ve Verbruggen, 2017) gibi ülkeler üzerinden söylemlerini geliştirmektedir. Ülkede ekonomik kalkınma ve adalet olmadığı için incelenmesi gerekmektedir. Baskılardan dolayı Myanmar'dan beyin göçü yaşanmaktadır (Yıldız, 2022a).

ABD'nin küresel güç (Layne, 2000) olma hedefi karşısında Avrupa doğuya doğru genişleme ile meşgul olduğundan küresel düzeyde geri kalmıştır. Aynı dönemde Rusya iç karışıklıklarla mücadele ederek bölgesel bir güç konumuna yükselmeye gayret etmiştir. Rusya en büyük toprak parçasına sahip olmakla beraber, zengin enerji (Hadfield, 2008) kaynaklarından dolayı Avrupa Birliği üyesi ülkeleri kendisine bağımlı hale getirmiştir. Rusya, dış tehditlere karşı sürekli teyakkuzda bulunmuş ve coğrafi yapısı nedeniyle askeri devlet yapısını önemsemiştir. Sovyetlerin dağılması, Batının zaferi olarak görülse de sonrasında gelişen olaylar işlerin beklendiği gibi gitmediğini göstermektedir. Doğu-Batı cephesi arasındaki gerginleşme, NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)'nun doğu genişlemesiyle ön plana çıkmıştır. 1999 yılında Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan, 2004 yılında Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya, 2009 yılında da nihayet Arnavutluk üye olmuştur. NATO'ya yeni üyeliklerle, ülkelerin sayıca artmaya başlaması Rusya tarafından endişe ile karşılanmıştır. Gorbaçov NATO'nun doğuya doğru genişlemeyeceği konusunda tarafların mutabık kalmalarının aksine genişlemenin kendisini de şaşırttığını belirtmişti. Bu genişleme, Rusya'nın saldırgan dış politikasına karşı bir karşı koyma olarak görülmelidir (Leuffen vd., 2024; Yıldız, 2022a: 144-147; Migliorati, 2024: 9).

Ukrayna yeni bir neo-liberal deneme sürecinden geçmektedir. İş yasaları esnetilmekte, şirketlere kolaylık getirilmiştir. Putin'in başında olduğu rejim, Ukrayna'ya savaş açtığından beri gerilim durmamıştır. Krizden emekçi kesim etkilenmiş, çalışma olanaklarının neredeyse yarısı kaybedilmiş, grev yasağı da uygulanmıştır. Volodimir Zelenski'den önce görevde bulunan Petro Poroşenko, ülkeyi neoliberal yönde değiştirmeyi amaç edinmişti. Zelenski de pek farklı politikalar izlememektedir. İsviçre'de düzenlenen Ukrayna İyileştirme Konferansı'nda danışmanlık verenlerden biri de Francis Fukuyamadır. Bu süreçte ABD'li firma Westinghouse Ukrayna'da dokuz yeni nükleer reaktör inşa edecek ve Ukrayna'nın yakıt çubuğu ihtiyacını tek başına karşılayacaktır. Bu anlaşmayla Ukrayna'nın nükleer enerji alanında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak hedeflenmiştir. Ukrayna'nın Rusya'ya karşı mücadele etme çabası neo-liberal politikalar içermektedir. Gerçekte savaş hallerinde devletler piyasaya müdahale eder ve üretim süreçlerini kolektifleştirirler. Ukrayna'nın Rusya'ya karşı mücadelesi, liberal bir rejimin otoriter, despot, milliyetçi bir rejimle mücadelesi olarak görülebilir. Savaş, Batı ve Rusya arasında bir mücadele olarak basite indirgenemez (Nitoiu, 2024: 1; Jıkhareva ve Surber, 2022). Fukuyama'nın felsefi savunuculuğunu üstlendiği Liberalizm ve diğer adıyla Amerikan hegemonyası, 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılmasından 2007-2009 mali krizine kadar en yüksek seviyede devam etmiştir. Amerika 2003 Irak işgali (Wright, 1998) ile güç zehirlenmesinin doruğuna ulaşmış, Afganistan ve Irak haricinde Orta Doğu'yu yeniden dizayn etmeyi hedeflemiştir. Tek kutuplu Dünya söylemi geçici bir durum haline gelmiş ve bu dönemden sonra Çin, Rusya, Hindistan, Avrupa ve diğer merkezlerle beraber çok kutuplu küresel sistem ortaya çıkmıştır. 21. yüzyılın başında Amerika'nın dünya hegemonyasında liderlik pozisyonunun devam ettirilmesi elitler tarafından destekleniyordu. Afganistan ve Irak'taki karmaşık ve

zorlu deneyimler, toplumu genel anlamda uluslararası ilişkilerden uzaklaştırmıştır (Çakı vd., 2019; Güçtürk, 2021).

Fukuyama, liberalizmin meydana getirdiği yoksulluk, yolsuzluk gibi temel sorunları göz ardı ederek liberal toplumun farklılıklara karşı hoşgörüyü, insan haklarına saygıyı ve hukukun üstünlüğünü sağlamaya çalıştığını, dünyadan örnekler vererek temellendirmeye çalışmaktadır. Dünyadaki demokrasi krizinden dolayı bugün bu ilkelerin çoğu tehditle karşı karşıyadır. Freedom House, son yıllarda hukukun üstünlüğünde negatif bir ivmenin oluştuğunu raporlamaktadır. Çin ve Rusya gibi otokrat iktidarların yükselişi, Macaristan gibi ülkelerde demokratik kurumların zayıflaması, Hindistan ve ABD gibi demokrasilerin güç kaybetmesi buna örnek verilebilir. Popülist siyasetçiler muhaliflerini seçkin, küreselci, halk düşmanı ve kozmopolit olarak tanımlarken; partilerini gerçek temsilciler olarak görmektedirler. Liberalizmin eleştiriye açık yapısından dolayı sistem bu tür bir saldırıya açık kalmaktadır. Liberalizmin hoşgörülü, uzlaşıcı ve müzakereci yapısı, birbirine kenetlenmiş dini ve etnik milliyetçi topluluklardaki güçlü duygusal bağları beslememektedir. Liberalizmin yüzyıllardır çoğulcu toplumlardaki çeşitliliği idare etme yeteneği ile var olmaktadır. Heterojen toplumlar, liberalizmin çoğulcu anlayışından ziyade ırk, etnisite, din gibi homojenik bir görüş dayandırmaya çalışırlarsa, kanlı bir çatışmaya ortaya çıkacaktır. Ülkelerin böyle bir tutum içine girmesi kavgacı, daha çalkantılı ve daha şiddetli bir dünya yaratır. Bundan dolayı ulus fikrinden vazgeçmemek liberaller için önemlidir. Liberaller, liberalizm ile ulus-devlet anlayışının aykırılık içermediğini kabul etmelidir. Ulus kimliğinin önemi Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sırasında kendini ortaya çıkarmıştır. Putin, Ukrayna'nın Rusya'dan farklı bir millet olmadığını öne sürmüş ve işgal başlar başlamaz ülkenin yıkılacağı iddiasında bulunmuştu. Ukraynalılar hür, liberal ve demokratik Ukrayna idealine sadık oldukları için işgalci, dışarıdan dayatılan bir diktatörlüğe karşı savaşmayı tercih ettiler. Cesaretleriyle, vatandaşların liberal idealleri uğruna, canlarını feda etmeye hazır olduğunu gösterdiler (Çetin ve Özcan, 2018; Güçtürk, 2022).

Liberal yaşam pozitif bir ulus kimliği amaçlamaktadır. Buna karşın teorinin, insanlara kendini açıklamada önemli sıkıntıları vardır. Evrenselcilik iddiasının üzerine inşa edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde; insanların hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğduğu, insanlara karşı bir ayrım gözetilmeksizin bütün hak ve özgürlüklere sahip olduğu belirtilmiştir. Liberaller için insan haklarının ihlal edilmesi en hassas konudur. Liberaller bu konuda milliyetçiler ile ters düşmektedir. Evrenselcilik iddiası, yer yer dünyanın ulus devletlere ayrılması karşısında güçleşiyor. Ulusal sınırların tanımı bulanıklaşıyor. Katalonya, İskoçya gibi bölgelerde bölünme sorunu ile göçmen sorununda tartışmalara yol açmaktadır. Popülist liderler bu durumdan faydalanmakta ve milliyetçilik üzerinden politika inşa etmektedirler. Milliyetçiler, liberalizmin kozmopolitan yaklaşımından şikâyet etmektedirler. 19'uncu yüzyıl milliyetçileri ulus kimliğini biyolojiye dayandırıyorlardı. Günümüzde Macar etnisitesine dayalı milliyetçilik, Victor Orban gibi siyasetçiler tarafından sürdürülmektedir. Yoram Hazony gibi düşünürler ise daha

çok ortak değer yargıları üzerinden milliyetçi bir tanım yapmaya girişiyor. Liberalizme karşı çıkan Patrick Deneen gibi muhafazar düşünürler özel hayatın devlet tarafından liberalizm adına kontrol edildiğini tartışmaktadır. Rusya örneğinde Putin'in popülist, elitist veya karizmatik lider mi olduğu sorusu akademik literatürde çokça tartışılmıştır. Popülist olarak tanımlansa da halkı mobilize etmek yerine söylemler üzerinden gücünü yaymaya çalışıyor. Güçlü lider, geçmişe duyulan özlem, toplumu manipüle etme, kapitalizm karşıtlığı gibi nedenler Rusya'da popülizmi güçlendirmekte ve liberal siyaseti daraltmaktadır. Rus liberalizmi sıradan insanlarla iletişim kuramamaktadır (Güçtürk, 2022; March, 2023; Mamonova, 2018).

Liberalizm sistematik şekilde devlet tarafından sahiplenilmiyorsa beraberinde insan hakları kavramı Weber'e göre anlamsız kalacaktır. Liberalizmin hukuk devleti ile beraberinde erkler arası denetleme ve denge deneyimi birkaç asır tecrübe ile ortaya çıkmıştır. Kıtasal bir örneklem olarak incelenecek deneyim Avrupa Birliği (AB)'dir. AB'nin de tartışmaya açık mali, dış ilişkiler ve ekonomik düzenleme gibi alt başlıkları bulunmaktadır. Kıtanın ortak kültürel mirası beraberinde ortak bir kimlik ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Buna karşın Adalet Divanı ve Ceza Mahkemelerinin devletlerin politikalarından bağımsız olduğunu söylemek güçleşmektedir (Güçtürk, 2022).

Immanuel Kant, liberal bir dünyanın, uluslararası ilişkilerde şiddetsiz "*ebedi barış*" ile yaşayacağını tahayyül etmişti. Putin'in Ukrayna'ya savaş açması, dünyanın bu tarih sonrası ana henüz ulaşmadığını ve liberal ülkeler için barışın nihai garantörünün askeri güç olduğunu göstermiştir. Savaş ve diktatörlük altında yaşamış toplumlar liberal bir toplumsal yaşamı hedef edinirler. 1945 sonrasında Avrupalılar, her ne kadar liberal bir rejimde barış içinde yaşamış olsalar da bu barışın ve düzenin kıymetini terk etmişlerdir. Devletlerarası savaştan uzak durma, küresel anlamda büyük bir sosyal değişime de yol açmıştır. Buna karşın Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması ileride daha fazla kargaşanın ve şiddetin sinyallerini vermektedir. Savaşın Putin'in lehine sonuçlanması halinde yayılmacı milliyetçilik tekrar siyasi gündem konusu olacaktır. Bu atmosfer, Trump gibi liderlerin otoriter amaçları için önemli fırsat yaratacaktır. Putin, savaş sonunda yenilgiye uğrarsa liberal öğretiler anlam kazanacak, Rusya için de bir politika değişikliğine neden olacaktır (Güçtürk, 2022).

Putin'in bu denli Ukrayna işgali konusunda talepkar olması onun arkasındaki danışmanların kimliği üzerinde de inceleme gerektiriyor. Bu ideologların incelenmesi Batının da küresel politikaya yönelik beklentilerinin tutarlı olmasına katkı sağlayacaktır. En önemli ideolog Vladislav Surkovdur. Egemen demokrasi kavramı ile Kremlin'i etkileyeme çalışmaktadır. Bir çeşit otoriter liberalizmi savunan Surkov, egemen demokrasiyi Batıya karşı alternatif olarak temellendiriyor. Hristiyan otoriterliğini savunan Ilvan İlyin, Bolşevizm'den sonra ülke dışına yerleşmiş komünizm karşıtı Beyaz Hareket'i temsil etmektedir. Ulusal Bolşevik Cephesi ile Avrasya Partisi üyesi olan Aleksandr Dugin, aynı zamanda siyasi analist ve stratejist olarak görev yapmaktadır. Siyaset Teorisi adlı çalışması, Marine Le Pen ve Matteo

Salvini gibi birçok aşırı sağ siyasetçileri etkilemiştir. Dugin'in Jeopolitika'nın Temelleri adlı çalışması da Putin'in Ukrayna'ya operasyon düzenlemeye sevk eden başlıca kaynaktır. NATO cephesini Avrasya'nın dışına yönlendirmesi ve Rusya'nın eski gücüne ulaşması başlıca öneriler arasında yer almaktadır. Bu politikalar kapsamında Amerikan siyaseti istikrarsızlaştırılacak, Brexit desteklenecek ve Ukrayna ilhak edilecektir (Zabala ve Gallo, 2022).

Rusya'da Putin tek karar verici konumda ve farklı talepleri göz ardı etmektedir. Realiteden uzak hayalî hedefler, Putin'in Ukrayna kimliği ve direnişi karşısında çaresiz kalmasına neden olmuştur. Ordu içindeki yolsuzluk, deneyimsizlik, silahların kalitesizliği ve askerin tecrübesizliği göz ardı edilmiştir. Toplumdan kopuk olan yönetim, seferberlik haberiyle Rusların ülkeden kaçışına tanıklık etmiştir. Askeri eğitimin ve ekipmanın yetersiz oluşu, orduyu cephede esir düşmeye ya da ölüme terk etmektedir. Rusya'da rejimin meşruiyeti, pasifize edilen vatandaşlara ve refah politikasını hedefleyen bir mutabakata dayanıyordu. Ukrayna'nın işgal edilmesi özgür bir ülkenin bir çeşit diktatör karşısındaki mücadelesini göstermekte ve modern anlamda tehlikenin boyutunu ortaya koymaktadır. Diktatörlüğe karşı direnç, Rusya'nın zayıflığını ortaya çıkarmaktadır. Bu işgal ile özgürlüğün değeri anlaşılmakta bizim de mücadele etmemizi gerektiren bir atmosfer yaratmaktadır (Yaraç, 2022). Financial Times'e demeç veren Putin, bütün bu olan bitenler karşısından yine de liberalizmin sönümlendiğini ileri sürmüştür. Orban ve Trump gibi liberal karşıtı liderlerin arasında yer edinmiş oldu. Demokratik bir süreç dâhilinde seçilmiş olmalarına karşın liberal karşıtı siyasetçilerin politikaları gündem oluşturmaya başladı. Ukrayna'nın işgal edilmesi liberalizme karşı diğer ideolojilerin insani olmayan yüzünü göstermiş oldu. Burada önemli olan bu kötü deneyimlerin not edilmesidir (Atikoğlu, 2022).

Putin'in işgal nedeni Batı'nın bölünmüş olduğuna yönelik öngörüleriydi. Tam aksine Avrupa kurumları sağlam ve sağlıklı olmakla beraber Amerikan demokrasisi zorlu bazı testlerden geçebilecek güce sahiptir. Joe Biden gibi politikacılar hukuka, bağımsız yargı sistemine inanmaktadır. Amerikan demokrasisi güç dengelerini koruyan mekanizma ile ayakta durmaktadır. Sistem içinde halen liberal demokratlar bulunmaktadır. Buna karşın Putin sempatizanları da bulunmakla beraber, Trump tuhaf bir çıkışla kendisinin iktidarı olsaydı Ukrayna'da savaşın çıkmayacağını ileri sürmüştür. Putin'in Donbass'da bağımsızlığını ilan etmesi, Trump tarafından olumlu karşılanmıştır. Meksika için kendisinin benzer politika uygulaması gerektiğini ileri sürmüştür (Atikoğlu, 2022).

Ukrayna'nın istila edilmesi beklenilmeyen bir durum olmakla beraber bundan dersler çıkarılmalıdır. Global demokraside gerilemeler gözlenmekte, özgürlüklerin sınırlandığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. İdeolojik bir sorun olmaktan öte askeri ve güvenlik sorunlarını da gündeme getirmektedir. Putin açık bir şekilde SSCB'nin yıkılmasını tekrar geriye sarmak amacında olduğunu ifade etmiştir. Ukrayna bu açıdan bir basamak olarak görülmektedir. Demokratik bir ülkeyi Rusya kendi

komşusu olarak kabullenememiştir. Ukrayna'nın geleceğine de müdahale etmiş, Rusya böylelikle olası bir tehdidi yerinde kaldırmaya çalışmaktadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2023). Amerikan Purpose'da yazan Fukuyama, Putin'in işgalde başarı elde edemediğini ve askeri ilerlemenin başarız olduğunu belirtmiştir. Yazar, Rusları karada yenmenin katliamı durduracağını, özgürlüğü yeniden canlandıracağını ve toplumun korkulardan arındıracağını iddia etmiştir. 1989 yılındaki atmosferin cesur Ukraynalılar tarafından yeniden yaşatılacağını vurgulamıştır. Ona göre Rusların planı temelsizdi ve başarısızlıkla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. İşgal sonrası Ukraynalıların Rus tarafına geçeceğine dair yanlış bir öngörü bulunmaktaydı. Rus ordusu işgal ile çıkmaz bir bataklığın içine itilmiştir. Verilen kayıplar Ukraynalılar ve Ruslar için kabul edilebilir bir uzlaşmayı mümkün kılmamaktadır. İşgal, Putin destekçilerinin de meşruiyetlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Matteo Salvini, Jair Bolsonaro, Éric Zemmour, Marine Le Pen, Viktor Orbán ve Donald Trump gibi siyasetçilerin otoriter eğilimleri açığa çıkmıştır. Çin devleti de işgalden dolayı bazı dersler çıkarmak zorundadır. Çin son yıllarda askeri teknolojiyi modernize etmeye girişmiştir. Bu noktada Tayvan'ın olası bir askeri saldırı için hazır olması ve zorunlu askerliği geri getirmesi gereklidir (Independent Türkçe, 2022).

Fukuyama *The Atlantic* için kaleme aldığı yazısında, güçlü gözüken ülkelerin gerçekte zayıf olduğunun altını çizerek, liberal cephenin küresel alanda gücünü koruduğunu ileri sürmüştür. Son yıllarda kuvvetler ayrılığı ilkesinin pek de uygulanmadığı ülkelerde siyasilerin yükselişine tanıklık edilmiştir. Rusya ve Çin gibi devletler liberalizmin sönümlendiğini, otoriter yapılarının istikrarlı olduğu iddiasında bulundular. Burada üzerinde durulması gereken nokta bu iki otoriter rejimin Myanmar, Tunus, Macaristan ve El Salvador gibi ülkelerin otoriter sembolü olmalarıdır. Bu rejimlerde gücün otoriter liderlerde toplanması devletleri olası savaşların içine çekmektedir. Kamuoyunun zayıf, güdümlü veya yokluğu rejimleri hesap vermekten uzaklaştırmakta beraberinde rejimin dağılmasını da kaygan bir zemine itmektedir. Yazar, Rus-Çin otoriter statükocu denklemine teslim olmamayı önermektedir. 20. yüzyılda faşizm ve komünizmin ortaya çıkışı, askeri rejimlerin iktidara gelmesi ile petrol krizleri liberal ilerlemenin önündeki büyük engellerdi. Liberal cephe bu koşullar karşısında başarılı oldu ve bireysel özgürlükleri egemen kıldı. Tüm bu otoriter ve totaliter rejimler, liberal demokrasiye alternatif olamayacağı gibi liberalizm tarihin bitiş noktası kabul edilmelidir. Baskıcı rejimlerden kaçmış milyonlarca insan bu tür otoriter rejimlerden ziyade Batı liberal ülkelerde yaşamayı doğru bulmaktadır (Yaraç, 2022).

Siyaset bilimci, liberal demokrasiyi kurtarmak için Ukrayna'nın kilit önem arz ettiğini belirtmiştir. Fukuyama, Ukraynalı 200 kişi ile görüştüğünü, evlatlarını ve ebeveynlerini ülkeden gönderip savaşmak zorunda kaldıklarını hatırlattı. Bazılarının işlerini bırakıp silah kullanmayı öğrendiklerini belirtti. Ona göre ABD'de demokrasi yurttaş ile var olmakta aksi durumda ortadan kalkma tehdidi ile karşı karşıyadır. Küresel açıdan sağlam bir anti-demokratik güçler ağı bulunmakta, Putin, bu ağın merkez üssü konumundadır. Ukrayna'daki savaşta Putin'in galip gelmesi durumunda

Amerika'da liberal karşıtı güçler zafer kazanmış olacaktır. Açıkça bu savaş, Amerikan demokrasisi için büyük tehlike içermektedir. Rusların zulmü nedeniyle cepheleşme artmakta ve Soğuk Savaş döneminden daha büyük gözükmektedir. Liberalizmin uzun vadeli başarı getiren tek siyasi sistem olduğunu ancak kendi içindeki çelişkileri çözmesi gerektiğini öne sürmüştür (Yıldız, 2022b).

Rusya-Ukrayna savaşı ile soğuk savaş döneminden sonra çatışmalı bir ortam tekrar gündeme gelmiş, küresel düzenden rahatsız olan Rusya, Ukrayna'ya sert gücüyle müdahale ederek bu düzeni değiştirme çabasına girmiştir (Önder, 2022: 41-42). Sovyetlerin dağılmasından itibaren tek kutuplu düzene geçen küresel siyaset, 11 Eylül olayları ile yeni bir aşamaya evrilmiştir. Bu yeni aşamada devlet ve terör örgütleri olarak iki cephe ortaya çıkmıştır. Sonrasında Arap Baharı ve Suriye krizi yeni cephesel aktörleri küresel siyasetin içine çekmiştir. Rusya, Çin ve AB'nin katılımıyla çok kutuplu bir sistem küresel siyasete hâkim olmaya başlamıştır. Joe Biden'ın Ukrayna işgalini pragmatik bir kazanç olarak görmesi, Amerika-Rusya cepheli ikili kutuplu denklemine dönme isteğini göstermektedir. Liberal kutup olarak tanımlanan tarafta Amerika liderliği üstlenirken; demokratik olmayan cephede Rusya devreye sokulmaktadır (Önder, 2022: 54).

Ukrayna'nın jeopolitik önemi, Rusya Federasyonu'nun güvenlik politikasında ayrı bir yere sahiptir. Jeopolitik önemi bölgesel etkileri olacak dinamikleri barındırır. Avrupa'ya enerji ulaşımında koridor görevi üstlenmesi ile Karadeniz'e çok uzun bir sınırının olması ülkeyi politik açıdan odak noktası yapmıştır. Bundan dolayı, Rusya Federasyonu, Ukrayna'nın Batı ile ilişkilerini geliştirmesini, güvenlik tehdidi yaratacağını düşünmektedir. Ukrayna'nın Avrupa Birliği'ne üye olması durumunda AB sınırı Rusya sınırına dayanmış olacaktır. Bu durumda tampon bölge durumu ortadan kalkacaktır. Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması AB'ye yapılmış bir müdahale olarak görülmektedir (Erdil, 2021).

Fukuyama, otoriter liderlere göndermede bulunarak, Bolşeviklerden Çin komünistlerine ve Alman Yeşillerine kadar bütün sol hareketlerin, liderin putlaştırılması gibi bir sorunun olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü eşitlikçi bir toplumun içinde kendini eşit görenler ile üstün görenler arasında problemler vardır. Otoriterliği besleyen kültürel altyapıya sahip toplumlarda Lenin ve Troçki gibi isimlerin sivrilmesi pek olağan dışı değildir. Bunun aksine demokratik değerlerin kökleştiği geleneklerde yaşam tarzı ve değerler eşit muamele görür. Devlet, demokratik bir toplumda insanların yaşam tarzlarına müdahale etmez. Daha çok hoşgörü ile toplumu dengelemeye çalışır. Demokratik toplum aynı zamanda dezavantajlı kesimleri korumakla yükümlüdür. Öte yandan özel mülkiyetin hukuki güvencesi ile insanların güven içinde yaşaması sağlanmaya çalışılır (Fukuyama, 1999: 44).

Putin'in izlediği politikalarda SSCB'nin geniş coğrafyasına geri dönmeyi hedeflemesi ve Rus egemenliğini tesis etme gayreti, Fukuyama'nın rakip ideolojilerin çöktüğü

tezini açıkça çürütmektedir. NATO'nun on yıllarda genişleme ve askeri kaynaklarda modernizasyona gitmesi de Liberal ideolojinin rakiplerine oranla barışçıl siyaseti yerine daha çok savaş politikası üzerinden ilerlediğini göstermiştir. Putin, tek kutuplu dünyanın kabullenilebilir olmadığını, çok-kutuplu dünyaya geçiş yapılması gerektiğini önermektedir. 2008 yılı Gürcistan Savaşı'nın yaşanması, Suriye'de askerî operasyonlara katılması gibi gelişmeler imparatorluk günlerine duyulan özlemin dış politikaya yansımasını göstermektedir (Fukuyama, 1999; Gafarlı, 2018).

SONUÇ

Tarihin Sonu akademik literatürde çokça tartışmalara neden olduğu gibi liberal ideolojinin mutlak ve başarılı olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. İnsanlık tarihini, düşüncenin ideal aşamalarından geçen sistematik bir normatif temelde okumaya çalışmak, yeryüzündeki ekonomik, sosyolojik, coğrafik farklılıkları ve çelişkileri göz ardı etmekle tutarsız bir sonucu ortaya çıkarmıştır. Francis Fukuyama'nın liberalizmin serbest piyasa ve kar maksimizasyonuna bağlı ekonomik yayılmacılığını göz ardı etmesi yanında eşitlik özgürlük gibi siyasi hedeflerin arkasında akademik bir tartışmada yürütmesi bilimsel bir tespit olarak görülmemektedir. Liberalizmin bireyi totaliter rejimler karşısından özgür bıraktığı ütopyası bireyin serbest piyasada rekabetçi koşullar altında ezildiğini göz ardı etmektedir. Amerika'nın Irak, Afganistan, Vietnam gibi yayılmacı, başarısız deneyimleri karşısından yapılan direnişleri gündeme almayıp, Rusya'nın Ukrayna İşgali karşısında Ukraynalıları kahraman olarak betimlenmesi Fukuyama'nın açık çelişkisi olarak görülmektedir. İnsanlık tarihinin sürekli bir dinamizm içerisinde olduğu tarihi olaylardan anlaşılmasına karşın; Hegel, Kojeve gibi düşünürler üzerinden yeni bir *"son"* üretmeye çalışmak bilimsel gerçeklere ters düşmektedir.

1789 Fransız Devrimi ile 1989 SSCB'nin dağılması gibi olaylar, bir sonlanma olarak Liberalizmin mutlak zaferi görülmesine karşın sonraki olayların önüne set çekmediği gibi Batı menşeli dünya tasavvuru yoğun meydan okumalara maruz bırakmıştır. Fukuyama, Doğu-Batı okumalarında tarihsel birikimleri göz ardı etmekte, ideolojinin doğduğu ve yayıldığı alanların farklı özelliklerini yanlış yorumlamaktadır. Bu durum Rusya-Ukrayna Savaşı ile bir nevi teste tabi tutulmuş, olay başladığı günden itibaren karmaşık-kaotik bir sarmalın içine girmiştir. Rusya'nın askeri yöntemleri, konuyu NATO'nun güvenlik sorunu haline dönüştürmüş, 3. Dünya Savaşı ihtimalini gündeme getirmiştir. Rusya, Çin ve İran gibi küresel ve bölgesel güçler liberal dünya tasavvurunu reddetmekte ve kendi ölçeklerinde alternatif ya da rekabetçi ideolojik tahkimatlarını devam ettirmektedirler. Fukuyama'nın ileri sürdüğü tez, akademik alanda tartışmalara neden olmakla birlikte siyasi alanda başarısız bir yüzleşmeyle karşı karşıya kalmaktadır.

THE END OF HISTORY THESIS AND THE RUSSIAN-UKRAINE WAR

Liberal ideology has engaged in an intellectual struggle against other ideologies in political literature since the day it was discussed. Many of the ideologies that liberalism sees as rivals, such as Conservatism, Socialism, Communism, Fascism and Anarchism, were implemented as political regimes in different states of the world. Liberalism has taken its place as a regime that has been implemented by most countries except the Western world since the 17th century. In order for the ideology of liberalism to establish itself on a legitimate basis, it has been involved in many discussions both in academic and media fields, which has caused controversy. Fukuyama accepted liberal democracy as the final form of government and argued that the history of thought had come to an end. With the Eastern European revolutions of 1989–1991, orthodox communist regimes in the USSR and elsewhere began to collapse. Then the process of political liberalization and market reform began. The author tried to conceptualize these political events as the 'end of history'. According to the author, what happened after the Cold War is not a phase of history but the end of it.

Western Liberal democracy has begun to become universal. This concept of "The End" does not mean that historical articles will no longer be written or academic research will not be conducted. In the long run, the ideal management approach will triumph with the human mind, which is the constant content of Liberalism. Although Hegel used the concept of "End of History" in the liberalist tradition, it is widely accepted that it was Alexandre Kojéve who introduced this concept to the literature. Kojeve interpreted the many bloody wars and revolutions after 1806 as "the equalization of the provinces". The Bolshevik and Chinese Revolutions would consist of bringing the principles of freedom and equality to the underdeveloped and oppressed peoples. Hegel, from whom Kojeve was philosophically inspired, worked in the field of religious studies and gave philosophy courses on the advice of Schelling and Holderlin. According to the thinker, idealist dialectics is an immutable principle. The world of thought creates phenomena. This approach occurs when exploring concepts. Contrary to Hegel, who saw the concept of history as intellectual progress, writers such as Karl Marx tended to see history as a war between economic contradictions. Hegel in the Prussian State; Marx, on the other hand, put forward a historical stage approach in which the deficiencies in communist society were eliminated. According to Hegel, the French Revolution was a turning point that eliminated the contradiction of master and servant. Democratic revolutions eliminate these contradictions; They made the servants their own masters. The principles of popular sovereignty and the rule of law were now valid. Fukuyama's re-making of his previous definitions of the "End of History" a subject of academic research should be considered as an effort to open intellectual space for Western Liberalism. Fukuyama does not shy away from expressing his advocacy of liberalism through radically comparative examples. By giving examples through the totalitarian structure of

fascism, he underlines that German fascism and its other European and Asian variants destroyed themselves.

Although the "End of History" thesis initiated discussions in academic circles, it lost its importance on the grounds that it was not scientific. Political events weakened Fukuyama's approaches, and the tensions in the Balkans and the Caucasus were concrete examples. Later, Fukuyama also admitted that his findings were invalid. Europe against the US's goal of becoming a global power; It can be said that it was late on the way to becoming a global power because it was busy with eastward expansion. Russia has strived to rise to the position of a regional power by struggling with internal turmoil. Although Russia has the largest landmass, it has made the European Union member countries dependent on it due to its rich energy resources. With the start of the Ukraine-Russia war on February 24, 2022, the intense support shown by the West to Ukraine caused the world to evolve into bipolarity again, and security policies began to come to the fore again. Fukuyama attempted to define Russia's operation against Ukraine as a historical struggle between two liberal and autocratic administrations. Fukuyama states that the importance of the Ukrainian War and the fact that Americanism exists around democracy should be explained. Democracy in America gives people the right to live. He argued that anti-democratic forces are mostly located around Russian President Vladimir Putin. Fukuyama Ignoring the basic problems caused by Liberalism such as poverty and corruption, the Liberal society; It tries to justify its efforts to ensure tolerance towards differences, respect for human rights and the rule of law by giving examples from around the world. Putin's declaration of war on Ukraine showed that the world has not yet reached this post-historical moment, and that for liberal countries the ultimate guarantor of peace is military force. Societies that have lived under war and dictatorship long for a liberal society. After 1945, Europeans, although Even though they lived peacefully in a liberal regime, they abandoned the value of this peace and order. Staying away from interstate war has also led to major social change globally. On the other hand, Russia's declaration of war against Ukraine signals more turmoil and violence in the future.

KAYNAKÇA

Allin, D. H., ve Jones, E. (2022). Sleepwalking to Solidarity? Russia, Ukraine and the European Dream. *Survival*, 64(3), 213–222.

Andrew, H. (2018). *Siyaset*, 19. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları.

Atikoğlu, A. (2022). Francis Fukuyama'dan yeni kitap: Liberalizmin sonu gelebilir,

Braithwaite, R. (2014). Russia, Ukraine and the West. *The RUSI Journal*, 159(2), 62–65.

Bravo, I. B. (2006). Tarihin Sonuna İlişkin Fikirler: G.W.F. Hegel, K. Marx, F. Fukuyama . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 7 (1) , 37-58.

Brooten, L., ve Verbruggen, Y. (2017). Producing the News: Reporting on Myanmar's Rohingya Crisis. *Journal of Contemporary Asia*, 47(3), 440–460.

Bell, D. (2014). What Is Liberalism? *Political Theory*, 42(6), 682–715.
Bell, M. S. (2024). The Russia-Ukraine War and Nuclear Weapons: Evaluating Familiar Insights. *Journal for Peace and Nuclear Disarmament*, 1–15.
Boungou, W., ve Yatié, A. (2024). Uncertainty, stock and commodity prices during the Ukraine-Russia war. *Policy Studies*, 45(3–4), 336–352.
Cheng, E., ve Wang, Z. (2018). Enriching and Developing Marxism in the Twenty-First Century in Various Aspects: Six Definitions of Marxism. *International Critical Thought*, 8(2), 177–192.
Cole, G. D. H. (1952). The Bolshevik Revolution. *Soviet Studies*, 4(2), 139–151.
Çakı, C., Gazi, M. A., ve Çakı, G. (2019). Vietnam Savaşı Sırasında Çin-Abd İlişkileri: Çin Propaganda Posterleri Üzerine İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 953-976.
Çetin, İ., ve Özcan, M. (2018). Popülist Siyaseti Besleyen Cemaatleşme Ve "Ötekiler". *Sosyoloji Dergisi*(37), 53-79.
Dietz, J. L. (1980). Dependency Theory: A Review Article. *Journal of Economic Issues*, 14(3), 751–758.
Dutta, S., ve Abbas, T. (2024). Protecting the people: populism and masculine security in India and Hungary. *Journal of Political Ideologies*, 1–23.
Erdil, B. (2021). "Rusya Federasyonu'nun Kırım'ı İşgaline Etki Eden Süreç ve Ukrayna Jeopolitiği". *Karadeniz Araştırmaları*. XVIII/69: 47-56.
Esin, A. (2023). *Özel Röportaj - Siyaset Bilimci Francis Fukuyama*, Erişim Tarihi: 07.01.2025
Etkind, A. (2022). Ukraine, Russia, and Genocide of Minor Differences. *Journal of Genocide Research*, 25(3–4), 384–402.
FitzGerald, C. P. (1952). The revolutionary tradition in China. *Historical Studies: Australia and New Zealand*, 5(18), 93–105.
Fukuyama, F. (1986). Gorbachev and the Third World. *Foreign Affairs*, 64(4), 715–731.
Fukuyama, F. (1989). A Reply to My Critics. *The National Interest*, 18, 21–28.
Fukuyama, F. (1989). Tarihin Sonu mu ? *The National Interest*, Dünya Solu, Üç Aylık Sosyalist Çeviri Dergisi, Güz 1990: s. 6. 96-119.
Fukuyama, F. (1991). Liberal Democracy as a Global Phenomenon. *PS: Political Science and Politics*, 24(4), 659–664.
Fukuyama, F. (1993). The Modernizing Imperative: The USSR as an Ordinary Country. *The National Interest*, 31, 10–18.
Fukuyama, F. (1995). Virtue and Prosperity. *The National Interest*, 40, 21–27.
Fukuyama, F. (1997). Falling Tide: Global Trends and US Civil Society. *Harvard International Review*, 20(1), 60–64.
Fukuyama. F. (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Gün Yayıncılık: İstanbul
Fukuyama, F. (1999). How to Re-Moralize America. *The Wilson Quarterly* (1976-), 23(3), 32–44.
Fukuyama, F. (2001). Social capital, civil society and development, *Third World Quarterly*, 22:1, 7-20,
Fukuyama, F. (2004). Transhumanism. *Foreign Policy*, 144, 42–43.
Fukuyama, F. (2012). The Future of History: Can Liberal Democracy Survive the Decline of the Middle Class? *Foreign Affairs*, 91(1), 53–61.

Jıkhareva A. ve Surber K. (2022). Ukrayna yatırım laboratuvarı mı? Çev. Fatih Kıyman,
Gafarlı. O. (2018). Rusya'da Dış Politika Popülizmi ve Muhafazakar Direniş, Birikim Dergisi.
Gagliardi, A., ve Pasetti, M. (2024). Fascism in the public sphere of post-fascist Italy. *Journal of Modern Italian Studies*, 29(3), 245–250.
Güçtürk, E.Y. (2021). *Amerikan Hegemonyasının Sonu*, Perspektif, Erişim Tarihi: 07.01.2025
Güçtürk, E.Y. (2022). *Liberalizm Ulusa Gerek Duyar*, Perspektif, Erişim Tarihi: 08.01.2025
Hadfield, A. (2008). EU–Russia Energy Relations: Aggregation and Aggravation1. *Journal of Contemporary European Studies*, 16(2), 231–248.
Heine, J. (2024). Active non-alignment, the sovereignty paradox and the Russia-Ukraine war. *Contemporary Security Policy*, 45(4), 698–707.
Herwitz, D. (2000). Francis Fukuyama and the End of History. *South African Journal of Philosophy*, 19(3), 222–234.
Heyman, N. M. (1966). France Against Prussia: The Jena Campaign of 1806. *Military Affairs*, 30(4), 186–198.
Humphrey, H. H. (1955). Liberalism. *The American Scholar*, 24(4), 419–433.
Ikenberry, G. John. (2018). The end of liberal international order?, *International Affairs*, Volume 94, Issue 1, January 2018, Pages 7–23, https://doi.org/10.1093/ia/iix241
Independent Türkçe (2022). *Fukuyama yazdı: Rusya, Ukrayna'da açık bir yenilgiye gidiyor*, Erişim Tarihi: 08.01.2025
İzmir Büyükşehir Belediyesi (2023). *Francis Fukuyama: "Demokrasinin yeniden inşa edilmesi önemli*" Erişim Tarihi: 08.01.2025
Johnson, M. (2014). Conservatism and ideology. *Global Discourse*, 5(1), 1–3.
Kabadayı, T. (2007). "Tarih Bitti Mi?". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*: 103-113
Koç, E. M. (2019). Huntington'dan Fukuyama'ya: Medeniyetler Arası Tahammülsüzlük ve Doğu-Batı Çatışması. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(1), 200-207
Lane, D. (2007). Post-Communist States and the European Union. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 23(4), 461–477.
Lawler, P. A. (1996). History and Nature: Fukuyama, Kojève, and Rousseau. *Perspectives on Political Science*, 25(3), 133–141.
Layne, C. (2000). US hegemony and the perpetuation of NATO. *Journal of Strategic Studies*, 23(3), 59–91.
Leuffen, D., Dimitrova, A. L., Sedelmeier, U., Lavenex, S., Risse, T., ve Schimmelfennig, F. (2024). Rhetorical action in a liberal international order in crisis: theorising EU and NATO enlargements post-2022. *Journal of European Public Policy*, 1–46.
Levine, N. (2009). Hegelian Continuities in Marx. *Critique*, 37(3), 345–370.
Li, Z. (2016). The public conception of morality in John Rawls' political liberalism. *Ethics ve Global Politics*, 9(1).
López L. (2022). Putin and the Populist Playbook: A Lesson for Democracies,

Mamonova, N. (2018). Vladimir Putin and the rural roots of authoritarian populism in Russia

March, L. (2023). Putin: populist, anti-populist, or pseudo-populist?1. *Journal of Political Ideologies*, 1–23.

Martin, B. A. (1948). Liberalism. *The Western Political Quarterly*, 1(3), 295–297.

McCormack, G. (1982). Nineteen-Thirties Japan: Fascism? *Bulletin of Concerned Asian Scholars*, 14(2), 20–32.

Migliorati, M. (2024). New Nordic pathways? Explaining Nordic countries' defence policy choices in the wake of the Ukrainian war. *Journal of European Public Policy*, 1–26.

Nitoiu, C. (2024). The path to Russia's 2022 invasion of Ukraine: Moscow's framing of conflict and cooperation with the West under Putin's rule. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1–19.

Önder, E., (2022). Ukrayna-Rusya Savaşının Politik Yansımaları, *Avrasya Dosyası Dergisi*, 13 (2): 38-59, İstanbul.

Parker, W. N. (1955). Growth and stagnation in the European economy: A Summary and Critical Comments. *Scandinavian Economic History Review*, 3(2), 239–255.

Pippin, R. (2010). Hegel on Political Philosophy and Political Actuality. *Inquiry*, 53(5), 401–416.

Ran, T., ve Liu, Z. (2023). "The Russia-Ukraine War" or "The US-Russia War"? Thematic analysis of Global Times' coverage of the Russia-Ukraine War. *Media Asia*, 51(1), 3–32.

Rosenberg, P. (2021). Hegel's Political Philosophy. *Critical Review*, 33(3–4), 392–430.

Sakwa, R. (2008). Putin's Leadership: Character and Consequences. *Europe-Asia Studies*, 60(6), 879–897.

Sinnerbrink, R. (2004). Recognitive Freedom: Hegel and the Problem of Recognition. *Critical Horizons*, 5(1), 271–295.

Tzampaz, S. (2022). Fukuyama'nın Yeni Kitabı 'Liberalizm ve Hoşnutsuzlukları' Üzerine: Hani Tarihin Sonu Gelmişti? *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* (SKAD), 8(17), 376-385.

Veracini, L. (2018). Where does colonialism come from? Rethinking History, 22(2), 184–202.

Verma, R. (2024). The Russia-Ukraine war and the Global South's sovereignty paradox. *Contemporary Security Policy*, 45(4), 555–569.

Yamaç, M. (2021). "Post-Truth Paradigma ve Medeniyetler Çatışması Tezi Bağlamında Batı ve İslâm Medeniyeti". *GAB Akademi* 1: 31-64

Yaraç, N. (2022). *Fukayama tezinde ısrarlı: Yine de 'Tarihin Sonu*, Fikirturu, Erişim Tarihi: 08.01.2025

Yıldız, M. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşında Rusya'yı Anlamak: Tek Sorumlu Putin Mi?, *Akademik Hassasiyetler*, 9(19), 143-168.

Yıldız, Uğurcan (2022a). "*Tarihin sonu" ilanıyla ünlü siyaset bilimci: "Liberal demokrasiyi kurtarmak için Ukrayna kilit önemde*", Independent Türkçe, Erişim Tarihi: 07.01.2025

Yıldız, Uğurcan (2022b). "*Tarihin sonu" ilanıyla ünlü siyaset bilimci: "Liberal demokrasiyi kurtarmak için Ukrayna kilit önemde*, Independent Türkçe, Erişim Tarihi: 07.01.2025

Yüce, M. ve Erkan. S. (2023). "Hegemonyada Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Kapsamında Çin'in Suudi Arabistan Ve İran Ile İlişkilerinin Analizi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 19, sy. 45: 333-62.

Westra, R. (2023). The Question of Socialism in China: An Introduction. *Journal of Contemporary Asia*, 53(5), 749–766.

Willett, M. (2022). The Cyber Dimension of the Russia–Ukraine War. *Survival*, 64(5), 7–26.

Wright, R. (1998). America's Iraq policy: How did it come to this? *The Washington Quarterly*, 21(3), 53–70.

Zabala, Santiago ve Gallo, Claudio (2022). Putin'in filozofları: Ukrayna'yı işgal etme fikrini ona kim verdi?, Çev. Caner Köseler.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1077-1095
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1605714

-RESEARCH ARTICLE-

SKIP THE INTRO, BUT DON'T SKIP NETFLIX: WHAT DRIVES TURKISH YOUTH'S CONTINUATION INTENTION?

Burak YAPRAK[1]

Abstract

This study examines the factors influencing the subscription continuation intentions of young Netflix users in Türkiye, focusing on five key determinants: convenient navigability, binge-watching, entertainment, relaxation, and social interaction. Using a quantitative research design with data collected from 231 participants, the findings reveal that binge-watching and entertainment significantly impact continuation intentions. These results underscore the central role of content consumption and emotional gratification in retaining users. Conversely, convenient navigability, relaxation, and social interaction were not found to have statistically significant effects. The findings highlight the importance of delivering engaging, high-quality, and binge-worthy content to maintain user loyalty. This aligns with the Uses and Gratifications Theory, emphasizing how digital media consumption behaviors are shaped by individual motivations and gratifications. Academically, the study contributes to the understanding of media consumption behaviors in a culturally specific context, extending theoretical constructs to new settings. Practically, the results suggest that OTT platforms should prioritize localized content production, tailored marketing strategies, and enhanced binge-watching experiences to cater to culturally diverse audiences effectively. Although factors such as ease of navigation and social interaction showed limited direct influence, platforms could still enhance usability features and facilitate online discussions to improve the overall user experience. The study also opens avenues for future research to explore longitudinal models and alternative factors such as personalized recommendations, content diversity, and competition among platforms, which could provide a more comprehensive understanding of user behavior in evolving digital environments.

Keywords: *Convenient Navigability, Binge-Watching, Relaxation, Continuation Intention, Netflix.*

JEL Codes: *M31, M37, D91.*

Başvuru: *22.12.2024* **Kabul:** *14.01.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme (İngilizce) Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, byaprak@ticaret.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-9831-0813

İNTROYU GEÇ, AMA NETFLİX'İ GEÇME: TÜRK GENÇLERİNİN DEVAM NİYETİNİ NE ŞEKİLLENDİRİYOR?[2]

Öz

Bu çalışma, Türkiye'deki genç kullanıcıların Netflix platformunu kullanmaya devam etme niyetlerini etkileyen beş temel faktörü (kullanım kolaylığı, arka arkaya izleme, eğlence, rahatlama ve sosyal etkileşim) incelemektedir. Menon'un (2022) modelinin Türkiye bağlamına uyarlanmasıyla 231 katılımcıdan elde edilen verilere dayanan bu araştırma, arka arkaya izleme ve eğlence değişkeninin gençlerin devam niyeti üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık, kullanım kolaylığı, rahatlama ve sosyal etkileşim faktörlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamıştır. Bulgular, kullanıcı bağlılığını sürdürmede içerik odaklı stratejilerin önemini vurgulamakta ve Kullanımlar ve Doyumlar Teorisi ile uyumlu bir çerçeve sunmaktadır. Çalışma, hem akademik hem de pratik çıkarımlar sunmaktadır. Akademik olarak, teorik modelleri yeni bir kültürel bağlamda doğrulamakta ve dijital medya tüketim davranışlarına yönelik literatüre katkı sağlamaktadır. Pratik açıdan, OTT platformlarının yerelleştirilmiş içerik üretimine, hedefe yönelik pazarlama stratejilerine ve yoğun medya tüketimini teşvik eden deneyimlere öncelik vermesi gerektiğini önermektedir. Gelecek araştırmalarda, kişiselleştirilmiş öneriler, içerik çeşitliliği ve platformlar arası rekabet gibi değişkenlerin uzunlamasına modellerle incelenmesi, dinamik dijital ortamlarda kullanıcı davranışlarının daha kapsamlı anlaşılmasını sağlayabilir.

Anahtar Kelimeler: *Kullanım Kolaylığı, Arka Arkaya İzleme, Rahatlama, Devam Niyeti, Netflix.*

JEL Kodları: *M31, M37, D91.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. INTRODUCTION

The rapid digital transformation and the rise of over-the-top (OTT) platforms like Netflix have transformed media consumption habits globally. These platforms have gained immense popularity among diverse demographics, especially the youth, who are drawn to their convenience, personalized experiences, and diverse content libraries. With the intensifying competition in the OTT industry, understanding the factors that drive subscription renewal intentions has become crucial for ensuring long-term user loyalty and organizational success. Netflix, as a leading global OTT platform, currently serves over 230 million subscribers across 190 countries (Netflix, 2024). Its diverse content offerings range from original series and films to localized productions tailored to regional tastes. In Türkiye, Netflix has achieved remarkable success, boasting approximately 2 million active subscribers as of 2024 (Statista,

[2] Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

2024). The platform's investments in Turkish original productions, such as The Protector, The Gift, and Ethos, have significantly enhanced its local appeal. This not only resonates with Turkish audiences but also elevates Turkish content to global prominence, aligning with Kuyucu's (2014) findings that Turkish viewers prioritize locally relevant content for their entertainment needs (Fortune Business Insights, 2024). By strategically blending global reach with localized offerings, Netflix has managed to capture a significant share of the Turkish market, showcasing how tailored content can cater to regional preferences while appealing to international audiences.
The COVID-19 pandemic marked a pivotal moment for OTT platforms such as Netflix, Disney+, Amazon Prime Video, and HBO Max, as global lockdowns confined people to their homes and fueled an unprecedented surge in demand for digital entertainment. During this period, Disney+ achieved a remarkable milestone, reaching 100 million subscribers within just 16 months of its launch—a feat that took Netflix nearly a decade to accomplish (Demand Sage, 2024). Similarly, Amazon Prime Video experienced significant growth, leveraging its bundled benefits and strategic focus on regional content to attract a diverse subscriber base (Cognitive Market Research, 2024). This rapid expansion highlighted a major shift in consumer behavior. Traditional television saw a sharp decline as audiences gravitated toward on-demand streaming for entertainment, news, and even social connection, further solidifying the dominance of digital platforms (The Business Research Company, 2024). These trends align with Hou et al.'s (2019) findings that social interaction and entertainment are key factors influencing continuous viewing behaviors on streaming services. Overall, the pandemic not only accelerated the growth of OTT platforms but also reshaped media consumption habits, underscoring the importance of personalized content and innovative engagement strategies in retaining viewers in a highly competitive landscape. This transition signals the gradual erosion of traditional television's dominance, often referred to as "cord-cutting." According to industry reports, linear TV viewing dropped by over 30% globally between 2020 and 2024, while OTT platforms captured a significant share of the advertising and content distribution market (Statista, 2024; Technavio, 2024). The flexibility, interactivity, and personalized nature of streaming services have rendered the rigid programming schedules of traditional TV obsolete, particularly among younger audiences. For Turkish youth, who represent a digitally native demographic, OTT platforms have become the primary medium for media consumption, driven by factors such as binge-watching culture, tailored recommendations, and the availability of local content (Expert Market Research, 2024).

This study examines the subscription continuation intentions of Turkish youth, a culturally distinct demographic with unique media consumption patterns, in the context of Netflix. Subscription continuation intention refers to users' willingness to sustain their engagement with a service over time. It goes beyond immediate satisfaction to encompass loyalty, perceived future value, and emotional connection with the platform. Understanding these intentions is crucial, as they serve as a key predictor of long-term platform success. While existing research identifies factors such as user satisfaction and perceived benefits as significant influences on continuation intention, this study aims to delve deeper by analyzing the interplay of

five critical determinants: convenient navigability, binge-watching behavior, entertainment value, relaxation, and social interaction. These factors, grounded in the Uses and Gratifications Theory and supported by empirical studies, have been adapted to align with the preferences and behaviors of Turkish youth. The study adopts a quantitative research design, applying a culturally adapted framework based on Menon (2022). This approach allows for a focused exploration of the Turkish context, aiming to generate actionable insights for digital streaming platforms striving to enhance user retention in Türkiye. Beyond its practical implications, the research contributes to the broader digital media literature by validating and extending theoretical constructs in a novel cultural setting, offering a deeper understanding of user behavior within the rapidly evolving digital entertainment landscape. This study is guided by the following research question:

RQ: What factors influence Turkish youth's continuation intentions on Netflix?

2. THEORETICAL FRAMEWORK AND HYPOTHESIS DEVELOPMENT

2.1. Continuation Intention

Continuation intention, a critical concept in user behavior research, reflects users' likelihood to continue engaging with a platform over time. In the competitive OTT ecosystem, this intention extends beyond immediate satisfaction, signifying loyalty and long-term engagement, both vital for sustained growth. Drawing on Expectation Confirmation Theory (ECT), continuation intention arises when platforms meet or exceed user expectations, such as uninterrupted streaming, intuitive interfaces, and personalized recommendations (Bhattacherjee, 2001). Functional benefits, like access to high-quality, diverse content, and emotional benefits, such as relaxation, entertainment, and nostalgia, significantly influence user retention (Kim et al., 2007). Factors such as convenient navigability, the need to stay informed in social environments, and entertainment also play a crucial role in shaping continuation intention. For example, users may continue engaging with an OTT platform to ensure they do not miss trending shows or discussions in their social circles, while seamless navigation enhances the overall user experience, encouraging longer usage (Menon, 2022). Platforms like Netflix not only retain users with a robust content library but also by anticipating future user needs, offering features like original programming and seamless multi-device compatibility. Similarly, Disney+ captures users through its exclusive content and emotional resonance with family-oriented programming. Key factors shaping continuation intention include content quality, platform usability, and personalization, with proactive measures like regular content updates, investments in cutting-edge features, and the use of analytics to predict user preferences enhancing engagement. Moreover, aspects such as offline viewing, responsive customer support, and buffering-free streaming add value, building trust and loyalty (Gefen et al., 2003; Venkatesh et al., 2012). Understanding and optimizing continuation intention is crucial for OTT platforms to maintain relevance. By addressing evolving user expectations and delivering consistent, high-quality experiences, platforms can secure a competitive edge. Retention strategies grounded in theoretical insights like ECT

enable providers to craft personalized, adaptive services that foster satisfaction and ensure long-term user commitment in an increasingly crowded digital entertainment market.

2.2. Hypothesis Development

2.2.1. Convenient Navigability and Continuation Intention

Convenient navigability refers to the ease, efficiency, and intuitiveness with which users access and navigate a platform. This concept aligns with user-centered design principles, emphasizing the importance of hyperlink structures and platform design in facilitating seamless navigation experiences. Enhanced navigability reduces cognitive load and frustration, thereby improving user satisfaction and engagement (Fang et al., 2012). Core aspects include layout coherence, logical organization, structural consistency, and efficient navigation tools (Palmer, 2002). The influence of navigability on continuation intention is critical, especially for digital platforms. Research indicates that user-friendly navigation systems decrease the effort required to accomplish tasks, boosting user satisfaction and loyalty (Menon, 2022). Additionally, empirical findings highlight that well-structured hyperlink systems and coherent designs promote user retention (Zhang et al., 2006). These factors collectively encourage users to maintain long-term engagement. Based on these insights, the following hypothesis is proposed:
H1: Convenient navigability positively influences users' continuation intention.

2.2.2. Binge-Watching and Continuation Intention

Binge-watching, characterized by consuming multiple episodes or content pieces in a single sitting, has become prevalent in the digital media era. Platforms like Netflix, through season-based release models, encourage this behavior, enabling uninterrupted narrative immersion (Panda and Pandey, 2017; Starosta and Izydorczyk, 2020). Binge-watching fulfills psychological needs such as entertainment, stress relief, and escapism. However, excessive consumption may result in negative effects like dependency and reduced social interaction (Schweidel and Moe, 2016). This dual nature of binge-watching influences continuation intention. While it enhances engagement by fulfilling emotional needs, it may also create behavioral dependencies (Anghelcev et al., 2021). Users drawn to immersive content are more likely to maintain platform loyalty. Based on these findings, the following hypothesis is proposed:
H2: Binge-watching positively influences continuation intention.

2.2.3. Entertainment and Continuation Intention

Entertainment, as a primary motivator for media consumption, fulfills users' desires for relaxation, emotional gratification, and leisure. Digital platforms excel at catering to these needs, offering diverse and personalized content that appeals to broad preferences (Muntinga et al., 2011). In the OTT context, entertainment is pivotal to fostering continuation intention. Platforms delivering engaging, high-quality content significantly enhance user loyalty and long-term engagement (Menon, 2022). Moreover, personalization features amplify entertainment value, making these

platforms indispensable for users (Yaprak and Cengiz, 2023). Thus, the following hypothesis is proposed:
H3: Entertainment positively influences continuation intention.

2.2.4. Relaxation and Continuation Intention

Relaxation, defined as disengagement from stress to achieve mental ease, is a fundamental driver of media consumption. OTT platforms are well-suited to meet this need, offering content that distracts users from stress and promotes mental rejuvenation (Whiting and Williams, 2013). Uses and Gratifications Theory identifies relaxation as a core motivator for sustained media use. Studies demonstrate that relaxing content fosters positive emotional connections with platforms and strengthens continuation intention. For example, Menon (2022) highlights relaxation's role in driving user loyalty to OTT platforms, while Thelwall (2017) finds that stress-reducing content significantly enhances user retention. Based on these insights, the following hypothesis is proposed:
H4: Relaxation positively influences continuation intention.

2.2.5. Social Interaction and Continuation Intention

Social interaction encompasses individuals' efforts to maintain relationships, build social bonds, and engage with communities, often facilitated by digital platforms. OTT platforms and social media enable users to share content, participate in discussions, and engage in communal activities (Hwang, 2024). According to Uses and Gratifications Theory, social interaction is a key motivator for media consumption. Platforms that support social engagement foster a sense of community, enhancing loyalty and continuation intention (Menon, 2022). Active user participation, such as content sharing and real-time discussions, deepens social bonds and reinforces platform loyalty (Hall, 2016). Based on these insights, the following hypothesis is proposed:
H5: Social interaction positively influences continuation intention.

Figure 1 illustrates the research model displaying the hypotheses proposed above, which were previously tested by Menon (2022) with a different sample.

Figure 1: Proposed Research Model

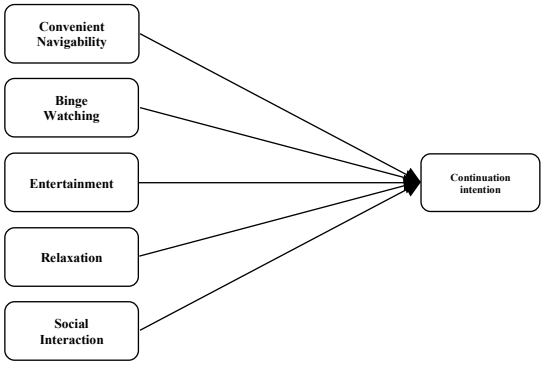

3. METHODOLOGY

3.1. Research Design

This study employs a quantitative research design to explore the subscription continuation intentions of Turkish youth in relation to Netflix. Drawing on a model adapted from Menon (2022), the research investigates the effects of five key factors: convenient navigation, binge-watching, entertainment, relaxation, and social interaction. The study customizes Menon's original framework to reflect the specific preferences and behaviors of Turkish youth, ensuring its relevance to the target demographic. The inclusion or adaptation of these constructs was guided by expert recommendations from marketing professionals and the researcher's contextual insights, ensuring a balance between theoretical robustness and practical applicability. Data for the study were collected through face-to-face surveys conducted over a 10-day period, from December 11 to December 21, 2024. A sample of 231 Turkish youth was recruited using convenience sampling, chosen for its cost-effectiveness and ability to access participants from diverse regional and cultural backgrounds. While this non-random sampling method limits generalizability, it is well-suited for exploratory research aimed at uncovering behavioral patterns within specific populations. The model examines the direct impact of the independent variables—convenient navigation, binge-watching, entertainment, relaxation, and social interaction—on the dependent variable, subscription continuation intention. Each variable was measured using validated survey instruments that were culturally and linguistically adapted for the Turkish context. The constructs were selected based on their prominence in existing literature and their relevance to the media consumption habits of the target audience. This research aims to uncover the key motivations driving Turkish youth to continue their Netflix subscriptions. The findings are expected to provide actionable insights for digital streaming platforms seeking to enhance user retention strategies within this demographic. Additionally, the study contributes to the broader field of digital media research by validating and extending Menon's (2022) model in a novel cultural setting. By highlighting the unique factors that influence subscription continuation among Turkish youth, the study offers both theoretical and practical implications for understanding user behavior in the rapidly evolving digital entertainment landscape. As Steiner (2017) notes, digital platforms have redefined traditional television habits, with binge-watching and on-demand features emerging as key motivators for platform engagement.

3.2. Measurement Tools

The study employs a survey to measure continuation intention, convenient navigability, binge watching, entertainment, relaxation, and social interaction, alongside collecting demographic information about participants. Each construct is measured using items adapted from Menon (2022) and subsequently translated into Turkish for the purpose of this study. All items for these constructs are measured using a 5-point Likert scale (1 = Strongly Disagree to 5 = Strongly Agree). Table 1 presents the items for these Likert-type scales along with their corresponding codes.

Table 1. Measurement Items

Construct	Code	Statement
Convenient Navigability	CN1	I can pause, rewind, and watch videos on Netflix.
	CN2	I can navigate and filter content on Netflix.
	CN3	I can watch Netflix productions at my own pace and time.
	CN4	Netflix offers me a personalized viewing experience.
	CN5	Netflix has made TV viewing practical.
	CN6	Netflix has made TV viewing easier.
Binge Watching	BW1	Netflix allows me to watch all episodes of a show at once.
	BW2	Netflix provides an uninterrupted viewing experience.
	BW3	Netflix offers a seamless viewing experience.
	BW4	Netflix is ad-free.
	BW5	Netflix provides a better viewing experience than traditional TV.
Entertainment	ENT1	The content on Netflix is exciting.
	ENT2	The content on Netflix is engaging.
	ENT3	The content on Netflix entertains me.
	ENT4	The content on Netflix is interesting.
Relaxation	RLX1	Netflix gives me an opportunity to relax.
	RLX2	Netflix helps me unwind.
	RLX3	Netflix helps me escape from stress and tension.
Social Interaction	SI1	Watching Netflix content allows me to discuss shows with my friends and circle.
	SI2	Watching Netflix content helps me participate in group discussions.
	SI3	Watching Netflix content enables me to talk with others about trending shows.
Continuation Intention	CI1	I intend to continue using Netflix and not stop using it.
	CI2	I prefer to continue using Netflix over other alternatives.
	CI3	I will keep using Netflix in the future.

3.3. Data Analysis Approach

The study utilized Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM) as the primary method for data analysis, conducted through the SmartPLS software. This analytical approach was selected due to its proven capability in managing complex relationships among variables, including both binary and continuous metrics. PLS-SEM is particularly suited for exploratory research and has been validated in prior studies for its effectiveness in examining intricate interactions between diverse constructs (Hair et al., 2019). The methodology was structured into two main stages:

- Measurement Model Assessment: This step focused on assessing the reliability, validity, and internal consistency of the constructs to ensure the robustness of the scales used in the study.
- Structural Model Assessment: This phase tested the hypothesized relationships between variables and evaluated the overall model fit, including potential moderating effects.

To enhance the reliability and accuracy of the findings, the bootstrapping technique was employed with 5,000 resamples. This approach is well-regarded for generating reliable estimates of path coefficients and their statistical significance, thereby ensuring the robustness of the results (Henseler et al., 2009). The use of PLS-SEM provided a comprehensive framework for examining both measurement and structural models, making it an optimal choice to address the research objectives.

4. RESULTS

4.1. Measurement Model Evaluation

4.1.1. Reliability and Internal Consistency

The reliability and internal consistency of the constructs were evaluated using Cronbach's Alpha and Composite Reliability (CR). Cronbach's Alpha assesses the internal consistency among the indicators of a construct, while Composite Reliability measures the reliability of the construct itself. According to Hair et al. (2019), values exceeding 0.70 for Cronbach's Alpha and CR are deemed acceptable, indicating that the constructs exhibit sufficient internal consistency.

Table 2. Reliability, Internal Consistency and Convergent Validity

Construct	Cronbach's Alpha	Composite Reliability (CR)	Average Variance Extracted (AVE)
Convenient Navigability	0.821	0.880	0.653
Binge Watching	0.799	0.869	0.624
Entertainment	0.918	0.942	0.803
Relaxation	0.854	0.910	0.772
Social Interaction	0.884	0.928	0.812
Continuation Intention	0.851	0.909	0.771

All constructs in the study have Cronbach's Alpha values ranging from 0.799 to 0.918 and CR values between 0.869 and 0.942, demonstrating strong internal consistency and reliability. These results confirm the robustness and reliability of the measurement scales used in the research. Convergent validity was assessed through the Average Variance Extracted (AVE), which measures the proportion of variance captured by the construct indicators relative to the variance due to measurement error. Fornell and Larcker (1981) recommend a threshold of 0.50 or higher for AVE to establish adequate convergent validity. The AVE values for the constructs ranged from 0.624 to 0.812, all exceeding the minimum threshold of 0.50. This confirms that the constructs capture sufficient variance from their respective indicators, providing evidence of strong convergent validity. The combined results for Cronbach's Alpha, Composite Reliability, and Average Variance Extracted demonstrate that the measurement model is both reliable and valid. These findings suggest that the constructs are well-measured and sufficiently capture the theoretical concepts they are intended to represent. This ensures the robustness of the study's measurement framework.

4.1.2. Discriminant Validity Assessment

Discriminant validity was evaluated using both the HTMT ratio and the Fornell-Larcker criterion. The HTMT ratio compares the correlations between indicators across constructs, with values below the threshold of 0.85 indicating satisfactory discriminant validity (Henseler et al., 2016; Ecevit and Duman, 2022). The Fornell-Larcker criterion assesses discriminant validity by comparing the square root of the AVE of each construct with its correlations with other constructs, where the square root of the AVE should be greater than the correlations.

Table 3: HTMT Ratios for Discriminant Validity Assessment

Constructs	BW	CI	CN	ENT	RLX	SI
BW	-	0.618	0.797	0.599	0.689	0.580
CI	-	-	0.534	0.611	0.454	0.514
CN	-	-	-	0.645	0.557	0.485
ENT	-	-	-	-	0.644	0.589
RLX	-	-	-	-	-	0.643
SI	-	-	-	-	-	-

The HTMT results confirm that discriminant validity is satisfied, as all values are below the threshold.

Table 4: Fornell-Larcker Criterion for Discriminant Validity Assessment

Constructs	BW	CI	CN	ENT	RLX	SI
BW	0.790	0.536	0.646	0.509	0.563	0.478
CI	0.536	0.878	0.487	0.557	0.409	0.465
CN	0.646	0.487	0.808	0.574	0.477	0.448
ENT	0.509	0.557	0.574	0.896	0.558	0.581
RLX	0.563	0.409	0.477	0.558	0.878	0.514
SI	0.478	0.465	0.448	0.581	0.514	0.901

The Fornell-Larcker results confirm that discriminant validity is established, as the square roots of the AVE for each construct exceed their respective correlations with other constructs.

4.1.3. Model Explanation and Model Fit

The R^2 value for CI is 0.410, indicating that the model explains 41% of the variance in Continuation Intention. This reflects a moderate level of explanatory power (Hair et al., 2019). Model fit was assessed using SRMR and other indicators. The SRMR value is 0.079, which is close to the acceptable threshold of 0.08, confirming a good fit.

4.2. Structural Model Assessment

4.2.1. Hypotheses Testing

Path coefficients, t-values, and p-values were calculated to evaluate the hypothesized relationships in the structural model. The results are presented in Table 5.

Table 5: Hypotheses Testing Results

Hypothesis	Path Coefficient (β)	t-value	p-value	Result
BW → CI	0.277	2.273	0.012	Supported
CN → CI	0.087	0.524	0.300	Not Supported
ENT → CI	0.305	1.776	0.038	Supported
RLX → CI	-0.026	0.186	0.426	Not Supported
SI → CI	0.130	0.918	0.179	Not Supported

The hypothesis testing results offer valuable insights into the relationships between independent constructs and the dependent construct, Continuation Intention (CI). The evaluation was conducted using the Path Coefficient (β), t-value, and p-value thresholds, with hypotheses considered supported if the p-value was below 0.05, indicating statistical significance. The findings revealed that Binge Watching (BW) had a positive and statistically significant relationship with CI ($\beta = 0.277$, $t = 2.273$, $p = 0.012$), suggesting that binge-watching behavior significantly impacts users' continuation intention. Conversely, Convenient Navigability (CN) showed no statistically significant relationship with CI ($\beta = 0.087$, $t = 0.524$, $p = 0.300$), implying that navigational convenience does not strongly influence continuation intention. Similarly, while Entertainment (ENT) demonstrated a positive and statistically significant effect on CI ($\beta = 0.305$, $t = 1.776$, $p = 0.038$), highlighting its role as a significant driver, Relaxation (RLX) had a negative but statistically insignificant relationship ($\beta = -0.026$, $t = 0.186$, $p = 0.426$), indicating no direct impact on CI. Finally, Social Interaction (SI) was found to have no significant effect on continuation intention ($\beta = 0.130$, $t = 0.918$, $p = 0.179$), suggesting it is not a major determinant. These findings collectively shed light on the varying influences of different constructs on continuation intention.

4. CONCLUSIONS

This study examined the influence of five key factors—ease of navigation, binge-watching, entertainment, relaxation, and social interaction—on the intention of young users in Türkiye to continue using the Netflix platform. The findings reveal that "binge-watching" and "entertainment" have statistically significant effects on continuance intention. Conversely, the variables "ease of navigation," "relaxation," and "social interaction" were not found to have statistically significant effects on continuance intention. By identifying content-driven and binge-watching-promoting features as the primary determinants of platform preference among young users in Türkiye, this study contributes to the existing literature.

The findings align with prior studies that highlight the increasing significance of binge-watching behavior in digital streaming platforms (Panda and Pandey, 2017; Starosta and Izydorczyk, 2020). Binge-watching is associated with factors such as "immersion in storylines" and "sequential availability of episodes," and this study observed similar effects, particularly on young users. The significance of the entertainment factor corresponds to the Uses and Gratifications Theory, emphasizing

emotional satisfaction and pleasure as fundamental functions of media (Muntinga et al., 2011).

On the other hand, compared to findings by Lin and Lu (2011), which emphasized social interaction as a critical driver of engagement in social networking sites, the relatively lower significance of social interaction on continuance intention in OTT platforms suggests a shift in user priorities toward content-centric experiences. Similarly, while Venkatesh et al. (2003) highlighted perceived ease of use as a foundational factor in technology adoption, the lack of a direct effect in this study implies that OTT platforms may prioritize immersive content consumption over utilitarian usability factors.

Academic Implications

- Cultural Context and Content Analysis: This study is based on data from Türkiye, emphasizing the role of local productions and cultural codes in shaping binge-watching and entertainment behavior. Future research could test similar models in other countries to explore how cultural differences influence these factors more comprehensively.
- Alternative Variables: Relaxation and social interaction were not as impactful as expected. Investigating their indirect effects or mediator roles may yield different insights. Future studies could incorporate variables such as “content diversity,” “innovativeness,” “personalized recommendation algorithms,” and “inter-platform competition” into their models.
- Longitudinal Studies: This research employed a cross-sectional design. Time-series or panel data studies could provide deeper insights into how and under what conditions users' platform preferences change over time. This approach could allow for a more dynamic understanding of the determinants of continuance intention.

Practical Implications

- Investment in Content and Promotion of Binge-Watching: The findings highlight entertainment and binge-watching as primary motivations for users. Digital streaming platforms should invest in compelling and immersive content, such as series and documentaries designed for back-to-back viewing, to engage viewers for extended periods.
- Targeted Marketing Strategies: In culturally and linguistically diverse markets like Türkiye, local content production and marketing are critical. Tailored advertising campaigns should focus on local themes, cultural elements, and popular trends that resonate with the target audience.
- Platform Design and Additional Features: Although ease of navigation was not a significant factor in this study, enhancing user experience remains vital in the highly competitive OTT ecosystem. Features such as personalized watchlists and viewing history-based recommendations could further enrich platform usability.
- Social Sharing Features: While social interaction had limited direct impact, it may contribute indirectly to user experience. Platforms should consider

adding features that enable users to discuss or share content online, as well as integrating social media sharing functionalities.

Limitations and Future Research

This research relied on a convenience sampling method with 231 participants, which limits the generalizability of the findings to broader populations. Moreover, the relationships between variables were analyzed using cross-sectional data, leaving temporal changes unexplored. Future studies could employ diverse data collection methods (e.g., mixed online and offline approaches, panel data) and longitudinal designs to examine how continuance intention evolves over time on OTT platforms. Additionally, given the increasing competition in the digital streaming market, examining users' platform-switching behaviors or tendencies toward "multi-platform usage" could enable the development of more comprehensive models.

In conclusion, this study highlights the pivotal role of binge-watching and entertainment in shaping the intention of young users in Türkiye to continue using Netflix, offering significant contributions to the existing literature. In an increasingly competitive digital platform environment, producing and marketing original, engaging, and binge-worthy content emerges as a key strategy for user retention. Academically, the validation of the Uses and Gratifications Theory within the Turkish context opens new avenues for cross-cultural comparison studies. Practitioners can achieve sustainable competitive advantage by aligning content strategies and platform experiences with users' binge-watching and entertainment needs. Continuous content innovation, targeted marketing, platform design, and sensitivity to local dynamics remain strategically significant.

İNTROYU GEÇ, AMA NETFLİX'İ GEÇME: TÜRK GENÇLERİNİN DEVAM NİYETİNİ NE ŞEKİLLENDİRİYOR?

1. GİRİŞ

Hızla gerçekleşen dijital dönüşüm ve Netflix gibi over-the-top (OTT) platformlarının yükselişi, küresel medya tüketim alışkanlıklarını köklü bir şekilde değiştirmiştir. Bu platformlar, kullanıcılarına sundukları kolaylık, kişiselleştirilmiş deneyimler ve zengin içerik kütüphaneleri sayesinde özellikle gençler arasında büyük bir popülerlik kazanmıştır. OTT endüstrisinde rekabetin giderek yoğunlaşmasıyla birlikte, abonelik yenileme niyetlerini etkileyen faktörleri anlamak, uzun vadeli kullanıcı sadakatini sağlamak ve kurumsal başarıyı garantilemek için kritik hale gelmiştir.

Netflix, 190 ülkede 230 milyondan fazla aboneye hizmet veren lider bir OTT platformu olarak öne çıkmaktadır (Netflix, 2024). Platform, orijinal diziler ve filmlerden yerel içeriklere kadar uzanan geniş bir içerik yelpazesi sunmaktadır. Türkiye özelinde, 2024 itibarıyla yaklaşık 2 milyon aktif aboneye ulaşarak önemli bir başarı elde etmiştir (Statista, 2024). Netflix'in The Protector, The Gift ve Ethos gibi Türk yapımlarına yaptığı yatırımlar, platformun yerel cazibesini artırmış, aynı

zamanda Türk içeriklerinin küresel ölçekte tanınmasına katkıda bulunmuştur. Bu durum, Kuyucu'nun (2014) Türk izleyicilerin eğlence ihtiyaçlarını karşılarken yerel içeriklere öncelik verdiklerini belirten bulgularıyla da uyumludur.

COVID-19 pandemisi, Netflix, Disney+, Amazon Prime Video ve HBO Max gibi OTT platformları için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Pandemi sırasında insanlar evlerinde kalmaya zorlanmış ve dijital eğlenceye olan talep olağanüstü bir şekilde artmıştır. Bu süreçte Disney+, lansmanından sadece 16 ay sonra 100 milyon aboneye ulaşmış ve bu başarı, Netflix'in aynı abone sayısına ulaşmak için geçen yaklaşık on yıllık süresinden çok daha kısa olmuştur (Demand Sage, 2024). Bu değişimler, tüketici davranışlarında büyük bir dönüşümün işaretidir; geleneksel televizyon izleme oranları düşerken, izleyiciler eğlence, haber ve sosyal bağlantılar için talep üzerine içerik sunan platformlara yönelmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki genç kullanıcıların Netflix platformunu kullanmaya devam etme niyetleri incelenmektedir. Devam niyeti, bir kullanıcının bir hizmetle etkileşimlerini uzun vadede sürdürme isteğini ifade eder. Bu kavram, sadece anlık memnuniyeti değil, aynı zamanda platforma duyulan sadakati, algılanan gelecekteki değeri ve duygusal bağlılığı da kapsamaktadır. Çalışma, beş temel faktörün (kullanım kolaylığı, yoğun izleme davranışı, eğlence, rahatlama ve sosyal etkileşim) devam niyeti üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

2. TEORİK ÇERÇEVE VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

2.1. Devam Niyeti

Devam niyeti, bir platformun rekabetçi OTT ekosisteminde kullanıcılarını elde tutma kapasitesini temsil eden kritik bir kavramdır. Expectation Confirmation Theory (ECT)'ye göre, kullanıcı beklentilerinin karşılanması ya da aşılması durumunda devam niyeti ortaya çıkar (Bhattacherjee, 2001). Platformun sunduğu kesintisiz yayın, kişiselleştirilmiş öneriler ve yüksek kaliteli içerik gibi işlevsel faydalar, kullanıcı bağlılığını artıran temel unsurlardır.

2.2. Hipotez Geliştirme

H1: Kullanım kolaylığı, kullanıcıların devam niyetini olumlu etkiler.

Kolay erişilebilir ve kullanıcı dostu bir arayüz, kullanıcı deneyimini geliştirerek sadakat oluşturur.

H2: Arka arkaya izleme, devam niyetini olumlu etkiler.

Bir oturuşta birden fazla bölüm izleme olanağı, özellikle genç kullanıcılar için duygusal tatmin sağlar.

H3: Eğlence, devam niyetini olumlu etkiler.

İçeriklerin eğlenceli ve çekici olması, kullanıcıların platformla etkileşimlerini sürdürmesini sağlar.

H4: Rahatlama, devam niyetini olumlu etkiler.

Stresi azaltan ve dinlendirici içerikler, kullanıcılar için önemli bir motivasyon kaynağıdır.

H5: Sosyal etkileşim, devam niyetini olumlu etkiler.

Diziler ve filmlerle ilgili sosyal tartışmalara katılım, platform sadakatini artırabilir.

3. METODOLOJİ

Bu çalışma, Türkiye'deki genç kullanıcıların Netflix aboneliklerini sürdürme niyetlerini anlamak için nicel bir araştırma tasarımı kullanmıştır. Veriler, 231 katılımcıyla yüz yüze yapılan anketler yoluyla toplanmıştır. Ankette yer alan faktörler, kültürel ve dilsel uyarlamalar yapılarak hazırlanmıştır. Anket, kullanım kolaylığı, arka arkaya izleme, eğlence, rahatlama, sosyal etkileşim ve devam niyeti gibi yapıları ölçmek üzere 5'li Likert ölçeği kullanılarak oluşturulmuştur.

4. SONUÇLAR

Güvenilirlik ve geçerlilik testleri, kullanılan ölçeklerin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermiştir. Cronbach's Alpha ve Composite Reliability (CR) değerleri kabul edilebilir sınırların üzerindedir (>0.70). Arka arkaya izleme ($\beta = 0.277$, $p = 0.012$) ve eğlence ($\beta = 0.305$, $p = 0.038$) devam niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Kullanım kolaylığı ($p = 0.300$), rahatlama ($p = 0.426$) ve sosyal etkileşim ($p = 0.179$) anlamlı bir etki göstermemiştir.

SONUÇ

Yerel içeriklerin kullanıcı bağlılığı üzerindeki rolünü vurgulayan bu çalışma, genç kullanıcılar arasında devam niyetini etkileyen faktörlere dair önemli bulgular sunmuş ve Netflix'in içerik stratejilerinin başarısını öne çıkarmıştır. Gelecek çalışmalar, kişiselleştirilmiş öneriler ve içerik çeşitliliği gibi değişkenleri içerebilirken, pratik öneriler arasında eğlenceli ve arka arkaya izlemeye uygun içeriklerin üretilmesi, yerel temalar ve kültürel unsurlara odaklanan hedefe yönelik pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi ve kullanıcı dostu arayüzler ile kişiselleştirilmiş öneriler sunan platform tasarımlarının hayata geçirilmesi yer almaktadır.

REFERENCES

Anghelcev, G., Sar, S., Martin, J., and Moultrie, J. (2021). Binge-watching serial video content: Exploring the subjective phenomenology of the binge-watching experience. *Mass Communication and Society*, *24*(2), 230–252.

Bhattacherjee, A. (2001). Understanding information systems continuance: An expectation-confirmation model. *MIS Quarterly*, *25*(3), 351–370.

Cognitive Market Research. (2024). Over The Top OTT Market Report 2024 (Global Edition). Erişim, 02 Aralık 2024: https://www.cognitivemarketresearch.com/over-the-top-ott-market-report

Demand Sage. (2024). 30+ OTT Statistics 2024 (Viewership and Market Size). Erişim: https://www.demandsage.com/ott-statistics/

Ecevit, M. Z., and Duman, O. (2022). Investigation of factors affecting consumers' purchase intention to refurbished products. *Business & Management Studies: An International Journal*, 10(3), 997.

Expert Market Research. (2024). Over the Top (OTT) Market Size, Share, Analysis | 2032. Erişim, 02 Aralık 2024: https://www.expertmarketresearch.com/reports/over-the-top-market

Fang, X., Hu, P. J.-H., Chau, M., Hu, H.-F., Yang, Z., and Sheng, O. R. L. (2012). A data-driven approach to measure web site navigability. *Journal of Management Information Systems*, *29*(2), 173–212.

Fornell, C., and Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, *18*(1), 39–50.

Fortune Business Insights. (2024). Over The Top [OTT] Services Market SIZE | REPORT, 2032. Erişim, 02 Aralık 2024: https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/over-the-top-services-market-100506

Gefen, D., Karahanna, E., and Straub, D. W. (2003). Trust and TAM in online shopping: An integrated model. *MIS Quarterly*, *27*(1), 51–90.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., and Sarstedt, M. (2019). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)* (2nd ed.). Sage Publications.

Hall, J. A. (2016). When is social media use social interaction? Defining mediated social interaction. *New Media and Society, 20*(1), 162–179.

Henseler, J., Ringle, C. M., and Sarstedt, M. (2015). A new criterion for assessing discriminant validity in variance-based structural equation modeling. *Journal of the Academy of Marketing Science, 43*(1), 115–135.

Henseler, J., Ringle, C. M., and Sinkovics, R. R. (2009). The use of partial least squares path modeling in international marketing. In R. R. Sinkovics and P. N. Ghauri (Eds.), *Advances in International Marketing* (pp. 277–319). Leeds: Emerald Group Publishing Limited.

Hou, F., Guan, Z., Li, B., and Chong, A. Y. L. (2019). Factors influencing people's continuous watching intention and consumption intention in live streaming: Evidence from China. *Internet Research, 29*(6), 1551–1573.

Hwang, I. (2024). Mitigation of Lock-in and Privacy Concerns for OTT Users: The Role of Service Diversity, Technical Support, and Social Interaction. *Journal of Digital Contents Society, 25*(5), 1205–1216.

Kim, H.-W., Chan, H. C., and Gupta, S. (2007). Value-based adoption of mobile internet: An empirical investigation. *Decision Support Systems, 43*(1), 111–126.

Kuyucu, M. (2015). TV broadcasting in Turkey. The Turkish television audience in the frame of uses and gratification approach. *Athens Journal of Mass Media and Communications, 1*(4), 289–312.

Lin, K. Y., and Lu, H. P. (2011). Why people use social networking sites: An empirical study integrating network externalities and motivation theory. Computers in human behavior, 27(3), 1152-1161.

Menon, D. (2022). Purchase and continuation intentions of over-the-top (OTT) video streaming platform subscriptions: A uses and gratification theory perspective. *Telematics and Informatics Reports, 5*, 100006.

Muntinga, D. G., Moorman, M., and Smit, E. G. (2011). Introducing COBRAs: Exploring motivations for brand-related social media use. *International Journal of Advertising, 30*(1), 13–46.

Netflix. (2024). Quarterly Earnings Report Q1 2024. Erişim, 02 Aralık 2024: https://ir.netflix.net/financials/quarterly-earnings/default.aspx

Palmer, J. W. (2002). Web site usability, design, and performance metrics. *Information Systems Research, 13*(2), 151–167.

Panda, S., and Pandey, S. C. (2017). Binge watching and college students: Motivations and outcomes. *Young Consumers, 18*(4), 425–438.

Schweidel, D. A., and Moe, W. W. (2016). Binge watching: Understanding the drivers of content consumption timing. *Journal of Marketing, 80*(3), 1–19.

Starosta, J. A., and Izydorczyk, B. (2020). Understanding the phenomenon of binge-watching—A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(12), 4469.

Statista. (2024). OTT Video - Worldwide | Statista Market Forecast. Erişim, 02 Aralık 2024: https://www.statista.com/outlook/amo/media/tv-video/ott-video/worldwide

Steiner, E. (2017). Binge-watching motivates change: Uses and gratifications of streaming video viewers challenge traditional TV research. *Convergence, 23*(4), 361–375.

Technavio. (2024). Over The Top (OTT) Market Analysis Size Report 2024-2028. Erişim, 02 Aralık 2024: https://www.technavio.com/report/over-the-top-market-industry-analysis

The Business Research Company. (2024). OTT Streaming Global Market Report 2024. Erişim, 02 Aralık 2024: https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/ott-streaming-global-market-report

Thelwall, M. (2017). TensiStrength: Stress and relaxation magnitude detection for social media texts. *Information Processing and Management, 53*(1), 106–121.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., and Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS quarterly*, 425-478.

Venkatesh, V., Thong, J. Y., and Xu, X. (2012). Consumer acceptance and use of information technology: Extending the unified theory of acceptance and use of technology. *MIS Quarterly, 36*(1), 157–178.

Whiting, A., and Williams, D. (2013). Why people use social media: A uses and gratifications approach. *Qualitative Market Research: An International Journal, 16*(4), 362–369.

Yaprak, B., and Cengiz, E. (2023). Do Consumers Really Care About Social Media Marketing Activities? Evidence from Netflix's Turkish and German Followers in Social Media. *Ege Academic Review, 23*(3), 441–456.y

Zhang, P., von Dran, G. M., Small, R. V., and Barcellos, S. (2006). Websites that satisfy users: A theoretical framework for web user satisfaction. *Communications of the ACM, 43*(12), 107–112.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Burak YAPRAK
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Burak YAPRAK
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Burak YAPRAK
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Burak YAPRAK
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Burak YAPRAK

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1096-1120
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1609597

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ DÜZEYİNDE SİYASAL KUTUPLAŞMANIN BELİRLENMESİ: BİGA İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ[*]

Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ[1] & Remzi Tunahan TEKBIYIK[2]

Öz

Bu çalışma, Türkiye'de siyasal kutuplaşma çalışmaları literatürüne katkı yapmayı amaçlamaktadır. Kutuplaşma literatüründe birer alt kategori olarak bulunan parti sistemi kutuplaşması (party system polarization) ve seçmen kutuplaşması (voter polarization) kavramlarına aynı anda odaklanmaktadır. Araştırmanın amacı dahilinde eleştirel düşünce becerilerindeki gelişmişlik ve farklı fikirleri duyma konusundaki alışkanlıkları nedeniyle üniversite öğrencileri arasında bir ölçüm yapılması faydalı bulunmuştur. Nicel araştırma desenlerinden tarama modeli olarak şekillendirilen araştırma, Comparative Study of Election Systems (CSES)'ın uluslararası alanda kullanılan ölçeğinin kutuplaşmayla ilgili olan kısmının Türkçeye uyarlanmış hâlinden yararlanmaktadır. Araştırma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile sınırlandırılmıştır. Toplamda 387 öğrenciden anket yöntemiyle toplanan veriler, tanımlayıcı istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir. Sonuçta değerlendiriciler arasında kutuplaşma düzeyinin yüksek seyrettiği, cinsiyetin ve gelir düzeyinin önemli birer faktör oldukları ve siyaset bilimi eğitimi almanın kutuplaşma açısından kesin bir çözüm içermediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Siyasal Kutuplaşma, Parti Sistemi Kutuplaşması, Seçmen Kutuplaşması, Seçim Çalışmaları, Dalton Endeksi*.

JEL Kodları: *Z18, A23, Z13*.

Başvuru: *29.12.2024* **Kabul:** *09.03.2025*

[*] Bu yayın TÜBİTAK tarafından 2209-A projeleri kapsamında 2023/1 döneminde desteklenen "Üniversite Öğrencileri Arasındaki Siyasal Kutuplaşma Düzeyinin Ölçülmesi: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği" isimli projeden türetilmiştir. Ek olarak, "VI. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi" kapsamında "Üniversite Öğrencileri Arasındaki Siyasal Kutuplaşma Düzeyinin Ölçülmesi: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği" ismiyle özet bildiri olarak yayınlanmıştır.

[1] Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, tahir.gungordu@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8130-3075

[2] Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, tkbyktunahan@gmail.com, ORCID: 0009-0007-0169-9879

DETERMINATION OF POLITICAL POLARIZATION AT THE LEVEL OF UNIVERSITY STUDENTS: THE CASE OF BIGA FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES[3]

Abstract

This study aims to contribute to the literature on political polarization in Türkiye. It simultaneously focuses on the concepts of party system polarization and voter polarization, which are both sub-categories in the polarization literature. For the purpose of the study, it was found useful to conduct a measurement among university students due to their advanced critical thinking skills and their habit of hearing different opinions. The study, which is shaped as a survey model from quantitative research designs, utilizes the Turkish adaptation of the internationally used scale of CSES related to polarization. The study was limited to the students of Çanakkale Onsekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences. The data collected from a total of 387 students through questionnaire method were analyzed using descriptive statistics. As a result, it was found that the level of polarization among the evaluators was high, gender and income level were important factors, and having a political science education was not a definitive solution to polarization.

Keywords: *Political Polarization, Party System Polarization, Voter Polarization, Election Studies, Dalton Index.*

JEL Codes: *Z18, A23, Z13.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Siyasal kutuplaşmaya dair literatür son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye'de oldukça öne çıkan siyaset bilimi konuları arasında yer almaktadır. Zira son yıllarda yükselen popülizm de siyasal kutuplaşmayı küresel şekilde tetiklemektedir (Kaltwasser, 2017: 16). Türkiye'nin yönetim şeklinin başkanlık sistemine geçmesi ve bu sistemin diğer ülkelerdeki örneklerinde iki partili bir siyasal yapıya neden olması da çalışmanın önemini artırmaktadır. Zira iki seçenekli bir yapının kutuplaşma tanımıyla karşılanma ihtimali yükselmektedir. Bu noktada belirtilmelidir ki kutuplaşma yalnızca parti sayısına bağımlı bir değişken olarak da ele alınmamalıdır (Dalton, 2008: 906). Zira parti sayısının az olduğu durumlarda da partilerin puanlarına ve sol-sağ yelpazesindeki konumlanmalarına göre oldukça yüksek kutuplaşma endekslerine ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla iki partili sistemin varlığı faktörlerden yalnızca birisini meydana getirmektedir. Diğer faktörler olduğu varsayılan demografik ve sosyo-ekonomik değişkenler literatürde tespit edilerek çalışma kapsamında sınamaya tabi tutulmuştur.

[3] The Extended English Summary is located the end of the Article.

Literatürde kutuplaşmanın varlığına ve yarattığı tehlikelere dair birçok çıkarım bulunmaktadır. Bu çalışma yoğun bir sosyal bilim müfredatıyla eğitim almanın siyasal kutuplaşma seviyesiyle ilişkisini inceleyecektir. Üniversite öğrencilerinin seçilmesi iki temel etken nedeniyle gerçekleşmiştir. İlk olarak, üniversite öğrencilerinin siyasal bilinçlerinin yüksek olmasına dair beklenti etkili olmuştur. Zira soruların anlaşılması ve yanıtların yerindeliği gibi unsurlar sayesinde geçerlik ve güvenirlik açısından çalışmaya katkı sağlamaları olası gözükmektedir. İkinci olarak ise, üniversite öğrencilerine ulaşmak ve hâli hazırdaki akademik ilgileri sayesinde bir ankete zaman ayırmalarını sağlamak sürecin sağlıklı işlemesine yardımcı olmaktadır. Literatürde siyasal kutuplaşmaya dair birçok çalışma olmasına rağmen, spesifik şekilde üniversite öğrencilerini merkeze alan bir araştırma bulunmamaktadır. Özellikle iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde öğrenimini sürdüren öğrenciler sosyal bilimlerin hem ekonomi hem de siyaset/yönetim bilimi alanlarında eğitim almaktalardır. Bu eğitim sayesinde elde edilen eleştirel düşünme becerisi ve farklı düşünceleri duymaya dair alışkanlığın siyasal kutuplaşma düzeylerini düşürmesi beklenmektedir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Sayıları artan kutuplaşma konulu çalışmaların ayrıştırılmasında ortaya çıkan bir hata nedeniyle kutuplaşmanın tekil bir durumu karşıladığı hissiyatı hâkim olmakta, kavramın algılanması da zorlaşmaktadır. Zira kutuplaşma, ideolojik merkezin (merkez sol ve merkez sağ) aşınması ve aşırı partilerin (radikal sol ve radikal sağ) ortaya çıkması bağlamında parti-sistem kutuplaşması (party system polarization) şeklinde algılanmakta, ancak bu durum kutuplaşma tanımlarından yalnızca birisini meydana getirmektedir. Parti-sistem kutuplaşması çeşitli çalışmalarda "ideolojik kutuplaşma" olarak da adlandırılabilmektedir.

Bu çalışmada analize dahil edilen ikinci anlamı ise, seçmenlerin oy kullanım tercihleri sırasında bir partiye kendilerini yakın hissetmeleri, diğer parti ya da partilere ise sempati dahi beslememeleri -duruma göre nefret hissi taşımaları- bağlamında ortaya çıkmaktadır. Seçmen kutuplaşması (voter polarization) kavramı bu durumu karşılamak için türetilmiştir. Seçmen kutuplaşması çeşitli çalışmalarda "duygusal kutuplaşma" olarak da geçebilmektedir.

Nadiren, radikal partilerin kazanamaması için sistem içerisindeki partilere oy verme davranışı yaratmak gibi demokratik sonuçları tetikleyebileceği iddia edilse (Bantel, 2023: 10) de genel kabul kutuplaşmanın anti-demokratik eğilimleri beraberinde getireceğidir. Kutuplaşmanın kimlik gerilimleri ya da kamusal politika beklenti farkları olmak üzere iki ayrı dinamikten filizlenmesi mümkündür (Comellas ve Torcal, 2023: 1). Ancak bu kaynaklardan birinin tercih edilmesinden ziyade ikisinin de çeşitli etkilerle kutuplaşmayı kişilerin zihinlerinde var edebileceğini kabul etmek daha rasyonel görünmektedir. Zira kutuplaşma ne mutlak ne de sürekli bir niteliğe sahip olmak zorunda değildir. Kişiler kriz anlarında veya merkez siyasetin iç dinamikleri nedeniyle bocaladığı herhangi bir dönemde daha fazla kutuplaşırken, aynı

kişiler durağan ve sakin siyasal iklim dönemlerinde kutuplaşmaya mesafeli yaklaşabilirler.

1.2. Literatür Taraması

Bir anlamıyla kutuplaşma bir çeşit duygu durumu olmasına rağmen demografik ve sosyo-ekonomik türde değişkenler temel olmak üzere diğer birçok değişken türünden etkilenebilmektedir. Bir kez ortaya çıktığında ise demokrasinin aşınması gerçeğini tetiklediğinden bir sistem krizi ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Kutuplaşma ile mücadele kapsamında bir analize girişilmeden önce ilk olarak kişilerin genel anlamda demokratik sisteme ve özelde ise seçimlere güvenini sağlamak önceliklenmelidir. Zira kişiler verdikleri oyların bir şeyi değiştirmeyeceğini düşünmeye başladıktan sonra, demokrasiye karşı olan hareketlere desteklerinin artacağını varsaymak mümkündür (Berman, 2019: 657).

Aşağıda tek tek de ele alınan birçok değişken bulunmasına rağmen literatürde cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik seviye genelde birlikte ele alınmaktadır. Zira bir değişken için "orta sınıfta yer alan genç kadınlar" bir grup olarak belirebilirken, diğer değişken için "alt sınıfta yer alan yaşlı erkekler" şeklinde bir ayrım daha anlamlı olabilmektedir (Wagner ve Kritzinger, 2012: 293). Benzer şekilde kişilerin eğitim düzeyleri ve yaşadıkları alanın sosyo-ekonomik açıdan "büyüklüğü" de bir değişken olarak ele alınmaktadır (Riera ve Madariaga, 2023: 5).

Kişilerin yaşları oy tercihlerinin belirlenmesinde doğrudan etki sahibi olmaktadır (Van der Brug ve Kritzinger, 2012: 247). Örneğin gençlerin yaşlılara kıyasla hükûmetin ekonomik performansına göre oy tercihlerini belirleme ağırlıkları daha düşük oranlarda seyretmektedir (Walczak, van der Brug ve de Vries, 2012: 282). Dolayısıyla ekonomik değişiklikler gençlerin oy tercihlerine daha düşük düzeyde etki edebilmektedir. Ayrıca gençler yeni partiler ve bu partilerin siyasal yelpazedeki yerlerine karşı esnek tavırlar sergilemekteyken, yaşlıların yeni bir parti sistemine adaptasyonları daha zor gerçekleşmektedir (Franklin ve van Spanje, 2012: 304).

Yaş değişkeni aynı zamanda siyasal katılım açısından da önemli farklar ortaya çıkarabilmektedir (Konzelmann, Wagner ve Rattinger, 2012: 260). Ancak yaş ile siyasal tercih ve siyasal katılım arasındaki ilişkinin analizinde oy kullanmanın bir zorunluluk olduğu ülkelerde yaş farklarına dair bir değişim gözlemlenebilme ihtimali düşmektedir (Bhatti ve Hansen, 2012: 271). Literatürdeki yaş ve siyasal katılım arasındaki ilişkinin analizi Türkiye bağlamında pek bir anlam ifade etmemekte, zira dönemsel düşüşler olmakla birlikte seçimlere katılım oranları özellikle Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça yüksek seyretmektedir. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında yaş ile siyasal tercih arasındaki ilişki incelenmiş, siyasal katılım bağlamındaki etkisi analize dahil edilmemiştir. Siyasal kutuplaşmanın ölçülmesindeki önemli ayrımlardan bir diğeri ise kadınlar ve erkekler arasında cinsiyete bağlı olarak oluşturulmaktadır. Zira cinsiyet ayrımının oy verme davranışı üzerindeki etkisi açıkça gözlemlenebilmektedir (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 558). Örneğin

Kalaycıoğlu (1994: 412)'na göre Türkiye'de kadınların sol partileri destekleme eğilimleri daha yüksek seyretmektedir.

Kırda ve kentte yaşayan toplumsal gruplar arasında veya gelir açısından alt sınıflar ile üst sınıflar arasında birbirlerinden farklı siyasal alt kültürler gözlemlenebilmektedir (Canan-Sokullu, 2016: 112). Yerleşim yerinin büyüklüğü de doğrudan bir değişken kabul edilmektedir. Zira büyükşehirler, kentler ve kırsal alanlar arasında bariz eğilim farkları ortaya çıkmaktadır (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 558). Kentsel bölgelerde yaşayanların sol ideolojik eğilimi olan partilere ve kırsal bölgelerde yaşayanların ise sağ eğilimli partilere yakınlığı genel olarak kabul görmektedir (Kalaycıoğlu, 1994: 411). Dolayısıyla ikamet edilen yer ile kutuplaşma arasındaki korelasyon literatürde kendisine yer bulmaktadır.

Kişilerin oy verme davranışlarının geçmişe dönük ve güncel hanehalkı gelirlerine göre belirlendiğine dair oldukça geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu görüşler ulusal makro ekonomik çıktılara göre veya bireysel güncel analizlere dayanarak iki farklı şekilde oluşabilmektedir (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 549). Birçok çalışmada kişilerin sosyo-ekonomik seviyelerini belirleyen gelir düzeyinin kutuplaşmayla doğrudan ilişkisi vurgulanmaktadır (Kalaycıoğlu, 1994: 412). Siyasal kutuplaşmanın kökeninde orta sınıfın aşınmasının bulunduğuna dair iddiaları içeren çalışmalar da bulunmaktadır (Urbinati, 2017: 10). Dolayısıyla gelir düzeyindeki değişimlerin kutuplaşma üzerinde doğrudan bir etkisine dair varsayım literatürde kabul görmektedir. Zira gelir değiştikçe oy tercihleri açıkça bu durumdan etkilenmektedir (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 558). Keyifli ve Akdede (2020: 331), kutuplaşma ve devletin ekonomik hayattaki rolü üzerine gerçekleştirdikleri analizlerinde devletin ekonomik hayattaki etkinliğinin azalması ile siyasal kutuplaşmanın artması arasında bir korelasyon tespit etmişlerdir. Bir diğer çalışmalarında ise gelir eşitsizliği ile kutuplaşma arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğunu belirlemişlerdir (Akdede ve Keyifli, 2020: 348). Bulutay ve Yıldırım (1968: 21) ise Türk seçmeninin çok partili siyasal hayatın başladığı 1946 yılında dahi ekonomik verilerden oldukça etkilenen bir oy verme davranışı sergilediğini vurgulamaktalardır.

"Köylü-bankacı metaforu" olarak isimlendirilen bir yaklaşıma göre, kişiler gelirlerindeki güncel durumu geriye dönük olarak -köylü- ya da muhtemel geleceklerine dair bir projeksiyon kapsamında -bankacı- değerlendirebilmektedir (Erikson, MacKuen ve Stimson, 2000: 296). Dolayısıyla CSES anketinde bulunmamasına rağmen güncel gelir durumuna göre yapılan analizlerde geçmiş gelir düzeylerine ve gelecekteki gelir beklentilerine de yer verilmesi analize katkı ihtimali taşımaktadır.

Kalaycıoğlu (1994: 411), Türkiye'de müfredat ile siyasal görüşler arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu ve eğitim sürecinin inanç sistemleri meydana getirme özelliğini vurgulamaktadır. Eğitim düzeyi azaldıkça siyasal kutuplaşmanın artacağını da eklemektedir. Kaltwasser (2017: 12) ise küresel anlamda okul müfredatlarına etki yoluyla yurttaşlık eğitimi kapsamında aşırıcı siyasal eğilimleri engellemek ve

hoşgörülü bir demokratik tutum teşvikini mümkün görmektedir. Okulda geçirilen yıl da siyasal kutuplaşma ölçümlerindeki değişkenlerden birisi olarak görülmektedir (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005: 555). Bu kapsamda değerlendiricilerin güncel olarak hangi sınıfta bulundukları analize dahil edilmiş, müfredata "maruz" kalma ile kutuplaşma arasındaki ilişkinin niteliği sorgulanmıştır.

İnsanlar verdikleri oyların herhangi bir şeyi değiştirmeyeceğini düşünmeye başladıklarında, demokrasiye karşı olan hareketlere desteklerinin artacağını varsaymak mümkündür (Berman, 2019: 657). Zira siyasal kutuplaşma doğrudan oy verme davranışlarına yansımaktadır. Kişilerin oy verme davranışlarını sol-sağ yelpazesinde kendilerini nerede tanımladıkları da etkilemektedir (Kalaycıoğlu, 2012: 8).

Türkiye özelindeki siyasal kutuplaşma ölçümlerine dair literatür incelendiğinde, birçok çalışmada kutuplaşmanın boyutlarına, faktörlerine ve yüksekliğine dikkat çekildiği görülmektedir. Örneğin, Bilgiç, Koydemir ve Akyürek (2014: 200) tarafından nicel yöntemlerle Türkiye'deki siyasal ve sosyal kutuplaşma düzeyi ölçülmüş, çalışmanın sonucunda Türkiye'de siyasî, etnik ve mezhepsel kutuplaşma seviyelerinin yüksekliği vurgulanmıştır. Ancak siyasî kutuplaşmanın, etnik ve mezhepsel kutuplaşmaya göre de daha yüksek sonuçlar verdiğinin ayrıca altı çizilmiştir. En yüksek kutuplaşma düzeyinin MHP ve BDP/HDP arasında ölçüldüğü belirtilmiştir.

Altuntaş (2003: 29)'ın çalışması ise Türkiye'de kutuplaşmaya dikkat çekmekte ve bu kutuplaşmanın kırsal-kentsel alanlar arasındaki değişim faktörüyle açıklanabileceğini iddia etmektedir. Güven ve Kar (2013: 32) da kutuplaşma ile kentsel mekân ilişkisine dair bir çalışma gerçekleştirmişler ve kentsel mekânların neden olduğu sosyo-ekonomik ayrışmaya dayanan yerleşim sisteminin "birbirlerine benzeyen insanların" bir arada yaşamasına dair bir eğilimi tetiklediği, dolayısıyla da sosyal bir kırılmaya neden olarak kutuplaşma oranına katkı yaptığı sonucuna ulaşılmışlardır. Bümen (2020: 767) ise kutuplaşmanın eğitim açısından etkilerini incelemiş, merkeziyetçilik, kimlik sorunları ve kutuplaşmanın eğitim sistemini negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Literatürden yararlanılarak çalışmanın çıkış noktası olan eğitim ve müfredatın yanı sıra etkisi olduğu iddia edilen diğer faktörler de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu faktörler arasında; yaş, kişinin eğitim görmeye devam ettiği sınıf derecesi, doğum yeri, kişilerin büyüdükleri yer, kırsal-kentsel alanda yaşam farkı, kişinin kendisinin ve ailesinin gelir düzeyleri gibi değişkenler bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışma nicel araştırma desenlerinden tarama araştırması şeklinde tasarlanmıştır. Böylece hedef kitle hakkında pratik bir şekilde anket yardımıyla bilgi toplanması mümkün olmaktadır (Kalaycıoğlu vd., 2013: 168). Temelde bu araştırma türünün varlık nedeni çeşitli konu başlıkları hakkında ilgililerin düşüncelerini saptamaktır

(Dinler, 2014: 20). Ankete dayalı çalışmalarda dikkat edilmesi gereken başlıca hususlar ölçek seçimi ve verilerin standartlaştırılması olarak öne çıkmaktadır (Sayım, 2017: 128). Sonraki aşamada ise anketlerden gelen verilerin nasıl analiz edileceği tercihi önem kazanmaktadır (Saunders, Lewis ve Thornhill, 2009: 40). Bu çalışmada ölçekten gelen verilerin analizi için SPSS isimli nicel veri analizi programından faydalanılmıştır. Literatüre göre ölçeğin uygulanması öncesi güvenirlik ve geçerlik hususlarına dikkat edilmesi gerekmektedir (Kuş, 2003: 33). Analizin geçerlik ve güvenirliğinden emin olunduktan sonra ise toplanan verilerin kodlanması, veri girişi ve verilerin işlenerek raporlanması aşamasına geçilmektedir (Karasar, 2012: 202).

Bu çalışmada faydalanılacak anket, uluslararası alanda geçerliliğe sahip olan CSES çalışma grubunun oluşturduğu ölçeğin[4] Türkçe bir uyarlaması şeklinde yapılandırılmıştır. Böylece geçerlik ve güvenirlik konusundaki çekincelerin üstesinden gelinmesi de sağlanmaktadır. Anketin siyasal kutuplaşmaya ait kısmında seçmenlerin kendilerini ve siyasal partileri 0 (en sol) ila 10 (en sağ) arasında siyasal yelpaze üzerinde yerleştirmeleri istenmektedir. Elde edilen değer bir dizi matematiksel işlem sonrası "kutuplaşma düzeyi" olarak kabul edilmektedir. Dalton Endeksi gibi standart matematik formülleri üzerinden türetilen kutuplaşma endeksine ek olarak bu çalışmada bir siyasal partiye "0" puan veren değerlendiricilerin yüzdesi bireysel düzeyde kutuplaşma ölçümleri olarak kabul edilmiştir.

CSES anketi üzerinden daha önce gerçekleştirilen birçok siyasal kutuplaşması araştırması bulunmaktadır. Ezrow, Tavits ve Homola (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, seçmen kutuplaşmasının siyasal yelpazede aşırı uçlarda bulunan partilerin oy oranlarıyla ilişkisi analiz edilmiştir. Çakır (2019) da CSES soruları üzerinden kutuplaşma ve partizanlık ilişkisini analiz etmiştir. Curini ve Hino (2012) ise CSES soruları yoluyla parti sistemi kutuplaşması ve seçmen davranışı üzerine bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Dalton (2006) CSES sorularını kullanarak sosyal modernizasyon ve kutuplaşma ilişkisini incelemiştir. Dalton (2008) başka bir çalışmasında da CSES sorularından yararlanmakta ve parti sistemi ile kutuplaşma üzerine bir analiz türetmektedir. Helgason (2016) da CSES soruları üzerinden gelire göre oy kullanma davranışı, seçim sistemleri ve kutuplaşma konusunda bir analiz tasarlamıştır. Iversen ve Soskice (2015), CSES verileri sayesinde sosyal-kurumsal mekanizmalar ile dağıtım politikaları, politik bilgi ve kutuplaşmanın bağlantısını analiz etmişlerdir. Lauca, McCoy ve Firat (2018) CSES verileri etrafında kutuplaşmanın siyasal konular ve kimlik üzerinden çeşitli ayrışmalarla ilişkisini araştırmışlardır. Lupu (2014) CSES verileriyle bireysel ve kitlesel partizanlık ile kutuplaşma arasındaki korelasyonu incelemiştir. Moral (2017) CSES verilerinin de yardımıyla gerçek ve algılanan kutuplaşma şeklindeki bir ayrım yoluyla kutuplaşmanın seçmen katılımı üzerindeki etkisini ölçmüştür. Papageorgiou ve Autto (2014) CSES verileri aracılığıyla kutuplaşmış parti sistemi ile seçmenlerin tercihlerini yansıtma konusundaki güvenleri arasındaki ilişkiye odaklanan bir analiz gerçekleştirmişlerdir. Rehm ve Reilly (2010) ise CSES verilerinden de yararlanarak kutuplaşma ve partilerin homojenliği -hem partilerin ideolojik olarak birbirlerine

[4] CSES'in Türkçeye uyarlanan anketinin yalnızca "siyasal kutuplaşmaya" ait kısmından yararlanılmaktadır.

benzerlikleri hem de parti içerisindeki kişilerin eğilimlerini temsil eden iç benzerlik-arasında bir ilişki analizi uygulamışlardır. Reiljan (2019) da CSES verileri aracılığıyla "duygusal/duygulanımsal kutuplaşma" olarak adlandırdığı bir kavramı literatüre katmayı amaçlamıştır. Spoon ve Klüver (2015) CSES verileri aracılığıyla seçmen kutuplaşmasının partilerin politikaları üzerindeki etkilerini ölçmüşlerdir. Stanig (2013) ise CSES verilerine dayanarak kutuplaşma ile ekonomik durgunluk ve toparlanma dönemleri arasındaki korelasyonu analiz etmiştir. Stiers ve Dassoneville (2019) CSES verileri üzerinden kutuplaşma ve geçmişe dönük oy verme davranışı (retrospective voting) arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Birsch (2019) CSES verilerinden de yararlanarak kutuplaşmanın çevresel konulardaki tavır üzerine etkilerinizi araştırmıştır.

Çalışmanın bağımlı değişkeni siyasal kutuplaşmadır. Bağımsız değişkenler ise, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi (kişinin eğitim görmeye devam ettiği sınıf derecesi), doğum yeri, kişinin ailesinin ikamet ettiği alanın niteliği ve gelir düzeyi şeklinde belirlenmiştir. Araştırma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesindeki Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerini kapsamaktadır. Fakültede 7 ayrı bölüm ve 1518'i kadın, 1423'ü erkek olmak üzere toplam 2941 öğrenci bulunmaktadır. Bu evren içerisinden kadın ve erkek sayıları dikkate alınarak %5 hata payı ile ve %95 güven düzeyi ile 173 kadın, 167 erkek öğrenci olmak üzere 340 kişiden oluşan bir örneklem temel alınmıştır. Araştırma kapsamında kadın ve erkek oranının (%51 kadın - %49 erkek) korunması koşuluyla 387 kişilik bir örneklemden veri toplanmıştır. Örneklemde basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma, "Türkiye'de siyasal kutuplaşma düzeyi hangi seviyede?" sorusuna yanıt aramaktadır. Bu temel araştırma sorusunu merkeze alarak oluşturulan varsayımlar ise şu şekilde sıralanmaktadır;

-Erkekler arasındaki siyasal kutuplaşma düzeyinin kadınlara kıyasla daha fazla olduğu varsayılmıştır.

-Eğitim düzeyi arttıkça siyasal kutuplaşma düzeyinin azaldığı varsayılmıştır.

-Eğitim görülen bölümün siyasal kutuplaşma üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu varsayılmıştır.

-Kişilerin büyükşehirlerde, şehirlerde ya da kırsal alanlarda yaşamalarının siyasal kutuplaşma üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu varsayılmıştır.

-Kişilerin gelir düzeyleri yükseldikçe siyasal kutuplaşma düzeylerinin azaldığı varsayılmıştır.

3. BULGULAR

Siyasal tercihlere dayanan sorular temelde iki grup altında toplanmaktadır; puan ve sol-sağ yelpazesindeki yerleşim. Parti sistem kutuplaşması açısından Dalton Endeksi'nin varlığı süreci kolaylaştırmış, dolayısıyla sol-sağ yelpazesindeki

yerleşimler için standart bir kutuplaşma endeksi oluşturulmuştur. Ancak parti puanlarına dayanan uluslararası standart bir endeks tespit edilemediğinden, "0-10" arasındaki puanlara dayanan kutuplaşma karşılaştırmaları için "0" puan verilme sıklığı temel alınmıştır. Dolayısıyla kimi zaman tek bir aday/parti kimi zaman ise tüm adaylar/partiler için "0" puanlarının verilme sıklığının (frekansının) sunulduğu ve yüzdelik verilerin bu kıstasa göre oluşturulduğu hatırlanmalıdır.

Tablo 1. Partilerin Ortalama Puanları

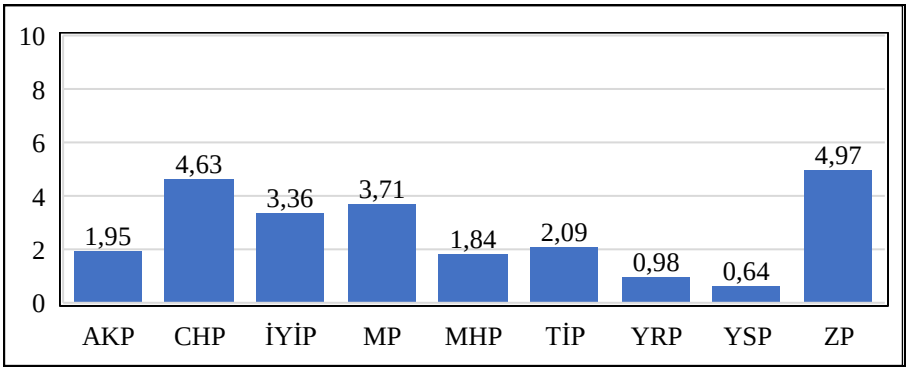

Tablo 1'de 387 değerlendirmecinin yer aldığı ankette kayıp veriler tüm partiler için 2 ile 13 arasında değişmiş, dolayısıyla soruya büyük oranda cevap alınmıştır. Siyasal tercihleri toplamayı amaçlamayan bir anket için kayıp veri sayılarının düşüklüğü oldukça tatmin edici görünmektedir. Ortalama puanları değerlendiricilerin yanıtlarında yer alan "0'dan 10'a kadar" olan puanların ortalamasını temsil etmektedir.

2023 Türkiye genel seçimlerini temel alan çalışmada tüm partiler arasındaki en yüksek ortalama puan aralığının "4,97" puan alan ZP ile "0,64" puan alan YSP arasında oluştuğu tespit edilmektedir. Genel seçimler sonrası Meclis'te temsil edilen partiler arasındaki en büyük puan aralığının ise "4,63" puan alan CHP ile "0,64" puan alan YSP arasında oluştuğu görülmektedir. Böylece tüm partiler arası kutuplaşma puanının "4,33", Meclis'te yer alan partiler arasındaki kutuplaşma puanının ise "3,99" puan olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla Meclis aritmetiğinin Meclis dışındaki partilere oranla daha az kutuplaşmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. Cumhurbaşkanı Adaylarının Ortalama Puanları

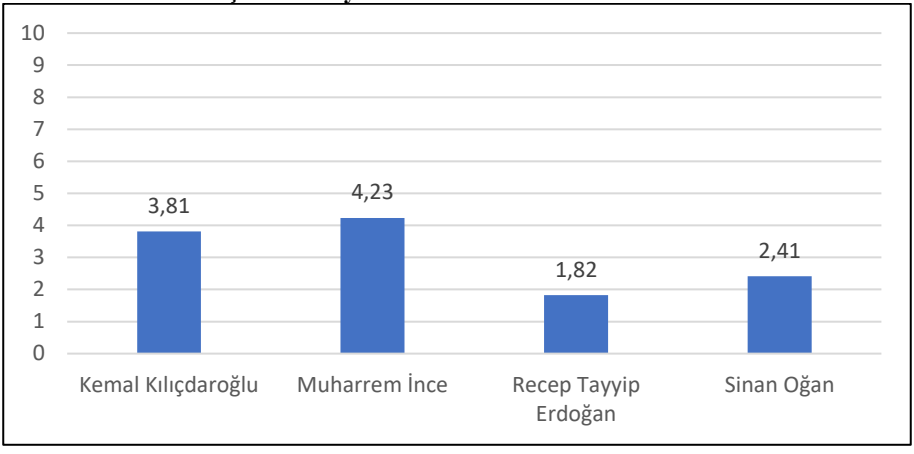

Tablo 2'de de değerlendiricilerden cevap alınma oranları siyasal tercihleri toplamayı amaçlamaya çalışan bir anket için oldukça tatmin edicidir. 387 değerlendirmecinin yer aldığı ankette kayıp veri 2 ile 6 arasında değişmekte, dolayısıyla değerlendiricilerden büyük oranda cevap alınmaktadır.

2023 Türkiye genel seçimlerini temel alan bu çalışmada tüm adaylar arasında ortalama puan aralığının "4,23" puan alan Muharrem İnce ile "1,82" puan alan Recep Tayyip Erdoğan arasında oluştuğu görülmektedir. 2023 genel seçimlerinin ikinci turunda yarışan iki aday arasındaki puan farkının ise "3,81" puana sahip Kemal Kılıçdaroğlu ile "1,82" puana sahip Recep Tayyip Erdoğan arasında oluştuğu gözlemlenmektedir. Böylece tüm adaylar arası kutuplaşma puanının "2,41", ikinci turda yer alan adaylar arasındaki kutuplaşma puanının ise "1,99" olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla ikinci turdaki seçimin amacına uygun şekilde adaylar arasındaki kutuplaşmayı azaltabildiği ortaya çıkmaktadır.

ZP, CHP ve MP'nin yüksek puan oranlarına sahip olmalarına uygun şekilde en yüksek puana sahip aday da Muharrem İnce olarak öne çıkmaktadır. Ancak özellikle ZP'nin yüksek puan oranlarına rağmen parti tarafından desteklenen aday olan Sinan Oğan'ın düşük bir puan ortalamasına sahip olması dikkat çekmektedir. Ancak bu durum anketin 2024 yılında, dolayısıyla genel seçimlerin her iki turunun da tamamlanmasının ve Sinan Oğan'ın Recep Tayyip Erdoğan'a desteğini açıklamasının ardından yapılmasıyla açıklanabilecektir. Zira ZP'nin ardından en yüksek puana sahip olan partinin CHP olduğu hatırlandığında Sinan Oğan hakkındaki puanların seçim süreci sonrası düşmüş olması muhtemeldir. Ancak seçimlere kısa bir süre kala adaylıktan çekilen ve devamında siyasal kariyerini görece sessiz şekilde sürdürmüş olan Muharrem İnce'ye olan teveccüh devam etmektedir.

Tablo 3. Partilerin ve Değerlendiricilerin Kendilerinin Sol-Sağ Açısından Siyasal Yelpazeye Yerleştirilmesi

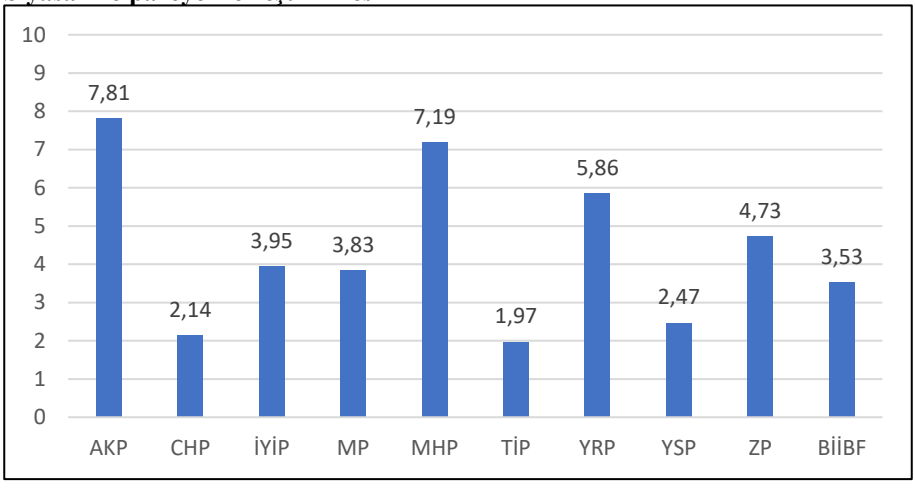

Şekil 1. Biga İİBF Sol – Sağ Siyasal Yelpazede Partilerin Yerleşimi

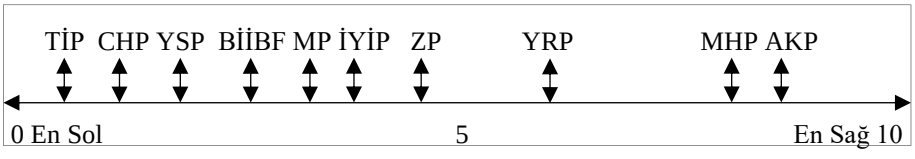

Tablo 3'te yer alan ortalama sol-sağ puanlarını "0"ın en solu, "5"in merkezi, "10"un ise en sağı temsil ettiği bir sayı doğrusuna yerleştirdiğimizde Şekil 1'deki oluşum meydana gelmektedir. Biga İİBF öğrencilerinden oluşan değerlendiriciler kendilerini ortalama olarak merkez sol şeklinde nitelendirebileceğimiz "3,53" noktasında hizalamışlardır. Değerlendiricilerin İYİP ve ZP'yi merkez sol, YRP'yi ise görece merkez sağ olarak puanlamaları dikkat çekmektedir. Değerlendiriciler AKP ve MHP'nin merkez sağ partiler olduklarına dair genel yaklaşıma katılmamış, bu iki partiyi radikal/uç sağ olarak işaretlemişlerdir. CHP'nin merkez sol oluşuna dair iddia da değerlendiriciler tarafından daha sol uca yakın bir yerleştirmeye tabi tutularak revize edilmiştir.

TİP ve YSP arasında ise TİP daha sola yerleşmiş görünmektedir. Böylece en soldaki TİP (1,97) ile en sağdaki AKP (7,81) arasındaki puan farkı basit bir hesaplamayla "5,84"lük bir mesafeye veya kutuplaşma puanına tekabül etmektedir. TBMM'de genel kabul olarak merkez solu CHP, merkez sağı ise AKP'nin temsil ettiği varsayımına sadık kalındığında, CHP (2,14) ile AKP (7,81) arasındaki mesafenin "5,67" olduğu görülmekte, Türkiye'deki en yüksek oy oranlarına sahip iki siyasal parti arasındaki uçurum siyasal kutuplaşmanın büyüklüğünü ortaya çıkarmaktadır. Ancak parti sistem kutuplaşmasının daha klasikleşmiş ölçüm yöntemleri de

bulunduğundan bu hesaplamayla yetinilmemiş, Dalton Endeksi analize dahil edilmiştir.

Tablo 4. Dalton Kutuplaşma Endeksi Yoluyla Biga İİBF Öğrencileri ve Türkiye Puanları Arasında Karşılaştırma

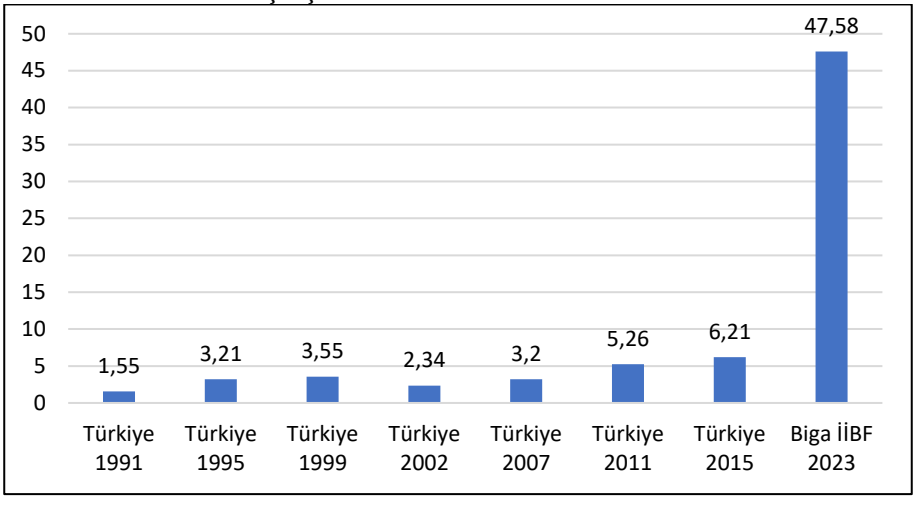

Kutuplaşma endeksi CSES verilerine dayanarak Dalton tarafından hazırlanan "Dalton Endeksi" isimli bir hesaplama yöntemine dayanmaktadır. Dalton'ın 2008 yılında yayınladığı bu hesaplama yöntemi, CSES soruları yoluyla hazırlanan sol-sağ endeksinin (0 en sol, 10 en sağ) bir türevine dayanmaktadır. İlgili ülkede seçilen partilerin aldıkları oy oranları ile sol-sağ yelpazesindeki ölçümlerinin standart sapması çarpılmakta ve sonuç 5'e bölünmektedir (Dalton, 2008: 906). Dolayısıyla bu kutuplaşma endeksi sol-sağ hattı üzerinde bir çeşit parti-sistem kutuplaşması ölçümüne karşılık gelmektedir.

Tablo 4'te Türkiye'nin geçmiş yıllardaki genel seçimlerinde Dalton kutuplaşma endeksindeki değişimi yer almaktadır. Yıllar içerisinde endeks "1,55"ten "6,21"e yükselmiş, dolayısıyla 2002 yılı hariç tutulduğunda düzenli bir yükseliş trendi sergilemiştir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2018: 39). 2018 yılında Türkiye'de gerçekleşen genel seçimlere dair ise Dalton Endeksi hesaplaması içeren bir çalışma tespit edilememiştir.

Biga İİBF öğrencilerinin yanıtları üzerinden hazırlanan 2023 genel seçimlerine dair Dalton kutuplaşma endeksi ise 47,58 şeklinde oldukça yüksek bir seviyede ölçülmüştür. Bu durumu yaratan en büyük nedenin değerlendiriciler tarafından Türkiye genelinde yüksek oy oranlarına sahip olan AKP, MHP, YRP gibi partilerin "radikal sağ", CHP ve YSP'nin ise "radikal sol" şeklinde belirlenmesi olduğu açıktır. Zira bu tablonun oluşumunda puanların değil, sol-sağ yelpazesine dair yerleşimlerin dikkate alındığını hatırda tutmak gerekmektedir.

Tablo 5. Değerlendiricilerin Genel Siyaset Eğilimleri Tablosu

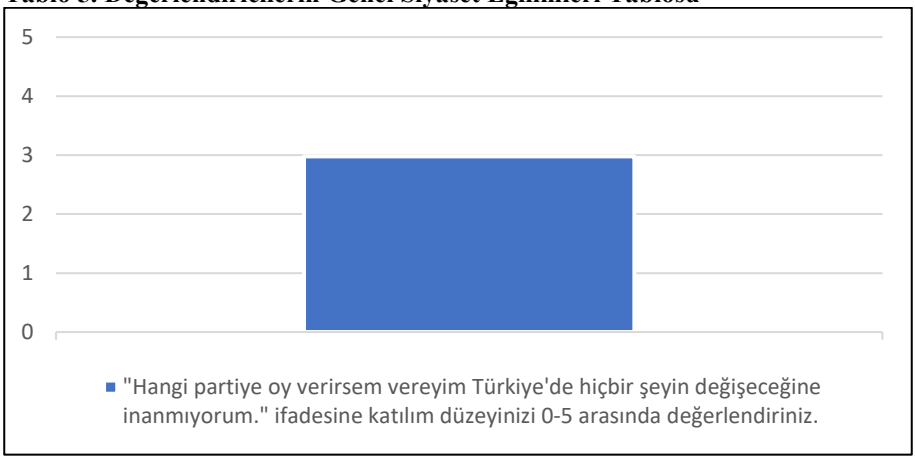

Tablo 5'te sunulan soruda "5" seçeneğine yakınlık cümleye katılım oranının yüksekliğini, dolayısıyla oy vererek sistemde bir değişim olabileceğine dair inançsızlığı temsil etmekte, siyasal güven açısından olumsuz bir anlam taşımaktadır.

Berman'ın kişilerin oy kullanma yoluyla sistemi değiştirebileceklerine dair inançlarını kaybetmelerinin demokrasi dışı seçeneklere yönelmelerini beraberinde getireceği vurgusu hatırlandığında, üniversite öğrencileri ve özellikle iktisadi/idari bilimler eğitimi alan öğrenciler arasında "5" üzerinden "2,98" olarak ölçülen inançsızlık yüksek bir seviyeye işaret etmektedir.

Tablo 6. Değerlendiricilerin Cinsiyetlerine Göre Partilere "0" Puan Verme Yüzdeleri

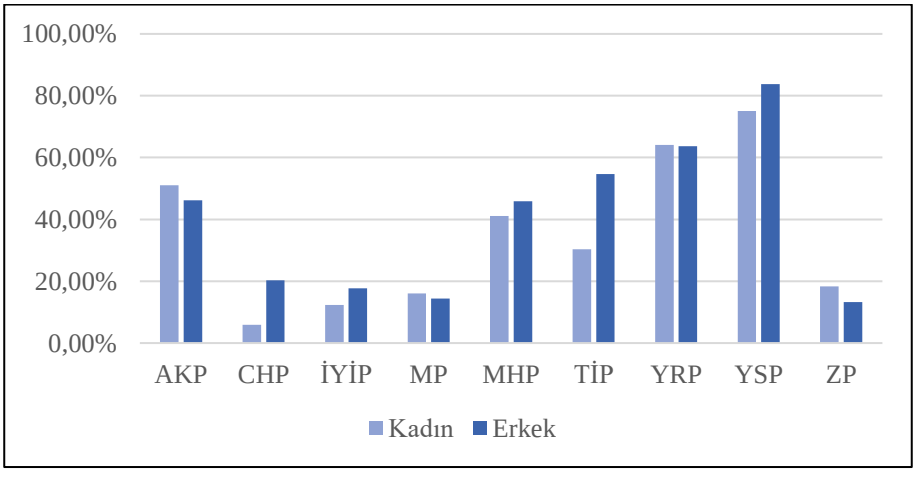

Tablo 6'da cinsiyete göre kutuplaşma oranları yer almakta, kadınlar ile erkekler arasında belirgin bir farklılığın ortaya çıktığı görülmektedir. Kadın veya erkek fark etmeksizin AKP, MHP, YRP ve YSP'ye "0" puan verme oranları belirgin şekilde yüksek seyretmektedir. Kadınların erkeklere kıyasla AKP'ye, MP'ye ve ZP'ye karşı daha fazla kutuplaştığı göze çarpmaktadır. Buna rağmen YRP söz konusuyken kadınlar ve erkekler arasında bir farklılaşma gözlemlenmemektedir. CHP, TİP ve YSP açısından ise erkekler kadınlara kıyasla belirgin şekilde daha fazla kutuplaşmaktadır.

Tablo 7. Değerlendiricilerin Sınıflarına Göre Partilere "0" Puan Verme Yüzdeleri

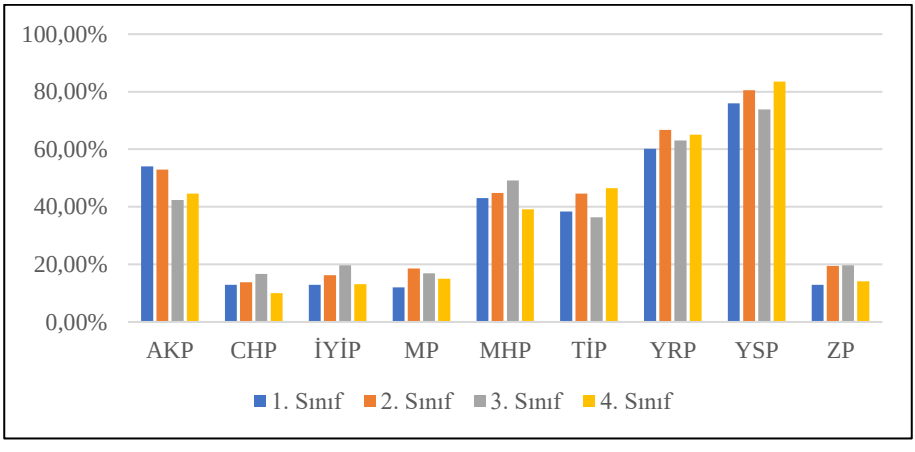

Tablo 7'de değerlendiricilerin eğitim aldıkları bölümde an itibarıyla bulundukları sınıfa dair ayrıştırılmış "0" puan verme yüzdeleri yer almaktadır. Partiler hakkındaki "0" puan yüzdeleri açısından 1. Sınıf ile 4. Sınıf öğrencileri arasında bir karşılaştırma yapıldığında, "sistem içi" olarak adlandırılabilecek AKP, CHP ve MHP açısından kutuplaşma düzeylerinin düşme eğilimi göze çarpmaktadır. Diğer tüm partiler için ise 1. Sınıf ile 4. Sınıf verileri karşılaştırıldığında "0" puan verme yüzdeleri artış sergilemektedir. Böylece iktisadi ve idari bilimler fakültesi eğitiminin Meclis'te yer alan "sistem içi" olarak isimlendirilebilecek partilere karşı bir tahammül geliştirdiğini iddia etmek mümkündür. Bu durumun istisnası TİP ve YSP gibi Meclis'te yer almasına rağmen mevcut sisteme eleştirel bir tavır sergilemekte olan sol partilerdir.

Meclis dışındaki partilere ortalama olarak düşük kutuplaşma yüzdeleri uygun görülmesine rağmen MP ve ZP için 1. Sınıf'ta ölçülen başlangıç kutuplaşma yüzdeleri ile 4. Sınıf'taki son kutuplaşma yüzdeleri arasında bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla son sınıfa gelen öğrencilerin "sistem dışı" olarak adlandırılabilecek partilere karşı puan düzeylerinde bir düşme eğilimi gözlemlenmektedir.

Ayrıca sınıf değişkeni bir yandan da yaş değişkenine karşılık geldiğinden, literatürde öne sürülen "kişilerin yaş ortalamaları arttıkça yeni partilere olan ilginin düşmesi"

beklentisinin de karşılanmadığını iddia etmek mümkündür. Zira MP, YRP ve ZP gibi partilere karşı tepkiler yaş açısından büyük bir farklılık sergilememektedir.

Tablo 8. Değerlendiricilerin Bölümlerine Göre Partilere "0" Puan Verme Yüzdeleri

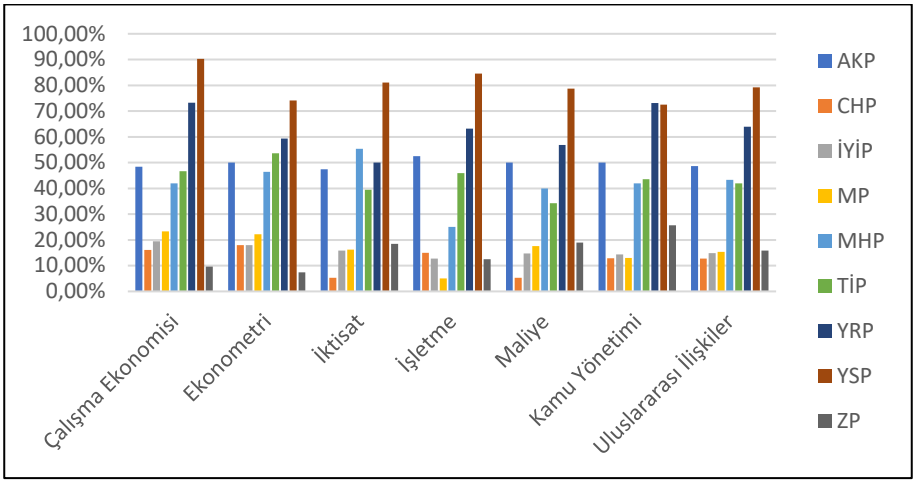

Tablo 8'de tümü aynı fakültede eğitim alan değerlendiricilerin bölümlerine göre bir frekans yüzdesi sınıflandırması gerçekleştirilmektedir. Temelde iktisadi ve idari bilimler fakültesinin ekonomi dalına yakın olan bölümlerle (çalışma ekonomisi, ekonometri, iktisat ve işletme), yönetim/siyaset dalına daha yakın olan bölümler (kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler) arasında belirgin bir fark olması beklenmesine rağmen bu varsayımın geçerliliğine dair bir veriye rastlanmamıştır. Dolayısıyla siyaset/yönetim bilimi eğitimi genel olarak iktisadi bilimler eğitiminden daha düşük bir siyasal kutuplaşmayı beraberinde getirmemektedir. Bu açıdan literatürde bulunan müfredat yoluyla kutuplaşmanın azaltılabileceği beklentisi ile örtüşmediği söylenebilir.

Tablo 9. Değerlendiricilerin Yaşadıkları Yerlerin Niteliklerine Göre Partilere "0" Puan Verme Yüzdeleri

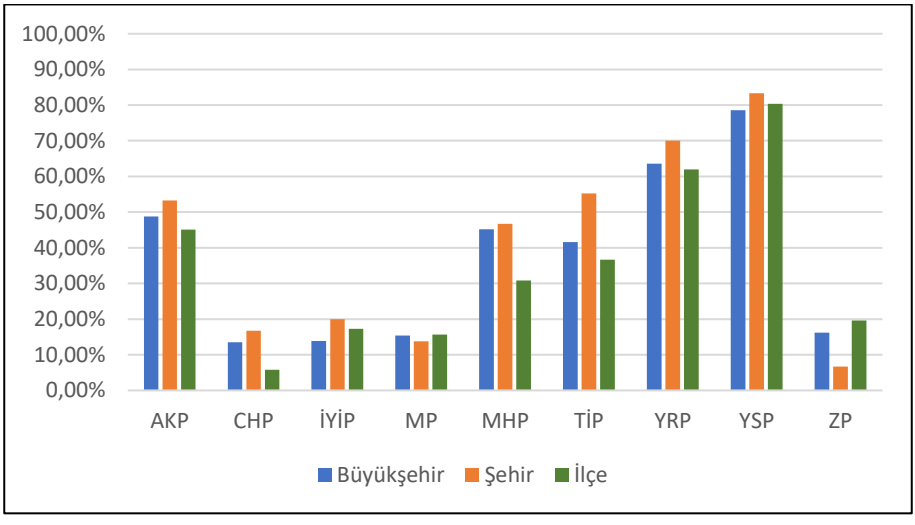

Tablo 9'da değerlendiricilerin aileleriyle birlikte ikamet etmekte oldukları yerlerin özelliklerine göre bir sınıflandırma sunulmuştur. Bu ayrımda otuz büyükşehir ve büyükşehirlere bağlı ilçeler de "büyükşehir" olarak, büyükşehir olmayan diğer elli bir ilin merkez ilçeleri ise "şehir" şeklinde kodlanmıştır. Büyükşehir olmayan elli bir ilin merkez ilçeleri dışındaki ilçe ve köylerde yaşayanlar ise "ilçe" koduyla tablolaştırılmıştır.

Tablodaki veriler değerlendirildiğinde kentsel ve kırsal bölgeler arasında anlamlı bir fark göze çarpmamaktadır. Dolayısıyla kentsel alanlara gidildikçe kutuplaşmanın azalacağı varsayımı geçersiz görünmektedir. Ayrıca kentsel alanlarda ikamet edenlerin sol partilere, kırsal alanda yaşayanların ise sağ partilere meyilleri olduğuna dair varsayım da büyük oranda geçersiz görünmektedir.

Bu kapsamda vurgulanabilecek iki detay dikkat çekmektedir. İlk detay, görece kırsal olan "ilçe" ikametine sahip değerlendiricilerin diğer değerlendiricilere kıyasla CHP ve MHP açısından daha düşük kutuplaşma oranlarıdır. Diğer detay ise büyükşehir olmayan şehir merkezlerinde ikamet eden değerlendiricilerin ZP konusunda düşük kutuplaşma oranlarıdır. ZP bakımından az kutuplaşan "şehirler" TİP konusunda ise daha fazla kutuplaşmışlardır.

Tablo 10. Değerlendiricilerin Gelir Düzeylerine Göre Partilere "0" Puan Verme Yüzdeleri

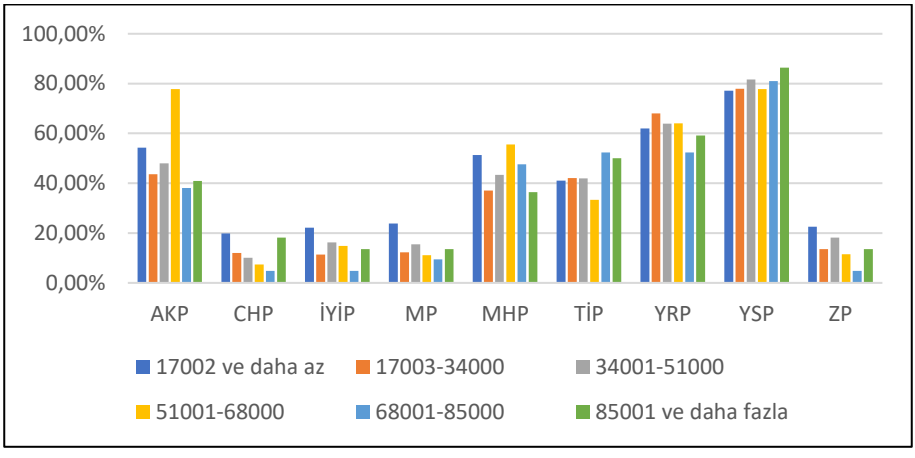

Tablo 10'da asgari ücret (17002 TL) ve altı gelir elde eden ailelere sahip değerlendiricilerin TİP, YRP ve YSP gibi "radikal" partiler dışındaki tüm partiler için ortalamanın üzerinde kutuplaşmış olduğu göze çarpmaktadır. 85 bin ve üzeri gelir elde eden ailelere sahip değerlendiriciler ise CHP, TİP, YSP gibi sol partiler konusunda o partilere dair genel ortalamaların üzerinde kutuplaşmışlardır. Yüksek gelir grubuna ait bu değerlendiriciler AKP, MHP, YRP ve ZP gibi sağ partiler konusunda ortalamanın altında kutuplaşmışlardır. Dolayısıyla literatürde var olan gelir düzeyinin değişikliğine göre siyasal tercihlerin değişeceği ve kutuplaşma seviyesinde de farklılık gözleneceği beklentisi yerinde görünmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla kutuplaşacağına dair varsayım bulgular ışığında doğrulanmaktadır. Literatüre uygun şekilde kadınların muhafazakâr-milliyetçi partilerle aralarında bir mesafe olduğu dikkat çekmektedir. Erkeklerin de geleneksel ve muhafazakâr politikalarla özdeşleşen partilere karşı daha düşük seviyede kutuplaştıkları görülmektedir.

Eğitim düzeyi arttıkça siyasal kutuplaşmanın azalacağına dair varsayım bulgular tarafından kısmen doğrulanmaktadır. Zira 1. Sınıflar ve 4. Sınıflar arasında Meclis'teki partiler açısından kutuplaşma azalmakta, ancak Meclis dışındaki partiler için ise artmaktadır. Eğitim görülen bölümün siyasal kutuplaşma üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğuna dair varsayım ise bulgular incelendiğinde yanlışlanmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın çıkış noktası olan siyasal/idari bilgiler eğitimi yoluyla kutuplaşmanın azaltılabileceği varsayımının geçersiz göründüğünü söylemek yerinde olacaktır. Ancak siyasal/idari bilgiler eğitiminin siyasal kutuplaşmayla mücadeledeki katkısına özellikle Türkiye'de son yıllarda ağırlaşan olumsuz ekonomik göstergelerin ve bu göstergelerle ilişkili işsizlik baskısının negatif etki yapmış olabileceği hatırda

tutulmalıdır. Anketi cevaplandıran öğrencilerin mezuniyetleri sonrasına dair beklentileri doğrudan bir faktör özelliği göstermiş olmalıdır.
Kişilerin gelir düzeylerinin yükselmesi ile kutuplaşma düzeyinin azalacağı varsayımı ise bulguların yorumu sonrasında kısmen doğrulanmıştır. Bu analiz için çeşitli gelir gruplarına odaklanan daha detaylı bir çalışmanın varlığına ihtiyaç olduğu açıktır. Örneğin iki kutupta yer almayan -"orta gelir grubu" şeklinde isimlendirilebilecek olan- "51.001-68.000 TL" aralığında gelir elde eden kişilerin çeşitli partiler özelinde daha fazla kutuplaştığı göze çarpmaktadır. Gelir düzeyinin düşüklüğünün ise ekonomik adaletsizlik duygusuyla alternatif politikalar sunan partilere bir ilgi yarattığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de gelir düzeyinin düşük seyri radikal partiler yönünde bir eğilim ortaya çıkarma ihtimalini beraberinde getirmektedir.

Kişilerin yaşadıkları yerin niteliğine göre kutuplaşma düzeylerinin değişiklik göstereceğine dair varsayımın bulgular ışığında yanlışlandığı görülmektedir. Zira çeşitli partiler için tekil yorumların getirilmesi mümkün olmasına rağmen yerleşimin niteliği ile kutuplaşma seviyeleri arasındaki farklılışmalara dair bütüncül bir yorum getirebilmek olanak dahilinde değildir.

Türkiye'de oy vererek herhangi bir değişiklik yaratamayacağını düşünenlerin ağırlıkta oluşu mevcut siyasal sistem açısından bir revizyonun gerekliliğini ve seçimlerin siyasal sistemi dönüştürücü bir etki yapma kapasitesine dair endişeleri ortaya çıkarmaktadır. Çalışma kapsamındaki tüm çıktılar birlikte değerlendirildiğinde üniversite öğrencileri arasında aşırı siyasal kutuplaşmanın varlığının, Meclis dışında kalmış partilere yoğun ilginin ve Meclis'te bir ya da "birkaç parti" dışındaki seçenekleri değersiz bulma eğiliminin varlığı açıkça gözlemlenebilmektedir.

En yüksek puan ortalamasına sahip ZP'nin yanı sıra MP'nin de "3,71" gibi yüksek bir ortalama ile puan toplaması, Biga İİBF öğrencileri arasında yerleşik partilere karşı yeni partilere daha fazla takdir eğiliminin bulunduğuna işaret etmektedir. Genel seçimlerde istedikleri sonuçları elde edememelerinin de etkisiyle genel başkan değişiklikleri meydana gelen CHP ve İYİP de Biga İİBF öğrencileri arasında olumlu karşılanmaktalardır.

Literatürde en yüksek kutuplaşma aralığının MHP ve YSP arasında var olduğuna dair ölçümlerin varlığı ZP ve YSP arasındaki mesafenin nedenselliğini açıklamak için doğrudan bir faktör görevi görmektedir. Zira ZP'nin kurucu genel başkanı Ümit Özdağ eski bir MHP ve İYİP milletvekilidir. Türkiye'de "aşırı sağ" tartışmalarına neden olan ZP'nin değerlendiriciler tarafından "4,97" ortalama ile oldukça yüksek bir puan aldığı, iktidar partisi ve seçim ortaklarını oluşturan AKP, MHP ve YRP'nin ise sırasıyla "1,95", "1,84", "0,98" gibi oldukça düşük seviyelerde puan ortalamaları topladıkları dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye genel seçim sonuçlarıyla Biga İİBF öğrencilerinin puanlamaları arasındaki fark kolayca gözlemlenebilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye özelindeki siyasal kutuplaşma olgusunun ardında yatan demografik ve sosyo-ekonomik dinamikleri açıklamak adına bir katkı fırsatı taşımaktadır. Türk siyasal hayatının son yirmi yılına birlikte damga vurmuş iki büyük

parti olan AKP ve CHP arasında algılanan mesafe yüksek bir seviyede seyretmektedir. Zira bir "büyük koalisyon" seçeneğinin üniversite öğrencilerinin gözünde bu denli imkânsız oluşu, gelecekteki bir seçim sonucu sayesinde -koalisyon hükümetleri yoluyla- kutuplaşmanın azaltılma ihtimalini düşürmektedir. Siyasal kutuplaşmayla mücadele için siyasal ilişkilere dair bilgi düzeyinin yükseltilmesinden yararlanılamayan bir durumda toplumun farklı kesimlerini bir araya getirecek diyalog kanallarının kurulması gerektiğine dair vurgu bir kez daha önem kazanmış görünmektedir. Zira ortak bir zeminde buluşulmaması durumunda Türkiye'de gelecekte daha yüksek oranlarda kutuplaşmış bir toplum yapısına ulaşılma riski bulunmaktadır.

Üniversite öğrencileri arasında açıkça bir alternatif arayışının bulunduğu, 2002 genel seçimleri benzeri bir iklimin hüküm sürdüğü açıkça gözlemlenmektedir. Yerleşik -yeni kurulmamış olan- partiler arasında CHP ve İYİP'in görece beğeni topladığı ancak genel seçimler sonrası süreçte ve 2024 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde İYİP'in oldukça güç kaybettiği hesaba katıldığında Meclis'te yer alan tek seçeneğin CHP olduğu göze çarpmaktadır. CHP'yi tercih etmeyen öğrenciler için de yeni seküler-milliyetçi partiler olan ZP ve MP'nin cazip görünmesi oldukça doğaldır. CHP'nin merkez ve merkez sol çizgiye yerleşmek adına çaba harcaması karşısında yükselen genç-seküler-kentli-milliyetçi kesimler için bu yeni partilerin bir çekim merkezi oluşturduğu öngörüsü tutarlı görünmektedir.

Kutuplaşmayı tetikleyen faktörlerle mücadele, geniş çaplı bütüncül bir yaklaşımla ele alınması ve ulusal bir iletişim stratejisiyle desteklenmesi gereken bir niteliktedir. Bu çalışmadaki çıktılara dayanarak Türkiye'deki siyasal kutuplaşma adına birkaç kritik fay hattının vurgulanması mümkündür. Zira değerlendiricilerin ZP ve MP gibi partilere yoğun bir yönelim sergilemeleri iki temel hassasiyeti vurgulamaktadır; "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu değerlerine bağlılık ve düzensiz göçmen politikası karşıtlığı".

DETERMINATION OF POLITICAL POLARIZATION AT THE LEVEL OF UNIVERSITY STUDENTS: THE CASE OF BIGA FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

1. INTRODUCTION

In recent years, the literature on political polarization has become one of the most prominent political science topics both in the world and in Türkiye. The rise of populism in recent years has also triggered political polarization globally (Kaltwasser, 2017: 16). Due to an error in the parsing of the increasing number of polarization studies, there is a feeling that polarization corresponds to a singular situation, making it difficult to perceive the concept. This is because polarization is perceived as party-system polarization in the context of the erosion of the ideological center (center-left and center-right) and the emergence of extreme parties (radical left and radical right), but this is only one of the definitions of polarization. Party-system polarization is also

referred to as "ideological polarization" in various studies. The second meaning, which is included in the analysis in this study, emerges in the context of voters' feeling close to one party during their voting preferences, and not even sympathizing with the other party or parties (or even having a feeling of hatred, as the case may be). The concept of voter polarization was coined to cover this situation. Voter polarization can also be referred to as "emotional polarization" in various studies.

2. METHODS

The study was designed as a survey research from quantitative research designs. In this study, only the "political polarization" section of Comparative Study of Election Systems (CSES) survey adapted for Türkiye is used. The dependent variable of the study is political polarization. The independent variables are gender, age, education level (the class grade in which the person continues to study), place of birth, the nature of the place where the person grew up, the nature of the area where the person resides, the nature of the area where the person's family resides, and income level. The research covers the students of Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences within Çanakkale Onsekiz Mart University. The Faculty has 7 different departments and a total of 2941 students, of which 1518 are female and 1423 are male. Considering the number of males and females in this population, a sample of 340 students (173 female and 167 male students) was taken as a basis with a 5% margin of error and 95% confidence level. Within the scope of the research, data were collected from a sample of 387 people, provided that the ratio of female and male (51% female - 49% male) was maintained. Simple random sampling method was used in the sample.

3. RESULTS

As mentioned above, the findings are based on a sample of 387 evaluators consisting of students from Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences. In this context, students were asked questions about their demographic information and various political preferences. Questions based on political preferences are basically categorized under two groups; liking score and placement in the left-right spectrum. In this context, in the graphs based on liking scores, a dual presentation as total and average over the same evaluation scores was preferred. This is because revealing the difference between the total scores is more effective in terms of revealing the width of the scale, while the average scores are useful in terms of polarization studies to ensure a standard.

In terms of party-system polarization, the existence of the Dalton index facilitated the process, hence a standard polarization index was created for settlements on the left-right spectrum. However, since a standard index based on approval ratings could not be identified, polarization comparisons based on approval ratings between "0-10" were based on the frequency of "0" ratings. Therefore, it should be remembered that sometimes the frequency of "0" scores for a single candidate/party and sometimes for all candidates/parties is presented and percentiles are constructed accordingly.

4. DISCUSSION AND CONCLUSION

The predominance of those who think that they cannot bring about any change in Türkiye by voting reveals the necessity of an overhaul of the current political system and concerns about the capacity of elections to have a transformative effect on the political system. When all the outputs within the scope of the study are evaluated together, it can be clearly observed that there is extreme political polarization among university students, intense interest in parties that are outside the Parliament and the tendency to find the options other than one or a few parties in the Parliament worthless. According to the gender-based distinction, it is noteworthy that there is a distance between women and conservative nationalist parties. Men are also less polarized towards parties identified with traditional and conservative policies. On the other hand, it is observed that low income levels create an interest in parties that offer alternative policies due to a sense of economic injustice. Therefore, the low level of income in Türkiye brings with it the possibility of a tendency towards radical parties. It would be appropriate to say that the assumption that polarization can be reduced through political/administrative studies education, which is the starting point of the study, seems invalid.

This study has the opportunity to contribute to the demographic and socio-economic dynamics behind the phenomenon of political polarization in Türkiye. The perceived distance between the Justice and Development Party (JPD) and the Republican People's Party (RPP), the two major parties that have marked the last two decades of Turkish political life together, remains at a frightening level. The fact that the option of a "grand coalition" is so unlikely in the eyes of university students makes it less likely that polarization will be reduced through a future election result - through coalition governments. In a situation where raising the level of knowledge on political relations cannot be used to combat political polarization, the emphasis on the need to establish dialogue channels that will bring together different segments of society seems to have gained importance once again. In the absence of a common ground, there is a risk of a more polarized society in Türkiye in the future. It is clearly observed that there is a clear search for an alternative among university students and that a climate similar to the 2002 general elections prevails. Considering that RPP and Good Parti (GP) were relatively popular among the established -not newly established- parties, but GP lost power in the process after the general elections and in the local elections held in 2024, it is noticeable that RPP is the only option in the Parliament. It is quite natural that the new secular-nationalist parties Victory Party (VP) and Homeland Party (HP) look attractive for university students who do not prefer RPP. The prediction that these new parties constitute a center of attraction for the young-secular-urban-nationalist segments that are rising in the face of the RPP's efforts to settle in the center and center-left line seems to be consistent. Combating the factors that trigger polarization needs to be addressed with a comprehensive and holistic approach and supported by a national communication strategy. Based on the outputs of this study, it is possible to highlight a few critical fault lines for political polarization in Türkiye. The fact that the evaluators showed a strong orientation towards parties such as VP and HP emphasizes two main sensitivities: commitment

to the founding values of the Republic of Türkiye and opposition to irregular migration policy.

KAYNAKÇA

Akdede, S. H. & Keyifli, N., (2020). Politik Kutuplaşma ve Gelirin Kişisel Dağılımı. Yönetim ve Ekonomi, 27(2), 337-351.

Bantel, I. (2023). Camps, not just Parties. The Dynamic Foundations of Affective Polarization Inmulti-Party Systems. Electoral Studies(83), 1-11.

Başlevent, C., Kirmanoğlu, H., & Şenatalar, B. (2005). Empirical Investigation of Party Preferences and Economic Voting in Turkey. European Journal of Political Research, 44(4), 547-562.

Berman, S. (2019). Populism is a Symptom Rather than a Cause: Democratic Disconnect, the Decline of the Center-Left, and the Rise of Populism in Western Europe. Polity, 51(4), 654-667.

Bhatti, Y., & Hansen, K. M. (2012). The Effect of Generation and Age on Turnout to the European Parliament. Electoral Studies, 31(2), 262-272.

Bilgiç, M. S., Koydemir, F. S., Akyürek, S. (2014). Türkiye'de Kimlikler Arası Kutuplaşmanın Sosyal Mesafe Üzerinden Ölçümü ve Toplumsal Güvenliğe Etkisi. Bilge Strateji, 6(11), 163-205.

Bulutay, T., & Yıldırım, N. (1968). Türk Seçmenlerinin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Önemi Üzerinde Bir Deneme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 23(4), 7-39.

Bümen, N. T. (2020). Türkiye'de Eğitim Programı Uzmanı Olmak. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 18(2), 757-776.

Canan-Sokullu, E. Ş. (2016). Siyasal Kültür. S. Sayarı, & H. D. Bilgin (Dü) içinde, Karşılaştırmalı Siyaset: Temel Konular ve Yaklaşımlar (4 b., s. 101-121). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Comellas, J. M., & Torcal, M. (2023). Ideological Identity, Issue-based Ideology and Bipolar Affective Polarizationin Multiparty Systems: The Cases of Argentina, Chile, Italy, Portugal and Spain. Electoral Studies, (83), 1-12.

Curini, L., & Hino, A. (2012). Missing Links in Party-System Polarization: How Institutions and Voters Matter. The Journal of Politics, 74(2), 460–473.

Çakır, S. (2019). Polarized Partisanship, Over-Stability and Partisan Bias in Turkey. Turkish Studies, 1–27.

Dalton, R. J. (2006). Social Modernization and the End of Ideology Debate: Patterns of Ideological Polarization. Japanese Journal of Political Science, 7(1), 1-22.

Dalton, R. J. (2008). The Quantity and the Quality of Party Systems: Party System Polarization, Its Measurement, and Its Consequences. Comparative Political Studies, 41(7), 899-920.

Dinler, Z. (2014). Bilimsel Araştırma ve E-Kaynaklar (8 b.). Ekin Yayınları.

Erdoğan, E., & Uyan-Semerci, P. (2018). Fanusta Diyaloglar: Türkiye'de Kutuplaşmanın Boyutları. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erikson, R. S., MacKuen, M. B., & Stimson, J. A. (2000). Bankers or Peasants Revisited. Electoral Studies, 19(2-3), 295-312.

Ezrow, L., Tavits, M., & Homola, J. (2013). Voter Polarization, Strength of Partisanship, and Support for Extremist Parties. Comparative Political Studies, 47(11), 1558–1583.

Franklin, M. N., & van Spanje, J. (2012). How do Established Voters React to New Parties? The Case of Italy, 1985–2008. Electoral Studies, 31(2), 297-305.

Güven, S. K., & Kar, A. (2013). Kutuplaş(tır)manın Yeni Mekânları: Kapalı Siteler. Folklor/Edebiyat, 19(75), 9-36.

Helgason, A. F. (2016). Income-based Voting and Polarization over Redistribution under Alternative Electoral Systems. Electoral Studies, 42, 22–32.

Iversen, T., & Soskice, D. (2015). Information, Inequality, and Mass Polarization. Comparative Political Studies, 48(13), 1781–1813.

Kalaycıoğlu, E. (1994). Elections and Party Preferences in Turkey. Comparative Political Studies, 27(3), 402-424.

Kalaycıoğlu, E. (2012). Kulturkampf in Turkey: The Constitutional Referendum of 12 September 2010. South European Society and Politics, 17(1), 1-22.

Kalaycıoğlu, E., Akça, B. Ş., Çarkoğlu, A., Aktürk, Ş., & Düzgit, S. A. (2013). Uluslararası İlişkilerde Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Kaltwasser, C. R. (2017). Populism and the Question of How to Respond to It. C. R. Kaltwasser, P. Taggart, P. O. Espejo, & P. Ostiguy (Dü) içinde, The Oxford Handbook of Populism (Online) (s. 1-22). Oxford University Press.

Karasar, N. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemi (24 b.). Nobel Yayıncılık.

Keyifli, N., & Akdede, S. H. (2020). Politik Kutuplaşma ve Devletin Ekonomik Boyutu. Sosyoekonomi, 28(44), 319-335.

Konzelmann, L., Wagner, C., & Rattinger, H. (2012). Turnout in Germany in the Course of Time: Life Cycle and Cohort Effects on Electoral Turnout from 1953 to 2049. Electoral Studies, 31(2), 250-261.

Kuş, E. (2003). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri. Ankara: Anı Yayıncılık.

Lupu, N. (2014). Party Polarization and Mass Partisanship: A Comparative Perspective. Political Behavior, 37(2), 331–356.

Moral, M. (2017). The Bipolar Voter: On the Effects of Actual and Perceived Party Polarization on Voter Turnout in European Multiparty Democracies. Political Behavior, 39(4), 935–965.

Papageorgiou, A., & Autto, H. (2014). Is There a Relationship Between Party System Polarization and Voters' Proximity to the Parties in the Left–Right Dimension?, Acta Politica, 50(3), 344–361.

Rehm, P., & Reilly, T. (2010). United We Stand: Constituency Homogeneity and Comparative Party Polarization. Electoral Studies, 29(1), 40–53.

Reiljan, A. (2019). "Fear and Loathing across Party Lines" (also) in Europe: Affective Polarisation in European Party Systems. European Journal of Political Research, 59(2), 1-21.

Riera, P., & Madariaga, A. G. (2023). Overlapping Polarization: On the Contextual Determinants of the Interplaybetween Ideological and Affective Polarization. Electoral Studies, (84), 1-12.

Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2007). Research Methods for Business Student (4 b.). Pearson.

Sayım, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Tez Yazım Yöntemleri (2 b.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Spoon, J.-J., & Klüver, H. (2015). Voter Polarisation and Party Responsiveness: Why Parties Emphasise Divided Issues, But Remain Silent on Unified Issues. European Journal of Political Research, 54(2), 343–362.

Stanig, P. (2013). Political Polarization in Retrospective Economic Evaluations during Recessions and Recoveries. Electoral Studies, 32(4), 729–745.

Stiers, D., & Dassonneville, R. (2019). Retrospective Voting and the Polarization of Available Alternatives. Canadian Journal of Political Science, 1–17.

Urbinati, N. (2017). Populism and the Principle of Majority. C. R. Kaltwasser, P. Taggart, P. O. Espejo, & P. Ostiguy (Dü) içinde, The Oxford Handbook of Populism (Online) (s. 1-22). Oxford University Press.

Van der Brug, W., & Kritzinger, S. (2012). Generational Differences in Electoral Behaviour. Electoral Studies, 31(2), 245-249.

Wagner, M., & Kritzinger, S. (2012). Ideological Dimensions and Vote Choice: Age Group Differences in Austria. Electoral Studies, 31(2), 285-296.

Walczak, A., van der Brug, W., & de Vries, C. E. (2012). Long and Short-term Determinants of Party Preferences: Inter-Generational Differences in Western and East Central Europe. Electoral Studies, 31(2), 273-284.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ ve Remzi Tunahan TEKBIYIK
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ ve Remzi Tunahan TEKBIYIK
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ ve Remzi Tunahan TEKBIYIK
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ ve Remzi Tunahan TEKBIYIK

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1121-1142
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1610934

-RESEARCH ARTICLE-

FUTURE OF TÜRKİYE-EU RELATIONS: COOPERATION, COMPETITION AND COOPETITION*

Kadri Kaan RENDA[1]

Abstract
Türkiye's relationship with the European Union (EU) has a long history, dating back to the Ankara Agreement signed in 1963. Despite the decades-long relationship, the full membership envisioned by the Ankara Agreement has yet to materialize. Political and technical obstacles, including frozen negotiation chapters and shifts in foreign policy priorities, have recently strained relations. While Türkiye has been drifting away from the EU, the transformative impact of the EU on Turkish politics and society has declined for the last decade. Thus, recent research on Türkiye-EU relations has focused on de-Europeanization process in Turkish politics, rising contestation, and political divergence between Türkiye and the EU. Borrowed from the discipline of business administration, the concept of coopetition offers a different perspective on how cooperation and competition can co-exist together between Türkiye and the EU. By focusing on progressive cooperation rather than a stagnant partnership and on constructive competition rather than destructive rivalry, both parties can sustain a more balanced and productive relationship. This study re-evaluates Türkiye-EU relations in light of global transformations, technological advancements, and regional conflicts, proposing the concept of coopetition as a framework for the management of simultaneous cooperation and competition between the two. Focusing on the green economy, digital transformation, and geopolitical/geo-economic areas and in line with the perspective of the coopetition model, the study argues that Türkiye-EU relations can be revitalized if only both sides acknowledge that cooperation for research and development and maintaining peace in their vicinity will provide mutual gains while contestation for normative order and competition for geo-economic benefits will persist.

Keywords: *Coopetition, digital transformation, European Union, green economy, Türkiye*

Jel Codes: *F13, F15, F53*

Başvuru: *31.12.2024* **Kabul:** *28.02.2025*

---

* This article was presented at a Symposium on the Republic of Türkiye at its Centennial, 13-14th November 2023, (Hacettepe University, Ankara, Türkiye).

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, kadri.renda@hacettepe.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-1170-4631.

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: İŞ BİRLİĞİ, REKABET VE REKABERLİK[2]

Öz

Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile ilişkisi, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması'na kadar uzanan uzun bir geçmişe sahiptir. On yıllardır süren bu ilişkiye rağmen, Ankara Anlaşması'nda öngörülen tam üyelik gerçekleşmemiştir. Dondurulmuş müzakere fasılları ve dış politika önceliklerindeki değişimler gibi siyasi ve teknik engeller son dönemde ilişkileri germiştir. Son on yıldır, Türkiye, AB'den uzaklaşırken, AB'nin Türk siyaseti ve toplumu üzerindeki dönüştürücü etkileri de azalmıştır. Bu nedenle, Türkiye-AB ilişkileri üzerine yapılan son araştırmalar, Türk siyasetindeki Avrupadışılaşma sürecine, artan çekişmelere ve Türkiye ile AB arasındaki siyasi ayrışmaya odaklanmıştır. İşletme disiplininden ödünç alınan rekaberlik kavramı, Türkiye ve AB arasında işbirliği ve rekabetin nasıl bir arada var olabileceğine dair farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Durağan bir ortaklık yerine ilerici bir iş birliğine ve yıkıcı bir rekabet yerine yapıcı bir rekabete odaklanarak her iki tarafın da daha dengeli ve verimli bir ilişki sürdürebileceği iddia edilmektedir. Bu çalışma, Türkiye-AB ilişkilerini küresel değişimler, teknolojik ilerlemeler ve bölgesel çatışmalar ışığında yeniden değerlendirmekte ve iki taraf arasındaki iş birliği ve rekabetin aynı anda yönetilmesi için bir çerçeve olarak rekaberlik[3] kavramını önermektedir. Yeşil ekonomi, dijital dönüşüm ve jeopolitik/jeoekonomik alanlara odaklanan bu çalışma, rekaberlik modeline uygun olarak, Türkiye-AB ilişkilerinin ancak her iki tarafın da araştırma ve geliştirme için iş birliği yapmalarının, çevrelerinde barışı korumanın karşılıklı kazanımlar sağlayacağını, ancak normatif düzen için çekişmenin ve jeoekonomik faydalar için rekabetin devam edeceğini kabul etmeleri halinde yeniden canlandırılabileceğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Dijital Dönüşüm, Rekaberlik, Türkiye, Yeşil Ekonomi*

Jel Kodları: *F13, F15, F53*

"Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

[2] An extended Turkish abstract is attached at the end of the article.

[3] There is no widely accepted Turkish translation of coopetition. However, "rekaberlik" is preferred as it is used in peer-reviewed journals published in Turkish, e.g. Bayramoğlu, G. (2022). Rekabetin Değişen Doğası: Paradoksal Bir İlişki Olarak Rekaberlik. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*(1), 87-110. https://doi.org/10.26468/trakyasobed.1016009

1.INTRODUCTION

Türkiye has a long history of relations with the European Union (EU), anchored by a relatively institutionalized and robust cooperation framework established with the signing of the Ankara Agreement on September 12, 1963. Despite the start of accession negotiations in October 2005, progress has been hindered by the freezing of certain chapters for both political and technical reasons, mainly due to the vetoes of some EU member states. This stagnation of relations has pushed Türkiye to further distance itself from the EU. During the accession process, the EU's expectation from Türkiye is that there will be more cooperation and less competition – almost no competition at all. According to the EU, candidates must fully accept the EU acquis, policies and values and act in harmony with the EU. From this perspective, a candidate state cannot have its own approach and pursue policies that contradict the EU. However, it is not meaningful to expect a regionally active country like Türkiye – a candidate state whose negotiation process is full of uncertainties – to act in line with the EU's interests and policies for a long time. Such an expectation inevitably generated problems in Türkiye-EU relations.

The Turkish government's foreign policy orientation towards geographies such as the Middle East, Central Asia, and Africa, coupled with the economic, social and health-related crises across Europe and its environs, has all generated political tensions between Türkiye and the EU for the last decade. The latest tension is over the drilling activities in the Eastern Mediterranean. Consequently, Türkiye has drifted away from the EU, and the mechanisms for mutual understanding and cooperation have significantly diminished.

The main purpose of this study is to revisit Türkiye-EU relations within the framework of technological developments, digital transformation and geostrategic concerns, and to open up for discussion the possibilities of Türkiye-EU cooperation in different fields by analysing them through the concept of coopetition. Borrowed from the discipline of business administration, the concept of coopetition offers a different perspective on how cooperation and competition can co-exist together between Türkiye and the EU. By focusing on progressive cooperation rather than a stagnant partnership, and on constructive competition rather than fierce rivalry, both parties can sustain a more balanced and productive relationship. The main argument of this study is that progressive cooperation and constructive competition in the fields of green economy, digital transformation and geopolitical/geoeconomic areas can add a new dynamism to Türkiye-EU relations alongside the existing accession negotiations framework. In this study, firstly, the theoretical discussions on the recent developments in Türkiye-EU relations will be briefly summarized. The next section will elucidate the concept of coopetition and explore its applications from the corporate level to the state level. In the last section, the areas of coopetition in Türkiye-EU relations will be identified, and a brief discussion on how to deepen relations in these areas will be offered.

2.STATE OF THE ART IN THE LITERATURE ON TÜRKİYE-EU RELATIONS

Türkiye was granted candidate status at the 1999 Helsinki Summit and accession negotiations officially started on October 3, 2005. Negotiations have been ongoing since then, and the most recent chapter on Fiscal and Budgetary provisions was opened in 2016. Türkiye has announced two national action plans for the 2016-2019 and 2021-2023 periods, and legislative and administrative measures have been taken in line with these plans. However, 14 chapters remain blocked due to politically motivated obstacles by the Council of the EU and the Greek Cypriot Administration, and chapter 20 on Enterprise and Industrial Policy and chapter 21 on Trans-European Networks could not be closed (Directorate for EU Affairs, 2024). The impasse in accession negotiations has turned Türkiye's full membership into a topic that no one in Brussels wants to talk about. During this period, migrants, visa liberalization, modernization of the Customs Union (CU), disputes over the exclusive economic zone in the Eastern Mediterranean, and the different political positions taken by Türkiye and the EU during the Ukraine-Russia War and the Israel-Hamas conflict have been problematic issues in Türkiye-EU relations. In general, Türkiye's policies are considered incompatible with the EU. The Commission's annual country report also mentioned Türkiye's contradictions with the EU's foreign policy discourse and practices (European Commission, 2023b: 7).

Despite these problems, after the earthquakes in Türkiye on February 6, 2023, the EU's solidarity with Türkiye and its humanitarian aid, the revival of Turkish-Greek relations, and Türkiye's approval of the NATO memberships of Finland and Sweden, which are also EU members, all contributed to a positive atmosphere in relations. Furthermore, Türkiye and Greece signed a memorandum of understanding in Athens when the Turkish President paid an official visit to Greece in December 2023 (Gençtürk, 2023). In addition to political overtures to solve problems in Türkiye-EU relations, a recent survey has revealed that more than 60 percent of the Turkish public continues to support full membership while they believe that it would not be realized (IKV, 2023).

Against this backdrop of political tensions, scholars have employed different concepts and theoretical frameworks to explain Türkiye's unstable relationship with the EU in an environment where new chapters have not been opened, sanctions have been imposed on Türkiye for its activities in the Eastern Mediterranean, and Türkiye has been politically moving away from EU values. In these new political circumstances, research on the Europeanization of Turkish politics and society has been contested by new concepts and models. These are i) differentiated integration, ii) transactional relations, iii) de-Europeanization, iv) normative and strategic contestation. The burgeoning literature on explaining ups and downs of Türkiye's relations with the EU can be categorized into two groups along the lines of divergence and convergence. The idea of differentiated integration recommends gradual convergence in selected policy areas. Transactionalism, on the other hand,

focuses on explaining existing nature of relations through pragmatic objectives and material gains. De-europeanization, on the other hand, pay more attention to divergence similar to arguments put forth by authors who analyse normative and strategic contestation. In the remainder of this section, these four strands of research will be explained in detail.

The model of diffentiated integration was primarily developed to explain the attitudes of EU member states towards the deepening of the EU. The internal dynamics of the EU and the problems created by the veto power of member states in decision-making mechanisms have differentiated member states' views and contributions to European integration (de Neve, 2007; Schimmelfennig et al., 2015; Stubb, 1996). Especially, among the former Eastern Bloc countries, there are member states that oppose further deepening of the EU. For this reason, in the literature on European integration, discussions on different stages of deepening through further cooperation of the willing members are based on the framework of differentiated integration.

The concept of differentiated integration is also used for countries outside the EU (Schimmelfennig, 2014). The inclusion of non-EU countries Switzerland, Iceland, Norway, and Liechtenstein in the Schengen system and the accession of Iceland, Norway, and Liechtenstein to the European internal market through the European Economic Area are the best examples of the differentiated integration of third countries with the EU (The Group of Twelve, 2023: 33; Ülgen, 2012:6).

The concept of differentiated integration also has been used to explain the current shape of Türkiye-EU relations and to determine the future direction. This concept emphasizes Türkiye's gradual integration into the EU over time, whose result is believed to be full membership (Cihangir-Tetik and Müftüler-Baç, 2018; Cinaciara and Szymański, 2022; Müftüler-Baç, 2017; Turhan, 2018). Even though full membership is envisaged by these scholars, the membership will be a flexible one, which indicates that while Türkiye will be integrated with the EU in some policy areas, in some others it will be excluded from EU policies and institutions and will not be able to take part in decision-making mechanisms for a long period of time. The goal of modernizing the Customs Union is a typical example of differentiated integration. Türkiye has sought to integrate with the EU in policy areas concerning commerce, industry, competition and property rights without becoming a full member since the CU was established in 1996. Türkiye argues that the CU is incompatible with current demands of global trade, and that the content of free trade agreements signed by the EU with third countries is more comprehensive than the CU, and therefore the content and mechanisms of the CU should be modernized. Steps towards the modernization of the CU would further integrate Türkiye economically with the EU.

Some studies see the continuation of relations between Türkiye and the EU in a more pragmatic way despite the existing problems and relations is seen as a result of transactionalism (Bashirov and Yilmaz, 2020). The main argument is that as long as

both the EU and Türkiye need each other, this relationship will persist and both parties will try to maximize their economic and strategic gains. These studies underline the importance of economic relations between Türkiye and the EU, the EU's need for Türkiye in terms of controlling migrants, security of energy supply and geostrategic issues, and the fact that both sides have recently been satisfied with such a transactional relationship since both parties are reluctant to deepen relations further. While such a relationship seems to benefit the EU, apparently EU's transformative power over Türkiye, has been diminished, because the transactional perspective have reduced Turkish-EU relations into a narrow focus on one or two important issues such as migration and energy security. Therefore, from the perspective of transactionalism, it would not be wrong to say that the EU's relations with Türkiye have taken the form of relations with third countries plus the CU.

Alongside the recent literature on differentiated integration and perspectives highlighting transactionalism, there is a burgeoning literature that has contended that Türkiye has recently moved away from European policies and values since the de-Europeanization of Turkish politics became much more visible (Aydın-Düzgit, 2016; Aydın-Düzgit and Kaliber, 2016; Bodur-Ün and Arıkan, 2022; Kaliber, 2013; Saatçioğlu, 2016; Yilmaz, 2016). De-Europeanization can be defined as Türkiye's political and social divergence from Europe on issues and areas where it had converged and aligned with Europe earlier. For instance, studies on the rule of law and women's rights highlighted that Türkiye drifted away from Europe despite the fact that Europeanization had occurred in these policy domains in the initial years of accession negotiation (Bodur-Ün and Arıkan, 2022; Saatçioğlu, 2016). Hence, de-Europeanization indicates the reversal of the Europeanization process through the adoption of new policies in contradiction with the European ones (Copeland, 2016:1126). Studies on Türkiye's de-Europeanization have also stressed that the EU's influence on Türkiye weakened significantly as a result of which the EU has turned into an ordinary international institution without any political impact on either Turkish politics or Turkish society (Aydın-Düzgit and Kaliber, 2016:5). Works on de-Europeanization focus on the social, economic and legal impacts of the widening political gap between Türkiye and the EU. These studies generally conclude that the EU has not only lost its transformative power over Türkiye, but has also become a negative reference point whose practices and rhetoric are "resist[ed], reverse[d], and counter[ed]" by Turkish politicians (Cebeci, 2016:125), and an "Other", that is used by Turkish politicians to justify their own policy preferences before the Turkish public (Kaliber and Kaliber 2019).

In addition to studies on de-Europeanization, some other research has evaluated Türkiye's both normative and strategic contestation with the EU and claims that this state of confrontation and conflict has distanced Türkiye from the EU (Aydın-Düzgit and Noutcheva, 2022; Dandashly and Noutcheva, 2022). While the EU primarily expects candidate states to enhance harmonization with EU policies, Türkiye's attitude of criticizing and even opposing EU policies is considered incompatible with accession negotiations. Aydın-Düzgit and Noutcheva (2022:1816) distinguish normative contestation from utilitarian/pragmatic concerns as the former is based on

ethical/political and moral concerns. The authors further assert that Türkiye contests EU's normative power and international actorness in a manner akin to Russia's efforts to undermine and contest the EU's normative order (Aydın-Düzgit and Noutcheva, 2022:1829). For instance, European politicians have stated that Türkiye's non-participation in the sanctions imposed by the EU on Russia in the wake of the Ukraine-Russia war and its position as a mediator is unacceptable to the EU due to Türkiye's status as both a NATO member and a candidate state (European Commission, 2023b:126). However, some recent studies stress that Türkiye's non-participation in EU sanctions and criticism of EU policies would not necessarily result in a political divergence. In a recent study on Türkiye's proactive contestation, it has been argued that Türkiye's criticism of EU policies would be supportive for the EU to establish a widely accepted normative order as long as both sides are open to learning from each other and accommodating their concerns (Renda et al., 2023). Similarly, Thomas Diez also underlines that the EU should "find common ground" to cooperate with other countries instead of imposing its own rules and values (Diez, 2021:13).

The literature on Europeanization has shed light on the tensions and contradictions between the EU's normative and geopolitical interests in its relations with Türkiye and their implications for the EU's aspiration to become a global actor. While the Europeanization framework provides a useful lens through which to understand the EU's complex and multifaceted impact on domestic politics in Türkiye, it is important to acknowledge that relations are also shaped by conjectural factors such as external shocks and the changing nature of the international system. Because of these reasons, current relations are naturally imbued with the competition and cooperation at the same time. The next section will answer the question of how to manage the coexisting competing and cooperative aspects of Türkiye-EU relations through the lens of coopetition.

3.ON COOPETITION

In this section, the concept of coopetition, which is defined as both competition and cooperation at the same time, will be explained, and how it can be adapted to Türkiye-EU relations will be discussed. Coopetition is a concept used in the discipline of business administration to explain the cooperative approach of companies while being in competition with each other. Companies compete with each other to maximize their profits. However, in order to do so, they need to research and develop technological innovations and invest in infrastructure. Developing a new product that is not yet on the market requires not only research and development activities but also the creation of demand and new markets for that particular product. On the other hand, some companies may also consider reducing their costs by making joint infrastructure investments together. In such cases, companies should prioritize cooperation. They need to act together before they compete.

In their book on the concept of coopetition, Nalebuff and Bradenburger (1996) use the concept to explain situations where cooperation and competition coexist in different business models. The concept of coopetition is defined as "a paradoxical relationship between two or more actors in which there is simultaneous cooperative and competitive interaction" (Bengtsson and Kock, 2014:182). The main objective of inter-firm cooperation is to create and expand new markets. While cooperation is motivated by these common goals, competition comes to the fore to obtain more share from the expanding or newly emerging market (Ritala, 2012:308-309). Ritala (2012:308) also highlights that coopetition works properly in "knowledge-intensive sectors" rather than the manufacturing sector. Companies in coopetition can work together in research and development and infrastructure investments in order to improve productivity, expand the market size, create new markets, access raw materials, use resources more efficiently, and reduce risks (Walley, 2007:12). During their cooperation, companies may compete to increase their market share, have the largest share of the newly established market, and reduce their future risks and costs. Bengtsson and Kock (2000) emphasize that both the existence of conflicting interests and the openness of both parties to cooperation are important elements of coopetition.

The main difference between coopetition and other types of cooperation, such as alliances and partnerships, is that both cooperation and competition occur at the same time. Yet, the specific areas of cooperation and competition may vary depending on the needs. For instance, a competitive relationship arises when two rival companies collaborate on the production of certain products, yet continue to compete in other areas. Similarly, they may cooperate on resource access, yet compete in resource utilization, or collaborate on infrastructure investments and research and development activities. After the introduction of a new product, both companies will possibly compete in the marketing of the product and obtaining a bigger market share than the other company.

Chin, Chan and Lam (2008:439), in their research, propose a typology of coopetition models based on the level of competition and cooperation. Table 1 illustrates four modes of competition along high- and low-competition as well as high- and low-cooperation. If there is neither competition nor cooperation between two countries, both parties are defined as monoplayers in their own domains. In cases where both cooperation and competition are low, there is either no interaction between the two parties or one actor dominates the other. When cooperation is high and competition is low, both parties can form a partnership or even an alliance. Because partnership emphasizes enhancing cooperation while reducing competition it differs from coopetitive relationship. Conversely, coopetition stresses the simultaneous management of competition and cooperation. Coopetition emerges if both cooperation and competition are high among different actors. In the mode of coopetitive relationship both parties learn from each other. While learning is limited in a purely competitive relationship because mutual interaction is constrained and usually hostile, opportunities for learning and self-improvement are much more widespread in a coopetitive relationship.

Table 1. Different Modes of Coopetition

	High Cooperation	**Low Cooperation**
High Competition	Coopetitor (Adapter)	Rival (Contender)
Low Competition	Strategic Partner (Ally)	Hegemon (Monoplayer)

Source: Adapted from Chin et al., 2008:439.

Several factors may impact the successful implementation of coopetition. These factors are management leadership, long-term commitment, organizational learning, mutual trust, knowledge and risk-sharing, functioning communication channels, and mechanisms of conflict management (Chin et al., 2008:441-445). According to Chin, Chan and Lam's research on coopetition among Hong Kong-based industries, management leadership, development of trust, resource allocation, vision and mission, common goals, and policy and strategy are the most important factors for a successful coopetition (2008:448).

Coopetition can occur at three different levels, namely macro, meso and micro (Tidström and Rajala, 2016:36). At the macro level, coopetition exists within a network of relationships with several other companies in the market. Coopetition at this level is mainly affected by market characteristics and behaviours of other companies. At the meso level, coopetition between two companies arises from their organizational similarities and differences. At the micro level, coopetition emerges among individuals such as managers, middle managers and other employees.

Both external and internal factors shape competition at different levels. External factors consist of business relations with other companies, access to resources, good relations with the public sector, and access to accurate information about the market. On the other hand, the company's structure, organizational culture, internal leadership, efficient use of company resources, and adaptation to technological innovations are considered internal factors, which determine the need for coopetition (Osarenkhoe, 2010:204).

Coopetition among states at the macro level can manifest in two different ways: First, states work together within international organizations while competing to have their preferred international norms adopted. Alternatively, states may form alternative international organizations while advocating for similar international norms. Coopetition at the meso level refers to collaboration in specific policy areas between certain institutions of states, while there might be competition in different policy domains between other institutions. Lastly, at the micro level, coopetition implies maintaining cooperation at the societal level despite competition among leaders' political ambitions, or vice versa. Similar to managing coopetition among companies, coopetition among states also depends on external factors such as the characteristics of the international system and relations with third countries since coopetition does not occur in isolation. Besides, internal factors such as leadership, political culture, resource allocation and conflict settlement mechanisms influence the competition-cooperation dynamic between states in international politics.

Drawing on the literature on coopetition, the next section will shed light on the areas of competition and cooperation between Türkiye and the EU, and the ways of implementing a coopetitive relationship between the two will be discussed.

4.POTENTIAL COOPETITION AREAS IN TÜRKİYE-EU RELATIONS

In the reports published by EU institutions on Türkiye, improving the relationship between Türkiye and the EU, expanding cooperation to different areas and increasing dialogue are emphasized. Nacho Sánchez Amor, a member of the European Parliament, prepared a report on Türkiye in July 2023, stating that Türkiye is an important NATO ally and that it is an important partner strategically in both energy security and regional security issues. Therefore, it was emphasized that existing relations with Türkiye should be based on the principles of dialogue, mutual respect and trust, and have a long-term vision (European Parliament, 2023:16). In the rest of the report, Sanchez talks about a parallel strategic partnership perspective that will not constitute an alternative to Türkiye's full membership. In this way, he claims that Türkiye-EU relations will become more dynamic, collaborative, and strategic (European Parliament, 2023:16). In the first decade of the 2000s, during Angela Merkel's Chancellorship and Nicolas Sarkozy's Presidency, concepts such as privileged partnership or strategic partnership were uttered to express a similar approach. Sanchez's report, on the other hand, maintained the goal of full membership, but requested the establishment of a parallel relation. This relationship was not described as an alternative, but it was emphasized that it should be given priority.

Following the Sanchez report, the report of EU High Representative for Foreign Affairs Josep Borrell also emphasized the importance of Türkiye-EU relations and stressed the use of dialogue and cooperation opportunities to foster relations. According to the report, "The EU clearly has a strategic interest to develop such a relationship with Türkiye in all possible areas, based on trust and a culture of consensus" (European Commission, 2023d:14). Borrell asserted that the relationship has a high potential to be realized (European Commission, 2023d:15-16). The report also recommends reviving the cooperation in the fields of economy, energy and transportation, which was suspended in 2019. In order to increase the dialogue, convening of the High-Level Political Dialogue is recommended, too. The Commission also urges the member states to review the mandate given to the Commission to begin talks for the modernization of the Customs Union. In addition to updating the CU, Borrell's report highlighted the contributions of European investments to Turkish economic development. Immigration and visa liberalization are also key issues highlighted in the report. Notably, the report underscores the importance of maintaining EU-Turkish cooperation on immigration.

In line with the guidance of the 2021 European Council, the Commission held high-level dialogues with Türkiye on various issues: climate (September 2021 and April 2022), health (November 2021), migration and security (October 2021 and November 2023), agriculture (May 2022) and science, research, technology and

innovation (November 2022). Additionally, the counter-terrorism dialogue was held in November 2021, and the EU-Türkiye Political Dialogue at the level of senior officials was held on May 31, 2022. The report highlights the importance of holding high-level dialogues on economic, energy, and transportation issues (European Commission, 2023d: 8). Among its recommendations is granting Türkiye access to EU databases on technical legislation, provided that Türkiye meets the necessary conditions (European Commission, 2023d:15).

The main criticism of Borrell's report is its omission of any reference to Türkiye's full EU membership. Two primary reasons must be highlighted: First, Türkiye's declining democracy score, particularly in the areas of fundamental rights and the rule of law; and second, the veto imposed by the Republic of Cyprus, which blocks the opening of certain chapters. Despite these challenges, Borrell took a stance in favour of deepening relations with Türkiye.

The common point of the reports prepared by Sanchez and Borrell is to revitalize and deepen relations despite the stagnant course of full membership negotiations. While Sánchez proposed establishing a relationship parallel to full membership, Borrell emphasized the strategic dimension of EU-Türkiye relations and outlined a plan to foster cooperation in this context. According to the European Commission's enlargement strategy document Türkiye, as a candidate state, remains a key partner for the EU in areas of mutual interest, including trade, migration, counterterrorism, public health, climate change, energy, transportation, and regional security (European Commission, 2023a:7). Ultimately, all these reports have underscored Türkiye's role as an indispensable neighbour and partner for the EU in critical domains such as trade, immigration, transportation, energy supply, and regional security.

Trade is one of the primary areas of cooperation between Türkiye and the EU. With the entry into force of the Customs Union in 1996, Türkiye has aligned itself with the EU's acquis concerning customs, trade, industrial policy, and competition policy. Almost 30 years have passed since the agreement regarding Türkiye's involvement in the CU. Today's circumstances necessitate the updating of the CU for several reasons. Firstly, its scope should be expanded and agricultural products, public tenders, and service sectors should be included in the CU. Secondly, modern free trade agreements signed by the EU with third countries are much more comprehensive than the CU with Türkiye. Lastly, one of the most important problems of the CU is that its decision-making and dispute-settlement mechanisms have become dysfunctional (Nas, 2018:50-51). Türkiye should be consulted and allowed to raise its concerns in these areas, as has been stressed many times. For some, the modernized CU would result in a privileged partnership between Türkiye and the EU (Altay, 2018). With the modernization of the CU, cooperation opportunities between Türkiye and Europe will expand and the competitiveness of Turkish companies will be supported.

In addition to the Customs Union, Türkiye has also participated in educational and scientific research programs such as Erasmus+ and Horizon 2020. Many students and researchers have benefited from these programs. The revival of student exchange, which decreased with the COVID-19 pandemic, is important for the new generations on both sides to get to know each other. Additionally, Türkiye participates in the activities of the European Environment Agency and the European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. Türkiye has shown interest in continuing to participate in these programs within the scope of the 2021-2027 Multiannual Financial Framework and has recently requested to participate in the Creative Europe program (European Commission, 2024a). Thus, Türkiye has close relations with the EU in the fields of education, youth, culture, science and environment, and the fight against drugs. Another area of cooperation has emerged in the field of civil protection. Türkiye has been participating in the Union Civil Protection Mechanism since 2016. In case of fires and earthquakes in Türkiye, this mechanism was activated upon Türkiye's request, and aid teams from the EU took part in rescue operations in Türkiye. In addition to civil initiatives, Türkiye has also expressed its request to be included in the Permanent Structured Cooperation (PESCO) and the European Defence Fund, which are EU defence initiatives.

Participation in Union programs and agencies is an important element where Türkiye's integration into EU policies and instruments aligns with mutual interest. However, Türkiye's real demand is to participate in decision-making mechanisms and thus have more say and influence. What makes us think that meeting Türkiye's demand may be possible for some programs is that the Commissioner responsible for enlargement, Olivér Várhelyi, emphasized that there should be new mechanisms to facilitate the participation of Western Balkan countries at the ministerial level in all areas they are involved in. It was particularly underlined that countries in the Western Balkans should, for example, participate in discussions on Horizon 2020 (Stanicek, 2020:3). A similar approach can be implemented in relations with Türkiye.

Recently, with the announcement of the Green Deal by Ursula von der Leyen in 2019, green transformation, critical minerals and advanced technological developments have come to the fore in the areas of cooperation and competition between Türkiye and Europe. The Green Deal includes what the EU should do within the scope of its goal of neutralizing carbon emissions by 2050. Achieving the targets set by the Green Deal is a long-term objective of the EU. The EU, thus, aims to lead research and development activities in green technologies, allocate resources for green transformation and encourage investments. The main goal of the Green Deal is to ensure green transformation in Europe. The Commission's priorities include "clean hydrogen, fuel cells and other alternative fuels, energy storage, and carbon capture, storage and utilisation" (European Commission, 2019:8). In order to achieve these, the EU aims to "develop the first commercial applications of breakthrough technologies in key sectors by 2030" (European Commission, 2019:8). In addition, the EU needs to cooperate with other countries to reduce carbon emissions. Türkiye has also shown its interest and political will to benefit from the

EU's Green Deal by ratifying the Paris Climate Agreement in 2021. On the other hand, green transformation includes opportunities for Turkish industrialists to find funds from the EU to invest in green technologies. However, Türkiye's cooperation in this field can transform its industry and energy consumption and make its industry more competitive. The adoption of green technologies may create an opportunity for Turkish industrialists to compete with European counterparts in terms of acquiring a larger share in the green economy.

Critical minerals and rare elements are of great importance for the digital and green transformations. These are materials that the European Union considers essential for economic development. Without these materials, it would not be possible to disseminate green energy, reduce carbon emissions, and achieve digital transformation through the use of artificial intelligence. The Commission underlined the need to disseminate ground-breaking technologies in the use of critical raw materials. For this, it was emphasized that research and development activities should be given priority and large-scale collaborations should be made with reliable partners (European Commission, 2023c). In this field, Türkiye stands out as an important partner due to its proximity to Europe and its ownership of critical mineral reserves such as antimony, boron, and feldspar (European Commission, 2024b). While both parties must collaborate to extract and process minerals, the potential for competition in the areas and products that utilize them must be highlighted, too.

Another area where cooperation and competition can occur simultaneously is the defence industry and defence policies. According to the Strategic Compass of the European Union, which was announced to the public in 2022, innovation in defence technology must be increased so that the EU can enhance its strategic autonomy. Committing to more and better investments in technological innovation for defence and creating a new Defence Innovation Centre within the European Defence Agency are some of the goals set out in the document (Council of the European Union, 2022:4). Strategic Compass also includes eliminating critical capability deficiencies and utilizing new technologies with naval unmanned platforms, future air combat and air defence systems, space-based ground observation, communication and navigation platforms, large land platforms, especially main battle tanks, and related logistics systems (Council of the European Union, 2022:12). It also aims to develop certain strategic capabilities such as cyber platforms (Council of the European Union, 2022:34-35). The Strategic Compass emphasized the importance of partnerships and collaborations to achieve these goals. In this context, three main areas of cooperation were highlighted: dialogue and cooperation on security and defence issues; participation of third countries in military and civilian EU missions and operations, and supporting the capacity building of partners (Council of the European Union, 2022:54-60). As for the partnership with Türkiye, Strategic Compass indicates that Türkiye is "a contributor to CSDP missions and operations" (Council of the European Union, 2022:56). Yet, for the development of a mutually beneficial partnership, according to the EU, Türkiye should be more willing to address EU concerns and seek cooperation rather than conflict. This one-sided approach toward cooperation does not correspond to the geopolitical realities. The

EU must also contribute to the building of trust, the establishment of a new institutional setting for knowledge and risk-sharing with Türkiye in the field of security, defence and military technology.

The potential for cooperation with Türkiye is high within the scope of these goals and cooperation areas. The EU upholds technological sovereignty and therefore underlines that developments in the defence industry should be specific to Europe (Council of the European Union, 2022:43). Despite this, Türkiye's development of its own defence industry in this field and cooperation with the EU in the case of research and development will benefit both parties. Naturally, the success of this cooperation depends on mutual trust, the protection of information confidentiality in research and development activities, and the non-use of co-produced military products against one another. However, it should not be ignored that the knowledge gained as a result of this cooperation will enable Türkiye to develop different weapon technologies and sell them to different countries, and that it is possible to compete with EU countries in this respect. When acting within the framework of coopetition both cooperation and competition in the field of defence industry have the potential to benefit both parties. Ultimately, coopetition in the development and use of military technologies is inevitable. Cooperation in research and manufacturing is necessary to achieve economies of scale and reduce research and development costs in the arms industry. At the same time, competition is unavoidable due to geostrategic realities and geopolitical aspirations of both parties.

CONCLUSION

Not only factors such as the re-emergence of great power politics, the decline in faith in the rules-based international system, but also the ascent of non-Western international institutions like the Shanghai Cooperation Organization and BRICS have enabled Türkiye to realign its focus on non-Western countries. Türkiye's move away from EU standards, rising Islamophobia and Turcophobia across Europe have also led to a myriad of political tensions between Türkiye and the EU. Given the current situation, this study has focused on opportunities of cooperation while ways of managing competition. In this study, it has been argued that relations for both parties should be reconstructed around the idea of coopetition in the fields of trade, green transformation, defence industry, and the development of technologies.

As support for Türkiye's membership in the EU has diminished and the reform process has stalled, more pragmatic preferences have taken precedence over democratic issues. Thus, more pragmatic concerns have prevailed over long-term concerns, which resulted in the replacement of conditionality-based relationship with a transactional approach. For Türkiye, digital and green transformations and trade-related issues have become more prevalent while for the EU migration problem and protecting EU's economic interests have dominated EU's approach towards Türkiye. As a result, bilateral issues have either become more technical or more pragmatic. Diversification of agendas is deemed necessary to keep Türkiye-EU

relations on track, to receive funds from the EU, and to modernize economic relations between the two parties, especially as the EU transitions to a greener and smarter economy. Diversification is also preferred because it creates a positive agenda for both parties to work on collaboratively bypassing more controversial issues. These issues are of vital importance for the Turkish economy and industry, as Turkish industrialists need to adapt to digital and green transformations.

Deepening relations and exploring cooperation opportunities in different fields are of great importance for the future of Türkiye-EU relations. In this way, it will be possible to go beyond a transactional and pragmatic relationship. However, expecting Türkiye to act in harmony with the EU while the prospect of full membership remains distant seems unrealistic. Therefore, while cooperation in many areas is essential, both parties should accept that competition in some other policy domains is natural. This study's application of the concept of coopetition enables the management of relations within a framework that recognizes the coexistence of cooperation and competition. This framework encourages both parties to be open to learning from each other, thereby maximizing mutual benefits.

What distinguishes the coopetition model from differentiated integration and transactional relations, then? Three of them share a pragmatic approach. The transactional approach is the most pragmatic one that solely emphasizes sustenance of relations for transactional purposes. In contrast, the differentiated integration model stresses the importance of deepening relations in selected policy areas within the current EU structures. Furthermore, the transactional approach offers a stance that may not generate integrative cooperation. Cooperation arises from pragmatic needs rather than strategic concerns. Contrary to the transactional approach, differentiated integration provides a more profound level of cooperation, albeit limited to preferred areas. Additionally, differentiated integration is constrained by the legal and institutional framework prevalent within the EU. Unless the legal and institutional frameworks are transformed, deepening relations even in selected policy areas is hard to achieve. The coopetition model argues that the coopetitive relationship acknowledges both cooperation and competition. The coopetition model contrasts with a transactional approach and differentiated integration since the latter two emphasize cooperation only. The coopetition model, on the other hand, requires a more complex and comprehensive institutional framework in which not only cooperation but also competition should be managed simultaneously so that competition does not devolve into destructive rivalry. Lastly, the coopetition model shares similarities with strategic and normative contestation, as both recognize the competitive and cooperative aspects of the relationship. Nonetheless, the coopetition model rests upon the premise that contestation and competition do not naturally lead to divergence and de-Europeanization.

If Türkiye and the EU aim to produce economic and political added value, develop and disseminate new technologies, and compete effectively with third countries, then they need to cooperate in strategic areas, infrastructure investments, and the production of new high-tech products. However, the reality of competition between

the two parties cannot be ignored. As long as both parties are willing to listen and learn from each other, both cooperation and competition may remain manageable.

FUTURE OF TÜRKİYE-EU RELATIONS: COOPERATION, COMPETITION AND COOPETITION

1.GİRİŞ

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye-AB ilişkilerini yeni dünya düzeni, teknolojik gelişmeler ve bölgesel çatışmalar çerçevesinde tekrardan gözden geçirmek ve rekaberlik (coopetition) kavramı üzerinden analiz ederek farklı alanlarda Türkiye ile AB'nin iş birliği olasılıklarını tartışmaya açmaktır. Bu çalışmanın temel argümanı Türkiye-AB ilişkilerinde rekaberlik unsurunun ön plana çıkmasıyla yeşil ekonomi, dijital dönüşüm ve jeopolitik/jeoekonomik alanlarda ilerici iş birliği ve yapıcı rekabetin ilişkilere dinamizm katabileceğidir.

2.TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ ÜZERİNE LİTERATÜREDE SON DURUM

Katılım müzakerelerin durağan hali, Türkiye'nin tam üyeliğini Brüksel'de kimsenin konuşmak istemediği bir konu haline dönüştürmüştür. Bu dönemde Türkiye-AB ilişkilerinde müzakerelerin yerini göçmenler, vize serbestisi, gümrük birliğinin modernleşmesi, Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölge üzerinden çıkan problemlerle, Ukrayna-Rusya Savaşı ve İsrail-Hamas çatışmasında Türkiye ve AB'nin almış olduğu farklı siyasi pozisyonlar ve bunların yarattığı ikili gerilimler öne çıkan konulardır. Bu tarihsel çerçeve içinde Türkiye-AB ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Avrupalılaşması üzerine olan yazın üç ayrı kategoride ele alınmıştır. Bunların ilki Avrupalılaşmanın sonuçları ve bunu etkileyen faktörleri ele alan çalışmaları içermektedir. Daha sonraki süreçte Avrupalılaşma yerine transaksiyonel ilişkiler, Avrupadışılaşma ve farklılaştırılmış bütünleşme kavramları üzerine yapılan çalışmalar yazına hakim hale gelmiştir. Bu çalışmaların farkları incelenmiştir ve Türkiye-AB ilişkileri üzerine söyledikleri tartışılmıştır.

3.REKABERLİK ÜZERİNE

Bu bölümde rekaberlik kavramı işletme disiplinindeki kullanımı üzerinden ele alınmış ve Türkiye-AB ilişkilerine adapte edilmiştir. Rekaberlik kavramı birbirleriyle rekabet halinde olan şirketlerin iş birliğine yaklaşımlarını açıklamak için ortaya atılmış işletme disiplinince kullanılan bir kavramdır. Şirketler kârlarını en üst düzeye çıkarmak için birbirleriyle rekabet halindedir. Ancak bunu yapabilmek için teknolojik yenilikleri araştırıp geliştirmeleri ve altyapı yatırımları yapmaları gerekmektedir. Henüz piyasada olmayan yeni bir ürünün geliştirilmesi sadece araştırma geliştirme faaliyetlerini değil bu ürün için talep ve yeni pazarlar

yaratılmasını da gerektirmektedir. Rekaberliğin diğer iş birliği türlerinden temel farkı iş birliğinin de rekabetin de aynı anda gerçekleşmesidir. İş birliği ve rekabet içinde olunan alanlar farklılaşabilmektedir. İki rakip firmanın başka güçlü firmaya karşı iş birliği yapması, bazı ürünlerin üretilmesinde iş birliği yapılması ancak diğer bazı ürünlerde rekabetin devam etmesi, kaynaklara erişimde iş birliği yapılması ancak kaynakların kullanımında rekabet içinde olunması veya altyapı yatırımları ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinde iş birliği içinde olunurken ortaya çıkan ürünün pazarlanması konusunda rekabet halinde olunması mümkündür. Uluslararası ilişkilerde şirketler yerine devletler arasında rekabet mevcuttur. Devletler, temelde askeri alanda rekabet ederler. Amaçları daha fazla askeri güç elde etmektir. Ancak günümüz dünyasında devletlerin de ekonomik çıkarlar, kültürel kaygılar ve statü talebiyle hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan devletler arası ilişkiler çok daha karmaşık bir hal almıştır. Bu yüzden devletler de şirketler gibi hem rekabet hem iş birliği içinde olabilmektedirler.

4.TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE OLASI REKABERLİK ALANLARI

Bu kısımda rekaberlik kavramsal çerçevesi üzerinden Türkiye-AB ilişkilerindeki potansiyel iş birliği ve çatışma alanları değerlendirilmiştir. Türkiye ile AB arasında iş birliğinin olduğu alanların başında gümrükler ve ticaret gelmektedir. Gümrük Birliği'nin 1996 tarihinde yürürlüğe girmesiyle Türkiye, AB'nin gümrükler, ticaret, sanayi politikası ve rekabet politikasını ilgilendiren müktesebatına uyum sağlamıştır. Günümüz şartlarında Gümrük Birliği'nin modernleştirilmesi gerekmektedir. Gümrük Birliği'nin modernleştirilmesi adına kapsamının genişletilmesi, tarımsal ürünler, kamu ihaleleri, hizmetler sektörünün de Gümrük Birliği'ne dahil edilmesi gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin en önemli sorunlarından biri de karar alma ve sorun çözme mekanizmalarının işlevsizleşmiş olmasıdır. Bu mekanizmaların iyileştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu alanlarda sadece danışılan değil söz hakkı da olan bir ülke olması gerektiği bir çok kez vurgulanmıştır. Gümrük Birliği modernleşmesi sayesinde iş birliği olanakları artacak ve Türk şirketlerin rekabet gücüne de katkı sağlanmış olacaktır.

Gümrük Birliği'ne ek olarak Türkiye Erasmus+ ve Ufuk 2020 gibi eğitim ve bilimsel araştırma programlarına da katılmıştır. Bu programlardan bir çok öğrenci ve araştırmacı istifade etmişlerdir. COVİD-19 pandemisiyle azalan öğrenci değişiminin tekrar canlanması iki taraftaki yeni nesillerin birbirlerini tanımaları açısından önem arz etmektedir. Bunlara ek olarak, Türkiye, Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezi'nin faaliyetlerinde yer almaktadır. Türkiye, 2021-2027 Çok Yıllı Mali Çerçeve kapsamında bu programlara ve diğer AB program ve Ajanslarına katılmaya devam etmek için ilgi göstermiş ve yakın zamanda Yaratıcı Avrupa (Creative Europe) programına katılmayı talep etmiştir. Türkiye'nin eğitim, gençlik, kültür, bilim ve çevre ile uyuşturucuyla mücadele alanlarında AB ile yakın ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Sivil koruma konusunda, Türkiye, 2016'dan bu yana Birlik Sivil Koruma Mekanizmasına (EU Civil Protection Mechanism) katılmaktadır. Türkiye'de çıkan yangınlarda ve yaşanan depremlerde Türkiye'nin talebi doğrultusunda bu mekanizma devreye

girmiş ve AB'den yardım ekipleri Türkiye'de görev almıştır. Sivil girişimlerin yanında Türkiye, AB savunma girişimlerinden olan Daimî Yapılandırılmış İş birliği (PESCO) ve Avrupa Savunma Fonu (European Defence Fund)'na dâhil olma talebini de dile getirmiştir.

Birlik programlarına ve ajanslarına katılım, Türkiye'nin AB politikalarına ve araçlarına entegrasyonunun karşılıklı çıkarlara uygun olduğu durumlarda önemli bir unsurdur. İş birliği ve ortaklık alanları içinde yeşil dönüşüm, kritik madenler, teknolojik yenilikler ön plana çıkmaktadır. Özellikle iklim ve yeşil dönüşüm konularında Türkiye ile AB'nin iş birliği alanları olduğu kadar rekabet alanları da mevcuttur. Avrupa Birliği tarafında Türkiye'nin üyeliğine ilişkin destek azaldıkça ve reform süreci durakladıkça, daha pragmatik tercihler demokratik konuların önüne geçmiştir. Türkiye tarafında ise dijital ve yeşil dönüşüm ile ticaretle ilgili konular daha yaygın hale gelmiştir. Sonuç olarak konular daha teknik bir hal almıştır. Konuların çeşitlenmesi, Türkiye-AB ilişkilerini gündemde tutmak, AB'den hibe almak ve özellikle AB daha yeşil ve akıllı bir ekonomiye geçerken iki taraf arasındaki ekonomik ilişkileri modernize etmek için gerekli görülmektedir. Konuların çeşitlendirilmesi, her iki taraf için de üzerinde iş birliği yapılabilecek olumlu bir gündem yarattığı için tercih edilmektedir. Türk sanayicilerinin dijital ve yeşil dönüşüme uyum sağlaması gerektiğinden, bu konular Türk ekonomisi ve sanayisi için de hayati önem taşımaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada genel hatlarıyla açıklanan rekaberlik kavramı sayesinde literatüre yapılmak istenen katkı hem iş birliği hem de rekabetin bir arada olduğu, bunun her iki tarafça kabullenildiği ve buradan azami ölçüde fayda sağlanıldığı bir çerçeve içinde ilişkilerin yürütülmesi ve yorumlanması gerektiğidir. Türkiye ve AB, eğer bir değer üretmek istiyorlarsa, yeni bir teknoloji üretmek ve bunu yaygınlaştırmak istiyorlarsa, diğer ülkelerin rekabet gücüyle mücadele etmek istiyorlarsa o zaman stratejik alanlarda, altyapı yatırımlarında ve yeni yüksek teknoloji ürünleri yaratmak konusunda iş birliği yapmaları gerekmektedir. Ancak bunun yanında her iki tarafın da rekabet içinde olduğu alanların varlığı göz ardı edilmemelidir. Her iki taraf da birbirini dinlemeye ve birbirinden öğrenmeye açık olduğu sürece hem iş birliği hem de rekabet sürdürülebilir olacaktır.

REFERENCES

Altay, S. (2018). Toward a "Privileged Partnership": The EU, Turkey and the Upgrade of the Customs Union. *Insight Türkiye, 20*(3), 179–198.

Aydın-Düzgit, S. (2016). De-Europeanisation Through Discourse: A Critical Discourse Analysis of AKP's Election Speeches. *South European Society and Politics, 21*(1), 45–58.

Aydın-Düzgit, S., and Kaliber, A. (2016). Encounters With Europe in an Era of Domestic and International Turmoil: Is Turkey a De-Europeanising Candidate Country? *South European Society and Politics, 21*(1), 1–14.

Aydın-Düzgit, S., and Noutcheva, G. (2022). External Contestations of Europe: Russia and Turkey as Normative Challengers? *JCMS: Journal of Common Market Studies, 60*(6), 1815–1831.

Barigazzi, J., and Tamma: (2020). EU Agrees Sanctions on Two Turkish Oil Company Officials. *Politico.* Accessed: 15 December 2024, https://www.politico.eu/article/eu-agrees-sanctions-on-two-turkish-oil-company-officials/

Bashirov, G., and Yilmaz, I. (2020). The Rise of Transactionalism in International Relations: Evidence from Turkey's Relations with the European Union. *Australian Journal of International Affairs, 74*(2), 165–184.

Bayramoğlu, G. (2022). Rekabetin Değişen Doğası: Paradoksal Bir İlişki Olarak Rekaberlik. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24*(1), 87-110.

Bengtsson, M., and Kock, S. (2000). "Coopetition" in Business Networks – To Cooperate and Compete Simultaneously. *Industrial Marketing Management, 29*(5), 411–426.

Bengtsson, M., and Kock, S. (2014). Coopetition — Quo vadis? Past Accomplishments and Future Challenges. *Industrial Marketing Management, 43*(2), 180–188.

Bodur-Ün, M., and Arıkan, H. (2022). Europeanization and de-Europeanization of Turkey's Gender Equality Policy: The Case of the Istanbul Convention. *JCMS: Journal of Common Market Studies, 60*(4), 945–962.

Chin, K.-S., Chan, B. L., and Lam:-K. (2008). Identifying and Prioritizing Critical Success Factors for Coopetition Strategy. *Industrial Management and Data Systems, 108*(4), 437–454.

Cianciara, A. K., and Szymański, A. (2020). Differentiated Integration: Towards a New Model of European Union–Türkiye Relations? *Turkish Studies, 21*(2), 254–273.

Cihangir-Tetik, D., and Müftüler-Baç, M. (2018). Turkey's Compliance With the European Union's Development Policy: A Pattern of External Differentiated Integration? *Journal of European Integration, 40*(7), 939–959.

Copeland: (2016). Europeanization and de-Europeanization in UK Employment Policy: Changing Governments and Shifting Agendas. *Public Administration, 94*(4), 1124–1139.

Council of the European Union. (2022). *A Strategic Compass For Security and Defence*. Accessed: 15 December 2024,

https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf

Dandashly, A., and Noutcheva, G. (2022). Conceptualizing Norm Diffusion and Norm Contestation in the European Neighborhood: Introduction to the Special Issue. *Democratization, 29*(3), 415–432.

de Neve, J. E. (2007). The European Onion? How Differentiated Integration is Reshaping the EU. *Journal of European Integration, 29*(4), 503–521.

Diez, T. (2021). The EU in a Changing World Order: In Defence of Normative Power 2.0, *Marmara Journal of European Studies, 29*(1), 1–20.

Directorate for EU Affairs. (2023). *Türkiye-AB Ilişkilerinin Tarihçesi*. Accessed: 15 December 2024, https://www.ab.gov.tr/p.php?e=111

Directorate for EU Affairs. (2024). *Katılım Müzakerelerinde Son Durum*. Accessed: 15 December 2024, https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html

European Commission. (2019). *The European Green Deal* COM(2019) 640 final. Accessed: 15 December 2024, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1andformat=PDF

European Commission. (2023a). *2023 Communication on EU Enlargement Policy* COM(2023) 690 final. Accessed: 15 December 2024, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/COM_2023_690%20Communication%20on%20EU%20Enlargement%20Policy_and_Annex.pdf

European Commission (2023b). *Türkiye 2023 Report* SWD(2023) 696 final. Accessed: 15 December 2024, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_696%20T%C3%BCrkiye%20report.pdf

European Commission. (2023c). *Critical Raw Materials: Ensuring Secure and Sustainable Supply Chains For EU's Green and Digital Future*. Accessed: 15 December 2024, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1661

European Commission. (2023d). *Joint Communication to the European Council: State of Play of EU-Türkiye Political, Economic and Trade Relations* JOIN(2023) 50 final. Accessed: 15 December 2024, https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/16679fa1-cb73-4481-bc02-e3620b8c6dd3_en?filename=Joint%20Communication%20to%20the%20European%20Council%20-%20State%20of%20play%20of%20EU-Turkiye%20political%2C%20economic%20and%20trade%20relations.pdf

European Commission. (2024a). *List of non-EU Participating Countries in the Creative Europe Programme*. Accessed: 15 December 2024, https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/docs/2021-2027/crea/guidance/list-3rd-country-participation_crea_en.pdf

European Commission. (2024b). *Critical, Strategic and Advanced Materials*. Accessed: 15 December 2024, https://rmis.jrc.ec.europa.eu/eu-critical-raw-materials

European Parliament. (2023). *Report on the 2022 Commission Report on Türkiye* (2022/2205(INI)). Accessed: 15 December 2024, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0247_EN.html

Gençtürk, A. (2023). Year of Aegean Rapprochement: Turkish-Greek Ties Take Turn for Better in 2023. *Anadolu Agency*. Accessed: 15 December 2024, https://www.aa.com.tr/en/europe/year-of-aegean-rapprochement-turkish-greek-ties-take-turn-for-better-in-2023/3092193

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV). (2023). *Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı Araştırma Sonuçları 2023" Adlı Toplantı Düzenledi*. [IKV held a meeting called "Results of Research on EU support and perception of Europe in Public Opinion 2023"]. Accessed: 15 December 2024, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=8609andid=8852

Kaliber, A. (2013). Contextual and Contested: Reassessing Europeanization in The Case of Turkey. *International Relations, 27*(1), 52–73.

Kaliber, A., and Kaliber, E. (2019). From De-Europeanisation to Anti-Western Populism: Turkish Foreign Policy in Flux. *The International Spectator, 54*(4), 1–16.

Müftüler-Baç, M. (2017). Turkey's Future With the European Union: An Alternative Model of Differentiated Integration. *Turkish Studies, 18*(3), 416–438.

Nalebuff, B. J., and Brandenburger, A. M. (1996). *Coopetition*, London: Harper Collins Business.

Nas, Ç. (2018). Türkiye-EU Customs Union: Its Modernization and Potential for Turkey-EU Relations. *Insight Türkiye, 20*(3), 43-60.

Renda, K. K., Özçelik, A. O., and Tabak, H. (2023). Turkey's Proactive Contestation of EU Sanctions Against Russia: European Normative Order vs. Geopolitical Realities. *Southeast European and Black Sea Studies, 23*(4), 757–780.

Reuters. (2020). France Joins Military Exercises in East Mediterranean. Accessed: 15 December 2024, https://www.reuters.com/article/idUSKBN25M0UE/

Ritala: (2012). Coopetition Strategy – When is it Successful? Empirical Evidence on Innovation and Market Performance. British Journal of Management, *23*, 307–324.

Saatçioğlu, B. (2016). De-Europeanisation in Turkey: The Case of the Rule of Law. *South European Society and Politics, 21*(1), 133–146.

Schimmelfennig, F. (2014). EU Enlargement and Differentiated Integration: Discrimination or Equal Treatment? *Journal of European Public Policy, 21*(5), 681–698.

Schimmelfennig, F., Leuffen, D., and Rittberger, B. (2015). The European Union as a System of Differentiated Integration: Interdependence, Politicization and Differentiation. *Journal of European Public Policy, 22*(6), 764–782.

Stanicek, B. (2020). *A new approach to EU enlargement*. European Parliament Research Service. Accessed: 15 December 2024, https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649332/EPRS_BRI(2020)649332_EN.pdf

Stubb, A. C-G. (1996). A Categorization of Differentiated Integration. JCMS: Journal of Common Market Studies, 34(2), 283-295.

The Group of Twelve. (2023). *Sailing on High Seas: Reforming and Enlarging the EU for the 21st Century.* Report of the Franco-German Working Group on EU Institutional Reform. Accessed: 15 December 2024, https://www.auswaertiges-amt.de/blob/2617206/4d0e0010ffcd8c0079e21329bbbb3332/230919-rfaa-deu-fra-bericht-data.pdf

Tidström, A., and Rajala, A. (2016). Coopetition Strategy as Interrelated Praxis and Practices on Multiple Levels. *Industrial Marketing Management, 58*(October), 35–44.

Turhan, E. (2018). Avrupa Birliği'nin Üçüncü Ülkelerle Harici Farklılaştırılmış Entegrasyon Modelleri ve Türkiye-AB Ilişkilerinin Geleceği: Neoliberal Bir Yaklaşım. *SİYASAL: Journal of Political Sciences, 27*(1), 95–120.

Ülgen, S. (2012). *Avoiding a Divorce: A Virtual EU Membership for Turkey*. Carnegie Europe. Accessed: 15 December 2024, https://carnegieendowment.org/files/avoiding_divorce_paper.pdf.

Walley, K. (2007). Coopetition: An Introduction to the Subject and an Agenda for Research. *International Studies of Management and Organization*, *37*(2), 11–31.

Yilmaz, G. (2016). From Europeanization to De-Europeanization: The Europeanization Process of Turkey in 1999–2014. *Journal of Contemporary European Studies, 24*(1), 86–100.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Kadri Kaan RENDA
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Kadri Kaan RENDA
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Kadri Kaan RENDA
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Kadri Kaan RENDA
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Kadri Kaan RENDA

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1143-1159
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1612405

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KENTLEŞME İLE GELİR DAĞILIMI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bengü KAYAPALI ASLAN[1]

Öz

Gelir dağılımı sosyal bilimler içerisindeki birçok disiplininin üzerinde çalıştığı bir konuyu oluşturmaktadır. Gelir dağılımı, ekonomik bir gösterge olmasının yanı sıra toplumun huzur ve refahının tesis edilmesinde etkilidir. Kentleşme kavramı da en az gelir dağılımı kadar eski ve önemli bir konumdadır. Dünya nüfusunun kentlerde yoğunlaşmış bir biçimde artmasıyla daha da önem kazanan bu iki kavram arasındaki ilişki, literatürde önemli bir yere sahiptir. Nüfusun artarken kaynakların azaldığı günümüz dünyasında kentleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki, kentlerin karşılaştığı önemli sorunlardan biridir. Nüfus artarken doğal kaynakların azalmakta olduğu kentlerde iklim değişikliği, göç, vb. gelişmelerin beraberinde getirdiği olumsuz etkiler, kentlerin sorunlarını artırmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımının kent nüfusu üzerindeki etkilerinin tartışılması önem taşımaktadır. Literatürde gelir dağılımının kent nüfusu üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, bir ülke özelinde olduğu gibi bir ülke grubunu da kapsayabilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'de kentleşmenin gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisi araştırılmaktadır. Çalışmanın ekonometrik modelinde yer alan bağımsız değişkenler olan milli gelir, kentsel nüfus ve ticari açıklığın, bağımlı değişken olan Gini katsayısı üzerindeki etkileri, ARDL sınır testi ile araştırılmıştır. Bir başka ifadeyle çalışmada yer alan bağımsız değişkenlerin, gelir dağılımı eşitsizliğine ilişkin bir ölçüm türü olan Gini katsayısı üzerindeki etkilerinin ARDL sınır testi ile araştırılması çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Çalışmada elde edilen ampirik bulgularına göre, ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip değilken, kentsel nüfus artışı gelir dağılımı eşitsizliği göstergesi olan Gini katsayısını artırmaktadır. Sonuç itibariyle de Türkiye için kentleşme olgusunun gelir dağılımı eşitsizliğini daha da artırdığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kentleşme, Gelir Dağılımı, Ticari Açıklık, Ekonomik Büyüme.*

JEL Kodları: *O18, F43, D33.*

Başvuru: *02.01.2025* **Kabul:** *07.03.2025*

[1] Dr, Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, bkayapali@gantep.edu.tr, Gaziantep/Türkiye, ORCID: 0000-0002-9398-8921

THE RELATIONSHIP BETWEEN URBANIZATION AND INCOME DISTRIBUTION: A STUDY IN TURKEY

Abstract

Income distribution is a subject that many disciplines in social sciences study. Income distribution is effective in establishing peace and prosperity in society as well as being an economic indicator. The concept of urbanization is at least as old and important as income distribution. The relationship between these two concepts, which has become more important with the increase in the world population concentrated in cities, has an important place in the literature. In today's world where the population is increasing and resources are decreasing, the relationship between urbanization and income distribution is one of the important problems that cities face Climate change, migration, etc. in cities where natural resources are decreasing while the population is increasing. The negative effects brought by the developments increase the problems of the cities. For this reason, it is important to discuss the effects of income distribution on urban population. There are studies in the literature that examine the positive and negative effects of income distribution on urban population. Studies examining the relationship between urbanization and income distribution can cover a group of countries as well as a country specific. This study investigates the effect of urbanization on income distribution inequality in Turkey. The effects of the independent variables in the econometric model of the study, namely national income, urban population and trade openness, on the dependent variable, Gini coefficient, were investigated using the ARDL bounds test. In other words, the method of the study was to investigate the effects of the independent variables in the study on the Gini coefficient, a type of measurement related to income distribution inequality, using the ARDL bounds test. According to the empirical findings obtained in the study, while economic growth and trade openness do not have a statistically significant effect on income distribution, urban population growth increases the Gini coefficient, an indicator of income distribution inequality. As a result, it was concluded that the urbanization phenomenon further increases income distribution inequality for Turkey.

Keywords: *Urbanization, Income Distribution, Trade Openness, Economic Growth.*

JEL Codes: *O18, F43, D33.*

"Bu çalışma, Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Gelir eşitsizliği, en temel haliyle gelirin bireyler veya haneler arasında eşitsiz dağılımını ifade etmektedir. Toplam gelirin ücretler, sermaye varlıkları ve diğer gelir kaynakları gibi faktörler dikkate alınarak bireyler arasında nasıl bölündüğünü ifade eden gelir dağılımı, milli gelirin o ülkedeki gruplar arasındaki paylaşımıdır (Atkinson ve Bourguignon, 2001). Bu paylaşımın temelinde gelir yer alıyor olsa da gelir dağılımının ekonomik boyutunun yanında sosyal bir boyutu da bulunmaktadır. İnsanların yaşam koşullarının belirlenmesinde önemli bir yere sahip olan gelir, insanların kentlerde gerek yaşama elverişli olmayan sağlıksız koşullara sahip

alanlarda gerekse görece üst sınıfın konuşlandıkları alanların belirlenmesinde de pay sahibidir (Giddens, 1993: 93-98). Dünya'da hızlı bir şekilde yaşanan kentleşme süreci, ülkeler açısından kalkınma başta olmak üzere birçok noktada fırsatlar sunmanın yanında, gelir dağılımı eşitsizliği gibi ekonomik, sosyal ve çevresel pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir (Keyifli, 2020: 212). Günümüzde kentlerin sahip olduğu potansiyeller, gelirin bölüşümünde de etkili olmaktadır.Kazanç elde etme, yatırım çekme, toplumsal gelişimi artırma, iyi sağlık ve eğitim imkanlar sunma başta olmak üzere dünya kentleri ve metropol kentlerin sahip olduğu çekici faktörler, kentlerin sosyoekonomik anlamda önemini artırmaktadır (Kozulj, 2019). Dolayısıyla kentler aynı zamanda milli gelirin de önemli bir bölümünün oluştuğu ve toplandığı geniş yaşam alanlarını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak istihdam, yatırım, kazanç ve imkân noktasındaki potansiyelleriyle kentlerin, gelir dağılımı üzerinde de etki sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Kentler ile gelir dağılımı arasındaki bu bağıntı göz önünde bulundurulduğunda gelir dağılımı ile kentsel nüfus arasındaki ilişkinin incelenmesi önem taşımaktadır.

Dünya'da yaşanan ekonomik krizlerin temelinde gelir dağılımı sorununun yer aldığını savunan bir görüşün olması, gelir dağılımı sorununun global ölçekte bir boyuta sahip olduğunu göstermektedir (Stiglitz, 2009). Gelir dağılımı sorunu, bu görüşe göre küresel bir sorun olarak görülse de gelir dağılımı sorununun çözümüne yönelik olarak geliştirilecek politikaların yerelden başlamak suretiyle üretilmesi gereklidir. Diğer bir ifadeyle bu durum, Dünya'nın ortak sorunlarından birisi olarak görülse de insanların yaşamakta olduğu alanların kendilerine ait sorunları, ihtiyaçları, yapıları vb. dinamikleri olduğu için gelir dağılımı sorununun çözümünde öncelikle bu gerçekliklere uygun çözümlerin üretilmesi beklenmektedir. Daha sonra çözümün ölçeği genişletilerek, tüm ülkelerin katkı sağladığı, sorumluluklarını üstlendiği ve etkin çözümler üretilebilmesi için özverili adımların atıldığı bir süreç takip edilmelidir. Bu bağlamda Dünya gelir eşitsizliğine ilişkin çalışmalar, gelir eşitsizliği farkındalığının artmasına, ölçülmesine ve niceliklendirilmesine, nedensel faktörlerin belirlenmesine ve küresel düzeydeki eşitsizliği olumlu şekilde etkileyecek önlemlerinin politika düzeyinde alınmasına katkıda bulunmaktadır (Heshmati, 2004: 2).

Gelirin dağılımında yaşanan sorun, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere kıyasla daha kritik bir durumdadır. Bu durum, özellikle yoksulluk sorununun belirgin olduğu ve Dünya nüfusunun yaklaşık %85'ini oluşturan az gelişmiş ülkelerde daha da önemli ve çözümü noktasında aciliyet gerektiren bir konumdadır (Wan, vd., 2022: 1). Çünkü bu ülkelerin yoksulluk, açlık ve yetersiz beslenme durumları karşısında azaltıcı adımlar atabilmeleri için artan gelir eşitsizliğini kontrol altına almaları gereklidir. Aksi durumda gelir dağılımının neden olacağı yıpratıcı etki, daha büyük riskleri beraberinde getirecektir. Nitekim Birleşmiş Milletler (BM) tarafından deklare edilen, Sürdürülebilir Kalkınma (SKA) hedefleri arasında yer alan yoksulluğun önlenmesi ve eşitsizliklerin azaltılmasına ilişkin hedefler, gelirin dağılımındaki sorun çözülmedikçe gerçekleştirilemeyeceği gibi bu durumun çıktıları insanları temel ihtiyaçları noktasında dahi olumsuz şekilde etkileyecektir (United Nations, 2015).

Gelir dağılımı iktisat bilimi başta olmak üzere özellikle sosyal bilimler içerisindeki birçok disiplininin üzerinde çalıştığı önemli bir konudur. Gelir dağılımının ülkelerin gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde kullanılan ekonomik bir gösterge olmasının yanı sıra o ülkede yaşayan insanların huzur ve refahını tesis etme noktasında da etkilidir. Kentleşme, gelir dağılımı kadar eski ve önemli bir kavramdır. Özellikle artan dünya nüfusu ve nüfusun kentlerde yoğunlaşarak artmasıyla (United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2024) daha da önem kazanan bu iki kavram arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, literatürde önemli bir yere sahiptir. Artan nüfus karşısında doğal kaynakların azaldığı günümüzde, kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki kentlerin üzerine yoğunlaştığı ve çözüm aradığı önemli sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Buradan hareketle literatürde kentsel nüfusun gelir dağılımı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini inceleyen çalışmaların yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak bu durumun Türkiye'de nasıl olduğuna ilişkin literatürde yeterli sayıda çalışma yer almamaktadır. Bu çalışma elde ettiği ampirik bulgularla Türkiye'de kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi inceleyerek literatüre katkı sunmaktadır. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, kentleşmenin Türkiye'de gelir dağılımı eşitsizliğinde anahtar bir rolü olup olmadığının araştırılmasıdır. Kentsel nüfus ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin irdelenirken gelir, kentsel nüfus ve ticaret açıklığının, gelir dağılımında bir gösterge olan Gini katsayısı üzerindeki etkileri ARDL sınır testi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen ampirik bulgular, ekonomik büyüme ve ticaret açıklığının gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Ancak, kentsel nüfus artışının Gini katsayısını artırmakta olduğu da çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Dolayısıyla çalışmanın sonucunda, Türkiye için kentsel nüfusun gelir dağılımı eşitsizliğini daha da artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KENTLERDE NÜFUSUN ARTIŞI VE GELİR DAĞILIMI KAVRAMLARI

Gelir dağılımındaki eşitsizlik, günümüzde toplumların karşı karşıya kaldığı en zorlu küresel ölçekteki sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Küresel sorunların başlıcalarından birisi olarak gelir eşitsizliği sorununa hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin çözüm üretme çabası içerisinde oldukları önemli bir konuyu ifade etmektedir. Kentsel nüfusun gelir dağılımı üzerindeki etkisini belirlemeye çalışan bu çalışmada öncelikli olarak kentlerdeki nüfus artışı ve gelir dağılımı kavramsal olarak incelenmektedir.

2.1. Kentlerde Nüfus Artışı ve Kentleşme

Günümüzde dünya nüfusu artarken, bu artışın kentlerde yoğunlaşarak gerçekleştiği bilinmektedir. Dünya nüfusunun yarıdan fazlasının kentlerde yaşamakta olduğu günümüzde kentsel nüfusa bağlı olarak ortaya çıkan birtakım sorunlar yer almaktadır. Bu sorunlar, daha çok çevre sorunları bağlamında ele alınsa da çevre kirliliğinin yanında kentsel nüfus artışının sosyal, ekonomik, kültürel vb. birçok boyutları bulunmaktadır. BM nüfus projeksiyonuna göre yakın gelecekte kentsel nüfusun dünya nüfusuna oranı yaklaşık olarak %70 gibi bir orana sahip olacağı öngörüsü, günümüze kıyasla çok daha belirgin sorunları beraberinde getirecektir (United Nations

Department of Economic and Social Affairs, 2024). Bu sebeple Dünya'da halihazırda yaşanan aşırı yoksulluk, açlık ve yetersiz beslenme gibi önemli ve acil şekilde çözülmesi gereken durumların kontrol altına alınabilmesi için kentlerde nüfus artışı ile gelir dağılımındaki eşitsizlik kavramları birlikte düşünülmelidir. Kentsel nüfus artışının gelir dağılımı üzerindeki etkisi sadece olumsuz şekilde gerçekleşmemektedir. Kentleşmenin, kırsal alanda kaynakların kullanımında oluşan baskıyı azaltıcı etkiye sahip olması ya da kentlerden kırsal alana dönen göçmenlerin kentsel alanda edindikleri becerilerini kullanarak ekonomik faaliyetler üretmesi gibi durumlar, kentleşmenin gelir eşitsizliği durumunu azaltmadaki olumlu etkileri arasında yer almaktadır (Wan, vd., 2022: 5). Buradan hareketle gelir dağılımı ile kentsel nüfus artışı arasında bir ilişki olduğu bu sebeple bu iki kavramın birlikte değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

2.2. Gelir Dağılımı Kavramı

Gelir ve gelirin yeniden dağılımı insanlık tarihi kadar eski bir olgudur (Godden, 2015: 51). Gelir dağılımı kavramının daha iyi açıklayabilmek için öncelikle gelirin tanımlanması gereklidir. Gelir, belirli bir dönem içerinde elde edilen ekonomik faydaların bütününü kapsamaktadır (Sweeney, 1933: 323). Bu bütünün ortaya çıkışı gerek gerçek gerekse tüzel kişilerin üretimden tüketime kadar olan ki süreçte ekonomiye katılarak elde ettikleri ekonomik güç artışının parasal karşılığını ifade eden kıymetler olarak da tanımlanmıştır. Bu bağlamda gelir dağılımı ise gelirin ortaya çıktığı ilk andan itibaren önemli bir konu olarak yerini almıştır (Bayraklı, 2000). Bir ekonomide elde edilen toplam gelirin, geliri elde edenler arasında nasıl bölüşüldüğünü inceleyen gelir dağılımı, belirli unsurlara göre çeşitli sınıflara ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, bölgesel gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımından oluşan gelir dağılımı türlerinden meydana gelmektedir (Acar, 2015: 44-46). Fonksiyonel gelir dağılımı; üretim faktörlerinin milli gelirden aldıkları payı, bu faktörlerin üretime katılım fonksiyonuna göre ayırırken kişisel gelir dağılımı; milli gelirin o ülkedeki nüfus arasındaki paylaşımını ifade eder, sektörel gelir dağılımı; milli geliri, o ekonomideki üretim sektörlerine göre ayırırken bölgesel gelir dağılımı; milli gelirin bölgeler arasındaki dağılımını konu almaktadır (Kuştepeli ve Halaç, 2004: 5-7).Gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliğin ölçümünde, çeşitli yöntemler kullanmaktadır. Lorenz eğrisi, Gini katsayısı, Theil endeksi, Yüzdelik gruplar katsayısı bu ölçüm yöntemlerinden başlıcaları arasındadır (Akın ve Aytun, 2018: 55). Gelir dağılımı ile kentleşme ilişkisi daha çok ekonomik büyüme ile ilişkilendirilerek incelenmektedir. Nitekim Kuznets, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğu bulgusuna eriştiği çalışmasında ekonomik faaliyetlerin tarım sektöründen endüstri sektörüne geçişinde gelir dağılımı yapısının oluşmasında sanayileşme ve kentleşme olgularının sahip olduğu etkiden bahsetmektedir (Kuznets, 1955). Bu savunudan hareketle, kentleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin incelenmesi önemli bir konuyu ifade etmekte olduğu gibi karar vericiler tarafından üretilecek ve uygulanacak politikaların belirlenmesinde de benzer şekilde önem taşımaktadır.

2.3. Literatür Araştırması

Kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalar incelendiğinde literatürde hem teorik hem de ampirik çalışmaların yer aldığı görülmektedir. Kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi farklı yöntemlerle, modellerle ve değişkenlerle inceleyen çalışmaların genel anlamıyla ortak değişkenler olan kentleşme, ekonomik büyüme ve Gini katsayısı, literatürdeki çalışmaların benzer yönünü oluşturmaktadır (He ve Zhang, 2022; Sulemana, vd., 2019; Wan, vd., 2022; Buchholz, 2023). Bu çalışmanın odağının Türkiye'de gelir dağılımı ve kentleşme arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik olduğu için literatürde çalışmanın konusuyla ilişkili çalışmalardan birkaçına yer verilmektedir.

Tablo.1 Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Kentleşmeye İlişkin Çalışmalardan Bazıları

Yazarlar	Çalışmanın İçeriği
Keyifli, N. (2021)	Yeni Sanayileşen Ülkeler olan Brezilya, Çin, Endonezya, Filipinler, Malezya, Meksika, Tayland, Türkiye özelinde kentleşme ve gelir eşitsizliği ilişkisinin 2000-2018 dönemi için incelenmesidir.
Özsoy, D. (2024)	AB ülkeleri ve Türkiye'nin sosyal transferler öncesi ve sonrası gelir dağılımındaki değişimin boyutunun, gelir eşitsizliği ölçüm yöntemlerinden Gini Katsayısı üzerinden değerlendirilmesidir.
Keleş, R. (2010)	Kentleşmeyle birlikte yoksulluğun azalmadığı, hatta arttığına değinerek, gelir dağılımındaki artan dengesizliklerin oluşmasında, sanayileşme, yoksulluk emekçiyi göz ardı eden liberal politikalara karşı direnmenin önem taşıdığı vurgulanmaktadır.
Çetin, S. (2012)	Türkiye'de kentleşmedeki sorunlar ve gelir dağılımındaki uçurumların yanında göç, yoksulluk vb. dinamiklerin konut sorunu başta olmak üzere birçok sorunu ortaya çıkardığına vurgu yapılarak, politika önerileri ve çözümler sunulmuştur.
Yüce, M. (2002)	Türkiye'de toplum refahının sağlanması ve gelir dağılımının dengelenmesine yönelik kamu geliri ve harcamaları politikaları incelenerek öneriler sunulmaktadır.
Wan, vd., (2022)	Gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerde kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi, mali önlemlerin uygulanabilirliği, kent-kır uçurumu ve eşitsizliğin oluşmasında kentsel-kırsal uçurumun ihmal edilmesinin çıktıları üzerinden açıklamaktadır.
He ve Zhang (2022)	Kentleşmenin dağılım etkisine ilişkin analitik bir çerçeve sağlamayı amaçladıkları çalışmada, Çin eyaletleri genelinde kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ters U ilişkisini irdelemektedir.
Sulemana, vd., (2019)	Sahra Altı Afrika'da kentleşme ve gelir eşitsizliğini inceledikleri çalışmalarında, bölgede kentleşme ile gelir eşitsizliği arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğuna dair kanıtlar elde etmişlerdir.
Ha, vd., (2019)	Kentleşmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkisinin Vietnam ölçeğinde incelendiği çalışmalarında, kentleşmenin gelir eşitsizliğini azaltmada bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Kanbur ve Zhuang (2013)	Kentleşmenin Asya'daki eşitsizliği nasıl etkilediğini inceleyen çalışma, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan, Endonezya ve Filipinler'e ait veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş olup, sonuçlar Çin Halk Cumhuriyeti hariç diğer ülkelerde kentleşmenin gelir dağılımı eşitsizliğini artırdığı yönündedir.

Kaynak: Tabloda yer alan çalışmalar, yazar tarafından incelenerek oluşturulmuştur.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, 1992-2020 yılları arasında Türkiye'de kentleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışmada ARLD sınır testinden yararlanılmaktadır.

3.1. Veri Seti ve Model

1992-2020 yılları arasında Türkiye'de kentleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlayan ve Shahbaz vd. (2014) çalışması referans alınarak çalışmada kurulan modele ilişkin temel denklem aşağıdaki gibidir:

$$gini=\beta 0+ \beta 1gdp_t+ \beta 2urb_t+ \beta 3tra_t\ \varepsilon t$$

temel denklemde yer alan değişkenlerden; gini gelir dağılımını, gdp (Gross Domestic Product Per Capita) kişi başına düşen milli geliri, urb (urbanization) kentleşme oranını ve tra (Trade (% of GDP)) ticaretin GSYİH'nin yüzdesini ifade etmektir. Modele bağımlı değişken olarak dahil edilen gini değişkenini temsil eden Gini katsayısı verileri, Solt (2020) tarafından yayınlanan Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veritabanı (SWIID-Standardized World Income Inequality Database)'ndan; bağımsız değişkenlerin tümüne ait veriler ise Dünya Bankası'na ait veri tabanından alınmıştır (World Bank, 2024).

Tablo.2. Ampirik Modelde Yer Alan Değişkenler

Değişkenler	Değişkenin Kısaltması	Veri Tabanı
GINI	gini	SWIID-Standardized World Income Inequality Database
Gross Domestic Product Per Capita (milli gelir)	gdp	World Bank
Urbanization (kentleşme)	urb	World Bank
Trade (% of GDP) (ticari açıklık)	tra	World Bank

3.2. ARDL Sınır Testi

Ekonometrik analiz yöntemleri arasında tek bir ülkenin incelenmekte olduğu zaman serisi analizlerinde, çeşitli eşbütünleşme yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden birisi olarak geliştirilen ARDL sınır testi, değişkenlerin I (2) olmaları dışındaki tüm durumlarda kullanılabilmektedir (Pesaran vd., 2001). Bu yöntemde bağımlı değişkenin farkta durağan olması gerekmektedir. Bunun dışındaki durumlarda değişkenlerin aynı seviyede durağan olma şartını gerektirmeyen bu yöntem, aynı zamanda sınırlı sayıda gözlem içeren veriler için de güvenilir sonuçlar vermektedir (Doru ve Düşünceli, 2021: 45).

4. BULGULAR

4.1. Birim Kök Testi Sonuçları

Kentleşmenin gelir eşitsizliği üzerine etkilerinin incelenmesi amacıyla oluşturulan modelde ilişkin yapılan analizlerde Eviews 9 paket programı kullanılmıştır. Modele ilişkin yapılacak analizler için öncelikle değişkenlerin durağanlık sınaması

yapılmıştır. Durağanlık sınaması için ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi yapılmıştır. Yapılan birim kök testine ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablada gösterilmektedir.

Tablo.3 Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey Değerleri I(0)	Fark Değerleri I(1)
gini	0.1360	0.0000***
gdp	0.9608	0.0001***
urb	0.1376	0.0008***
tra	0.0232	0.0006***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre bağımlı değişken gini'nin, bağımsız değişken gdp ve urb değişkenleri fark değerinde birim kök içerdiği ve fark değerinde durağan olduğu ve bağımsız değişken olan tra değişkeni düzey değerinde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Birim kök testi sonucunda bağımlı değişkenin farkta durağan olmasından ve diğer değişkenlerin de farklı düzey değerlerinde durağan olmasından hareketle ARDL (Autoregressive Distributed Lag Yöntemi) sınır testi uygulanmıştır.

4.2. ARDL Sonuçları

Tablo.4. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model	Uygun Gecikme Uzunluğu	F-istatistiği
gini=f(urb,gdp,tra)	(2,0,0,0)	5.749782
Kritik Değerler	**Düzey Değerleri I(0)**	**Fark Değerleri I(1)**
%10	2.97	3.74
%5	3.38	4.23
%2.5	3.8	4.68
%1	4.3	5.23

Tablo 4'te değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin tespiti için ARDL sınır testi yapılmıştır. Kurulan modelde temel hipotez olan H_0 hipotezi eşbütünleşme ilişkisi yoktur şeklinde kurulmuştur. Hesaplanan F istatistiği değeri 5.749782 olup, I(0) ve I(1) kritik değerlerinden büyüktür. Bu durumda F istatistiği üst kritik değerlerinin (%1, %2,5 %5, %10) üzerinde olduğundan eşbütünleşme ilişkisi vardır ve temel hipotez olan H_0 hipotezi reddedilir. Bir başka ifade ile değişkenler arasında %1 anlamlılık düzeyinde uzun dönemli bir ilişki vardır.

Tablo.5. Katsayı Sonuçları

Seçilen ARDL Modeli (2, 0,0,0)

Kısa Dönem Katsayı

Değişkenler	Katsayı	Std.Sapma	t-istatistiği	Olasılık Değeri
D(GDP)	-0.089578	0.067333	-1.330375	0.1970
D(URB)	-4.707548	3.288181	-1.431657	0.1663
D(TRA)	0.011659	0.029873	0.390283	0.7001
C	28.627643	6.445360	4.441589	0.0002
CointEq(-1)	-1.419264	0.320301	-4.431033	0.0002***

Uzun Dönem Katsayı

Değişkenler	Katsayı	Std.Sapma	t-istatistiği	Olasılık Değeri
GDP	-0.037174	0.041175	-0.902835	0.3764
URB	-3.897159	0.782307	-4.981622	0.0001***
TRA	-0.012529	0.022531	-0.556059	0.5838

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin incelenmesi için yapılan analiz sonucunda kısa dönemde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Uzun döneme ilişkin sonuçlar incelendiğinde ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı ancak kentsel nüfus artışının gelir eşitsizliğini arttırıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre kentleşmenin özellikle büyük şehir ölçeğinde oluşması ekonomik faaliyetlerin de daha çok kent ölçeğinde ön planda tutulmasının başta kentsel ölçekte zaman içinde de bölgesel düzeyde ekonomik kalkınma düzeylerinde farklılıkların olmasına ve gelir dağılımında adaletsizliğe yol açacaktır. Tüm bu sorunlar gelir eşitsizliğinin beraberinde demografik, sosyal ve çevresel birçok olumsuz etkiyi de beraberinde getirecektir. Analiz sonucunda CointEq(-1) değerinin prob değeri 0.0002 olarak tespit edilmiş olup, istatistiki olarak anlamlı olduğunu ve hata düzeltme katsayısı düzgün çalıştığını ifade etmektedir. Sonuca göre modele gelecek şokların etkisi yaklaşık 5 dönem sonra ortadan kalkacaktır.

4.3. Varsayım Testi Sonuçları

Tablo.6. Varsayım Testi Sonuçları

Tanısal Testler	F-istatistiği	Olasılık Değeri
LM Test	1.232373	0.3415
ARCH	0.553214	0.4637
Jargue-Bera	0.538956	0.763778
RAMSEY	0.726590	0.4036
CUSUM	İSTİKRARLI	
CUSUMQ	İSTİKRARLI	

Kurulan ampirik modelin güvenilirliğinin sınanması için yapılan varsayım testleri yapılmıştır. Elde edilen varsayım testi sonuçları modelin doğru fonksiyonel forma göre oluşturulduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Model için hata terimi normal dağılıma sahiptir.
- Modelde değişen varyans problemi olmadığını yoktur.
- Modelde otokorelasyon sorunu yoktur.
- Modelde bir spesifikasyon hatası yoktur.

4.4. Cusum ve Cusumq Test Sonuçları

Grafik.1. Cusum Katsayı İstikrar Testi Sonuçları

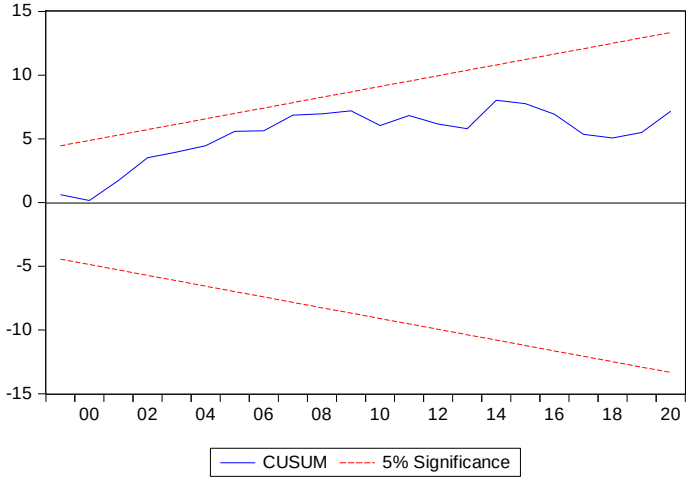

Grafik 1'de kesikli çizgiler %95 güven sınırlarını ifade etmektedir. CUSUM grafiği incelendiğinde parametre tahmini %95 güven sınırlarında olduğundan parametre tahmin istikrar koşulu sağlanmıştır.

Grafik.2. Cusumq Katsayı İstikrar Testi Sonuçları

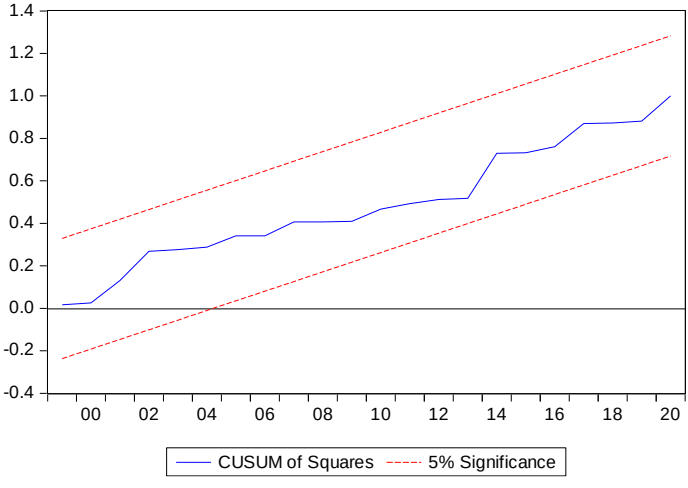

Grafik 2'de CUSUM of Squares grafiği incelendiğinde parametre tahmini %95 güven sınırlarında olduğundan parametre tahmin istikrar koşulu sağlanmıştır.

4.5. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

Tablo.7. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenler	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri	d	Sonuç
Gdp'den Gini'ye	0.570225	0.9032	3	Nedensellik yoktur.
Urb'den Gini'ye	7.004348	0.0718*	3	Nedensellik vardır.
Tra'dan Gini'ye	1.819807	0.6106	3	Nedensellik yoktur
Gini'den Gdp'ye	6.431825	0.0924*	3	Nedensellik vardır.
Urb'den Gdp'ye	11.34154	0.0100*	3	Nedensellik vardır.
Tra'dan Gdp'ye	2.014220	0.5695	3	Nedensellik yoktur.
Gini'den Urb'ye	9.377111	0.0247*	3	Nedensellik vardır.
Gdp'den Urb'ye	5.081175	0.1659	3	Nedensellik yoktur.

Tra'dan Urb'ye	4.947432	0.1757	3	Nedensellik yoktur.
Gini'den Tra'ya	4.199801	0.2407	3	Nedensellik yoktur.
Gdp'den Tra'ya	3.007101	0.3905	3	Nedensellik yoktur.
Urb'den Tra'ya	6.070394	0.1082	3	Nedensellik yoktur.

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir

Not 2: Temelde VAR analizine dayanan Toda-Yamamoto nedensellik testi, farklı düzey değerlerinde durağan olan değişkenler arasındaki nedenselliğin tespiti için uygulanmaktadır (Toda ve Yamamoto, 1995).

Çalışmada uygulanan Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları, Tablo 7'de yer almaktadır. Uygun gecikme uzunluğunun 3 olarak tespit edildiği nedensellik sonuçları, kentleşme oranı ile gelir eşitsizliği arasında, gelir eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasında ve kentleşme oranıyla ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda olasılık değerleri de istatistiksel olarak anlamlıdır.

5. TARTIŞMA

Çalışmada gerçekleştirilen ekonometrik analiz sonucunda elde edilen ve değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin incelenmesine yönelik bulgular; öncelikli olarak kısa dönemde bağımsız değişkenlerin, bağımlı değişken üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Uzun dönemde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin incelendiği kısımda elde edilen bulgular, ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı ancak kentsel nüfus artışının gelir eşitsizliğini arttırıcı etkiye sahip olduğu yönündedir. Ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda, kentleşmenin özellikle büyük şehir ölçeğinde oluşması ve gelişim göstermesi, ekonomik faaliyetlerin de daha çok kent ölçeğinde konuşlanacağını beraberinde getirecektir. Gelinen durumda ekonomik kalkınma noktasında bölgesel düzeyde farklılıklar oluşacağı için ortaya çıkan bu farklılıklar gelir dağılımında eşitsizlik durumunu ortaya çıkaracaktır. Bir başka ifadeyle kentleşme ile gelişim gösteren ekonomik büyüme ülkenin geneline eşit şekilde dağılamayıp kentleşmenin etkisinde dağılım gösterdiğinden ortaya çıkan durum gelir dağılımı eşitsizliğinin yanında demografik, sosyal ve çevresel birçok olumsuz etkiyi de beraberinde getirecektir. Bu sebeple kalkınma planlarının hazırlanması, strateji belgelerinin oluşturulması ve politika üretim süreçleri gibi birçok adımda kentleşmenin gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkililerini göz önünde bulundurularak, ortaya çıkan olumsuz etkileri azaltıcı politikaların üretilmesi ve çözümlerin geliştirilmesi önem taşımaktadır.

SONUÇ

Gelir dağılımı eşitsizliği, ülkelerin temel problemleri arasında yer alan önemli bir konuyu ifade etmektedir. Gelir dağılımındaki eşitsizliğine neden olan faktörlerin belirlenmesi ve buna yönelik politikaların üretilmesi bu yönüyle büyük önem

taşımaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin nedenleri arasında birçok faktör yer alsa da Dünya nüfusunun halihazırda yarıdan fazlasının kentlerde yaşamakta olduğu ve yakın gelecekte bu sayının giderek artacağı öngörüsü, gelir dağılımı ile kentleşme arasındaki ilişkinin incelenmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Gelir dağılımı ile kentleşme arasındaki çok boyutlu ilişki kimi zaman lehe kimi zaman aleyhe sonuçlar vermiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında olumlu ve olumsuz etkiye bağlı olarak iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki; kentleşmenin beraberinde getirmiş olduğu istihdam olanakları, yüksek ücretler, ekonomik ve sosyal anlamdaki kentin çekici faktörlerinin yer aldığı fırsatların olumlu etkisidir. Diğer ise yüksek gelirli işler için gerekli olan nitelikli insan kaynağının dışında kalarak gelirden az düzeyde pay alarak gelir eşitsizliği durumuyla karşı karşıya kalan bireylerin maruz kaldığı olumsuz etkidir. Kentlerde günlük yaşamdaki ihtiyaçları karşılamak için gerekli olan gelir ile kent yaşamında belirgin olarak yer alan yüksek yaşam maliyetleri, gelir dağılımındaki eşitsizliği artırdığı gibi barınma, beslenme, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçların karşılanması noktasında düşük ücretli kesimi dezavantajlı durumda bırakmıştır. Düzenli kentleşme, altyapıda yetersizlik, göç sorunu, sosyal imkanlar olan eğitim, sağlık vb. imkanlara erişim noktasındaki fırsat eşitsizliği vb. birçok sorunla mücadele eden gelişmekte olan ülkeler için gelir dağılımı eşitsizliği daha önemli bir sorun olarak yer almaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkeler, gelir dağılımı eşitsizliğine ve gelir dağılımı eşitsizliği sonucunda ortaya çıkan sorunların çözümü için etkin ve kapsayıcı politikalar geliştirmelidirler.

Türkiye'de kentleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi 1992-2020 yılları için inceleyen bu çalışmada, genel olarak ekonomik büyüme ve ticari dışa açıklık gelir dağılımı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmazken, kentsel nüfus artışı Gini katsayısını artırmakta olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Bu da Türkiye için kentleşmenin gelir dağılımı eşitsizliğini artırdığı anlamına gelmektedir. Türkiye'de kentleşmenin gelir dağılımı eşitsizliğini artırmasına bağlı olarak ortaya çıkan sorunların çözümü önemlidir. Bu sorunun çözülmesi için gelir eşitsizliğini azaltıcı politikaların üretilmesi gereklidir. Aynı zamanda gelir eşitsizliğinin çözümüne yönelik politikalar, kentleşme kavramıyla birlikte düşünülmelidir. Diğer bir ifadeyle kentleşme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan sorunlara yönelik politikalar üretilmeli ve çözümler geliştirilmelidir. Bu bağlamda üretilecek politikaların kapsayıcı ve etkin politikalar olabilmesi için çalışma bulgularından hareketle sunulacak öneriler;

*kentleşmenin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için ülkede gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin kentlerin tümüne yayılarak bölgeler arasındaki eşsizliğin ortadan kaldırılması,

*ekonomik büyümenin eşit şekilde sağlanabilmesi için görece az gelişmiş kentlerin potansiyellerinin geliştirilmesi,

*kentlerde ve kentler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması gibi durumlara bağlı olarak gerçekleştirilmelidir. Dolayısıyla gelir dağılımı eşitsizliğine neden olan faktörlerden birisi olarak kentleşmenin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik önlemler, gelir eşitsizliği sorununun çözümüne de katkı sağlayacaktır. Bunun yanında nüfusun yoğun olduğu kentlerde plansız kentleşme, işsizlik, vb. sorunlara bağlı olarak meydana gelen baskının azaltılmasında da pay sahibi olacaktır. Sonuç olarak,

Türkiye'de 1992-2020 yılları arasındaki dönem için kentleşmenin gelir dağılımı üzerindeki etkilerini tespit eden bu çalışmanın elde etmiş olduğu Türkiye'de kentleşmenin gelir dağılımı eşitsizliğini artırdığına ilişkin gerçek, çözüm üretilmesi ve üzerine etkin politikalar üretilmesi gereken önemli bir sorunu oluşturmaktadır.

THE RELATIONSHIP BETWEEN URBANIZATION AND INCOME DISTRIBUTION: A STUDY IN TURKEY

1. INTRODUCTION

Income distribution is an important subject that many disciplines in social sciences, especially economics, work on. Income distribution is an economic indicator used to determine the level of development of countries. In addition, income distribution is effective in establishing peace, prosperity and development of people living in a country. The concept of urbanization is at least as old as income distribution. Especially the increasing world population and the increase in the population by concentrating in cities reinforce the importance of urbanization. Studies examining the relationship between these two concepts, which have become even more important at the point where the world conjuncture has reached, have an important place in the literature. Considering the decreasing natural resources in the face of the increasing population in the world, the results of the relationship between urbanization and income distribution constitute one of the important problems that cities seek solutions to. This situation is also reflected in the studies examining the relationship between urbanization and income distribution in the literature. When the literature is examined, it is seen that there are studies examining the positive and negative effects of urban population on income distribution. Studies in the literature show that urbanization sometimes increases economic growth and prosperity while sometimes increases income inequality. The emergence of these findings is influenced by many factors such as social, economic, administrative, demographic, etc. that regulate the relationship between income distribution and urbanization. The subject and scope of this study is to examine the relationship between urbanization and income distribution in Turkey.

2. METHODS

In the method section of the study, ARDL bounds test, an econometric analysis method, was used. In the econometric model of the study, the Gini coefficient, one of the main income distribution measurement methods, is included as a dependent variable. The data of the variables in the econometric model are located in the World Bank and SWIID databases. Therefore, the data were collected and analyzed by using these open access databases. In this study conducted on Turkey, the relationship between urbanization and income distribution was tried to be determined as a result of the analysis of the data belonging to this country..

3. RESULTS

According to the ADF unit root test results, it was concluded that the dependent variable gini, the independent variables gdp and urb variables contained a unit root in the difference value and were stationary in the difference value, and the independent

variable tra was stationary in the level value. As a result of the unit root test, the dependent variable was stationary in the difference and the other variables were stationary in different level values, and the ARDL (Autoregressive Distributed Lag Method) bounds test was applied. ARDL bounds test was performed to determine the cointegration relationship between the variables. In the established model, the basic hypothesis H0 hypothesis was established as there is no cointegration relationship. The calculated F statistic value is 5.749782 and is greater than the critical values of I(0) and I(1). In this case, since the F statistic is above the upper critical values (1%, 2.5%, 5%, 10%), there is a cointegration relationship and the basic hypothesis H0 hypothesis is rejected. In other words, there is a long-term relationship between the variables at a 1% significance level.

4. DISCUSSION

The findings obtained as a result of the econometric analysis carried out in the study and the examination of short and long-term relationships between variables; primarily show that in the short term, independent variables do not have a statistically significant effect on the dependent variable. The findings obtained in the section examining the effect of independent variables on the dependent variable in the long term indicate that economic growth and trade openness do not have a statistically significant effect on income distribution, but urban population growth has an increasing effect on income inequality. Since economic growth that develops with urbanization is not distributed equally throughout the country but is distributed under the influence of urbanization, the resulting situation will bring many negative demographic, social and environmental effects in addition to income distribution inequality. For this reason, while producing solutions for inequality in income distribution, policy makers should pay attention to the effect of urbanization on income distribution. And they should implement their solutions and policies depending on the effect of urbanization on income distribution.

CONCLUSION

The findings of the econometric research conducted in the study show that; first of all, it was seen that economic growth and trade openness did not have a statistically significant effect on income distribution. However, it was also found that urban population growth increased the Gini coefficient, which is an indicator of income distribution inequality. As a result, it was determined in the study that the phenomenon of urbanization in Turkey further increased income distribution inequality.

KAYNAKÇA

Acar, İ. (2015). Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Emek ve Toplum Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8), 42-59.

Akın, C. S., ve Aytun, C. (2018). Gelir Dağılımının Makroekonomik Belirleyicileri: Türkiye Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(42), 52-81.

Atkinson, A.B. ve Bourguignon, F. (2001). *Income Distribution*, Editor(s): Neil J. Smelser, Paul B. Baltes, International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, Pergamon, 7265-7271.

Buchholz, M. (2023). Does urbanization increase inequality? Race, gender, and the urban wage premium. *Journal of Urban Affairs*, 1–19.

Çetin, S. (2012). Kalkınmada Kentleşme Ve Konut Politikalarının Önemi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 293-304.

Doru, Ö., ve Düşünceli, F. (2021). Türkiye'de Ticari Dışa Açıklık ve Enflasyon İlişkisi: Ardl Sınır Testi ve Nedensellik Analizi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(23), 37-54. https://doi.org/10.36543/kauiibfd.2021.003

Giddens, A. (1993). *Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım*, İhtar Yayıncılık, İstanbul.

Godden, C. (2015). *Economic History. International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences, 51–54.* doi:10.1016/b978-0-08-097086-8.62109-8

Ha, N. M., Le, N. D., ve Trung-Kien, P. (2019). The Impact of Urbanization on Income Inequality: A Study in Vietnam. *Journal of Risk and Financial Management*, *12*(3), 146. https://doi.org/10.3390/jrfm12030146

He, L., ve Zhang, X. (2022). The distribution effect of urbanization: Theoretical deduction and evidence from China. *Habitat International*, (123), 102544.

Heshmati, A. (2004). The World Distribution of Income and Income Inequality. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series*.

Kanbur, R., ve Zhuang, J. (2013). Urbanization and Inequality in Asia. *Asian Development Review*, *30*, 131-147.

Keyifli, N. (2021). Kentleşme ile Gelir Eşitsizliği Arasındaki İlişki: Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* (30), 211-228. https://doi.org/10.18092/ulikidince.748025

Keleş, R. (2010). Türkiye'de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?, *İdeal Kent*, 1(1), 28-31.

Kozulj, R. (2019). Chapter 2. Modernization, urbanization and economic growth. *How to achieve the welfare state in the twenty-first century*.

Kuştepeli, Y. R., ve Halaç, U., (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(4), 143-160.

Kuznets, S. (1955) Economic Growth And Income Inequality. *American Economic Review*, 45: 1–28.

Özsoy, D. (2024). Türkiye'de Gelir Dağılımı Çalışmaları ve Gelir Dağılımında Sosyal Transferlerin Etkisinin Türkiye ve Avrupa Birliği Karşılaştırması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27), 356-372. https://doi.org/10.29029/busbed.1393920

Pesaran, M. H., Shin, Y., ve Smith, R. P. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.

Shahbaz, M.,Loganathan, N., Tiwari, A. K., ve Sherafatian-Jahromi, R. (2014). Financial Development and Income Inequality: Is There Any Financial Kuznets Curve in Iran?. *Social Indicators Research*, 124(2), 357-382.

Sweeney, H. W. (1933). Income. *The Accounting Review*, *8*(4), 323–335. http://www.jstor.org/stable/238150

Solt, F. (2020). "Measuring Income Inequality Across Countries and Over Time: The Standardized World Income Inequality Database." *Social Science Quarterly* 101(3):1183-1199. SWIID Version 9.8, December 2024.

Sulemana, I., Nketiah-Amponsah, E., Codjoe, E.A., ve Andoh, J.A. (2019). Urbanization and income inequality in Sub-Saharan Africa. *Sustainable Cities and Society*, (48), 101544.

Toda, H. Y. ve Yamamoto, T., (1995), Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes, *Jorunal of Econometrics*, 66, 225-250.

United Nations (2015). Sustainable Develeopment Goals/The 17 Goals, https://sdgs.un.org/goals, Erişim Tarihi: 13.11.2024.

United Nations Department of Economic and Social Affairs (2024). 68% of the world population projected to live in urban areas by 2050, says UN, https://www.un.org/uk/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un, Erişim Tarihi: 13.11.2024.

Wan, G., Zhang, X., ve Zhao, M. (2022). Urbanization can help reduce income inequality. *npj Urban Sustainability*, *2*, 1-8.

World Bank (2024). World Bank Open Data, https://data.worldbank.org/, Erişim Tarihi: 11.10.2024.

Yüce, M. (2002). Türkiye'de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı, *Bilig*, 23:1-38.

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56 , ss./pp.: 1160-1175
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1614287

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

ANİMASYON FİLMLERİN TÜRKİYE'DE VE KÜRESEL ÖLÇEKTEKİ GİŞE HASILAT ORANLARI VE YEREL ANİMASYON YAPIMLARININ YURTDIŞINA İHRACAT İKAME POTANSİYELİ

İlkan Devrim DİNÇ[1]

Öz

Küreselleşen Dünya'da Türkiye'nin sinema sektörü ve animasyon yapımlarının gelişim seviyesi artmaktadır. Artık uluslararası ölçekte başarı sağlayabilecek yapımlar üretilmektedir. Son on senede animasyon filmlerin izlenme oranları ve ihraç edilme oranları arasında paralel bir ilişkinin kurulup kurulamayacağını analiz etmek üzere tasarlanan makalenin asıl amacı bu konuda duruma açıklık getirmektir. Hem animasyon stüdyolarının hem de prodüksiyon şirketlerinin yerelde başarılı işler ürettiği varsayılabilir mi sorusuna cevap arayan çalışmanın ana sorunsalını bu konu kapsamaktadır. Ayrıca yerelde başarılı ise bile bu başarıyı uluslararası anlamda da sağlayabilir mi? Makalenin bir diğer hedefi de eğer yerelde üretilen uzun metraj animasyon filmleri belirli seviyede bir başarıya sahipse bu durumu yurtdışına ihraç ikame potansiyeli açısından kullanabilecek mi, bu durumu açıklığa kavuşturmaktır. Makale de analiz edilen birçok sayısal veri grafikler eşliğinde görselleştirilecek ve genel eğilim bu verisel analizlerden elde edilecektir. Dünyanın hızla ilerlediği küresel endüstriyel yapılarda var olabilecek yerel altyapıların animasyon sineması alanında ne şekilde ilerlediği ve Türkiye ekonomisine ne şekilde katkı sağlayabileceğinin araştırılacağı makalenin sonuçları güzel sanatlar, iletişim, medya ve yönetim bilimleri gibi birçok alana hem akademik hem de endüstriyel anlamda katkı sağlayabilecek ve Türkiye'nin sahip olduğu ihracat potansiyelini gözler önüne serebilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Animasyon, Sinema, Türkiye, Yapım, Küreselleşme.*

JEL Kodları: *L82, L86, D24.*

Başvuru: *06.01.2025* **Kabul:** *24.02.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Animasyon ve Oyun Tasarımı Anasanat Dalı, devrim.dinc@comu.edu.tr, Çanakkale, Türkiye, ORCID No: 0000-0002-4706-7590

BOX OFFICE REVENUE RATES OF ANIMATED FILMS IN TURKEY AND ON A GLOBAL SCALE & IMPORT SUBSTITUTE POTENTIAL OF LOCAL ANIMATED PRODUCTIONS ABROAD

Abstract

In the globalizing world, the development level of Turkey's cinema sector and animation productions is increasing. Now, productions that can achieve success on an international scale are being produced. The main purpose of the article, which was designed to analyze whether a parallel relationship can be established between the viewing rates and export rates of animated films in the last decade, is to clarify the situation on this issue. This issue covers the main problematic of the study, which seeks to answer the question of whether it can be assumed that both animation studios and production companies produce successful works locally. Moreover, even if they are successful locally, can they achieve this success internationally? Another goal of the article is to clarify whether the local animated feature films can be used as export substitution potential abroad if they have a certain level of success. Many numerical data analyzed in the article will be visualized with graphics and the general trend will be obtained from these data analyses. The results of the article, which will investigate how local infrastructures that may exist in global industrial structures where the world is rapidly advancing are progressing in the field of animation cinema and how they can contribute to the Turkish economy, will contribute to many fields such as fine arts, communication, media and management sciences both academically and industrially and will reveal the export potential of Turkey.

Keywords: *Animation, Cinema, Turkey, Production, Globalization.*

JEL Codes: *L82, L86, D24.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Animasyon türünün sinema sanatındaki üretimleri, 21. Yüzyıla gelindiğinde endüstriyel anlamda başta Hollywood sineması olmak üzere tüm dünyada giderek daha çok talep edilmeye ve tüketilmeye devam etmektedir. Animasyon filmlerin özellikle çocuklar tarafından oldukça yüksek seviyelerde talep edildiği varsayıldığında bu türün kullanımları bir ülkedeki üretimlerin dışarı ihraç edilmesi açısından oldukça fazla olanak içermektedir. Hollywood sineması Walt Disney animasyon stüdyolarında yüz yılı aşkın süredir ürettiği uzun metraj animasyon filmleri sinema seyircisiyle buluşturmaktadır. Bu üretimler özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ciddi seviyelerde uluslararası gösterimlerinden gelir elde etmektedir. Hollywood sinemasının Amerika Birleşik Devletleri'nin ülke çapında elde ettiği yurtdışı gelirleri söz konusu olduğunda, büyük bir yer kapladığı düşünülebilecektir. Sinema'nın önemli bir türü olan animasyon ise genel anlamda bu

süreçlere fayda sağlamaktadır. Yapılacak araştırmada son on senede animasyon türünde üretilen filmlerin yurtdışı ihraç ikame potansiyelinde Türkiye'de gişe hasılatlarında en üst sırada bulunan yerli ve yabancı yapımlar bu durum üzerinden incelenerek, ülkede yerli ve yabancı yapımların tercih edilme oranlarıyla yurtdışı ihraç potansiyelleri karşılaştırılarak sürecin gidişatı gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Makalenin hedefi bu konuda literatüre katkı sağlayarak, animasyon film üreten şirketlerde bir farkındalık yaratmak ve yerel ekonominin potansiyelini gözler önüne sermektir.

1.1. Animasyon Sineması

Animasyon sineması Amerika Birleşik Devletleri'nde 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkıp ardından tüm dünyaya yayılmıştır. 1900 yılında J. Stuart Blackton'ın "The Enchanted Drawing" isimli çalışması burada milat olarak verilebilecektir. J. Stuart Blackton Thomas Edison'un New Jersey'deki "Black Moira" isimli stüdyosunda arkadan ışık yansıttığı bir düzeneğe çizdiği bir karakterin farklı pozlarıyla ilk animasyon çalışmasını yapmıştır. Aynı sanatçı 1906 yılında ise bir kara tahtaya kare kare çizip kaydettiği görsellerle "Humorous Phases of Funny Faces" isimli kısa çizgi filmi üretmiştir. 1908 yılında ise Fransız karikatürist Émile Cohl "Fantasmagorie" isimli 700 kareden oluşan bir eser üretmiştir. 1914 yılına gelindiğinde ise ilk ciddi karakter animasyonu kabul edilebilecek olan "Gertie the Dinasour" Windsor McCay isimli sanatçı tarafından üretilmiştir. Filmde bir dinozorun ana kareler ve animasyon döngüleri dahilindeki hareketlerini gösteren bu çalışmanın animasyon dünyasındaki gelişime büyük katkı sağlamış olduğu düşünülebilecektir. 1919 yılında ise Otto Messmer "Felix the Cat" isimli karakterini üretip bu karakterle animasyonlar üretmiştir. Döneminde bir pop ikonu haline gelen karakter de animasyon sanatının ilgi çekiciliğini artırmıştır. 1922 yılında animasyon endüstrisi için büyük önem taşıyan bir gelişme yaşanmış ve Walt Disney ilk kez Mickey Mouse karakterinin senkronize bir ses tasarımına sahip olduğu "Steambot Willie" isimli eserinin yayınlamıştır. Daha sonra Walt Disney, Fleischer Kardeşler ve Hanna Barbera ikilisi gibi önemli sanatçıların stüdyolarında uzun metraj animasyon filmler üretme süreçleri başlamıştır. Walt Disney, Snow White and The Seven Dwarfs (Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, 1937) ile uzun filme yöneldi…

> Grimm Kardeşler'in masalından yola çıkan Disney, kötü yürekli bir kraliçenin elinden, yakışıklı bir prensin aşkı sayesinde kurtulan Pamuk Prenses'in öyküsünü işlerken Yedi Cüce gibi yardımcı kahramanlarla filmi daha sevimli kılmayı başarıyordu. Dört yıl süren bir çalışma ve iki milyon dolar gibi büyük bir yatırım sonucunda ortaya çıkan film, gösterildiği her ülkede büyük bir ilgiyle karşılaştı. (Teksoy, 2005: 260)

Uzun Metraj filmler üreten bir diğer önemli stüdyo Betty Boop ve Popeye (Temel Reis) gibi karakterlere hayat veren Flesicher kardeşlerdir.

> Hollywood'un ikinci büyük canlandırma stüdyosunu Avusturya kökenli Max (1889- 1972) ve Dave (1894- 1979) Fleischer Kardeşler kurdu. Disney'in yıldız sistemini benimsemeyen Fleischer Kardeşler daha 1 920'li yılların başlarında, palyaço Koko'nun bir mürekkep hokkasından çıkmasıyla başlayan kısa filmler yaptılar. Out of The lnkwell (Mürekkep Hokkasından Çıkış) adını taşıyan bu dizide, çizerlikten gelme yönetmen Max Fleischer incelikli bir mizah anlayışı ile Amerikan toplumunun değerlerini, özellikle de engellerden yılmayan

> çalışkan bireylerin mutlaka başarılı olacakları yolundaki yaygın inancı eleştiriyordu. (Teksoy, 2005: 261)

Walt Disney ve Fleischer'lardan sonra. Animasyon dünyasının o dönemki en önemli isimleri arasında düşünülebilecek olan William Hanna ve Joseph Barbera düşünülebilecektir. 1940 yılından başlayarak birlikte çalışan bu ikili, ilkin kötü kedi Tom ile kurnaz fare Jerry'nin serüvenlerini perdeye getirdiler. Yedi kez Oscar kazanan Tom ile Jerry'yi, Taş Devri insanları Fred ile Betty'nin günümüzdeki serüvenleri ve Jetgillller izledi. (Teksoy, 2005: 263) 1990'lı yıllara kadar Walt Disney başta olmak üzere bu stüdyoların ürettiği klasik animasyon (cell) eserleri üretilmeye devam etmiştir. Dünya çapında gişelerde büyük bir parçaya sahip olan bu animasyon eserleri teknik anlamda ışıklı çizim masalarında yapılan çizimlerin art arda kameraya kayıt edilmesi ve gösterilmesi dinamiğiyle ilerlemiştir. Ta ki doksanlı yıllarda Walt Disney stüdyolarının tekniğine baş kaldıran John Lesseter isimli animatörün bilgisayar animasyonu üretmek üzere kurduğu Pixar şirketi film üretmeye başlayana kadar. John Lesseter, ilk başta Walt Disney'in bir asıra yakın süredir ürettiği tekniğe bir alternatif olarak savunduğu bilgisayarda 3 boyutlu tekniklerle üretim söz konusu olduğunda büyük bir tepkiyle karşılaşmıştır. Kendisi de bir Disney animatörüyken, stüdyodan ayrılıp kurduğu Pixar şirketinde 1996 yılında ilk uzun metraj bilgisayar animasyonu olan Toy Story'i üretmiştir.

> Toy Story, Disney ve Pixar animasyon stüdyoları tarafından bir seri filminin ilk bölümü olarak 1995 yılında yayınlanan komedi ve macera konulu bir animasyon filmidir. Bu film animasyon dünyası için bir yapı taşı niteliğindedir. Film, aynı zamanda animasyon endüstrisi için de yeni bir yapılanmanın öncüsü olmuştur. Tarihin ilk uzun metrajlı bilgisayar animasyon filmi olma unvanına sahip olan bu film, birçok yazılım teknolojisinin doğmasına da öncülük etmiştir. (Fırat, 2021: 82)

2025 yılına girilen bu günlere dek bu türde üretilen birçok film olmuş ve sektör Walt Disney stüdyoları da dahil olmak üzere neredeyse tamamen bilgisayar animasyonuyla üretime geçmiştir. Artık Türkiye'de dahil olmak üzere bilgisayar animasyonuyla uzun metraj üretilen filmlerin görsel kalitesi yükselmiş ve endüstri standardı haline gelen bu teknik her geçen gün teknolojik olarak da gelişmektedir.

1.2. Türkiye'de Animasyon

Türkiye'de ilk animasyon filminin Vedat Ar'ın bir grup öğrencisiyle hazırladığı bir çalışması olduğu düşünülmektedir. Vedat Ar'ın çalışmaları Türk Animasyon sinemasına büyük katkılar sağlamış bir milat olarak değerlendirilebilecektir.

> II. Dünya savaşı sonrasında Batı'da başlayan çalışmalara özenilerek, 1947 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akedemisi'ndeki (Günümüzdeki Mimar Sinan Üniversitesi) bu konuya ilgili kimi öğrencilere kısa süreli bir kurs verilmiştir. Bu eğitim döneminin ardından Vedat Ar akademili bu öğrencilerle birlikte "Zeybek Dansı" adlı üç dakikalık filmi gerçekleştirmiştir. Ar'ın bir diğer filmi olan "Nasrettin Hoca" adlı çalışması ise araştırma aşamasından öteye geçememiştir. Ar, daha sonra 1959'da kurduğu Filmar'da canlandırmaya ağırlık vermeye başlar. Burada 2-3 dakikalık canlandırmalar üretirken farklı biçim araştırmaları da yapmıştır. (Balaban, 2007: 75)

Daha sonra animasyon sanatı bir süre çoğunlukla reklam filmlerinde üretilmiş ve uzun metraj film üretimine geçilmesi pek mümkün olmamıştır.

> Canlandırma konusunda birçok sanatçıya iş olanağı sunan İstanbul Reklam Ajansı'nda çalışan sanatçılar, Derviş Pasin, Tunç İzberk, Altan Erbulak, Mustafa Emektar (Mıstık), Orhan Enez, Nihat Bali, Orhan Büyükdoğan, Ruhi Görüney, Emre Senan, Tonguç Yaşar, Efalatun Nuri, Ferruh Doğan, Erim Gözen, Bedri Koraman, Özcan Eralp, Oğuz ve Tekin Aral, Sezgin Cerrahoğlu, Ali Nur Velidedeoğlu'dur. Bu sanatçılar birçok reklam filmleri üretmişlerdir. (Balaban, 2007: 77)

Bu reklam filmlerinin üretimleri devam ederken bir yandan da bahsedilen sanatçılardan bazıları kendi stüdyolarını kurarak çalışmalar üretmeye başlamıştır. Ferruh Doğan ve Oğuz Aral'ın 1965 yılında kurduğu Canlı Karikatür Stüdyosu bahsedilen animasyon stüdyolarından biridir. Stüdyo "Direklerarası", "Ağustos Böceği ile Karınca", "Koca Yusuf", "Bu Şehri İstanbul ki" gibi birçok işe imza atmıştır. Bu çalışmaların dışında uluslararası alanda da Türkiye'yi temsil eden Tonguç Yaşar'ın "Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü" oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma 1972 yılında çizgi filmlerin "Cannes" festivali gibi düşünülebilecek olan 9. Annecy Film Festivalinde yarışma dışı film kategorisinde seçki alarak gösterilmiştir.

> 1972 yılında Tonguç Yaşar, Altın Koza'da "Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü" ile ödül almıştır. Tonguç Yaşar'ın Sanat Tarihçisi Sezer Tansuğ'un danışmanlığında hazırladığı bu film, o güne kadar yapılmış olan canlandırma filmlerinden tamamen farklı özellikler taşımaktaydı. Bu filmde, Türk Hat Sanatından örnekler ele alınıyor, hat örnekleri canlandırılıyordu. Hat çizgileri ile Osmanlı kayığı denizde yüzdürülüyordu. (Balaban, 2007: 80)

Daha sonra bir süre TRT'nin destekleriyle devam eden animasyon üretim denemeleri artık 3 boyutlu bilgisayar üretimleri dahilinde devam etmektedir. Sektörde ciddi seviyelerde görsel kaliteye sahip bilgisayar animasyonu içeren uzun metraj filmler üretilmekte ve yerel pazarda bu türdeki filmler yüksek seviyelerde gişe hasılatları elde etmektedir. Çalışmanın ana teması yerel üretimlerin yabancı pazardaki yeri olduğu için Türk canlandırma sinemasının önemli gelişimlerinden de bu bölümde bahsedilmiştir.

2. YÖNTEM

Makalenin oluşturulduğu araştırmanın verilerine ulaşmak için istatistiksel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. 2014 yılından 2023 yılına kadar süren on senelik dönem içinde Türkiye'deki gişe hasılatlarında en üst sıradaki yerli ve yabancı filmlerin ikisi birden yıllar içindeki oranların değişimine göre kategorize edilerek veriler kullanılmıştır. Bir seri grafik üretilen istatistiksel veriler birbiriyle karşılaştırılmış ve yıllara göre sıralanarak genel eğilimlerin ne yönde değiştiği görselleştirilmiştir. Ayrıca yıllar içinde dış ülkelere ihraç seviyeleri de bulunarak grafiğe dökülmüştür.

2.1. Evren ve Örneklem

Makalenin Evreni zaman olarak son on yıla indirgenmiştir. Çünkü daha uzun sürecek bir araştırmaya uygun veriler söz konusu değildir. Hem yerel filmlerin üretim oranının düşük olması hem de prodüksiyon kalitelerinin Hollywood yapımı eserlerle karşılaştırılmasının uygun olmayacağı düşünülerek son on yıllık süreci değerlendirmenin daha sağlıklı sonuçlar vereceğine kanaat getirilmiştir. Makalenin uzamı söz konusu olduğunda ise gişe hasılatları söz konusu olduğunda en geçerli

kabul edilebilecek kaynaklardan biri olan "Internet Movie Database" sitesinin altyapısına entegre olan "BoxOffice Mojo" (https://www.boxofficemojo.com/) tercih edilmiştir. Hem ülke bazında hem de yıl bazında birçok değişkene ulaşılabiliyor olması ve sayısal verilerin sürekli güncelleniyor olması araştırmanın alt yapısına uyum sağladığından bahsedilen web sitesindeki veriler makalenin uzamsal evrenini oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları söz konusu olduğunda bir önceki bölümde bahsedilen web sitesinin Türkiye'deki gişe hasılat oranlarının yıl bazında listelendiği alt yapı kullanılmıştır. Bu altyapıdan alınan listelerden Türkiye'de en yüksek gişe hasılatı yapan yerli ve yabancı filmler bulunarak yerel de yaptıkları gişe hasılatları ve yurt dışına ihraç edilen süreçlerde yapılan hasılatların oranlarına ve rakamlarına ulaşılarak makalenin istatistiksel verileri elde edilmiştir.

2.2. Verilerin Analizi

Verileri daha belirgin bir şekilde karşılaştırabilmek adına gişe hasılat oranları Amerikan doları cinsinden hesaplanmış ve paylaşılmıştır.

2014 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Frozen" filmi Türkiye'de $4,732,212 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $905,495,084, kendi ülkesinde ise $400,953,009 gişe hasılatı yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Evliya Çelebi ve Ölümsüzlük Suyu" filmi olmuş ve sadece yerel pazarda yayınlandığından dolayı genel ölçekte $115,523 gişe hasılatı yapmıştır.
2015 yılında ise Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Minions" filmi Türkiye'de $4,053,515 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $823,398,892, kendi ülkesinde ise $336,045,770 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Köstebekgiller: Perili Orman" filmi olmuş ve sadece yerel pazarda yayınlandığından dolayı genel ölçekte $676,539 gişe hasılatı yapmıştır.

2016 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Ice Age: Collision Course" filmi Türkiye'de $4,177,779 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $344,691,967, kendi ülkesinde ise $64,063,008 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Kötü Kedi Şerafettin" filmi olmuş ve sadece yerel pazarda yayınlandığından dolayı genel ölçekte $1,592,506 gişe hasılatı yapmıştır.

2017 yılında ise Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Moana" filmi Türkiye'de $4,690,880 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $394,575,423, kendi ülkesinde ise $248,757,044 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Fırıldak Ailesi: Batsın Bu Orta Dünya" filmi olmuş ve sadece yerel pazarda yayınlandığından dolayı genel ölçekte $1,025,750 gişe hasılatı yapmıştır.

2018 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Coco" filmi Türkiye'de $2,712,348 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $604,181,157, kendi ülkesinde ise $210,460,015 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası" filmi olmuş ve sadece yerel pazarda yayınlandığından dolayı genel ölçekte $3,666,556 gişe hasılatı yapmıştır.

2019 yılında ise Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Frozen II" filmi Türkiye'de $2,901,147 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $976,309,898, kendi ülkesinde ise $477,373,578 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Kral Şakir: Korsanlar Diyarı" filmi olmuş ve yerel pazarda $4,919,713 gişe hasılatı yaparken bu hasılatın üstüne $845,096'lık bir kısmı da uluslararası ölçekte yapmıştır.

2020 yılında her ne kadar Covid-19 salgınının etkisiyle seyirci sayılarında bir değişiklik görülmüş olsa da Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Vic the Viking and the Magic Sword" filmi Türkiye'de $233,784 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $2,757,319, kendi ülkesindeki değerler uluslararası ölçektekiyle yakındır ve film birkaç Avrupa ülkesinin ortak yapımı olduğu için yereldeki değerinin veri olarak değerlendirmeye katılması uygun bulunmamıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe" filmi olmuş ve yerel pazarda $7,613,596 gişe hasılatı yaparken bu hasılatın üstüne $2,702'lık bir kısmı da uluslararası ölçekte yapmıştır.

2021 yılında ise Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "The Boss Baby: Family Business" filmi Türkiye'de $609,449 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $89,445,000, kendi ülkesinde ise $57,300,280 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "İstanbul Muhafızları: 100 Yılın Muhafızları" filmi olmuş ve yerel pazarda $171,500 gişe hasılatı yaparken bu hasılatın üstüne $103,368'lık bir kısmı da uluslararası ölçekte yapmıştır.

2022 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Minions: The Rise of Gru" filmi Türkiye'de $2,831,840 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $569,933,000, kendi ülkesinde ise $370,270,765 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film ise "Aslan Hürkuş: Görevimiz Gökbey" filmi olmuş ve yerel pazarda $1,634,049 gişe hasılatı yaparken bu hasılatın üstüne $705,894'lık bir kısmı da uluslararası ölçekte yapmıştır.

2023 yılında ise Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı olarak "Puss in Boots: The Last Wish" filmi Türkiye'de $2,994,352 gişe hasılatı yaparken uluslararası ölçekte $295,667,128, kendi ülkesinde ise $186,090,535 gişe hasılatı yapmıştır. En yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı

uzun metraj çizgi film ise "Rafadan Tayfa: Galaktik Tayfa" filmi olmuş ve sadece yerel pazarda yayınlandığından dolayı genel ölçekte $5,996,377 gişe hasılatı yapmıştır.

Bu veriler dahilinde her ne kadar özellikle Hollywood yapımı filmlerin gişe hasılatlarıyla Türk yapımı filmlerin gişe hasılatları birbirinden çok uzakta gibi görünse de bu değerlerden zaman içinde Türk seyircisinin yabancı uzun metraj çizgi filmlerdense yerli olanları daha çok tercih etmeye başladığı gözlemlenebilecektir. Bu paylaşılan verilerdeki eğilimleri daha net göstermek adına üretilen bir dizi grafik bulgular kısmında paylaşılacak ve bu bulgulardan ortaya çıkan değişiklikler tartışma bölümünde genişletilecektir.

3. BULGULAR

Araştırma dahilinde elde edilen istatistiksel veriler ile üretilen ilk grafikte Türkiye'de gösterime giren en yüksek gişe hasılatlı yerli yapımların ülke çapında ve yurtdışında elde ettikleri gelirlerin oranları gösterilmiştir.

Grafik 1. Türkiye'de gösterime giren en yüksek gişe hasılatlı yerli yapımların ülke çapında ve yurtdışında elde ettikleri gelirlerin oranları

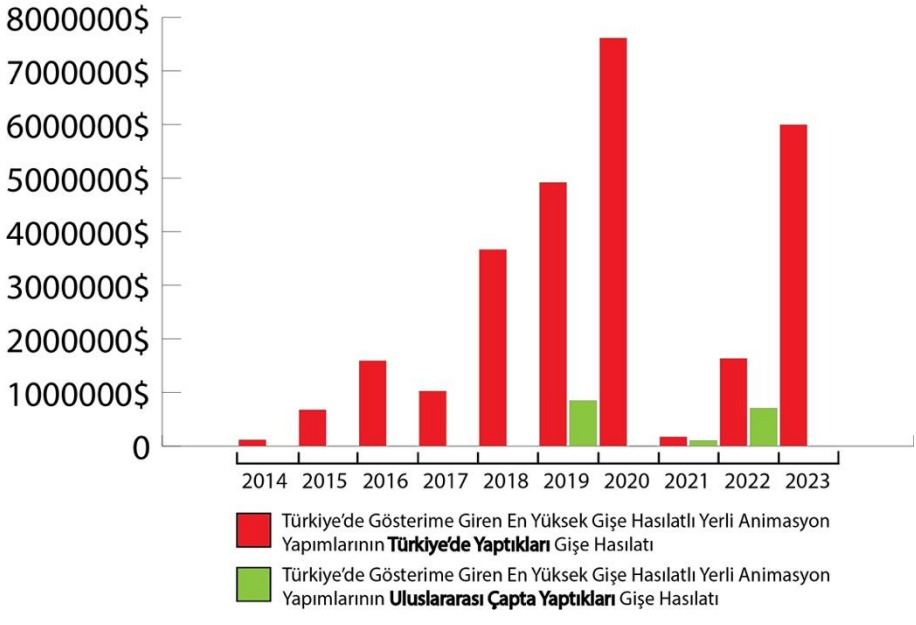

Kaynak: Grafik yazar tarafından üretilmiştir. 2024a

Grafikte görüldüğü üzere 2020 yılına kadar ciddi bir yükselme gözlemlenmektedir. 1 milyon dolar seviyelerine ulaşılan 2015 yılından 2020 yılına gelindiğinde bu seviye neredeyse sekiz katına kadar çıkmıştır. 2020 yılındaki küresel ölçekli salgının etkisiyle bu oranlar ciddi bir düşüş yaşamış olsa da 2023 yılında tekrar 6 milyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Bu grafikteki en önemli göstergelerden biri ise 2019, 2021 ve 2022 yılları dışında yedi senenin hiçbirinde filmlerin yurtdışına ihraç edilme durumunun gözlemlenmiyor oluşudur. Bahsedilen üç senede ise bu oranlar oldukça düşüktür.

Araştırma dahilinde elde edilen istatistiksel veriler ile üretilen ikinci grafikte Türkiye'de gösterime giren en yüksek gişe hasılatlı yabancı yapımların ülke çapında ve yurtdışında elde ettikleri gelirlerin oranları gösterilmiştir.

Grafik 2. Türkiye'de gösterime giren en yüksek gişe hasılatlı yabancı yapımların kendi ülkelerinde ve yurtdışında elde ettikleri gelirlerin oranları

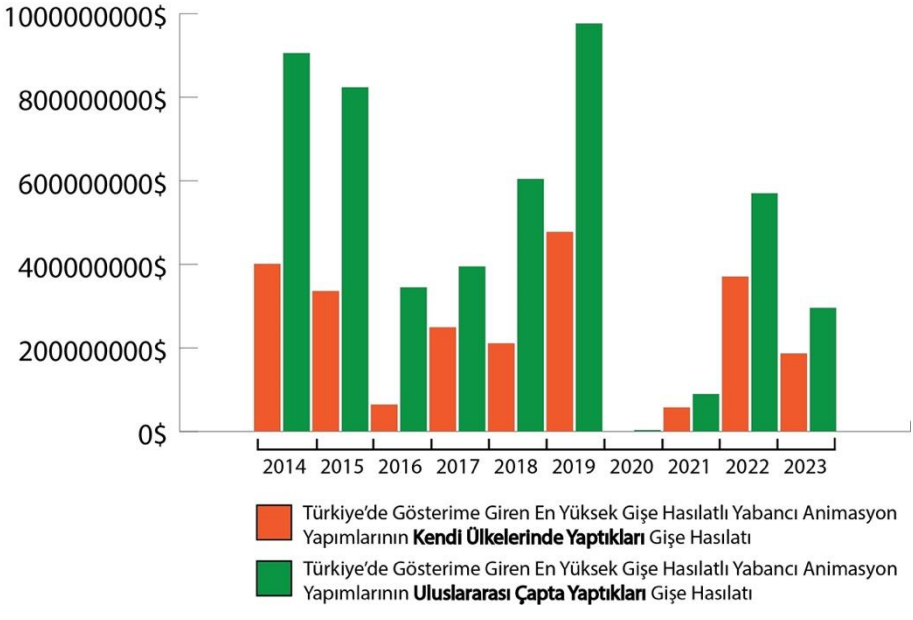

Kaynak: Grafik yazar tarafından üretilmiştir. 2024b

Bu grafikte ise bir önceki grafiğin tersine, yabancı yapım uzun metraj animasyon filmlerin uluslararası ölçekte yaptıkları gişe hasılatlarının on sene boyunca her seferinde yerel gişe hasılatlarının oldukça üstünde seyrettiği gözlemlenebilecektir. Yabancı yapım animasyon filmlerinin uluslararası ölçekte yaptıkları gişe hasılatları her sene için yerel gişe hasılatlarının en az iki katı olacak şekilde seyrettiği görülebilir. 2016 yılında neredeyse üç katından fazla bir geliri kendi ülkelerinin dışındaki gösterimlerden elde eden filmler söz konusudur. 2020 grafiğin en düşük seviyesi gibi gözükmektedir çünkü o sene Hollywood yapımı bir film yerine Türkiye'de en üst

sırada Avrupa ülkelerinin ortak yapımı olan "Vic the Viking and the Magic Sword" filmi ele alınmıştır. Bunun sebebi ise salgın de film gösterimlerinin yasaklanması olarak düşünülebilecektir.

Araştırma dahilinde elde edilen istatistiksel veriler ile üretilen üçüncü ve on grafikte ise Türkiye'de gösterime giren en yüksek gişe hasılatlı yerli ve yabancı yapımların ülke çapında elde ettikleri gelirlerin farkları gösterilmiştir. Bu grafik ile Türkiye'deki seyircilerin uzun metraj animasyon filmleri söz konusu olduğunda son on senedeki tercihlerini değişimleri ile ilgili net bir gösterge elde etmek amaçlanmıştır.

Grafik 3. Türkiye'de gösterime giren en yüksek gişe hasılatlı yerli ve yabancı yapımların Türkiye'de elde ettikleri gelirlerin farkları

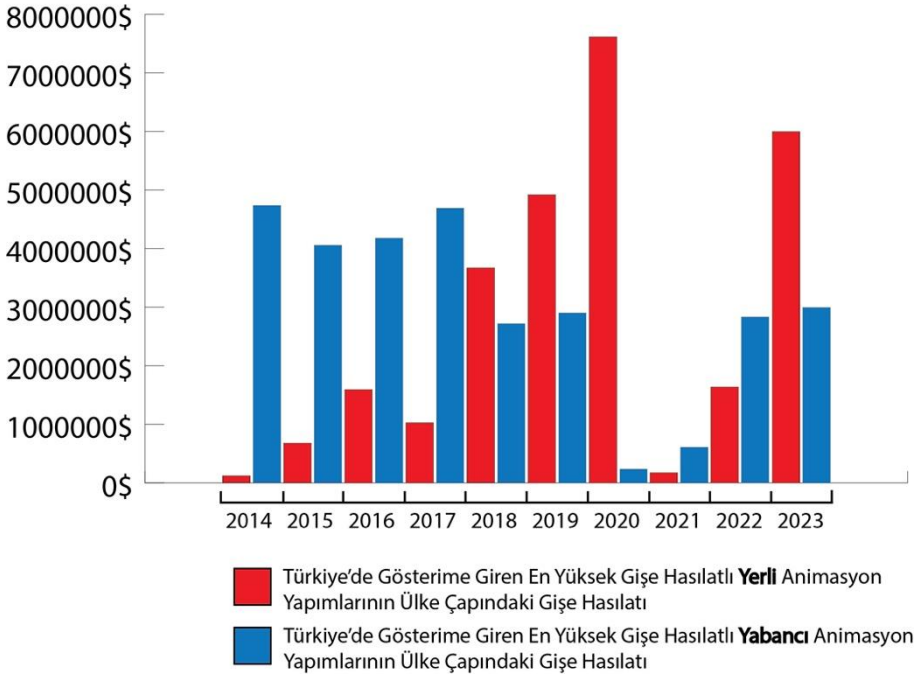

Kaynak: Grafik yazar tarafından üretilmiştir. 2024c

Son grafikte görüleceği üzere, Türkiye'de üretilen uzun metraj animasyon filmlerin yerel gişe hasılatlarında on sene önceki durumunun çok düşük seviyelerde kaldığı ve yabancı animasyon filmin gişe hasılatının onda birlik bir seviyesine bile ulaşmadığı gözlemlenebilecektir. Fakat salgın dönemine gelinene kadar bu oranın giderek arttığı ve tercihleri tersine çevirerek baskın hale geldiği görülebilir. Salgın sonrası 2021 yılında bu oran yine yabancı yapımın önde olmasına sebep olsa da 2023 yılına gelindiğinde yerli yapımın gişe hasılatının yabancı yapımın iki katına çıktığı

gözlemlenebilecektir. Genel grafikteki eğilim ise zaman içinde Türkiye'deki seyircilerin yabancı yapımlar yerine yerli yapımları tercih etmesi yönündedir.

4. TARTIŞMA

Bu bölümde yerli yapımların yabancılarla karşılaştırılarak, yurtdışına ihraç oranları gösterilecek ve daha önceki bulgular eşliğinde makalenin tartışma konusu ele alınacaktır.

2014 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Frozen" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 11. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %71'lik bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Evliya Çelebi ve Ölümsüzlük Suyu" ise 151. sırada yer almış ve yurtdışından hiçbir gelir elde edememiştir.

2015 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Minions" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 8. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %68,7'lik bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Köstebekgiller: Perili Orman" ise 37. sırada yer almış ve yurtdışından hiçbir gelir elde edememiştir.

2016 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Ice Age: Collision Course" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 13. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %84,3'lük bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Kötü Kedi Şerafettin" ise 37. sırada yer almış ve yurtdışından hiçbir gelir elde edememiştir.

2017 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Moana" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 9. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %61,3'lük bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Fırıldak Ailesi: Batsın Bu Orta Dünya" ise 59. sırada yer almış ve yurtdışından hiçbir gelir elde edememiştir.

2018 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Coco" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 14. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %74,2'lik bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Rafadan Tayfa: Dehliz Macerası" ise 8. sırada yer almış ve yurtdışından hiçbir gelir elde edememiştir.

2019 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Frozen II" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 13. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının

%67,1'lik bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Kral Şakir: Korsanlar Diyarı" ise 6. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %14,65'lik bir kısmını yurtdışından yapmıştır.

2020 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Vic the Viking and the Magic Sword" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 21. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatı Avrupa ortak yapımı olduğu için paylaşılmamıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Rafadan Tayfa 2: Göbeklitepe" ise 2. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %0,03'lük bir kısmını yurtdışından yapmıştır.

2021 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "The Boss Baby: Family Business" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 11. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %61'lik bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "İstanbul Muhafızları: 100 Yılın Muhafızları" ise 18. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %37,60'lık bir kısmını yurtdışından yapmıştır.

2022 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Minions: The Rise of Gru" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 6. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %60,6'lık bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Aslan Hürkuş: Görevimiz Gökbey" ise 12. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %30,16'lık bir kısmını yurtdışından yapmıştır.

2023 yılında Türkiye'de gösterime giren filmler arasında uzun metraj çizgi filmlerden yabancı yapım olan "Puss in Boots: The Last Wish" filmi Türkiye'de en çok gişe hasılatı yapan uluslararası filmler arasında 9. sırada yer almış ve toplamda yaptığı gişe hasılatının %61,4'lük bir kısmını yurtdışından yapmıştır. Aynı kategoride en yüksek gişe hasılatı yapan Türk yapımı uzun metraj çizgi film "Rafadan Tayfa: Galaktik Tayfa" ise 4. sırada yer almış ve yurtdışından hiçbir gelir elde edememiştir.

Tüm bu veriler ele alındığında ortaya çıkan genel eğilim Türk yapımı animasyon filmlerin gişe hasılatları sıralamalarda üst sıralara çıkarken yabancı yapım animasyon filmlerin sıralamada aşağılara düşüyor oluşudur. Fakat buna rağmen yabancı yapımların gişe hasılatlarının toplamda neredeyse üçte ikilik bir kısmı yurtdışı hasılatlarından gelse de Türk yapımı filmlerin sadece iki yıl boyunca üçte birlik bir kısmı ihraç ikame potansiyeli içermiş diğer seneler ise ya çok düşük seviyede kalmış ya da hiç gelir elde edilememiştir.

SONUÇ

Bu çalışmanın elde ettiği gerek sayısal gerekse grafik halinde paylaşılan tüm veriler ele alındığında yerel pazarda Türk yapımı uzun metraj animasyon filmlerin tercih edilirliği her geçen gün artsa da yurt dışına ihraç ikame potansiyelinin çok düşük seviyelerde kaldığı gözlemlenebilecektir. Oysa ki yabancı yapım uzun metraj animasyon filmleri yerel pazarda gücünü kaybetse de yurtdışına ihraç ikame potansiyellerini dünya genelinde korumaya devam etmektedirler. Eğer Türkiye'deki seyircilerin tercihi yerel yapımlara döndü ise bu durumdan yola çıkılarak yapılan filmlerin kalitelerinin arttığı ve izlenirlik oranlarının yükseldiği varsayılabilecektir. Bu artışla doğru orantılı olarak yurtdışında ihraç ikame potansiyelinin de yükselebileceği düşünülebilir. Bu çalışmanın gösterdiği kadarıyla Türkiye'de üretilen uzun metraj animasyon filmler estetik anlamda gelişse de ihraç potansiyellerini gerçekleştirmede güçlük çekmektedir. Çalışma literatüre katkı sağladığı oranda sinema sektörünün endüstriyel gelişimi içinde geleceğe ışık tutma hedefi içermektedir. Bu hedef doğrultusunda doğru politikalar izlendiği taktirde Türk yapımı uzun metraj animasyon filmlerin yerelde elde ettiği başarıları, uluslararası ölçekte de elde etmemesi için bir engel görülmemektedir. Türk animasyon endüstrisi içerdiği yüksek potansiyeli gerçekleştirebilmek için bir engel taşımamaktadır. Bu çalışmanın da gösterdiği verilerle animasyon sektörünün Türkiye'den üretip ihraç edebileceği eserlerin olanakları gösterilmiş ve sinema sanatının bir kolu olarak animasyon türünün potansiyeli gözler önüne serilmiştir.

BOX OFFICE REVENUE RATES OF ANIMATED FILMS IN TURKEY AND ON A GLOBAL SCALE & IMPORT SUBSTITUTE POTENTIAL OF LOCAL ANIMATED PRODUCTIONS ABROAD

1. INTRODUCTION

The productions of the animation genre in the art of cinema have been increasingly demanded and consumed all over the world, especially in Hollywood cinema, in the 21st century. When it is assumed that animation films are in high demand, especially by children, the use of this genre offers many opportunities in terms of exporting productions abroad. In the research to be conducted, the domestic and foreign productions that have the highest export substitution potential of animation films produced in the last ten years in Turkey will be examined in terms of this situation, and the course of the process will be tried to be revealed by comparing the preference rates of domestic and foreign productions in the country with the foreign export potential. The aim of the article is to contribute to the literature on this subject, to create awareness in companies that produce animation films and to reveal the potential of the local economy.

2. METHODS

The statistical data analysis method was used to access the data of the research on which the article was created. In the ten-year period from 2014 to 2023, both domestic and foreign films at the top of the box office revenues in Turkey were categorized according to the change in rates over the years and the data was used. A series of graphs were produced and the statistical data were compared with each other and sorted by year to visualize the direction in which general trends changed. In addition, export levels to foreign countries were found and graphed over the years.

3. RESULTS

From 2015, when the $1 million level was reached, this level increased almost eightfold by 2020. Although these rates experienced a serious decrease due to the global pandemic in 2020, they increased again to $6 million in 2023. One of the most important indicators in this graph is that, except for 2019, 2021 and 2022, films were not exported abroad in any of the seven years. In the three years mentioned, these rates are quite low.

In 2016, there were films that earned almost three times more revenue from screenings outside their own country. 2020 seems to be the lowest point of the chart because that year, instead of a Hollywood production, the film "Vic the Viking and the Magic Sword", a joint production of European countries, was at the top of the list in Turkey. The reason for this can be thought to be the ban on film screenings due to the pandemic.

It can be observed that the local box office revenues of feature-length animated films produced in Turkey remained at very low levels compared to ten years ago and did not even reach a level of one-tenth of the box office revenues of foreign animated films. However, it can be seen that this rate gradually increased until the pandemic period and became dominant by reversing the preferences. Although this rate caused foreign productions to be ahead again in 2021 after the pandemic, it can be observed that the box office revenue of domestic productions has doubled that of foreign productions by 2023. The general trend in the graph is that over time, audiences in Turkey prefer domestic productions over foreign productions.

4. DISCUSSION

The general trend that emerges is that while the box office revenues of Turkish-made animated films rise to the top of the rankings, foreign-made animated films fall to the bottom. However, despite this, almost two-thirds of the total box office revenues of foreign productions come from foreign revenues, only one-third of Turkish-made films had export substitution potential for two years, while in the other years they remained at very low levels or did not generate any revenue at all.

CONCLUSION

When all the data obtained from this study, both numerical and graphically shared, are considered, it can be observed that although the preference of Turkish-made feature-length animated films in the local market is increasing day by day, their export substitution potential abroad remains at very low levels. However, although foreign-made feature-length animated films lose their power in the local market, they continue to maintain their export substitution potential abroad worldwide. If the preference of the audience in Turkey has turned to local productions, it can be assumed that the quality of the films produced has increased and their viewing rates have increased. It can be thought that the export substitution potential abroad may also increase in direct proportion to this increase. As far as this study shows, feature-length animated films produced in Turkey have developed in terms of aesthetics, but they have difficulty in realizing their export potential. The study aims to shed light on the future in the industrial development of the cinema sector to the extent that it contributes to the literature. If the right policies are followed in line with this goal, there is no obstacle for Turkish-made feature-length animated films not to achieve the success they have achieved locally on an international scale. The Turkish animation industry does not have any obstacles to realize its high potential. With the data shown in this study, the possibilities of the works that the animation sector can produce and export from Turkey have been shown and the potential of the animation genre as a branch of cinema art has been revealed.

KAYNAKÇA

Balaban, Y. (2007) Üç Boyutlu Bilgisayar Grafiklerinin Sinema Filmleri İçinde Kullanımı: "Mumya" "Küçük Kardeşim" Ve "Matrix" İncelemesi. *T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.*

Fırat, M. (2021) Dijital Çağda Bilgisayar Animasyonları Üzerine Bir İnceleme: Pixar Evreni. *T.C. Altınbaş Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.*

Teksoy, R. (2005) *Sinema Tarihi, Birinci Cilt*, İstanbul: Oğlak Yayınları

Box Office Mojo (2024). Turkish Yearly Box Office. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/?area=TR

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2023. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2023/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2022. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2022/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2021. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2021/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2020. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2020/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2019. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2019/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2018. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2018/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2017. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2017/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2016. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2016/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2015. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2015/

Box Office Mojo (2024). Turkish Box Office For 2014. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.boxofficemojo.com/year/2014/

Fudge Animation (2024). A Timeline: The Evolution of Animation. Erişim: 12 Aralık 2024, https://www.fudgeanimation.com/journal/the-evolution-of-animation

Vikipedi (2024). Amentü Gemisi Nasıl Yürüdü. Erişim: 12 Aralık 2024, https://tr.wikipedia.org/wiki/AmentuGemisiNasılYürüdü

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	İlkan Devrim DİNÇ
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	İlkan Devrim DİNÇ
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	İlkan Devrim DİNÇ
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	İlkan Devrim DİNÇ
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	İlkan Devrim DİNÇ

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1176-1203
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1645267

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

DENEYİMSEL PAZARLAMANIN MÜŞTERİ MEMNUNİYETİNE VE MÜŞTERİ SADAKATİNE ETKİSİ: IKEA ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Hilal GÖKÇE[1] & Selma KALYONCUOĞLU BABA[2]

Öz

Günümüzün rekabetçi iş dünyasında ve sürekli değişen müşteri beklentileri doğrultusunda, geleneksel pazarlama yaklaşımları etkisini yitirerek yerini modern pazarlama anlayışlarına bırakmıştır. Bu yeni yaklaşımlardan biri olan deneyimsel pazarlama, satın alma sürecini sadece ticari bir işlem değil, bir deneyim alanı şeklinde ele alan bir stratejidir. Deneyimsel pazarlama, yalnızca mal ve hizmetlerin faydalarına odaklanmak yerine, müşterilerle duygusal bağ kurarak anlamlı etkileşimler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Benzersiz ve unutulmaz deneyimler sunarak müşteri memnuniyetini arttırmakta, sadakati güçlendirmekte ve uzun vadeli başarı sağlamaktadır. Sonuç olarak, bu stratejiyi etkili kullanan işletmeler, rekabet avantajı elde ederek kalıcı bir marka değeri oluşturabilmektedir. IKEA, deneyimsel pazarlamanın önde gelen küresel örneklerinden biridir. Başarısı, uygun fiyatlı ve erişilebilir ürünler sunmanın ötesinde, müşteri deneyimlerine dayalı pazarlama stratejileri geliştirmesine dayanmaktadır. IKEA mağazaları, müşterilerin ürünlerle birebir etkileşimde bulunmasını sağlayan ortamıyla tanınmaktadır. Mağaza içindeki deneyimler, müşteriler için sadece alışveriş yapmalarını değil aynı zamanda markayla bağ kurmalarını da sağlamaktadır. IKEA'nın sunduğu deneyimsel pazarlama stratejilerinin, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkilerini anlamak, işletmeler açısından gelecekteki başarılarını şekillendirmek için önemli bir çalışma alanıdır. Araştırma, IKEA mağazalarındaki müşteri deneyimlerinin memnuniyet ve sadakat ile bağlantısını analiz ederek işletmelere stratejik içgörüler sunmaktadır.Araştırmanın amacı, deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti ve sadakati üzerindeki etkilerini inceleyerek, işletmelere bu stratejiyi daha etkili kullanmaları için rehberlik etmektir. Çalışma, rekabet avantajı sağlamak adına stratejik yaklaşımlar sunarken, müşterilerin deneyimleri nasıl algıladıklarını, bu deneyimlerin memnuniyete ve ardından sadakate dönüşme süreçlerini ortaya koymaktadır.Araştırmanın, ana kütlesini IKEA'nın fiziksel mağazalarından alışveriş yapmış olan müşteriler oluşturmaktadır. Veriler, online anket ile toplanmıştır. Türkiye'deki IKEA mağazalarından alışveriş yapmış 407 adet tüketicinin geçerli anketleri üzerinden yapılan analizler sonucunda, deneyimsel pazarlama ve müşteri memnuniyetinin müşteri sadakati üzerinde olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir. Analizlerde, düşünsel deneyim boyutunun müşteri memnuniyeti ve sadakatini olumlu yönde etkilemediği; davranışsal deneyim boyutunun ise müşteri sadakatine doğrudan etkisinin olmadığı görülmüştür. Buna karşın, duyusal, duygusal, davranışsal ve ilişkisel deneyim boyutlarının müşteri memnuniyetini; duyusal, duygusal ve ilişkisel deneyim boyutlarının ise müşteri sadakatini olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Son olarak, müşteri memnuniyetinin müşteri sadakati bağlamında pozitif bir etkisi yarattığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Deneyimsel Pazarlama, Müşteri Memnuniyeti, Müşteri Sadakati, IKEA*
JEL Kodları: *M30, M31.*
Başvuru: *23.02.2025* **Kabul:***05.03.2025*

---

* Bu çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Bilim Dalında Doçent Doktor Selma Kalyoncuoğlu Baba danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tezine dayanarak hazırlanmıştır.

[1] ING Bank, Ankara, Türkiye, hilallgokce@gmail.com, ORCID No: 0009-0008-8821-632X
[2] Doçent Doktor, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, Türkiye, selmakalyoncuoğlu@gmail.com, ORCID No: 0000-0003-4745-7836

THE IMPACT OF EXPERIENTIAL MARKETING ON CUSTOMER SATISFACTION AND CUSTOMER LOYALTY: A STUDY ON IKEA [3]

Abstract

In today's competitive business world and in line with constantly changing customer expectations, traditional marketing approaches have lost their effectiveness, giving way to modern marketing concepts. One of these new approaches, experiential marketing, views the purchasing process not merely as a commercial transaction but as a field of experience. Rather than focusing solely on the benefits of products and services, experiential marketing aims to build meaningful interactions by establishing an emotional connection with customers. By offering unique and memorable experiences, it enhances customer satisfaction, strengthens loyalty, and ensures long-term success. Consequently, businesses that effectively utilize this strategy can gain a competitive advantage and establish lasting brand value.

IKEA is a leading global example of experiential marketing. Its success lies not only in offering affordable and accessible products but also in developing marketing strategies based on customer experiences. IKEA stores are known for their environments that allow customers to interact directly with products. These in-store experiences enable customers not only to shop but also to establish a connection with the brand. Understanding the impact of IKEA's experiential marketing strategies on customer satisfaction and loyalty is a crucial area of study for shaping the future success of businesses. The research provides strategic insights to businesses by analyzing the connection between customer experiences in IKEA stores and satisfaction and loyalty.

The purpose of this study is to examine the impact of experiential marketing on customer satisfaction and loyalty, offering businesses guidance on using this strategy more effectively. The study presents strategic approaches to gaining a competitive advantage while revealing how customers perceive their experiences and how these experiences transform into satisfaction and ultimately loyalty.

The study's primary population consists of customers who have shopped at IKEA's physical stores. Data were collected through an online survey. Based on the valid responses of 407 consumers who had shopped at IKEA stores in Turkey, the analysis determined that experiential marketing and customer satisfaction positively affect customer loyalty. The analyses revealed that the intellectual experience dimension does not positively impact customer satisfaction and loyalty, and the behavioral experience dimension does not directly affect customer loyalty. However, it was found that sensory, emotional, behavioral, and relational experience dimensions positively influence customer satisfaction, while sensory, emotional, and relational experience dimensions positively affect customer loyalty. Finally, it was demonstrated that customer satisfaction has a positive impact on customer loyalty.

Keywords: *Experiential Marketing, Customer Satisfaction, Customer Loyalty, IKEA*

JEL Codes: *M30, M31.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

[3] The Extended English Summary is located the end of the Article

1. GİRİŞ

Günümüz rekabetçi dünyasında, geleneksel pazarlama stratejileri yetersiz kalmakta, işletmeler yalnızca mal ve hizmet satmak yerine müşteri deneyimlerini iyileştirmeye odaklanmaktadır. Bu noktada; deneyimsel pazarlama, modern pazarlama anlayışını bir adım öteye taşıyıp müşterilerin çeşitli stratejilerle duyularına hitap ederek sadece bir mal ve hizmet satmanın ötesinde, onlara unutamayacakları deneyimler yaşatmayı hedeflemektedir. Bu şekilde deneyimsel pazarlama müşterilerde duygusal bağlılığın gelişmesine katkı sağlayıp daha derin ve uzun vadeli müşteri memnuniyeti ve sadakati yaratmayı amaçlamaktadır.

Deneyimsel pazarlama üzerine yeni bir araştırma yapılması, günümüzün hızla değişen tüketici davranışları ve artan rekabet ortamında büyük önem taşımaktadır. Schmitt'e (1999) göre, deneyimsel pazarlama, tüketicilerle sadece mal veya hizmetler üzerinden değil, duygusal ve duyusal deneyimler aracılığıyla da etkileşim kurmayı amaçlamaktadır. Bu strateji, müşteri memnuniyeti ve sadakatini artırarak uzun vadeli marka bağlılığı sağlamaktadır. Müşteri memnuniyeti ve sadakati üzerindeki duyusal deneyimlerin farklı markalar arasında değişiklik göstermesi, bu alanda yapılacak yeni örnek olay incelemelerinin literatüre değerli katkılar sağlayacağını ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Pine ve Gilmore (1998) deneyimsel pazarlama stratejisini benimseyen işletmelerin rekabet avantajı elde etmesi için müşterilerine benzersiz ve unutulmaz deneyimler sunmalarını gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, mevcut piyasa koşullarında tüketici beklentilerinin değişimini ve yeni nesil müşterilerin deneyim odaklı yaklaşımlarını daha iyi anlamak adına güncel ve kapsamlı araştırmalara ihtiyaç vardır.

Deneyimsel pazarlamayı benimseyen işletmeler, müşterilerine özel ve unutulmaz deneyimler sunarak sadakat geliştirmeyi hedefler. Dokunma, tatma, koklama ve işitme gibi duyulara hitap eden deneyimler, satın alma kararlarını etkiler. Örneğin, bir kahve zincirinden kahve alan müşteri, ortam atmosferi, koku, konfor ve Wi-Fi hızı gibi unsurları değerlendirerek tekrar satın alma kararını verir.

Satılan mal ve hizmetin yanında sunulan deneyimler, müşterinin memnun bir şekilde oradan ayrılmasına ve neticede tekrarlayan satın alma davranışıyla müşteri sadakati geliştirmesine sebebiyet vermektedir. Sonuç olarak o an yaşanan deneyimler, müşterilerin zihninde kalıcı izler bırakır. Bu yüzden deneyimsel pazarlama stratejileri ortaya koyulurken, marka ile müşteri arasında samimi bağlar kurmak ve kalıcı duygusal etkiler yaratmak önem arz etmektedir. Müşteriler, markaların onlara gerçekten değer verdiğini ve yaşadıkları deneyimden hoşnut kalmaları için içten bir gayret içinde olduklarını hissetmelidirler. Böylelikle marka ve müşteri arasında güçlü duygusal bağlar inşa edilebilir. Bu bağları oluşturmada anahtar unsur iletişimdir. Güçlü bir iletişim mekanizmasına sahip markalar bu bağlar sayesinde rakiplerinden hızlıca sıyrılmaktadır. Hatta markalar müşterilerin deneyimlerinden yola çıkarak ürün geliştirme süreçlerinde onları da dahil edebilmektedir. Böylelikle müşteriler,

markanın onlarla büyüdüğünü ve geliştiğini deneyimleyerek, hikâyenin bir unsuru olduklarını hissedeceklerdir.

Araştırmanın amacı, deneyimsel pazarlama stratejilerinin her bir boyutunun (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyim) sağladığı avantajların müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakat üzerindeki etkilerini incelemek ve işletmelerin bu stratejiyi nasıl daha etkili bir şekilde kullanmalarına yönelik kaynak oluşturabilmektedir. Böylece, müşterilerin ortaya çıkan bu deneyimleri ne şekilde algıladıkları, bu deneyimlerin müşteri memnuniyetine nasıl etki ettikleri ve neticede müşteri sadakatine nasıl dönüştüklerinin aşamaları ortaya koymaktdır.

1.1. Deneyim Kavramı ve Deneyimsel Pazarlama

İşletmeler açısından önemi giderek artan kavramlardan biri olan deneyimi anlamak, müşteri deneyimini geliştirme ve iyileştirme yolculuğunda kritik bir öneme sahiptir.

Ekonomik dönemdeki değer önerisi içerisinde mallardan ve hizmetlerden daha yüksek düzeyde bir ekonomik değere ulaşmanın sonucu olarak ortaya çıkan deneyim, deneyim ekonomisinin çıktısını ve değer önerisini oluşturmuştur.

Deneyim, Türk Dil Kurumunca "bir kimsenin belirli bir sürede veya hayat boyu edindiği bilgilerin tamamı; deney, tecrübe, eksperyans" olarak tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). Scmitt (2010: 60) deneyimi, bir müşterinin mal veya hizmetle karşılaştığında, onda yarattığı gözlemler neticesinde oluşan duygu ve algının tüketim süreciyle birleşmesi olarak açıklamaktadır. Kara ve Çiçek'e göre ise deneyimler, olaylar ve aktiviteler neticesinde elde edilen bilgi ve becerilerin birikimi olarak görülmektedir (2015: 104). Pazarlama açısından bakıldığında, deneyim; insanların satın alma ve tüketim eğilimlerini tetikleyen hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Bu süreçte işletmeler; müşterilerin duygu, düşünce ve isteklerini dikkate alarak çeşitli aktiviteler düzenlemekte ve müşterileri satın alma sürecinin bir parçası haline getirmektedir (Honantha ve Anandya, 2010: 1). Tüketicilerin ürünler ile zihinsel olarak kurdukları kalıcı bağlantıları temsil eden ve bu özelliği ile, kişiden kişiye değişebilen subjektif bir niteliğe sahip olan deneyimin; akademik yazında birçok çalışmada farklı şekillerde tanımlandığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların kapsamından hareketle deneyimin; kendiliğinden oluşmadığı, bir olay, durum veya bilgiyle karşı karşıya gelmesi sonucunda tüketicide oluştuğu, tüketiciyi madden ve manen etkileyen, işletme ile müşteri arasında unutulmaz bir bağ yaratacak, müşterinin tüketim davranışlarındaki kararlarının anlaşılmasına imkân veren ekonomik bir çıktı olduğu söylenebilir (Kalyoncuoğlu, 2018:34).

Artan rekabet ve değişen müşteri talepleri, yeni pazarlama kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Deneyimsel pazarlama, müşterileri yalnızca fayda odaklı rasyonel bireyler olarak görmekten öteye geçerek, müşterilerin duygusal ihtiyaçlar hissettikleri varsayımına dayanmaktadır. İşletmeler, bu ihtiyaçları deneyim altında toplayarak, birden fazla duyuyu harekete geçiren haz kaynakları yaratmayı hedeflemektedir. Zamanla müşterilerin yaşamının bir parçası haline gelerek içsel

duygularını tetiklemesi nedeniyle müşterilerin deneyimlerinin anlaşılması öncelikli bir konu olmuştur (Lin, 2018: 3151). Müşterileri odak alarak onlara farklı deneyimler sunmayı amaçlayan işletmelerin ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma gibi klasik pazarlama unsurlarında farklılaşması, rakiplerinden sıyrılmak için gereklidir. Bu bağlamda deneyimsel pazarlama, müşterilerin duygularını önemseyerek akılda kalıcı deneyimler yaratmayı hedeflemektedir (Yeşilot ve Dal, 2019: 265).

Deneyimsel pazarlama kavramı, literatüre ilk kez Bernd Schmitt tarafından tanıtılmıştır (1999). Geleneksel pazarlama, müşterileri işlevsel özellikler ve faydalara odaklanan rasyonel olarak karar veren bireyler olarak değerlendirirken ; deneyimsel pazarlama literatürü ise müşterileri, zevkli deneyimler elde etmeyi önemseyen hem rasyonel hem de duygusal bireyler olarak kabul ederek eşsiz deneyimler yaşamalarını sağlama amacındadır (Schmitt, 1999: 53).

Deneyimsel pazarlama, literatürde birçok farklı şekilde tanımlanmıştır. Yuan ve Wu (2008:388); deneyimsel pazarlamayı, müşterilere deneyim sunmak amacıyla fiziksel ve operasyonel süreçlerin sahnelendiği bir pazarlama stratejisi olarak görmektedir. Benzer şekilde Pine ve Gilmore (1998) da, deneyimsel pazarlama kapsamında işletmelerin sundukları hizmetleri sahne, ürünleri ise sahne kostümü olarak kullanarak bireysel müşterilerle hatırlanabilir etkileşimler yaratmaya çalışmaktadır. Her iki yaklaşımın da deneyimsel pazarlamayı bir sahneleme süreci olarak ele aldığı görülmektedir.

Deneyimsel pazarlamayı yalnızca fayda odaklı değil, bir deneyim süreci olarak ele alan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Keller (2013: 181), deneyimsel pazarlamanın ürünü yalnızca özellikleri ve faydalarıyla değil, eşsiz ve ilgi çekici müşteri deneyimleriyle tanıtarak farklılaştırdığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, müşteriler için salt faydanın yeterli olmadığını; deneyimsel pazarlama ile sunulan ek değerlerin tatmin duygusunu artırarak benzersiz deneyimler sağladığını göstermektedir. İşletmelerin müşterilere özgü ve unutulmaz deneyimler sunarak duygusal bağ kurmasını amaçlayarak benzer mal ve hizmetlerden farklılaşmayı hedefleyen bu yaklaşım, müşteri deneyimine odaklanmaktadır. Bu stratejiyi benimseyen işletmeler, uzun vadeli başarı ve büyüme için deneyimsel pazarlamayı temel bir unsur olarak görmektedir (Kalyoncuoğlu, 2018: 73).

Marka ve tüketici arasında duygusal bir bağ kurarak marka bağlılığını güçlendiren bir strateji olarak da ele alınan deneyimsel pazarlama, süreçte tüketicilere keyif verirken tüketicilerin duyularına da hitap eden bir değer inşa etmektedir (Küçüksaraç ve Sayımer, 2016: 74).

Literatürdeki çeşitli tanımlardan hareketle; müşterilere, duyularına hitap eden deneyimler sunarak satın alma sürecini fayda odaklı bir yaklaşımdan çıkarıp bir deneyim sürecine dönüştüren deneyimsel pazarlamanın temel amacının, olumlu deneyimler yaratarak müşteri memnuniyetini artırmak ve sadakat oluşturmak olduğu ifade edilebilir. Sadık müşteriler, tekrarlayan satın alım davranışlarıyla işletmelerin kârlılığını yükseltmekte ve sürdürülebilir başarıya katkı sağlamaktadır.

Deneyimsel pazarlama stratejisini en iyi şekilde benimsemiş global firmalardan biri olan Starbucks, kurulduğu günden bu yana rakiplerinden farklılaşarak kahve kültürünü benzersiz bir deneyim alanına dönüştürmüş ve sektöründe öncü bir marka haline gelerek, deneyimsel pazarlama denildiğinde akademik camiada ve sektörde akla gelen ilk marka olmayı başarmıştır (Kalyoncuoğlu, 2018: 103). Önceleri, hem müşteriler hem de işletmeler kahve dükkanlarını yalnızca kahve alışverişi için kısa süreliğine kullanılan bir alan olarak görmekteyken günümüzde, Starbucks'ın yarattığı akımla birlikte kahve kültürü, sadece kahve odaklı olmaktan çıkarak sosyalleşme bağlamında iş ve/veya okul hayatının bir parçası haline gelmiştir. Starbucks misafirleri, kahvelerini içerken işlerini halledebilecekleri, internet ve çalışma alanı konforu sunan rahat ortamları nedeniyle gün boyu mağazada vakit geçirmeye imkân sağlayan işletmeleri tercih eder hale gelmiştir.

Deneyimsel pazarlamanın temelinde, müşteriler için oluşturulmuş beş farklı deneyimin olduğunu söyleyen Schmitt (1999), söz konusu deneyimleri "Stratejik Deneyimsel Modüller (Strategic Experiantial Modules-SEMs)'' olarak ifade etmiştir. Deneyimsel pazarlamada kullanılan bu beş ayrı deneyim; "duyusal deneyimler (Sense), duygusal deneyimler (Feel), düşünsel (bilişsel) deneyimler (Think), davranışsal deneyimler (Act) ve ilişkisel" deneyimlerdir (Relate) (1999: 60).

Deneyim türlerinin yapıları ve etki alanları birbirinden farklılık arz etmektedir. *Duyusal deneyim*; görme, işitme, dokunma, tat alma ve koku alma duyularına hitap etmek üzere tasarlanmıştır. *Duygusal deneyim*; bir markayla bağlantılı hafif olumlu ruh halinden neşe ve gurur gibi güçlü duygulara kadar değişen etkili deneyimler yaratmayı hedeflemektedir. *Bilişsel deneyim*; müşterilerin yaratıcılıklarını tetikleyerek problem çözmeye teşvik eden bir deneyimdir. Bu tür deneyimler, müşterinin düşüncelerine ve zihinsel süreçlerine hitap ederek, marka etkileşimini zenginleştirmeyi amaçlamaktadır. *Davranışsal deneyim*; müşterilerin fiziksel etkileşimleri aracılığıyla işlerini yapmanın alternatif yollarını ve yaşam tarzlarını keşfetmelerini sağlarken, aynı zamanda yaşamlarını zenginleştirmeyi hedeflemektedir. *İlişkisel deneyim*; duyusal, duygusal, bilişsel ve davranışsal pazarlamanın özelliklerini bir araya getirmektedir. Bunun yanı sıra, ilişkisel pazarlama, bireyin kişisel özellikleri ve duygularının ötesinde ve kendi özel durumlarının dışında daha geniş bir bağlamla ilişkilendirmektedir (Schmitt, 1999: 61).

Stratejik deneyimsel modellerin her biri ayrı bir amaca hizmet etmekte ve müşteride deneyim yaratabilmek için duyuları, duyguları, düşünceleri, davranışları ve ilişkileri harekete geçirmektedir. Her ne kadar deneyimsel pazarlamanın nihai amacı, bütünsel deneyim yaratmak olsa da deneyim modüllerinden hangisinin ya da hangilerinin işletmeler tarafından kullanılacağı, müşteride oluşturulmak istenen memnuniyetin ve sadakatin düzeyine göre tespit edilmelidir. Bu bağlamda önemli olan, müşterilerin ihtiyaçlarıyla uyumlu değer önerilerinin ortaya çıkarılarak müşterilerin zihin ve kalplerinde kolayca ortadan kalkmayan deneyimlerin meydana getirilmesidir (Kalyoncuoğlu, 2018, 91).

1.2. Müşteri Memnuniyeti

Müşteri memnuniyeti dünyada ticaretin başlaması kadar eski olsa da ilk kez 1980'li yıllarda pazarlama literatüründe kendisini göstermeye başlamıştır. Müşteri memnuniyetine olan ilgi, küreselleşen dünyayla ve artan rekabetle birlikte işletmeler nezdinde gün geçtikçe artmıştır (Şendoğdu, 2014: 92). Müşteri memnuniyetini arttırmak için firmalar iş alanlarını genişletmekte ve pazar paylarını büyütmeye çalışmaktadır (Özer ve Günaydın, 2010, 133). Bu stratejilerinde başarılı olan işletmelerin karlarının da müşteri memnuniyetlerinin artışına paralel olarak yükseldiği görülmektedir.

Müşteri memnuniyeti; öznel bir kavram olması, müşteri algılarına ve değerlendirmelerine göre değişmesi nedeniyle literatürde net bir tanıma sahip değildir. Müşteri memnuniyeti temelde, müşteri ile mal, hizmet veya marka arasında gerçekleşen etkileşim neticesinde oluşan değerlendirme ve tutumu kapsayan bir durum olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, müşterinin satın alma eylemi sonucunda hissettiği algılar ve deneyimler bütününü teşkil etmektedir (Şahin ve Tor-Kadıoğlu, 2021: 32).

Müşteri memnuniyeti, müşterilerin deneyimlerinin olumlu ve olumsuz yönlerinin net bir sonucu olarak da tanımlanabilmekte ve dolayısıyla müşterilerin elde ettiği iyi deneyimlerden kötü deneyimlerinin çıkarılmasıyla elde edilen net sonuç olarak da ifade edilmektedir (Meyer ve Schwager, 2007: 2). Müşteri memnuniyeti, bu anlamda müşterilerin istek, ihtiyaç ve hedeflerinin karşılandığı ölçüde beliren bir algı ya da bir duygu hali olarak değerlendirilebilir (Oliver, 1999: 34). Bir diğer deyişle müşteri memnuniyeti, müşterilerin bir mal veya hizmete karşı duydukları beklenti ve gereksinimlerine dayalı olarak ortaya çıkan duygularıdır (Kotler ve Keller, 2006: 789). Müşteriler, ortaya çıkan bu duyguları değerlendirdiğinde; müşteri memnuniyeti özetle, satın alınan mal veya hizmetlerden ne kadar memnun kalındığının bir ölçüsü olarak betimlenebilmektedir (Yeh vd, 2019: 4; Venkateswarlu vd., 2020: 4).

Müşteri memnuniyeti tanımlamalarında vurgulanan duygu faktörü, bu kavramın esasen bir davranış olmadığının da altını çizmektedir. Ontolojik olarak müşteri memnuniyeti, müşterilerin mal ve hizmetle etkileşimde bulunduktan sonra hissettikleri duyguların bütünüdür ve algıları ile beklentilerinin, sunulan mal ve hizmetlerle ne denli karşılandığına bağlı olarak şekillenmektedir (Baker ve Crompton, 2000: 787).

Yukarıdaki kavramsal ve ontolojik tanımlamalar neticesinde müşteri memnuniyeti ile ilgili olarak aşağıdaki ortak noktalar ifade edilebilmektedir:

- Memnuniyet, duygusal veya bilişsel özellikler taşıyan bir tepkidir,
- Bu tepkiler beklentiler, mal veya hizmet gibi belirli bir odak noktasına yöneliktir,
- Tepki, belirli bir zaman dilimi (tüketim sırasında, tüketim sonrasında, birikmiş deneyimlere dayalı olarak vb.) içinde gerçekleşmektedir.

Dolayısıyla müşteri memnuniyeti, belli bir odak noktasına yönelik belirli bir zamanda gerçekleşen tepkilerin bütününden oluşmaktadır (Giese ve Cote, 2000: 2). Bu bağlamda, müşteri memnuniyetinin dinamik ve çok boyutlu bir kavram olduğu ve işletmelerin sürdürülebilir başarı elde etmeleri için bu unsurları dikkate almalarının kritik olduğu söylenebilir.

Deneyimsel pazarlama stratejileri uygulayan işletmeler, müşterilerinin duygu ve düşüncelerine odaklanan çeşitli deneyimler sunarak müşteri memnuniyetini üst düzeyde öncelemektedir. Ancak müşterilerin beklentileri ile performansları arasındaki dengesizlik müşteri memnuniyetinin istenen düzeyde oluşmasını engellemektedir (Srivastava ve Kaul, 2014: 1028). Memnuniyetsizlik yaşayan müşteriler, bu duruma bağlı olarak farklı tepkiler verebilmektedirler. Bazı müşteriler tepkisiz kalarak işletmeyle ilişkisini keserken, bazıları aktif bir şekilde memnuniyetsizliklerini dile getirirler. Bu tepkiler, doğrudan işletmeye şikâyette bulunma, sosyal medyada olumsuz yorumlar yapma veya işletmeyi çevrelerine kötüleyerek rakip markalara yönelme şeklinde gerçekleşebilmektedir (Baytekin, 2005: 46). Bu nedenle, müşteri algı ve beklentilerini doğru bir şekilde anlamak ve bunlara uygun stratejiler geliştirmek, müşteri memnuniyetini sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Müşteri odaklı stratejiler, memnuniyetin artırılmasında kilit bir unsur olup, özellikle empati temelli yaklaşımlar müşterilere değer verildiğini hissettirmektedir. Bu durum, müşteri sadakati ve marka bağlılığı açısından da olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Müşteri odaklı söz konusu stratejiler, müşterilerin beklentilerini aşarak tatmin düzeylerini arttırmakta ve işletmeler için rekabet avantajı sağlamaktadır.

1.3. Müşteri Sadakati

Müşteri sadakati, yalnızca tatmin olma durumunun ötesine geçerek, tüketicinin belirli bir marka, hizmet veya satıcıya yönelik uzun vadeli bir bağlılık geliştirmesiyle ilgilidir. Modern ekonomilerde, müşteriler sürekli artan tatmin düzeyi talep etmekte ve işletmeler de bu beklentiyi karşılayarak rekabet avantajı sağlamaya çalışmaktadır (Oliver, 1997: 4). Dick ve Basu'nun (1994: 100) tanımı çerçevesinde, müşteri sadakati hem tutumsal hem de davranışsal bileşenleri içermekte ve sürdürülebilir müşteri ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

Müşteri sadakati, işletmelerin sürdürülebilir başarısı için kritik bir unsur haline gelmiştir. Artan rekabet ve küreselleşmeyle birlikte, sadık müşteriler yalnızca tekrar eden satın alma davranışlarıyla değil, aynı zamanda ağızdan ağıza pazarlamayla da marka değerine katkı sağlamaktadır. Sadık müşteriler, işletmeler için hem maliyetleri düşüren hem de uzun vadeli kârlılığı artıran stratejik bir avantaj sunarak, rekabet gücünü pekiştirmektedir.

Müşteri sadakati, yalnızca tekrar eden satın alımlarla sınırlı kalmayıp, müşterinin marka ile kurduğu duygusal ve bilişsel bağı da içermektedir. Müşterilerin alışveriş deneyimlerini kişisel ve anlamlı hale getirmek için, onların alışveriş alışkanlıklarını,

motivasyonlarını ve beklentilerini anlamak kritik bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, markaların müşteri sadakatini artırmak için yalnızca fiyat odaklı değil, aynı zamanda duyguyu ve algıyı da merkeze alan stratejiler geliştirmesi gerekmektedir (Clayton-Smith, 1996: 34).

Rekabetin yoğun olduğu veya pazar büyüme hızının yavaşladığı dönemlerde, işletmeler için müşteri sadakati hayati bir stratejik hedef haline gelmektedir. Sadık müşteriler, işletmelere sürdürülebilir gelir akışı sağlarken, pazarlama maliyetlerini de düşürmektedir. Müşteri sadakatini güçlendirmek için, işletmelerin müşterilerin algıladığı değeri artırarak onların beklentilerine uygun mal ve hizmetler sunması gerekmektedir. Bu süreç, müşterilerin bireysel özelliklerine ve tercih ettiği mal ve hizmetlere odaklanarak, onlara özel ve kişiselleştirilmiş deneyimler sunmakla mümkündür (Kalyoncuoğlu ve Faiz, 2017: 184).

Müşteri sadakati kavramı, literatürde genellikle duygusal bağlılık, tekrar satın alma davranışı ve işletmeye yönelik olumlu tutumlarla ilişkilendirilmektedir. Baytekin (2005:6); ile Özer ve Günaydın'a (2010:132) göre müşteri sadakati, memnuniyetin bir sonucu olarak işletmeye yönelik olumlu duyguların gelişmesi ve bunun tekrar eden satın alma ile tavsiye davranışlarına dönüşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Kandampully (2001: 440) ise müşteri sadakatini tanımlarken bu durumun bir duygusal bağ olduğunu ve bu bağın müşterilerin algıladıkları hizmet kalitesine dayandığının altını çizmektedir. Bayuk ve Küçük (2007: 287), müşteri sadakatinin bireyin bilinçli tercihlerine dayandığını ve alternatiflerin varlığına rağmen belirli bir işletmeye bağlı kalmayı içerdiğini vurgularken, Eren (2021: 244)bu bağlılığın tekrarlayan satın alma ve başkalarına önerme davranışıyla şekillendiğini belirtmektedir. Varnalı (2017: 95) ise müşteri sadakatinin geçmiş deneyimlere dayalı olarak gelecekteki davranış eğilimini belirleyen dinamik bir süreç olduğunu öne sürmektedir. Bu tanımlamaların ortak noktası, müşteri sadakatinin yalnızca tekrar eden satın alımlardan ibaret olmadığı, aynı zamanda işletmeye duyulan duygusal bağlılık ve olumlu tutumlarla da şekillendiği ifade edilebilir.

Müşteri sadakatiyle ilgili literatür incelendiğinde, sadakatin iki yönünün olduğu görülmektedir. Bunlar sadakatin davranışsal yönü ve sadakatin tutumsal yönüdür. *Sadakatin davranışsal* yönü müşterilerin tekrar eden satın alma davranışlarıyla ilgiliyken; *tutumsal yönü* müşterilerin işletme hakkında olumlu yorumlarda bulunması, çevresine işletme hakkında tavsiyeler vermesiyle bağlantılıdır. Bu çerçevede, işletmeler için müşterilerin yaptığı olumlu tavsiyeler oldukça önemlidir. Bunun sebebi tutumsal sadakat unsuruna haiz müşteriler hem bir ücret gerektirmeden hem de daha efektif bir şekilde işletmenin reklamını yapmaktadırlar (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 169).

Kurulan hipotezler doğrultusunda gerçekleştirilen literatür taraması, deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyetini pozitif yönde etkileyen bir kavram olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilişki temelinde, deneyimsel pazarlama boyutları ile müşteri memnuniyeti arasındaki etkileşimi incelemek amacıyla beş hipotez geliştirilmiştir. Bu hipotezler, deneyimsel pazarlama stratejilerinin her bir boyutunun (duyusal, duygusal,

düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyimler) müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini test etmek için oluşturulmuştur. Böylece, deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyetini artırma potansiyeli daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Deneyimsel pazarlama ve müşteri memnuniyeti kavramının arasındaki ilişki doğrultusunda yapılan literatür taraması neticesinde, deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti unsurunu olumlu olarak etkileyen bir kavram olduğu ortaya konulmuştur. Söz konusu sonuçlar duyusal, duygusal, davranışsal ve ilişkisel değişkenler ile "müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir" (Tsaur, Chiu ve Wang, 2007: 55). Alkilani, Ling, ve Abzakh (2013: 269) tarafından gerçekleştirilen çalışmada deneyimsel pazarlama ile müşteri memnuniyeti bağlamında ilişkinin müşteri bağlılığı üzerinden etkisine bakılmıştır. Sosyal ağ kullanan müşteriler üzerinden gerçekleştirilmiş olan çalışmanın sonuçlarına göre duyusal ve duygusal değişkenlerin müşteri memnuniyeti üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Başar ve Hassan'ın (2015: 87) deneyimsel pazarlamanın sanatsal ve kültürel faaliyet boyutunda müşteri sadakati bağlamındaki etkisini inceleyen araştırmasında elde edilen sonuçlara göre, duyusal, düşünsel ve davranışsal deneyimin müşteri tatmini bağlamında etkisinin olumlu olduğu iddia edilmiştir. Ancak duyusal ve ilişkisel deneyimin müşteri memnuniyeti bağlamında etkisinin anlamlı ve pozitif olmadığı belirtilmişti.

Uygur ve Doğan'ın (2013: 46), "deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini" restoranlar üzerinden inceledikleri çalışmasında elde ettiği sonuçlara göre, "duyusal, duygusal, düşünsel ve davranışsal" deneyimlerin memnuniyet üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Önen'in (2016: 8) yaptığı araştırmada, deneyimsel pazarlama aktivitelerinin müşteri memnuniyeti üzerine etkileri incelenmiştir. Alınan sonuçlara göre, ağırlıkla duyusal, duygusal ve davranışsal deneyim boyutlarında pozitif etkiler gözlemlenmiştir. Söz konusu bulgulardan hareketle, araştırma kapsamında aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1a: Duyusal deneyim, müşteri memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir.
H1b: Duygusal deneyim, müşteri memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir.
H1c: Düşünsel deneyim, müşteri memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir.
H1d: Davranışsal deneyim, müşteri memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir.
H1e: İlişkisel deneyim, müşteri memnuniyetini pozitif yönde etkilemektedir.

Literatürde deneyimsel pazarlamanın, müşteri sadakatini pozitif yönde etkilediğini savunan çalışmalar da bulunmaktadır. Yacob vd. (2016:134)'nin perakende sektöründeki çalışması ile deneyimsel pazarlamanın müşteri sadakatine olan etkisi incelenmiş ve duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel deneyimlerin, müşteri sadakati üzerinde olumlu ve güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öztürk'ün yaptığı araştırmada da deneyimsel pazarlamanın "müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkisi incelenmiştir" (Öztürk, 2015: 2819). Elde edilen sonuçlara göre, deneyimsel pazarlama "ile müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasında", müşteri memnuniyeti "ve müşteri sadakati arasında,

pozitif yönlü ilişki" ve etki olduğu sonucuna varılmıştır (Öztürk, 2015: 2819). Bu kapsamda aşağıdaki hipotezleri oluşturmak olanaklı hale gelmiştir:

H2a: Duyusal deneyim, müşteri sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.
H2b: Duygusal deneyim, müşteri sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.
H2c: Düşünsel deneyim, müşteri sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.
H2d: Davranışsal deneyim, müşteri sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.
H2e: İlişkisel deneyim, müşteri sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.

Literatürde, müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatini pozitif yönde etkilediğini savunan pek çok çalışma mevcuttur. Leninkumar (2017), müşteri memnuniyeti - müşteri sadakati ilişkisini teorik olarak inceleyerek, bu iki kavram arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Özellikle bankacılık sektöründe gerçekleştirilen bir araştırmada, müşteri memnuniyetinin, sadakatten önce gelen bir kavram olarak tanımlandığı belirtilmiştir. Ancak memnun olmuş müşterilerin sadakat eğiliminde olabileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, müşteri memnuniyeti, müşteri sadakatinin temelini oluşturarak, duygusal bağlılıkla birlikte tekrarlayan satın alma davranışlarını teşvik etmektedir (Methlie ve Nysveen, 1999: 377). Genel olarak değerlendirildiğinde, müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatine yol açan bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu görüşler neticesinde, çalışmanın son hipotezi de aşağıdaki şekilde geliştirilmiştir:

H3: Müşteri memnuniyeti müşteri sadakatini pozitif yönde etkilemektedir.

Literatürde, müşteri memnuniyetinin müşteri sadakati üzerinde anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi olduğuna dair çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Dam ve Dam (2021), Akbar (2009), Mohsan vd. (2011) ve El-Adly ve Eid (2016) tarafından yapılan araştırmalar, bu ilişkiyi destekleyen bulgular sunmaktadır. Ayrıca, Kim'in araştırmasında da müşteri memnuniyetinin sadakat üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu ortaya konmuştur; sonuçlar, müşteri memnuniyetinin müşteri sadakati için etkili bir faktör olduğunu göstermektedir (2007: 84). Kandampully ve Suharhanto'nun (2000: 350) çalışmasında ise, müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatini sağlamada bir ön koşul olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Bu araştırma, müşteri sadakatinin sağlanabilmesi için müşterilerin mutlaka tatmin duygusunu deneyimlemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Şekil 1'de kavramsal çerçeve ile literatürdeki çalışmalara dayanarak oluşturulan hipotezlerin modeli sunulmaktadır:

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

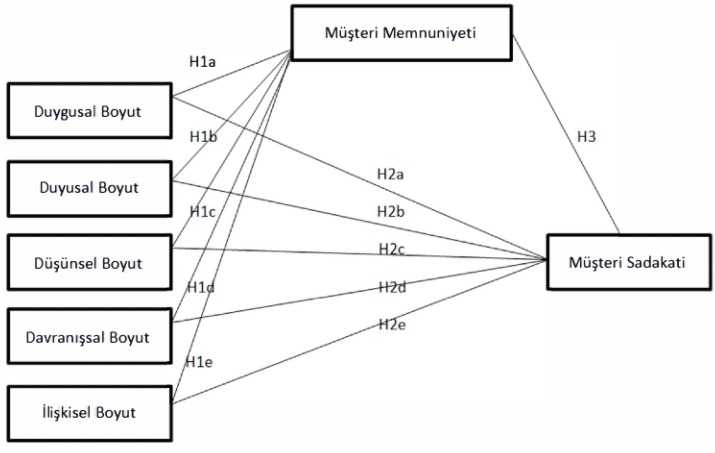

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Örnekleme Süreci

Çalışma, IKEA tarafından sunulan deneyimsel pazarlama stratejilerinin, IKEA'dan alışveriş yapmış olan müşterilerin memnuniyeti ve sadakati üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda araştırmada, müşterilerin IKEA mağazalarında edindikleri "duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel" deneyimlerin memnuniyet ve sadakat bağlamındaki etkilerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşabilmek amacıyla yukarıda ifade edilen araştırma modeli çerçevesinde çevrimiçi anket yöntemi (Malhotra, 2010: 219) ile veriler toplanmıştır.

Araştırmaya konu olan örneklem, IKEA'nın fiziksel mağazalarından alışveriş yapmış olan müşteriler olarak belirlenmiştir. Daha önce IKEA mağazalarından alışveriş yapmış olan bireylerin, mağazada yaşadıkları çeşitli deneyimlere ilişkin oluşan memnuniyetleri ve sadakatleri tespit etmek araştırmanın sorunsalına uygun geldiği için ilgili örneklemden verinin toplanabilmesi için sadece ulaşılabilir olan bireylerin çalışmaya dahil edilmesini öngören *kolayda örnekleme yöntemi* kullanılmıştır. Bu yönteme bağlı olarak örnek grubunun büyüklüğünün belirlenmesinde, $n=\pi(1-\pi)/(e/Z)^2$ formülü kullanılmış ve "%5 hata payı ve %95 güven aralığında ulaşılması gerekli alt sınırın 384 olduğu tespit edilmiştir" (Kurtuluş, 2010: 67). Öntest, 60 geçerli anket üzerinden gerçekleştirilmiş olup, soruların herhangi bir düzeltme gerektirmemesi

nedeniyle çalışmanın tüm verileri aynı anket formu kullanılarak toplanmıştır. Toplanan veriler içerisinde analize elverişli 407 adet IKEA müşterisinin cevapladığı nihai anket ile araştırmanın hipotezleri test edilmiştir.

2.2. Anket Formunun Oluşturulması ve Kullanılan Ölçekler

Üç bölüm olarak tasarlana anket formunun ilk bölümünde, cevaplayıcılara daha önce IKEA'nın fiziksel mağazalarından alışveriş yapıp yapmadıkları sorulmuş ve yapmayanlar için anket sonlandırılmıştır. IKEA'nın fiziksel mağazasından alışveriş yaptığını belirtenler için ikinci bölüme geçilmiştir. Bu bölümde, "çalışma kapsamında test edilen değişkenler olan deneyimsel pazarlamanın boyutlarını (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal ve ilişkisel), müşteri memnuniyetini ve müşteri sadakatini ölçmeye yönelik literatürde geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş ölçek ifadelerine yer verilmiştir" (Yıldırım ve Baba, 2020, 4276-77). "Araştırmada kullanılan ölçekler, literatürün derinlemesine incelenmesi sonucunda alınıp çalışmaya adapte edilmiştir. Ölçeklerin geçerliliği tercüme ve yeniden tercüme süreci izlenerek test edilmiş ve Türk kültürüne uygun bir şekilde Türkçe'ye adapte edilmiştir" (Yıldırım ve Baba, 2020, 9-10). "Araştırmada kullanılan tüm ölçekler tek boyuttan oluşmaktadır" (Yıldırım ve Baba, 2020, 9-10).

Deneyimsel Pazarlamanın boyutlarından duyusal deneyim, duygusal deneyim ve ilişkisel deneyim değişkenlerini ölçmek için Nadiri ve Günay (2013: 52) tarafından geliştirilen ölçekler kullanılmış ve bu kapsamda duyusal deneyim değişkeni 8 ifade ile, duygusal deneyim değişkeni 3 ifade ile, ilişkisel deneyim değişkeni de 4 ifade ile ölçülmektedir. Bilişsel deneyim değişkeni için Tsaur, Chiu ve Wang (2007: 63) tarafından geliştirilen ve 3 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Davranışsal deneyim değişkeninde ise Wang'ın (2011: 5) 4 soruluk ölçeğinden yararlanılmıştır. Müşteri memnuniyeti ölçeği için Cronin, Brady ve Hult'un (2000: 213) değişkeni 3 ifade ile ölçen ölçeği kullanılmıştır. Müşteri sadakati değişkeni için ise Quoquab, Basiruddin ve Abdul Rasid'in (2014: 205) 5 soruluk ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçek ifadeleri 5'li Likert ölçeği ile [(1)Hiç Katılmıyorum...(5)Tam Katılıyorum)] cevaplayıcılara sorulmuştur. Anketin son bölümü olan üçüncü bölümde de cevaplayıcıların demografik özellikleri (cinsiyeti, medeni hali, yaş aralığı, eğitim düzeyi, çalışma durumu, yaşadığı il, aylık kişisel geliri), IKEA mağazalarına alışveriş için ne sıklıkta gittikleri, IKEA mağazalarını tercih etmedeki en önemli sebeplerinin tespitine yönelik sorular sorulmuştur.

2.3. Verilerin Analiz Yöntemi

Araştırmanın analiz kısmında, modelde yer alan değişkenlerin oluşturduğu faktörleri incelemek ve ölçeklerin yapısal geçerliliğini ve tek boyutluluğunu tespit etmek amacıyla Keşfedici Faktör Analizi (KFA) uygulanmıştır. Araştırmadaki "ölçek maddelerinin kendi aralarındaki içsel tutarlılıklarını tespit etmeye yönelik ise Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları" hesaplanmıştır (Yıldırım ve Baba, 2020, 4277). "Araştırma kapsamında yer alan değişkenlerin normallik dağılımlarını ortaya çıkarmak ve dağılım yapısının anlaşılmasını sağlamak için çarpıklık ve basıklık

değerleri kontrol edilmiştir" (Gürbüz ve Şahin, 2018: 218). "Araştırmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiler Çoklu Korelasyon Analizi ile araştırılmıştır" (Yıldırım ve Baba, 2020, 4277). "Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla Basit Regresyon Analizleri ve Çoklu Regresyon Analizi ile model kapsamında sunulan doğrudan etkiler test edilmiştir. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde SPSS 23 istatistik paket programı kullanılmıştır" (Yıldırım ve Baba, 2020, 4277). Çalışmaya ilişkin etik kurul izni Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Etik Komisyonunun 15.03.2023 tarih ve 03 sayılı toplantısıyla alınmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma ankete 407 kişi cevap vermiştir. Söz konusu anket ile elde edilen verinin analizi sonucundaki bulgular aşağıdaki başlıkta irdelenmektedir.

3.1. Örneklemin Özellikleri ve Tanımlayıcı İstatistikler

Kadın cevaplayıcıların oranı erkeklerden daha fazladır (% 60,4 kadın, % 39,6 erkek). Cevaplayıcıların medeni durumlarının birbirlerine oldukça yakın olduğu görülmektedir (% 53,3 evli, % 46,7 bekar). Örneklemin yaş aralığı çeşitlilik göstermekle birlikte en çok cevaplayılar %25,8 ile 23-27 yaş aralığındaki yetişkinlerdir. Öte yandan IKEA'nın fiziksel mağazalarından alışveriş yapmış olan bireylerin en son aldıkları derece açısından eğitimlerinin lisans düzeyinde (% 60,9'u lisans derecesine sahip) olduğu söylenebilir. Çalışma durumu bağlamında da cevaplayıcıların %37,6 oranıyla kamuda ve %34,6 oranıyla da özel sektörde çalıştığı tespitine ulaşılmıştır. Cevaplayıcıların aylık gelirleri farklılık göstermekte olmasına rağmen çoğunluğun ortalama gelire sahip olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların %85,9'unun Ankara'da yaşadığı tespitine ulaşılmıştır.

Anketi cevaplayan bireylerin IKEA mağazalarını tercih etmedeki en önemli sebeplerinin %28,7 oranında mobilya ve ev dekorasyonuyla ilgili her türlü ürünü bir arada bulabilmek olduğu görülmektedir. Cevaplayıcıların mobilya ve ev dekorasyonu alışverişleri için IKEA mağazalarına gitme sıklıkları incelendiğinde IKEA'ların çoğunlukla yılda 2 defadan daha az ziyaret edildiği (%40) sonucuna varılmıştır.

Tablo 1 değişkenlerin ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerlerini sunmaktadır. "Değişkenlerin normallik dağılımlarını test etmek için çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiş ve -1 ile +1 arasında değerler aldığı ve bunun kabul edilebilir olduğu görülmüştür" (Yıldırım ve Baba, 2020, 4277). "Veri setinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin istenilen sınırlar arasında olması nedeniyle verinin normal dağılım özelliği gösterdiği" diğer bir ifadeyle normallik varsayımına sahip olduğu söylenebilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 218).

Tablo 1. Araştırma Modelindeki Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler (n= 407)

Ölçekler	Ortalama	Standart Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Duyusal Deneyim	3,937	0,598	-0,399	-0,137
Duygusal Deneyim	3,973	0,746	-0,578	-0,050
Düşünsel Deneyim	4,142	0,698	-0,637	-0,259
Davranışsal Deneyim	3,803	0,822	-0,597	-0,095
İlişkisel Deneyim	3,803	0,785	-0,489	-0,112
Müşteri Memnuniyeti	3,938	0,830	-0,644	-0,143
Müşteri Sadakati	3,844	0,827	-0,738	-0,168

3.2. Keşfedici Faktör Analizi

Araştırma kapsamında kullanılan faktörlere, "Temel Bileşenler Analizi ve "Varimaks" eksen döndürmesi tekniği kullanılarak Keşfedici Faktör Analizi (KFA) uygulanmıştır. KFA neticesinde, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterlilik değerinin" her bir değişken için "0,50'nin üzerinde olması, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir" (George ve Mallery, 2019: 268; (Yıldırım ve Baba, 2020, 4278). Barlett Küresellik testinin de her bir faktör için anlamlı sonuç vermesi, korelasyon matrisindeki ilişkilerin "faktör analizi yapmaya yeterli olduğunu göstermektedir" (Gürbüz ve Şahin 2018: 319).

Araştırmada kullanılan faktörlerin Açıklanan Varyans Değerlerinin "tek boyutlu ölçeklerde en az %30 olması önerilmektedir" (Gürbüz ve Şahin 2018:312). Araştırmadaki her bir faktör ilgili koşulu sağlamaktadır. Ölçme aracındaki maddelerin tutarlılığını tespit etmek için Cronbach's Alpha (α) katsayıları hesaplanmıştır. Araştırmadaki her bir ölçeğin maddeleri arasındaki "iç tutarlılık değeri, kabul edilebilir değer olan 0,70'ten yüksektir" (Gürbüz ve Şahin 2018: 326). Faktör yüklerinin anlamlı olabilmesi için 0,30 değerinden büyük olması beklenmektedir (Yaşlıoğlu, 2018: 75). Bu bağlamda, tüm değişkenlerin faktör yüklerinin de anlamlı ve yeterli olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (n= 407)

Örtük Değişken	Gözlenen Değişkenler	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Faktör Yükleri	Cronbach's Alpha (α)
Duyusal Deneyim	Duyusal 1	3,534	44,175	0,656	0,818
	Duyusal 2	1,399	17,481	0,596	
	Duyusal 3	0,762	9,257	0,616	
	Duyusal 4	0,643	8,038	0,676	
	Duyusal 5	0,556	6,945	0,716	
	Duyusal 6	0,441	5,515	0,676	
	Duyusal 7	0,382	4,780	0,698	
	Duyusal 8	0,283	3,540	0,674	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,798 ***Bartlett Küresellik Testi: [$x^2(28)$= 1104,634, p< 0,001]***					
Duygusal Deneyim	Duygusal 1	2,022	67,415	0,866	0,756
	Duygusal 2	0,649	21,636	0,869	
	Duygusal 3	0,328	10,948	0,719	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,645 ***Bartlett Küresellik Testi: [$x^2(3)$= 340,000, p< 0,001]***					
Düşünsel Deneyim	Düşünsel 1	1,812	60,393	0,785	0,769
	Düşünsel 2	0,712	23,718	0,704	
	Düşünsel 3	0,477	15,890	0,836	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,628 ***Bartlett Küresellik Testi: [$x^2(3)$= 196,795, p< 0,001]***					
Davranışsal Deneyim	Davranışsal 1	2,531	63,263	0,820	0,805
	Davranışsal 2	0,747	18,687	0,610	
	Davranışsal 3	0,388	9,703	0,861	
	Davranışsal 4	0,334	8,347	0,862	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,774 ***Bartlett Küresellik Testi: [$x^2(6)$= 567,783, p< 0,001]***					
İlişkisel Deneyim	İlişkisel 1	2,401	60,015	0,719	0,774
	İlişkisel 2	0,682	17,059	0,829	
	İlişkisel 3	0,485	12,116	0,742	
	İlişkisel 4	0,432	10,810	0,804	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,765 ***Bartlett Küresellik Testi: [$x^2(6)$= 431,764, p< 0,001]***					

Müşteri Memnuniyeti	Müşteri Memnuniyeti 1	2,486	82,869	0,919	
	Müşteri Memnuniyeti 2	0,319	10,629	0,927	0,896
	Müşteri Memnuniyeti 3	0,195	6,501	0,885	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,738					
Bartlett Küresellik Testi: [$x^2(6)$= 1775,026, p< 0,001]					
Müşteri Sadakati	Müşteri Sadakati 1	3,522	70,441	0,821	
	Müşteri Sadakati 2	0,602	12,039	0,880	
	Müşteri Sadakati 3	0,376	7,523	0,889	0,887
	Müşteri Sadakati 4	0,287	5,733	0,872	
	Müşteri Sadakati 5	0,213	4,264	0,724	
KMO (Örneklem Yeterliliği): 0,859					
Bartlett Küresellik Testi: [$x^2(6)$= 1775,026, p< 0,001]					

3.3. Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Korelasyon analizi, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkiyi tanımlamak ve varsa bu ilişkinin yönünü ve şiddetini belirlemek (Gürbüz ve Şahin, 2018: 261) için kullanılmaktadır. Bu kapsamda, araştırmada kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiler Çoklu Korelasyon Analizi ile araştırılmıştır. Tablo 3 değişkenler arasında anlamlı ve pozitif ilişkiyi göstermektedir, yani değişkenler birlikte artmakta veya azalmaktadır. Bu da ilişkilerinin orta ve yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları (n=407)

Değişkenler	**Ort.**	**S.S.**	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
1. Duyusal Deneyim	3,937	0,598	-						
2. Duygusal Deneyim	3,973	0,746	0,705*	-					
3. Düşünsel Deneyim	4,142	0,698	0,619*	0,601*	-				
4. Davranışsal Deneyim	3,803	0,822	0,543*	0,516*	0,463*	-			
5. İlişkisel Deneyim	3,803	0,785	0,674*	0,624*	0,593*	0,649*	-		
6. Müşteri Memnuniyeti	3,938	0,830	0,695*	0,651*	0,559*	0,557*	0,698*	-	
7. Müşteri Sadakati	3,844	0,827	0,697*	0,681*	0,587*	0,554*	0,724*	0,829*	-

* p<0,001
Ort.: Ortalama
S.S.: Standart Sapma

IKEA'nın fiziksel mağazalarından alışveriş yapmış olan bireylerin; yaşadıkları deneyim boyutlarının (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal, ilişkisel), memnuniyetlerini tespit etmek için Çoklu Regresyon Analizinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan çoklu regresyon analizinin sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu Tablo 4'te gösterilmektedir [(F=123,440, p<0,001)]. Yani, müşteri memnuniyeti değişkenini, deneyimsel pazarlama alt boyutlarından en az biri ile tahmin etmenin istatistiksel olarak mümkün olduğu söylenebilir. Analiz sonuçlarına göre düzeltilmiş R^2 değerinin 0,601'dir. Buna göre müşteri memnuniyetindeki %60 oranındaki varyansın deneyimsel pazarlamanın alt boyutları tarafından açıklandığını göstermektedir. Tabloda ifade bulan Beta katsayıları göstergesinde, tüm bağımsız değişkenler regresyon modeline sokulduğu zaman müşteri memnuniyetini açıklamada sadece *düşünsel deneyimin* anlamlı katkısının olmadığı (β=0,063, p>0,05); *diğer dört deneyim boyutunun* [(*duyusal deneyim* (β=0,383, p<0,001)*, duygusal deneyim* (β=0,214, p<0,001)*, davranışsal deneyim* (β=0,089, p<0,001)*, ilişkisel deneyim* (β=0,327, p<0,001)] ise pozitif ve anlamlı katkısının olduğu görülmüştür. İlgili bulgular doğrultusunda, araştırmanın H1a, H1b, H1d ve H1e hipotezleri kabul edilmiş buna karşın H1c hipotezi reddedilmiştir. Dolayısıyla IKEA mağazalarında sunulan duyusal, duygusal, davranışsal ve ilişkisel deneyimlerin, müşterilerin memnuniyetini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 4. Deneyimsel Pazarlama Boyutlarının Müşteri Memnuniyeti Üzerindeki Etkisinin Araştırılmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (n=407)

Hipotezler	Değişkenler	β	t	p	Tolerans	VIF	Sonuçlar
H1a	Duyusal	0,383	5,477	0,000*	0,387	2,586	Desteklendi
H1b	Duygusal	0,214	3,959	0,000*	0,434	2,304	Desteklendi
H1c	Düşünsel	0,063	1,234	0,218	0,530	1,888	Desteklenmedi
H1d	Davranışsal	0,089	2,059	0,040*	0,551	1,815	Desteklendi
H1e	İlişkisel	0,327	6,152	0,000*	0,397	2,522	Desteklendi

R^2=0,606 , Düzeltilmiş R^2=0,601 , F=123,440 , p<0,001
Bağımlı Değişken: Müşteri Memnuniyeti
*** p<0,001**

Deneyimsel pazarlama boyutlarının müşteri sadakati bağlamındaki etkisinin araştırılmasına dair Çoklu Regresyon Analizi sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır:

IKEA'nın fiziksel mağazalarından alışveriş yapmış olan bireylerin; yaşadıkları her bir deneyim boyutunun (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal, ilişkisel), sadakatlerini ne düzeyde etkilediğini saptamak için Çoklu Regresyon Analizi kullanılmış ve bu analizin sonuçlarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür [(F=142,815, p<0,001)]. Yani, müşteri sadakati değişkenini, deneyimsel pazarlama alt boyutlarından en az biri ile tahmin etmenin istatistiksel olarak mümkün olduğu söylenebilir. Bu sonuçlarda düzeltilmiş R^2 değerinin 0,640'tır. Bu sonuç deneyimsel pazarlama boyutlarının, müşteri sadakatine ilişkin varyansın (değişimin) %64'ünü açıklandığını göstermektedir. Öte yandan deneyimsel pazarlama boyutlarından *düşünsel deneyim* ve *davranışsal deneyim* değişkenlerinin, müşteri sadakatini açıklamada modele anlamlı bir katkı sağlamadığı görülmektedir [*düşünsel deneyim* (β=0,093, p>0,05), *davranışsal deneyim* (β=0,050, p>0,05)]. Dolayısıyla model kapsamında sunulan etkileri içeren H2c ve H2d hipotezleri haricinde H2a, H2b ve

H2e hipotezlerinin yeterli kanıtla desteklendiği görülmektedir. Müşteri sadakatini açıklamada, modele anlamlı katkısı ve pozitif etkisi olan değişkenlerden en yüksek açıklayıcılığa sahip olandan en düşük açıklayıcılığa sahip olanın sırasıyla *ilişkisel deneyim* (β=0,365, p<0,001), *duyusal deneyim* (β=0,295, p<0,001) *ve duygusal deneyim* (β=0,261, p<0,001) olduğu görülmektedir.

Ayrıca, araştırmadaki her iki çoklu regresyon modeli içinde yer alan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallık olup olmadığını tespit etmek amacıyla değişkenlerin vaaryans artış faktörlerine (VIF) ve Tolerans değerlerine bakılmıştır. "Elde edilen Tolerans değerinin 0,2'den büyük ve VIF değerinin de 10'dan küçük olduğu görülmektedir" (Gürbüz ve Şahin, 2018, 273). Bu bağlamda, regresyon modellerinde çoklu doğrusallık (bağıntı) sorunu olmadığı da ifade edilebilir.

Tablo 5. Deneyimsel Pazarlama Boyutlarının Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisinin Araştırılmasına Yönelik Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları (n=407)

Hipotezler	Değişkenler	β	t	p	Tolerans	VIF	Sonuçlar
H2a	Duyusal	0,295	4,526	0,000*	0,387	2,586	Desteklendi
H2b	Duygusal	0,261	5,172	0,000*	0,434	2,304	Desteklendi
H2c	Düşünsel	0,093	1,955	0,051	0,530	1,888	Desteklenmedi
H2d	Davranışsal	0,050	1,250	0,212	0,551	1,815	Desteklenmedi
H2e	İlişkisel	0,365	7,355	0,000*	0,397	2,522	Desteklendi

R^2=0,640 , Düzeltilmiş R^2=636, , F=142,815 , p<0,001
Bağımlı Değişken: Müşteri Sadakati
**** p<0,001***

Müşteri memnuniyetinin müşteri sadakati üzerindeki etkisini belirlemek için Basit Regresyon Analizi kullanılmış ve buna göre IKEA müşterisinin yaşadığı memnuniyetin, sadakat oluşumları bağlamındaki etkisi Tablo 6'da sunulmuştur (H3). Bu analiz sonucunda müşteri memnuniyeti ile müşteri sadakati arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu görülmüştür (β=0,829, p<0,001). Ayrıca, müşterilerin IKEA'ya ilişkin geliştirdiği sadakatin üzerindeki varyansın %69'unun müşterinin memnuniyeti tarafından açıklandığı bulgusuna da ulaşılmıştır. Bu bulgu doğrultusunda araştırmanın H3 hipotezi kabul edilmiştir. Dolayısıyla müşteri memnuniyetinin, IKEA müşterilerinde sadakati olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 6. Müşteri Memnuniyetinin Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisinin Araştırılmasına Yönelik Basit Regresyon Analizi Sonuçları (n=407)

Hipotezler	Değişkenler	β	t	p	Sonuçlar
H3	Müşteri Memnuniyeti → Müşteri Sadakati	0,829	29,879	0,000*	Desteklendi

R^2=0,688 , Düzeltilmiş R^2=684, F=892,767, p<0,001
Bağımlı Değişken: Müşteri Sadakati
**** p<0,001***

4. TARTIŞMA

Araştırma neticesinde deneyimsel pazarlamanın boyutlarından duyusal, duygusal, ilişkisel ve davranışsal boyutun müşteri memnuniyeti üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu ortaya konulmuştur. Literatürde ifade bulan sonuçlar ile birlikte araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde, Uygur ve Doğan'ın (2013) ve Öztürk'ün (2015) yapmış oldukları deneyimsel pazarlama ile müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda elde edilen sonuçlarla, araştırmamızda elde edilen sonuçların uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. En yüksek açıklayıcılığa sahip boyut olan duyusal boyut, deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti ve sadakatini incelen Yuan ve Wu'nun (2008) araştırmasında da benzer şekilde en yüksek açıklayıcılığa sahip boyut olmuştur. Diğer bir yüksek açıklayıcılığa sahip boyutun, Chen ve Hsieh (2010)' nin deneyimsel pazarlama ile müşteri memuniyetinin incelendiği çalışmada olduğu gibi benzer şekilde ilişkisel boyut olduğu ve müşteri memnuniyeti üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Diğer elde edilen sonuca göre, düşünsel boyutun müşteri memnuniyeti üzerinde anlamı bir ilişki olmadığı ortaya konmuştur. Tsaur vd. (2007)'nin deneyimsel pazarlama ve müşteri memnuniyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi araştırmasında elde edilen sonuçla benzerlik göstermektedir. Bu araştırmada elde edilen sonuca göre düşünsel boyut hariç diğer tüm boyutlar ile müşteri memnuniyeti arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki çıkmıştır. Literatürde ve araştırmada da ortaya çıkan benzer sonuca göre, düşünsel boyut soyut bir kavram olduğundan katılımcılar tarafından net algılanmadığı düşünülmektedir. İşletmelerin ve pazarlamacıların, düşünsel boyutta daha fazla ve müşteriler açısından kolaylıkla algılanabilir stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Böylelikle müşterilerin düşünsel deneyimlerinin artması sağlanabilir.

Regresyon analizi neticesinde elde edilen diğer bulgular neticesinde, deneyimsel pazarlama alt boyutlarından duyusal, duygusal ve ilişkisel boyutun müşteri sadakati ile aralarında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Alkilani ve Abzakh (2013), Başar ve Hassan (2015) ve Alizadehfanaeloo ve Özdoğru'nun (2019) yapmış oldukları araştırmalara göre deneyimsel pazarlama müşteri algılarını olumlu yönde etkileyerek satın alma davranışlarının tekrarlanmasına ve neticesinde müşteri sadakati geliştirilmesine katkı sağladığı ortaya konmuştur. Bu sonucun, araştırmamızda ortaya konan bulgularla uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. En yüksek açıklayıcılığa sahip deneyimsel pazarlama alt boyutunun ilişkisel boyut olması, müşteri sadakati oluşturma açısından müşteriyle kurulan ilişkisel boyutun önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Burada müşteriyle kurulan derin bağların müşteri sadakatini etkilediği sonucuna varmak mümkündür.

Araştırmanın son bulguları, müşteri memnuniyeti ile müşteri sadakati arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç, müşteri sadakatinin oluşturulmasında müşteri memnuniyetinin kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Yüksek düzeyde müşteri memnuniyeti sağlandığında, işletmeler sadık müşteriler kazanmakta ve bu durum uzun vadeli başarı için önemli bir temel oluşturmaktadır. Müşteri memnuniyetinin artırılması, sadece mevcut müşterilerin elde tutulmasını

değil, aynı zamanda yeni müşterilerin kazanılmasını da destekleyen bir strateji olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, işletmelerin müşteri deneyimlerini iyileştirme çabaları, müşteri sadakatini artırma hedeflerine ulaşmada önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edilen bulgu ve çıkarımlara rağmen bu araştırmanın bazı kısıt ve sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle, çalışma yalnızca IKEA'nın fiziksel mağazalarından alışveriş yapmış müşterilere yöneltilen anket soruları ile sınırlıdır. Bu durum, çevrimiçi alışveriş yapan veya IKEA dışındaki perakende deneyimlerine sahip müşterilerin görüşlerini kapsamamaktadır. Araştırmada, 400 kişilik bir örnekleme ulaşılması hedeflenmiştir. Ancak, bu sayıya ulaşmak ve eksiksiz, sağlıklı geri dönüşler almak zaman alıcı olmuştur. Veri toplama sürecinde yaşanan bu zorluk, çalışmanın zaman ve kaynak kullanımında sınırlılıklar yaratmıştır. Çalışma, araştırmacı tarafından uygulanan anket yöntemiyle elde edilen verilerle sınırlıdır. Farklı veri toplama yöntemlerinin (görüşme, odak grup çalışmaları vb.) kullanılmaması, bulguların genellenebilirliğini kısıtlamıştır.

Bu sınırlılıklar göz önünde bulundurularak, gelecekteki araştırmalarda daha geniş ve çeşitli veri toplama yöntemlerinin kullanılması, çalışmanın genellenebilirliği ve güvenilirliğini artırmak adına faydalı olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, deneyimsel pazarlamanın müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkilerini perakende sektöründe yer alan ve sunduğu hizmetleri müşterilerinin duyularını harekete geçirecek deneyimlere dönüştürmeye çalışan IKEA markası üzerinden inceleyerek akademik yazına katkı sağlamaya çalışmaktadır. IKEA'nın fiziksel mağazası üzerinden en az bir kez alışveriş yapmış olan bireyler üzerinde ampirik bir araştırma yapılmış; deneyimsel pazarlama boyutlarının (duyusal, duygusal, düşünsel, davranışsal, ilişkisel) her birinin müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda değişkenler arasındaki etkiler regresyon analizleri ile incelenerek; deneyimsel pazarlama ile müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ilişkisine yönelik çeşitli bulgulara ulaşılmıştır.

Regresyon analizine ilişkin elde edilen bulgulara göre; deneyimsel pazarlamanın duyusal, duygusal, davranışsal ve ilişkisel boyutlarının müşteri memnuniyetini olumlu bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu boyutlar arasından, müşteri memnuniyetini açıklamada en yüksek açıklayıcılığa sahip duyusal deneyim olmuştur. En kapsamlı deneyim boyutu olan ve duyulara ilişkin deneyimleri öne çıkaran duyusal deneyim, kendi içinde işitsel, dokunsal, görsel, tatsal ve kokusal unsurları içermektedir. IKEA'nın mağaza düzeninde dikkat çekici olarak hazırladığı görsel unsurların (mobilyaların ve mağazada satışa sunulan tüm eşyaların dokunarak-oturarak-yatarak denenebilir olması; restoran bölümünde sunulan yemeklerin lezzetli olması; mağazadaki ürünlerin, dekorasyonun ilgi çekici olması, mağazanın temiz ve düzenli olması) müşterilerin memnuniyet oranını olumlu bir şekilde etkilediği değerlendirilebilir. İkinci en yüksek açıklayıcılığa sahip olan ilişkisel deneyimin de,

benzer alışveriş tercihleri gösteren müşterilerinin (ürünü kendi emeğiyle ve çabasıyla monte etmeyi seven müşterilerin, minimalist yaşam tarzını benimseyenlerin) ortak değerleri paylaşmasına ve aralarında bağ kurulmasına vesile olarak sosyal bir etkileşime imkan sağlaması nedeniyle müşterilerin memnuniyetleri üzerinde olumlu bir etki yarattığı şeklinde değerlendirilebilir. Düşünsel boyutun, araştırma hipotezine anlamlı bir katkı sunmadığı görülmektedir. Öyle ki, IKEA'daki mağazada sunulan önerilerin müşterileri düşünsel anlamda yeterince harekete geçirmediği savunulabilir. Sürükleyici mağaza düzeninin merak uyandırması yerine bir süre sonra yorgunluğa sebep olabileceği; ürün tasarımlarının, dekorasyon ve mobilya önerilerinin müşteride kafa karışıklığı yaratabileceği değerlendirilebilir.

Regresyon analizine ilişkin elde edilen diğer bulgulara göre; deneyimsel pazarlama boyutlarından duyusal, duygusal ve ilişkisel deneyimin müşteri sadakatini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Bu deneyim türleri arasından, müşteri sadakatini açıklamada en yüksek açıklayıcılığa ilişkisel deneyim sahip olmuştur. İlişkisel deneyimde, müşterilerin IKEA markasına ait hissetmelerinin sağlanmasıyla işletme ile müşteri arasında kurulan bağ neticesinde müşteri sadakatinin oluşabildiği ifade edilebilir. Öyle ki, IKEA'nın müşterilerini belirli bir topluluğa ait hissettirerek sadık müşteriler yarattığı savunulabilir. İkinci en yüksek açıklayıcılığa sahip olan duyusal deneyimin de IKEA mağazalarının duyusal boyuttaki unsurlara (mağaza düzeni, mağazada çalan müzikler, mağazadaki kokular ve mağaza atmosferi) ağırlık vererek müşterilerinin sadakatleri üzerinde etki yaramaya çalıştıkları ifade edilebilir. Düşünsel ve davranışsal boyutun, müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir katkı sunmadığı görülmektedir. Düşünsel boyutun müşteri memnuniyetine de anlamlı katkı sunmaması, müşteri sadakatinde de paralellik göstermektedir. Düşünsel deneyimle odaklanılan, müşterileri düşünsel anlamda harekete geçiren unsurların anlamlı bir şekilde müşteri sadakatini etkilemediği görülmektedir. IKEA'da çalışanlara kolaylıkla ulaşılamaması, mağaza düzeninin müşteriler tarafından yorucu bulunması ve dekorasyona ve mobilyalara ilişkin mağazadaki önerilerin karışık bulunması gibi nedenlerle sadakat üzerinde bir etki oluşmaması değerlendirilebilir. Davranışsal boyutta da, odaklanılan ürünlerin montajını ve nakliyesini müşterilerin kendilerinin yapması gibi müşteride davranış değişikliği oluşturmaya yönelik uygulamaların müşteri sadakatini anlamlı bir biçimde etkilemediği görülmektedir. Her ne kadar, IKEA markası, montaja ve nakliyeye ilişkin uyguladığı davranışsal deneyimlerle müşterilerinin yaşamlarını zenginleştirmeye odaklansa da müşteriler açısından nakliye ve montajın zorlu bir süreç olduğu değerlendirilebilir.

Müşteri memnuniyetinin müşteri sadakatini olumlu yönde etkilediği de son olarak ortaya konulmuştur. IKEA'dan alışveriş yapmanın doğru bir tercih olduğunu düşünen müşterilerin, mobilya ve ev dekorasyonu alışverişlerinde yine IKEA'yı tercih etmeye devam edecekleri ve çevrelerine de tavsiye edecekleri ifade edilebilir.

THE IMPACT OF EXPERIENTIAL MARKETING ON CUSTOMER SATISFACTION AND CUSTOMER LOYALTY: A STUDY ON IKEA

1. INTRODUCTION

In today's competitive market, traditional marketing strategies are often inadequate. Businesses are shifting focus from just selling goods or services to enhancing customer experiences. Experiential marketing goes beyond basic benefits, recognizing that modern consumers seek more. This research aims to explore the benefits of experiential marketing, its impact on customer satisfaction and loyalty, and how businesses can optimize this strategy. Based on a literature review and survey, the study will offer insights into how experiential marketing can provide a competitive advantage by shaping customer perceptions and fostering loyalty.

2. METHODS

As a data collection technique in the research, a survey from primary data sources was preferred. All of the data obtained will be processed in the SPSS program, and the data analysis part will be performed. Validity and Reliability analyses of the processed data will be carried out. The data obtained as a result of the analysis will be concluded by Correlation, Simple, and Multiple Regression Methods. According to the understanding of the results, it will be checked whether the hypotheses are valid.

3. RESULTS

- The multiple regression analysis results are statistically significant ($F=123.440$, $p<.01$), with an adjusted R^2 of 0.601, indicating that experiential marketing sub-dimensions explain 60% of customer satisfaction variance. However, the 'Intellectual Dimension' does not significantly contribute to the model. Among variables with a significant positive effect, the 'Sensory Dimension' has the highest explanatory value ($ß=0.383$, $p<.01$), followed by the 'Relational Dimension' ($ß=0.327$, $p<.01$) and the 'Emotional Dimension' ($ß=0.214$, $p<.01$).

- The multiple regression analysis results are statistically significant ($F=142.815$, $p<.01$), with an adjusted R^2 of 0.636, indicating that experiential marketing sub-dimensions explain 63% of customer loyalty variance. However, the 'Intellectual' and 'Behavioral' dimensions do not significantly contribute to the model. Among variables with a significant positive effect, the 'Relational Dimension' has the highest explanatory value ($ß=0.365$, $p<.01$), followed by the 'Sensory Dimension' ($ß=0.295$, $p<.01$) and the 'Emotional Dimension' ($ß=0.261$, $p<.01$).

- The analysis results ($p=0.000<0.05$, $F=892.767$) indicate statistical significance. The beta value is 0.829, with a t-value of 29.879 ($p=0.000$). Regression analysis shows an

R^2 of 0.688, meaning the independent variable explains 68% of the variance in customer loyalty, the dependent variable.

4. DISCUSSION

Evaluating our research alongside prior studies, the findings align with Uygur and Doğan (2013) and Öztürk (2015) on experiential marketing's impact on customer satisfaction and loyalty. The sensory dimension, with the highest explanatory power, mirrors Yuan and Wu's (2008) results. Similarly, the relational dimension, identified by Chen and Hsieh (2010), shows a significant positive relationship with customer satisfaction, likely due to customers assembling their own products. Consistent with Tsaur et al. (2007), no significant relationship is found between the cognitive dimension and customer satisfaction, while all other dimensions show positive, significant effects.

Regression analysis reveals a significant positive relationship between the sensory, emotional, and relational dimensions of experiential marketing and customer loyalty. Studies by Alkilani and Abzakh (2013), Başar and Hassan (2015), and Alizadehfanaeloo and Özdoğru (2019) confirm that experiential marketing enhances customer perceptions, repeat purchases, and loyalty. The relational dimension, having the highest explanatory power, underscores its importance in fostering loyalty. Additionally, a significant positive relationship exists between customer satisfaction and loyalty, highlighting customer satisfaction's crucial role in building loyalty. These findings align with previous research.

CONCLUSION

According to the findings obtained in the research, firstly, the results of multiple regression analysis were evaluated. It was revealed to what extent the sub-dimensions of experiential marketing affect customer satisfaction and customer loyalty. According to the findings obtained regarding the regression analysis, it is seen that the sensory, emotional, behavioral and relational dimensions of experiential marketing positively affect customer satisfaction. Among these dimensions, the sensory dimension has the highest explanatory power in explaining customer satisfaction.

According to other findings obtained regarding the regression analysis, it is seen that the sensory, emotional and relational dimensions of experiential marketing sub-dimensions positively affect customer loyalty. Among these dimensions, the relational dimension has the highest explanatory power in explaining customer loyalty. It can be argued that customer loyalty is demonstrated as a result of the bond established between the business and the customer in the relational experience dimension. It can be argued that IKEA creates loyal customers by making its customers feel that they belong to a certain community. Here, it can be argued that the minimalist lifestyle emphasized by IKEA and the opportunity it provides to its

customers to assemble products are effective. The dimension with the second highest explanatory value was the sensory dimension. The fact that IKEA stores focus more on the elements in the sensory dimension (such as store layout, music, smells and food in the store) helps customers develop loyalty. The fact that the cognitive dimension does not make a significant contribution to customer satisfaction is also evident in customer loyalty. It is seen that the elements focused on in the cognitive dimension and that stimulate customers in an intellectual sense do not significantly affect customer loyalty. It can be argued that the reason for this is that employees at IKEA cannot be easily reached and that customers find the store layout confusing. In the behavioral dimension, it is seen that elements such as customers assembling and transporting the products focused on and customers activating the minimalist lifestyle of purchased products do not significantly affect customer loyalty. It can be argued that the reason for this is that transportation and assembly are difficult processes for customers. Another reason is thought to be that customers cannot reconcile IKEA with a minimalist (simple) lifestyle.

According to the findings obtained as a result of the single regression analysis conducted between customer satisfaction and customer loyalty, customer satisfaction positively affects customer loyalty.

KAYNAKÇA

Alkilani, K., Ling, K. C., ve Abzakh, A. A. (2013). The impact of experiential marketing and customer satisfaction on customer commitment in the world of social networks. *Asian Social Science,* 9(1), 262-270.

Alizadehfanaeloo, P., ve Özüdoğru, H. (2019). AVM çevresinin, AVM ziyareti ve müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi (faydacı ve hazcı alışveriş değerleri arasındaki farklılıklar). *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi,* 54(1), 581-603.

Argenton, G. (2015). Time for experience: Growing up under the experience economy. *Educational Philosophy and Theory, 47*(9), 918-934.

Baker, D. A., ve Crompton, J. L. (2000). Quality, satisfaction and behavioral intentions. *Annals of Tourism Research,* 27(3), 785-804.

Başar, B., ve Hassan, A. T. (2015). Kültür ve sanat faaliyetlerinde deneyimsel pazarlamanın müşteri sadakatine etkisinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2(4), 77-98.

Baytekin, E. P. (2005). Toplam kalite hedefinde müşteri memnuniyetinden müşteri sadakatine. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi,* 1, 41-52.

Bayuk, M., ve Küçük, F. (2007). Müşteri tatmini ve müşteri sadakati ilişkisi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 22(1), 285-292.

Chen, Y., Chen, C., ve Hsieh, T. (2007). A study of the correlations between consumption experience, customer satisfaction, brand image and behavior intention of motels in Taiwan. *The Journal of Global Business Management,* 3(1), 211–221.

Clayton-Smith, D. (1996). Do It All's loyalty programme and its impact on customer retention. *Managing Service Quality: An International Journal,* 6(5), 33-37.

Dam, S. M., ve Dam, T. C. (2021). Relationships between service quality, brand image, customer satisfaction, and customer loyalty. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business,* 8(3), 585-593.

Deligöz, K., ve Ünal, S. (2016). Deneyimsel pazarlama uygulamalarının marka tercihi üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik bir araştırma (Kahve Dünyası ve Starbucks örneği). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 31(1), 135-156.

Dirsehan, T. (2010). *Örneklerle temel deneyimsel pazarlama* (1. B.). İstanbul: İkinci Adam Yayınları.

Eren, B. A. (2021). Sanal bankacılık müşteri asistanlarına ilişkin hizmet kalitesinin müşteri güveni, müşteri tatmini ve müşteri sadakatine etkisi ve ağızdan ağıza iletişim. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi,* 14(2), 239-283.

George, D., ve Mallery, P. (2019). *IBM SPSS Statistics 25 step by step: A simple guide and reference* (15th ed.). New York: Routledge.

Giese, J. L., ve Cote, J. A. (2000). Defining customer satisfaction. *Academy of Marketing Science Review,* 1, 1-27.

Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe – yöntem – analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Holbrook, M. B., ve Hirschman, E. C. (1982). The experiential aspects of consumption: Consumer fantasies, feelings, and fun. *Journal of Consumer Research,* 9(2), 132-140.

Kalyoncuoğlu, S. (2018). *Deneyimsel Pazarlama*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Kalyoncuoğlu, S., ve Emel, F. (2017). Müşterilerin sadakat geliştirme eğilimlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Akıllı telefon kullanıcıları üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 19(1), 184-210.

Kandampully, J., ve Suhartanto, D. (2000). Customer loyalty in the hotel industry: The role of customer satisfaction and image. *International Journal of Contemporary Hospitality Management,* 12(6), 346-351.

Kara, M., ve Çiçek, B. (2015). Deneyimsel pazarlama ve satın alma karar sürecine etkisi: Termal turizm sektöründe bir uygulama. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi,* 6(13), 177-200.

Keller, K. (2013). *Strategic brand management: Global edition*. Pearson.

Kim, G. S. (2007). The service recovery strategies, customer satisfaction, customer loyalty. *Asian Journal on Quality,* 8(1), 76-86.

Kotler, P., ve Keller, K. L. (2006). *Marketing Management* (12th ed.). New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Kurtuluş, K. (2010). *Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Türkmen.

Leninkumar, V. (2017). The relationship between customer satisfaction and customer trust on customer loyalty. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences,* 7(4), 450-465.

Malhotra, N. K. (2010). *Marketing research: An applied orientation* (6th ed.). Pearson Prentice Hall.

Meyer, C., ve Schwager, A. (2007). Understanding customer experience. *Harvard Business Review,* 85(2), 116.

Nadiri, H., ve Gunay, G. N. (2013). An empirical study to diagnose the outcomes of customers' experiences in trendy coffee shops. *Journal of Business Economics and Management,* 14(1), 22-53.

Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A behavioral perspective on the consumer*. New York: McGraw-Hill.

Oliver, R. L. (1999). Whence consumer loyalty? *Journal of Marketing,* 63, 33-44.

Pine, B. J., ve Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review, 76*(4), 97-105.

Schmitt, B. (1999). Experiential marketing. *Journal of Marketing Management,* 15(1-3), 53-67.

Şahin, A., ve Tor-Kadıoğlu, C. (2021). *Müşteri Şikâyeti Yönetimi ve Örnek Olaylar: Kavramlar - Uygulamalar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Srivastava, M., ve Kaul, D. (2014). Social interaction, convenience, and customer satisfaction: The mediating effect of customer experience. *Journal of Retailing and Consumer Services,* 21(6), 1028-1037.

Tavakol, M., ve Dennick, R. (2011). Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education, 2*, 53-55.

Tsaur, S. H., Chiu, Y. T., ve Wang, C. H. (2006). The visitors behavioral consequences of experiential marketing: An empirical study on Taipei Zoo. *Journal of Travel and Tourism Marketing,* 21(1), 47-64.

Varnalı, K. (2017). *Müşteri Deneyimi*. İstanbul: Mediacat Yayınları.

Yuan, Y. H. E., ve Wu, C. K. (2008). Relationships among experiential marketing, experiential value, and customer satisfaction. *Journal of Hospitality and Tourism Research,* 32(3), 387-410.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Selma Kalyoncuoğlu Baba
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Selma Kalyoncu Baba
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Hilal Gökçe
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Selma Kalyoncu Baba Hilal Gökçe
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Selma Kalyoncu Baba Hilal Gökçe

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1204-1228
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1551105

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BİLİŞİM ÇAĞINDA SEÇİM VAATLERİNİN OY VERME DAVRANIŞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: 2024 MAHALLİ İDARELER SEÇİMİ ÇANAKKALE ÖRNEĞİ*

Merve BAY[1] & Melih KALKAN[2] & Mustafa KARA[3]

Öz

Mahalli idareler seçimlerinde belediye başkanı adayları, kente yönelik projeleri ve kent sakinlerinin yaşam koşullarını iyileştirmeye ilişkin vaatleriyle hemşerilerinin oylarına talip olmaktadırlar. Projelerin ve vaatlerin kentin ve kent sakinlerinin ihtiyaçlarıyla örtüşüp örtüşmediği, seçmenlerin projeye, adaya ya da taraftarı oldukları siyasi partiye göre mi tercihte bulundukları her seçim döneminde tartışılmaktadır. Aynı zamanda, "Endüstri 4.0" döneminde, bilgi ve iletişim teknolojilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yeni neslin bilişim ve iletişim teknolojilerini yoğun şekilde kullanması, başkan adaylarını kendilerini, projelerini ve vaatlerini geniş kitlelere ulaştırırken, bu teknolojileri kullanmaya zorlamaktadır. Araştırmada öncelikle, belediye başkan adaylarının seçim vaatlerinin, kent sakinlerinin oy verme davranışları üzerinde bir etkisinin olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Sonrasında, bilişim teknolojileri ile endüstriyi bir araya getirmeyi hedefleyen Endüstri 4.0'dan seçim sürecinde ne kadar yararlandıkları ve bunun adayların, projelerinin ve vaatlerinin bilinirliğine etki edip etmediği belirlenmek istenmiştir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden örnek olay araştırması şeklinde tasarlanmış, 2024 Mahalli İdareler Seçimleri ve Çanakkale ili merkez ilçe ile sınırlandırılmıştır. Veriler doküman incelemesi ve görüşme yöntemleriyle toplanmış, içerik analizi yapılmış, Maxqda Programıyla veriler görselleştirilerek açıklanmıştır. Sonuçta, Çanakkale ili merkez ilçesi örneğinde, 2024 Mahalli İdareler Seçimlerinde, seçim vaatlerinin seçmenlerin oy verme davranışları üzerinde etkili olduğu, ancak kent sakinleri parti tercihlerinde ideolojik davrandıklarından, adayların vaatlerinin seçim kazandırmaya yetmediği belirlenmiştir. Ayrıca belediye başkan adaylarının, seçim çalışmaları esnasında proje vaatlerini kent sakinlerine duyurmada bilişim teknolojilerinden yeterince yararlanamadıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Endüstri 4.0, başkan adayları, teknoloji, yerel yönetim, yerel seçim.*
JEL Kodları: D72, D83, H70

Başvuru: *17.09.2024* **Kabul:** *15.03.2025*

---

* Bu makale T.C. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ev sahipliğinde, 4-5 Temmuz 2024 tarihleri arasında düzenlenen, IV. Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı'nda sunulan özet bildiriden türetilmiştir.

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, mervebay.9779@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3958-7406

[2] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, me_lih61@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0080-8742

[3] Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü, mustafakara@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2012-4815.

THE EFFECT OF ELECTION PROMISES ON VOTING BEHAVIOR IN THE INFORMATION AGE: THE CASE OF CANAKKALE IN 2024 LOCAL ELECTIONS[†]

Abstract

In local elections, mayoral candidates seek the votes of their fellow citizens with their projects for the city and promises to improve the living conditions of city residents. Whether the projects and promises match the needs of the city and city residents and whether voters make their choices according to the project, candidate or political party they support are discussed in every election period. At the same time, significant developments have been experienced in information and communication technologies in the "Industry 4.0" period. The intensive use of technology by the new generation forces mayoral candidates to use these technologies to convey themselves, their projects and promises to large masses. The research first sought to answer the question of whether the election promises of mayoral candidates had an effect on the voting behavior of city residents. Then, it was aimed to determine how much they benefited from Industry 4.0, which aims to bring information technologies and industry together, during the election process and whether this affected the awareness of the candidates, their projects and promises. The research was designed as a case study of qualitative research designs and was limited to the 2024 Local Elections and the central district of Çanakkale province. Data were collected by document review as well as interview methods, content analysis was performed, and data were visualized and explained with the Maxqda Program. As a result, in the case of the central district of Çanakkale province, it was determined that election promises were effective on the voting behavior of voters in the 2024 Local Elections, but since city residents acted ideologically in their party preferences, the promises of the candidates were not enough to win the election. In addition, it was understood that the mayoral candidates could not benefit sufficiently from information technologies in announcing their project promises to city residents during the election campaign.

Keywords: *Industry 4.0, presidential candidates, technology, local government, local elections.*

JEL Codes: *D72, D83, H70*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Devleti yönetecek kişilerin belirlenmesi meselesi, devletler var olduğundan buyana yönetim tartışmalarının temelinde yer almıştır. Antik Yunan'da ortaya çıktığı varsayılan, halkın kendisini ilgilendiren kararları bizzat kendisinin alması

[†] The Extended English Summary is located the end of the Article

düşüncesine dayanan doğrudan demokrasi anlayışı, yüz yıllar içerisinde dönüşerek günümüzde temsili demokrasi halini almıştır. İlk ortaya çıktığı dönemde, toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan köleleri, kadınları ve vergi verme kabiliyeti bulunmayan tüm kesimleri karar alma süreçlerinden dışlayan demokrasi, günümüzün temsili demokrasilerinde neredeyse tüm vatandaşları sürece dâhil etmektedir (Koç, 2019: 1114). Günümüz toplumlarında, tüm seçmenlerin yönetime bizzat katılmalarının önündeki teknik engeller, temsili demokrasinin gelişimiyle ortadan kaldırılmıştır. Geniş halk kitlelerinin seçtikleri, ulusal ve yerel meclislere gönderdikleri temsilcileri vasıtasıyla karar alma süreçlerine dolaylı yoldan katılmaları mümkün hale gelmiştir (Dursun, 2014: 75).

Seçimler aynı zamanda, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin kullandıkları kamu gücünün meşrulaştırılması anlamına gelmektedir. Böylece, sınırları belli bir kara parçası üzerinde üretilen hizmetlerin, belirli anayasal yetkilerle donatılmış kişiler tarafından yerine getirilmesi sağlanmaktadır (Habermas, 1996: 34). Ulusal seçimlerin aksine, halka en yakın idari birimlerden belediye başkanı seçimleri farklı bir atmosferde gerçekleşmektedir. Halkla, her gün doğrudan iletişim halindeki başkan adayları, projeleri ve vaatleriyle yerel seçmenin tercihlerini yönlendirmek için yoğun çaba sarf etmektedir. Bu nedenle, genel ve yerel seçimlerde seçmenlerin oy verme eğilimlerini etkileyecek etkenlerin değişkenlik gösterebileceği belirtilmektedir (Coşkun ve Çetin, 2019: 242). Partinin ve siyasetçinin benimsediği ilkelerin, içerisinde yer aldığı yapının kurumsallığının, seçim çalışmalarında kullanılan kaynakların ve tanıtım araçlarının, toplumda buldukları karşılığın oy verme davranışı üzerinde etkili olduğu ileri sürülmektedir (Zürcher, 1992: 51). Aynı zamanda, ülkedeki ekonomik gidişata bağlı ekonomik refah düzeyindeki dalgalanmaların, siyasal ve sosyal durumun, küresel gelişmeler ve değişen toplum profilinin de seçmen davranışları üzerinde etkisi vurgulanmaktadır (Karagöl ve Dama, 2015: 1).

Bilişim teknolojileri ile endüstriyi bir araya getiren Endüstri 4.0 çağında, Türkiye'de belediye başkanlığı seçimlerinde, başkan adaylarının bilişim teknolojilerinden uzak bir seçim kampanyası yürütmeleri mümkün görünmemektedir. TÜİK (2023) verilerine göre, nüfusunun %15,1'i gençlerden oluşan Türkiye'de genç nüfus oranı, nüfusunun %10,6'sı genç olan Avrupa Birliği (AB) ortalamasından yüksektir. Türkiye'de, 15-24 yaş aralığındaki genç nüfusun %69,7'si 18-24 yaş aralığındaki genç seçmenlerden oluşmaktadır (https://data.tuik.gov.tr/, 2024: 1). Bilişim ve iletişim teknolojilerinin içinde yetişen, yazılı, görsel ve sosyal medyayı yoğun şekilde kullanabilen genç nüfus başta olmak üzere, proje ve vaatlerin kent sakinlerine ulaştırılarak seçmen tercihlerinin yönlendirilmesinde, başkan adaylarının teknolojiden yararlandıkları görülmektedir. Bu bağlamda, bilişim çağında seçim vaatlerinin seçmen davranışları üzerindeki etkisi 2024 Mahalli İdareler Seçimi özelinde, Çanakkale İli Merkez İlçe örneğinde incelenmiştir. İlk olarak, literatür özeti başlığında endüstri 4.0, seçim vaatleri ve oy verme davranışı kavramları açıklanmış, bu üç kavram arasındaki kuramsal ilişkiler ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci olarak, yöntem başlığı altında araştırmanın yöntemi ve analiz tekniği anlatılmıştır. Üçüncü olarak, araştırma bulguları görsellerle aktarılmış ve kısaca açıklanmıştır. Son olarak,

bulgular literatürle karşılaştırılmış, bilime ve topluma muhtemel katkıları yönlerinden değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Bilginin kullanım alanlarında köklü değişiklikler öngören Dördüncü Sanayi Devrimi/Endüstri 4.0, bilginin dijitalleştirilerek hayatın her alanına yerleştirilmesi amacına hizmet etmektedir. Terim, ilk kez 2011'de Almanya'da Hannover Ticaret Fuarı'nda kullanılmıştır (Akgül, 2021: 209). Endüstri 4.0 ile üretim ve bilişim sektörünün iş birliği içerisinde yürütülmesi planlanmıştır. Çıktı maaliyetlerinin azaltılması, üretimde kullanılan enerji miktarının düşürülmesi, ürün boyutlarının küçültülmesiyle daha etkin depolanması, kısa zamanda daha fazla ürünün üretilmesi, zamanın ve enerjinin verimli kullanılması, üretim aşamalarının tamamının izlenebilir ve kontrol edilebilir hale getirilmesi amaçlanmıştır (TÜBİTAK, 2016: 9). İletişimin hızlanması bu dönemin öne çıkan özelliğidir. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler, cep telefonlarına aktarılmış, her yaştan ve cinsiyetten insan iletişim sürecine dahil olmuştur. İnternetin yaygınlaştırılması ve hızlandırılması, dünyayı küçülterek zaman ve mekân kavramlarını minimize etmiştir (Özsoylu, 2017: 44).

Teknolojinin bilgiyi dijitalleştirmesi/sayısallaştırması ve sanallaştırması/kullanıcıyı kaynaktan soyutlaması, Endüstri 4.0'ı mümkün kılmıştır. Bilişim teknolojilerindeki gelişimin, geçmişten bugüne kaybolması muhtemel verilerinin tamamımın elde tutulmasını amaçlayan 'büyük veri', nesnelerin ve kullanılan makinelerin insanlardan bağımsız bir şekilde iletişim kurdukları ve veri alışverişi yaptıkları düzeneği işaret eden 'nesnelerin interneti', verilerin toplu bir şekilde depolanmasını amaçlayan 'bulut bilişim', insanların geliştirdiği 'yapay zeka', dijital ve sanal bir dünyanın oluşturulduğu 'artırılmış gerçeklik', insanların ikinci bir dünya oluşturmayı hedefledikleri 'simülasyon' ve sürecin güvenlikli bir şekilde ilerlemesi için kritik öneme sahip 'siber güvenlik' şeklinde toplam yedi alanda yaşandığı ifade edilmiştir (Mayda, 2019: 3).

Endüstri 4.0, sanayi ürünlerinin ve hizmetlerin tanıtımı, reklamı ve pazarlanması gibi amaçlarla dijital halde sanal ortama aktarılmasını, tüketiciye ulaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Ürünlerin ve hizmetlerin pazarlanması dışında, sanal mecraların yoğun biçimde kullanıldığı alanlardan biri de haberlerin, fikirlerin/düşüncelerin aktarımını sağlayan medya sektörüdür. Başta devletler, sonrasında ise siyasi partiler, siyasetçiler, resmi ya da gayri resmi örgütler, dini yapılar, şahıslar düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırıp onları yönlendirmek için görsel ve sosyal medya gibi sanal mecraları kullanmaktadırlar. Yerel seçimlerde, belediye başkan adaylarının projelerini ve vaatlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmalarına imkân vermesi, sanal mecraları siyasetçiler için kullanışlı bir alan haline getirmiştir.

Türkiye'de kamu yönetimi, 1982 Anayasası ile merkezden yönetim ve yerinden yönetim ilkelerine göre örgütlenmiştir. Merkezden yönetim güç ve kontrolün

sistematik şekilde tek bir merkezde toplanmasını, yerinden yönetim ise aynı yolla alt kademelere aktarılmasını ifade etmektedir (Şahin, 2021: 33). Anayasanın 127. maddesinde yerel yönetimler "*il, belediye ve köy halkının ortak yerel gereksinmelerini karşılamak üzere, kuruluş ilkeleri kanunla belirtilen ve karar organları yine kanunda gösterilen seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişileri"* şeklinde tanımlanmıştır. 67. maddede ise seçimlerin beş yılda bir yapılmasının yanı sıra 'temsilde adalet' ve 'yönetimde istikrar' ilkeleri seçim esasları olarak sayılmıştır. Seçimlerin serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm ilkeleri çerçevesinde, yargı yönetimi ve denetimi altında gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (RG: 09/11/1982-17863 Mükerrer).

Demokrasilerde, yerel yöneticiler seçimler ve oy verme yoluyla halkın yönetime yetki vermesiyle iş başına gelirler. Türk (2006: 76), seçimi *"Bir kamu görevini yürütecek kişi veya kurulun, ilgili seçmenlerce, çok sayıda aday arasında yapılacak tercihlerle belirlenmesidir."* şeklinde ifade etmiştir. Cotteret ve Emeri (1991: 22) ise, *"Yönetilenlerin, yönetenleri belirlemesiyle sonuçlanan hukuksal yöntemler ve işlemler bütünüdür."* diye tanımlamışlardır. Yöneticilerin seçimi konusunda devletlerin ekonomik, kültürel, sosyal ve tarihsel özelliklerine göre farklı yöntemleri tercih etmeleri, seçim sistemlerinin gelişmesini sağlamıştır. Özbudun (2019: 10) seçim sistemlerini, *"Seçimle ilgili, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylığa ilişkin kurallar, oy verme usulleri, seçimlerin yönetimi ve denetimi, seçmenlerce verilen oyların parlamentoya yansıması."* süreci şeklinde tanımlamıştır. Başka bir ifadeyle seçim sistemleri partilerin aldıkları oya göre, bir seçim çevresinde kaç temsilci çıkaracaklarını belirlemekte kullanılan teknik usulleri ifade etmektedir (Gözler, 2018: 102). Yöneticiler, iç ve dış siyasete yön verdiklerinden, aldıkları kararlar halkın yaşamını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle yöneticilerin seçimi işinin siyasi yanı da vardır.

Adayların belirlenmesine ilişkin usul ve teknikler, adayların hangi esaslara göre denetleneceği, vatandaşların seçimlerde oylarını nasıl kullanacağı, oy verme işleminde hangi esasların ve yöntemlerin kullanılacağı, seçimlerin hangi durumlarda iptal olacağı ve seçim bölgelerinin nasıl belirleneceği gibi sorulara verilecek cevaplar bir ülkede uygulanan seçim sistemini belirleyen faktörlerdir. İlgili kıstasların tamamını barındıran *"çoğunluk, nispi temsil, karma ve diğer sistemler"* şeklinde dört seçim sistemi bulunmakta, onlar da kendi içerisinde dallara ayrılmaktadır (TBMM, 2020: 5-105; ayrıca bkz. Gözler, 2018: 102-108).

Çoğunluk sistemi; seçim sonuçlarına göre en çok oyu alan kişinin ya da partinin seçimi kazanması esasına dayanmaktadır. Kendi içerisinde; tek isimli tek turlu, iki turlu, serbest listeli, kapalı listeli ve alternatifli oy şeklinde uygulamaları bulunmaktadır (Akçagündüz, 2021: 348). *Nispi temsil sistemi;* seçimler sonucu her partinin aldığı oyların, meclisteki sandalye sayısına uyarlanması anlamına gelmektedir. Böylelikle, adayların/partilerin almış olduğu oy oranıyla parlamentodaki sandalye sayısının oranı birbirine denk olacaktır. Bu sistem ulusal düzeyde ya da seçim çevresi düzeyinde uygulanmaktadır. Günümüzde Brezilya, Peru, Güney Afrika, İspanya, İsveç, Türkiye, Cezayir, Fas, Kazakistan, Yunanistan, Bulgaristan, Polonya

gibi ülkeler bu sistemin alt türlerini kullanmaktadır. *Karma seçim sistemleri;* çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin avantajlı yönlerini bir araya getirmektedir. İki seçim sistemindeki hesaplamaların değiştirilerek, tek bir çatı altında toplanması hedeflenmiştir. Karma üyeli orantılı ve paralel sistem diye iki uygulaması bulunmaktadır. Günümüzde Almanya, Güney Kore, Yeni Zelanda, Macaristan, Tayland, Zanzibar gibi ülkeler bu sistemin alt türlerini kullanmaktadır. Literatürde yukarıdaki üç yöntem dışında, diğer yöntemler diye adlandırılan ve birkaç ülkede uygulanan yöntemlerden bahsedilmektedir. *Devredilemez tek oy sistemi* Afganistan, Umman, Kuveyt ve Vanuatu'da; *sınırlı oy sistemi* sadece Cebelitarık'ta ve İspanya Senatosu seçimleri özelinde; *borda sayımı sistemi* ise sadece Nauru'da uygulanmaktadır (TBMM, 2020: 137).

Türkiye'de yerel seçimler, 1963'e kadar *çoğunluk sistemine* göre yapılmıştır. İl genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerinde de bu sistem tercih edilmiştir. Belediye başkanı seçme yetkisi, belediye meclisi tarafından kullanılmıştır. Seçilme yeterliliğine sahip adaylar arasından seçilen belediye başkanı, meclis üyeleri arasından ya da meclis dışından seçilmiştir. 1963'te seçim sisteminde yapılan değişikliklerle, genel seçimlerde çoğunluk sistemi terkedilerek, *nispi temsil sistemi* getirilmiştir. Bu sistem yasal düzenlemeler sonrasında il genel meclisi ve belediye meclisi seçimleri için de uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'de halihazırda, belediye başkanlığı ve büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinde çoğunluk sistemi uygulanırken, genel seçimler, il genel meclisi ve belediye meclisi seçimlerinde nispi temsil sistemi uygulanmaktadır (Avaner, 2009: 34). Nispi temsil sisteminin, temsil bakımından adilken, istikrarsız ve zayıf hükümetlere yol açacağı, çoğunluk sisteminin ise temsil bakımından adaletsizken, istikrarlı ve etkin hükümetleri yönetime getireceği değerlendirmesi yapılmaktadır (Gözler, 2018: 108).

Yöneticilerin aldıkları kararlarla uluslararası, ulusal ve yerel siyasete yön vermeleri, kararlarının halkın gündelik yaşamını doğrudan etkilemesi gibi nedenlerle ulusal ve yerel düzeylerdeki yöneticilerin belirlenmesi sürecindeki seçmen davranışları her seçimde farklılık gösterebilmektedir. Ülkenin genel gidişatı, uluslararası ve ulusal söylemler, eylemler, ekonomik durum, hayat şartları seçmen davranışlarını etkileyebilmektedir.

Öznesi insan olan her araştırmadaki gibi seçmenlerin, seçimlerdeki oy verme eğilimlerini belirlemeye yönelik çalışmaların sonuçlarını kestirmek de kolay değildir. Seçimler, genel ya da yerel fark etmeksizin, bütüncül bir iletişim ağı içerisinde işleyen süreçlerdir. Sözlü, yazılı ya da kitle iletişim araçları kullanılarak, seçimin kazanılması halinde gerçekleştirilecek projelerin kitlelere ulaştırılması, seçim dönemlerinde adayların en önemli işleridir. Bu süreçte kullanılan dilin de adayların seçim çalışmalarının başarısını etkileyen bir değişken olduğu ifade edilmektedir (Baltacı ve Eke, 2012: 125). Seçim sürecinde, adayların seçim atmosferine hazırlıklı olmaları beklenmektedir. Bunun için mevcut aksaklıkların belirlenmesi, giderilmelerine yönelik politikaların belirlenmesi, iyi bir örgütlenmeyle planlamaların yapılması,

seçim süresince yürütülecek stratejilere yön verilmesi, seçmenle iyi bir iletişim kurulması gerekmektedir. Adaylar kendi projelerine ve vaatlerine hâkim oldukları gibi rakiplerini de iyi analiz etmeli, onlara göre bir yol haritası belirlemelidir. Ayrıca, yerelde halkla ilişkilerin yakın tutulması ve yerelin ihtiyaçlarını karşılayacak projelere ve vaatlere yönelmek önemlidir. Halkın temel ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve bunlara uygun projeler geliştirilmesi, seçimlerde adayların elini güçlendirmektedir (Özkan, 2015: 17).

Seçmen ihtiyaçlarının ve beklentilerinin belirlenmesinin ardından, seçim çalışmalarında kullanılacak vaatlerin ve projelerin geliştirilmesine başlanır. Vaat, *bir işi yerime getirme adına, kişinin öncesinde vermiş olduğu söz* anlamındadır. Vaat kavramına, seçim kelimesinin eklenmesiyle oluşturulan seçim vaatleri ise, seçmen algısının değişkenlik göstermesi nedeniyle, tek bir tanımının yapılamayacağına işaret edilmektedir (Mansergh ve Thomson, 2007: 312-313). Bununla birlikte, seçim vaatlerinin iki türünden söz edilmektedir. İlki, gerçekleştirilmesi için ekonomik/parasal kaynağa ihtiyaç duyulan, ikincisi ise gerçekleştirilmesi için ekonomik/parasal bir kaynağa gereksinim duyulmayan, siyasal veya sosyal konuları kapsayan seçim vaatleridir. Siyasal ve sosyal vaatlerin gerçekleştirilmesinde idarenin yapacağı yasal düzenlemeler çoğu zaman yeterlidir (Avcı ve Hülür, 2016: 1640).

Literatürde, seçmenin oy verme davranışına ilişkin *"sosyolojik, sosyo-psikolojik ve ekonomik"* diye adlandırılan üç yaklaşımdan söz edilmektedir. *Sosyolojik yaklaşıma göre,* seçmenler küçük yaşlardan itibaren kendilerini bir sosyal gruba ait hissederler ve yaşamları sürecince bağlı bulundukları bu grubun özelliklerini taşırlar. Seçmenin oy verme davranışı da bağlı bulunduğu sosyal grubun özelliklerini yansıtmaktadır. *Sosyo-psikolojik yaklaşım* seçmen davranışlarını, onların küçük yaşlarda anne ve babalarının etkisiyle belirli bir partiyle psikolojik bir bağ geliştirmeleriyle açıklamıştır (Özhan,2021). Aile içerisinde siyasal sosyalleşme sürecini tamamlayan çocuklar, yetişkinlik dönemlerinde de bu tutumlarını sürdürmeye devam etmektedir. Aile içerisinde çocukların siyasal sosyalleşme sürecinde edindikleri kimlikleri, gelecekte seçmen haline geldiklerinde oy verme davranışlarını etkilemektedir. *Ekonomik yaklaşım ise*, seçmen davranışlarını yönlendirenin kişisel çıkarlar olduğuna dikkat çekmektedir. Seçmen kendi çıkarlarına en iyi hizmet edeceğini düşündüğü adayı destekleme eğilimindedir. Seçmenin oy verme davranışının temelinde kendi istekleri yer almaktadır (Coşkun ve Çetin, 2019: 243).
Oliver ve Ha (2007: 405), ABD'nde 30 banliyöde, 1400 seçmenle gerçekleştirdikleri anket çalışmalarında, seçmenin oy verme davranışının ağırlıkla psikolojik yaklaşım çerçevesinde gerçekleştiği sonucuna varmışlardır. Yine Marien vd. (2015: 913), Belçika'da 2012 yerel seçimlerini inceledikleri çalışmalarında Avrupa Birliği (AB) sınırları içerisinde de seçmenin oy verme davranışını etkileyen geçerli yaklaşımın, psikolojik yaklaşım olduğu sonucuna varmışlardır. Ben-Bassat ve Dahan (2010: 212) ise, Arap ve Yahudi yerleşim yerlerinde kurulan 2010'daki yerel seçim sandık sonuçlarını inceledikleri çalışmalarında, Arap Yarımadası'ndaki oy verme davranışının çoğunlukla sosyolojik yaklaşımla açıklanabileceği sonucuna varmışlardır.

Miman ve Taştan Miman (2018: 26), Mersin'de Mart 2014 Mahalli İdareler Seçimlerini inceledikleri, 21 soruluk bir anketle, 3097 seçmenle gerçekleştirdikleri betimsel ve açıklayıcı türdeki çalışmalarında, seçmenin oy verirken rasyonel davrandığını tespit etmişlerdir. Polat vd. (2004: 65)'e göre, seçim süreçlerinin en önemli unsuru siyasi partilerdir. Bir siyasi partinin kuruluşundan itibaren ortaya koyduğu kimlik, din konusundaki görüşü, güvenilirlik düzeyi, çizdiği yol ve seçmende bıraktığı imaj seçim başarını doğrudan etkilemektedir. Seçmen gözünden, ilgili maddelerin tamamı birlikte değerlendirildiğinde, seçmenin partiye ve partinin gösterdiği adaya eğilimi artmakta veya azalmaktadır. Böylelikle seçmen, kendisini yakın hissettiği partiyle özdeşleştirerek, o parti ve gösterilen aday lehine tercihte bulunmaktadır. Çaha vd. (2002: 123)'nin çalışmaları da benzer biçimde, siyasi partilerin geliştirdikleri politikaların, seçim süreçlerinde seçmeni etkileyen en önemli olgu olduğunu göstermektedir. Partilerin benimseyip yürüttükleri politikalar, aynı zamanda yereldeki adayların da seçilme/seçilememe durumunu etkilemektedir. Kendisini partisiyle özdeşleştiren seçmen, parti bağlılığından dolayı yereldeki adayı da destekleme eğilimi göstermektedir. Kalaycıoğlu (2014: 4) da seçmenin oy verme davranışının altında, siyasi parti tercihinin yattığını belirtmektedir. Seçmenin, küçük yaşlardan itibaren kendisine uygun bir siyasi partiyle yakınlık kurduğunu ve seçim günü geldiğinde tercihini yakınlık duyduğu partiden yana kullandığını belirtmektedir.

Kalender (2005: 57) ise, seçmenin oy verme davranışının değişiklik gösterdiğini öne sürmüştür. Başlangıçta, gündeme dair mevcut durumun seçmen üzerinde etki bıraktığını ve seçmenin *rasyonel* bir biçimde bu durumu göz önünde bulundurarak tercihini şekillendirdiğini, sonraki süreçte adayın vaatlerinin ve projelerinin önem kazandığını ileri sürmüştür. Benzer biçimde, Negiz ve Akyıldız (2012: 182), Uşak'ta 384 seçmenle, anket yöntemiyle gerçekleştirdikleri çalışmalarında, seçmenin eğitim seviyesi arttıkça, adayların yerel ihtiyaçların ve sorunların çözümüne yönelik vaatleri ile geliştirdikleri projelerin, seçmen tercihlerini yönlendirdiğini tespit etmişlerdir. Akgün (2007: 110), Kasım 2022 Genel Seçimleri ile Mart 2004 Mahalli İdareler Seçimlerini karşılaştırdığı çalışmasında, seçmen davranışlarını yönlendiren üç husus olduğunu ileri sürmüştür. İlki seçmenin partisiyle yoğun ilişki halinde olduğu seçmen davranışıdır. Buna göre, seçmen desteklediği partisiyle bağlarını sıkı tutarak, genel veya yerel seçim fark etmeksizin, ülkenin genel gidişatı ne olursa olsun kendi partisi lehine tercih yapmaktadır. İkincisi, ekonomi ilkesinin belirlediği seçmen davranışıdır. Seçmen, yönetimin kendisi için yaptığı harcamalara, kendi ekonomik durumuyla başkalarının ekonomik durumlarına bakarak tercihte bulunmaktadır. Üçüncüsü, etnik/kültürel yakınlığın belirlediği seçmen davranışıdır. Buna göre, seçmen adayın etnik kökenine veya onunla kurduğu kültürel yakınlığa bakarak bir parti ya da aday tercihinde bulunmaktadır.

Güllüpunar (2010: 91), Gümüşhane'de 342 seçmenle yürüttüğü araştırmada, seçmenin aday tercihinde etkili olan faktörleri belirlemiştir. Buna göre, adayın karizmatik özellikleri, liderlik potansiyeli ve yetenekleri, ideolojik altyapısı seçmenin oy verme davranışı üzerinde etkili olmaktadır. Doğan ve Göker (2010: 184), Elazığ'da

1000 seçmenle gerçekleştirdikleri çalışmalarında, yerel seçimlerde seçmenin ailesine, arkadaşlarına ve bölgesindeki kanaat önderlerinin yönlendirmelerine göre oy verme eğilimi gösterdiğini ortaya koymuşlardır.

Literatür değerlendirildiğinde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin hayatın her alanına sirayet ettiği Endüstri 4.0 çağında, genel ve yerel seçimlerde adayların vaatlerini ve projelerini geniş seçmen kitlesine duyurmada, onların tercihlerini etkilemede internet başta, bilgi ve iletişim teknolojilerinden yoğun bir biçimde yararlandıklarını göstermektedir. Türkiye, bağlamında nüfusun genç nüfus özelliği göstermesi, gençlerin internet, görsel ve sosyal medyayı yaygın şekilde kullanma becerisine sahip olmaları adayları da bu teknolojileri kullanmaya yönlendirmektedir. Seçimler ve oy verme demokrasinin uygulanmasında iki önemli araçtır. Her ülke kendi tarihi, ekonomik ve sosyal koşullarına göre farklı seçim sistemleri uygulamaktadır. Seçim sistemleri çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi şeklinde iki ana başlık altında toplanmaktadır. Çoğunluk sistemi yönetimde istikrarı, nispi temsil sistemi ise temsilde adaleti öncelemektedir. Türkiye'de, belediye/büyükşehir belediyesi seçimlerinde çoğunluk, il genel meclisi ve belediye meclisi seçimleri ile genel seçimlerde nispi temsil sistemi uygulanmaktadır. Seçmenin oy verme davranışını açıklayan teoriler sosyolojik, sosyo-psikolojik ve ekonomik yaklaşımlar çerçevesinde toplanmaktadır. Bunların dışında, rasyonel kararların, ailenin, ideolojik duruşun, etnik/kültürel aidiyetin, kanaat önderlerinin yönlendirmesi gibi faktörlerin seçmenin oy verme davranışı üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

3. YÖNTEM

Yöntem başlığı altında araştırmanın amacı ve önemi, kapsamı ve sınırlıkları, deseni, veri toplama ve analiz tekniği, geçerliği ve güvenirliği hakkında bilgiler verilmiştir.

3.1. Amaç ve Önem

Araştırmada, belediye başkan adaylarının seçim vaatlerinin, seçmenlerin oy verme davranışı üzerindeki etkisinin belirlenmesi ve seçim sürecinde bilişim teknolojilerinden yararlanmanın başkan adayların projelerinin ve vaatlerinin bilinirliği üzerine etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda, başkan adaylarının seçim vaatlerinin, seçmenlerin oy verme davranışı üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, bilişim teknolojilerinden yararlanmanın başkan adaylarının projelerinin ve vaatlerinin bilinirliği üzerinde etkisinin olup olmadığı sorularına cevap aranmıştır.

Ulusal ve yerel düzeylerde kimlerin yöneteceği sorunu, insanlık toplumlar halinde yaşamaya başladığından itibaren tartışılan bir konudur. Yöneticilerin doğru kişiler olması toplumların kaderini de etkilemektedir. İlk Çağdan itibaren, yöneticilerin belirlenmesinde monarşi ve demokrasi şeklinde iki yöntemin öne çıktığı, ancak monarşilerin 19. yüzyıla kadar devlet yönetiminde belirgin ağırlıklarının olduğu söylenebilir. Bu dönemden itibaren, monarşilerin yerlerini sorunlu olsalar dahi demokrasilere bıraktıkları görülmektedir. Demokrasi klasik tanımıyla, halkın halk

adına halk için yönetimi anlamına gelmekte, seçimler ve oy verme demokrasinin olmazsa olmazları kabul edilmektedir. Seçmenler, verdikleri oylarla yönetime ilişkin bazı hak ve yetkilerini, belli bir süreliğine seçtikleri temsilcilere devretmektedirler. Temsilcilerin liyakati, seçmenlerin gündelik yaşamını doğrudan etkileyeceğinden, doğru yöneticilerin seçilmesi, kent sakinlerinin huzuru ve mutluluğu bakımından önem arz etmektedir. Türkiye'de belediye başkanlığı seçimlerinde, başkan adayları projeleri ve vaatleriyle yarışmakta, ancak seçimlerden sonra genellikle vaatlerin yerine getirilmediği eleştirileri yapılmaktadır. Diğer taraftan, çoğu kez sonraki seçimlerde de seçmenlerin taraftarı oldukları siyasi partinin, sözlerinde durmayan önceki adayını ya da gösterdiği başka bir adayı oylarıyla destekledikleri görülmektedir. Bu durum belediye başkanlarının seçiminde, projeler ve vaatlerden ziyade parti bağlılığı veya ideolojik duruşun daha önemli olduğunu, başka bir ifadeyle toplumun ileri düzeyde kutuplaşmış olabileceğini düşündürmesi bakımından çalışmaya değer bulunmuştur (Beren, 2013: 195).

3.2. Kapsam ve Sınırlar

Araştırma Çanakkale ilini kapsamakla birlikte, nitel örnek olay desenine göre tasarlanması, az sayıdaki katılımcıdan derinlemesine bilgi toplanmak istenmesi ve konunun daha detaylı bir şekilde incelenebilmesi için yer yönünden merkez ilçe ile sınırlandırılmıştır. Diğer yandan, araştırma belediye başkan adaylarının seçim vaatlerini kapsamakla birlikte, somut bir örnek üzerinde detaylı bir araştırma yapabilmek amacıyla, zaman açısından 2024 Mahalli İdareler Seçimleriyle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda araştırmada üç grupla çalışılmıştır. İlk grupta, Çanakkale ili merkez ilçedeki yedi mahallede ikamet eden ve araştırmamıza katılmayı kabul eden her mahalleden 5'er, toplamda ise 35 seçmen vardır. İkinci grupta, Çanakkale ili merkez ilçedeki yedi mahallenin seçim öncesi aktif mahalle muhtarları vardır. Muhtarlardan sadece biri araştırmamıza katılmamıştır. Üçüncü grupta, merkez ilçe belediye meclisinde grubu bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve İyi Parti (İP) başkan adayları vardır. Araştırma özelinde; öncelikle üç belediye başkan adayı danışmanlarıyla görüşülmüş, çalışma hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Sonrasında İyi Parti'nin belediye başkan adayının kendisiyle yüz yüze görüşülmüş, Adalet ve Kalkınma Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi belediye başkan adaylarından yanıtlar yazılı olarak alınmıştır.

3.3. Desen

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden örnek olay desenine göre tasarlanmıştır. Örnek olay araştırmasında bir olgunun anlaşılması veya bir problemin çözümünde bir ya da birden fazla olay veya kişi araştırmaya konu edilmektedir. Araştırmacı, çalıştığı olay ya da kişileri 'nasıl' ve 'neden' soruları bağlamında, detaylı ve sistemli bir süreç içerisinde çeşitli yöntemlerle inceler ve sonuca ulaşır (Güler vd., 2013: 301). Araştırma kapsamında, Çanakkale ili merkez ilçesi örnek olay ögesi olarak belirlenmiştir. Araştırma alanındaki belediye meclisinde üyesi bulunan üç siyasi partinin belediye başkan adayları, aktif mahalle muhtarları ve her mahalleden 5'er

seçmen çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma grubuyla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş, başkan adaylarının sosyal medya hesapları, projelerini ve vaatlerini anlattıkları internet sayfaları ile seçim sürecinde bastırdıkları seçim dokümanları değerlendirilmiştir.

3.4. Veri Toplama Yöntemi ve Analiz Tekniği

Araştırma verilerinin toplanmasında görüşme ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Görüşme, önceden belirlenmiş, ciddi bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen, soru sorma-cevap almaya dayanan, karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 129). Görüşmelerde, muhtarlar, seçmenler ve başkan adayları için ayrı ayrı hazırlanan, her biri 4'er soru içeren görüşme formları kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, 01.03.2024 ila 31.03.2024 tarihleri arasında, yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılarak, 35 seçmen, 6 mahalle muhtarı ve 3 belediye başkan adayı toplam 44 kişi ile görüşülmüştür. Muhtarlara yöneltilen sorular, onların gözünden mahallenin ve kentin temel ihtiyaçlarının belirlenmesi, başkan adaylarının vaatlerini belirlerken kendileriyle görüşüp görüşmedikleri, vaatlerin mahallenin ve kentin sorunlarına çözüm olup olmayacağını tespit etmeye yöneliktir. Seçmene yöneltilen sorular, başkan adaylarını tanıyıp tanımadıklarını, projelerinden haberdar olup olmadıklarını, partiye göre mi, projelere göre mi oy verdiklerini, kendi partilerinin dışındaki adayları niçin desteklemediklerini belirlemeye yöneliktir. Belediye başkan adaylarına yöneltilen sorular ise, başkan adayları gözünden kentin sorunlarının ortaya konulması, kentin ihtiyaçlarını belirlemede hangi kaynaklardan yararlandıklarını öğrenmeye, sorunların çözümüne ilişkin projelerini tespit etmeye, projelerini ve vaatlerini geliştirirken nasıl bir yol izlediklerini ve kimlerden ne tür destekler aldıklarını belirlemeye yöneliktir.

Doküman incelemesi, araştırılan konuya ilişkin bilgiler içeren görsel, sesli ya da yazılı materyallerin belirlenen temalar altında toplanıp, aralarındaki ilişkilerin incelenmesini ve analizini kapsamaktadır. Tek başına veri toplamada kullanılabileceği gibi diğer yöntemlerle birlikte kullanılabilmektedir. Kişisel belgelerin yanı sıra yazılı basın, periyodik yazılı kaynaklar, dergiler ve kitaplar doküman incelemesine konu edilebilmektedirler (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 189-190). Doküman incelemesi kapsamında, 3 belediye başkan adayının 01.03.2024 ve 31.03.2024 tarihleri arasında bastırdıkları, projelerini ve vaatlerini içeren el broşürleri, adayların internet siteleri ve sosyal medya hesapları incelenmiştir.

Araştırma verileri içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. Yapılan işlem, iletişimin görünen içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel yollardan betimlenmesidir (Bilgin, 2014: 2). Verilerin tanımlanmasına, içlerinde gizli olabilecek gerçeklerin ortaya çıkarılmasına çalışılır. Birbirlerine benzeyen veriler, belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilip, düzenlenerek okuyucunun anlayabileceği biçimde sunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 259). Analiz kapsamındaki veriler 12 tema ve 49 alt tema/kod altında kategorize edilmiş, aralarındaki ilişkiler bulgular başlığı altında, Maxqda Programı'nın *"kod matris tarayıcısı, tek vaka modeli ve kelime bulutu"* görselleriyle açıklanmıştır.

3.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda, çalışmanın niteliğini artırmaya yönelik bazı stratejilere baş vurulmaktadır. Ancak bu stratejiler nicel araştırmada kabul gören *"geçerlik ve güvenirlik"* kavramları yerine, nitel araştırmanın doğasına daha uygun *"inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik"* kavramlarına karşılık gelmektedir. Bu çerçevede, araştırmanın geçerlik ve güvenirliğini artırmaya yönelik izlenen stratejiler şunlardır: İnandırıcılık için katılımcılarla ve toplanan verilerle uzun süreli etkileşim kurulmuş, alanda uzun süre vakit geçirilerek katılımcılarının bakış açısından konular ortaya konulmaya çalışılmış, araştırma yöntemi alanında uzman bir araştırmacı tarafından değerlendirilmiştir. Aktarılabilirlik için araştırma süreci ve analiz işlemleri ayrıntılı şekilde betimlenmiş, katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Tutarlık için araştırmanın geneline dışarıdan bir gözle bakılarak tutarlı davranılıp davranılmadığı değerlendirilmiştir. Teyit edilebilirlik için ise bulgular ham verilerle karşılaştırılarak, hata yapılıp yapılmadığına bakılmış, ancak seçim sürecindeki vakit darlığı ve başkan ve muhtar adaylarının yoğunluğu nedeniyle veri analizi sonuçları hususunda katılımcı teyidi sağlanamamıştır.

4. BULGULAR

Bulgular başlığı altında, veri analizlerinin görselleştirilmesi için Maxqda Programının kod matris tarayıcısı, tek vaka modeli (kod hiyerarşisi) ve kelime bulutu araçları kullanılarak hazırlanan şekiller verilmiş ve kısaca ne anlama geldikleri açıklanmıştır. Seçmenlerle/vatandaşlarla, muhtarlarla ve belediye başkan adaylarıyla yapılan görüşme verilerinin ve dokümanların analizlerinde ortaya çıkan temaların ve alt temaların gösterilmesi için Maxqda Programının görsel araçlar penceresi altındaki *kod matris tarayıcısı* kullanılmıştır.

Şekil 4.1. Görüşme ve Doküman Verilerinin Analizi Sonucu Oluşan Temalar ve Alt Temalar

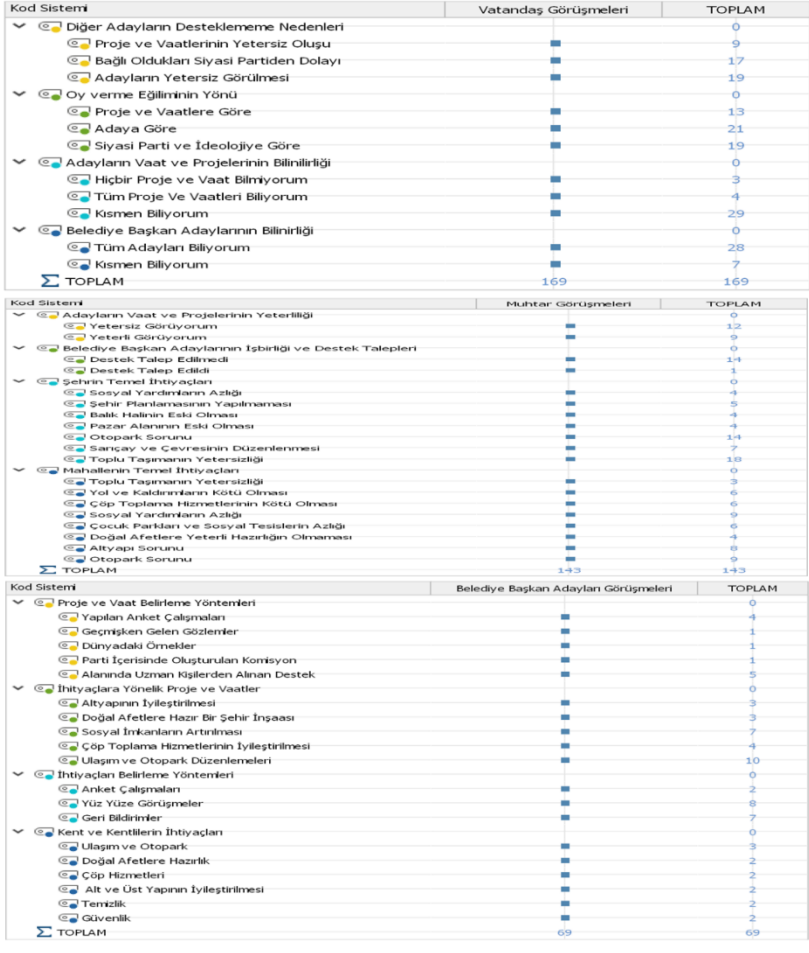

Kod Sistemi	Vatandaş Görüşmeleri	TOPLAM
Diğer Adayların Desteklememe Nedenleri		0
Proje ve Vaatlerinin Yetersiz Oluşu		9
Bağlı Oldukları Siyasi Partiden Dolayı		17
Adayların Yetersiz Görülmesi		19
Oy verme Eğiliminin Yönü		0
Proje ve Vaatlere Göre		13
Adaya Göre		21
Siyasi Parti ve İdeolojiye Göre		19
Adayların Vaat ve Projelerinin Bilinilirliği		0
Hiçbir Proje ve Vaat Bilmiyorum		3
Tüm Proje Ve Vaatleri Biliyorum		4
Kısmen Biliyorum		29
Belediye Başkan Adaylarının Bilinirliği		0
Tüm Adayları Biliyorum		28
Kısmen Biliyorum		7
TOPLAM	169	169

Kod Sistemi	Muhtar Görüşmeleri	TOPLAM
Adayların Vaat ve Projelerinin Yeterliliği		0
Yetersiz Görüyorum		12
Yeterli Görüyorum		9
Belediye Başkan Adaylarının İşbirliği ve Destek Talepleri		0
Destek Talep Edilmedi		14
Destek Talep Edildi		1
Şehrin Temel İhtiyaçları		0
Sosyal Yardımların Azlığı		4
Şehir Planlamasının Yapılmaması		5
Balık Halinin Eski Olması		4
Pazar Alanının Eski Olması		4
Otopark Sorunu		14
Sarıçay ve Çevresinin Düzenlenmesi		7
Toplu Taşımanın Yetersizliği		18
Mahallenin Temel İhtiyaçları		0
Toplu Taşımanın Yetersizliği		3
Yol ve Kaldırımların Kötü Olması		6
Çöp Toplama Hizmetlerinin Kötü Olması		6
Sosyal Yardımların Azlığı		9
Çocuk Parkları ve Sosyal Tesislerin Azlığı		6
Doğal Afetlere Yeterli Hazırlığın Olmaması		4
Altyapı Sorunu		8
Otopark Sorunu		9
TOPLAM	143	143

Kod Sistemi	Belediye Başkan Adayları Görüşmeleri	TOPLAM
Proje ve Vaat Belirleme Yöntemleri		0
Yapılan Anket Çalışmaları		4
Geçmişken Gelen Gözlemler		1
Dünyadaki Örnekler		1
Parti İçerisinde Oluşturulan Komisyon		1
Alanında Uzman Kişilerden Alınan Destek		5
İhtiyaçlara Yönelik Proje ve Vaatler		0
Altyapının İyileştirilmesi		3
Doğal Afetlere Hazır Bir Şehir İnşaası		3
Sosyal İmkanların Artırılması		7
Çöp Toplama Hizmetlerinin İyileştirilmesi		4
Ulaşım ve Otopark Düzenlemeleri		10
İhtiyaçları Belirleme Yöntemleri		0
Anket Çalışmaları		2
Yüz Yüze Görüşmeler		8
Geri Bildirimler		7
Kent ve Kentlilerin İhtiyaçları		0
Ulaşım ve Otopark		3
Doğal Afetlere Hazırlık		2
Çöp Hizmetleri		2
Alt ve Üst Yapının İyileştirilmesi		2
Temizlik		2
Güvenlik		2
TOPLAM	69	69

Şekil 1'de araştırmaya 7 mahalleden katılan, 35 seçmen/vatandaş ile yapılan görüşme verilerin 4 tema ve 11 alt tema altında; 6 mahalle muhtarıyla yapılan görüşmelerin 4 tema ve 19 alt tema altında; 3 belediye başkan adayı ile yapılan görüşmelerin ve seçim dokümanlarının 4 tema ve 19 alt tema altında kategorileştirildiği görülmektedir. Tema ve alt temalar belirlenirken, görüşme sorularının her biri bir tema olarak kabul edilmiştir. Görüşmeler esnasında ortaya çıkan konular, görüşme formundaki ilgili soruların altına alt tema olarak eklenmiş ve bu sayede görüşmeler toplamda 12 tema ve 49 alt tema altında kategorize edilmiştir. Şeklin en solunda temalar sola hizalı, hemen altlarında içe doğru alt temalar yer almaktadır. Ortada, yapılan kodlamaların şekilsel büyüklüğü, sağda ise kodlanma frekansları/sıklıkları görülmektedir.

Çalışma grubundaki seçmenler/vatandaşlar, muhtarlar ve belediye başkan adaylarıyla yapılan görüşmelerin analizinde, temaların alt temalarla ilişkileri her grup için ayrı ayrı gösterilmiştir. Bunun için Maxqda Programının görsel araçlar penceresi altındaki Maxmaps menüsü içerisindeki yeni belge modellerinden *"Tek Vaka Modeli (Kod Hiyerarşisi)"* seçilmiştir.

Şekil 4.2. Vatandaş Görüşmelerine İlişkin Tek Vaka/Kod Hiyerarşisi Modeli

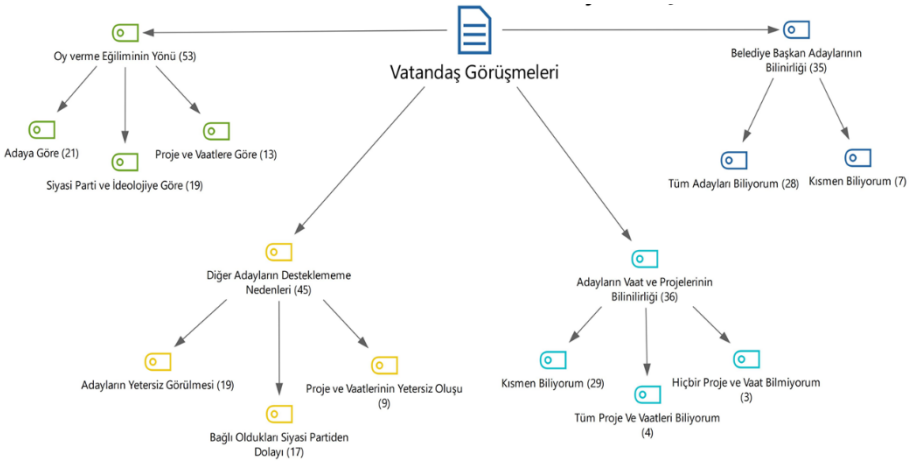

Çanakkale ili, merkez ilçesindeki 7 mahalleden 35 seçmenle gerçekleştirilen görüşmelerin verileri *"oy verme eğiliminin yönü, diğer adayların desteklenmeme nedenleri, adayların vaat ve projelerinin bilinirliği ve belediye başkan adaylarının bilinirliği"* temaları altında toplanmıştır. *Oy verme eğiliminin yönü* temasında, seçmenlerin oy verirken hangi kriterlere dikkat ettikleri belirlenmek istenmiştir. Katılımcıların %39.62'si adayın kendisine, %35.84'ü siyasi partisine ve ideolojiye, %24,54'ü de proje ve vaatlere göre oy verdiklerini ifade etmişlerdir. *Diğer adayları desteklememe nedenleri* temasında, seçmenlerin kendi adayları dışındaki başkan adaylarını neden desteklemedikleri belirlenmek istenmiştir. Katılımcıların %42.22'si diğer adayları yetersiz gördüğü, %37.77'si kendilerini destekledikleri siyasi partiyle özdeşleştirdikleri, %20,01'si de diğer adayların proje ve vaatlerini yetersiz buldukları için diğer adayları desteklemediklerini belirtmişlerdir. *Adayların vaat ve projelerinin bilinirliği* temasında seçenlerin adayların vaatlerini ve projelerini ne kadar bildikleri belirlenmek istenmiştir. Katılımcıların %80.55'i proje ve vaatleri kısmen bildiğini, %11.11'i tamamını bildiğini, %8.34'ü hiçbir proje ve vaatten haberdar olmadığını bildirmiştir. *Belediye başkan adaylarının bilinirliği* temasında seçmenlerin başkan adaylarının kim olduğundan haberdar olma durumları belirlenmek istenmiştir. Katılımcıların %80'i üç adayın kimler olduğunu bildiğini, %20'si ise adayları kısmen bildiğini beyan etmiştir.

Şekil 4.3. Muhtar Görüşmelerine İlişkin Tek Vaka/Kod Hiyerarşisi Modeli

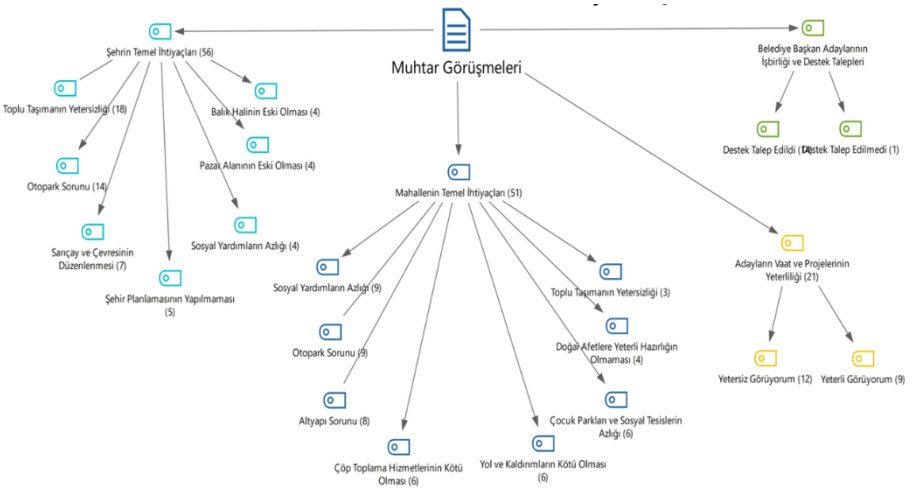

Çanakkale ili, merkez ilçesindeki 7 mahalle muhtarıyla görüşme talep edilmiş, kabul eden 6 muhtarla görüşülmüştür. Hem birer seçmen hem de mahallelerinin temsilcileri olan mahalle muhtarlarının, kentin temel ihtiyaçları konusundaki duyarlılıklarının yüksek olacağı düşünülmüştür. Görüşme verileri *"şehrin temel ihtiyaçları, mahallenin temel ihtiyaçları, adayların vaat ve projelerinin yeterliliği ve belediye başkan adaylarının iş birliği ve destek talepleri"* temaları altında toplanmıştır. *Şehrin temel ihtiyaçları* temasında muhtarların gözünden şehrin temel ihtiyaçları belirlenmek istemiştir. Kodlamalarda %32,14 ile *"toplu taşımanın yetersizliği"* ve %25 ile *"otopark sorunu"* şehrin temel ihtiyaçları olarak öne çıkmıştır. Bunları takiben *"Sarıçay ve çevresinin düzenlenmesi, şehir planlamasının yapılmaması"* ihtiyaçları gündeme getirilmiştir. *Mahallenin temel ihtiyaçları* temasında ise muhtarların gözünden kendi mahallelerinin temel ihtiyaçları tespit edilmek istenmiştir. Kodlamalarda %17,64 ile *"sosyal yardımların az oluşu"* ve aynı oranla *"otopark sorunu"* ilk sırada yer almıştır. Diğer ihtiyaçlar ise kodlanma sıklıklarına göre *"alt yapı sorunu, çöp toplama hizmetlerinin kötü olması, yol ve kaldırımların kötü olması, çocuk parkları ve sosyal tesislerin azlığı"* şeklinde sıralanmaktadır. *Adayların vaat ve projelerinin yeterliliği* temasında muhtarların belediye başkan adaylarının proje ve vaatlerini ne düzeyde yeterli gördükleri belirlenmek istenmiştir. Katılımcıların %57,14'ü başkan adaylarının proje vaatlerini yetersiz bulurken, %42,86'sı yeterli görmektedir. *Belediye başkan adaylarının iş birliği ve destek talepleri* temasında, başkan adaylarının projelerini ve vaatlerini geliştirirken, mahallelerinin ihtiyaçları ve sorunları hakkında muhtarlardan iş birliği ya da destek talep edip etmedikleri belirlenmek istenmiştir. Katılımcıların %93,33'ü kendilerine bu yönde herhangi bir talepte bulunulmadığını ifade etmişlerdir.

Şekil 4.4. Belediye Başkan Adayı Görüşmeleri ve Dokümanlara İlişkin Tek Vaka/Kod Hiyerarşisi Modeli

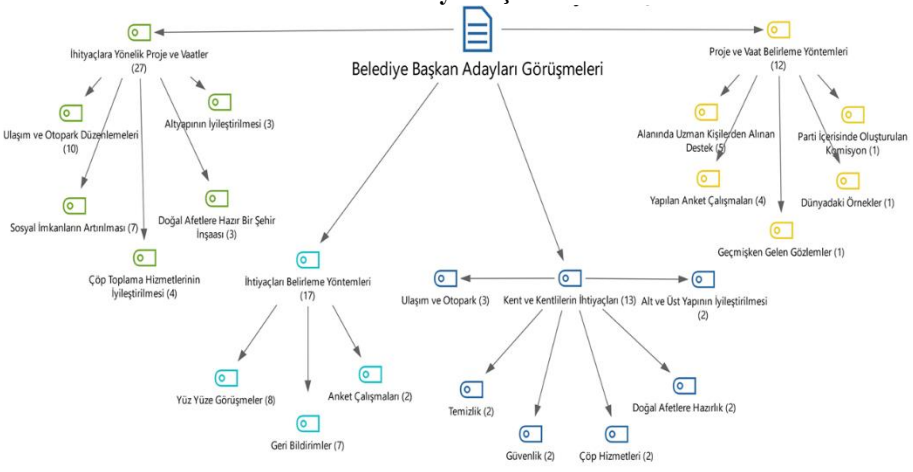

Çanakkale ili, merkez ilçesinde 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Seçiminde, belediye meclisinde temsil edilen partiler tarafından Jülide İskenderoğlu/AKP, Muharrem Erkek/CHP ve Alaaddin Burak Kunt/İP belediye başkan adayı gösterilmiştir. Başkan adaylarından görüşme talep edilmiş, seçim kampanyalarında kullandıkları görsel, dijital ve yazılı dokümanlar incelenmiştir. Veriler *"ihtiyaçlara yönelik proje ve vaatler, ihtiyaçları belirme yöntemleri, kent ve kentlilerin ihtiyaçları ve proje ve vaat belirleme yöntemleri"* temaları altında toplanmıştır. *İhtiyaçlara yönelik proje ve vaatler* temasında başkan adaylarının kente ilişkin vaatlerinin hangi başlıklar altında toplandığı belirlenmek istenmiştir. Başkan adaylarının *kentin ihtiyaçlarına yönelik proje ve vaatleri* kodlanma sıklıklarına göre *"ulaşım ve otopark düzenlemeleri, sosyal imkanların artırılması, çöp toplama hizmetlerinin iyileştirilmesi, doğal afetlere hazır bir şehir ve altyapının iyileştirilmesi"* şeklinde sıralanmaktadır. Başkan adaylarının *ihtiyaçları belirleme yöntemleri* kodlanma sıklığına göre *"yüz yüze görüşmeler, geri bildirimler, anket çalışmaları"* olarak sıralanmaktadır. Belediye başkanlarının kent ve kentlilerin ihtiyaçlarına ilişkin tespitleri kodlanma sıklığına göre *"ulaşım ve otopark, temizlik, güvenlik, çöp hizmetleri, doğal afetlere hazırlık, alt ve üstyapının iyileştirilmesi"* şeklinde sıralanmaktadır. Başkan adaylarının proje ve vaat belirleme yöntemleri kodlanma sıklığına göre *"alanında uzman kişilerden destek alma, yapılan anket çalışmaları, geçmişten gelen gözlemler, dünyadaki örnekler ve parti içerisinde oluşturulan komisyon"* şeklinde sıralanmaktadır.

Çalışma grubundaki seçmenler/vatandaşlar, muhtarlar ve belediye başkan adaylarıyla yapılan görüşmelerin analizinde, her bir grupta kodlanma sıklığı yönünden öne çıkan kelimelerin hangileri olduğu görülmek istenmiştir. Bu amaçla Maxqda Programının görsel araçlar penceresi altındaki *"Kelime Bulutu"* menüsünden işlem yapılmıştır.

Şekil 4.5. Görüşülen Üç Gruba İlişkin Kelime Bulutları

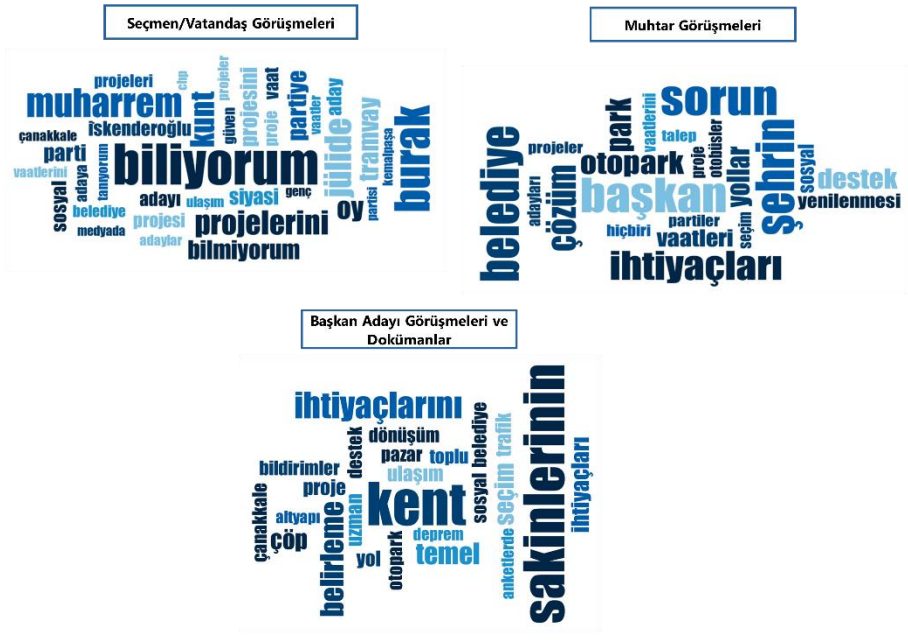

Seçmen/vatandaş görüşmelerinde, verilerin kodlanma sıklıklarına göre görselleştirildiği kelime bulutunda, en çok tekrarlanan kelimeler sırasıyla adayları ve projelerini kasteden "*biliyorum-79 kez*", başkan adaylarının seçmenlerce tanınırlığını gösteren başkan adaylarının adları *"burak*-66 kez, *muharrem*-50 kez ve Jülide-45 kez" tekrarlanmıştır. Mahalle muhtarlarıyla yapılan görüşmelerde, verilerin kodlanma sıklıklarına göre görselleştirildiği kelime bulutunda en çok tekrarlanan kelimeler sırasıyla *"başkan-14 kez, belediye-14 kez, sorun-14 kez ve şehir-14 kez"* kelimeleridir. Bu kelimeleri takiben, ihtiyaçlar, çözüm, otopark ve park kelimeleri de kodlanma sıklıklarıyla öne çıkan diğer kelimelerdir. Belediye başkan adaylarıyla yapılan görüşmelerde ve incelenen dokümanlarda, verilerin kodlanma sıklıklarına göre görselleştirildiği kelime bulutunda en fazla tekrarlanan kelime 19 frekansla *"kent"* kelimesidir. Bu kelimeyi takiben "*sakinler-18 kez, ihtiyaçlar-10 kez, çöp-6 kez*" kelimeleri gelmektedir.

SONUÇ

Bilişim çağında, seçim vaatlerinin oy verme davranışı üzerindeki etkisi, 2024 Mahalli İdareler Seçimi Çanakkale ili örneğinde incelenmiştir. Araştırma kapsamında, "başkan adaylarının proje ve vaatlerinin seçmenin oy verme davranışını nasıl

etkilediği" ve "bilişim teknolojilerinden yararlanmanın adayların proje ve vaatlerinin bilinirliğini nasıl etkilediği" sorularına cevap aranmıştır.

İlk soruya ilişkin olarak, seçmenlerin yaklaşık %76'sının oy verirken adayın kendisine, siyasi partisine ve ideolojisine bakarak karar verdikleri görülmüştür (bkz. Şekil 4.2). Seçmenlerin yaklaşık %38'i kendilerini destekledikleri siyasi partiyle özdeşleştirdikleri, %20'si ise projelerini ve vaatlerini yetersiz buldukları için diğer adayları desteklemediklerini belirtmiştir. Seçmenlerin yalnızca %11'i üç başkan adayının vaatlerini ve projelerini bilmekteyken, yaklaşık %89'u kısmen bilmekte veya hiç bilmemektedir. Bulgular değerlendirildiğinde, örneğimiz dahilindeki seçmenin oy verme davranışını yönlendiren esas unsurun adayların projeleri ve vaatleri olmadığı anlaşılmaktadır. Seçmen, kendisini özdeşleştirdiği siyasi partinin adayına ve ideolojisine bakarak oy verme eğilimindedir. Literatürde, sosyolojik, sosyo-psikolojik, ekonomik yaklaşımlar yanında, rasyonel kararların, ailenin, ideolojik duruşun, etnik/kültürel aidiyetin, kanaat önderlerinin yönlendirmesinin seçmenin oy verme davranışı üzerinde etkili olduğu belirtilmiştir. Sosyolojik yaklaşım, seçmenin kendisini içerisinde yetiştiği sosyal gruba ait hissettiğini ve bu grubun özelliklerini taşıdığını, oy verirken de grubun eğilimine uygun davrandığını söylemektedir. Benzer şekilde, sosyo-psikolojik yaklaşım da kişinin oy verme davranışını, içerisinde yetiştiği aile ile açıklamaktadır. Kişiler yetişkinlik dönemlerinde de ailenin siyasi tutumunu sürdürmektedir. Çanakkale Belediyesi'nin tarihi incelendiğinde Cumhuriyetin ilanından bu yana Çanakkale'de 23 belediye başkanının görev yaptığı, bunlardan 11'inin CHP'den seçildiği, 2002-2024 arasında bir önceki CHP'li başkanın kesintisiz 22 yıl bu görevi sürdürdüğü görülmektedir (bkz. www.canakkale.bel.tr, 2024). Yüksek Seçim Kurulu arşivi, Çanakkale seçmeninin, geçmişten buyana genel seçimlerde de CHP yönünde tercihlerde bulunduğunu kanıtlamaktadır (bkz. YSK, 2024a). Dolayısıyla, belirli bir siyasi eğilimin geçmişten itibaren baskın olduğu aile ve sosyal ortamlarda yetişen Çanakkale seçmeninin, adayların projeleri ve vaatlerinden ziyade, siyasal kimliklerine ve ideolojilerine bakarak oy vermeleri sosyolojik ve sosyo-psikolojik yaklaşımların tezleriyle örtüşmektedir.

İkinci soruya ilişkin olarak, seçmenlerin yaklaşık %89'unun başkan adaylarının proje ve vaatlerinden kısmen haberdar oldukları veya hiç haberdar olmadıkları anlaşılmıştır. Seçmenlerin %80'i üç başkan adayını da tanımamaktadır (bkz. Şekil 4.2). Muhtarların %93'ü başkan adaylarının proje ve vaatlerini geliştirirken, mahallelerinin ihtiyaçları ve sorunları hakkında, başkan adaylarının kendilerinden herhangi bir iş birliği ya da destek talep etmediklerini ifade etmişlerdir. Muhtemelen bu sebeple, muhtarların %57'si tepki olarak başkan adaylarının proje ve vaatlerini yetersiz bulduklarını belirtmiştir (bkz. Şekil 4.3). Başkan adaylarının kentin ihtiyaçlarını belirleme yöntemlerinin "yüz yüze görüşmeler, geri bildirimler, anket çalışmaları" şeklinde sıralanması, aynı zamanda proje ve vaatlerini belirleme yöntemlerinin "alanında uzman kişilerden destek alma, anket çalışmaları, geçmişten gelen gözlemler, dünyadaki örnekler ve parti içerisinde oluşturulan komisyon" olması başkan adaylarının seçmenle ve mahalle düzeyinde hem seçmen hem de yerel temsilci görevi

yürüten muhtarlarla etkili bir bilgi-iletişim kanalı kuramadıklarını göstermektedir (bkz. Şekil 4.4). Seçmenlere ilişkin kelime bulutunda *"burak*" kelimesinin öne çıkması, adaylar arasından bilinirliği en fazla olanın Burak Kunt/İP olduğunu göstermektedir. Muhtarlara ve başkan adaylarına ilişkin kelime bulutlarında ise *"yol, otopark, ulaşım"* gibi altyapıyla ilgili konuların kentin öncelikli ihtiyaçları olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır (bkz. Şekil 4.5). Literatürde, bilişim ve iletişim teknolojilerinin geliştiği ve hızlandığı Endüstri 4.0 döneminde, bu teknolojilerin yalnızca ürünlerin ve hizmetlerin pazarlanmasında kullanılmadığı, düşüncelerin ve fikirlerin yayılmasında da kullanıldığı ifade edilmiştir. Özellikle ulusal veya yerel düzeylerdeki seçim kampanyalarında, adayların projelerini ve vaatlerini seçmene ulaştırmada bu teknolojilerden etkili şekilde yararlanmaları gerekmektedir. Çanakkale örneğinde, bilişim teknolojilerini seçim kampanyasında en etkili kullanan adayın Alaaddin Burak Kunt/İP olduğu görülmüştür. Seçmenlere ilişkin kelime bulutunda öne çıkan ikinci kelimenin *"burak"* olması da adayın seçmene ulaşmada diğer adaylardan daha başarılı olduğunu göstermektedir (bkz. Şekil 4.5). Yine literatürde, seçim sürecinde iletişimin önemine değinilmiş, kitle iletişim araçlarıyla proje ve vaatlerin halka ulaştırılmasının seçim başarısını etkileyeceği belirtilmiştir. Yerelde, halkla ilişkilerin canlı tutularak yerel ihtiyaçlara ilişkin proje ve vaatlerde bulunulmasının seçim başarısını etkileyebileceği belirtilmiştir. Seçimler ve oy verme demokrasinin olmazsa olmazıdır. Seçilen kişiler, sorumlulukları altındaki yerlerde yaşayanların haklarını gözetmekte, sorunlarını çözmeye çalışmaktadırlar. Mahalle muhtarları da Belediye Kanunda yer verilen ve seçimle iş başına gelen temsilcilerdir. Temsil ettikleri mahallenin sorunlarını ve ihtiyaçlarını herkesten daha iyi bildikleri söylenebilir. Mahallelinin hak ve hukukunu korumak, sorunlarının çözümü için çalışmak temel görevleridir. Ancak başkan adaylarının, kendileri gibi seçimle işbaşına gelen muhtarlarla, mahallelerin sorunları ve ihtiyaçları konusunda irtibat kurmamaları bilgi ve iletişim teknolojilerinden yeterince yararlanmadıkları gibi "seçim, oy, temsil" gibi demokratik değerleri de içselleştirmediklerini düşündürmektedir. Alaaddin Burak Kunt/İP'un yüz yüze iletişiminin yanında, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak proje ve vaatlerini seçmene ulaştırması seçim sonuçlarına da tesir etmiştir. 2002-2024 arası yerel seçimlerde, genelde %50 ve üzerinde CHP adayını destekleyen seçmen, 2024 Mahalli İdareler Seçimlerinde Muharrem Erkek/CHP'i %39,7 ve Alaaddin Burak Kunt/İP'u %36,89 oyla desteklemiş, Kunt 2197 oy farkla partisince ilk kez aday gösterildiği seçimi ikinci sırada tamamlama başarısı göstermiştir (bkz. YSK, 2024b).

Nitel örnek olay araştırması desenine göre tasarlanması, yüz yüze görüşmeler ve basılı materyallerden derinlemesine bilgi toplanması araştırmamızın yöntem açısından güçlü yönleriyken, sınırlı sayıda katılımcıyla gerçekleştirilmesi, sonuçlarının genellenme ihtimalinin bulunmaması zayıf yönleridir. Gelecekte, daha büyük araştırmacı ekibiyle, Çanakkale ili ölçeğinde, hatta yurt genelinde seçim projelerinin ve vaatlerinin seçmen davranışı üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik araştırma yapılması mümkündür. Araştırmamız, aynı zamanda merkezi ve yere düzeylerdeki siyasal karar vericilere, proje ve vaatlerin nasıl belirlenmesi gerektiği, seçmen davranışlarının yönlendirilmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımının seçmene ulaşmadaki önemi konularında yararlanabilecekleri bazı veriler sunmaktadır.

Sonuçta bilişim çağında, başkan adaylarının seçim vaatlerini seçmene etkili bir biçimde iletebilmelerinin adaylara oy kazandırdığı, ancak seçimi kazandırmaya yetmediği Çanakkale ili örneğinde, 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Seçimi özelinde anlaşılmıştır. Seçim sonuçlarını belirleyenin "adayın kimliği, siyasi partisi ve ideolojisi" olduğu görülmüştür.

TEŞEKKÜR

Araştırmamızın gerçekleştirilmesi sürecinde görüşme verilerinin toplanması aşamasındaki katkıları nedeniyle Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencileri Yusuf Ozan ÇIRAK, Burcu HASPEHLİVANLAR ve Gülnihal KAYA'ya, araştırmamıza katılmayı kabul ederek, değerli görüşlerini bizimle paylaşan Barbaros Mahallesi muhtarı Şaban ŞAHİN'e, Cevatpaşa Mahallesi muhtarı Hulusi Evren KIZOĞLU'na, Esenler Mahallesi muhtarı Nazife AYDIN'a, Fevzipaşa Mahallesi muhtarı Hacı Ramazan IŞILDAK'a, İsmetpaşa Mahallesi muhtarı Özkan VURAL'a, Namıkkemal Mahallesi muhtarı Cahit SEVİM'e, Adalet ve Kalkınma Partisi Belediye Başkan Adayı Jülide İSKENDEROĞLU'na, Cumhuriyet Halk Partisi Belediye Başkan Adayı Muharrem ERKEK'e ve İyi Parti Belediye Başkan Adayı Alaaddin Burak KUNT'a teşekkür ederiz.

EXTENDED ASTRACT

THE EFFECT OF ELECTION PROMISES ON VOTING BEHAVIOUR IN THE INFORMATION AGE: THE CASE OF 2024 LOCAL GOVERNMENT ELECTIONS IN ÇANAKKALE

1. INTRODUCTION

The question of who or whom should govern the society has been at the centre of governance debates throughout human history. Although direct democracy practices that involve citizens in decision-making processes on issues that concern them can be found in the First Age, it can be said that absolute monarchies were dominant in state administration until the 19th century. From this period onwards, empires began to disintegrate. Representative democracies, which authorise representatives elected by the people to govern, were adopted by the newly emerging nation states. Political leaders, parties, elections and voting, political competition are the basic tools that enable representative democracy to function. In the Age of Industry 4.0, which brings information technologies and industry together, it is unthinkable for candidates to run an election campaign without utilising written, visual and social media technologies to reach voters in an environment of political competition. Unlike elections at the national level, in local elections, the identity, projects and promises of candidates are expected to override political party partisanship. In this context, in the case of Çanakkale province in the 2024 Local Authorities Election in Turkey, the questions of

'how the projects and promises of the presidential candidates affect the voting behaviour of the voters' and 'how the use of information technologies affects the awareness of the projects and promises of the candidates' are sought to be answered.

2. METHODS

In the research, it is aimed to 'determine the effect of election promises of mayoral candidates on voting behaviour of voters' and 'the effect of using information technologies in the election process on the awareness of the projects and promises of mayoral candidates'. The research was designed as a qualitative case study research. The 2024 Local Authorities Election and the mayoral elections in the central district of Çanakkale province were determined as the case study and the research was limited to this sample. Face-to-face interviews and document analysis methods were used to collect the data. Interviews were conducted with 3 mayoral candidates from the central district, 6 neighbourhood mukhtars who agreed to participate in the research and 5 voters from each of the 7 neighbourhoods in the central district. In the interviews, three semi-structured interview forms with 4 questions which were prepared by the researchers separately for mayoral candidates, mukhtars and voters were used. The information on posters, brochures, websites and social media accounts which was organized by the mayoral candidates during the election campaigns to introduce their projects and promises to the voters were compiled as documents. The process of conducting interviews and collecting documents was completed between 01.03.2024 and 31.03.2024. The collected data were categorised under themes and sub-themes and analysed by using the content analysis technique. Maxqda software was used to visualise the results of the analysis.

3. RESULTS

Interview and document data were categorised under 12 themes and 49 sub-themes in total. According to the findings, 39.62 percent of the voters voted for the candidate himself/herself, 35.84 percent for the political party and ideology, and 24.54 percent for the projects and promises. 42.22 percent of the voters did not support other candidates because they considered other candidates inadequate, 37.77 percent identified themselves with the political party they supported and 20.01 percent found the projects and promises of other candidates inadequate. 80.55 percent of the voters stated that they were partially aware of the projects and promises, 11.11 percent stated that they were fully aware of them, and 8.34 percent stated that they were not aware of any projects and promises. The projects and promises of the mayoral candidates regarding the needs of the city were listed as transportation and car parking arrangements, increasing social facilities, improving garbage collection services, a city ready for natural disasters and improving the infrastructure. The mayors' determinations on the needs of the city and the citizens were listed as transportation

and car parking, cleaning, security, garbage services, preparation for natural disasters, improvement of infrastructure and superstructure.

4. CONCLUSION

In the research, firstly, the question 'how the projects and promises of the presidential candidates affect the voting behaviour of the voters' was sought to be answered. When the findings are analysed, it is seen that approximately 76 percent of the voters make their decision by looking at the candidate himself/herself, his/her political party and ideology. Therefore, the fact that Çanakkale voters, who have grown up in family and social environments where a certain political tendency has been dominant for a long time, vote based on the political identities and ideologies of the candidates rather than their projects and promises is in line with the theses of the sociological and socio-psychological approach. Secondly, the research sought an answer to the question 'how utilisation of information technologies affects the awareness of candidates' projects and promises'. When the findings are evaluated, it is understood that approximately 89 percent of the voters are partially or not at all aware of the projects and promises of the mayoral candidates. This situation reveals that mayoral candidates cannot use information and communication technologies effectively in reaching voters with their projects and promises. However, among the mayoral candidates, it was observed that Alaaddin Burak Kunt, the candidate of the İyi Parti-IP, used information and communication technologies more effectively in his election campaign than the other candidates. This situation was reflected in the election results and it was seen that Kunt managed to be in the second place in the central district mayoral election that he participated for the first time from the IP. As a result, in the information age, it has been understood in the case of the 31 March 2024 Local Administrations Election of Çanakkale that the effective communication of the election promises of the presidential candidates to the electorate brings votes to the candidates, but it is not enough to win the election.

KAYNAKÇA

Akçagündüz, E. (2021). Yerel Yönetimlerde Seçim Sistemlerinin Demokratik Temsil Üzerine Etkisi: İstanbul Adalar ve Sultanbeyli Belediye Meclisleri Üzerine İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 39 (1), 341-358.

Akgün, B. (2007). *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler ve Siyasal Sistem*, Ankara: Nobel Yayınları.

Akgül, B. (2021). Endüstri 4.0 Sürecinde Dijital Medyada Kültürel Dönüşüm. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 206-224.

Avaner, T. (2009). Prof. Dr. Hikmet Sami Türk ile Röportaj: "Hukuk ve Siyaset Temelinde Yerel Seçimler: Yerel Seçim Sistemi ve Mart 2009 Seçimleri Üzerine Değerlendirmeler". *Memleket, Siyaset, Yönetim Dergisi*, 4 (9), 33-54.

Avcı, K. ve Hülür, A. B. (2016). Siyasal Seçim Vaatlerinin Seçmenin Oy Verme Kararına Etkisi: 2015 Kasım Seçimleri Bolu Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43), 1638-1651.

Baltacı, C. ve Eke, E. (2012). Siyasal Propaganda Araçlarının Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisine Yönelik Seçmen Algısı: Isparta Örnek Olayı. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*. 4 (1). 115-126

Ben-Bassat, A ve Dahan, M. (2012). Social Identity and Voting Behavior. Public Choice, 151, 193-214.

Beren, F. (2013). Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)* 8 (1), 191-214

Bilgin, N. 2014. *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Coşkun, B ve Çetin, M. Ş. (2019). Yerel Seçimlerde Vatandaşı Etkileyen Faktörler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(6), 241-255.

Cotteret, J. M., Emeri, C. (1991), *Seçim Sistemleri*, (Çev. KOTİL, Ahmet). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çaha, Ö., Toprak, M. ve Dalmış, İ. (2002). Seçmenin Parti Tercihinde Rol Oynayan Faktörler: Kırıkkale Örneği. Ömer Çaha (Ed.), *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler*. İstanbul: Gendaş Yayınları.

Doğan, A. ve Göker, G. (2010). Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi (29 Mart Yerel Seçimleri Elâzığ Seçmeni Örneği). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi,* 5 (2), 159-187.

Dursun, D. (2014). *Siyaset Bilimi* (7. Baskı), İstanbul: Beta Yayınları.

Gözler, K. (2018). *Kısa Anayasa Hukuku* (16. Baskı), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., Taşğın, S. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güllüpunar, H. (2012). Seçim Kampanyalarında Yüz-Yüze İletişim Tekniği Olarak Canvas-sing: 2011 Seçim Kampanyaları Bağlamında Gümüşhane Araştırması. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7, 82-96.

Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Morality, Translated by William Rehg*, Oxford: Polity Press.

Kalaycıoğlu, E. (2014). Türkiye'de Seçmen Davranışı, Şimdi Neler Olacak. *Toplumsal Düşünce Enstitüsü Dergisi*. 01-12.

Kalender, A. (2005). *Siyasal İletişim ve İkna Stratejileri*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Karagöl, E. T. ve Dama, N. (2015). Partilerin Vaatleri Seçim Sonuçlarını Nasıl Etkiler?, *Seta Perspektif*, 101, 1-5.

Koç, Y. (2019), "Türk Demokrasi Sürecinde Muş'ta Referandum ve Yerel Seçimler (1980-2019): Etkiler ve Sonuçlar", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 1113- 1144.

Manserrgh, L. ve Thomson, R. (2007). "Election Pledges, Party Competition and Policymaking", Comparative Politics, 3 (39), 311-329.

Marien, S., Dassonneville, R. ve Hooghe, M. (2015). How Second Order Are Local Elections? Voting Motives and Party Preferences in Belgian Municipal Elections. *Local Government Studies*, 41(6), 898-916.

Mayda, M. (2019). Endüstri 4.0 Sürecinde Tasarımda Dönüşüm. *RESS Journal*, 6(11), 1-21.

Miman, M. ve Taştan Miman, B. (2018). Seçmenlerin Belediye Seçimlerinde Oy Verme Eğilimlerine Yönelik Bir Araştırma: Mersin Büyükşehir Belediyesi Örneği. *EconHarran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (2), 22-39.

Negiz, N. ve Akyıldız F. (2012). Yerel Seçimlerde Seçmenin Tercihi Üzerinde Aday İmajının Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 171-199.

Oliver, J. E. ve Ha, S. E. (2007). Vote Choice in Suburban Elections. *American Political Science Review*, 101(3), 393-408.

Özbudun, E. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Özhan, M. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Seçmen Davranışı. *Avrasya Dosyası.* 12(2), 115-136.

Özkan, A. (2015). *Siyasal İletişim Yönetimi; Seçim Kampanyası, Siyasal Reklam ve İletişim Stratejileri. Siyasal İletişim Odağı Seçim Kampanyaları*, Konya: Eğitim Kitap Evi.

Özsoylu, A. F. (2017). Endüstri 4.0. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*. 21 (1), 41-64.

Polat, C., Gürbüz E. ve İnal, M. E. (2004). *Hedef Seçmen: Siyasal Pazarlama Yaklaşımı.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şahin, Y. (2021). *Yerel Yönetimler* (6. Baskı), Bursa: Ekin Yayınevi.

TÜBİTAK. (2016). *Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.

TÜİK (2024). *Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Gençlik, 2023*, Erişim: 26.07.2024, *https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2023-53677*.

Türk, H. S. (2006), "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih". *Anayasa Yargısı*, 23, 75-113.

TBMM (2020). *Dünyada Seçim Sistemleri*. Ankara: TBMM Araştırma Hizmetleri Başkanlığı Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası. (Çev. Güven, Gül Çağalı).* İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG: 09/11/1982-17863 Mükerrer.

Çanakkale Belediyesi (2024). *Çanakkale Belediye Tarihi*, Erişim: 31.07.2024, https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1124-belediye-tarihi.

Yüksek Seçim Kurulu (2024), *Milletvekili Genel Seçim Arşivi*, Erişim: 31.07.2024a, https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644.

Yüksek Seçim Kurulu (2024), *Sandık Sonuçları ve Tutanaklar, 31 Mart 2024 Mahalli İdareler Genel Seçimi (31/03/2024) Sonuçları*, Erişim: 31.07.2024b, https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Merve BAY - Melih KALKAN - Mustafa KARA
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Merve BAY - Melih KALKAN - Mustafa KARA
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Merve BAY - Melih KALKAN - Mustafa KARA
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Merve BAY - Melih KALKAN - Mustafa KARA
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Merve BAY - Melih KALKAN - Mustafa KARA

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1229-1249
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1562761

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

EKONOMİK VE ÇEVRESEL FAKTÖRLER YEŞİL LOJİSTİĞİ ETKİLER Mİ? AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Emre Kadir ÖZEKENCİ[1]

Öz

Yeşil lojistik, çevresel sürdürülebilirlik ilkelerini lojistik süreçlerine entegre ederek hem ekonomik hem de çevresel faydalar sağlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu kavram, karbon ayak izinin azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması ve doğal kaynakların korunması gibi hedefleri içerir. Taşımacılık, depolama ve tedarik zinciri yönetimi gibi lojistik faaliyetlerde çevreye olan olumsuz etkilerin en aza indirilmesi, yeşil lojistiğin temel öncelikleri arasında yer alır. Özellikle günümüzde artan çevre bilinci ve uluslararası düzenlemeler, ülkeleri daha sürdürülebilir lojistik stratejileri benimsemeye yönlendirmektedir. Dolayısıyla, yeşil lojistik, ekonomik büyüme ile çevresel sürdürülebilirlik arasındaki dengenin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki ekonomik ve çevresel faktörler ile yeşil lojistik arasındaki ilişkinin araştırılmasının amaçlandığı çalışmada, 2000-2020 dönemine ait veriler kullanılarak Panel ARDL yöntemi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde yeşil lojistik ile çevresel faktörleri temsil eden karbon emisyonu (CO2) ve yenilenebilir enerji (REC) ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü; ekonomik faktörleri temsil eden Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP) ile anlamlı pozitif, ticari açıklık (TO) ile anlamlı negatif ve doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) ile anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir. Kısa dönemdeki katsayılar incelendiğinde ise yeşil lojistik performansını ile CO2 ve GDP arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilirken TO ile negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, politika yapıcılarına yeşil lojistik uygulamalarını destekleyen düzenlemeler ve standartlar belirlemeleri önerilebilir. Bu düzenlemeler ve standartlar oluşturulurken, yenilenebilir enerji kullanımı, enerji verimliliği, düşük emisyonlu araçların teşviki ve karbon emisyonlarının izlenmesi gibi alanlara öncelik verilebilir. Ayrıca, işletmeleri çevresel sürdürülebilirliği teşvik ederken uluslararası ticaretin canlılığını korumaya özen göstermeleri önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yeşil lojistik, Avrupa Birliği, Panel*

JEL Kodları: *B23, N70, Q50*

Başvuru: *07.10.2024* **Kabul:** *18.03.2025*

[1] Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mersin-Türkiye, ekadirozekenci@cag.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6669-0006

DO ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL FACTORS AFFECT GREEN LOGISTICS? A STUDY ON EUROPEAN UNION COUNTRIES[2]

Abstract

Green logistics is an approach that aims to provide both economic and environmental benefits by integrating environmental sustainability principles into logistics processes. This concept includes reducing carbon footprint, increasing energy efficiency, and protecting natural resources. Minimizing the negative impacts on the environment in logistics activities such as transportation, storage, and supply chain management is among the main priorities of green logistics. Especially today, increasing environmental awareness and international regulations are leading countries to adopt more sustainable logistics strategies. Therefore, green logistics is critical to balance economic growth and environmental sustainability. The study investigated the relationship between economic and environmental factors and green logistics in European Union (EU) countries. The Panel ARDL method was applied using data from 2000 to 2020. According to the analysis results, a significant and positive relationship was found between green logistics and CO2 and REC, representing environmental factors in the long term; a significant positive relationship was found with GDP, representing economic factors; a significant negative relationship with TO, and an insignificant relationship with FDI. When the short-term coefficients are examined, a positive relationship is found between green logistics performance and CO2 and GDP, while a negative relationship is found with TO. In line with these results, policymakers can be advised to determine regulations and standards that support green logistics practices. While creating these regulations and standards, priority can be given to areas such as renewable energy use, energy efficiency, promotion of low-emission vehicles, and monitoring of carbon emissions. It is also recommended that businesses protect the vitality of international trade while promoting environmental sustainability.

Keywords: *Green logistics, European Union, Panel*

JEL Codes: *B23, N70, Q50*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Günümüzde sürdürülebilirlik kavramı hayatımızın olmazsa olması arasında yer almaktadır. Bu olgu beraberinde birçok yeni kavramı ekonomi literatürüne kazandırmıştır. Bu kavramdan biri ise yeşil lojistik kavramıdır. Yeşil lojistik, lojistik süreçlerin çevre dostu ve sürdürülebilir ilkeler doğrultusunda tasarlanması ve uygulanmasını ifade eden bir kavramdır. Yeşil lojistikte temel amaç ise, lojistik operasyonlarının çevresel etkilerini en aza indirerek doğal kaynakların korunmasına

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article

katkı sağlamaktır (Eşmen vd., 2015). Günümüzde ekonominin gelişiminde önemli bir role sahip olan lojistik sektörü için yeşil lojistik kavramına adaptasyon süreci hızla devam etmektedir. Bu süreçle birlikte özelikle gelişmiş ülkelerde yeşil lojistik faaliyetlerine yönelik adımlar atıldığı ve ulaştırma ve taşımacılık faaliyetlerine ilişkin altyapının bu doğrultuda planlandığı gözlemlenmektedir. Özellikle Avrupa Birliği üye ülkelerinin sürdürülebilirlik ve çevre dostu uygulamalarda öncü bir rol üstlenmişlerdir ve 1990'lı yıllardan itibaren bu alanda yeni stratejiler geliştirmişlerdir. Örneğin, Hollanda'nın Rotterdam kentinde başlayan ve Avrupa'daki 6 şehirde de uygulanan "Elektrikli araçlarla kentsel dağıtım sistemi projesi" kapsamında dağıtım temiz, sessiz ve enerji verimliliği yüksek elektrikli araçlarla gerçekleştirilmiş ve fosil yakıt tüketimin azalması hedeflenmiştir. (Güvercin, 2018). Ayrıca ilk olarak Paris, Barselona ve Roma'da başlayan "gece dağıtım sistemi" ile gürültü kirliliğinin azaltılması hedeflenmiş ve Dublin, Londra ve daha birçok şehirde de bu sistem uygulanmıştır (Daganzo ve Geroliminis 2005). Danimarka'nın Kopenhag şehrinde ise tarihi dokuyu korumak amacıyla, sertifika programı geliştirilmiştir. Bu programla birlikte kent merkezinde malların taşınımından kaynaklanan çevresel etkinin azaltılması hedeflenmiştir (Bedük ve Aydın, 2012). Bir diğer örnek ise, lojistik faaliyetlerinde İsviçre'de kargo tramvayı gibi çevre dostu araçların kullanılmasıdır. Koordine edilmiş ulaşım ve taşıma hizmetlerinin örnekleri ise Almanya'daki özel ve kamu iş birliği ile hazırlanan Yük Taşıma Platformunda ve İsveç'teki lojistik merkezlerinde görülmektedir (Yılmaz ve Keser, 2018). Yeşil lojistik faaliyetleri ile ilgili uygulanan projeler bunlarla sınırlı kalmayıp Avrupa Birliği 2019 yılında iklimle mücadele stratejisini Avrupa Yeşil Mutabakat ile geliştirmiştir. Yeşil Mutabakat Avrupa Birliği'nin gelecek nesillerin yaşanabilir bir dünyada hayatlarını sürdürebilmesi için uyguladıkları eylemlerin en kapsamlı ve güncel olanı olarak da ifade edilebilir. Avrupa Yeşil Mutabakat sayesinde AB ile etkileşimi olan tüm ülkeler açısından kurulması planlanan yeşil pazar için ithalata ilişkin yeni mali ve vergisel düzenlemeler getirmiştir. Burada amaç temiz ve yenilebilir kaynaklardan üretim yapılmasıdır. Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında 2030'a kadar karbon emisyonunun 1990 seviyelerinin % 55 oranında altına çekilmesi, 2050 yılında ise sıfır karbon emisyonu hedefi ile kıtanın karbon-nötr bir alan olması amaçlanmaktadır (Tunahan vd., 2023). Bu hedefleri gerçekleştirmek için AB, tüm ekonomi politikasını yeşil dönüşüm perspektifiyle yeniden şekillendirmekte ve ilave tedbirler geliştirmektedir. Ayrıca Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde üretim ve lojistik süreçlerinde işletmelerin emisyon azaltımı ve emisyon ticaretinden elde edilen gelirlerin yeşil dönüşüm amacıyla kullanılması hedeflenmektedir (Uyduranoğlu vd., 2023). Bu bağlamda çalışmada Avrupa Birliği'ne üye olan 26 ülkenin (AB26) sürdürülebilirlik kavramının bileşenleri olan ekonomik ve çevresel faktörlerin yeşil lojistik üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada 2000-2020 dönemine ait veriler Panel ARDL yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Ayrıca, bu çalışmanın yeşil lojistik faaliyetleri konusuna yoğunlaşan AB26 ülkelerinin ekonomik ve çevresel boyutlarının etkilerini de göz önünde bulundurması açısından bir bakış açısı sunması önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde literatür taraması ve hipotezler sunulmuştur. Üçüncü bölümde ekonometrik yöntemler ele alınırken, dördüncü bölümde araştırma bulgularına yer verilmiştir. Beşinci bölümde bulgular tartışılmış ve çalışma, sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Yeşil lojistik konusu literatürde farklı çalışmalar mevcuttur. Bazı çalışmalarda (Wang vd., 2018; Guo, Li ve Lin 2021; Fan vd. 2022; Sezer 2023; Barut vd. 2023; Du, Cheng ve Ali 2023; Zhu vd. 2023; Ali, Jianguo ve Kirikkaleli 2024) yeşil lojistik ile makro ekonomik göstergeler arasındaki ilişki incelenirken; bazı çalışmalarda (Barbosa-Póvoa vd. 2018; Agyabeng-Mensah ve Tang 2021) ise mikro göstergeler ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Günümüzde sürdürülebilirlik kavramının ön planda olması araştırmacıları yeşil lojistik ile sürdürülebilirliğin boyutları olan ekonomik, sosyal ve çevresel konularda araştırma yapmaya yönlendirmiştir. Bu konuda yapılan çalışmalar Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar(lar)	Dönem	Değişken(ler)	Sonuçlar
Khan (2019)	2001-2017 Asya'nın Gelişmekte Olan Ülkeleri	Lojistik performans endeksi ve alt kategorileri, sağlık, siyasi istikrar, suç oranı, eğitim, ekonomik büyüme, üretim katma değeri, ticari açıklık (TO), doğrudan yabancı yatırım (DYY), sanayi katma değeri	Lojistik operasyonlar sosyal ve çevresel faktörler ile negatif ilişkilidir, ancak ekonomi ile pozitif ilişkilidir.
Zaman ve Shamsuddin (2017)	2007-2014 Seçilmiş 27 Avrupa ülkesi	Lojistik performans endeksi, enerji talebi, karbon emisyonu, yenilenebilir enerji, sağlık DYY, sektörü katma değeri, kişi başına düşen gelir ve ticari açıklık.	Lojistik performans endeksi alt başlıkları enerji kullanımı, sağlık harcamaları ve kişi başına düşen geliri, yenilenebilir enerji kaynağını ve karbon emisyonlarını etkilemektedir.
Sikder vd. (2024)	2000-2020 13 gelişmiş Avrupa Birliği ülkesi	Ekonomik büyüme, CE (belediye atıklarının geri dönüşümü (RMW), biyolojik atıkların geri dönüşümü (RBW) ve ambalaj atıklarının geri dönüşümü (RPW)). Yeşil Lojistik ve belediye atıklarının üretilmesi.	Döngüsel Ekonomi (CE) ve GL, CO_2 (karbondioksit) emisyonlarını azaltabilirken, belediye atığının (GMW) oluşumu çevre üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.
Ali Aden vd. (2022)	2008-2018 Sahra Altı Afrika (SSA) Kuşak ve Yol Ülkeleri	Lojistik performans endeksi, DYY, TO, ekonomik büyüme, CO_2 emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi, sağlık harcamaları, bilgi ve iletişim teknolojileri	Yeşil lojistik ticaret hacmini, büyüme potansiyelini ve çevresel sürdürülebilirliği artırır.
Aldakhil vd. (2018)	1995-2015 BRIC ülkeleri	Lojistik performans endeksi alt kategorileri, suç oranları, kişi başına düşen GSYİH, DYY, Ticaret, CO_2 emisyonları ve Fosil emisyonları.	Yeşil lojistik ile sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerle bir ilişki vardır.

Ouni ve Ben Abdallah (2024)	1992-2020 BRICS ve Körfez ülkeleri	Yeşil lojistik, Ekonomik büyüme, yeşil inovasyon, doğrudan yabancı yatırım, ulaştırma emisyonları, yenilenebilir enerji ve ticari açıklık	Körfez ülkeleri hem taşımacılık emisyonları hem de DYY, yeşil lojistik üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. BRICS ülkelerinde ekonomik büyüme, ulaşım emisyonları, TO, yenilenebilir enerji ve yeşil inovasyonun yeşil lojistik üzerinde olumlu bir etkisi var.
Liu vd. (2018)	2007-2016 42 Asya ülkeleri	Lojistik performans endeksi alt kategorileri, endüstri katma değeri, kentsel nüfus, TO ve CO_2 emisyonları.	Lojistik performans, çevresel bozulma ile önemli ölçüde ilişkilidir.
Şimşek ve Yiğit (2019)	2010-2016 Orta Doğu, AB ülkeleri ve Türkiye	Ekonomik büyüme, ihracat ve lojistik performans endeksi	Lojistik performans endeksi ile ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.
Khan vd. (2018)	2007-2016 43 farklı ülkeler	Lojistik performans endeksi ve alt kategorileri, enerji talebi, yenilenebilir enerji tüketimi, fosil yakıt enerji tüketimi, sera gazı emisyonları, CO_2 emisyonları, sağlık harcamaları, GSYİH, DYY, sanayi katma değeri, üretim katma değeri, tarım katma değeri, ihracat ve ithalat.	Lojistik operasyonlar enerji ve fosil yakıt tüketirken, fosil yakıt ve yeşil olmayan enerji kaynaklarının miktarı çevresel sürdürülebilirlik üzerinde önemli zararlı etkiler yaratmakta ve aynı zamanda ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahiptir.
Khan vd. (2020)	2007-2018 ASEAN ülkeleri	Lojistik performans endeksi, sağlık harcamaları, yenilenebilir enerji ve ekolojik sürdürülebilirlik	Çevresel ve ekonomi faktörleri ile lojistik performans arasında hem pozitif hem de negatif bir ilişki vardır.
Mohsin vd. (2022)	2007- 2018 Kuşak ve Yol Ülkeleri	Lojistik performans endeksi alt kategorileri, CO_2 emisyonları, fosil yakıt, enerji tüketimi, GSYİH, sağlık harcamaları; endüstriyel katma değer (IVD), üretim katma değeri (MVD), İthalat ve İhracat.	Yeşil lojistik ile fosil yakıt, enerji tüketimi ve kişi başına düşen karbon emisyonları negatif ilişkilidir.
Sheikh vd. (2023)	2007-2021 G7 Ülkeleri	Lojistik performans endeksi alt kategorileri, CO_2 emisyonları, fosil yakıt enerjisi, GSYİH, TO ve DYY.	Yeşil lojistik endeksleri ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır.

Özaytürk & Yılmaz Özekenci (2025)	2000-2020 OECD Ülkeleri	Yeşil lojistik, finansal gelişme, FDI, TO	Yeşil lojistik ile finansal gelişme arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki varken, yeşil lojistik ile ticaret açıklığı arasında negatif bir ilişki vardır.

Tabloda yer alan çalışmalar özetlendiğinde, yeşil lojistik ile sürdürülebilirliğin ekonomi, sosyal ve çevresel boyutlarının ele alınıp incelendiği çalışmaların az olduğu özellikle yerli literatürde bu konu ile ilgili çalışmaların yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın yerli literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.1. Hipotezler

Özellikle 2018 yılı sonrasındaki çalışmalar incelendiğinde yeşil lojistik performans ile sürdürülebilirliğin ekonomi, sosyal ve çevresel boyutları ele alınarak araştırılmıştır. Ancak literatürde açıkça gözlemlenmektedir ki; yeşil lojistik/yeşil lojistik performansını temsil eden ortak bir ölçüt mevcut değildir. Örneğin, Lau (2011), sadece Japonya ve Çin'deki sektörlerini değerlendirmek amacıyla yeşil lojistik değişkeni olarak "Yeşil Lojistik Performans İndeksi" adında bir ölçüt geliştirmiştir. Benzer şekilde Chen vd. (2015), Pekin şehrinin yeşil lojistiğini karbon emisyon verileriyle ifade edebilmek için bir ölçüt oluşturmuştur. Ancak günümüz çalışmalarında, yeşil lojistik performansını göstergesi olarak Khan vd. (2017) tarafından öne sürülen ve Dünya Bankası tarafından raporlanan Lojistik Performans Endeksi kullanılmaktadır. Ali Aden vd. (2022) çalışmasında yeşil lojistik performans ölçütü olarak LPI ve alt bileşenlerini kullanmış ve lojistik performans yapısındaki pozitif gelişmelerin hem ekonomik hem de çevresel faktörleri olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Aldakhil vd. (2018) ise çalışmasında lojistik performansı ile sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu arasında olumlu bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu durumun aksine Zaman ve Shamsuddin (2017) çalışmalarında lojistik performans ile ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlar arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Sikder vd. (2024) çalışmasında yeşil lojistik ile çevresel boyutlar arasındaki ilişkiyi incelemiş ve değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit etmişlerdir. Khan (2019) çalışmada lojistik performans ile sürdürülebilirliğin üç boyutunu ele almış ve anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Li vd. (2021) Lojistik Performans Endeksini endeksi toplam CO2 emisyonlarıyla çarparak "Çevresel Lojistik Performans Endeksi" olarak ifade edilen yeni bir ölçüt belirlemiştir. Lojistik faaliyetler arasında ulaştırmanın hem ekonomik hem de çevresel etkilerinin fazla olması sebebiyle bu çalışmada, yeşil lojistik performansı olarak Wang vd. (2018) önerdiği ulaştırma sektöründen kaynaklanan CO2 emisyonlarının toplam GSYİH oranının kullanılmasının literatüre katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Ayrıca Avrupa birliği üye ülkelerinin incelenmesi bu ülkelere uygulayacakları politikalarda bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda çalışmada oluşturulan hipotezler şunlardır:

H1: AB ülkelerindeki ekonomik faktörler yeşil lojistik performansını olumlu etkiler.

H2: AB ülkelerindeki çevresel faktörler yeşil lojistik performansını olumlu etkiler.

3. EKONOMETRİK YÖNTEMLER

3.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Yatay kesit bağımlılığı (YKB) testinin temel varsayımı, paneldeki birimlerden birinde meydana gelen bir şokun tüm ülkeleri aynı ölçüde etkilemesi ve bir ülkede yaşanan makroekonomik bir şokun diğer ülkeler üzerinde bir etkisinin olmamasıdır. (Koçbulut, Altıntaş, 2016: 152). Çalışmada, Pesaran (2004) tarafından ileri sürülen CD yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Bu test yatay kesitin (N) zaman kesitinden (T) büyük olduğu durumlarda tercih edilmektedir. Pesaran CD testi Denklem 1'de gösterilmektedir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^{N} \hat{\rho}_{ij} \tag{1}$$

Denklem (1)'de, N and T ülke ve zamanı gösterirken, $\hat{\rho}_{ij}$ yatay kesitin kalıntıları arasındaki korelasyon ilişkisini göstermektedir. Bu testte boş hipotez *"Ho:* YKB *yoktur"* kapsamında oluşturulmuştur. Seriler arasında eğer yatay kesit bağımlılığından söz edilmemesi durumunda birinci nesil birim kök; yatay kesit bağımlılığından söz edilmesi durumunda ise ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır.

3.2. Birim Kök Testi

Çalışmada ikinci nesil kök testlerinden biri olan CADF (Cross-Sectional Augmented Dickey Fuller) birim kök testi uygulanmıştır. Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ADF tabanlı CADF birim kök testinde, her bir birimin ADF modeline, birim ortalamalarının gecikmeli değerleri ve bu ortalamaların ilk farkları dahil edilmektedir (Ahmed ve Le, 2021).

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{i,t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \tag{2}$$

Denklem 2 Her bir birim için EKK ile tahmin edilmekte, b_i katsayısının t istatistikleri $CADF_i$ her bir birime ait bireysel tesr istatistiklerini göstermektedir (Belke ve Al, 2019: 310). Paneldeki tüm birimlerin CADF istatistiklerinin ortalaması, panelin genel durağanlığını test eden CIPS istatistiğini verir. CIPS istatistiğine göre, hipotez "Ho: Seriler birim kök içermektedir" şeklindedir. CIPS istatistiğinin hesaplanması ise Denklem 3'de gösterilmektedir (Pesaran, 2007: 288).

$$CIPS(N,T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^{N} t_i(N,T) \tag{3}$$

3.3. Panel ARDL

Çalışmada, Pesaran ve Shin (1999) tarafından geliştirilen panel hata düzeltme modeli olan Panel ARDL modeli kullanılmıştır. Panel ARDL modeli, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkileri incelerken parametre homojenliğini korumaktadır. Aynı zamanda, Panel ARDL yöntemi, bağımlı değişkenin I(1) düzeyinde, bağımsız değişkenlerin ise farklı durağanlık seviyelerinde (I(0) veya I(1)) olmasına ve kısa dönemde parametrelerin (sabitlerin, hata varyanslarının ve değişken katsayılarının) panel birimleri arasında farklılık göstermesine olanak tanımaktadır (Özgür,2019, s.105). Panel ARDL modeline göre uzun ve kısa dönemli katsayı tahminlemesinin hesaplanmasını Denklem 4 ve Denklem 5'de gösterilmektedir (Topaloğlu ve Bayrakdaroğlu, 2024):

$$Y_{it} = \sum_{j=1}^{p} \lambda_{ij} Y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{p} \delta'_{ij} X_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \tag{4}$$

$$\Delta Y_{it} = \phi_i (Y_{it-1} - \Theta'_t X_{it}) + \sum_{j=1}^{p-1} \lambda^*_{ij} + \Delta Y_{it-j} + \sum_{j=0}^{p-1} \delta^*_{ij} + \Delta X_{it-j} + \varepsilon_{it} \tag{5}$$

Denklem 4 ve Denklem 5'te yer alan $i,$ N kesit boyutunu, $t = 1,2,3 \ldots \ldots$ T zaman boyutunu, $kx1$ açıklayıcı değişkenlerin vektörlerini, $\delta_{it}, kx1$ katsayıların vektörlerini, $\lambda_{ij},$ ölçekleri, ϕ_i denotes hata düzeltme katsayısını ve ε_{it} hata terimini göstermektedir.

3.4. Model

Bu çalışmada, yeşil lojistik ile çevresel ve ekonomik faktörler arasındaki ilişkinin Panel ARDL modeli ile araştırılması amaçlamıştır. Model oluşturulurken Zaman ve Shamsuddin (2017), Khan vd. (2018) ve Ali Aden vd. (2022) çalışmaları temel alınmıştır.

$$GL_{it} = \beta_0 + \beta_1 ECO_{it} + \beta_2 ENV_{it} + \varepsilon_{it} \tag{6}$$

Denklem 6'da yer alan GL yeşil lojistiği, ECO is ekonomik faktörleri; ENV is çevresel faktörleri ve ε hata terimini ifade etmektedir. Denklem 6'da yer alan modeldeki değişkenler Denklem 7'de açıklamalarıyla gösterilmiştir.

$$GL_{it} = \beta_0 + \beta_1 REC_{it} + \beta_2 CO2_{it} + \beta_3 FDI_{it} + \beta_4 GDP_{it} + \beta_5 TO_{it} + \varepsilon_{it} \tag{7}$$

Denklem 7'de yer alan, REC Yenilenebilir enerji, $CO2$ CO_2 Emisyonları, FDI Doğrudan Yabancı Yatırımları, GDP Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve TO Ticari açıklığı ifade etmektedir.

3.5. Örneklem ve Veri Seti

2000-2020 yılları arasında AB ülkelerinden alınan yıllık verileri kullanarak yeşil lojistik ile ekonomik ve çevresel faktörler arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan çalışmada kullanılan değişkenler Tablo 2'de gösterilmiştir. Çalışmanın örneklemini Avrupa Birliğine üye olan Avusturya, Danimarka, Macaristan, Polonya, Hollanda, Belçika, Estonya, İtalya, Portekiz, İrlanda, Bulgaristan, Finlandiya, Letonya, Romanya, Hırvatistan, Fransa, Litvanya, Slovak Cumhuriyeti, Kıbrıs, Almanya, Lüksemburg, İsveç, Çekya, Yunanistan, Malta ve İspanya ülkelerinin oluşturmaktadır.

Tablo 2. Değişkenler

Sembol	Değişkenler	Tanım	Kaynak	Çalışmalar
GL	Yeşil Lojistik	Taşımacılık sektöründen kaynaklanan CO_2 emisyonlarının toplam GSYİH oranı	Climate watch	Wang vd. (2018), Zhu vd. (2023), Du vd. (2023), Barut vd. (2023), Sezer (2023), Ouni ve Ben Abdallah (2024)
CO_2	CO_2 Emisyonları	Kişi başına düşen metre/ton	World Bank	Zaman ve Shamsuddin (2017), Liu vd. (2018), Khan (2019), Khan vd. (2019), Mohsin vd. (2022), Ali Aden vd. (2022)
REC	Yenilenebilir enerji	Toplam nihai enerji tüketiminin% 'si	World Bank	Zaman ve Shamsuddin (2017), Khan (2019), Khan vd. (2019), Mohsin vd. (2022), Ali Aden vd. (2022)
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	GDP yıllık (%)	World Bank	Osigwe ve Arawomo, 2015; Göv ve Dürü, 2017; Furmolly ve Uludağ, 2018; Özekenci, 2023
FDI	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Doğrudan yabancı yatırım, net girişler (GSYİH'nın% 'si)	World Bank	Zaman ve Shamsuddin (2017), Khan (2019), Khan vd. (2019), Mohsin vd. (2022), Ali Aden vd. (2022)
TO	Ticari Açıklık	Toplam uluslararası ticaretin GSYİH'ya oranı	World Bank	Zaman ve Shamsuddin (2017), Liu vd. (2018), Khan (2019), Khan vd. (2019), Mohsin vd. (2022), Ali Aden vd. (2022)

4. BULGULAR

Çalışmanın modelini oluşturan serilere ait tanımlayıcı bilgiler Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	GL	CO_2	REC	FDI	GDP	TO
Ortalama	30.082	7.512	17.127	12.132	2.248	1.191
Medyan	13.060	6.920	14.800	3.475	2.483	1.028
Mak.	178.160	25.610	57.800	449.083	24.475	3.823
Min.	0.290	2.927	0.000	-117.375	-14.839	0.454
S. Sapma	42.254	3.509	11.799	40.676	3.862	0.633
Çarpıklık	1.982	2.007	0.832	6.187	-0.387	1.721
Basıklık	5.665	9.210	3.070	52.260	7.514	6.223
Jarque-Bera	539.190	1291.724	65.541	60729.866	495.609	525.367
J-B Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Gözlem	567.000	567.000	567.000	565.000	567.000	567.000

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre, yeşil lojistik performansının ortalaması 30.08; çevresel faktörleri temsil eden CO_2 ve yenilenebilir enerjinin ortalaması sırayla 7.51 ve 17.12; ekonomik faktörleri temsil eden FDI, GDP ve TO'nın ise sırasıyla 12.13, 2.24 ve 1.19'dur. Ayrıca GDP değişkeni hariç diğer seriler sağa çarpık olduğu tespit edilmiştir. Değişkenlerdeki normal dağılımın varlığını gösteren Jarque-Bera olasılık değerine göre *"H_o: Seriler normal dağılmaktadır"* hipotezinin reddedilemediği anlaşılmaktadır. Bu durum modelde yer alan değişkenlerin normal dağılıma sahip olmadığını göstermesi sebebiyle korelasyon analizinde Spearman korelasyon analizi kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca, çoklu doğrusal bağlantı sorununu tespit etmek amacıyla kullanılan Varyans Şişirme Faktörü (VIF) analizi de uygulanmıştır. Regresyon analizlerinde çoklu doğrusal bağlantı sorununun varlığı modeldeki bağımsız değişkenlerin aralarında bir ilişkisi olabileceğini göstermektedir (Alpar, 2021, s. 349).

Tablo 4. VIF ve Korelasyon Matrisi Sonuçları

VIF Katsayısı	VIF	Değişkenler	GL	REC	CO_2	FDI	GDP	TO	RESID1
		GL	1.000						
0.019	1.245	REC	-0.139	1.000					
0.240	1.306	CO_2	0.201	-0.433	1.000				
0.001	1.131	FDI	-0.304	-0.356	0.177	1.000			
0.151	1.041	GDP	-0.288	-0.123	0.012	0.294	1.000		
7.415	1.346	TO	-0.554	-0.255	0.201	0.386	0.207	1.000	
31.459	NA	C/RESID1	0.640	-0.404	0.207	-0.193	-0.243	-0.674	1.000

Spearman korelasyon analizine göre modeldeki değişkenler arasında yüksek düzeyde korelasyon ilişkisinin (r>90) olması çoklu doğrusal bağlantı sorunu varlığını işaret etmektedir (Çokluk, vd., 2010). Tablo 4'de yer alan sonuçlar incelendiğinde; değişkenler arasında zayıf ve orta düzeyde korelasyon ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenlerin VIF katsayılarının 10'dan büyük olmaması (Çokluk, vd., 2010) çoklu doğrusal bağlantı sorununun olmadığını göstermektedir. Birinci veya ikinci nesil birim kök testlerinden hangisinin kullanılacağına dair ön test olarak uygulanan YKB test sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. YKB Test Sonuçları

Değişkenler	Test	İstatistik	Olasılık
GL	Peseran CD	21.4438***	0.000
CO_2	Peseran CD	49.79034***	0.000
REC	Peseran CD	75.97627***	0.000
FDI	Peseran CD	13.87003***	0.000
GDP	Peseran CD	56.74681***	0.000
TO	Peseran CD	63.41169***	0.000
PANEL	Peseran CD	54.97364***	0.000

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5'e göre, hesaplanan değerinin kritik değer olan 0.05'ın altında olması sebebiyle *"Ho: YKB yoktur"* hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifadeyle hem değişken hem de model bazında yatay kesit bağımlılığı mevcuttur. Bu durumda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerin biri olan CADF test kullanılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. CADF Birim Kök Test Sonucu

Seviye				
	Sabit		**Sabit+ Trend**	
	t-istatistiği	**Olasılık**	**t-istatistiği**	**Olasılık**
GL	-1.245	>=0.10	-2.349	>=0.10
CO_2	-2.037	>=0.10	-2.048	>=0.10
REC	-2.437	<0.01	-2.738	<0.05
FDI	-2.812	<0.01	-2.725	<0.05
GDP	-3.014	<0.01	-3.106	<0.01
TO	-2.508	<0.01	-2.814	<0.05
Birinci Fark				
	Sabit		**Sabit+ Trend**	
	t-istatistiği	**Olasılık**	**t-istatistiği**	**Olasılık**
GL	-3.41178	<0.01	-3.28101	<0.01
CO_2	-3.60015	<0.01	-3.61278	<0.01
Kritik Değer				
	Sabit		**Sabit+ Trend**	
1%	-2.34		-2.86	
5%	-2.17		-2.69	
10%	-2.08		-2.60	

Tablo 6'da yer alan sonuçlar incelendiğinde hem sabit hem de sabit ve trendde REC, FDI, GDP ve TO değişkenler için hesaplanan olasılık değerinin kritik değer olan 0.05'in altında olduğu dolayısıyla "*Ho: Seriler arasında birim kök yoktur*" hipotezinin reddedilemediği anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle serilerin I(0) düzeyinde durağan olduğu anlaşılmaktadır. GL ve CO_2 değişkenlerinin ise hem sabit hem de sabit ve trendde hesaplanan olasılık değerinin kritik değer olan 0.05'in üstünde olduğu

dolayısıyla Ho hipotezinin reddedildiği anlaşılmaktadır. Serilerin birinci farkları alındığında ise, serilerin I(1)'de durağan olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, bağımlı değişkenin I(1)'de durağan olması bağımsız değişkenlerin ise hem I(0) hem de I(1)'de durağan olması durumunda uzun dönemli ilişkinin tespit edilmesinde kullanılan Panel ARDL testi uygulanmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Panel ARDL Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Stand. Hata	t-istatistiği	Olasılık
Uzun Dönem Katsayıları				
CO_2	0.827***	0.068	12.158	0.000
REC	0.119***	0.024	4.920	0.000
FDI	-0.002	0.005	-0.410	0.682
GDP	0.799***	0.122	6.561	0.000
TO	-2.409***	0.537	-4.481	0.000
C	-0.431	1.494	-0.288	0.773
Kısa Dönem Katsayıları				
COINTEQ	-0.006	0.013	-0.490	0.624
D(CO_2)	1.879***	0.552	3.406	0.001
D(REC)	-0.263	0.256	-1.028	0.305
D(FDI)	-0.007	0.109	-0.063	0.950
D(GDP)	0.295***	0.106	2.777	0.006
D(TO)	-10.786***	5.281	-2.043	0.042

Tablo 7'de yer alan uzun dönemli katsayılara ilişkin sonuçlar incelendiğinde yeşil lojistik ile çevresel faktörleri temsil eden CO_2 ve REC ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü; ekonomik faktörleri temsil eden GDP ile anlamlı pozitif, TO ile anlamlı negatif ve FDI ile anlamsız bir ilişki tespit edilmiştir. CO_2'deki bir birimlik artış yeşil lojistik performansında 0.82 birim artışa, REC'deki bir birim artış ise yeşil lojistik performansında 0.11 birimlik artışa sebep olmaktadır. GDP'deki bir birim artış yeşil lojistik performansında 0.79 birim arttırmakta iken; TO'daki bir birimlik artış yeşil lojistik performansını 2.40 birim azaltmaktadır. Kısa dönem katsayısı incelendiğinde, yeşil lojistik performansını CO_2'deki bir birimlik artış 1.87 birim arttırmakta, GDP'deki bir birimlik artış ise 0.29 birim arttırmakta iken; TO'deki bir birimlik artış 10.78 birim azaltmaktadır.

5. TARTIŞMA

Çalışmada, ilk olarak serilerin durağanı tespit etmek amacıyla kullanılacak yöntemin belirlenmesinde ön test olan yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmıştır. Peseran (2004) CD yatay kesti bağımlılığı test sonuçlarına göre çalışmada hem değişken hem de model bazında yatay kesit bağımlılığı tespit edilmesi ve ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan CADF CIPS birim kök testi kullanılmıştır. Yapılan birim kök test sonuçlarına göre ise, serilerin aynı dereceden durağan olmadığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda aynı dereceden durağan olmayan serilerin hem uzun hem de kısa

dönemli katsayılarını inceleyebilmek amacıyla kullanılan Panel ARDL yöntemi çalışmada kullanılmıştır. Panel ARDL yöntemi sonuçlarına göre; yeşil lojistik ile çevresel faktörleri temsil eden CO_2 ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, Zaman ve Shamsuddin (2017), Aldakhil vd. (2018), Barut vd. (2023), Nazir vd. (2023), Ouni ve Ben Abdallah (2024) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik göstermekte iken; Ali Aden vd. (2022) ve Khan vd. (2020) çalışmalarının sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Bu durum, yeşil lojistik teknolojilerinin üretimi, kurulumu ve entegrasyonu sırasında ortaya çıkan enerji ve malzeme kullanımının başlangıçta CO_2 emisyonlarını artırabileceği şeklinde yorumlanabilir. Örneğin, elektrikli araçların bataryalarının üretimi veya yeşil enerji altyapısının inşası, fosil yakıtlara dayalı üretim süreçleri gerektirebilir. Ayrıca yeşil lojistik sistemlerine geçiş sırasında yaşanan maliyet artışları ve geçici verimlilik düşüşleri, daha fazla kaynak tüketimine ve dolayısıyla daha yüksek CO_2 emisyonlarına neden olabilir. Yeşil lojistik ile çevresel faktörleri temsil eden REC ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu durum Wang vd. (2018), Khan vd. (2020), Yu vd. (2021), Gawusu vd. (2022), Jianguo vd. (2022), ve Barut vd. (2023), Ali Aden vd. (2022), Ouni ve Ben Abdallah (2024) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik göstermekte iken; Ali Aden vd. (2022) ve Khan vd. (2020) çalışmalarının sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Enerji kaynaklarından petrol, kömür ve nükleer enerji gibi yenilenme durumu olmayan kaynakların bilinçsizce tüketilmesi, çevreye ve atmosfere verdiği kirlilik gibi etkiler yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım alanlarının artmasına sebep olmuştur. Bundan en önemlisi ise, yenilenebilir enerji kaynaklarının yeşil lojistik faaliyetlerinde kullanılmaya başlanmasıdır. Böylece, tüketim mallarının üretim noktasından tüketim noktasına sorunsuz bir şekilde ve optimum maliyetle taşınması ve depolanması ile ilgili süreçleri içeren lojistik sektörünün çevreye verdiği zarar azalmaya başlamıştır. Yeşil lojistik ile ekonomik faktörleri temsil eden GDP ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu durum Aldakhil vd. (2018), Ali Aden vd. (2022), Ouni ve Ben Abdallah (2024) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yeşil lojistik faaliyetlerindeki artış sebebiyle lojistik sektöründeki maliyetler azalabilir. Bu durum ise, daha düşük ürün maliyetleri ve rekabet avantajı sağlayarak genel ekonomik büyümeye katkıda bulunabilir. Yeşil lojistik faaliyetleri, çevre dostu teknolojilere yönelik Ar-Ge yatırımlarının artması ise ekonomik büyümeyi tetiklerken yeni sektörlerin ve teknolojilerin gelişmesinde yol açmaktadır. Ayrıca yeni sektörlerin ve teknolojilerin gelişmesi yeni istihdam alanlarına sebep olacaktır. Bu durum ise işsizlik oranlarının azalmasına dolasıyla ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlayacaktır. Yeşil lojistik ile ekonomik faktörleri temsil eden TO ile anlamlı negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Bu durum Aldakhil vd. (2018) ve Ouni ve Ben Abdallah (2024) çalışmalarının sonuçlarıyla benzerlik göstermekte iken; Ali Aden vd. (2022) çalışmalarının sonuçlarıyla farklılık göstermektedir. Bu durum yeşil lojistik faaliyetlerini ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla bazı ek maliyetlerin ortaya çıkmasıyla açıklanabilir. Örneğin, yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş, elektrikli araçlar, çevre dostu ambalajlama ve geri dönüşüm süreçleri gibi uygulamalar, geleneksel lojistik yöntemlerine kıyasla daha maliyetlidir. Bu maliyet artışı, ihracat yapan firmaların uluslararası pazarda rekabet gücünü azaltabilir, bu da ticaret hacminin azalmasına yol açabilir.

SONUÇ

Yeşil ekonomi hedeflerine ulaşma yolunda lojistik sektöründe emisyonların azaltılması büyük önem arz etmektedir. Yeşil lojistik alanın sürekli gelişimde olması aslında kayda değer bir büyüme potansiyeline sahip olduğunun da bir göstergesidir. Avrupa Birliği ülkeleri tarafından yeşil lojistik alanında oldukça fazla yatırımlar yapılmakta ve bu alanın gelişmesine yönelik politikalar uygulanmaktadır. Bu sebeple çalışmada, AB ülkelerindeki ekonomik ve çevresel faktörler ile yeşil lojistik arasındaki ilişkinin araştırılmasının amaçlanmıştır. Çalışmada 2000-2020 dönemine ait veriler kullanılarak Panel ARDL yöntemi uygulanmıştır. Panel ARDL yöntemi sonuçlarına göre; yeşil lojistik ile çevresel faktörleri temsil eden CO_2 ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, yeşil lojistik ile çevresel faktörleri temsil eden REC ile arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Yeşil lojistik ile ekonomik faktörleri temsil eden GDP ile anlamlı ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Yeşil lojistik ile ekonomik faktörleri temsil eden TO ile anlamlı ve negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Çalışmada yenilenebilir enerji verisinin 2020 yılında sonrası olmaması ve yeşil lojistik verisinin ise 2021 yılı sonrası olmaması sebebi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. İlerleyen dönemde bu konu çalışmak isteyen araştırmacılar sosyal faktörleri de inceleyerek farklı ülke gruplarını inceleyebilir ya da tek bir ülke üzerine detaylı bir çalışma yürütebilir. Politika yapıcılarına ise, yeşil lojistik uygulamalarını destekleyen düzenlemeler ve standartlar belirlemeleri önerilebilir. Bu düzenlemeler ve standartlar oluşturulurken, yenilenebilir enerji kullanımı, enerji verimliliği, düşük emisyonlu araçların teşviki ve karbon emisyonlarının izlenmesi gibi alanlara öncelik verilebilir. Ayrıca yeşil lojistik teknolojilerinin gelişimini desteklemek ve enerji verimliliğini arttırmak için Ar-Ge yatırımlarını artırmaya yönelik politikaların uyanması amacıyla işletmelere fonlar ve teşvikler sağlayabilir. Ek olarak, işletmeleri çevresel sürdürülebilirliği teşvik ederken uluslararası ticaretin canlılığını korumaya özen göstermeleri önerilmektedir.

DO ECONOMIC AND ENVIRONMENTAL FACTORS AFFECT GREEN LOGISTICS? A STUDY ON EUROPEAN UNION COUNTRIES

1. INTRODUCTION

The notion of sustainability has become an essential element of contemporary life. This idea has introduced numerous new concepts into economic discourse. Among these concepts is the concept of green logistics, which pertains to the planning and execution of logistics processes that adhere to environmentally sustainable principles. The primary objective of green logistics is to aid in the conservation of natural resources by reducing the environmental footprint of logistics activities (Eşmen et al.., 2015). The logistics sector, which is crucial for contemporary economic development, is undergoing a swift adaptation to the principles of green logistics. This transition is particularly evident in developed nations, where initiatives aimed at promoting green logistics are being actively pursued, and transportation and shipping infrastructures

are being designed accordingly. Notably, countries within the European Union have taken a pioneering stance in fostering sustainability and environmentally responsible practices, having formulated new strategies in this domain since the 1990s. For instance, the "Urban Distribution System with Electric Vehicles Project," initiated in Rotterdam, Netherlands, has been implemented across six European cities, utilizing clean, quiet, and energy-efficient electric vehicles to minimize fossil fuel consumption (Güvercin, 2018). In this regard, this paper seeks to examine the influence of economic and environmental factors, which are integral to the sustainability framework of the 26 member states of the European Union (EU26), on green logistics. The analysis in this study utilized data from the years 2000 to 2020, employing the Panel ARDL methodology.

2. METHODOLOGY

In this research, the Panel ARDL model, an error correction model introduced by Pesaran and Shin in 1999, was employed. This model maintains parameter homogeneity while investigating the long-term relationships between the dependent and independent variables. Additionally, the Panel ARDL approach permits the dependent variable to be at the I(1) level, while allowing the independent variables to exist at varying levels of stationarity (I(0) or I(1)). Furthermore, it accommodates differences in parameters, including constants, error variances, and variable coefficients, across panel units in the short term (Özgür, 2019, p.105). The development of the model was based on the research conducted by Zaman and Shamsuddin (2017), Khan et al. (2018), and Ali Aden et al. (2022). The study's sample comprises the member countries of the European Union, which include Austria, Denmark, Hungary, Poland, the Netherlands, Belgium, Estonia, Italy, Portugal, Ireland, Bulgaria, Finland, Latvia, Romania, Croatia, France, Lithuania, the Slovak Republic, Cyprus, Germany, Luxembourg, Sweden, the Czech Republic, Greece, Malta, and Spain.

3. FINDINGS

The findings align with those of Zaman and Shamsuddin (2017), Aldakhil et al. (2018), Barut et al. (2023), Nazir et al. (2023), and Ouni and Ben Abdallah (2024), but contrast with the outcomes reported by Ali Aden et al. (2022) and Khan et al. (2020). A notable and positive correlation was identified between green logistics and REC, which signifies environmental factors. This observation is consistent with the studies conducted by Wang et al. (2018), Khan et al. (2020), Yu et al. (2021), Gawusu et al. (2022), Jianguo et al. (2022), and Barut et al. (2023), as well as Ali Aden et al. (2022) and Ouni and Ben Abdallah (2024); however, it diverges from the findings of Ali Aden et al. (2022) and Khan et al. (2020). Furthermore, a significant and positive association was established between green logistics and GDP, which reflects economic factors. This finding is in agreement with the results of Aldakhil et al. (2018), Ali Aden et al. (2022), and Ouni and Ben Abdallah (2024). Conversely, a significant negative relationship was observed between green logistics and TO, also representing economic factors. This outcome is consistent with the studies of Aldakhil et al. (2018) and Ouni and Ben Abdallah (2024), while differing from the findings of Ali Aden et al. (2022).

4. DISCUSSION

The findings can be interpreted as the energy and material consumption associated with the production, installation, and integration of green logistics technologies may initially lead to an increase in CO_2 emissions. For instance, the manufacturing of batteries for electric vehicles or the establishment of green energy infrastructure often relies on production methods that utilize fossil fuels. Furthermore, the rise in costs and temporary declines in efficiency during the transition to green logistics systems may result in greater resource consumption, consequently elevating CO_2 emissions. The unintentional use of non-renewable resources, such as oil, coal, and nuclear energy, along with the resulting environmental pollution, has prompted a greater emphasis on renewable energy sources. A significant development in this context is the adoption of renewable energy in green logistics operations. As a result, the environmental harm caused by the logistics sector, which encompasses the efficient and cost-effective transportation and storage of goods from production to consumption, has begun to diminish. This improvement can foster overall economic growth by lowering product costs and enhancing competitive advantages. The initiatives in green logistics and the rise in research and development investments in sustainable technologies stimulate economic expansion and facilitate the emergence of new sectors and technologies.

CONCLUSION

This study aims to explore the interplay between economic and environmental factors and green logistics across European Union nations. A limitation of this research is the unavailability of renewable energy data post-2020 and green logistics data post-2021. Future researchers interested in this topic may consider analyzing different groups of countries by incorporating social factors or conducting an in-depth study focused on a single nation. Policymakers are encouraged to establish regulations and standards that bolster green logistics initiatives. In formulating these regulations and standards, emphasis could be placed on areas such as the utilization of renewable energy, enhancing energy efficiency, promoting low-emission vehicles, and monitoring carbon emissions. Additionally, providing financial support and incentives to businesses could facilitate the advancement of green logistics technologies and stimulate policies aimed at increasing R&D investments to enhance energy efficiency. It is also advisable for businesses to maintain the vitality of international trade while fostering environmental sustainability.

KAYNAKLAR

Agyabeng-Mensah, Y., and Tang, L. (2021). “The Relationship Among Green Human Capital, Green Logistics Practices, Green Competitiveness, Social Performance and Financial Performance”. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 32(7): 1377-1398.

Ahmed, Z., and Le, H. P. (2021). Linking information communication technology, trade globalization index, and CO2 emissions: evidence from advanced panel techniques. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(7), 8770-8781.

Aldakhil, A. M., Nassani, A. A., Awan, U., Abro, M. M. Q., and Zaman, K. (2018). Determinants of green logistics in BRICS countries: An integrated supply chain model for green business. *Journal of Cleaner Production*, 195, 861-868.

Ali Aden, W., Zheng, J., Almoshageh, M., Ullah, I., Aziz, Q., and Jamal, A. (2022). Dynamic association between socio-economic, environmental and logistic operations: Evidence from SSA BRI host countries. *Frontiers in Environmental Science*, 10, 1024180.

Ali, K., Jianguo, D., and Kirikkaleli, D. (2024). "Driving Toward a Greener Future: Green Logistics, Financial İnnovation, And Environmental Sustainability İn China—Evidence from Novel Fourier Approaches". *Environment, Development and Sustainability*, 26(5): 13303-13323

Alpar, C. R. (2021). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. 6. Baskı, Ankara: Detay.

Barbosa-Póvoa, A. P., da Silva, C., and Carvalho, A. (2018). Opportunities and challenges in sustainable supply chain: An operations research perspective. *European journal of operational research*, 268(2), 399-431.

Barut, A., Citil, M., Ahmed, Z., Sinha, A., and Abbas, S. (2023). "How Do Economic and Financial Factors Influence Green Logistics? A Comparative Analysis of E7 And G7 Nations". *Environmental Science and Pollution Research*, 30(1):1011-1022.

Bedük, F. ve Aydın, M. E. (2012). "Yeşil Lojistik Uygulamaları", *Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi*, 10-12 Mayıs 2012, Konya, 42 – 48.

Belke, M., ve Al, İ. (2019). Türkiye'de bölgesel enflasyon yakınsaması: panel birim kök testlerinden kanıtlar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi,* 5(2), 301-323.

Breusch, T.S and Pagan A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics, *Review of Economic Studies*, 47: 239-53

Chen, Y., Zhang, M., and Zhang, Y. (2015). Evaluation of the development level of low-carbon logistics in Beijing. *Environmental Engineering & Management Journal (EEMJ)*, 14(8).

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi

Daganzo, N. G. C. F., and Geroliminis, N. (2005). A review of green logistics schemes used in cities around the world. *Department of Civil and Environmental Engineering, Institute of Transportation Studies, University of California, 416.*

Du, J., Cheng, J., and Ali, K. (2023). "Modelling The Green Logistics and Financial Innovation on Carbon Neutrality Goal, A Fresh Insight for BRICS-T". *Geological Journal*, 58(7): 2742-2756.

Eşmen, O., Bedük, F., and Bedük, A. (2015). Yaşanabilir bir dünya için yeşil lojistik: Türkiye ve Dünya uygulama örnekleri. *I. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi*, 1-3 Ekim 2015, Kafkas Üniversitesi, Kars, 87-98.

Fan, M., Wu, Z., Qalati, S. A., He, D., and Hussain, R. Y. (2022). "Impact of Green Logistics Performance on China's Export Trade to Regional Comprehensive Economic Partnership Countries". *Frontiers in Environmental Science,* 10: 1-11.

Furmolly, A. W., and Uludağ, B. K. (2018). Turizmin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi (1963-2015). *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi,* 3(1), 11-22.

Gawusu, S., Zhang, X., Jamatutu, S. A., Ahmed, A., Amadu, A. A., and Djam Miensah, E. (2022). The dynamics of green supply chain management within the framework of renewable energy. *International Journal of Energy Research,* 46(2), 684-711.

Göv, A., ve Dürrü, Z. (2017). Göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş OECD ülkeleri üzerine ekonometrik bir analiz. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 3(4), 491-502.

Guo, M., Li, H., and Lin, W. (2021). "The Impact of Economic Growth, FDI, and Innovation on Environmental Efficiency of The Logistics İndustry in Provinces Along the Belt and Road in China: An Empirical Study Based on The Panel Tobit Model". *Science progress,* 104(2): 1-10.

Güvercin, S. (2020). Sürdürülebilir kalkınma için yeşil lojistiğin önemi dünya ve Türkiye'deki uygulama örnekleri. *The Journal of Social Sciences,* 19(19), 465-481.

Jianguo, D., Ali, K., Alnori, F., and Ullah, S. (2022). The nexus of financial development, technological innovation, institutional quality, and environmental quality: evidence from OECD economies. *Environmental Science and Pollution Research,* 29(38), 58179-58200.

Khan, S. A. R. (2019). The Effect of Green Logistics on Economic growth, Social and Environmental Sustainability: An Empirical Study of Developing Countries in Asia. *Preprints*.

Khan, S. A. R., Qianli, D., SongBo, W., Zaman, K., and Zhang, Y. (2017). Environmental logistics performance indicators affecting per capita income and sectoral growth: evidence from a panel of selected global ranked logistics countries. *Environmental Science and Pollution Research,* 24, 1518-1531.

Khan, S. A. R., Zhang, Y., Anees, M., Golpîra, H., Lahmar, A., and Qianli, D. (2018). Green supply chain management, economic growth and environment: A GMM based evidence. *Journal of Cleaner Production*, 185, 588-599.

Khan, S. A. R., Zhang, Y., Kumar, A., Zavadskas, E., and Streimikiene, D. (2020). Measuring the impact of renewable energy, public health expenditure, logistics, and environmental performance on sustainable economic growth. *Sustainable development*, 28(4), 833-843.

Koçbulut, Ö., ve Altıntaş, H. (2016). İkiz açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD ülkeleri üzerine yatay kesit bağımlılığı altında yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* (48), 145-174.

Lau, K. H. (2011). Benchmarking green logistics performance with a composite index. *Benchmarking: An International Journal*, 18(16), 873–896.

Li, X., Sohail, S., Majeed, M. T., and Ahmad, W. (2021). Green logistics, economic growth, and environmental quality: evidence from one belt and road initiative economies. *Environmental Science and Pollution Research*, 28(24), 30664-30674.

Liu, J., Yuan, C., Hafeez, M., and Yuan, Q. (2018). The relationship between environment and logistics performance: Evidence from Asian countries. *Journal of cleaner production*, 204, 282-291.

Mohsin, A. K. M., Tushar, H., Hossain, S. F. A., Chisty, K. K. S., Iqbal, M. M., Kamruzzaman, M., and Rahman, S. (2022). Green logistics and environment, economic growth in the context of the Belt and Road Initiative. *Heliyon*, 8(6).1-7.

Nazir, M., Zaman, K., Khan, S., Nassani, A. A., Khan, H. U. R., and Haffar, M. (2023). Economic growth and carbon emissions in Pakistan: the effects of China's Logistics Industry. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(18), 53778-53795.

Osigwe, A. C., and Arawomo, D. F. (2015). Energy consumption, energy prices and economic growth: Causal relationships based on error correction model. *International journal of energy economics and policy*, 5(2), 408-412.

Ouni, M., and Ben Abdallah, K. (2024). Environmental sustainability and green logistics: Evidence from BRICS and Gulf countries by cross-sectionally augmented autoregressive distributed lag (CS-ARDL) approach. *Sustainable Development*, 32(4), 3753-3770.

Özaytürk, İ., & Yılmaz Özekenci, S. (2025). WHAT IS THE ROLE OF FINANCIAL DEVELOPMENT 0N GREEN LOGISTIC? EVIDENCE FROM OECD COUNTRIES. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22*(4), 22-35.

Özekenci, E. K. (2023). Karbondioksit emisyonu (CO2) ile ihracat, enerji, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi,* (40), 83-98.

Özgür, C. (2019). Hisse senedi getirileri ile finansal oranlar arasındaki ilişkinin araştırılmasında bir panel ARDL uygulaması. *Istanbul Management Journal*, (86), 97-113.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, *Cambridge Working Papers in Economics*, 435.

Pesaran, M. H., and Shin, Y. (1995). *An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis* (Vol. 9514, pp. 371-413). Cambridge, UK: Department of Applied Economics, University of Cambridge.

Pesaran, M.H. (2007). A Simple Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312

Sezer, S. (2023). "BRICS-T ve G7 Ülkelerinde Yeşil Lojistik Üzerindeki Finansal ve Ekonomik Etkiler"". *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 19(1): 27-51.

Sheikh, M. R., Arif, R., Rajpoot, A., and Mushtaq, M. I. (2023). Exploring the Interplay of Socio-economic and Environmental Factors in Green Logistics:

An Analysis of G7 Countries. *Journal of Contemporary Macroeconomic Issues, 4*(1), 109-122.

Sikder, M., Wang, C., Rahman, M. M., Yeboah, F. K., Alola, A. A., and Wood, J. (2024). Green logistics and circular economy in alleviating CO2 emissions: Does waste generation and GDP growth matter in EU countries? *Journal of Cleaner Production*, 449, 141708.

Şimşek, T., ve Yiğit, E. (2019). Lojistik Performans ve Ekonomik Büyüme Arasindaki Ilişki: Orta-Doğu Avrupa Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Journal of international management educational and economics perspectives,* 7(2), 169-177.

Topaloğlu, E. E., ve Bayrakdaroğlu, A. (2024). Entelektüel Sermaye ve Finansal Performans: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Bulletin of Economic Theory and Analysis,* 9(1), 297-327.

Tunahan, H., Karataş, A., Garip, B., ve Atakan, G. (2023). Avrupa yeşil mutabakatı 55'e uyum: Türk lojistik sektörü üzerine inceleme. *Ankara Review of European Studies (ARES)/Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi (AAÇD),* 22(1).

Uyduranoğlu, A., Gevrek, Z. E., ve Acar, S. (2023). Avrupa yeşil mutabakati'na uyum çerçevesinde türkiye'deki işletmelerin emisyon ticaretine verdikleri desteği etkileyen faktörler. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,* 22(1), 257-289.

Wang, D. F., Dong, Q. L., Peng, Z. M., Khan, S. A. R., and Tarasov, A. (2018). "The Green Logistics Impact on International Trade: Evidence from Developed and Developing Countries". *Sustainability,* 10(7): 2235.

Yılmaz, G. A., & Keser, H. Y. (2018). Uluslararası Taşımacılık Sektörünün Etkinliğinde Yeşil Lojistik. *IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics*,7-8 September, 2018, Aydın Adnan Menderes University, Aydın, 638-646.

Yu, Y., Zhu, W., and Tian, Y. (2021). Green supply chain management, environmental degradation, and energy: evidence from Asian countries. *Discrete Dynamics in Nature and Society,* 2021(1), 5179964.

Zaman, K., and Shamsuddin, S. (2017). Green logistics and national scale economic indicators: Evidence from a panel of selected European countries. *Journal of cleaner production*, 143, 51-63.

Zhu, X., Jianguo, D., Ali, K., and Kirikkaleli, D. (2023). "Do Green Logistics and Green Finance Matter for Achieving the Carbon Neutrality Goal?". *Environmental Science and Pollution Research,* 30(54): 115571-115584.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Emre Kadir ÖZEKENCİ
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Emre Kadir ÖZEKENCİ
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Emre Kadir ÖZEKENCİ
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Emre Kadir ÖZEKENCİ
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Emre Kadir ÖZEKENCİ

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1250-1286
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1596351

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

DERİN ÖĞRENME MODELLERİ İLE HİSSE SENEDİ FİYAT TAHMİNİ: LSTM, GRU, RNN, MLP MODELLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Zeynep ÇOLAK [1]

Öz

Borsa hakkında tahminlerde bulunmak oldukça zordur ve veri kalıplarına ilişkin kapsamlı bir araştırma gerektirir. Finans analistleri, büyük veri çağında hisse senedi fiyat tahminlerinde genellikle derin öğrenme tekniklerine başvurmaktadır Bu teknikler, tahminlerin doğruluğunu artırarak yatırımcıların daha bilinçli kararlar almasına olanak tanıyabilmektedir. Ancak, hisse senedi fiyat tahmini, borsa piyasasının karmaşık yapısı ve dinamik etkileşimleri nedeniyle finansal tahminler alanındaki en zorlu ve öngörülemez görevlerden biri olarak kalmaktadır. Derin öğrenme teknolojisi, öncelikle hisse senedi fiyatlarına dayalı finansal zaman serisi tahminini iyileştirmek için finans sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Geleneksel hisse senedi fiyat tahmin modellerindeki düşük uyum ve zayıf doğruluk sorununu çözmek için bu makale, derin öğrenme algoritmalarına dayalı bir hisse senedi fiyat tahmin modeli önermektedir. Bu çalışmada, finans piyasalarının en köklü şirketlerinden biri olan Nike'ın (NKE) hisse senedi fiyat hareketleri, modern derin öğrenme yaklaşımları kullanılarak analiz edilmiştir. 1993'ten 2024'e uzanan 31 yıllık süreçte, Nike hissesinin günlük açılış, yüksek, düşük, kapanış fiyatları ve işlem hacimlerini içeren bir veri seti kullanılmıştır. Bu amaçla, Uzun-Kısa Süreli Bellek (LSTM) Kapılı Tekrarlayan Birim (GRU) Yinelemeli Sinir Ağları (RNN) Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) olmak üzere dört farklı derin öğrenme modeli ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre, eğitim metrikleri, LSTM modelinin en düşük MAE (1.606) ve RMSE (0.821) değerleriyle en başarılı eğitim performansını sergilediğini ve 0.998 R^2 değeriyle veri setindeki varyansın büyük bir kısmını açıkladığını göstermektedir. GRU modeli ise biraz daha yüksek hata metriklerine (MAE: 1.009, RMSE: 1.190) sahip olmakla birlikte, 0.996 R^2 değeriyle güçlü tahmin yeteneğini korumaktadır. Buna karşılık, RNN ve MLP modelleri, sırasıyla 1.827 ve 1.786 RMSE değerleri ile daha yüksek hata oranları göstermiş ve zaman serisi verilerindeki karmaşık bağımlılıkları yakalamada yetersiz kalmıştır. Sonuçlar, finansal zaman serisi tahminlerinde LSTM ve GRU modellerinin sağladığı avantajları vurgularken, bu modellerin kullanımının özellikle uzun vadeli analizlerde güvenilir sonuçlar üretebileceğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *Derin Öğrenme, Hisse Senedi Tahmini, LSTM, GRU, RNN, MLP.*
JEL Kodları: *C02, C22, C53.*
Başvuru: *04.12.2024* **Kabul:** *18.03.2025*

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Çanakkale, Türkiye, zeynepcolak@comu.edu.tr, 0000-0003-0058-6809

STOCK PRICE PREDICTION WITH DEEP LEARNING MODELS: COMPARATIVE ANALYSIS OF LSTM, GRU, RNN, MLP MODELS [2]

Abstract

Making predictions about the stock market is challenging and requires extensive research into data patterns. In the era of big data, financial analysts often resort to deep learning techniques in stock price forecasting. These techniques can improve the accuracy of forecasts, allowing investors to make more informed decisions. However, stock price forecasting remains one of the most challenging and unpredictable tasks in financial forecasting due to the complexity and dynamic interactions of the stock market. Deep learning technology has been widely used in the financial industry, primarily to improve financial time series forecasting based on stock prices. This paper proposes a stock price prediction model based on deep learning algorithms to solve the problem of low fit and poor accuracy in traditional stock price prediction models. This study analyzes the stock price movements of Nike (NKE), one of the most established companies in the financial markets, using modern deep learning approaches. We use dataset of daily opening, high, low, and closing prices and trading volumes of Nike stock over 31 years from 1993 to 2024. For this purpose, four different deep learning models, namely Long-Short Term Memory (LSTM) Gated Recurrent Unit (GRU) Recurrent Neural Networks (RNN) Multilayer Perceptron (MLP), were used. According to the analysis results, the training metrics show that the LSTM model exhibits the most successful training performance with the lowest MAE (1.606) and RMSE (0.821) values and explains a large portion of the variance in the dataset with an R^2 value of 0.998. The GRU model, on the other hand, has slightly higher error metrics (MAE: 1.009, RMSE: 1.190), but maintains its strong prediction ability with an R^2 value of 0.996. In contrast, the RNN and MLP models showed higher error rates with RMSE values of 1.827 and 1.786, respectively, and were insufficient to capture complex dependencies in time series data. The results highlight the advantages of LSTM and GRU models in financial time series forecasting and show that using these models can produce reliable results, especially in long-term analysis.

Keywords: *Deep Learning, Stock Forecasting, LSTM, GRU, RNN, MLP.*

JEL Codes: *C02, C22, C53.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

1. GİRİŞ

Derin öğrenme, son derece karmaşık doğrusal olmayan ilişkileri modelleyebilme yeteneğine sahip olup, etki eden faktörlerin karmaşık özelliklerini kapsamlı bir şekilde tanımlayabilmektedir. Görüntü sınıflandırma ve gen analizi gibi çeşitli alanlarda,

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article

derin öğrenme modellerinin tahmin doğruluğu yüksek başarılarla doğrulanmıştır. Zaman serisi veri analizi ve tahmini konusunda da derin öğrenme algoritmalarına ilişkin araştırmalar yapılmıştır (Akita vd. 2016). Genel olarak, derin öğrenme modelleri, çeşitli araştırma alanlarında üstün performans sergileyerek dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, derin öğrenme tekniklerinin kullanılması, hisse senedi trendlerinin tahmin edilmesinde potansiyel bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

Finansal zaman serilerinin doğrusal olmaması ve yüksek volatilitesi, hisse senedi fiyatlarının tahmin edilmesini zorlaştırmıştır. Ancak derin öğrenmedeki son gelişmeler ile uzun kısa süreli bellek (LSTM) ve evrişimli sinir ağı (CNN) modelleri gibi yöntemler sayesinde bu tip verilerin analizinde önemli gelişmeler elde edilmiştir. Ayrıca, zaman serilerini farklı frekans spektrumlarına ayrıştıran ampirik mod ayrıştırma (EMD) ve tam topluluk ampirik mod ayrıştırma (CEEMD) algoritmaları da finansal zaman serilerinin analizinde etkili olabilecek yöntemler arasındadır (Rezai vd. 2021).

Finans analistleri, büyük veri çağında hisse senedi fiyat tahminlerinde genellikle derin öğrenme tekniklerine başvurmaktadır (Viadinugroho ve Rosadi, 2021). Bu teknikler, tahminlerin doğruluğunu artırarak yatırımcıların daha bilinçli kararlar almasına olanak tanıyabilmektedir. Ancak, hisse senedi fiyat tahmini, borsa piyasasının karmaşık yapısı ve dinamik etkileşimleri nedeniyle finansal tahminler alanındaki en zorlu ve öngörülemez görevlerden biri olarak kalmaktadır. Bu durum, piyasa faktörlerinin yüksek volatilite, belirsizlik ve çok sayıda değişkenle etkileşim içerisinde olmasıyla daha da belirginleşmektedir (Tay ve Cao, 2001). Ekonomi, derin öğrenme ve diğer ilgili alanlardaki araştırmalar, hisse senedi fiyat tahmininde önemli bir devrim yaratmıştır (Al-Tamimi vd. 2011). Bu bağlamda, bu araştırmanın amacı, yatırımcılar ve finansal analistler için hangi derin öğrenme modelinin daha güvenilir tahminler ürettiğini belirlemektir.

Nike, zamanla finansal açıdan güçlü bir konuma ulaşarak küresel ölçekte faaliyet gösteren bir şirkettir. Uzun vadeli finansal analizler açısından güvenilir ve kapsamlı bir veri seti sunması, şirketin hisse senedi fiyatlarının öngörülmesine yönelik çalışmalar için uygun bir örneklem oluşturmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Nike hisselerinin yüksek işlem hacmine sahip olması, piyasa hareketlerindeki olası manipülasyon riskini azaltarak tahmin modellerinin daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlar üretmesine imkân tanımaktadır. Küresel ölçekte tanınan büyük ölçekli bir şirketin hisse senedi fiyatlarını tahmin etmeye yönelik analizler, yalnızca akademik araştırmalar açısından değil, aynı zamanda finans sektörü ve yatırımcılar için de önemli bir uygulama alanı sunmaktadır. Bu sebeple çalışmada, finans piyasalarının en köklü şirketlerinden biri olan Nike'ın (NKE) hisse senedi fiyat hareketleri, modern derin öğrenme yaklaşımları kullanılarak analiz edilmiştir. 1993'ten 2024'e uzanan 31 yıllık süreçte, Nike hissesinin günlük açılış, yüksek, düşük, kapanış fiyatları ve işlem hacimlerini içeren zengin bir veri seti kullanılmıştır. Bu amaçla, Uzun-Kısa Süreli Bellek (LSTM) Kapılı Tekrarlayan Birim (GRU) Yinelemeli Sinir Ağları (RNN) Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) olmak üzere dört farklı derin öğrenme modeli kullanılmıştır.

1.1. Literatür Taraması

Tahmin modellerinin geliştirilmesi, her zaman hisse senedi fiyat tahmini alanındaki en önemli araştırma konularından biri olmuştur. Hisse senedi fiyat tahmin yöntemleri çoğunlukla ekonometrik bir model veya derin öğrenme modelini benimser. Bu iki model, borsadaki karmaşık finansal zaman serisi verilerini işlemeye daha uygun olacak şekilde sürekli olarak geliştirilmiştir.

Ekonometrik modeller açısından, Booth vd. (1994) çalışmalarında, 1970'ler ve 1980'lerde günlük Fin hisse senedi getirilerindeki doğrusal olmayan dinamiklerin doğasını keşfetmek için Grassberger-Procaccia korelasyon boyutlarını kullanmışlardır. Basit bir GARCH modeli, ilk on yıldaki doğrusal olmayanlığı ortadan kaldırır ve ikinci dönemdeki doğrusal olmayanlığı önemli ölçüde azaltır. Bu, Fin hisse senedi getirilerinin doğrusal olmayan bağımlılık gösterdiği ancak bağımlılık biçiminin kaotik olmadığı fikrini desteklemektedir.

Breidt vd. (1998) RCH, genelleştirilmiş ARCH (GARCH) veya standart (kısa hafızalı) stokastik volatilite modellerinin hisse senedi fiyatını tahmin etmek için uygun olmadığını göstermişlerdir. Koşullu varyanslarla başa çıkabilen, uzun hafızalı stokastik volatilite modeli olarak adlandırılan ve diğer modellerden daha üstün olan yeni bir zaman serisi tahmin yöntemi önermişlerdir. Çevik (2002), 1986-2002 dönemi arasındaki aylık verilerle BIST endeksini modellemek amacıyla Box-Jenkins metodolojisinden ARMA yöntemini kullanarak gerçekleştirdiği tahmin çalışmasında, seriye en uygun modelin ARIMA (1,2,1) modeli olduğunu belirlemiştir.

Gökbulut vd. (2014) ise, çalışmalarında çeşitli GARCH modelleri kullanılarak Türk Finans Piyasalarının ortalama getirisi ve koşullu varyansının kapsamlı bir ampirik analizi gerçekleştirilmiştir. CGARCH ve TGARCH, 2002-2014 yılları arasında Türkiye'deki finansal araçların oynaklığını modellemek için üstün görünmektedir. Ayrıca, tüm piyasaların getiri serilerinin; leptokurtosis, asimetri, oynaklık kümelenmesi ve uzun hafızayı içerdiği bulunmuştur. Zhang ve Zhang (2016) diferansiyel bilgiye dayalı geliştirilmiş bir ARIMA-GARCH modeli önermiştir. Bağımlı değişken gecikmesinin yaklaşık diferansiyel bilgisinin eklenmesi ve hisse senedi fiyat değişim eğilimi bilgisinin dikkate alınmasıyla, fiyat değişiminin yönünü tahmin etme yeteneği geliştirilmiştir.

Derin Öğrenme teknolojisinin gelişmesiyle birlikte, birçok akademisyen hisse senedi fiyatını daha doğru tahmin etmek için geleneksel tahmin modelleri yerine yeni ortaya çıkan teknoloji ile sorunu çözmeye çalışmaktadır. Praveen vd. (2023) yaptıkları çalışmada, hisse senedi tahminini ele almış ve LSTM (uzun kısa vadeli bellek) olarak bilinen algoritmayı içeren bir derin öğrenme modeli önermiştir. 2016-2023 tarihleri arasında Hindistan Ulusal Borsasında işlem gören şirketlerin hisse senetleri veri seti olarak kullanılmıştır. Bu çalışma, ertesi günün kapanış fiyatının beklenen değerini ve modelin doğruluğunu sağlayan LSTM ve doğrusal regresyon yöntemlerini kullanmaktadır. LSTM'nin %98 doğruluk oranına ve doğrusal regresyonun %94

doğruluk oranına sahip olması nedeniyle, bu iki algoritmanın karşılaştırılmasından LSTM'nin daha yüksek doğruluk sağladığı sonucuna varılmıştır.

Nelson vd. (2017), gelecekte hisse senedi fiyatının yükselişini ve düşüşünü tahmin etmek için LSTM modelini ve çoklu hisse senedi analiz göstergelerini kullanmıştır. 2008-2015 yılları arasında BM&F Bovespa borsasından IBovespa endeksine dahil olan hisse senetleri veri seti olarak kullanılmıştır. Sonuç, belirli bir hisse senedinin fiyatının yakın gelecekte yükselip yükselmeyeceğini tahmin etmede ortalama %55,9'a kadar doğruluk elde edilmiştir.

Şişmanoğlu vd. (2020) çalışmalarında, derin öğrenme tabanlı modeller olan Uzun Kısa Dönemli Bellek (LSTM), Gated Recurrent Unit (GRU) ve Çift Yönlü Uzun Kısa Dönemli Bellek (BLSTM) kullanılarak, New York Menkul Kıymetler Borsası (NYSE), Nasdaq ve NYSE MKT piyasalarındaki hisse senedi fiyatlarının geleceğe yönelik tahminini amaçlanmışlardır. Analiz, 2 Ocak 1968 ile 9 Nisan 2018 tarihleri arasındaki geniş kapsamlı piyasa verileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Önerilen derin öğrenme mimarilerinin uygulanması sonucunda, piyasa dinamiklerinin belirli ölçüde yakalanabileceği ve bu sayede daha doğru tahminlerin yapılabileceği görülmüştür. Yapılan deneyler sonucunda, 5 günlük giriş verisi ile eğitilen BLSTM modelinin %63,54 yönsel doğruluk oranı ve 0,01 kök ortalama kare hata (RMSE) değeri ile en yüksek performansı gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca, modelin 10 günlük işlem periyodu sonunda %13,47 oranında kâr sağladığı tespit edilmiştir.

Yan vd. (2021) çalışmalarında, LSTM derin sinir ağı, 2008'den 2019'a kadar Şanghay ve Shenzhen 300 Endeksi bileşenlerinin verilerini modellemek ve tahmin etmek için kullanılmıştır ve modelin tahmin doğruluğunu etkileyen üç tür faktör sistematik olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, LSTM modelinin doğruluğu %62,31'dir. Geleneksel RNN modelinin doğruluğu yalnızca %37,38'dir; bu, LSTM modelinin doğruluğundan 25 puan daha düşüktür. Geleneksel BP modelinin doğruluğu yalnızca %42,41'dir; bu, LSTM modelinin doğruluğundan %20 daha düşüktür ancak geleneksel RNN'den 5 puan daha yüksektir. Ayrıca, RNN teorik olarak zaman serisi olmasına rağmen, zamanlama arttığında, RNN'nin gradyan kaybolma sorununa eğilimli olduğu ve RNN'nin şu anda herhangi bir avantajı olmadığı sonucuna varılabilir. LSTM sinir ağı, BP sinir ağından ve standart RNN'den daha yüksek bir tahmin doğruluğuna sahiptir ve hisse senedi fiyatlarını başarıyla tahmin edebilir.

Aksehir ve Kilic (2022) çalışmasındaki veriler Dow Jones Industrial Average (Dow 30) endeksine ait hisse senetlerinin günlük fiyat verileri 1 Ocak 2008 ile 15 Aralık 2021 tarihleri arasında elde edilmiştir. Veri seti, ilgili hisse senetlerinin açılış, kapanış, düzeltilmiş kapanış, en yüksek, en düşük ve işlem hacmi değerlerini içermektedir. Söz konusu veri kümesinde, düzeltilmiş kapanış fiyatları hisse senetlerini "al", "sat" veya "tut" olarak etiketlemek amacıyla kullanılmış; kapanış, en yüksek, en düşük ve işlem hacmi verileri ise teknik gösterge değerlerinin hesaplanması için değerlendirilmiştir. Çalışmada ki modeller dikkate alındığında etiketleme ve özellik seçimi sorunlarından kaynaklanan veri dengesizliğinden dolayı, sorunları çözmek için yeni bir kural tabanlı

etiketleme algoritması ve yeni bir özellik seçimi yaklaşımı önerilmiştir. Çalışmanın sonuçları, önerilen özellik seçimi ve etiketleme yaklaşımlarını kullanan CNN tahmin modelinin, diğer çalışmalarda yer alan CNN tabanlı modellerden %3-22 daha yüksek doğruluk sağladığını göstermiştir.

Çoban ve Hayat (2023) çalışmalarında, çok değişkenli Derin Sinir Ağları (Deep Neural Network-DNN), Evrişimsel Sinir Ağları (Convolutional Neural Network-CNN) ve Tekrarlayan Sinir Ağları (Recurrent Neural Networks-RNN) modelleri kullanılarak hisse senedi fiyatlarını tahmin etmek ve modellerin performanslarını karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Vestel Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (VESTL) için 03/06/2013-28/05/2021 tarihleri arasında günlük hisse senedi kapanış fiyatları serisi ve bu seriye etki edebilecek bağımsız değişkenler ele alınarak analizler yapmışlar ve analiz sonuçlarına göre, en iyi performans gösteren modelin CNN olduğu belirlenmiştir. Bu modelin RMSE değeri 0.086 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, modelin hisse senedi fiyat tahmininde yüksek bir doğruluğa sahip olduğunu göstermektedir. Gavcar ve Metin (2021) çalışmalarında, Vestel Elektronik A.Ş.'nin 2016 ile 2021 yılları arasındaki değerleri kullanılarak belirli bir döneme ait hisse senedi değerleri 0,0050 hata ile tahmin edilmiştir. Bu verilerin yaklaşık %80'i (1293 adet) eğitim için kullanılırken yaklaşık %20' si (234 adet) test verisi olarak kullanılmıştır. LSTM modelinden korelasyon katsayısı performans değerlendirme ölçütüne göre %95 doğruluk oranı elde edilmiştir.

Albayrak ve Saran (2023) çalışmalarında, Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama (ARIMA) yöntemini tekrarlayan sinir ağlarının üç farklı (LTSM, GRU ve dikkat katmanlı LSTM) modeli ile karşılaştırılmışlardır. Veri seti, 2001-2020 tarih aralığında Borsa İstanbul'dan üç farklı hisse senedi (ASELS, AKBNK ve AKEN) için oluşturulmuştur. Çalışmada Borsa İstanbul verileri üzerinde 28 tane finansal indikatör kullanılarak gün içi tahminler yaparken dört farklı modelin sonuçları karşılaştırılmıştır İstatistiksel ve doğrusal bir model olan ARIMA, zaman serisi tahmininde doğrusal olmayan RNN modelleri ile karşılaştırılmış olup, üç sinir ağı modeline kıyasla daha yüksek ortalama hata oranına sahip olduğu belirlenmiştir. LSTM modeli, GRU ile benzer sonuçlar üretmiş olsa da, GRU modeli performans açısından bir miktar daha üstün bulunmuştur. Bununla birlikte, dikkat mekanizması içeren sinir ağı modeli, diğer temel sinir ağı modellerine kıyasla daha iyi sonuç vermemiştir. Raşo ve Demirci (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Borsa İstanbul 30 (BIST 30) endeksine ait hisse senedi fiyatlarının tahmini amacıyla 9 katmanlı Destek Vektör Makinesi (Support Vector Machine, SVM) tabanlı bir yapay öğrenme modeli kullanılmıştır. Çalışmada, 1 Ocak 2016 ile 11 Nisan 2018 tarihleri arasındaki borsa hisse değerleri veri seti olarak kullanılmış ve beş günlük hisse fiyatlarının tahmini hedeflenmiştir. Modelin giriş değişkenleri belirlenirken, ekonomik analiz yöntemleri kullanılarak hesaplanan indikatör ve osilatör değerlerinden yararlanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, modelin tahmin performansı birinci günden beşinci güne kadar sırasıyla 0.0322, 0.109, 0.09, 0.1069 ve 0.2581 ortalama kare hata (Mean Squared Error, MSE) değerleri ile değerlendirilmiştir.

Dalkıran ve Ozan (2022) çalışmalarında, 31.12.2007- 28.02.2021 tarih aralığında Borsa İstanbul dahilinde Türkiye İş Bankası A.Ş. ye ait ISCTR hissesine ilişkin gün sonu kapanış fiyatları günlük olarak derin öğrenme modelleri kullanılarak tahmin oluşturmuşlardır. Çalışmada çok değişkenli yapıda uzun kısa-dönem hafıza (Long Short-Term Memory, LSTM) algoritması Adam ve RMSProp optimize edicileri ile kullanılmış ve performansı gözlemlenmiştir. Yapılan eğitimler neticesinde farklı parametre değerlerine sahip, LSTM temelli modeller arasında en düşük hata değeri, 32 Batch boyutu, 64 kayar pencere uzunluklu, 256 gizli katman ve RMSProp optimize edici kullanılarak TPU ortamında eğitilen model için elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre modelin doğrulama hatası MSE (0.01844), MAE (0.07342), MRE (0.01465) olarak bulunmuş ve derin öğrenme modelleri ile yapılan bu tahmin modelinin kabul edilebilir hatalar dahilinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erden (2023) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Borsa İstanbul 30 (BIST-30) endeksinde yer alan önemli hisse senetlerinden biri olan Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. (EREGL) verileri kullanılmıştır. Çalışma kapsamında, 1 Ocak 2020 ile 9 Eylül 2022 tarihleri arasındaki 673 günlük fiyat verileri analiz edilmiştir. Farklı zaman gecikmelerine yönelik senaryoların değerlendirildiği araştırmada, tahmin performanslarının karşılaştırılması amacıyla geleneksel Zaman Serisi Modellemesi (ARIMA) ile derin öğrenme tabanlı Uzun-Kısa Vadeli Bellek (LSTM), Geçitli Tekrarlayan Ünite (GRU) ve Özyineli Sinir Ağları (RNN) modelleri kullanılmıştır. Deneysel analizler sonucunda, RNN modelinin diğer yaklaşımlara kıyasla daha üstün bir tahmin performansı sergilediği ve test veri seti üzerinde ortalama %93 doğruluk oranına ulaştığı tespit edilmiştir.

Öztürk ve Karıcı (2024)'ün çalışmasında, hisse senedi fiyat tahminleri için Uzun-Kısa Vadeli Bellek (LSTM), Geçitli Tekrarlayan Ünite (GRU), Üretici Çekişmeli Ağlar (GAN) ve Geliştirilmiş Penaltılı Üretici Çekişmeli Ağlar (WGAN-GP) gibi derin öğrenme yöntemleri karşılaştırılmıştır. Google hisse senedi verileri kullanılarak yapılan analizde, modellerin performansı Kök Ortalama Kare Hata (RMSE), Ortalama Mutlak Hata (MAE) ve Belirlilik Katsayısı (R^2) gibi metriklerle değerlendirilmiştir. Sonuçlara göre, LSTM modeli, en düşük hata oranı ve en yüksek doğruluk ile en iyi performansı sergileyerek RMSE: 4.214, MAE: 3.387 ve R^2: 0.9509 değerlerine ulaşmıştır. GAN modeli ise güçlü performansıyla dikkat çekmiş ve test verileri üzerinde sırasıyla RMSE: 4.048, MAE: 3.288 ve R^2: 0.9578 olarak performans göstermiştir. Öte yandan, GRU modeli LSTM ve GAN'a kıyasla daha düşük doğruluk sergileyerek RMSE: 4.303, MAE: 3.42 ve R^2: 0.9490 değerlerine ulaşmıştır. WGAN-GP modeli ise diğer modellere göre en yüksek hata oranını ve en düşük doğruluğu göstererek RMSE: 11.523, MAE: 9.015 ve R^2: 0.2452 olarak hesaplanmıştır.

Özetle, ekonometrik modeller ve derin öğrenme modelleri hisse senedi fiyat tahmininde en yaygın kullanılan iki yöntemdir. Bununla birlikte, doğrusal olmayan zaman serisi problemlerini ekonometrik modellerle ele almak zordur, geleneksel makine öğrenimi modelleri ise çoğunlukla tek dönemlik verileri örnek olarak alır ve zaman içinde gelişen birçok örtük bilgiyi göz ardı eder (Baek ve Kim, 2018). Derin öğrenme teknolojisi, zaman serisi verilerini ve çok dönemli verileri etkili bir şekilde

işleyebilen yeni ve gelişmekte olan bir teknolojidir. Aynı zamanda, birden fazla modelin kombinasyonu genellikle tek bir modelden daha iyi performansa sahiptir ve hisse senedi fiyat tahmininde ana yön haline gelmektedir. Bu çalışma, uzun vadeli bir veri seti üzerinde modern derin öğrenme tekniklerinin karşılaştırmalı analizini sunması ve finans piyasalarında derin öğrenme uygulamalarına pratik bir perspektif kazandırması açısından özgün değere sahiptir. Bu çalışmada, Nike hisse senedi fiyatlarına ilişkin kapsamlı bir veri seti kullanılmıştır. Bu veri seti, modelin performansını daha güvenilir ve genellenebilir hale getirmektedir. Ayrıca çalışmada, LSTM, GRU, RNN ve MLP'nin test verisi üzerindeki performansları daha ayrıntılı bir biçimde karşılaştırılmış, her modelin finansal verilerdeki karmaşık desenleri öğrenme kapasitesine ilişkin farklı avantajları vurgulanmıştır. Bununla birlikte, çalışmamızın sınırlılıklarından biri, yalnızca Nike hisse senedi fiyatlarına odaklanmış olmasıdır. Gelecekteki araştırmalar, farklı hisse senetleri ve finansal enstrümanlar üzerinde yapılacak testlerle, modelin genellenebilirliğini artırabilir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde çalışma içerisinde kullanılan veri seti ve derin öğrenme modellerinden Uzun-Kısa Süreli Bellek (LSTM) Kapılı Tekrarlayan Birim (GRU) Yinelemeli Sinir Ağları (RNN) Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP) hakkında detaylı bilgiler verilecektir.

2.1. Derin Öğrenme Modelleri

2.1.1. Uzun-Kısa Süreli Bellek (LSTM)

LSTM, Hochreiter ve Schmidhuber (1997) tarafından geliştirilen ve uzun vadeli bağımlılıkları öğrenme konusunda özelleşmiş bir derin öğrenme mimarisidir. Geleneksel RNN'lerin karşılaştığı gradyan kaybı problemini çözmek için tasarlanan LSTM, özellikle finansal zaman serisi tahminlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Selvin vd., 2017). LSTM'in ayırt edici özelliği, unutma, giriş ve çıkış kapıları sayesinde uzun vadeli bilgiyi seçici olarak saklayabilmesi ve güncelleyebilmesidir (Fischer ve Krauss, 2018). Şekil 1'de bir LSTM hücresinin yapısı ve kapıları gösterilmektedir.

Şekil 1. LSTM Hücre Yapısı ve Kapıları

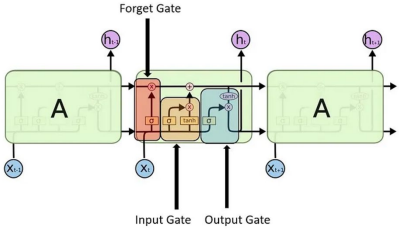

Bu hücrede, t zamanındaki girdi verisi x_t ve bir önceki hücreden gelen çıktı (h_{t-1}), t zamanındaki hücre için girdi olarak kullanılır. İlk olarak, x_t ve ht-1 unutma kapısına

iletilir. Unutma kapısı, x_t ve h_{t-1}'e göre, önceki hücreden aktarılan bilginin ne kadarının korunacağına karar verir. Bellek hücresine giren bu bilgiler, mevcut durumla ilişkilendirilerek kontrol edilir.

Girdi kapısında ise, bellek hücresine aktarılan yeni bilgi miktarı belirlenir. h_{t-1} ve x_t 'ye dayalı olarak, yeni bilgilerin ne kadarının kullanılacağı kararlaştırılır. Bu süreçte, bilgiler ya 1 (kullanılacak) ya da 0 (kullanılmayacak) değerleriyle ifade edilir. Çıktı kapısı ise, hücreden bir çıktı oluşturulup oluşturulmayacağını belirler. Bu kapı da h_{t-1}1 ve x_t girdilerini alarak, tıpkı girdi kapısında olduğu gibi, 0 veya 1 çıktısı üretir. Son olarak, t zamanındaki hücre durumu, t+1 anındaki hücreye aktarılırken, hem h_{t-1} hem de t zamanına ait bilgiler bir araya getirilir (Kim ve Won, 2018; Sakarya ve Yılmaz, 2019).

2.1.2. Kapılı Tekrarlayan Birim (GRU)

GRU, Cho vd. (2014) tarafından LSTM'in daha basit bir alternatifi olarak önerilmiştir. LSTM'den farklı olarak sadece güncelleme ve sıfırlama kapılarına sahip olan GRU, daha az parametre ile benzer performans gösterebilmektedir. Finansal piyasalardaki uygulamalarda, özellikle yüksek frekanslı işlemlerde tercih edilmektedir (Zhang vd. 2018). Şekil 2'de GRU Modeli verilmiştir.

Şekil 2. GRU Modeli

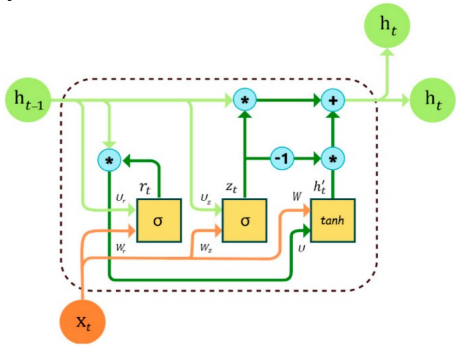

Şekil 2'de görüldüğü gibi GRU yapısında iki temel kapı bulunur: güncelleme kapısı(Z_t), önceki bilginin ne kadarının korunacağını belirler, resetleme kapısı(r_t) ise önceki bilginin ne kadarının unutulacağını kontrol eder. Bu kapılar, geçmişten gelen gizli durumu ve mevcut giriş verisini birleştirerek yeni bir aday gizli durum oluşturur. Güncelleme kapısı, eski ve yeni bilgiyi harmanlayarak son çıktıyı oluşturur. GRU, LSTM'ye göre daha basit bir yapıya sahip olup hücre durumu kullanmaz, bu da öğrenme sürecini hızlandırır ve hesaplama maliyetini azaltır (Kılınç ve Öztürk, 2022).

2.1.3. Yinelemeli Sinir Ağları (RNN)

RNN'ler, Rumelhart vd. (1986) tarafından tanıtılan ve sıralı veri işlemede temel oluşturan bir mimaridir. Zaman serisi verilerinde ardışık bilgiyi işleyebilme yeteneği ile öne çıkan RNN'ler, hisse senedi fiyat tahmininde klasik bir yaklaşım sunmaktadır (Bao vd. 2017). Ancak uzun vadeli bağımlılıkları öğrenmede yaşadığı zorluklar, LSTM ve GRU gibi gelişmiş mimarilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. RNN'in genel yapısı Şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3. RNN Hücre Yapısı ve Kapıları

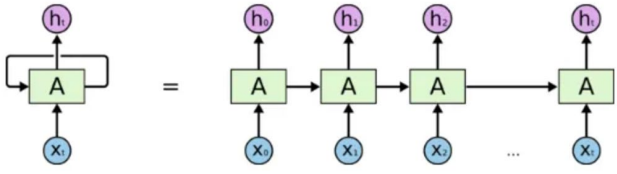

An unrolled recurrent neural network.

Input olarak ağa bir X_0 verisi girer ve işlemler tamamlandığında h_0 olarak çıkar. Bir sonraki adımda, giriş olarak yeni bir bilgi olan X_1 ve önceki adımın çıktısı olan h_0 kullanılır. Takip eden adımda ise, yeni giriş olarak X_2 ve bir önceki adımın çıktısı olan h_1 devreye girer. Bu süreç, her adımda benzer şekilde tekrarlanır.

2.1.4. Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP)

MLP, Rosenblatt (1958) tarafından geliştirilen perceptron modelinin çok katmanlı bir versiyonudur. Finansal tahminlerde baseline model olarak kullanılan MLP, doğrusal olmayan ilişkileri modelleyebilme yeteneği ile öne çıkmaktadır (Heaton vd. 2016). Giriş, gizli ve çıkış katmanlarından oluşan yapısı ile zaman serisi verilerini işleyebilmektedir. Şekil 4, çok katmanlı bir yapay sinir ağının (MLP) temel mimarisini göstermektedir.

Şekil 4: Çok Katmanlı Algılayıcı (MLP)

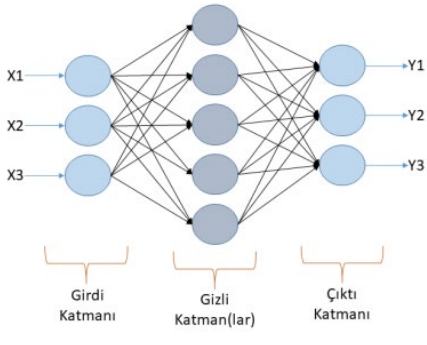

Haykin (2009), yapay sinir ağlarının üç temel katmandan oluştuğunu belirtmiştir: girdi katmanı (X1, X2, X3), gizli katman(lar) ve çıktı katmanı (Y1, Y2, Y3) (Haykin, 2009). Rumelhart vd. (1986), gizli katmanların ağın doğrusal olmayan ilişkileri öğrenme kapasitesini artırdığını göstermiştir. Bu yapıda, nöronlar arasındaki bağlantılar ağırlıkları temsil eder ve her katman arasında tam bağlantı (fully connected) bulunmaktadır (LeCun vd., 2015). Finansal zaman serilerinde, girdi katmanı genellikle geçmiş fiyat ve hacim verilerini, çıktı katmanı ise tahmin edilmek istenen değerleri temsil eder (Heaton vd., 2016).

2.2. Veri Seti

Bu çalışmada, global spor giyim pazarının lider markalarından biri olan Nike'ın (NKE) hisse senedi fiyat hareketlerini tahmin etmek amacıyla kapsamlı bir veri seti kullanılmıştır. Söz konusu veri seti, 1993'ten 2024'e kadar uzanan 31 yıllık verilerden oluşmaktadır. Veri setimiz, Nike hissesinin günlük bazda temel finansal göstergelerini içermektedir:

- Açılış fiyatları (Open)
- Günlük en yüksek değerler (High)
- Günlük en düşük değerler (Low)
- Kapanış fiyatları (Close)
- İşlem hacimleri (Volume)

Veri seti üzerinde yapılan ön analizlerde eksik değerlere rastlanmamıştır. Derin öğrenme modellerinin optimum performans gösterebilmesi için veri normalleştirme aşamasında iki farklı yöntem karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. MinMaxScaler ve StandardScaler yöntemleri kullanılarak yapılan denemelerde, MinMaxScaler'ın Nike hisse verilerinin özelliklerine daha uygun olduğu gözlemlenmiştir (Suthiponpisal ve Tancharoen, 2024). Bu yöntem, Nike hisse fiyatlarının tahmininde daha düşük RMSE ve MAE değerleri ile daha yüksek R^2 skorları sağlamıştır.

Buna karşılık, StandardScaler yöntemi ile yapılan denemelerde Nike hissesi için daha yüksek hata değerleri ve daha düşük R^2 değerleri elde edilmiştir. Nike hisse verisinin dağılım özellikleri, uç değerlerin varlığı ve model performans ölçütleri göz önünde bulundurulduğunda, Nike'ın hisse senedi fiyat tahmin çalışmasının devamı için MinMaxScaler yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Şekil 5'de, Nike hisse senedinin 1993-2024 yılları arasındaki açılış fiyatı zaman serisi ve tespit edilen aykırı değerler gösterilmektedir

Şekil 5. Nike Hisse Senedi Açılış Fiyatı (1993-2024) ve Aykırı Değerler

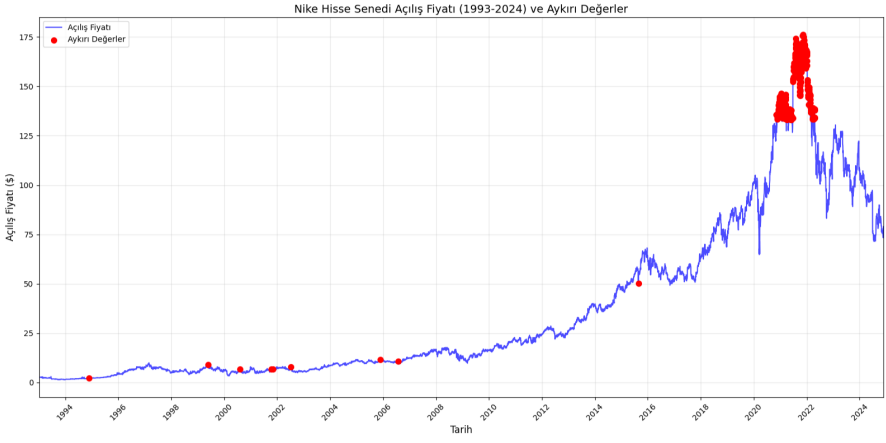

Grafikte, mavi çizgi açılış fiyatını, kırmızı noktalar ise aykırı değerleri temsil etmektedir. Veri ön işleme aşamasında, hareketli ortalama tabanlı Z-skor yaklaşımı ve çeyrekler arası aralık (IQR) yöntemleri kullanılarak aykırı değer tespiti gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, 8034 veri noktasından 316'sının (%3,93) aykırı değer olduğu belirlenmiştir. Bu aykırı değerler özellikle 2020-2022 döneminde yoğunlaşmış olup, hisse senedi fiyatının 125$ ile 175$ arasında seyrettiği noktalarda görülmektedir. Ayrıca, 1995-2005 yılları arasında ve 2015 civarında da tekil aykırı değerler tespit edilmiştir. Hundman vd. (2018) LSTM tarzı derin öğreneme modellerinin karmaşık yapısının aykırı değerleri absorbe edebileceğini çalışmalarında göstermişlerdir. Aynı şekilde, Hewamalage vd. (2021) sinir ağı tabanlı modellerin karmaşık olmaları nedeniyle büyük ölçüde aykırı değerlere karşı dirençli olabileceklerini belirtmişlerdir. Şekil 6'da, Nike hisse senedi açılış fiyatının yıllık büyüme oranları sunulmuştur.

Şekil 6. Nike Hisse Senedi Yıllık Büyüme Oranı (1993-2024)

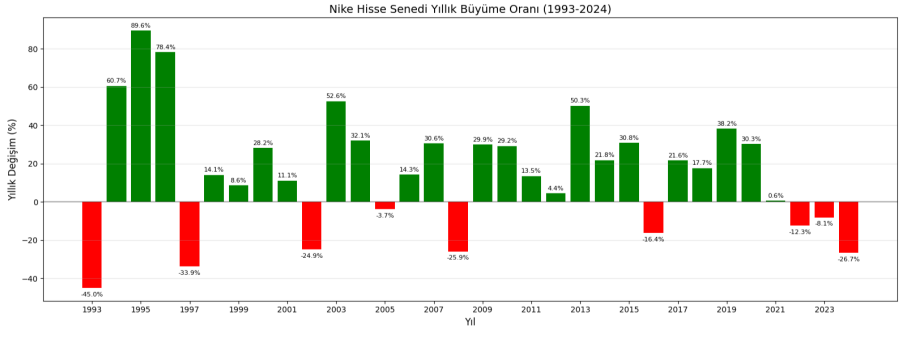

Pozitif büyüme yeşil, negatif büyüme kırmızı çubuklarla gösterilmektedir. Her çubuğun üzerinde o yıla ait yüzdesel değişim değeri belirtilmiştir. Yıllık büyüme

oranları, her yılın ilk ve son işlem günlerindeki açılış fiyatları kullanılarak hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Nike hissesi özellikle 1994-1996 döneminde çok yüksek büyüme oranları (%60,7, %89,6 ve %78,4) kaydetmiştir. Dikkat çekici şekilde, 1993, 1997, 2003, 2008, 2015, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında negatif büyüme görülmüştür. En büyük düşüşler 1993 (%45,0), 1997 (%33,9), 2023 (%26,7) ve 2003 (%24,9) yıllarında gerçekleşmiştir. Son üç yılda (2021-2023) ise hisse senedinin sürekli değer kaybettiği gözlemlenmektedir. 2020'de güçlü bir büyüme (%38,2) sonrası yaşanan bu düşüş dikkat çekicidir. Şekil 7'de Nike (NKE) hisse senedinin 1993-2024 yılları arasındaki fiyat hareketleri gösterilmiştir.

Şekil 7. Nike (NKE) Hisse Senedinin 1993-2024 Yılları Arasındaki Fiyat Hareketleri

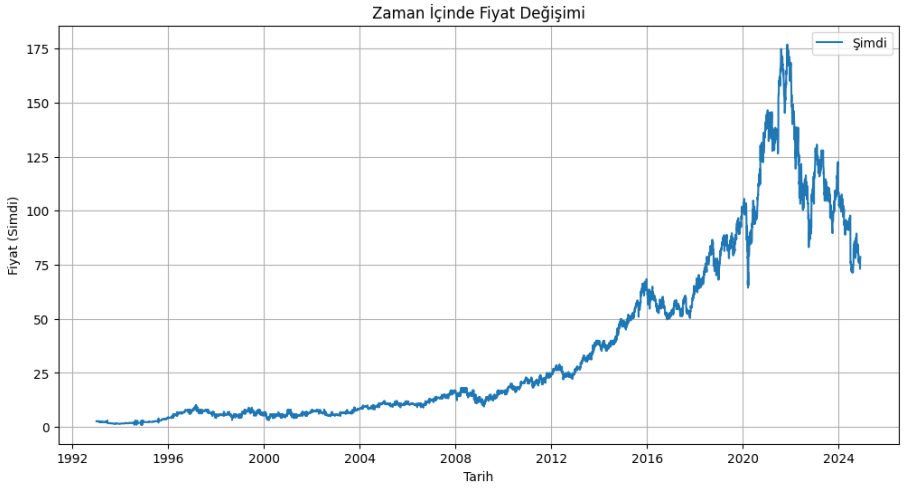

Şekil 7 incelendiğinde, hisse senedi 1993'ten 2008'e kadar 2-20 USD bandında istikrarlı bir büyüme sergilemiştir. Bu dönemde düşük volatilite ve yaklaşık %15'lik yıllık ortalama büyüme performansı dikkat çekmektedir. 2009-2019 arası ivmelenme dönemi olarak tanımlanabilir. Bu periyotta hisse fiyatı 20 USD'den 100 USD seviyelerine yükselmiş, yıllık ortalama %25 büyüme performansı göstermiştir. Artan volatilite ve güçlü yukarı trend, Nike'ın küresel pazar payını genişletmesi ve dijital dönüşüm stratejilerinin başarısını yansıtmaktadır.

2020-2024 dönemi ise yüksek volatilite ile karakterize edilmektedir. COVID-19 pandemisinin etkisiyle keskin bir düşüş yaşayan hisse, sonrasında toparlanarak 175 USD ile tarihi zirvesini görmüştür (2021). Son dönemde 75-80 USD bandında dengelenen fiyat hareketi, küresel ekonomik belirsizlikler ve değişen pazar dinamiklerinin etkisini göstermektedir. Bu volatil dönem, derin öğrenme modellerinin tahmin kabiliyetlerini test etmek için önemli bir veri seti sunmaktadır. Tablo 2'de

model parametreleri ve eğitim detayları verilmiştir. Tablo 1, 1993 ile 2024 yılları arasında Nike (NKE) hisse senedi fiyatlarının temel istatistiksel özetini sunmaktadır.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Verilerin Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Özellikler	Tarih aralığı	Şimdi	Açılış	Yüksek	Düşük	Hacim	Değişim
Mean		36.43	36.42	36.79	36.05	9,515,414,000	0.31
Min	1993-01-04	1.00	1.35	1.39	1.35	20	-19.98
Max	2024-11-26	176.85	176.35	179.10	175.49	157,450,000,000	15.53
Std		41.14	41.13	41.53	40.71	7,418,105,000	2.02

Tabloda yer alan istatistiklere göre, hisse senedinin "Şimdi" (son fiyat) değeri ortalama 36.43 olarak hesaplanmış, minimum değeri 1.00 ve maksimum değeri ise 176.85 olarak gözlemlenmiştir. Bu geniş fiyat aralığı, hisse senedinin zaman içinde önemli dalgalanmalara maruz kaldığını göstermektedir. Özellikle, minimum fiyatın 1.00 olması, hisse senedinin erken dönemlerinde düşük işlem gördüğünü, ancak uzun vadede önemli bir değer artışı yaşadığını ortaya koymaktadır.

Fiyat değişim oranlarının standart sapması 2.02 olarak hesaplanmıştır, bu da fiyat hareketlerinde belirgin dalgalanmalar olduğunu göstermektedir. Maksimum değişim oranı 15.53 olarak ölçülürken, minimum değişim oranı -19.98 olarak kaydedilmiştir. Bu durum, hisse senedinin bazı dönemlerde yüksek volatilite gösterdiğini ve sert düşüşler ile yükselişler yaşadığını ifade etmektedir.

İşlem hacmi açısından değerlendirildiğinde, ortalama hacmin yaklaşık 9.51 milyar adet olduğu görülmektedir. En yüksek işlem hacmi 157.45 milyar olarak ölçülmüşken, en düşük işlem hacmi 20 adet olarak kaydedilmiştir. Bu durum, piyasanın belirli dönemlerinde likiditenin oldukça yüksek olabileceğini gösterirken, bazı dönemlerde işlem hacminin ciddi şekilde düştüğünü ortaya koymaktadır. Yüksek işlem hacimleri genellikle fiyat hareketlerinin daha istikrarlı olmasına katkı sağlarken, düşük hacimli dönemlerde fiyat oynaklığı artış gösterebilir. Sonuç olarak, hisse senedi fiyatlarının zaman içinde önemli ölçüde dalgalandığı ve belirli dönemlerde yüksek volatilite gösterdiği anlaşılmaktadır.

Nike hisse senedi fiyat tahmin çalışmamızda, veri indirilmesi ile başlayan kapsamlı bir analiz süreci yürütülmüştür. Çalışmanın akış diyagramı şekil 4'de gösterilmiştir. İndirilen 1993-2024 yılları arasındaki Nike hisse senedi verileri, detaylı bir ön işleme sürecinden geçirilmiş; aykırı değer tespiti yapılmış ve bulgular görselleştirilmiştir. İşlenen veriler, öğrenme ve test setlerine ayrılarak LSTM, RNN, GRU ve MLP olmak üzere dört farklı derin öğrenme modeli ile analiz edilmiştir. Modellerin eğitimi sırasında hiperparametre optimizasyonu gerçekleştirilmiş ve böylece model

performansları artırılmıştır. Şekil 8'de çalışmada kullanılan modellerin genel çerçevesi sunulmuştur.

Şekil 8. Çalışmada Kullanılan Modellerin Genel Çerçevesi

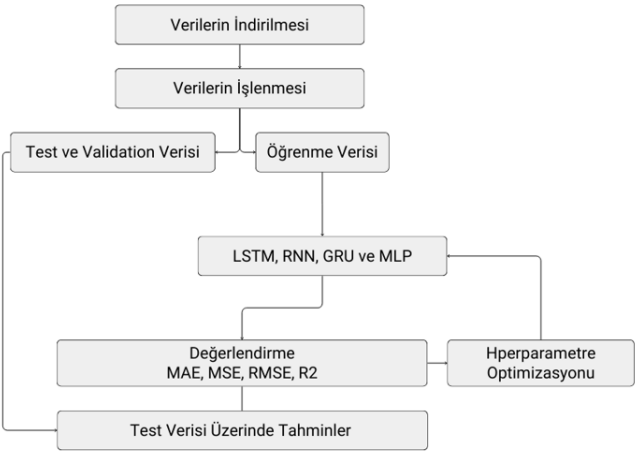

3. BULGULAR

Bu çalışmada, finans piyasalarının en köklü şirketlerinden biri olan Nike'ın (NKE) hisse senedi fiyat hareketleri, modern derin öğrenme yaklaşımları kullanılarak analiz edilmiştir. 1993'ten 2024'e uzanan 31 yıllık süreçte, Nike hissesinin günlük açılış, yüksek, düşük, kapanış fiyatları ve işlem hacimlerini içeren zengin bir veri seti kullanılmıştır. Veri setinin ilk 5 ve son 5 verisi Tablo 2'de örnek olarak gösterilmiştir. Tablo 3'de ise LSTM modelinin farklı parametrelere göre performans metrikleri verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Veriler

Tarih	Simdi	Açılış	Yüksek	Düşük	Hacim	Değişim
04.01.1993	2.60	2.60	2.61	2.59	6160000000	0.39
05.01.1993	2.55	2.59	2.60	2.55	5930000000	-1.92
06.01.1993	2.54	2.55	2.57	2.51	11750000000	0.39
07.01.1993	2.55	2.54	2.59	2.54	7110000000	0.39
08.01.1993	2.50	2.55	2.55	2.46	16150000000	-1.96
.	.	.	.	.	.	.
.	.	.	.	.	.	.

20.11.2024	73.36	73.66	73.84	72.71	12290000000	0.74
21.11.2024	73.10	73.36	75.56	73.20	12820000000	2.37
22.11.2024	76.40	76.13	77.50	75.83	12250000000	3.6
25.11.2024	78.26	78.50	79.86	78.41	18330000000	2.40
26.11.2024	78.61	78.90	78.90	77.57	9500000000	-2.8

Tablo 3. LSTM Modelinin Farklı Parametrelere Göre Performans Metrikleri

Batch	Dropout	LSTM Units	Epochs	Train MAE	Train RMSE	Train MAPE	Train R^2	Test MAE	Test RMSE	Test MAPE	Test R^2
16	0.2	50-25	25	1.13	1.29	12.41 %	1.00	6.57	8.27	5.64 %	0.90
16	0.2	100-50	25	0.67	01.02	6.36 %	1.00	6.42	7.51	5.69 %	0.91
16	0.2	100-50	50	0.51	0.75	5.64 %	1.00	4.35	6.96	3.56 %	0.93
16	0.3	50-25	25	0.78	1.11	5.29 %	1.00	3.89	5.64	3.38 %	0.95
16	0.3	100-50	25	0.73	01.03	7.75 %	1.00	3.51	05.08	3.05 %	0.96
16	0.5	100-50	25	0.50	0.79	4.18 %	1.00	8.45	11.61	6.92 %	0.79
32	0.2	50-25	25	0.47	0.81	2.98 %	1.00	5.17	6.61	4.51 %	0.93
32	0.2	50-25	50	0.48	0.71	5.20 %	1.00	5.00	6.53	4.27 %	0.93
32	0.2	100-50	25	0.47	0.75	3.79 %	1.00	3.97	5.10	3.54 %	0.96
32	0.2	100-50	50	0.39	0.57	4.28 %	1.00	3.11	04.08	2.75 %	0.97
32	0.3	50-25	25	0.85	0.98	12.27 %	1.00	4.58	06.08	4.00 %	0.94
32	0.3	50-25	50	0.60	0.85	7.13 %	1.00	5.42	6.95	4.67 %	0.93
32	0.3	100-50	25	0.44	0.75	3.36 %	1.00	2.95	04.05	2.87 %	0.97
32	**0.3**	**100-50**	**50**	**0.61**	**0.77**	**6.92 %**	**1.00**	**2.62**	**3.66**	**2.42 %**	**0.97**
32	0.5	50-25	25	1.59	1.74	26.03 %	0.99	6.94	8.61	6.04 %	0.89

32	0.5	50-25	50	0.48	0.69	4.79 %	1.00	7.46	10.90	6.01 %	0.82
32	0.5	100-50	25	0.59	0.83	7.27 %	1.00	3.48	4.48	3.21 %	0.97
32	**0.5**	**100-50**	**50**	**1.60**	**0.82**	**6.88 %**	**1.00**	**3.15**	**4.39**	**2.40 %**	**0.97**

Tablo 3'de, LSTM modeli için farklı batch size, dropout oranı, layer sayısı ve epoch sayısı ile nasıl performans gösterdiğini analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Batch boyutunun 16'dan 32'ye çıkarılması, test seti performansında genel olarak daha düşük hata oranları ve yüksek R^2 değerleriyle sonuçlanmıştır. Özellikle batch = 32 ile eğitilen modeller, batch = 16'ya kıyasla daha stabil ve genelleştirilebilir sonuçlar vermiştir.

Dropout oranları (0.3 ve 0.5) test setindeki hata oranlarını minimize ederek yüksek R^2 değerlerine ulaşılmasını sağlamıştır. Daha fazla epoch (örneğin 50) kullanımı, eğitim seti hatalarını düşürse de test seti performansında istikrarsızlığa yol açmıştır. Bu nedenle, eğitim sürecine erken durdurma kriteri eklenmiş ve modelin 5 epoch boyunca iyileşme göstermemesi durumunda eğitimin durdurulması sağlanmıştır. Erken durdurmanın genelleme yeteneği açısından performansını iyileştirdiği ve overfittingi azalttığı görülmüştür (Prechelt, 2002; Bentoumi vd., 2022).

Özellikle dropout = 0.5 ve batch = 32 kombinasyonunda 100-50 nöron yapısı ile eğitilen model, Train RMSE: 0.82, Test RMSE: 4.39, Test R^2: 0.97 gibi başarılı sonuçlar vermiştir. Benzer süreç diğer modellere de uygulanarak optimum parametreler belirlenmiştir.
Tablo 4, hisse senedi kapanış fiyatı tahmini için kullanılan derin öğrenme modellerinin temel parametrelerini ve ayarlarını özetlemektedir.

Tablo 4. Model Parametreleri ve Eğitim Detayları

Özellik	**LSTM**	**RNN**	**GRU**	**MLP**
Ölçeklendirme	MinMax (0, 1)	MinMax (0, 1)	MinMax (0, 1)	MinMax (0, 1)
Aktivasyon Fonksiyonu	Varsayılan	Varsayılan	Varsayılan	Relu
Dropout Oranı	0.5	0.2	0.2	0.2
Katmanlardaki Nöron Sayıları	100, 50	100, 50	100, 50	128, 64
Test Seti Oranı	20%	20%	20%	20%
Batch Boyutu	32	16	32	32
Epoch Sayısı	50	50	50	100
Öğrenme Oranı	0.001	0.001	0.001	0.0005

Bu parametreler, grid search yöntemiyle belirlenmiş ve optimum değerlere ulaşmak için manuel olarak revize edilmiştir.

1. Ölçeklendirme:
Model girdileri, Min-Max ölçekleme yöntemiyle [0,1] aralığına normalize edilmiştir. Bu işlem, özellikle LSTM (Pranolo vd., 2024), GRU (Makinde, 2024) ve RNN (Munkhdalai vd., 2019) gibi zaman serisi modellerinde modelin daha hızlı öğrenmesini ve ağırlıkların kararlı bir şekilde optimize edilmesini sağlamak amacıyla tercih edilmiştir.

2. Aktivasyon Fonksiyonları:
MLP modeli için katmanlarda Relu aktivasyon fonksiyonu kullanılmıştır (Si vd., 2018). LSTM, GRU ve RNN modellerinde ise aktivasyon fonksiyonu, TensorFlow'un varsayılan olarak kullandığı *tanh* aktivasyon fonksiyonu uygulanmıştır.

3. Dropout Oranı:
Aşırı öğrenmeyi önlemek için LSTM modelleri için 0.5 diğer modeller için 0.2 dropout oranı en iyi sonuç verdiği gözlemlenmiştir. Bu oranla, her bir eğitim adımında modelin belirli nöronlarını rastgele devre dışı bırakarak modelin genelleme kabiliyetini artırmak hedeflenmiştir.

4. Katmanlardaki Nöron Sayıları:
MLP modelinde iki yoğun bağlı katman kullanılmıştır; birinci katmanda 128, ikinci katmanda 64 nöron bulunmaktadır. RNN, GRU ve LSTM modelleri ise iki ardışık zaman serisi katmanından oluşmakta ve ilk katmanda 100, ikinci katmanda 50 nöron içermektedir. Her bir model için farklı nöron sayıları denenmiştir. Yapılan testler ve analizler sonucunda en iyi performansı sağlayan belirtilen nöron sayıları Tablo 2'de gösterilmiştir.

5. Test ve Doğrulama Setleri:
Eğitim seti %80, test seti ise %20 olarak belirlendi. Ancak, Tablo 5'te gösterildiği gibi, eğitim seti %70, doğrulama seti %15 ve test seti %15 olarak ayrıldığında sonuçlar daha kötü oldu. Tablo 5'de bölümleme sonucu hata metrikleri gösterilmiştir.

6. Eğitim Parametreleri:
Tüm modellerde eğitim işlemi, 32 boyutunda bir batch size ve 50 epoch ile gerçekleştirilmiştir. Mini-batch gradient descent yaklaşımıyla batch boyutu 32 olarak belirlenmiştir. 16, 32 ve 64 değerleri test edilmiş, 32 batch boyutunun RNN hariç diğer modellerde istikrarlı sonucu verdiği gözlemlenmiştir. LSTM, RNN ve GRU'nun 20-30 epoch'da yakınsadığı görülmüş ve bu modeller için epoch sayısının 50 olmasına karar verilmiş. MLP'nin ise bazen 60 epoch değerlerine kadar eğitime devam ettiği görüldüğü için 100 belirlenmiştir.

Tablo 4'de özetlenen bu ayarlar, tüm modeller için aynı kalacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu sayede, farklı model türlerinin tahmin performansları adil bir şekilde karşılaştırılabilir olmuştur. Bu parametrelerin optimizasyonu, modellerin test

verisinde yüksek doğrulukla tahmin yapmasını sağlarken, aynı zamanda aşırı öğrenmeyi (overfitting) engellemeye yönelik bir denge sunmuştur. Tablo 5'de veri bölme oranlarının model performansı üzerindeki etkisi görülmektedir.

Tablo 5. LSTM için Veri Bölme Metodolojilerinin Farkı

Veri Bölme Oranı	MAE	RMSE	MSE	R^2
70/15/15	6.45	7.29	53.14	0.923
80/20	3.15	4.39	19.31	0.971

Bu sonuçlar, %80/20 bölme oranının tüm performans metriklerinde önemli ölçüde daha iyi sonuçlar verdiğini göstermektedir. Ortalama mutlak hata (MAE) değeri 6.45'ten 3.15'e düşmüş, bu da yaklaşık %51'lik bir iyileşme anlamına gelmektedir. Benzer şekilde, kök ortalama kare hata (RMSE) değeri 7.29'dan 4.39'e düşerek %40'lık bir iyileşme göstermiştir. Ortalama kare hata (MSE) değerindeki düşüş ise daha dramatiktir: 53.14'ten 19.31'e, yani yaklaşık %64'lük bir iyileşme söz konusudur. Determinasyon katsayısı (R^2) 0.923'den 0.971'e yükselerek modelin açıklayıcı gücünün arttığını göstermektedir.

Çalışmamızda, modelin aşırı öğrenmesini önlemek için 5 epoch boyunca iyileşme göstermeyen modellerin eğitimini durduran bir erken durdurma (early stopping) stratejisi uygulanmıştır. Bu yaklaşım, Prechelt (2002) tarafından önerilen ve derin öğrenme literatüründe yaygın olarak kabul gören bir yöntemdir.

Fischer ve Krauss (2018), finansal zaman serilerinde LSTM modellerinin eğitiminde erken durdurma kriterinin, model performansını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Çalışmalarında, 5-10 epoch sabır (patience) değerinin optimal olduğu ve bu değerin üzerindeki değerlerin aşırı öğrenmeye, altındaki değerlerin ise yetersiz eğitime (underfitting) yol açtığı vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, aynı veri seti için yapılan bu iki farklı bölme oranı arasındaki farklar, model performansını doğrudan etkilemektedir. Bu bulgular ışığında, modelin daha yüksek doğrulukla sonuçlar verebilmesi için %80 eğitim ve %20 test verisi oranıyla devam edilmesi daha uygun olduğu görülmektedir. Şekil 9'da derin öğrenme algoritmalarının tahmin grafikleri verilmiştir.

Şekil 9. Derin Öğrenme Algoritmalarının Tahmin Grafikleri

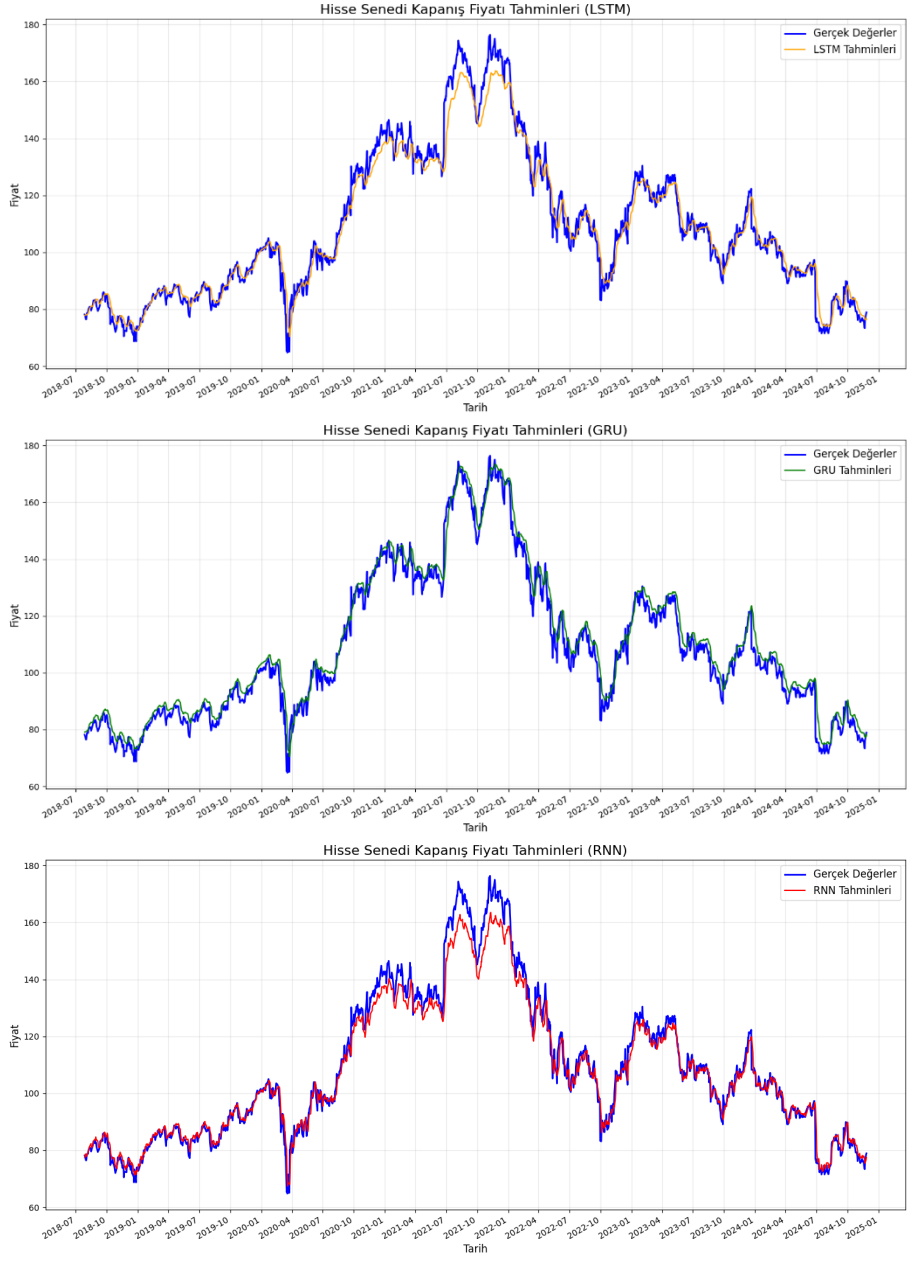

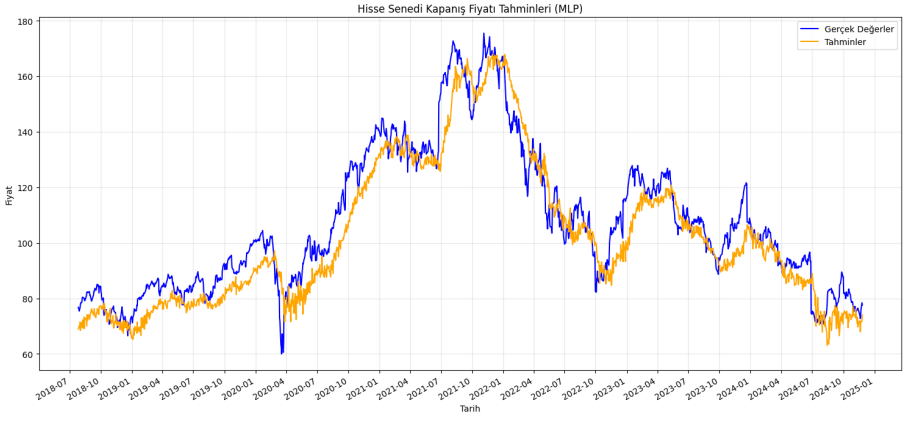

Şekil 9'da LSTM, GRU, RNN ve MLP algoritmalarının hisse senedi kapanış fiyatlarını tahmin etme performansını gösterilmektedir. Dört farklı modelin gerçek fiyatlar ile tahmin edilen değerler arasındaki uyumu incelenmiştir:

1. **LSTM (Birinci Grafik):** LSTM modeli, zaman serisi verilerindeki uzun dönem bağımlılıklarını etkili bir şekilde öğrenebilmesi nedeniyle tahminlerinde yüksek bir doğruluk göstermektedir. Gerçek değerler (mavi çizgi) ile LSTM tahminleri (turuncu çizgi) büyük ölçüde örtüşmektedir. LSTM'nin özellikle fiyat dalgalanmalarını yakalamada oldukça başarılı olduğu görülmektedir.
2. **GRU (ikinci Grafik):** GRU modeli de LSTM'ye benzer şekilde, zaman serisi bağımlılıklarını öğrenmekte etkili bir performans sergilemiştir. Tahmin eğrisi, gerçek fiyatlara oldukça yakındır. Ancak, LSTM ile karşılaştırıldığında GRU'nun küçük dalgalanmalarda biraz daha fazla sapma gösterdiği söylenebilir.
3. **RNN (Üçüncü Grafik):** RNN modeli, GRU ve LSTM'ye kıyasla daha zayıf bir performans göstermektedir. Model, genel eğilimleri takip etmesine rağmen, özellikle ani dalgalanmalarda gerçek değerlerden sapmalar görülmektedir. RNN'nin uzun dönem bağımlılıkları öğrenmekte yetersiz kalması, tahmin doğruluğunu olumsuz etkilemiştir.
4. **MLP (Dördüncü Grafik):** MLP (Çok Katmanlı Algılayıcı) modeli, zaman serisi verilerinde diğer modeller kadar başarılı değildir. Nike hisse senedi tahminindeki düşük performansı, MLP'nin zaman serilerindeki uzun ve kısa dönem bağımlılıklarını öğrenme kapasitesinin sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır (Längkvist vd., 2014). MLP, içsel bir hafıza mekanizmasına sahip olmadığı için ardışık bağımlılıkları modelleme konusunda yetersiz kalmaktadır (Gamboa, 2017). Nike hisse senedi verisinin otokorelasyon değerleri, fiyat hareketlerinin yüksek derecede zamansal bağımlılık gösterdiğini ortaya koymuştur. MLP, her dönem verisini bağımsız bir örnek olarak ele alırken, LSTM ve GRU gibi modeller hafıza hücreleri sayesinde bu zamansal ilişkileri daha iyi koruyabilmektedir (Siami-Namini

vd., 2019). Samii vd. (2023), finansal zaman serisi tahminlerinde MLP'nin performansının, verilerdeki zamansal korelasyonları modelleyebilen LSTM ve GRU gibi mimarilere kıyasla genellikle daha düşük olduğunu göstermiştir.

3.1. Çalışmada Kullanılan Hata Metrikleri

3.1.1. Mean Absolute Percentage Error (MAPE)

MAPE, tahmin hatalarının ortalama mutlak yüzdesidir. MAPE, hataların göreceli büyüklüğünü anlamamıza yardımcı olur ve % olarak ifade edilir. Bu metrik, hataların büyüklüğünü oransal olarak değerlendirdiği için farklı ölçeklerdeki veri setleri arasında karşılaştırma yapmayı kolaylaştırır.

$$MAPE = \frac{1}{n}\sum_{i.=1}^{n}\left|\frac{y_i-\hat{y}_i}{y_i}\right| x100 \quad (1)$$

Burada:
y_i, gerçek değer
$\hat{y}_i$, tahmin edilen değeri,
n, veri noktalarının sayısını ifade eder.
Birçok çalışmada, MAPE hata metriğinin %10'un altında olduğu durumlar için, model tahminlerinin kabul edilebilir doğrulukta olduğu ifade edilmiştir (Makridakis vd., 1998).

3.1.2. Mean Squared Error (MSE)

MSE, makine öğrenimi modelinde en yaygın kullanılan hata ölçüm metriklerinden biridir. Gerçek değerlerle tahmin edilen değerler arasındaki farkların karesinin ortalaması olarak tanımlanır. Matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir:

$$MSE = \frac{1}{n}\sum_{i.=1}^{n}(y_i - \hat{y}_i)^2 \quad (2)$$

Burada:
n, Veri noktalarının sayısını (yani, gözlemler veya test verisi sayısı),
y_i, gerçek değeri
$\hat{y}_i$, Model tarafından tahmin edilen değeri ifade eder.
MSE büyük hatalara karşı daha duyarlıdır; çünkü hata kareleri alınarak büyük hatalar daha fazla vurgulanır. Bununla birlikte, MSE değeri aynı birime sahip olmadığından doğrudan yorumlamada bazı zorluklar ortaya çıkabilir (Chai ve Draxler, 2014).

3.1.3. Mean Absolute Error (MAE)

MAE, bir modelin tahmin ettiği değerler ile gerçek değerler arasındaki mutlak farkların ortalamasını ifade eder. Bu metrik, tahmin hatalarının büyüklüğünü

anlamamıza olanak tanır. MAE, tüm hataları eşit bir şekilde ele alır; her bir veri noktası için hataların mutlak farklarını toplar ve bu toplamı veri noktalarının sayısına bölerek sonuç verir.

$$MAE = \frac{1}{n}\sum_{i.=1}^{n}|y_i - \hat{y}_i| \quad (3)$$

Burada:
y_i, gerçek değer
$\hat{y}_i$, tahmin edilen değeri,
n, veri noktalarının sayısını ifade eder.
MAE, model doğruluğunu değerlendirmek için yaygın olarak kullanılır ve verinin biriminde ölçülür, bu da yorumu kolaylaştırır (Willmott ve Matsuura, 2005).

3.1.4. Root Mean Squared Error (RMSE)

RMSE, MSE'nin karekökü alınarak elde edilen bir ölçümdür. MSE'de olduğu gibi hata karelerinin ortalaması alınır, ancak sonuç hata miktarının birimi ile aynı olacak şekilde karekök alınarak normalize edilir. RMSE, daha kolay yorumlanabilir bir ölçümdür çünkü sonuç, tahmin edilen değişkenle aynı birime sahiptir. RMSE şu şekilde hesaplanır:

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i.=1}^{n}(y_i - \hat{y}_i)^2} \quad (4)$$

Burada:
n, veri noktalarının sayısını
y_i, gerçek değeri
$\hat{y}_i$, Modelin tahmin ettiği değeri ifade eder.
RMSE, modelin genel performansını değerlendirirken yaygın olarak kullanılır ve büyük hatalara karşı duyarlı bir metriktir. Yani, RMSE, bir modelin büyük sapmalara karşı ne kadar dayanıklı olduğunu gösterir. MSE ve RMSE arasında temel fark, RMSE'nin sonuçları daha sezgisel hale getirmek için hata birimlerinin dönüştürülmesidir (Willmott ve Matsuura, 2005).

3.1.5. R-squared (R^2)

R^2, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini ne kadar iyi açıkladığını gösteren bir istatistiksel ölçüdür. Bu metrik, modelin veriyle ne kadar uyumlu olduğunu değerlendirir ve 0 ile 1 arasında bir değer alır. R^2 değeri 1'e yaklaştıkça, modelin bağımsız değişkenler tarafından açıklanan varyans oranı da artar.

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^{n}(y_i - \hat{y}_i)^2}{\sum_{i=1}^{n}(y_i - \hat{y})^2} \quad (5)$$

Burada:
y_i, gerçek değer
$\hat{y}_i$, tahmin edilen değeri,
y, gerçek değerlerin ortalamasının ifade eder.
R^2, modelin açıklayıcılık kapasitesini ölçer ve modelin performansını kıyaslamak amacıyla kullanılır. R^2'nin yüksek olması, modelin bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini güçlü bir şekilde açıklayabildiğini gösterir (Montgomery vd.,, 2012).

3.2. Tahmin Performansı Karşılaştırması

Tablo 6'da model performans metrikleri verilmiştir.

Tablo 6. Model Performans Metrikleri

	Eğitim				Test			
Model	**MAE**	**RMSE**	**MSE**	**R2**	**MAE**	**RMSE**	**MSE**	**R2**
LSTM	1. 606	0.821	0.674	0.998	3.157	4.395	19.31	0.971
GRU	1.009	1.190	1.416	0.996	3.039	4.060	16.48	0.975
RNN	1.703	1.827	3.337	0.990	3.770	5.419	29.36	0.961
MLP	1.438	1.786	3.190	0.991	5.173	7.147	51.07	0.922

Tablo 6'da gösterilen sonuçlar incelendiğinde, LSTM, GRU, RNN ve MLP modellerinin hisse senedi kapanış fiyatlarını tahmin etme başarısını dört farklı metrik kullanarak karşılaştırmaktadır:

Eğitim metrikleri, her modelin tarihsel verilerden nasıl öğrendiğine dair önemli farklılıkları ortaya koymaktadır. LSTM, en düşük MAE (1.606) ve RMSE (0.821) değerleriyle üstün eğitim performansı göstermekte, bu da eğitim verilerindeki altta yatan desenleri en etkili şekilde yakaladığını düşündürmektedir. Bu durum, modelin eğitim veri setindeki neredeyse tüm varyansı açıkladığını gösteren 0.998'lik olağanüstü R^2 değeriyle de desteklenmektedir.

GRU, biraz daha yüksek hata metrikleriyle (MAE: 1.009, RMSE: 1.190) takip etmekte, ancak 0.996'lık R^2 ile güçlü tahmin gücünü korumaktadır. RNN ve MLP modelleri, sırasıyla 1.827 ve 1.786'lık RMSE değerleriyle eğitim sırasında daha yüksek hata oranları göstermekte, bu mimarilerin öğrenme aşamasında verilerdeki karmaşık zamansal bağımlılıkları yakalamada daha fazla zorluk yaşadığını düşündürmektedir.

Test metrikleri, her modelin görülmemiş verilere genelleme kabiliyeti hakkında kritik bilgiler sağlamaktadır. GRU, en düşük test MAE (3.039) ve RMSE (4.060) değerleriyle birlikte en yüksek R^2 puanıyla (0.975) en güçlü genelleme performansını

göstermektedir. Bu, GRU'nun özellikle desen tanıma ile aşırı uyumu önleme arasında denge kurma konusunda etkili olduğunu göstermekte, bu da onu pratik tahmin uygulamaları için özellikle değerli kılmaktadır.

LSTM, biraz daha yüksek hata metrikleriyle (MAE: 3.157, RMSE: 4.395) ve 0.971'lik güçlü bir R^2 ile yakından takip etmektedir. LSTM'in eğitim ve test performansı arasındaki daha büyük fark, üstün eğitim metriklerine rağmen, aşırı uyuma biraz daha yatkın olduğunu düşündürmektedir.

RNNmodeli, 5.419'luk test RMSE ve 0.961'lik R^2 ile kapılı tekrarlayan mimarilere (LSTM ve GRU) kıyasla makul ancak daha az optimal bir çözüm oluşturan orta düzeyde genelleme kabiliyeti göstermektedir. Bu, teorik beklentilerle uyumludur, çünkü RNN, LSTM ve GRU'nun sıralı verilerdeki uzun vadeli bağımlılıkları daha iyi yakalamasını sağlayan sofistike kapılama mekanizmalarından yoksundur.

MLP modeli, tüm test metriklerinde (MAE: 5.173, RMSE: 7.147, R^2: 0.922) en zayıf performansı göstermekte, ileri beslemeli mimarilerin tekrarlayan mimarilere kıyasla zaman serisi tahmin görevleri için temelde daha az uygun olduğunu doğrulamaktadır. MLP için önemli ölçüde daha yüksek MSE (51.07), test veri setindeki aykırı değerleri veya aşırı değerleri ele almada özel bir zorluk yaşadığını vurgulamaktadır.

Şekil 10, Nike (NKE) hisse senedinin 2018 ortasından 2024 sonuna kadar olan kapanış fiyatlarının dört farklı derin öğrenme modeli (LSTM, RNN, GRU ve MLP) kullanılarak yapılan tahminlerini gerçek değerlerle karşılaştırmaktadır.

Şekil 10. Tüm Modeller İçin Hisse Senedi Kapanış Fiyat Tahminleri

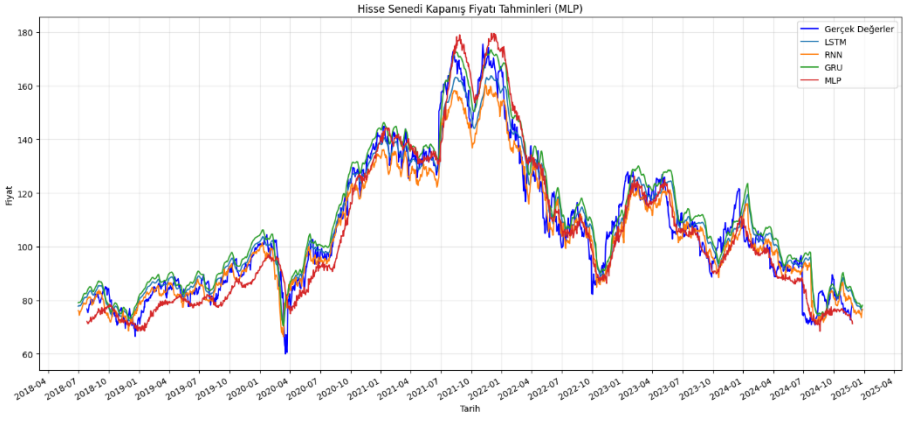

1. **LSTM ve GRU Modellerinin Üstünlüğü**: Grafik analizi, literatürle uyumlu olarak LSTM ve GRU modellerinin, özellikle 2020-2021 dönemindeki yüksek volatilite ve trend değişimlerinde daha doğru tahminler ürettiğini göstermektedir. Bu modellerin uzun vadeli bağımlılıkları hafızada tutabilme

yeteneği, Nike hissesinin kompleks fiyat hareketlerini modellemede belirgin bir avantaj sağlamıştır.

2. **RNN'in Sınırlamaları**: Basit RNN modeli, genel trendi yakalamakla birlikte, grafikte görüldüğü üzere 2020 sonu ve 2021 başındaki keskin hareketlerde LSTM ve GRU'ya kıyasla daha fazla tahmin hatası göstermektedir. Bu durum, RNN'lerin uzun vadeli bağımlılıkları modellemedeki bilinen "kaybolan gradyan" problemiyle tutarlıdır.
3. **MLP'nin Zamansal Veri İşlemedeki Yapısal Kısıtlamaları**: Grafikte MLP modelinin özellikle trend dönüş noktalarında daha fazla sapma gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu durum, MLP'nin doğası gereği zamansal bağlamı açıkça modelleyememesinden kaynaklanmaktadır.

Sonuçlar, zaman serisi tahmininde LSTM'nin en başarılı model olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. GRU, LSTM'ye yakın bir performans sergileyerek uygun bir alternatif sunmaktadır. RNN, orta düzey bir performans göstermiş olsa da, zaman serisi tahmini için daha gelişmiş modellere kıyasla yetersiz kalmaktadır. MLP ise bu tür görevlerde düşük performansıyla öne çıkmıştır. Bu çalışma, LSTM ve GRU'nun, özellikle finansal zaman serisi verilerinin tahmini gibi karmaşık senaryolar için daha uygun modeller olduğunu göstermektedir.

4. TARTIŞMA

Bu çalışma, finans piyasalarının karmaşıklığını anlamak ve gelecekteki fiyat hareketlerini tahmin etmek amacıyla Nike (NKE) hisse senedi fiyatlarına ilişkin derin öğrenme modellerinin performansını karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Uzun vadeli bir veri seti (1993-2024) kullanılarak gerçekleştirilen bu analiz, LSTM, GRU, RNN ve MLP modellerinin finansal zaman serisi tahmini konusundaki etkinliğini değerlendirmiştir. Çalışmada, uzun vadeli bağımlılıkları öğrenme yeteneğiyle öne çıkan LSTM ve GRU modellerinin yanı sıra, klasik RNN ve baseline olarak kullanılan MLP algoritmaları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Sonuçlar, LSTM modelinin uzun vadeli bağımlılıkları öğrenme ve yüksek doğruluk oranları elde etme konusundaki üstünlüğünü göstermiştir. LSTM'in unutma, giriş ve çıkış kapıları sayesinde bilgi akışını daha etkin bir şekilde yöneterek, zaman serisi verilerinde geçmiş dönemlerin etkisini daha başarılı bir şekilde değerlendirdiği görülmüştür. Özellikle RMSE, MAE ve MAPE gibi hata metriklerinde LSTM, diğer modelleri geride bırakmıştır. GRU, benzer bir mimariye sahip olmasına rağmen, daha az parametre kullanımı nedeniyle hesaplama maliyetini azaltmış ve kısa vadeli tahminlerde tatmin edici bir performans sergilemiştir. Gavcar ve Metin (2021) çalışmalarında, Uzun Kısa Süreli Bellek (LSTM) modeli ile hisse senetlerinin açılış fiyat değerleri ile tutarlı tahminler elde etmişlerdir. Karakoyun (2018), LSTM derin öğrenme modelini daha başarılı olduğu gözlemlemiştir. Bu LSTM modelinin, zaman serilerinin tahmininde geleneksel istatistik yöntemlere göre daha uygun olduğunu göstermektedir. Akita vd. (2016) yaptıkları çalışmada, LSTM'in hisse senedi fiyat tahmininde zaman serilerindeki değişikliği yakalamada daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. LSTM'ye benzer şekilde Shen vd. (2018) çalışmalarında, GRU

modelinin daha yüksek bir tahmin doğruluğu ürettiğini göstermiştir. Benzer şekilde Rahman vd. (2019) ve Saud vd. (2020) GRU modelinin daha iyi tahmin performansı gösterdiğini ortaya koymuşlardır. GRU ve GRU tabanlı modellerin, son dönemde finansal yatırım tahminlerinde oldukça başarılı sonuçlar elde ettiğini ortaya koymuşlardır.

RNN modelleri, temel tekrarlayan mimariyi kullanarak ardışık veriler üzerinde tahmin gerçekleştirmiş, ancak uzun vadeli bağımlılıkları öğrenme noktasında zayıf kalmıştır. Gradyan kaybı ve patlaması gibi yapısal sorunlar nedeniyle performansı, LSTM ve GRU'ya kıyasla sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, RNN'nin basit yapısı, düşük hesaplama maliyeti gerektiren uygulamalarda hala kullanılabilir bir çözüm sunmaktadır. Diğer yandan, MLP modeli, zaman serilerinde doğrusal olmayan ilişkileri modelleme kabiliyetiyle temel bir referans noktası sağlamış, ancak ardışık ve uzun vadeli bağımlılıkların olduğu finansal verilerde diğer modeller kadar etkili bir performans sergileyememiştir.

SONUÇ

1993-2024 yılları arasında Nike hisse senedi fiyatlarındaki önemli dönemler, model tahminlerinin doğruluğu üzerinde farklı etkiler yaratmıştır. Özellikle 2009-2019 yılları arasındaki ivmelenme döneminde, modellerin daha tutarlı tahminler ürettiği gözlenmiştir. Ancak 2020-2024 arasındaki yüksek volatilite döneminde, modellerin tahmin hatalarının arttığı dikkat çekmiştir. Bu durum, finansal piyasaların belirsizliği ve beklenmedik şoklara yanıt verme sürecinin tahmin edilmesindeki zorlukları bir kez daha ortaya koymuştur.
Bu çalışma, finansal zaman serisi tahmininde farklı derin öğrenme modellerinin performansını değerlendirerek, LSTM ve GRU'nun üstünlüğünü ortaya koymaktadır. Eğitim metrikleri, LSTM modelinin en düşük MAE (1.606) ve RMSE (0.821) değerleriyle en başarılı eğitim performansını sergilediğini ve 0.998 R^2 değeriyle veri setindeki varyansın büyük bir kısmını açıkladığını göstermektedir. GRU modeli ise biraz daha yüksek hata metriklerine (MAE: 1.009, RMSE: 1.190) sahip olmakla birlikte, 0.996 R^2 değeriyle güçlü tahmin yeteneğini korumaktadır. Buna karşılık, RNN ve MLP modelleri, sırasıyla 1.827 ve 1.786 RMSE değerleri ile daha yüksek hata oranları göstermiş ve zaman serisi verilerindeki karmaşık bağımlılıkları yakalamada yetersiz kalmıştır.

Test metrikleri açısından GRU, en düşük test MAE (3.039) ve RMSE (4.060) değerleriyle en güçlü genelleme performansını sunarken, 0.975 R^2 değeriyle yüksek bir doğruluk sağlamıştır. LSTM, benzer şekilde başarılı bir performans göstermiş ancak eğitim ve test metrikleri arasındaki fark, modelin aşırı uyuma daha yatkın olduğunu işaret etmektedir. RNN, test aşamasında 5.419 RMSE ve 0.961 R^2 değerleriyle makul ancak daha düşük bir performans sergilemiş, MLP ise tüm test metriklerinde en düşük doğruluğu göstermiştir (MAE: 5.173, RMSE: 7.147, R^2: 0.922).

LSTM ve GRU modellerinin özellikle yüksek volatilite dönemlerinde (2020-2021) daha doğru tahminler ürettiğini ortaya koymuştur. RNN, genel trendleri yakalamakla birlikte, ani fiyat değişimlerinde daha fazla hata yapmış ve uzun vadeli bağımlılıkları modellemede sınırlılıklar göstermiştir. MLP modeli ise zamansal bağlamı doğrudan yakalayamadığından, özellikle trend dönüş noktalarında yüksek hata oranlarına sahip olmuştur.

LSTM ve GRU modelleri benzer hata metriklerine sahip olsalar da, davranışsal özelliklerinde önemli farklılıklar göstermektedir. Fischer ve Krauss (2018) çalışmalarında belirttikleri gibi, LSTM'in kapılı mimarisi sayesinde uzun vadeli bağımlılıkları daha iyi yakalayabilme özelliği, özellikle 2020-2021 dönemindeki ani fiyat hareketlerini daha başarılı bir şekilde modellemesini sağlamıştır. GRU ise Cho vd. (2014) tarafından vurgulandığı üzere, daha az parametre kullanması sayesinde hesaplama verimliliği sunmakta ve bu da gerçek zamanlı tahmin uygulamalarında avantaj sağlamaktadır.

RNN modelleri, Bao vd. (2017) çalışmalarında belirtildiği gibi, "kaybolan gradyan" problemi nedeniyle 2018-2019 dönemindeki istikrarlı büyüme periyodunda makul sonuçlar verse de, 2020-2024 arasındaki yüksek volatilite döneminde tahmin performansı önemli ölçüde düşmüştür. Bu durum, RNN'in finansal şoklar karşısında adaptasyon kabiliyetinin sınırlı olduğunu göstermektedir.

MLP modeli ise, Siami-Namini vd. (2019) tarafından vurgulandığı gibi, zamansal bağımlılıkları modelleyememesi nedeniyle grafiklerde görüldüğü üzere trend değişim noktalarında önemli sapmalar göstermiştir. Bu özellikle, Nike hissesinin 2021 yılındaki zirve noktasından sonraki düşüş trendinin yakalanmasında MLP'nin yetersiz kaldığını göstermektedir.

Derin öğrenme modellerinin Nike hisse senedi tahmini performansı, finansal piyasaların farklı dönemlerinde değişkenlik göstermiştir. Nabipour vd. (2020) çalışmasında belirtildiği gibi, derin öğrenme modelleri normal piyasa koşullarında yüksek doğruluk sunabilirken, aşırı volatilite dönemlerinde etkinlikleri azalabilmektedir. Bu durum, 2020-2024 dönemindeki COVID-19 pandemisi ve sonrasındaki makroekonomik değişimler gibi beklenmedik olayların yarattığı volatilite artışı sırasında model tahminlerindeki sapmalarda açıkça görülmektedir.
Çalışmada kullanılan 31 yıllık uzun dönemli veri seti, Zhang ve Zhang (2016) tarafından önerilen zaman serisi analizinde örneklem büyüklüğünün ve tarihsel verilerin modellenmesinin önemini doğrulamaktadır. Özellikle LSTM ve GRU modelleri, Nike hissesinin 1993-2024 dönemindeki farklı piyasa koşulları ve trend değişimlerini öğrenebilme kapasitesi göstermiştir.

Elde edilen bulgular, LSTM ve GRU'nun finansal zaman serisi tahmininde en uygun modeller olduğunu göstermektedir. GRU, LSTM'ye yakın bir performans sergileyerek alternatif bir çözüm sunarken, RNN ve özellikle MLP'nin bu tür görevlerde yetersiz kaldığı belirlenmiştir. Çalışma, finansal veri setlerinin analizi için kapılı tekrarlayan sinir ağı tabanlı modellerin kullanımının önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, finansal zaman serisi tahminlerinde LSTM ve GRU modellerinin sağladığı avantajları vurgularken, bu modellerin kullanımının özellikle uzun vadeli analizlerde güvenilir sonuçlar üretebileceğini göstermiştir. Bununla birlikte, farklı modellerin performanslarının veri setinin karakteristiğine ve piyasa koşullarına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Çalışmanın yatırımcılar ve finansal analistler için modern derin öğrenme yaklaşımlarının uygulanabilirliği hakkında değerli bir perspektif sunduğu düşünülmektedir. LSTM ve GRU gibi derin öğrenme modellerinin finansal zaman serisi tahmininde yüksek doğruluk sunduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, yatırımcılar bu modeller tarafından üretilen tahminleri karar alma süreçlerinde dikkate alabilirler. Bununla birlikte, volatilitenin arttığı dönemlerde tahmin hatalarının yükseldiği tespit edildiğinden, yatırımcıların portföy yönetim stratejilerini bu belirsizlikleri en aza indirecek şekilde uyarlamaları daha iyi yatırım yapmalarına yardımcı olabilir. Gelecekteki araştırmalar, daha karmaşık hibrit modellerin geliştirilmesi ve alternatif veri kaynaklarının entegrasyonu ile finansal tahminlerin doğruluğunu artırabilir. STM ve GRU gibi RNN tabanlı derin öğrenme modellerinin, XGBoost, CatBoost ve Transformer gibi gelişmiş makine öğrenmesi algoritmalarıyla entegre edilmesi, hisse senedi tahmininde model doğruluğunu artırma potansiyeline sahiptir. Ayrıca, derin öğrenme yöntemlerinin geleneksel istatistiksel modeller (ARIMA, GARCH) ile birleştirilmesi, özellikle yüksek volatilite dönemlerinde tahmin performansını iyileştirebilir ve modelin piyasa dinamiklerine uyum sağlama kapasitesini artırabilir. Bunun yanı sıra, farklı model kombinasyonlarının ağırlıklandırılmış ensembel öğrenme teknikleri (stacking, boosting) ile optimize edilmesi, tahmin doğruluğunu daha da artırarak, finansal zaman serisi analizi için daha sağlam ve güvenilir bir çerçeve sunabilir.

STOCK PRICE PREDICTION WITH DEEP LEARNING MODELS: COMPARATIVE ANALYSIS OF LSTM, GRU, RNN, MLP MODELS

1. INTRODUCTION

Deep learning, with its ability to model highly complex non-linear relationships and identify intricate properties of influencing factors, has shown promising potential in various fields. Its success in image classification and gene analysis has been well-documented, and research on its application in time series data analysis and prediction is also underway (Akita et al., 2016). The superior performance of deep learning models in diverse research areas has sparked interest, particularly in the context of stock trend forecasting.

In the era of big data, financial analysts often utilize deep learning techniques in stock price forecasting (Viadinugroho and Rosadi, 2021). These techniques can improve the accuracy of forecasts, allowing investors to make more informed decisions. However, stock price forecasting remains one of the most challenging and unpredictable tasks in financial forecasting due to the complexity and dynamic interactions of the stock market. This is further exacerbated by the high volatility, uncertainty and interaction

of market factors with a large number of variables (Tay and Cao, 2001). Research in economics, deep learning and other related fields has revolutionized stock price forecasting (Al-Tamimi et al., 2011). In this context, the purpose of this research is to determine which deep learning model produces more reliable forecasts for investors and financial analysts. This study, which analyzes the stock price movements of Nike (NKE), one of the most established companies in the financial markets, using modern deep learning approaches, holds the potential to significantly enhance stock price forecasting. We use a rich dataset of daily opening, high, low, and closing prices and trading volumes of Nike stock over a 31-year period from 1993 to 2024. For this purpose, four different deep learning models were used: Long-Short Term Memory (LSTM) Gated Recurrent Unit (GRU) Recurrent Neural Networks (RNN) Multilayer Perceptron (MLP)

.2. METHODS

This study compares the performance of different deep-learning models in forecasting financial time series. For this purpose, four different deep-learning models are used:

1. Long-Short Term Memory (LSTM): Specialized in learning long-term dependencies

2nd Gated Repetitive Unit (GRU): A more straightforward and faster alternative to LSTM

3. Recurrent Neural Networks (RNN): The basic approach for time series data

4. Multilayer Perceptron (MLP): Traditional artificial neural network architecture

These models were used to predict the future price movements of Nike stock, and their performance was compared on various metrics (MAE, MSE, RMSE, R^2, and MAPE). The study aims to reveal which deep learning model produces more reliable predictions for investors and financial analysts.

The data used in the study were obtained from https://tr.investing.com/. The total data is 8033 because the stock exchange was closed on weekends and other holidays between the specified dates..

3. RESULTS

. LSTM compares the success of GRU, RNN, and MLP models in predicting stock closing prices using four different metrics: Mean Absolute Error (MAE), Mean Square Error (MSE), Root Mean Square Error (RMSE), and Coefficient of Determination (R^2). The performance of the models can be evaluated as follows:

- The LSTM model has the lowest error rates with MAE (2.19), MSE (9.50), and RMSE (3.08) and shows the highest agreement between actual and predicted values with R^2 value (0.985). This reveals that LSTM can effectively learn the long-run

dependencies in time series data and offers high accuracy in its predictions. The high accuracy of LSTM supports why it is often preferred in financial time series forecasting tasks.

- The GRU model performed slightly lower than the LSTM with MAE (3.65), MSE (20.23), and RMSE (4.50). The R^2 value (0.969) shows that the model produces results consistent with the actual values. However, GRU is not as successful as LSTM in capturing short-term fluctuations. Nevertheless, GRU stands out as an effective option in terms of its capacity to learn time series dependencies.

The RNN model performs close to GRU with MAE (3.27), MSE (20.65), and RMSE (4.54). However, the R^2 value (0.968) reveals that its predictions are slightly less consistent compared to LSTM and GRU. RNN has difficulty learning long-run dependencies in time series data, which leads to increased error rates, especially when applied to financial data. RNN underperforms GRU and LSTM in this regard.

- The MLP model has by far the highest error rates with MAE (15.65), MSE (263.19) and RMSE (16.22). Moreover, the R^2 value (0.599) indicates that the model's predictions show a low agreement with the actual values. Since the MLP lacks the capacity to learn the dependencies in time series data, large deviations are observed in its predictions. This result suggests that MLP is unsuitable for complex tasks such as forecasting financial time series.

4. DISCUSSION

RNN models predicted sequential data using the basic recurrent architecture but were weak in learning long-term dependencies. Its performance was limited compared to LSTM and GRU due to structural issues such as gradient loss and bursting. However, the simple structure of the RNN still provides a viable solution for applications requiring low computational cost. On the other hand, the MLP model provided an essential reference point with its ability to model nonlinear relationships in time series. However, it could have performed more effectively in financial data with sequential and long-term dependencies.

CONCLUSION

The results show the LSTM model's superiority in learning long-term dependencies and achieving high accuracy rates. By managing information flow more efficiently through forgetting, entry, and exit gates, LSTM is able to evaluate the impact of past periods on time series data more successfully. Especially in error metrics such as RMSE, MAE, and MAPE, LSTM outperformed other models. Although GRU has a similar architecture, it reduced the computational cost due to the use of fewer parameters and performed satisfactorily in short-term forecasting.

KAYNAKÇA

Akita, R., Yoshihara, A., Matsubara, T., and Uehara, K. (2016,). Deep learning for stock prediction using numerical and textual information. In 2016 IEEE/ACIS 15th International Conference on Computer and Information Science (ICIS) (pp. 1-6). IEEE. https://doi.org/10.1109/ICIS.2016.7550882

Akşehir, Z. D., and Kilic, E. (2022). How to handle data imbalance and feature selection problems in CNN-based stock price forecasting. IEEE Access, 10, 31297-31305. doi: 10.1109/ACCESS.2022.3160797

Albayrak, E., ve Saran, N. (2023). İstatistiksel ve Derin Öğrenme Modellerini Kullanarak Hisse Senedi Fiyat Tahmini. *Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi,* 16(2), 161-169. https://doi.org/10.54525/tbbmd.1031017

Al-Tamimi, H. A. H., Alwan, A. A., and Abdel Rahman, A. A. (2011). Factors affecting stock prices in the UAE financial markets. *Journal of Transnational Management*, 16(1), 3-19. https://doi.org/10.1080/15475778.2011.549441

Bao, W., Yue, J., and Rao, Y. (2017). A deep learning framework for financial time series using stacked autoencoders and long-short-term memory. *PloS one*, 12(7), e0180944. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0180944

Baek, Y., and Kim, H. Y. (2018). ModAugNet: A new forecasting framework for stock market index value with an overfitting prevention LSTM module and a prediction LSTM module. *Expert Systems with Applications*, 113, 457-480. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2018.07.019

Bentoumi, M., Daoud, M., Benaouali, M., & Taleb Ahmed, A. (2022). Improvement of emotion recognition from facial images using deep learning and early stopping cross validation. *Multimedia Tools and Applications*, *81*(21), 29887-29917.

Booth, G. G., Martikainen, T., Sarkar, S. K., Virtanen, I., and Yli-Olli, P. (1994). Nonlinear dependence in Finnish stock returns. *European Journal of Operational Research*, 74(2), 273-283. https://doi.org/10.1016/0377-2217(94)90096-5

Breidt, F. J., Crato, N., and De Lima, P. (1998). The detection and estimation of long memory in stochastic volatility. *Journal of Econometrics*, *83(1-2), 325-348.* https://doi.org/10.1016/S0304-4076(97)00072-9

Chai, T., and Draxler, R. R. (2014). Root mean square error (RMSE) or mean absolute error (MAE)? – Arguments against avoiding RMSE in the literature. *Geoscientific Model Development*, *7(3),* 1247-1250. https://doi.org/10.5194/gmd-7-1247-2014

Cho, K. (2014). Learning phrase representations using RNN encoder-decoder for statistical machine translation. arXiv preprint arXiv:1406.1078. https://doi.org/10.48550/arXiv.1406.1078

Çevik, O. (2002). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Endeksinin Box-Jenkins Yöntemı İle Modellemesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-32.

Çoban, Ç., ve Hayat, E. (2023). Hisse Senedi Piyasası Analizinde Farklı Derin Sinir Ağı Modellerinin Karşılaştırılması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 120-139. https://doi.org/10.30803/adusobed.1402228

Dalkıran, İ., ve Ozan, M. (2022). Derin Öğrenme Teknikleri Kullanılarak Borsadaki Hisse Değerlerinin Tahmin Edilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 39, 143-148.

Erden, C. (2023). Derin Öğrenme ve ARIMA Yöntemlerinin Tahmin Performanslarının Kıyaslanması: Bir Borsa İstanbul Hissesi Örneği. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 30(3), 419-438. https://doi.org/10.18657/yonveek.1208807

Fischer, T., and Krauss, C. (2018). Deep learning with long short-term memory networks for financial market predictions. *European journal of operational research*, 270(2), 654-669. https://doi.org/10.1016/j.ejor.2017.11.054

Gamboa, J. C. B. (2017). Deep learning for time-series analysis. *arXiv preprint* arXiv:1701.01887.

Gavcar, E., ve Metin, H. M. (2021). Hisse senedi değerlerinin makine öğrenimi (derin öğrenme) ile tahmini. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1-11.

Gökbulut, R. İ., and Pekkaya, M. (2014). Estimating and forecasting volatility of financial markets using asymmetric GARCH models: An application on Turkish financial markets. *International Journal of Economics and Finance*, 6(4), 23-35. http://dx.doi.org/10.5539/ijef.v6n4p23

Haykin, S. (2009). *Neural networks and learning machines, 3/E*. Bangalore:Pearson Education

Heaton, J. B., Polson, N. G., and Witte, J. H. (2016). Deep learning in finance. arXiv preprint arXiv:1602.06561. https://doi.org/10.48550/arXiv.1602.06561

Hewamalage, H., Bergmeir, C., and Bandara, K. (2021). Recurrent neural networks for time series forecasting: Current status and future directions. *International Journal of Forecasting*, *37*(1), 388-427.

Hochreiter, S., and Schmidhuber, J. (1997). Long short-term memory. Neural Computation, 9(8*),* 1735-1780. https://doi.org/10.1162/neco.1997.9.8.1735

Hundman, K., Constantinou, V., Laporte, C., Colwell, I., and Soderstrom, T. (2018, July). Detecting spacecraft anomalies using lstms and nonparametric dynamic thresholding. In Proceedings of the 24th ACM SIGKDD international conference on knowledge discovery & data mining (pp. 387-395).

Karakoyun, E. Ş. (2018). Derin öğrenme ile zaman serilerinin gerçek zamanlı tahmini. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Kılınç, H. Ç., ve Öztürk, Y. (2022). Hibrit Gri Kurt Optimizasyonu ile Kapılı Tekrarlayan Birim Modeli Kullanılarak Günlük Akım Tahmini. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (35), 259-267. https://doi.org/10.31590/ejosat.1062777

Kim, H. Y., and Won, C. H. (2018). Forecasting the volatility of stock price index: A hybrid model integrating LSTM with multiple GARCH-type models. *Expert*

Systems with Applications, 103, 25-37. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2018.03.002

Längkvist, M., Karlsson, L., & Loutfi, A. (2014). A review of unsupervised feature learning and deep learning for time-series modeling. *Pattern Recognition Letters*, 42, 11-24.

LeCun, Y., Bengio, Y., and Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, *521(7553),* 436-444. https://doi.org/10.1038/nature14539

Makridakis, S., Wheelwright, S. C., and Hyndman, R. J. (1998). *Forecasting: methods and applications*. NewYork City: John Wiley & Sons.

Makinde, A. (2024). Optimizing Time Series Forecasting: A Comparative Study of Adam and Nesterov Accelerated Gradient on LSTM and GRU networks Using Stock Market data. arXiv preprint arXiv:2410.01843.

Montgomery, D. C., Peck, E. A., and Vining, G. G. (2012). *Introduction to linear regression analysis*, NewYork City: John Wiley & Sons.

Munkhdalai, L., Munkhdalai, T., Park, K. H., Lee, H. G., Li, M., and Ryu, K. H. (2019). Mixture of activation functions with extended min-max normalization for forex market prediction. IEEE Access, 7, 183680-183691

Nabipour, M., Nayyeri, P., Jabani, H., Mosavi, A., and Salwana, E. (2020). Deep learning for stock market prediction. *Entropy, 22(8),* 840. https://doi.org/10.3390/e22080840

Nelson, D. M., Pereira, A. C., and De Oliveira, R. A. (2017, May). Stock market's price movement prediction with LSTM neural networks. In 2017 International Joint Conference on neural networks (IJCNN) (pp. 1419-1426). Ieee. https://doi.org/10.1109/IJCNN.2017.7966019

Öztürk, C., and Karacı, A. (2024). An Empirical Analysis of Stock Price Prediction Using Deep Learning Methods: LSTM, GRU, GAN, and WGAN-GP. *Gazi Journal of Engineering Sciences (GJES)/Gazi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *10*(3).

Praveen, P., Shravani, S., Srija, R., and Tajuddin, M. (2023, June). A model to stock price prediction using deep learning. In 2023 International Conference on Sustainable Computing and Smart Systems (ICSCSS) (pp. 242-252). IEEE. https://doi.org/10.1109/ICSCSS57650.2023.10169558

Prechelt, L. (2002). Early stopping-but when?. In *Neural Networks: Tricks of the trade*. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

Pranolo, A., Setyaputri, F. U., Paramarta, A. K. A. I., Triono, A. P. P., Fadhilla, A. F., Akbari, A. K. G., and Uriu, W. (2024). Enhanced Multivariate Time Series Analysis Using LSTM: A Comparative Study of Min-Max and Z-Score Normalization Techniques. *ILKOM Jurnal Ilmiah*, *16*(2), 210-220.

Rahman, M. O., Hossain, M. S., Junaid, T. S., Forhad, M. S. A., and Hossen, M. K. (2019). Predicting prices of stock market using gated recurrent units (GRUs) neural networks. *Int. J. Comput. Sci. Netw. Secur*, 19(1), 213-222.

Raşo, H. ve Demirci, M. (2019). Predicting the Turkish Stock Market BIST 30 Index Using Deep Learning. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 11, 7-8.

Rezaei, H., Faaljou, H., and Mansourfar, G. (2021). Stock price prediction using deep learning and frequency decomposition. *Expert Systems with Applications*, 169, 114332. https://doi.org/10.1016/j.eswa.2020.114332

Rosenblatt, F. (1958). The perceptron: a probabilistic model for information storage and organization in the brain. *Psychological review*, 65(6), 386.

Rumelhart, D. E., Hinton, G. E., and Williams, R. J. (1986). Learning representations by back-propagating errors. N*ature*, 323(6088), 533-536. https://doi.org/10.1038/323533a0

Sakarya, Ş., ve Yılmaz, Ü. (2019). Derin öğrenme mimarisi kullanarak BİST30 indeksinin tahmini. *European Journal of Educational and Social Sciences,* 4(2), 106-121.

Samii, A., Karami, H., Ghazvinian, H., Safari, A., and Dadrasajirlou, Y. (2023). Comparison of DEEP-LSTM and MLP models in estimation of evaporation pan for arid regions. *Journal of Soft Computing in Civil Engineering*, *7*(2), 155-175.

Saud, A. S., and Shakya, S. (2020). Analysis of look back period for stock price prediction with RNN variants: A case study on banking sector of NEPSE. *Procedia Computer Science*, 167*,* 788-798. https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.03.419

Selvin, S., Vinayakumar, R., Gopalakrishnan, E. A., Menon, V. K. and Soman, K. P. (2017). Stock price prediction using LSTM, RNN and CNN-sliding window model. 2017 International Conference on Advances in Computing, Communications and Informatics (ICACCI), Udupi, India, pp. 1643-1647, doi: 10.1109/ICACCI.2017.8126078.

Shen, G., Tan, Q., Zhang, H., Zeng, P., and Xu, J. (2018). Deep learning with gated recurrent unit networks for financial sequence predictions. *Procedia computer science*, *131*, 895-903. https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.04.298

Si, J., Harris, S. L., and Yfantis, E. (2018). A dynamic ReLU on neural network. In 2018 IEEE 13th Dallas Circuits and Systems Conference (DCAS) (pp. 1-6). IEEE.

Siami-Namini, S., Tavakoli, N., and Namin, A. S. (2019). A comparison of ARIMA and LSTM in forecasting time series. 17th IEEE International Conference on Machine Learning and Applications (ICMLA), 1394-1401.

Şişmanoğlu, G., Koçer, F., Önde, M. A., and Sahingoz, O. K. (2020). Derin öğrenme yöntemleri ile borsada fiyat tahmini. *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 9(1), 434-445. doi: 10.17798/bitlisfen.571386.

Tay, F. E., and Cao, L. (2001). Application of support vector machines in financial time series forecasting. *Omega,* 29(4), 309-317. https://doi.org/10.1016/S0305-0483(01)00026-3

Viadinugroho, R. A. A., and Rosadi, D. (2021, March). Long short-term memory neural network model for time series forecasting: case study of forecasting IHSG during Covid-19 outbreak. In Journal of Physics: Conference Series (Vol. 1863, No. 1, p. 012016). IOP Publishing. *https://doi.org/10.1088/1742-6596/1863/1/012016*

Willmott, C. J., and Matsuura, K. (2005). Advantages of the mean absolute error (MAE) over the root mean square error (RMSE) in assessing average model performance. *Climate Research*, *30(1),* 79-82. . https://doi.org/10.3354/cr030079

Yan, X., Weihan, W., and Chang, M. (2021). Research on financial assets transaction prediction model based on LSTM neural network. *Neural Computing and Applications*, 33(1), 257-270. https://doi.org/10.1007/s00521-020-04992-7

Zhang, G., and Zhang, X. (2016). ARMAD-GARCH Stock Price Forecasting Model Based on Differential Information. *Systems Engineering-Theory & Practice*, 36(05), 1136-1145.

Zhang, Q., Yang, L. T., Chen, Z., and Li, P. (2018). A survey on deep learning for big data. *Information Fusion*, 42, 146-157. https://doi.org/10.1016/j.inffus.2017.10.006

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Zeynep ÇOLAK
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Zeynep ÇOLAK
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Zeynep ÇOLAK
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Zeynep ÇOLAK
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Zeynep ÇOLAK

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1287-1306
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1573366

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

BİST GIDA ENDEKSİNDE YER ALAN İŞLETMELERİN FİNANSAL PERFORMANSINI ENTELEKTÜEL SERMAYE BİLEŞENLERİ ETKİLER Mİ?*

Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ[1]

Öz

Entelektüel sermaye bileşenlerinin finansal performansa olan etkisinin ortaya konulmasının amaçlandığı çalışma BİST Gıda endeksinde yer alan işletmelerin 2018Q1-2023Q3 dönemine ait finansal veriler kullanılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken aktif karlılık oranı (AKO) ile Tobin Q oranı kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise, entelektüel sermaye bileşenlerini oluşturan Kullanılan sermaye etkinliği (KSE), beşerî sermayesi etkinliği (BSE), yapısal sermaye etkinliği (YSE) ve bu üç değişkenin toplamından oluşan entelektüel katma değer katsayısı (EKDK) değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada, dört model oluşturulmuş ve değişkenler arasındaki ilişki Pedroni (1999) Eş bütünleşme yöntemi ile araştırılmıştır. Aktif karlılık ve EKDK arasındaki ilişkinin incelendiği Model A sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilmiş ve entelektüel katma değer katsayısındaki 1 birimlik artışın aktif karlılığı 1.13 birim arttırdığı tespit edilmiştir. Aktif karlılık ile KSE, BSE ve YSE arasındaki ilişkinin incelendiği Model B sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilmiş ve kullanılan sermaye etkinliğindeki 1 birimlik artışın aktif karlılığı 24.86 birim arttırdığı, beşerî sermayesi etkinliğindeki bir birim artışın ise aktif karlılığı 0.82 birim arttırdığı tespit edilmiştir. TobinQ ve EKDK arasındaki ilişkinin incelendiği Model C sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilmiş ancak katsayılar anlamlı tespit edilememiştir. Son olarak Tobin Q ile KSE, BSE ve YSE arasındaki ilişkinin incelendiği Model D sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: *Entelektüel Sermaye, Finansal Performans, Eş Bütünleşme.*

JEL Kodları: *C23, G32, L25*

Başvuru: *24.10.2024* **Kabul:** *19.03.2025*

*Bu çalışma 8-10 Temmuz 2024 tarihleri arasında Niğde'de düzenlenen "3rd INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON INSURANCE, BANKING AND FINANCE" sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi, sureyyayilmaz@cag.edu.tr , Mersin,Türkiye, ORCID: 0000-0003-4150-4101

DO THE COMPONENTS OF INTELLECTUAL CAPİTAL AFFECT THE FİNANCİAL PERFORMANCE OF COMPANİES İN THE BİST FOOD INDEX[2]

Abstract

The study, which aims to reveal the effect of intellectual capital components on financial performance, uses the financial data of the enterprises in the BIST Food index for the period 2018Q1-2023Q3. In the study, return on assets ratio (ROA) and Tobin's Q ratio were used as dependent variables. As independent variables, the variables of capital employed efficiency (CEE), human capital efficiency (HCE), structural capital efficiency (SCE) and Value-Added Intellectual Coefficient (VAIC), which is the sum of these three variables, were used as intellectual capital components. In the study, four models were created and the relationship between the variables was investigated using the Pedroni (1999) Co-integration method. According to the results of Model A, which examines the relationship between return on assets and VAIC, a co-integration relationship was found and it was determined that a 1 unit increase in the intellectual value-added coefficient increases return on assets by 1.13 units. According to the results of Model B, which examines the relationship between return on assets and CSE, BSE and ROA, a cointegration relationship is detected and it is determined that a 1-unit increase in capital employed efficiency increases return on assets by 24.86 units and a 1-unit increase in human capital efficiency increases return on assets by 0.82 units. According to the results of Model C, which examines the relationship between Tobin's Q and VAIC, a cointegration relationship was detected, but the coefficients were not significant. Finally, according to the results of Model D, which examines the relationship between Tobin's Q and KSE, BSE and YSE, no cointegration relationship was detected.

Keywords: *Intellectual Capital, Financial Performance, Cointegration*.

JEL Codes: *C23, G32, L25.*

“Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.”

1. GİRİŞ

Günümüzde en değerli kaynak haline dönüşen bilgi üretimi ve enformasyon teknolojileri konusunda önemli gelişmeler meydana gelmektedir. En iyi bilgi ve enformasyona sahip olan işletmelerinin istikrarlı bir şekilde yeni bilgi yaratması, bu bilgiyi işletmenin her kademesine yayması ve yeni teknolojilerde kullanması rekabet konusunda işletmelere avantaj sağlamaktadır. Küreselleşme ile birlikte aslında dünya küçülmüş ve tek bir ülke haline dönmüştür. Bu durum ise bilgiye erişilebilirliği kolaylaştırırken; rekabetin koşullarının ağırlaşmasına sebep olmuştur. Bu sebeple

[2] The Extended English Summary is located the end of the Article.

işletmeler hem bilgi üretme hem de hizmet üretme alanında farklılaşma döneminin içine girmişlerdir. Aslında işletmeler bu farklılaşmayı yaratan entelektüel sermayenin önemini de fark etmişlerdir. Entelektüel sermaye, duyumsanmayan ve görünmeyen varlıklar olarak bir işletmenin sahip olduğu kayıtlı bilgiler ve işletmedeki çalışanların bilgi, beceri ve deneyimleri şeklinde ifade edilebilmektedir (Edvinsson, 1997). Ancak entelektüel sermayenin tek bir tanımı veya ifadesi yoktur. Stewart (1997)'e göre ise refah düzeyini arttırmak üzere kullanılan entelektüel malzeme diğer bir ifadeyle bilgi, enformasyon, entelektüel mülkiyet ve deneyimdir. Bontis vd. (2000)'e göre ise bütün maddi olmayan varlıkların toplamı entelektüel sermayeyi ifade etmektedir. Roos ve Roos (1997) ise entelektüel sermayeyi işletmelerin bilançosundan tam olarak ulaşılamayan gizli varlıkların (hidden assets) toplamı olarak açıklamaktadır. Özetle, işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmesinde önemli rol oynayan patentler, haklar, imtiyazlar gibi maddi olmayan varlıklarını tümü entelektüel sermayenin tanımı içinde yer almaktadır. Entelektüel sermayenin unsurları insan(beşeri) sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesidir (Stewart, 1997; Sveiby (1997), Brooking (1996), Edvinsson (1997), Roos et al. (1997) and Bontis (1998). İnsan sermayesi, bir işletme çalışan bireylerin bilgi donanımı, yetenek, tecrübe, yaratıcılık ve girişimcilik gibi kişisel becerilerini kapsamaktadır (Edvinsson ve Malone, 1997: 34). Burada insan sermayesi için önemli olan husus insanların işletmeden mesai bitiminde ayrıldıktan sonra biten sermaye olmasıdır. İşletmelerin yapısal sermayesi ise, sahip olduğu politikalar, organizasyon şeması, süreç kılavuzları, stratejiler ve veri tabanları dahil olmak üzere insan dışı tüm unsurları kapsamaktadır (Bontis vd., 2000; Wu ve Tsai, 2005). Müşteri sermayesi ise; bir işletmenin hem müşterileri hem de satıcıları ile etkileşimin en yoğun olduğu iç ve dış ilişkilerin değerini temsil etmektedir (Stewart, 1997). Son yıllarda ise Entelektüel sermaye ölçümünde Ante Pulic (1998) tarafından geliştirilmiş olan Entelektüel Katma Değer Katsayısı (EKDK) kullanılmaktadır. Bu katsayısının hesaplanmasında ise üç bileşen kullanılmaktadır. Bunlar; Kullanılan Sermaye Etkinliği (KSE), Beşerî Sermayesi Etkinliği (BSE), Yapısal Sermaye Etkinliği (YSE)'dir.

Entelektüel sermaye bileşenlerinin finansal performansa olan etkisinin ortaya konulmasının amaçlandığı çalışma BİST Gıda endeksinde yer alan işletmelerin 2018Q1-2023Q3 dönemine ait finansal veriler kullanılarak Pedroni Eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bağımlı değişken olarak finansal performans göstergesi olan ve net karın toplam varlıklara bölünmesi ile hesaplanan aktif karlılık oranı (AKO) ile uzun ve kısa dönemli borçlarla olan toplamının toplam varlıklara bölünmesiyle hesaplanan Tobin Q oranı kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise, entelektüel sermaye bileşenlerini oluşturan KSE, BSE, YSE ve bu üç değişkenin toplamından oluşan EKDK değişkenleri kullanılmıştır. Finansal performansın bir göstergesi olarak Tobin Q oranın kullanılması ve özellikle rekabetin ve Ar-Ge çalışmalarının yoğun olduğu BİST gıda sektörünün incelenmesi bu çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Böylece çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. BİST gıda sektöründe 41 işletme bulunmaktadır ancak kesintisiz verisine ulaşılabilen 24 işletme olması bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışma BİST Gıda sektöründe faaliyetlerini sürdüren işletme yöneticilerine ve yatırımcılara yol gösterici olması açısından önemlidir. Özellikle 2000 yılı sonrası Ante Pulic (1998) tarafından geliştirilen entelektüel katma değer sayısı ve bileşenlerinin finansal

performansa olan etkisinin araştırıldığı birçok çalışma literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalarda bağımlı değişken olarak çeşitli finansal oranlar kullanılmıştır. Finansal performansı temsil eden bağımlı değişkenler ile entelektüel sermaye ve bileşenlerinin arasındaki ilişkinin yönünün net olarak ortaya koyabilmek amacıyla Tablo 1 oluşturulmuştur.

Tablo 1. Literatür Taraması

Yazar	Örneklem	Dönem	Değişkenler	İlişki Yönü
Firer ve Willams (2003)	Güney Afrika işletmeleri	2001	PD/DD, AKO, ADH, EKDK, KSE, BSE, YSE	KSE (+)
Karacaer ve Aygün (2009)	BİST İşletmeleri	2007	AKO, ADH, PP/DD EKDK, KSE, BSE, YSE, KAL, OKO	EKDK (+) KSE (+) BSE (+)
Clarke, Seng ve Whiting (2011)	Avustralya işletmeleri	2004-2008	AKO, OKO, GELİR BÜYÜMESİ, ÇALIŞAN VERİMLİLİĞİ, EKDK, BSE, YSE ve KSE	EKDK (+) BSE (+) YSE (+) KSE (+)
Alipour (2012)	İran sigorta şirketleri	2005-2007	AKO, EKDK, KSE, BSE, YSE,	EKDK (+) BSE (+) YSE (+) KSE (+)
Kamal, vd. (2012)	Malezya bankaları	2004-2008	AKO, OKO, EKDK, KSE, BSE, YSE	EKDK (+) BSE (+) YSE (+) KSE (+)
Mehri,vd. (2013)	Malezya işletmeleri	2006–2010	PD/DD, OKO, AKO, ADH, EKDK, KSE, BSE, YSE	EKDK (+)
Maji ve Goswami (2016)	Hindistan mühendislik ve çelik sektörleri	1999-2013	AKO, OKO, EKDK, KSE, BSE, YSE	EKDK (+) BSE (+) YSE (+) KSE (+)
Smriti ve Das (2018)	Hint işletmeleri	2001-2016	AKO, ADH, TOBİNQ, SATIŞLARDAKİ BÜYÜME, EKDK, BSE, YSE ve KSE	EKDK (+) BSE (-) YSE (+) KSE (+)

Nadeem, Gan ve Nguyen (2018)	Avustralya	2005–2014	AKO, OKO, EKDK, KSE, BSE, YSE	EKDK (+) BSE (+) YSE (+) KSE (+)
Mohapatra, vd. (2019)	Hindistan bankacılık sektörü	2011-15	AKO, EKDK, KSE, BSE, YSE	BSE (+) YSE (-)
Xu ve Li (2020)	Çin üretim sektörü	2012–2016	FVÖK, AKO, OKO, ADH, EKDK, BSE, YSE ve KSE	BSE (+) YSE (+) KSE (+)
Hoang, vd., (2020),	Vietnam işletmeleri	2012-2016	AKO, OKO, EKDK, KSE, BSE, YSE	EKDK (+) BSE (+) YSE (+) KSE (+)
Sakur ve Güngör (2023)	Borsa İstanbul Sınai endeksi	2008-2015	AKO, OKO, ADH EKDK, KSE, BSE, YSE	EKDK (+)
Karaömer vd. (2023)	BİST Teknoloji işletmeleri		AKO, OKO, PP/DD EKDK, KSE, BSE, YSE, KAL, BÜY	KSE (+) BSE (+) YSE (+)
Sarıgül (2023)	Ticari Bankalar	2005-2021	AKO, OKO EKDK, KSE, BSE, YSE	KSE (-) BSE (+) YSE (+)
Topaloğlu ve Bayraktaroğlu (2024)	Bankacılık Sektörü	Mart 2010-Aralık 2020	AKO, OKO EKDK, KSE, BSE, YSE	BSE (-) EKDK (-)

AKO: Aktif Karlılık Oranı; OKO: Özsermaye Karlılık Oranı; PD/DD: Piyasa Değeri/ Defter Değeri; KAL: Kaldıraç Oranı, BÜY: büyüklük; ADH: Aktif Devir Hızı; FVÖK: Faiz, Vergi öncesi Kar; EKDK: Entelektüel Katma Değer Katsayısı; KSE: Kullanılan Sermaye Etkinliği; BSE: Beşerî Sermayesi Etkinliği; YSE: Yapısal Sermaye Etkinliği.

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde genel olarak bağımlı değişken olarak aktif karlılık, özsermaye karlılık, aktif devir hızı, PD/DD değişkenlerin finansal performans ölçütü olarak kullanıldığı ve bankacılık sektörünün diğer sektöre göre daha fazla incelendiği söylenebilir. Bu doğrultuda, finansal performans ölçütü olarak Tobin Q kullanılması ve sektör olarak gıda sektörünün incelenmesi çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Çalışmanın devam eden bölümünde veri seti, çalışmanın modeli ve yöntem başlıkları yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise bulgular; dördüncü bölümde tartışma ve son olarak sonuç başlığı yer almaktadır.

2. YÖNTEM

Entelektüel sermaye ve bileşenlerinin finansal performansa olan etkisinin araştırıldığı çalışmada panel veri yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, zamana serileri ve yatay kesit verilerinin bir arada kullanıldığı bir yöntemdir. Panel veri analizinde, ilk olarak değişkenlerin durağanlık seviyesinin diğer bir ifadeyle birim kök içerip içermediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Serilerin durağanlık düzeyinin belirlenmesi panel eş bütünleşme analizinin uygulanması için gereklidir. Ancak çalışmada öncelikli olarak serilerin yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları birinci veya ikinci nesil birim kök testlerinden hangisinin uygulanacağı konusunda bilgi vermektedir. Çalışmada Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmıştır. Bu test yatay boyutun (N) zaman boyutundan (T) büyük olduğu durumlarda tercih edilmektedir. Pesaran CD testi Denklem 1'de gösterilmektedir.

$$CD = \sqrt{\frac{1}{N(N-1)} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{J=\mathrm{l}+1}^{N} (T\,\hat{\rho}_{ij}^{2} - 1)} \qquad (1)$$

Bu teste göre boş hipotez "Ho: yatay kesit bağımlılığı yoktur" şeklindedir. Seriler arasında eğer yatay kesit bağımlılığı tespit edilmezse birinci nesil birim kök testleri; yatay kesit bağımlılığı tespit edilirse ikinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Çalışmada ikinci nesil kök testlerinden biri olan CADF (Cross-sectional Augmented Dickey Fuller) birim kök testi kullanılmıştır. Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve ADF temelli olan CADF birim kök testinde; her bir birimin ADF modeline birim ortalamalarının gecikmeli değerleri ve ilk farkları eklenmektedir.

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{i,t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \qquad (2)$$

Denklem 2 Her bir birim için EKK ile tahmin edilmekte, b_i katsayısının t istatistikleri $CADF_i$ her bir birime ait bireysel tesr istatistiklerini göstermektedir (Belke ve Al, 2019: 310). Paneli oluşturan tüm birimlerin CADF istatistiklerinin ortalaması ise panelin bir bütün olarak durağanlığını sınamayı sağlayan CIPS istatistiğini vermektedir. CIPS istatistiğine göre hipotez *"Ho: seriler birim kök içermektedir"* şeklindedir. CIPS istatistiğinin hesaplanması ise şöyledir (Pesaran, 2007: 288):

$$CIPS(N,T) = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^{N} t_i(N,T) \qquad (3)$$

Serilerin I(1) düzeyinde durağan olduğunun tespit edilmesinin ardından uzun dönemli eş bütünleşme ilişkisinin varlığı Pedroni (1999) tarafından geliştirilen Panel Eş Bütünleşme Testi ile araştırılmıştır. Panel eş bütünleşme testinde, grup içi (within-

dimension) ve gruplar arası (between-dimension) etkileri gözlemleyebilmek için yedi farklı eş bütünleşme testi hesaplanmaktadır. İlk kategori olan grup içinde dört test yer almakta iken; ikinci kategori olan gruplar arasında üç test yer almaktadır (Asteriou ve Hall, 2007: 374). Pedroni eş bütünleşme testinde Ho hipotezi "Ho: Seriler arasında eş bütünleşme yoktur" şeklindedir. Yapılan eş bütünleşme analizinin ardından uzun dönem katsayılarının tespitinde Panel FMOLS (Fully Modified Ordinary Least Squares) yöntemi kullanılmıştır.

2.1. Veri Seti

Çalışmada entelektüel sermayenin ve bileşenlerinin BİST gıda sektöründe yer alan ve verisine kesintisiz ulaşılabilen 24 işletmenin finansal performansına olan etkisi incelenmiştir. Verilerine finnet analiz expertten ulaşılabilen işletmelerin listesi Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. İşletmelerin Listesi

Kodu	İşletme adı	Kodu	İşletme adı
AVOD	A.V.O.D Gıda ve Tarım	MERKO	Merko Gıda
AEFES	Anadolu Efes	OYLUM	Oylum Sınai Yatırımlar
BANVT	Banvit	PENGD	Penguen Gıda
CCOLA	Coca Cola İçecek	PETUN	Pınar Et Ve Un
DARDL	Dardanel	PINSU	Pınar Su
EKSUN	Eksun Gıda	PNSUT	Pınar Süt
ERSU	Ersu Gıda	SELGD	Selçuk Gıda
FRIGO	Frigo Pak Gıda	TBORG	T.Tuborg
KENT	Kent Gıda	TATGD	Tat Gıda
KERVT	Kerevitaş Gıda	TUKAS	Tukaş
KNFRT	Konfrut Gıda	ULKER	Ülker Bisküvi
KRSTL	Kristal Kola	ULUUN	Ulusoy Un Sanayi

Kaynak: Finnet Analiz Expert

Çalışmadan verisine ulaşılama sebebiyle çıkartılan işletmelerin kodları ise şunlardır: ATAKP, BORSK, DMRGD, EKSUN, ELITE, FADE, GOKNR, KAYSE, KRVGD, KTSKR, OBAMS, OFSYM, ORCAY, SELVA, SOKE, TETMT, VANGD ve YYLGD'dır. Çalışmada ilk olarak Ante Pulic (1998)'e göre Entelektüel katma değer katsayısını hesaplayabilmek için bu katsayıyı oluşturan KSE, BSE ve YSE kavramlarının hesaplanması gerekmektedir. Bu katsayının hesaplanma aşamaları ise şöyledir: (Firer ve Williams, 2003: 352).

1) Katma değerin hesaplanması:

$$KD = FK + PG + D + A$$

KD: Katma değer

FK: Faaliyet kârı

PG: Personel gideri

D: Tükenme ve itfa payları (Maddi olmayan varlıklar için)

A: Amortisman giderleri (Maddi Varlıklar)

2) Bileşenlerin hesaplanması:

$$Beşeri\ Sermayesi\ Etkinliği = Katma\ değer\ /\ Personel\ gideri$$

$$Kullanılan\ Sermaye\ Etkinliği = Katma\ Değer\ /(varlıklar - kısa\ vadeli\ yabancı\ kaynaklar)$$

$$Yapısal\ Sermaye\ Etkinliği = (Katma\ Değer - Personel\ Gideri)/\ Katma\ Değer$$

3) Entelektüel katma değer katsayısının hesaplanması:

$$Entelektüel\ katma\ değer\ katsayısı = Beşeri\ Sermayesi\ Etkinliği + Kullanılan\ Sermaye\ Etkinliği + Yapısal\ Sermaye\ Etkinliği$$

4) Bağımlı değişkenlerin hesaplanması:

$$Aktif\ karlılık\ oranı: Net\ Karlar\ /\ Toplam\ Varlıklar$$

$$Tobin\ Q: (Piyasa\ Değeri + Kısa\ Vadeli\ Yabancı\ Kaynaklar + Uzun\ Vadeli\ Yabancı\ Kaynaklar) / Toplam\ Varlıklar$$

Hesaplaması yapılan değişkenler doğrultusunda entelektüel sermaye ile finansal performans ile arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla oluşturulan modeller ise şöyledir:

MODEL A: $AKO_{it} = \beta_0 + \beta_1 EKDK_{it} + \varepsilon_{it}$

MODEL B: $AKO_{it} = \beta_0 + \beta_1 BSE_{it} + \beta_2 KSE_{it} + \beta_3 YSE_{it} + \varepsilon_{it}$

MODEL C: $TQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 EKDK_{it} + \varepsilon_{it}$

MODEL D: $TQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 BSE_{it} + \beta_2 KSE_{it} + \beta_3 YSE_{it} + \varepsilon_{it}$

3. BULGULAR

Entelektüel sermaye ve bileşenlerinin finansal performansı göstergesi olarak kullanılan aktif karlılık ve Tobin Q oranları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada kullanılan serilere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	BSE	**KSE**	**YSE**	**EKDK**	**AKO**	**TQ**
Ortalama	5.523	0.156	0.748	6.483	3.107	2.255
Medyan	4.106	0.130	0.766	5.004	2.255	1.361
Maksimum	52.082	0.710	10.953	53.317	69.245	61.695
Minimum	-8.849	-0.904	-2.101	-7.857	-142.231	0.547
S. Sapma	5.711	0.158	0.637	5.858	11.100	4.903
Çarpıklık	3.268	-0.387	9.512	3.149	-4.571	9.156
Basıklık	20.270	8.690	141.840	19.226	67.001	98.655
Jarque-Bera	7827.78	758.41	451685.51	6954.88	96132.55	218159.08
J-B Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Gözlem Sayısı	551	552	552	551	552	552

Tablo 3'e göre entelektüel sermaye bileşenleri olan BSE, KSE ve YSE'nin ortalamaları sırasıyla 5.52, 0.15 ve 0.78'dir. EKDK'nın ortalaması ise 6.48'dir. Modelde bağımlı değişken olarak kullanılan AKO ve Tobin Q değerlerinin ortalaması ise sırasıyla 3.10 ve 2.25'dir. Ayrıca modelde yer alan değişkenlerden AKO hariç diğer değişkenlerin sağa çarpık olduğu tespit edilmiştir. Serilerin normal dağılıma uygunluğunu gösteren Jarque-Bera olasılık değeri (J-B olasılık <0.05) sonuçları incelendiğinde sınanan "Ho: seriler normal dağılmaktadır" hipotezin reddedildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla çalışmada Spearman Korelasyon analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Korelasyon Matrisi Sonuçları

	BSE	**KSE**	**YSE**	**EKDK**	**AKO**	**TQ**
BSE	1.0000					
KSE	0.5895	1.0000				
YSE	0.8206	0.4335	1.0000			
EKDK	0.6630	0.5893	0.8759	1.0000		
AKO	0.6135	0.5470	0.4767	0.5942	1.0000	
TQ	0.0974	0.1744	0.0688	0.0885	0.1559	1.0000

Tablo 4'te yer alan Spearman korelasyon matrisi sonuçları incelendiğinde, değişkenler arasında pozitif yönlü düşük ve orta dereceli korelasyon ilişki gözlemlenmektedir. Bu analize göre değişkenler arasında yüksek düzeyde (r>0.90) bir ilişkinin olması çoklu doğrusal bağlantı ve içselliğe sorununa neden olmaktadır (Tabachnick ve Fidell, 2001). Regresyon analizlerinde, çoklu doğrusal bağlantı sorununun tespit edilmesi bağımsız değişkenlerin birbiriyle ilişkisi olduğunu anlamına gelmektedir. Ayrıca çalışmada çoklu doğrusal bağlantı sorunun sınanması amacıyla uygulanan Varyans Şişirme Faktörü (VIF) sonuçları da incelenmiş ve Tablo 5'te sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5. Varyans Şişirme Faktörü Sonuçları

	MODEL A		**MODEL B**		**MODEL C**		**MODEL D**	
Değişkenler	VIF Katsayısı	VIF	VIF Katsayısı	VIF	VIF Katsayısı	VIF	VIF Katsayısı	VIF
EKDK	0.0055	1.000			0.0012	1.000	-	-
KSE	-	-	8.9191	1.2986	-	-	2.2720	1.2986
BSE	-	-	0.0069	1.3133	-	-	0.0017	1.3133
YSE	-	-	0.4299	1.0130	-	-	0.1095	1.0130
C	0.4200	NA	0.5965	NA	0.0973	NA	0.1519	NA

Tablo 5'te yer alan sonuçlar incelendiğinde, serilerde çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı söylenebilir. VIF'e göre hesaplanan kritik değerin 10'dan büyük olması çoklu doğrusal bağlantı sorunu yaşanabileceğini göstermektedir (Çokluk, vd., 2010). Çalışma hangi birim kök testinin uygulanacağını belirlemek amacıyla yapılan yatay kesit bağımlılığı test sonuçları ise Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	**Test**	**İstatistik**	**Olasılık**
AKO	Peseran CD	7.845***	0.000
Tobin Q	Peseran CD	26.091***	0.000
EKDK	Peseran CD	8.660***	0.000
KSE	Peseran CD	35.863***	0.000
BSE	Peseran CD	10.241***	0.000
YSE	Peseran CD	2.876***	0.000
MODEL A	Peseran CD	8.575***	0.000
MODELB	Peseran CD	2.461***	0.014
MODEL C	Peseran CD	24.144***	0.000
MODEL D	Peseran CD	23.545***	0.000

***,** ve * %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6'da yer alan sonuçlar incelendiğinde, hesaplanan olasılık değerinin kritik değer olan 0.05'in altında olması durumda "Ho: Yatay kesit bağımlılığı vardır" reddedilememektedir. Diğer bir ifadeyle hem değişken hem de model bazında yatay kesit bağımlılığı söz konusudur. Bu doğrultuda çalışmada yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden CADF birim kök testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

CADF Testi				
Düzey				
Değişkenler	**Sabit**		**Sabit+Trend**	
	İstatistik	**Olasılık**	**İstatistik**	**Olasılık**
AKO	-1.526	>=0.10	-1.025	>=0.10
Tobin Q	-1.713	>=0.10	-2.645	<0.10
EKDK	-2.085	>=0.10	-2.047	>=0.10
KSE	-2.131	<0.10	-2.249	>=0.10
BSE	-2.086	>=0.10	-1.559	>=0.10
YSE	-2.195	>=0.10	-3.016	>=0.10
Birinci Fark				
Değişkenler	**Sabit**		**Sabit+Trend**	
	İstatistik	**Olasılık**	**İstatistik**	**Olasılık**
AKO	-2.526	<0.01	-3.025	<0.01
Tobin Q	-3.473	<0.01	-3.795	<0.01
EKDK	-2.505	<0.01	-5.186	<0.01
KSE	-3.690	<0.01	-3.958	<0.01
BSE	-3.397	<0.01	-3.015	<0.01
YSE	-2.919	<0.01	-3.016	<0.01
Anlamlılık Düzeyi		**Kritik Değer**		**Kritik Değer**
1%		-2.37		-2.8896
5%	Sabit	-2.1899	Sabit+Trend	-2.711
10%		-2.0931		-2.615

Tablo 7'de yer alan sonuçlar incelendiğinde, serilerin düzeyde hem sabit hem de sabit ve trendde "Ho: seriler birim kök içermektedir" hipotezinin reddedilemediği tespit edilmiştir. Serilerin birinci farkları alındığında ise hem sabit hem de sabit ve trendde boş hipotezin reddedildiği tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, seriler birinci farkta durağanlaşmıştır. Aynı dereceden durağan olan seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkini incelemek amacıyla çalışmada Pedroni Eş Bütünleşme testi kullanılmıştır. Bu testte ilişkin sonuçlar Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. Pedroni Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

Model A			**Model C**		
	İstatistik	**Olasılık**		**İstatistik**	**Olasılık**
Panel v-Statistic	-0.408	0.658	Panel v-Statistic	7.024	0.000
Panel rho-Statistic	-7.651	0.000	Panel rho-Statistic	-3.796	0.000
Panel PP-Statistic	-7.345	0.000	Panel PP-Statistic	-3.754	0.000
Panel ADF-Statistic	-6.854	0.000	Panel ADF-Statistic	-6.296	0.000
Grup rho-İstatistiği	-5.470	0.000	Grup rho-İstatistiği	-3.622	0.000
Grup PP-İstatistiği	-53.287	0.000	Grup PP-İstatistiği	-6.687	0.000
Grup ADF-İstatistiği	-21.025	0.000	Grup ADF-İstatistiği	-6.083	0.000
Model B			**Model D**		
	İstatistik	**Olasılık**		**İstatistik**	**Olasılık**
Panel v-Statistic	-1.528	0.937	Panel v-Statistic	1.117	0.132
Panel rho-Statistic	-0.297	0.383	Panel rho-Statistic	0.399	0.655
Panel PP-Statistic	-1.819	0.034	Panel PP-Statistic	-1.292	0.098
Panel ADF-Statistic	-2.550	0.005	Panel ADF-Statistic	-1.622	0.052
Grup rho-İstatistiği	-1.511	0.038	Grup rho-İstatistiği	1.114	0.867
Grup PP-İstatistiği	-32.036	0.000	Grup PP-İstatistiği	-1.347	0.089
Grup ADF-İstatistiği	-23.391	0.000	Grup ADF-İstatistiği	1.298	0.903

Tablo 8'de yer alan sonuçlar incelenirken panelin zaman boyutunun 30'dan az olması sebebiyle Grup rho istatistiği sonuçları incelenmiştir. Grup rho istatistiği sonuçlarını göre; aktif karlılık ve entelektüel katma değer katsayısı arasındaki ilişkinin incelendiği Model A sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilmiş, aktif karlılık ile KSE, BSE ve YSE arasındaki ilişkinin incelendiği Model B sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilmiş, Tobin Q ve entelektüel katma değer katsayısı arasındaki ilişkinin incelendiği Model C sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilmiş ancak Tobin Q ile KSE, BSE VE YSE arasındaki ilişkinin incelendiği Model D sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilememiştir. Seriler arasındaki uzun dönemli ilişki katsayıları Pedroni Panel FMOLS yöntemi tahmin edilmektedir. Eş bütünleşme testi uygulandıktan sonra uzun dönemli bu ilişkinin sapmasız katsayılarını tahmin etmek için Panel FMOLS testi uygulanmıştır. Panel FMOLS otokorelasyon, değişen varyans gibi sabit etkili sapmaları düzeltmek için uygulanmaktadır. Bu teste ilişkin sonuçlar Tablo 9'da gösterilmektedir.

Tablo 9. Pedroni Panel FMOLS Testi Sonuçları

MODEL A					**MODEL C**				
Değişken	Katsayı	Stand. Hata	t-İst.	Olasılık	Değişken	Katsayı	Stand. Hata	t-İst.	Olasılık
EKDK	1.1399	0.1521	7.4931	0.0000	EKDK	0.0067	0.0680	0.0983	0.9217

R^2	0.2813	Düzeltilmiş R^2	0.2484	R^2	0.4550	Düzeltilmiş R^2	0.4301
MODEL B				**MODEL D**			
Değişken	Katsayı	Stand. Hata	t-İst.	Olasılık	Değişken	Katsayı	Stand. Hata	t-İst.	Olasılık
KSE	24.8572	4.4995	5.5245	0.0000	KSE	-3.2660	2.0951	-1.5589	0.1197
BSE	0.8161	0.1606	5.0814	0.0000	BSE	0.0560	0.0748	0.7493	0.4540
YSE	0.3150	0.8684	0.3628	0.7169	YSE	-0.0949	0.4044	-0.2348	0.8145
R^2	0.3293	Düzeltilmiş R^2	0.2959	R^2	0.458	Düzeltilmiş R^2	0.4310		

Tablo 9'da yer alan sonuçlar incelendiğinde; aktif karlılık ve entelektüel katma değer katsayısı arasındaki ilişkinin incelendiği Model A sonuçlarına göre entelektüel katma değer katsayısındaki 1 birimlik artışın aktif karlılığı 1.13 birim arttırdığı tespit edilmiştir. Aktif karlılık ile KSE, BSE ve YSE arasındaki ilişkinin incelendiği Model B sonuçlarına göre kullanılan sermaye etkinliğindeki 1 birimlik artışın aktif karlılığı 24.86 birim arttırdığı, beşerî sermayesi etkinliğindeki bir birim artışın ise aktif karlılığı 0.82 birim arttırdığı tespit edilmiştir. Tobin Q ve entelektüel katma değer katsayısı arasındaki ilişkinin incelendiği Model C sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilmiş ancak katsayılar anlamlı tespit edilememiştir. Son olarak Tobin Q ile KSE, BSE ve YSE arasındaki ilişkinin incelendiği Model D sonuçlarına göre eş bütünleşme ilişki tespit edilememiştir. Bu doğrultuda uzun dönemli katsayıları yorumlanamamaktadır.

4. TARTIŞMA

Geçmişten günümüze bireylerin ihtiyaçlarının değişmesi doğrultusunda, işletmelerin hem ürettiği mal ve hizmet türleri hem de üretimde kullandıkları sermaye türleri değişiklik göstermiştir. Tarım toplumu döneminde fiziksel güç olan insani sermaye önemli iken, sanayi devrimi ile maddi duran varlıkların önemi artmış ve günümüzde bilgi ve teknolojilerdeki gelişmeler doğrultusunda, marka, teknik bilgi, beceri ve yaratıcılık gibi soyut unsurlar daha önemli hale gelmiştir. Bu durum açıkça göstermektedir ki; bilgi ekonomisi sayesinde işletmeler sürdürülebilir rekabet avantajı sağlamada maddi duran varlıklarından ziyade maddi olmayan (soyut) varlıklara yatırım yaparak daha fazla değer yaratmaktadır. Dolayısıyla, bir işletme çalışanlarının sahip olduğu bilgi, beceri ve deneyim olarak ifade entelektüel sermaye finansal performans üzerinde önemli bir role sahiptir.

Bu çalışmada, entelektüel sermaye ve bileşenlerinin finansal performansa olan etkisinin ortaya konulması amacıyla dört farklı model (Model A, Model B, Model C ve Model D) oluşturulmuş ve seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin incelenmesi için Pedroni Eş bütünleşme testi kullanılmıştır. Model A, Model B ve Model C için eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Aktif karlılık ve EKDK arasında pozitif yönlü

bir ilişkinin tespit edildiği Model A sonuçları, Karacaer ve Aygün (2009), Clarke, Seng ve Whiting (2011), Alipour (2012), Nadeem, Gan ve Nguyen (2018), Smriti ve Das (2018) çalışmalarıyla benzerlik göstermekte iken; Topaloğlu ve Bayraktaroğlu (2024)'nun çalışmasının sonucundan farklılık göstermektedir. Bu durum entelektüel katma değer katsayısındaki artışın işletmelerin toplam kaynakları tarafından oluşturulan katma değerinde artmasına sebep olacağından dolayı işletmelerin fiziksel, finansal ve entelektüel sermayelerini etkin ve verimli bir kullandığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Aktif karlılık ile beşerî sermaye ve kullanılan sermaye arasındaki pozitif yönlü bir ilişkinin tespit edildiği Model B sonuçları ise, Maji ve Goswami (2016), Nadeem, Gan ve Nguyen (2018), Mohapatra, vd. (2019), Xu ve Li (2020), Hoang, vd., (2020), Karaömer vd. (2023) çalışmalarıyla benzerlik göstermekte iken; Smriti ve Das (2018), Sarıgül (2023) ve Topaloğlu ve Bayraktaroğlu (2024)'nun çalışmalarının sonuçlarından farklılık göstermektedir. Aktif karlılık ile beşerî sermaye arasındaki pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu durum, İşletmelerin finansal performansın artmasında önemli bir yer sahip olan maddi sermayeyle birlikte beşerî sermayenin öneminde farkında olduğu ve bu farklılığı arttıracak çalışmaların yapıldığı söylenebilir. Nitekim, çalışanlara sağlanan her bir faydanın işletmelerin finansal performansın artmasında önemli bir yer olduğu da göz ardı edilmemelidir. Ayrıca aktif karlılık ile kullanılan sermaye arasındaki pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum ise işletmeler için önemli olan fiziki ve finansal varlıkların, finansal performansı arttırmak amacıyla değer yaratma ve iyileştirme sürecinde etkin olarak kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir. Tobin Q ile entelektüel katma değer katsayı arasında anlamlı bir ilişkinin tespit edilemediği Model C sonuçları ise Tetik ve Ören (2010) çalışmalarıyla benzerlik göstermekte iken; Smriti ve Das (2018) çalışmalarının sonucundan farklılık göstermektedir. Tobin Q ile beşeri sermaye, yapısal sermaye ve kullanılan sermaye arasındaki ilişki eş bütünleşme ilişki tespit edilemediği için incelenmemiştir.

SONUÇ

Çalışmada, BİST Gıda endeksinde yer alan işletmelerin 2018Q1-2023Q3 dönemine ait finansal veriler kullanılarak entelektüel sermaye ve bileşenlerinin finansal performansa olan etkisinin ortaya konulması amacıyla dört farklı model oluşturulmuştur. Model A'da aktif karlılık ile entelektüel katma değer katsayı arasındaki ilişki, Model B'de aktif karlılık ile beşerî sermaye, yapısal sermaye ve kullanılan sermaye arasındaki ilişki; Model C 'de Tobin Q ile entelektüel katma değer katsayı arasındaki ilişki, Model D'de ise Tobin Q ile beşerî sermaye, yapısal sermaye ve kullanılan sermaye arasındaki ilişki Pedroni Eş bütünleşme analizi ile incelenmiştir. Bu bağlamda ilk olarak Ante Pulic (1998, 2004) tarafından ortaya çıkan EKDK ve KSE, BSE ve YSE hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılacak olan birim kök testinin belirlenmesi için Peseran (2004) CD testi kullanılmış ve hem seride hem de modelde yatay kesit bağımlılığı tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmada yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testi olan CADF testi kullanılmıştır. Bu test sonuçlarına göre ise, serilerin birinci dereceden durağan olduğu anlaşılmıştır. Önemi gün geçtikçe artan entelektüel sermaye konusu hem işletmelerin yönetim stratejilerini belirlemesinde için hem de yatırımcıların karar verme sürecinde oldukça

önemli bir veri haline dönüşmüştür. İşletmelerin finansal tablolarını analiz ederek yatırım kararı alan yatırımcılar ve işletmelerin rekabet edilebilme sürecindeki finansal durumunu yine finansal tablolarla takip eden işletme yöneticilerinin finansal tablolarda yer almamasından dolayı gözden kaçırdığı entelektüel sermayeye yönelik bir bakış açısı ortaya konulmuştur. Dolayısıyla bu çalışma hem gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelere, hem bu sektöre yatırım yapan yatırımcılara hem de bu sektörden etkilenen diğer sektörlere yol gösterici niteliktedir. İlerleyen dönemlerde bu konu çalışmak isteyen araştırmacılar, tek bir ülke seçerek zaman serisi yöntemi ve birden fazla ülkenin yer aldığı ülke gruplarını çalışarak farklık panel veri yöntemleri kullanarak literatüre katkı sağlayabilir.

DO THE COMPONENTS OF INTELLECTUAL CAPITAL AFFECT THE FINANCIAL PERFORMANCE OF ENTERPRISES IN THE BİST FOOD INDEX?

1. INTRODUCTION

The Value-Added Intellectual Coefficient (VAIC) developed by Ante Pulic (1998) is used in the measurement of intellectual capital. Three components are used in the calculation of this coefficient. These are; Capital Employed Efficiency (CEE), Human Capital Efficiency (HCE) and Structural Capital Efficiency (SCE). The study, which aims to reveal the effect of intellectual capital components on financial performance, uses the financial data of the enterprises in the BIST Food index for the period 2018Q1-2023Q3. In the study, return on assets ratio (ROA), which represents financial performance and is calculated by dividing net profit by total assets, and Tobin's Q ratio, which is calculated by dividing the sum of long and short-term debts by total assets, were used as dependent variables. As independent variables, CEE, HCE, SCE and VAIC, which is the sum of these three variables, were used. Using Tobin's Q ratio as an indicator of financial performance and analyzing the BIST food sector, where competition and R&D activities are intense, reveals the originality of this study. It is thought that such a study will contribute to the literature. Especially after 2000, there are many studies in the literature investigating the effect of the number of intellectual value added and its components developed by Ante Pulic (1998) on financial performance. In the literature; Alipour (2012), Nadeem, Gan and Nguyen (2018), Smriti and Das (2018) found a positive relationship between ROA and VAIC, while Topaloğlu and Bayraktaroğlu (2024) obtained the opposite result. (2019), Xu and Li (2020), Hoang et al. (2020), found a positive relationship between ROA and HCE and CEE, while Smriti and Das (2018), Sarıgül (2023) and Topaloğlu and Bayraktaroğlu (2024) found negative relationships.

2. METHODS

In panel data analysis, it is first necessary to determine the stationarity level of the variables, in other words, whether they contain unit roots. Determining the stationarity level of the series is necessary for the application of panel cointegration analysis. However, in this study, the cross-section dependence test of the series was applied

first. CADF unit root test, one of the second-generation root tests, was used in the study. After determining that the series are stationary at I(1) level, the existence of a long-run cointegration relationship is investigated with the Panel Cointegration Test developed by Pedroni (1999). After the cointegration analysis, the Panel FMOLS method was used to determine the long-run coefficients.

3. RESULTS

In the study, four models were created. According to the results of Model A, in which the relationship between ROA and VAIC is analyzed, co-integration relationship is detected and it is determined that 1 unit increase in VAIC increases return on assets by 1.13 units. According to the results of Model B, which analyses the relationship between ROA and CEE, HCE and SCE, a co-integration relationship was found and it was determined that a 1-unit increase in CEE increases return on assets by 24.86 units and a 1-unit increase in HCE increases return on assets by 0.82 units. According to the results of Model C, which analyses the relationship between Tobin's Q and the VAIC, a cointegration relationship was detected but the coefficients were not significant. Finally, according to the results of Model D, which analyses the relationship between Tobin's Q and HCE, SCE and CEE, no co-integration relationship was detected.

4. DISCUSSION

While the results of Model A are similar to Karacaer and Aygün (2009), Clarke, Seng and Whiting (2011), Alipour (2012), Nadeem, Gan and Nguyen (2018), Smriti and Das (2018), they differ from the results of Topaloğlu and Bayraktaroğlu (2024). This situation can be interpreted as an indicator that the enterprises use their physical, financial and intellectual capital effectively and efficiently, since the increase in the VAIC will lead to an increase in the value added created by the total resources of the enterprises. The results of Model B, which shows a positive relationship between ROA and HCE and CEE, are similar to those of Maji and Goswami (2016), Nadeem, Gan and Nguyen (2018), Mohapatra, et al. (2019), Xu and Li (2020), Hoang, et al. (2020), Karaömer et al. (2023), while differing from the results of Smriti and Das (2018), Sarıgül (2023) and Topaloğlu and Bayraktaroğlu (2024). There is a positive relationship between ROA and human capital. This situation can be said that businesses are aware of the importance of human capital along with tangible capital, which has an important place in increasing financial performance, and studies are being carried out to increase this difference. As a matter of fact, it should not be ignored that each benefit provided to employees has an important place in increasing the financial performance of enterprises. In addition, a positive relationship was found between ROA and capital employed. This can be interpreted as that physical and financial asset, which are important for businesses, are used effectively in the process of value creation and improvement in order to increase financial performance. The results of Model C, in which there is no significant relationship between Tobin's Q and VAIC, are similar to the results of Tetik and Ören (2010), but differ from the

results of Smriti and Das (2018). The relationship between Tobin's Q and CEE, HCE, SCE re not analyzed since no cointegration relationship is detected.

CONCLUSION

Intellectual capital, whose importance is increasing day by day, has become a very important data both in determining the management strategies of enterprises and in the decision-making process of investors. A perspective on intellectual capital, which is overlooked by investors who make investment decisions by analyzing the financial statements of enterprises and business managers who follow the financial status of enterprises in the process of competitiveness with financial statements due to its absence in the financial statements, has been put forward. Therefore, this study is a guide for both businesses operating in the food sector, investors investing in this sector and other sectors affected by this sector.

KAYNAKÇA

Alipour, M. (2012). The effect of intellectual capital on firm performance: An investigation of Iran insurance companies. *Measuring Business Excellence*, 16(1), 53-66.

Asteriou, D., and Hall, S. G. (2007). Applied Econometrics: a modern approach, revised edition. *Hampshire: Palgrave Macmillan*, 46(2), 117-155.

Belke, M., ve Al, İ. (2019). Türkiye'de bölgesel enflasyon yakınsaması: panel birim kök testlerinden kanıtlar. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5(2), 301-323.

Bontis, N. (1998). Intellectual capital: an exploratory study that develops measures and models. *Management decision*, 36(2), 63-76.

Bontis, N., Keow, W. C. C., and Richardson, S. (2000). Intellectual capital and business performance in Malaysian industries. *Journal of intellectual capital*, 1(1), 85-100.

Brooking, A. (1996). *Intellectual Capital: Core Asset for the Third Millennium Enterprise.* London: Thompson International Business Press.

Clarke, M., Seng, D., and Whiting, R. H. (2011). Intellectual capital and firm performance in Australia. *Journal of intellectual capital*, 12(4), 505-530.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.

Edvinsson, L. (1997). Developing intellectual capital at Skandia. Long Range Planning, 30(3), 320e373.

Firer, S., and Mitchell Williams, S. (2003). Intellectual capital and traditional measures of corporate performance. *Journal of intellectual capital*, 4(3), 348-360.

Hoang, H. T., Nguyen, H. T. H., Vu, N. H., Le, A. H., and Quach, H. H. (2020). Intellectual capital and firm performance in Vietnam 2012-2016. *International Journal of Learning and Intellectual Capital*, 17(1), 27-46.

Kamal, M. H. M., Mat, R. C., Rahim, N. A., Husin, N., and Ismail, I. (2012). Intellectual capital and firm performance of commercial banks in Malaysia. *Asian Economic and Financial Review*, 2(4), 577-590.

Karacaer, S., ve Aygün, M. (2009). Entellektüel sermayenin firma performansı üzerindeki etkisi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(2), 127-140.

Karaömer, Y., Acaravcı, S. K., ve Telek, A. (2023). Entelektüel sermaye bileşenlerinin firma performansına etkisi: borsa İstanbul'da işlem gören teknoloji firmaları üzerine bir uygulama. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 20-43.

Maji, S. G., and Goswami, M. (2016). Intellectual capital and firm performance in emerging economies: the case of India. *Review of International Business and Strategy*, 26(3), 410-430.

Mehri, M., Umar, M. S., Saeidi, P., Hekmat, R. K., and Naslmosavi, S. (2013). Intellectual capital and firm performance of high intangible intensive industries: Malaysia evidence. *Asian Social Science*, 9(9), 146-155.

Mohapatra, S., Jena, S. K., Mitra, A., and Tiwari, A. K. (2019). Intellectual capital and firm performance: evidence from Indian banking sector. *Applied Economics*, 51(57), 6054-6067.

Nadeem, M., Gan, C., and Nguyen, C. (2018). The importance of intellectual capital for firm performance: Evidence from Australia. *Australian Accounting Review*, 28(3), 334-344.

Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and statistics*, 61(S1), 653-670.

Pesaran, H. M. (2007), A Simple Panel Unit Root Test in The Presence of Cross-Section Dependence, *Journal of Applied Econometrics,* 22(2), 265–312.

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. Cambridge Working Papers. *Economics*, *1240*(1), 1.

Pulic, A. (1998). Measuring the performance of intellectual potential in knowledge economy. Erişim: 15 Haziran2024, www.measuring-ip.at/OPapers/Pulic/Vaictxt/vaictxt.html

Roos, G., and Roos, J. (1997). Measuring your company's intellectual performance. *Long range planning*, 30(3), 413-426.

Roos, J., Edvinsson, L., and Dragonetti, N. C. (1997). *Intellectual capital: Navigating the new business landscape*. Springer.

Sakur, R., and Güngör, B. (2023). Entelektüel Sermaye Firma Finansal Performans Ilişkisi: BİST Sinai Endeksi Firmalari Üzerine Bir Ekonometrik Analiz. *Muhasebe bilim dünyası dergisi*, *25*(1), 70-97.

Sarıgül, H. (2023). Entelektüel Sermayenin Ticari Bankalarda Kârlılığa Etkisi: Türk Bankacılık Sektöründen Kanıtlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (98), 43-62.

Smriti, N., and Das, N. (2018). The impact of intellectual capital on firm performance: a study of Indian firms listed in COSPI. *Journal of Intellectual Capital*, 19(5), 935-964.

Stewart, T.A. 1997. *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations.* New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group.

Sveiby, K. E. (1997). *The new organizational wealth: Managing & measuring knowledge-based assets*. Berrett-Koehler Publishers. San Francisco CA.

Tabachnick, B. G., and Fidell, L. S. (2001). Principal components and factor analysis. *Using multivariate statistics*, 4(1), 582-633.

Tetik, N. ve Ören, V. E. (2010). Entellektüel Sermaye Ölçümünde Tobin Q Yöntemi: İmkb'de İşlem Gören Turizm İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama. *Mödav*, 4, 1-14.

Topaloğlu, E. E., ve Bayrakdaroğlu, A. (2024). Entelektüel Sermaye ve Finansal Performans: Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 9(1), 297-327.

Wu, W. Y., and Tsai, H. J. (2005). Impact of social capital and business operation mode on intellectual capital and knowledge management. *International Journal of Technology Management*, 30(1-2), 147-171.

Xu, J., and Liu, F. (2020). The impact of intellectual capital on firm performance: A modified and extended EKDK model. *Journal of Competitiveness*, (1), 161-176.

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ

Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal of Administrative Sciences
Cilt/Volume: 23, Sayı/No: 56, ss./pp.: 1307-1337
DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1587367

-REVIEW ARTICLE-

AN INTEGRATED FRAMEWORK OF KNOWLEDGE DYNAMICS AND INNOVATION PERFORMANCE*

Hasibe AYSAN[1]

Abstract

This study aims to address the critical yet underexplored relationship between knowledge management practices and organizational innovation capacity by examining how organizations can effectively leverage their knowledge assets to enhance innovation performance. The research identifies a significant gap in current literature regarding the systematic integration of knowledge management practices with innovation processes and proposes an integrated conceptual framework to bridge this theoretical divide. The research aims to synthesize established theories from knowledge management, organizational learning, and innovation literature to develop a holistic understanding of knowledge-driven innovation dynamics.

The study, depending on the review of the existing studies, tries to identify and elaborate on four critical dimensions that may determine an organization's innovation capacity: Knowledge Infrastructure, which encompasses the technological and cultural foundations that support knowledge sharing; Knowledge-Based Innovation Capacity, which reflects an organization's ability to transform knowledge into innovative outputs; Knowledge-Driven Innovation Processes, which detail the systematic approaches to knowledge integration in innovation development; and Knowledge-Centered Innovation Strategies, which align knowledge management initiatives with innovation objectives. This proposed integrated framework aims to address the existing theoretical gaps while providing a robust foundation for future empirical research on the optimization of knowledge management practices for enhanced organizational innovation. The study aims to offer practical implications for organizational leaders and managers, presenting actionable insights for developing sustainable competitive advantages through knowledge-based innovation. Furthermore, it may provide guidance for organizations seeking to assess and improve their knowledge management practices in support of innovation goals.

The research aims to contribute to both theoretical understanding and practical application in the field, offering a structured approach to analyzing and enhancing the relationship between knowledge management and innovation performance in contemporary organizations.

Keywords: *Organizational Knowledge Management, Knowledge-Based Organization Theory, Innovation, Innovation Capacity, Organizational Learning*.
JEL Codes: *O31, D80, D83.*
Başvuru: *18.11.2024* **Kabul:** *19.03.2025*

---

[1] Assist. Prof., Ostim Technical University Department of International Trade and Finance, hasibe.aysan@ostimteknik.edu.tr, 0000-0001-6485-9824

BİLGİ DİNAMİKLERİ VE İNOVASYON PERFORMANSININ ENTEGRE BİR ÇERÇEVESİ [2]

Öz

Bu çalışma, kritik olmasına rağmen literatürde yeterince araştırılmamış bir alan olan bilgi yönetimi uygulamalarının örgütsel inovasyon kapasitesi ile ilintisini inceleyerek, örgütlerin inovasyon performansını artırmak için, bilgi varlıklarını etkili bir şekilde nasıl kullanabileceğini ele almaktadır. Araştırma, bilgi yönetimi uygulamalarının inovasyon süreçleriyle sistematik entegrasyonuna ilişkin mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu tespit etmekte ve bu kuramsal ayrımı köprülemek için entegre bir kavramsal çerçeve önermektedir. Araştırma, bilgi odaklı inovasyon dinamiklerine dair bütünsel bir anlayış geliştirmek için bilgi yönetimi, örgütsel öğrenme ve inovasyon literatüründen elde edilen yerleşik kuramları sentezlemektedir.

Çalışmada, yapılan literatür incelemesi neticesinde, bir örgütün inovasyon kapasitesini belirleyebileceği öngörülen dört kritik boyut tanımlanmakta ve açıklanmaktadır. Bu boyutlar şunlardır: Bilgi paylaşımını destekleyen teknolojik ve kültürel temelleri kapsayan Bilgi Altyapısı; bir örgütün bilgiyi yenilikçi çıktılara dönüştürme yeteneğini yansıtan Bilgi Tabanlı İnovasyon Kapasitesi; inovasyon geliştirmede bilgi entegrasyonuna yönelik sistematik yaklaşımları ayrıntılandıran Bilgi Odaklı İnovasyon Süreçleri ve bilgi yönetimi girişimlerini inovasyon hedefleriyle uyumlu hale getiren Bilgi Merkezli İnovasyon Stratejileri.

Bu entegre kavramsal çerçeve, mevcut teorik boşlukları ele alırken, gelişmiş örgütsel inovasyon için bilgi yönetimi uygulamalarının optimizasyonuna yönelik gelecekteki ampirik araştırmalar için sağlam bir temel sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma, örgütsel liderler ve yöneticiler için pratik bazı çıkarımlar sunarak, bilgi temelli inovasyon yoluyla sürdürülebilir rekabet avantajları geliştirmek için uygulanabilir iç görüler sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, örgütlere inovasyon hedeflerini desteklemek için bilgi yönetimi uygulamalarını değerlendirme ve geliştirme konusunda rehberlik sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma hem kuramsal anlayışa hem de pratik uygulamaya katkıda bulunarak, çağdaş örgütlerde bilgi yönetimi ve inovasyon performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmek ve geliştirmek için yapılandırılmış bir yaklaşım sunmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: *Örgütsel Bilgi Yönetimi, Bilgi Temelli Örgüt Kuramı, Yenilikçilik, Yenilik Kapasitesi, Örgütsel Öğrenme.*

JEL Kodları: *O31, D80, D83.*

"Bu çalışma Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olarak hazırlanmıştır."

[2] Genişletilmiş Türkçe Özet, makalenin sonunda yer almaktadır.

1. INTRODUCTION

In the information age, the ability of organizations to gain and maintain sustainable competitive advantage is based on their ability to manage and use their knowledge effectively. Robert M. Grant's article "Toward a Knowledge-Based Theory of the Firm" (1996) laid the foundation for this understanding and was the first study to emphasize the central role of knowledge and knowledge management in organizational theories. Grant's resource-based view of the organization (firm or enterprise) identified the transferability of an organization's resources and capabilities as a critical determinant of its capacity to innovate. In this context, the transferability of knowledge and the absorptive capacity of the firm gain importance as well.

Grant's work was a pioneering work which showed that knowledge management for organizations is not only limited to the traditional topics of strategic management, such as strategic decision-making and competitive advantage, but also addresses other fundamental issues of organization theory. These core issues include intra-organizational coordination, organizational structure, the role of management in the organization, the distribution of decision-making rights within the organization, the determinants of organizational boundaries, and innovation theory. This broad approach has laid the groundwork for a deeper examination of the relationship between knowledge management and organizational innovation capacity.

According to this initial conceptual approach, knowledge-based organizational theory draws attention to the difficulties of knowledge transfer among organizational members, emphasizing the fact that production-related knowledge is mostly tacit knowledge - that is, the kind of knowledge that employees in organizations acquire through experience and intuition- which cannot be easily expressed or transferred Polanyi (1966). These challenges have raised new questions and areas of research on how innovation processes should be managed. Nonaka's (1994) emphasis on the transformation of tacit knowledge into explicit knowledge (and vice versa) and Brown and Duguid's (1991) emphasis on the role of communities of practice providing common structure and meaning in experience transfer, have some studies which provided important perspectives for organizational theory and innovation scholars in addressing these challenges.

This paper aims to extend these theoretical frameworks and aims to examine how knowledge integration and organizational capabilities may shape firms' innovation capacity. In particular, it will focus on tacit and explicit dimensions of knowledge, knowledge transfer and integration processes, and their relationship with organizational structures and routines. This study aims to analyze the potential relationship between knowledge management practices on organizational innovation capacity and to reveal synergies between these two areas. At the end of the study, a conceptual framework will be proposed that aims the explain the state of play between organizational learning, knowledge dynamics, organization's capabilities and innovation capacity of organizations.

In order to achieve its aims, this study is based on a comprehensive review of the existing literature. Key concepts related to knowledge based organizational theory, knowledge management, organizational learning, organizational innovation performance, knowledge dynamics, and innovation capacity were carefully examined. Drawing from the dominant approaches in the literature, an integrated conceptual framework is proposed to offer a holistic understanding of the relationships among these elements.

2. LITERATURE REVIEW

In the following subsections, the antecedent literature that underpins the conceptual framework to be developed will be discussed. Accordingly, firstly, Knowledge-Based Organization Theory will be explained in the context of knowledge management. After explaining the approach of organizational theories to knowledge management, not one by one but with a general framework, organizational knowledge management theories will be explained. Then, innovation approaches will be explained in the context of organizational knowledge management.

2.1. Knowledge-Based Organization Theory

The theoretical framework of knowledge-based organization theory and Grant's knowledge-based approach emphasized the strategic importance of knowledge for firms and its role in achieving competitive advantage. According to this theoretical framework, knowledge is a strategic resource for organizations and a strong determinant of an organization's competitive advantage (Grant, 1996). The knowledge-based perspective is defined as the overarching role of knowledge by effectively integrating the internal and external environment of the organization and the knowledge of experts who contribute to the organization (Kogut and Zander, 1992). In this context, it emphasized that knowledge integration is a critical element for organizations to achieve sustainable competitive advantage (Nonaka and Takeuchi, 1995). The resource-based perspective refers to knowledge as a strategic resource, explaining the reasons why some organizations outperform than others and gain more from strategic resources (Barney, 1991). According to Spender (1996), another researcher who studied knowledge-based organization theory, organization can be understood as a knowledge system and that organizations are cognitive entities. The knowledge-based approach described by Grant’s another study, highlighted the decisive role of knowledge in organizational strategy and performance. According to this approach, higher levels of knowledge may lead an increase in organizational innovation and performance (Grant, 1996i). In this approach, the effective integration of knowledge from inside and outside the organization is considered as one of the core functions of the organization (Kogut and Zander, 1992). In terms of organizational success dimensions such as growth, market share and financial performance, knowledge stands out as a strategic resource with the highest positive relationship (Grant, 1996i).

Strategic knowledge management is a critical process that involves the systematic and effective management of the intellectual capital and knowledge resources of

organizations. This approach plays a central role in improving organizational performance and achieving competitive advantage (Teece, 1998). By managing their knowledge assets from a strategic perspective, organizations can achieve sustainable competitive advantage in the market and optimize their value creation processes. By effectively managing both explicit and tacit knowledge, organizations can discover new business opportunities and improve their existing operations. In this process, it is important to create an organizational culture that encourages knowledge sharing and to establish appropriate technological infrastructure (Kucharska and Wildowicz-Giegiel, 2017).

Especially in times of economic uncertainty and market fluctuations, the importance of knowledge management increases even more. As Levinthal and March (1993) emphasized, managing costs associated with acquisitions (i.e., collection), storages (i.e., retention) and exploitations (i.e., operation) of different types of knowledge at the most efficient way is vital for organizations to maintain and develop their innovative capacity. In order to achieve these objectives and to use knowledge as a strategic tool, organizations should optimize information acquisition and development processes in terms of both content and costs thus maximize the value from available information sources (Siachou, 2012).

The contribution of knowledge integration (effectively making the collected knowledge meaningful and usable for the organization) to competitive advantage is important as well. Knowledge integration across organizations may both increases their productivity and may strengthens their competitive position (Tsoukas, 1996). Organizations achieve higher innovation performance when they effectively combine complementary knowledge from different sources. Systems play a crucial role in knowledge creation by developing interfaces that connect disparate information, which provides a competitive advantage through innovation (Prencipe, 2003). Knowledge management capabilities significantly enhance an organization's competitive advantage, with supply chain agility serving as a mediating factor between these capabilities and competitive positioning (Gold, Malhotra and Segars, 2001). Grant's knowledge-based theory of the firm clearly establishes knowledge as a critical determinant of strategic direction, organizational performance, and competitive standing.

Based on the existing literature about knowledge as construct, the knowledge-based organization theory can be conceptualized according to the dimensions presented in Figure 1. Figure 1 was developed in response to a gap identified in the literature regarding the categorization of knowledge-based organization theory approaches. The conceptual framework establishes key dimensions including Grant's process-oriented approach to knowledge production and dissemination, the Strategic Approach which positions knowledge as a resource, and knowledge integration mechanisms that encompass both integration and utilization practices.

Figure 1. Knowledge Based Organization Theory and Its Elements

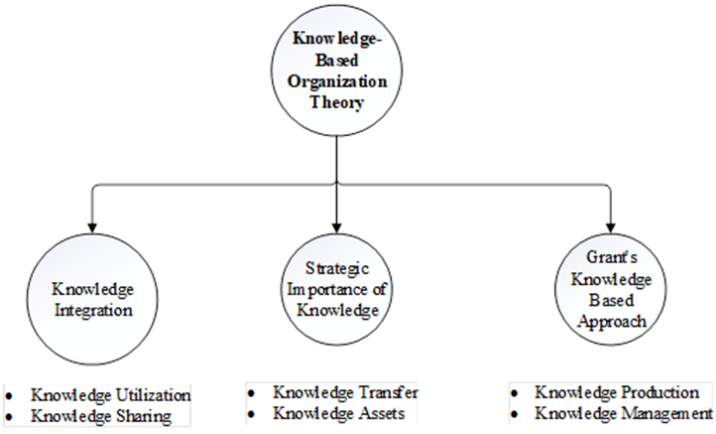

Source: Generated by the author, 2024

2.2. Organizational Knowledge Management

The very first model, which explains the processes of knowledge creation and sharing in organizations, was developed by Nonaka and Takeuchi (1995) and it takes its name from the initials of the English equivalents of four basic processes that are thought to constitute organizational knowledge: Socialization, Externalization, Combination and Internalization, namely SECI model. Basically, this model systematically explains how institutional knowledge is created and transformed (Easa and Fincham, 2011).

Socialization, the first stage of the SECI model, refers to the sharing of tacit knowledge between individuals. According to Stoenescu (2012), this process includes activities such as face-to-face interactions, master-apprentice relationships and on-the-job training. In the socialization process, individuals share their experiences, technical skills and knowledge through direct interaction.

In the externalization phase, tacit knowledge is transformed into an explicit and shareable form (Kahrens & Früauff, 2018; Nonaka & Yamaguchi, 2022; Stoenescu, 2012). In this process, personal experiences and knowledge are documented, processes are written down and best practices are recorded. Thus, it becomes understandable and usable by others. This stage plays a critical role in the process of organizational knowledge creation because it transforms tacit knowledge into explicit knowledge and makes it available to a wider audience.

The consolidation phase involves the process of bringing together open information from different sources to generate new knowledge or information (Kahrens & Früauff, 2018; Nonaka & Yamaguchi, 2022; Stoenescu, 2012). In this phase, reports are

combined, data are analyzed, and organizational documents are synthesized. In modern organizations, this process is often carried out through information systems and database-like platforms, resulting in new knowledge products or services.

In the final stage, internalization, the new set of knowledge created, i.e., explicit knowledge, is transformed back into tacit knowledge through organizational and individual learning (Kahrens & Früauff, 2018; Nonaka & Yamaguchi, 2022; Stoenescu, 2012). Employees internalize the knowledge they learn by applying, experiencing or learning by doing. This process forms the basis of organizational learning and ensures that knowledge becomes permanent.

Albeit being pioneer, the SECI model also has some limitations. Some scholars question the adaptability of the model to different cultural contexts (Xu, 2009). For example, according to Easa and Fincham (2011), the universal applicability of the model is controversial. In particular, the model is strongly influenced by Japanese business culture and management practices, making its applicability in Western and other cultural contexts questionable. Some scholars, however, confirm that the SECI model is strongly influenced by traditional Japanese values and management practices, although some elements of the model may be applicable in other cultural contexts such as the Arab world and China (Zhuang and Tongxin, 2010).

The SECI model is also compared with other knowledge creation and sharing models. One of them is KIKI model, which is constituted by the first letters of the steps in the knowledge creation process, namely, Knowledge sharing, Identification of needs, Knowledge creation and Implementation of Ideas (Zhang and Kosaka, 2013). According to Ahmad, Bakar, Yahya, and Zulkifli (2011), while the KIKI model focuses on value creation with a customer-oriented approach, the SECI model focuses more on organizational knowledge transformation. While the KIKI model addresses knowledge creation through a service approach, the SECI model focuses on knowledge transformation processes.

In conclusion, the SECI model provides an important theoretical framework for innovation processes and efforts to create learning organizations, especially in knowledge-intensive organizations. The model provides a comprehensive roadmap for the systematic creation, sharing and transformation of knowledge. When successfully applied, it can help organizations gain competitive advantage by increasing their knowledge management capacity (Easa and Fincham, 2011). The model emphasizes the importance of socialization, externalization, combination and internalization in influencing innovative behavior within organizations (Alqahtani, Hawryszkiewycz and Erfani, 2023). Consequently, the model highlights the challenges associated with encouraging employees to share their tacit knowledge and suggests that organizational culture plays an important role in knowledge sharing (Shu and Lin, 2014). For these reasons, in the conceptualization of this study, the knowledge management literature has been accepted as represented by SECI model, as the most comprehensive model of the process.

2.3. Theories of Innovation

This section aims to explain the basic principles of open innovation theory, its contribution to organizational learning and innovation, and the role of dynamic capabilities approach in organizational learning and innovation in the context of open innovation. The interaction of all these concepts with each other will be conceptualized.

The core principles of open innovation theory include three main fundamental processes. These processes include the use, retention, and discovery of external knowledge while conducting business operations (Bagherzadeh, Markovic and Bogers, 2019). These processes are as follows:

1- Inside-Out: It refers to the outsourcing of knowledge, skills and technologies that the organization possesses. In this process, the organization creates commercial opportunities by sharing its internal resources and inventions with external stakeholders (such as other organizations, start-ups, entrepreneurs or research institutions).
2- Outside-In: The organization internalizes knowledge, technology and ideas from the external environment and uses them in its own innovation processes. This refers to attracting new knowledge and technologies from external stakeholders (such as customers, suppliers, competitors or academic institutions) into the organization.
3- Coupled: It represents a combination of inside-out and outside-in processes. In this type of innovation process, organizations both externalize their internal resources and import knowledge and technology from external sources. This process involves collaborative approaches such as joint innovation projects, strategic partnerships and joint ventures.

Open innovation processes are seen as a set of development procedures that are dynamically related to the learning society and the creative environment. Therefore, it appears as a learning process that concerns not only organizations but the society as a whole. These processes enable the creation of an environment conducive to creativity, allowing organizations to transform opportunities into innovative ideas (Bagherzadeh, Markovic & Bogers, 2019).

Similarly, open innovation processes are closely related to organizational learning. Organizational learning is a dynamic process through which businesses improve their performance. An integrated organizational approach to learning and knowledge sharing creates the right environment for creativity and enables the business to transform any identified opportunity into innovation (Bagherzadeh, Markovic and Bogers, 2019). Organizational learning capabilities positively influence both the inward and outward dimensions of open innovation, affecting market efficiency and profitability. To put it differently, inward-looking open innovation practice positively affects both market efficiency and profitability, while outward-looking open innovation practice affects only profitability (Al Nuaimi, Singh and Ahmad, 2024).

Another innovation approach, which is named as Dynamic Capabilities, is closely related to organizational learning and innovation as well. The dynamic capabilities perspective which focuses on the organization's ability to integrate, build and reorganize its internal and external capabilities to cope with environmental changes, is another view that contributes to supporting an open innovation strategy (Rihayana, Supartha, Sintaasih and Surya, 2023). According to some studies dynamic innovation capabilities may lead organizations to adopt a more conservative approach to risk management (Raisch and Birkinshaw, 2008). From this view, when innovation processes become too complex, organizations may turn to safer and low-risk projects. Thus, this can be a barrier to breakthrough innovations. Such inverted U-shaped relationships have been frequently discussed in the management and organizational theory literature. In particular, Raisch and Birkinshaw (2008) discussed this situation within the framework of the concept of "ambidexterity" and emphasized that both exploration and exploitation processes should be balanced.

In compasrion, while the open innovation approach focuses on the use, retention and exploration of external knowledge, the dynamic capabilities approach emphasizes the organization's ability to integrate, build and reorganize its internal and external capabilities to cope with environmental changes (Bagherzadeh, Markovic and Bogers, 2019; Rihayana, Supartha, Sintaasih and Surya, 2023). Therefore, open innovation activities can reinforce the positive effects of dynamic innovation capabilities on a breakthrough innovation.

Theorizing the integration of the open innovation approach, the dynamic capabilities approach, and organizational learning to foster innovation in organizations can provide various practical and theoretical benefits. Organizational learning capabilities may positively influence both the inward and outward dimensions of open innovation, affecting market efficiency and profitability. While the practice of inward-looking open innovation positively affects both market efficiency and profitability, the practice of outward-looking open innovation affects only profitability (Nuaimi, Singh and Ahmad, 2024). Therefore, managers should be aware of the limitations of their current dynamic innovation capabilities in developing a radical innovation and open innovation activities will help in the effective coordination of dynamic innovation capabilities of organizations (Cheng and Chen, 2013).

In conclusion, open innovation and dynamic capabilities approaches play important roles in organizational learning and innovation processes. The integration of these concepts has practical implications for fostering innovation in organizations, emphasizing the importance of creating an enabling environment for creativity and knowledge sharing, and highlighting dynamic organizational strategies for seizing radical opportunities and increasing market efficiency and profitability. Another theoretical framework was developed to visualize the integrated relationship between this study's core concepts: Open Innovation, Dynamic Capabilities, and Organizational Learning. As illustrated in Figure 3, this framework is structured as a series of concentric circles, with the outermost circle representing the complete innovation ecosystem. The nested inner circles demonstrate the interconnected

relationships among these three key concepts. The cyclical arrows indicate that this process is continuous and iterative, while "innovation" positioned at the center emphasizes the ultimate objective of these interrelated concepts. Key connecting elements—Knowledge Sharing, Performance, Competencies, Internal/External Ideas, and Creativity—are strategically placed within the model to demonstrate how they mediate the interactions between the primary concepts. This visualization serves to provide an integrated analysis of Innovation Theories and their conceptual relationships.

Figure 2. Integrated Analysis of Innovation Theories and Their Related Concepts

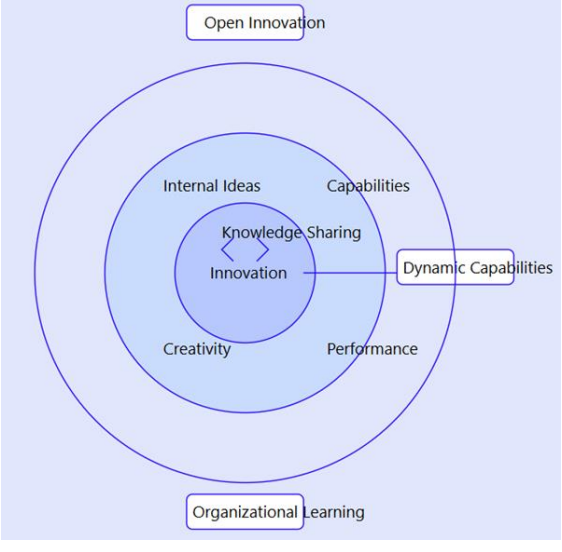

Source: Generated by the author, 2024

The development of innovation theories reflects the efforts of organizations to gain and maintain competitive advantage in a changing business world. Within this theoretical framework (Figure 2), especially dynamic capabilities approach, open innovation approach and organizational learning concepts are defined as closely related and complementary to each other. While the dynamic capabilities approach emphasizes the capacity of organizations to adapt to changing environmental conditions (Teece, 2007), it reveals that these capabilities include the dimensions of perceiving and seizing opportunities and procuring and organizing resources. In this context, the ability of organizations to identify and evaluate market opportunities and to restructure their resources for these opportunities gains importance. These dynamic capabilities emphasized by Teece (2007) in his study are directly related to Chesbrough's (2003) open innovation approach. The open innovation approach argues that organizations should strategically manage internal and external knowledge flows,

and shows that this process takes place through crowdsourcing and collaborative networks. While Chesbrough's (2003) approach emphasizes that experimentation as important as observation in the innovation development process, it also overlaps with Nonaka and Takeuchi's (1995) organizational learning theory.

The organizational learning perspective explains the critical role of knowledge sharing and knowledge acquisition processes in the innovation capacity of organizations. Nonaka and Takeuchi's (1995) explanation of the process of knowledge creation is supported by Von Hippel's (2005) work on user-driven innovation while explaining how organizations learn and transform this learning into innovation development.

In the context of innovation, technological and social innovation processes (dimensions) complement each other. While technological innovation processes focus on digital transformation and R&D activities (Christensen, 1997), social innovation processes aim to develop solutions for social needs (Murray et al., 2010). At the intersection of these two dimensions, the role of innovation in achieving sustainable development goals emerges.

All these theoretical approaches and concepts (Organizational Knowledge Management, Organizational Learning, Open Innovation and Dynamic Capabilities approaches) give us a good starting point to provide an integrated framework for developing the innovation capacities of organizations. Dynamic capabilities facilitate the implementation of open innovation strategies, while organizational learning supports the development of these capabilities (as explained in Figure 2 and the previous paragraphs). At the operational level, knowledge sharing and experimentation feed both technological and social innovation processes. As West and Bogers (2014) argue, this integration and interaction is critical in enhancing the innovation performance of organizations.

Within this complexity of the innovation ecosystem, the success of organizations depends on their capacity to effectively manage and integrate all these different dimensions. Zahra and George's (2002) concept of absorptive capacity offer important insights into how organizations can achieve this integration. According to them, innovation management requires a holistic approach that not only follows technological developments but also encompasses social, organizational and strategic dimensions.

The theoretical approaches described so far reflect the multidimensional and dynamic nature of innovation and provide important clues about how organizations should adopt an approach to achieve sustainable competitive advantage. On the other hand, the existing literature does not mention how knowledge management and innovation processes interact in organizations. However, how to evolve such an integrated approach in the context of digital transformation and sustainability has emerged as an important area of study for researchers and practitioners. In the following section of this paper, an integrated conceptual framework will be proposed taking into account

these needs, and the proposed conceptual framework will be discussed in the following section.

3. METHODOLOGY

The research methodology employed in this study integrates an extensive literature review with theoretical analysis to develop a comprehensive understanding of the knowledge-innovation relationship. By synthesizing multiple theoretical perspectives, which are explained in the literature review part above, the study aims to offer a more nuanced and complete picture of how knowledge management practices influence innovation outcomes. This approach enables the identification of key variables and relationships that may have been previously overlooked or underexplored in the literature.

4.THE INTERACTION OF KNOWLEDGE MANAGEMENT AND INNOVATIVENESS IN ORGANIZATIONS: A PROPOSAL FOR AN INTEGRATED CONCEPTUAL FRAMEWORK

To understand the complex relationship between knowledge management and innovation, this study proposes a four-dimensional conceptual framework. As mentioned earlier this conceptual framework developed inspiring from the existing literature. This framework borrows organizational knowledge management theory and organizational learning from the organizational literature and innovation approaches from the open innovation and dynamic capabilities approaches described above. According to the conceptual framework developed, four basic organizational dimensions can determine the innovation capacity of organizations. These are:

1- Organizational Knowledge Management Infrastructure dimension (hereafter referred to as Infrastructure).
2- Capacity for Knowledge-based Innovation dimension (hereafter referred to as Capacity).
3- Knowledge-driven Innovation processes dimension (hereinafter referred to as Process).
4- Knowledge-Centered Innovation Strategies dimension (hereinafter referred to as Strategy).

4.1. Infrastructure

Knowledge infrastructure refers to an organization's capacity to store, access and share knowledge. This dimension includes organizational memory systems (OMS), knowledge repositories and existing or potential networks, and knowledge sharing culture. Argote and Miron-Spektor (2011) emphasized the impact of organizational memory on innovation and stated that knowledge storage systems increase innovation potential by facilitating learning from past experiences.

Key components of organizational memory systems and knowledge repositories, i.e., the most commonly used OMSs include shared databases, social networks, email, information systems, and corporate social media accounts (Arasaki, Steil and Santos, 2017). OMSs are critical for accessing knowledge derived from experiences and to support decision-making in knowledge-intensive organizations (Arasaki, Steil and Santos, 2017).

The role of existing or potential networks in contributing to potential knowledge sharing culture can be measured by the fact that knowledge sharing, as a dynamic social process, creates an organizational culture that contributes to achieving strategic business goals and improving overall organizational performance (Kucharska and Wildowicz-Giegiel, 2017). Knowledge sharing in organizations takes place through formal and informal human communication contacts during work and is characterized by the creation of a complex multi-level network that determines the diffusion of knowledge within the organization (Szilágyi, 2017).
On the other hand, there are some challenges in implementing a knowledge sharing culture through OMSs. For example, according to Mehairi and Zakaria (2014), many organizations fail to use knowledge management systems effectively because they ignore common elements that contribute to the success of knowledge sharing, such as organizational culture, and do not pay attention to knowledge sharing as a key component of knowledge management. Relatedly, there are studies suggesting that the impact of national culture on knowledge sharing has important implications for all organizations and that a more comprehensive framework needs to be developed to understand how national culture affects knowledge sharing (Laitinen, Pawlowski and Senoo, 2015).

The benefits of combining organizational memory systems and knowledge sharing culture in an organization seem to be much greater than the assumed challenges. Accordingly, a trusted organizational culture based on values that emphasizes sharing and encourages interactions among stakeholders at all levels breeds and nurtures knowledge sharing activities and contributes to the development of strong organizational memory reserves (Robinson and Ensign, 2009). Knowledge sharing within the organization is a key success factor that enables the organization to adapt more successfully to changes in the market environment and gain competitive advantage (Szilágyi, 2017). Therefore, it is critical to manage it effectively.

Figure 3 illustrates the central role of Organizational Memory Systems within the infrastructure pillar of innovation capacity. The diagram depicts four key components that interact with organizational memory: (1) Databases and Knowledge Repositories (top): Storage mechanisms that preserve institutional knowledge, (2) Knowledge Sharing Networks (right): Channels facilitating information exchange, (3) Social Networks and Communication Systems (left): Interpersonal structures supporting knowledge flow (4) Corporate Culture (bottom): The underlying organizational values and practices.

Figure 3. Organizational Memory and Organizational Elements with Which It Interacts

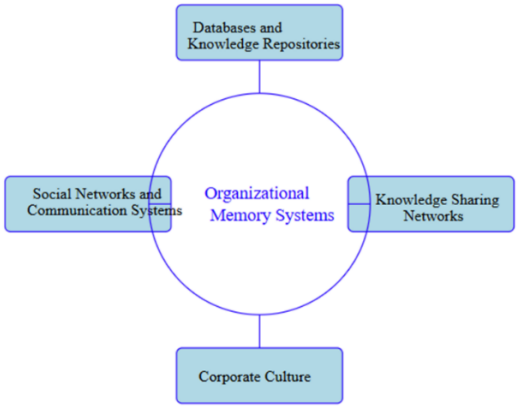

Source: Generated by the author, 2024

The framework in the Figure 3 suggests that organizational memory can serve as a foundational element for innovation capacity assessment. Such assessment requires examining an organization's historical knowledge accumulation, categorization methods, and storage/retrieval systems. While organizational age correlates with memory development, the quality and relevance of accumulated knowledge matters more than quantity. The infrastructure supporting innovation capacity depends primarily on organizational history and memory systems.

The integration of these elements can diversify across organizations. Those that effectively connect past knowledge with present conditions typically foster environments where employees more readily generate and implement innovative ideas. The corporate culture component acknowledges that organizational context significantly influences how memory systems function and whether they enable or inhibit innovation initiatives.

4.2. Capacity

Capacity dimension refers to an organization's ability to integrate its existing knowledge base with new knowledge and transform this integration into innovative outputs. Zahra and George (2002) made a significant contribution by distinguishing between potential and realized dimensions of absorptive capacity. This is crucial for understanding how organizations innovate through a series of interconnected processes: knowledge acquisition, assimilation, internal knowledge transfer, transformation, and ultimately utilization. Inspiring from this, the proposed capacity dimension in this study aims to answer the question of where do innovative ideas come from in an organization? This question can be answered by organizational history, context and the current knowledge base of the organization. Each different answer will play a role in determining the organizational innovation capacity.

The concept of knowledge integration, i.e., the process of creating a viable and meaningful whole from organizational innovation ideas from different sources, is based on combining independent knowledge bases and resolving inconsistencies that arise in this process, as discussed in detail by Kozierkiewicz, Du Nguyen, and Pietranik (2018). This integration process is made manageable by breaking it down into smaller subtasks with the multi-level approach proposed by the same researchers. The conceptual framework presented by Siachou (2012) in his research on innovation teams examines in detail the various types of knowledge costs and the bidirectional role of knowledge processors in innovative actions. From this point of view, the innovative approach developed by Huang (2006) aims to improve organizational performance by targeting the effective management of innovative knowledge within an integrated knowledge management framework.

Regarding the innovative outcomes from knowledge integration, Marcelino-Jesus, Sarraipa, Antão, Jardim-Goncalves, and Mendonça (2012) found that knowledge integration in the innovation process gives organizations innovation capability and competitive advantage. Dibiaggio and Nasiriyar (2009)'s research shows that the integration of complementary knowledge enhances the innovative performance of organizations and system integrators play a critical role in the knowledge creation process. Cruywagen, Swart, and Gevers (2013) emphasize that an organization's ability to create, share, and integrate knowledge is a strategic resource and a key enabler of innovation.

In terms of challenges and opportunities, Asprino (2016) lists the main challenges in knowledge integration as managing conflicts, avoiding unnecessary duplication, and linking existing knowledge with incoming knowledge. The lack of interoperability between technological systems can be a significant barrier to the establishment of dynamic business partnerships, especially regarding the semantics of shared knowledge. Moreover, the integration of technology and market knowledge into innovative ideas and new product development processes poses challenges for knowledge creation, idea generation and knowledge acceptance in organizations.

Thus, the capacity dimension, which is the second dimension of the conceptual framework to be developed in this study, is inspired by the literature described above and divides the sources of innovative ideas for the organization into two as internal sources and external sources. Accordingly, ideas within the organization will primarily come from employees. In addition to this, the units assigned exclusively for this task also determine the source of innovative ideas within the organization. For example, Research and Development units (R&D) are the most important sources of innovative ideas in organizations. At this point, the innovation capacity of an organization can also be assessed through the budget allocated to the R&D unit and related projects.

In cases where the organization's innovation ideas are fed from external sources, the most important points where innovation ideas come from can be possible by

integrating the knowledge capacity of the new organization into existing knowledge centers through mergers or acquisitions. Apart from this, competitors, market data, technological developments appear as sources that provide innovative ideas to the organization.

4.3. Process

The process dimension represents the third component of the proposed conceptual framework for measuring organizational innovation capacity in this study. This dimension encompasses several key elements: the organization's structure, production facilities, decision-making mechanisms, and organizational learning processes. In essence, it includes all processes necessary for conducting organizational activities. The process dimension specifically examines how these elements support and facilitate innovation capacity by enabling the generation of new ideas and their transformation into concrete results.

The SECI model, as described earlier, is a dynamic and dialectical process proposed by Nonaka and Takeuchi, involving four modes of knowledge transformation. These transformation stages, as stated earlier, are as follows: Socialization, Externalization, Integration and Internalization. This model emphasizes the interaction between tacit and explicit knowledge and explains the importance of knowledge creation in the development and growth of organizations (Del Giudice and Cillo, 2022). The relationship between the SECI Model and Organizational Structure and Decision-Making Mechanisms can be explained as follows. Organizational structures serve a dual function in decision making by unifying and shaping individuals' decisions (Piezunka and Schilke, 2023). The SECI model's emphasis on knowledge creation and transformation is consistent with the influence of decision-making structures on the voting behavior of individuals in organizations (Piezunka and Schilke, 2023). On the other hand, previous studies have not done enough to explain the direct relationship between the SECI model and organizational structure or decision-making mechanisms.

Knowledge management, innovation, organizational learning and technological capacity in organizations are interconnected. More precisely, previous studies show that organizational learning influences knowledge management and technological capacity (Sebastian and Eduard, 2024; Yu, Zhang and Shen, 2017). Organizational learning activities and culture of innovation can result in product and process discovery or innovation, which highlights the impact of continuous organizational learning on organizational innovation performance (Ghasemzadeh, Nazari, Farzaneh and Mehralian, 2019). The SECI model's focus on knowledge creation is in line with the concept of organizational learning as a key process in creating key competitive advantages through innovation discovery (Del Giudice and Cillo, 2022).

In conclusion, although the SECI model proposed by Nonaka and Takeuchi (1995) emphasizes knowledge creation and transformation, its direct relationship with organizational structure, production capacity and decision-making mechanisms is not

explicitly addressed. However, this model's focus on knowledge creation is consistent with the concept of organizational learning and its impact on innovation processes and technological capacity. Research should be increased to fully integrate the SECI model with organizational structure, productive capacity and decision-making mechanisms.

That is why, organizational learning as a process element is generated in Figure 4. As it can be seen in the Figure 4 SECI model constitutes solely one dimension of organizational learning, namely in knowledge production dimension. On the other hand, as the process element organizational learning that is argued in this study involves knowledge acquisition, application and sharing processes as well. Thus, the development of this figure is necessary because it provides a more integrated view of how knowledge flows through organizational systems. It demonstrates that effective organizational learning requires not only knowledge creation (as emphasized in the SECI model) but also robust mechanisms for acquisition, application, and sharing that are embedded within organizational structures and decision-making processes.

Figure 4. Organizational Learning as a Process Element

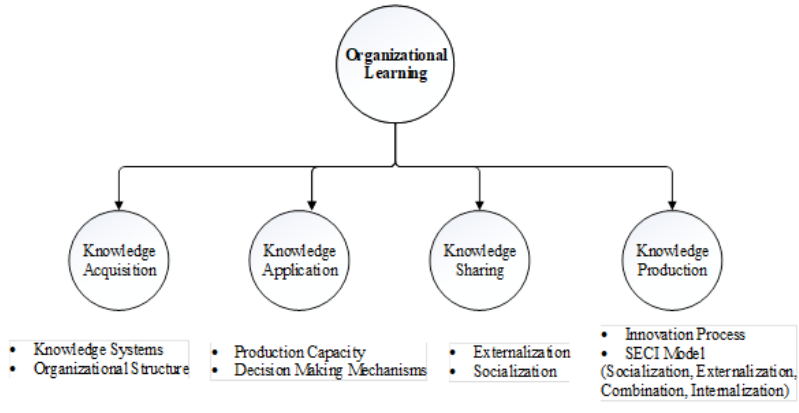

Source: Generated by the author, 2024

This holistic representation (as seen in Figure 4) helps organizations better understand how knowledge management connects to innovation capacity and organizational effectiveness, addressing the research gap identified in the need to fully integrate knowledge creation models with organizational structure, productive capacity, and decision-making mechanisms.

4.4. Strategy

The final dimension of the proposed conceptual framework is knowledge-centered innovation strategies. Knowledge-centered innovation strategies refer to how an organization aligns its knowledge management practices with its overall strategic

goals. Chesbrough's (2003) open innovation paradigm suggests that organizations can increase their innovation capacity by strategically using external sources of knowledge. In this context, knowledge preservation and evaluation mechanisms also gain importance (Teece, 1986).

In order to develop an innovation-oriented strategy in organizations, the alignment of the organization's information strategy and organizational overall strategy are critical. Strategic information security or information security strategy in organizations encompasses not only information technology products and solutions, but also organizational integration and social cohesion mechanisms. These systems aim to balance the need to protect information assets with the need to ensure business continuity (Kayworth and Whitten, 2010). Information strategy determines how information technology and systems will be used to support organizational strategy. Organizational information strategies set standards and define mechanisms for coordinating information systems and related technological activities (Teubner and Mocker, 2007).

The alignment of information systems (IS) strategy with business and organizational strategy is recognized as critical to organizational success. A shared understanding between the Chief Information Officer (CIO) and the senior management team about the role of information systems within the organization is seen as an important prerequisite for IS strategic alignment. Factors such as organizational development, human resources and IT infrastructure play an important role in achieving strategic alignment. In this context, the alignment of IS and organizational strategy are critical success factors in knowledge management (Yayla and Hu, 2012).

Effective information technology (IT) that supports organizational strategies and processes in a dynamic environment is a key element for a company's success as well. Silvius (2011) demonstrates that organizations achieving successful alignment between organizational strategy and information technology (IT) strategy exhibit superior performance outcomes compared to those lacking such strategic alignment. The relationship between IT strategy and adaptability is clear; a more progressive IT strategy facilitates the achievement of organizational goals by increasing organizational and IT alignment.

Another important aspect of strategy dimension is related with leadership. Effective leadership is necessary to ensure information security at the organizational level. Loonam, Zwiegelaar, Kumar, and Booth (2020) stated that leadership plays a critical role in giving importance to information security at the organizational level. To them, a strategically focused information security strategy should include not only IT products and solutions, but also organizational integration and social cohesion mechanisms. Organizational capabilities, such as the ability to develop high-quality situational awareness of the current and future threat environment, are associated with the effective implementation of an information security strategy, which will positively impact organizational performance, as noted in previous studies (Hall, Sarkani and Mazzuchi, 2011; Kayworth and Whitten, 2010).

All leaders in organization settings, including Chief Information Officers (CIOs), play important roles in ensuring alignment between information systems and organizational strategies. As Che, Feng, and Liu (2012) found in their study, CIOs with a transformational leadership style are better aligned with organizations that adopt an innovative strategy, while CIOs with a transaction-oriented leadership style are better aligned with organizations that adopt a defensive strategy. Effective information security management is of strategic importance for organizations to protect their information resources. According to this perspective, strategic value alignment is considered as a proactive approach to manage value conflicts in information security management (Tu, Yuan, Archer and Connelly, 2018).

Consequently, the alignment of knowledge strategy with organizational strategy is critical for organizational success. Factors such as shared understanding, leadership, capabilities and organizational development play important roles in achieving strategic alignment. While effective resource allocation for information positively impacts organizational strategy, a strategically focused information security strategy includes organizational integration and social cohesion mechanisms. In particular, the leadership style of the CIO plays an important role in ensuring alignment between information systems and business strategies. Effective information security management is a strategic issue for organizations to protect their information resources. In order to explain this interrelatedness a four-dimensional conceptual framework developed (Figure 5) in an aim to provide a holistic approach for understanding the complex relationships between knowledge management and innovation. The figure 5 is a hierarchical diagram illustrating the components of Strategic Thinking in a knowledge management or organizational strategy context.

Figure 5. Elements of Innovation Based on Strategic Thinking and Knowledge Management

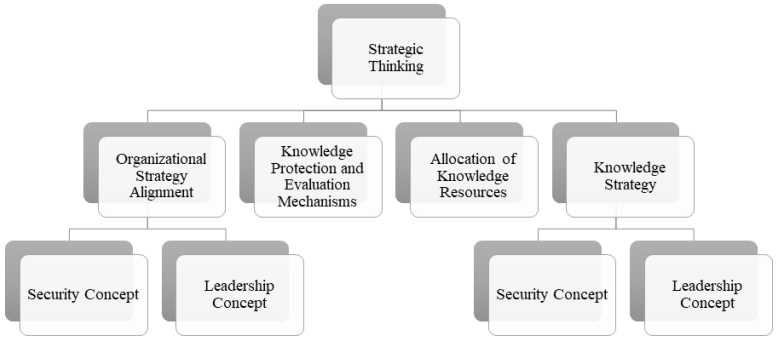

Source: Generated by the author, 2024

The Figure 5 suggests that strategic thinking involves aligning organizational strategies, protecting and evaluating knowledge, allocating resources effectively, and developing a knowledge strategy. These core elements are linked to security and leadership concepts, implying that both security and leadership are critical factors across different aspects of strategic decision-making and knowledge management. By effectively managing and integrating these dimensions, organizations can develop a sustainable innovation capacity. The next section discusses the theoretical and practical implications of the developed conceptual framework

5. THEORETICAL AND PRACTICAL IMPLICATIONS OF THE CONCEPTUAL FRAMEWORK

As explained in the sections above, there are very few integrated studies that combine innovation theories with concepts that are widely studied in organizational literature such as knowledge management and organizational learning. This study has emerged with the aim of filling this gap in both literatures. Accordingly, the determinants of innovation and innovation capacities of organizations are more complex and cyclical than what has been described in previous studies. The conceptual framework developed (Figure 6) aims to develop new perspectives in the innovation literature thus contribute to the transformation of innovative ideas into concrete phenomena. It also aims to contribute to the organizational literature by providing new perspectives on knowledge management, strategic thought management and organizational learning.

The conceptual framework of this study consists of four key dimensions to make sense of organizations' knowledge management and organizational development processes: Infrastructure, Capacity, Process and Strategy. These dimensions can cover the key areas that organizations need to structure in order to gain competitive advantage and use knowledge management systems effectively. This framework is elaborated through the functions of each dimension and their contributions to the organizational structure.

Infrastructure refers to the technological, physical and organizational foundational elements of the organization that are essential for knowledge management. Components such as information technologies, data storage systems and communication infrastructures play a critical role in ensuring rapid access to and security of information. A strong infrastructure enables an organization to use knowledge management systems effectively. As Davenport and Prusak (1998) emphasize in their study on knowledge management processes, a robust infrastructure facilitates the efficient processing and distribution of knowledge. In this context, organizations should increase investments in strengthening infrastructure and follow technological developments. Therefore, organizational memory for organizations, as described in the organizational literature, becomes a strategic resource by reconstructing and reconstructing knowledge with the help of processes such as stories, meaning extraction, and reinterpretation (Whittle, Vaara and Maitlis, 2023).

Moreover, in this way, it is natural that the innovation capacity of the organization increases.

The capacity dimension includes the organization's processes such as human resources and talent management. It is the source of innovative ideas to be elaborated and found here. It covers the elements that encourage employees' participation in knowledge management processes, learning capacities and knowledge sharing within the organization. As stated in Kaplan and Norton's (2004) balanced corporate scorecard approach, increasing employees' competencies and access to knowledge contributes to the long-term success of the organization. Capacity building also increases an organization's knowledge capital by enhancing employees' ability to share knowledge and collaborate. Therefore, organizations should focus on building employees' capacity through training programs and learning opportunities.

The process dimension includes the workflows and procedures necessary for the effective functioning of the knowledge management cycle. This cycle includes the stages of knowledge collection, storage, processing and dissemination. According to the knowledge creation theory developed by Nonaka and Takeuchi (1995), well-designed knowledge creation and sharing processes in organizations increase organizational innovation. Effective process management accelerates the flow of knowledge and ensures that it reaches the right people. In this framework, organizations should optimize their processes and eliminate barriers to knowledge flow.

The strategy dimension involves setting knowledge management goals and making long-term plans to achieve these goals. This dimension ensures that knowledge management processes are aligned with organizational goals. As stated in Porter's (1985) model of competitive strategies, strategic knowledge management provides organizations with sustainable competitive advantage. The strategic approach increases the organization's ability to make knowledge-based decisions and strengthens the effectiveness of knowledge management systems. In this context, it is important for organizations to consider environmental changes and competitive conditions while determining their knowledge management strategies.

In summary, the proposed conceptual framework that can be seen in Figure 6, reveals how knowledge management can be used as a strategic tool for organizations. The dimensions of infrastructure, capacity, process, and strategy serve as integral components within organizational knowledge management frameworks. Each dimension fulfills a distinct yet interdependent function in facilitating effective knowledge acquisition, dissemination, and utilization. The strategic alignment of these dimensions constitutes a pivotal determinant in an organization's capacity to develop and maintain sustainable competitive advantage in increasingly knowledge-intensive market environments. The framework developed by this study by addressing these four dimensions aims to work as a guide for organizations to assess and improve their knowledge management capacities.

The conceptual framework visualized in Figure 6 has practical contributions to organizations well. As explained with various examples above these practical implications, mainly intends to increase competitive advantage of companies externally and intends to generate a knowledge supporting working environment for workers internally. For example, the reflections of innovation-oriented learning processes on daily working practices or creating a culture of innovation within the organization and making the organizational climate suitable for innovation and idea generation can be seen among these. Additionally, the framework provides guidance for implementing cross-functional teams that break down departmental silos, enabling knowledge exchange and collaborative problem-solving that leads to more diverse and robust innovation outcomes.

Figure 6. Knowledge-Based Organizational Innovation Capacity Integrated Conceptual Framework Proposal

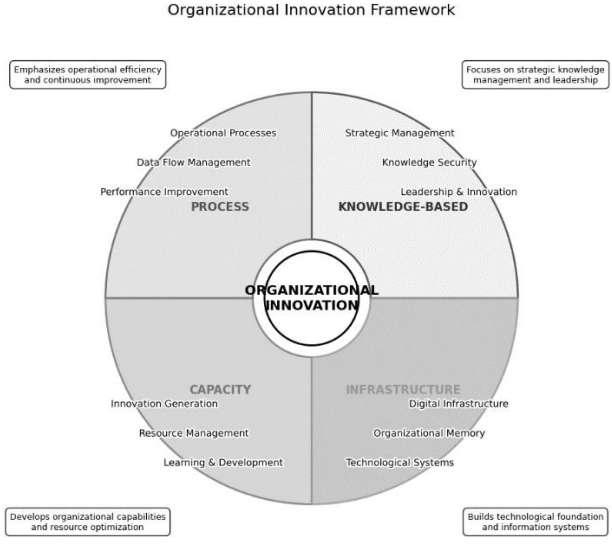

Source: Generated by the author, 2024

CONCLUSION

This study intended to contribute to the understanding of how knowledge management practices may influence organizational innovation capacity by proposing an integrated conceptual framework that bridges multiple theoretical perspectives. The proposed framework, grounded in several literatures, incorporates key elements from knowledge management, organizational learning, and innovation literature. Through the four dimensions—Knowledge Infrastructure, Knowledge-Based Innovation Capacity, Knowledge-Driven Innovation Processes, and Knowledge-Centered

Innovation Strategies—the framework tries to offer a holistic view of the factors that shape an organization's ability to innovate.

The analysis underscores the importance of a structured approach to managing knowledge dynamics, highlighting that both tacit and explicit knowledge integration is essential for sustaining competitive advantage. Specifically, knowledge infrastructure provides the foundation upon which other dimensions build, enabling organizations to store, share, and utilize information effectively. Knowledge capacity emphasizes the integration of internal and external knowledge sources, which enhances the organization's potential for innovation. The processes dimension illustrates the role of workflows, organizational structure, and decision-making mechanisms in creating and supporting an innovation-friendly environment. Finally, a strategically aligned knowledge-centered innovation approach ensures that knowledge management practices are in harmony with broader organizational goals, thus enabling sustained innovation.

The study also offers several practical implications. First, organizations are encouraged to invest in robust knowledge infrastructure, including technological systems and knowledge repositories that support seamless information flow. Second, fostering a knowledge-sharing culture is critical, as it directly influences the quality and accessibility of organizational knowledge. Third, the alignment of knowledge management strategies with organizational goals requires strong leadership and a forward-looking vision. This alignment not only supports innovation but also builds resilience, allowing organizations to adapt to changing market conditions.

One of the key contributions of this study is the identification of synergies between knowledge management and innovation processes. By examining the intersection of these areas, the framework allows for a deeper exploration of how knowledge-based resources contribute to organizational growth and competitive positioning. The integration of open innovation principles and dynamic capabilities within this framework provides a practical roadmap for organizations seeking to harness knowledge as a driver of innovation.

Future research should empirically validate the proposed framework to assess its applicability across diverse organizational contexts. Additionally, examining the role of digital transformation in shaping knowledge-based innovation processes presents an intriguing avenue for further exploration. As digital technologies continue to reshape organizational landscapes, understanding how these tools can enhance knowledge management and innovation capabilities will be crucial.

In conclusion, this study emphasizes the strategic importance of knowledge management in driving organizational innovation. The integrated framework provides both theoretical and practical insights for organizations aiming to enhance their innovation capacity through knowledge-driven strategies. By effectively managing knowledge flows and fostering a culture of learning, organizations can develop a

sustainable competitive advantage, positioning themselves as leaders in an increasingly knowledge-intensive economy.

BİLGİ DİNAMİKLERİ VE İNOVASYON PERFORMANSININ ENTEGRE BİR ÇERÇEVESİ GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu çalışma, günümüzün giderek artan rekabetçi iş ortamında örgütlerin inovasyon performansını artırmak için bilgi varlıklarını nasıl etkili bir şekilde kullanabileceklerini inceleyerek, bilgi yönetimi uygulamaları ve örgütsel inovasyon kapasitesi arasındaki kritik ancak yeterince araştırılmamış ilişkiyi ele almayı amaçlamıştır. Araştırma, bilgi yönetimi uygulamalarının inovasyon süreçleriyle sistematik entegrasyonuna ilişkin mevcut literatürdeki önemli bir boşluğu tespit etmekte ve bu teorik ayrımı birleştirmek için entegre bir kavramsal çerçeve önerirken, inovasyon yeteneklerini optimize etmek isteyen kurum liderleri için pratik iç görüler sunmayı hedeflemektedir. Grant'in firma tabanlı bilgi teorisini başlangıç noktası olarak alan bu çalışma, örgütlerin inovasyonu teşvik etmek için hem örtük hem de açık bilgiyi nasıl stratejik olarak yönetebileceklerine dair kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Araştırma, bilgi odaklı inovasyon dinamiklerinin bütünsel bir anlayışını geliştirmek için bilgi yönetimi, örgütsel öğrenme ve inovasyon literatüründen yerleşik teorileri sentezlemektedir. Bu teorik temel, bilginin stratejik bir kaynak olarak kritik rolünü ve yenilikçi yetenekler yoluyla sürdürülebilir rekabet avantajları geliştirmedeki temel önemini vurgulamaktadır.

Çalışma, bir örgütün inovasyon kapasitesini belirleyen dört kritik boyutu tanımlamakta ve detaylandırmaktadır. Birincisi, Bilgi Altyapısı, örgütlerde bilgi paylaşımını ve yaratımını destekleyen teknolojik, kültürel ve yapısal temelleri kapsamaktadır. Bu, teknolojik platformlar gibi somut unsurları ve örgütsel kültür ve liderlik desteği gibi soyut unsurları içerir. Altyapı boyutu bilgi ile ilgili tüm faaliyetler için gerekli temeli sağladığı ve örgüt genelinde bilgi akışının etkinliğini belirlediği için çok önemlidir.

İkincisi, Bilgi Tabanlı İnovasyon Kapasitesi, bir örgütün bilgiyi yenilikçi çıktılara dönüştürme yeteneğini yansıtır. Bu boyut, inovasyon amaçları için bilgiyi tanımlama, edinme, özümseme ve uygulama için gerekli örgütsel yeteneklere odaklanır. Özümseme kapasitesi, bilgi entegrasyon mekanizmaları ve örgütün mevcut bilgiyi yeni iç görülerle birleştirerek katma değerli inovasyonlar yaratma yeteneği gibi faktörleri içerir.

Üçüncüsü, Bilgi Odaklı İnovasyon Süreçleri, inovasyon geliştirmede bilgi entegrasyonuna yönelik sistematik yaklaşımları detaylandırır. Bu boyut, örgütlerin inovasyon yaşam döngüsü boyunca etkili bilgi kullanımını sağlamak için kullandıkları belirli prosedürleri, metodolojileri ve çerçeveleri ana hatlarıyla belirtir. Örgütlerin bilgi kullanımı ve keşfini maksimize ederek yenilikçi çıktılarını nasıl artırabileceklerini ele alır.

Dördüncüsü, Bilgi Merkezli İnovasyon Stratejileri, bilgi yönetimi girişimlerini inovasyon hedefleriyle uyumlu hale getirir. Bu stratejik boyut, örgütlerin bilgi yönetimi çabalarının amaçlı olarak inovasyon hedeflerine yönlendirilmesini sağlar. Örgütün inovasyon gündemini destekleyen bilgi edinme stratejileri, bilgi paylaşım politikaları ve bilgi koruma mekanizmalarının geliştirilmesini içerir.

Bu entegre çerçeve, mevcut kuramsal boşlukları ele alırken, örgütsel inovasyonun geliştirilmesi için bilgi yönetimi uygulamalarının optimizasyonu üzerine gelecekteki ampirik araştırmalar için sağlam bir temel sağlamayı hedeflemiştir. Çalışma, örgüt liderleri ve yöneticiler için pratik çıkarımlar da sunarak, bilgi tabanlı inovasyon yoluyla sürdürülebilir rekabet avantajları geliştirmek için uygulanabilir içgörüler sunmaktadır. Ayrıca, inovasyon hedeflerini desteklemek için bilgi yönetimi uygulamalarını değerlendirmek ve geliştirmek isteyen örgütler için rehberlik sağlamaktadır.

Bu çalışmada kullanılan araştırma metodolojisi, bilgi-inovasyon ilişkisinin kapsamlı bir anlayışını geliştirmek için kapsamlı literatür taramasını teorik analizle birleştirmektedir. Çoklu teorik perspektifleri sentezleyerek, çalışma bilgi yönetimi uygulamalarının inovasyon sonuçlarını nasıl etkilediğine dair daha nüanslı ve eksiksiz bir resim sunmaktadır. Bu yaklaşım, literatürde daha önce gözden kaçırılmış veya yeterince araştırılmamış kilit değişkenlerin ve ilişkilerin tanımlanmasına olanak sağlar.

Bu araştırmanın pratik çıkarımları, inovasyonun hayatta kalma ve büyüme için kritik olduğu bilgi yoğun endüstrilerde faaliyet gösteren örgütler için özellikle önemlidir. Önerilen kavramsal çerçeve, örgütlerin mevcut bilgi yönetimi uygulamalarını değerlendirmeleri ve inovasyon süreçlerindeki iyileştirme alanlarını belirlemeleri için yapılandırılmış bir yaklaşım sağlar. Ayrıca, inovasyon performansını artırabilecek bilgi yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması için spesifik öneriler sunar.

Araştırma, çağdaş örgütlerde bilgi yönetimi ve inovasyon performansı arasındaki ilişkiyi analiz etmek ve geliştirmek için yapılandırılmış bir yaklaşım sunarak hem teorik anlayışa hem de pratik uygulamaya katkıda bulunmaktadır. Akademisyenler için gelecekteki araştırmalar için teorik bir temel sağlamak ve ampirik araştırma için umut verici yollar belirlemek hedeflenmiştir. Uygulayıcılar için ise, örgütlerin bilgi yönetimi ve inovasyon yeteneklerini değerlendirmek ve geliştirmek için pratik bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır.

Önerilen kavramsal çerçevenin farklı örgütsel bağlamlar ve endüstriler genelinde ampirik doğrulaması, bilgi yönetimi uygulamalarının inovasyon sonuçlarını etkilediği spesifik mekanizmaların araştırılması ve gelişen teknolojilerin bilgi odaklı inovasyonu kolaylaştırmadaki rolünün keşfi dahil olmak üzere gelecekteki araştırma yönleri önerilebilir. Çalışma, modern iş ortamında örgütsel inovasyonu yönlendirmede ve rekabet avantajını sürdürmede etkili bilgi yönetiminin artan önemini vurgulayarak sonuçlanmaktadır.

REFERENCES

Ahmad, M., Bakar, J. A. A., Yahya, N. I., Yusof, N. and Zulkifli, A. N. (2011). Effect of Demographic Factors on Knowledge Creation Processes in Learning Management System Among Postgraduate Students. IEEE Conference on Open Systems (p. 47-52). IEEE. https://ieeexplore.ieee.org/document/6079250

Al Mehairi, H. A. and Zakaria, N. (2014). Understanding Organizational Culture for Effective Knowledge Sharing Behaviors in The Workplace. *Organizational Cultures: An International Journal*, 13(3), 33-52.

Al Nuaimi, F. M. S., Singh, S. K. and Ahmad, S. Z. (2024). Open Innovation in Smes: A Dynamic Capabilities Perspective. *Journal of Knowledge Management*, 28(2), 484-504.

Alqahtani, A., Hawryszkiewycz, I. and Erfani, E. (2023). Relationship Between Knowledge Creation and Open Innovation Applied Through Public Open Innovation Platforms. *Electronic Journal of Knowledge Management*, 21(1), 73-86.

Arasaki, P. K., Steil, A. V. and Santos, N. D. (2017). Sistemas De Memória Em Organizações Intensivas Em Conhecimento. *Um Estudo De Caso*. Espacios, 38(4), 1.

Argote, L. and Miron-Spektor, E. (2011). Organizational Learning: From Experience to Knowledge. *Organization Science*, 22(5), 1123-1137.

Asprino, L. (2016). Addressing Knowledge Integration with a Frame-Driven Approach. European Knowledge Acquisition Workshop, (p. 205-210). Cham: Springer International Publishing.

Bagherzadeh, M., Markovic, S. and Bogers, M. (2019). Managing Open Innovation: A Project-Level Perspective. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 68(1), 301-316.

Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108

Cheng, C. C. and Chen, J. S. (2013). Breakthrough Innovation: The Roles of Dynamic Innovation Capabilities and Open Innovation Activities. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 28(5), 444-454.

Chesbrough, H. W. (2003). *Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology*, Boston: Harvard Business Press.

Cruywagen, M., Swart, J. and Gevers, W. (2013). The Role of a Knowledge-Centric Capability in Innovation: A Case Study. Sheryl Buckley and Maria Jakovljevic (Ed.),

Knowledge Management Innovations for Interdisciplinary Education: Organizational Applications, (p. 298-314). Hershey, Pennsylvania: IGI Global.

Del Giudice, M. and Cillo, V. (2022). The Spiral of Knowledge Creation in A Dynamic and Evolving Business Environment. Jin Chen and Ikujiro Nonaka (Ed.), *The Routledge Companion to Knowledge Management*, (p. 15-32). New York: Routledge.

Dibiaggio, L. and Nasiriyar, M. (2009). Knowledge Integration and Vertical Specialization in The Semiconductor Industry. *European Management Review*, 6(4), 265-276.

Easa, N. and Fincham, R. (2011). The Application of The SECI Model in Cross-Cultural Contexts.12th *European Conference on Knowledge Management*. University of Passau. Germany.

Ghasemzadeh, P., Nazari, J. A., Farzaneh, M. and Mehralian, G. (2019). Moderating Role of Innovation Culture in The Relationship Between Organizational Learning and Innovation Performance. *The Learning Organization*, 26(3), 289-303.

Gold, A. H., Malhotra, A. and Segars, A. H. (2001). Knowledge Management: An Organizational Capabilities Perspective. *Journal of Management Information Systems*, 18(1), 185-214. https://doi.org/10.1080/07421222.2001.11045669

Grant, R. M. (1996). Toward A Knowledge-Based Theory of The Firm. *Strategic Management Journal*, 17(S2), 109-122. https://doi.org/10.1002/smj.4250171110

Grant, R. M. (1996i). Prospering In Dynamically-Competitive Environments: Organizational Capability as Knowledge Integration. *Organization Science*, 7(4), 375-387. https://doi.org/10.1287/orsc.7.4.375

Hall, J. H., Sarkani, S. and Mazzuchi, T. A. (2011). Impacts Of Organizational Capabilities in Information Security. *Information Management & Computer Security*, 19(3), 155-176.

Huang, W. (2006). Acquiring Innovative Knowledge Via Effective Process Management. 2006 IEEE International Conference on Management of Innovation and Technology (Vol. 1, pp. 384-388). IEEE.

Kahrens, M., Früauff, D.H. (2018). Critical Evaluation of Nonaka's SECI Model. In: Syed, J., Murray, P., Hislop, D., Mouzughi, Y. (eds) The Palgrave Handbook of Knowledge Management. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71434-9_3

Kaplan, R. S. and Norton, D. P. (2004). *Strategy Maps: Converting Intangible Assets into Tangible Outcomes*. Boston: Harvard Business Press.

Kayworth, T. and Whitten, D. (2010). Effective Information Security Requires a Balance of Social and Technology Factors. *MIS Quarterly Executive*, 9(3), 2012-52.

Kogut, B. and Zander, U. (1992). Knowledge of the Firm, Combinative Capabilities, And the Replication of Technology. *Organization Science*, 3(3), 383-397. https://doi.org/10.1287/orsc.3.3.383

Kozierkiewicz, A., Du Nguyen, V. and Pietranik, M. (2018). The Assessing of Influence of Collective Intelligence on The Final Consensus Quality. In Intelligent Information and Database Systems: 10th Asian Conference, ACIIDS 2018, Dong Hoi City, Vietnam, March 19-21, 2018, Proceedings, Part I 10 (pp. 15-24). Springer International Publishing

Kucharska, W. and Wildowicz-Giegiel, A. (2017). Company Culture, Knowledge Sharing and Organizational Performance. The Employee's Perspective. Proceedings of the 18th European Conference on Knowledge Management (Vol. 1, pp. 524-531).

Laitinen, J. A., Pawlowski, J. M., and Senoo, D. (2015). A Study on The Influence of National Culture on Knowledge Sharing. Knowledge Management in Organizations: 10th International Conference, KMO 2015, Maribor, Slovenia, Proceedings 10 (p. 160-175). Springer International Publishing.

Levinthal, D. A. and March, J. G. (1993). The Myopia of Learning. *Strategic Management Journal*, 14(S2), 95-112. https://doi.org/10.1002/smj.4250141009

Loonam, J., Zwiegelaar, J., Kumar, V. and Booth, C. (2020). Cyber-Resiliency for Digital Enterprises: A Strategic Leadership Perspective. *IEEE Transactions on Engineering Management*, 69(6), 3757-3770.

Marcelino-Jesus, E., Sarraipa, J., Antão, M., Jardim-Goncalves, R., and Mendonça da Silva, J. (2012). Methodology For the Economic Viability of Companies in The Semantic Adaptation of Information Systems. In ASME International Mechanical Engineering Congress and Exposition (Vol. 45196, pp. 241-249). American Society of Mechanical Engineers.

Nonaka, I. and Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. New York: Oxford University Press.

Nonaka, I., Yamaguchi, I. (2022). The SECI Model: Knowledge Creation in the Cycle of Subjectivity and Objectivity. In: Management by Eidetic Intuition. The Nonaka Series on Knowledge and Innovation. Palgrave Macmillan, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-16-6851-7_10

Piezunka, H. and Schilke, O. (2023). The Dual Function of Organizational Structure: Aggregating and Shaping Individuals' Votes. *Organization Science*, 34(5), 1914-1937.

Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. Chicago: University of Chicago Press.

Porter, M. E. (1985). Technology and Competitive Advantage. *Journal of Business Strategy*, 5/3, 60-78.

Prencipe, A. (2003). Corporate Strategy and Systems Integration Capabilities: Managing Networks in Complex Systems Industries. *R&D Management*, 33(6), 614-618. https://doi.org/10.1093/0199263221.003.0007

Raisch, S., and Birkinshaw, J. (2008). Organizational Ambidexterity: Antecedents, Outcomes, And Moderators. *Journal of Management*, 34(3), 375-409.

Rihayana, I. G., Supartha, I., Sintaasih, D. K. and Surya, I. B. K. (2023). Rethinking Open Innovation from Resources Based View and Dynamic Capability Perspective: Determinants and Its Consequences. *Quality-Access to Success*, 24(192).

Robinson, N. P. and Ensign, P. C. (2009). Effective Stakeholder Knowledge Sharing for Effective Organizational Memory. Nicholas P. Robinson, Prescott C. Ensign (Ed.), *Building Organizational Memories: Will You Know What You Knew?* in (p. 30-43). New York: IGI Global.

Sebastian Ion, C. and Eduard Gabriel, C. (2024). The Influence of Organizational Learning Ambidexterity on Process Innovation Performance: The Role of KM Capability. *Knowledge Management Research & Practice*, 1-21.

Shao, Z., Feng, Y. and Liu, L. (2012). The Fit Between IS Leadership Style and Business Strategy to Achieve Business-IS Strategic Alignment. *Journal of Convergence Information Technology*, 7(5).

Shu, W. and Lin, Ch. (2014). Structured Knowledge Management – Using Teamspirit to Facilitate Organizational Learning. PACIS 2014 Proceedings. 172. http://aisel.aisnet.org/pacis2014/172

Siachou, E. (2012). The Facilitating Role of Knowledge Processors on Knowledge Costs: A Differentiated Perspective on Knowledge Integration Within Action Teams. Proceedings of the European Conference on Knowledge Management, ECKM.

Silvius, A. G. (2011). The Relationship between Business Strategy, IT Strategy and Alignment Capability. A.J. Gilbert Silvius (Ed.), *Enterprise IT Governance, Business Value and Performance Measurement* in (p. 130-142). New York: IGI Global.

Spender, J. C. (1996). Making Knowledge the Basis of a Dynamic Theory of The Firm. *Strategic Management Journal*, 17(S2), 45-62. https://doi.org/10.1002/smj.4250171106

Szilágyi, G. A. (2017). Exploration Knowledge Sharing Networks Using Social Network Analysis Methods. *Economics & Sociology*, 10(3), 179-191.

Teece, D. J. (1986). Profiting From Technological Innovation: Implications for Integration, Collaboration, Licensing and Public Policy. *Research Policy*, 15(6), 285-305

Teece, D. J. (1998). Capturing Value from Knowledge Assets: The New Economy, Markets for Know-How, And Intangible Assets. *California Management Review*, 40(3), 55-79. https://doi.org/10.2307/41165943

Teece, D. J. (2007). Explicating Dynamic Capabilities: The Nature and Micro foundations of (Sustainable) Enterprise Performance. *Strategic Management Journal*, 28(13), 1319-1350.

Teubner, A. and Mocker, M. (2007). Contents Of Information Strategies in Practice. Association for Information Systems, 13th Americas Conference on Information Systems, AMCIS 2007: Reaching New Heights Volume 6, Pages 3709 – 3719.

Tsoukas, H. (1996). The Firm as A Distributed Knowledge System: A Constructionist Approach. *Strategic Management Journal*, 17(S2), 11-25. https://doi.org/10.1002/smj.4250171104

Tu, C. Z., Yuan, Y., Archer, N. and Connelly, C. E. (2018). Strategic Value Alignment for Information Security Management: A Critical Success Factor Analysis. *Information & Computer Security*, 26(2), 150-170.

Whittle, A., Vaara, E. and Maitlis, S. (2023). The Role of Language in Organizational Sensemaking: An Integrative Theoretical Framework and An Agenda for Future Research. *Journal of Management*, 49(6), 1807-1840.

Xu, H. (2009). Study Of SECI And Organizational Strategy on Knowledge Sharing for Collaborative Product Design. 2009 International Conference on Computational Intelligence and Software Engineering (pp. 1-4). IEEE.

Yayla, A. A. and Hu, Q. (2012). The Impact Of IT-Business Strategic Alignment on Firm Performance in A Developing Country Setting: Exploring Moderating Roles of Environmental Uncertainty and Strategic Orientation. *European Journal of Information Systems*, 21(4), 373-387.

Yu, C. P., Zhang, Z. G. and Shen, H. (2017). The Effect of Organizational Learning and Knowledge Management Innovation on Smes' Technological Capability. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 13(8), 5475-5487.

Zahra, S. A. and George, G. (2002). Absorptive Capacity: A Review, Reconceptualization, And Extension. *Academy of Management Review*, 27(2), 185-203.

Zhang, Q. and Kosaka, M. (2013). SECI model and KIKI model on knowledge creation, 2013 10th International Conference on Service Systems and Service Management, Hong Kong, China, pp. 102-106, doi: 10.1109/ICSSSM.2013.6602626

Zhuang, B. and Tongxin, Z. (2010). The Strategy of Knowledge Management and Knowledge Creation. In 2010 3rd International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering (Vol. 1, pp. 262-265). IEEE. https://ieeexplore.ieee.org/document/5694399

KATKI ORANI / *CONTRIBUTION RATE*	**AÇIKLAMA / *EXPLANATION***	**KATKIDA BULUNANLAR / *CONTRIBUTORS***
Fikir veya Kavram / *Idea or Notion*	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / *Form the research hypothesis or idea*	Hasibe AYSAN
Tasarım / *Design*	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / *Designing method, scale and pattern*	Hasibe AYSAN
Veri Toplama ve İşleme / *Data Collecting and Processing*	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / *Collecting, organizing and reporting data*	Hasibe AYSAN
Tartışma ve Yorum / *Discussion and Interpretation*	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / *Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings*	Hasibe AYSAN
Literatür Taraması / *Literature Review*	Çalışma için gerekli literatürü taramak / *Review the literature required for the study*	Hasibe AYSAN

DOI: https://doi.org/10.35408/comuybd.1352473

-DÜZELTME MAKALESİ*-

GOOD GOVERNANCE AND STUDENT POLITIC IN PUBLIC UNIVERSITY CAMPUSES: BANGLADESH PERSPECTIVE

Abdulla AL MAHMUD[1] & M H MAHMUD[2]

Abstract

Student political role is the most crucial and dominant in the history of the birth of Bangladesh. Despite having its glorious past in the birth of Bangladesh and bringing many historical political changes towards democracy and good governance, Student politics is now shriveling up the good governance and academic environment with violent and parochial political culture. However, with the passage of time, student politics is gradually losing its historical importance and legitimacy as political violence and brutality become part of its regular activities. Student political violence is a nationwide problem in Bangladesh, public college and university campuses are occupying the forefront of this issue. But despite the multitude of strategies aimed at achieving effective governance in public educational institutions, the level of success attained remains less than desirable. This paper intends to emphasize the student political scenario on the basis of the normative scale of good governance. Among many spheres of student politics in Bangladesh, this paper will analyses the scenario of public university campuses, where student politics have a distinct political structure from off-campus student politics. This paper will conduct a qualitative analysis to inquire about the status of good governance in these campuses and how student political violence and parochial culture deter good governance in those institutions and later impact the national good governance process. The research paper suggests that to ensure efficient, good governance on campus and at the national level, the current pattern of student politics has to be revised rigorously. To increase the chances of good governance in Bangladesh, a realistic policy needs to be developed for student politics and university authorities.

Keywords: *Good Governance, Student politics, Accountability, Inclusivity, Bangladesh*
JEL Codes: *Code1, Code2.*
Başvuru: *30.08.2023* **Kabul:** *05.03.2024*

*Yönetim Bilimleri Dergisi 2024/Mart dönemi sayısında (Cilt:22 Sayı:52) yer alan ve yukarıda künye bilgileri verilen 3. sıra numaralı makale için yazar tarafından düzeltme talebinde bulunulmuştur. Makalenin birinci ve sorumlu yazarının adının makale dosyasında sehven yanlış girildiği tespit edilmiştir. Oluşan hatanın giderilmesi amacıyla, makale dosyasında ilk yazar bilgilerinin "Abdulla AL MAHMUD" olarak değiştirilmiştir. Düzeltme talebine istinaden 2025 Mart sayısında bu düzeltme makalesi yayımlanmıştır. Okuyucuların ve kullanıcıların bilgisine sunarız.

[1] Assist. Prof. Dr., Department of History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Sakarya University,Turkey,mahmudtoday@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5122-5854
[2] Graduate student (MA), Interdisciplinary Graduate Studies, University of British Columbia, Canada, mh.mahmud1971@gmail.com, ORCID: 0009-0006-7301-1554

YAZARLAR HAKKINDA

Abide AKSUNGUR (Dr.)
Ankara Üniversitesi Hemşirelik bölümünden mezun olmuştur. Hacettepe Üniversitesi'nde Sağlık Yönetimi alanında yüksek lisans ve doktora yapmıştır. Ankara, Dr. Zekai Tahir Burak Kadın Sağlığı EAH'de Hemşire/Süpervizör olarak çalışmıştır. Daha sonra Bitlis Hizan Devlet Hastanesi'nde hastane müdürü, Kırıkkale İl Sağlık Müdürlüğü'nde şube müdürü olarak görev almış, şu anda Ankara Altındağ İlçe Sağlık Müdürlüğü'nde şube müdürü olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Adnan ÇALIŞKAN (Dr. Öğr. Üyesi)
1992 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. 1993 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı yüksek lisans programına kabul edildi ve 1996 yılında mezun oldu. 1993-2001 yılları arasında Dumlupınar Üniversitesi Emet Meslek Yüksekokulu'nda öğretim elemanı olarak görev yaptı. Doktorasını, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında "Mesleki Ortaöğretimde Yaygınlık ve Kalkınma İlişkisi: Türkiye Uygulaması" konulu tez çalışmasıyla 2015 yılında tamamladı. 2010- 2015 yılları arasında Balıkesir üniversitesi Manyas Meslek Yüksekokulunda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Mart 2016 tarihinde Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Bandırma Meslek Yüksekokulu'nda yardımcı doçent kadrosuna atandı. Halen burada Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Ahmet KARAGÜZEL (Doktora Öğrencisi)
Ahmet Karagüzel 2016 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden, 2019 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı tezli yüksek lisans alanından mezun olmuştur. Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktora programına devam etmektedir.

Ali TOSUN (Dr.)
1985 yılında Şırnak'ta doğdu. 2011 yılında Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden lisans mezunu oldu. 2018 yılında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bili Dalında, 2024 yılında ise aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında doktorasını tamamlamıştır. 2012 yılından itibaren Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde idari personel olarak çalışmakta olup siyasal katılım, yönetim, kamu politikası, gençlik ve bürokrasi alanında çeşitli yayınları bulunmaktadır.

Aylin Ece ÇİÇEK (Dr. Öğr. Üyesi)
Dr. Aylin Ece Çiçek, Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nden doktora derecesine sahiptir. Lisans eğitimini Güney Kaliforniya Üniversitesi'nde (USC) Uluslararası İlişkiler alanında tamamladıktan sonra Viyana Diplomasi Akademisi'nde yüksek lisans eğitimine devam etmiş ve tezinde tarih ve uluslararası ilişkilerin

kesişimini güç dinamikleri merceğinden incelemiştir. Doktora araştırması küresel yönetişime odaklanmış, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki güç yapılarını ve oylama kalıplarını nicel bir yaklaşımla analiz etmiştir. Doktora çalışmaları sırasında çok sayıda uluslararası araştırma projesine katkıda bulunmuştur. Dr. Çiçek, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Merkezi, Hava Harp Okulu, Yeditepe Üniversitesi ve Sabancı Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Halen İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırmaları küresel yönetişim, uluslararası örgütler ve Türk Dış Politikası üzerine yoğunlaşmakta ve bu kurumlarda gücün nasıl dağıtıldığını ve kullanıldığını incelemektedir.

Bengü KAYAPALI ASLAN (Dr. Arş. Gör.)
Lisans eğitimini Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde tamamlamıştır. Lisansüstü eğitimini Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Politikası Anabilim Dalı'nda tamamlayan Kayapalı Aslan, doktora eğitimini Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Hâlihazırda Gaziantep Üniversitesi İktisat Bölümü İktisat Politikası Anabilim Dalı'nda doktor araştırma görevlisi olarak görev yapmakta olan Kayapalı Aslan, gelir dağılımı, ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve çevre ekonomisi alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Bilâl EZİLMEZ (Dr. Öğr. Üyesi)
Bilâl Ezilmez (Bursa, 1967) Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi İngilizce Öğretmenliği 1991 yılı mezunu.1991-1995 yılları arası Milli Eğitim Bakanlığı'nda Giresun ili Hamdi Bozbağ Anadolu Lisesi'nde İngilizce öğretmeni. 1995-2015 yıllar arasında Balıkesir Üniversitesi'nde; 2015-2021 yılları arasında Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi'nde Yabancı Diller Yüksek Okulu bünyesinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Yüksek lisans ve doktora öğrenimini sırasıyla Balıkesir Üniversitesi ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde tamamladı. "Duygusal emek gösterimlerinin bireysel ve örgütsel öncülleri ile sonuçları üzerine bir araştırma" adlı doktora tezinin sahibi olan Ezilmez Nisan 2021'den bu yana BANÜ Bandırma Meslek Yüksek Okulu'nda doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yönetici ikna taktikleri, duygusal zekâ, duygusal emek, dijital danışmanlık ve sosyal sermaye konularında çalışmaları bulunmaktadır.

Burak GÜMÜŞ (Prof. Dr.)
Doğma büyüme Almanyalı olan Gümüş, Konstanz Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Sosyoloji çift ana dallı öğretim alanında lisans ve yüksek lisans bütünleşik Magister eğitimi aldıktan sonra, Konstanz'da 2007'de, "*Almanya ve Türkiye'de Aleviliğin Yeniden Canlanması*" başlıklı Almanca teziyle Sosyal Bilimler alanında doktor unvanı almıştır. Edirne'deki Trakya Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde Prof. Dr. olarak görevde bulunan Gümüş'ün çalışma alanları; kurumsal analiz, "Yeni Türkiye" iç ve dış politikası, Aleviler, Ortadoğu Araştırmaları, medya analizi, Türk-Alman ilişkileri konularıdır.

Burak YAPRAK (Dr. Öğr. Üyesi)
Dr. Yaprak, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü'nde tamamlamış, ardından yüksek lisans ve doktora derecelerini de işletme alanında almıştır. Pazarlama odaklı çalışmalar yürüten yazar, temel araştırma alanları olarak tüketici davranışları ve dijital pazarlamayı belirlemiştir. 2016-2024 yılları arasında Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi'nde araştırma görevlisi ve öğretim üyesi olarak görev alan Dr. Yaprak, şu anda İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde Doktor Öğretim Üyesi olarak akademik kariyerine devam etmektedir.

Bülent BAYRAK (Dr.)
İnönü Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümü mezunudur. Yüksek Lisans ve doktorasını ise yine aynı üniversitede siyaset ve kamu yönetimi alanında tamamlamıştır. 2000 yılından bu yana Maliye Bakanlığında görev yapmaktadır.

Derya DEMİR (Dr. Öğr. Üyesi)
Kayseri doğumlu olan Dr. Öğr. Üyesi Derya Demir, lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde 1999 yılında tamamlamıştır. Yüksek Lisans ve Doktora öğrenimini de Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim dalında tamamlamıştır.
2010 yılından itibaren Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Reşadiye Meslek Yüksekokulu'nda öğretim görevlisi olarak çalışmış olup 2020 yılından beri doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Aynı zamanda 2011-2013 yılları arasında İktisadi ve İdari Programlar bölümünde bölüm başkanlığı görevinde bulunmuştur. 2013 yılından itibaren de Yönetim ve Organizasyon bölümünde bölüm başkanı olarak görev yapmaktadır.
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde ön lisans ve lisans dersleri yanı sıra Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında Küreselleşme ve Ekonomi yüksek lisans dersleri vermektedir.
İlgi alanları Küreselleşme ve Neoliberalizm, serbest ticaret, çokuluslu şirketler, gelir dağılımı, yoksulluk ve Türk Dünyası'dır.

Erkan SÜVEYDAS
Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme bölümünden tamamladı. Yüksek lisans eğitimini Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilişim Sistemleri alanında tamamladı. Bursa Uludağ Üniversitesinde kamu personeli olarak görev yapmaktadır.

Emre Kadir ÖZEKENCİ (Doç. Dr.)
Mersin-Çağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Uluslararası Ticaret ve Lojistik bölümünde Doçent olarak görev almaktadır. Araştırmaları, özellikle Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinin kullanılmasına vurgu yaparak, uluslararası ticaret ve lojistik üzerine yoğunlaşmaktadır.

Fatih GÜRSES (Doç. Dr.)
Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Bursa Uludağ Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi alanında tamamlamıştır. Bursa Uludağ Üniversitesi İnegöl İşletme Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü'ne 2014 yılında araştırma görevlisi olarak girmiş, 2016 yılında Arş. Gör. Dr. olmuş, 2019 yılında Dr. Öğr. Üyesi, 2023 yılında ise Doç. Dr. olarak atanmıştır. Halen aynı kurumda akademik çalışmalarına devam eden Gürses'in akademik ilgisi e-devlet alanında yoğunlaşmaktadır.

Gülaçtı ŞEN (Dr. Öğr. Üyesi)
2008 yılından itibaren profesyonel iş dünyasında yer alan Gülaçtı ŞEN, 2007-2012 yılları arasında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü'nü tamamladı. 2015 yılında Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Yönetimi Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 2020 yılında Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Yönetimi doktora eğitimini tamamladı. Yüksek lisans ve doktora tezi girişimcilik alanı ve havacılık endüstrisi ile ilgilidir. 2010-2016 yılları arasında havacılık sektöründe Turkish Ground Service A.Ş.'de Yolcu Hizmetleri Memuru olarak Türk Hava Yollarına hizmet verdi. 2016 yılından itibaren üniversitelerde farklı havacılık programlarında havacılık dersleri veren ŞEN, 2022 yılından itibaren Balıkesir Üniversitesi Edremit Sivil Havacılık Yüksekokulu Havacılık Bölümü'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak görevini sürdürmektedir. Araştırmaları, yönetim alanında (özellikle havacılık endüstrisine yönelik) yeni ampirik kanıtlar sağlamayı amaçlayan nitel ve nitel araştırma tekniklerini kapsamaktadır. 2019 yılında Sivil Havacılıkta Kariyer ve 2021 yılında Terminalde Bir Gün-Farklı Havacılık Meslekleri Çalışanlarıyla Söyleşiler, 2022 yılında Havacılıkta Stratejik Yönetim: Yolcu Hizmetleri Yönetimi adlı kitapları çıktı.

Habib AYDIN (Dr. Öğr. Üyesi)
Yazar, 2009 yılında Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olmuştur. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde Kamu Yönetimi Yüksek Lisansından (2010-2012) sonra Selçuk Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktorasını tamamlamıştır. Araştırma ilgi alanları arasında; Siyasal teoriler, siyasal hayat, toplumsal yapı ve nüfus konuları yer almaktadır. Halen Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Hasan Giray ANKARA (Dr. Öğr. Üyesi)
Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun olmuştur. Sonrasında, İngiltere'de York Üniversitesi'nde Sağlık Ekonomisi Yüksek Lisansı yapan Ankara, Doktorasını ise Newcastle Üniversitesi'nde "Türkiye'de Sağlığın ve Sağlık Reformlarının Analizleri" başlıklı tezi ile tamamlamıştır. Ankara'nın ilgi alanları arasında sağlık ekonomisi, sağlık eşitsizlikleri, sosyoekonomik eşitsizlikler, sağlıkta ekonometrik ve mikroekonometrik uygulamalar, sağlığın değerlendirilmesi, uluslararası sağlık sistemleri ve politikaları, sağlık turizmi ekonomisi ve sağlık diplomasisi yer almaktadır.

Hasibe AYSAN (Dr. Öğr. Üyesi)
1980 yılında Manisa'nın Alaşehir ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini memleketinde tamamlayan Aysan, lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İngilizce İşletme bölümünde, bölüm ve fakülte birincisi olarak, 2003 yılında tamamlamıştır. 2003-2012 yılları arasında özel sektörde bankacılık ve finans alanında çalışan Aysan, Kambiyo ve Dış İşlemler, Kredi Tahsisi ve Operasyon Yönetmenliği görevlerinde çalışmıştır. Yüksek Lisans eğitimini İstanbul'da İşletme alanında tamamlayan Aysan, doktora eğitimini 2019 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde Yönetim ve Organizasyon anabilim dalında, örgüt kuramları ve meşruiyet süreçleri hakkında yazdığı tez ile tamamlamıştır. 2019 yılından bu yana Ostim Teknik Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümünde öğretim üyesi olarak çalışan Aysan, Kasım 2022'den bu yana bölüm başkanlığı, Aralık 2024'den bu yana dekan yardımcılığı görevlerini yürütmektedir. Aysan, akademik olarak yönetim ve organizasyon, örgüt kuramları, stratejik yönetim ve teknoloji ve yenilik yönetimi alanlarında çalışmaktadır. Bölüm Erasmus koordinatörlüğü de yürüten Aysan'ın yurtdışındaki çeşitli Üniversiteler ile yürüttüğü Erasmus ve AB projeleri vardır. 2021 yılından bu yana, Star Akreditasyon İktisadi İşletmesinde çeşitli komisyonlarda görev alan Aysan, 2024 yılı itibariyle değerlendirici olarak akreditasyon süreçlerin dair olmuştur. Masa tenisi oynamayı ve etamin işlemeyi seven, iki çocuk annesi Dr. Aysan, ilerleyen yıllarda, yurtdışı yayınlarına ve projelere ağırlık vermeyi planlamaktadır

Hilal GÖKÇE
Lisans eğitimini 2019 yılında Gazi Üniversitesi'nde, Yüksek Lisans eğitimini ise 2024 yılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Pazarlama Bilim Dalında tamamlamıştır. 2023 yılında ING Bank'ta Kurumsal Bankacılık Operasyonları Yetkilisi olarak profesyonel kariyerine başlamış ve bankacılık sektöründe operasyonel süreçlere katkı sağlamaktadır.

İlkan Devrim DİNÇ ((Dr. Öğr. Üyesi)
1989 yılında İstanbul'da doğdu. Maltepe Üniversitesi Çizgi Film – Animasyon Bölümünden 2011 yılında mezun oldu. 2013 yılına kadar sektörde çalıştı ve 2013 yılında Kanada'nın Toronto kentindeki Guelph-Humber Üniversitesinde 3 Boyutlu Modelleme ve Görsel Efektler üstüne Lisansüstü çalışmalarına devam etti. Toronto'daki eğitiminin ardından Kanada'nın Animasyon sektöründe çalışmalarını sürdürdü. 2016 Yılında Türkiye'ye dönerek Expo 2016 Antalya projesinde Görsel Direktör olarak çalışmaya başladı. Expo'daki projesiyle eş zamanlı olarak Radyo Sinema ve Televizyon dalındaki Yüksek Lisansı'nı sürdürdü. 2017 yılında Akademisyen olarak çalışmaya başladı. Lisans eğitimini aldığı bölümde Öğretim Görevlisi ve Bölüm Başkan yardımcısı olarak çalışmaya devam etti. 2017 yılında başladığı Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım doktora programından mezun olmuştur. 2020 yılında Çanakkale Üniversitesi Animasyon ve Oyun Tasarımı Anasanat dalına Öğretim Elemanı olarak atanmış ve Anasanat dalı başkanlığı göreviyle beraber kurumda Animasyon ve Tasarım alanlarında eğitim vermeye devam etmektedir.

Kadri Kaan RENDA (Dr. Öğr. Üyesi)
2014 yılında öğretim görevlisi olarak başladığı Hacettepe Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde doktor öğretim üyesi olarak 2018'den beri görev yapmaktadır. Lisansını Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde tamamladıktan sonra, Avrupa Birliği üzerine yüksek lisans derecesini Essex Üniversitesi'nden 2008'de almıştır. Doktora çalışmalarını King's College Londra'da Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışmalar bölümünde sürdürmüş ve 2013 tarihinde doktora derecesini alarak tamamlamıştır. Hacettepe Üniversitesi'nde lisans ve lisansüstü düzeyde Türk Dış Politikası, Avrupa Birliği, Siyasal Coğrafya, Amerikan Siyaseti ve Uygulamalı Araştırma Yöntemleri derslerini vermektedir. Çalışmalarının bazıları Southeast European and Black Sea Studies, *Insight Turkey, Journal of Balkan and Near Eastern Studies* ve *Chinese Political Science Review* dergilerinde yayımlanmıştır.

Mehmet BARDAKÇI (Doç. Dr.)
Doçent Dr. Mehmet Bardakçı, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında bir akademisyendir. Araştırma alanları arasında Orta Doğu'nun uluslararası ilişkileri, AB Komşuluk Politikası ve Türk dış politikası bulunmaktadır ve bu konular üzerine çok sayıda yayın yapmıştır. Bilkent Üniversitesi'nden uluslararası ilişkiler alanında lisans derecesi alan Bardakçı, Duisburg-Essen Üniversitesi'nde siyaset bilimi alanında doktorasını tamamlamıştır. Türkiye ve yurtdışındaki çeşitli üniversitelerde ders vermiş olup, doktora tezini AB'nin Türk siyaseti üzerindeki etkisi ve aracılık yapan faktörler üzerine yazmıştır.

Mehmet ÖLMEZ (Dr.)
İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinden 2003 yılında mezun olmuştur. Yüksek Lisansını Fırat Üniversitesi İletişim Bilimleri, doktorasını ise İnönü Üniversitesi Siyaset ve Kamu Yönetimi Yönetim Bilimleri alanında tamamlamıştır. 2010-2019 yılları arasında Bitlis Eren Üniversitesinde, 2019 yılından bu yana ise İnönü Üniversitesinde öğretim elemanı olarak çalışmaktadır.

Melih KALKAN (Doktora Öğrencisi)
Lisansını 2013-2018 yılları arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. Tezli Yüksek Lisansını 2018-2022 yılları arasında yine Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde ve Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. 2023 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümü doktora programına kabul edildi ve şu anda doktora yeterlilik çalışmalarını yürütmektedir.

Merve BAY (Doktora Öğrencisi)
Lisans öğrenimini 2015-2019 yılları arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. Tezli Yüksek Lisansını 2020-2023 yılları arasında yine Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde ve Kamu Yönetimi bölümünde tamamladı. 2023 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümü doktora programına kabul edildi ve şu anda doktora yeterlilik aşamasında çalışmalarına devam etmektedir.

Mihriban ÇOŞKUN ARSLAN (Prof. Dr.)
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalında öğretim üyesidir. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümünde, yüksek lisans ve doktora eğitimini Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamladı. Araştırma alanları; yönetim ve maliyet muhasebesi, finansal muhasebe ve denetimdir.

Muhammet TORTUMLU ((Dr. Öğr. Üyesi))
Lisans derecesini Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde, yüksek lisansını Beykent Üniversitesi İnsan Kaynakları alanında, doktorasını ise Süleyman Demirel Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon alanında tamamlamıştır. Şu anda Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Spor Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları arasında uzaktan ve hibrit çalışma modelleri, pozitif örgütsel davranış ve insan kaynakları yönetimi yer almaktadır.

Murat KALFA (Prof. Dr.))
Birinci lisans eğitimini 2000 yılında Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliğinde, İkinci lisans eğitimini ise 2016 yılında Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetiminde, yüksek lisansını 2004 yılında Beden Eğitimi Spor AD'nda, Doktora eğitimini ise 2013 yılında Gazi Üniversitesinde tamamlamıştır. Akademisyenliğe 2004'de DPÜ Spor Yöneticiliği Bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başlamış, 2008'de doktora öğrenimi için Gazi Üniversitesi Spor Yöneticiliği Bölümüne görevlendirilmiş, 2014'de yine aynı üniversiteye Öğretim Görevlisi Doktor olarak atanmıştır. Doçentliğini 2019 yılında ve profesörlüğünü ise yine aynı üniversitede 2025 yılında almıştır. Temel eseri "Yönetim Bilimi ve Kamu Yönetiminde Kaliteli Yönetim" adlı kitabıdır. Çalışmaları çoğunlukla kamu yönetiminde hizmet kalitesi ve örgütsel davranış üzerinedir.

Mustafa KARA (Prof. Dr.))
Lisansını 1999 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyoloji bölümünde tamamladı. Yüksek Lisansını 2001-2005 yılları arasında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde tamamladı. Doktor unvanını ise 2012 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi'nin Kamu Yönetimi bölümünde elde etti. 2012 yılından beri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Yerel yönetimler, yerel siyaset, kentleşme ve çevre sorunları, küresel ısınma ve iklim değişikliği alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

Nurcan ÇETİNER ((Doç. Dr.))
Nurcan ÇETİNER, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Kazım Karabekir Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü'nde Doçenttir. Yönetim ve strateji alanında uzmanlaşmış olup ulusal ve uluslararası düzeyde yayınları

bulunmaktadır. Nurcan ÇETİNER'in uzmanlık alanları arasında Örgütsel Davranış, İnsan Kaynakları Yönetimi ve Stratejik Yönetim ve Liderlik yer almaktadır.

Ömer Okan FETTAHOĞLU (Doç. Dr.)
1975 yılında Osmaniye/Bahçe İlçesinde doğdu. 1996 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme bölümünden lisans mezunu oldu. 1999 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme ABD'nda yüksek lisansını tamamladı. 2008 yılında ise Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında doktorasını tamamladı. 2009 yılından itibaren Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Anabilim dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Örgütsel Davranış, Örgüt Kuramları, Stratejik Yönetim alanlarında çeşitli yayınları bulunmaktadır.

Rabia AKDOĞAN (Dr.)
Lisans eğitimini 2003 yılında Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde aldı. 2005 yılında Marmara Üniversitesi Uluslararası İşletmecilik Tezsiz Yüksek Lisans programını tamamladı. Doktorasını 2022 yılında Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi programında tamamladı. Muhasebe eğitimi, sağlık hizmetleri muhasebesi ve sağlık yönetimi alanlarında ulusal ve uluslararası yayınları bulunmaktadır.

Remzi Tunahan TEKBIYIK
Lisans eğitimine 2020 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde başlamış, an itibarıyla eğitimine lisans son sınıf öğrencisi olarak devam etmektedir. 2024 yılında TÜBİTAK 2209-A projesi kapsamında desteklenen "Üniversite Öğrencileri Arasındaki Kutuplaşma Düzeyinin Ölçülmesi: Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği" adlı çalışmasını tamamlamıştır.

Sebahattin YILDIZ (Prof. Dr.)
Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü öğretim üyesidir. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim ve Organizasyon alanında doktorasını tamamlamıştır. Yönetim ve Strateji alanında doçentliğini almıştır. İlgi alanları örgütsel davranış, insan kaynakları yönetimi, toplumsal cinsiyet, kariyer engelleri ve entelektüel sermayedir.

Selahattin AKYÜZ (Dr.)
Atatürk Üniversitesi Hemşirelik bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisansını Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde Sağlık Kurumları Yönetimi alanında, doktorasını Hacettepe Üniversitesi Sağlık Yönetimi alanında yapmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Sağlık Astsubayı EEG Teknisyeni olarak göreve başlamıştır. Daha sonra Dışkapı Yıldırım Beyazıt EAH'de Sağlık teknisyeni olarak çalışmaya devam etmiştir. 2023 yılında emekli olmuştur.

Selda KOCAMAZ ADAŞ (Dr. Öğr. Üyesi)
Selda KOCAMAZ ADAŞ, 2007 yılında Gazi Üniversitesi Spor Yöneticiliği bölümünden mezun oldu. 2011 yılında Gazi Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü/Spor Yönetim Bilimleri alanında Yüksek Lisans derecesini aldı. 2023 yılında Gazi Üniversitesi/Sağlık Bilimleri Enstitüsü/Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında doktorasını tamamladı. 2023 yılında Yüksek İhtisas Üniversitesi spor Bilimleri Fakültesi Antrenörlük Eğitimi Ana Bilim Dalında ilk görevine başladı. 2024 Ekim ayından itibaren İstanbul Aydın Üniversitesi Spor Yöneticiliği bölümünde görev yapmaktadır. Kocamaz Adaş, spor yönetimi alanına yönelik ulusal ve uluslararası olmak üzere bilimsel araştırmalar yapmaktadır.

Selma KALYONCUOĞLU BABA (Doç. Dr.)
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü Pazarlama Anabilim Dalında Doçent olarak görev yapmaktadır. Lisans derecesini Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalından almıştır. Temel çalışma alanları arasında tüketici davranışları, uluslararası pazarlama ve girişimcilik yer almaktadır.

Serdar ÇUKUR (Doktora Öğrencisi)
31.03.1989 tarihinde Rize'nin Fındıklı ilçesinde doğdu. İlköğretim, ortaokul ve lise eğitimlerini Rize'nin Fındıklı ilçesinde tamamladı. 2009-2014 yılları arasında, lisans eğitimini, Konya'daki Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde bitirdi. Ardından, bir yıl sonra, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde Tezli Yüksek Lisans eğitimine hak kazandı ve 2016 yılında, Doç. Dr. Gökhan Telatar danışmanlığında hazırladığı "İngiliz Okulu Perspektifinden Suriye İç Savaşında İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Tartışmaları" isimli tezini juri karşısında başarı ile savunarak 2019 yılında mezun oldu. Sonrasında, Eylül 2019'da Bursa Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde Doktora eğitimini kazandı ve halen burada eğitimine devam etmektedir. Akademik Blog çatısı altında çeşitli çalışmalar kaleme almış olan Çukur'un, bunun haricinde de çeşitli platformlarda yayınlanmış yazıları bulunmaktadır. Ayrıca Uluslararası Politika Akademisi köşeye yazarı olan Serdar Çukur'un, bireysel ve ortak olarak yer aldığı çeşitli kitap bölümü ve akademik makale gibi çalışmaları bulunmaktadır. Çukur'un ilgilendiği alanlar; Uluslararası İlişkiler Kuramları, Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, İnsani Müdahale ve Ortadoğu Politikası'dır.

Süreyya BAKKAL (Dr. Öğr. Üyesi)
Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden 1982 yılında mezun oldu. 1992 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden iktisat programında yüksek lisansını tamamladı. 1999 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde doktorasını tamamlayarak "Gümrük Birliği sürecinde Türkiye'nin dış ticaret dengesine ilişkin sorunlar ve çözümleri" başlıklı tezini sunarak mezun oldu. Halen Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Akademik çalışma alanları arasında

uluslararası ticaret, döviz kuru politikaları ve ekonomik büyüme üzerinde çalışmaktadır.

Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ ((Dr. Öğr. Üyesi))
Çağ Üniversitesi'nde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktayım. 2016 yılında Çukurova Üniversitesi Finans Bölümü'nde doktora eğitimime başladım. Doktora çalışmalarım sırasında bir dönem Liberec Teknik Üniversitesi'nde bulundum. Dr. Öğr. Üyesi unvanını 2022 yılında aldım. İşletme finansı, finansal modelleme, tahminleme ve uluslararası finans alanlarında çeşitli çalışmalar yürüttüm. Ayrıca yeşil finans, sürdürülebilirlik ve yeşil lojistik gibi konular üzerinde de çalışıyorum.

Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE
Lisans Eğitimini 2009 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesinde tamamlayan Şehnaz Sarıgül Gökçe Yüksek Lisans Eğitimini Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2024 yılında "Mütevazı Liderliğin İş Performansına Etkisinde Çalışan Sesliliğinin Aracı Rolü" teziyle tamamlamıştır. Çalışma alanı liderlik, mütevazı liderlik, çalışan sesliliği, iş performansıdır. Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde, Enstitü Sekreteri olarak görev yapmaktadır.

Şevval Nur MERİÇ ((Arş. Gör.)
1995 yılında Erzincan'da doğdu. 2018 yılında İnönü Üniversitesi İşletme bölümünden lisans mezunu oldu. 2022 yılında İnönü Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon ABD yüksek lisansını tamamladı. 2023 yılında ise Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalında doktoraya başlamıştır. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İşletme Bölümünde 2022 yılında da Araştırma Görevlisi olarak göreve başlamıştır. Örgütsel Davranış, Örgüt Kuramları, Stratejik Yönetim vb. alanlarda çeşitli yayınları bulunmaktadır.

Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ (Arş. Gör.)
1993 yılında doğdu. 2017 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 2020 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Programında "1919-1950 Arası Dönemde Türkiye'de Muhalefetin Benzer Siyasal Argümanları" isimli çalışması ile yüksek lisans eğitimini tamamladı. Doktora eğitimine de 2020 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi'nde başladı. 2018 yılından beri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

Uğur UĞRAK (Dr. Öğr. Üyesi)
Anadolu Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisansını Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde Sağlık Kurumları Yönetimi alanında, doktorasını Hacettepe Üniversitesi Sağlık Yönetimi alanında yapmıştır. Gülhane Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde Sağlık Teknisyeni olarak göreve başlamıştır. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Sağlık Meslek Yüksekokulunda Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir.

Zeynep ÇOLAK (Dr. Öğr. Üyesi)
2007 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü'nden lisans derecesini, 2016 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nden bütünleşik doktora derecesini almıştır. Halen Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları arasında sayısal yöntemler ile makine öğrenimi/yapay zeka yer almaktadır.

ABOUT THE AUTHORS

Abide AKSUNGUR (PhD.)
She graduated from Ankara University, Department of Nursing. She completed her master's and doctorate in Health Management at Hacettepe University. She worked as a Nurse/Supervisor at Dr. Zekai Tahir Burak Women's Health EAH in Ankara. Afterwards, she worked as a hospital manager in Bitlis Hizan State Hospital, as a branch manager in Kırıkkale Provincial Health Directorate, and currently continues to work as a branch manager in Ankara Altındağ District Health Directorate.

Adnan ÇALIŞKAN (Assist. Prof. Dr.)
He graduated from Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics in 1992. In 1993, he was accepted to the master's program of Dumlupınar University, Institute of Social Sciences, Department of Economics and graduated in 1996. He worked as a lecturer at Dumlupınar University, Emet Vocational School between 1993-2001. He completed his doctorate in 2015 with his thesis titled "Relationship between Prevalence and Development in Vocational Secondary Education: Application in Turkey" at Dumlupınar University, Institute of Social Sciences, Department of Economics. He worked as a lecturer at Balıkesir University, Manyas Vocational School between 2010-2015. In March 2016, he was appointed as an assistant professor at Bandırma Vocational School of Bandırma Onyedi Eylül University. He currently serves as an Assistant Professor here.

Ahmet KARAGÜZEL (PHD Student)
Ahmet Karagüzel graduated from Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of International Relations in 2016, and from Çanakkale Onsekiz Mart University, Institute of Social Sciences, Department of International Relations with a thesis in 2019. He is continuing his doctorate program in Bursa Uludağ University, Department of International Relations.

Ali TOSUN (PhD.)
He was born in Şırnak in 1985. He graduated from Pamukkale University, Department of Political Science and Public Administration in 2011. He completed his doctorate in Public Administration at Karamanoğlu Mehmetbey University, Institute of Social Sciences in 2018, and in Political Science and Public Administration at the same university, Institute of Social Sciences in 2024. He has been working as an administrative staff at Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Health Sciences since 2012, and has various publications in the fields of political participation, management, public policy, youth and bureaucracy.

Aylin Ece ÇİÇEK (Assist. Prof. Dr.)
Dr. Aylin Ece Çiçek holds a Ph.D. in Political Science from Sabancı University. She completed her undergraduate studies in International Relations at the University of Southern California (USC) and pursued her master's degree at the Diplomatic Academy of Vienna, where her thesis explored the intersection of history and

international relations through the lens of power dynamics. Her doctoral research focused on global governance, analyzing power structures and voting patterns within the United Nations General Assembly through a quantitative approach. During her Ph.D. studies, she contributed to numerous international research projects. Dr. Çiçek has served as a visiting lecturer at the National Defense University's Atatürk Strategic Research Center, the Air Force Academy, Yeditepe University, and Sabancı University. She is currently an Assistant Professor at Istanbul University's Faculty of Political Sciences, Department of Political Science and International Relations. Her research primarily focuses on global governance, international organizations, and Turkish Foreign Policy, examining how power is distributed and exercised within these institutions.

Bengü KAYAPALI ASLAN (PhD. Research Assist.)
She completed her undergraduate education at Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration. Kayapalı Aslan, who completed her postgraduate education at Atatürk University, Institute of Social Sciences, Department of Economic Policy, completed her doctorate at Gaziantep University, Institute of Social Sciences, Department of Economics. Kayapalı Aslan, who currently works as a research assistant(PhD) at Gaziantep University, Department of Economics, Department of Economic Policy, conducts studies in the fields of income distribution, economic growth, sustainable development and environmental economics.

Bilal EZİLMEZ (Assist. Prof. Dr.)
Bilâl Ezilmez (Bursa, 1967) graduated from Uludağ University, Faculty of Education, Department of Foreign Language Education, English Language Teaching in 1991. Between 1991-1995, he taught English at Hamdi Bozbağ Anatolian High School in Giresun province at the Ministry of National Education. Between 1995-2015, he worked as a lecturer at Balıkesir University; and between 2015-2021, he worked as a lecturer at Bandırma Onyedi Eylül University, School of Foreign Languages. He completed his master's and doctorate degrees at Balıkesir University and Çanakkale Onsekiz Mart University, respectively. Ezilmez, who has a doctoral thesis titled "A study on the individual and organizational antecedents and consequences of emotional labor displays", has been working as an assistant professor at BANÜ Bandırma Vocational School since April 2021. He has studies on managerial influence tactics, emotional intelligence, emotional labor, digital consultancy and social capital.

Burak GÜMÜŞ (Prof. Dr.)
Gümüş who was born and raised in Germany, received an integrated bachelor's and master's degree in the field of Political Science and Sociology at the University of Konstanz. He received his PhD in Social Sciences with a thesis in German entitled "*The Revival of Alevism in Germany and Turkey*" in Konstanz (2007). Gümüş works as a Professor in the Department of Political Science and Public Administration in the Faculty for Administrative Sciences and Economics at Trakya University (Edirne). His research topics are institutional analysis, domestic politics and foreign policy of

the ”New Turkey”, Alevis, Middle East Studies, media analysis and Turkish-German relations.

Burak YAPRAK (Assist. Prof. Dr.)
Dr. Yaprak completed his bachelor in Business Administration at the Faculty of Political Sciences, Istanbul University, and later earned her master’s and doctoral degrees in the field of Business Administration. The author, whose research primarily focuses on marketing, specializes in consumer behavior and digital marketing. From 2016 to 2024, Dr. Yaprak served as a research assistant and later as an Assistant Professor at Bandırma Onyedi Eylül University. He is currently working for İstanbul Ticaret University as Assistant Professor.

Bülent BAYRAK (PhD.)
He graduated from Inonu University, Faculty of Administrative and Economic Sciences, Department of Public Administration. He completed his master's and doctorate in politics and public administration at the same university. Since 2000, he has been working at the Ministry of Finance.

Derya DEMİR (Assist. Prof. Dr.)
Assist. Prof. Derya Demir was born in Kayseri, completed her undergraduate education in the Department of Economics at the Faculty of Economics and Administrative Sciences at Erciyes University in 1999. She also completed her master's and doctorate degrees in the Department of Economics at the Institute of Social Sciences at Erciyes University.
She has been worked as a lecturer at the Reşadiye Vocational School of Tokat Gaziosmanpaşa University between 2010-2010 and has been working as an assistant proffesor since 2020. She also served as the department chair in the Department of Economics and Administrative Programs between 2011-2013. She has been working as the department chair in the Department of Management and Organization since 2013.
She teaches Globalization and Economy course in Graduate Education Institute in the graduate program of the Department of Economics in addition to associate degree and undergraduate courses at Tokat Gaziosmanpaşa University,
Her areas of interest are Globalization and Neoliberalism, free trade, multinational corporations, income distribution, poverty and the Turkish World.

Emre Kadir ÖZEKENCİ (Assoc. Prof. Dr.)
He is an Associate Professor of International Trade and Logistics at the Faculty of Economics and Administrative Sciences, Mersin-Cag University. His research focuses extensively on international trade and logistics, with a particular emphasis on utilizing Multi-Criteria Decision-Making (MCDM) methods.

Erkan SÜVEYDAS
He completed his undergraduate education at Anadolu University, Faculty of Business Administration, Department of Business Administration. He completed his master's

degree in Management Information Systems at Bursa Uludağ University Institute of Social Sciences. He works as a public employee at Bursa Uludağ University.

Fatih GÜRSES (Assoc. Prof. Dr.)
He completed his undergraduate, graduate and doctoral education in Political Science and Public Administration at Bursa Uludağ University. He started working at Bursa Uludağ University İnegöl Faculty of Business Administration, Department of Management Information Systems as a research assistant in 2014, became a Res. Asst. Dr. in 2016, was appointed as an Assistant Professor in 2019, and was appointed as an Associate Professor in 2023. Gürses, who continues his academic studies at the same institution, focuses on e-government.

Gülaçtı ŞEN (Assist. Prof. Dr.)
Gülaçtı ŞEN, who has been in the professional business world since 2008, completed the Department of Business Administration at Anadolu University, Faculty of Economics and Administrative Sciences between 2007-2012. He completed his Master's degree in Business Administration at Beykent University, Institute of Graduate Education in 2015. He completed his PhD in Business Administration at Beykent University, Institute of Graduate Education in 2020. His master's and doctoral theses are related to the field of entrepreneurship and the aviation industry. Between 2010-2016, he served Turkish Airlines as a Passenger Services Officer at Turkish Ground Service A.Ş. in the aviation sector. ŞEN, who has been teaching aviation in different aviation programs at universities since 2016, has been serving as an Assistant Professor at Balıkesir University, Edremit Civil Aviation School, Aviation Department since 2022. His research covers qualitative and qualitative research techniques that aim to provide new empirical evidence in the field of management (especially for the aviation industry). His books Career in Civil Aviation were published in 2019, A Day in the Terminal - Interviews with Employees of Different Aviation Professions in 2021, and Strategic Management in Aviation: Passenger Services Management in 2022.

Habib AYDIN (Assist. Prof. Dr.)
The author graduated from Pamukkale University, Department of Political Science and Public Administration in 2009. After completing his MA in Public Administration at Karamanoğlu Mehmetbey University (2010-2012), he completed his PhD in Political Science and Public Administration at Selçuk University. His research interests include political theories, political life, social structure and population. He is currently working as a faculty member at Sinop University, Boyabat Faculty of Economics and Administrative Sciences.

Hasan Giray ANKARA (Assist. Prof. Dr.)
He graduated from Gazi University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics. Later, he completed his Master's in Health Economics at the University of York, UK. He earned his Ph.D. at Newcastle University with a dissertation titled "Analysis of Health and Health Reforms in Turkey". His research interests include health economics, health inequalities,

socioeconomic inequalities, econometric and microeconometric applications in health, health assessment, international health systems and policies, health tourism economics, and health diplomacy.

Hasibe AYSAN (Assist. Prof. Dr.)
was born in 1980 in Alaşehir, Manisa. She completed her primary and secondary education in her hometown before graduating as both department and faculty valedictorian from Marmara University's Business Administration (English) program in 2003. Between 2003 and 2012, Dr. Aysan worked in the private banking and finance sector, holding positions in Foreign Exchange and International Operations, Credit Allocation, and Operations Management. After completing her Master's degree in Business Administration in Istanbul, she earned her Ph.D. in Management and Organization from Ankara Yıldırım Beyazıt University in 2019, with a dissertation focusing on organizational theories and legitimacy processes. Since 2019, Dr. Aysan has been serving as a faculty member in the Department of International Trade and Finance at Ostim Technical University, where she has held the position of Department Head since November 2022. Her academic research interests include management and organization, organizational theories, strategic management, and technology and innovation management. In addition to her role as Department Head, Dr. Aysan serves as Vice Dean of her faculty and the Erasmus Coordinator of her department, managing various Erasmus and EU projects with international universities. Since 2021, she has been actively involved in various committees at Star Accreditation Economic Enterprise, and as of 2024, she has become an evaluator in accreditation processes. A mother of two who enjoys playing table tennis and cross-stitching, Dr. Aysan plans to focus on international publications and projects in the coming years.

Hilal GÖKÇE
Hilal Gökçe completed her undergraduate education at Gazi University in 2019 and earned her Master’s degree in 2024 from Ankara Hacı Bayram Veli University, Graduate Education Institute, Department of Business Administration, Marketing. She began her professional career in 2023 as a Corporate Banking Operations Specialist at ING Bank, contributing to operational processes within the banking sector.

İlkan Devrim DİNÇ (Assist. Prof. Dr.)
He was born in Istanbul in 1989. He graduated from Maltepe University Cartoon - Animation Department in 2011. He worked in the sector until 2013 and continued his postgraduate studies on 3D Modeling and Visual Effects at Guelph-Humber University in Toronto, Canada in 2013. After his education in Toronto, he continued his work in the Animation sector in Canada. He returned to Turkey in 2016 and started working as the Visual Director in the Expo 2016 Antalya project. He continued his Master's Degree in Radio, Cinema and Television simultaneously with his project at Expo. He started working as an Academician in 2017. He continued to work as a Lecturer and Deputy Head of Department in the department where he received his undergraduate education. He graduated from Yıldız Technical University Art and Design PhD program, which he started in 2017. In 2020, he was appointed as a

Lecturer in Çanakkale University Animation and Game Design Department and continues to provide education in the fields of Animation and Design at the institution together with his position as the Head of the Department.

Kadri Kaan RENDA (Assist. Prof. Dr.)
Who joined the department of International Relations at Hacettepe University as a lecturer in 2014, has been working in the same department as assistant professor since 2018. After graduating from the Department of Political Science and International Relations at Marmara University, he received his master's degree on the European Union from the University of Essex in 2008. He, then, continued his doctoral studies at King's College London in the Department of European Union and International Studies and received his PhD degree in 2013. He teaches Turkish Foreign Policy, the European Union, Political Geography, American Politics and Applied Research Methods courses at undergraduate and graduate levels. Some of his works have been published in Southeast European and Black Sea Studies, *Insight Turkey*, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* and *Chinese Political Science Review*.

Mehmet BARDAKÇI (Assoc. Prof. Dr.)
Associate Professor Mehmet Bardakçı is an academic in political science and international relations. His research areas include, among others, international relations of the Middle East, EU Neighbourhood policy and Turkish foreign policy, on which he has published widely. Bardakçı, who received his BA in international relations from Bilkent University and his PhD in political science from Duisburg-Essen University, has taught at various universities in Turkey and abroad and wrote his doctoral dissertation on the impact and mediating factors of the EU in Turkish politics.

Mehmet ÖLMEZ (PhD.)
He graduated from Istanbul University Faculty of Communication in 2003. He completed his master's degree in Communication Sciences at Fırat University and his doctorate in Political and Public Administration Management Sciences at İnönü University. He has been working as a lecturer at Bitlis Eren University between 2010-2019 and at İnönü University since 2019.

Melih KALKAN (PhD. Student)
She completed her undergraduate education at Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Administration between 2015-2019. She completed her master's degree with thesis between 2020-2023, also at Çanakkale Onsekiz Mart University and the Department of Public Administration. In 2023, she was accepted to the doctoral programme of Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Administration and is currently continuing her studies at the doctoral qualification stage.

Merve BAY (PhD. Student)
He completed his undergraduate degree at Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Administration between 2013-2018. He completed his Master's

Degree with Thesis between 2018-2022, also at Çanakkale Onsekiz Mart University and the Department of Public Administration. In 2023, he was accepted to Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Administration PhD programme and is currently conducting his doctoral qualification studies.

Mihriban COŞKUN ARSLAN (Prof. Dr.)
She is a faculty member at Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, Accounting, and Finance. She completed her undergraduate education at Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration, and her master's and doctoral degrees at Gaziosmanpaşa University, Institute of Social Sciences. Her research areas include management and cost accounting, financial accounting, and auditing.

Muhammet TORTUMLU (Assist. Prof. Dr.)
He completed their bachelor's degree at Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, their master's degree in Human Resources at Beykent University, and their doctorate in Management and Organization at Süleyman Demirel University. Currently, they serve as an Assistant Professor at Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Sports, Department of Sports Management. Their areas of research include remote and hybrid work models, positive organizational behavior, and human resources management.

Murat KALFA (Prof. Dr.)
He completed his first undergraduate education in 2000 in Physical Education and Sports Teaching, his second undergraduate education in 2016 in Political Science and Public Administration, his master's degree in Physical Education and Sports in 2004, and his PhD in 2013 at Gazi University. He started his academic career as a research assistant at the DPU Sports Management Department in 2004, was assigned to the Gazi University Sports Management Department for his PhD studies in 2008, and was appointed as a lecturer at the same university in 2014. He received his associate professorship in 2019 and his professorship at the same university in 2025. His main work is the book "Management Science and Quality Management in Public Administration". His studies are mostly on service quality and organizational behavior in public administration.

Mustafa KARA (Prof. Dr.)
He completed his undergraduate degree in Sociology at Atatürk University in 1999. He obtained his Master’s degree in Public Administration at Çanakkale Onsekiz Mart University between 2001 and 2005. He earned his Ph.D. in Public Administration from Süleyman Demirel University in 2012. Since 2012, he has been a faculty member in the Department of Public Administration, specializing in Urbanization and Environmental Issues, at Çanakkale Onsekiz Mart University. His research focuses on local governance, local politics, urbanization and environmental issues, global warming, and climate change.

Nurcan ÇETİNER (Assoc. Prof. Dr.)
Nurcan ÇETİNER is an Associate Professor at Karamanoğlu Mehmetbey University, Kazım Karabekir Vocational School, Office Services and Secretary Department. She specializes in management and strategy and has publications at national and international levels. Nurcan ÇETİNER's areas of expertise include Organizational Behavior, Human Resources Management, Strategic Management, and Leadership.

Ömer Okan FETTAHOĞLU (Assoc. Prof. Dr.)
He was born in 1975 in Turkey/Osmaniye/Bahçe. In 1996, he graduated from Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration. In 1999, he completed his master's degree at Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration. In 2008, he completed his doctorate at Dokuz Eylül University Institute of Social Sciences, Department of Business Administration. Since 2009, he has been working as a faculty member at Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration. He has various publications in the fields of Organizational Behavior, Organizational Theories, Strategic Management.

Rabia AKDOĞAN (PhD.)
She completed her undergraduate education in 2003 at Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration. In 2005, she completed the Non-Thesis Master's Program in International Business at Marmara University. She earned her Ph.D. in 2022 from the Health Sciences University, Hamidiye Institute of Health Sciences, in the Health Management program. She has national and international publications in the fields of accounting education, healthcare accounting, and health management.

Remzi Tunahan TEKBIYIK
He started his undergraduate education in Çanakkale Onsekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Administration in 2020 and continues his education as a senior undergraduate student. In 2024, supported within the scope of TÜBİTAK 2209-A project, "Measuring the Level of Polarization Among University Students: The Case of Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences", which was supported under the TÜBİTAK 2209-A project in 2024.

Sebahattin YILDIZ (Prof. Dr.)
He is a faculty member at Kafkas University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration. He received his doctorate in Management and Organization from Marmara University Institute of Social Sciences. has completed. He received his associate professorship in the field of Management and Strategy. His interests are organizational behavior, human resources management, gender, career barriers and intellectual capital.

Selahattin AKYÜZ (PhD.)
He graduated from Atatürk University, Department of Nursing. He completed his master's degree in Health Institutions Management at Ahmet Yesevi University and his doctorate in Health Management at Hacettepe University. He started to work as a Health NCO EEG Technician in the Turkish Armed Forces. Later, he continued to work as a health technician at Dışkapı Yıldırım Beyazıt EAH. He retired in 2023.

Selma KOCAMAZ ADAŞ (Assist. Prof. Dr.)
Selda KOCAMAZ ADAŞ graduated from Gazi University, Department of Sports Management in 2007. In 2011, she received her master's degree in Gazi University / Institute of Health Sciences / Sports Management Sciences. In 2023, she completed her doctorate at Gazi University / Institute of Health Sciences / Department of Physical Education and Sports. In 2023, he started his first duty in the Department of Coaching Education, Faculty of Sports Sciences, High Expertise University. Since 2024 October, he has been working at Istanbul Aydın University Sports Management Department. Kocamaz Adas conducts national and international scientific researches in the field of sports management.

Selma KALYONCUOĞLU BABA (Assoc. Prof. Dr.)
Selma Kalyoncuoğlu Baba is an Associate Professor in the Department of Business Administration, Marketing Division at Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences. She holds a Bachelor's degree from Gazi University's Faculty of Economics and Administrative Sciences and both her Master's and Doctorate degrees from Gazi University's Graduate School of Social Sciences, Department of Business Administration. Her primary areas of study include consumer behavior, international marketing, and entrepreneurship.

Serdar ÇUKUR (PhD Student)
The subject of this study was born on 31.03.1989 in the Fındıklı district of Rize. He completed his primary, secondary and high school education there too. He then went on to complete his undergraduate studies at the Department of International Relations, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Selçuk University, Konya, between 2009 and 2014. Subsequently, in 2020, he was awarded a Master's degree with a thesis in International Relations at Bolu Abant İzzet Baysal University. In 2016, he successfully defended his thesis, titled 'The discussions of humanitarian intervention and responsibility to protect in Syria sivil war from the perspective of the English school', which he prepared under the supervision of Assoc. Prof. Gökhan Telatar. He graduated in 2019. In September 2019, he was awarded a PhD in International Relations at Bursa Uludağ University, and he is currently pursuing further education at the same institution. Çukur has authored numerous studies published on Akdemik Blog and various platforms, and he is also a columnist for the Uluslararası Politika Akademisi. He has authored several book chapters and academic articles, both individually and jointly. His research interests lie in the field of International Relations Theories, Security in International Relations, Humanitarian Intervention and Middle East Politics.

Süreyya BAKKAL (Assist. Prof. Dr.)
She graduated from Marmara University, Department of Political Science and Public Administration in 1982. She completed her master's degree in economics at Istanbul University, Institute of Social Sciences in 1992. She completed her doctorate at Istanbul University, Faculty of Economics in 1999 and graduated with her thesis titled "Problems and Solutions Regarding Türkiye's Foreign Trade Balance in the Customs Union Process". She currently serves as an Assistant Professor at Tekirdağ Namık Kemal University, School of Social Sciences. Her academic research interests include international trade, exchange rate policies and economic growth.

Süreyya YILMAZ ÖZEKENCİ (Assist. Prof. Dr.)
Currently, I have been working as an Assistant Professor at Çağ University. In 2016, I started my PhD in the Department of Finance at Çukurova University. I spent a period at the Technical University of Liberec during my doctoral studies. I received the title of Assistant Professor in 2022. I have conducted various studies in business finance, financial modeling, forecasting, and international finance. I am also working on topics such as green finance, sustainability, and green logistics.

Şehnaz SARIGÜL GÖKÇE
Şehnaz Sarıgül Gökçe, who completed her undergraduate education at Anadolu University Faculty of Business Administration in 2009, completed her graduate education at Kafkas University Institute of Social Sciences in 2024 with the thesis "The Mediating Role of Employee Voice in the Effect of Modest Leadership on Business Performance". Her field of study is leadership, modest leadership, employee voice, business performance. She serves as the Institute Secretary at Kafkas University Institute of Science.

Şevval Nur MERİÇ (Research Assist.)
She was born in Erzincan in 1995. She graduated from İnönü University, Department of Business Administration in 2018. In 2022, she completed his master's degree in Management and Organization at İnönü University. In 2023, she started his doctorate at Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration. She started to work as a Research Assistant in the Department of Business Administration at Kahramanmaraş Sütçü İmam University in 2022. She has various publications in the fields of Organizational Behavior, Organizational Theories, Strategic Management.

Tahir Anıl GÜNGÖRDÜ (Research Assist.)
Born in 1993. In 2017, he graduated from Dokuz Eylül University, Department of Public Administration. In 2020, he completed his master's degree in Dokuz Eylül University Public Administration Program with his study titled "Between 1919-1950 Period in Turkey's Opposition Political Similar Arguments". He started his doctorate education at Dokuz Eylül University in 2020. Since 2018, he has been working as a Research Assistant at Çanakkale Onsekiz Mart University, Department of Public Administration.

Uğur UĞRAK (Assist. Prof. Dr.)
He graduated from Anadolu University, Department of Public Administration. He completed his master's degree in Health Institutions Management at Gülhane Military Medical Academy and his doctorate in Health Management at Hacettepe University. He started to work as a Health Technician at Gülhane Training and Research Hospital. He continues to work as a faculty member at Gülhane Vocational School of Health at the University of Health Sciences.

Zeynep ÇOLAK (Assist. Prof. Dr.)
She graduated from the from Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Mathematics in 2007 and she completed her PhD in the Eskişehir Osmangazi University, Institute of Science in 2016. She is currently working as an Assistant Professor at Çanakkale On Sekiz Mart University Biga Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration. His research interests include quantitative methods and machine learning/artificial intelligence.

YAZARLAR İÇİN BİLGİ NOTU
***

Yönetim Bilimleri Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir. Yayın politikası ve kuralları, editörler ile yazı ve danışma kurulu tarafından tespit edilmektedir. Yönetim Bilimleri Dergisi; temelde ekonomi, işletme, kamu yönetimi ve siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, maliye, ekonometri ve benzeri alanlara odaklanmıştır. Dergide, söz konusu alanlarda hazırlanmış Türkçe ve İngilizce makaleler yayınlanmaktadır. Dergiye gönderilen çalışmaların orijinal ve mevcut literatüre katkıda bulunması beklenmektedir. Dergiye gönderilen yazıların teslim anında hiçbir dergide yayınlanmamış olması ve/veya hiçbir yayın organı tarafından basılmak üzere inceleme aşamasında olmaması gerekmektedir. Bu konudaki tüm sorumluluk yazarlara aittir. Yazarlar çalışmalarını gönderdikleri andan itibaren eserleri ile ilgili tüm yayın haklarını Yönetim Bilimleri Dergisi'ne devretmiş ve Yönetim Bilimleri Dergisi'nin kurallarını kabul etmiş sayılırlar.

Teslim Süreci ve Şekli
Makale gönderimi Dergipark üzerinden yapılmaktadır. Dergipark sistemine yüklenen makalelerin üzerinde isim bilgisi olmamalıdır. Zira sisteme kayıtlı kullanıcıların bilgileri sistemde mevcuttur. Makale ile birlikte 250-300 kelimeden oluşan özet ve yazarlar hakkında 5-6 satırdan oluşan bilgi notu da (Türkçe ve İngilizce olarak) dergiye gönderilmelidir. Bu notta mezun olunan okullar, bağlı bulunulan kurum, unvan, çalışma alanları gibi bilgiler yer alabilir. Yönetim Bilimleri Dergisi uluslararası bilimsel ve bağımsız indeks ve abstract kuruluşlarınca da taranmaktadır. Bu nedenle gönderilen özetler çok önemlidir. Ayrıca çalışmanın konusu ile ilgili en fazla 5 adet anahtar kelime de eklenmelidir.

Çalışmanın Uzunluğu
Makaleler kural olarak 4.000 kelimeden az, 8000 kelimeden fazla olmamalıdır (kaynakça ve dipnotlar hariç). Makalenin yazıldığı dile göre değişen Genişletilmiş Özet'ler ise en az 600 en fazla 1000 sözcükten oluşmalıdır.

Stil ve Düzeltmeler
Yazarlar çalışmalarını Yönetim Bilimleri Dergisi kurallarına göre hazırlamak zorundadırlar. Editörlerden ya da hakemlerden gerekli düzeltmeleri yapmalarını beklenmemelidir. Gerekli düzeltmeler belirlendikten sonra yazarların en geç iki hafta içinde makalelerin düzeltilmiş halini Dergipark üzerinden sisteme yüklemeleri gerekmektedir.. Sayfa yapısı 16 cm - 23,7 cm ölçüsünde olmalıdır. Sayfa kenar boşlukları: üst ve alt 2,5 cm, sol ve sağ 2 cm olmalıdır Makale başlığı bütün harfleri büyük, koyu (bold) harflerle, Times New Roman, 10 punto, tek satır aralıklı, öncesi ve sonrası 0 nk ve sayfaya ortalanarak yazılmalıdır.

Başlıklar ve Alt-Başlıklar
Makaledeki ana başlıkların tamamı büyük harflerle, Times New Roman yazı karakteri kullanılarak 10 punto, tek satır aralığında, öncesi ve sonrası 10 nk ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Alt başlıklar ise sadece ilk harfi büyük, Times New Roman yazı

karakteri kullanılarak 10 punto, tek satır aralığında, öncesi ve sonrası 6 nk ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır. Üçüncü bir alt başlık kullanılması halinde ise 10 punto, italik, normal (koyu değil), öncesi ve sonrası 6 nk, iki yana yaslı ve başlıktaki kelimelerin sadece ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ya da sonra boşluk bırakılmamalıdır.

Çalışmanın belirtilen kurallara uygun olması yayın sürecini hızlandıracaktır. Bu nedenle çalışma gönderilmeden önce mutlaka YBD kurallarına uygun hale getirilmelidir. Çalışmalar IMRAD kurallarına uygun şekilde başlıklandırılmalı ve bir kapak dosyası hazırlanmalıdır.

Metin içi Atıf
YBD APA (6) stilini benimsemektedir. Bu nedenle atıflar parantez içinde (Soyadı, Yıl: Sayfa Numarası) şeklinde yapılmalıdır. Metin içinde verilen kaynaklar makalenin sonunda kaynakçada açıkça yazılmalıdır. Kaynakça listesinde kaynaklar, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak dizilmelidir. Soyadın baş harfi büyük, ismin sadece baş harfi yazılmalıdır.

Kaynakçada referans gösterimi için:

Kitap:
Tek Yazarlı Kitap
Yazar Soyadı, A. (Basım Yılı). *Kitabın Adı (İtalik)*, Şehir: Yayınevi.
Aladağ, M. (2010). *21.Yüzyılda Pazarlama Teknikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap
Tuna, P., Kalın, A., Gerçek, C. ve Güneş, S. (2000). *Oyun Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınları.

Editörlü Kitap:
Tek Editörlü Kitap:
Editör Soyadı, A. (Ed.). (Yıl). *Kitabın Adı (İtalik)*. Şehir: Yayınevi.
Kutlu, M. (Ed.). (2008). *Osmanlı Divan Şiirleri Üzerine Metinler*. İstanbul: Yönetim Yayınları.

İki Yazarlı Editörlü Kitap:
Mutlu, C. ve Sağlık, D. (Ed.). (2012). *Güncel Gelişmeler Işığında Liderlik*. Ankara: Eski Yayınevi.

Kitapta Bir Bölüm:
Yazar Soyadı, A. ve Yazar Soyadı, A. (Yıl), Bölümün Başlığı. Editörün A. Soyadı (Ed.), *Kitabın Adı (İtalik)* içinde, (s. sayfa aralığı). Yayın Yeri: Yayın Evi.
Suna, P. ve Güneş, S. (2019). Uluslararası İlişkiler Perspektifinde Türkiye. A. Kalın (Ed.), *Küresel Ekonomi* içinde, (s.248-298). Ankara: Nobel Yayınları.

Makalelerde:

Tek Yazarlı Makalelerde:

Yazar Soyadı, Adı. (Basım Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Alm, J. (1996). What is an Optimal Tax System?. *National Tax Journal*, 49 (1), 117-133.

İki Yazarlı Makalelerde:

Yazar Soyadı, Adı. ve Yazar Soyadı, Adı. (Basım Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı (İtalik)*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.

Desouza, K. C. ve Flanery, T. H. (2013). Designing, Planning, and Managing Resilient Cities: A Conceptual Framework. *Cities*, 35, 89–99.

Kongre ve Sempozyum Bildiriler

Adil, Ö., Günay, T. ve Güzel, B. (2008). Öğretmen Adaylarının Öğrenciye Yönelik Tutumları ile Öğrenci Başarısı. *V. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 3-5 Haziran 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale. 115-120.

Elektronik Kaynaklar

MEB (2008). Karşılaştırmalı Eğitim Programları. *Fen Lisesi Öğretim Programı* (s. 209-239) Erişim: 12 Ağustos 2008, http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretimprogramlari/icerik/14

Değerlendirme Süreci

Dergi ve yayın süreci ile ilgili tüm yazışmalar Dergipark sistemi üzerinden yürütülmektedir. Yayınlanmak üzere gönderilen tüm çalışmalar ön incelemeye tabi tutulur ve inceleme, editörler ve bağımsız hakemler tarafından gerçekleştirilir. Gönderilen çalışmalar ilk olarak editörlerin incelemesinden geçer. Bu aşamada ilk olarak çalışmanın dergi kurallarına uygunluğu incelenir. Ardından makale alanında uzman en az iki hakeme gönderilir. Çalışmanın yayınlanabilmesi için en az iki hakemden 'yayınlanabilir' raporu alması gerekmektedir. Editörler ve hakemler incelemelerinde temelde şu üç kritere göre hareket ederler:

1) Anlatım Kalitesi: Yazım stili, anlatımda akıcılık, dilin doğru kullanımı, yazının planlaması ve yapısı,

2) Kaynakların Doğru Kullanımı: Dipnotlar ile yazı arasındaki uyum, dipnotlardaki bilgilerin doğru ve eksiksiz olması, kaynakların yeterliliği, niteliği,

3) Bilimsel Kalite: Çalışmanın bilim dünyasına katkısı, orijinalliği, yazarın iddialarını savunmadaki yeterliliği, yazının derinliği ve kalitesi.

Hakemlerin raporları doğrultusunda gönderilen makale ya yayınlanır ya düzeltilmek ve daha sonra yayınlanmak üzere yazara geri gönderilir ya da reddedilir. Her durumda yazar Dergipark üzerinden bilgilendirilir; çalışmanın hangi aşamada olduğu yine Dergipark üzerinden izlenebilmektedir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Hakemlerden 'yayınlanabilir' onayı alınmasına karşın Yönetim Bilimleri Dergisi editörleri yazarlardan bazı teknik düzeltmeler talep edebilirler. Ayrıca hakem raporları gizlidir

ve dergi arşivlerinde 5 yıl süre ile saklanır. Yönetim Bilimleri Dergisi'nde yayınlanmak üzere gönderilen yazıların yazarları kendilerine telif ödenmeyeceğini baştan kabul ederler.

İletişim Bilgileri

Yönetim Bilimleri Dergisi (YBD), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Yönetim Bilimleri Dergisi Yazı İşleri Editörlüğü, 17200, Ağaköy, Biga, Çanakkale. Tel: 0 286 335 87 38 E-posta: ybd@comu.edu.tr

NOTES FOR THE CONTRIBUTORS

***

Journal of Administrative Sciences focuses on scholarly articles on labor economics and industrial relations, econometrics, economics, business administration, public administration, public finance and international relationsin general from all over the world. The journal encourages interdisciplinary studies. Manuscripts submitted to Journal of Administrative Sciences should be original and should not be under consideration by another publication at the time of submission.

Articles submitted for consideration of publication are subject to peer review. The editorial board and editors takes consideration whether submitted manuscript follows the rules of scientific writing. The appropriate articles are then sent to two referees known for their academic reputation in their respective areas. For the articles to be published, at least two 'accepted' reports from the referees are required.

The Editors and referees use three-step guidelines in assessing submissions:
1) Literary quality: Writing style, usage of the language, organisation (paragraphing, syntax, flow etc.)
2) Use of references. Referencing, sources, relationships of the footnotes to the text.
3) Scholarship quality: Depth of research, quality; contribution, originality of the contribution (new and creative thought) and plausibility of the author's argument.

Questions regarding the status of submissions should be directed to the co-editors by e-mail at ybd@comu.edu.tr.. The author could be asked for technical corrections by editors after the final draft of the article.

Submission
Manuscripts should be single spaced throughout (including all quotations and footnotes) on single sides of A4 paper... Full names of the author(s) should be given, an address for correspondence, and where possible a contact telephone number, fax number and e-mail address. Authors should pay particular attention to the accuracy and correct presentation of references.

Besides the manuscript a brief cv of the author should also be attached to the e-mail so that a registry is formed. JAS uses American Psychology Association System

Length
Articles as a rule should not exceed 8.000 words and should not be less than 4.000 words, not including footnotes and references.

Style and Proofs
Authors are responsible for ensuring that their manuscripts conform to the JAS style. Editors will not undertake retyping of manuscripts before publication. The main text should be written using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 0 nk

before and after and justified on both sides. There should be 1 line space between paragraphs. All of the main headings should be written in capital letters, using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 10 nk before and after and justified on both sides. Sub-headings should be written with only the first letter capitalized, using Times New Roman font, 10 points, single line spacing, 6 nk before and after, and justified. If a third subtitle is used, it should be 10 points, italic, normal (not bold), 6 nk before and after, justified and only the first letter of the words in the heading should be capitalized. No spaces should be left before or after the headings.

Footnotes

Books

One author:
Aladağ, M. (2010). *21.Yüzyılda Pazarlama Teknikleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Two authors:
Acer, Y ve Kaya, İ. (2009). *Uluslararası Hukuk,* Temel Ders Kitabı, Ankara: USAK Publications.

Three authors:
Tuna, P., Kalın, A., Gerçek, C. ve Güneş, S. (2000). *Oyun Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınları.

Part of a Book:
Groundwater-Smith, S. (2007). As Rain is to Fields, so Good Teachers are to Students. S. Knipe (Ed.), *Middle Years Schooling: Reframing Adolescence* (151-170. ss.). Frenchs Forest, N.S.W: Pearson Education Australia.

Articles:
Alm, J. (1996). What is an Optimal Tax System?. *National Tax Journal*, 49 (1), 117-133.

Paper Presented at a Conference or Meeting:
Yegin, Mehmet. (2009). A New Schematic Model to Understand Formation of Public Opposition on Foreign Policy Issues, *Midwest Political Science Association 67th Annual National Conference*, Chicago, USA, p. 9.

Web Sources:
MEB (2008). Karşılaştırmalı Eğitim Programları. *Fen Lisesi Öğretim Programı* (s. 209-239) Accessed: 12 Ağustos 2008, http://dogm.meb.gov.tr/www/ogretimprogramlari/icerik/14

Biography
Current and recent academic and professional affiliations and recent major publications for the Notes on Contributors should be supplied with the articles. It should not exceed 100-word.

Abstract
A concise abstract not exceeding 250-300 words in length is required.

Contact Information
For more information about the journal feel free to contact with the editors. JAS / YBD, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy, Biga, Çanakkale, TÜRKİYE.
Phone: +90 (286) 335 8738 Fax: +90(286) 3358736
Web: http://ybd.comu.edu.tr / E-mail: ybd@comu.edu.tr